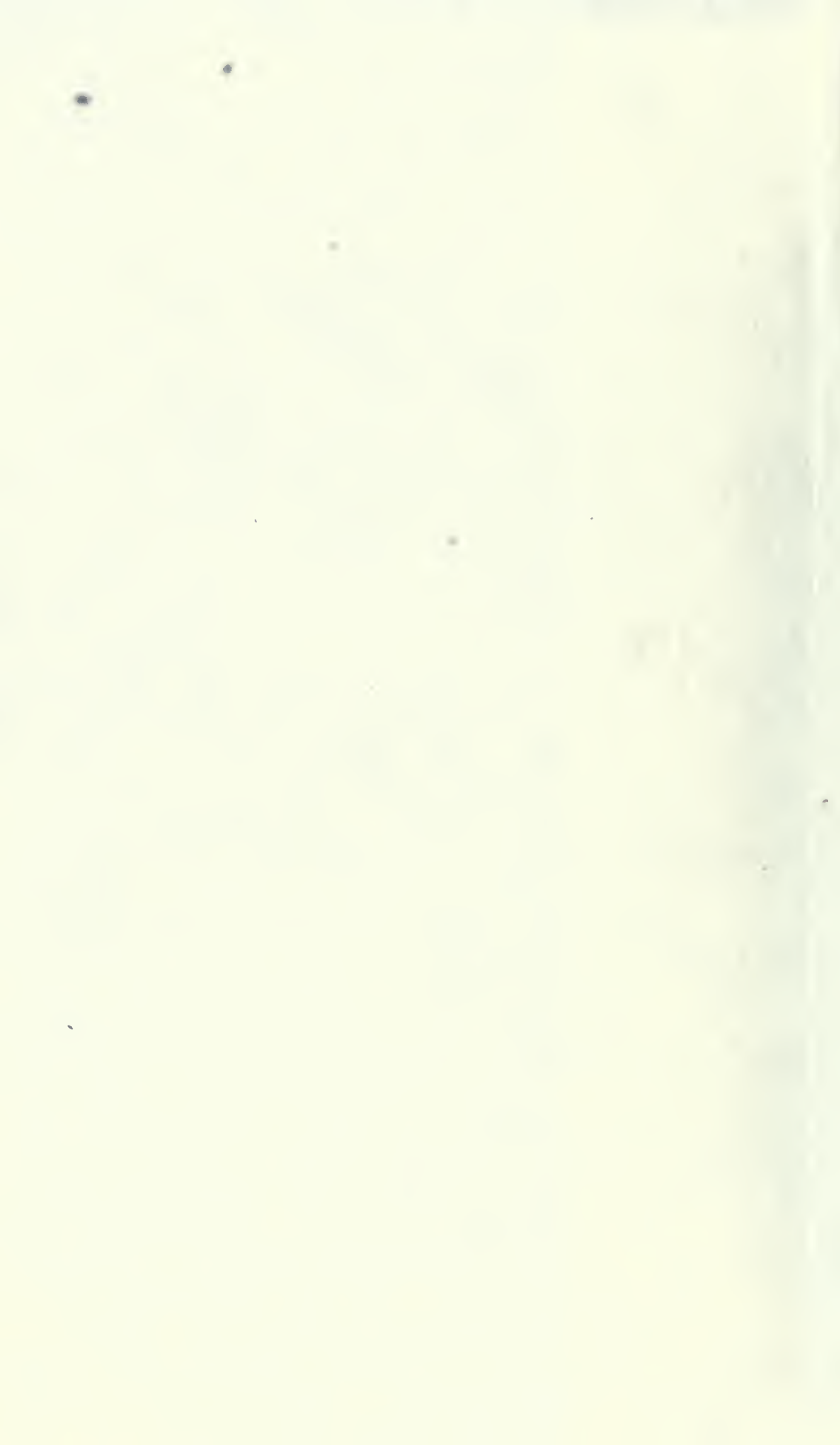

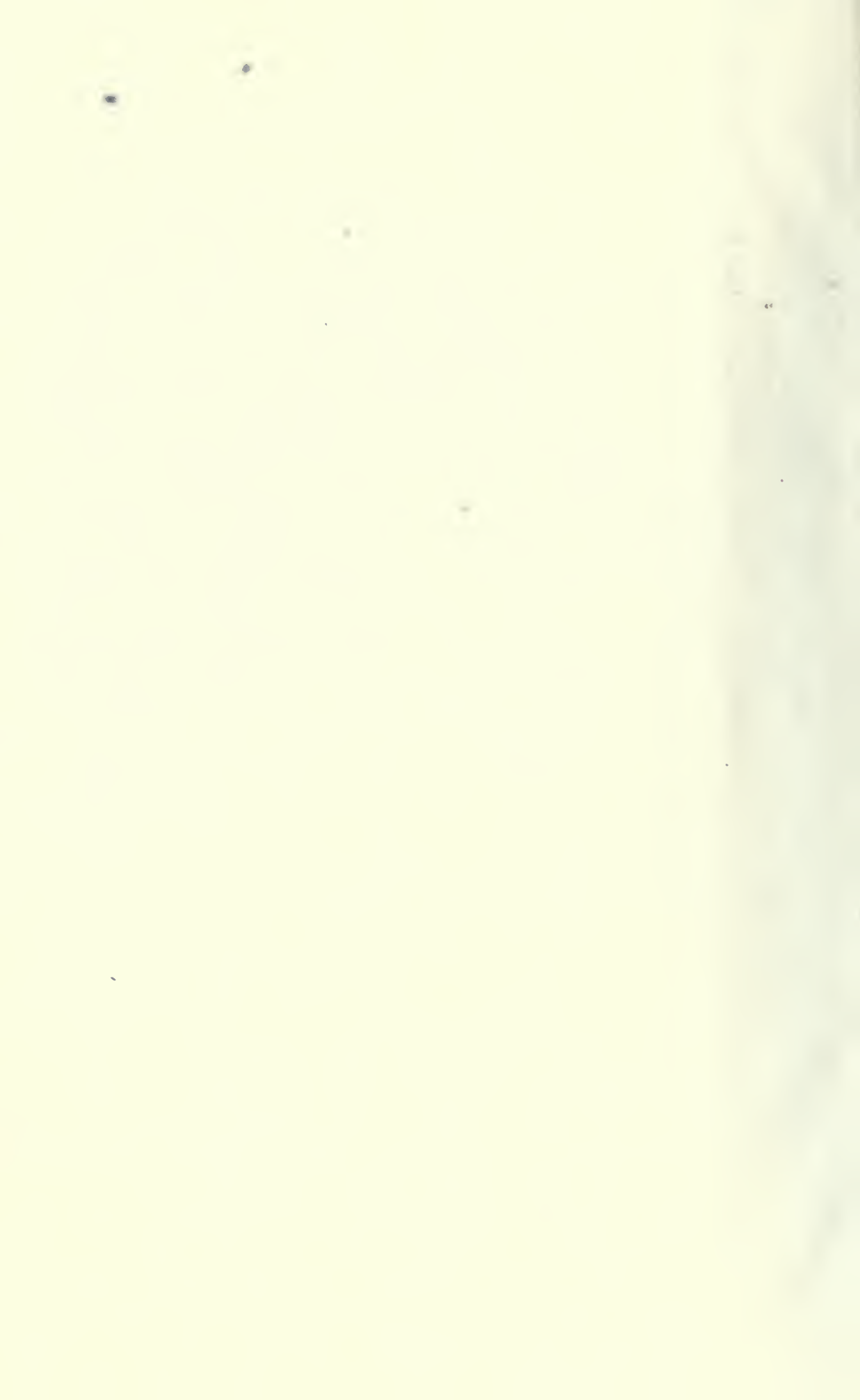
UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00478033 4

A FÖLDMIVELÉSÜGYI MAGYAR KIR. MINISTER KIADVÁNYAI.

MAGYAR ORNITHOLOGIAI KÖZPONT.

MAGYARORSZÁG MADARAI

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

GAZDASÁGI JELENTŐSÉGÖKRE.

A FÖLDMIVELÉSÜGYI MAGYAR KIRÁLYI MINISTER MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN.

KÉPEKKEL ELLÁTTÁK

HÁRY GYULA és NÉCSEY ISTVÁN.

INTÉZTE

HERMAN OTTÓ.

MÁSODIK KÖNYV.

XL SZINES TÁBLÁVAL, ÖT MŰLAPPAL ÉS KILENCZ SZÖVEGKÉPPEL.

BUDAPEST.

1899.

QL
690
A9C6
könyv 2

MÁSODIK KÖNYV.

TÜZETES RÉSZ.

MAGYARORSZÁG MADARAINAK LEIRÁSA, ELTERJEDÉSE ÉS
ÉLETRAJZA.

TARTALOM.

	Lap
Tartalom	v
Képek jegyzéke	xiv
A második kötethez	xvii
A rendszer	1
Mértékek magyarázata	10
I. rend. BUVÁROK (Urinatores)	12
I. Család. Alkafélék (Alcidæ)	12
1. Nem. Alka (Alca)	13
II. Család. Vöcsökfélék (Colymbidæ)	14
2. Nem. Buvár (Gavia)	14
3. „ Vöcsök (Colymbus)	19
II. rend. HOSSZÚSZÁRNYUAK (Longipennes)	31
III. Család. Hojszafélék (Procellariidæ)	31
4. Nem. Vészmadár (Puffinus)	32
5. „ Hojsza (Procellaria)	33
IV. Család. Sirályfélék (Laridæ)	34
A) <i>Alcsalád. Sirályok (Larinae)</i>	35
6. Nem. Halfarkas (Stercorarius)	35
7. „ Sirály (Larus)	39
8. „ Csüllő (Rissa)	53
B) <i>Alcsalád. Csérek (Sternae)</i>	55
9. Nem. Csér (Sterna)	56
10. „ Szerkő (Hydrochelidon)	63
III. rend. EVEZŐLÁBUAK (Steganopodes)	69
V. Család. Kárókatonafélék (Phalacrocoracidae)	69
11. Nem. Kárókatona (Phalacrocorax)	69
VI. Család. Gődényfélék (Pelecanidæ)	76
12. Nem. Gődény (Pelecanus)	77

	Lap
IV. rend. FOGASCSÓRŰEK (Lamellirostres)	82
VII. Család. Bukófélék (Mergidæ).....	82
13. Nem. Bukó (Mergus)	83
VIII. Család. Réczefélék (Anatidæ)	88
14. Nem. Bütykösréce (Erismatura)	88
15. „ Dunnaréce (Somateria)	90
16. „ Feketeréce (Oedemia)	91
17. „ Bukóréce (Fuligula)	93
18. „ Récze (Anas)	101
19. „ Kanalasréce (Spatula)	116
20. „ Nyílfarkúréce (Dafila)	117
IX. Család. Lúdfélék (Anseridæ)	119
21. Nem. Ásólúd (Tadorna)	120
22. „ Tengerilúd (Branta)	122
23. „ Lúd (Anser).....	124
X. Család. Hattyúfélék (Cygnidæ).....	134
24. Nem. Hattyú (Cygnus)	135
V. rend. FUTÓK (Cursorres)	138
XI. Család. Lilefélék (Charadriidæ)	138
25. Nem. Csigaforogató (Hæmatopus)	139
26. „ Kőforogató (Arenaria)	140
27. „ Futómadár (Cursorius)	141
28. „ Székicsér (Glareola).....	142
29. „ Lile (Charadrius)	146
30. „ Bibicz (Vanellus)	157
31. „ Ugartyúk (Oedienemus)	163
XII. Család. Szalonkafélék (Scolopacidæ)	167
A) <i>Alesalád. Töcsmadarak (Himantopodinae)</i>	168
32. Nem. Gulipán (Recurvirostra)	168
33. „ Töcsmadár (Himantopus)	170
B) <i>Alesalád. Czankók (Totaninae)</i>	173
34. Nem. Viztaposó (Phalaropus)	173
35. „ Fenyérfutó (Calidris)	176
36. „ Sárjáró (Limicola).....	177

	Lap
37. Nem. Partfutó (<i>Tringa</i>)	179
38. " Paizsoszczankó (<i>Pavoncella</i>)	188
39. " Czankó (<i>Totanus</i>)	192
40. " Goda (<i>Limosa</i>)	202
41. " Póling (<i>Numenius</i>)	205
C) <i>Alesalád. Szalonkák (Scolopacinae)</i>	212
42. Nem. Sárszalonka (<i>Gallinago</i>)	212
43. " Szalonka (<i>Scolopax</i>)	220
XIII. Család. Túzokfélék (<i>Otididae</i>)	226
44. Nem. Túzok (<i>Otis</i>)	226
XIV. Család. Darúfélék (<i>Gruidae</i>)	233
45. Nem. Darú (<i>Grus</i>)	233
XV. Család. Guvatfélék (<i>Rallidae</i>)	243
46. Nem. Guvat (<i>Rallus</i>)	244
47. " Haris (<i>Crex</i>)	246
48. " Vizicsibe (<i>Ortygometra</i>)	249
49. " Vizityúk (<i>Gallinula</i>)	254
50. " Szárcsa (<i>Fulica</i>)	256
XVI. Család. Pusztaityúkfélék (<i>Pteroclidae</i>)	262
51. Nem. Pusztaityúk (<i>Pterocles</i>)	262
52. " Talpastyúk (<i>Syrrhaptes</i>)	264
VI. rend. LÉPKEDŐK (Gressores)	268
XVII. Család. Ibiszfélék (<i>Ibidae</i>)	274
53. Nem. Batla (<i>Plegadis</i>)	269
54. " Kanalagém (<i>Platalea</i>)	272
XVIII. Család. Gólyafélék (<i>Ciconiidae</i>)	274
55. Nem. Gólya (<i>Ciconia</i>)	274
XIX. Család. Gémfélék (<i>Ardeidae</i>)	285
56. Nem. Bakesó (<i>Nycticorax</i>)	286
57. " Bölömbika (<i>Botaurus</i>)	288
58. " Poczgém (<i>Ardetta</i>)	291
59. " Gém (<i>Ardea</i>)	294

	Lap
VII. rend. TURBÉKOLÓK (Gyrantes)	315
XX. Család. Galambfélék (Columbidæ)	316
60. Nem. Galamb (Columba)	316
61. " Gerle (Turtur)	325
VIII. rend. KAPARÓK (Rasores)	333
XXI. Család. Fácánfélék (Phasianidæ)	334
A) <i>Alcsalád. Fácánok (Phasianinae)</i>	334
62. Nem. Fácán (Phasianus)	334
XXII. Család. Fogolyfélék (Perdicidæ)	337
A) <i>Alcsalád. Foglyok (Perdicinae)</i>	337
63. Nem. Fogoly (Perdix)	338
64. " Szirtifogoly (Caccabis)	345
65. " Fürj (Coturnix)	347
XXIII. Család. Fajdfélék (Tetraonidæ)	355
66. Nem. Fajd (Tetrao)	356
67. " Császármadár (Bonasa)	364
IX. rend. RAGADOZÓK (Raptatores)	368
XXIV. Család. Keselyűfélék (Vulturidæ)	369
68. Nem. Keselyű (Vultur)	369
69. " Fakókeselyű (Gyps)	370
70. " Dögkeselyű (Neophron)	374
XXV. Család. Sakeselyűfélék (Gypaëtidæ)	375
71. Nem. Sakeselyű (Gypaëtus)	376
XXVI. Család. Sólyomfélék (Falconidæ)	378
A) <i>Alcsalád. Héják (Accipitrinae)</i>	379
72. Nem. Rétihéja (Circus)	379
73. " Héja (Astur)	387
74. " Karvaly (Accipiter)	389
B) <i>Alcsalád. Kányák (Milvinae)</i>	392
75. Nem. Kánya (Milvus)	392
76. " Darázsölyv (Pernis)	395

	Lap
77. Nem. Halászsas (<i>Pandion</i>)	397
78. „ Rélyisas (<i>Haliaeetus</i>)	399
C) <i>Alcsalád. Ölyvek (Buteoninae)</i>	402
79. Nem. Kigyászölyv (<i>Circaetus</i>)	402
80. „ Ölyv (<i>Buteo</i>)	404
81. „ Gatyászölyv (<i>Archibuteo</i>)	409
82. „ Sas (<i>Aquila</i>)	410
D) <i>Alcsalád. Sólymok (Falconinae)</i>	422
83. Nem. Vércse (<i>Cerchneis</i>)	422
84. „ Sólym (<i>Falco</i>)	429
XXVII. Család. Bagolyfélék (<i>Strigidae</i>)	437
A) <i>Alcsalád. Fülebaglyok (Buboninae)</i>	438
85. Nem. Buhú (<i>Bubo</i>)	438
86. „ Fülebagoly (<i>Asio</i>)	440
87. „ Füleskuvík (<i>Pisorhina</i>)	444
B) <i>Alcsalád. Macskabaglyok (Syrniinae)</i>	446
88. Nem. Macskabagoly (<i>Syrnium</i>)	446
89. „ Hóbagoly (<i>Nyctea</i>)	450
90. „ Gatyásesuvík (<i>Nyctala</i>)	461
91. „ Kuvík (<i>Glaucidium</i>)	452
C) <i>Alcsalád. Gyöngybaglyok (Striginae)</i>	456
92. Nem. Gyöngybagoly (<i>Strix</i>)	456
X. rend. KÚSZÓK (Scansores)	459
XXVIII. Család. Kakukfélék (<i>Cuculidae</i>)	459
A) <i>Alcsalád. Kakukok (Cuculinae)</i>	460
93. Nem. Kakuk (<i>Cuculus</i>)	460
XXIX. Család. Harkályfélék (<i>Picidae</i>)	468
A) <i>Alcsalád. Nyaktekercesek (Jynгинаe)</i>	468
94. Nem. Nyaktekerces (<i>Jynx</i>)	468
B) <i>Alcsalád. Harkályok (Picinae)</i>	471
95. Nem. Harkály (<i>Dryocopus</i>)	471
96. „ Fakopáncs (<i>Dendrocopus</i>)	473

	Lap
97. Nem. Höcsik (<i>Picoides</i>)	487
98. " Küllő (<i>Picus</i>)	488
XI. rend. ÜLDÖGÉLŐK (<i>Insessores</i>)	492
XXX. Család. Jégmadárfélék (<i>Alcedinidæ</i>)	492
A) <i>Alcsalád. Jégmadarak (<i>Alcedininae</i>)</i>	493
99. Nem. Jégmadár (<i>Alcedo</i>)	493
XXXI. Család. Gyurgyalagfélék (<i>Meropidæ</i>)	495
100. Nem. Gyurgyalag (<i>Merops</i>)	496
XXXII. Család. Bankafélék (<i>Upupidæ</i>)	498
101. Nem. Banka (<i>Upupa</i>)	498
XXXIII. Család. Szalakótafélék (<i>Coraciidæ</i>)	500
A) <i>Alcsalád. Szalakóták (<i>Coraciinae</i>)</i>	500
102. Nem. Szalakóta (<i>Coracias</i>)	501
XII. rend SURRANÓK (<i>Strisores</i>)	504
XXXIV. Család. Kecskefejőfélék (<i>Caprimulgidæ</i>)	504
103. Nem. Kecskefejő (<i>Caprimulgus</i>)	504
XXXV. Család. Sarlósfecskefélék (<i>Micropidæ</i>)	507
104. Nem. Sarlósfecske (<i>Micropus</i>)	507
XIII. rend. ÉNEKLŐK (<i>Oscines</i>)	511
XXXVI. Család. Fecskefélék (<i>Hirundinidæ</i>)	512
105. Nem. Kotrófecske (<i>Clivicola</i>)	512
106. " Gatyásfecske (<i>Chelidonaria</i>)	514
107. " Villásfecske (<i>Hirundo</i>)	516
XXXVII. Család. Légykapófélék (<i>Muscicapidæ</i>)	527
A) <i>Alcsalád. Csonttollúak (<i>Ampelinae</i>)</i>	527
108. Nem. Csonttollú (<i>Ampelis</i>)	527
B) <i>Alcsalád. Légykapók (<i>Muscicapinae</i>)</i>	529
109. Nem. Légykapó (<i>Muscicapa</i>)	529
XXXVIII. Család. Gébicsfélék (<i>Laniidæ</i>)	535
A) <i>Alcsalád. Gébicsek (<i>Laniinae</i>)</i>	536
110. Nem. Gébics (<i>Lanius</i>)	536

	Lap
XXXIX. Család. Varjufélék (<i>Corvidæ</i>)	544
A) <i>Alcsalád. Varjak (Corvinae)</i>	544
111. Nem. Varju (<i>Corvus</i>)	545
112. " Csóka (<i>Colæus</i>)	558
113. " Szarka (<i>Pica</i>)	561
B) <i>Alcsalád. Szajkók (Garrulinae)</i>	564
114. Nem. Szajkó (<i>Garrulus</i>)	565
115. " Magtörő (<i>Nucifraga</i>)	569
C) <i>Alcsalád. Havasicsókák (Pyrrhocoracinae)</i>	572
116. Nem. Havasicsóka (<i>Pyrrhocorax</i>)	572
XL. Család. Málinkófélék (<i>Oriolidæ</i>)	573
117. Nem. Málinkó (<i>Oriolus</i>)	573
XLI. Család. Seregélyfélék (<i>Sturnidæ</i>)	576
118. Nem. Pásztormadár (<i>Pastor</i>)	576
119. " Seregély (<i>Sturnus</i>)	579
XLII. Család. Pintyfélék (<i>Fringillidæ</i>)	584
A) <i>Alcsalád. Pintyek (Fringillinae)</i>	584
120. Nem. Veréb (<i>Passer</i>)	584
121. " Meggyvágó (<i>Coccothraustes</i>)	591
122. " Pinty (<i>Fringilla</i>)	593
123. " Zöldike (<i>Chloris</i>)	599
124. " Zsezse (<i>Cannabina</i>)	601
125. " Csiz (<i>Chrysomitris</i>)	607
126. " Tengelicz (<i>Carduelis</i>)	608
127. " Csicsörke (<i>Serinus</i>)	611
128. " Pírók (<i>Pinicola</i>)	613
129. " Süvöltő (<i>Pyrrhula</i>)	615
130. " Keresztcsőrű (<i>Loxia</i>)	618
B) <i>Alcsalád. Sármányok (Emberizinae)</i>	621
131. Nem. Sarkantyús sármány (<i>Calcarius</i>)	622
132. " Sármány (<i>Emberiza</i>)	623

	Lap
XLIII. Család. Pacsirtafélék (Alaudidæ)	631
133. Nem. Pacsirta (Alauda)	632
134. « Fülepacsirta (Otocorys).....	641
XLIV. Család. Billegetőfélék (Motacillidæ)	642
135. Nem. Pipis (Anthus)	642
136. « Billegető (Motacilla)	647
XLV. Család. Mászófélék (Certhiidæ).....	656
137. Nem. Sziklamászó (Tichodroma)	656
138. « Fakúsz (Certhia).....	658
XLVI. Család. Czinegefélék (Paridæ)	660
A) <i>Alcsalád. Csúszkák (Sittinae)</i>	660
139. Nem. Csuszka (Sitta)	661
B) <i>Alcsalád. Czinegék (Parinae)</i>	663
140. Nem. Czinege (Parus)	663
141. « Őszapó (Aegithalus).....	683
142. « Nádiczinege (Panurus)	686
143. « Szövőczinege (Remiza)	688
C) <i>Alcsalád. Királykák (Regulinae)</i>	691
144. Nem. Királyka (Regulus)	691
XLVII. Család. Bujkálófélék (Timeliidæ)	694
A) <i>Alcsalád. Bujkálók (Troglodytinae)</i>	694
145. Nem. Vizirigó (Cinclus)	694
146. « Ökörszem (Troglodytes).....	698
XLVIII. Család. Poszátafélék (Sylviidæ)	701
A) <i>Alcsalád. Poszáták (Sylviinae)</i>	701
147. Nem. Szürkebegy (Accentor)	702
148. « Poszáta (Sylvia)	705
149. « Nádiposzáta (Acrocephalus)	715
150. « Sitke (Calamodus)	720
151. « Tücsökmadár (Locustella).....	727
152. « Geze (Hypolais)	732
153. « Füzike (Phylloscopus).....	734

Lap

B) <i>Alesalád. Rigók (Turdinae)</i>	740
154. Nem. Rigó (<i>Turdus</i>)	740
155. " Kövirigó (<i>Monticola</i>)	755
156. " Hantmadár (<i>Saxicola</i>)	758
157. " Csaláncsucs (<i>Pratincola</i>)	763
158. " Rozsdafarkú (<i>Ruticilla</i>)	766
159. " Vörösbegy (<i>Erithacus</i>)	771
160. " Kékbegy (<i>Cyanecula</i>)	774
161. " Fülemile (<i>Luscinia</i>)	777

FÜGGELÉK :

Pótlások és megjegyzések	787
Szómagyarázatok	791
Magyar tárgy- és névmutató	793
Latin madárnév-mutató	806
Javítások	829

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Lap
1. Búbos vöcsök [<i>Colymbus cristatus</i> (L.)], eredeti	20
2. Danka sirály [<i>Larus ridibundus</i> L.]	} I. tábla 42
Kormos szerkő [<i>Hydrochelidon nigra</i> (L.)]	
3. Nagy kárókatona [<i>Phalacrocorax carbo</i> (L.)] angol e. után	70
4. Barátrécze [<i>Fuligula ferina</i> (L.)]	} II. tábla 96
Czigányrécze [<i>Fuligula nyroca</i> (GÜLD.)]	
5. Kercze récze [<i>Fuligula clangula</i> (L.)]	} III. tábla 98
Apró récze [<i>Anas crecca</i> L.]	
6. Tökés récze [<i>Anas boscas</i> L.] angol e. után	103
7. Füttyölő récze [<i>Anas penelope</i> L.] angol e. után	110
8. Böjti récze [<i>Anas querquedula</i> L.]	} IV. tábla 118
Nyílfarkú récze [<i>Dafila acuta</i> (L.)]	
9. Székicsér [<i>Glareola pratineola</i> (L.)]	} V. tábla 142
Kis lile [<i>Charadrius dubius</i> Scop.]	
10. Havasi partfutó [<i>Tringa alpina</i> L.]	} VI. tábla 182
Vöröslábú czankó [<i>Totanus totanus</i> (L.)]	
11. Kis sárszalonka [<i>Gallinago gallinula</i> (L.)] angol e. után	219
12. Víziguvat [<i>Rallus aquaticus</i> L.] angol e. után	243
13. Haris [<i>Crex crex</i> (L.)]	} VII. tábla 246
Pettyes vizicsibe [<i>Ortygometra porzana</i> (L.)]	
14. Bölömbika [<i>Botaurus stellaris</i> (L.)] angol e. után	288
15. Nemes kócsag [<i>Ardea alba</i> L.], eredeti	308
16. Nyirfajd [<i>Tetrao tetrix</i> L.], eredeti	361
17. Fakó rétihéja [<i>Circus macrurus</i> (GM.)] szárnya	381
18. Kékes rétihéja [<i>Circus cyaneus</i> (L.)] — VIII. tábla	382
19. Kékes rétihéja [<i>Circus cyaneus</i> (L.)] szárnya	382
20. Karvaly [<i>Accipiter nisus</i> (L.)]	} IX. tábla 389
Vöröskánya [<i>Milvus milvus</i> (L.)]	
21. Egerész ölyv [<i>Buteo buteo</i> (L.)]	} X. tábla 404
Szirti sas [<i>Aquila chrysaëtus</i> L.]	
22. Vörös vércse [<i>Cerchneis tinnunculus</i> (L.)]	} XI. tábla 423
Kék vércse [<i>Cerchneis vespertinus</i> (L.)]	
23. Vándor sólyom [<i>Falco peregrinus</i> TUNST.] angol e. után	433

	Lap
24. Erdei fülesbagoly [<i>Asio otus</i> (L.)] Kuvik [<i>Glaucidium noctuum</i> (REtz.)]	} XII. tábla... 441
25. Kakuk [<i>Cuculus canorus</i> L.] Nyaktekeres [<i>Jynx torquilla</i> (L.)]	} XIII. tábla... 460
26. Fekete harkály [<i>Dryocopus martius</i> (L.)]	XIV. tábla... 472
27. Nagy fakopáncs [<i>Dendrocopus major</i> (L.)] Zöld küllő [<i>Picus viridis</i> L.]	} XV. tábla... 474
28. Jégmadár [<i>Alcedo ispida</i> L.]	XVI. tábla... 493
29. Gyurgyalag [<i>Merops apiaster</i> L.]	XVII. tábla... 496
30. Búbos banka [<i>Upupa epops</i> L.]	XVIII. tábla... 498
31. Csonttollú madár [<i>Ampelis garrulus</i> (L.)]	XIX. tábla... 528
32. Szürke légykapó [<i>Muscicapa grisola</i> L.] Örvös légykapó [<i>Muscicapa collaris</i> BECHTS.]	} XX. tábla... 532
33. Nagy örgébics [<i>Lanius excubitor</i> L.] Tövisszúró gébics [<i>Lanius collurio</i> L.]	} XXI. tábla... 536
34. Szarka [<i>Pica pica</i> (L.)] Szajkó [<i>Garrulus glandarius</i> (L.)]	} XXII. tábla... 561
35. Erdei pinty [<i>Fringilla coelebs</i> L.] Kenderike [<i>Cannabina cannabina</i> (L.)]	} XXIII. tábla... 595
36. Havasi fülespaesirta [<i>Otocorys alpestris</i> (L.)]	XXIV. tábla... 641
37. Barázda billegető [<i>Motacilla alba</i> L.] Sárga billegető [<i>Motacilla flava</i> L.]	} XXV. tábla... 648
38. Hajnalmadár [<i>Tichodroma muraria</i> (L.)]	XXVI. tábla... 656
39. Szén czinege [<i>Parus major</i> L.] Kék czinege [<i>Parus cœruleus</i> L.]	} XXVII. tábla... 664
40. Barátczinege [<i>Parus palustris</i> L.] Fenyvesczinege [<i>Parus ater</i> L.]	} XXVIII. tábla... 674
41. Szakállas czinege [<i>Panurus biarmicus</i> (L.)] Függő czinege [<i>Remiza pendulina</i> (L.)]	} XXIX. tábla... 686
42. Ószapó [<i>Aegithalus caudatus</i> (L.)] Sárgafejű királyka [<i>Regulus regulus</i> (L.)]	} XXX. tábla... 692
43. Vízirígó [<i>Cinclus cinclus</i> (L.)] Ökörszem [<i>Troglodytes troglodytes</i> (L.)]	} XXXI. tábla... 694
44. Erdei szürkebegy [<i>Accentor modularis</i> (L.)] Kerti rozsdafarkú [<i>Ruticilla phœnicura</i> (L.)]	} XXXII. tábla... 702
45. Kerti poszáta [<i>Sylvia simplex</i> LATH.] Kis poszáta [<i>Sylvia curruca</i> (L.)]	} XXXIII. tábla... 707
46. Nádirígó [<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L.)] Énekes nádiposzáta [<i>Acrocephalus palustris</i> (BECHTS.)] Foltos sitke [<i>Calamodus schœnobœnus</i> (L.)]	} XXXIV. tábla... 715
47. Cserregő nádiposzáta [<i>Acrocephalus streperus</i> (VIEILL.)]	ángol e. után... 718

	Lap
48. Sisegő füzike [Phylloscopus sibilator (BECHTS.)] Csicsörke [Serinus serinus (L.)]	} XXXV. tábla 735
49. Fenyő rigó [Turdus pilaris L.] angol e. után	747
50. Énekes rigó [Turdus muscius L.] Kis fülemile [Luscinia luscinia (L.)]	} XXXVI. tábla 752
51. Vörösbecg] Erithacus rubecula (L.) Hantmadár [Saxicola oenanthe (L.)]	} XXXVII. tábla 759
52. Rozsdás csaláncsúcs [Pratincola rubetra (L.)] Kékbecg] [Cyanecula succica (L.)]	} XXXVIII. tábla... .. 774
53. Tojások: 1. Erdei fülesbagoly [Asio otus (L.); 2. Szarka [Pica pica (L.); 3. Kormos szerkő [Hydrochelidon nigra (L.); 4. Kék vérese [Cerchneis ves- pertinus (L.); 5. Czitrom sármány [Emberiza citrinella L.]; 6. Tövisszuró gébics [Lanius collurio L.]; 7. Császármadár [Bonasa bonasia (L.); 8. Túzok [Otis tarda (L.); 9. Feketenyakú vöcsök [Colymbus nigricollis (BRUNN.); 10. Nemes kócsag [Ardea alba L.]; 11. Tavi czankó [Totanus stagnatilis (BECHTS.); 12. Barátréce [Fuligula ferina (L.)] ... XXXIX. tábla	786
54. Tojások: 1. Búbos banka [Upupa epops L.]; 2. Vörösbecg] [Erithacus rube- cula (L.); 3. Barázdabillegető [Motacilla alba L.]; 4. Sarlós fecske [Micropus apus (L.); 5. Kék czinege [Parus coeruleus L.]; 6. Ökörszem [Troglodytes troglodytes (L.); 7. Nádi rigó [Acrocephalus arundinaceus (L.); 8. Zöld küllő [Picus viridis L.]; 9. Szárcsa [Fulica atra L.]; 10. Gerle [Turtur turtur (L.); 11. Fülemile sitke [Calamodus melanopogon (TEMN.); 12. Mezei pacsirta [Alauda arvensis L.]; 13. Kis fülemile [Luscinia luscinia (L.); 14. Arany- málinkó [Oriolus oriolus (L.); 15. Kecskefejő [Caprimulgus europæus L.]; 16. Szajkó [Garrulus glandarius (L.); 17. Kerti rozsdafarkú [Ruticilla phœni- cura (L.); 18. Tengelicz [Carduelis carduelis (L.)] ... XL. tábla	787

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

A midőn e mű második kötetével megbízásom végét éri, mi egyértelmű azzal, hogy a munka emberileg be van fejezve, nekem immár csak kevés az elmondani valóm.

A mű intézésével megbízva, a mint azt már a könyv történetében el is mondtam, minden tölem telhetőt elkövettem, hogy az nemcsak mint irodalmi és művészeti termék, hanem anyag és reproductió szerint is teljesen magyar legyen.

Ez, egyetlen egy kis, de eléggé fontos rész kivételével sikerült is. A megbízott író, a művész magyar, magyar a nyomtatás minden ízében, magyar a betű, a papír; és a mi kiváló figyelmet érdemel, magyar a sokszorosító intézet, a mennyiben a színes táblákról, tehát a nehezebb feladatról van szó. Ez utóbbi munkát a budapesti CZETTEL és DEUTSCH-féle chromolithographiai intézet kitűnő módon végezte, sokszorosan úgy is, hogy az alak és a hátsó tér közötti viszonyt helyesbítette.

Egy dolgon azonban csak kis részben lehetett segíteni, t. i. azon, hogy a színes madárképek az életet, a valót tükröztessék vissza. A megbízott művész csak kevés esetben volt hajlandó közvetlenül az élet után indulni, ezt tanulmányozni. Egész művészeti iránya, pillangók festéséből indulva ki, a legapróbb részletek érvényesítésére hajlott, a mi pedig művészet tekintetében nem kedvez a való élet visszatükröztetésének, de a minek szemléleti szempontból mégis megvan a maga értéke. A legtöbb kép praeparatum után készült; az alakok felfogásában a képeken, azoknak előnyére, legtöbbször az angol iskola hatása vehető észre, a mely tekintetben a művésznek a Magyar Ornithologiai Központ könyvtára bő és kitűnő alkalmat nyújtott.

Tudva azonban, hogy ilyen természetű és szabású mű, már költséges voltánál fogva sem jelenhet meg egyhamar újból; ellenben föltétlenül szükséges, hogy a magyar olvasó azt is megismerhesse, a mit a művészet, mint a való élet képét állíthat elénk, a megbízott művészen kívül folyamodtam egyfelől HÁRY GYULA nagy tehetségéhez és ezenkívül a felülmulhatatlan angol művész, THORBURN Archibald képeihez is, a melyeket Hány Gyula rendkívül finoman mint szövegbelieket tett át sokszorosításra alkalmas formába. Ez utóbbiak tehát nem magyar származásuak. Ez az a kis rész, a melyet már érintettem. Egyebekben a képek mind eredetiek.

Ezek után teljesen meg vagyok nyugodva, hogy ugyanabban az időben, a melyben a német tudomány Naumann nagy művének második kiadását rendezi, mi magyarok is, kik Petényi Salamonban egykoron nemes és méltó vetélytársat adtunk a nagy német ornithologus mellé, egy összefoglaló és minden esetre alapvető művel sorakozhatunk a nagyok mellé, olyannal, a melyben a magyar alapvető kutató szelleme is megcsillan. És ha e szellemnek Petényi hagyatékában csupán csak töredékeit bírjuk, a magyar madártan fejlődésében ezáltal mégis meg van a folytonosság, a melynek becse mérhetetlen, mert élő művelődést jelent.

Ez az utóbbi jellemzi a multat, mert világot vet nehéz vajúadásaira, küzdelmeire; de sugarat bocsát a jövő felé is, mely a magyar tudományos művelődés szempontjából véve csak a következő irányban hozhatja meg a madártan terén az egészséges fejlődést:

1. A nemzeti szellem sajátosságainak kifejtése.
2. A biológiának az alaktannal való kiegyenlítése.
3. A gyakorlati szempontok alapos érvényre juttatása, a mely irányban a jelen mű úttörő.
4. A nagy feladat: a madárvilág egyetemének fölmutatása mellett a magyar madárvilág ahhoz való viszonyának meghatározása.

A vonulás oly vonzó tünetének finom részeit földeríteni; a röpülés nagy problémájának a madárröpüléshez való viszonyítását szabatosan végrehajtani és száz más épp oly vonzó mint méltó feladat, az mind a jövőé.

(Kézirat: Magyar Madártan, "Galog madárk. 1.)

És mindez együttvéve az ismeret mélyítését jelenti, és kell is, hogy jelentse.

A pusztán külső alakisággal foglalkozó irány idejét multa. ?

A feladat ma az alak ismerete mellett és e fölött az élet ismerete maga, még pedig összes vonatkozásaiban mind ahhoz a mit értelmünk a «Természet» szóban egybefoglal és fölfogni, fölélni igyekszik. A madár-
tan csak ilyen értelemben lehet tudomány, mely fejlődve termékenyít.

Lillafüred (Borsodmegye), 1899. évi szeptember hóban.

Működés - *Jelölés*

Herman Ottó.

A RENDSZER.

A madarak megkülönböztetése, rokonságuk szerint való tudományos csoportosítása, áttekinthető osztályozásban: *a madártani rendszer*.

Mint minden állattani rendszer, ez is lehet *mesterséges*, mikor bizonyos önkényesen választott jegyek — pl. a madaraknál a csőr alkotása stb. — szerint csoportosítunk; vagy *természetes*, mikor a tényleg létező rokonságból indulva, a külső és belső jegyek összességét, életmódot, szóval a lehető legtöbb tényezőt tartva szem előtt, hasonlítjuk össze egymással az alakokat.

A természetrajzi rendszer megalapítója, LINNÉ, még keresett, egyes kiválasztott jegyek nyomán osztályozott. Utána azonban mindinkább érezték az önként kínálkozó természetes rendszerezés szükségét és helyességét, de a nehézséget is, melylyel annak megalkotása jár.

Az evolúció elméletének térfoglalása és megszilárdulása — DARWIN korszakot alkotó működése — óta, a rendszerben is figyelemmel voltak a leszármazásra, az alakok fejlődésére, a mi azután valóságos törzsfák összealkotására vezetett.

Ámde a rendszer és törzsfák nem lehet teljesen azonos. Mert előbbinek keretében a szervezeteket különböztetjük s ennek révén megismertetni törekszünk, míg az utóbbi már eleve feltételezi azok ismeretét, fejlődésük történetét, leszármazását. A rendszer tehát csak előkészítő kulcs a törzsfák megértéséhez. Világos azonban, hogy a kettőnek összeegyeztetése, összhangba hozása az az eszményi cél, melyet a tudomány elének tűzött; de világos az is, hogy ennek a célnak elérése folytonos munkát is jelent, a miből önkényt folyik, hogy *a rendszer nem lehet végleges, változhatatlan*. Ellenkezőleg, kell, hogy az idők folyamában ingadozzék, megmásljon, a szerint, a mint tudásunk bővül és a szervezetek rokonságára vonatkozó fogalmaink tisztázódnak.

Ezenkívül különböző szempontokból különféle csoportosítás is lehetséges (pl. életmód, tartózkodás stb. szerint), a mi szintén csak a mellett szól, hogy végleges, egyféle rendszer után hiába ábrándozunk.

Az a sokszor — főleg avatatlanok ajakáról — hangzó panasz tehát, hogy a rendszer minduntalan változik s hogy a különböző szerzők gyakran egymástól eltérő rendszerezést követnek, nem jogosult; legföljebb annyiban, a mennyiben világos, hogy a rendszerezőt inkább egyéni hiúság, felületesség, mint komoly tudományosság vezette.

Végérvényes, magában kifejeződött rendszer csak úgy volna képzelhető, ha annak megalkotásában mindenkit egyetlen szempont vezérelne, ha ismernők az egykoron élt, de az élet színpadáról már réges régen letűnt, nemkülönben a jelenleg is élő szervezetek összességét, továbbá, ha az egyes csoportok kivétel nélkül élesen megkülönböztethetők, egymásba nem folyók s a szervezetek állandók, változhatatlanok volnának. Így azonban minden időben többféle rendszer állhat meg, de a lehető legtökéletesebb is — mint azon időpont tudásának visszatükrözője — éppen a tudomány haladásával megváltozik. Bizonyos időben és ideig tájékoztathat az csupán, azután elavul, mert az ismeretek fejlődésével — ha azoknak tükre kíván maradni — lépést kell tartania.

Magyarország madarainak ismertetésére REICHENOW A. dr. 1889-ben kiadott rendszerét* választottam alapul s csak annyiban változtattam rajta, a mennyiben azt újabb kutatások és nézetek megkívánták. A jelenleg érvényes rendszerek közül azért tartottam meg ezt, mert a mi viszonyaink között ez időszerint a legmegfelelőbb. Egyszerű, könnyen áttekinthető s így kevésbé szakképzettek is inkább megértik, mint pl. SHARPE rendszerét, mely az egész madárvilágot, az összes jelenleg ismert fajokat, osztályozza s így természetesen sokkal inkább tagolt, fő- és alcsoportokban bővelkedő. A tagoltság, a csoportoknak számos alcsoportra osztása, ebben az esetben legtöbbször helyén való is, mert a nagy anyagon csak így igazodhatunk el; de itt, a hol kiválóan gyakorlati czélokat akarunk első sorban szolgálni s csupán egyetlen ország madárvilágát tárgyalni, a könnyű tájékoztatás és világosság helyett ellenkezőleg inkább megzavaró, sőt érthetetlen volna az. Ezért és nem másért mellőztem tehát SHARPE rendszerezését.

Rendszerünkben a csoportok ím ezek:

Rendek (Ordines).

Családok (Familiæ).

Alcsaládok (Subfamiliæ).

* Dr. A. REICHENOW: Systematisches Verzeichniss der Vögel Deutschlands und des angrenzenden Mittel-Europas. — Berlin, 1889.

Nemek (Genera).

Fajok (Species).

Fajták vagy *alfajok* (Subspecies.)

Általában azt mondhatjuk, hogy a felsőbb csoportokban inkább belső vagyis anatómiai jegyek mértékadóak, mert aránylag legkevésbé ingadozóak, az alsóbb csoportokban ellenben a külsők. Kivétel azonban e tekintetben is van.

Nem nehéz átlátni, hogy a csoportok jelölése bizonyos mértékben csak képzeleti. Ha az egész természet szervesen összefüggő egység, akkor élesen határolt, körülírható csoportokat nem alkothat. Tehát azok nevei is csupán csak mint fogalmak állandók, melyekre az emberi értelem könnyebb tájékozódhatás szükségéből szorul, terjedelmök azonban az idők folyásában változó. Ezért értelmezések sem könnyű s inkább csak szokásos módon történik, a nélkül, hogy mindenkit teljesen kielégíthetne.

Közkeletű meghatározás szerint: *bizonyos számú rokonjegyű faj összegét a nem, bizonyos számú rokonjegyű nem összegét a család s bizonyos számú rokoncsalád összegét a rend foglalja magában.*

Ha e főcsoportok keretén belül a rokonság kisebb vagy nagyobb foka szerint is osztályozunk, akkor ezeket az alcsoportokat, a megfelelő főcsoportnak alárendelve: *alrendeknek* (subordinates), *alcsaládoknak* (subfamiliae), *alneknek* (subgenera), *alfajoknak* vagy *fajtáknak* (subspecies) nevezzük.

Ha már a nagyobb csoportok meghatározása is nehéz, még nehezebb a *faj* és *fajta* fogalmát értelmezni.

LINNÉ ismeretes tétele: *Species tot numeramus quot diversae formae in principio sunt creatae* (Philos. bot. 157. §.), vagyis annyi faj van, a hány különböző alak teremtett, CUVIER felfogásában így módosult: a faj mindazon egyének foglalhatja, melyek közös származásuak s szülőikhez épp annyira hasonlítanak, mint egymáshoz.

Ő is — LINNÉ nyomdokán — a fajok állandóságát hiszi még s azért felfogása ma már meg nem állhat; sőt abban a tekintetben is hiányos, hogy nincsen benne az utódok szaporodás-képességének hangsúlyozása.

Később a faj fogalma így módosult: egy fajhoz tartoznak azok az egyének, melyek közös szülőktől származva, termékenyen szaporodhatnak, s fejlődésük folyamában maguk és ivadékaik törzsszülőikhez, őseikhez hasonlókká válnak.

Újabb értelmezés szerint pedig: a faj az egyforma s az utódok túl-

nyomó többségében az egyforma jegyeket huzamosabb időn át öröklő, bizonyos elterjedési körrel bíró egyének foglalatja.

De vajjon megnyugodhatunk-e ebben a meghatározásban?

Hiszen ha csakugyan el volna döntve a faj fogalma, nem találkoznánk annyi különböző felfogással, mely a rendszerekben, a fajok felsorolása tekintetében oly eltérően nyilvánul. Miért különböztet hát meg az egyik szerző némely nemben kevesebb, a másik ugyanabban sokkal több fajt?

A felelet nem lehet más, mint: azért, mert a faj terjedelmével nem vagyunk tisztában. Számos faj élesen nem határolható, mivel a faji jegyek alaki tulajdonságokban gyökereznek, melyek mennyiségileg és milyenségileg is roppant változók, ingadozók. A faj fogalma tehát merőben értelmünk alanyi felfogásából ered s mint ilyen a természeti testeknek a logikai alárendeltség törvényei szerint való osztályozásában az egységet alkotja.

Csupán csak logikai szempontból alapulhat a faj fogalma lényeges, állandó jegyeken s csupán csak így képzelhető a faj változhatatlannak és önmagában határoltnak. A valóságban azonban nincsenek állandó jegyek, legkevesbbé olyan konkrét fogalomban, minő a természetrajzi faj. Leghelyesebb tehát, ha a fajt, mint a rendszer egységét, önkényes feltevéseken és közkeletű, szokásos nézeteken alapuló fogalomnak tartjuk. A észszerűség útján haladunk tehát, mikor különböző szempontok, egyéni nézet, a megfigyelés anyagának kisebb vagy nagyobb mennyisége, a kor tudományos színvonala szerint megfelelően a határozatlan számú fajokat oly — bizonyos időn belül állandó — egységeknek tekintjük, melyekből szemlélődésünk, mintegy sarkpontokból, kiindulhat s nem vitatkozunk azon, vajjon felállításuk jogos-e vagy jogosulatlan.

Jelenleg a természetrajz művelői, a faj felfogása tekintetében, két táborra szakadnak: azokra, kik minden felismerhető alakot, mely némileg állandó és megkülönböztethető, fajnak tartanak; és azokra, kik a faj alatt mindazokat az alakokat értik, melyeket átmenetek csatolnak egymáshoz. Előbbiek sok, de nem jól körülírt fajt ismernek el, utóbbiak ellenben kevesebb fajt állítanak föl, de jobban határoltakat, noha számos alakkal bővelkedőt; vagyis ők a faj körében több alakkört egyesítenek, melyeket a fajnak alárendelve, külön is szemügyre vehetünk és feltüntethetünk. Ezek a kisebb alakkörök az *alfajok* vagy *fajták*.

A fajták kérdése legújabb időben az ornithológiában is állandóan napirenden van s egyike azoknak, mely nagy, még eldöntetlen vitákat eredményezett. E hely nem arra való, hogy e vitatkozásba akár helyes-

lőleg, akár elitélőleg beleavatkozom; de kötelességem kivonni belőle azokat a tanulságokat, melyeket felszínre vetett.

Ha elfogadjuk a fajok változandóságáról szóló tant, úgy a fajták fogalmát is megérthetjük. Nem akarunk a rendszer alapegységén — gyakorlati okokból — rést ütni, csupán figyelmeztetni, a faj elemeinek, az egyéneknek változandóságára s azokra az alaksorozatokra, melyek a faj keretén belől rokonszabású, közelebb álló egyéneket foglalnak össze, s mint kidomborodó, előre- vagy visszafejlődő csoportok, bizonyos ideig állandóknak lenni látszanak,

Nem terjeszkedhetem ki itt az egyének változandósága okainak (közvetett és közvetlen alkalmazkodás, elsajátított és öröklött tulajdonságok stb.) magyarázatára, csak erősítem, hogy hatásuk szemünk láttára a szervezetek egész vonalán érvényesül. Hiszen a tenyésztés egész művoltában bizonyítja ezt s a «mesterséges fajták» éppen az egyének változandóságának eredményei. A mit az ember tudatosan cselekszik, azt a természet önmagától elvégzi. Éghajlat, táplálék, szóval a külső viszonyok változásához többé vagy kevésbé illeszkedniök kell a szervezeteknek, mert a lét harcában helyöket csak így állhatják meg.

Mi a rendszerben az egyének esetlegesnek, szabálytalannak látszó változatait (varietas) nem vehetjük ugyan figyelembe, de igenis a rendes változatokat. Ezek között azokat a sorozatokat, melyek bizonyos területhez kötve vannak, földrajzi változatok vagy éghajlati változatoknak nevezzük. Így látjuk, hogy az örvösrigók (*Turdus torquatus*) Észak-Európában némileg mind eltérnek a Közép-Európa havasain tartózkodók egyéneitől, vagy hogy a zsezsék (*Cannabina linaria*) Grönlandban, Angliában, Norvégiában, Szibériában, bizonyos jegyekben különböznek egymástól. Különösen kirívó ez a különbség ott, a hol ez egyének elterjedési körének szélső határai vannak, ellenkezőleg e határok érintkezésénél, átmeneti, közszólás szerint «nem tipikus» alakok fordulnak elő, melyek meghatározása nehéz. Vannak azonban fajták, melyek bizonyos területen egymással keveredetten fordulnak elő s mégis több typushoz tartoznak.

Következetlenség volna a fajtákat mellőzve, egyszerűen semmibe sem venni; tagadhatatlanul léteznek, tehát a rendszerben is bizonyos alárendelt helyet követelnek.

BREHM KER. LAJOS (a «Thierleben» szerzőjének atyja) volt az első ornithologus, ki korát megelőzve, a madárfajok változatait figyelemre méltatta. Csakhogy ő nem éppen a bizonyos faj körében felötlő alcsoportokat irta le, hanem ezek mellett az átmeneti alakokat is. Sok esetben tehát az, a mit ő fajtának tartott, a mi felfogásunk szerint nem az.

SCHLEGEL szintén tekintettel volt a fajtákra s a rendszerbe is helyet szorított nekik.

Az újabb ornithologusok a fajtát háromféleképen fogják fel.

A legtöbben, az amerikaiak példájára, azt a felfogást vallják, a mit előzőleg már kifejtettem s mely szabatosan így fejezhető ki: *a fajták vagy alfajok (subspecies) a faj körében azok az alakok, melyek most még nem fajok s melyek közt átmenetek vannak.*

Mások szerint: a fajta bizonyos faj átmeneti alakokkal összekapcsolt egyénsorozatának két szélsősége; határozottabban szólva: vannak fajok, melyek több alakkörből állanak, ezeknek az alakköröknek szélső típusai a fajták. Nem képzelhető tehát faj, melynek csak egy fajtája volna (kettő a legkevesebb, tudniillik a tipikus és a másik). Lényegesen ellenkezik e két előbbi nézettel BERLEPSCH gróf és KLEINSCHMIDT felfogása. Szerintök a fajták a fajhoz nem állanak alá-, hanem *mellérendelt* viszonyban; tehát nem is annyira alfajok (subspecies), mint inkább mellékfajok (conspecies). Ők az alakok minden felismerhető körét fajnak tekintik, hogy azonban azokat a rendszer egészében mindenki könnyen emlékezetben tarthassa, a nehezen felismerhető alakköröket egyszerűen mellőzik, illetőleg mintegy tartalékba helyezik a subtilis különbségek vizsgálatától vissza nem riadó kutatók számára.

Hogy a természetes *fajtát* vagy *alfajt* a mesterséggel szemben megkülönböztessük, az utóbbit *válfajnak* nevezhetjük.

A *változatot* (variatio) pedig gyűjtő fogalomnak tekinthetjük, melybe az egyének különböző eltérései (a rendestől eltérő rajzolat, nem pathologiai okokból származó színeltérés) foghatók.

A csőr és végtagok eltorzulásában szenvedő példányok — a *torzok* — azonban nem tartoznak ide. Valamint a két különböző faj párzásából eredő *korcsok* sem.*

Kiválóan fontos a rendszerben az elnevezések (nomenclatura) kérdése is. Mert úgy, a mint az változik, megmásulnak a csoportok nevei is; sőt a tapasztalat azt mondja, hogy ezek folytonos ingadozása, ujakkal való helyettesítése még a rendszerénél is nagyobb. Gyakran egy és ugyanabban a rendszerben különböző szerzők más és más nevekkkel jelölik a csoportokat s legkivált a fajokat. E téren az egyéni hiúság határozottan sok zavart okozott s az önkénynek meg nem bocsájtható szabadságát

* Ha ilyen egyéneket rövidítve jelölünk, a név után kiteszszük: *torz* = *difform*. (legnagyobb fokon *monstruositas*). A *korcs* = *hybrid.*, s a két szülő neve közé $\times$ jelet írunk pl. siketfajd $\times$ nyírfajd = közép fajd; az első név mindig a hím ivart, a második a tojót jelenti.

szülte. Ez a szertelenség termette azután azokat a kétértelműségeket, melyeket alig-alig lehet kiküszöbölni. Csak egy pár példát említek. A *szarka* tudományos neve egyik szerzőnél: *Corvus pica*, a másiknál: *Corvus rustica*, ismét másoknál: *Pica caudata*, *Pica europaea*, *Pica vulgaris* stb. Ez ugyan még nem volna baj, mert e nevek mindegyike csakis a szarkára vonatkozik; mindössze csak nehézséget okoz s rokonnevekkel (synonyma) megterheli emlékezetünket. Vannak azonban esetek, mikor egy és ugyanazon névvel különböző szerzők különböző fajokat jelölnek, például a *nádi rigót* egyik *Acrocephalus arundinaceus*nak hívja, a másik ellenben ezt a nevet a *cserregő nádi poszátára* (*Acrocephalus streperus*) érti, mert:

Nádi rigó — *Acrocephalus turdoides* (MEYER) = *Acrocephalus arundinaceus* (LINNÉ).

Cserregő nádi poszáta — *Acrocephalus streperus* (VIEILLOT) = *Acrocephalus arundinaceus* (GMELIN).

A zavar tehát könnyen előállhat, különösen ha a szerző nevét nem tesszük ki a faji név után.

Azt fölösleges említenem, hogy a rendszerben csupán a fajokat szoktuk két névvel — nemi és faji névvel — jelölni.

Mínthogy a rendszer változásával az elnevezések is változnak, elkerülhetetlen zűrzavar, bonyodalom támadhat. E megtévesztő ingatagságnak csak úgy lehet elejét venni, ha a faji neveket állandósítjuk. Ez az irányzat hódított tért a Budapesten tartott II. nemzetközi ornithologiai kongresszuson is, mely a nomenklatura tekintetében nevezetes szabályzatot alkotott.* Elég legyen itt azokra utalni. De meg akarom említeni egyik főfontosságú szakaszát, mely kimondja: hogy *faji névül azt kell használni, a melyen az illető fajt valamelyik szerző legelőször félreismertethetetlenül leírta vagy lefestette* (lex prioritatis). Kéziratban maradt leírások, névadások figyelembe nem vehetők (ilyen név «nomen nudum»). A kiindulás pedig LINNÉ: «Systema naturæ» című művének 1758-ban megjelent X. kiadásától számítandó, mert ebben használta először következetesen a kétnevű nomenklaturát.** Későbbi szerzők faji nevei, ha azok következetesen nem alkalmazták a kettős elnevezéseket, például Brisson, nem érvényesek, nemi neveik azonban igen.

Az elsőbbség eme törvénye, még akkor sem tűr kivételt, ha a nemi és faji név egymással megegyezik pl. *Grus grus* = *darú*, *Pica pica* =

* II. nemzetk. ornith. kongr. «Főjelentései» I. köt. 183—190. l.

** Az angolok az 1766-iki azaz XII. kiadást fogadják el kiindulásul.

szarka. Némileg rossz hangzású nevek kedvéért nem szabad e fontos elvet feláldozni, mert csak az ahhoz való legridegebb ragaszkodás fogja végre valahára a gomba módra szaporodó synonymák tenyésztését előltni s kétértelműségeknek elejét venni. Ha a jövőben rendszertani nézetek fejlődése, ismereteink gyarapodása a divó rendszerek helyébe újakat állít s a fajok esetleg más nemi nevet kapnak is, az elsőbbség törvényén alapuló faji nevet ez a változás mindig érintetlenül fogja hagyni.

Még egy pár szóval említenem kell a fajták elnevezése módját. SCHLEGEL (1844) volt az első, a ki ezeket az alakköröket három néven nevezte, vagyis a nemi és faji névhez harmadikul a fajtának nevét függesztette. Így járnak el az amerikaiak és általában az ornithologusok túlnyomó többsége is. Az angolok közül azonban néhányan nem akarják befogadni a hármas neveket, helyettük inkább több nemet állítanak föl s minden alakkört kettős néven iktatnak a rendszerbe; vagyis például a hol rendesen egyetlen nemről beszélünk, melynek fajai fajtákat ölelnek föl, ott ők annyi nemet csinálnak, a hány a faj, s annyi fajt, a hány a fajta.

Ebben a könyvben — a mennyire megállapítható volt — minden madárfajnak legrégibb tudományos faji nevét használtam s a fajtákat három névvel láttam el. A magyar elnevezések tekintetében pedig azokat az elveket követtem, melyeken — mint a «Megnyitómban» említettem — a Magyar Ornithologiai Központ kiadásában megjelent *nénjegyzék* «Nomenclator avium regni Hungariæ» (Budapest, 1898) alapult.

A tudományos név után szereplő betűjelzés annak a szerzőnek rövidített neve, a ki azt a fajt ezen a néven először leírta; * odatettem az évszámot is, a mikor leírása, névadása kelt. Ezt pedig azért irtam ki, hogy esetleg találkozó régibb nevekre figyelmeztessenek. A leggyakrabban szereplő szerzők nevei és azok rövidített jelzései a következők:

Aud.	— Audubon.	Cass.	— Cassin.
Bechst.	— Bechstein.	Coll.	— Collett.
Blas.	— Blasius.	Cuv.	— Cuvier.
Bodd.	— Boddaert.	Daud.	— Daudin.
Bonn.	— Bonnaterre.	Desf.	— Desfontaine.
Bp.	— Bonaparte.	Desm.	— Desmarest.
Brhm.	— Brehm.	Ehr.	— Ehrenberg.
Briss.	— Brisson.	Ehm.	— Ehmecke.
Brünn.	— Brünnich.	Eversm.	— Eversmann.
Cab.	— Cabanis.	Eyt.	— Eyton.

* Ha a szerző nevének betűjelzése záró-jel ( ) közé van téve, az azt jelenti, hogy a faji név más nemi névvel szerepel s nem avval, melyet az illető használt.

Feld.	— Feldegg.	Nils.	— Nilson.
Flem.	— Flemming.	Pall.	— Pallas.
Forst.	— Forster.	Praž.	— Pražák.
Gamb.	— Gambell.	Payr.	— Payrendeaux.
Geoffr.	— Geoffroy.	Pelz.	— Pelzeln.
Glog.	— Gloger.	Penn.	— Pennant.
Gm.	— Gmelin.	Pet.	— Petényi.
Göld.	— Göldenstein.	Przw.	— Przewalski.
Hartl.	— Hartlaub.	Rad.	— Radde.
Hasselqu.	— Hasselquist.	Rchb.	— Reichenbach.
Heugl.	— Heuglin.	Rchw.	— Reichenow.
Herm.	— Hermann.	Reinh.	— Reinhardt.
Hodgs.	— Hodgson.	Rich.	— Richardson.
Hom.	— Homeyer.	Rüpp.	— Rüppell.
Horsf.	— Horsfield.	Salv.	— Salvin.
Humb.	— Humboldt.	Salvad.	— Salvadori.
Jard.	— Jardine.	Sav.	— Savigny.
Jerd.	— Jerdon.	Schleg.	— Schlegel.
Ill.	— Illiger.	Sclat.	— Selater.
Keys.	— Keyserling.	Scop.	— Scopoli.
L.	— Linné.	Sharp.	— Sharpe.
Lac.	— Lacépède.	Sparrm.	— Sparrmann.
Lafr.	— Lafresnaye.	Steph.	— Stephens.
Lath.	— Latham.	Stejn.	— Stejneger.
Leisl.	— Leisler.	Strickl.	— Strickland.
Less.	— Lesson.	Sund.	— Sundevall.
Macg.	— Macgillivray.	Swinh.	— Swinhoe.
Mad.	— Madarász.	Swain.	— Swainson.
Menzb.	— Menzbier.	Temm.	— Temminck.
M.	— Meyer.	Verr.	— Verreaux.
Mich.	— Michahelles.	Viell.	— Vieillot.
Möhr.	— Möhring.	Wagl.	— Wagler.
Mont.	— Montagu.	Wall.	— Wallace.
Müll.	— Müller (Statius).	Wils.	— Wilson.
Naum.	— Naumann.	W.	— Wolf.

MÉRTÉKEK MAGYARÁZATA.

A *madár nagyságáról* mérés útján kaphatunk tiszta fogalmat, még pedig minél részletesebben mérjük egyes testrészeit, annál teljesebbet. Csakhogy mérés és mérés közt igen nagy különbség lehet s azért erre nézve egyöntetű eljárást kell biztosítani, melytől eltérve a saját mérésünk módját mindig pontosan ki kell emelni. Mert például valamely hajlott csőrű madár csőrmértékét körzővel megállapítva egészen más lesz annak hosszúsága, mintha azt szalagmértékkel mértük volna; s egészen más, ha a csőr hegyétől a homlokcsontig vagy a tollazat kezdetéig számítunk. Az e munkában adott mértékek és mérési mód következő:

- H.* = *egész hosszúság*, melyet az előttünk egyenesen fekvő, nem kinyújtott, hanem természetesen megmerevedett friss madár csőrhegyétől a fark hegyéig számítunk.
- Sz.* = *szárnyhosszság*, a kézizülettől a leghosszabb evező hegyéig szalagmértékkel mérve.
- F.* = *farkhosszság* a fark tövétől a kormánytollak hegyéig. Oly fajoknál, melyeknél a fark középső tollai túlságosan meg vannak nyulva, a rendes farkhosszságot és a túl hosszabbodást külön-külön is mérhetjük s utalhatunk arra.
- L.* = a *láb* illetőleg a *csüd* hosszát jelenti. Ezt körzővel, a hosszú lábú fajoknál pedig szalagmértékkel mérjük a sarkizület behomorodásától a középujj és csüdizület behomorodásáig, illetőleg a csüd legalsó paizsocskájának alsó széléig.
- Cs.* = a *csőr* ormának hossza a tollazat kezdetétől a felső káva hegyéig szalagmértékkel mérve.

Mint hogy kitömött madárbőröknél az egész testhosszuság mértéke nem mindig felel meg a valóságnak (mert a kikészítéstől sok függ, egyik jobban kinyújtja, másik rövidebbre csinálja a bőröket), azért madárbőrök, kitömött példányok hosszúságát felesleges adni. Ha azonban magunk készítjük a bőröket, akkor annak friss állapotban mért hosszúságát arra a czédulára ne mulasztjuk el feljegyezni, mely a lelőhelyet, dátu-

mot viseli. Általában a fenn jelzett mérték elégséges; különös esetekben mérjük csak a csőr vastagságát, a lábujjak hosszát, a szárny hegyétől a fark hegyéig terjedő távolságot, és a szétterpesztett szárnyak átmérőjét t. i. a *feszítést* stb.

A *tojások nagyságát* úgy határozzuk meg, hogy megmérjük hosszúságának és szélességének (vastagságának) tengelyét, még pedig a külön erre a célra készült tojásmérő eszközön. Ez egy fémlécecskéből áll, melynek körülbelül $\frac{1}{3}$ része 90° szögben fel van hajtva. A fel nem hajtott rész milliméterekre van beosztva s rajta, a fémlécz felhajtott részének magasságával egyenlő, másik fémlécz ide-oda csúsztatható. A tojást a két felálló lécz közé igazítva hosszúságát, majd szélességét az alsó mértékbeosztáson leolvashatjuk.

E könyvben a tojásmértékeket illető rövidítések jelentősége:

H. = hosszúság.

Sz. = szélesség.

A különböző mértékszámok a megmért sorozatok minimumát és maximumát, vagyis a két szélsőséget jelentik.

I. REND.

BUVÁROK.

URINATORES.

Testük izmos, hengeres vagy palaczkalakú; csőrük — nem hosszabb, inkább rövidebb a fejnél — erős, hegyes gyilok- vagy késszerű, oldalt összenyomott, a kávák széle éles, orrllyukaik hasítékalakúak, többnyire elzárhatók; a koponya hátul keskenyedő; szárnyaik aránylag kicsinyek, keskenyek és hegyesek, némelyeknél elcsenevészedett pikkelyszerű tollazatúak s így repülésre alkalmatlanok; a farktollak száma tizenkettőnél rendszeren több, maga a fark rövid és fejletlen, sőt egészen hiányzik; a három vagy négy ujjú úszólábon mindig csak az előre álló három ujj van úszóhártyával összekötve, némelyeknél azonban hasadt úszólábat is találunk, a lábak egészen a test végéből látszanak kinőni s a felső czomb teljesen a tollazatba rejtőzik, úgy, hogy ülés közben a lapos csüdre reánehazednek; a tollazat rendkívül tömött, főleg alul és a fejen; színezetükben a fehér, főleg alul, ritkán hiányzik; tengereken, tavakon kevésbé folyó vizeken tartózkodnak, legtöbbször nagy telepeken költenek s némely fajok ez időben a szárazföldet keresik föl; főmozgásuk az úzás és bukás, többen igen jó repülők, mások egyáltalán nem tudnak repülni s így a legalsóbb rendű madarakhoz tartoznak; a mily ügyesek a vizen olyan bárgyúak, esetlenek a szárazon; élelmük főleg halakból és kis rákokból, mellesleg különböző vizirovarok álczáiból áll. Kétszer — ősszel és tavasszal — vedlenek.

I. CSALÁD.

ALKAFÉLÉK.

ALCIDAE.

Testük hengeres, igen izmos; fejük vastag; nyakuk tömzsi; csőrük inkább rövid s furcsa alakzatú, oldalt rovátkás, — némelyikök évenként csőrét is rendszeren megvedli; úszólábukon három előre álló ujj van; tollazatuk többnyire kétszínű (fehér és sötét); szemük kicsiny; főleg a sarkköri

tengereken otthonosak s ezernyi társaságokban költenek a madárhegyeken; télen kissé délebbre is lehuzódnak; kitünő bukók s a víz alatt szárnyaikkal is eveznek; aránylag jól, golyószerűen, többnyire egyenes irányban repülnek.*

1. NEM:

ALKA.*ALCA (L.) 1758.*

Csőrük ragadozó madárra emlékeztető, közép hosszú, keskeny, de magas, oldalvást félholdalakú mélyedésekkel haránt rovátkolt; nagy evezőik hosszúak, ellenben a hátulsók tulságos rövidek, a harmadik evező leg-hosszabb; a fark ékalakú; fej- és nyaktollazat egérszerű finom tömött; egyetlen tojásukat, fészket nem építve, pusztán sziklapárkányokra rakják; az északi sarkkör vidékén élnek. Két faj volt, de az egyik, a nagy alka (*Alca impennis* L.), kihalt s az utolsó példányt Észak-Norvégiában, *Vardö* mellett, 1848 április hóban *Brodkorb* ejtette el.

AZ ALKA.*Alca torda (L.) 1758.*

[*Alca balthica*, *unisulcata* BRÜNN. — *Alca pica* L. — *Utamania torda* LEACH. — *Alca glacialis* BRHM. — *Alca minor* BRISS].

Jegyei: csörgő récze nagyságú; feje és torka fekete, barnás árnyalattal; felső teste, szárnya és farka fekete; egész alsó teste, úgy egy vékonyka vonal a szemtől a csőrtőig, valamint a szárny keresztcsikja, fehér; a csőr fekete, tövén 4 homorú félholdszerű rovátkolás, s a közepén egy hasonló alakú fehér vonás; a szájjúg nem ér a szem aljáig.

Mértéke: *H.* 39—41; *Sz.* 20—21; *F.* 8—10·3; *L.* 2·9—3·5; *Cs.* 3·6—4·1 cm.

Földrajzi elterjedése az északi Sarkkör tájaira szorítkozik, főképpen a 60 és 70° szél. közé; Helgolandon szintén költ kisebb számban; Norvégia nagy madárhegyein mindenütt előfordul s a tengerre rugó meredek

* 1890 jul. 20. Fiume és Lovrana között egy fiumei vadász, BARAČ, 2 db. *lundát* [*Fratercula arctica (L.)*] üldözött (Orn. Jahrb. 1890. 188. l.), de nem állapíthattam meg, vajjon magyar területen fordultak-e elő e madarak? Ezért nem vettem be faunánkba.

sziklahegyek középső és felsőbb tájainak párkányait foglalja le. Midőn hajóval közeledünk ilyen alkás hegyhez, egymásmellé sorakozva látjuk őket végtelen láncokban, mint a katonákat. Nálunk igen ritka, esetleges vendég; mindössze két adatunk van előfordulásáról. 1884-ben egy fiumei vadász lőtt egy példányt, melyet megsüttetett; 1894 február 4-én pedig ugyancsak Fiume mellett a horvátországi *Zurkovo* helységnél láttak két darabot; ezek közül egyik meg is került s kitömve a zágrábi muzeumban áll.

II. CSALÁD.

VÖCSÖKFÉLÉK.

COLYMBIDAE.

Testük jókora kaeca, vagy kis lúd nagyságú, alul lapos; csőrük egyenes, nyújtott, hegyes, erős; a felső káva kissé lefelé, az alsó káva hegye felfelé, vagy mint a kettő hegye felfelé hajló; orrlyukaik hasíték-alakúak; szárnyuk rövid, hegyes, kemény tollú, az első evező elcsenevé-szedett; teljes vagy hasadt úszólábuk van; az előre álló három lábujj legszélsőbbjei leghosszabbak, a belsők legrövidebbek, az első (hátulsó) lábujjon kis úszóhártya van, miáltal lebbentyűs; a karmok inkább laposak; a csüd oldalt erősen laposra nyomott s egészen a testvégből szolgál ki; a fark igen rövid. Szinte kizárólag a vízben élnek, kitünő úszók, bukók, de jó repülők is, a szárazon esetlenek, ugrándozva mint a béka, szétvetett lábbal mozognak s testüket alig, vagy csak rosszul tudják egyenesen tartani; mindig édesvizű tavakon, tócsákon vagy azok partjain költenek, még a tengereken élők is. Tollazatuk kor és évszak szerint változó, nagyságuk egyénileg is meglehetősen változó.

2. NEM:

BUVÁR.

GAVIA Forst. 1788.*

Alakjuk nyújtott, torkuk széles; orrlyukaik a csőrtő táján; fejök rövid, egérször szerű tollazattal; nyakuk nem tulságos hosszú, vastag; szárnyuk hegyes; lábuk egészen úszóhártyás; farkuk rendes tollú, de rövid; alul fehérek,

* ALLEN kimutatta (The Auk 1897. 312. l.), hogy a *buvár* nemet ez a név illeti.

felül szürkésfeketék, nyári tollzatban fehéren pontozottak vagy kis ablak-szerű foltokkal borítottak; halevők; tengereken az északi Sarkkör vidékein a partok közelében tartózkodnak, nálunk csak költőzködéskor jelennek meg, főleg ősszel.

A SARKI BUVÁR.

Gavia arcticus (L.) 1758.

[*Colymbus arcticus* L. — *Colymbus ignotus, leucopus* BECHST. — *Eudytes arcticus* ILL. — *Cephus arcticus* PALL. — *Urinator arcticus* REHW.].

Népies nevei: jeges bujár (Velencei tó).

Jegye: csőr nem túlságos erős, felső kávája kissé lefelé hajló, alsó káva hegybe futó; fejtető és tarkó egérszürke; akkora mint egy jókora kacsa, vagy nagyobb is.

Leírása. *Öregek nyári tollzatban:* fejük és tarkójuk egérszürke; álluk, torkuk és pofáik bársonyfeketék, alul fehér fekete hosszfoltos nyak-övvel határolva; a nyak és begyoldalak hófehér alapja fekete aláfutó vonalakkal rajzolt; egész alsó test fehér, az oldalakon fekete hosszfoltokkal; a czomb és a fark alján szintén feketés folt; felső testök fekete, a hát felső részén és a vállak közepén ablakszerű fehér foltok; a fekete felső szárnyon fehér pontok; a szárny alja fehér, fénylő feketebarnás végű; evezők és fark fénylő feketék; csőr fekete; szem élénk vörösbarna; lábak felül zöldesszürkék, alul barnák. *A téli tollzatban* egész felső testük feketés szürke, minden toll világosabb szürkén szegve; alul hófehérek, csak az oldalakon barnás szürkék, a nyakoldalon szürkés hegyesrajzú hosszfoltokkal, néha az előnyakon is szürke elmosódott rajz, mintha poros volna; a csőr orma feketésbarna, az oldalakon kékes világosszürke. *Az egy éves fiatalok* csőre gyengébb, tollzatuk a most leírthoz hasonló, csakhogy felül némi sötétbarnás árnyalat is látszik; a lábak zöldesbarnák, elől ónszínűek, az úszóhártyák sárgásba játszanak.

Mértéke: *H.* 68—73; *Sz.* 29—31·4; *F.* 4·9—6·4; *L.* 6·9—7·9; *Cs.* 5·2—6·5 cm.

A sarki búvár Norvégiában, még inkább Svédországban és különösen Finnországban, Észak-Oroszországban, Szibériában, Kamesatkában honos; Grönlandon és Izlandon nincsen. Egyesek — mint újabban megfigyelték — keleti Poroszország és Hátsó-Pomeránia tavain is fészkeltek, mely pontok előfordulásának legdélibb határai.* Nálunk késő ősszel

* A nálunk lővötteket vizsgálva igen feltűnő, hogy erős, vastag csőrű, természetes példányok és kisebb testű, aránylag vékony, rövidebb csőrűek kerülnek elő. Az előbbieket csőrének alsó kávján

október végén s különösen novemberben jelenik meg s nagyobb tavainkon, a Balatonon, Fertőn, Velencei és Palicsi tavon ez időtájt rendszeren több példányban látható. A Velencei tavon minden évben sok mulatságot szerzett vadászata s volt eset, hogy egy napon 5—6 darabot is találtam együtt a nagy siktükrökön.

Legyen bár különféle vízi vad a tisztáson, a «jegesbujár» mindig kiválik közülök. Ha figyel, vastag nyakát egyenesen tartja, háta alig látszik ki a vízből s kigyóforma fejével ide-oda tekintget, közbe saját-ságosan kapkod a víz felé. Ha ladikkal közeledünk feléje, egyet rúg magán s fejjel előre, hangos *o-uk* kiáltással tűnik a mélységbe, hogy pár száz lépéssel odább merüljön föl. Némi gyakorlattal elleshetjük, hogy lebukás után körülbelül hol fog feljönni; e szerint irányítjuk tehát a hajót, gyorsan odaeevezve a merre megjelenését várjuk. Persze sok fáradságunkba kerül s többször sikertelenül erőlködünk utána, mert a ravasz madár mindenképpen ki akar játszani; de ha ügyesek vagyunk, végre mégis «beesaphatjuk» — mint a ladikon esáklázó velencei halász mondja — s lövésre kaphatjuk. Apróbb söréttel löjjünk, mert csak egy pillanatra fogjuk látni, akkor sem többet mint fejét s talán nyakát. Utóbbi években a Velencei tavon egy kis benzinmotor hajón üldöztem őket s többnyire rövid idő alatt puskavégre kerültek e haltolvajok. Repülni ritkán szokott, csak ha nagyon megszorul, emelkedik föl, eleinte a vizet lucskolva, alacsonyan s mindjobban fel a magasba. A költözködéskor frissen érkezett, tájékozatlan példányok leghamarább szárnyra kapnak. Bármilyen erőszakosan járjunk utánok, még ha végsőre szorulnak is, a tisztást nem hagyják el s nádasba nem menekszenek, legföljebb ritkás lengetegbe, de mielőbb elhagyják ezt is. A velencei tavon évenként több darab eleven is került kezembe, melyek az eresztő hálókban fogódtak meg. Ez nekik ott főveszedelmük, mert a vékony czérnából kötött, nagyszemű hálót víz alatt való halászataik közben nem mindig veszik észre, s belekeverednek. Szánalmas kép az ilyen hálón akadt sarkibúvár! Rángatódzik, ide-oda úszkál hálóstul, bukdácsol, közbe-közbe fájdalmas vonításra emlékeztető hangokat hallat. Az ember felé vág, szinte szigonyoz s ügyelni kell, hogy meg ne sértsen. A szárazra helyezve, testét nem bírja felemelni, hanem hason fekszik s csúszva, békamódra

afféle kávaszöglet is látszik, mint a nagy sirályok alsó kávján. A nagy és kis termetűek közt oly különbség van, hogy gyakran a nagy példányokat fiatal jeges buvároknak (glacialis) határozzák meg. Lehet, hogy korkülönbség játszik itt szerepet, de lehet, hogy a kis példányok *ВРЕМЯ* felállította *macrorhynchos* vagy pedig *balticus* fajtához tartoznak. Mindenesetre nyílt kérdés ez s eldöntése a jövőnek marad.

ugrál előbbre. Az embert megtámadja, utána szökdécsel s lábát vagdalja hegyes csőrével. A magyar vizekben többnyire csak téli tollzatban kerül elő, de már nyári tollazatuakat is lőttek; az itt megfordulók javarésze fiatal madár. Tavasszal eddig csakis 1897-ből tudok előfordulásáról, mikor a Velencei tavon márcz. 31-én lővetett egy még téli tollzatú; ápril 5-én ugyancsak egy másikat láttam s ápril 8-án egy harmadik gyönyörű, kiszínezett nyári tollzatu példány jött puskavégre. Mikor tóságainkat elfödi a jégpáncél, levonul az Adriai- és Középtengerre s az Abbaziában telelő vadászoknak kedvelt sportja közé tartozik az ügyes bukókat kis gőzsökből golyóval elejteni.

Fészkelésre visszatér északi hazájába s juniusbán a tengerparthoz közeleső kisebb tavak mocsaras partján mélyedést tapos magának, melybe a tojó két hosszú hengeres alakú, olaj-zöldes barna alapon, sötét hamuszürkén foltos és barnásfeketén rajzolt tojást rak.

Élélme úgyszólván kizárólag halakból áll s azért halastavainkon nem szívesen látott vendég; de ritkasága, csekély számban való megjelenése számba veendő, úgy hogy rövid itt tartózkodása alatt észrevehető nagy károkat nem okozhat. Minthogy azonban a hálnak elég ellensége van s ő is azok közül való, vadászata és pusztítása jogosult.

A JEGES BUVÁR.

Gavia glacialis (L.) 1766.

(*Colymbus maximus* CLUS. — *Colymbus torquatus* BRÜNN. — *Colymbus imber* BRÜNN. — *Colymbus glacialis* L. — *Eudytes glacialis* ILL. — *Colymbus hyemalis* BR. — *Colymbus atrogularis* MEYER. — *Cephus torquatus* PALL. — *Urinator glacialis* RCHW.)

Jegyei: majdnem lúdnagyságú, vastagnyakú, igen erőteljes csőrű, felső kávája hajlított, az alsó kávanak alján feltűnő szöglet (mint a nagy sirályok csőrén). *Nyári tollzatban* az *öreg*ek feje, tarkója, nyaka zöldes zománczu fekete; felső test és szárnyak feketék; a torkon és a tarkón fehér folt fekete hosszávolyokkal, a begyoldalón szintén ilyen fekete vonalak; a felső test fehéren pontozott, a vállon ablakszerűen foltozott; alsó test fehér; csőr fekete; lábak kívül zöldesek, belül és az uszóhártyákon testszínűek; szem sötét vörösarna. *Ősszel* felül koromszínűek, alul fehérek, a begyoldalakon sötétes hosszfoltokkal. A *fiatalok* tollazata hasonló ehhez, csakhogy felül szürkebarna, csőrük pedig ónszínű.

Mértéke: *H.* 79—85; *Sz.* 31—37; *F.* 6—7·2; *L.* 7—8; *Cs.* 8—8·5 cm.

Hazája Grönland, Izland, legészakibb Amerika. Télre nem igen vándorol annyira délre, mint az előbbi faj s inkább a tengerpartokhoz, mint tavakhoz ragaszkodik. Nálunk nagy ritkaság s eddig alig pár darabot ejtettek el. (Fertőn; Kolozs- és A.-Fehérmegyében; Oraviczon). Mint halrabló méltó a puszkavégre, de ritkaságánál fogva is megérdemli, hogy nyilvános gyűjteményeinkbe kerüljön, mert még a Nemz. Muzeumban sincs.

AZ ÉSZAKI BUVÁR.

Gavia septentrionalis (L.) 1766.

(*Colymbus borealis*, lumme, stellatus BRÜNN. — *Colymbus striatus* GM. — *Colymbus rufogularis* MEYER. — *Eudytes septentrionalis* ILL. — *Cephus septentrionalis* PALL. — *Urinator septentrionalis* REHW. — *Colymbus septentrionalis* [L.]

Jegyei: legkisebb a buvárok közt; csőre aránylag nem erős, kissé felfelé hajló vagy egyenes, a felső káva hegye némileg az alsó káva fölé hajlik, a kávak oldalai simák, barázda nélkül valók s élei behajlók. *Nyári tollazatban* a fej egérszürke, a torkon hosszúkás négyszögletű vörösbarna folt van; a nyak hátul feketeszürke, minden tolla fehérén szegve, épp így a hát felső része és oldalai; felső teste és a szárnyak feketeszürkék úgy a fark is; a szárnyakon egyes kis fehér pontszerű foltok; begy és egész alsó test fehér; csőr ólomfekete; szem dióbarna; a lábak elül zöldesfeketék, barnásba játszó, az úszóhártya piszkos testszínű szürkés. *Téli tollazatban* a fiatalokhoz hasonlóak — a nálunk lövöttek többnyire ilyenek — felül sötét barnásszürke alapon egészben hegyes fehér pontokkal vannak beszórva; alul fehérek, a torkon szürkés rajzolat gyenge nyomaival; csőr ólomszínű; lábak ólomszürkések.

Mértéke: H. 63·2—64; Sz. 26·5—30; F. 5·5—6·3; L. 6·8—7·3; Cs. 4—6 cm.

Hazája Grönland, Izland, Hebrid, Orkney és Shetland Spitzberg és Novaja-Zemlja szigetek, egész Észak-Ázsia és Amerika sarkköri vidéke. Észak-Norvégiában is igen közönséges s nagy számban találtam a partvidéken és fjordokban mindenfelé. Tromsö körül az éjjeli nap világánál megtett éjjeli kirándulásaimon mindig több darabbal találkoztam a tengerszorosok vizén, a mint bukva keresték élelmüket, vagy a magasban repkedtek s párjukat hívogatva hallatták jajgató *kra-ú, á aív, á áú ú* hangjukat, mely a csendes éjben sajátságosan érintett, úgy hangzott, mint valami panaszkodó ember messziről jövő szózata. Fészket, mely nem is fészek tulajdonképpen, hanem a tőzeges, mohás part kitapo-

sott kerek mélyedése, a tengerhez közel eső kis tócsák, vízállások körül találjuk. Ilyen volt az is, melyre Tromsø szigetén (Észak-Norvégia) júl. 2-án bukkantam. A fészket féltő anyamadár messziről megpillantva felszállt s a magasban fölöttem keringett, közben folytonosan oly hangon szólt, mely szakasztottan hasonlított ahhoz a bizonyos vákogó gyermekjátékhoz, melynél egy kis fanyélre erősített zsineg végén, kicsike üres hengeren feszülő hólyag van. Ez időben két friss tojás volt a fészekben, melyek hosszúkás, hengeres alakúak, sötét olajzöldes alapon hamuszürkésen foltozottak és barnásan rajzoltak. A hím és tojó egyaránt nagy gonddal őrzi a fészket és félti tojásait. Tanyáját magányos, elhagyott helyeken alapítja ugyan meg s a közelben nem is igen látszik más madarakat tűrni, de annyira zárkózottnak, mint azt sokan állítják, még sem tapasztaltam, mert közvetlen fészke mellett rebtenték fel egy hegyi réczét (*Fuligula marila*), melynek pelyhes fiókját alig 20 lépésnyire a buvárfészektől szedtem fel.

Nálunk őszi költözködéskor — tavasszal csak egy esetben 1897 ápril. 16-án kaptam egyet a fiúmei öbölből, téli tollzatban — mutatkozik, főleg novemberben, s ekkor is ritkább, mint a sarki búvár. Találkoztam vele a Velencei tavon, úgy egyik pozsonyi holt Dunaágban, de találták a Mezőség tavain, a Fertőn s egyéb vizeinknél. Életmódja hasonlít a sarki búváréhoz, ügylátszik azonban költözködéskor nem csupán tavakra, hanem a folyóvizekre is szeret szállni, míg a sarki búvár a tavakat keresi.

Élelme főleg halakból állván, mint a halasgazdaság ellensége mindenkor pusztítható.

3. NEM.

VÖCSÖK.

COLYMBUS L. 1758.

Vékony, hosszúnyakú, palaczkalakú madarak; hasadt uszólábuk ujjait csak töben köti össze némi hártya; a hátulsó ujjon bőrkarély; a karmok körömszerűen laposak; a hosszúkás orrlyukak a csőr közepe táján; a csüd elül és hátul keskeny, oldala lapos, széles, hátul kis háromszögletű nyúlványokkal kétsorosán tüskézett; a farktollak hiányosak.

Tavakon, tócsákon tartózkodnak, nádlevelekből készült s nádhoz erősített úszófészket raknak, melynek anyaga a vízben rothadásnak indul, belseje is folyton nedves, s így a tojások fehérr színe megsár-

gítja, bepiszkolódik. Szárazföldön esetlenek, totyogva járnak, de mégis jobban — félig-meddig felegyenesedve — mint a bűvárok. Hangjuk erős; nyerítésre, korrogásra, pipegésre emlékeztető. Halakból, rovarokból, sőt növényrészekből táplálkoznak. Európában öt faj él, ezek mind előfordulnak nálunk, költeni azonban csak négy faj szokott tavainkon.

A BÚBOS VÖCSÖK.

Colymbus cristatus (L.) 1758.

(Kép).

[*Colymbus cornutus* BRISS. et PALL. (nec. GMEL.). — *Lophaithya cristata* KAUP. — *Colymbus urinator* L. (fiat.). — *Podiceps mitratus*, *patagiatus* BRHM. — *Podiceps longirostris* BR. — *Podiceps cristatus* LATH. — *Podicipes cristatus* SAUND.]

Népies nevei: nagy vagy öreg bujár (Velencei tó); király vöcsök; szakállas szárcsa (Erdély); bódorka; dáré vöcsök (Csongrád); kontyos-, bóbitás-, nagy vöcsök (Alföld); sokszor a vöcsök helyett: bujár, buvár, buár a nemi név.

Jegyei: körülbelül tőkés récze nagyságú, de karcsúbb; fejtetején két szarvszerű tollpamat, mögötte az egész nyakat körülfogó dús finomszálú tollgallér; csőr egyenes gyilokalakú; álla és nyakának elülső része fehér.

Leírása. Nyári tollzatban az öreg hím feje teteje és tollpamatja barnásfekete, szintúgy a tarkó és azontúl a nyak felső részének egy darabja és a tollgallér széle, utóbbi azonban belül rozsdavörös; a szem és csőrtöve között feketésbarna; a szemek tája és az áll fehér; az egész fej színelosztása és tollazata olyan, hogy a madárnak sajátyszerű ábrázatot kölcsönöz; egész felső test fekete barnásszürke, az egyes tollak kissé fakóbb szegéssel; a nyak alul úgy az egész alsó test fénylő atlaszfehér, az oldalak szürkés és rozsdásbarnás árnyalattal; a szárny sötétszürke, a kis- és vállfedő tollak úgy a szárnytükör fehér, miáltal a vállon és szárnyközépen két fehér, nagyon feltűnő folt keletkezik; alsó szárnyfedők szintén fehérek; a szem karminpiros; a csőr orma úgy a töve barnás, szélei és az alsó káva sötét rózsapirosak, hegye fehéres; lábuk zöldessárga, az ízületeknél és a lábújjhártyák szélein zöldes. Az öreg tojó hasonló a hímhez, csak hogy bóbitája és tollgallérja, úgy egész testnagysága is kisebb. (L. I. köt. IV. tábla).

Az öregek téli tollzatában a bóbita és tollgallér igen kicsiny, utóbbi fehér, alig rozsdás és keskeny fekete szegésű, a felső test színei szür-

Chernel: Magyarország madarai. II.

Búbos vöcsök (*Colymbus cristatus* L.).

(20. lap).

késbe játszó, tehát fakóbbak mint nyáron; a csőr piszkos barnásvörös, helyenként világosabb.

A fiatalokon teljes kitolladzott korukban is alig láthatók a tollgallér és hóbíta nyomai; fej és nyak szürkésen, fehérrel váltakozva, egész hosszában csikós, tigrises; a szem fehér, később sárgás s csak azután kapja karminszinét. A *pehelyes fiókák* is egész testükön feketeszürkén és szürkés-fehéren hosszant csikosak, fejtetejükön karminszinű csupaszbőrrel; csőrük fehér.

Mértéke: H. 52—55; Sz. 18·8—19·5; L. 5—7·2; Cs. 4·2—6 cm.

Hazája az Ó-világban a 60° szél.-ig egész mérsékelt és déli Európa, Ázsia mérsékelt öve és Afrika északnyugati részei.* Nagyobb siktükörrel és nádságokkal váltakozó tavakon szeret tartózkodni, főleg ha tiszta vizüek s nem igen sekélyek, haltermők. A mi tóságainkon is mindenfelé előfordul, de kiválóan a Velencei tavon, melynek — a száresával együtt — igazán annyira jellemző madara, hogy az itteni halászság, ha tőle madarak után tudakozódunk szinte legelsőbbben a «nagy bujarat» említi.

A búbos vöcsök magyar földön költözőkődő madár. Első jelentkezésének országos középnapja: márcz. 23—24; de a főtömeg rendszeren e hó végén s április első hetében érkezik. Nem egyenként, hanem kisebb-nagyobb társaságokban utazik.

Ez időben nagyobb állóvizeken, áradásokon, sőt megdagadt nagy folyamaink széles, lassabban folyó vízhatáin is látható. Általában nem igen szeret repülni s ha egyes hajóval üldözzük, mindig bukva menekül előlünk, 50—150 méter távolságokat úszván a víz alatt. Nagy tisztásokon, lebukás után majdnem mindig lőtávolon kívül kerül ismét a felszínre, ha pedig elszámította magát s a hajó utána érkezett, éppen csak fejét dugja ki, s oly gyorsan tűnik ismét víz alá, hogy alig marad időnk a fegyvert vállhoz kapni. Nádasok közelében lebukván, azok védelmét kihasználja s a nádszálak közt merül fel a víz mélyéből, melyek többé-kevésbé elrejtik szemünk elől. Ha azonban több ladikkal szorítják — főleg tavasszal vagy késő őszzel — legtöbb esetben szárnyra kap s nagy szükségben, gyakran oly magasra is felemelkedik, hogy a sörét el nem érheti.

Repülés közben hosszú nyakát egyenesen előre, lábait hátra nyújtja, keskeny s aránylag kis szárnyait sebesen mozgatja, közbe-közbe fejét ide-oda forgatja s folyton kémlel. Elég gyorsan, kitartóan, de nem ügyesen repül, inkább csak egyenes irányt tarthat, vagy nagyobb

* Az afrikai búbos vöcsök némileg eltérő (*infusata* SALVAD.)

ívben kanyaroghat, feljebb emelkedhetik; de hirtelen fordulatokra, elvágódásokra, függélyes felkapásra, s nyílgyors lecsapásra nem képes.

A víztükörről felkapó vöcsök eleintén mindig egészen a víz színén marad s rézsut emelkedik jobban jobban magasra; szintűgy leszálláskor is lassan rézsut ereszkedik alá, s a vízre mintegy reádobja magát. A repülő vöcsök képe messziről keresztalakú s fehéret mutat, csak közlelről tünik jobban szembe furesa palaczkteste és exotikus ábrázatja.

Miután téli tanyájukról visszatértek, egy ideig a tavak nagy tisztásain időznek, ritkán egyenként, többnyire száresák, réczék között kisebb társaságokban 3—4, sokszor 15—25 is; utóbbi esetben egymagukban is, más fajú madarak nélkül. Egyéniségüket azonban mindig megtartják s nem sokat törődnek a többi madarakkal, csupán a társaságban rejlő nagyobb oltalmat tartják szem előtt.

Április közepe felé kezdenek párosodni. Mindenfelé hallatszik ekkor haragos, neheztelő korrogásuk, mely *korrr*, *kuorrr* szótagokkal fejezhető ki, vagy nyerítésszerű, kellemetlen durva beszédjük, melyhez bizonyos *kőkőkök* hangzású szólás is társul. Találóan fejezi ki a velencei halász az ő hangjukat, mikor azt mondja: «káromkodik».

A párokra szakadozott vöcsökök szerelmeskedésük idejében egészen egymásnak élnek, nem törődnek sem sajátfajú, sem semmiféle más madárral, hanem kinézve bizonyos alkalmas helyet tanyájuk megalapítására, a megválasztott környéken tartózkodnak, uszkálnak, bukdácsolnak, még csak nagyobb távolságokra sem hagyván el egymást. Mikor a friss nád kibujt a víz fölé s oly magasságot ért, hogy fészüket elrejthetik, megkezdik a fészekrakást. A vöcsökfészek gömbölyű, lapos alakú s nedves, rothadó vizinövényekből (békanyálból) összehordott csomóhoz, egy darab felszakadt s elrothadt zombékdarabhoz hasonló. Ebben a külsőben bizonyos biztonságot rejt, mert avatatlan szem csakugyan alig fog benne madárfészekre ismerni.

Legtöbbnyire a nádasok szélén, közel a síkvízhez található, nem a sűrű nádban, inkább a lengetegben. Maga a fészek közvetlen a vizen úszik s csak egyes szálakkal van némileg a nádhoz is erősítve, hogy szabadjára ne kerülhessen. Mélyedése igen sekély, inkább csak homorulat. Ebbe az állandóan vizes és erjedő, trágyaszínű, éppen nem «melegséges» otthonnak látszó fészekben, április végén és május elején találjuk az első tojást.

Az egész fészekalj négy tojásból áll, melyek hosszúkás, mindkét végükön egyforma tompán hegyesedő alakúak, s eredetileg piszkos fehérek, de a vizes, szennyes, erjedő növényrészekből való fészekben, a

körülbelül három hétig tartó költés alatt, csakhamar bizonyos szürkés olajbarnásra színeződnek.

Tojásmérték: *H.* 54—57; *Sz.* 33—36 mm.

Az ingó fészkekre a vöcsök mindig óvatosan csúszik fel, nehogy kiborítsa tojásait; szintúgy mikor a fészket elhagyja nem ugrik le róla, hanem lesiklik. Távozáskor azonban csőrével vizes gazzal mindig betakarja tojásait, így is gondját viselvén jövőendő családjának. A párok felváltva ülik a fészket, bár a tojónak természetesen többször és tovább kijut a költésből, mint a hímnek. Mindketten nagy odaadással ragaszkodnak családi tűzhelyükhöz s míg az egyik költ, a másik a közelben uszkál, vigyáz a háztájra, hogy hivatlan vendég ne alkalmatlankodjék ott. A kikelt pelyhesek azonnal elhagyják a fészket s anyjuk hátára telepedve lépnek ki a nagyvilágba. Szinte kész uszók és bukók. Ha a két anya-vöcsökhöz közeledünk ladikkal, «mely hátán viseli fiait bugyornak» s kénytelen előttünk lebukni, fiastúl együtt merül a víz alá; de csakhamar felbukik ismét, s időközben hol itt, hol ott bukdosnak föl a kis csikos vöcsökpelyhesek is, és folyton csipogva sietnek anyjuk után, mely félelmében, aggodalmában korrogásával hívogatja össze magzatait.

Szemes, vigyázó létére madarunk a tóságok nagy tisztásain a két nádrészlet között elrekesztő «eresztő vagy czérnahálókban» rejlő veszedelmet jól ismeri, óvatosan kerüli azokat s ladikkal sem igen lehet abba beleszorítani: vagy idejekorán felrepül vagy hátrafelé bukik föl. Nem tudok esetet, hogy ilyen hálóban a vöcsök fennakadt volna; míg a «jeges buvárral» (*Gavia*) bizony sokszor megesik ez, nyilván mert nem ismeri, nem tapasztalta ki annak veszélyességét — hiszen otthona táján ilyen szerszámmal nem halásznak.

Nyárutójában vedleni kezd s téli köntösében költözködik el tőlünk.

Zömük szeptemberben távozik, az itt maradtak is lassanként elfogyatkoznak, míg végre november második felében, vagy ha a zord idő előbb köszönt be megfelelően korábban, utolsó hírmondóik is elhagyják tavainkat.

Tápláléka legnagyobbbrészt halakból áll s mellékesen nyúl holmi nagyobb vizi rovarokhoz, férgekhez, növényekhez is. De begyében, gyomrában, mint a többi vöcsökében is, igen gyakran saját tollait találjuk egész pamatokban. Ezeket az emésztés könnyítése céljából nyeli el. Ezért a mi tóságainkon, különösen ott, hol a költőpárok száma aránytalanul nagy az illető halasvíz területéhez viszonyítva, vagy a hol oly tömegesen mutatkoznak költözködési idejükben, mint pl. a Velencei tavon — itt egyébként az első körülmény is fennáll — határozottan nagy károkat tehet

a halgazdaságnak. A halászati érdekek szempontjából tehát ilyen helyeken méltán pusztítandó és tizedelhető. Vadászata is sok élvezetet szerez, e mellett tömött tollú, ezüstfehér melle gyönyörű tollprémet szolgáltat, mely hölgyeink bekecsein, kalapjain, karmantyúin, félgallérján, takarókon ismeretes és keresett.

De oly vidéken, mint vöcsök dorgában az igazán «locus classicus» Velencei tavon, husa is értékesíthető s a böjt szakában, mikor éppen legtöbb lövetik, áldás a környékbeli népségnek. Ekkor vannak ugyanis a nagy vadászatok s azt hiszem, nem lesz érdektelen azok rövid leírását adni, mert igazán páratlanok.

A Velencei tó (Fehérmegye) nagyságra honi tavaink között harmadik helyen áll s Székesfehérvártól keletnek fekszik. Alakja hosszúkás, délnyugatról északkeletnek, Dinnyés pusztától Velence községéig terjedő. Legnagyobb hossza 11 km, szélessége pedig 2—3¹/₂ km közt változik, általában azonban déli része legszélesebb, de legvadabb is, azaz sűrű náderdőkkel, csuhusokkal benőtt ingó lápos. Itt csak kisebb sík víztükrök, «tisztások», csillannak föl a buja növényzet között, melyekhez a nádban vágott keskeny csapásokon, a halászság országos és viczinális útjain, juthatunk az itt divó laposfenekű ladikon. Evező nem járja divatját, a csónakot hosszú csákyafával tolják előbbre s pihenésszámba megy, ha a vízhányó közönséges hosszúnyelű falapáttal evezgetnek. Odább a tó jellegét nagy tisztások és nádrészletek váltakozása teszi, meztelen szikes homokos partokkal. A nagy vizivadászatok rendszeren tavasszal, a jégpánczél eltakarodása után folynak le, azaz márczius utolsó harmadában és április első hetében. Rengeteg itt akkor a szárcsa és récze, s márczius végén még inkább ápril elején, a búbos és fekete nyakú vöcsök. A vadászatokat úgy rendezik, hogy a tavat déli végén, a nagy összefüggőbb nádságos részeken túl, egymástól körülbelül 150—200 lépésnyire haladó ladiksorral átfogják. A széleken néhány hajtóladik halad, különben pedig mindig két hajtóladik közt egy puskás; a hajtók szedik az elejtett vadat is.

Nemcsak az ország, de modhatnám Közép-Európa legjobb, legelőkelőbb puskásai gyűlnek össze itt e gyönyörű sportnapokra. Mikor a ladiksor előse a túlsó partot éri, a rendezők elkiáltják magukat: «Fordulni»! Szájról-szájra tovább száll a vezényszó s az egész raj befordul, halad lassan a tó északkeleti vége felé, folyton a partoknak szorítva a vadat, mely így szüntelenül a puskások feje fölött száll vissza, jó részük pedig a tó végén csoportosul össze s a vadászat végén tömegesen kap szárnyra, hogy a csónakok fölött visszamenekedjék.

Borzasztó lövöldözés keletkezik ekkor, melyhez az eddigi sűrű durrogatás csak előjáték volt, a csata bevezetője; ez most a döntés. Elképzelhető fogalmat alkothatunk magunknak a puskatúzról, ha számba vesszük, hogy minden vadász legalább két duplacsövű fegyverrel, de sokan még egy harmadikkal — még pedig ismétlő puskával — is dolgoznak s átlag fejenként 300 töltényt lőnek el.

A vöcsök e hajszakon majdnem mindig repülve kerülnek puskaeső elé s főleg a nagyobb tisztásokról egyenként, vagy kisebb, de sokszor 20—25 darabból álló csapatokban törnek a vadászvonal felé. Legtöbbször elég alacsonyan, jó lövésnyire, sokszor azonban a két puskás közt menő hajtóladik fölött menekülnek, jól kiszámítva a két fegyveres hajó egymástól való távolságát s felismerve, hogy onnét jó a veszély, a mely ladikban két ember foglalt helyet. Gyakran azonban oly magasra is felkapnak, hogy lövéssel egyáltalán nem érthatunk nekik. A meglövött vöcsök, ha jól van találva, a szó szoros értelmében összetörik a léghen, szinte hallatszík roppanása s mint egy gomoly vágódik a vízre.

A szárnyazott, sebzett azonnal elbukik s nem egyhamar kerül elő; a rézsút eső pedig, mint a vízszinére hajtott lapos kő, egy kettőt ugrik s így adja be a kulcsot. Hogy mily rengeteg számban fordul meg itt ilyenkor e madár s minő kár származhatnék teljes bántatlansága esetén a haltenyészetre, azt eléggé megvilágítják a vadászati eredmények. A legtöbb egy napon ejtett búbos vöcsök eddig 499 darab volt, a rendes teríték 100—300 közt változik. Ha azonban azt hinnők, hogy a lelövés valami észrevehető hiányt okozna számukban, nagyon csalódnánk; alig csappantja meg őket s a vadászat után csak annyi látszik uszkálni a sík vízeken, mint előbb.

A VÖRÖSNYAKU VÖCSÖK.

Colymbus griseigena (BODD.) 1783.

[*Colymbus suberistatus* JACQUIN. — *Colymbus parotis* SPARRM. — *Colymbus rubricollis* GM. — *Podiceps rubricollis* LATH. — *Podiceps suberistatus* BECHST. — *Colymbus cucullatus*, *naevius* PALL. — *Podiceps griseigena* A. BRHM. — *Colymbus vulgaris* SCOP. — *Colymbus longirostris* BONNAT. — *Lophæthya griseigena* SHARP. — *Pedetaithya suberistata* KAUP. — *Podiceps canogularis* BREHM. — *Podiceps griseigena* SAUND.].

Népies nevei: vörös vagy dunai bujár (Velencei tó); buvár vöcsök (Alföld).

Jegyei: valamivel kisebb az előbbinél, tollbóbitája nem kétágú s gallérja sincs, csak a tarkó és pofatollak végei hosszabbak, üstökösök; csőre fekete, tőben sárga; álla, toroka ezüstszürke, fehéres szegélylyel; a nyak elől élénk gesztenyevörös; fejteteje, felső nyaka, háta fényes fekete; begye és egész alsótete ezüstfehér, szürkés árnyalattal s itt-ott — főleg az oldalakon — ezüstszürke sötétebb foltozás nyomával; szárny feketeszürke, fehér szárnytükörrel; lábai piszkos sárga alapon erősen barnászölden foltosak, olyan rajzokban mint a tüzeshasú béka alja; szeme barnavörös.

Mértéke: *H.* 45—48; *Sz.* 16·5—17·5; *L.* 5—6·2; *Cs.* 3·7—3·8 cm.

Földrajzi elterjedése majdnem ugyanaz, mint a búbos vöcsöké, de inkább déli és keleti; északra nem megyen annyira, mint előbbi faj. Hazánkban minden nagyobb tóságon költ, bár sokkal kisebb számban, mint amaz. Azt tapasztaltam, hogy inkább kedveli a nádas, csuhus részekkel sűrűbben benőtt s kisebb tisztásokkal tarkított tavakat vagy nagy síkvizes tavaink ilyen részeit, mint azokat, melyeken kevés nádat s inkább nagy sík vizeket látunk. Hajdan, mikor a Velencei tóval összefüggő dinnyési vagy alsó tó még létezett (1892-ben lecsapolták) s mely a leírt sajátságokkal bírt, ez a vöcsökfaj itt túlnyomóan költött, míg a tulajdonképpeni velencei tavon csak elvétve találtam s ott a nagy vöcsök uralkodott. Életmódja is hasonlít emezéhez, úgy tojásai s fészke is, csak hogy megfelelőleg kisebbek. Hangja *kek*, *kök*, *kek*, párosodáskor nyerítésszerű vonyítás. Költözőkódó madár s kissé később érkezik, mint a búbos vöcsök; első érkezésének országos középnapja ápril 2-ka. Tápláléka: elsősorban vízi rovarok, hinár, csigák; másodsorban kisebb halak is. Nem igen jön káros számba.

A FÜLES VÖCSÖK.

Colymbus auritus (L.) 1758.

[*Colymbus auritus* LATH. BECHST. PALL. MEV. — *Colymbus cornutus*, obscurus, caspicus GM. — *Podiceps cornutus* LATH. BECHST. TEMM. NILS. LIGHT. BRHM. NAUM. K. et BLAS. — *Podiceps arcticus* BOIE. HOM. — *Dytes cornutus* KAUP. — *Podicipes auritus* SAUND. — *Dytes auritus* SHARP. — *Podiceps slavus* BP.]

Jegyei: kisebb, mint előbbi, megtermett csörgőrucza nagyságú; fejbóbitája nagy, két tollszarvban felálló; a szemektől hátrafelé szélesbedő sávok aranyvörösek; gallér, fej és a nyak hátsó része fekete; homlok szürke; felső test feketeszürke; torok, begy és hasoldalak gesztenyevörösek; alsó teste, valamint szárnytükre fehér; csőre fekete, tőben vörös;

szeme biborvörös; lába szürke, az ízületeken zöldes. Repülés közben igen tarka benyomást tesz.

Mértéke: *H.* 32·5; *Sz.* 13·8—14; *L.* 4·2—4·4; *Cs.* 2·7—3 cm.

Kiválóan északi madár, de költőzködéskor előfordul Nyugat-Európában és Hollandiában, Franciaországban; Észak-Ázsiában és Észak-Amerikában szintén fészkelő. Nálunk nagy ritkaság s alig párszor került szem elé. A bécsi udvari muzeumban két magyarföldi példány (egyik a Fertőről) van. A Nemzeti Muzeumban levő magyar példány tölem való s a Csallóközből származik; sajnos, elejtésének idejét nem tudhattam meg. A szabadban mindössze egyszer találkoztam vele, még pedig 1890 május 11-én három példánnyal a dinnyési tó börgöndi részén. Sajátságos tarkaságuk felreppenésüknél azonnal feltűnt s távesővel tisztán kivehettem czifra, aranybóbitás fejüket, vörös nyakukat.

A FEKETENYAKÚ VÖCSÖK.

Colymbus nigricollis (Brehm) 1831.

[*Colymbus auritus* GM. (nec. L.) NAUM. BUFF.* — *Colymbus duplicatus* MÜLL. — *Colymbus nigricans* SCOP. — *Colymbus cristatus* MÖHR. — *Podiceps nigricollis* BRHM. — *Podiceps recurvirostris*, *orientalis*, *bicornis* BRHM. — *Podiceps ambiguus* LESS. — *Procoptus auritus* KAUP. — *Otodytes auritus* REICHB. — *Dytes auritus* GRAY.]

Népies nevei: füttyülő- vagy csicseri bujár és kis bujár (Velencei tó).

Jegyei: alig csörgöréce nagyságú; csőre fekete, hegye — főleg az alsó káváé — fölfelé hajló; feje, egész nyaka, toroka, felső teste fekete; szemei mögött sarlósan a nyak felé huzódva széles, felül aransárga, lejjebb aranyvörös tollpamat; szárnya szürkésfekete, fehér tükörrel; a nyak alsó része, a begy és alsó test oldalai rozsdásbarnák; alsó test fehér; lábai zöldesfeketék; szeme tüzes, karminvörös. A *tojónak* aransárgavörös tollpamata kisebb, nem oly élénk, mint a hímé. *Téli tollazatban* felül sötétszürke, alul fehér, a nyak alsó részén szürkés árnyalattal, a tollpamatok hiányoznak. (Fejének képe: I. köt. X. tábla).

Mértéke: *H.* 28—31; *Sz.* 12—13·8; *L.* 2·8—5; *Cs.* 1·9—2·3 cm.

Európa mérsékelt és déli övét lakja, északra alig megy Norvégiáig s Németországban már ritka. Spanyolországtól Japánig s délen Afrikában

* Számos szerző, főleg a régebbiek, előbbi fajjal összezavarták; azért van oly keveredés az elnevezésekben.

közönséges. Nálunk is gyakori madár s nádas tavainkat népesíti, főleg azokhoz ragaszkodván, melyek sok vízinövényt, hinárt, békanyált (Characéák) éltetnek. Megint a Velencei tó az, mely e vöcsök előfordulását és költését véve, igazi «locus classicus». Különösen az utóbbi években szinte évről-évre több keresi föl s nagy, százakat számláló fészektelepekben költ itt. Költözők madár s első érkezésének országos középnapja április 11—12. Velenczén 11 évi megfigyelés szerint: kis csapatokban érkezik, melyek a mozgalom delelőjén mindinkább sűrűbbek és számosak; 20—30 darab, sőt több is akad egy-egy csapatban.

A megérkezők fészkelő helyök táján, a síkvízen együtt tartva úszkálnak, folyton hallatva *vib, vib, pib, víüb, vib bü bü, víüb bü bü, víüb bibi* szavukat. Ha üldözzük őket, bukdácsolva meneksenek, de ha igen nyomukon járunk, pl. több ladikkal, csakhamar szárnyra kapnak s alacsonyan a víz fölött jó gyorsan surrantgatnak odább. Magasra ritkán, csak nádasnak vagy puskásoknak hajtatra emelkednek, de sohasem annyira, hogy lövés el nem érhetné. Ilyenkor lábaikat villásan kétfelé vetik s farkhijával ezekkel kormányoznak. Repülésök általában igen sebes, de egyenletes. Megsebesültek a vízre esve, azonnal elbuknak s lőtávolon kívül mutatkoznak újra, tehát nehezen keríthetők meg. Megesik, hogy csapatba löve, egy lövésre 3—4 darab esik le, de a vízre érve, mindannyi eltűnik s jó vártatva az előtted leesők annyira mögötted buknak föl újból, hogy alig érhetőek utól. A tavasszal visszatérők legjavarárszt már nyári díszollazatban vannak, néhány az átmeneti kopottasabb köntösben. Májusig a párok szétszakadoztak, fészkeiket megrakták s kezdenek költeni. A fészkek kis kiadásban szakasztott olyanok, mint a búbos vöcsök fészkei, s főleg nem igen sűrű, kopottas kivesző nádasokban, velencei szőlással a «rigyákban», található. Utóbbi tóságon, a hol nagy fészkelő telepök szomszédos a danka sirály fészektelepeivel, oly sűrűen vannak fészkeik egymás mellett, hogy alig lehet ladikkal közéjük járni, a nélkül, hogy lépten-nyomon fel ne borítsunk közülök egyeseket. Mikor a telephez közeledünk s a madarak — úgy május első felében — rendszeren négy, igen ritkán öt tojásból álló fészkealjukat kotolják, már jó messziről észrevéve hajónkat, mind lecsúsznak a fészkekről s betakarva tojásaikat, a mennyire hamarosan lehet, elhagyják tanyájukat, a tisztás felé menekülve, siránkozva. A tojások, mint a fészkeik is, hasonlóak a többi fajokéihoz, csak hogy aránylagosan testük nagyságához mérten kisebbek. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: H. 43—45; Sz. 29—31.6 mm.

A kotlás 3 hétig tart s a párok felváltva ülnek. Telepeik nem tiszták, mert 20—30 szárcsa, néhány cigányréce is fészkel közöttük, a

nélkül, hogy sokat törődnének e nekik ártalmatlan együttéléssel. Vöröses barnán és feketén hosszantescikos pelyheseiket, szintúgy mint a búbos vöcsök, hátukra veszik s úgy hordozzák, tanítván őket úszni, bukni. Minthogy a fiókák kikeltével a hinár, s Velenczén főleg a békanyál is, fel szokta magát adni, sokszor annyira, hogy a halász boszankodva kifakad: «ez a békanyál oly sűrű, hogy bepókhálózza még a halászgazda szemét is» — értvén így a nehézséget, mely a halászat gyakorlását akadályozza — a kis vöcsök-apróság sokszor belekerül ez áthatatlan szövénységbe s nagy azok száma, mely hinaras esztendőkből életét így veszti. E mellett tojásaikat a vízi kigyó, vízi patkány, nádi kánya is erősen tizedeli, az öregek közt meg a piócza is vérengzik, mert a fészken ülő anyamadár altestébe kapaszkodik, s a költés melegségében, odaadásában mindent felejtő madár vérét szívja. Egyszerre csak, vérveszteségtől elgyöngülve, lefordul s ha több vérszopó csimbeszkedett bele, el is pusztul. A gazdaságra közömbös madár ugyan, mert a halászatnak legfőljebb ott árthat, hol tömegesen fordul elő. De tápláléka nem is főleg a hal, hanem mindenféle vízirovar, ezek álczái, nemkülönben növényrészek.

A KIS VÖCSÖK.

Colymbus fluviatilis TUNST. 1771.

[*Colymbus minor*, hebridicus GM. — *Colymbus minutus* PALL. — *Colymbus pyrenaicus* LAPEYR. — *Colymbus parvus* BELON. — *Podiceps minor* LATH. BECHST. K. & BLAS. — *Podiceps pallidus*, *pygmæus* BRHM. — *Podiceps fluviatilis* DEGL. — *Podiceps fluviatilis* SAUND. — *Tachybaptus fluviatilis* CH. LIST. B. U. ST. — *Podiceps tricolor* GRAY. — *Podiceps noctivagus* TEMM. — *Sylbeocyclus minor*, BR. — *Sylbeocyclus europæus* MACG.]

Népies nevei: apró, kis vöcsök vagy bujár; gombóc bujár (Velencei tó); öklöm bujár; bütyök (Szaboles m.).

Jegyei: valamivel kisebb a fogolynál; csőre rövid, egyenes; szárnya egyszínű; fején semmi bóbita; alsótest közepe fehér.

Leirása. *Nyári tollazata:* fejtető, hátsó nyak, torok és arc barnásfekete; a fejdalok és nyak elől vörösbarna; mell és has szürkésfehér, sötétebben és barnásan árnyalt, főleg az oldalakon, legfehérebb a has közepe; szárnyak barnásszürkék; hát feketésbarna; a farsík táján egyes rozsdás, szőrszerű tollak; csőr fekete, hegyén kissé világosabb; szájjug sárgás; lábai zöldesfeketék, belül sárgásabbak; szeme sötét barnavörös. *Őszi tollazatban* felül barnásszürke, alul fehér; a rozsdá-

szín nyakán és fején egészen hiányzik s nyomaít sárgás árnyalat pótolja.
Fiatalok: torok, pofák sárgásfehérek, fejdalok csikosak.

Mértéke: *H.* 23—24; *Sz.* 9—9·8; *L.* 2·2—3·8; *Cs.* 1·6—1·9 cm.

Előfordul Közép- és Dél-Európában, Spanyolországtól déli Oroszországig, lemegy Afrika északi részeibe s keletre Kis-Ázsiába. Északon csak Svédországig találták, a hol már igen ritka. Észak-Amerikában szintén tanyázik. Nálunk közönséges; nádas ereken, sásos vízállásokon, kisebb tócsákon, tavakon, mocsarakban mindenütt előfordul, de sohasem oly nagy számban, mint az előbbi s nem is zárt, nagyobb fészektelepekben, hanem inkább egyesben, néhány párban költ kiválasztott területén. Költözködéskor nagyobb társaságokban látjuk s ilyenkor folyóvizeken, holtágakban, mindaddig elidőzik, míg csak a vizek be nem fagnak. Meleg forrásos helyeken át is telet néha. Tavaszi megérkezésének országos középnapja *márczius 19—20*. Nagy tavakon nem igen merészkedik, illetőleg nem szeret, a parttól messze távozni, azért ezeken mindig a szélek, a nádasok táján éldegél s a nagy, szabad vizeken ritkábban mutatkozik. Azt tapasztaltam, hogy az éjjelt a zombékokon tölti (alighanem a többi faj is), mert egy esetben kora hajnalban ilyen zombékos, lápos hely mellett hajókázván, közeledtemre mint a békák, úgy ugráltak onnét a vízbe; ezt MESZLENY BENCZE barátom is tapasztalta a Velencei tavon.

Fészke és tojásai hasonlóak a többi vöcsökökeihez, de megfelelőleg kisebbek.

Tojásmérték: *H.* 36—37; *Sz.* 23—24 mm.

Hangja: *bib, bib, bib, bipib-pibib*.

Tápláléka: vízirovarok és azok álcái; tehát nem káros madár, s bár észrevehető hasznót sem tesz, kiméltre méltó, mert vizek táján némileg mégis korlátozója a felesleges rovarszaporodásnak, mely a halászat szempontjából nem egészen közömbös ugyan — hiszen ettől hízik a hal — de mindenesetre számba alig jön.

II. REND.

HOSSZÚSZÁRNYÚAK.

LONGIPENNES.

Ide tartoznak a legkitartóbb, legszebb röptű madarak. Szárnyuk rendkívül kifejlődött, hosszú; farkuk általában közepes, némelyeknél azonban egyes farktollak túlságosan meghosszabbodottak; csőrük rendszeren fejhosszúságú, ritkán rövidebb vagy nyúltabb, többnyire egyenes, csak a végén kampós, néha egyeneshegyű; lábaik a test közepéből nyúlnak ki, ezért ülés közben testüket vízszintesen tartják; a három előre álló ujj teljesen uszóhártyás vagy kivágott, fejlett karmú, a hátulsó ujj kicsiny, csenevész, sőt egy fajnál hiányzik is; tollazatuk — főleg alul — rendkívül dús, lágy, tömött, úgy, hogy vízre ereszkedve, alig süppednek be, hanem, mint a parafa, éppen csak a felszínt érintik; többnyire igen jó, bár nem gyors uszók, a szárazon ügyesen futnak, többen sziklákon is jól megkapaszkodhatnak; zsákmányukat rendszeren a víz felszínéről vagy a földről szedegetik föl, némely faj a levegőből csap prédájára, miközben testével egészen belevág, belemerül a vízbe, az igazi bukáshoz azonban — oly értelemben, mint a bűvárok — nem értenek; igen szeretik a társaságot, folyton csapatokban vagy legalább is többen járnak együtt; nagy telepekben, mocsarakban, nádasokban, sziklákon fészkelnek; tojásaik alapszíne többnyire olajzöldes, nagyobb barna fröcscsenésekkel, foltokkal; táplálékuk halakból, vízi és szárazföldi rovarokból, kisebb rákokból áll, némely nagyobb fajok azonban madárfiókákat, tojásokat is rabolnak.

III. CSALÁD.

HOJSZAFÉLÉK.

PROCELLARIIDAE.

Az orrlyukak a csőr ormán, ritkán oldalain, szarucsövecskékben; a csőr egyenes, végén erősen kampós; külső és középső ujj egyforma hosszú, a hátulsó csenevész, inkább csak karma van meg; a világtengerek

lakói, szárazra csak pihenni és költeni szállnak; egyetlen fehér tojást tojnak; a hajókat követik s a kivetett hulladékokat felszedegetik; döggel, rákokkal, halakkal táplálkoznak. Nálunk, mint eltévelygett ritka vendég, eddig két faj mutatkozott.

4. NEM:

VÉSZMADÁR.PUFFINUS *Briss.* 1760.

Lábaik meglehetősen hátul vannak s így testüket ülés közben kissé felemelve tartják; szárnyuk hosszú s eléri a fark végét, sőt azon túl terjed; farkuk közepes vagy rövid, néha hosszúkás, elkerekített vagy ékalakú; csőrük vékony, karesú, az orrlyukak csövei rövidek, közel egymáshoz a csőröröm tövéen vannak, nyílásuk elül ferdén fölfelé álló; testalkatuk karcsú; nyílszerűen ide-oda czikkázva repülnek; mély, hosszú-csőves odúkat kaparnak fészkelésre; zsákmányukat — leginkább különböző tengeri állatokat — a vízbe belebukva, csapva ragadják meg.

A BUKDOSÓ VÉSZMADÁR.*Puffinus puffinus* (L.) 1766.

[*Procellaria puffinus* L. — *Pelecanus minimus* OLAF. — *Puffinus anglorum* TEMM. — *Procellaria anglorum* KUHL. — *Cimotomus anglorum* MACG. — *Nectris puffinus* K. & BLAS.]

Jegyei: galambnagyságú; a csőr (homloktól hegyéig) jóval rövidebb, mint a belső lábujj; szárny sokkal, körülbelül 4—5 cm.-rel hosszabb, mint a fark; első evező leghosszabb; a felső farkfedők feketék, alsók fehérek; az uszóhártyák sárgásak vagy szürkék, barnán erezettek. *Öregek:* a fejtető és fejoldal, egész felső test, szárny és fark fénylő feketebarna; alsótest fehér, csak a nyakoldalak alsó része sötétes, félholdszerű foltokkal s a farkaljának széle barnás színezettel; csőr ólomszürke; a láb zöldessárga, külső felén sötétebb; a szem sötétbarna. *A fiatalok* felül piszkos barnásszürkék, alul fehérszürkék.

Mértéke: *H.* 31—32; *Sz.* 23—24·5; *F.* 5—5·5; *L.* 4·5—5; *Cs.* 4·6—5 cm.

Elterjedése alig nyúlik fel a Sarkkörig; közönséges az Orkádokon,

Hebridákon, Shetlandon, s főleg Szt.-Kildán, az angol partokon és szigeteken, különösen Skóciának, Irlandnak nyugati partjain. Láthatjuk az Atlanti-Oceánon is, le a Kanári-szigetekig és Amerika partvidékén Braziliáig. Magyarországon egyetlen egy példány fordult eddig elő, mely Vernáron (Gömörmegye) 1871-ben lövetett s a Nemzeti Múzeumban áll. A Földközi és Feketetengeren élő fajtája a: *déli bukdosó vészmadár* (*Puffinus puffinus yelkouanus* ACERB. 1827), melynek felső részei világosabb barnák s alsó farkfedői is barnák. Fiume és a horvát tengerpart körül, az Adriai tengeren, többször mutatkozik s egyes innét származó példányok a zágrábi orsz. múzeumban vannak.

A SZÜRKE VÉSZMADÁR.

Puffinus kuhli (BOIE) 1835.

[*Nectris cinerea* KEYS. & BLAS. — *Nect. macrorhyncha* HEUGL. — *Puffinus Kuhlii* BRUM. — *Nect. Kuhlii* MEV.]

Jegyei: majdnem varjunagyságú; felül hamvasszürke, alul fehér; ékalakúan hegyes farka a szárnyak hegyén túlér; csőre valamivel hosszabb a csüdnél; csörtöve agyagsárga, kampója szaruszürkés; lábai világossárgák; szemei sötétbarnák. A *fiatalok* alsótestének fehérségébe szürke szín vegyül.

A Földközi tengeren, az Azori- és Kanári-szigetek körül, nemkülönben Észak-Amerika tengerpartjainál él. A fiumei öbölben, a magyar tengerpartvidéken ez is előfordul s a zágrábi orsz. múzeum több példányt szerzett az Adriai tenger ezen részéből.

5. NEM:

HOJSZA.

PROCELLARIA L. 1758.

Orrlyukaik a csőröröm tövén egyetlen, hosszában ketté osztott, egyenesen előre nyiló csőben; a fark elkerekített vagy ékalakú; szárnyak hosszúak, a farkon túlérők.

A DOLMÁNYOS HOJSZA.

Procellaria haesitata Kuhl 1820.

[*Procellaria hasita* LESS. — *Procellaria diabolica* LAFR. teste BP. — *Procellaria rubritarsa* GOULD teste COUES. — *Procellaria meridionalis, serrirostris* LAWR. — *Aestrelata haesitata, diabolica* BP. — *Adamastor haesitata* BP. — *Oestrelata haesitata* DRESS.].

Jegyei: homloka fehéres, egyébként felül sötétbarna, különösen a feje feketésbe, háta pedig szürkésbe játszik; fejdalok sötétesbarnák; szárnya feketebarnás, az evezők töve, a fark töve és az alsó farkfedők fehérek; csőre fekete; lábai sárgák, fekete úszóhártyával; szeme barna.

Mértéke: *H.* 40—42; *Sz.* 28·5—30; *F.* 13; *Cs.* 4—4·3 cm.

Hazája az Atlanti-Oceán melegebb része, a mexikói öböl és különösen az Antillák környéke; Európában nagy ritkaság. Néhányszor előfordult a francia és angol tengerparton, de földrészünk belsejéből tudtommal nem került más példány azonkívül, melyet 1870-ben Dolinkiben (Szepesm.)* ejtettek s nem mint BREHM (*Thierreich: Vögel* III. 567. I. II. kiadás) s utána FRIDERICH is (*Naturg. d. deutsch. Vögel etc.* 4. kiadás, 605. I.) mondja, Délmagyarországban. Tojásait még nem ismerjük, mert fészkelési helyeiről sem tudunk bizonyosat.

IV. CSALÁD.

SIRÁLYFÉLÉK.

LARIDAE.

Csőruk középhosszú egyenesen induló, éles kávájú, kissé hajlott ormú, hegyesen végződő, némelyeknél kampós s az alsó káván szögletes; orrlyukaik a kávak oldalain hasíték alakúak; középső ujjuk leghosszabb; csüdjük hosszabb, mint a középujj; hátsóujjuk kicsiny, egy fajnál hiányzik is; úszólábuk tökéletesen hártyás, csak egy fajú kissé kivágott; a homlok-tollazat — kivéve a halfarkasokat (*Stercorarius*) — keskeny, háromszögletű nyelvecske alakjában a csőr tövén előre nyulik; tollazatuk színe ivar szerint alig változik, évszak és kor szerint azonban igen; színezetökben

* Sharpe «*A Hand-Book to the Bird, of. Great-Britain*» 4. köt. 173 lapon «Dolinki» helyett «Zolinki»-t ír, a mi hibás.

a fehér, azután szürke és barna uralkodik; tengerpartok, állóvizek, folyamok mellékén élnek, rendszeren nagy telepekben fészkelnek; halakból, lágytestűekből, rovarokból stb. táplálkoznak, egyes fajok kisebb madarakat, tojásokat is ragadoznak; prédájukat reptükben kapják föl vagy lecsapnak reá; hangjuk rikácsoló, reptük lenge és igen szép, könnyű; úszva testök hátsó részét, farkukat jól kiemelik a vízből.

A. ALCSALÁD.

SIRÁLYOK.

LARINAE.

Csőrük egyenes, végén összenyomott és többé-kevésbé kampós; termetök gerle nagyságtól sas nagyságig változik; úszólábaik tökéletesen hártvásak; nagyobb szabad vizeket, tavakat, tengerpartokat laknak.

6. NEM:

HALFARKAS.

STERCORARIUS *Briss.* 1760.

Csőrük és lábaik sötétszínűek; orrlyukaik a csőr elő részén; a láb vértézése pikkelyszerű, érdes; a karmok ragadozó madárra emlékeztetnek, erősek, hajlottak, hegyesek, különösen a belső ujj nagy karmú; a fark középső két tolla meghosszabbodott; színezetök barnás, fehér igen kevés vagy nincs is tollazatukon; kisebb sirályokat megtámadnak, zsákmányukat elrabolják, apróbb emlősöket, madarakat, tojásokat is pusztítanak. Valóságos sirály külsejű ragadozó madarak. Ha sirályok közt egy sötétbarna, fürgébb reptű, látszólag szintén sirálynak tartható madarat látunk ősz idején vizeinknél, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy ez halfarkas. Nálunk kiszínezett öreg példányok csak ritkán, többnyire fiatalok kerülnek.

A NAGY HALFARKAS.

Stercorarius catarrhactes (L.) 1766.

[*Larus catarrhactes* L. — *Lestris catarrhactes* ILL. — *Catarrhactes vulgaris* TEMM. — *Buphagus catarrhactes* MÖB. — *Catarrhactes fusca* LEACH. — *Lestris skua* BRHM. — *Megalestria catarrhactes* BP. — *Megalestria catarrhactes* DRESS.]

Jegyei: hollónagyságú; középső farktollai alig hosszabbak a többinél; csüdje kissé rövidebb mint a középujj karmostul; összecsucott szárnyán négyszögletű fehér folt látszik, különben főszíne sötétbarna.

Leírása. *Fiatalok:* fölül egyszínű sötétbarnák, alul valamivel világosabbak, a nyak és mell tájon egyes világos hosszanti foltoeskák látszanak; erős csőrük töve ólomkék, hegye szarufekete; szemök sötétbarna; lábaik sötét ólomszürkék. Az *öregék* földszínű barnák, alul világosabbak s rozsdásba hajlók; a nagy evezők töve fehér, egyébként — a fark is — egyszínű feketésbarnák; egész tollazatuk azonban sötét rozsdássárgán hosszantfoltos; a csörtő zöldeskék.

Mértéke. Fiumei példány: Sz. 39. F. 16. L. 7·1. Cs. 5·5 cm.

A nagy halfarkas a sarki tájak lakója s Amerikában a Hudson öbölben, Grönlandban, Európában pedig Izlandon, a Farök és Shetland, Orkádok és Hebridák szigetségein fordul elő, úgy szintén ritkábban az észak-norvég tengerparton. Tél idején Anglia körül s elvélve a németalföldi, francia, észak-német tengerpartokon mutatkozik. A szárazföld belsejébe nem merészkedik. Magyarországon eddig csakis a fiumei öbölben került egyetlen egy példány, melyre az ezredéves országos kiállítás alkalmával a fiumei főgymnázium gyűjteményében bukkantam.

A SZÉLESFARKÚ HALFARKAS.

Stercorarius pomatorhinus (TEMN.) 1815.*

[*Lestris pomarina* TEMM., VIEILL. — *Lestris pomathorina* BRHM. — *Stercorarius pomarinus* SEEB.]

Népies nevei: vizi karvaly, halfarkas (Velencei tó), mely név általános, a faj különböztetése nélkül.

Jegyei: jó varju nagyságú; a középső farktollak a fiataloknál alig 1-cm.-rel, az öregeknél 5—8 cm.-rel hosszabbodottak, de nem hegyesek, hanem egyforma szélesek, csak végük kissé keskenyebb; a csüd hosszabb, mint a középujj karmostól.

Leírása. *Öregék:* fölül sötét dióbarnák, alul valamivel világosabbak, a nyak elején — oldalt és hátul — a tollak hegye sötét rozsdasárga, a fark sötétbarna, láb és szem azonképpen. Az *egy évesek nyári tollazata:* fejtetőn esokoládészínű folt; a nyak, torok, begy, mell és has fehéres, a nyakon némi rozsdássárga árnyalat és barna foltozás, mely a begy táján

* TEMMINCK helytelenül írta *pomarina*.

legerősebb s az alsó test oldalain sarlóalakú; a nagy evezők kormos fekete-barnák. *Fiatalabbak* feje világos szürkésbarna sötét hosszanti foltozással, főleg a fejtetön; egész alsó részük finom barna hullámvonalakkal tarkított; felső részük és a szárny sötétbarna, minden toll világos földszínű szegéssel; a csüd kékesszürke, az úszóhárták feketék; szem sötétbarna; a csőr világos ónszínű, kampója fekete.

Mértéke: *H.* 41—43; *Sz.* 33—36; *F.* (a középső tollak nélkül) 12·5—13; *L.* 4·7—5·5; *Cs.* 3·5—4·2 cm.

A magas észak lakója s különösen Észak-Amerikában gyakoribb, mint Európában és Ázsiában. Izland körül ritkábban kerül, mint Norvégiában. Őszszel délibb vidékekre vonul s ilyenkor az angol-, kevésbé a francia- és német tengerpartokat keresi fel. Nálunk — főleg szeptemberben és októberben — nagyobb tavainkon egyesek majdnem évenként előfordulnak; így a Fertőn, Balatonon. A Velencei tavon csak egyszer láttam.

A NYILFARKÚ HALFARKAS.

Stercorarius parasiticus (L.) 1758.

[*Larus parasiticus* L. — *Lestris parasitica* MACG. — *Stercorarius longicauda* VIEILL. — *Lestris longicaudatus* KOCH. — *Lestris buffoni* BOIE. — *Lestris crepidata* BREHM (nec Banks), FRIDERICH. — *Lestris cephus* LEACH.].

Jegyei: csóka nagyságú; az első két evező szára fehér; főszíne szürkés; csőre kicsiny; a csőr hegyétől az orrlyukak széléig terjedő távolság akkora, mint utóbbi ponttól a káva tövére nyuló tollazat végződéséig mért távolság; az öregek két középső farktolla keskenyen hegyesedő nyársalakú s majdnem kétszer oly hosszú, mint a többi; a fiataloknál ezek a tollak szintén hegyesek s legalább 2 cm.-rel hosszabbak a többinél.

Igen hasonlít a következő fajhoz, azért a jegyeire külön figyelmeztetek.*

Mértéke: *Sz.* 30·3; *F.* 12·5; *L.* 4·3; *Cs.* 3 cm. (fertői példány).

Norvégiából való példányok: *H.* 40 (középső farktollak nélkül). *Sz.* 30—33; *F.* 12—12·5 cm., középső tollak: 19. *L.* 4·3; *Cs.* 2·7—3 cm.

A magas észak lakója s a Sarkkörnél délebbre már nem igen költ. Őszszel délre költözködik. Nálunk egy fiatal példány a Fertőn 1890 szeptemberében.

* FRIDERICH (Naturgesch. d. deutsch. Vögel etc.) ezt és a következő fajt összezeserélte. Dr. C. FLOERICKE (Die Naturg. d. deutsch. Schwimm- und Wasservögel 276. l.) ráutal FRIDERICH tévedésére, de maga is ugyanabba a hibába esik.

tember 29-én lövetett s Huszthy Ödön lékai gyűjteményét diszíti; egy másikat pedig a Velencei tavon 1898 augusztus 30-án Meszleny Benedek ejtett el. (Kitömve birtokában).

AZ ÉKFARKÚ HALFARKAS.

Stercorarius crepidatus (BANKS) 1773.*

[*Larus crepidatus* BANKS. — *Lestris richardsoni* SWAINS. — *Stercorarius crepidatus* DRESS. — *Sterc. richardsoni* SEEB. — *Lestris parasiticus* SCHÄFF. (nec. LINNÉ.) — *Lestris parasitica* FRIDERICH.]

Jegyei: valamivel nagyobb mint előbbi; a középső farktollak az öregeknél sem oly hosszúak, mint amannál, legfőljebb 9—10 cm-rel nyúlnak ki a többi közül s nem is oly nyársalakuak, inkább csak hegyük végződik hegyes ékalakban; *az első négy vagy hat evező szára fehér*; a csőr hegyétől az orrlyukak széléig érő távolság kisebb, mint az utóbbi ponttól a káva tövére nyúló tollazat végződéséig érő távolság; fősínük kormosbarna s nem szürkés. (Farkának képe: I. köt. III. tábla).

Leírása: E faj öregei kétféle színezetben fordulnak elő. Délibb vidéken gyakrabban egészen sötét kávészínű példányok akadnak, míg a magas északon csak világos alsótestűek; ** utóbbiak hasonlítanak előbbi fajhoz, de jegyeik alapján megkülönböztethetők. Néha egy-egy költő pár hímje egyszínű sötét, a tojó ellenben világos alsótestű vagy fordítva; különösen ott találunk ilyen vegyes párokra, a hol az északi és déli példányok elterjedési köre érintkezik.

Az *öregek* (világos tollazatuak) fölül barnák, a fejtető sapkás rajzolata és szemtájéka, a szárny és fark legsötétebb; a nyak fehér, oldalt agyagsárgásba hajló, hátul szürkés, fehér szárfoltokkal; alsó test fehér, a begy- és hasoldalakon szürkésbarnán árnyalt, úgyszintén az alsó farkfedőkön; csőr szaruszínű; a lábak kékesek, lövött példányoknál azonban csakhamar olajzöldesek lesznek. *Téli tollazatban* hasonlítanak a szélesfarkú halfarkashoz (*St. pomathorinus*) csakhogy kisebb termetük megkülönbözteti e fajtól. *A fiatalok* (ezek és téli tollazatu öregek leggyakrabban kerülnek elő nálunk) feje és alsó részei fahéjbarnák vagy hamvasbarnák, sötétebb foltozással; felső testük sötétbarna, rozsdás toll-

* Nálunk ezt a fajt szokták — hibásan — «parasiticusnak» nevezni.

** Némi analogia ehhez a dolmányos- és fekete varju (*Corvus cornix* és *corone*.)

szegésekkel. A csüd és lábujjak töve náluk sárgás, az úszóhártya és lábujjak előrésze ellenben fekete.

Mértéke: *H.* 44—46; *Sz.* 33·7—34·3; *F.* 13—14; *L.* 4·2—4·4; *Cs.* 3·2—3·6 cm.

A sarki-tájakon lakik. Fészkel a Shetland és Orkney szigeteken, a Hebridákon; Skóciánál délebbre nem költ. Skandináviában, a Jeges-tenger partvonalán Ázsiában és Amerikában szintén előfordul. Őszszel délre költözködik s ilyenkor — főleg szeptember-november közt — hazánk tóságain is rendszeresen mutatkoznak egyesek.

7. NEM.

SIRÁLY.

LARUS L. 1758.

Orrlyukak a csőr közepén, vagy a tö felé; fark egyenesen elvágott; lábukon mind a négy ujj megvan; ismertető jegyeiknél főleg az első öt evező toll színezete és rajzolata döntő. Inkább tengerparti fajok s vizeinken csak egy faj költ, a többiek csupán a költözködés szakában jelennek meg nálunk.

AZ EZÜSTÖS SIRÁLY.

Larus argentatus (BRÜNN.) 1764.

[*Larus fuscus* PENN. — *Larus glaucus* RETZ. — *Larus argenteus* MACG. — *Laroides argentatus, argentaceus, argenteus, argentatoides, major, americanus* BRUNN.]

Népies nevei: A nagy sirályokat népünk nem igen különbözteti s így a nálunk megforduló *Larus fuscus*-ra s erre a fajra is általában csak «nagy sirály» járja, a Balatonnál még «Kata lúdja» is; az Alföldön: *lósirály, lócsér, lószemű sirály.*

Jegyei: jó hollónagyságú; erős csőre citromsárga, az alsó káva vége előtt levő szöglet vörös, (a fiataloknál a csőr sötétes végű, egyébként testszínü, öregeknél barnás); a láb fiataloknál szürkés, majd szürkés testszínü, öregeknél halvány testszínü; a fiatalok szeme dióbarna (télen az öregeké is), az öregeké sárgásfehér; szemgyűrű narancsszínü vagy sárga; az első két evező tulnyomóan fekete, belső széle szürke és hegye előtt fehérfoltos, a leghosszabb evezők vége fekete. Az öregek háta és szárnya halványszürke, különben egész tollazatuk fehér. Télen a fej és

tarkó barnásszürkén hosszant foltos. A *fiatalok* háta szürkésbarna alapon rozsdásfehéren foltozott; alsó testök szennyes fehér alapon szintén ilyen színűen foltos; fejök és nyakuk fehér, világos barnásszürke hosszanti foltokkal; farkuk fehér, de barnásfekete hegyű.

Mértéke: *H.* 57—60; *Sz.* 43—45; *F.* 16—17; *L.* 5'5—6'6; *Cs.* 5'2—5'4 cm.

Az északi, keleti tengerpartokat, az Atlanti-Oczeán északi részét lakja. Nálunk őszönte fordul elő, főleg szeptember végén és októberben s mint vendég nagyobb tavainkon meg is száll. Lövetett: Tisza-Földváron, Csepel-szigeten, Kun-Szt-Miklóson, Fogarason, Uj-Fehértavon, láttam a Velencei tavon. E fajnak sok változata, fajtája van, azért latin elnevezései sem tisztáztak. Minket érdekelhet a *déli ezüstös sirály* (*Larus argentatus michahellesi* BRUCH. 1853.),* mely a Földközi tengeren, Adrián, Feketetengeren, Kaspi-tónál fordul elő s abban különbözik az északi törzsfajtól, hogy az öregek lábai sárgák és nem halavány testszínűek, hátuk szürkésége pedig kissé sötétebb. A *fiatalok* is sötétebbek s erősebben foltozottak. Ez a fajta Fiume körül mutatkozik s költ is azon a tájon. A kikötő mindig tele van velük. Az Aldunánál többször látható; egy ízben ZICHY KÁZMÉR gróf és MESZLENY BENCZE barátaim szeptemberben Titelnél sokat találtak s közülök többet lőttek is; Zimonyban 1896. szept. havában szintén igen számos volt s több ott lövött példány volt kezemben (fiatalok). Ugyanitt 1897 augusztus 30-án magam is két darabot láttam a Dunán. A Nemzeti Muzeumban van két fiatal (Dunakesz 1875, Balaton 1892) és egy öreg ♂ Jász-Apátiból.

A HERINGSIRÁLY.

Larus fuscus L. 1758.

[*Larus flavipes* M. & W. — *Laroides melanotus*, *harengorum* BRHM. — *Clupeilarus fuscus* BP. — *Larus cinereus* LEACH. — *Larus argentatus* MONTAG. — *Leucus fuscus* KAUP.]

Jegyei: hollónagyságú, valamivel kisebb, mint előbbi; az öregek-nagy evezői feketék, mindegyiknek hegye fehér, az első (leghosszabb) evező fehér hegye után fekete, azután fehér folt, a második evező, fehér hegyét kivéve, külső felén egészen fekete, ez utóbbi szárnyrajzával

* A Nemzeti Muzeumban levő déli ezüstös sirályok latin neve gyanánt *Larus cachinnans* PALL. (nec LIGHT.) szerepel, de BRUCH volt az első, a ki a Földközi tengeren élő példányokat leírta, azért a tőle származó elnevezést használok.

és kisebb termetével, sárga lábaival különbözik a *Larus marinus* — tengeri sirály — fajtól, melyhez különben hasonlít. A *fiatal* madarak evezői barnásszürkefeketék. A *tojó* kisebb a hímnél.

Az *öreg*ek háta sötét palaszürke, egyébként fehérek; csőrük sárga, az alsó káva szöglete piros, lábaik sárgák. A *fiatalok* háta szürkésbarna, minden toll igen világos szürkésbarna szegéssel, egyébként fehér alapszínük a fejen és nyakon szürkésbarnán hosszantfoltos, úgy a begy tája is; az alsótest oldalai ugyanily színben habosak; alsó és felső farkfedők fehérek, barnásszürke harántszalagokkal; a fark sötétbarna, végén keskeny fehéres szegéssel, tőben fehéres csíkokkal; lábak sárgás testszínűek; a csőr tőben piszkos sárgás, legnagyobbbrészt szarubarna; szem barna, az öregeknél fehérsárga.

Mértéke: *H.* 51—53; *Sz.* 41—43; *F.* 14·2—16; *L.* 5·5—6·5; *Cs.* 4·5—5·3 cm.

Európa északi és legészakibb partvidékeit, főleg a Sarkkörön túl, lakja s különösen Norvégia halomszigetein, sziklapartjain nagy telepekben költ. Télre a délibb tengerpartokat, Földközi tenger szigeteit is felkeresi.

Hazánkban mondhatni, rendes átvonuló faj, tavaszkor ugyan ritkábban, ősszel azonban gyakrabban feltűnik vizeinken, kivált nagyobb tavainkon. Szeptember végén s október elején kerül legtöbbször szem elé. A Velencei tavon majdnem évenként észleltem, de nevezetes volt az 1894. év, mikor okt. első harmadában, nap-nap után több darab tartózkodott ott — csupa fiatal — s okt. 7-én este hat óra felé valóságos vonulást figyelhettem meg. Kis időközökben apróbb, nagyobb csapatok folyton jöttek K-ről (a Duna felől) vagy egy órán át s legalább 300 db szállt el így fejem fölött. A madarak közül lőttem is, így a fajt illetőleg a tévedés ki van zárva. Kiszínezett öreg példányok ritkábban kerülnek.*

* A Nemzeti Múzeumban van egy öreg ♀ 1847-ből Liptó-Szent-Miklósról s egy öreg ♂ 1875-ből a Fertőről. Ez utóbbit legújabb időben *Larus affinis* REINH. (nem REINCH.) határozták meg. Az *affinis* szerintem csak földrajzi fajtája a *fuscus*-nak, inely a tipikus példányokat, a Dwinától kelet felé, helyettesíti. (Analogia szerint *L. argentatus* — északi, *michahellesi* — déli.) A *fuscus*-tól az *affinis* csak abban különbözik, hogy valamivel nagyobb, háta világosabb palaszürke s lábai otrombábbak. A különbség azonban — a sok átmeneti alak miatt — csak akkor dönthető el biztosan, ha fészkelő helyükön lőtt példányokat vizsgálunk.

A VIHAR SIRÁLY.

Larus canus L. 1758.

[*Larus hybernus* GM. — *Larus procellosus* BECHST. — *Larus cyanorhynchus* M. & W. — *Laroides canus* BRHM. — *Larus cyanopus* BECHST. — *Larus Heinei* HOM. — *Larus citrirostris* BRUCH. — *Larus kamtsatkensis* BP. — *Gavia cana* BP. — *Rissa nivea* BAIRD.]

Népies nevei: kéklábu sirály, őszi halászmadár (Velencei tó).

Jegyei: jó varjú nagyságú; az első evező fekete, második is fekete, de belső felén a tőnek eső rész a toll közepéig szürkés, mindkét evező hegye fekete, előtte azonban kerek fehér folt, mely a második evező belső felén kisebb, mint a külsőn (öreg); a *fiatalok*nál a két első evező fekete-barna, a második egyszínű, az első hegye fehér, a tollgerincz mellett mindkét felén egy-egy fehér szemalaku folt. Egészben az öreg fehérszínű, csak háta halaványszürke, télen fején, tarkóján szürkés vonalfoltoeskákkal borított. A *fiatalok* feje szürkésfehér, a szem előtt sötétebb folt, tarkó és fej barnásan hosszantfoltos; hát és szárny szürkésbarna, a tollak töve sötétebb, szegése azonban világosabb; fark fehér, sötétbarna széles szegéssel; az erős csőr az öregeknél töben sárgászöld, kampója sárga, a fiataloknál a kampó szaruszürke; az öregek lábai kénsárgák, a fiatalokéi sárgás kékes-szürkék; szem barna. (Fejének képe: I. köt. IX. tábla).

Mértéke: *H.* 41—43; *Sz.* 36·2—40; *F.* 12·8—14·4; *L.* 5·1—6·2; *Cs.* 3·5—3·9 cm.

Közönséges madár Norvégiában, Oroszország északi részén, az Északi és Keleti tenger partjain, hol a mi danka sirályunkat helyettesíti. Magyarországon tavaszi és őszi költözködéskor mutatkozik; márcziusban, azután szeptemberben, október elején. Néha itt is telel.

A DANKA SIRÁLY.

Larus ridibundus L. 1766.

I. tábla.

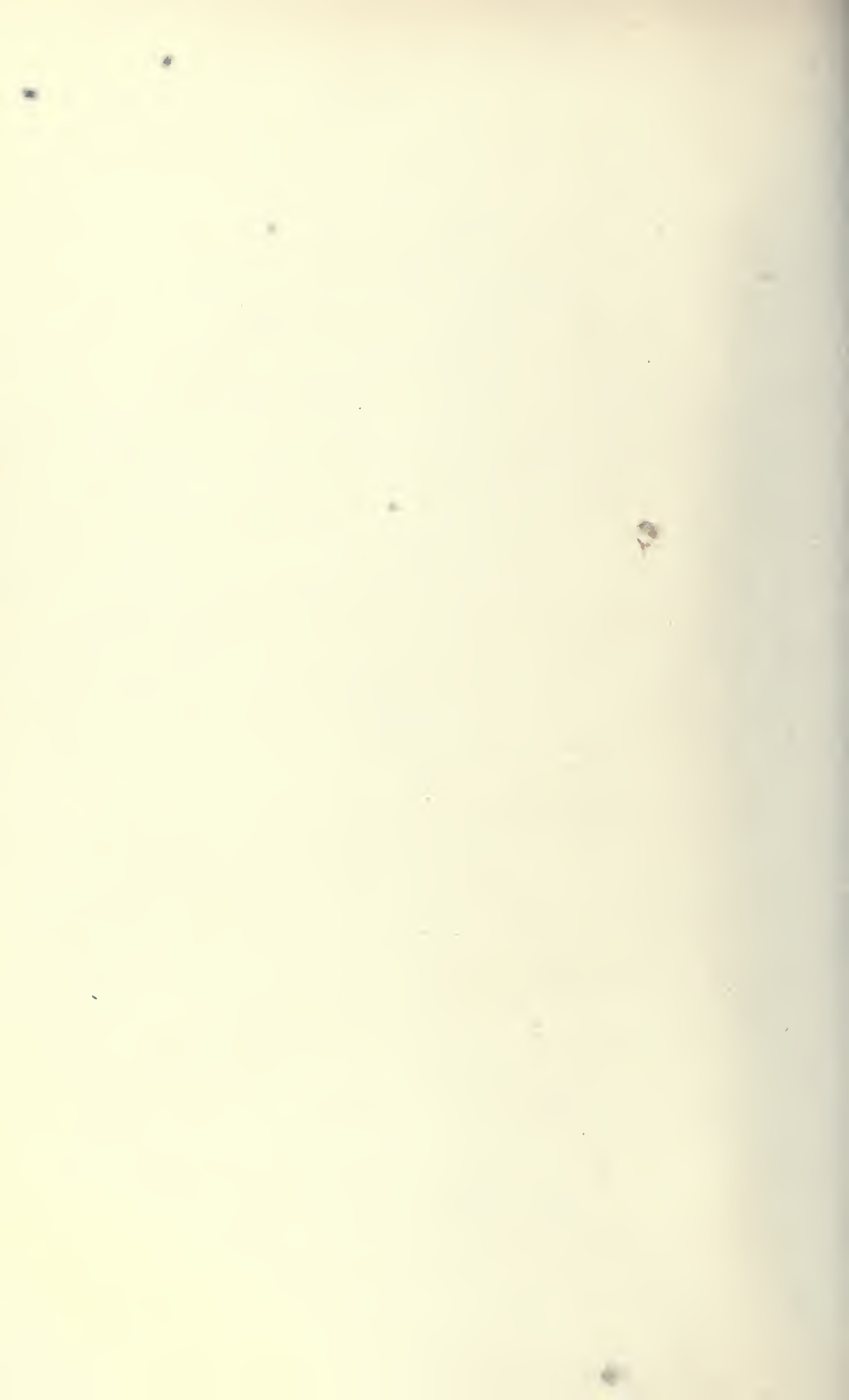
[*Larus cinereus* Scop. — *Sterna obscura* LATH. — *Larus atricilla*, *naevius*, PALL. — *Larus erythropus* GM. — *Larus canescens* BECHST. — *Larus capistratus* TEMM. — *Larus brunneicephalus* CASS. — *Xema* (*Chema*) *ridibundus*, *capistratus* BOIE. — *Xema pileatum* BRHM. — *Chroicocephalus ridibundus* EYT. —

DANKA SIRÁLY
LARUS RIDIBUNDUS (L)

KORMOS SZERKŐ
HYDROCHELIDON NIGRA (L)

$\frac{1}{3}$

Gavia capistrata BR. — *Chroicocephalus pileatus* BRUM. — *Chroicocephalus capistratus* SWINH.]

Népies nevei: sirály, csüllő (Alföld, Erdély); vízigalamb és nagy halászmadár (Fertő, Velencei tó), hógalamb (Csallóköz), dunai halászmadár, sirálymadár, siráj, sirál; danka sirály (Szabolcsm.), kaczagó és nevető sirály.

Jegyei: majdnem varjúnagyságú, csőre nem igen erős, kissé kampos, orrlyukai, a csőr tövéhez közel, hasítékalakúak; az első két evező fehér, az egész toll fekete szegéssel, mely hegyén legnagyobb, a külső felén legkeskenyebb, sokszor az első evezőtoll hegye előtt meg is szakad s a fehérség az egész külső szélt elfogja.

Leírása. Az *öregek nyári tollazata*: egész fej csokoládébarna, mely szín a torkon lejjebb terjed, mint a tarkón; a szem mögött félholdalakú fehér foltocska; hát halvány hamuszürke; nyak, egész alsórészük és farkuk fehér; a has és begy tája néha, a madár életében, rózsásan lehelt; a három első nagy evező csak fehér és fekete, a negyedik belső felén már hamuszürkés is, a többiek feketék és hamuszürkék, fehérség nélkül; a fiókszárny fehér és világos hamuszürke; lábak és csőr karminpirosak úgy a szemgyűrű és szem is. *Téli tollazat*: a fej fehér, a szem előtt kis feketés, a fül táján nagyobb sűrke folt; a csőr hegye sötét szaruszínű, egyébként, valamint a lábak is, sárgászörös. A *fiatalok* egész alsórésze fehér, úgy homlokuk is és a nyak oldalai; fejbúbjuk és tarkójuk fehér alapon barnászürke; a szem előtt kis feketés folt, úgy a fültájon is; a nyak felül világos rozsdásbarnán habozott, a hát barnás fehéresen szegett tollakkal, a hát alsó része világos hamuszürke, épp így a szárny is, de a középső szárnyfedők barnák, világosabb rozsdás és sűrkes szegéssel; a harmadrendű evezők szintén ilyenek, a másodrendűek világos-sűrkek, az első rendűek, mint az öregekéi, de a fekete színt rajtuk feketebarna pótolja; a láb és csőr eleinte világos hússzínű, majd kissé megbarnul s később vörössárga lesz; szemük sötétbarna.

Mértéke: *H.* 39—41; *Sz.* 30·6—32·6; *F.* 11—14·2; *L.* 4—4·7; *Cs.* 3·3—4·5 cm.

Hazája nagy darab földre terjed; előfordul egész Európában a 60° é. szél.-ig, Ázsiában, s lemegy Afrikáig. Magyarországon a legközönségesebb vízimadarak közé tartozik; tavaknál, folyóknaál, mocsaraknál mindenütt előfordul; helyenkint, mint a Fehérmegyei «Sárréten», a Fertőnek délkeleti részein s különösen a Velencei tavon nagy telepekben költ. Kiválóan kedveli azokat a vizeket, melyek környékén vetések, szántó földek vannak.

Nemének legjellemzőbb madara s ha nálunk sirályról van szó, rendszeren ezt értjük. Ő az a lenge, könnyü röptü szárnyas, mely tóvidékeink egyik igazi ékessége s a mocsaras rónák egyhangúságának is festői eleme. Elterül előttünk a síkság, fák és bokrok lombkoronáján alig akad meg a szempillantás, zöld és zöld a nádas, vizinövényes, pázsitos a környék, csak itt-ott barnállik a szántás, ugar vagy kisült gyeper, avagy kisebb nagyobb síkvizek csillámlanak fel helyenkint, megnövekedve nagy «tisztásokká», rónavizekké, melyekben visszatükröződik a kék ég azon szépségében vagy felhős szürkességében, s ha verőfény van, megfürdik bennök az aranyos nap képe, elszórva sugarait a sima vizek felszínén, hogy megkápráztassa a tekintetet. Ilyen vidék fölött «letyeg», kóvályog, ide-oda csapkod a sirálymadár, akárcsak fehér kendővel játszanék a szellő! Himbálódzik a levegő-égben, lecsap a mocsárba, a vízre; sír, sívalkodik, rikácsol, kaczag hozzá s megeleveníti a képet. Különösen ha csapatosan látjuk, el-elgyönyörködhetünk rajtuk, mert nyugtalanságuk, repülésük merész szépsége, fehér színük mind hozzájárulnak, hogy jelenségük megkapó legyen.

Még leszállva is szépek. Elevenen, fürgén futkosnak ide-oda a földön; úszva alig merülnek a vízbe, hanem fehér habokként fenn ringatóznak a szintájon, mintha csak lábaik merülnének abba.

A mint a szabad tengeren a sirályok kísérgetik a hajókat s hűséges barátai a hajósnépnek, úgy kísérik nálunk a vizenjáró réti embereket s köztük azokat, kiket keresetük legjobban a tóságokhoz, vizek környékéhez köt: a halászságot. Igazában az ő madaruk a sirály, s ők a «halászmadár» elnevezéssel el is ismerik ezt a viszonyt. Nem csoda tehát, ha a magyarság törzsökös hajtása, a halász, szemében figyelem tárgya. Ő kíséri legéberebben életjelenségeit, elszórakozik rajta fáradságos munkája közben, s üres perceiben ladikjából feltekintget hozzája. Ez a közvetlenség vitte reá arra a tapasztalatra, hogy a sirályok nyugtalan csapongásából, nagyon is «beszédes» viselkedéséből «förmeteges» idő közelgetésére következtessen s az eget is kémlelje, nehogy «valami váratlan idő» érje a lóp szabadabb helyén. ARANY JÁNOS is, kinek lantja oly gyönyörűen tudta tolmácsolni az igazat és a magyarság faji életét, kifejezi ezt, mikor mondja:

«Ríjjongva sirályként, mely zivatart érez.»

És ő is, TOMPA MIHÁLY is, együtt néztek és láttak jól a néppel, csakúgy mint éreztek. Mikor TOMPA a Bodrogtózt festi, lehetetlen nem látni magunk előtt a híven rajzolt képet:

«Hol vándor eszterágak
Lármás seregbe gyűlnek,
És hablakó buvárok
Örvény ölébe tűnnek,
Hol a *sirály* habokra csap,
Gyorsan miként a gondolat —
Midőn halászni megy».

Vagy a mint PETŐFI írja :

«Itten a lapályon
Egy ér nyulik végig, még sem mozdul habja,
Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
Szárnyával megcsapja».

S mikor ugyanő azt írja :

«És a tó közepén *gyorsszárnyú halászmadarak*
Hosszú szárnyaikkal le s fölszállonganak»

hát nemcsak azt tudjuk, hogy helyesen mondja, de azt is, hogy a danka sirályt érti, mert a csérek inkább a szélvizek fölött járnak.

Nem találó-e ez s nem látjuk-e a sirályt lecsapni gyorsan, ötlet-szerűen zsákmányára, vagy a vizet érintve le- és felsuhanni? És madarunk sírása, jajgatása a szabadvizek fölött, szinte példázója a zokogásnak, mikor mondjuk «úgy sír mint a sirály». Nevében is benne van a sírás, mely e jajveszékéléséből származott s mely költőinknél, mint jól festő jelző, majdnem mindig neve előtt szerepel. Vörösmarty is mondja :

«A csüllő sir, csapong
A puszta habokon».

De legigazabban TOMPA következő sorai beszélnek :

«Hol jajongva röpked, légben a gyors sirály
Ott vagyok én boldog . . .»

A maga személyét állítja oda a költő, mintegy tolmácsát a magyarság java magjának: hiszen hol volna nemzetünk gyökere, hazánk szive tája, ha nem ott az Alföld aranykalászos, lápos, rétes, fenekes rónáján, ott a hol a sirálymadár is — éppen e táj legjellemzőbb madaraként — jajgat, siránkozik??

De térjünk vissza a természethistória elakadt fonalához.

A danka sirály költözködő madár. Legnagyobb részök tél idejére bucsút mond vidékeinknek s azok, melyek a tóságok beálltával nyílt

folyóvizeinknél visszamaradnak s tengődnek, míg ezeket is elborítja a jégpáncél, inkább északibb tájakról szakadoznak hozzánk. A mieink a Földközi tenger, Ádria partvidékeire és délibb nyílt vizekre húzódnak s csak kikeletkor, a jégtakaró pusztulásával köszöntenek be újra. Márczius közepe táján szoktak érkezni. Eleinte kisebb társaságokban, majd mindig nagyobb csapatokban tünedeznek föl s napközben is utaznak, hogy régi otthonuk táját felkeressék. Mert oda térnek vissza, a hol először látták meg a napvilágot, akár csak a fecskék, melyek évről-évre vissza-visszaszállnak régi fészükhöz. Költési helyükre megérkezve, javarészt már nyári tollazatban vannak, fejük megbarnult, csak itt-ott találkozik köztük néhány fehér fejű, mely nálunk vedlik át, illetőleg kapja meg sötét sapkáját.

Utazás közben a párok már egymáshoz tartanak s célhoz jutván, azonnal elfoglalják ismerős zsombékjukat, ott pihenve ki az ut fáradalmait. A régi fészket azonban elpusztította a jég, hó, tehát újat kell rakni. Költési tanyául a tónak, mocsárnak azt a táját szokták választani, mely nem esik egészen közel a parthoz s a hol régi nádtorzsok, szemetes buczkók magasodnak ki; szóval nem a tiszta nádist keresik, hanem a kopottas aggottast, a hol nádvágó, tolókasza nem igen dolgozhatott.

Még mielőtt a friss nád hajtásai felütnék hegyüket a vízből, már kezdik hordani a nádszálakat, tűzhelyük alapjához. Ha belefáradnak a munkába, nagy csapatba verődve kiszállnak valami közeli kopár félszigetkére, homokos partra s belepik azt, hogy csak úgy fehérlik rajta a száz és száz sirály, mint valami hófolt. Itt csevegnek, rikácsolnak, kaczagnak, egyesek a levegőben csapkodnak, a szélvizekben keresgélnek; majd az egész csapat «fellázong» iszonyú rikácsolással, kaczaggással, felkerekedik mind magasabbra olyan hangzavar közt, hogy szédül tőle az ember füle. Kiszabadult tollas zsák tartalmához hasonlít a folyton följebb és följebb emelkedő madársereg, a míg oly szörnyű magasságba jutottak, hogy a szem csak mint apró pontokat különböztetheti meg, ha ugyan megláthatja még. Itt a «felhők honában» szárnyukat eleresztik, mint a sas, csendesen úsznak a légtérben s örvénylenek, köröznek, rikácsolásuk is alig hallatszik már le. Ilyen náluk az égi érzelem, a szerelem megnyilatkozása!

Rendkívül társaságszerető létükre fészkeiket is telepekben rakják. Szomszédságukban rendszeren szerkők, csérek is fészkelnek, de nem telepükön. Az építésben nem nagy mesterek. A nádat egyes helyeken egyszerűen letördelik, a víz fölé hajtogatják s erre vagy zsombékokra

száraz nádszálakból csonka kúpalakú fészket raknak, mely alkotmány tetejét kimélyítve, fűszálakkal, nádlevelekkel rakják és bélelik ki. A «Sárre-ten» (Fehérmegye), hol a tanyájukat nem tóban, hanem mocsárban találtam, még egyszerűbben építettek. Itt csupa zsombékot leptek meg, melyek hangyabolyszerűen, csillagsással benöve, emelkedtek ki a pár ujjnyi mély vizesből. Ezek tetejét kitaposva kis mélyedést csináltak s azt kirakták száraz sáslevelekkel. A Fertőn meg inkább lapos és kisebb fészkeket találtam, mint a Velencei tavon, alakjuk sem volt kerek, hanem körtealakú. A fészkek kisebb nagyobb távolban állnak egymástól, néha azonban helylyel-közzel 2—3—4 össze, egymás hátára van építve; a fertői fészkeknél mindig a körtealak megnyulása szolgált össze, illetőleg egymás mellé. Manapság hazánkban úgy hiszem legnagyobb danka sirálytelep a Velencei tavon lévő. Hajdanta a Tisza mellékén és egyéb tóságainknál is akadtak ily terjedelműek, de azoknak már vége, a vízszabályozások, lecsapolások nyomán örökre elpusztultak.

A velencei telep úgy 3—4000 fészkekből állhat, de fekvése évenként a nádviszonyok szerint változik. Ha ugyanis télen a tó jól be volt fagyva s a nádat «letolhatták», a telep szaggatott lesz, oda esomósodik a sirály, a hol «bukros» rigyák, le nem kaszálható nád maradt; ha meg a jégviszonyok nem engedték jól a nádvágást, sok «tavali» maradt, akkor a telep is összefüggőbb, egységesebb. Annyi bizonyos, hogy fészkelésük rendes helyét körülbelül megtartják, csak hogy utóbbi években újabb telepek is keletkeztek a tó más részein is, a mi a madarak szaporodását bizonyítja.

Április közepére a fészkek megépültek, sőt egyesekben már tojásokat is találunk. Java kottlásuk azonban e hónap második felére és május elejére esik. Egy fészkealj két, többnyire három, ritkán négy tojásból szokott állani. Tojásaik színezete változékony, de főjelligük: agyagsárgás alapon kisebb szürkés és nagyobb kaeskarings, rendetlen alakú sötétbarna foltok; néha az alapszín kékeszöld vagy olajbarna a rendes foltozással.

Tojásmérték: H. 48—56; Sz. 35·8—38 mm.

A párok 17—18 napig felváltva ülik a fészket s igen ragaszkodnak jövőendő családi boldogságukhoz. Ha ladikkal bejárunk telepjük közé, a közeli fészkek tulajdonosai azonnal felszállnak s borzasztó siránkozással csapkodnak fejünk fölött. Hatalmas a látvány, ha puska lövést teszünk itt. A dördülésre mind egyszálílg rögtön felriadnak s olyanforma benyomást kapunk, mintha a zöld nádasból óriási hópelyhek az ég felé szállongának. A következő pillanatban vad összevisszaságban, leírhatatlan zsi-

vajkodással lebegnek, vágnak ide-oda, sokszor alig pár méternyire suhanva el fejük fölött, majd fészkeikre csapkodnak s ismét ladikunk felé; szinte átérezzük nagy féltésüket, keserű aggodalmukat. Épp így tesznek, ha valami sas, nádi kánya, gém vagy egyéb veszedelmesebb madár közeledte házi békéjüket megzavarja. Rögtön száz és száz sirály egyesül s közös erővel veti magát a hivatlan betolakodóra; csapongnak feléje, üzik, hajtják szörnyű sivítás, krekegés közt, míg csak biztos távolra nem kergették s rossz szándékát dugába nem döntötték. Otthonukhoz való féltékeny ragaszkodásuk annyira megy, hogy ártatlan madarakat sem igen tűrnek ott meg. Ezért fészkeik közt szárcsa-, récze-, vöcsökfészket nem igen találhatunk, hanem a megszállott területet kizárólagosan birtokolják. Nagy ritkaság, ha mégis merészkedik valami idegenfajú madár köztük költeni, s ezért mint különös esetet jegyzem meg, hogy egy ízben a kis poczgémet (*Ardetta minuta*) találtam fészkelve a sirálytelepen, még pedig úgy, hogy egyik magasabban rakott sirályfészek oldalát kimélyítette s oda rakta tojásait.

A halásznépség egész nap a tóban «kódorogván», nádi kánya, gémekek szintén gyakran telepjük közelébe kerülvén, napközben sok zavarlatás éri őket s nem ülhetik nyugodt békében tojásaikat, hanem gyakran kénytelenek a fészkek fölött kóvályogni, zajongani. A jóságos nap azonban részt vesz a költés munkájában s melegsége segít akkor, mikor a gazdák elhagyják a fészket. Féltékenységük, családjuk gondos őrzése akkor hág tetőpontra s nyilvánul legodaadóbban, mikor fiókáik kikeltek. Ezek a barnássárga és párduczosan sötétbarnán foltozott pelyhes kis jóságok végtelen kedves állatkák. Néhány napig a fészekben maradnak s csak jobban megerősödve hagyják el, de még mielőtt kitollasodtak volna. Ilyenkor látogatván el a telephez, mindenféle úszkáló, a nádalján bujkáló, mekerdő sirály fiókákat láthatunk. Sebesen eveznek a ladik előtt s anyjuk hívogatóan repkedve vagy elejbök leszállva s a vizen ide-oda forgolódva, csalogatja őket a rejtekhely felé. Több évben fogtam ilyen pelyheseket — merítő hálóval könnyű dolog ez — s szabadon a kertben tartottam. Mindjárt első nap mindenféle ételmaradékot mohón falatoztak s egy hét múlva annyira megszeliidültek, hogy élelmükkel közeledvén hozzájuk, a tyúkoknál és csirkéknél is bizalmasabban, örömük hangos nyilvánításával, félig futva, félig repülve siettek kezemből a nyujtott eleséget kicsipkedni. Különösen szerették a turós csuszát; ezt oly mohón kapkodták, hogy sietségökben szinte fuldokoltak. A legmulatságosabb azonban az volt, mikor úgy egy-egy ujjnyi sügért vagy más kisebb halat dobtam eléjük. Négyen-ötten egyszerre neki estek s marakodtak a prédá-

ért. A melyiknek sikerült a foglalás, rögtön elosont a többitől s csak mikor biztonságban érezte magát, «igazította el» csőrében a halacsát s fejfelé nyelte el. Megtörtént azonban, hogy a kis sirály szeme nagyobb volt mint a szája, s az aránylag nagy hal megszorult a torkán, úgy, hogy farka vége kiállott a csőrből. Ilyenkor nagyokat nyeltek s fejüket felemelgetve, nyakukat összerántogatva igyekeztek a tulságos falatot legyőzni, valóságos bukdácsolást vittek véghez, a mit a halásznyelv így fejezett ki: «cikákulnak». Ez a kómikus cikákulás jó ideig tartott s mikor már sehogy sem volt eredménye, a sirályfiók vízhez szaladt, kortyokat nyelt, míg csak lecsúszott a veszedelmes csemege. Roppant falánk-ságuk megbámulni való volt.

A telepen az öreg sirályok fiókáikat eleinte majdnem kizárólag rovarokkal táplálják. Megfigyelhetjük, hogy a hímek, kajtárok — azok, melyeknek nem jutott pár — a fészkelés kezdetén a telep szomszédságában lévő síkvizeken nagy, zárt csapatokban úszkálnak, de a mint a költés megkezdődött, ezek a csapatok megfogyatkoznak s egész napon át — bizonyos vonalakat betartva, akár a csókák — a vízről a közeli vetésekre, szántásokra, majd vissza a vízre szállnak. Miért teszik ezt? Azért, mert a szántóföldön nekik is csak annyi dolguk akad ez időben, mint magának a mezei munkásnak, a szántóvetőnek. Szinte elfehéredik a barna szántás, hol az ekevas dönti fel a barázdákat! A sirályok százai követik nyomon s szedik a pajorokat, csimaszokat, kártékony rovar állczákat, rozsogarakat; közbe egy-egy egér is beadja a kulcsot s cserebogaras években, a fákat körülrajzó erdő és lomb ellenségei sincsenek biztonságban. Mohón kapdossák, falják őket, akárcsak a fecskék a legyeket. Éppen májusban van a cserebogarak hónapja, összeesik ezzel a sirályok szaporítása, a tojások általános megfakadása. A temérdek éhes és roppant falánk állatkáknak tehát hordják a cserebogarakkal együtt az ezernyi kukaczo, férget, rovarpajort. Rengeteg mennyiségre van szükségök, mert a telep nagy és étkes. Elképzelhetjük hát, minő haszon háromlik a sirályok révén mezőgazdaságunkra, de erdő és gyümölcsgazdaságunkra is. A hal ilyenkor igen mellékes nekik; később is inkább silány kis halakat lakmároznak, sügeret, keszeget, a minek nagyobb értéke úgy sincs.

Miután a költés nagyfontosságú időszaka bevégeződött, a fiatalok egy ideig ugyan még a telep táján maradnak, de mikor annyira «nevellődtek», hogy világba léphetnek, kiúsznak a nagy vizekre, majd az öregekkel együtt járnak a mezőkre s jórészt ott időznek rovarászva, időközben többször vissza-vissza nézve a vizekre is. Augusztusban azután eloszladoznak, kóborolnak ide-oda idegen tájakra, de nem költözködnek még. — Csak

mikor a hideg idő beköszönt s hajnalonkint «pöngő jég» keletkezik a tószéleken, hogy később jégpánczél fojtja el a vizek lélekzetét, — búcsúznak el végleg. Egy részök azonban — kivált északibb vidékről valók — ekkor is nyílt folyókhoz huzódik, mint pl. a Duna rakodó partjaihoz s ott szedegeti a hulladékokat. Ezek már mind fehér fejűek, mert nyári, ékes tollazatukat felcserélték az egyszerű, az évszakhoz jobban illő téli köntössel.

A költés szakát kivéve, mikor jámborral teszi a családi gond, madarunk óvatos, vigyázó állat; messze kerüli az embert, vadászt s lőtávolon kívül tart. E mellett azonban kíváncsi, mint rokonai is, a mi nagy torakuságával, kiváló ehetnémségével, de félnkségével is kapcsolatos. Valami szokatlan tárgy, feldobott papiros, kendő, tarka vagy vörös kutya megjelenése azonnal felkelti figyelmét, odaszáll s kémlel, noha kellően ügyelve biztonságára.

Táplálékát — mint már említettük — főleg kártékony rovarok, földi giliszták, pondrók, pajorok teszik, ezeken kívül — főleg költés után — apró halak, hulladékok, dög. Falánságát tanúsítja, hogy egynek gyomrában 10 darab tücsköt, 24 csimaszt és 48 lisztkukaczhhoz hasonló kucaczozt találtam. Mező- és némileg erdőgazdaságilag is nálunk kiválóan hasznos és kiméletre nagyon méltó madár. Hogy mennyire alkalmazkodott a mezőgazdasághoz s mennyire változott meg eredetileg halebő természetű, annak világos példáját a Fertő vidékén tapasztaltam. Az utóbbi években ugyanis a hal *teljesen* kipusztult e tóból, a sirályok ennek dacára sem tágitottak megszokott helyeikről, hanem a part mentén levő nagy legelőkre, kaszálókra, mezőkre járnak s szöcskékből, bogárságból, kukaczból élnek. 1897 szeptember végén ezernyi ezer vonuló sirálylyal találkoztam itt, melyek a tó környékének rovar-életét tizedelték. Rendes kezelésű, jól gondozott halastavainkon telepekben nem költ, az ott időszakosan megjelenő néhány darab kárt sem igen tesz, azokon a helyeken pedig hol sűrűbben, nagy mennyiségben fordul elő és telepesen fészkel, azt a parányi kárt, mit a halászatnak okoz, egyéb fontos és kiadó működésével százszorosan helyreüti. Daczára ennek, elég ellenséges lábón áll vele a vadász, különösen a koczapuskás és kezdő. Roppant virtust találnak ezek a veszedelmes emberi ragadozók a sirályok lepuffogatásában, főleg fészkelő helyök táján, mikor az aggódó anyamadarak majdnem bottal is leüthetők. A szegény halász tojásait is szedi konyhájára, a pénzsóvár — ha alkalma, összeköttetése van — tovább megy s nagy mennyiségben szállítja a tojásokat a vadkereskedőhöz, kiknek révén piacra kerülnek, hogy a bibicztojásból nyalakodó «letört» világfiak jóhiszeműleg elkölsék. Az, hogy az étlap sirálytojást nem ismer, nem tar-

tozik a dologhoz, elég, hogy hasonlítsanak a bibicztojáshoz és ízesek legyenek. Pedig nagyon kár! Itt a természethistoria tanúsága nagyon helyén való.

Állati ellenségei közt legveszedelmesebb a vízi patkány (*Hypudaeus amphibius*), mely rendszeren a sirálytelepek közelében, a zombékokon, szintén telepekben rakja meg fészket s lakmározik sirálytojásból, fiókából. A vizikigyó (*Coluber natrix*) azonképpen pusztítja tozásait, nemkülönb a barna rétihéja (*Circus aeruginosus*) — ez a híres tojárabló — valamint a dolmányos varju és szarka is, ha ugyan a sirályok éberségét sikerül kijátszaniok.

Mindenesetre fogadjuk védelembe a danka sirályt, mert vízkörnyéki tájainknak vonzó jelensége ő s megtelepedései, kisebb kiadásban, azokat a fölséges, óriási arányú madárképeket juttatják eszünkbe, melyek az északi madárhegyek táján, egész ősi mivoltukban bontakoznak ki; működése pedig — éppen tanyái körül — az emberi érdekeknek kiválóan hasznos.

A SZERECSEN SIRÁLY.

Larus melanocephalus (NATT.) 1818.

[*Xema melanocephalum* BOIE. — *Xema caniceps* BRUN. — *Melagavia melanocephala* BR. — *Gavia melanocephala* MEV].

Jegyei: körülbelül akkora, mint a danka sirály, kissé tömzsibb, s rövidebbnek látszó; az öregek evezői majd egész fehérek, csak az elsőnek van külső felén vékony fekete szegése, a fiatalok nagy evezői feketésbarnák, fehér szegélylyel. *Nyáron az öregek* hasonlítanak a danka sirályhoz, de csőrük rövidebb, vastagabb mint előbbié, lábuk élénk korálvörös, nem karmin; fejük, kivéve egy kis fehér, félholdalakú foltot a szem mögött, fekete, mely szín a tarkóra, nyakoldalakra, a torokra egyformán lenyulik s élesen elvágott; egész alsó test fehér, életben rózsás lehelettel; fark fehér; hát világosszürke; szem sötétbarna. *Téli tollzatban* az öregek feje fehér, fiatalabb példányok fültáján szürkés folt; a csőr töben sárgás, vége felé vörös, hegye sárga. A *fiatalok* csőre barnászvörös, elől feketés; lábak barnás hússzínűek; a szemén és halántékon feketebarnás folt, a hát ugyanily színben habozott; fark fehér, hegyén széles fekete-barna sávoly.

Mértéke: *H.* 35—37; *Sz.* 30—31·5; *F.* 10—11; *L.* 5·2—5·4; *Cs.* 3—3·6 cm.

A Földközi- és Feketetenger partvidékeit s e vidékek mocsarait, tósá-

gait lakja. Közönséges a Dobrudszában, Kis-Ázsiában. NATTERER a bécsi udvari muzeum őre 1817 márczius 30-án fedezte föl Triesztben.

Hazánkban ritkán fordul meg, alig néhányszor látták, habár régebben állítólag a Tiszánál költött is.* Hiteles példány is csak kevés van honi gyűjteményeinkben; kettő a Nemzeti Múzeumban. Az egyik, fiatal madár, Pomogynál (Fertótó) 1892-ben; a másik, gyönyörű kiszínezett öreg, a Velencei tavon Gárdonynál 1894 május 8-án lövetett. 1896 márczius 26-án ALMÁSSY György dr. barátom Deliblátnál (Temesmegye) látott két darabot. Pancsován 1895 augusztusban három darabot lőttek; ezeket én nem láttam.**

A Dráva-fokon — Mojsissovics szerint — hébe-hóba szintén előkerül. Gyakrabban — főleg vonuláson — a fiumei öbölben is mutatkozik. Innét valók a zágrábi múzeum példányai.

A KIS SIRÁLY.

Larus minutus (PALL.) 1776.

[*Larus atricolloides* FALK. — *Xema minutum* BOIE. — *Larus nigrotis* LESS. — *Larus pygmæus* BARY. — *Hydrocolæus minutus* KAUP. — *Gavia minuta* MACG. — *Chroicocephalus minutus* EYT.].

Jegyei: léprigó nagyságú, de kissé tömzsibb és hosszabb szárnyú; gyenge csőre rövidebb a csüdnél; a másodrendű evezők végén levő fehér szegések a szárnyon keskeny harántesíkban folynak össze; az öregek csőre karminbarnás-fekete, a fiataloké inkább sötétbarnás-fekete; az öregek lába rákvörös, a fiataloké hússzínű.

Leírása. *Az öregek nyári tollazata:* egész fej a nyak közepéig fekete; a nyak, a hát eleje, fark és farsikja, valamint az egész alsó test fehér, utóbbi az élő példányoknál, főleg a begy táján, rózsás hajnalszínűen árnyalt; a hát közepe, valamint a szárnyak fölül halavány fehér-szürkék; az evezők végei fehérek; alul a szárny egészben palaszürkének látszik (kivéve az evezők fehér hegyét). *Téli tollazatban az öregek feje* fehér, csak a fültájon és tarkón vannak feketeszürkés foltok. *A fiatalok ősszel:* alul fehérek, a begy oldalain két sötét folt, felül túlnyomóan barnás palaszürkék, különösen a fejtető és hát egyszínű, egyébként a tollak fehér szegései e fősínt megtarkítják s a háton V alakú fehér raj-

* FRITSCH: Vögel Europa's. 469. l.

** Dr. KUHN L.: Torontálmege madárvilága az ezredéves kiállításon. 63. l.

zot alkotnak; a szárny alul egészben fehérnek látszik (nem mint az öregeknél); a szárnyon a másod rendű evezők fehérszürke tükröt alkotnak; a nagy evezők külső széle és hegye úgy a fehér belső zászlónak a tollszármenti része sötét-palaszürke; a szélső farktollak egészen fehérek, a többiek vége azonban többé-kevésbé feketeszürke, kivált a két középső. *Tavaszzal a fiatalok* háta egyszínű fehérszürke lesz, a szárny azonban olyan még mint ősszel, de a kis szárnyfedők világosabb barnák; a fej fehér és feketetarka, később egészen fekete lesz. Az öregek szeme feketebarna, a fiataloké sötétbarna.

Mértéke: *H.* 26—28; *Sz.* 21·3—23·6; *F.* 8·2—11; *L.* 2·2—2·7. *Cs.* 1·9—2·4 cm.

Európának inkább keleti részeit lakja s kiválóan a délkeleti tavakat. Azonban nagy számban a Ladoga tónál (60° é. sz.) s kisebb számban Észak-Németországban is költ. Leggyakoribb Közép-Ázsia mocsarain, nemkülönben a Volga torkolatánál. Ez a gyönyörű madár nálunk rendszeren átvonul, bár előbb nagy ritkaságnak tartották. De vagy tíz évi megfigyeléseim bebizonyították, hogy úgy a Velencei tónál, mint a Fertőnél, évenként sokszor százas csapatokban jelenik meg. Tavasszal április végén s főleg május első felében mutatkozik, egyesek május végeig is kerülnek; ősszel leginkább szeptember első felében láthatók s leginkább csak fiatal madarak. Mióta a figyelem jobban feléje fordult, a Balatonnál is (Lepsény, Lelle) s a Csepelszigetnél lőtték. A Királyhágón túl — már előbb — 1858 május 18. Sztrigy-Szt-Györgyön, 1867 május 8-án Zeykfalván ejtettek el egy-egy példányt. 1897 aug. végén és szept. elején Temes-Kubinban az «alsó réten» láttam fiatalokat.

S. NEM.

CSÜLLŐ.

Rissa Steph. 1825.

Három előre álló lábujja van, a hátulsó hiányzik vagy csökevényes.

A HÁROMUJJÚ CSÜLLŐ.

Rissa tridactyla (L.) 1758.

[*Larus rissa* BRÜNN. — *Gavia hiberna* BRISS. — *Gavia tridactyla* BOIE. — *Rissa Brünnichi* STEPH. — *Rissa cinerea* EYT. — *Laroides tridactylus, rissa, minor* BRHM. — *Larus brachyrhynchus* BRUCH. (nec. GOULD). — *Cheimonea tridactyla* KAUP.]

Jegyei: varjú nagyságú; hátulsó ujja hiányzik; feje fehér (fiatalok tarkóján szürkésbarna sarlóalakú folt, úgy a fültáján is ilyszínű folt); a négy első evező hegye fekete, a legelsők külső széle azonképen; az 5-ik és 6-ik evező hegye fehér, a fiatalok négy elsőrendű evezőinek külső széle és hegye fekete, a következő három evezőn a feketesség fogy, a többi evező fehér, külső fele szürke; az öregek nyáron egész fehérek, csak hátuk és szárnyfedőik halavány szürkék, télen a nyak hátul szürkés, a szem előtt kisebb, a fültájon nagyobb sötétes folt; a *fiatalok* háta feketés szürkén, barnásan habozott; a fark fehér, végén feketebarna szegéssel; a *fiatalok* csőre feketés-szürkészöld, majd zöldessárga, a vénkéé citromsárga; a lábak piszkos hússzínűek a fiataloknál, később barnássárgák, majd feketés barnák; szem a fiataloknál fehér, később sárga, majd feketebarna; szemhéj tavasszal vörös.

Mértéke: *H.* 38—40; *Sz.* 32—33; *F.* 12—13; *L.* 3—3·4; *Cs.* 3·5—3·6 cm.

E sirálynak hazája az Új- és Ó-világ sarki része. Télre Észak-Németország tengerpartjaihoz s nagyobb folyamaihoz is lejön, ritkábban délebbre. Nálunk nem közönséges jelenség, s néha-néha kerül elő a költözködés szakában. Lőtték: Luzsnón (Zólyomm.) 1849. márczius 24 ♀ téli toll. Losonczon (Nógrádm.) 1878 fiat. Drávafokon 1881-ben; Ruszkicán (Krassó-Szörénym.) 1894 márcz 30; Rahón (Máramarosm.) 1894 ápr, 1; Kisutca-Ujhelyen (Trencsénm.) 1894 április 2; Rozsnyón két darabot 1894 április 8. Ez az a sirályfaj, mely Norvégia nagy madárhegyeit rengeteg számban népesíti. Oly nagyszerűeknek mondták és írták le e sirálytelepeket, különösen a Nordkapon túl fekvőt, mely a Laxe- és Porsanger-fjordok közt kinyúló földnyelv végén, Svaerholtklubbenen van, hogy ez is egyik főosztókélője volt annak, hogy Észak-Norvégiát 1891 nyarán meglátogattam, szemtől-szembe gyönyörködve Európa legnagyobb s talán legjobban lakott madárhegyének képében. A leírások, miket az itt kibontakozó madáréletről, a sirályok számáról olvastam, a valóság mögött maradnak. Élben a Jegestengernek dülő 300 méter magas s egészben kétszer oly hosszú, számtalan kiugrással, párkányzattal, omlásokkal tarkított palaközetfalat lepnek el az itt költő madarak. Egymás fölött rendezkedő ezernyi óriási gyöngysorokként mutogatják fehér mellüket, s ha a hajó ágyúja megszólal, a rakéták pedig sisteregve ívelnek át a madárbirodalomba, hogy ott elpukkanjanak, a lakosságnak körülbelől $\frac{1}{5}$ része szárnyra szabadul s ez is olyan hófergeteges felhőben tánczol, hullámoz, hogy egy világtájt, mint valami fátyol, eltakar. A milliónyi hang egy roppant bödüléssé olvad össze, mint a gőzhajók ködkürtjének bőgése; csapkodá-

suk, kavargásuk pedig elszédíti a tekintetet. 1891 július 20-án élveztem e felejthetetlen látományt, mikor a Nordkapot megkerülve, Vadsö felé hajókáztam. Láttam e sirályokat a szabad Jegestengeren is, midőn a tenger bizonyos pontjai fölött ezernyi tömegekben tánczoltak, s láttam őket a syltefjordi nagy madárhegy felé «hazaszállani», mikor is a tengerpart vonala — a meddig csak előre és hátra láttam — fehérlett egy végtelen hosszú fehér szalagtól: a fészkeikhez megtérő sirályok roppant mennyiségétől. Tartott jó ideig, míg a madárhegyhez értünk, de a hazatérő sirályok hosszú sora nem végződött el, folyton ott kísért a part mentén. Roppant is az a szám, mely ilyen madárhegyet népesít! Svaerholtra kiszámítható az ott lakozó sirályok száma, ha tudjuk, hogy a hegyfal 300 méter magas és 600 méter hosszú, vagyis 180.000 □ méter a fészkek lepte terület. Erre körülbelől 400,000 költőmadár kerül; az ifjakkal, még éretlenekkel együtt pedig vagy 2¹/₂ millióra tehetjük a madárbirodalom népességét! Nem lehet azt leírni, szóval kifejezni, micsoda élet zsibong itt; de a ki látta, az nagyszerűbbnek találja, mint előre képzelhette, s nem fogja soha sem elfelejteni. HERMAN OTTÓ 1888-ban e madárhegyet megmászta; a legtöbb kutató csak hajóról szemlélte.

Nálunk gazdaságilag alig jöhet tekintetbe.

B. ALCSALÁD.

C S É R E K.

STERNINAE.

A sirályoknál is kisebb, formásabb madarak; csőrük egészben kissé ívesen lefelé hajló, hegyes és nem kampós végű; csüdjeik alacsonyak; a hátulsó ujj hosszabb, mint a középujj ¹/₄ része; úszóhártyájuk elül kissé kivágott; a szárazon többnyire egy helyben ülnek, nem futkosnak annyit mint a sirályok; a vízre csak lebocsátkoznak, ritkán maradnak ott tovább, vagy úsznak hosszabb ideig; legtöbben pocsolyák, mocsarak fölött, vagy nagyobb vizek szélein vadászatnak, sokszor egy helyben függenek a vizek fölött s derékszögben lefelé hajtott csőrrel kémlelnek alá, aztán hirtelen lecsapnak, mintha kő esnék a vízbe s így kapják el ételmüket; zátonyokon, úszó szemeteszen, leveleken, nádtorzsokon fészkelnek, többnyire csak pár nádszálra rakván tojásaikat.

9. NEM.

CSÉR.

STERNÁ L. 1758.

Belső és középujj közt az úszóhártya kivágott; a homloktollazat a csőr tövén előre nyúlik; a fark erősen villás, mint a fecskénél; kavicsos zátonyokon, lápokon, de nádtorzsokon is — leginkább fészek nélkül — mélyedésekben, ritkán (nádtorzsokon) lazán épült fészkekben is költenek.

A LÓCSÉR.

Sterna caspia PALL. 1769.

[*Sterna tschegrava* LEPEGH. — *Sterna megarhynchus* MEYER. — *Thalasseus caspius* BOIE. — *Hydropogone caspia* KAUP. — *Sylochelidon balthica*, Schillingi, *caspia* BRHM. — *Thalassites melanotis* SWAINS. — *Sylochelidon strenuus* GOULD. — *Thalasseus imperator* COUES. — *Sylochelidon melanotis* BOIE. — *Helopus caspius* WAGL. — *Sterna major* ELLM.]

Jegyei: majdnem hollónagyságú; erős, nagy csőre korálpiros; lábai feketék (fiatalok csőre vöröses, lábai barnásak); fejetetején, a tarkón túl érő, fekete folt; hát világosszürke; alul fehér, úgy a fark is; nagy evezők felül fehéres szürkék, a tollszár mellett és alul feketések.

Mértéke: *H.* 48—51; *Sz.* 40—43; *F.* 15—16; *L.* 4·2—4·5; *Cs.* 6—7 cm.

Földrajzi elterjedése: majdnem az egész világ; de mégis inkább déli faj s leggyakrabban a Kaszitónál, a perzsa öbölnél, Turkesztánban, Indiában, Khinában, Új-Zeelandig és Ausztráliáig; Amerikában Alaskától, Labradortól Kaliforniáig és Floridáig költ, még pedig telepesen. Európában a Földközi tenger partvidékein gyakoribb, de kisebb fészektelepei az Északi és Keleti tengernél is vannak.

Nálunk nagy ritkaság; csakis költözökéskor került egy-kétszer szem elé. 1804-ben Natterer atyjával együtt hazai mocsarainkat látogatván meg, Szegednél két darabot látott, melyeket biztosan felismert. Nagy sokára, 1889 ápr. 28-án, azután a Velencei tónál mutatkozott egy öreg ♂, melyet Gárdony községnél el is ejtettek. Ez az egyedüli magyar példány a Nemzeti Múzeumban van.

A KACZAGÓ CSÉR.

Sterna nilotica HASSELQU. 1762.

[*Sterna aranea* WILS. — *Thalasseus anglicus* BOIE. — *Sterna affinis* HORSF. — *Gelochelidon anglica*, *balthica*, *meridionalis*, *agraria*, *velox* BRHM. — *Laropis anglica* WAGL. — *Gelochelidon palustris* MACGIL. — *Sterna risoria* BRHM. — *Gelichelidon anglica* GRAY. — *Sterna macrotarsa* GOULD. — *Sterna anglica* MONT.]

Jegyei: majdnem csókanagyságú, de karcsúbb; csőre rövidebb a fejnél, erősebb mint egyéb cséreinke s fekete; a fark nem hosszú s nem erősen villás; a hosszú szárnyak a fark végén túlterjednek; a láb kicsiny, fekete s meglehetősen kivágott úszóhártyás, csüd magas; nyáron a fejtető és tarkó fekete, télen fehéres szürke; az öregek nyáron felül kékes-hamuszürkék, alul fehérek; ősszel a fej felül fehéres lesz, a tarkón fekete hosszanti foltocskákkal s a szemén át is fekete foltocskákból álló sávval; a fiatalok feje és tarkója fehér alapon sötét hosszanti foltokkal borított, felül világosszürkék sárgásfehér és barnásfekete tollszegésekkel, melyek a szárnyfedőket is megtartikják, alul szürkésfehérek, lábuk és csőrük feketebarna, szemök szürkés, az öregeké ellenben barna.

Mértéke: *H.* 31—32; *Sz.* 32—32·5; *F.* 12—14; *L.* 2·9—3·5; *Cs.* 3·5—3·8 cm.

Földrajzi elterjedése igen nagy, noha előfordulásának körében csak bizonyos pontokon gyakoribb. Így találták a mérsékelt Észak- és Dél-Amerikában, különösen Braziliában, Afrikában. Európában inkább a déli és különösen délkeleti részekben fordul elő s észak felé legföljebb az 58° é. szél-ig. Régebben Dániának egyes tavain, a német tengerparton közönséges volt, de ma már ott nagy ritkaság. Hazánkban egyedül a Fertőnél fészkel, s nincs tudomásom, hogy máshol is fészkel volna. Magam is csak előbbi tónál (1889 nyarán), még pedig annak déli és délkeleti részein láttam néhány párt. E. Dombrowsky lovag szerint* 1887-ben Pomogynál (Mosonym.) fekvő kisebb tócsák körül helyenként nagy számban költött; én azonban 1889-ben fészkelő helyeit ugyanott hiába kerestem. 1897 július havában Csörgei Titusz elég gyakorinak találta a Fertő déli részén s öt darabot lőtt is. Régebben valószínűleg Apaj körül is költött, mint azt a nemz. múzeumban lévő 1838 jún. 29-én ott lőtt

* «SCHWALBE» 1888. XIII. 59. l.

példány bizonyítani látszik. Lövetett egy db ♀ Drassónál (Alsó-Fehérm.) 1854 május 21-én is, mely Csató János gyűjteményében van. Egyéb magyar példányok csakis a soproni főreáliskolai, Huszthy Ödön lékai gyűjteményében s három darab a bécsi udvari múzeumban vannak, melyek mind a Fertőről valók.

Életmódjában a csérek, szerkők és sirályok szokásaiból egy-egy rokonvonást találunk. Többnyire a vizek szélén repkednek, de nem annyira a part közelében, mint a szerkők. Reptük könnyed, sirályra emlékeztető, úgy hangjuk is, melyet *he-he-he-ke,-he,-he* szótagokkal fejezhetnénk ki, hasonlít a danka sirály szólásához, s valóban kaczagásszerű. Fészkét kis zátonyokra, homokhátakra kapart mélyedés pótolja, melybe 2—3 tojást tojik; ezek színezete lényegesen nem különbözik a csérek tojásaitól.

Tojásmérték: H. 42—46; Sz. 30—32 mm.

Kisebb halakat, vizirovarokat, pókokat eszik, állítolag azonban kisebb madarak tojásait, pelyheseit is rabolja. E részben nincsenek tapasztalásaim, de ritkaságánál fogva nálunk gazdaságilag egészen közömbös.

A KÜSZVÁGÓ CSÉR.

Sterna hirundo L. 1758.

[*Larus albicans* MARSIGL. — *Sterna fluviatilis* NAUM. — *Hydrocecropis hirundo* BOIE. — *Sterna macroptera* BLAS. — *Sterna chelidon* LICHTST. — *Sterna pomarina* BRHM. — *Sterna Blasii* BRHM.]

Népies nevei: kis halászmadár (Velencei tó), halászcser (Tisza-mentén), halkapó (u. o.), halászfecske (Fertő), kiszvágó (Balaton), küszvágó, árvízhozómadár (M. Szecsöd, Vasm.); s általában *Sterna* és *Hydrochelidon*: csilla vagy esille (Jászberény), csélla vagy cséjja (Hevesm.), csérta, csérja, czerkó (Alföld), halászka; csilling (Duna-Drávaköz).

Jegyei: teste rigónagyságú, de hosszú szárnyaival és farkával nagyobbak látszik; az öregek lábai és csőre élénk vörösek, utóbbinak hegye fekete; a csüd hosszabb mint a középujj karom nélkül; az első evező belső felén, annak hegyétől körülbelül 7 cm.-nyire, 5 mm. széles sötét hosszanti sávoly; fejtető és tarkó fekete, egyébként főszíne felül halavány kékesszürke, alul fehér.

Leirása. *Nyáron:* mell ezüstszürke, különben egész alsó test fehér; hát és a szárny felső része halvány kékesszürke; elsőrendű evezők sötét-szürkék, a többi evező és a válltollak kékesszürkék csak hegyük fehér;

fark fehér, erősen villás, a két szélső toll nyársszerű mint a füstös fecskénél s ezek külső széle sötétszürke; szem dióbarna. *Télen* a homlok fehéres. A *fiatalok* homloka fehér a fejtető felé barnás árnyalattal, a tarkó feketés; a felsőtest halavány fakószürke, sárgásfehér és sötétbarna tollszegésekkel tarkítva; az alsó kar tája feketésszürke; a farktollak kékes-szürkék fehéren szegve, a fedőkön sarlóalakú sötétebb foltozással; csőrükön némi barnás szín a vörösben és több fekete a hegyén; szem barna, világosabb mint az öregeknél; lábak hússzínűek.

Mértéke: *H.* 33—34. *Sz.* 25·8—28. *F.* 13·8—16·5. *L.* 1·8—2. *Cs.* 3·3—3·9 cm.

Földrajzi elterjedése: Közép-Európa, Észak-Amerika, Ázsiában főleg Szibéria s télen Afrika is, de a 62—63° ész. szél. túl nem igen megyen s a Sarkvidéken a *sarki halászcser* (*Sterna macrura* NAUM.) helyettesíti, mely e fajhoz igen hasonlít, csakogy csőre egészen vörös, alsó teste szürkésebb s farkában a szélső tollak még hosszabbak. Ez az utóbbi faj nálunk még nem került, azért figyelmeztetek rája, mert esetleg előfordulhat. A küszvágó csér előfordulási körében nagyobb tavakat, tengerpartokat, nagy folyamok vidékét és torkolatát kedveli s ilyen helyeken, főleg kavicsos zátonyokon, szigeteken, sokszor nagy telepekben költ. Nálunk úgy a Duna mint Tiszamentén s egyéb folyamainknál igen ismert madár, valamint a Fertőn,* Balatonon s más tóvidékeinken is; a Velencei tónál azonban nem igen számos. Mint költöző madár április közepe táján érkezik s főleg e hó utolsó felében. Első érkezésének országos középnapja: *április 17—18*. Ez időszakban nedves rétek, folyók, patakok, mocsarak körül is nagyobb számban mutatkozik itt-ott, sőt oly pontokon is, hol különben nem látható. Rendszeren május közepéig a nálunk költők mind megtértek fészkelő tanyáikhoz s párosodni kezdenek. Gyönyörű repülési mutatványok közt udvarolnak választottjuknak, ide-oda czikkáznak, vagy mint a kilőtt nyíl, szárnyaikat hátracsapva hasítják a levegőt, magasra fellebegnek, ide-oda «letyegnek», közbe-közbe éles, átható *kr-jé, krü-jé, kri-jéh, kri-é* szavukat hallatják, mely szenvedélyük tetőfokán *krek, krek, kr, kr, kre, kre* gyorsan ejtett hangokhoz hasonló. Különösen leszállásukkor hallhatjuk ezt a kerregő szólásukat, melyet egy ideig rendszerint még a földön is hangoztatnak.

Ha párjuk ott van a kiválasztott zátonyon vagy félszigeten, megnyújtott nyakkal, feltartott fejjel ide-oda forgolódnak, szinte dörögnek

* Mikor a Fertőből kidöglött a hal — JUKOVITS szerint — e madárfaj is eltűnt a tóról s csak a halászat feleledésével mutatkozott újból.

előtte, folyton kríjgve, szaporázva, kerregő beszédjükkel. Leszállásuk is kecses, módos; hosszú szárnyaikat függélyesen felnyújtják s lassan teszik össze, rendes helyükre. Május végén a tojó 2—3 tojást tojik, melyek agyagsárga vagy barnássárga alapon violaszürkésen és barnásan foltzottak.

Tojásmérték: *H.* 37—43·5; *Sz.* 28·5—30 mm.

Fészket rendszerint nem épít; zátonyokon, szigetkéken, partokon, kopár félszigetkéken kapart mélyedésbe rakja tojásait. A körülmények kényszerűsége azonban néha mégis reáviszi, hogy fészket is építsen, s az alkalmazkodás, a viszonyokhoz való illeszkedés szép példáját találtam e tekintetben a Velencei tónál, hol alkalmas kopár zátonyok és szigetek híjával kénytelen a zsombékokra, nádtorzsokra fanyalódni, melyeken, a sirályok fészektelepei szomszédságában, ő is tűzhelyet alapított s afféle, de kisebb kiadású, nádfészkeket épített, mint az utóbbi faj. Mindössze azonban csak 10—15 pár költ e tóságon. Nem volt tudomásom s mind- eddig nem is tudok esetet madarunk ilyen fészkelési módjáról, azért eleinte mindig a partokon kerestem tojásait, csak tüzetes megfigyelés nyomán sikerült eltérését rendes szokásától, mint tény, megállapítanom. A fészkek nem nagyon közel voltak egymáshoz, valamint a zátonyokon található rendes fészkegödrök sincsenek egymás hátán, noha közelebb, mint az épített fészkek.

Hazai vizeinknél általában nagy telepekben nem költ e faj; leg- följebb 15—20 pár volt azokon, melyeket meglátogattam. Némely ten- geri szigeten, tengerpartokon azonban sok ezer pár osztja együtt a sza- porítás munkáját; ilyen tömeges tanyán a fészkegödröket lépten nyomon látjuk. A tojások színe csak úgy mint a körülbelül 16—17 napi kotlás után kikelt pelyheseké, remek példája az alakoskodásnak. Szem legyen az, mely a kavicsos talajon reájuk talál! Sokszor a telepjük kellő köze- pén apróra nézegettem a talajt s időbe került, míg a tojásokat, néha közvetlen lábaimnál, megláthattam; de mikor egy másik fészekre talál- tam, megesett, hogy az elsőt ismét csak a legszorgosabb kémlelés után lelhettem föl újra.

A küszvágó csér évenként csak egyszer költ. Nincsen ideje má- sodszor is magzatokat nevelni. Hiszen mire a fiókák kitollasodtak, repülősek lettek, augusztus felé nézünk, az öregek pótolták tollazatuk hiányait s készülnek a nagy útra. Egyideig ide-oda csatangolnak kisebb vizeinknél, folyóinknál s lassan-lassan eltűnedeznek tájunkról; szeptem- berben már alig látni egy-kettőt közülök.

Élelmöket a vizek szélén, a folyók fölött lebegve, lassú, egyenletes

szárnycsapásokkal, csőrüket pedig szögben egyenesen lehorgasztva kémlelik. Ha a víz színéhez közel jutott halacsát, keszeget, küsztt pillantanak meg, hirtelen összezsapják szárnyukat s mint a kő esnek alá, belevágnak a vízbe annyira, hogy félig meg is fűrdnek s úgy ragadják ki csőrükke prédájukat. Lezsapásuk oly erővel történik, hogy szinte csattanás hallható, mikor a vízre érnek. A vizet ritkán hagyják el, de a parti mocsarakat, réteket mégis fel-felkeresik, átkémelelik s egy-egy rovar, szöcskét is elkapnak a fűszálakról. Sokszor egy helyben is látjuk függni a légben akár a véresét; rendszerint azonban nem szálldosnak igen magasra. Csak párosodáskor, vagy fészkeikről felriasztatva emelkednek oly magasba, hogy a lövés nem érheti el őket. Vadásztatás közben néhány mindig együtt tart, de a nélkül, hogy sokat törődnének egymással; nagyobb csapatokba, úgy mint a szerkők, szintén ritkán egyesülnek. Egyesek azonban a szerkő csapatokhoz, úgy a sirályokhoz is társulnak, mert a rokonfajok közelségét kedvelik.

Megesik, hogy zsákmányolás közben valami irigység is támad kettőjük közt, versenygés a konczért. Ekkor krijjelve csapkodnak egymásra, kergetődznek, de csak rövid ideig, mert általában csak látszólag mérges természetűek; a nézeteltérést hamarosan kiegyenlítik, a gyengébb enged s békében folytatják prédázó útjukat.

Mint a sirályok, ők is igen kíváncsi madarak. Feltűnő jelenségeket azonnal szemügyre vesznek, arra tartanak s tájékozódnak. Lelőtt társukat fájdalmasan megsiratják, fölötte lebegvén. Krijjegéskor csőrüket ki-kitárván, a hangot oly erővel szoritják ki torkukon, hogy szabad szemmel láthatjuk mennyire kidagad gégejük. Nagygyomrúságuk majdnem szüntelenül táplálék után nógatja őket, s azért a nap legnagyobb részét folytonos vadásztatás, élelemkeresés közt töltik el, csak mikor jóllaktak, szállnak rövid pihenőre a tópartra, vagy valami szigetre, hogy az emésztés után újból kezdjék munkájukat.

Kisebb halak, mint a keszeg, sügér s különösen a küsz, valamint egyéb halivadék, ezek mellett azonban némely vízi és mocsári rovar, szöcské is legjobban kielégítik izlésüket. Hazai vizeinken oly roppant számban helyileg sehol sem fordul elő, hogy a halászatnak érezhető kárt okozna s a mi kárt tesz, azt rovar táplálékával kiegyenlíti. Egészben tehát inkább közömbös madaraink közé tartozik s kimélendő, már csak azért is, mert bárhol is látjuk, mindenütt egyformán megszépíti a természetet kecses, szép tiszta megjelenésével, könnyű, előkelő szárnyalásával. Egy helyen azonban persze alig volna tűrhető, főleg ha rendszeren és számosabban látogatna el oda halásztatni: rendszeren kezelt halastónál.

No de ilyenek nem tesznek ma még túlságos számot az országban, pisztrángoshoz meg úgy sem jár, mert a hegyeket kerüli, lévén ő az Alföld madara.

A KIS CSÉR.

Sterna minuta L. 1758.

[*Sterna Gouldi* HUME. — *Sterna metopoleucos* SAM. GM. — *Sternula minuta* BOIE. — *Sternula fissipes*, *danica*, *pomarina* BRHM. — *Sternula meridionalis*, *danubialis* BRHM.]

Jegyei: teste pacsirta nagyságú; lábai és csőre sárga (narancsosba hajló), utóbbinak hegye fekete; homloka fehér; fejtető és tarkó, valamint a szemeken keresztül a csőr tövéig futó sáv fekete; felül halvány-szürke; alul fehér úgy farcsikja és farka is; a 2—3 evező sötét palaszürke, belső felükön széles fehér szegéssel, a második evező szárának töve sötétbarna, az első és harmadiké világosabb; a szárnyak hegye a fark hegyén túlterjed; a csőr majdnem kétszer oly hosszú mint a csüd; a szem barna. A *fiatalok* homloka sárgás árnyalatú, a fej hátsó része szürkés inkább mint fekete; hátuk sárgásszürke, világosabb tollszegélyekkel tarkítva; lábuk hússzínű.

Mértéke: *H.* 20—21; *Sz.* 17·4—18·3; *F.* 7·2—8·8; *L.* 1·6—1·7; *Cs.* 2·7—2·8 cm.

E parányi kedves kis uszómadárka a hidegebb övekből hiányzik, mert alig terjed fel a 60° ész. szél.-ig. Közönséges földrészünk nagyobb folyamainál, tengerpartjai körül, azok szigetein, zátonyain. Transzkaspiában, Turkesztánban, India északi részein szintén honos. Tengerpartokon, nagyobb folyamterületeken és tavak táján költ. Inkább nyílt homokos, kavicsos kopár szigetségeket, pusztá partokat kedvel, mint nádas, gyepes helyeket. Nálunk általában nem közönséges, helyenkint azonban akadnak egyes fészkelő párok, különösen a Duna kavicsos szigetein. Nagyobb tavainkon azonban költözködéskor, főleg május elején, mindig megjelenik néhány példány, mely élénkségével, mozgékonyásával és örökké friss lényével leköti a szemlélőt.

Tojásait afféle gödröcskében s olyan helyeken rakja le mint az előbbi faj, sokszor annak társaságában. Színük is hasonlít amazénak tojásaihoz, de kissé világosabb alapon hamvasszürkén és sötétbarnán foltozottak és rajzoltak. A tojó két hétig üli fészket, még pedig a párok épp úgy mint az előbbinél, felváltják egymást s délben a nap melegére is számítanak. Hangjuk *kek*, *kréik* és szaporás *kekérrek*, *krié*.

Tojásmérték: *H.* 30—31·5; *Sz.* 22—24 mm.

Közömbös madár; kedves lényé követeli, hogy oltalomba fogadjuk. Az, hogy ujjnyi, tehát aránylag nagy halakat is fogyaszt, nem igen jön számba, mert tömegesen sehol sem fordul elő.

10. NEM.

SZERKŐ.

HYDROCHELIDON *Boie*. 1822.

Uszóhártyájuk erősen kivágott; farkuk nem fecskeszerű csak egyszerűen kivágott (mint a molnárfecskéé) és középhosszú; rigónagy-ságú — valamivel nagyobb és kisebb termetű — madarak; szinezésökben a szürke és sötét szín túlnyomóbb a fehérenél; inkább mocsaraknál, tavaknál, mint folyóknál és tengerpartoknál tartózkodnak; főleg rovarokkal s mellékesen hallal élnek.

A FATTYÚ SZERKŐ.

Hydrochelidon hybrida (PALL.) 1811.

[*Sterna leucopareia* TEMM. — *Viralva leucopareia, indica* STEPH. — *Sterna delamotte* VIEILL. — *Pelodes leucopareia* KAUP. — *Hydrochelidon leucopareia* BOIE. — *Sterna leucogenys* BRHM. — *Hydrochelidon similis* GRAY. — *Hydrochelidon fluviatilis* GOULD. — *Hydrochelidon leucogenys, nilotica* BRHM. — *Hydrochelidon delalandii* BP. — *Hydrochelidon indica* SWINH.]

Jegyei: valamivel kisebb mint a küszvágó csér; az öregek csőre és lába világos karminpiros; háta, szárnyai, toroka, nyaka, begye hamuszürke; hasa palaszínű; feje és tarkója fekete; pofája, farkalja fehér; a fark meglehetősen kivágott, szürke, fehéren szegett tollakkal. *Télen* a homlok fehér, a fej hátsó része fekete szárfoltokkal; alul fehéres szürke. *A fiatalok* homloka fehér, tarkója fekete, alul fehérek; hátuk, válluk halvány agyagsárga, kissé rozsdás, szürkésfekete tarkázattal, a szárnyak kékes-szürkék némi sárgás árnyalattal; fark világosszürke, végén sárgás és fekete foltozású; csőrük és lábaik vörösbarnásak.

Mértéke: *H.* 23·5—25·5; *Sz.* 22·5—24·5; *F.* 8—10; *L.* 2·1—2·7; *Cs.* 2·6—3·4 cm.

Európa déli s inkább délkeleti részein honos, nyugatfelé ritka;

Ázsiában Khináig; Afrikában Egyiptomban és Nubiában fordul elő. Nálunk főleg az ország déli mocsarainál közönséges, így Titel vidékén, Temesmegyében, az aldunai és tiszai mocsaraknál; a velencei tavon ezelőtt nem költött, de 3—4 év óta kis telepben rendszeren fészkel itt valami 10—15 pár. Költözködéskor azonban a Balatonnál, Fertőnél s egyéb alkalmas helyeken is feltűnik, főleg május első felében. Rendszeren a másik két szerkőfaj társaságában látni, de rekedt *khök*, *kjök*, *kjök*, *khök*, *krök*, *kherk* vagy *krehk* hangja által kiválik azok közül. Legjobban szereti az oly mocsarokat, tavakat, melyek nádasokkal, sással, vizinövényekkel és tisztásokkal váltakoznak, itt-ott hinarasak s nedves kaszálókkal, sisákos, bakacsos posványoságokkal, legelőkkel határosak.

Fészkrét június elején találtam; gondosabban van építve mint a kormos szerkőé, a mennyiben anyaga valamivel bővebb. A fészkek közel egymáshoz nádtorzsok, lengeteges nád közé gyülemlett szemetes részeken voltak.* Leginkább három tojást találtam bennük, melyek hasonlítanak a kormos szerkő tojásaihoz, de valamivel nagyobbak s alapszínük inkább kékeszöld, szürke és sötétbarna foltokkal, csikokkal tarkítva.

Tojásmérték: *H.* 37·9—39·2; *Sz.* 28—30·3 mm.

Táplálékát és gazdasági jelentőségét a kormos szerkőnél tárgyaljuk.

A FEHÉRSZÁRNYÚ SZERKŐ.

Hydrochelidon leucoptera (MEISN. & SCHINZ.) 1815.

[*Sterna leucoptera* MEISN. & SCHINZ. — *Viralva leucoptera* STEPH.]

Jegyei: valamivel kisebb a rigónál; az öregek csőre feketés karminszinű, lábaik rákvörösek; fej, nyak, egész alsó és felső testük a farkaljáig fekete; a fark és fedői fehérek; a szárny felül szürkésfehér, legfehérebb a hajlásnál; alsó szárnyfedők feketék. *Télen* a fej felső része, tarkó, fültáj feketésszürke és fehér, a szem előtt fekete folt; homloka, pofái és egész alsó része fehér, úgy a fark is; felül világosszürke, a szárny alján szürkésfekete, a szárny hajlása fehér. A *fiatalok* háta szürkés alapon feketésbarna és világos rozsdaszínű tollszegélyekkel tarkázott, a váll és farktollak barnásfehér szegésűek; csőrük és lábuk halványabb. A szem barna.

Mértéke: *H.* 21—22; *Sz.* 20·6—22·5; *F.* 7—8·7; *L.* 1·9—2·1; *Cs.* 2·2—2·4 cm.

* Az Aldunánál vizirózsa leveleken is fészkel.

Ez is déli és délkeleti faj s egész Ausztráliáig honos, sőt ott is előkerül. Hazánkban egyes párok a következő faj telepeiben fészkelnek, de soha sem nagyobb számban. Vonuláson rokonai közt — főleg május közepe felé — mocsarainknál rendszeren látható s főleg fekete testével, fehérnek látszó szárnyaival kitarkállik közülök. Láttam a Fertőn, Velencei tavon, az Aldunánál. Hangja nem oly rekedt s gyengébb, mint előbbié, inkább a kormos szerkő szólásához hasonlít, melylyel táplálék, életmód, gazdasági jelentőség tekintetében is körülbelül megegyezik.

A KORMOS SZERKŐ.

Hydrochelidon nigra (L.) 1758.

I. tábla.

[*Sterna nigra* L. — *Larus fissipes* MARSIGL. — *Sterna fissipes* LATH. — *Larus merulinus* SCOP. — *Hydrochelidon fissipes* BP. — *Viralva nigra* STEPH.]

Népies nevei: sörje, sorja, kis fekete halászmadar (Velencei tó); sorgya (Barbacsí tó, Sopronm.); földi b.sziga (Somogym.); cigány-csér (Bács-Bodrogmegye); czerkó, szerkó, szerkő (Alföld). Az utóbbi nevek mind a három *Hydrochelidon*-fajra járnak, egyenként nem különbözteti őket a nép, de *czérta*, *csille*, *csilla*, *cséja*, *csélla*, *halász-* vagy *lapi fecske*, *halászska* stb. is, mint gyűjtőnév, néhol általában a *Hydrochelidon*- és *Sterna*-fajokra használatos.

Jegyei: teste alig rigónagyságú; fejtető és tarkó minden évszakban fekete; háta és szárnyai, a farsíkja, farka hamukás szürke, a fiataloknál barnásan és túlnyomólag rozsdasárgásan tarkázva; csőr és lábak vöröses-feketék, utóbbiak valamivel világosabbak a csőrnél; szárny felül hamvas-szürke, alul fehérés. (L. I. köt. II. és IV. tábla).

Leírása. *Őreg hím nyáron:* fej, nyak fekete; a begytől hátrább a fark felé a feketeség mindinkább szürkésbe játszik; hát kékes hamus-szürke, a fark felé világosabb; farkalja fehér; a fark kevésbé kivágott, világosabb szürke, mint a hát. A *tojó* alsó teste inkább szürke, úgy a nyak is szürkésfekete. *Télen:* homlok és alsó test egészen fehér; a begy oldalai szürkések; a szem mögött feketés folt; a fark világosabb szürke, mint nyáron; a felső karsont táján feketésszürke. A *fiatalok* hasonlítanak a téli tollazatú öregekhez, de hátuk barna és sárgástarka, úgy a szárnyfedők és a fark is.

Mértéke: *H.* 21·5—22; *Sz.* 20—22·5; *F.* 7—8·9; *L.* 1·5—1·9; *Cs.* 2·4—3 cm.

Hazája Európa mérsékelt része a 60° ész. szél-ig, számosabb

azonban délen; Észak-Afrika és Ázsia legnagyobb része a mérsékelt és déli övben; az Amerikában élők némileg eltérnek a tipikus madártól, sokan ezt más fajtának tartják (*Hydrochelidon nigra surinamensis*). Magyarországon nagyobb mocsarak, posványosságok, tavak vidékén mindenütt igen számos s egyik legközönségesebb jelenség. Különösen a nádasokkal, vízirózsákkal és egyéb lápi növényekkel benőtt, helylyel-közzel nagyobb síkvizekkel váltakozó sásos, csuhus területeket kedvel, melyek közelében legelők, rétek, mezők kerülnek el. Folyóknál általában nem igen tartózkodik a szerkők egyik faja sem, de költözéskor mégis gyakran látni nagy seregekben a Dunán, Tiszán s kisebb társaságokban ezeknél jelentéktelenebb folyamoknál, folyócskáknál is. Tavaszkor áprilisban kezd jelentkezni s számban folyton megnövekedve, a vonulók főtömege e hó végén és május első napjaiban mutatkozik. Ilyenkor tóságainkon csakúgy hemzsegnék százas és ezres számban, kisebb-nagyobb csapatokban.

Ha a sirályok a tó varjai, úgy a szerkőket bizvást a tóságok fecskéinek mondhatjuk. Egész nap tevékenységben, lassú, ingó, szabályosan lengető szárnyalással röpködnek pár méternyire a vizek szélén, a part-részek fölött, sőt rendszeren bekalandozzák a közeli legelőket, réteket is, folyton le-lecsapkodva, a különféle rovarokat, szöcskéket, sáskákat szedgetve. Igen élénk, társaságkedvelő madárkák, beszédesek s repkedés közben szüntelen hangoztatják *gik, khik, khük, kjük, klük, khirr*, lágyan, röviden ejtett szavukat vagy *klüé, klié* nyújtottabb hívogatójukat. Mikor elfáradtak, meztelen szigetkékre, zátonyokra, partokra, vízből kiálló karókra, nád-csomókra, szárogatásra kiemelt halászvarsára szállva pihennek meg. Az Aldunánál azt is láttam, hogy az egész társaság a vízből kinyúló fűbokrok ágain üldögélt, kénytelen volt, mert az árvíz mindent elöntött s így nem akadt más nyugvóhelyük. Ha prédát látnak, vagy rézsut csapnak le s felkapva a falatot, odább sietnek, vagy egy ideig lebegnek zsákmányuk fölött s levágnak hozzá, de nem oly erővel és hirtelenséggel, mint a csérek. A vizet ilyenkor csak meglebbentik, szinte megcsókolják, a nélkül, hogy belevágódnának és felszíne alá merülnének. Mint igazi tavi madár — már csak parányiségánál és könnyűségénél fogva is — nagyobb szelek ellenében tehetetlen repülő képességével nem merészkedik tengerek közelébe menni, hanem szorosán a szárazföld állóvizeihez s azok partjaihoz ragaszkodik. Általában bizalmas, szelid állatka s ha látja, hogy nem bántalmazták, állattól, embertől nem igen fél. Alig néhány lépésnyire röpköd hajónk mellett, s nem zavarja meg beszélgetésünk, evezőnk locsasanása. De ha rossz szándékunkat találná felismerni vagy ha a szomszédságunkban repkedők közé lövünk, hirtelen éles *kliéé, kliéé* szavukat

rikkantják el mindannyian, mire biztos távolba menekülnek. Ha lövésünkre egyik leesett, a környék összes szerkői hangos siránkozással odasietnek szerencsétlen társuk fölé s lebegve, tánczolva, akár holmi nagy szunyograj, repkednek fölötte, még résztvevőbben odaadóbban, mint bármely sirály és csér. Halászcember ilyenkor azt mondja: «temetik pajtásukat».

Mikor május vége felé és június elején a napnak ereje a sok tavalyi vízínövényt megrohasztja, a lengeteges, ritkás nádasokat elfogó «békanyál» (Characeák) pedig a víz felszínén megkeményedett, szinte megsült, mint a kenyérhéj, akkor a kormos szerkő családalapításának ideje is megérett. Szemetes nádon, a békanyál kiszáradt tetején, tavirózsák leveleire három-négy szál nádat összerak, éppen csak hogy a tojások ne guruljanak szét, s e silány alapra 2—3 olajsárgásbarna vagy kékeszöld alapon sötétbarnán, hamuszínűen foltozott tojástartókat raknak. A sötétbarna foltok néha a tojás vastagabb részére, összefüggő koszorút, széles gyűrűt festenek. (XXXIX. tábla).

Tojásmérték: H. 33·4—37; Sz. 22·8—25·4 mm.

Két hét vagy 15 nap alatt pillantják meg a kis szerkők a napvilágot, miután szüleik közösen, a nap melegét is segítségül hívva, megfakasztották a tojásokat. Addig, míg repülősek lesznek, a fészekben vagy az összesűrűsödött vízfonalak, békanyál, tavirózsák tetején maradnak. Az anyamadarak szorgalmasan hordják apróságuknak a sok rovar, szöcskét, eleinte csőrükbe téve, később eléjük rakva vagy ejtve a falatot. Mindig telepesen költ, de sohasem oly rengeteg számban, mint a danka sirály, hanem csak 10—50 pár együtt.

Miután a fiókák szárnyra kaptak, az öregek vedleni kezdenek s augusztusra már javarészüket fehér hasú lett. A vedlésnél mindig először a torok fehéredik meg s fokozatosan a begy és has. Lassankint kezdenek oszladozni, tanyájukról eltávoztatni s más vidékeket látogatni, úgy, hogy szinte észrevétlenül tűnnek el téli tanyájukra. Szeptemberben még fel-feltűnik egy-egy csapat, októberben azonban már csak egyesek, a megkésették, mutatkoznak még.

A szerkők táplálékában majdnem kizárólag rovarok, szöcskék, legyek, szitakötők, vízipoloskák (Notonecta), ebihalak, tücskök szerepelnek. Nagy ritkaság, ha egy-egy silány halacska is elkapnak. A rovarvilágból kerülő élelmük pedig legnagyobb részben gazdaságunkra káros fajok megapasztását jelenti. Így különösen a sáskák és szöcskék túlszaporodását, legelőink s a tavak közelében levő vetéseink hirhedt pusztítóit, nagyban segítik apasztani. Emlékszem az 1889. évre, mikor a Fertő környékén (de az ország egyéb helyein is) némely sáska- és szöcskefaj (különösen a Stenobothrusok, Caloptenusok) annyira túlszaporodott, hogy az egész Fertőmenti legelő-

terület felszine örökösen hullámzott, mozgott a milliard szöcskétől s a közelben díszlő vetések, rétek, gyepesek végenyészet elé néztek. Ekkor a meddig csak a szem látott, száz és száz, ezer és ezer sirály, bibicz, szerkő járta, vadászta a tó környékét s heteken keresztül kizárólag ez ártalmas rovarokból élt, hatalmasan korlátozva a csapás még nagyobb mértékét. HERMAN OTTÓ Tót-Szt.-Pálon észlelte, hogy mikor a turfás területen, mely milliónyi tücsöknek volt tanyája, a tücskök vedlettek, a mi mindig a lyuk szádja előtt történt, a szerkők csapatosan kicsaptak és kapkodták a tehetetleneket. Somogyban — leginkább ezért — a fekete szerkő neve «főgyi b...igä». Az erdélyi Mezőségen a Gryllus melast szedegették a földeken.

Eddig a szerkőkre, a madárvédelmi intézkedésekben általában kevés figyelem jutott, de szükséges ezentúl az ő munkásságukra is szemet vetni s mint igazán hasznos madarainkat a legnagyobb oltalomban részesíteni, mert megbotránkoztató, mikor látjuk, hogy — főleg az alvidéken — a tudatlan halászság, köztük leginkább a szerbek, minő rablásokat visznek véghez tanyáikon s rendszeresen kifosztják azokat, a föld népének nem kis kárára.

III. REND.

EVEZŐLÁBÚAK.

STEGANOPODES.

Többnyire nagy, igen nagy madarak; úszólábuk nagyon tökéletes, a mennyiben mind a négy ujját úszóhártya köti össze; a hátulsó ujj fejlődött s előreálló; a csüd rövid, erős; a csőr egyenes, hegyes vagy kampóban, horogban végződő; többen igen jó repülők, mások kitünők bukók és uszók; totyogósan, rosszul járnak, de némelyek sziklákon, fákon jól megtudnak kapaszkodni; fákon, sziklákon, vizes területeken költenek; hosszúkás, kékeshéjú, mészréteggel bevont tojásokat raknak; majdnem kizárólag halból élnek s mert roppant telhetetlen gyomruak, a halászatra igen károsak.

V. CSALÁD.

KÁRÓKATONAFÉLÉK.

PHALACROCORACIDAE.

Leghosszabb a külső lábujj, a hátulsó egyforma magasságban könyöklök előre a csüdből s legfőljebb oly hosszú, mint a belső; a legszélsőbb ujj körülbelül félakkora, mint a középső (a harmadik belülről kifelé számítva); szárnyaik nem igen hosszúak vagy rövidek; a farktollak hosszúak, némelyeknél oly kemények, mint a harkályokéi; szárazon rosszul járnak, fákon, sziklákon ügyesen kapaszkodnak; fiókaik teljes kitolladásig a fészekben maradnak; kitünők uszók és bukók; nehézkesen, de kitartóan repülnek.

11. NEM:

KÁRÓKATONA.

PHALACROCORAX *Briss.* 1760.

Csőr egyenes, végén kampós, nem túlságosan hosszú; a szárnyak vége eléri a fark tövét; a fark ék alakú, rendkívül merev, keménytollú; a harmadik ujj (belülről kifelé számítva) karma belső felén fűrészesen fogazott.

A NAGY KÁRÓKATONA.

Phalacrocorax carbo (L.) 1758.

(Kép.)

[*Pelecanus carbo* L. — *Carbo cormoranus* MEY. — *Hydrocorax carbo* VIEILL. — *Phalacr. medius* NILS. — *Haliaeetus carbo* LICHT. — *Haliaeetus cormoranus* NAUM. — *Carbo et Phalacrocorax glacialis, arboreus, subcormoranus, humilirostris, brachyrhynchos* BRHM. — *Carbo major* TEMM.]

Népies nevei: tomolygó (Fertő. Hálnév is.); bűdösmadár (Jászberény); kárókatona (Velencei tó, Dunántúl több helyt); karakatna, kárókatona, karókatona, kárakatna, kárakatonája, kárókatonája; götte (Duna-Drávaköz).

Jegyei: majdnem ludnagyságú; csőre oly hosszú, mint feje, töve erősebb a hegyénél; szemköre és csupasz toroka sárgásszürke, az öregek szemét fehér, fiatalokét sárgásfehér tollkoszorú övezi; a hát eleje és főleg szárnyfedő tollai pikkelyszerűek, fémes zománczsal; fark 14 tollú, néha 12—16 is. (L. I. köt. III. és IV. tábla).

Leírása. *Nyáron:* torok és részben a pofa fehér; fej és tarkó feketezöld, utóbbi részen a tollak sörényszerűen hosszabbak s az alapszín egyes fehér tollakkal tarkított; nyak, mell, has, farkalja és faresikja, valamint a hát alsó része fekete zöldes zománczsal; a hát felső része és a szárnyak barnásszürkén, bronzszerűen zománczosak, minden toll feketén szegett; a felső czomb táján némi fehér átesillámló tollak látszanak; az elsőrendű evezők sötét feketebarnák, száruk fekete, a hátulsók feketésszürkék feketén szegélyezve. *Téli tollazatuk* hasonló a nyárihoz, de tarkójuk sörényén, az előnyakon a fehér szín uralkodik, úgy a felső czombok táján egy-egy négyszögletű fehér folt látszik. A *fiataloknál* a fekete szín inkább zöldes sötétszürke, a hát felső része, szárnyfedők zománczos barnás, keskenyszegésűek; alul piszkos fehéresek. A csőr vörösbe játszó ólomszürke, az alsó káva tövének sárga, ormozatán fekete. Láruk fekete. Az öregek szeme sötétzöld, fiataloké barna.

Mértéke: *H.* 77—82; *Sz.* 34·5—37·2; *F.* 16—19; *L.* 5·5—6·7; *Cs.* 6·8—8·8 cm.

Hazája úgyszólván az egész világ; Európában, a Sarkkör tájaitól a Földközítenger vidékéig; Ázsiában Indiáig, kelet felé Khináig, hol azonban a hozzá közel álló s tőle csak keveset különböző *Phalacrocorax sinensis* helyettesíti. Észak-Amerikában az Atlanti oceán partvidékén és Ausztráliában szintén előfordul; Afrikában pedig a télre odaköltözők találhatók számosan. Nagy elterjedésénél fogva, éghajlati viszonyok szerint, a jelleg-

Chernel: Magyarország madarai. II.

Nagy kárókatona (*Phalacrocorax carbo* [L.]).

(70. lap).

zetes madár úgy külsejében, mint lakóhelyeinek megválasztásában is helyenként kisebb-nagyobb eltérésekre hajlik. Így például az Észak-Norvégiában élő kárókatónák valamivel természetesebbek a délibb Európában előfordulóknál; ott kizárólag a tengerben álló, tengerpartokra dülő csupaszb sziklakat lakja, azokon fészkel, ellenben nálunk nagyobb folyóink, tavaink mellékét választja tartózkodási helyéül s kiválóan ligetes erdőkben fészkel és tanyázik, mikor a vizet elhagyja. Európa északi és délkeleti részein legszámosabb, különösen Skandinávia szirtes partjain és halomszigetein s hazánkban a Duna mellékén, kivált az Al-Duna vidékein. Magyarország északi részeiben ritkaság; de Pozsonytól le a Dunán kisebb-nagyobb számban található s helyenként fészkel is a ligetekben. Még néhány év előtt a Fertő közelében, a «Hanság»-nak kapuvári éger-erdejében is költött, de ott ma már nincs tanyája. Hires volt az adonyi sziget kárókatona telepe, mely azonban szintén megritkult. A Tisza vidékén is azelőtt több helyen fészkel, úgy a Sárréten is; de ezek a telepek is elfogyatkoztak. A kulturát nem tűri, nyomása elől délnek, délkeletnek a Balkán államok felé menekül. S így manapság már a kuruzsló vénasszonyok nem igen csinálhatnak kárókatona epéből orvosságot, melylyel — mint az Alsó-Tiszavidéken — a szembajokat gyógyították. Létföltétele a sok hal, a magas fákkal bővelkedő ligeterdők. A vizen halászik majd egész nap, hogy telhetetlenségét, roppant falánkságát kielégítse, a magas fákra jár azután háltni, pihenni s ha ideje érkezett, fészkelni. Társaságot kedvelő létére mindig kisebb-nagyobb fészektelepekben végzi a szaporítás munkáját, mely tanyán szürke gémek s vetési varjak is velük közösen költenek. Kiválasztott fészkelő helyükhöz igen ragaszkodnak s nehéz a hivatlan vendégeket foglalásukból kizavarni. A hozzájuk szegődő gémeikkel, varjakkal sem él egész békeességben, hanem folyton czivódik velök. A varjakat gyakran el is marja fészkeik mellől s bitorolja azok kész otthonát. Néha azonban, mikor a varjak túlságosan elszaporodtak az éveken át birtokolt fészektanyán, a kárókatónák ellenben kisebbségben maradtak, meggyűlik a bajuk. A varjak ugyanis fészkeiket magasabbra rakják, mint a kárókatónák, s ha a telep nagy, 6—10 fészek is kerül egy-egy kárókatona fészek fölé. Persze ennyi idegen lakás, ily közel szomszédságban nem kellemes nekik, már csak azért sem, mert a varjak nem tartoznak éppen a legtisztább madarak közé, különösen nem, mikor fiaikat nevelik s a nevetlen csemeték az ildomosság alapfogalmait sem sajátították még el. Ilyenkor bizony sok szenny, piszok hull a kárókatona családi tűzhelyére s ámbár ő sem tartozik a tiszta madarakhoz, mégis sok a mi sok, kénytelen a rövidebbet húzni. Eltelepszik hát, vagyis a jövő évben

más fészektanyát keres magának. De nemcsak a varjak, hanem az élelem fogyása is kényszeríti őket fészektelepeik változtatására. Ha ugyanis — főleg tavak táján fordulhat ez elő — a tanyájuk közelében fekvő vizek halállományát falánkságuk annyira megapasztotta, hogy étvágyukat s a növekedő nemzedéket többé nem igen képesek a környéken kielégíteni, szintén kerekét oldanak s máshol vetik meg családi tűzhelyöket.

Rendesen márczius közepén, a jég eltakarodtával, érkeznek vissza teledő helyeikről, s áprilisban párosodnak, hogy a költést is csakhamar megkezdjék. Ha gémeikkel, varjakkal közösen fészkelnek, az üres fészkeket azonnal lefoglalják, egyes párokat közös lakótársaik közül szintén elmarnak s a jogtalanul szerzett fészkeket megnagyobbítva, kitatarozva saját czéljaikra összekészítik. Azok, melyeknek idegen fészek nem akadt, maguk építenek, még pedig ágakból, nádból, sásból. Az egész alkotmány rendetlen, laposas alakú; hasonlít a fákon lévő szürke gémfészkekhez, de valamivel sűrűbben és vastagabban rakott. Április végén, május elején 3—4 igen karesú, hosszúkás zöldes, kékesfehér, zöldesfehér mészréteggel borított tojást találhatunk bennök. A madarak szennyes természetüket a fészek táján sem tagadják meg; alig üli a tojó egy darabig tojásait, valamint a fészek, úgy a tojások is szurtosak, utóbbiak szinte barnásan tarkázottak lesznek.

Tojásmérték: *H.* 63—66·8; *Sz.* 48—42 mm.

Négy hét mulva kikelnek a csunya, kormos szürke pehelylyel borított, szemök táján hússzínű, csupasz bőrű fiókák, melyek inkább valami őskori hullóhoz mint madárhoz hasonlítanak. Az öregek közösen, felváltva etetik őket s rengeteg halat szállítanak az éhes apróság torkába. Mohón falatoznak ezek s telhetetlenségökben egy részét az élelemnek le is hullatják. Nagy emésztőségük és az így elszóródott eledel azután olyan piszkot, bűzt támaszt a fészektelep környékén, hogy ember legyen, a ki ott sokáig kibírja. Miután a kis kárókatónák kirepültek, az öregek rendszeren még egyszer költenek, úgy, hogy a második fészekalj augusztusban szintén repülős lesz.

A kárókatona egész lénye sajátos. Van benne valami a hollóból és a buvárból. Vigyázó, szemfüles, bizalmatlan, ravasz, más madarakkal szemben civódó, önző, mérges. Elég jól és gyakran is repül, miközben aránylag rövid szárnyait gyors egymásutánban mozgatja, hosszú nyakát előre s kissé felfelé nyújtja. Nemcsak az egyirányú repüléshez ért, hanem néha felkap a magasba s főleg, ha fészektanyáját háborgatjuk, keringel mint a holló. Legtöbbször azonban alacsonyan a víztükör fölött látjuk repülni s ilyenkor a csapat mindig bizonyos rendet, sort tart.

Sziklákon, fákon — még a vékony ágakon is — igen jól megkapaszkodik s ülve olyan alakú, mint valami pezsgős palaczk. Pihenés közben nyakát kigyóyszerűen ide-oda forgatja s ha szárnyai nedvesek, kiterjeszti azokat s csapkod velök, hogy hamarább megszáradjon tollazata. Az úszásban, bukásban nagy mester; félig a víz színébe vagy egészen alá merülve, csak fejét tartva ki, gyorsan úszik; nagy mélységekre tud lebukni s pár száz lépésnyire víz alatt úszni. Üldözje elől rendszeren így menekül; a fán ülők azonban szárnyukat veszik igénybe s repülésre fogják a dolgot, a parti sziklákon ülők pedig békamódra ugranak le — sokszor nagy magasságból — s úszva-bukva állnak odább. A halászat legfőbb foglalkozásuk s ebben mindig bizonyos rendszert is követnek, mely kifejlett értelmi tehetségek bizonyága. Gyakran láttam a Dunán ilyen halászó kárókatona társaságokat, melyek félkörben, szárnyaikat csapkodva, úszva, szinte kerítették, terelték maguk előtt a halat, a partnak szorították, szakasztottan úgy, mint ezt az «öreg vagy kerítő hálóval» a «tanyával» halászságunk teszi. A visszamenekülő halak az emberi halászatnál a hálóba, a kárókatona halászatánál a falánk madarak bárzsingjába kerülnek. Korán, hajnalhasadtával már zsákmány után néznek s munkában vannak délig, mikor rövid pihenőt tartanak valami zátonyon, szirten, fán; estefelé megint javában halásznak s az utolsó fogás után szállnak rendszeren megtartott hálótanyájukra, magas ligeti fák koronájába.

Tápláléka kizárólag hal, a miért egyike a halasgazdaság legveszedelmesebb ellenségeinek, különösen azért is, mert mint már említettem, halpusztítása rengeteg étvágyánál s társas életénél fogva igen tetemes. Feljegyezték, hogy egy-egy kárókatona étvágyának csillapítására naponkint legalább három kilogramm halat szükséges. Ez oknál fogva kiméletünkre számot nem tarthat, sőt erélyesen üldözendő s különösen fészektelepei pusztítandók. Mert nemcsak a közel levő vizek halállományát teszik ott tönkre, hanem még a fákat is, melyekre fészkeiket rakják, undok szennyességgel, ganéjukkal előlik.

Legsikeresebben lőfegyverrel üldözhetjük őket úgy fészkelő helyükön, mint lesből hálótanyájukon, hová rendes időben beleszállnak. Nyíltan megközelíteni nehéz a kárókatonát s mindig csak esetlegesen kerül így fegyvervégre.

AZ ÜSTÖKÖS KÁRÓKATONA.

Phalacrocorax graculus (L.) 1766.

[*Pelecanus graculus* L. — *Pelecanus cristatus* BRÜNN., FABRIC., GM., FAB. — *Phalacrocorax minor* BRISS. — *Carbo graculus* MEYER. — *Haliaeetus graculus* LICHT. — *Hydrocorax cristatus* VIEILL. — *Carbo cristatus* TEMM. — *Phalacrocorax cristatus* STEPH. — *Graculus cristatus* GRAY. — *Haliaeetus cristatus* GLOG. — *Graculus linnaei* GRAY. — *Phalacrocorax brachyuros* BRHM.].

Jegyei: kisebb mint előbbi; csőre hosszabb a fejnél; az öregek homlokán hegyes, töben hátra, végén kissé előre hajló bóbita; fark 12 tollú.

Leírása: Nyáron a csőr fekete, töve és a torok csupasz bőre kissé zöldbe hajló sárga; a szárny kormosfekete, gyengén érczfényű, az egyes tollak sötétebb szegéssel; egyébként feketés zöld érczfényű tollazatú; lábak feketék; szem zöld. A *fiatalok* felül barnásszürkék bronzfényes zománczczal, a szárnytollak sötétebb szegéssel; alul fehéresek; czomb sötétbarna; csőr piszkos sárgaszürke; láb világosbarna; szem sűrkebarna.

Mértéke: *H.* 67—74; *Sz.* 34·5—36; *F.* 15—17; *L.* 5·4—6·7; *Cs.* 6·2—7·8. cm.

Földrajzi elterjedése az előbbi fajénál szűkebb körű s főleg Grönlandra, Izlandra, Norvégia északnyugoti és északi partvidékére, Angolország sziklás partjaira terjed. Legalább a tipikus madarak itt tanyáznak. Előfordul azonban Korzika, Szardínia, Szicília sziklás partjain, úgy az Adriában a Quarnero szigetein, például Cherson, Abbazia körül és a horvát tengerparton le Dalmáciáig, Albániáig. Ez utóbbiak némileg eltérnek az északiaktól, a mennyiben bóbitájuk sokkal kisebb, hátuk barnásabb s mértékük is más. A különbséget először dr. PAYRANDEAU* vette észre s *Phalacrocorax desmerasti* névvel illette az olasz szigetsegeken előkerült példányokat. Báró WASHINGTON ISTVÁN az Abbazia, Fiume és a Quarneróban látott példányokat, még a *Ph. desmerasti* fajtától is némileg eltérőknek találta,** úgy hogy BRUSINA SPIRIDION ezeknek *Phalacrocorax graculus croaticus* nevet adott.*** G. KOLOMBATOVIC tanár

* Annal. de scienc. naturelles 1826. 460. l.

** Zeitschr. f. d. ges. Ornith. 1885. 362. l.

*** Glasnik hrvatskoga narovoslovnoga drwžtva. V. Zagreb 1890. 72. l. (L. Orn. Jahrb. 1891, 22. l. is).

azonban nem lát különbséget az olasz és adriai madarak között, hanem utóbbiakat is a dr. PAYRANDEAU leírta *desmerasti* fajtához veszi.* Hazánk faunájában tehát a déli üstökös kárókatona: *Phalacrocorax graculus desmaresti*. PAYR. 1826. fajta szerepel, még pedig csakis Fiume öblében és a horvát tengerparton fordulva elő. Innét 1893 márcziusában kaptam egy példányt, melyet mint első magyart, a Nemzeti Múzeumnak adtam; a zágrábi múzeumban azonban vagy 50 példányban van meg. Az adriai üstökös kárókatonának sziklafalak üregeiben költenek s pedig már februárban rakva 3—4 tojást, úgy hogy márczius közepén fiókáik a fészket kezdik elhagyogatni. Gazdaságilag nem igen jó tekintetbe, mert tengerpartunk kicsiny, azt pedig nem is hagyja el s táplálékát a tenger korlátok közé nem szorítható halmennyiségéből szerzi. Mindennek daczára káros madár lévén, a hol kerül bizvást üldözhető.

A KIS KÁRÓKATONA.

Phalacrocorax pygmaeus (Gm.) 1788.

[*Pelecanus pygmæus* Gm. — *Phalacr. pumilio* LIGHT. — *Microcarbo pygmæus, melanognathus, niger* GRAY. — *Halieus pygmæus* NAUM. — *Carbo pygmæus* TEMM. — *Hydrocorax pygmæus* VIEILL. — *Graculus pygmæus* GRAY.]

Jegyei: csörgő récze nagyságú, de hosszú nyaka és farka miatt természetesebbnek látszik; csőre rövidebb a fejnél, végén gyenge kampóval; szeme táján a csupasz bőr fekete; hátán a tollak szegettek, de végükön nem foltosak; a fark 12 tollú.

Leírása: *Tavaszzal* egészben fénylő fekete, helyenként zománczos; fej és a nyak föle selyemszerű finom, a fejen tarajosan hosszabb gesztenyeszínű tollazattal; a 2-od és 3-ad rendű evezők, úgy a váll- és szárnyfedők sötét hamuszürkék, fekete szegéssel; e tollak szárai feketék; a vállfedőket kivéve, az egész tollazatból egyes fehér pontok, vonalok csillámlanak elő, különösen a mell alsó részén sűrűbben; csőr és a csupasz torok fekete, úgy a lábak is; szem sötétbarna. *Nyáron* a fej, nyak barna, elől világosabb, legsötétebb a tarkón és a nyak hátsó részén, a torok piszkosfehér, a csőr piszkosbarna, éle és a szájzúg piszkossárga. A tojó kisebb a hímnél s üstöke rövidebb. A *fiatalok* csőre szürkéssárga, lábaik rozsdabarnák, később mindinkább sötétednek.

* «SCHWALBE» 1896. 25—27. l.

Mértéke: *H.* 54—56; *Sz.* 21—23; *F.* 15—16·2; *L.* 3·8—4·5; *Cs.* 3·2—3·6 cm.

A kis kárókatona Európának délkeleti övében honos, nevezetesen Dalmáciától a Kaspi tengerig terjedő részekén, azután Észak-Afrikában, Ázsia déli részein Jáváig, Borneoig. Magyarország déli nagy mocsaraiban rendes jelenség; így a Drávafokon, az Obedska-barán Kupinovónál, Titelnél s az aldunai lápokon; északibb tóságainkon, mocsarainkon ritka s mint vendéget lótték a Velencei tavon, Fertőn stb. Az aldunai ösmocsarakban több helyt nagy fészektelepekben költ, néha batlálkkal, gémeikkel vegyesen. Áprilisban érkezik hozzánk s szeptemberben, október elején távozik teelésre. Repülése sebes; van benne fácszányszerű, de a csörgőkacsa nyilalásából is. A levegőben fekete keresztalakot mutat. Fákon nem igen tartózkodik, de a nádszálakon ügyesen kapaszkodik s kúszik, pihenni meg a tavirózsa nagy levelein szeret. Száraz ágacskákból készült és piszkos fehér ganéjjal rutított fészket alacsony, körülbelül 1½—2 méter magasan, rekettyebokrokra rakja, a mocsarak vadabb helyein. Májusban a tojó 5—6 tojását kotolja, melyek hasonlítanak a nagy kárókatona tojásaihoz, csakhogy kisebbek.

Tojásmérték: *H.* 43—50; *Sz.* 25—29 mm.

A fiókákat e hó második felében találjuk. A halászatra mindenesetre kártékony madár; szerencsére ápoltt, gondozottabb halasvizeinknél nem fordul elő, de a hol költ és szaporít, bizony még az ösvizek halállományát is megdézsmálja. HODEK megfigyelte ugyan, hogy mohón falatozták a félig serdült vizipatkányokat is (egynek begyében három darabot talált), de ez inkább csak nyalakodás számba mehet nála. Legsikeresebben üldözhetjük őket úgy költőtanyájukon, mint lesből is, mert rendes huzásuk szokott lenni, akár a réczének, a mocsárból a Dunára s vissza. Egy jó barátom pár év előtt egy lesen 42 darabot emelt le Tittel közelében.

VI. CSALÁD.

GŐDÉNYFÉLÉK.

PELECANIDAE.

Csőrük egyenes, hosszú; a felső káva lapos, végén fogszerű kampóval, az alsó káva állcsontjai közt a bőr zacskószerűen, halászmeregetőhöz hasonlóan, alátágul; a karmok tompák; a szárnyak a fark végét elérik; a fark rövid, egyenes; a csüd majd oly hosszú, mint a har-

madik ujj; nagy, nehézkes testű, otromba madarak, mégis jól és szépen repülnek; jól úsznak, de nem buknak; mocsarakban, zombékokon, nád-torzsokon fészkelnek; majdnem kizárólag halakból táplálkoznak, melyeket úszva, vagy pedig a vízbe lecsapva csőrükkel kimeregetnek.

12. NEM:

GŐDÉNY.

PELECANUS L. 1758.

Csak ez az egyetlen neme lévén a gődényféléknek, a nemi jegyek a családi jegyekkel egybevágnak.

A RÓZSÁS GŐDÉNY.

Pelecanus onocrotalus L. 1758.

[*Pelecanus longirostris* HUME. — *Onocrotalus phœnix* LESS. — *Pelecanus Brehmi* MÜLL.]

Népies nevei: gődény, pelikán, pellikán, pelikány.

Jegyei: erős hattyú nagyságú, fejtető és tarkó *nem borzas*, öregek-nél azonban meghosszabbodott tollú; a csüd még egyszer oly hosszú, mint a hátsó ujj; a homloktollazat keskeny háromszögletű nyelvalakban majdnem a felső káva tövéig ér; szeme körül és a kantár táján a bőr csupasz, e meztelenség a szem mögött szög alakú; a fark 20 tollú. (Fejének képe: I. köt. IX. tábla.)

Leírása. *Öregek:* egészben fehérek, s kivéve a válltollazatot és farkat, rózsásan (őszibarackvirág színűen) árnyaltak; a begy táján pedig a foszlott, kissé meghosszabbodott tollak sárgásak; az evezők barnák és és feketék. *A fiatalok* porszinű barnák, első vedlés után fehérek s felül kissé hússzínűen árnyaltak, három éves koruk után kapják a teljesen kifejlett tollazatot. *Öreg korukban* a csőr ormozata kékesbe hajló, szélein sárgásan és vörösen tarkázott, a csőr végén levő horog vörös, az alsó káva töve kékes, egyébként sárga, ugyanily színű nagy zaeszkója is, de vörösen erezett; a szem barnavörös; lábak hússzínűek; a szem körül levő csupasz bőr fehéressárga; *a fiatalok csőre* szürkéssárga, szemük barnás, lábuk vöröses. *A tojó* halaványabb színű s rövidebb bóbitájú. Úgy a szinezetök, mint nagyságuk sem igen állandó s valahány példányt látunk, szinte

annyi apróbb eltéréseket is észlelhetünk külsejükön, mert a kor, évszak stb. sokat határoznak e tekintetben.

Mértéke: *H.* 129—167; *Sz.* 60—70; *F.* 17—20; *L.* 11—14; *Cs.* 29—42 cm.

Ez a hatalmas madárfaj Európa délkeleti részein, déli Ázsiában, Afrikában, különösen Egyiptomban a Nilus és Vöröstenger tájain fordul elő, gyakran ezeres csapatokban. Földrészünkön telepesen fészkel a Duna beszakadásainál a Feketetenger vidékén. Nyugot felé ritkább, így Olaszországban, Svájcban, Németországban; ha ide vetődtek kisebb csapatok, nem költők, csak vendégeskedők voltak. Hazánkban a folyam-szabályozások kora előtt úgy a Tisza és Alduna vidékein nagy számban költöttek s feljöttek a békésmegyei mocsarakig. Manapság már alig-alig akad nálunk fészke s csak különösen kedvező viszonyok marasztalhatnak itt néhány párt fészkelésre, a Temes megye és Bács megye déli részein fekvő nagy mocsárterületeken. Vonulva és fellátogatva azonban többször, különböző vizeinknél, északabbra is előkerültek egyesek vagy kisebb-nagyobb csapatok; így a velencei tónál is látták már évekkel ezelőtt s az öreg tóbíró kérdezve, úgy írta le nekem őket: «gunnyasztottak a tóparton, mint a szürös ember». Erdélyben is lőttek néhányat; így Dédácsnál, Gyekénél, az Olt mentén Fogarasmegyében, sőt 1882 október 12-én a székely havasokon Toplicza község határában vagy 1000 darab jelent meg s közülök két példányt lőttek is. 1886-ban augusztus 1-én Ujpanát (Aradm.) mellett hat darab közül két darab esett s nem messze onnét szintén két darab (Aradi kir. gimnázium gyűjteménye). Drávafokon is észlelték. A Dunának Pancsovától délkeletnek fekvő nagy árterein, melyek állandó lápi és mocsárjellegűek, tisztásokkal, nádasokkal, szigetekkel, tavirózsákkal benőtt helyekkel váltakoznak, az árvizek eltakarodtával, májusban vagy júniusban százas csapatokban jelennek meg; egy-két hétig halásznak itt, azután megint eltűnnek dél felé. Néha ősszel is fellátogatnak ide költözködésük előtt, főleg szeptemberben.

Fészkeiket vad, erős nádban rakják, a mocsár nehezen megközelíthető helyeire. A nádszálakat letaposva, nádból lapos alkotmányt hordanak össze, melynek közepét száraz nádlevelekkel, sással bélelik ki. Rendesen 2—3 tojásuk van, melyek a madár nagyságához aránylag kicsinyek, valamivel nagyobbak a házi lúd tojásainál; színük kékesfehér, de a tulajdonképeni héjat fehér mészréteg borítja.

Tojásmérték: *H.* 80—95; *Sz.* 57—60 mm.

A tojó öt hétig üli fészket. A kibujt fiókák szürkésfehér pehelyköntösben melegednek s nagy szemekkel bagolyszerű benyomást tesznek.

Az öreg madarak fészkek közelében némileg engednek eredeti vadságukból, de egy-két lövés csakhamar eszükbe juttatja az óvatosságot. Fiókáikat etetve, csőrüket feltájtják s annak zacskójából nyújtják nekik az eledelt. Az etetésnek ez a módja a régieknél arra a felfogásra vezetett, hogy a pelikán saját vérével táplálja apróságát. E mesének révén lett azután ő az önfeláldozó szülő jelképe is, s mint ilyen, családi címerekből sem hiányzik. De az öntépelődés értelmében is példázgatunk néha vele, pl. ARANY is mondja:

«Vagyok pelikánja kietlen vadonnak.»

Habár a gödények mély és halas vizeket kedvelnek, halászatni inkább sekélyesekre járnak s rendesen húznak oda, még pedig hajnalban, azután meg késő délután. Repülés közben nyakukat S-alakúan összehúzzák s csapatban ferde sorban vagy ékalakban rendezkednek. Halászat közben, úgy mint a kárókatona, félkörben szorítják a halakat a part vagy öblöcské felé s szárnyukkal csapkodva terelik őket, hogy annál többet meregethessenek ki. Roppant étvágyúak s telhetetlen falánkságuk oly mértékű, hogy ott, a hol nagyobb számban mutatkoznak, a halászatnak valódi «Isten csapásai». Prédázás után valami zátonyra, szigetre telepsznek s tollaikat tisztogatva, emésztve, néhány óráig pihennek. Nagyságokhoz képest megtermett, nagy halakat is könnyen lenyelnek, azért kivüle egy madarunk sincs, mely éppen az öreg, kifejlett halakat oly tömegesen rabolhatná, mint a gödény. Otromba, őskori alakja, nagysága régen népszerűvé tették őt az ember szemében. Nálunk is az volt, mikor még gyakrabban s több helyen előkerült, mikor még «dohányzacskót» csináltak csőrének bőrszakjából az alföldi puskások. A néphit telhetetlen gyomrúságát s meregetését ivásra magyarázta, azért mondják manap is: «iszik mint a gödény» a részeges, nagyiható, szomjas emberekre. Mostanában, mikor a vízrendezések és az ősmocsarak megritkultak hazánkban, s velük a hal is, az ő létének főtényezője megszűkölt, Vác vidékén menyegzőkor joggal mondja a sülteket feltaláló vőfély:

«A *gödénynek* nevét talán hallottátok,
Hogy ez ritka madár, azt is jól tudjátok;
Túzok, vadlúd, kacska, ime néz reátok,
Vizityúk is lassan sántikál hozzátok.»

Bizony csak sántikál, mert a multnak bőségét megcsappantotta a jelen. De habár a gödényben madárvilágunk érdekes szárnyasát kezdjük elveszteni — s el fogjuk végleg is veszteni nemsokára — halasgazdaságunknak ez nem válik kárára. Mert szárnyasaink közt ő a halászat leg-

veszedelmesebb ellensége. Kizárólag hallal, nagy hallal él; mohóságában csak mellesleg kap be egy-egy ügyetlen vadrécze-fiókot vagy vízipatkányt s ha begyükben — mint a Topliczán lövött példányokéban — tömérdek vízibogarat is találtak, hát ez inkább csak sükségre, mint rendes étkezésre vall. Nem igen szorulunk azonban manapság irtására, mert hisz ritka ember, ki nálunk szabadon gödényt egyáltalán látott; még ritkább a ki lőtt. De ha valahol, mint Aldunánknál, mégis megjelennek a nagy halászó vendégsapatok, lesből vadászszunk reájok, oda állván, hol halászataikat vagy pihenőjüket tartják. Szabadon beközelíteni alig lehet e szemes, vad madarakat. Megemlítem, hogy 1868-ban a hács-bodrogmegyei mošorini mocsárban HODEK E. néhány borzas gödény (*Pelecanus crispus*) fészek közt, a mocsár szabadabb helyén, megtalálta a: *kis gödény* (*Pelecanus onocrotalus roseus* GM. 1788.) fészket s e madárnak egy ♂ és ♀ példányát el is ejtette. Ez felfogásom szerint inkább csak fajtája a rózsás gödénynek s nem külön faj, habár némely ornithologusok annak tartják, mások meg egyáltalán meg sem különböztetik. A törzsfajtól abban tér el, hogy: *sokkal kisebb annál* (körülbelül a hattyú és házi lúd közt áll), homloktollazata csak *igen keskeny* nyelvben nyúlik a felső káva töve felé, *de nem a tőig*; a csüd majdnem háromszor oly hosszú, mint a hátsó ujj; tollazatának színe fehér s alig van rajta egyes helyeken rózsás árnyalat. Európában ritkaság, inkább Indiában, Jávában stb. fordul elő.

A BORZAS GÖDÉNY.

Pelecanus crispus BRUCH. 1832.

[A régi írók előbbi fajtól nem különböztették meg s LINNÉ 1766-ban *Pelecanus onocrotalus* var. *orientalis* néven említi, de PALLAS 1811-ben megint csak pusztán: *Pelecanus onocrotalus* néven írja. — *Pelecanus patagiatus* BREHM.]

Jegyei: legnagyobb a gödények s általában minden vízimadár közt; szeme környékén igen kevés a csupasz hely s a tollazat *a csőr tövéig, nem közeléig*, szélesen előrenyúlik; a fej és nyak hátulján a tollazat meghosszabbodott s borzasan felgöndörödött, öregeknél szinte fürtösen lobogó; a fiatalok szürkebarnák, alul piszkos fehérek, az öregek szürkésfehérek, evezőik barnásfeketék; csőrük halványsárga, az ormán zöldesszürke, *kampója nem vörös*, hanem élénk sárga, alsó káva vörösbe játszó, csőrzacskó narancsvörös, kékesen, vörösén erezett; a szájzug

alatt kékes ibolyaszürke folt; az öregek lába szürkésfekete, a fiataloké ólomszínű vörhenyes.

Mértéke: *H.* 140—180; *Sz.* 50—67; *F.* 18—21; *L.* 12—12·7; *Cs.* 43—45 cm.

Ez a madáróriás Európa délkeleti részein az Al-Duna vidékein, Dobrudsában, Dalmáciában, Görögországban, a Wolga és Kaspi-tó körül s Észak-Afrikában főleg Nubiában él.

Hazánkban ma már alig költ, de azelőtt a Titeltől Romániáig terjedő Duna nagy árterein, ösmocsár-vidékein rendszeren fészkel. FRITSCH Pancsovánál, évtizedekkel ezelőtt, kisebb csapatokban látta s mint az előbbi fajnál már említettem, 1868-ban HODEK E. a mošorini mocsárban találta fészkeit. 1890 márczius 31-én SZIKLA G. a Dráva-fokon látta. 1893 szeptember közepén Temesmegyéből került egy eleven a budapesti állatkertbe. Életmódjában hasonlít a másik gödényfajhoz s lehetőleg még nagyobb halrabló, mint az.

IV. REND.

FOGASCSŐRŰEK.

LAMELLIROSTRES.

Igazi úszómadarak s a nálunk honos családok mind úszólábuak; a csőr középhosszú vagy rövid, puha bőrrel borított, s elől, a felső kávába beillesztett horgos vagy lapos körömszerű szarulemezkében, a *csőrkörömben*, végződik; a kávák szélein lemezkék, kis bütykök vannak, miáltal fésűsen vagy fűrészesen fogazottak; nyelvük húsos, oldalt czafrangos vagy bibireses; a csüd rövidebb vagy oly hosszú, mint a középső ujj, ritkán hosszabb; mind a négy lábujjuk megvan, de csak a három előreálló úszóhártyás, a hátulsó szabad s magasabban könyöklék ki a csüdből, mint amazok; szárnyuk rövid vagy középhosszú; testalkatuk hajószerű s a réczealak a rendet legjobban jellemzi; inkább tóságok, folyó vizek mint tengerpartok lakói; totyogva járnak, elég jól, sebesen repülnek, kitűnően úsznak, sőt buknak; élelmük keresgélése közben sokan fejjel alámerülnek, hátulsó részöket azonban egyenesen felállítva «tótágasan» kiemelik a vízből, vagy szüresölgetve kutatnak a sekély vizekben; csapatosan járnak, csak költéskor szakadoznak párokra; színezetök, főleg a hímé, «*gácséré*», igen szép, tarka, sokszor — leginkább a fej és a szárnyak úgynevezett «*tükre*» — érzékenyű, zománczos; ivar, kor és évszak szerint, tollzatuk változó; vedléskor oly gyorsan vesztek el tollaikat, hogy rövid ideig repülni sem képesek; rendszeren sok egyszínű tojást tojnak; fiókáik fejlődötten, tömött pehelytollzatban kelnek ki s azonnal elhagyva a fészket, anyjukat követik, úsznak.

VII. CSALÁD.

BUKÓFÉLÉK.

MERGIDAE.

Csőr karcsu, keskeny, végén derékszögben lehajlott horoggal; külső és középujj egyforma hosszú, a hátsó ujjon széles bőrszegély; csüd legfőljebb oly hosszú, mint a belső ujj; alakjuk egészben réczéhez hasonló,

de vékonyabb, hosszabb nyakuak; jó repülők, kitünő bukók; álló s még inkább folyóvizeket kedvelnek, tengerpartokon szintén előfordulnak; fészköket bokrok alján, fákra, faodukba rakják; halakból s kisebb vízi-állatokból táplálkoznak.

13. NEM:

BUKÓ.

MERGUS L. 1758.

Mindkét káva egyforma széles s végig fűrészkes (a szélein tudniillik kúpalakú szarufogak sorakoznak); esüd rövidebb a középujznál, hátulsó ujj a középujznak — karom nélkül — $\frac{1}{3}$ -adát teszi; a szárnyak a fark tövén túl terjednek; a fark középhosszú, körülbelül félakkora, mint a szárny; a fej bóbitás.

A NAGY BUKÓ.*Mergus merganser* L. 1758.

[*Mergus rubricapilla* BRÜNN. — *Mergus æthiops* SCOP. — *Merganser castor* BP. — *Merganser gulo* LEACH. — *Mergus orientalis, squamatus* GOULD. — *Merganser rayi* LEACH. — *Mergus rancedula* BONN. — *Merganser merganser* (SHARPE)].

Népies nevei: buvárréce; zöldfejű buvár (σ); nagy deres (Hegykő, Fertő); gönczögéger, fűrészorrú réce (Velence); muszkaréce.

Jegyei: házi réce nagyságú; szárnytükre fehér; a fejtollazat a felső kávara tompa szögben végződve nyulik előre; a esőr és belső láb-ujj egyenlő hosszú. (Fejének képe: I. köt. VIII. tábla.)

Leírása. *Gácsér dísz tollazatban:* fej, bóbita, a felső nyak közepéig, és hát előrésze úgy a vállak, érczfényű feketészöldek; a hát fark felé eső része palaszürke; farcsíkja és a has oldalai szürkésen, feketésen tarkáztak; szárnyfedők, másod- és harmadrendű evezők fehérek, ezek közül a három első, külső felén, fekete szegésű; a nagy evezők (első rendűek) feketeszürkék; a szárny hajlása felül fekete; az alsótest és nyak (életben) hajnalpirosan fehér, mely szín halál után mindinkább fehér lesz s elveszti rózsás árnyalatát; a fark palaszürke; esőr és lábak élénk vörösek, szem dióbarna. — A *tojó* kisebb a gácsérnál, feje és bóbitája rozsdabarnás rókaszínű, toroka fehér; felső teste úgy a fark is világos palaszürke; alsó testének közepe fehér, némi sárgás árnyalattal, az oldalakon szürkésen és világosabban habozott; a szárnytükör fehér, némi elmosódott kereszt-

csikkal; csőr és lábak kevésbé élénk vörösek. *Fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de bőbitájuk kisebb, lábaik sárgászörösek.

Mértéke: *H.* 60—70; *Sz.* 26·3—29·8; *F.* 9·5—12; *L.* 4·2—4·5; *Cs.* 5·4—6·3 cm.

Európa és Ázsia hidegebb öveiben, különösen a Sarkkör vidékein otthonos.* Európában a 70° északi szélességtől le ez 54° északi szélesség közt legszámosabban költ. Legdélibb költőhelyei a Németországhoz tartozó Keleti-tenger partvidékén található. Ritka kivételként Svájcban, a Boden-tavon, s egy más esetben még délebbre, Banjaluka mellett Boszniában is, fészkére bukkantak. Mint határozottan északi madár, nálunk csakis a késő őszi és téli hónapokban jelenik meg s ilyenkor tavainkon, a jégment tisztásokon, nagyobb folyóinkon, folyamainkon, sokszor nagy csapatokban látható. A Dunát, Tiszát novemberben s még inkább decemberben, januárban, februárban, márczius első felében — csak szabad víz legyen rajtuk — mindenkor benépesítik a «búvárkaesák» élénk, mozgékony csapatai. Ilyenkor nemcsak a folyammenti helységek közvetlen szomszédságában látjuk őket, néha százakra rugó mennyiségben, hanem szinte betolakodnak a nagyobb városokba is, bizonyos szentelenséggel ugyan, de soha sem feledkezve meg saját biztonságukról sem. A mi szép fővárosunk Duna része sem kivétel. Ott bukdácsolnak madaraink a Csepelszigettől a Margitszigetig terjedő folyamdarabon is, a partokon, Lánchidon és a Margithidon sétáló közönség szemei előtt, a zajló, serczegő, morajló jégtáblák közt. Valóságosan ők teszik Budapest téli madáréletének egyik legjellemzőbb képét. A fővárosi ember ismeri őket, el-elnézegeti téli szárnyas vendégeit s bizalmasan velük. Nem ritkaság, hogy a Lánchidról itt is, ott is, nap-nap után látjuk, a mint a járókelők kenyérdarabkákat, élelmet szórnak le a víz tükreán úszkálóknak, s a még nagyobb számban hozzájuk csatlakozott *kereszercék* (*Fuligula clangula*) szintén tére itt vendégeskedő csapatainak. Ez a vegyes társaság hajnaltól estig — kivéve egy kis déli szunnyadást — folyton sűrög-forog a vizen és vízben. Testöket jól besülyesztve, fejöket behúзва hol ide-oda úszkálnak, szinte hasítva a víztükreöt, a mint azt dübörgő gőzhajó szántja, hol zajtalanul, de villámgyorsan, elbuknak a víz alá, 1—2 perezig a mélységben úsznak odább, s vagy 60—100 lépésnyire buknak föl újból. Egy részök mindig víz alatt, a másik részök a vizen van, de a folyton el- és felbukó madarak azt a benyomást keltik a szemlélőben, mintha a csapat örökös hullámszásban volna. A mozgalmaké azonban még élénkebb, ha a vizen

* Észak-Amerikában a *Mergus americanus*, Közép-Ázsiában a *Mergus comatus* helyettesíti.

jégtáblák úsznak alá, vagyis ha a folyó java zajlásban van. Rendkívüli ügyességgel térnek ki a jövő-menő jégdarabok elől, rendszerint bukással, csak ha megszorulnak vagy maguk is egy jó darabot lekerültek a folyón, kapnak szárnyra s alacsonyán, kacsaszerűen sebesen, de mégis némi megerőltetéssel is, sajátyszerű suhogással szállnak a víz fölött nyiltabb helyekre, vagy oda, hol bővebb táplálékot reménylenek. Pihenésre vagy valami szigetre vagy jégtáblára telepesznek, itt tollászkodnak, szunyókálnak, hogy friss erővel újból folytassák a munkát.

Mikor vizeinket elborítja a jég, azaz «beállnak», délebbre vonulnak, oda, hol még nyílt folyókra akadnak; de olvadáskor ismét visszatérnek hozzánk s csak tavaszfakadáskor húzódnak mindinkább vissza északabbra, költőhelyeikhez, úgy a mint azoktól őszzel fokozatosan, a hidegség és tél délre terjedésével hozzánk jutottak.

Nálunk való fészkeléséről nincsen tudomásunk. Hazájában költéskor olyanféle helyeken tartózkodik, mint nálunk a tőkésréce, t. i. mo-csaras, berkes, ligetes helyeken, kisebb — tengerparthoz közel eső — tavakon, tócsákon, melyek partjain facsoportok nőttek; néha azonban meglehetősen távol a vizektől. Földön, faodukban, elhagyott ragadozó-madár- és szarka- vagy varjufészkekben veti meg tanyáját. Utóbbi madaraktól sokszor erőszakkal hódítja el a fészket. Kelet-Finnmarkenben jártamkor *Vadsön* hallottam, hogy sok helyen fészkelő ládikákat akasztanak ki számára. A bukó ugyanis, ha lerakott tojásait elszedjük, tovább tojik mint a tyúk; ezt az ott lakó — többnyire szegény lapp, finn — halásznépség saját hasznára fordítja s ő benne látja konyhájának tojászállítóját, hiányozván neki a kotkodácsoló tyúknéni. Magának a madárnak husát nem igen mondják jó pecsenyének, mert halzsirizű s legföljebb lappoknak, finneknek való s nem mérsékelt égövi gyomornak. Tápláléka első sorban hal, különösen az apraja, noha — mint CSATÓ JÁNOS írja — több elejtett s felbonczolt példány torkában akkora halakat is talált, melyek nem fértek beléje, úgy hogy farkuk kilátszott szájnílásukból. A halak mellett csak szükségből nyúl kisebb vizi férgekhez vagy vízbe került hulladékhoz. Mindenképen káros tehát a halgazdaság szempontjából s nálunk is pusztítandó, mert bár nem költ itt, de hónapokig és nagy számban tanyázik vizeinken s falánkságával bizony meglehetősen rablást visz véghez halaink közt.

AZ ÖRVÖS BUKÓ.

Mergus serrator L. 1758.

[*Mergus niger*, *leucomelas*, *imperialis* Gm. — *Merganser serrata* STEPH. — *Merganser niger* BONN. — *Mergus serratus* BRÜNN. — *Merganser serrator* (SHARPE)].

Jegyei: kisebb mint előbbi; csőre is karesúbb, hosszabb amazénál és a belső lábujjnál; a fejtollazat hegyes szögben nyulik a felső kávára; szárnytükör fehér, alul és felül fekete szegéssel, a középén ugyanily színű harántsávolylyal.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* fej, bóbita és a nyak felső része zöldes fekete; a nyakon széles fehér örv; a nyak alsó része és a begy rozsdás barnás feketén foltozott; alsó teste egyébként fehér; a hát fark felé eső része és a has oldalai szürkék, némileg feketén foltozva; a hát eleje, vállak feketék, a hát feketeségét kétfelől — a szárnyakkal párhuzamosan — fehér tollak határolják; a mell oldalain — a szárnyhajlás előtt — fehéren, feketén szegett tollai vannak; a szárny fehér és fekete, összecukottan a fekete szín a fehéren haránt csikokat mutat; a nagy evezők sötétbarnák; a fark barnásfekete; a csőr cinobervörös, orma sötétszürke; a fiatalok csőre sárgászöld; a szem sárgavörös; a lábak narancsvörösek. A *tojó* hasonlít a nagy bukó tojójához, háta azonban sötétebb; szeme sárgásbarna.

Mértéke: *H.* 55—58; *Sz.* 22—26; *F.* 7·1—11; *L.* 3·7—4·5; *Cs.* 5·1—6·8 cm.

Földrajzi elterjedése körülbelül ugyanaz, mint az előbbié. Amerika, Ázsia és Európa északi részeiben honos, különösen gyakori Szibéria sebes folyású hegyi patakjai, folyamai mellékén. Norvégia északi részében tengerszorosokon, úgy a tengerhez közel eső nyires erdőkben fekvő lápokon, tócsákon találtam. Télre mihozzánk is elvándorol, habár ritkább a nagy bukónál s folyóvizeinken inkább, mint tavainkon kerül elő. Egyesek magas hegyek között fekvő tócsákon, vízállásokon is szoktak mutatkozni. Márcziusban rendszeren elköltözik tőlünk, de fészkelő helyeire csak április vége felé, sőt későbbben érkezik. Átvonulókkal azonban még április második felében is találkozhatunk, s ezek kivált a fiatal tojók. Észak-Németországban Rügen szigetén találták fészkelve. Mint ritkaságot jegyzem meg, hogy 1890-ben május 4-én Dinnyésen a Velencei tónál lőttem egy már díszollazatot öltött hím példányt. Ez talán nálunk időzésének

legkésőbbi dátuma. Életmódja, szokásai igen hasonlítanak előbbi fajéhoz s ezért őt is jogosan káros madaraink közé sorolhatjuk, mint a halszaporodás veszedelmes ellenségét.

A KIS BUKÓ.

Mergus abellus L. 1758.

[*Merganser stellatus* BRISS. — *Mergus albulus*, *pannonicus* Scop. — *Mergellus abellus* SELBY. — *Mergus glacialis* BRÜNN. — *Merganser abellus* BODD. — *Mergus minutus* VIELL.].

Népies nevei: kis deres (Hegykő, Fertő).

Jegyei: jó csörgörécze nagyságú; csőre jóval rövidebb belső lábujjánál, nem karesú, inkább kúpos; szárnytükre fekete, alul és felül fehér szegéssel; torok fehér; lábak és csőr ólomszínűek, az úszóhártyák feketék; fark 16 tollú.

Leirása. *Gácsér díszollazatban:* uralkodó színe fehér, mely az alsótesten különösen ragyogó; fekete színűek — némi sötétzöldes zománcz — következő testrészei: a szem és csőrtő köze foltszerűen, két hosszúkás hegyes folt a tarkó táján és a fehér bóbíta oldalain, a hátról kiinduló keskeny, vonalszerű s a begyfelé húzódó örv, mely azonban elül nem záródik, a váll táján álló két félhold alakú folt, a vállfedők végei és a szárnyhajlás — utóbbi helyen a tollak fehéresen szegettek; az elsőrendű evezők feketeszürkék, hátrább szürkésbarnák, a harmadrendűek hamvasak, belső szélükön és végükön fehéren szegve; az alsó test oldalain minden toll igen finoman és sűrűen sötétszürkén haránt csikozott; farsik barnásszürke, minden toll világosabb szegéssel; fark hamvasszürke, alsó fedői fehérek; szem kékesfehér. A *tojó* feje és nyakának hátsó része rozsdabarna; torok s a nyak elülső része fehér; begye szürke, az egyes tollak azonban fehéres hegyűek; alsó test és alsó farkfedők fehérek; az oldalak, felső test szürkék, legsötétebb a hát; a fekete szárnytükrök fölött nagy fehér folt; fark sötét szürke.

Mértéke: *H.* 39—41; *Sz.* 17·3—21·5; *F.* 6·7—9; *L.* 2·6—3·8; *Cs.* 2·6—3 cm.

Ez is északi, és a mi szempontunkból inkább északkeleti madár, melynek költési öve nem terjed annyira délnek, mint előbbi két fajé. Legszámosabb Oroszország és Szibéria sarkköri tájain, Laplandtól kezdve keletnek. Izlandon, Grönlandban nem honos. Észak-Amerika keleti partjain szintén észlelték. Télen Angolország és az Atlanti óceán partvidékét

keresi föl, úgy Közép-Európa tavait és folyamait. Nálunk októberben szokott kisebb-nagyobb csapatokban megjelenni s márczius végéig tartózkodni. Repülése sebes, bukdácsolása, általában minden mozgása és egész lénye fürgébb, mint a két előbbi fajé. Repülve alig különböztethetjük meg a kisebb kacsafajoktól. Egész külsejében, szokásaiban az igazi kacsákhoz közeledik, habár buvár természetét sem tagadhatja meg. Különösen szereti a kercze récze (*Fuligula clangula*) társaságát, talán mivel életmódja, ügye-baja, sokban talál azéval. Főleg halakból él, tehát káros madár, mely megérdemli a lövést.

VIII. CSALÁD.

RÉCZEFÉLÉK.

ANATIDAE.

Csőrük széles, főleg végén laposra nyomott; a kávák szélein apró szarulemezekből álló fésűszerű fogazás, még pedig a felső káva belső, az alsó káva külső szélén, mely azonban a csőr vége felé elcsenevészedik; a felső káva végén látható körömalaku szaruképződmény nem fogja el az egész csőr végét, hanem abba beilleszkedett; a szárny rövid, legtöbbször alig terjed a fark tövén túl; a fark ékalakú, rendszeren rövid, néhánynál a középső tollak nyársasan meghosszabbodnak; ivar, kor és évszak szerint is különböző tollazatuk van; a tojó, mely termetre is kisebb a gácsérnál, egyszerűbb színezetű, utóbbi ellenben télen és a párosodás előtt sokszor igen élénk, tarka mezben pompázik; soknak érzékeny fej-tollazata és szárnytükre is jellemző; tengeren, tavakon, folyókon élnek; táplálékuk igen változatos, szinte mindent megesznek, így hát sok tekintetben ők a madarak között, a mik az emlősök közt a sertések.

14. NEM.

BÜTYKÖS RÉCZE.

ERISMATURA *Bp.* 1832.

Csőrük nem karsú, tömzsi, töben bütykösen megdagadt, magas, púpos, végén lapátos; a csőrököröm igen kicsiny s derékszögüleg lehajlottan kis fogat alkot; a fark tollai igen keskenyek hosszúak és merevek, száruk

halcsontszerű, mint a kárókatonáé; a farkfedők rövidek, úgy, hogy a farktollak majdnem tövig szabadok; a szárny alig ér a farktőig, tükre nincsen; külső és középujj egyforma hosszú, a hátulsó ujj bőrkarélyos; igen jó bukók; repülés közben rövid, tömzsi alakjuk van; úszás közben farkukat legyezőszerűleg kiterjesztve egyenesen ki- és feltartják a vízből.

A KÉKCSÓRŰ RÉCZE.

Erismatura leucocephala (Scop.) 1769.

[*Anas leucocephalus* Scop. Gm. — *Anas mersa* Pall. — *Undina mersa* Keys. & Blas. — *Erismatura mersa* Bp. — *Platypus leucocephalus* Brhm. — *Erimistura leucocephala* Dgl. — *Biziura leucocephala* Schleg.]

Népies nevei: púposorrú récze; kis fekete-, fejrfejú récze; kék-orru récze; bikafejú récze; buksifejú récze; (Velencei tó).

Jegyei: szárcsa nagyságú, de zömökebb testű, vastagabb nyakú, tömzsi fejű; főszíne rozsdabarna (körülbelül mint a fáczántyúk) s minden toll igen finoman sűrűen feketebarnán csíkos; az öregek csőre égszínkék; az áll fehér. Nálunk csak egy faj, tehát a nemi jegyek, különösen sajtáságos kemény farkuk, találunk reá. (Farkának képe: I. k. III. tábla.)

Leírása. *Gácsér dísz tollazatban:* a fej főszíne, főleg a pofákon, fehér; fejtetején fekete folt; szemét is fekete gyűrű övedzi; a nyak fekete, mely szín nyelv alakban a torkon az állig előre nyúlik; a begy és begyoldalak gesztenyebarnán, feketén, fakó sárgásbarnán haránt sávoltak, ez a rajzolat a mellen szürkésfekete és sárgásfehér; a hátulsó része szürkésbarna, világosabb finom csíkozással; szárny sötét, fekete barnásszürke; a farcsík gesztenyebarna, rozsdásfekete apró karczolóással, fröcsesenéssel; a fark barnásfekete; a fark alja fekete és barnásfehér harántsváros, főleg oldalt; az alsó test tollai tőben barnásszürkék, hegyük azonban fénylő szürkés sárgásfehér, úgy hogy a sötétebb szín csak áttetsző; lábak feketék. A *tojó csőre szürkés kékes* barna, fejtetejük a *csőr tövétől*, a tarkón túl a nyak színével összefolyólag sötétbarna, rozsdás, finom haránt foltozással; a szemek alatt fehér sáv; a pofák feketésbarnák, finom világosabb foltozással; áll, torok, pofák mögé felhúzódva fehér; a nyak fehéren és szürkén finoman harántcsíkos; egész alsó test, begy és mell is sárgásbarnás, a begyoldalakon fényes rozsdásszínű, a tollak sötétszürkés habozottan áttetszők; fölül is hasonló a gácsérhoz, de a rozsdás szín uralkodóbb, a farcsík nem élénk gesztenyebarna, hanem mint a hát.

Mértéke: *H.* 40—43·6; *Sz.* 15—17·5; *F.* 8—10·6; *L.* 3·3—4·2; *Cs.* 4·8—5·3 cm.

Ezt az érdekes réczefajt hazánkban HERMAN OTTÓ találta először Erdélyben a mezőségi tósorozaton fészkelve.* Annyiból érdekes ez, mert Magyarország e madár földrajzi elterjedésének nyugati határa. Ausztriában s tovább nyugot felé csak mint igen ritka jelenség kerül elő, de már nem fészkel. Igazi hazája keletnek terjed, a Kaspi tó felé s Ázsia közepén fekszik. Az utóbbi évtizedekben nálunk a «Mezőség» tavain kívül előkerült és lövetett Pestmegye tóságain, a Fertőn, a Velencei tavon, Bács-Bodrogmegyékben. A Velencei tavon egy két pár szintén költ,** de fészköket még nem bírtam meglelni. Itt e récze rendszeren márczius végén, ápril első napjaiban jelenik meg s úgy a vizen úszkálva, mint repülés közben is azonnal feltűnik. A gácsér fehér pofája messziről kivilágosodik a többi réczék uszkáló csapatai közül; közelebről pedig, a vízből felálló, meglehetősen hosszú, legyezős farka is megkapja figyelmünket. Repülés közben sajátságos buksi, gömbölyded alakja van; színe, főleg a tojóé és fiataloké, sötétnek látszik.

Vizirovarokból, kisebb halakból, csigákból, vizinövényekből él. Egészen véve, már csak ritkaságánál fogva is, gazdaságilag közömbös madár.

15. NEM.

DUNNARÉCZE.

SOMATERIA *Leach.* 1819.

A csőr töben legszélesebb, hegye keskeny, alakjára inkább lúd mint réczecsőr; a csőr köröm a káva végét majdnem egészen, gombszerűen elfogja; a homloktollazat a csőr ormára és a kávak oldalaira benyúlik; lábuk hasonló a bukórécze (Fuligula) lábához; jobban s mélyebben buknak, mint utóbbiak; kizárólag tengereken, tengerpartokon élnek, itt és szigeteken fészkelnek; fészköket lágy, finom pelyheikkel bélelik ki, mely az északi népeknek egyik jövedelem forrása s ezért némely fajt mesterségesen is tenyésztik; kagylókból, lágytestükből, kisebb rákokból, halakból, tengeri hinárból, tengeri férgékből élnek.

* Magyar tud. akad. Math.-Természettud. Közl. 1872. X. 151—161 l. Életmódjának leírását BREHM (Thierleben 1879. III. 511. l.) innét merítette.

** Újabban sokkal többet láttam, mint az előző években.

A DUNNARÉCZE.*Somateria mollissima* (L.) 1758.

Jegyei: nagyságra lúd és récze közt áll; az öreg gácsér dísztollazatban: fejtető fekete, a homlokon túl ez a folt fehér sávolylal el van választva; egész felső teste fehér, csak faresíkja feketés; a tarkó mögött, a nyakoldalakon, világos tengerzöld foltok (itt a tollazat serteszerű, kemény); a szárny fehér, a hátulsó evezők sötétbarnák, úgy a fark is; alul a nyak fehér, a begy halvány lazacszínű, a mell és has barna-fekete; csőr olajzöldes, a csőrköröm barnásfehér; lábai világos olajzöldesek; szeme barna. A tojó alapszíne barna, helyenként rozsdásba játszó s feketés félholdszerű tollszegésekkel, sötét foltokkal rajzolt; begye s farktövének oldalai fehéresek.

Mértéke: H. 57—59; Sz. 28—30; F. 8—10; L. 4—4.3; Cs. 6—7.1 cm.

Az «áldás madara» — mint északon hívják — Európa, Ázsia, Amerika sarkkörüi tájain honos,* a 64° é. szélességnél délebbre csak itt-ott költ még. Legszámosabb az északi tengerek fjordokkal tagolt partjain és halomszigetein, különösen Novaja-Zemlján, Spitzbergákon. A norvég partokat és szigeteket szintén nagy mennyiségben lakja. Télre a német tengerpartig is lehúzódik, de igen ritka esetben kerülnek egyesek még délebbre s különösen tengertől távol eső helyekre. Hazánkban csak egyszer fordult elő, még pedig Árvamegyében, mely példány a Nemzeti Múzeumba került. HERMAN OTTÓ, úgy én is, Norvégiáról szóló útiműveinkben kimerítően leírtuk életmódját, szokásait, gazdasági jelentőségét, tenyésztését, azért e helyen nem terjeszkedhetem ki bővebb ismertetésére, már csak azért sem, mert faunánkban gazdaságilag szóba sem jön.

16. NEM.

FEKETERÉCZE.*OEDEMIA Flemm* 1822.

Csőr lapos; a csőrköröm az egész káva hegyét elfogja; a felső káva töve, a homlok előtt, bütykös vagy dudorodott; fark 14 tollú, hegyezett:

* Az amerikaiakat, mivel csőrük sárgás, RIDGWAY külön fajtának tartja és *Somateria mollissima borealis* névvel illeti.

lábujjak és úszóhártya nagyok; tollazatuk egészen fekete vagy legfőljebb csak a szárnytükök és szemök tája fehér, a tojók kormosbarnák.

A FÜSTÖS RÉCZE.

Oedemia fusca (L.) 1758.

[*Anas fusca* L. — *Anas fuliginosa* BECHST. — *Fuligula fusca* Br. — *Melanitta fusca* BOIE. — *Oidemia fusca* FLEMM. — *Oedemia megapus* BRHM. — *Platypus fuscus* BRHM.]

Népies neve: *fekete récze*, ennek is meg a következőnek is.

Jegyei: házi récze nagyságú, de zömökebb; *a gácsér díszollazatban* egészen fekete, csak szárnytükre s a szem alatt levő foltocska fehér; csőre sárgásvörös ormán és szélein fekete; lábai vörösek, az ízületek és úszóhártyák feketék. A *tojó* kormos barnásszürke, fehéresen áttetsző alapon, szeme előtt és mögött fehér foltok; lábai olajzöldes sárgásbarnák; csőre zöldesfekete. Ugyanilyen, kevés különbséggel, a *gácsér nyári tollazata*.

Mértéke: *H.* 51—53; *Sz.* 25—28; *F.* 7·5—9·5; *L.* 3·3—4·5; *Cs.* 4—4·6.

Nálunk ez a récze is ritkább jelenség, bárha majdnem minden őszszel kerül egy-kettő vizeinken. Lövetett a Fertőn, Velencei tavon, Balaton mellett, Heves-, Pest-, Alsó-Fehér-, Torda-Aranyos megyékben. Leginkább október és november hónapokban mutatkozik. A Velencei tavon azonban 1898 augusztus 18-án elevenen fogtak egy teljesen kiszinezett gácsért; valószínűleg tavasz óta, sebzetten maradt vissza. Igazi hazája a magas észak, különösen Szibéria; Izlandon és Grönlandon nem fordul elő.

A FEKETE RÉCZE.

Oedemia nigra (L.) 1758.

[*Anas nigra* L. — *Anas atra* PALL. — *Anas cinerea* Gm. — *Oidemia nigra* FLEMM. — *Melanitta nigripes*, *megaurus* BRHM. — *Fuligula nigra* Br. — *Oidemia gibbera* BRHM.]

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi; az öreg gácsér homlokának elején feltűnő csőrbütykök gömbösödnek; egészben egyszínű fekete tollazatú; a csőr is fekete, csak orma közepén — a bütykök előtt — sárgásvörös; lábak zöldesfeketék. A *tojó* sötétbarna, torka és melle közepe piszkos fehéres, csőrbütyke kicsiny.

Mértéke: *H.* 46—47; *Sz.* 24—26; *F.* 7—9; *L.* 3—3·4; *Cs.* 4—4·2 cm.

Ez is északi madár s főleg a tengerhez ragaszkodik. Izlandtól keletfelé Észak-Oroszországon át, Szibériában a Taimyr-félszigetig fordul elő. Észak-Norvégiában gyakrabban láttam. Nálunk sokkal ritkább, mint előbbi s mindössze csak néhány példány került eddig, még pedig 1887 április 24-én Fonyódon (Balatonmellék), 1823-ban a Fertőn s egy gácsér Holicson; előbbi a nemzeti utóbbiak a bécsi udv. múzeumban vannak.

17. NEM:

BUKÓ RÉCZE.

FULIGULA Steph. 1824.

Csőrük majd lapos végű, széles, majd magas tövű, hegye felé keskenyedő; a csőrököröm szélesebb, mint előbbi nemnél s kevésbé hajlik le; a középujj hosszabb a csüdnél; a külső ujj karma nem szabad, hanem az úszóhártyába nőtt; igen jól úsznak, miközben testük meglehetősen besülyed a vízbe; élelmöket bukdosva keresik s a víz fenekéről hozzák felszínre; a gácsérok fejtollai legtöbb fajnál, főleg a tarkón, kissé meghosszabbodtak, üstökszerűek vagy bóbításak, sőt lecsüngők; inkább állati (vízi-férgek, bogarak, kis halak, csigák), mint növényi táplálékot esznek.

A HEGYI RÉCZE.

Fuligula marila (L.) 1766.

[*Anas frenata* SPARM. — *Nyroca marila* FLEMM. — *Fuligula gesneri* EYT. — *Fuligula*, *Aythya islandica* BRHM. — *Platypus marilus* BRHM. — *Aythya marila* BP. — *Marila frenata* BP. — *Fulix marila* BAIRD.]

Jegyei: kisebb a házi réczénél; fejtollai nem hosszabbodnak üstökké, a fej buksi, meglehetősen nagy; a szárnytükör fehér alul és hátul fekete szegéssel; csőr, főleg elől, széles.

Leírása. *Gácsér dísztollazatban:* fej, nyak, begy s a hát eleje fekete, a pofák és tarkó táján zöld érczfényű zománczezal; a nyak közepén barnás örv nyomát látjuk; háta közepének tollai fehér alapon finoman feketén vagy fekete alapon finoman fehérén, számos harántsávval czikkázott, ez a színezet és rajzolat uralkodik a vállról a szárnyakar

nyúló tollakon is; a kis szárnyfedők feketebarnák, finom fehér haránt-sávokkal; a szárny egyébként barnásfekete; a begy alja és mell mindegyik tollán szürkésbarna folt; alsótest fehér, a végbél táján szürkésbarnán habozott; a hát alsó része és farcsikja feketés, barnás; csőr ólomkék; szem citromsárga; lábak kékes feketék. A *tojó* csörtöve körül fehér vagy rozsdásfehér; az alsó test — közepét kivéve, mely fehér — *egészben barna*, az oldalak és begy táján rozsdás árnyalattal; a hát közepén a sötétbarna tollak fehéren finoman harántsávosak; az alsó farkfedőkön a barnás szín elnyomja a fehéret.

Mértéke: *H.* 44—45; *Sz.* 20·8—22·4; *F.* 5·3—7·7; *L.* 2·9—4·3; *Cs.* 4·3—4·8 cm.

Európa, Ázsia, Amerika sarkköri tájain költ. Európában még a 70° északi szélesség fölött is találtak; Tromsø szigetén magam is fogtam egy fiókat. Különösen gyakori Izlandon, Grönlandban, Észak-Oroszországban. Télre délibb égövek alá vonul s októberben, novemberben leginkább található tavainkon, úgy márczius végén, ápril elején is. Rendesen nagy csapatokban jár. A Velencei tavon előbb ritkaság volt, újabban — főleg őszszel — számos.

A KONTYOS RÉCZE.

Fuligula fuligula (L.) 1758.

[*Anas fuligula* L. — *Anas cristata* RAY. — *Anas colymbis* PALL. — *Anas scandiaca* GM. — *Anas latirostra* BRÜNN. — *Anas notata* DAUD. — *Anas leucotis* HERM. — *Anas arctica* LEACH. — *Aythya fuligula* BOIE. — *Nyroca fuligula* FLEMM. — *Fuligula cristata* STEPH. — *Fulix cristata* SWIN. — *Fuligula patagiata*, *Platypus fuligulus* BRHM.]

Népies nevei: búbos-, bóbítás récze; bébicz récze (Velencei tó), tarajos rucza; bugár (B.-Csaba.).

Jegyei: előbbinél valamivel kisebb; a gácsér homloktollazata meghosszabbodott, tarkójából pedig hosszú, finom foszlott tollakból való bóbíta csüng alá, mely a tojónál és a fiataloknál kicsiny; szárnytükre fehér, alul fekete szegéssel; csőr elől széles, kék, a köröm vagy a tő (fiataloknál, tojónál) fekete; szem citromsárga, fiataloknál világosszürke; lábak ólomkékesek, úszóhártyák feketék.

Leírása. *Gácsér dísztollazatban:* fej, nyak, begy, mell és hát, farkalja és farkcsikja, szárnyak — a tükör kivételével — feketék, a fej és konty azonban kékes ibolyaszínű, a váll hosszú tollai pedig hegyük felé zöldes fényűek; a hát tühegyinyi finom fehér pontocskákkal behintett;

alsó test fénylő fehér, csak a has alsó felén van némi finom szürkés harántsávozás nyoma. A *tojó* hasonlít az előbbi faj tojójához, *csőrtöve körül azonban a fehérség kisebb, rozsdásabb; az alsó farkfedőkön pedig a fehér szín túlnyomóbb a szürkésbarnánál*, háta egyszínűbb.

Mértéke: *H.* 38—40; *Sz.* 20—21·4; *F.* 5—6·5; *L.* 2·7—3·8; *Cs.* 4·2—4·4 cm.

Európa és Ázsia északi részeiben költ. Norvégiában egyesek a 70° ész. szél. alatt is előfordulnak; az 50° ész. szél.-nél délebbre nem fészkel. Ősszel délre költözködik s lemegy Dél-Európába, Afrikába. Nálunk októberben és márczius végén, ápril elején mutatkozik s nagyobb tóságainkon többnyire csapatosan, más réczék közé vegyülve, a tisztásokat keresi föl. Életmódjában hasonlít az előbbi fajhoz.

A BARÁTRÉCZE.

Fuligula ferina (L.) 1758.

II. tábla.

[*Anas ferina* L. — *Anas ruficollis* Scop. — *Anas erythrocephala* Gm. — *Nyroca ferina* FLEMM. — *Aythya ferina* BOIE. — *Fuligula homeyeri* BÄD. — *Platypus ferinus* BRHM.]

Népies nevei: vörös récze (Velenceze); hamvas vagy vörösfejű récze; nagyobb cigánykacsa (Hevesm.); bunkófejű vagy törökkaesa (Jászberény).

Jegyei: zömök, természetes, valamivel kisebb a tőkés réczénél; szárnytükre világos hamuszürke, alul keskeny fehér szegéssel; csőre hosszabb a csüdnél; lábak ólomszínűek fekete úszóhártyával; csőr fekete, közepén kék gyűrűvel vagy ólomszürke (tojó és fiatalok).

Leírása. *Gácsér dísz tollazatban;* fej és nyak rozsdásvörösbarna; begy, a mell felső része, a hát előrésze és alsó része, farkalja és farsíkja fekete; a hát közepe, úgy a vállfedők, egész alsó test világosabb vagy sötétebb szürke alapon igen finoman feketén harántsíkzott; a szárny és fark sötét hamuszürke; szem tűzpiros. *Nyáron* a fej rozsdavörössége nem oly élénk, az alsótest oldalai barnásak, világosabb habozással; a mell világosszürke sötétebb foltozással. A *tojó* feje és nyaka rozsdás szürkebarna; a hát eleje sötétbarna, alább barnásszürke, világosabb hamuszürkén pontozott; farsíkja feketésbarna; szárnya sötét hamuszürke; alsó test szürkésbarna, világosabb tollszegésekkel; szem barna. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak.

Mértéke: *H.* 40—45; *Sz.* 21—23; *F.* 5—7; *L.* 3·2—4·2; *Cs.* 4·7—5·8 centiméter.

Ez a faj a mérsékelt égöv lakója s a 60° ész. szél. fölött már igen ritka. Európában és Ázsiában egyaránt előfordul. Világrészünkben elterjedésének déli határa a Földközi tengerre dülő országokban van. Nálunk egyike a közönségesebb fajoknak, mely sík vizekkel, nádasokkal váltakozó nagyobb vízállásainkon, tavainkon — főleg ha meglehetősen mély vízűek — mindenütt, helyenként nagy számban található; így a velencei tónak — a következő faj mellett — egyik legjellemzőbb réczéje. A Fertőn, Aldunánál, Balatonnál, a Duna-Tisza mellékén, Ecsedi lápon rendszeren költ, úgy a Dráva mocsarain s egyebütt. Költözködéskor kisebb tócsákon is sok helyt megszáll. Tavaszi érkezésének országos középnapja: *márczius 19.* Októberben távozik délebbre. Május közepe táján fészkel; sokszor az ő és a czigányrécze tojásait egy fészekben találhatjuk s koresosodások is fordulnak elő a két faj közt (*Anas homeyeri*). Fészket nádszálakból, nádlevelekből, sásos, nádas helyekre, zsombékokra rakja s 8—12 világos kékeszöldes tojást tojik, melyek körülbelül három hét múlva kelnek ki. (XXXIX. tábla).

Tojásmérték: *H.* 59—60; *Sz.* 40—43 mm.

Igen ügyes bukó, jó úszó, de nem annyira vad, mint a tőkés kacsa s gyakran tapasztaltam, hogy nemesak egyesek, hanem kis csapat is, sík víz közepén a benzinhajót, daczára a csavar zakatolásának, lőtávokra bevárták. Hangja *khörr, khörr, khörrr.* A megsebesült rögtön elbukik s a közelben nem jön fel többé. Husa igen ízletes. Tápláléka inkább növényi, főleg szereti a gyökereket, hinárt, vízigazok hajtásait.

AZ ÜSTÖKÖS RÉCZE.

Fuligula rufina (PALL.) 1773.

[*Anas rufina* PALL. — *Netta rufina* KAUP. — *Mergoides rufina* EYT. — *Callichen ruficeps, rufinus* BRHM. — *Branta rufina* BOIE. — *Aythya rufina* MAGG.]

Jegyei: házi récze nagyságú; fején bozontos rozsdaszínű vagy barna üstök; csőre vörös, vége felé keskenyedő s egészben karesú; szárnytükre fehéresszürke, elől és hátul szürke; lábai sárgásak vagy vörösesek, sötét úszóhártyákkal.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* fej rozsdavörös, a tarkó felé rozsdasárga; nyakán, tarkóján és mellén keskeny fekete sávoly látható; alsó test feketebarna, oldalt fehér; a szárnyon világosbarna, a vállon háromszögletű fehér folt; háta sötét szürkésbarna; a farcsíkja feketészöld; farka sötét-

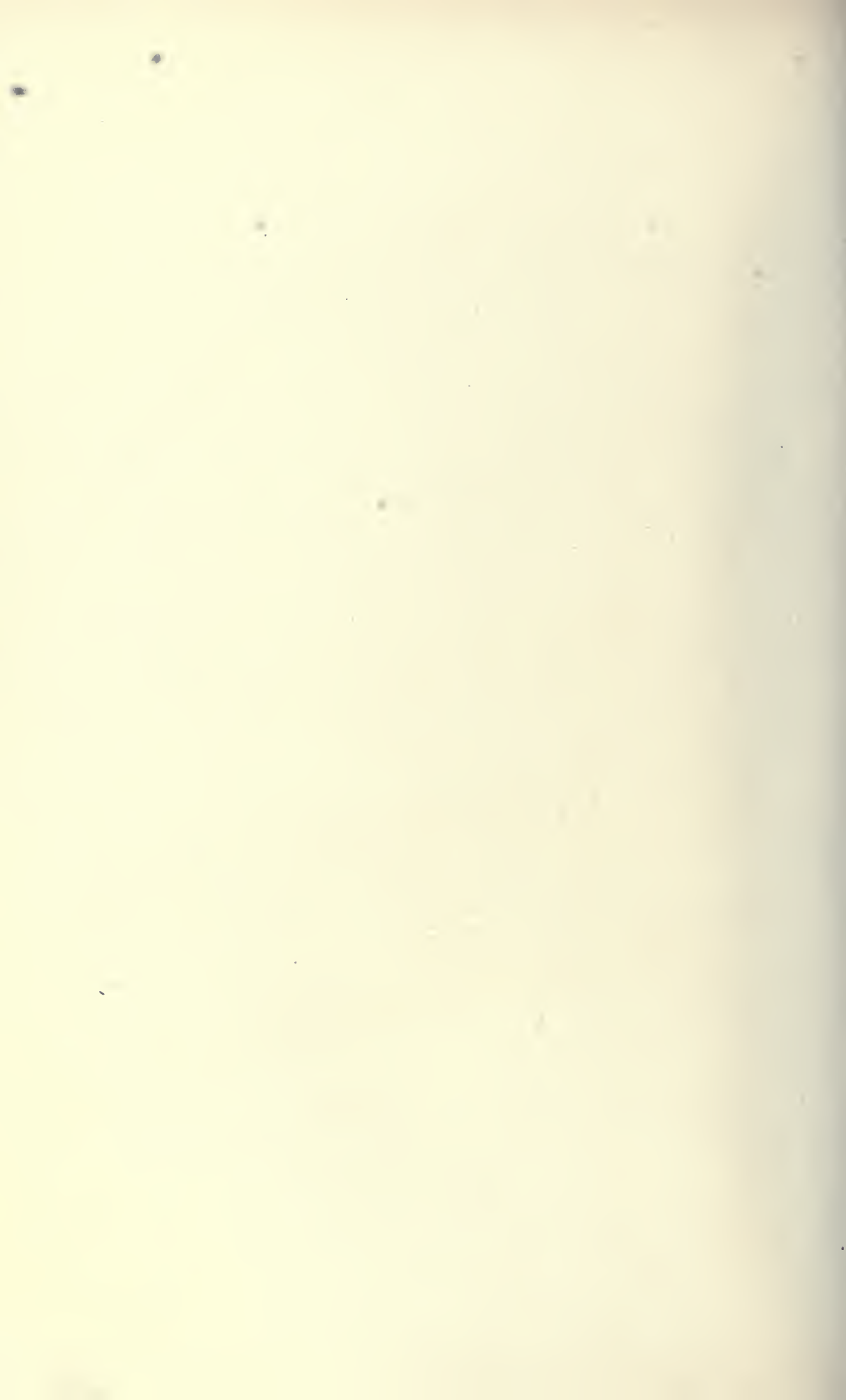
$\frac{1}{4}$

CZIGÁNYRÉCZE

FULIGULA NYROCA (GÜLD)

BARÁTRÉCZE

FULIGULA FERINA (L)

szürke. Nyáron a gácsér hasonlít a tojóhoz, de üstöke nagyobb. A tojó feje teteje rozsdabarna, üstöke kisebb; pofák és nyakoldalak szürkék; torka fehéres szürke; begye, az alsótest oldalai, a váll, felső farkfedők barnák, az egyes tollakon világos sárgás szegés; has és mell fehéres, a farkalján barnás; hát barna, a fark felé sötétülő. Szeme barna, majd (az öregeké) vörös.

Mértéke: *H.* 55—60; *Sz.* 27—27·4; *F.* 6·8—9; *L.* 3·4—4·3; *Cs.* 4·9—5·7 cm.

Európa déli és középső részein ritkább fészkelő, Dél-Oroszországban, a Kaspi-tenger vidékén, Közép-Ázsiában főleg a Mongol-sivatag szék-tavain közönséges; tehát nyugaton igen ritka, keletfelé számosabb. Télen Észak-Afrikában, Indiában. Nálunk ritka madár s csak egyes példányok kerültek belőle, legtöbb a Fertőn, hol régebben költött is, azután a Mezőségeen, Csepel-szigeten s a Velencei tavon. Márcziusban és áprilisban, majd októberben és novemberben észlelték leginkább vizeinken. A Velencei tavon októberben láttam, a közelgő hajó előtt rendesen elbukott s nem került többé elő.

A CZIGÁNYRÉCZE.

Fuligula nyroca (GÜLD.) 1769.

II. tábla.

[*Anas nyroca* GÜLD. — *Anas africana* GM. — *Anas leucophthalmus* BECHST. — *Anas gmelini* LATH. — *Nyroca leucophthalmus* FLEMM. — *Aythya nyroca* BOIE. — *Nyroca obsoleta* BRHM. — *Fuligula nyroca* STEPH. — *Aythya leucophthalmos* BRHM. — *Fuligula leucophthalma* REICHW. — *Nyroca ferruginea* SH. & DRESS. — *Nyroca nyroca* FLEMM.]

Népies nevei: csukoládérécze (Velence); muérrécze (Fertő); bagó récze (Dinnyés); bukdácsoló récze; fehérszemű récze.

Jegyei: kisebb mint előbbi; szárnytükre fehér, alul barnásfekete szegéssel; az evezők belső fele többé-kevésbbé, úgy a szárny alja is, fehér, ezért a szárny fehér és sötéttarka, a mi repülés közben igen feltűnő; az alsó káva töve alatt az állon kis fehér folt látható; a fej gesztenyebarna.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* fej, melynek búbja kissé üstökös, nyak, begy, a mell felső része, úgy az alsó test oldalai fénylő gesztenyevörösek; a nyak közepe széles örvszerűen, összefüggésben a hát elejével, úgyszintén az evezők külső része és hegye is többé-kevésbbé fekete-barna; a háton néha alig észrevehető rozsdásbarna, tühegynyí pontozás; a hosszú válltollak hegye feketezöldes zománczfényű; alsó test

fényes fehér, has és végbél tája barnásszürkén füstös; farkalja fehér, farsikja barnásfekete; farka szürkés feketebarna; csőre sötét ólomszürke; lábai zöldes ólomszürkék, izületek és úszóhártyák azonban feketék. A *tojó* nem üstökös; feje, nyaka sötét rozsdabarna; begy és alsó test oldalai sötétbarnák, világosabb habozással; mell fehérszürkés, barnán áttetsző. *Nyáron* a gácsér hasonlít a tojóhoz, de élénkebb, tisztább színű és rajzolatú, a fej és nyak vörösbarnább. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de mellük nem fehér, hanem kormosbarna s így egészben — kivéve a tarka szárnyat — sötétek. Az öregek szeme fehér, a fiataloké szürkés, barnás.

Mértéke: *H.* 36—39·5; *Sz.* 18—20; *F.* 5·3—6·7; *L.* 2·6—3·8; *Cs.* 3·6—4·7 cm.

Hazája Közép- és Dél-Európa, főleg a keleti részek felé gyakoribb, míg nyugaton ritkúl, a Kanári-szigeteken nyugatiabbra még nem találtak. Közép-Ázsiában szintén költ. Telelni Egyiptomba, Abysziániába, Indiába, Birmába megy. Vizeinken a legközönségesebben költő rézcéink közé tartozik. Leginkább ragaszkodik a nádas, vízínövényzettel benőtt nagyobb tavakhoz, posványokhoz, hol a csáté és csuhu mellett bőviben terem a sokféle hinár, békalencse, vizifonál, békanyál, tavirózsa, kolokán, vízidió. A hol a szárcsa szeret, ott ő sem szokott hiányozni. Hozzánk márczius 10-ike táján érkezik s novemberben megy el. Májusban fészkel s 7—12 rövid, kerekalakú, zöldes barnássárga, finom, alig fénylő héjú tojást tojik.

Tojásmérték: *H.* 48—52; *Sz.* 35—39 mm.

A tojásokat három hétig vagy pár nappal tovább üli. Rendszeresen kisebb csapatokban jár s felkelésnél erős, szakgatottan ejtett *kr, kr, kurr, kurr, körr, körrr* vagy *krekrekr* hangokat hallatt. Főleg rovarokból, álczákából, növényhajtásokból, magvakból, levélkékből, halacszkákból él. Husa izletes.

A KERCZE RÉCZE

Fuligula clangula (L.) 1758.

III. tábla.

[*Anas clangula* L. — *Anas glaucion* L., Gm. — *Glaucion clangula* KAUP. — *Clangula glaucion* BRHM. — *Bucephala clangula* SUNDV. — *Clangula chrysophthalmus* MACG. — *Clangula clangula* SHARPE.]

Népies nevei: jeges récze (Velencei tó s egyébütt is több helyt), bujarrécze; buksi récze; deres récze (a ♀ a Fertőn); bikafejű récze; lármas kacs; bugárkacs (Békésm.).

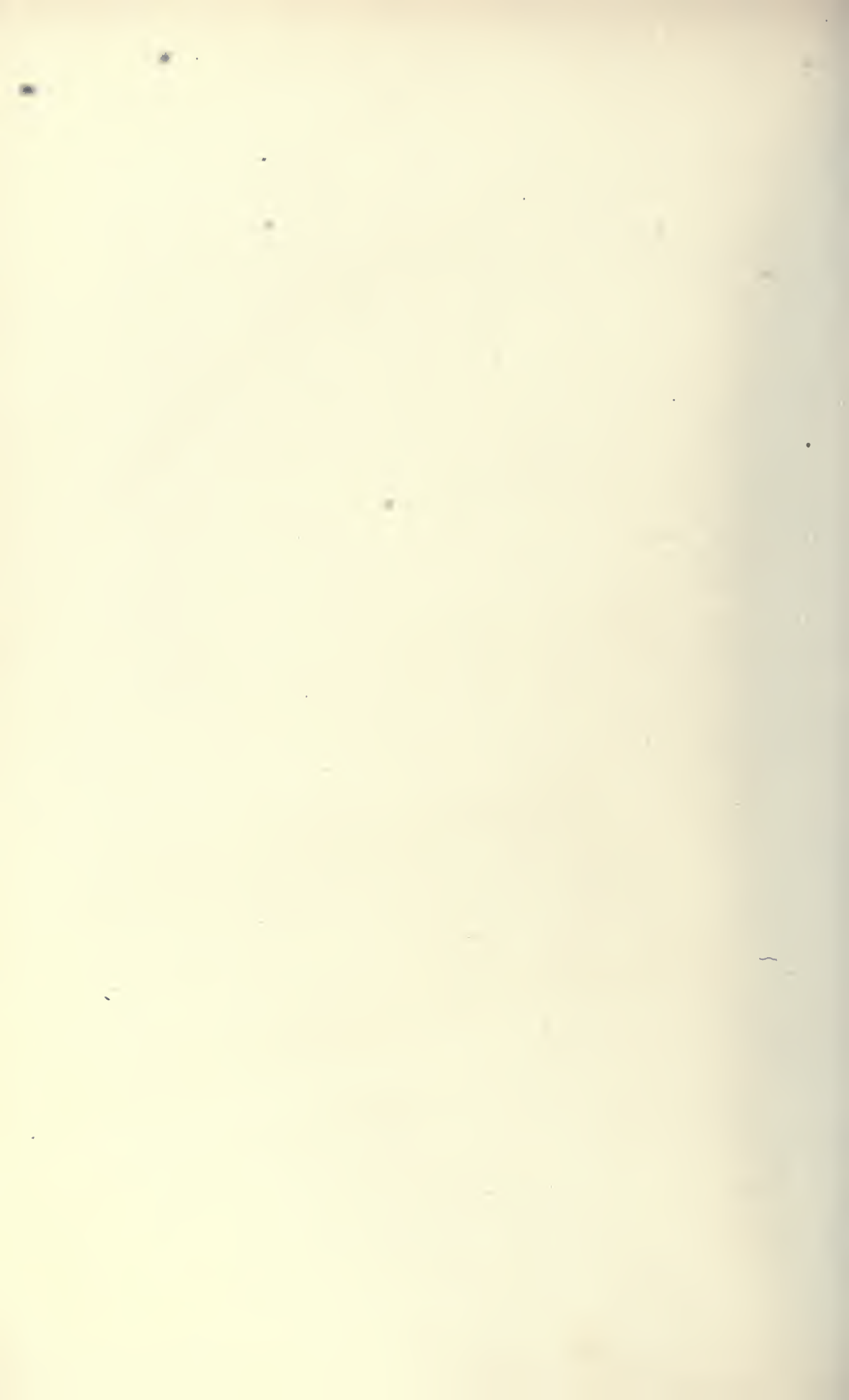
Jegyei: kisebb a házi réczénél, csőre rövid, tőben magas, nem széles, hegye felé még inkább keskenyedő; szárnytükre és alsótete fehér;

$\frac{1}{4}$

KERCZERÉCZE
FULIGULA GLANGULA (L.)

APRÓRÉCZE
ANAS GRECCA L.

feje buksi, szeme aransárga; egész termete zömök; sajátságos, erős, messzehallható suhogással vagy inkább sziszegéssel repül, mely hangot a sebesen mozgatott, erős tollú szárnyain átsurranó levegő okozza.

Leírása. *Gácsér dísztollazatban*: főszíne fehér és fekete; az egész fej sötétzöld, érezfényű, kissé üstökös, csak a torok fénytelen fekete; csőrtövénél mindkét oldalon meglehetősen nagy kerülékalakú fehér folt; a háta és farcsíkja fekete; a czomb tája barnás feketeszürke, úgy a fark és nagy evezők is; a szárny fehér és feketetarka; válltollai hosszúak, fehérek, feketén szegve; alsó teste fehér; lábai sárgák, úszóhártyái feketék; a csőr feketebarna. A *tojó* kisebb a hímnél, feje csokoládébarna, a csőrtőnél nincsenek fehér foltok; nyaka, begye hamuszürke, minden toll hegye világosabb szegésű; felsőtest barnás sötétszürke, úgy a fehér alsó test oldalai, a czombok tája, fark és a szárny, utóbbi legsötétebb, de tükre fehér; *csőre barna, hegye felé narancssárgás gyűrűvel.*

Mértéke: *H.* 41—43; *Sz.* 20—23; *F.* 6·7—10·5; *L.* 2·7—4; *Cs.* 2·7—3·8 cm.

Ez a récze Európa és Ázsia északi vidékeit lakja, főleg az 58° és 71° északi szélesség közt. Nagynéha azonban egyes párok délibb tájakon is visszamaradnak fészkelésre. Nálunk októbertől áprilisig különösen számos s jégment tavainkon, nagy folyóinkon, folyamainkon százankint látható. Ez az a réczefaj, mely a bukókkal vegyesen, de amazoknál mindig számosabban, a fővárosi Dunát telente népesíti s a Csepelszigettől a Margitszigetig terjedő folyamrészt sem véve ki, vidám bukducsolásaival, fürge úszkálásával mulattatja a járókelőket. Eleme a jéggel zajló víz, ezért hívja népünk «*jeges réczének*», mely név azonban régi soron a nálunk ritkább következő fajt illeti. Áprilisban ismét visszavonulnak északi fészkelő helyeikre. Hogy azonban egyes párok családalapításra nálunk szorultak, arra is van adatunk. Így 1886-ban a Fertő táján, Süttör község és a hanyásági Egererdő közt, az úgynevezett «Gyenes»-ben, május végén talált az eszterházi vadász egy párt, melyből a tojót meglőtte s benne kifejlett tojásra bukkant, fészket is meglelte. A Velencei tavon pedig 1888 júliusában láttam egy párt, melynek fészket nem bírtam ugyan megkeríteni, de kétségtelen, hogy ezek is itt költöttek.

Kisebb halakkal, csigákkal, kagylókkal él. Míg nálunk van, hasznot nem szerez, inkább csak némi kárt, t. i. a halgazdaságnak; azért bátran lőhetjük.

A JEGES RÉCZE.

Fuligula hyemalis (L.) 1758.

[*Anas hyemalis* L. — *A. glacialis* L. — *A. brachyrhynchos* BES. — *Clangula glacialis* BOIE. — *Harelda glacialis* STEPH. — *Pagonetta glacialis* KAUP. — *Crimonessa glacialis* MACG. — *Fuligula glacialis* LESB.]

Népies neve: jeges récze (Velencei tó, nem különböztetik meg a *F. clangulától*).

Jegyei: nagyságra a házi és a kis csörgő récze közt áll; csőre feltűnő rövid, kicsiny, kúpos és nem széles (tőle pisze kifejezése van); a fiataloknál az egész esőr feketebarna, ellenben az öregeknél csak a esőrhegye és esőrtő, egyébként vörössárga; lábak feketebarnák; szárnytükre nincs; a has fehér; fej barna, fehér és szürketa; a gácsérnak középső két farktolla nyársalakúan erősen meghosszabbodott.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* nem a szín sokfélesége — mert fehér, szürke, barna és rozsdabarna a színezete — hanem azok eloszlása folytán igen tarka s feltűnő madár; pofák világos hamuszürkék, a nyak oldalain nagy sötétbarna, alsó részén rozsdaszínű foltok; torok, nyak, fejtető — ez néha sárgás árnyalatú — valamint a hát előrésze fehér, úgy a has és farkalja meg a szélső farktollak is; a válltollak hegyesen, erősen meghosszabbodottak s úgy, mint az alsó test oldalai, halványszürkék; a felső test, a szárny, középső farktollak, begy és mell fénylő sötétbarnák; szem vörössárga. A *tojónak* fejteteje, pofájának a nyak felé eső része, torka, nyakának alsó része a begyig, felső része, szárnya és farka többé-kevésbé sötétebb vagy fakóbb barna; alsó teste valamint többi részei fehérek. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de fejükön, nyakukon füstösebbek. A nyári tollazatban felső testükön rozsdasárgás és fakóbbarna szín uralkodik. A tojó szeme barnássárga, a fiataloké szürkebarna.

Mértéke: *H.* 30—31·5 (50—55); * *Sz.* 19·7—24; *F.* 6—6·3 (19—22·6); ** *L.* 3·2—3·5; *Cs.* 2·5—3 cm.

Ez a récze, nevéhez méltóan, igazán az örök jég vidékein költ, mert a legészakibb sarki tájakon s még a 82° északi szélességen túl is találták. Az északi Sarkkörnél délebbre már ritkábban fészkel, de Európa, Ázsia,

* A zárójelben álló szám a gácsér testhosszúsága a csőr hegyétől a meghosszabbodott középső farktollak hegyéig.

** A gácsér középső farktollainak hosszát — tövüktől hegyükig — zárójelbe fogtam.

Amerika hideg öveiben egyaránt otthonos. Télre mérsékeltőbb éghajlatok alá költözik, de nem nagyon délre s nálunk már a ritkább fajok közé tartozik. Láttam néhányszor a velencei tavon, lőtték Pest-, Pozsony-, Baranyamegyében, Erdélyben, a Fertőn, Balatonon s másutt. A velencei tavon lövöttek közül öt kitömött példányt ismerek (közülök három nálam), ezek egyike április 14-én 1894-ben esett.

Gazdaságilag nem igen jön számba, mert tápláléka főleg csigákból, kisebb kagylókból, rákocskákból, mellesleg vízínövények hajtásaiból, magvaiból áll.

18. NEM:

RÉCZE.

ANAS L. 1758.

Egészben karesübbak, mint az előbbi nemekbe tartozók, főleg nyakuk hosszabb és vékonyabb; úszva nem süppednek annyira a vízbe; csőrük legtöbbször végig egyforma széles, de úgy mint farkuk is, változó alakú; hátulsó ujjukon nincs bőrkarély; a külső ujj jóval rövidebb a középsőnél s karma tőben vagy legfőljebb felerészben van az úszóhártyába benőve; nem igen jó bukók, inkább csak belefördülnek a vízbe, a nélkül, hogy lebuknának s «tótágasan» keresgélnek.

A TÓKÉS RÉCZE.*Anas boscas* L. 1758:

Népies nevei: töke-, zöldfejű récze, rucza, kaesa, gócza; törzsök récze (Barbacsitó, Sopronm.); öregécze (Fertő, Velencei tó), dunai récze (Velencei tó); nagy kaesa.

Jegyei: házi récze nagyságú; szárnytükre kék ibolyaszínű zománccsal, felül és alul fekete és fehér szegéssel; lába narancsvörös, csőre zöldessárga fekete csőrökörömmel, a tojónál és fiataloknál alul és a széleken sárgás, egyébként zöldesbarna; szem sötétbarna.

Leírása. *Gácsér dísz tollazatban:* egész fej s a nyak egy része feketészöld érczfényű; nyaka közepén fehér örv, mely azonban a nyak felső részét nem fogja át; a nyakoldalak, begy és a mell eleje gesztenyeszínű; a felső nyak közepén, a hát felé, barnás hamuszürke alapon finom feketés, sötét és világosszürke pontozás, mely hullámos haránt-

csíkozásban sorakozik; alsó test világos szürke, minden toll sötét finom hullámos csíkozással, mely az oldalakon legélesebb; a hát felső része sötétbarna, fehéres, igen apró pontozással, lejjebb barnás és sötét fekete-zöld; a farsik, farkfedők sötét zöldesfeketék, érczfényűen zománczosak, ugyanily színűek a farsikból felkunkorodó tollak és az alsó farkfedők; a szárny felső fele barnásszürke, a nagy evezők azonképpen, de a tollak szára és töve itt világosabb, a tükör mögött levő harmadrendű evezők szürkék, tövük táján barnásak, a válltollak meghosszabbodottak, részben dióbarnák (külső szélük), részben fehéresszürkék (belső szélük), igen finoman, sokszorosán feketén harántcsíkozottak; a fark szürke, minden toll szélesen féhéren szegett. A *tojó* alapszíne rozsdássárgásbarna, a hason legvilágosabb, a begy és mell táján legrozsdásabb; a fejtetőn le a tarkóig, úgy a szemeken, át hosszú, sötétbarna folt húzódik; a fej és nyak sötétbarnán pontozott, a begy félholdszerűen, a hát mindegyik tollának töve ugyanily színűen foltos; csőre a széleken vörössessárga, főszíne azonban zöldesbarna.

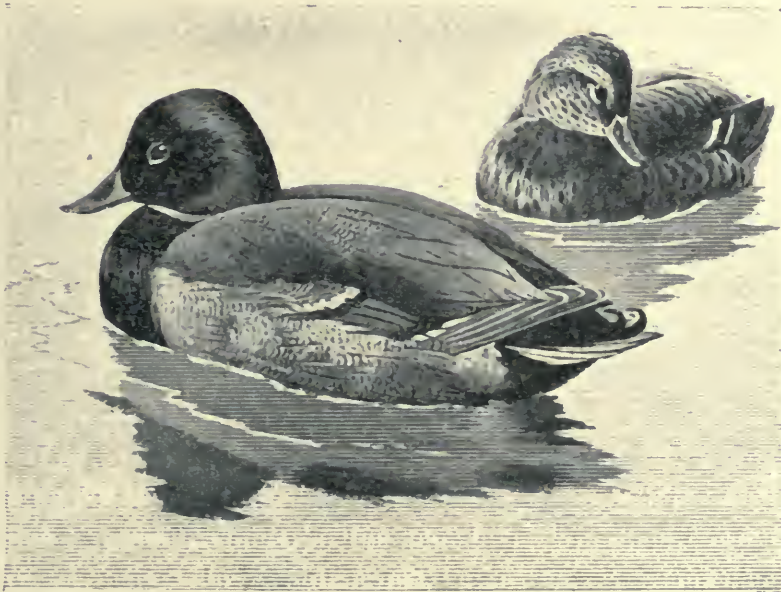
A *fiatalok* körülbelül a tojóval egyeznek, csak hogy hasuk sárgásfehér, csőrük világosabb. Nyáron a gácsér hasonlít a tojóhoz, de sötétebb, egy színűbb barnás begyű, farkában nincsenek felkunkorodott tollak.

Mértéke: *H.* 55—60·5; *Sz.* 25·3—28·7; *F.* 8·5—11·5; *L.* 3·4—5; *Cs.* 5·6—6·2 cm.

A tőkés récze elterjedése igen széles körű; alig van rokonai közt még egy faj, mely annyi helyen, délen és északon, az Ó- és Újvilágban egyaránt előfordulna. Leginkább azonban Európa, Ázsia és Amerika mérsékelt égövét, fel a Sarkkörig, lakja; azontúl ritkul. Hazánkban is a leginkább elterjedt, legközönségesebb réczefaj s kivéve a nagy síktükrű, mély, nád és mindenféle vízínövények nélkül szűkölködő vizeket, majdnem mindenütt előkerül. Sőt oly vidékeken is megfordul, — ha máskor nem, legalább költözködéskor, — a hol mocsarak, lápok nincsenek s vízimadár alig talál más helyet, mint legfőljebb holmi kis vizeret, tócsát, gulyaúsztatót. Nemcsak a síkságon, még pár száz méternyi magasan, hegyek, erdők közt fekvő locsogókon is reá bukkanhatunk. Ő az igazi «*vadrécze*», a leginkább ismert, legnépszerűbb alakja családjának, a mi háziréczenk ükdédapja s e mellett egyike legszebb réczéinknek. Habár — mint mondtam — szinte mindenütt előkerül, mégis legkedvesebb helyei az alacsony vizállású, sással, kárával s mindenféle vízínövénynyel bővelkedő területek, melyek helyenként csalitosak, erdősök, éger- és fűzfárszletekkel, vízárkokkal, erekkel, kisebb-nagyobb tisztásokkal váltakoznak, a közelben pedig gabonaföldek terülnek el s a sík-

ság egyhangúságából, a termőföld gondozottságából apróbb locsogók, kopolyák csillognak elő. Így a nagyobb folyóink mocsaras, ligetes erdőiben, az év jó részén víz alatt álló erdőségekben, kiváló számos pl. a Hanyóságban. Ellenben nagyobb szabadvízű tavainkon — különösen fészkelve — ritkábban található. Magán a Fertőn, Velencei tavon a többi réczefajok mellett alig számbavehetően, a környéken levő mocsarakban, nedves rétségekben, vetésekben azonban rendszeren költ. Nagy számban fészkel a Pozsonymegyében fekvő, körülbelül 1000 kat. hold

♂

♀

Tökés récze (*Anas boschas* L.)

nagyságú «Soór» mocsárban, melynek fele vizes kaszáló, fele pedig csátéval, náddal, sással, csalánossal benőtt, hónapokon át vízben álló, égererdő. Ez a terület a tökés réczéknek valóságos fészektelepe, hol egy-két pár más fajú réczét leszámítva, majdnem kizárólag csak ő költ, száz és száz párban.

Északon madarunk határozottan költözködő, ellenben nálunk nem tisztán az. Java részök ugyan délebbre távozik telelni, de számosan mindaddig itt maradnak, míg csak jégment vizeket találnak. Ilyenkor főleg folyó vizeinken, meleg forrásos tócsáinknál tartózkodnak s ide-oda kószálnak nyílt vizeket keresgélve. Február végén és márczius elején azután, mikor

az idő kienged, a jég eltakarodik, számuk újra felszaporodik. Kacsáink közül ő fészkel legkorábban. Alig, hogy az első tavaszi fuvalom meglangyosította a levegőt, a nagy vándorcsapatok párokra szakadoznak, együtt járnak s ilyenkor felkelésnél a tojó rendszeren elsőnek kap szárnyra, a gácsér pedig sárogva követi. Szerelmök szenvedélyes s főleg a gácsért igen forró indulatok töltik el, — sőkszor a hűség rovására. Nagyjában mégis ragaszkodik párjához, de csak addig, míg a fészek elkészült és megtelt tojással.

Fészkeket igen különböző helyekre rakják. S bár a régi jó magyar népdal azt mondja:

«Káka tövén költ a rucza»

mégis éppen a tökés kacsára nem szabály ez, mert úgy a sásban, kákában, vetésekben, mint bozótok, fűzfák, bokrok alján, tuskók mellett, sőt igen gyakran faodukban, csonka fűzfákon, elhagyott szarka-, varju- vagy ragadozómadár-fészkekben üti fel családi otthonát. Az Al-Dunánál leginkább fekete nyárfák, fűzfák nagy odvaiban, sőt házfedél zsupjai közt is találtam fészket. A fészek nádlevelekből, száraz nádszálakból készül, kerek belsejét pedig a tojó finom pelyheivel béleli ki. Április elején, májusban, sőt június elején is találtam egészen frissen rakott tojásokat. A kotlás különböző ideje részben a terület sajátosságaitól, viszonyaitól függ. Árvizes területen, hol a földszintes fészkek gyakran tönkre mennek, leginkább leljük a késői tojásokat, míg kiváló alkalmas, békés helyeken korán találhatók azok például a «Soór»-ban. A tojások majdnem teljesen megegyeznek a házikacsa tojásaival, kemény, sima héjuak s szürkés sárgafehér színűek.

Tojásmérték: H. 51—27; Sz. 38—40·6 mm.

Közönségesen 10—12 darabból áll fészkealja, de néha csak 8, majd meg 16 is akad. Az alatt, míg a tojó odaadóan üli fészket s ellenségekkel szemben bátran védelmezi, addig a gácsérok elfelejtik házas voltukat s adják a «legény»-t. Csapatokba verődve nem törődnek többé hitves társaik aggódó gondjaival, hanem elhagyják a fészek környékét s víg czimborákkal élük életüket. Ezekhez a «kajtárokhoz» azután a nem szaporító vagy szerencsétlenül járt tojók is rendszeren csatlakoznak. Egy-két nappal előbb vagy később, általában azonban négy hét alatt kelnek ki a tojások s ekkor az anyamadár rögtön vízre vezeteli fiókáit. Nem miúdig lévén a fészek víznek közvetlen közelében, a pelyhesek gyalogosan, tityegve-tótyogva, *bib, bib, bib* szólással követik anyjukat, ki féltékenyen kalauzolja őket a vízre, a réczetermészet igazi elemére, felhasználva útközben a füves,

gazos helyek védelmet nyújtó sűrűjét, halk szaggatott sárogással vagy inkább mély torokhangú biztatással hivatgatván a világba lépő családot. Ha a fészek fán vagy nem a földön, hanem magasban volt, egyenként a földre hordja kicsinyeit, vagy pedig kiugraszítja őket a fészekből — mindkét esetet megfigyelték — s ezután vezeti a közeli tócsára, vagy érhez, vízfolyáshoz, csatornához, melyen elúsznak a lápra, mocsárba, tóba — nagyvilágukba. Ez időtájt a kajtárkodó gácsérok is levetik díszes nászruhájukat, vedleni kezdenek. Tollazatukat gyorsan elhullajtják, de új köntösüket is hamar felöltik ugyan, mégis egy ideig csak lubiczkolnak, bukdosnak s a víz színéről nem tudnak felemelkedni. Az ilyen vedlő réczéket a Fertőn «veretett réczének» hívják s leginkább május végén június elején találkozunk velök. A fiatal réczék e közben anyányivá nevelődtek s repülősek lesznek. A «Soór»-ban már június közepén, főleg azonban 20-ika táján majdnem mind szárnyra kapnak, más helyeken június végével s július első felében. Egyideig még összetartanak a fészek-aljak, de a régi meleg családi élet nap-nap után meglazul, elszéledeznek, idegen rokonokkal adják össze magukat, csapatosan vagy magukban is kószálnak, kijárnak a szemes életre lakmározni, ide-oda látogatnak, hol bőven kerül az eleség. A tőkés récze, csak úgy mint a többi réczék is mind, szemes, vigyázó állat s nagy értelmi tehetséggel van megáldva, már tudniillik a mennyire madárlétére lehet. A vizen behúzott nyakkal úszik, folyton táplálék után kémkedve, melyet vagy szüresölve vagy félig vízbe fordulva szakasztottan úgy keresgél, mint a házi récze. Napközben csendes tisztásokon, szélvizek füvesében tartózkodik, ki-kilép a partra, kutatgat vagy pedig szárnya alá dugott fejjel megpihen. Ha valami gyanus neszt hall, S alakúan erősen összehúzott nyaka felegyenesedik, figyel; s ha csakugyan bajt sejt, hápogva szárnyra kap. Legmozgalmasabb hajnalban és alkonyatkor, midőn egyik kisebb locsogóról a másikra, a nagy tóból a kis tavakra vagy fordítva, a vetésekről a vízre vagy a vízről a mezőre «húz». Ezt a szokását ismerve a vadászok, rendszeren megtartott beszálló helyeikre elállnak s így legkönnyebben kerítik fegyverére az óvatos vadat. Vadászhatjuk azonban a réczét, keresgélve, utánajárva, valamint hajtókkal is; de legszebb s legeredményesebb, e mellett legolcsóbb, mégis a «les» marad. Mikor a nap a szemhatár felé száll s kezd az ég pirkadni, vörösödni, a szunyogok hada pedig tánczot járni: kitelepszünk alkalmas lesőhelyünkhöz várni a jó szerencsét. Miután a nap égi pályáján elbukott a szemhatár alá s a szürkület szétterjeszti feketülő fátylát, az éji bogár bűgása, szunyogzűmmögés és távoli tücsök ciripelés pedig betölti a rétet, lápot, mocsarat: akkor a komoruló légben

is hol itt, hol ott, sebesen haladó fekete pontocskák tűnnek föl, majd megüti fülünket a *sáp, súp* vagy *gouáp, góhráp* és a sajátságos *sz, sz, sz, sz* hanghoz hasonlítható szárnyzuhogás, miket a nyakát előrenyújtva, fejét ide-oda forgatva huzó récze hallat. Egyenként, vagy «folt» folt után, suhannak el fejünk fölött s izgatják vadászszenvedélyünket, alkalmat nyújtván puskánknak, hogy tegye kötelességét. Mikor a sebesen bolygó kacsák egyes pontokra leszállnak, akkor szárnyaikat kitarva, hol jobbra hol balra dűlve, mintegy kalimpálva vágódnak be. Ez így tart, míg csak az alkonyat bele nem merül a vak éjszakába, s az elsuhintó réczék csak mint fekete árnyak szálldosnak körülöttünk; de már alig látjuk őket, tehát fegyvervégre se kaphatjuk. Később meg csak szárnyalásukat halljuk még a feketeségben, vagy a megszálló kacsák vízre ereszkedésének zaját, a mit TOMPA oly híven fest:

«S mintha dobnál a vízbe nagy követ
Egy locsanást benn új meg új követ,
Vadrécepár csap a habokba ott...»

Ekkor indulhatunk. Ha már előbb nem tettük, most úgyis hiába keresnök össze a lelőtt vadat, hát hajnalra halasztjuk ezt. A hajnali les hasonló az estihez; sötétben indulunk ki leshelyünkre s a világosodó nappal várjuk a húzó vadat. Azért előnyösebb ez a vadászra, mert a lőtt vadat a les végén azonnal össze is keresgélheti. A szárnyazott récze ugyan ekkor is hamar kereket old, elmászik a sűrű nádas, csatés csu-husban, el-elbukik s a víz alatt belefogódkodik valami gyökérbe, hinárba, megmered s odaveszik. A réczék közt legízletesebb húsú s főleg a késő őszszel lövöttek, meg a fiatalok pecsenyéje keresett. Ezért vadász, halász szemében az «öreg récze» érdemes vad, melyért minden más vízi vadat szívesen elbocsájt. A halászember felfogásában a szárcsa «komisz», de a felkelő réczét mindig megdicséri s «szép», «nagy», «gyönyörű» jelzőkkel illeti. Vadászszaak is, fogják országszéltében s helyenkint igazán nagy mennyiségben. A pozsonymegyei «Soórban» a vadászat évadja alig néhány hónapig tart s mégis pár százra-ezerre rúg az elejtettek száma. Tudok esetet, hogy a dinnyési mocsárban egyik kiváló puskásunk egy les alatt közel 80 darabot lőtt, megjegyzendő, hogy főleg a kiszinezett gácsérokat választotta ki s a sok elvesztettet tekinteten kívül hagyva, csak azt számította, a mit a tóból kihozott. Holicsón, mesterségesen berendezett tavon — egyéb récefajokkal — a tőkés réczét is nagy mennyiségben fogják, lószórhurokkal pedig a már többször említett «Soórban», hálóval és hurokkal a Száva mentén, Topolovácson s másutt. Október-

ben a gácsérok és fiatalok újra vedlenek, előbbieket nyári tollazatukat vetik le s átszínülés, tollpótlás útján újra díszbe öltözködnek, a fiatal gácsérok azonképpen. Novemberben kiszinezetten járják a vizeket, de ekkor legnagyobb részök kezd már délebbre húzódni.

A tőkés-réceze tápláléka igen különböző, sokféle. Az itt telelők a megmaradt vizinövények magvait, a kisebb halakat falatozzák; de egyebet is. Idevágólag UJLAKI ISTVÁN* érdekes megfigyelését is közlöm, a ki feljegyezte, hogy 1880 előtt, mikor a Bodrog még nem volt szabályozva, a környékbeli hegyi- és láperdők makkoló helyeihez rengeteg számban húztak s a makkon jól meghíztak. Az ötvenes években Sárospatak vidékén Bodrog Halász mellett a Bodrogot tél idején úgy ellepték, hogy be sem igen fagyhatott. Ezek a kacsák a szomszéd Kengyel erdőbe jártak makkolni. 1873/4 télnek közepén szintén nagy számban jelentek meg Veresharaszttól lévő posványos réten, de legtöbbszörre el voltak gyengülve s közel bevártak, a lövöldözésre sem távoztak messzire. Az elejtettek begye tele volt makkal. Megjegyzi, hogy azon tájt a pataki hegyi erdőkben kiváló makktermés volt. A lövöttek közt alig akadt tojó.

Legkedvesebb élelmők a békalencse (Lemna), azután a harmatkása (Poa vagy Glyceria fluitans), melyet főleg a fiatalok kedvelnek, a patakfű, lapu, vizitorma, szironták, a *Sagittaria* gyökér gumói, vizidió, különböző hinármagvak; mindezeknek levélkéit, gyöngye hajtásait is csak oly falánkan költik el, mint különböző vizibogarakat, azok álczáit, csigákat, halikrát, kisebb halakat, gilisztákat, hernyókat, gyökerecskéket. Evés közben homok- és apróbb kaviesszemeket is nyelnek, hogy könnyebben emészthessenek. Aratáskor azután kilátogatnak a mezőkre s a markon fekvő, kévékbe rakott gabonára vetik magukat. A kölest, zabot, árpát, dézsmálják ilyenkor s nemcsak rengeteget falnak fel belőle, hanem rendszeren nagy csapatokban lepvén a gabonát, össze-vissza járják, kinyomtatják s szárnyaikkal kicsépelik a kalászokat annyira, hogy mikor az életet behordták, még napokig reájárhatnak a tarlókra, kihullott szemeket lakmározni. Az ország számos vidékén, hol igen sok a tőkés réce, ez a vetésre való járásuk valódi csapás, mert néha annyian lepik el a táblákat, hogy rövid idő alatt jókora területeket egészen tönkre falnak. Bácsmegyében a pusztapéklai állami birtokon a rizsföldeket is felkeresték s nagy seregekben húzván oda falatozni, sok kárt okoztak. A Hortobágy vidékén meg azon panaszkodnak, hogy a sok kölest pusztítják s egész éjjel őrizni kell a földeket, nehogy megsemmisítsék a termést. Mindezekből látjuk,

* Term. Tud. Közl. 1896. évf. 164—165. lap.

hogy récénk a mezőgazdaságra és erdőgazdaságra sem egészen közömbös madár, sőt helyenkint határozottan — főleg bizonyos időszakban (gabna-érés, aratás) — káros. A vizeken inkább közömbös, mert a csekély halpusztítás fejében sok kellemetlen rovar, csigát is elemészt. Káros voltáért azonban eleget bünhődik, mert ugyancsak nyomán van a puskásnép!

Általában récefajaink a halászat és mezőgazdaság szempontjából vagy közömbös, vagy inkább káros madaraink közé tartoznak. Közvetlen hasznot azonban sok fajnak pecsenyéje szolgáltat s ezért mint «hasznos vadak», a vadászat körébe tartoznak.

A KENDERMAGOS RÉCZE.

Anas strepera L. 1756.

[*Anas kekuschka* GM. — *Anas cinerea*, *alexandrina* GM. — *Chauliodus strepera* SWAINS. — *Chaulelasmus cinereus* BRHM. — *Ktinorhynchus streperus* EYT. — *Chaulelasmus streperus* GRAY. — *Chaulelasmus americanus* BP. — *Querquedula strepera* MACG.]

Népies nevei: kergőrécze, hápogó- vagy sáporécze (ΠΑΚΗ); tükrösruca.

Jegyei: valamivel kisebb, karcsúbb nyakú és vékonyabb, rövidebb csőrű, mint a tókéskaesa; csőre töben és hegyén egyforma széles, a felső káva finom fogazása oldalt nézve is látható; a szárnytükör eleje világos szürke, alul vékony fehér szegéssel, majd fekete, azután fehér; a tükör fölött széles fekete folt s e fölött gesztenyebarna nagy folt (a fiataloknál nem igen élesen kivehető); egészben szürkésbarna tollazat jellemzi, a szárnyon pedig a gesztenyebarna, fehér és fekete élénk színek; a gácsér csőre fekete, a fiataloknál és tojónál az alsó káva vöröses sárga, ugyanily színű a felső káva széle és töve tája az oldalakon, egyébként barnásfekete; szem barna; lábak sárgásak, fekete úszóhártyával.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* fej és a nyak felső fele halvány rozsdásszürke, némileg sárgás alapon feketebarna petytyekkel finoman behintett; a szemén át s a fejtetőn sötét folt; a nyak alsó fele, begy, hát eleje egyforma szélesen félholdszerűen feketén és fehéren harántfoltos, úgy az oldalak is, de itt finomabb a foltozás; a hát alsó fele, farsíkja és farkalja fekete; a fark barnásszürke, világosabb szegéssel, a külső részen főleg; az evező és válltollak — kivéve a jellemzőket — barnásszürkék; a mell közepe fehér, az oldalak és has felé szürkésbe játszó. A *tojó*, kivéve a szárny színezetét, hasonlít a tókésrécze tojóhoz, de nem oly

rozsdás, inkább világosabb, melle és hasa fehéres vagy tiszta fehér. *Nyáron* a gácsér feje szürkésfehér alapon feketebarnán pontozott és foltozott; a hát eleje és válltollak sötétbarnák világosabb szegélylyel; a begy és oldalak rozsdásbarnák feketén foltozottak; a farkalja és farsikja nem fekete. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak. Az átmeneti tollazatok is többfélék, azért «jegyeire» különösen figyelmeztetek.

Mértéke: *H.* 47—53; *Sz.* 25—27·5; *F.* 7·2—11; *L.* 3·2—4·2; *Cs.* 4·2—4·7 cm.

Előfordulásának legészakibb helyei: Izland, Skandinávia déli része, a Balti-tenger vidéke; ugyanily magasságban fordul elő Oroszországban; költve Közép-Ázsiában, Turkesztánban, Szibéria keleti részein, Észak-Amerikában, Közép-Európában — főleg a Földközi tenger tájain — sok helyen találjuk, sőt ritkaságként Spanyolországban is. Nálunk közönséges a Velencei tavon, a Mezőségen; a Fertőn, Balatonon ritkább, általában nem igen gyakori költő. Az országos középnap szerint márcz 20-án jön meg s októberben vonul el tőlünk. 6—12 szürkés olajzöldes, vagy sárgás tojást tojik.

Tojásmérték: *H.* 49—52; *Sz.* 33—35 mm.

Repülése igen jellemző; szárnyait nem mozgatja oly sebesen, mint a többi récze, inkább lúdszerűen. Hangja kéttagu *que-ek, que-ek*, vagy *krekrekek*.

A FÜTYÜLŐ RÉCZE.

Anas penelope L. 1758.

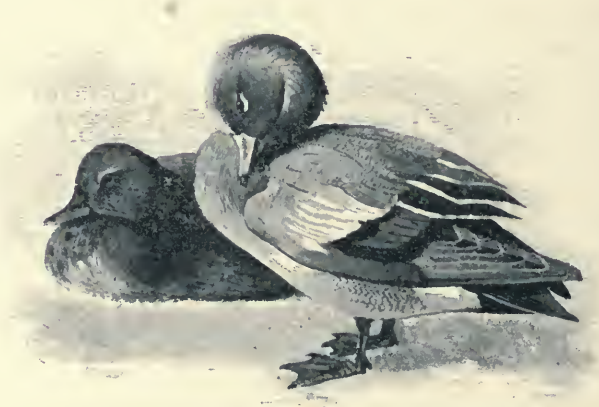
[*Anas fistularis* BRISS., BRHM. — *Anas melanura*, kogolka GM. — *Mareca fistularis* STEPH. — *Mareca penelope* BP.]

Népies nevei: sipuló-, siposrécze; juhászlegény (Hevesm. Dinnyés-hát, mert «fütyül mint a juhászlegény»).

Jegyei: nagyságra a tőkés- és csörgőrécze közt áll; csőre vékony, nem nagy, főleg elől keskeny; farka ékalakú, körülbelül még egyszer oly hosszú, mint a csőre; a gácsér szárnytükre fénylőzöld, fölül és alul bársonyfekete szegéssel, a zöld tollak után fehér és fekete szegésű toll; a tojó tükre sötétszürke, fehér szegéssel, a következő toll majdnem egészen fehér; a mell és has fehér; a gácsért jellemzi nagy fehér szárnyfoltja is, melyet a szárnyfedő tollak színe alkot; lábak ólomkékek sötét úszóhártyákkal; szem barna; csőr szürkés-kék, csőr köröm fekete.

Leírása. *Öreg gácsér dísztollazatban:* feje bubja — homloktól a tarkóig — rozsdás sárgásfehér; egyébként az egész fej és részben a

nyak is gesztenyevörös; begye világos ibolyás- és meggyszínübe hajló barna, de a tollak szegése fehéres; háta fehéren és feketén finoman haránt csíkozott (körülbelül mint a csörgőrécze gácsérja) az altest oldalai is ilyenek, úgy farkcsíkja, utóbbin azonban a fehér csíkok szélesebbek, mint a feketék; az alsó farkfedők bársonyfeketék, aczélkék fénynyel; a legkisebb szárnyfedők és a nagy evezők barnás hamuszürkék, a többiek fehérek; a hosszú válltollak külső fele fekete, fehér szegélylyel, belső fele szürkésbarna. A *tojó* szárnyfedői szürkések fehér szegéssel, (szárnyain nincs meg a nagy fehér folt), feje és nyaka rozsdás világosbarna alapszínen feketésen pettyes és foltos; a begy és hát barna rozsdás, tollszegélyekkel tarkítva; az alsó test oldalai rozsdás gesztenyevörösek. A *fi-*

♀   ♂
Fütyülő récze. (*Anas penelope* L.)

talok kezdetben a tojóhoz hasonlítanak, s később kapják meg az ivarokat jellemző színeket. A gácsérok teljesen tiszta dísztollazatot csak a 2-ik vagy 3-ik évben öltenek, s azért igen sokféle, eltérő átmeneti tollazatu példányok vannak, annyira hogy a laikus ebből a fajból legalább 4—5 félért is csinál; ezért jegyeire külön figyelmeztetek.

Mértéke: *H.* 44—46; *Sz.* 23—26·8; *F.* 9·5—12; *L.* 3—3·6; *Cs.* 3·3—3·7 cm.

Hazája a sarkkörü tájakon van, Izlandtól Szibéria keleti részéig. Délőbb övekben csak nagy ritkán találtak költő párokra. Telelni Abysziániába, Madeirába, Észak-Indiába, Khinába megy. Nálunk fészkelve még nem találták, de októberben, novemberben s visszavonuláskor, márcziusban, áprilisban ezres csapatokban fordul elő. Repülése hasonlít a lúd repüléséhez, miközben — de úszkálás közben is — gyakran hallatja

hi-jú, hjú, vi-jú erős füttyszerű szavát, mely igen jellemzi; néha sipó-lása mellett bizonyos *kharr, khorr* szótagokhoz hasonlítható torokhangokon is szól. Igen óvatos madár, mely nem várja be az embert, hanem rögtön a magasba emelkedik s így főleg csak lesen lőhető.

A SARLÓS RÉCZE.

Anas falcata GEORGI. 1775.

[*Anas falcaria* PALL., LATH. — *Anasj avana* BODD. — *Anas javanensis* BONN. — *Eunetta falcata* BP. — *Querquedula falcata* GRAY. — *Anas drepanopteros* MESSERSCH.]

Jegyei: nagyságra a tőkés- és csörgőrécze közt áll s leginkább a kendermagos réczével egyezik; egyforma széles fekete csőre hosszabb a csüdnél; a szárnytükör elől fénylő feketésszürke, hátul feketés, rozsdafehér szegéssel; farka 16 tollú; a gácsérnak öt válltolla sarlósan, a tojó-nál ellenben egyenesen meghosszabbodott; a gácsér kontyos fejű; lábak barnás hússzínűek; szem sötétbarna.

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* a fej és bóbíta sötét vörösbarna, zöldes és rézszínű zománccszal; a homlokon fehér folt; a nyak fehér, szürkésfekete zöld széles örvvel; a hát eleje és alsó test fehér, feketén harántcsíkos (főlül finoman, alul szélesebben); a farkfedők oldalt és hegyükön feketék, középen sötét szürkebarnák; a nagy evezők feketék, hegyükön fehér szegéssel; a válltollak bársonyfeketék, de száruk töve fehér. A *tojó* és *fiatalok* hasonlítanak a kendermagos récze tojóihoz és fiatalaihoz, de utóbbiak hasa nem foltos, ezek pedig alul is foltosak, szárnytükrük is más.

Mértéke: *H.* 46·5—48; *Sz.* 25·2—25·5; *F.* 7—7·5; *L.* 3·9; *Cs.* 4·3—4·5 cm.*

Ez a szép récze északkeleti és Közép-Ázsiában a Jenisseitől Kamcsatkáig, főleg a Baikáltó és Léna vidékén, honos. Hazánkban csak egyetlen példány került (ezen kívül Európában alig fordult elő több), még pedig 1839 szeptemberben a Fertőn, melyet KOPP I. Bánfalvánál lőtt. A pompás nyári tollazatban levő gácsér vétel útján PAYREYSSTŐL a bécsi udv. múzeumba került, hol ma is meg van.

* A bécsi múzeumban őrzött magyar példányt is megmértem.

A MÁRVÁNYOS RÉCZE.

Anas marmorata TEMM. 1840.¹

[*Anas angustirostris* MÉNÉTR. — *Dafila marmorata* EYT. — *Querquedula angustirostris* BP. — *Marmaronetta angustirostris* BP. — *Fuligula marmorata* GOULD.]

Jegyei: körülbelül akkora, mint a bőjti récze, nyaka valamivel hosszabb, s egész termete, úgy csőre is karcsubb; egészben szürkésbarna színű, fölül sötétebb, alul barnásfehér; az evezők külső széle világos galambszürke; szemeit sötétbarnás folt környezi; szárnytükre nem fényes; jellemzők — a felső testen kivált — a sötétebb, barna tollak világosabb szegései s így vadlúdszerű rajzolata; lábai olajzöldek (halál után azonban úgy a mint a csőr is, feketék). A *gácsér* szürkésbarnán foltos; begye rozsdásan árnyalt; csörköröm fekete, e mögött széles kékes színű rajzolat, mely a csőr közepe felé megszűkül, azután kiszélesülve a tövig terjed s az orrlyukakat is körül fogja; az alsó farkfedők hullámos rajzolata határozott. A *tojó* csőrén a felső káva oldalain, a csőr közepétől a szájugig és az orrlyuk alá húzódó háromszögletű rész, élénk zöld; alsó farkfedőinek hullámos rajzolata elmosódott; a szemeit környező barna folt nem oly határozott s kisebb is, mint a gácsérnál. A *fiatalok* pofája és alsóteste elmosódott rajzolata s nem oly világos, mint az öregeké, felső testük is egyszínűbb, nem annyira kirívó tollszegésekkel tarkított; egészben felül sötétebb alul világosabb barnák, a csörtő táján fehéresek.

Mértéke: ♂ *H.* 47—48; *Sz.* 20—; *F.* 7—; *L.* 3·6—; *Cs.* 4·6 cm.
♀ *H.* 47·5; *Sz.* 20—21; *L.* 3·7; *Cs.* 4·6—4·8 cm.

Észak-Afrikában, a Kaszitó vidékén, a Volgánál, Spanyolország déli részeiben, Szardiniában, Sziciliában, a Joniszigeteken, Epirus és Theszalia partvidékén, Albániában észlelték. Közép-Európában ritka s a Földközi tenger környékénél északabbra csak újabb időben találták; így 1889 május 28-án Hercegovinában (Ostrozaecnál) két darabot,² majd 1892 június végén Bajorországban (Watterburgnál) szintén két darabot (♂ és ♀)³ s ugyanez év július 25-én Csehországban a frauenbergi tóisorozat *zlívi* taván három darabot, két ♂-et és 26-án egy ♂-t,⁴ végre ugyancsak Csehországban 1893

¹ Elsőnek MÉNÉTRIES *Anas angustirostris* néven (Cat. raison. 1832. 58. l. 205. szám) említi, de leírásából a fajt biztosan nem lehet meghatározni.

² Orn. Jahrb. 1890. 105—109.

³ U. o. 1894. 215. l.

⁴ U. o. 1892. 259. l.

januárban *Kladnónál* egy darabot lőttek.* Úgy látszik tehát, hogy ez a réczefaj észak felé terjeszkedik, sőt költ is itt. Hazánkban eddig — szintén csak az utóbbi években — a Velencei tavon fordult elő. Az első (♀) 1893 aug. 1-én Gárdonynál került puszkavégre s a nemzeti múzeumban áll; 1894 szept. 15-én MESZLENY BENEDEK lőtt a tavon egy — jelenleg gyűjteményemben álló — vedlő fiatait; így hát nálunk való költése is be van bizonyítva. 1895 szeptember 6-án ugyancsak a Velencei tavon MESZLENY PÁL is elejtett egy öreg gácsért, melyet kitömötten megőrzött. 1896 szeptember 26-án a tó «agárdi tisztásának» északi részén, közvetlen a nád mellett, egy 15—20 darabból álló csapatra bukkantam s MESZLENY BENEDEKkel egyet le is lőttünk közülök, de, sajnos, megsebezve esett s a nádban elbukva nem mutatkozott többet. A vizen maradt tollakból azonban kétségtelenül megállapíthattam, hogy e csapat csupa márványos récze volt. Repülése és szokásai leginkább a bőjti réczéhez hasonlítanak.

A BŐJTI RÉCZE.

Anas querquedula L. 1758.

IV. tábla.

[*Anas circia* L. — *Pterocyanus querquedula* Bp. — *A. humeralis* MüLL. — *Querquedula circia* STEPH. — *Boschas circia* SWAINS. — *Querquedula humeralis* GRAY. — *Querquedula glaucopterus*, *scapularis* BRHM. — *Cyanopterus circia* EYT. — *Querquedula querquedula* (SHARPE)].

Népies nevei: nagyobb esörgőrécze; makkrucza; telelőrécze; pergő-, esörgőrécze. (Ez és a következő többnyire összecserélve: esörgőrécze.)

Jegyei: valamivel nagyobb a következőnél; a gácsér szárnytükre barnásszürke, fölül és alul fehér szegéssel, a tükör középső tollai acélzöld érezfényűek, a tojónál a zöld szín hiányzik s az egész tükör szürkésbarna; fark 14 tollú; a gácsér szemöldök-sávolya kirívó fehér.

Leírása. *Öreg gácsér dísztollazatban:* homlok, fejtető, tarkó fekete-barna, a szem mögött a tarkó felé fehér sáv huzódik; áll fekete; pofák, torok és a nyak alul és oldalvást világosvörös csokoládészínűek, fehér hosszanti foltokkal sűrűen behintve; a begy és a mell felső része sárgás rozsdabarna, minden tollon félholdszerű fekete-barna harántfoltok; az alsó test közepe fehér vagy sárgásfehér, az oldalakon számos vékony fekete, haránt czikázással, a czomb fölött ez a rajzolat világos kékeszürke szé-

* Deutsch. Jäger 1893. 56. l.

lesebb sávban végződik; a has szintén fekete harántczikázásokkal, de finomabban rajzolt, mint az oldalak; a fark alja fehéres alapon sötétbarnán foltos; farcsikja szintén fehér és barnán foltos, de a barna szín uralkodik; háta sötétbarna, minden toll világos barnásszürke szegésű; a nagy evezők szürkésbarnák, száruk fehér; a szárnyfedők világos kékes-szürkék; a válltollak szürkebarnák, kékesszürke szegésűek, a meghosszabbodottak közepe végig fehér, egyik széle azonban fehéreskékes, a fehérség mellett pedig mindkét felén feketészöld zománczszal; a fark barna; csőr kékesfekete; láb sötét-ólomszürke; szem sárgásszürke barna. A *tojó* némileg hasonlít a tőkés récze tojójához kicsiny kiadásban, de szárnytükre nem fényes, hanem fénytelen szürkebarna; egész tollzatán inkább a csokoládébarna, mint a rozsdaszín uralkodik; begye nem igen foltos, úgy torka sem. Még jobban — nagyságra is — hasonlít a következő faj tojójához, de annak fényes zöld a szárnytükre. A *fiatalok*, úgy a *gácsérok nyári tollzatban* a tojóhoz hasonlóak, de utóbbiak sötétebbek, helyenkint rozsdavörösebbek s begyük erősebben foltos.

Mértéke: *H.* 34—38; *Sz.* 18·9—20·7; *F.* 6·5—8·6; *L.* 2·4—3·6; *Cs.* 3·9—4·5 cm.

A bőjti récze inkább a mérsékelt öv, mint az éjszak lakója; Norvégiában ritka, úgy a Farő-szigeteken és Izlandon is, egyébként egész Európában költ, kivéve Oroszország északi részét. Ázsiában, Szibéria déli vidékein, Turkesztánban honos. Téltre a Földközi-, Fekete- és Kaspi-tengerekhez, Afrikába, délre Ázsiába költözködik. Magyarországon közönséges s tavainkon, mocsarainkon gyakori költő. Márcziusban, a jég eltakarodtával, az országos középnap szerint: *márczius* 12-én jön meg s októberben távozik tőlünk. Kisebb posványságokban s nagyobb tavakon egyaránt előfordul, kivált költözködéskor nagy mennyiségben. Nyilsebes reptű s nagyszerűen tud az egyenes, gyors repülésből, mint a golyó hirtelen 90° szögben fölfelé vágódni. Hangja *kneek, kneek*, párosodáskor pedig kerepelésszerű *krleeb, krleeb, krleeb*. Április közepe után költ, 9—12 tojást rak, melyek piszkos sárgafehérek, némi zöld árnyalattal.

Tojásmérték: *H.* 41—48; *Sz.* 33—33 mm.

AZ APRÓ RÉCZE.

Anas crecca L. 1758.

III. tábla.

[*Querquedula crecca* STEPH. — *Nettion crecca* KAUP. — *Anas rubens* LESS. — *Querquedula creccoides, subcrecca* BRHM. — *Boschas crecca* SWAINS.]

Népies nevei: kisebb csörgőréce; aprókácsa; partirucza; trifkóruca (Alföld); veszekedő réce (Hegykő, Fertő «mert úgy repül a csapat, mintha veszekednének»); fecskeréce (Dinnyés, Fehérm.); ezreskacs (Dinnyéshát, Hevesm.); figeréce (a tojó régi neve Velenczén); sívkacs (Jászberény); kis pergő réce.

Jegyei: legkisebb récefajunk, körülbelül akkora, mint a galamb, sőt kisebb; szárnytükre elől bársonyfekete, majd gyönyörű fénylő körisbogárzöld, alul keskeny fehér szegés, felül szélesebb, mely hátrafelé mindinkább rozsdásvörösbe játszik; felső csőrkáva fekete (♂) vagy sötétbarnás (♀); lábak ólomszürkék, fekete úszóhártyával; 16 tollú farka ékalakú, hegyes, de nem hosszú.

Leírása. *Gácsér dísztollazatban:* a fej hátsó része és a tarkó üstökös; a fej főszíne gesztenyevörös, csak az állon sötétbarna; a szem körül pedig, a halántékon a tarkó mögé huzódva, széles ragyogó zöld folt van, mely a tarkó alatt feketeszinű lesz s a nyakra is lenyulik, ezt a zöld foltot a szem alatt és fölött, a fej rozsdabarnaságától, keskeny sárgásfehér vonal választja el, mely a szemtől a csőrtőig is előre huzódik; a nyakon világos szürkésfehér és fekete finom harántsávós örv; ugyanilyen színű czi-kás rajzolatú a hát, szintúgy különösen élénken az alsó test oldalai és elmosódva a has is; a begy fehér vagy sárgásszürkés fehér alapon, sűrű, fekete nyulsörétnagyságú foltokkal behintett; az alsó test közepe fehér; az evezők és szárnyfedők barnásszürkék; a válltollak meghosszabbodottak s hegyük lefelé hajlott; a fark fölso fedői bársonyfeketék, rozsdásfehér szegéssel; a fark aljának egész közepe fekete háromszöglet, melyet rozsdásfehér szín szegélyez; a végbélnyilástól a fark fölé is két fekete oldalsáv huzódik; a fark szürkebarna, minden tolla világos szegélylyel. A tojó hasonlít előbbi faj tojójához, de zöld szárnytükre szembeötlően megkülönbözteti attól; csőrének alsó kávája sárgás.

Mértéke: *H.* 32—37; *Sz.* 17—20·6; *F.* 6·5—7·7; *L.* 2·3—3·5; *Cs.* 3·5—4·3 cm.

Inkább északi, sarkköri madár, mely Izlandtól Észak-Európán és Ázsián át felterjed a 70° é. szél-ig; Amerikában ritka vendég. Európa

mérsékelt és délibb részein kisebb számban költ. Nálunk szintén a nem igen gyakori fészkelők közé tartozik, a Soórban (Vasm.) tömördi tócsában (Pozsonym.) nyáron át is találtam. Tojásai az előbbiéhez hasonlóak, de kisebbek s nem oly zöld árnyalatúak.

Tojásmérték: H. 42—45; Sz. 30—33 mm.

Leginkább oly helyeken telepszik meg fészkelésre, mint a tókés-kacsa, de a sásban, kákában rakja fészket. Kitünő, nyilalásszerű sebes reptét minden puskás — kivált a rossz — jól ismeri. Hangja *krük, krük, krikó, frik, prik* vagy *kvek, kvek, kvek*. Költözködéskor néha ezres csapatokban jár s főleg sekély vizekben úszkál, a szélvizekben totyog és szür-csölget.

19. NEM:

KANALAS RÉCZE.

SPATULA Boie 1822.

Csőr feltünő nagy, elől kanálszerűen széles; fogazása fésűs, lemezes, igen kifejlődött, szinte sertealakú és szitaszerű; csőrkörom kicsiny; vastagabb nyakú, mint az előbbi nem.

A KANALAS RÉCZE.

Spatula clypeata (L.) 1758.

[*Anas clypeata* L. — *Anas mexicana* GM. — *Anas platyrhynchus* RETZ. — *Rhynchaspis clypeata* LEACH. — *Spatula clypeata* BOIE. — *Rhynchaspis spathulata* DUB. — *Rhynchaspis macrorhynchus*, *platyrhynchus*, *pomarinus*, *platyuros*, *brachyrhynchus* BRHM.].

Népies nevei: kanálos-, kanyálos-, kalános récze; lapátorrú récze (Tisza mentén); fogas rucza (Jászberény); butaorrú-, kanálorrú récze (Velenceze); kalánorrú récze.

Jegyei: kisebb a tókés-kacsánál; nemi jegyein kívül a gácsért rendkívül tarka, szép dísz tollazata jellemzi; szárnytükre zöld, felül fehéren szegett, a tojóé szürkészöld; az egész szárny felső része és a szárnyfedők a gácsérnél világos, a tojónál szürkéskékek; a fark ékalakú hegyes, 14 tollú; lábak sárgavörösek.

Leírása. *Gácsér dísz tollazata:* a fej oldalvást *kékeszöld érczfényű* zománczczal; a begy tisztafehér, mely szín a hátig felhúzódik s itt, a

nyakból kiinduló keskeny, sötétebb színű rajzolattal van elválasztva; a hát eleje fényes feketés zöldesszürke, minden toll világos szegéssel; a farcsikja feketéskékes zöld érczfényű, mint a farkalja is; az evezők szürkésbarnák, száraik fehérek; a váll fehér, a meghosszabbodott válltollak részben feketés, kékes, zöldes érczfényűek, a középben fehérek, vagy világoskékek, fehér középpel és sötétebb szürkés-kék belső széllel; a mell és has vörösbarna, utóbbin némi fekete haránt sávozás nyomai; a fark tövén két oldalt, nagy fehér folt; a középső farktollak szürkésbarnák, a többiek fehér szegéssel, a legszélsőbbek majdnem fehérek; csőr kékes-fekete; szem sárga. A *tojó* a tőkés récze tojójához hasonlít, de csőrének alakja és szárnya (a felső része szürkés-kék) megkülönböztetik tőle.

Mértéke: *H.* 44—47; *Sz.* 22·7—25·4; *F.* 7·7—11·5; *L.* 2·7—4·3; *Cs.* 6·3—7·4 cm.

Költési öve a mérsékelt Európa, Ázsia, Amerika. Észak felé ritkább, mint délen. Télre Észak-Afrikába, Indiába, Khinába vonul, sőt Ausztráliáig is letéved; tehát minden világrészben előfordul. Hazánkban elég közönséges, s a Fertőn, Ecsedi lápon, Apaj körül, a Tisza mellékén, Velencei tavon (ritkábban) költ. Költőzködéskor rendszeren kisebb csapatokban jár, főleg márczius végén, április elején, majd meg augusztus végén és szeptemberben. Májusban nád, sás közé épült fészkébe 7—13 rozsdás, sárga-fehérszínű fénytelen héju tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 4·6—4·9; *Sz.* 3·5—3·7 mm.

Hangja *kvoék, vák, kvák*. Főleg kisebb vizibogarakból, csigákból, halikrából, halacskákból él, növényi táplálkozásra csőre nem igen való.

20. NEM:

NYILFARKU RÉCZE.

DAFILA *Steph.* 1824.

Nyakuk hosszú, vékony; fark mindkét ivarnál hosszú hegyes, leg-hosszabbak a középső tollak, melyek a gácsérnál nyársszerűen erősen kinyulnak a farkból.

A NYILFARKU RÉCZE.

Dafila acuta (L.) 1758.

IV. tábla.

[*Anas acuta* L. — *Anas caudacuta* PALL. — *Anas longicauda* BRISS. — *Anas alandica* SPARRM. — *Anas sparrmanni* LATH. — *Phasianurus acutus* WAGL. — *Boschas acuta* NUTT. — *Anas tztizihoa* VIEILL. — *Trachelonetta acuta* KAUP. — *Dafila caudacuta* STEPH. — *Dafila longicauda*, *Anas caudata* BRHM. — *Querquedula acuta* SELB. — *Querquedula caudacuta* MAGG.].

Népies nevei: öreg hegyes (a tojó Hegykő vidékén a Fertőnél); gémnyakú kacs (Alföld); orsófarkú rucza (Jászberény); villáskacs, nyilfarkú-, fączányfarkú récze; fecskés vagy fecskefarkú kacs (Dinnyéshát, Hevesm.); nyársfarkú récze.

Jegyei: valamivel kisebb, karesúbb, de hosszabbnak látszó a tőkés réczénél; a gácsér szárnytükre zöldes rézszínű és fényű, fölül rozsdás-fehér, alul fehér szegéssel, a hátulsó toll pedig fekete; a tojó szárnytükre világos szürkésbarna, fölül rozsdásszürke, alul keskeny fehér szegéssel; csőr kékes; lábak sötétszürkék. (L. I. köt. III. és VIII. tábla.)

Leírása. *Gácsér díszollazatban:* a fej sötétbarna, a pofákon főleg, rézfényű zománcczal; a nyak elől és oldalt fehér, mely szín keskeny sávban felterjed a tarkóig; a tarkótól lefelé a nyak feketés; az egész alsó test fehér; az oldalakon, a nyak hátsó részén, háton minden toll fehér szürkésen és feketén finoman harantsávós, cikázott; lejjebb a hát barnás; farkalja fekete; az evezők és a szárnyfedők barnásszürkék, a vállról lenyúló hosszú tollak túlnyomóan feketék, szélesen fehérén szegve; fark világosszürke, a meghosszabbodott középtollak feketék. *Nyáron* a gácsér sötétbarna, világosabb szegésű tollakkal; fej, nyak, mell szürkés sárgabarna, sötétebb hosszanti foltokkal; a fark és válltollak rövidebbek, mint díszollazatban. A *tojó* hasonlít a tőkésrécze tojójához, de jellemző faji jegyein kívül egészben sokkal világosabb, s rozsdás szín kevés van rajta, inkább világosesokoládé szín és világos szürkebarna; alsó teste barnásfehér, ritkásan foltos; farka még egyszer oly hosszú, mint csőre.

Mértéke: *H.* ♂ 66—67, ♀ 51—53; *Sz.* 22—26·3; *F.* 9·7—10; a ♂ középső farktollai: 12—19; *L.* 3·5—3·9; *Cs.* 4·5—5·5 cm.

A nyilfarkú réczének igen nagy a földrajzi elterjedése. Honos Észak-Amerikában a 72° é. szél. köréig, úgy Európa és Ázsia mérsékelt és főleg északi részein, fel a 70° é. sz.-ig. Nálunk meglehetősen számban költ, de nem minden mocsaras, tóságos vidéken s egy-egy helyen sem nagyobb

BÖJTI RÉCZE
ANAS QUERQUEDULA L

NYILFARKÚ RÉCZE
DAFILA ACUTA (L)

$\frac{1}{4}$

mennyiségben. A Velencei tavon nem fészkel, de a Fertőn igen, azonkívül a Duna-Tisza közti széktavakon s a Tisza mellékén is. Költőzködéskor azonban sok helyütt kisebb-nagyobb csapatokban mutatkozik. Tavasszal márczius közepén érkezik s ápril második felében csuhus, sásos, füves, nyílt tóságokban, mocsarakban költ; 8—12 halvány szürkészöld tojást tojik.

Tojásmérték: H. 52—55; Sz. 35—38 mm.

Uszkálás közben hosszú nyakát meglehetősen egyenesen feltartja, farkát a vízből kiemeli. Repülés közben is vékony nyaka, hosszú farka azonnal feltűnik. Hangja hasonlít a tőkés-kacsa sárogásához, de vékonyabban hangzik.

IX. CSALÁD.

LÚDFÉLÉK.

ANSERIDAE.

Némileg hasonlítanak a réczékhez, de csőrük hegye rendszerint nem lapos, hanem keskenyebb, mint a magas csörtő; a kávaélek fogazása legtöbb fajnál nem fésűs, hanem gorombább, fűrészkes s a káva szélén van nem az oldalán; a csörköröm a felső káva hegyét, majdnem minden fajnál, egészben elfogja; a szárnyak a fark végeig, vagy azon túl terjednek; a fark középhosszú, elkerekített vagy egyenes; a csüdjök magasabb, mint a réczéké, hosszabb a belső ujjnál (karommal) vagy azzal egyforma; a karmok szabadok, nincsenek az úszóhártyába növe; a tojó kisebb a gunárnál, de tollazatra legtöbb fajnál nem különböző; inkább szárazon tartózkodnak, ámbár mocsarak, tavak közelében; főleg inni járnak a vízre és hálásra, költéskor legtöbbet vannak a nádasokban, hol fészkelnek; lassabban úsznak, mint a réczék, miközben mellük s begyük merül leginkább a vízbe, míg hátulso részük kiemelkedik; nyakukat járkálás, úszás, repülés közben mindig kinyújtva tartják s nem húzzák úgy be, mint a kacsák; társaságkedvelők, lassú huhogó szárnycsapással repülnek, miközben a vonuló társaság ferde vagy ékalakú vonalba sorakozik s rendszeren «gágog»; leginkább fiatal növénycsemetéket, friss, gyenge hajtásokat legelésznek, de magvakat is esznek; igen vigyázók, vadak.

21. NEM :

ÁSÓLÚD.TADORNA *Flemm* 1822.

Alakjuk sokban a réczékre emlékeztet, de magasabb lábúak, hosszabb farkuak és szárnyúak s tartásuk is inkább lud jellegű; csőrük azonban inkább réczeszerű, hegyén kís körmű; fogazásuk fésűs; leginkább földi lyukakban fészkelnek. Ez a nem lévén az átmenet a récze és lúd között, a laikus az ide tartozó fajokat gyakran réczéknek nézi.

A VÖRÖS ÁSÓLÚD.*Tadorna casarca* (L.) 1768.

[*Anas casarca* L. — *Tadorna rubra* BRHM. — *Anas rutila* PALL. — *Chenalopez casarca* MEV. — *Anser casarca* VIEILL. — *Tadorna rutila* BOIE. — *Casarca rutila* BP. — *Vulpanser rutila* KEYS & BL.]

Népies nevei: téglarécze, törökrécze.

Jegyei: nagyobb a házi réczénél; szárnytükre nagy, sötétzöld érzényű; a szárnyfedők fehérek, a szárnytükrör fölött tehát nagy fehér folt látható; fészine rozsdavörös; a lábak barnásszürkék; csőr feketés, hegyén kissé felhajló; a fiatalok szeme barnássárga, az öregeké világossárga.

Leirása. *Gunár díszollazatban:* fej és nyak felső fele fehér, vagy sárgásfehér; a nyakon feketebarna örv; egészben rozsdavörös, csak az evezők, fark fekete. A *tojó* nem oly élénk s nem örvös.

Mértéke: ♀ Sz. 32·5—; F. 11—; L. 5—; Cs. 4·3 cm. (Nagyenyedi példány).

Bulgáriában, a Dobrudsában, Dél-Oroszországban, Közép- és Kelet-Ázsiában honos. Hazánkban nagy ritkaság. Látták a Sajónál (Gömörm.), lőtték a Maroson 1831-ben (A.-Fehérm.), Nagy-Lókon 1853 máj. 11-én, és fogták Holicson. Előbbi példány a nemz. múzeumban, utóbbi a bécsi udv. múzeumban van. 1895 aug. 21-én Nagy-Enyednél is lőttek egy tojót, mely CSATÓ J. gyűjteményét díszíti.

A BÜTYKÖS ÁSÓLÚD.

Tadorna tadorna (L.) 1758.

[*Anas tadorna* L. — *Anas cornuta* GM. — *Anas damiatica* (HASSELO.) — *Anas subterranea* SCOP. — *Tadorna cornuta* GRAY. — *Tadorna Bellonii* STEPH. — *Tadorna vulpanser* FLEMM. — *Tadorna familiaris* BOIE. — *Tadorna gibbera*, *littoralis*, *maritima* BRHM. — *Vulpanser tadorna* KEYS & BLAS.]

Jegyei: alig nagyobb a házi réczénél, de inkább lúd benyomást tesz, bár csőre elől lapos, réczeszerű; szárnytükre elől zöld, hátrább rozsdavörös; csörtövén bütykös dudorodás; csőre és lábai vörösek; fark 12 tollu.

Leírása. *Gunár díszollazatban:* fej és nyak érzfényű feketezöld; a begy és a nyak alsó fele fehér; mell felső része, oldalai és a hát eleje összefüggően rozsdavörösek; a vállakon egy-egy fekete hosszúkás folt; a mell közepén a fark aljáig feketés rozsdás színnel kevert hosszú folt, egyébként az alsó test, a szárnyfedők, a farcsíkja és farkalja, úgy háta és farka is fehér, utóbbi fekete hegyű; csőre vérpiros, hegyén fekete; szeme barna; lábak halványvörösek, fekete körömmel. A *tojó* csőrübütyke s egész termete kisebb, színezete kevésbé élénk.

Mértéke: *H.* 57—61. *Sz.* 32.7—33.4. *F.* 10—11.5. *L.* 4.8—5. *Cs.* 4.6—5.5 cm.

Ez a szép récze főleg a tengerpartok lakója; honos Anglia, Norvégia, Svéczia, Dánia, Hollandia, a Balti tenger, Keleti és Északi tenger szigetein, partjain, ritkább Francia- és Spanyolországban. A Fekete tenger-nél, Kaszitengernél közönséges s előfordul Közép-Ázsia nagy széktavain, valamint Ázsia keleti részeiben is. Egyes szigetségeken félszeliden él, tenyésztik s tojásait szedik. Afrikában telelésre jelenik meg, de HEUGLIX szerint költ is. Hogy a régi Egyiptomiak is ismerték, bizonyítja szereplése a hieroglifák közt. Nálunk többször észlelték, de jelenleg csak egy hiteles példány (♀) van belőle, melyet Pancsován ejtettek el 1898 márcz. havában. Ez LENDL A. dr. praeparatoriumába került. 1899 január hóban az Olt folyón, Felek község határában, Fogarasmegyében lőttek egy példányt (Vadászlap 1899. évf. 34. l.) A 40-es években egy példány Erdélyben a Sztrigyen is lővetett (♂ ad.), mely Buda Elek gyűjteményében volt, s melyet CSATÓ JÁNOS veterán ornithologusunk is látott. Én két napig figyeltem és meg is sebeztem egy gyönyörű gúnárt a velencei tavon 1887 nov. 21-én. Ez előszeretettel a tó szélvizében úszkált s felriasztva mindig két-három,

rendesen megtartott ponton szállt le. Reggeltől estig utána voltam de csak alkonyat felé sikerült ladikkal némileg megközelíteni, lövésre kapni. Sajnos, a vízbe esve rögtön elbukott, s nem jött többé elő. Másnap azonban ismét szokott helyén volt; ekkor úgy megszorítottuk, hogy kénytelen volt a tóparti legelőre szállni. Egy árokban cserkésztem meg, de nem juthattam közelebb, mint vagy 80 lépésnyire. Ott ült előttem a gyönyörű állat! Lövésremre a földön vergődni kezdett, feléje futottam, mire felemelkedett s alacsonyán a tó fölött elhúzott. Kilőtt tollait tettem el emlékül. Érdekes a dologban az, mit később REISER O. barátom a sarajevoi múzeum őre írt, t. i. hogy egy hónapra kacsatörténetem után *Počiteljnel* a Narenta mocsaraiban egy bütykös ásóludat fogtak, mely nem igen régi sörét lövés nyomait viselte. Ez a példány a sarajevoi múzeumban áll s én is láttam; ugyanolyan kiszínezett, mint a mire Velenezén löttem s igen könnyen lehetséges, hogy tekintve a madár ritkaságát, ugyanaz a példány is. 1897 ápril. 5-én a Velencei tavon ismét láttam egy példányt, mely a «sukorói nagy tisztásról» kelt föl s vagy 150 lépésnyire repült el mellettem a magasban, de annyira jól láthattam a napfényben, hogy tisztán megismerhettem.

Fészkelése igen sajtáságos, a mennyiben földi lyukakban, néha elhagyott, sőt lakott borz- és rókalyukakban is családi tűzhelyet alapít, nem törődve a rókakoma házi uraságával. Elég eredeti és különös, hogy a csalavér nem bántja tollas lakótársát. Néha azonban faodúokban, elhagyott szarka- és varjúfészkekben is költ.

22. NEM:

TENGERI LÚD.BRANTA *Scop.* 1769.

Csőrük kicsiny, töben magasabb, mint egészben hosszú; az alsó káva fogazása annak szélén, a felső káváé annak belső felén van; a tollazat úgy a csőr és láb sötét színű; fark 16 tollu; tengerek környékén, főleg északon, honosak.

AZ APÁCZALÚD.*Branta leucopsis* (BECHST.) 1803.

[*Anas leucopsis* BECHST. — *Bernicla leucopsis* BOIE. — *Branta leucopsis* BANN. — *Anser leucopsis* SEEB. — *Anser bernicla* PALL.]

Jegyei: nagyságra a lúd és récze közt áll; homloka a fejbübig, valamint pofái, halántéka, álla, toroka fehér; a fej hátsó része, tarkó,

nyak, a csörtő és a szem köze, valamint a fark fekete; evezők, szárnyfedők és hát hamuszürkék, csak a hát eleje feketés; a háton és szárnyon fekete és fehér harántsávolyok; alsó test fehér, oldalai sárgásbarnán, szürkésen harántosan sávosak; farkfedők fehérek; csőre és lábai feketék; szemei sötétbarnák. A *gunár* valamivel nagyobb mint a *tojó* és élénkebb színű is, a *fiatalok* lábai nem oly feketék, mint az öregekéi, a lágyéktáj szürke harántsávolyai sötétebbek, a hát és szárnyfedők hegye rozsdás.

Mértéke: *H.* 65—70; *Sz.* 38—43; *F.* 12—13; *L.* 7—8; *Cs.* 2·9—3·4 cm.

Ez a lúd Amerika, Európa és Ázsia legészakibb vidékein honos. Az Ó-világban főleg Spitzbergen-, Novaja-Zemlja-, Kolguev szigeteken s talán Izlandban és Grönlandban költ. Egy ízben COLLETT a Lofotokon Borgeværnél is talált fészkelő párt. Télen az Északi- és Keletitenger partvidékein, Németalföldön, Észak-Francziaország, Schleswig-Holstein, Jütland, Anglia, Skandinávia tengermenti részein néha ezernyi számban mutatkozik. Közép-Európában s általában a szárazföld belsejében azonban nagy ritkaság. Hazánkban eddig egyetlen egy példányról van tudomásunk, melyet 1896 szeptember havában *Tományán* (Szatmárm.) a Szamos mellett löttek. Ez kitömve TELEKI LÁSZLÓ gróf birtokában van.*

AZ ÖRVÖS LÚD.

Branta bernicla (L.) 1758.

[*Anas bernicla* L. — *Brenta bernicla* BRISS. — *Anas torquata* ALD. — *Anser brenta* PALL. — *Anser torquatus* FRISCH. — *Bernicla brenta* STEPH. — *Bernicla torquata*, *collaris* BRHM. — *Chenalopex bernicla* LESS.]

Jegyei: valamivel nagyobb a házi réczénél; fej, nyak, evezők és fark fekete; nyakát háromnegyedrészben fehér, pikkelyes örv fogja körül; alsó teste sötét hamuszürke, egyes harántos sávolyokkal, melyeket a barnásfehér tollszegések alkotnak; e habozás az oldalakon legélénkebb; szárnyfedők és felső test valamivel sötétebb szürke, mint az alsó részek; farkalja és faresíkjá fehér; szem, lábak, csőr feketék.

Mértéke: *H.* 59—63; *Sz.* 34—36; *F.* 8·5—9·7; *L.* 6—6·5; *Cs.* 3·7 cm.

Az örvös lúd a sarki tájak lakója s a föld legészakibb részein fészkel. Így Grönland északi vidékeitől a Spitzbergák, Ferencz-József föld,

* Fényképét TELEKI PÁL gróf volt szives számomra megküldeni.

Novaja-Zemlja, Taimyrföld felé terjed a Grinnel földig, hol a $82^{\circ} 33'$ é. szél. alatt találták fészkelve. Kietlen hazájából tél felé százankint vonul a hollandi, észak-franciaországi, dán tengerpartokra, úgy a Keleti- és Északi-tenger partvidékeire, ritkábban Közép-Európa belsejébe is. Hazánkban többször észlelték. PETÉNYI feljegyezte,¹ hogy 1845/6 telén Újvidéknél lóttek egyet. A Fertőn JUKOVITS szerint igen ritka, de néhányat mégis szerzett;² FASZL ugyanitt Hegykőnél 1879-ben novemberben látta.³ DOMBROWSKI írja,⁴ hogy 1886 decz. 6-án bátyja a bécsi vadaspiacon vett egy ♂ példányt, melyet szintén a Fertőn lóttek; ez a nemz. múzeumba került. 1887 márcz. második felében két csapat tartózkodott a Fertő délkeleti részein, (Mexikónál); egyikben 19 db, másikban 21 db. volt Márcz. 19 és. 24-én egy-egy darabot el is ejtettek közülök. Udvardon (Érsek-Ujvár vidékén) 1887 márcz. 14-én három db ♂ került puszkavégre, ezek egyike a nemz. múzeumban van. 1889-ben a Fertő környékén kutatva, a nyugati parton Oszlop és Szt-Margit községek közt lakó VELETICS molnárnál láttam egy kitömött példányt, melyet ő 1888-ban lőtt; ez most HUSZTHY Ö. lékai gyűjteményében áll. A Tisza mellett is előkerült Csongrád-megyében, mint azt egy (datum nélkül) a szegedi gimnázium gyűjteményében álló példány bizonyítja. Az a mit BIELZ ír,⁵ hogy Erdélyben néha költ, biztosan tévedés. Hogy megjelenik néha, lehetséges — LÁZÁR K. gróf is felveszi jegyzékébe;⁶ de hogy ott költene — az lehetetlen.

23. NEM:

L Ú D.

ANSER *Briss.* 1760.

Az egész családnak legjellemzőbb neme; csőrük inkább nyujtott, de magas tövű; mindkét káva szélén kúpalakú, kissé hátrahajló fűrész fogazás; a középujj és csüd körülbelül egyforma hosszú; főleg szárazon, de mocsarak, vizek vidékén tartózkodnak; nádasban, mocsárban költenek; tollzatuk színében a szürkebarna uralkodó; a legkisebb faj is természetesebb a házi kacsánál.

¹ Zeitsch. f. d. ges. Orn. I. 1884. 28. l.² Ver. d. Ver. f. Naturk. Pressburg VIII. 1864. 54. l.³ A soproni kath. főgym. Ért. 1882/3. 26. l.⁴ SCHWALBE XIII. 1889. 56. l.⁵ Fauna d. Wirbth. Siebenbürgens. 134. l.⁶ Erdélyi muzeum egyl. érk. II. 1862. 52. l.

A NYÁRI LÚD.

Anser anser (L.) 1758.

[*Anas anser* L. — *Anser sylvestris* BRHM. — *Anser palustris* FLEMM. — *Anas anser* (ferus) BRÜNN. — *Anser cinereus* MEYER.]

Népies nevei: tókelúd; márcziusi lúd; szürkelúd; nagy vadlúd.

Jegyei: házilud nagyságú, esakhogy valamivel karesubb; csőre halványárgás, hússzínű; csőrököröm fehéres; lábai és szemköre hússzínű; a szárny nem éri el a fark végét; szárnyán a világos hamuszürke szín uralkodik, hátának alsó része is ilyen színű. Hasa fehér, az öregeké fekete foltos. Általában sokkal fakóbb-szürke, mint a többi lud s köztük a legnagyobb.

Mértéke: *H.* 78—84; *Sz.* 43·6—49; *F.* 15—18; *L.* 7·1—8·8; *Cs.* 6·5—7·9.

A mérsékelt égöv a mi vadlúdunk igazi hazája s bár Norvégiában még a 70° é. szél. közelében magam is találtam, mégis a sarkkörü tájakra ritkának mondható. Európában fészkel: Angliában, Skandináviában, Finnországban, Németországban s főleg a Duna vidékein, Dobrudsában, Déli-Oroszországban. A Szibériában előfordulók különböznek a mieinktől, mert nagyobbak, alul feketébbek s csőrük hússzínű s felső kávájuk töve vörös, ezt a fajtát *Anser anser rubrirostris* HODG. néven különböztették meg.

A nyári lúd hazánkban is gyakori fészkelő madár, de ujabban csak néhány területen, t. i. ott, a hol még meglehetősen szűzies, érintetlen épségökben maradtak a tóságok, mocsarak s mérnök fufangja, vízszabályozással, nem férközött még szívükhöz. Így a Fertőn, főleg a nyugati parton, Fehéregyháza nagy nádasában számos párban költ, úgy a tó egyéb részein és a Hanyságban, az Ecsedi lápon, Pestmegye nagyobb nádasában, a Sárréten, a Balaton mellékén, a velencei tó déli végében; szóval itt-ott, még lappangó ősmocsarainkban. A déli részeken, úgy a Tiszamentén, ma már ritkább; meggyérült a termékenynyé változtatott föld szaporodásával. Mert a kultura ellensége a vízimadárnak s a vadludnak is. Vadmadár ő, mely a lápok, nagy mocsárterületek magányát kedveli, azokat a helyeket, a hová «rendes keresetű jó ember», a halászon és vadászon kívül nem igen jár. Némileg ugyan alkalmazkodott — sok mással — a viszonyokhoz; így a Székesfehérvár—Budapest közt vezető vasutnak a velencei tó és a ma már lecsapolt dinnyési mocsár területén átvezető vonala mellett — alig puskaövésnyire — több költő párra s

fészkeikre találtam; megszokták az örökös dübörgést, a gyorsvonatnak — vagy mint ott nevezik a «bolondgözösnek» — eszeveszett vágatását, prűszkölését. A nád e helyeken rengeteget alkotva szinte áthatolhatatlan sűrűen nőtt, bíztak a jó rejtekben s szárnyaikban s a vasuttól nem félve, éltek napjaikat, míg csak alóluk is elvitte a vizet a «kanális». A vad nádasok, kákás, csuhis mocsarak, főleg ha helylyel-közzel ingó lápok, szigetek, füzesek, égerfás részletek is akadnak benne, itt-ott egy kis tisztás, hajócsapás vagy metszés, a közelben meg legelők, pusztá és mezőség terület: legkedvesebb tartózkodási helyei. Hóolvadással, sokszor már február végén, leginkább azonban márczius elején tér vissza téli tanyáiról, kisebb-nagyobb, de soha sem oly nagy csapatokban, mint a vetési lúd. Repülés közben $\wedge$ vagy horog alakban sorakozik a társaság s csak ha néhányan vannak, ferde vonalban. Nagy gágogással — mely komolyabb, mélyebb hangú, mint a vetési lúd szava — telepszik meg a visszatért «falka vagy foka» régi otthonában s csakhamar megszakadozik, párokra oszlik. Ha ez időtájt járjuk a mocsárt, mindenfelé hajszolódó, gágogó, a nádasok fölött alacsonyan repkedő párokat látunk, melyek szerelmük felhőtlen napjait élik. Sokszor ugyan a mézes hetekre is felhő borul, mert a gunár uraiméknak is akad holmi udvarló versenytársakkal becsületbeli ügyök; no de e gavalléroskodásban nem sok veszedelem rejlik: egy kis sziszegés, csobogás a nádmélyében, vízlucskolás, pár csőresipés, tollhullajtás s a küzdelem el van intézve, az erősebb jogait élvezheti. Nem hallatszik ezután gágogásuk, inkább csak szelídebben *geggennek*. Rendesen az öregebbek — mert erősebbek is — hamarabb párra találnak s előbb fészkelnek, mint a fiatalok. A két éves kor náluk a nagykorúság, az érettség; előbb nem gondolnak családalapításra. Márczius közepe táján, ha a tavasz állandóan megindult, a mocsár legjárhatatlanabb helyein, a nádba rakják fészkeiket. A nádszálakat letiporják, erre vastag rétegben régi nádszálakat halmoznak, azután nád- és sáslevelekkel vegyest, kimélyítik az alkotmányt, kissé kibélelik pelyheikkel s kezdenek tojni. Dinnyésen 1890-ben tavaszi életök így alakult:

Február 19-én már itt vannak s márczius közepéig jönnek-mennek, távoznak, új csapatok érkeznek.

Márczius 12-én párosan járnak.

« *14-én* erősen hajszolják egymást.

« *21-én* fészkelnek, egy fészekben már tojás.

« *23-án* javarészt fészkelnek.

« *28-án* javarészt üli tojásait.

Április 30-án első pelyhesek.

Fészkeiket egymástól nem nagy távolságra rakják, de mégis annyira, hogy minden párnak bizonyos területe marad, melyen ő az úr. Az öregebbek néha 10, a fiatalabbak 5—6 tojást tojnak, melyek sima, fénytelen héjúak és piszkos sárgafehér színűek.

Tojásmérték: H. 81—89; Sz. 57—59 mm.

Pelyhes fiókákat kikelésök után nemsokára a vízre vezetik s igen nagy gonddal őrzik, féltik. Családjához annyira ragaszkodik a tojó, hogy eredeti óvatosságáról is megfelejtkszik. Majd csaknem reája lép az ember, míg a fészekről felszáll; fiókáit pedig óvatosan kalauzolja ugyan a sűrűségek felé, de azért mindig közelükben jár s le-leszáll úgy, hogy puskával könnyen árthatnánk neki. A gunár kevesebbet törődik családjával; ő csak szeret s miután szenvedélye lehült, szomszéd czimboráival kijár a mezőkre, gyepekre legelni s magára hagyja az asszonynépet, gondjaival együtt. Gond pedig elég van a nyakukon! Megvédelmezni, vezetni az ostoba libácskákat a veszedelmes nádságban, hol annyi ellenség leselkedik utánuk, nem könnyű dolog. S az anyalud magzatainál marad, míg csak repülősek lesznek. Egy ideig ugyan — mikor tokosodni kezdenek — a gunár is kísérgeti apróságát, de nem sokáig s nem is avval a hűséges odaadással, mint párja. Ekkor elhullajtja evedzőit s egyéb tollait, vedlik; ezt az időt, mondjuk a «*lohosodásnak*», mert a lud s a kacsá is «*lohosodik*». A gunárnál már előbb beköszönt ez időszak, a tojónál csak később. Előbbi már június közepén nem tud repülni, csak úszkál, bujkál a csáték, csörmelékes csuhusok közt, utóbbit júliusban szokta elérni a szobafogság. De már augusztusban ismét érzik «szárnyuk szabadságát» s ekkor libáikkal együtt rándulgatnak ki a legelőkre, tarlókra, vetésekre, miközben a fészekaljak rendesen összetartanak s együtt maradnak. Szeptemberben s októberben — miután a nyárutóból bőven kivették részöket s megzsirosodtak — kezdenek délre huzódni. Ugyanekkor azonban a levegőég is napról-napra népesedik. Nagy, igen nagy, vékonyabban gágogó, nagyobb zajgással járó lúdcapatok jönnek északfelől: a vetési ludak. Különös, de jól megfigyelhető dolog, hogy ez a két lúdfaj együtt nem igen fér meg. Mikor tavasszal a mi nyári ludaink megjönnek, a vetési ludak java része már elvonult s fordítva őszel, mikor az északi vetési ludak jönnek, a mi nyári ludjaink főtömege elbúcsuzott tőlünk.

A nyári lúd, ez a mi házi ludjaink s így a «Márton ludjának» is vérszerint való őse, szokásaiban sem tagadhatja meg ahhoz való közeli rokonságát. Szintúgy, mint a házi állattá fehérült s «libapecsenyét» szolgáltató szárnyasunk, ő is a «vad», vizen ritkábban úszkál, hanem

legtöbbet a partokon, legelőkön járkálgat. Nem azért, mintha az úszkáláshoz nem értene, hanem mivel élelmét főleg a vízen kívül találja meg. Ha azonban vízre kerül, lassan bár, de jól elevezget, sőt bukni is tud. A fiókák, igaz, kezdetben kizárólag abból élnek, mit fészkek tája nyújt; t. i. gyenge növényhajtásokból, hinárlevelekből, békaleneséből, füvek-ből. Később azonban kilátogatnak a legelőre, majd a tarlókra, vetésekre, legelgetik a friss fűvet, a serdülő-kelő vetést, emellett a szemes életet sem vetik meg, közbe kukaczozt, férget, bogarat is elkapkodnak s kavicskát nyelnek. Szemes, ravasz állat a vadlúd, habár ez a faj még sem annyira, mint a vetési lud. Legelés közben egy-kettőnek mindig «fenn a feje», vagyis ezek örködnek, vigyáznak, hogy a többiek gondtalanul lakmározhassanak. Örösszekeret, szűrös embert, juhászt, gulyást gyakorta puska-lövésnyire bevárnak, de csak némi gyanusat vegyenek is észre emberen-állaton vagy szekéren: az örködők azonnal nyugtalanok, mire a többi is mind egyenesen tartott nyakkal figyel s ha csakugyan kétes a helyzet, nagy gágogva azonnal odább száll. Repülésök kissé nehézkes, lassú csapású, de elég jó s kitartó. Kiválóan szeretik a repézt, őszivetést dézsmálni, úgyszintén a kukoriczát, fiatal lóherét, zabot, árpát, buzát, répát, borsót, húsos gyökereket stb., nemkülönben többféle gazt is. A kikelt gabnát nemcsak csipdesni, legelni szokták, de gyakran — kivált porhanyó talajon — ki is tépik. Ezért a hasznos madarak közé éppen nem tartozik s ha a gabna gyengén kelt, bizony tönkre teszik azt, a hol rendesen járkák. Még a bokrosan kelt vetésben sem tisztán a ritkítás, legelés jó-tékonyosságát gyakorolják, mert sokat letaposnak; ganéjuk pedig égető s nem mindig van javára a földnek. Legelőhelyeikről rendesen déltájban, majd meg este «behúznak» valami közel eső, nagyobb tóra, inni, fürödni. Az éjjelt is vízen töltik, csak holdvilágos éjjeleken maradoznak néha a vetésen, legelőn. Ködös időben napközben is ide-oda bolyganak még pedig alacsonyabban, mint rendesen. Repülés közben többnyire gágognak s magasan járnak, nagy suhogással szállnak a földre, csobogással a vízre. Vigyázékonyságuk folytán leshől vadászszuk őket, bár éppen ezt a fajt inkább «lohosodáskor» s a gunarokat a fészkelés előtt is, párosodás kezdetén lehet eredményesen puskázni.

Húsa nem sokat érő; főleg a vén rossz pecsenye, a fiatal még csak megjárja.

Gazdaságilag — mint említettük — inkább káros, mint hasznos madár. Halászatunkat azonban nem károsítja s hogy talán pár halacska-t is elkap néha, tekintetbe nem jön, valamint másrészt az sem igen jöhet, hogy egyes káros rovar, férget, kukaczozt elemészt, vagy hogy gazt is

pusztít. Bátran lehetnénk minden időben s csak vadászati szempontok szabtak nekik költésidejökre — s ez helyes is — bizonyos óvást.

A LILIK.

Anser albifrons (Scop.) 1769.

[*Anas albifrons* Gm. — *Branta albifrons* Scop. — *Anser pallipes* Selys. — *Anser frontalis* Baird].

Népies nevei: lengyel lúd; kis vadlúd; hókás vadlúd; lilik; gyöngyér vagy gyöngyvér (Bodrogeköz).

Jegyei: nagysága változó, mert vannak példányok, melyek alig nagyobbak a házi kacsnál s vannak megint, melyek majdnem felérnek egy kinőtt libával; csőrük egyszínű világossárgás, hússzínű vagy narancssárga, a csőrököröm fehéres (fiataloké barnás); a szárny felső része és hajlása világos hamuszürke; a nagy evezők feketék, a következők sötétbarnák, csak szegésük fehér; homlokukon fehér hóka (az öregeké nagyobb, mint a fiataloké; utóbbiak fején kezdetben egyáltalán nincs nyoma fehér színezetnek), melynek szélei feketésbarnák vagy feketék; az öregek csőrének tövét is fehér színezet fogja körül; a mell feketén foltozott (fiatalok fehéresen foltosak); a lábak sárgászörösek, fiatalabbaknál barnássárgák; szem barna. Egész tollazata egyébként a rendes vadludszerűen habozott barnásszürke, sötétebb, mint a nagy vadludé.

Ez a lúdfaj a magas északon honos és Grönlandtól kezdve Európa, Ázsia és Észak-Amerika Jegestengerre dülő tájain vagy annak szigetein fészkel. Általában keletfelé nagyobb mennyiségben tartózkodik, mint nyugaton. A liliknek nagyság szerint — mely úgy látszik, nem csupán a kornak tudható be, hanem helyi okoknak — több fajtáját különböztethetjük meg. Részemről legalább nem tudom azokat élesen faj szerint is elválasztani, hanem csak egy törzsfaj fajtáinak tartom. Így az észak-amerikai liliktől (*Anser albifrons gambeli* HARTL) eltekintve a nálunk előfordulók ezek:

a) *Az izlandi lilik.* (*Anser albifrons intermedius* NAUM. 1842.)

Jegyei: a lilikek közt (kivéve az amerikaiit) legnagyobb; homlokán a fehér hóka inkább széles mint magas, s nem terjed a fejtető közepéig; a csőrtő oldalain is féloldalalákú fehér folt látható; a csőr sárgavörös; láb narancsszínű. Izland északi részein honos, honnét télre néha mihozzánk is ellátogat. (L. I. köt. IV. és VIII. tábla).

Mértéke: *H.* 66; *Sz.* 42·5—44; *F.* 12·3—14; *L.* 5·8—6·5; *Cs.* 4·7—5 cm.

b) A kis lilik. (*Anser albifrons finnmarchicus* GUNN. 1767.)*

[*Anser minutus* NILS. — *Anser Teminckii* BOIE. — *Anser erythropus* NEWT. — *Anser brevirostris* BRHM.]

Jegyei: a házikacsánál alig, vagy valamivel nagyobb; homlokán a fehér hóka magasabb, mint széles, felterjed a fejtető közepéig (a szem fölött); melle feketén, erősen foltos; csőre igen kicsiny, tömzsi. Észak-Norvégiában, főleg a Finnmark-ban, Lapponiában honos, honnét telelésre a sok vetési luddal ritkán ugyan, de ő is ellátogat hozzánk.

Mértéke: *H.* 57—59·2; *Sz.* 39·2—40·8; *F.* 11—13; *L.* 6—6·4; *Cs.* 3·4—4 cm.

A most leírt két fajta nagyságra mintegy a törzsfajnak szélsősége. A sok átmenet színben, termetben nehezíti az éles különböztetést. Ilyen átmeneti alak az *Anser bruchi* BRHM.

Nálunk a lilik nem közönséges, bárha őszi vadlúdjáráskor itt-ott akad belőle egy-egy kisebb-nagyobb csapat. Kisebb termete, könnyebb repülése, de meg *klilik*, *klilik*, *klek*, *klek* vagy *klilik*, *klilik* hangja — a mitől magyar nevét is kapta — vonulás közben a magasban is megkülönbözteti a többi vadlúdfajtól. Inkább magában, fajtársaival jár vagy a vetési ludakhoz csatlakozik, de akkor is külön csapatban marad s nem vegyül igen a nagyobbak közé. A Tiszamentén, Fertőnél, Tisza- és Dunaközben, a Balatonnál több példányt lótték; a Velencei tavon magam is láttam egy ízben. A kis lilik, mely PETÉNYI szerint közönségesebb volna, mint az izlandi, szintén került a Fertőn, Szeged vidékén, Pest- és Moson-megyében, úgy Erdélyben is, utóbbit 1894 márczius 21-én Megykeréknél három darab közül lótték. Alföldi népünk ismeri a liliket s azt is tudja, hogy nem nálunk fészkelő madár, a mit azzal, hogy «lengyel lúd» — a lengyel nyilván északi értelemben szerepel — fejez ki; de meg azzal a régi közmondással is: «majd tojik neked a lilik» vagyis: hiába! — mert az nálunk nem tojik.

* LINNÉ 1758-ban a «Systema naturæ» cz. művének 123. lapján *A. erythropus* után írja: «fronte alba» (fehérhomlokú). Valószínűleg ezt a fajtát érti ugyan, de mivel leírást nem csatol hozzá s hazájául általánosságban Európa északi részét jelöli meg, azért elnevezése kétséges s helyébe a GUNNERUS-tól valót kell tennünk.

A VETÉSI LÚD.

Anser fabalis (LATH.) 1787.[*Anas fabalis* LATH. — *Anas segetum* GM. (1788). — *Anser segetum* BECHST.]

Népies nevei: őszi vagy téli lúd; lazsnak lúd (HÖNIG J. említi így Vadászlap 1892. évf.)

Jegyei: valamivel kisebb a nagy vadlúdnál, de nagyobb a liliknél; csőre fekete és narancssárga, lábai szintén narancssárgák; alsó teste nem fekete foltos, főszíne sötét földszínü, szürkebarna, főleg a hát alsó fele; a szárnyak a fark végét jóval túlérlik, hajlásban és alul sötét hamuszürkék.

Leírása: egészben szürkésbarna, felső teste és a szárnyak tollai legsötétebbek, alul legvilágosabb, fehéres; hasa, farkalja, a fark töve és a felső farkfedők fehérek; a fejet és nyakat kivéve a szürkebarna tollak mindegyike világosan szegett, nagy evezők barnásfeketék, száruk fehér; a fark sötétbarna, fehéren szegett; szem sötétbarna. A *tojó* valamivel kisebb a gunárnál, a *fiatalok* sötétebbek, mint az öregek. A «tipikus» példányok csőre fekete, csak közepén van narancssárga gyűrű.

Mértéke: *H.* 66—69·8; *Sz.* 42—43·5; *F.* 14—16; *L.* 6·8—7·3; *Cs.* 5·8—6·1 cm.

Az északi Sarkkör táján, Skandináviától, Észak-Oroszországon és Szibérián végig széles övben huzódik az a néptelen, fensikokkal, hegyekkel váltakozó pusztá, sivár táj, melyet északon a jegesvidék, a Jeges-tenger és a nagy ismeretlenség határol. Nyárszakán beragyogja az éjféli nap, tél idején reáborul a folytonos éjszaka, itt-ott csenevész fák, az erdők végső határa, szikla, kopárság és főleg mocsár, tőzeges lápok, tavak, nagy területeket elfogva jellemzik a vidéket, melyet a «tundra» neve alatt ismerünk. Ez a vetési lúd nyári tanyája, itt vannak fészkelő helyei. Kietlen hazájából ősszel érkezik hozzánk. Néha az első csapatok már szeptember utolsó napjaiban mutatkoznak s népünk ilyenkor hamar beköszöntő erős telet jósol. Októberben az érkező falkák folyton szaporodnak, főleg a hónap vége felé s novemberben nagyobb síkságaink nagy vetéstábláit — főleg ha azok vízgazdag vidéken terülnek el — ezernyi ezer vadlúd lepi, legeli. Csak elbámul az ember rengeteg számukon s önkénytelen kérdi: honnan vette magát ennyi állat? Különösen az Alföld roppant területei, nagyobb folyamaink és tavaink vidéke egész ősszel csak úgy hemzseg tőlük; betöltik zajgásukkal, ide-oda kószálásukkal a levegőget, megszürkítik a serkedő vetéseket.

A vetési lúdnak is több fajtája van: így a Kelet-Szibériában honos példányok az *Anas fabilis serrirostris* alakhoz tartoznak; a nálunk megforduló fajták:

a) *A mezei lúd.* (*Anser fabalis arvensis* BRHM. 1831.)

Jegyei: valamivel nagyobb, mint a tipikus vetési lúd; csőre hosszabb, nem oly tömzsi, nemcsak közepén, hanem főleg a felső káva oldalain a csőrtő felé terjedőleg is sárga. Ez Észak-Norvégiában, Finnlandban és Laponiában fészkel. Vannak ornithologusok, pl. ALTUM, kik ezeket nem is fajtának, hanem öreg példányoknak tartják. Későbbi megfigyelésekből fog kiderülni, vajjon igazuk van-e?

Mértéke: *H.* 72—78; *Sz.* 46·2—48; *F.* 14—15·5; *L.* 7—7·6; *Cs.* 6·3—6·3 cm.

A másik fajta még inkább eltér a vetési lúdtól és tipikus példányoknál lehetetlen a kettőt összetéveszteni. Én is csak azért nem veszem külön fajnak, hanem fajtának, mert közte és a vetési lúd közt — bár ritkábban, mint utóbbi és a mezei lúd közt — átmeneti alakok fordulnak elő. Ez:

b) *A piros lábú vetési lúd.* (*Anser fabalis brachyrhynchus* BAILL. 1833.)

[*Anser obscurus* BRHM. — *Anser brevirostris* THIEN. — *Anser phœnicopus* BARTL. — *Anser segetum brachyrhynchus* SEEB.]

Jegyei: kisebb a rendes vetési lúdnál; a fekete csőr közepén rózsapiros gyűrű, ugyanily színű a láb; a csőr feltűnő rövid és tömzsi; feje, nyaka sötét hamuszürkésbe hajló, nem oly világos s kevésbé barna, mint a vetési lúd; szélső farktolla nem fehér.

Mértéke: *H.* 64—67; *Sz.* 41—43; *F.* 12—14; *L.* 6·7—7·2; *Cs.* 4·8—5·8 cm.

Ez a lúd Izlandon, Spitzberg szigetén költ; legalább máshol még nem találták nyárszakán, de telelve Hollandia, Belgium és Franciaország egyes tájain észlelték. Hazánkban sokkal ritkább, mint a többi lúdfajok, bár azt inkább hiszem, hogy csak a megfigyelések elégtelenségének, a lövött példányok félreismerésének s elkallódásának tudható be s tényleg gyakrabban fordul nálunk elő, mint hiszszük. Azok az adatok azonban, melyek PETÉNYI kéziratai közt e lúdfajra vonatkoznak,* semmiképpen sem illenek reá s dr. MADARÁSZ, ki ez adatokat sajtó alá rendezte, igen helyesen zárójelben kitette neve alá az *Anser segetum* fajnevet — bár kérdőjellel — mely fajra PETÉNYI jegyzeteiben mit sem találunk, de a megfigyelések bízvást

* Zeitschr. f. d. ges. Ornith. I. 1884. 30. lap.

erre érthetők s nem a *brachyrhynchus*-ra. Az azonban, hogy nálunk Apajon költött volna, még a *segetum*-ról sem hihető. Az első hiteles adat, mely nálunk való előfordulására vonatkozik, 1887-ből való, mikor Fehérmegyében, a szent-ágotai pusztán ludászva, MESZLENY B. unokabátyám nov. 18-án lőtt egyet. Ez a példány hozzám, majd a nemzeti múzeumba került. Csőrén a rózsapiros gyűrű, ugyanily színű lábai, sötét feje, nyaka és keskeny fehér sávval szegélyezett csőrtöve azonnal feltűntek. Ez azonban nem volt egészen tipikus példány, mert csőrének nagysága, úgy termete csak olyan és akkora volt, mint a vetési lúdé.* Sokkal inkább tipikus példány a második, hazánkban elejtett, mely Temes-Kubinban 1895 márczius 14-én került. Ezt MENESTORFER G. lőtte egy csapatból, még pedig három más példánnyal együtt, melyek sajnos, a konyhára kerültek. A megmentett dr. ALMÁSY GYÖRGY barátom gyűjteményében van s szakasztott olyan, mint azok a legtipikusabb darabok, melyeket a kopenhágai, göteborgi s más északi muzeumokban láttam. Kis tömzsi csőre és termete, sötét nyaka, még bőrben is, midőn csőrén a rózsapiros gyűrű és lábainak színe megváltozott, azonnal megkülönböztetik a vetési lúdtól. Temes-Kubin volna eddig *előfordulásának legdélibb pontja*. A milleniumi kiállításon a horvát-szlavon iparcsarnokban volt egy példány *Illok*-ról, egy másik Pusztavacsra (Pestm.) s kettő a torontálmezei madárgyűjteményben, mely utóbbiak 1895 decz. 15-én lővettek.**

A vetési ludak életmódja hasonlít az előbbi fajéhoz, de talán még vigyázóbbak, még vadabbak, mint az. Ezekre vadászunk leginkább ősszel s ezek azok, melyek még a nálunk költő nagy vadlúdnál is ismertebbek, mert több helyen, nagyobb számban fordulnak meg mezőségeinken. Legelőhelyeikről délben és este ők is behúznak a vizekre; embertelen pusztákon kisebb locsogókra, lakottabb vidéken kellő biztonságot nyújtó nagyobb folyamokra (Duna, Tisza, Dráva stb.), tavakra (Fertő, Balaton stb.). Megesik, hogy néha a víztől oly messze legelésznek, hogy nagy távolságokat kell átrepülniök, míg azt elérik; ez azonban nem zavarja őket, mert előbb kerekednek szárnyra, s így a távoleső ivó- és hálóhelyükre mégis jókor érkeznek. Hajnalpirkadáskor azután nagy gágogva, sikoltozva — sokszor az egész szemhatárt elfogó csatarendben — ismét kiszállnak a vizekről a mezőre. Legelőhelyöket rendszeren megtartják addig, míg az a kívánt táplálékot nyújthatja.

* Ezt a darabot látva, ingott meg felfogásom a *brachyrhynchus* faji önállóságát illetőleg.

** Dr. KUHN L.: «Torontálmezei madárvilága az ezredéves kiállításon» cz. füzet 62. l. «*A. erythropus*» néven említi ezeket.

Ezért lesből vadászva rájuk, ilyen pontokon ásott, de jól elrejtett gödrökből hajnalkor s este, viszont a hálásra választott locsogónál készített leggödörből kaphatjuk leghamarább puskavégre. Élelmök is körülbelül egyezik a nyári lúdéval. De mivel ők csak ősszel vagy hótalan télen át időznek nálunk, s mindig a friss vetést járják, hol töménytelenségükkel sok helyt nagy károkat okozhatnak: a mi szempontunkból gazdaságilag károsabb az előbbinél s bátran üldözhető. Főleg legelésök közben többször kell őket zavarni, rájuk puskázni, még pedig a terület több pontján, nehogy egyik helyről a másikra leszállhassanak. Ha mezőinket a hó vastagon elborítja, legnagyobb részök még délebbre, enyhébb vidékekre huzódik, csak itt-ott próbálkozik egy-egy csapat az idő zordonságával dacolni, ezek azonban többnyire rosszul járnak, elsoványodnak, megbágyadnak s könnyebben puskaélre kerülnek. Gyenge teleken, mikor a hó csak pár ujjnyira borul a mezőre, gyakran kitartanak itt s úgy kaparják ki a vetést a hó alul, a mi szintén károosságuk rovására esik, mert a vetés könnyebben elfagy. Népünknek az a felfogása, hogy mikor ősszel és télen vagy tavasszal a vadludak északról délnek repülnek, hideg s fordítva melegebb idő várható, leginkább erre a vadlúdfajra vonatkozik. Mikor azonban a tiszamenti ember «*vadlúdhát felhőkből*» sok esőt jósol, akkor általában a vadlúdfajokat jellemző, szürkebarna, világosan szegett tollazat után vette a hasonlatot. Márczius végével ismét visszavándorol tundráiba s kezdi ott igazi életföladatát: a szaporítás nagy munkáját.

Tőlünk való távozásának, viszontérkezésének időpontját a fertői halász tapasztalásból így határozta meg: «Jön a fecske — megy a vadlúd; megy a fecske — jön a vadlúd». És találóan.

X. CSALÁD.

HATTYÚFÉLÉK.

CYGNIDAE.

Általában nagy, hosszúnyakú, de aránylag rövidlábú madarak; a csőrő és a szem közt bőrük csupasz; a csüd rövidebb a középujjnál; a csőr-köröm nem fogja el egészen a csőr hegyét; a szárnyak eléri a fark hegyét; a fark rövid, ékalakú; uszkálásnál némelyek szárnyukat félig megemelik; nyakukat rendszeren 2 alakúan tartják s rendkívül ügyesen, kigyószerűen tudják ide-oda hajlítani; a vizen igazán könnyedén, kecsesen mozognak,

szárazon ügyetlenebbek, totyogva járnak; vízparton vagy zombékos, sekély vízű helyeken, szigeteken fészkelnek.

24. NEM:

HATTYÚ.

CYGNUS *Bechst.* 1809.

Csőr egészben egyforma széles, némely fajnál a felső káva tövén bütykös dudorodás; a fej és szem aránylag kicsiny; szárnyesontjaik igen erősek, hosszúak, az evezők aránylag rövidek; növények friss hajtásai-
ból, kisebb víziállatokból és halaeszkákból, halikrából élnek.

A KIS HATTYÚ.

Cygnus bewicki YARR. 1830.*

[*Cygnus minor* KEY. & BLAS. — *Cygnus melanorhinus* NAUM. — *Olor minor* BP.]

Jegyei: negyedrészszel kisebb, mint az énekes hattyú, melyhez különben igen hasonló, csakhogy csőre nem fele-, hanem háromnegyed-
részben fekete, de töve sárga, azonban kávaélei itt is feketék. Az énekes hattyú kifejlett, öreg példányainak csőrén az orrlyukak közepe táján található a sárga és fekete szín, ellenben a kis hattyú öreg példányai-
nak orrlyukai egészen a fekete színben vannak. A fiatalok csőre tul-
nyomóan citromsárga, csak a kávák éle, a hegye, valamint az orr-
lyukakat határoló gyűrűs rajzolat fekete. Farkuk 18—20 tollú.

Mértéke: *H.* 100—120; *Sz.* 52—54; *F.* 16—19; *L.* 8·8—10; *Cs.* 8·7—9·2 cm. Alibunáron ejtett példány: *Sz.* 52; *F.* 18; *L.* 8·8; *Cs.* 8·7. Középujj karom nélkül: 10 cm.

Északkeleti Oroszországban és Észak-Szibériában költ, de fészkelve találták az Ó-világ sarkvidékének egyéb részein is, különösen szigete-
ken; így Novaja-Zemlján, Kolgueven, a japán és khinai tengerek sziget-
ségein. Télszakára rendszeren nagyobb számban látogat el a Hebridekre,
Skócia, Skandinávia partvidékeire, kivált pedig Irlandba. Jütlandon,

* Összehasonlításra való anyag hijával nem dönthetem el, vajjon ez a madár önálló faj-e? vagy csupán az énekes hattyú fajtája?

Hannoverben, Oldenburgban, Schleswig-Holsteinban évenként átvonul, úgy a Kaspi-tónál is feltűnik. Közép-Európában nagy ritkaság. Hazánkban eddig csak egy fiatal példány került, melyet Alibunáron (Torontál m.) 1898 október utolsó napjaiban KAJTÁR JENŐ ejtett el. Ez LENDL A. dr. útján a nemz. múzeumba, mellesontja pedig a Magyar Ornith. Központba került. A fiatal hattyúkat jellemző szürkés szín ennél határozottan hamvas, míg az énekes hattyú fiataljainál inkább rozsdásba játszó.

AZ ÉNEKES HATTYÚ.

Cygnus cygnus (L.) 1758.

[*Anas cygnus* L. — *Cygnus musicus* BECHST. — *Cygnus melanorhynchus* M. & W. — *Olor ferus* WAGL.]

Népies neve: vadhattyú.

Jegyei: a csörtő nem bütykös, az öregek csőre felerészben (hegyén) fekete és (töve) ezitromsárga, úgy a szem és csörtő közt lévő csupasz bőr is sárga; egész tollazatuk hófehér; lábuk fekete. A fiatalok csőre töben szürkés hússzínű, hegyén sötét ólomszürke vagy feketés; lábuk szürkés hússzínű; tollazatuk szürkésrozsdásbarna; szem sötétbarna. Valamivel kisebb, mint a következő faj s nyakát inkább egyenesen, nem igen 2 alakúan tartja.

Mértéke: *H.* 140—150; *Sz.* 59—64; *F.* 20—22; *L.* 10—12; *Cs.* 10·5—12·4 cm.

A sarki tájakon, Izlandtól keletfelé, Észak-Európában és Szibériában költ, honnét télre melegebb égövekbe költözik; világrészünkön főleg a Földközi tenger, Feketetenger vidékeire. Nagyobb tóságainkon, folyamainkon átvonuláskor rendszeren mutatkozik s délen át is telet (Alduna). Leginkább októberben, novemberben, majd meg februárban, márcziusban kerül szem elé. 1893 január végén sok mutatkozott Horvátországban, Szlavóniában. Népünk az előkelő tisztaság, méltóságteljes magatartás, karcsúnyakú hajlékonyság fogalmait példázza madarunkkal, pl. «Olyan nyaka van mint a hattyúnak.» «Fehér mint a hattyú.» «Büdös babuk berzenkedik a hattyúval.» A népdal is így szerepelteti:

«Fehér leszek mint a hattyú
Nem csókol meg minden fattyú».

Utóbbiakban nemes volta is kiérzik. Gazdaságilag nálunk nem igen jöhet tekintetbe.

A BÜTYKÖS HATTYÚ.

Cygnus olor (Gm.) 1788.

[*Anser cygnus* BONN. — *Anas olor* Gm. — *Cygnus gibbus* BECHST. — *Cygnus sibilus* PALL.]

Népies nevei: szelid hattyú, púposorrú hattyú, néma hattyú.

Jegyei: csőre tövén gombszerű bütyök; az öregek csőre narancsvörös; csőrököröm, bütyök és az arcz csupasz bőre fekete; lábuk fekete; szemök sötétbarna; a fiatalok csőre és lába világos ólomszürke; az öregek tollazata fehér, a fiataloké szürkésbarna.

Mértéke: *H.* 150—160; *Sz.* 60—65; *F.* 24—27; *L.* 12—13; *Cs.* 10·7—13 cm.

Ez a hattyú szelidítve nyilvános kertjeink, tavaink ékessége s mint ilyen elég ismeretes. Vadon inkább a délkeleti tartományok nagy mocsarain, tavain és tengereinél, így a Földközi- és Feketetengernél, Dél-Oroszországban, a Duna torkolatánál, a Kaspi tengereknél, Görög- és Törökországban úgy Turkesztánban, Mongoliában, Amurföldön, de Svédország déli részében, Dániában is tartózkodik. Néha egyes «vad» példányok hozzánk is kerülnek; de a rendszeren észlelt vadhattyúk előbbi fajhoz tartoznak. Halas tavakon szelid hattyúkat nem ajánlatos tartani, mert a halikrákat pusztítják.

V. REND.

FUTÓK.

CURSORES.

Lábaik és újjaik hosszúak, utóbbiak töben némileg hárttyásak vagy egészen szabadok, sőt karélyosak s igen ritkán úszóhárttyásak; a hátulsó ujj vagy egészen hiányzik, vagy igen kicsiny, rövid s magasabban könyöklök ki a csüdből, mint az előre álló három ujj (kivéve a guvatokat); lábaik illetén alkotása sebes futásra, kisebb pocsolyák, szélvizek meglábolására való, némelyeknél uszásra is alkalmas; csőr- és lábalkotásuk, úgy egész külső alakjuk, életmódjuk változatosságához alkalmazkodott s így sokféle; vizek közelében, pusztákon, mocsaraknál, tavak mentén, sőt fákon és nádban is tartózkodnak; repülés közben lábaikat hátranyújtják; mindannyi fészekhagyó; földre, mocsárba vagy a földszinttől kissé magasabban rakják hanyagon épült fészkeket s rendszeren négy, körte- vagy tojásdadalakú tojást tojnak.

XI. CSALÁD.

LILEFÉLÉK.

CHARADRIIDAE.

Csőrük többnyire egyenes, kemény s fejhosszúságú; lábujjaikon — legtöbbször csak három van — rendszeren a külső kettőnek tövét kis hárttya köti össze, de akad egészen úszóhárttyás lábú, sőt szabad ujjú is, vagy olyan, melynek mind a három ujja töben hárttyás (az utóbbiak a nálunk előforduló fajokra nem érthetők); a fark rendszeren egyenes, ritkán erősen elkerekített végű, egy fajnál villás; homlokuk magas, szemek nagyok, kiállóak; hangjuk éles, gyakran fütyülésszerű dallamos; vizek partján, pusztákon és mocsarak táján élnek.

25. NEM:

CSIGAFORGATÓ.

HAEMATOPUS L. 1758.

Csőr kétszer hosszabb a fejnél, kemény, egyenes, elől kissé felfelé hajló, oldalt összenyomott s végén kerek, tompahegyű késpengéhez hasonló; hátulsó ujj hiányzik, a külső ujjak tövén összekötőhártya; első evező leghosszabb, a szárny a fark végét eléri; fark egyenes, közép-hosszú; tengerpartokat lakják, rézeformán repülnek; igen élénk madarak, melyek lágytestükből, férgekől élnek.

A CSIGAFORGATÓ.*Haematopus ostrilegus* L. 1785.*

[*Ostralegus haematopus* MACG. — *Ostralega pica* BONN. — *Haematopus balthicus*, *orientalis* BRHM. — *Ostralega europaea* LESS. — *Ostralegus vulgaris* LESS.]

Jegyei: örvös galambnagyságú; feje, nyaka, begye egész felső teste, farkának hegye és szárnya fekete; farktöve, egész alsó teste, szárnycsikja s szeme alatt egy kis foltocska fehér; csőre piros, vége felé sárgás; lábai rózsapirosak; szeme karminpiros.

Mértéke: *H.* 37—38; *Sz.* 24—26; *F.* 10—12; *L.* 4·8—5·2; *Cs.* 5·8—7 cm.

Ez a mással alig összetéveszthető madár Spanyolországtól fel a Nordkapig, főleg a köves tengerpartokon mindenütt honos; fészkelve találtak nagyobb folyamok torkolatánál is, nemkülönben a Fekete- és Kaspí tengernél. Ázsiában leginkább Szibériának nagy folyamainál él a khinai tengerpartig. Észak-Amerika keleti partjain szinte honos. Telelni a Földközi tenger vidékeire s Afrikába megy; Észak-Ázsiából pedig Indiába. A szárazföld belsejében ritkán mutatkozik, mert kiválóan ragaszkodik a tengerhez. Ennek daczára nálunk többször előkerült már, különösen a Fehértónál Szeged mellett; Alvinczen (A.-Fehérm.) a Sztrigy folyó mentén, Apátfalván (Csanádm.); Soroksáron (Pestm.) szintén löttek egy-egy példányt. A Fertőn DOMBROWSKI 1887 szeptember 24-én 8 darabot, októ-

* LINNÉ hibásan *ostralegus*-nak irta faji nevét.

ber 4-én 1 darabot látott. A Csepel-sziget északi végén 1887 április 25-én magam is 4 darabot láttam. GAÁL G. a Balatonnál látta. Hangja *hűp*, *hvűp*, *hűp* egymásután, kissé nyujtva ejtett szótagokkal fejezhető ki. Szólása úgy mint tarkasága, nagysága révén reptében is könnyen felismerhető. A norvég tengerparton mindenütt láttam, sokat barátkoztam vele, mint szép és ott némileg a mi bibiczünket pótoló fürge madárral.

26. NEM:

KŐFORGATÓ.

ARENARIA *Briss.* 1760.

A lábujjak közt nincs hártya; a csőr körülbelül oly hosszú, mint a fej, töben legvastagabb a vége felé hegyesedő s kissé felfelé hajló; csüd és középujj körülbelül egyforma hosszú; szárny hegyes, első evező leg-hosszabb, eléri a fark végét; fark majdnem egyenes, kevésbé lekerekített hegyű.

A KŐFORGATÓ.

Arenaria interpres (L.) 1758.

[*Tringa interpres* L. — *Arenaria cinerea* OL. GALL. — *Morinella collaris* MEYER. — *Charadrius cinclus* PALL. — *Strepsilas collaris* TEMM. — *Strepsilas borealis*, *littoralis* BRHM. — *Cinclus morinellus* GRAY. — *Cinclus interpres* GRAY. — *Strepsilas interpres* ILL. — *Charadrius interpres* SEEB.]

Jegyei: rigónagyságu; torka, melle, hasa, farkalja, a hát alsórésze, szárnyalja, a felső farkfedők hegye, a fark töve, a nagy evezők szára, úgy szárnycsíkja fehér; evezők barnásfeketék, ugyanilyen a begy két oldalának főszíne (őszszel és fiataloknál az egyes tollak itt világosabb végűek); farsíkja táján feketebarna félholdszerű széles folt van; a fark vége szintén feketebarna, de a tollak hegyén keskeny, világosabb szegés látható; csőre barnásfekete; lábai naracssárgák.

Leirása. *Nyári tollazatban:* a fej és nyak alapszíne fehér, a homlokon, a szem alatt, tarkón s nyakon örvszerű, a begyen, a mell oldalai felé húzódva, úgy a hát elején, fekete tarkázás; a hát rozsdás, dióbarna és fehéres színekkel tarkázott, valamint a szárny felső része is. *Őszi tollazatuk* hasonlít a fiatalok tollazatához (nálunk leginkább ilyen tollazatúak kerülnek) s legjobban jellemzi azt a felső test (kivéve a hát alsó

részét, mely fehér) sötétbarnás főszíne, az egyes tollak világossárga-barna szegése, mely főleg a szárnyfedőkön élénk, és a begyoldalak feketés-barnasága, mely színezetbe a mell fehérsége, keskeny hegyes szögben a nyak feketebarna, világosabban foltozott örvéig nyulik.

Mértéke: *H.* 23—24; *Sz.* 15—15·6; *F.* 6—6·3; *L.* 2·5—3·1; *Cs.* 2—2·5 cm.

Az Ó-világ, valamint Amerika északi tájain költ, költözködéskor azonban roppant területeket bekalandoz. Lemegy Afrikában a Jóreménység fokáig, Ázsiában India déli részeig, Ceylonba, Ausztráliába s Dél-Amerika végeig. Azok a példányok, melyek nem költenek, egész nyáron át délibb vidékeken csavarognak. Nálunk ez a madár néhány év előtt még nagy ritkaság számba ment, de 1888 óta augusztus végén és szeptember első felében majdnem bizonyosra veszem a Velencei tavon, hol egyesek a különböző partfutók nagy csapataihoz társulnak. Évenként löttem itt egyes példányokat, melyek gyűjteményemben vannak. Valószínű, hogy más helyeken is rendszeren átvonuló madárfaj, s a megfigyelés hiányossága okozza, hogy nem tudunk róla többet. Lövetett 1865-ben Hunyadmegyében, 1835-ben Tápió-Szt.-Györgyön (Pestm.) és 1897-ben Lellénél, a Balatonnál (GAÁL G.) is.

27. NEM:

FUTÓMADÁR.

CURSORIUS *Lath.* 1790.

Csőr alig fejhosszú, hengeres, hegyes, hajlott végű; három lábujja vastag, rövid; a lábszár magas; első és második evező leghosszabb; sivatagokon, kopár pusztákon tartózkodnak.

A FUTÓMADÁR.

Cursorius gallicus (Gm.) 1788.

[*Charadrius gallicus* Gm. — *Cursorius europæus* LATH. — *Charadrius corira* BONNAT. — *Cursorius isabellinus* MEYER. — *Tachydromus europæus* VIEILL. — *Cursor isabellinus* WAGL. — *Cursor europæus* NAUM. — *Cursorius brachydactylus, pallidus* BRHM.]

Jegyei: gyenge *nevető galamb* nagyságú és ugyanolyan színű; tarkó tája kékesszürke, oldalvást fehér és fekete sávval szegve; nagy

evezői barnásfeketé; csőre barnásfekete; szeme barna; lába sárgásfehér.

Mértéke: *H.* 22—25; *Sz.* 17; *F.* 5·8—6·2; *L.* 6·5—7; *Cs.* 2·4 cm.

Ez a sajtáságos madár a Kanári szigetektől Észak-Afrikán át, Arabiában, Perzsiában, Közép-Ázsiában és északnyugati Indiában, valamint Dél-Európában fordul elő. Világrészünkön Sziciliában, Spanyolországban költ, de mint vendég előkerült Németországban, Franciaországban s tizenegyszer Angolországban. Szomszédságunkban Stiriában is lövett egy példány. Hazánkban csak egyetlen egy példányt keríthettünk, melyet 1882 szeptember 25-én *Böösön* (Pozsonym.) a Csallóközben lőttek. A pozsonyi kath. főgymnázium gyűjteményének átvizsgálásakor bukkantam rá, később bekértem a II. nemzetk. ornith. congressuskor rendezett kiállításra, melynek végével a nemzeti múzeumnak jutott. A kopár homoksivatagok lakója, rendkívül jó futó, sáskákkal, bogarakkal él.

28. NEM:

SZÉKICSÉR.

GLAREOLA *Briss.* 1760.

Csőr rövid, kampós; szárny hosszú, a farkon túl terjed, első evező leghosszabb; a fark, a nálunk honos fajnál, villás, fecskeszerű; a közép-ujj feltünő hosszú, néha a csüdnel is hosszabb, a külső ujjak tövét hártya köti össze, a hátulsó ujj magasan könyöklék ki a csüdből; vizek körül, ugarakon, gyepeken tartózkodnak, rendkívül jól és szépen, eserszerűen, de sokkal ügyesebben repülnek, akár a fecske; eledelök rovarokból áll, melyeket futva vagy reptükben kapnak el; kisebb-nagyobb társaságokban élnek.

A SZÉKICSÉR.

Glareola pratincola (L.) 1766.

V. tábla.

[*Hirundo pratincola* L. — *Glareola nævia*, *senegalensis* GM. — *Glareola austriaca* GM. — *Glareola torquata* MEYER. — *Glareola limbata* RÜPP. — *Pratincola glareola* DEGL.]

Népies nevei: sziki csire (Hortobágy); pirpió (Álföld).

Jegyei: valamivel nagyobb, nyulánkabb, mint a rigó; farkának alakja olyan, mint a füstös fecskéé, töben fehér, végén fekete; szárnyai

Nécsy J.

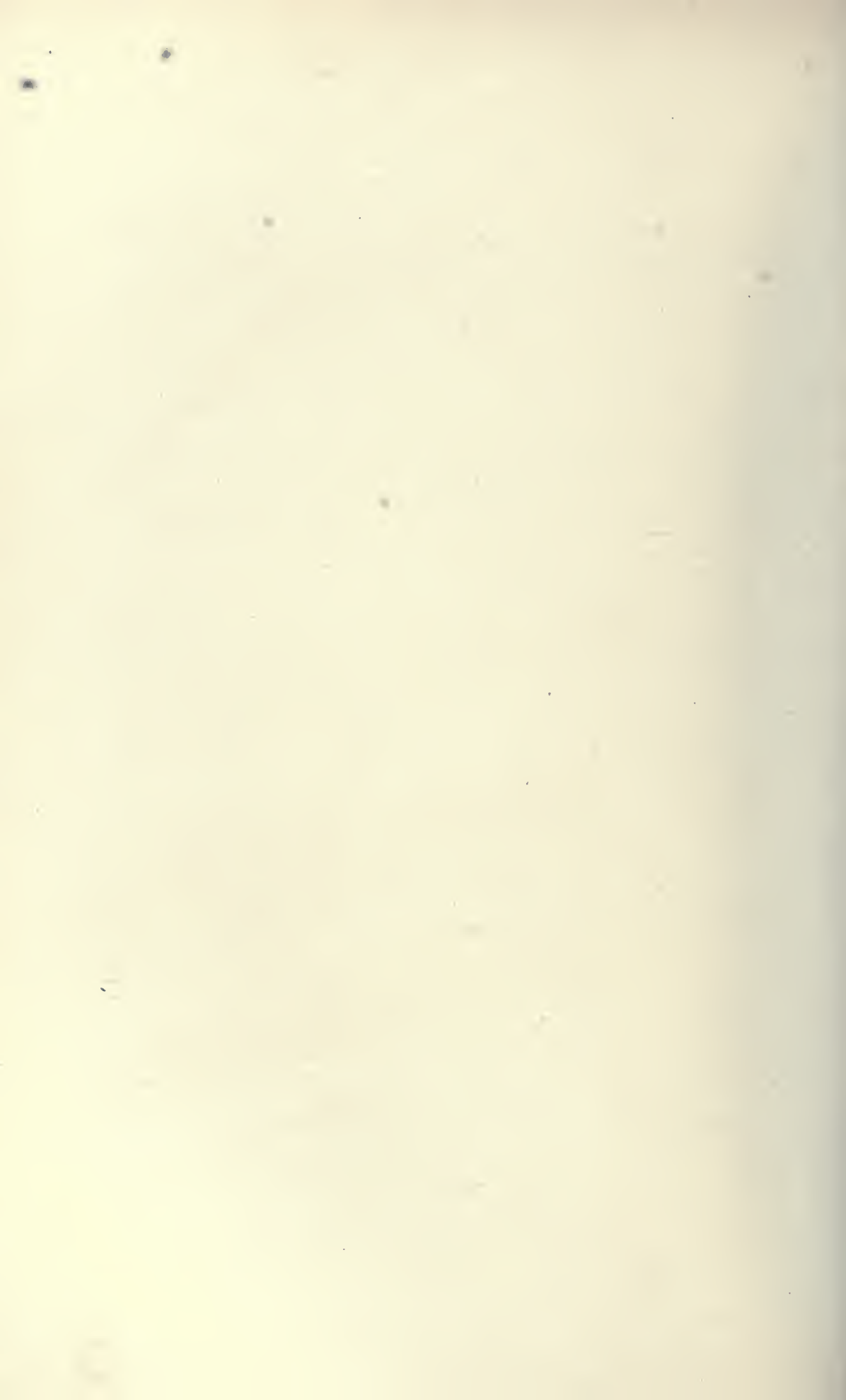
1/2

KIS LILE

CHARADRIUS DUBIUS SCOP

SZÉKICSÉR

GLAREOLA PRATICOLA (L)

is fecskeszzerűek; a csőr töve széles, az öregeknél piros, hegye fekete; a fiataloknál a piros szín barnás; torokfoltját, a szentől kezdődve, fekete szegély örvösen határolja; első evező szára fehér; lába fekete.

Leírása. Az *öreg*ek főszíne felül földszínű barna, mely a fejen s különösen a háton, szárnyakon legsötétebb, a nyak felső részén kissé rozsdásba hajló; álla, torka világos rozsdássárga, feketén s kissé fehéresen körülszegve; a begy szürkésbarna rozsdássárga árnyalattal; az evezők barnásfeketék; szárnyalja rozsdavörös; hasa fehér, szürkésbarna árnyalattal; farkalja fehér. A *fiatalok* örvözött torka nem oly éles rajzú, hasuk fehér; begyük, felső testök minden tolla sárgásfehéren szegett, és foltozott.

Mértéke: *H.* 24—25; *Sz.* 19; *F.* 10—11; *L.* 2·7—3; *Cs.* 1·5—1·8 centiméter.

A tipikus színezetű madarakat némely helyeken pótolja:

A feketeszárnyú székicsér. (*Glareola pratincola melanoptera* NORDM. 1842.)

[*Glareola pratincola* PALL. — *Glareola Nordmanni* FISCH. — *Glareola Pallasi* BRUCH. — *Pratincola Pallasi* DEGL.]

Jegyei: egészen olyan mint a törzsfaj, de *szárnyalja fekete*, csüdjei kissé hosszabbak, farka jobban kivágott.

Mértéke: *H.* 24·3—25·1; *Sz.* 20—20·8; *F.* 11·9; *L.* 2·8—3·1; *Cs.* 1·6—1·7 cm.

A székicsér Európának déli részeiben, főleg Dél-Franciaországban, Spanyolországban, ritkábban Lengyelországban, nagy számban Oroszország déli részein, a Dobrudsában, Fekete- és Kaszpitenger környékén, Közép-Ázsiában költ. Őszszel Afrikában számos s főleg a Nilus mentén, Vörös tengernél telel, úgy Indiában is. Dél-Oroszországban helyenként a feketeszárnyú fajta fordul elő. Hazánkban ez utóbbiból PETÉNYI szerzett Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyében, Tisza-Földváron, 1840 május hóban öreg madarokat, s tojásaikat is megtalálta; 1843 júniusban pedig ugyanott fiatalit is kerített. Ezóta e fajtát nem kaphattuk meg, de lehet, hogy még jelenleg is előfordul. A tipikus tollzatú székicsér azonban helylyel-közzel közönséges madarunk a Tisza mentén, nagy pusztáinkon, szikes legelőinken, a Hortobágyon, Dinnyésnél, a Duna és Tisza közében. A Fertő vidékén sem FASZL, sem én sohasem láttuk s JUKOVITS az 50-es években azt írja, hogy ritkán fordul elő. Nem áll tehát a mit BREHM ír, hogy a Fertőn számosan költenek.* A Balatonnál

* Thierleben 2. kiad. Vögel III. köt. 268. l.

HERMAN OTTÓ május 9-én lőtt 1 darabot. Erdélyben szintén előkerültek egyesek (Hunyadmegyében).

Amit TOMPA röviden így fest:

«Árnyéktalan puszták, lágyan ringó tavak
Szabad szép vidéke»

az a székicsér édes otthonának tája. Ott éli napjait, ott alapítja meg családját, hol a széksót virágzó fátalan legelőkön, porondokon, buczkákon, székfenekekben csillogó locsogókon kívül «aranykalászszal is ékes a rónaság», mint PETŐFINK írja, «melynek fölötté lenge délibáb enyelegve üz tündérjátékokat». S ha gulya járja a pusztát, hát csak annál inkább kedves az madarunknak, még pedig egyszerűen azért, mert a sok ökörnek, marhának nyomában gazdag rovarélet fejlődik, ez pedig a székicsérnek terített asztalt jelent. Dinnyésen, főleg a mocsár kisebb, rövid gyepe, székes, marhajárásos szigetkén ütött tanyát. 1890-ben az első április 5-én érkeztek, de 25-ig csak néhány darab mutatkozott, azontúl folyton több s május 5-én 18 pár kezdte udvarlását, párosodását; május 10-én találtam az első tojásokat, 15-ig mind letojtak. A székicsér rendkívül élénk szárnyas, akár a földön, akár a levegőben lássuk. Mozgásai szépek, vonzóak s igen ügyesek. Egérgyorsan futkosnak a gyepon, közbe-közbe hirtelen megállnak, bókolgatnak, nyakukat mereven felegyenesítik, azután meg ismét egészen behúzzák s így szaladgálnak tovább, hogy egy-egy rovar, szöcskét szedjenek fel vagy kapjanak el a légben. Felrebbentve ide-oda csapkodnak, felemelkednek a magasba, sokszor annyira, hogy csak fecskénagyságúaknak látszanak; ide-oda kanyarognak, el-eleresztve, mereven kitartva hosszú, hegyes szárnyaikat; azután hirtelen megállapodnak, mintegy függnek a légben, de néhány sebes szárnyrezegtetés után ismét nyílgyorsan vágódnak el más irányban. Leszálláskor, úgy mint a csérek, szárnyaikat a pihenő lepke módjára, felnyújtják s lassan húzzák rendes helyükre. Lényökben — főleg a földön szaladgálva — a lilékre emlékeztetnek, míg szárnyalásuk a csérekéhez és fecskékéhez hasonlít; lengő, könnyed és változatos. Főleg repülés közben hallatják jellemző éles, gyorsan szaporázott *pirrijé, pirrjé, kerrihé, kerrijé, krjé*, néha *kr, kr, kerr, errje, errije* s ritkábban *klít, klít* szavukat. Miután telelő helyeikről visszatértek hozzánk, pár után néznek. Udvarlásukat gyönyörű repülési mutatványok, folytonos pirregésszerű szólásuk — mely után hangutánzóan egyik magyar nevét, a «*pirpiót* vagy *pirípiót*» kapta — jellemzi. Fészket nem építenek. Néhol egyszerűen a földbe kapart vagy természetes sekély mélyedésbe rakják tojásaikat, néhol azonban

sajátságos házi tűzhelyet is alapítanak, a mi az alakoskodásnak is kiváló példája. Mikor Dinnyésen fészkeik, illetőleg tojásaik után jártam, alaposan átkutattam minden a földön található gödröcskét. A székicsérek folyton jajveszékelve repkedtek, futkostak előttem — majd a szemeimet kinéztem — de egyetlen egy tojást sem birtam meglegelni. A helyet, hol okvetlen fészkelniök kellett, a marha is járta, minek bizonyítói az itt-ott heverő száradt trágya darabok lepényszerű foltjai voltak. Éppen ki akarok egy ilyent kerülni s mit látok? — a lepény közepén 3 darab székicsér tojást. Nem kerestem ezután máshol, csak a száraz trágядarabokat néztem sorba, melyeken csakugyan az egész telep tojásait megtaláltam. A tojások körte- vagy tojásdadalakúak, sima héjuak, alapszínük piszkos agyagsárga, sötétbarna és hamuszürkés szabálytalan alakú foltokkal, pontokkal és rajzolatokkal.

Tojásmérték: H. 28—32; Sz. 21·5—24·8 mm. *

A költés munkájában az anyamadárnak részben a nap melege is segítségére van, mert hát sokszor kénytelen tojásait elhagyni, zavar-tatva a legelő gulyától. A pelyhesek kikelés után kis vártatra odahagyják nem igen melegséges otthonukat, s ügyesen bujkálnak az alig ujjnyi magas székfüvek, marhanyomok, göröngyök közt. Pehelytollazatuk színe teljesen talál a talajhoz s megvédelmezi őket ellenségeiktől. Az ember egy lépésnyire sem bírja az ilyen meghúzódó, mozdulatlan kis jószágot meglátni s legelőbb még nagy fénylő fekete szeme, pislogása árulja el. Az anyamadarak melegen ragaszkodnak fészkek tájához; fiókáikhoz meg különösen. Megindul az ember azon a jajveszékélesen, siránkozáson, a melylyel telepükön a betolakodót fogadják s elbámul azon a sok cselvetésen, melylyel megtévesztik őt, hogy figyelmét, aggodalmuk tárgyaitól elvonva, saját magukra irányozzák. E célból furesábbnál-furesább mozdulatokat tesznek; szárnyaikat a földön szétterpesztik, bókolnak, ott futkosnak, repkednek és sivalkodnak leginkább, a hol fiókáik nincsenek, s így azok rejtekétől a hivatlan vendéget messze elcsalogatják. Juliusban a kis székicsérek is elérik az anyányi életkort. Ekkor nagyobb csapatokba verődnek s egy ideig ide-oda kószálnak, majd augusztusban mindinkább délre húzódva, elhagyják vidékünket. A székicsér mezőgazdaságilag kiváló hasznos szárnyasaink közé tartozik s igazán kár, hogy ez ékes, szép madár nagyobb számban nem él nálunk és nem mindenfelé! Bogarak, férgek, lótetű, néha kisebb pillék, hernyók, álcák, különösen pedig a tücskök és a szöcskék, sáskák azok a káros állatok, melyeket kiméletlenül pusztít s rendkívül gyors emésztésénél fogva mohón és nagy mennyiségben költ el. Láttam, a mint ugarok, legelők, gabnaföldek fölött csapa-

tosan vadászgattak s majdnem minden pillanatban — akáresak a fecske — elkaptak valami szállingózó vagy a növényszálakon üldögélő rovar. A felbonczoltak gyomrában, begyében leginkább szöcskéket, bogarakat és tücsköket találtam, még pedig nagy számban. Kímélendő szárnyasaink sorában foglal tehát helyet, mert nem csekély mértékben apasztja, főleg a veteményeink hajtásait, leveleit rágó és megsemmisítő rovar-ellen-ségeket.

29. NEM:

L I L E.

CHARADRIUS L. 1758.

Fejök aránylag nagy, homlokuk feltűnő magas, szemeik kiálló nagyok; csőrük töben legvastagabb, a középén vékony, végén mindkét káva gomb-szerűen dudorodott; hasítékalakú orrlyukaik kis esatorna közepén van-nak, mely a csőr közepétől a dudoros részig nyúlik; hátulsó ujjuk hiány-zik, csupán egy fajnál van meg, azonban annyira elcsenevészedett, hogy inkább bütyök, mint valóságos lábujj; a csüd valamivel hosszabb a középső ujjnál; a szárnyak hegye az egyenes vagy kerek végü fark hegyét eléri; leghosszabb az első evező. Ugarokon, vízpartokon, tarlókon, pusztákon élnek, (sőt egy faj a havasok tócsáinál) füttyülésükkel élénkítve e kietlen helyeket; rovarokat, férgeket, csigákat pusztítanak, hasznosak s némely faj pecsenyéje is kitűnő, csemege számba menő sült.

AZ UJJAS LILE.

Charadrius squatarola (L.) 1758.

[*Tringa squatarola* L. — *Tringa helvetica* L. — *Vanellus varius, griseus, squatarola, helveticus* BRISS. — *Charadrius naevius* GM. — *Char. subtridactylus* HASSELQU. — *Char. hypomelas, pardela* PALL. — *Vanellus melanogaster, varius* BECHST. — *Vanellus helveticus* VIELL. — *Squatarola cinerea* FLEM. — *Char. apricarius* WILS. — *Squat. australis, rhynchomega* BP. — *Squat. grisea* LEACH. — *Squat. melanogaster* MALH. — *Squat. varia* BRHM. — *Vanellus griseus* BOLL. — *Pluvialis squatarola* MACG. — *Char. helveticus* LICHT. — *Char. hypomelanus* NORDM. — *Char. longirostris* BRHM. — *Squat. helvetica* BRHM. — *Pluvialis varius* DEGL.]

Jegyei: jó gerle nagyságú, de zömökebb, vastagabb nyaku és nagyobb fejű; a hátulsó ujj elcsenevészve, karom nélkül, de mégis meg van (többi liléinknek ninesen); nagy alsó szárnyfedői feketék; farsíkja

fehér; fark fehéren és barnás sötétszürkén haránt sávolt; felső teste sötét alapon halványsárgás fehéren sűrűn foltozott (hasonlít a sárgapettyes liléhez, azért figyelmeztetek e két faj jegyeire); csőr fekete; lábak szürkés-feketék; szem barna.

Leírása. *Nyári tollazatban*: a homlok eleje, pofák, a nyak alsó része, begy, mell egész a hasig fekete; a fej és a nyak hátulsó része, a begy oldalai, czombok, a végbél tája, farkalja fehér; hát, vállak, kis szárnyfedők feketebarna alapon sűrűen *sárgásfehéren* pettyezett, foltozottak; a nagy evezők szárának közép része fehér, a négy elsőnek külső fele barnásfekete, az ötödik és a következők külső felén fehér folt; a nagy és középső szárnyfedők szürkésbarnás feketék, szegésük és hegyük fehér. Ebben a tollazatban nálunk nem igen látjuk, hanem inkább *az őszi tollazatban*, mikor is az áll és torok felső része, az alsó test közepe fehér (a fekete tollazat teljesen eltűnik, kivéve a nagy alsó szárnyfedőket); a pofák, nyak, begy és a mell felső része piszkos sárgásszürkés alapon sötétebb barnásszürkén foltos, az alsó test oldalai ugyanilyenek, de foltozásuk világosabb; a szemet elől sötétszürkés féloldalakú folt szegélyezi; a felső test barnásfekete alapon halvány sárgásfehéren foltos, legsötétebb az alapszín a fejen és háton, legvilágosabb a szárnyak felső felén; egyébként mint nyáron. A *fiatalok* tollazata olyan, mint az utóbb leírt; a *tojó nyáron* hasonlít a hímhez, de nem oly élénk színű, gyakran a fekete alsó testen fehéres foltok látszanak.

Mértéke: *H.* 25—29; *Sz.* 17·5—20·5; *F.* 7·5—8·4; *L.* 4·5—5; *Cs.* 2·4—2·9 cm.

Úgy az Ó-világ, mint Amerika északsarki tájain (Alaskában) költ, főleg a 65 és 74° é. szélesség között; Izlandon és Skandinávia északi részeiben azonban nem fordul elő, hanem inkább Észak-Oroszországban, különösen Szibériában. Telelésre a Földközi tenger vidékeire, Afrikába (még a Jóreménység fokánál is találták), Indiába, Ausztráliába, Észak-Amerikából Peruba, Braziliába költözködik.

Hazánkban még néhány év előtt ritka vendégnek tartották, de a Velencei tónál évek óta rendszeresebben végzett megfigyeléseim azt bizonyítják, hogy minden ősszel rendszeren átvonul s pihenésre is leszáll itt, szintúgy nagyobb tavaink környékén. Különösen szeptember közepe és október első napjai között találkoztam vele a meztelen, sáros, homokos tóparton, majdnem mindig más kisebb fajú parti szárnyasok csapataihoz, vagy bicickekhez szegődve. De egy-egy napon két három darabnál ritkán volt több látható. A Fertőn ősszel szintén többször előkerül s itt elejteteket különböző években láttam. A Balatonnál 1895 szeptemberben ész-

lelték. Eresiben (Fehérm.) és Duna-Örsön (Komárommegye) is lőttek egy-egy példányt, utóbbit 1879 október 20-án. Tavasszal azonban elkerüli vidékeinket, csak egyetlen adatunk van ez időszakban való előfordulásáról, t. i. 1864 májusban Sztrigy-Szt-Györgyön (Hunyadmegye) került egy puskavégre. A Velencei tavon többnyire fiatal madarakat észleltem, ritkábban öregeket. Amazok korábban mutatkoznak, mint az utóbbiak. Hangja éles, de fájdalmasan, kissé vontatva kéttagúan hangzó *kli-é, tli-é* vagy *klí-üp*. Húsa igen izletes. Nálunk gazdaságilag nem számít, bár rovarokat, vízi férgeket pusztít s kárt nem tesz.

A PETTYES LILE.

Charadrius pluvialis L. 1758.

[*Charadrius apricarius* L. — *Charadrius aureus* MÜLL. — *Charadrius auratus* SUCK. — *Charadrius campestris* NILS. — *Pluvialis apricarius* BP.]

Népies nevei: göröngysneff (Jászberény). Közkeletű neve még: aranylile.

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi, melyhez színre is hasonlít, de különbözik tőle, hogy a nagy alsó szárnyfedők fehérek, felső testének foltozása *nem fehéres, hanem sárga*, farktöve nem fehér és csak három lábujja van. (Fejének képe: I. köt. X. tábla).

Leírása. *Nyári tollazatban:* homloka, szemöldöke, úgy a nyaka és a begy oldalai — a homlokkal és szemsávval összefüggően — valamint ezombjai is fehéresek; az alsó test, az álltól kezdve, fekete, de oldalai fehéresek; a felső test fekete alapon sűrűen sárgán pettyezett, foltos; az ezvők barnásfeketék, száruk közepe fehér; a fark barnásfeketén és sárgásan csíkozott. *Őszi tollazatban* az öregek, a fiatalokhoz s előbbi faj őszi tollazatu és fiatal példányaihoz nagyon hasonlítanak, de megkülönböztethetők «faji jegyeik» egybevetésével.

Mértéke: *H.* 25—26·5; *Sz.* 16·8—19·5; *F.* 6·9—7·8; *L.* 4·2—4·6; *Cs.* 1·8—2·5 cm.

Európa sarkköri vidékein költ; így Izlandban, Skandináviában, a Faró, Novaja-Zemlja, Jan-Mayen szigeteken, Grönlandban; délibb fészkelő helyei Észak-Németországban, Brabantban, Luxemburgban is vannak. Ősszel a Földközi tenger vidékeire vándorol, de Afrikába ritkán látogat át. Észak-Amerikában, úgy Szibériában a tipikus madaraktól némileg eltérő fajták élnek. Telelésre vonultában, kisebb vagy nagy csapatokban, néha egyedül, de bicicsapatokhoz szegődve is jelenik meg, főleg

októberben, esetleg már előbb. Gyakran novemberben, gyenge teleken még későbbben, sőt januárban, februárban is előfordul. Tavaszi költöz-ködése márczius havába és április elejére esik. Ritka esetben, mint feljegyezték, a Fertőnél és 1847-ben Pestmegye mocsarain költött volna egy-egy pár, ha ugyan nem meddő példányok nyomán következtek nálunk való fészkelésre. 1893-ban Karczag és Kis-Ujszállás közt június elején magam is talákoztam néhány darabbal, de valószínűleg ezek is meddő, vagy még nem ivarérett egyének voltak. Ilyen itt nyaralók más magas északi madárfajok közül is akadnak (pl. *Tringa subarcuata*, alpina stb). Nálunk való tartózkodása közben ugarokon, nedves réteken, legelő-kön, tarlókon, kukoriczában, mocsarak mellett találhatjuk. Hangját felszálláskor, vagy reptében leginkább hallatja; ez *tlü-i*, *klü-i* vagy *tlüe-i* szótagokkal fejezhető ki.

Rovarok, egyéb alsóbbrendű állatok, mint férgek s különösen a földi giliszta, kedvencz étkei; de álczákat, rovar- és lepkehábot is pusztítanak — így hát igen hasznos madár.

A HAVASI LILE.

Charadrius morinellus L. 1758.

[*Morinellus anglicanus* BRISS. — *Charadrius tartaricus* PALL. — *Charadrius anglus* MÜLL. — *Charadrius sibiricus* LEP. — *Eudr. montana*, *stolida* BRHM. — *Morinellus sibiricus* BP. — *Eudromias morinellus* KEYS & BLAS.].

Jegyei: rigónagyságú, de zömökebb; homloka feketebarna és rozsdásszürkés-fehéren foltos; álla fehér; szárnyfedői szürkésbarnák, világos rozsdásan szegve; csőre vékony, fekete; csüdje zöldesbarna, lábujjai feketés szürkék; szeme sötétbarna.

Leirása. *Nyári tollazatban:* a fej felső része feketebarna, elől sűrűbben, hátrább kevésbé sárgásfehéren foltos; a szemén át, hátra felé szélesedő tiszta fehér sáv; a csőrtő és szem között úgy fültájékon szürkésbarna, előbbi rajzolat fehér foltokkal; áll, torok és végbéltája fehér; úgy az alsó farkfedők is; felső test barnás hamuszürke, minden toll rozsdásan vagy sárgásfehéren szegve, a nyak felső részén legkevésbé; a begy világosbarnás hamuszürke, mely szint a mell és oldalak rozsdaszínétől fölül erősebb, alul elmosódó sötét szegésű *fehér szalag* választja el; az alsó test közepét nagy feketebarna folt foglalja el; az evezők sötét szürkebarnák, az elsőnek szára fehér, a hátulsók hegye és belső széle rozsdásfehéren szegett; a farktollak töve szürkebarna, végük felé feketésbarnák,

a középsők hegye keskeny sárgásfehér szegéssel, mely szín a szélsőkön folttá nagyobbodik. *Őszszel* az öregek hasonlítanak a *fiatalokhoz*, fölül főszínük kissé sötétebb, mint nyáron, az egyes tollak szegése élénkebb rozsdaszínű s élesebb; a fej rozsdásan foltos s nem oly sötét egyszínűsége hajló, mint nyáron; a szemsáv rozsdás s nem tiszta fehér; torkuk sötétszürkésen hosszában, begyük ellenben harántosan sávós; különben alsó testük szürkésfehér.

Mértéke: *H.* 21—22; *Sz.* 14·5—15·5; *F.* 6·3—3·8; *L.* 3·5—3·7; *Cs.* 1·2—1·6 cm.

Mocsári madaraink közt ez az egyedüli, melynek otthona a havason van. Igaz ugyan, hogy a magas hegyeken, a hóhatáron is mindig a lápos, mocsaras helyeket keresi föl, mégis sajátzerű, mikor az ember ilyen tájon, hol mindennel előbb, csak mocsári madárral nem vél találkozhatni, vele összekerül. Igazi hazája a magas Észak fel a 73° é. sz.-ig, a hol Skandinávia, Oroszország, Szibéria, Novaja-Zemlja nagy fensíkjain, hegyein, az úgynevezett «hegyi tundrában», magányos, kietlen helyeken költ. Tromsönél (69° 38' é. sz.) 800 m. magasan a Flöifjelden találtam néhány fészkelő párt, melyek az örök hó között bizonyos lápos, elmocsarasodott s így hóment részeken tanyáztak. Skócia magas hegyein úgy Németországban, Stiriában is találtak egyes fészkelő párokat. Hazánkban szintén a legmagasabb hegyi lápok, mocsaras havasi rétek néhány pontján fészkel, főleg Erdélyben a Cibin hegységben. Ez utóbbi helyek fészkelésének legdélibb — úgy mondhatnám — szigetei.

Költözéskor azonban nálunk is sokkal gyakoribb, bár közönségesnek éppen nem mondható. A Földközi tenger vidékein, Perzsiában telet. Magyarországon, főleg októberben, novemberben, gyengébb időjárással decemberben, tavasszal meg áprilisban, mutatkoznak az átvonulók ám bár ekkor sokkalta ritkábban, mint őszszel. Nem annyira mocsaraknál, mint a mezőn, kukoriczákban, gázos ugarokon, tarlókon szállnak meg. Pestmegyéből legtöbb példányt tudok (Pótharaszt, Fülöpszállás, N.-Kér, Ócsa), Sopronmegyéből (Fertő-Szt.-Miklós) gyűjteményemben van egy példány; Gömörmegyében, Hunyad- és Szebenmegyékben szintén többször lótték.

Horvátországban először 1894 április 11-én Molve falunál észleltek 6—8 darabot, melyek közül egyet lótték is. Hangjuk *trü, drü, dre, drö, drr, drr*. Fészküknél roppant bizalmasak s az ember körül 20—30 lépésnyire egérszerűen futkosnak a posványos gyepen. Tojásaikat valami — pár szálaeskával bélelt — mélyedésbe a földre rakják vagy a mohás talajt kissé homorúra nyomják s ide tojnak 3—4 tojást, melyek fénytelenek,

világos sárgásbarna vagy olajzöldbe játszó alapon szürkén, barnán, olajbarnán pontozottak és foltozottak.

Tojásmérték: *H.* 39—42; *Sz.* 25—27 mm.

Húsa — saját tapasztalatom nyomán is mondhatom — a legízletesebb minden szárnyas pecsenyéje közt s finomságra tútesz a sárszalonkán úgy, hogy méltán az inyenczfalatok koronája — csak hogy nálunk ritka halandó részesül benne. Tápláléka szerint — mint többi fajtársai is, — hasznos madár; de ritkaságánál fogva működésének fontosságot nem tulajdoníthatunk.

A PARTI LILE.

Charadrius hiaticola L. 1758.

[*Charadrius hiaticula* L. — *Aegialites hiaticula* BOIE. — *Hiaticula arabs* LICHT. *Hiaticula annullata* GRAY. — *Charadrius Homeyeri* BRHM. — *Aegialitis hiaticuloides, auritus* HEUGL. — *Aegialitis hiaticola* (SHARPE)].

Népies nevei: a kisebb liléket — ezt és a következő két fajt — nem igen különböztetik meg; a Kunságban *czankócsirkéknek*, az Alföld egyes helyein *juhászkáknak*, *csőröcsirkéknek*, *gyöpi madárnak* (LAKATOS szerint), máshol *fütyülőknek*, *sármadaraknak*, *fővényfutóknak* hívják.

Jegyei: valamivel nagyobb a búbos pacsirtánál; főszínei: alul fehér, begyén fekete, fölül: homokszínű barna; homlokán fehér, fölötte fekete folt; nyakán fehér és fekete örv; csőrtöve sárga a középig, hegye fekete; lábai sárgák; a nagy evezők szára közepén fehér, töben és hegye felé sötétbarna; szárnyán fehér csík; szeme sötétbarna (tavasszal szemhéja élénk sárga).

Leírása: Az öregeket jegyeik alapján könnyű felismerni s nem téveszthetők össze a kis lilével, melyhez különben igen hasonlítanak. A fejen, nyakon, begyen, tarka megoszlásban, a fehér, fekete és földszínűbarna színek szép rajzolata szökik szembe; az evezők barnásfeketék, a hátulsók közepe — külső szélökre terjedőleg — fehér foltos; hátuk földszínű barna; a fark középső két tollának töfele barna, végük feketébe hajló, hegyükön kis fehér folt, a két legszélső toll majdnem egészen fehér, a többiek hegye fehér foltú, középrészük feketés, tövük barna. A *fiatalok*: homloka fehér, *fölötte nem* fekete; a begyfolt sem tiszta, nem összefüggő, közepe fehéres, barnás árnyalattal, inkább csak az oldalakon feketés; általában azok a rajzolatok, melyek az öregeknél feketék, náluk inkább sötétbarnák; a csőr töve is barnás, sárga helyett; a fej és hát barna tollai, valamint a kis szárnyfedők világosabban szegettek.

Mértéke: *H.* 18—19; *Sz.* 12·3—13; *F.* 5·4—6; *L.* 2·2—2·6; *Cs.* 1·2—1·6 cm.

Fészkelve egész Európában, különösen tengerpartokon, kopár, homokos partu nagy tavaknál fordul elő s felterjed a magas Északra. Általában északibb tájakon számosabb, mint délen; Grönlandon, Spitzberg és Jan-Mayen szigeteken s Észak-Amerikában a Cumberland öbölben is előkerült. Kelet felé körülbelül, a Baikal tóig gyakori; Turkesztánban ritka.* Télre Afrikába költözik s lemegy a Jóreménység fokáig, úgy szintén észak-nyugoti Indiába. Meztelen tópartjainkon, vízmenti székes legelőinken költözködéskor helyenként számos. Különösen május közepén és szeptemberben, október első hetében a Velencei tónál közönségesnek mondhatom (legkésőbb Velenczén 1894-ben november 13-án löttem), de találkoztam itt vele június közepén is, a miből következtetve lehetséges, hogy Magyarországon költ (LAKATOS K. is írja, hogy a Fehértónál fészkelne), ámbár honi tojásait eddig nem találták; de lehetséges az is, hogy ezek a késői példányok meddő, nem szaporodó egyének voltak. Szokásaiban egyezik a kis lilével, hangja is olyan, mint azé, de valamivel erősebb. Hasznos madár, mert vízi férgeket, kis csigákat, rovarokat pusztít.

A SZÉKI LILE.

Charadrius ale.candrinus L. 1758.

[*Charadrius cantianus* LATH. — *Char. littoralis* BECHST. — *Char. albifrons* MEY & WOLF. — *Hiaticula elegans* LICHT. — *Aegialitis cantianus* BOIE. — *Aeg. albifrons, albigularis* BRHM. — *Eudromias elegans* GEOFF. — *Hiaticula cantiana* RÜPP. — *Aegialophilus cantianus* GOULD. — *Aegialitis alexandrina* (SHARPE)].

Jegyei: valamivel kisebb, rövidebb, mint előbbi; főszíne: alul fehér, a begyen is (csak az öregek begy oldalán van egy-egy feketés folt); fölül: világos homokbarna; a nyakon fehér örv; a tarkó rozsdás; az első evező szára végig egészen fehér, a többieké csak közepén; két-két szélső farktolla szintén egészen fehér, a farktollak végén nincsenek fehér foltok; *lábai és csőre feketék*; szeme sötétbarna.

Leírása. *Nyári tollazatban:* a fehér homlok fölött fekete folt; a szemén át a fülig keskeny fekete sáv; fejtető világos homokszínű, a tarkó felé mindjobban szép rozsdássárgába hajló; a begy oldalain fekete

* SEEBOHM az Angliában élőket *Aegialitis hiaticola major* néven külön fajtaként említi, mert a máshol tartózkodóknál természetesebbeknek találta.

felt; a nagy szárnyfedők fehér végei a szárnyon keskeny csíkot alkotnak; evezők fekete-barnák; a középső farktollak sötétes barnák, a szélsők fehérek. Ősszel fakóbb színű, a fekete rajzolatok sötétbarnásak, a tarkó csak olyan, mint a hát, nem rozsdaszínű, általában alul fehér és fölül homokszínű uralkodik tollazatukon. A fiatalok hasonlítanak az őszi tollazatú öregekhez; kivéve sötét evezőiket és farkuk középtollait sötét szín nincs rajtuk; homlokuk szemük fölött lévő sáv, nyakörvük, egész alsó részök fehér; fejtetejük barnásszürke, minden toll halvány rozsdásfehéren szeggett; ugyanilyenek a szemén átfutó sávok, a fültáj, a begyoldalak, egész felső részök, szárnyfedők.

Mértéke: *H.* 16—17; *Sz.* 10·9—11·8; *F.* 4·3—5; *L.* 1·9—2·5; *Cs.* 1·3—1·5 cm.

Északon nem költ, hanem Európa mérsékelt és déli részein, leginkább a tengerpartok közelében, de nem kizárólag, mint NAUMANN, BREHM és mások gondolták, hanem *nagyobb székes tavaknál* is. Nyugat-Európától Kelet-Szibériáig, főleg a mongol sóstavaknál találták fészket, sőt Észak-Afrikában is. Költözködéskor Amerikát, Ausztráliát és az India körül fekvő szigetségeket kivéve, minden megfelelő melegebb tájon észlelték. Magyarországon meglehetősen számosan a Fertő keleti partján Illmicz körül találtam fészkelve; az alföldi széktavaknál és legelőkön szintén szaporít; tojásai Csongrádról, Csepelszigetről is kerültek. A Velencei tónál fészket nem leltem, de július 20-án lőttem s egyeseket nyáron át is többször észleltem; valószínű tehát, hogy néhány pár családalapításra megtelepszik a tó környékén. Erdélyben a Marosnál észlelték néhányszor, CSATÓ J. Alvincznél, gróf LÁZÁR K. Benzencznél. Márczius utolsó hetében, áprilisban, május első hetében s ősszel augusztus második felében, szeptemberben költözködik, mikor székes tócsáinknál, nagyobb kopárpartu, legelőkkel határos tavainknál, ritkábban folyóinknál, helyenkint számos.

Nem annyira közvetlen a víz parton, hanem sokszor, sőt legtöbbször, a víztől puska-övesnyire s még távolabb, a szikes soványgyepű legelőkön, gázos ugarakon, répaföldeken található. Életmódjában különben a kis lilére emlékeztet, hangja pedig *hüi, hüij, pitt, pitt, pitt tirri-tirr* szótagokkal fejezhető ki. A Fertőnél fészkelő helyei a víztől 100—200 lépésnyire kavicsos, homokos helyeken voltak s május 14-én legtöbb fészkegdöröcskében — mert fészket tulajdonképpen nem épít — három, halvány rozsdasárga vagy fehér alapon hamuszürkésen, barnásfeketén pontozott, foltozott, fröcscentett tojást találtam.

Tojásmérték: *H.* 30·5—34·3; *Sz.* 22·3—23·6 mm.

Kisebb rovarokat, férgeket, legyeket, szunyogokat, lepkéket pusztít s így a legelők ártalmas rovaréletét korlátozza, a miért kiméltre tarthat számot.

A KIS LILE.

Charadrius dubius Scop. 1786.

V. tábla.

[*Charadrius curonicus* GM. — *Char. fulvipes* RUDB. — *Char. hiaticula* PALL. — *Charad. minor* MEY. — *Char. fluviatilis* BECHST. — *Char. pygmaeus* BRHM. — *Char. pusillus* HORSF. — *Aegialites minor* BOIE. — *Aeg. curonicus* KEYS & BLAS. — *Aegialitis fluviatilis*, *Char. philippinus* GRAY. — *Char. hiaticuloides* FRANKL. — *Char. intermedius* MÉNÉTR. — *Char. zonatus* SWAINS. — *Hiaticula minor* RÜPP. — *Aegialitis dubia* SHARPE].

Népies nevei: l. parti lilénél.

Jegyei: pacsirta nagyságú; első evezőjének szára végig fehér, a többieké barna; csőre fekete, csak töben sárga; lábai sárgás hússzínűek; szeme sötétbarna. Hasonlít kisebb kiadásban a parti liléhez.

Leírása. *Nyári tollazatban:* a felső káva töve fölött, a szem felé húzódó s azt körülfogó, a fültáján kiszélesedő rajzolat fekete; homlok fehér, fölötte fekete szélesebb folt, melyet a fejtető világos földszínű barnaságától alig látszó fehérség választ el, ez a szín a szemek fölött hátra huzódik s mögöttük kiszélesül; áll és torok fehér, úgyszintén a nyakörv, a begyörv ellenben fekete, szélesebb és az egész testet körülfogja; a felső részek földszínű barnák, úgy a fark középső tolla is, csak hegye sötétebb; a szélső farktollak fehérek, a többiek vége fehér, úgy külső szegélye is (a 2—3-iknak), középrészök sötét, tövük ellenben világosabb barna; a fiókszárny tája fehér; evezők sötét- vagy feketebarnák; szemhéja sárga. *Őszi tollazatban* a feketeszerű rajzok barnásabbak, a begyörv nem oly kirívó s főleg közepén keskeny, fehéres, a háttollak végén pedig kissé világosabb szegés keletkezik. A *tojók* hasonlítanak a hímhez, de fekete rajzolatjuk barnásba hajlik. A *fiatalok* homloka rozsdásan árnyalt szürkésfehér; a fejtető földszínű barna, minden toll világos rozsdásfehér szegéssel; *fekete szín a fején egészen hiányzik*; szemöldöksávolyuk rozsdásfehér, elmosódott; szemükön át, a csőrtől a fül felé, húzódó sáv sötétbarnás, némi világos pontozással; a begyörv közepe keskeny, szürkésbarna némi rozsdássárga árnyalattal, az oldalakon inkább feketésbarna; a felső részek olyanok, mint a fejtető.

Mértéke: *H.* 15·5—16·8; *Sz.* 10—12; *F.* 5·3—5·8; *L.* 2·1—2·7; *Cs.* 1—1·4 cm.

Az Ó-világ mérsékelt öveiben különösen gyakori költő, északon ritkább. Angliában ritka vendég, úgy Faró- és Izland szigeteken. Észak-Skandináviában azonban fészkelve több helyt találtak; magam is láttam Tromsönél. Németországban, Lengyelországban, Franciaországban és a Földközi-tenger felé eső vidékeken minden alkalmas helyen tanyázik. Észak-Amerikában mint rendkívüli jelenség fordult csak elő. Telelni Afrikába, a Maláji-szigetségekre, sőt Új-Guineára és a Bismarck-szigetekre látogat el.

Nálunk igen közönséges madár. Ha utunk május havában folyóvizek, tavak mellett vezet el, melyek partjain nagy kavicslerakodások vannak, a vízből pedig kavicszátonyok, szigetek emelkednek ki, szinte biztosra vehetjük, hogy a tavaszi madárhangok közül egyszerre csak éles füttyyszerű *díú, díú* vagy *híú, híú* hallatszik ki. Itt is, ott is halljuk e szólást, közelben, távolabb s mégis hiába kutatunk a madár után, nem látjuk sem a levegőben, sem a földön. Nincsen a kavicsos talajon semmi bokor, semmi gaz, a hová élő szárnyas elrejtőzködhetnék, mégis mintha inkább alulról, mint a magasból hivatgatna a fütty. A dolog érdekelni kezd, hol lehet ez a beszédes szárnyas, mely szinte csúfolódik, egyre vevegetvén: «*híú, híú, híú* minden keresgélés, engem ugyan egyhamar meg nem látsz?» Majd a szemünket kinézzük, apróra végig kutatva a kavicsokat s íme! alig egy pár lépésnyire, de távolabb, jobbra és balra is, apró mozgó pontokat látunk szaladgálni, a fehér, szürke, barna, hamuszínű s ki tudná hányféle kavicszem közt, akár csak egerek volnának. Követjük mozgásukat, de mikor megállnak, ismét elnyeli őket a föld, alig bírjuk újból szembe kapni. Ezek a kis lilék. Ha hirtelen neki megyünk a lábaló csapatkáknak, meggyorsítják szaladásukat s oly sebesen vevegetik vékony lábaikat, hogy alig látjuk azokat. Vízirányosan tartott testtel, folyton füttyölve futnak odább, a nyakukat pedig úgy behúzzák, mintha fejök közvetlen a test törzséből nőtt volna ki. Ha lassan járunk nyomukban, szinte terelhetjük őket mint valami nyájat, csak mikor sebesebben lépkedünk s a távolság köztük és köztünk aggasztóan fogy, kapnak szárnyra, közvetlen a talaj fölött repülve, magasabbra fogják hangjukat s mintegy kikaczagva bennünket, gyorsan összefolyólag így füttyülnek: *püpipipififididüdüdriv, drüv, drüv, drü, drü, lrr.* Mire trillázásuk véget ér, lábaikat előre kapva, újból leszállnak, s rögtön futva menekülnek odább, megint csak *híú, híú, híú* füttyülésöket hallatva, mely hol magasabban, hol mélyebben hangzik. Pusztá szemmel nem sokat leshetjük őket, mert azzal körülbelül tisztában vagyunk, hogy az alakoskodásnak kiváló példái ők. Nézzük hát a távcsővel.

Egészen más, részleteiben is kibontakozó így a kép. Vagy 10—15

madárkát látunk; az egyik egy lábon áll vízszintes testtel, behúzott nyakkal; a másik fürgén szalad, másodpercenként legalább 7—8 lépést téve; a harmadik mindkét lábán áll ugyan, de nyakát, fejét feltartja, testével pedig sajátságos hintázó bókogatást ismételve, akár csak czombjain át tengelyt szúrtak volna testén keresztül, melyen előrészt le-lekapja, farkát meg felvetegeti, közbe fejét gyorsan fellöki s hirtelen visszarántja, a mit különben a bibicz s más lilerokonai is gyakorta megtesznek; a negyedik egy lábon áll, másik lábát azonban kissé hátra s oldalt nyújtja, megfelelő szárnyát azonképpen hátraterjeszti: nyújtózkodik; emitt egyik valami rovar vagy férget szed fel a gömbölyű kavics közül, amott meg egy másik fültövét vakarja, oly sebesen rugdosva kicsi lábával, akár a varrógép karja; egykettő tollázkodik, a földre is lehevert néhány, végre akad olyan is, a mely egy lábon ugrálgat előre. Csendes szemlélgetésünk, még ha puska lövésnyire vagyunk is tőlük, nem zavarja őket foglalkozásuk közben; de ha komolyan reájuk támadunk vagy lövünk, bizalmaskodásukat azonnal gyanakodó félelem, megvadulás váltja fel. Felkapnak a magasba, ki arra, ki erre nyilal, messzebb azonban ismét összeverődik a társaság s biztosabb helyre ereszkedik. Könnyen, ügyesen, sebesen repülnek, miközben karcsú szárnyaikat a kéztöben hirtelen hátrahajlítva tartják. Így hajszolhatjuk őket tovább s mindig ugyanazt fogjuk tapasztalni: a csapatka bevár bizonyos távorig, azután előre repül a vízparton, levágódik s ismét megyen, a meddig csak kavicsos, kopár partot vagy eféle helyeket talál maga előtt; ha azonban ezek elfogynak, átsap valami szigetre, a tulsó partra s nyugalomban élvezi tovább életét. A kis lile márczius utolsó hetében és áprilisban, az országos középnap szerint: *április 13-án*, érkezik vissza hozzánk telelőhelyeiről. Májusig, sőt e hó elején is tart még mozgalmuk, de ekkor már, daczára hogy rendszeren még mindig kisebb-nagyobb társaságokban találjuk őket, mindegyiknek meg van a maga párja. Fészkelő helyet a már ismertetett területeken, napos, kavicsos szigetkéken választanak, melyek lehetőleg a folyamok, vizek árterénél valamivel magasabban fekszenek. Párosodáskor szokott hivatató hangjukon kívül sűrűbben trilláznak, így tetszelegvén élettársuknak. Meleg vonzalom és hűséges szerelem kapcsolja össze a családalapítókat, a mi jellemzi egész családi életüket, még a fiókák nagykorúsága után is. Fészket nem rak. A tojó silány mélyedésbe, a puszta talajra május közepén 3—4 világos rozsdás-sárga alapszínen barnásan, szürkésen foltozott, fröcsesentett, pontozott, fénytelen tojást tojik, melyek színezete annyira talál a környezethez, hogy igen nehéz őket meglátni. Mindig kisebb telepekben költ s fészkeik nem igen nagy távolságban vannak egymástól.

Tojásmérték: *H.* 28·9—29·2; *Sz.* 20—21·9 mm.

15—18 napig részben kotolják, ülik a tojásokat, részben a nap melegével költetik, ezért korábbi vagy későbbi megfakadásuk az időjárás-tól is függ. A kikelt fiókákat életök kezdetén fehér pehely borítja, mely a későbbi sötétebb tollazat helyén sötétbarnásan, feketén pontozott. Valamint az anyamadarak és a tojások, úgy ezek az apró jószágok is színben nagyszerűen alkalmazkodnak a kavicsos talaj színéhez s mondhatni, hogy e madár egész életében a mimikrinek, alakoskodásnak ropant szerep jutott. Ez védi meg sok mindenféle ellenségétől, még az élesszemű ragadozó madarak elől is. Eleinte a kis pelyhesek a fészek-gödröcske környékétől nem igen távoznak messzebbre, de mikor lábaik megerősödtek, tollazatuk kinőtt, követik az öregeket, velük bogarásznak s hűségesen összetartanak. Gyakran egy-egy telep fészekaljai mind össze-
verődnek s együtt maradnak, együtt kószálnak, sőt a nagy útra is együtt indulnak augusztus végén, szeptemberben. Október közepéig szokták ezek a vonuló társaságok vizeinket, vízmenti kavicsos legelőinket egyéb rokonfajú szárnyasokkal népesíteni. Van köztük — számra legtöbb — partfutó (*Tringa*), néhány parti és kis lile stb.

Számtalan víziféreg, rovar, pille, kukacz, szunyog, álcza pusztításával hasznos madaraink sorában foglal helyet s méltán megérdemli, hogy kedves ártatlansága fejében nemcsak megoltalmazzuk, hanem különösen fészkelő helyeit védelmezzük idegen betolakodóktól. Ugy sem szaporodhatik annyira, mint kívánatos volna, mert elég ellensége van s az ártereken költők tojásait gyakran a megdagadt víz is elmossa.

30. NEM:

BÍBICZ.

VANELLUS *Briss.* 1760.

Alakjuk, csőrük, lábuk a lilékre emlékeztet; szárnyuk azonban nem hegyes és karesú, hanem kerek, a fark végéig vagy azon túl ér; a második és harmadik evező leghosszabb; a csüd jóval hosszabb a középujznál és csőrnél; nedves réteken, mocsarak körül tanyáznak; nem sebesen, de igen változóan, bukázva, kanyarodva, suhogó szárnyecsapással repülnek; nyüveket, csigákat, gilisztákat esznek, igen hasznos madarak.

A BÍBICZ.

Vanellus vanellus (L.) 1758.

[*Tringa vanellus* L. — *Vanellus capella* SCHÄFF. — *Charadrius vanellus* PALL. — *Vanellus cristatus* MEY & WOLF. — *Vanellus vulgaris* BECHST. — *Vanellus gavia* LEACH. — *Charadrius gavia* LICHT. — *Vanellus bicornis* BRHM. — *Vanellus varius* NAUM.]

Népies nevei: bébicz (Dunántúl); klébicz (Zemplénm.); gébicz; libucz; libocz; kibicz; gébicz.

Jegyei: galambnagyságú; tarkójából hosszú, vékonytollú, félkörben felfelé hajló bóbita nő ki; a fark tövét alul-felül rozsdaszínű tollak fődik; az evezők feketék, a három első evező végén fehér folt, a negyediknek külső szélén szintén, de az evezők hegye barnásszürke; a fark tőfele fehér, másik fele (vége) fekete, a tollak hegyén keskeny fehér szegés; háta zöldes, ércfényű; mell és has fehér; lábai rózsás hússzínűek; szeme sötétbarna; csőre fekete. (L. I. köt. IV. tábla).

Leírása. *Nyári tollazatban az öreg hím:* homloka, fejteteje a tarkóig, bóbitája, szeme alatt a fülig futó sáv, álla, toroka, begye fekete; pofái, a fej oldalai tiszta fehérek, a szem fölött némi feketés foltozással, a szem mögött vékony hosszanti foltokkal, a tarkó alatt s a nyak felső részén szürkésfehér, rozsdássárga finom fekete hosszanti foltokkal; a hát eleje szürkés, egészben azonban ércfényű zöld, két helyen biborzmánczos foltok; a kis szárnyfedők zöldeskék ércfényűek; alsó szárnyfedők fehérek; a többire nézve jegyeiben beszámoltunk. A *tojónak* színezete kevésbé élénk, bóbitája rövidebb, nyaka elől nem tiszta fekete, hanem fehéresen foltos. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de kopottasabb, kevésbé fényes és élénk színűek; hátukon a zöld szín inkább szürkésbarna, csak a zománcozat és a fény zöldes, azonkívül minden tollnak rozsdasárgás szegése van; a fejjelalak és pofák fehérsége nem tiszta hanem szürkés, rozsdás, feketés árnyalatú; bóbitájuk igen kicsiny. A *téli tollazat* főleg abban különbözik a nyáritól, hogy az áll, torok nem fekete, hanem fehér; a fejtető barnás, a bóbita rövidebb.

Mértéke: *H.* 32·5—33·6; *Sz.* 22—23·5; *F.* 11·3—12·9; *L.* 3·9—4·7; *Cs.* 1·5—2·5 cm.

Majdnem egész Európában fel a Sarkkörig, szintúgy egész Észak-Ázsiában a 65° é. sz.-ig minden alkalmas helyen fészkel. Telelni Észak-Afrikába, Északnyugat-Indiába, Dél-Khinába megy.

Magyarországon igen közönséges, általánosan ismert. Nagyobb tósá-

gainknál, kisebb mocsarainknál, csakúgy mint vizenyős rétjeinken, posványos helyeinknél az első madár, mely az ott járót fogadja mindig: a bibicz. Elsikoltja *kiévítt, viévítt* intő szavát, suhogó szárnyecsapással száll felénk s mintha csak folyton jajgatva kérdezné: *ki jár itt?* figyelmezteti a környék madarait, melyek jól értik szavát, intést hallanak belőle, hogy őrizkedjenek, a sűrű növényzetbe rejtőzzenek vagy szárnyra kapjanak. A bibicz vészjelentő hangjára csakugyan mindenfelé felkelnek társai is, siránkoznak, ide-oda csapkodnak s felbiztatják a rét egyéb szárnyas népét. Régi magyar közmondásban is megtaláljuk e sajátságát: «A bibicz szavára szállanak a madarak.» A vadász ezért méltán haragszik reája, mert idő előtt elriasztja a többi vadat. A természet barátja azonban elgyönyörködik a szép tarka bibiczmadárban, akár a levegőégben lássa, mikor valósággal művészkedik reptében, merészen ide-oda csapdoz, szebbnél szebb fordulatokat, kanyarulatokat tesz, hirtelen leesik, bukáz, jobbra balra veti magát, csakúgy játszik szárnyaival, akár pedig a sekély iszaposban, tóparton, réten, legelőn vagy ugaron lássa futkosni, midőn egyet iramlík, hirtelen megáll, fejét le és felkapkodva bókolgat s merészen felpödörített kontyu fejévet kémlel vagy ügyesen szedeget a földről, pocsolásból. Siró, jajgató szavában van valami fájdalmas; a néphagyomány szóbeszéde azt fogja reá, hogy azért, mert a bibiczmadár is hozzá járult az Úr Jézus elárulásához szüntelen kiáltván «*Hid alatt Jézus*» «*Búvik, búvik*» midőn a getsemáne kertben üldözői elől állítólag ide menekült volna az Üdvözítő. Siránkozása, bukázó repte és bókolgatva futkosása szinte elválhatatlan vonása minden lápi vidéknek, annyira jellemző, hogy még a gyerekek is tudja, ismeri. Nem felejtí ezt el PETŐFI, a Kis-Kunságot festő versében sem:

«A vizparton pedig töménytelen bibicz
Jajgat keservesen.»

És TOMPA sem, mikor az «Ördögszekér» regéjében oly híven és szépen rajzolja a mocsáros alföldi tájat, élő szárnyasaival egyetemben:

«A bibicz fenn *kering* vagy lenn *begyessedik*.»

Alig indul meg az első melegebb déli szél, mely a vizek jegét megpuhítja, hogy elkásásodjék s olvadozni kezdjen, nemsokára a pacsirták és seregélyek után a bibiczmadár is megjelenik nálunk. Első érkezésének országos középnapja: *márcz. 7-ke* ugyan, de sokszor már — ha előbb tavaszodik — februárban, sőt e hónap elején is látni; hazánk déli részein pedig nyílt, meleg forrásos helyeken egyesek át is telelnek. Márczius végére, ápril elejére, rendszeren teljes számban visszaérkeznek s költeni

kezdenek. Élénk, mozgékony, nyughatatlan, lármás természetök a párosodás szakában még elevebb lesz. Csodálatos repülési mutatványokkal, hosszabb «*kivitt, kivitt, kiv korroi korikivittkivittkijuit juit*» indulatos szólásokkal nyerik el kiválasztottjuk szerelmét — meg is küzdenek érte, ha akad vetélytárs — de azután békében, teljes odaadással teljesítik családi kötelmeiket. A tojó a gyepen, réten, valami zombék mellett, régi vakandtúrásnál, kerécsapásban kis mélyedést kapar, kirakja finom gyökerecskével, száraz fűszálakkal, legföljebb még egy kis mohával s ide négy körte alakú, meglehetősen nagy, sárgás vagy világos olajbarna alapszínű, ritkásan, hamuszürkésen és olajbarnán többé-kevésbé pontozott s szabálytalanul foltozott tojást rak.

Tojásméreték: *H.* 42—48; *Sz.* 31·9—34 mm.

Frissen tojt tojásokat — mint jegyzeteimből látom — márcziusban, leginkább áprilisban, májusban, sőt jún. 5-én is (Dinnyésen 1887) találtam, tehát oly időben, mikor egyúttal már kinőtt anyányi fiókák is voltak. A kotlás rendszeren 17—18 napig tart s azért én abban a véleményben vagyok — bár sehol sem olvastam még — hogy nálunk azok a párok, melyek márczius 20-ka táján lerakhatták tojásaikat, ugyanabban az évben még egy második költést is megkísértenek. Az, hogy áprilisban, májusban is szinte folyton találunk friss tojásokat, abban leli magyarázatát, hogy sok tojást ragadozó állatok elpusztítanak, igen sokat — különösen némely vidékeken — pedig az emberek szednek el s vadkereskedésekbe, vendéglőkbe szállítják, mert tudvalevőleg a «bibicztojás» inyenczeknek kedves falatja.

Családi tűzhelyéhez madarunk példás szeretettel ragaszkodik. A hím folyton fészke táját őrzi s ha közelébe tévedünk, fájdalmasan siránkozva, bátran csapkod felénk s igyekszik figyelmünket más felé terelni, hogy a tojó a füvesben észrevétlenül ellábolhasson s a féltett helytől távolabb kaphasson szárnyra. Hiába megyünk aztán oda, honnét felkelni láttuk! Most mindketten fölöttünk jajgatnak, keringenek, még jobban megtévesztenek, úgy hogy csak véletlenségből lelhetjük meg tojásaikat. Még inkább féltik fiókáikat. Ekkor már igazán szemtelenül vágnak felénk, csakhogy kalapunkat le nem ütik, messze kísérnek, folyton fejünk fölött jajgatva, le-le szállva, idegesen futkosva, újból felkapva, egészen elfelejtve, hogy a maguk bőrét oltalmazzák. Költés előtt és őszzel, vonuláskor azonban felénk, vad madarak inkább s nem igen közelítenek az emberhez, különösen nem, ha csapatban vannak. Mikor a fiókák felnevelődtek, csapatokba verődnek, mert a társasélet elemük. Bár fészkeiket nem rakják telepesen, mégis a szaporítás szakában is egy-egy területet arányosan

foglalnak le; mindegyiknek meg van otthona tája, a rétnék bizonyos kiválasztott darabján. Egymagában fészkelő párt nem igen fogunk találni, hanem mindig többet.

Mielőtt végleg elhagynák vidékeinket, egy ideig ide-oda kószálnak, számuk folyton szaporodik s augusztusban néha a tavak partján igazán kilométernyi hosszú csapatokban pihennek, falatoznak, mindenféle más fajú «parti madarakkal» együtt. Szeptemberben, októberben azután jobban-jobban fogy a számuk s napközben is láthatjuk, a mint több és több csapatocska, nagyobb sereg, északról-délnek egyforma, kissé gépies szárnycsapással áthúz a tájon — nem is gondolnánk, hogy ugyanaz a bibicz repül így nyugodtan, biztos irányban, kitérés nélkül, mely tavaszszal szinte bukfenczeket hányt a levegőben s mindent megkisértett, hogy röpte valóságos légi táncz legyen. Gyakran még novemberben is sok átvonulóval találkozhatunk, de megszállókkal alig-alig; legföljebb megpihennek, rövid idő múlva azonban folytatják nagy útjokat. Emlékezetesek maradnak előttem az 1894 nov. 12—18-ikáig terjedő napok, melyeket a Velencei tónál és a Sárvíz csatornája mellett elterülő szent-ágotai pusztatócsáinál töltöttem. Oly óriási bibiczköltözködés volt ekkor, minőt sem azelőtt, sem azóta nem láttam. Reggeltől estig rövid időközökben százakat számláló csapat csapat után jött északkeletről, s vagy 200 méternyi magasan végig repült a tó fölött, hogy annak végén megfordulva, más vonalon újra visszazálljon a tó egész hosszában s délnyugatnak távozzék. Ez a mozgalom említett rövid időszakban minden nap megisméltődött s mikor nov. 15-én a Velenczétől körülbelül három órányira eső Szt.-Ágotára kocsiztam, útközben is mindenütt, majd Ágotán is ugyanazt a roppant vonulást tapasztalhattam: egyik csapat a másik után jött-ment egész nap, sőt késő este és hajnalban is, mert vadlúddlesen a szürkületben is még folyton hallatszott a vonulók éles *viévit* szava, huhogó szárnycsapása. Igazán százezrekre gondolnék, ha az akkor átvonultak számát ki akar-nám fejezni.

Bibicz madarunknak elég ellenséggel kell megküzdeni életének minden szakában, mert róka, menyét, görény, varju, réti kányák s egyéb ragadozó madarak nemcsak tojásait, fiókáit üldözik, hanem — főleg az utóbbiak — az öregeket is. Különösen tojásai és fiókái nagyobbbrészt megsemmisülnének, ha a természet nem gondoskodott volna védő színezetökről. Úgy a tojásokat, mint az apró — alul fehéres, felül barnás és olajzöldes-sárgás, párduczosan tarkás — pelyheseket a talaj szinte elnyeli, színezetük annyira illik ahhoz. Az öregek tarkasága sem igen tűnik fel a réten, mert zöldes hátuk meglehetősen összefoly a gyp zöld-

des barnaságával; de ha mégis megtámadja őket valami szárnyas rabló, a társas összeállásban keresik erősségöket, közösen csapkodnak, vágnak az ellenség felé s nem nyugosznak, míg jajgatásukkal, több oldalról jövő tömeges támadásukkal — melyben más madárfajok is segítenek nekik — messze nem üzték azt. A létért való harcztette őket kiválóan éber madarakká, azért lettek ők a tóságok, mocsaras vidékek «tábori őrei», melyek a láp és ingoványország széleit foglalják el, hogy az oda merészkedőnek mindjárt első lépteit észrevegyék, közeledtét jó korán megjelentsék a beljebb nyugalmasan folyó állatéletnek.

Tápláléka: kisebb vizibogarak s egyéb rovarok, kukacok, férgek, különféle álcák, földi giliszták, kis csigák; utóbbiak közt a vetéseinknek annyira káros *Limax agrestis* nevű éjjeli csiga. 1889 nyarán nagy mértékben pusztították a Fertő körül rengeteg számban elszaporodott szöcskéket, sáskákat is. Felbonczoltak gyomrában a nagy zöld sáskát, lótetűt gyakran találtam. Nem kicsinylendő tehát a bibiczmadár gazdasági szerepe! S bár egyrészt örülhetünk, hogy a vadászok nem sok figyelemben részesítik, sajnálják tőle a lövést — kivéve holmi éretlen, kezdő vagy koczapuskásokat — másrészt meg határozottan hangsúlyoznunk kell, hogy tojásainak rendszertelen rablása, kereskedésbe bocsátása nem ér fel avval a haszonnal, mit a gazdaságnak, temérdek káros állat elpusztítása révén szerez. Általában a bibicztojásszedés nagy visszaélés és egyenesen törvényellenes. A vadásatról szóló 1883: XV. t. cz. egy árva szóval sem emlíkszik meg a bibicztojásszedés szabadságáról, sőt inkább idevonatkozatható a 9. §-nak i) pontja mely kimondja, hogy febr. 1-től aug. 15-ig, mint általános tilalmi időszak alatt, semmiféle madártojást elszedni nem szabad, csakis, ha a tulajdonos a vad *tenyésztése czéljából* akarná szedni. Az tehát, hogy minden tavasszal ezernyi ezer bibicztojás vándorol kereskedők kezébe, főleg fővárosunk piaczára, hogy néhány kiválasztott «letört» gavallér végleg elfásult idegeit pár perczre felfrissítse, nem volna tűrhető s legalább is nem így, a mint van; mert a sok bibicztojás közt majdnem ugyanannyi sirály s mindenféle más szalonka faju madár tojása is, a természetrajz ismeretlenségével kérkedők gyomrába temetkezik, a mezőgazdaságnak elég nagy rovására. Ez az eszeveszett tojáspusztítás okozza, hogy még ott is — sok helyet számálhatnak fel saját tapasztalásból — hol a vizek apasztása, mocsarak kiszikkasztása nyomán támadó kultúra csak a jövő reménye, a bibicz megfogyott s nem értjük, hogy a kedvező, létének megfelelő területen alig fogad néhány darab siránkozó szavával. A madárvédelemben általános érvek döntenek, csak úgy mint másutt; azért hogy kiváltságos gyomrok

bibicztojást nyalakodhassanak s a vadkereskedők ily réven is pénzeljenek, nem lehet megengedni a bibicztozás féktelen rablását, mert a lényeges haszon, mely táplálkozása révén mezőnknek jut s mely nagyobb számúságával csak emelkedik, föléri azt, a mit a törvény sem enged meg. Ha pedig sehogy sem tudna a bibicztojáást fogyasztó tábor ettől a csemegétől megválni, hát lehetne a tozás-szedés ügyét olyformán szabályozni, mint az észak-német, dán és norvég szigeteken.

31. NEM:

UGARTYÚK.

OEDICNEMUS Temm. 1815.

Fej és a szem kifejezése bagolyszerű; csőr egyenes, erős; a szárny körülbelül a fark végét éri, második és harmadik evező leghosszabb; lábak erősek, vastag térdűek, $1\frac{1}{2}$ vagy $2\frac{1}{2}$ -szer hosszabbak a közép-ujjnál; három lábujjuk van, melyek tövét kis hártya köti egybe; farkuk elkerekített, lépcsőzetes. E nembe tartozó madarak külseje és életmódja a lile és tuzok vegyülete, csőrük a lilék és tuzokok közt átmenetet alkot, a lábak és életmódjuk jobban tuzokszerű, hangjuk megint a lilékre emlékeztető. Nappal pihennek, alkonyatkor élednek föl s éjjel mozognak legtöbbit; magányt kedvelő állatok, melyek nagy pusztákon, sivatagokon tartózkodnak; rovarokat, nyüveket, férgeket, csigákat, ritkábban egeret, gyikot, békát esznek.

AZ UGARTYÚK.*Oediconemus oediconemus* (L.) 1758.

[Charadrius oediconemus L. — Charadrius scolopax Gm. — Fedoa oediconemus LEACH. — Oediconemus griseus KOCH. — Oed. europæus VIEILL. — Oed. Bellonii FLEMM. — Oed. desertorum, arenarius BRHM. — Oed. crepitans TEMM.]

Népies nevei: túzoksneff vagy túzoklile (Erdély); bagolyfejű lile; bagolyszeműsneff; furkófejűsneff; parlagi- vagy homoksneff (Alföld); rezneklile; ugartyúk (Csallóköz),

Jegyei: örvös galamb nagyságú; egészben pacsirtaszerűen barnás színezetű, csak alsótestén fehér; torca és szeme alatt is fehér; a csőrtövétől a pofán át a fültájig rozsdásbarna és feketés foltú sáv; szemét elől és alul barnásfekete szegés övedzi; farkalja rozsdás; evezői barnásfeketék,

a legnagyobbakon fehér folt; szárnyán két fehér csík; a fark középső tollai oly színűek mint a háta, a többi pedig fehér alapon barnásan csíkozott, a szélsők fehérek, csak hegyük feketebarna; szeme sárga; csőr-töve (középig) zöldessárga, vége fekete; lábai sárgák (halál után zöldesek lesznek). Ezt a madarat nálunk legtöbbször a reznektúzókkal tévesztik össze.

Leírása. *Nyári tollazatban a hím:* egész felső teste föld- vagy homokszerű barna és némi rozsdasárga alapon sötétbarnán, hosszában foltos; a nyak alul halvány rozsdásfehér alapon szintén sötétbarnán hosszában foltozott, úgy az alsó test oldalai is, noha ritkásan; a szárny legfelsőbb része valamivel sötétebb mint a hát s fehér harántcsíkos, lejjebb világos barnás szürkésfehér, sötétbarna és fehér hegyű tollakkal, melyek a szárnyra szintén harántcsíkot rajzolnak. A *tojó* nyaka alul ritkásabban, vékonyabban foltos; termetre valamivel kisebb a hímnél. *Őszi tollazatukban* a rozsdás szín uralkodóbb.

Mértéke: *H.* 37—39; *Sz.* 23·4—26; *F.* 11·3—14·1; *L.* 6·8—8·2; *Cs.* 3·1—4 cm.

Európában Angolországtól, Dániától lefelé a Földközi tengerig, főleg délen, délkeleten költ; úgy Észak-Afrikában, Közép-Ázsiában, az Altáji vidékén. Indiában szintén előfordul, de az itt élő példányok valamivel kisebbek s a harmadik evezőjük is fehér foltos. Ez utóbbi eltérést néhány magyar példányon is találtam s úgy látszik, hogy minél jobban haladunk délkeletnek, annál sűrűbben s megfordítva északnyugot felé, annál ritkábbak fordulnak elő az ilyen «megbélyegzett» ugartyukok. A nyugoti madarak a tipikusak (az első két evező fehér foltos) a délkeletiek pedig (az első három evező fehér foltos) az *Oedienemus oedienemus indicus* SALVAD. (1866) fajtához tartoznak. Ez utóbbi eddigelé Európából nem volt ismeretes, de a magyar példányok révén földrészünk ornisában most már szintén szerepelhet. Legészakibb és legnyugatibb előfordulása a Cšallóköz. Kis-Ázsiában már gyakori s Indiában különösen.*

Az ugartyúkhöz engem gyermekkori emlék fűz. Ott állott boldogult édes atyám dolgozó szobájában sok kalitka élőmadár szomszédságában ez az egyetlen kitömött madara, melyet régen-régen, abban az időben, mikor oly képesen írhatott csak a magyar költő a nemzethez, mint a minők «A madár fiaihoz» s hasonló értelmű versek, HERMAN OTTÓ kerített Kőszegen s kikészítve atyámnak ajándékozott. Ez volt sokáig

* A serajevoi múzeumban levő ugartyukok közt is találtam ezt a fajtát, noha nem egészen tipikus kiadásban; így hát a megszállott tartományokban is előfordul.

az első kitömött madár, melyet láttam, ez az első «hosszúlábú», a mi vidékünk hegyes-halmos vidékén élő fajoktól elütő szárnyas s azért gyermekszememben különösen érdekes. Sok idő folyt el azóta, de ezt a madarat kegyelettel őriztem s mikor a rombolás foga rávetette magát, legalább fejét mentettem meg, mely most is előttem függ a falon. És sajátságos! első «hosszúlábú» madárismerősömet annyi sok járáskelemben a szabadban hasztalan kerestem; csak az utóbbi években találkozhattam vele többször s leshettem el életmódját, fészkelését.

Temesmegyében terül el az a roppant, 60,000 kat. hold terméketlen, kopár futó-homokterület, melyet a «deliblati homoksivatag» nevén ismerünk. Majd csaknem a Dunáig és mocsaras árterületéhez nyulik ez a sajátságos, eredeti földdarab: a magyar Szahara! Messziről olyan, mintha sárgásbarna tenger volna, melyből itt-ott kisebb sötét szigetek emelkednek ki; közelről azonban felismerjük a völgyes-halmos, hullámzatos talajt, mely tisztára finom, porszerű homokból áll s a meddig a szem lát, olyan színű mint a tej, melybe kevés kávént öntöttünk. A völgyeket itt-ott kisebb boróka, nyárfa, fenyő s egyéb fa és bokorfélékből álló sűrűségek, ligetes pagonydarabkák zöldítik, melyeket emberkéz mesterségesen telepített ide, hogy annyira-mennyire lekösse a mozgó, vándorló futóhomokot — ezek benne a szigetek; akad ritkásan egy-egy gyepfolt is, posványos fenék, de mindez elenyészőleg kevés ahhoz a területhez, mely azon meztelenségében, tenyészet, növény nélkül terül el a szemhatárig. A szél megeleveníti ezt a porzófinom homokot, szinte homokfuvatag keletkezik s a «fuvatok», feltornyosulnak hegyekké, kerek halmokká sokszor 100 méternél is jóval magasabbra. Külsejök nem sima, hanem hullámfodros, mint az északi tenger fenyérjei, miket a német a «Düne» szóval nevezett el. A nap teljes erővel tűz le e kietlen sivatagra, sugárnyalábai megizzasztják azt a kevés számú oláh pásztornépet, mely teljes vadságban, a legutóbbi időig még csak afféle «nagy idők» ellen oltalmat nyújtó vittyillót is nélkülözve, télen-nyáron legelteti a sovány gyepfoltokon juhait szinte csak azért, hogy még kopárabb, sivárabb legyen. Rendes szabású ember nem lakik a sivatagon, csak szélein kezd megtelepedni, szőlőt ültet a homokba s olyféle életet él, mint az amerikai «farmer». Lám, az a parányi állat, a phylloxera, hová nem szorítja a «természet urát»!

Gyönyörű delibábok űzték csalóka játékaikat jobbra is, balra is, «forrázó» melegben döcögünk a homokvilág felé, küzdve a szunyogok és kolumbácsi legyek nagy rajaival, melyek embert, állatot nem kimélnek s halálig kinoznak. Néhány ugartyúknak otthona táját már előbb kilesettük, azért biztosra indultunk. A homokon mindenféle látszott a

madár háromujjú lábnyoma, s olyanforma járásai, mint a menyét vagy egér ide-oda kanyargó csapásai a friss havon. De nappal hiába kerestem az ugartyúkot. Alkonyatkor azonban, mikor a homály reáfeküdt a sivatagra s az első csillag már-már kigyulladt: a milliányi szöcske és tücsök cziripelése közül egyszer csak éles, de siralmas, bánatos *krerl-ít, krlüth* hangok szóltak ki. Sűrű borókabokorba rejtőzve vártam a «szomorú flótást». A hangok közelebb hallatszottak s nemsokára megjelent a meglehetősen sebesen ide-oda repkedő, panaszkodó madár, akárcsak egy árnyék a sötétedő vidéken. Messzebről és többfelülről átszóllott hozzám az est homályában felébredők, életüket igazában most kezdők szava, mely különösen érinti az embert ebben az éjbe dülő nagy pusztaságban, hol ugyanakkor az «ordas» is kibujik rejtekéből s felhasználva a sötétség takaró fátylát, rátamad a juhnyájra vagy a karámtól kissé messzebb maradt lovat rántja le.

Napokat töltöttem e vidéken, hol mindenfelé előfordult az ugartyúk s mivel május hava volt, madarunk családi életét is megfigyelhettem. Fészket nem épít, hanem a sík homokon — oly pontokon, melyek közelében fásított helyek is vannak — kikeres magának bizonyos, még el nem porlott, nagyobb homokkő göröngyöket, sekély mélyedést kapar melléjük s ebbe tojja le tojásait. Május 23-án 1—2 tojásos, meglehetősen kotolt fészkealjakat találtam. A tojások halvány agyagsárgás alapon sötétbarnán, hamuszürkésen foltozottak és ugyanilyen színű szabálytalan alakú rajzolatokkal tarkítottak. Nagyságuk majdesaknem a tyuktojással ér fel.

Tojásmérték: H. 46·5—53; Sz. 35—37·4 mm.

A tojások színe, csak úgy, mint a madár tollazata, remekül alkalmazkodik a homok színéhez — s ebben bírják azt a védelmet, mely a lét harcában életüket ellenségektől megóvjá. Képzeljük csak a tojásokat ríktó vörös vagy kékes színűeknek, a madarat is fekete, zöld, vörös s más tarka tollazatban; hány vesztené így életét! mily hamar észrevennék a ragadozó madarak a homokból kirívó színeket!

A tojásokat többen kerestük, láttuk a madár lábnyomait, tehát ott kutattuk, a hol azok legsűrűbben voltak, mégis órákig tartott, míg végre megleltük. Mikor a fészek megvolt, egyik közeli sűrűbe vettem be magamat s vártam az anyamadár megjelenését. Meg is jött. A fészektől 60—70 lépésnyire nagy óvatosan leszállt, egy ideig magasra nyujtott nyakkal ide-oda kémlelt, de bár jól el voltam rejtőzködve, mégis észrevett — nem hiába vannak nagy szemei — s rögtön nyílgyorsan lábolt be egyik borókás bozótba. Én utána. De a madár sem volt rest, mert a cserjés másik

felén oly gyorsan szaladt ki, a szomszéd csalitba meg be, hogy nyakamba vehettem volna lábaimat, míg elérem. Nem szállt fel, tudta, hogy ez volna veszte. Csak mikor azután többen üztük, szorult meg annyira, hogy végső segítségül szárnyaihoz folyamodott. Másnap ismét a fészekhez mentem, s jó, hogy homokba tűzött ággal megjelöltem, különben alig bírtam volna újra felfödözni. Csak úgy cserkészve, bokrok fedezetében közeledtem, de a szemes állat mégis előbb vett észre, mint én őt s villámgyorsan futott el tojásairól. 50 lépésnyire a homokon ülő madár összefolyt a talajjal s nem volt kivehető.

Hazánkban ilyen kopár, itt-ott fás, bokros pusztaságokon, száraz ugarokon, sivatagokon, ha egyes bokros, beültetett részek is vannak rajta, rendes jelenség; de mivel nappalon át ritkán, vagy csak költözködéskor látjuk, azt hiszszük, hogy gyérebben fordul elő, mint tényleg. A Csallóközben, a Dunaszigetek kopár helyein, a kemenesaljai «Cseren», a fertő-szent-miklósi határban (Sopronm.), Mosonmegyében (Rajkán), Békésmegyében, Pestmegyében és egyebütt a neki megfelelő területeken rendes költőmadarunk, de vonuláson szántásokon, ugarakon, tarlókon másutt is előkerül. Április elején érkezik hozzánk, e hó végével kezd fészkelni, s tojásait körülbelül 18 napig kotolja. Pelyhesei szintén remek alakoskodók s veszedelemkor fejüket előre nyujtva -- a mit különben az öreg is megtesz — lapulnak le a talajra. A ki azután 10 lépésnyiről meglátja az így lenyomódott madarat, bizvást szemversenyt rendezhet a sassal. A fiókák azonnal elhagyják fészkeket, illetőleg a gödröcskét, melyben napvilágot láttak s ellábolnak anyjuk után bogarászni. Ilyenkor kukoriczásba, burgonya földekbe is beveszik magukat. Szeptember végén és október elején vagy közepén, költözködik tőlünk délre.

Az ugartyúk nagyobb rovarokat, álczákat, férgeket, kisebb gyíkokat, békákat, sőt egereket eszik s így bizonyos tekintetben hasznos, főleg ott, hol tartózkodási körébe termékeny földek, vetések, kapás növények is esnek.

XII. CSALÁD.

SZALONKAFÉLÉK.

SCOLOPACIDAE.

Csőrük hosszú, vékony, puha, hengeres, tompa élű; a fark többnyire egyenes vagy a középső toll kissé kinyuló s akkor ék alakú, a jellemző fajoknál azonban elkerekített végű; a lábalk igen változó, hol

két ujj, hol mind a három tövét hártya köti össze, akad uszóhártyás és karélyos, sőt minden hártya nélkül szükölködő is; a hátulsó lábujj kicsiny, vagy hiányzik; vizek táján, mocsarak körül, nedves helyeken élnek; soknak hangja éles, fütyülő, mások alig szólnak; férgeket, giliszta-
tákat, csigákat, rovarokat esznek s így kivétel nélkül hasznosak.

A. ALCSALÁD.

TÖCSMADARAK.

HIMANTOPODINAE.

Csőr hosszú, vékony, hajlékony, halsontszerű, hegyén lapított; az összecsukott szárny hegye a fark végén túlterjed; első evező leghosszabb; csüd igen hosszú; fark egyenes; tollazatuk — főleg alul — lágy, tömött; színük főleg fehér és fekete; szikes mocsárvidéken, tengerparton élnek.

32. NEM:

GULIPÁN.

RECURVIROSTRA L. 1758.

Csőr erősen felfelé hajló, pörge, kardszerű; a kávak laposak; csüd $1\frac{1}{2}$ —2-szer hosszabb a középujjnál; a lábujjakat elől kissé kivágott — úgy, hogy az utolsó ízület szabad — uszóhártya köti össze; a hátulsó ujj kis bütyökké esenevészedett; főleg tengerpartokon, nagyobb, kopár, szikes tavak körül élnek; táplálékukat esőrükkel ide-oda vagdosva keresik az iszaposban; ügyesen, de ritkán úsznak.

A GULIPÁN.

Recurvirostra avocetta L. 1758.

[*Recurvirostra europæa* ANTIN. — *Rec. tephroleuca* VIEILL. — *Rec. fissipes* BRHM. — *Rec. helebi* BRHM. — *Himantopus avocetta* SEEB.]

Népies nevei: kardorrú sneff; pörgecsőrű sneff; hajóorrú sneff (Alföld); kaszaorrú sneff; nagy fehér sneff (Alföld).

Jegyei: galamb nagyságú, de hosszú nyakú és lábú, kardszerűen

felhajló csőrű; főszíne fehér; a fej fölül a nyak közepéig, a szárnyakon két hosszú sávalakú folt és a nagy evezők, barnásfeketék; csőr fekete; szem barnapiros; lábak kékes ólomszürkék. A *fiataloknál* a fehér szín piszkosabb, a fekete foltok barnásak, a szárnyon minden toll világosbarna szegéssel. *Télen* az öregek és fiatalok farka világosszürke, alsó testük is szürkésbe hajlik, a fejfolt nem terjed a nyakra. (L. I. köt. IV. és VIII. tábla).

Mértéke: *H.* 36·6—41; *Sz.* 22·3—23·5; *F.* 8·7—9; *L.* 7·9—8·8; *Cs.* 8—8·5 cm.

A gulipán Európa és Ázsia mérsékelt égöveinek tengerpartjait, sziklás, kopár partú, szabad vízű, szigetes nagyobb tavait lakja. Újabb időben elterjedési övének északi részében határozottan megfogyott, de azért a Balti tengernél, Hollandiában, a schleswig-holsteini szigeteken még költ, úgy a Rhone torkolatánál. Számosabb a Földközi tenger partjának megfelelő helyein, a Dobrudsában, a Sinoë tavon s különösen déli Oroszországban, a Kaspi-tengertől Közép-Ázsiáig, Dauriában, Mongolföldön. Afrikában Egyiptomból le dél felé számos helyen előfordul. Télen Khinában és Indiában figyelték meg. Hazánkban úgy látszik megfogyatkozott s csak egyes kiválasztott helyeken költ még egy-két pár; így a Balatonnál SZIKLA G. Fonyódnál találta fészkelve, LAKATOS K. 1874-ből a palicsi tóról, 1883-ban Szentesről, 1885-ben a tápéi rét porgányi részéből (ugyancsak Szegednél) említ fel elpárvult, fészkelő gulipánokat. A Velencei tavon sohasem láttam, de mondják, hogy régebben ott is volt. A Fertő keleti partján a «Land- és Zicklacke» tócsák szigetein néhány pár rendszeren költ, előbb azonban JUKOVITS szerint számos volt. Innen ismerem én is a gulipánt. Kerültek még tojások Csongrádból, Tázlárból (1859), Pestmegyéből (1834) is. CSATÓ J. szerint Erdélyben nem költ, de vonuláson a Marosnál, Sztrigynél észlelték.*

Áprilisban érkezik, s a széktavak kopár «hátain», kiemelkedő, szabad kilátást nyújtó gerincein, porondjain telepszik meg s május közepe felé ilyen meztelen kavicsos, rövidgyepű helyeken a tojó kis gödröcskét kapar, melyet néha holmi száraz fűszálakkal is kibélel s ide tojja 2—4—5 világos rozsdás sárgás alapon, szürkésen és olajbarnán, feketésen foltozott, pontozott körte alakú tojásait.

Tojasmérték: *H.* 47—51; *Sz.* 33—38 mm.

Fészekükhöz a párok egyaránt odaadóan ragaszkodnak, felváltva költenek. Juliusban a fiókáik repülősek. A gulipánnak nem annyira visel-

* Ujabbán LAKATOS szerint a Fehértó vidéken mintha felszaporodott volna s csapatosan is mutatkozik;

kedése, mint alakja tűnik fel s ragadja meg legelőbb figyelmünket. Tarkasága azonnal szembe ötlik, akár egy lábon állong, vagy ide-oda futkos a partokon, akár úszkál s rézcék módjára szüresölget. Élelem keresés közben hosszú csőrével felzavarja az iszapot s az ott rejtőzködő alsóbbrendű állatokat, melyeket csorcsogva nyeldes le. Nem röpköd sokat s napközben inkább egy-egy kiválasztott helyen tanyázik, hajnalban csak és alkonyatkor élénkül még jobban. Nyakát rendszeren **S** alakban tartja s repülés közben ugyanígy összehúzza, lábait elnyújtja. Hangját nem hallani oly gyakran, mint a lilék és czankók fütyülését, néha azonban mégis nyugtott, panaszos *tűjt, tűjt, tü-it, tü-it* vagy *hü-itt, hűjt, gvi-gvi-gvü-it* formán szól s párosodáskor *kliu, kliu, kliúk, kliúk* szaporázva ejtett szótagokkal udvarol párjának. Szeptemberben távozik tőlünk s vele csakugyan úgy vagyunk, hogy kíváncsian várjuk vissza tavasszal: kevesebb jön-e? vagy egyáltalán megjön-e még? Nem sok idő mulva, azt hiszem, hiába fogjuk várni azt a néhány még nálunk tanyázó párt is.

Tápláléka alsóbbrendű rákokból, vízirovarokból, ebihalakból, halivadékokból áll, gazdaságilag csekély számánál fogva nálunk már csak közömbös szerep jut neki.

33. NEM:

TÖCSMADÁR.

HIMANTOPUS *Briss.* 1760.

Csőr egyenes; csüd $2\frac{1}{2}$ -szer hosszabb a középujjnál, két szélső ujjának tövét kis hártya köti össze, hátulsó ujj hiányzik; leginkább szikes tavak környékén, nem annyira kopár, mint alacsonyabb füves, csuhis, mocsaras helyeken tartózkodnak.

A GÓLYATÖCS.

Himantopus himantopus (L.) 1758.

[*Charadrius himantopus* L. — *Himantopus vulgaris* BECHST. — *Him. rufipes* BECHST. — *Him. melanopterus, atropterus* MEY. — *Him. Plinnii* FLEMM. — *Him. albicollis* VIEILL. — *Him. europæus* SAND. — *Hypsibates himantopus* NITSC. — *Himantopus longipes, brevipes, melanocephalus* BRHM. — *Him. minor* NATT. — *Him. candidus* BONN. — *Him. autumnalis* GRAY].

Népies nevei: széki szarka, széki gólya (Alföld); gólyalábú töcs; töcsmadár, (néhol, pl. a Kunságban, a pólingot hívják így, de úgy hiszem

tévesen, mert a *töcs* hangutánzó s e faj szólására vonatkozik); gyöngyvér lile; gólyasneff.

Jegyei: teste gerle nagyságú, de hosszú nyakával, csőrével, lábival egészben természetesebbnek látszik; háta, szárnyai feketék, zöld érczfényűek; alul fehér; farka szürke; lábai életben rózsaszínűek, halála után vörösek; csőre feketés; szeme karminpiros (a fiataloké narancsárgás). (L. I. köt. IV. tábla).

Leírása. *Nyári tollazatban:* a fejtetőről, a tarkón át a nyak felső felére fekete folt nyulik; homlok, pofák, nyak egész alsó része fehér, a begyen rózsás árnyalattal; evezők feketék; a hát zöldeskékes és biboros érczfényű; fark világos hamuszürke, fehéresen szegett. A *tojó* háta és hátulsó evezői barnásabbak. A *téli tollazatban* a fejtetőről a nyakra huzódó folt helyén annak csak szürkés nyoma látszik (a tarkón főleg), a nyak pedig felül szintén szürkés. A *fiatalok* kitollasodva a tojóhoz hasonlítanak, a mennyiben felül a szárnyon inkább barnák, de az egyes tollak világos sárgásbarnán szegettek, a fejfolt is barnás, a nyak eleje szürkés, lábuk sárgásvörös.

Mértéke: *H.* 32—33; *Sz.* 23·4—26; *F.* 7·5—8·5; *L.* 10·3—12·9; *Cs.* 6·3—6·6 cm.

Hazája Európa délibb része, különösen a Földközi tengerrel határos s ahhoz közelebb eső országok. Észak felé csak mint ritka vendég fordul elő. Kiválóan számos délkelet felé a Kaspi tenger vidékén Turkesztánig, a Hoangho völgyig. Északnyugoti Indiában, úgy Afrikában Egyiptomtól le délnek szintén költ. A mérsékelt égövben fészkelők télre Afrikába, Indiába, Dél-Khinába költözködnek. Hazánkban a nagy mocsár területeken, főleg ha székesek is, előfordul ugyan, de láthatólag fogy, kevesbedik; épp úgy, mint a tóvidékek, lápok fogynak, asznak. Évtizedekkel ezelőtt, ott, a hol számosan költöttek, ma már csak egyes párok alapítják meg házi tűzhelyöket, a hol pedig ezelőtt szórványosan, kisebb mennyiségben volt található, onnan végképpen elfogyott. A Velencei tónál két évtized előtt meglehetősen gyakori volt, fészkelte; 1887-ben s a reá következő években már mindig csak néhány pár érkezett nyárszakára a dinnyési mocsárhoz s átvonulóban is ritkábban mutatkozott; mióta utóbbi vízterületet kiszárították, a tónál nem költ s ritkaságként tűnik fel a vidéken. Más-hol is így van. A Fertőnél 1889-ben meglehetősen népes fészkelő telepjüket találtam a Sarród felé eső mocsarakban; * a tó egyéb részein, parti mocsárvilágában is rendes jelenség volt, manapság ott is ritkább, habár még

* Jelenleg ezen a helyen nád helyett már buza nő!

mindig előfordul s a vízviszonyok szerint változtatja költő helyét. A Balaton mellékén, főleg a fonyódi lápok táján fordul elő s meglehetősen rendszeren költ is e vidéken. Az Al-Dunának Pancsovától délkeletnek terjedő nagy árterein 1895 tavaszán 2—3 párt láttam mindössze. A Duna és Tisza közében, a Tisza mellékén, valamint a még meglehetősen érintetlen lápokon jelenleg is fogyva-gyérülve költ. Nem tud a kulturához illeszkedni, mert neki vad, embernek nem való ingoványok kellenek s nem tud kellőleg szaporodni a mostoha viszonyok közt azért sem, mert tojásai bibicztojásszámban folyton piacra is kerülnek, a miről többször meggyőződtem. Pedig a «gólyasneffért» kár! Valóságos ékessége, föltünő szép jelensége a tóvidéknek, akár a pázsittalan homokos parton lássuk kényesen lépkedni, akár a szélvizekben térden felül gázolni, közbe-közbe fejével biczentgetni, vagy a marhajárásos, semjékes fenekék csillogó vizei és a hajlókázó sisák szálai közül kifehérleni, vagy végre a levegőégben hosszú lábait hátranyujtva nem valami sietősen odább evezni! Mindig a gólya kicsinyített képét látjuk benne, bár életmódja, mozdulatai egészen mások, mint a hogy madarunk még csak nem is közeli rokona a gólyának. Április elején, néha márczius végén jön vissza hozzánk, ritkán egyenként, többnyire néhány pár együttesen, vagy kisebb társaságokban. Első jelentkezésének országos középnapja: április 7—8. E hónapban fészkelni kezd, még pedig nem magában, hanem több pár bizonyos területet foglal el, melyen mindegyiknek meg van a maga háza tája. Így találtam őket fészkelve a Fertő délkeleti végén fekvő sarródi mocsárban, mely a tó partja és Sarród község közt fekszik s keletre, nyugatra messze kilométerekre elnyúlva, széles ingovány, nádas, iszapos, zombékos, tocsogós, pocsolys, legelőkkel váltakozó gyűrűként fogja körül az egész déli Fertő-partot. A gólyatöcs tanyáján sűrű czímeres nád sarjadt ki majd csaknem embermagasságig, közbe szabadabb zombékos helyek voltak s mindenütt térdig érő víz. Mikor ezt a süppedős területet május végén és junius elején, pörkölő napfényben, begázoltam, kezdetben alig mutatkozott más madár a sivó bibiczeken, füttyülő czankókon kívül. De puskalövésem zajára meg-elevenült a rét; mint a távoli füst, úgy gomolyogtak ki sekélyesb helyeiről a különböző czankók (Totanus, Machetes) százas csapatai, egyes réczék, vadludak s a szemhatáron csillámló tengerzöld, barnásan és fehérszürkén fénylő Fertő tükre fölé menekültek, a fészküket féltők pedig jajgatva kóvályogtak fejem fölött. A mélyebb vízű részekből kaptak ugyanakkor szárnyra a szép gólyatöcsök s felemelkedtek a puskalövés határáig, elkezdtek fölöttem párban keringeni, folyton sírva *ket, ket, köt, kil, ket* hangon szólva. Néha hangja a *kecs, töcs* szótagokhoz is hasonlít s utóbbi

adta a nép szájába a «*töcsmudár*» elnevezést. Vagy húsz párnál több volt itt, de fészkeiket igen nehezen bírtam megtalálni s alig egy-kettőt földözhettem föl. Ezek zsombékon vagy nádtorzsos, gazos helyeken voltak nádszálaeszkákból, bakaesből, sisákból építve s finomabb száraz szálakkal béleelve. Bennök négy darab erősen kotlott tojás volt, melyek színre halványszürkéssárga vagy zöldessárga alapon kisebb-nagyobb hamuszürkés, rozsdásbarna, sötétebb barna pontokkal, foltokkal tarkázottak; alakjuk nem annyira körte alakú mint a bibicz tojás.

Tojásmérték: H. 41—48; Sz. 31—32 mm.

A tojásokat a gondos anyamadár párjával váltogatva üli. Junius elején és közepén a pelyhesek elhagyják fészkeiket s alakoskodnak, akár a fiatal bibiczek.

Augusztus végén és szeptemberben költöznek el otthonuk tájáról, miután — mint sok más mocsári szárnyasunk — ők is a végleges bucsu előtt egy ideig még ide-oda csatangoltak s fiókáikat a nagy útra előkészítették. Tápláléka: vízi bogarak, ebihalak, férgek, rovarok, béka és halikra. Nem káros madár, s már csak azért is megérdemelné az óvást (főleg tojásainak kifosztogatására figyelmeztetek), mert ritkul, határozottan fogy.

B. ALCSALÁD.

CZANKÓK.

TOTANINAE.

Csőrük nem halsontszerű, inkább puha mint kemény, végig hengeres, többnyire mindkét káva egyforma hosszú; a szárny mindig hegyes, az első vagy a két első evező leghosszabb; a csüd közepes magas, oly hosszú vagy hosszabb, mint a középujj, de legfőljebb $1\frac{1}{2}$ -szer hosszabb nálánál; élénk, többnyire füttyös, hangos szavu szárnyasok.

34. NEM:

VIZTAPOSÓ.

PHALAROPUS *Briss.* 1760.

Lábuk karélyos, mint a száresáé, de az ujjak tövét is hártya köti össze, a hátulsó ujj rövid; csőrük hegyes, igen vékony, vagy kissé vas-

tagabb s végén lapított; tollazatuk alul tömött, dús, akár a sirályoké; tengerek közelében kis tavakon költenek, ritkán lábálnak, legtöbb idejüket *úszkálva* töltik; a tojások kiköltését a hím végzi s azért kotló foltja van, színezete sem annyira díszes mint a tojóé.

A VÍZTAPOSÓ.

Phalaropus lobatus (L.) 1758.

[*Tringa lobata*, *hyperborea* L. — *Phal. cinereus*, *fuscus* BRISS. — *Tringa fusca* GM. — *Phal. vulgaris* BECHST. — *Phal. hyperboreus* LATII. — *Phal. ruficollis*, *cinereas-cens* PALL. — *Lobipes hyperboreus* STEPH. — *Phal. angustirostris* NAUM.]

Népies neve: uszósneff (Velencei tó).

Jegyei: alig fürjnagyságú, kissé zömök testü, de vékony nyaku és kis fejü; alul fehér, úgy torka is; fejteteje sötét hamuszürke; csőre vékony egyenes, a felső káva vége hegyes, kissé az alsóra hajló; felül feketés vagy hamuszürke, világos agyagsárgán foltozott (őszszel, nyáron két agyagsárgás sávoly látszik a hátán); szárnyán fehér csik; csőre fekete, vékony, finom mint a kötötü.

Leírása. *Nyári tollazatban az öreg tojó:* homloka, feje búbja a szeme környéke, a felső nyak, egész felső test sötét hamuszürke; a hátan a váll tájáról kiindulva a farktő felé végződve V alaku halvány agyagsárga rajz; a nyak oldalait, a fül mögött kezdődve, rozsdavörös színezet borítja, alul a nyak közepén hamuszürkés szín választja el a rozsdavörös örvszerü foltot s lehúzódik a begyig, a begyoldalakra; torok, mell, has, farkalja fehér, úgy szárnycsíkja is; az alsó test oldalain és az alsó farkfedők végein szürkés hosszanti foltok; a szárny sötétszürke és barna, az evezők szárai fehérek, a fark ugyanily színü; lábak kékesszürkék, az úszókarélyok talpa és a térd sötétes; szem sötétbarna. A *hím* hasonlít a tojóhoz, de valamivel kisebb, tollazata nem oly élénk színü, rajzolatai kevésbbé élesek. *Téli tollazatban* (a nálunk előkerülők leginkább ilyenek) a homlok, csörtő környéke, a szem fölött húzó sáv, egész alsó test, nyakoldalak fehérek; fejfolt, a nyak hátulja és a felső test szürkésfekete, úgy a szem mögött egy kis, a fület befödő folt is; néha (még nem teljes téli tollazat) a begy és az alsó nyak szürkés, a hát pedig rozsdássárgán és sárgásfehéren foltos, szegéses; a fiatalok is ilyenek, de lábuk helyenként sárgásszürke.

Mértéke: *H.* 18—19; *Sz.* 10·7—11; *F.* 4·7—5·3; *L.* 2·1—2·3; *Cs.* 1·9—2·2 cm.

Hazája az északi Sarkkör vidékein van. Grönlandon, főleg Izlandon, Hebrideken, Farő-szigeteken, Lofotokon és Norvégia északi részében, azután végig az Ó-világ tundráiban a Behring utig s Alaszkától keletre egész Észak-Amerika sarkköri tájain fészkel. Télen a Maláji szigeteken, Khinában, Japánban, az Indiai oceán partjáig észlelték, úgyszintén a Kaspitónál, Perzsiában. Közép-Európában eddig vonulás közben is ritka volt, de újabban — mióta jobban és többen figyelnek — gyakrabban előkerül. Mi is így voltunk vele. Még néhány év előtt igen ritka vendégnek tartottuk, melyet mindössze 2—3 példányban féltettek néhány honi gyűjteményben; most rendes átvonuló faj számba megy, mert 1890 óta minden ősszel elég gyakran találtam augusztus utolsó harmadában s főleg szeptemberben s október első napjaiban is, a Velencei tavon, sőt 1887 *junius 2-án* egy nyári tollazatu ♂ példányt is lőttem ott, mely elsőnek a Nemzeti Múzeumba jutott. Hogy csak némi képét adjam gyakoriságának az őszi vonulás alatt, legyen elég felemlíteni, hogy Velenczén 1890-ben nyolcz darabot, 1891-ben két darabot, 1892-ben 22 darabot, biztosan láttam. 1893-ban különösen számos volt s 5—9 darabból álló csapatkákban mutatkozott, (az utolsó október 5-én); 1894-ben ismét augusztus végső hetétől október 6-ig folyton voltak egyesek a tavon, úgy 1895, 1896, 1897 és 1898-ban is. Gyűjteményemben 21 honi példány van; ezek, valamint a Nemzeti Múzeum példányai is Velenczéről származnak. Erdélyben a negyvenes években a «Mezőség» tószorozatán, úgy 1851 június 7-én *Drassó*-nál, 1868-ban Nagy-Szebennél, 1870 augusztus 15-én Konczán lővetett. 1859-ben Jukovits a Fertőről szerzett három példányt s az utóbbi években szintén észlelték ott; így 1898 augusztus 22-én a nyugati parton lőttek három darabot, melyek a soproni kath. főgymnasium, az ornith. központ és Huszthy Ö. lékai gyűjteményébe kerültek. Mióta megbizonyosodott, hogy nem «ritka vendég», már nem is lőttem reájuk, hanem elnézegettem, igazán kedves, bizalmas viselkedésöket. Életmódját és vonulási viszonyait, fészkelését más helyen bőven ismertettem,¹ itt csak annyit, hogy Velenczén mindig sík vizen, nagyobb tisztásokon, különösen a part közelében, kis öblözetekben, apró félszigetek, zátonyok körül találtam őket. Egyedül vagy kis társaságban voltak, igen gyakran rokonfajú partfutók, apró lilék nagy csapataihoz társulva; egy-két esetben szárcsák közt is láttam úszkálva. Ha egyedül hintáztak a vízhatán, minden félelem nélkül közelre bevártak, alig ügyelve, vagy bizalmasan

* II-ik nemzetk. ornith. Cong. főjelentése II. köt. 137—144. lap.; Term. Tud. Közl. 1892. 169—180. lap.

tekintgetve reám, zavartalanul folytatva élelemkeresésüket. De ha más mocsári madarak közé voltak vegyülve, ők is alkalmazkodtak azokhoz s felszállásukkor velök repültek. A parton, szárazon alig láttam a víztapókat; mindig úszva szedegettek, folyton ide-oda forgolódva a vizen, fejüket kissé rézsút előre nyújtva s szüntelenül bókolgatva — az ember azt hihetné, e furcsa mozdulataikat látván, hogy állandó felindulásban, dürgésben vannak. A ki látta és leste e remek madárkák életmódját, szokásait, bizonyára egyetért velem, mikor azt mondom: kedvesebb, megkapóbb jelenség a szalonkafaju, sőt az összes mocsári és vizimadarak közt nincsen nálánál. Szelid, jámbor, fényes fekete szemecskéi, tiszta és szép rajzu tollazata mindig lefoglalták figyelmemet, valahányszor csak a «levélfonnyadás idejében» a víz hátán parafakönnyűséggel himbálódzni láttam s még jobban, mikor fenn a magas Északon, a Tromsö szigetén fekvő Prestvand tónál, felséges havasok, zöldülő nyiresek, éjféli nap világította környezetében esaládi otthonának titkait bolygattam s kutattam. Gazdaságilag nálunk nincs neki jelentősége, bár tápláléka vizipoloskák-ból, vizirovarokból, szunyogokból, álcákból kerül ki s így hasznos.

35. NEM:

FENYÉRFUTÓ.CALIDRIS *Cuv.* 1800.

Csőr rövid, fejhosszú, végén kissé duzzadt, töben legvastagabb; az ujjakat semmiféle hártya nem köti össze, szabadok, de szélükön egész hosszúságukban keskeny bőrszegély látható, a hátulsó ujj hiányzik; esüd hosszabb a középujjnál.

A FENYÉRFUTÓ.*Calidris arenaria* (L.) 1766.

[*Tringa arenaria* L. — *Charadrius calidris* L. — *Char. rubidus* GM. — *Arenaria vulgaris*, *grisea* BECHST. — *Aren. calidris* MEY. — *Tringa tridactyla* PALL. — *Calidris tringoides*, *nigellus* VIEILL. — *Calidr. rubidus* VIEILL. — *Calidr. americana*, *grisea* BRHM. — *Calidr. Mülleri* BRHM.]

Jegyei: búbos pacsirta nagyságu; csőre, lába fekete; szeme szürkebarna; tollazata főleg fehér, csak felső része feketés, szürkés (legsötétebb)

a fejtető és a hát eleje) sárgásfehéren foltozott, pettyezett; a nyak alján és begy táján néha barnás árnyalat; evezőinek külső fele és hegye barnásfekete, belső fele barnásfehér, szára fehér, szárnyán fehér csík; ez a téli tollazat, melyben nálunk előfordul. A *nyáron* hátán, fején, begyén rozsdás szín is látszik.

Mértéke: *H.* 17—18·5; *Sz.* 12·2—13·4; *F.* 4·8—5·2; *L.* 2·1—2·7; *Cs.* 2—2·6 cm.

A legmagasabb sarki tájakat lakja, alig néhány fészke ismeretes, melyeket SABINE a Parry-szigeteken, FEILDEN a Smith-tengerszorosnál (82° 35' é. szél.), a német sarki expedíció 1876-ban a Sabin-szigeten keleti Grönlandban, Dr. BESSEL Godhaabnál (81° 38' é. sz.) talált. Tojásai is csak kevés példányban vannak a nagy múzeumokban. Igazi otthona úgy látszik ott van a Sark közelében, hol az ember lábnyomait nem igen találjuk. Költözködéskor a mérsékelt és déli övekben, főleg homokos tengerpartokon, csapatosan jelentkezik. A szárazföld belsejében levő nagyobb tavaknál, ha homokos, sáros, meztelen partuak, szintén mutatkozik, de ritkábban. Nálunk egy Oravicz (Árvam.) táján februárban ejtett példány a Nemzeti Múzeumba származott; ez azért érdekes, mert tavaszkor igen ritka. Ősszel azonban más rokonfajú madarak közt gyakrabban látható s kifehérlik a többi kis parti szalonkák közül. A Fertőnél, Velenceitónál minden évben, főleg szeptemberben megfigyelhető; utóbbi években a Balatonnál is (1896 őszén Lellén) több darab került; így hát nálunk átvonuló madár s nem ritka vendég, mint a közel múltban még vélték.

36. NEM:

SÁRJÁRÓ.

LIMICOLA Koch. 1816.

Csőr hosszabb a csüdnél, végén kissé lapított és aláhajló; testök karcsúbb, mint előbbi nemé; hátulsó ujjuk közepes hosszú; az előre álló három ujj teljesen szabad; külsőre, mint életmódra a partfutó és a sárszalonkák sajátságait mintegy egyesíti magában.

A SÁRJÁRÓ.

Limicola platyrhyncha (TEMM.) 1815.

[*Tringa platyrhyncha* TEMM. — *Limicola pygmaea* KOCH. — *Tringa eloroides* VIEILL. — *Tringa pygmaea* SAVI. — *Pelidna platyrhyncha* BP. — *Tringa Hartlaubi* GRAY.]

Jegyei: alig pacsirta nagyságu; tollazatának rajza némileg a kis szörszalunkára emlékeztet, de kevésbé rozsdás és sárgás, hanem fekete-barna és fehéresszürkés; toroka, alsó teste fehér, csak a begy szürkés árnyalatu, sötétbarnásan pettyszerűen foltozott; szem és csőrtő között lévő sáv és a fültáj szürkésbarna; a pofa sötéten pontozott; szem fölött fehér sáv; fejtető fekete-barna, két világos fehér keskeny hosszanti sávval; a hát tollai fekete-barna, rozsdás és fehér szegésűek; a nyak hátulja szürkésbarna és fehér foltozása; a szárnyfedők barnák, fehér és rozsdás szegélyezéssel; evezők sötét szürke-barnák, az elsőnek szára fehér, a következőké mindjobban sötétedik; középső két farktolla leghosszabb színe sötétbarna, keskeny rozsdás szegéssel; a csőr töve sárgásbarna, vége sötétbarna; lábai zöldesfeketék; szeme sötétbarna.

Mértéke: *H.* 15—16·8; *Sz.* 9·9—10·8; *F.* 3·9—4·5; *L.* 2—2·1; *Cs.* 3—3·4 cm.

Ez a madár Skandinávia fensíkjain, a 60° é. szél. körén túl északra, Lapponiában s valószínűleg az európai és szibíriai tundrában is költ. Költőzködéskor délabb övekben jelenik meg, de általában ritkábban kerül elő, mint a többi parti madarak. Főleg Kelet- és Közép-Európában, a Földközi-tenger körül, Madagaskár szigetén, Közép-Ázsiában, Japánban, Khinában, észak-nyugoti Indiában észlelték. Nálunk valószínűleg közönségesebb, mint hiszszük, ritkaságának oka inkább a megfigyelés hiányossága, nemkülönben az a körülmény, hogy más kisebb parti madaraktól nem igen különböztetik meg. A Nemzeti Múzeumban honi példány nincs, a bécsi udv. múzeumban azonban egy 1807-ből való ♂ példány áll NATTERER-től, mely hazánkból való. A Fertő mellékén 1892 májusban a Dorfsee-nél egy ♂ és két ♀, 1895 május 15-én pedig két ♀ lövetett, melyek HUSZTHY Ö. gyűjteményében vannak Lékán. A Velenzei tónál 1893 szeptember 1-én lőttem egy ♂-t s még egy-kettőt láttam, melyek nem közvetlen a tóparton, hanem attól pár méternyire levő mocsaras, iszapos, pocsétás, gyér fűvű helyeken tartózkodtak. Erdélyben szintén lőttek egy példányt, N.-Szabennél 1867-ben; PETÉNYI szerint pedig régebben Szentes táján és Hód-Mező-Vásárhelyen is kapóra került volna.

37. NEM:

PARTFUTÓ.

TRINGA L. 1758.

Veréb és rigó közt változó természetűek. Csőr egyenes, vége felé kissé aláhajló; csüd rövid, rendszeren oly hosszú, mint a középujj; a lábujjak vékonyak, szabadok, a hátulsó ujj rövid, csak karma ér a földre (mikor a madár talpán áll); tengerpartokon, mocsarak, tavak kopár sáros partjain élnek, egérgyorsan futkosnak, igen élénken, idegesen, folyton keresgélnek az iszapban; még a fészkelés idejére is társaságban maradnak; hangjuk nem annyira fütyülő, inkább pirregő; költözökéskor nagy csapatokban járnak, melyekhez rokonfajú és nemű más madarak (lilék, czankók stb.) is társulnak; repülésök gyors, villantó, közben a csapat ide-oda hullámszik, de összetart; csak a tojó költ, vizek körül kis mélyedésekbe hordott pár szálacsokán; férgeket, rovarokat pusztítanak; hasznos, fürge, ártatlan létükre nem érdemlik az üldözést.

A TENGERI PARTFUTÓ.*Tringa maritima* BRÜNN. 1764.

[*Tringa nigricans* MONT. — *Tringa arquatella* PALL. — *Totanus maritimus* STEPH. — *Tringa striata* FLEMM. — *Tringa littoralis* BRHM. — *Pelidna maritima* FRITSCH. — *Arquatella maritima* BAIRD.]

Jegyei: rigónagyságú, de kisebb fejű; a csőr töve sárga, egyébként sötétbarna, végén feketés; lábai sárgák (frissen), a középujj és csüd körülbelül egyforma hosszú; a hát alsó része és farsíkja fekete; a meghosszabbodott válltollak alatt szárnyában néhány *fehér s részben fehér toll* van; alsó testének közepe fehéres.

Leirása. *Téli tollazatban:* feje — kivéve a szem fölött húzódo fehéres sávot — nyaka és egész alsó teste túlnyomóan sötétszürke, csak közepe fehéres, sötétebben foltozott; a felső test barnásfekete, (öregeknél némi sötétkékes biboros zománczfénnyel) szürkés tollszegélyekkel tarkázva. *Nyáron* torka piszkosfehér, hasa fehér, fejteteje és felső testrészei feketésbarnák, sárgásfehér és rozsdaszínű tollszegésekkel tarkítva; nyaka, begye szürkés alapon sötétbarnán sűrűn foltozott, ritkásabban az alsó

test oldalai is hosszant foltosak; evezők sötét szürkebarnák, száruk fehér; farkalja fehér, barnás foltozással.

Mértéke: *H.* 20—23; *Sz.* 12·7—13·5; *F.* 5·1—5·9; *L.* 2·4; *Cs.* 2·5—2·7 cm.

Sarkkőri madár létére Grönland délibb részein, Spitzberg, Farö, Shetland és Orkney szigeteken, Irlandban, a norvég partvidéken, Észak-Szibiriában, Észak-Amerika nagy tavainál és az Atlanti-tenger partjain költ. Télre nem költözködik nagyon délre, sőt legnagyobb részök a nyílt fjordoknál marad, pl. Norvégiában. Magyarországból csak két téli tollazatú példány ismeretes. Az egyik JÁNY P. révén került a nemz. muzeumba, de hogy mikor és hol lőtték? nem tudjuk; a másik a Fertőről való s a bécsi udv. muzeumban áll. Nálunk hasztalan kerestem mind-egyeddig s csak a Varangerfjordból (Norvégia és Oroszország közt) ismerem, hol Vadső sziget sziklás tengerpartján néhány darabot lőttem. Rendszeren a sziklákon üldögéltek s közelre bevártak.

AZ IZLANDI PARTFUTÓ.

Tringa canutus L. 1758.

[*Tringa naevia*, *grisea*, *islandica* GM. — *Tringa rufa* WILS. — *Tringa ferruginea* MEY. & W. — *Canutus islandicus*, *cinereus*, *rufescens* BRHM. — *Tringa lomatina* LICHT.]

Jegyei: valamivel nagyobb mint előbbi s a legnagyobb a nálunk megforduló partfutók közt; szinezetre nyáron, úgy ősszel is, igen hasonlít a következő fajhoz, s tőle főleg abban különbözik, hogy nagyobb és egyenesebb csőrű.

Mértéke: *H.* 23—25·5; *Sz.* 13—14·5; *F.* 5·5—5·9; *L.* 3·4; *Cs.* 3·5 cm.

Ez a madár is a legmagasabb Északot lakja. Fészkelve a sarki utazók találták a Melville szigeten, Grinnelföldön (82°33' é. szél.). Egyéb pontos adataink fészkeléséről nincsenek. Tojásai alig egy-két példányban ismeretesek s valószínű, hogy egészen a Sark közelében van otthona, hol ember nem járt még. Költözködéskor azonban — elég bámulatos — Dél-Afrikáig, Dél-Ázsiáig, sőt Dél-Amerikában, Ausztráliában, Uj-Seelandon is találták. Magyarországból ritka vendég s csak néhányszor jött kapóra; így 1810 október 16-án a Fertőnél 2 darab, melyek a bécsi udv. muzeumban (egyiknek csontváza, a másik kitömve) állnak, ugyancsak e tónál 1887 szeptember 24-én DOMBROWSKI lőtt egy példányt s 25-én 4 darabot látott. Előbbi GIRTANNER orvos birtokába került (Szt.-

Gallen, Svájc). A Balatonnál 1895 szeptember 14-én GAÁL G. lőtt 2 darabot Lellén. Az Aldunán pedig Temes-Kubinnál 1895 őszén 4—5 főnyi csapatból MENESTORFER gátbiztos lőtt egy példányt, mely ALMÁSY GYÖRGY dr. gyűjteményébe került. 1897 aug. 30-án ugyanitt a Blizaňitza mocsárban 4 darabot láttam.

A SARLÓS PARTFUTÓ.

Tringa subarquata (GÜLD.) 1774.

[*Scolopax subarquata* GÜLD. — *Scol. africana*, *pygmaea* GM. — *Pelidna subarquata* STEPH. — *Tringa islandica* RETZ. — *Tringa falcinella* PALL. — *Numenius subarquata* BECHST. — *Scolopax Dethardingii* SIEMS. — *Numenius ferrugineus*, *macrohynchus* MEY. — *Erolia varia*, *variegata* VIEILL. — *Falcinellus varius* TEMM. — *Falcin. pygmæus* CUV. — *Ancylocheilus subarquatus* KAUP. — *Falcin. longirostris* GRAB. — *Falcin. cuvieri* BP. — *Pelidna macrohynchus* BRHM. — *Schœnielus subarquatus* GOULD.]

Népies nevei: paprikasneff (Alföld); vörös partisneff.

Jegyei: bubospacsirta nagyságú; alakra, és őszszel némileg szinezetre is, a pólingnak (*Numenius*) kicsi kiadása; nyáron alul vörösbarna, csak farkalja fehér; csőre ívesen lehajló, hosszabb a csüdnél; a csőrtő körül kissé fehéres, főleg az állon; a fark elkerekített; láb és csőr fekete; szem sötétbarna.

Leírása. *Őszi tollazatban* (nálunk ebben leggyakoribb): alul fehér a nyakon, begy táján sárgás árnyalattal s finom elmosódott szürkés hosszanti foltozással; mell, has, farkalja és farcsíkja, szeme fölött lévő sáv fehér; a csőrtő és szem között lévő sáv szürkésbarnás, világosabb apró foltozással; homlok, fejtető ugyanilyen, csakhoggy sötétebb; a nyak hátulja világosabb, mint a fejbúb; hát feketésbarna, világos sárgásszürke tollszegésekkel; a szárnyfedők világosabbak a hátnál s minden toll sárgásfehéren vagy szürkésfehéren szegett; evezők sötétbarnás-szürkék, az első szára nagyobbérszt fehér; a fark barnásszürke, minden toll világosabb szegéssel. Ilyenek a fiatalok is. A téli *tollazatban* alul egészen fehér lesz, úgy a homlokon is, felül meg hamuszürke úgy a begy oldalain is. *Tavaszzal* a felső test fehéres szürkén, feketebarnán és rozsdavörösen foltos, alul a nyak, begy és mell rozsdavörös, fehéresszürkén és kevésbé sötétbarnán harántfoltos. A *nyári tollazatban* legfőbb színe vörösbarna, csak a farkalja fehéres úgy farcsíkja, de itt is egyes rozsdás, barnás foltok látszanak, fejteteje vörösbarnán és feketebarnán foltozott, közbe némi fehéresszürke keskeny tollszegések is előcsillannak, nyak hátulja rozsdavörös.

vörös alapon feketebarnán hosszant foltos; háta ugyanígy és rozsdavörös, de kevésbé fehéresszürkén is; a szárnyfedők barnásszürkék, minden toll közepén a szár sötétebb; az elsőrendű fedők vége fehér esikben folyik össze a szárnyon; a váll hosszú fedőtollai sötétbarnák, rozsdavörös szegélyvel. (Az izlandi partfutó tollazata hasonló az itt leírtakhoz, de termetre jóval nagyobb s csőre egyenesebb, rövidebb.)

Mértéke: *H.* 18·8—21; *Sz.* 11·8—13; *F.* 4—5·4; *L.* 2·6—3·5; *Cs.* 3·5—4·3 cm.

Költözködés szakában úgy Európa, mint Ázsia délibb részein gyakori, sőt Ausztráliáig, Tazmániáig, Indiáig, Dél-Afrikaig lelátogat. És sajátosság! fészket, tojásait csak mai napság fedezte föl H. L. PORHAM a Jenisei folyam torkolatának egyik szigetén 1897 július 3-án. Egy fészekaljban 4 tojást talált, melyek nagyon hasonlítanak a sárszalonka tojásaihoz, csak hogy valamivel kisebbek. Skandináviában ősszel gyakori, tavasszal ritka; Észak-Szibériában azonban június és július havában is észlelték. Nálunk áprilisban, gyakrabban májusban, sőt május végén is átvonul, de különösen szeptemberben és októberben számos; ritkábban augusztus végén.

A HAVASI PARTFUTÓ.

Tringa alpina L. 1758.

VI. tábla.

[*Tringa cinclus* L. — *Cinclus torquatus* BRISS. — *Tringa varia* MÜLL. — *Numenius variabilis* BECHST. — *Tringa variabilis* MEY. — *Pelidna cinclus* BP. — *Pelid. alpina* BRHM. — *Pelid. variabilis* STEPH. — *Schœniclus variabilis* RÜPP. — *Tringa cinclus minor* SCHLEG. — *Tringa torquata* DEGL.]

Népies nevei: parti sneff, parti szalonka, szöke sneff; széki sneff (Alföld).

Jegyei: körülbelül pacsirtanagyságú; a csőr hegye *kissé* lehajló, hosszabb a fejnél; a középső farktollak hegyesek s hosszabbak a többinél; a csüd hosszabb, mint a középujj karmostul; farcsíkja nem fehér; begye fehér alapon sűrűen, feketén vagy sötétszürkén pettyes; nyári tollazatban alsó testének közepét nagy fekete folt foglalja el; láb és csőr fekete; szem sötétbarna. (L. I. köt. III. és V. tábla).

Leírása. *Őszi tollazat* (nálunk ebben legközönségesebb): fejtető rozsdás és feketefoltos; a hát fekete, minden toll részint rozsdássárgán vagy rozsdásbarnán, részint — főleg a hát alsó része felé — fehéresen szegett; a nyak hátulja szürkés, némileg rozsdásan árnyalt és sötétszürkén

HAVASI PARTFUTÓ
TRINGA ALPINA L

$\frac{1}{2}$

VÖRÖSLÁBŰ CZANKÓ
TOTANUS TOTANUS (L)

foltozott; a szem fölött fehér sáv; áll, torok és az altsótest közepe, farkalja fehér, úgy a farktő oldalai is; a nyakon és a begy táján rozsdás árnyalatú fehér alapszinen, feketén aprón pontozott; a mell és alsó test oldalai fehér alapon ugyanígy nagyobb fekete pontokkal vannak behintve; a szárnyfedők barnásszürkék, világosszürkés, szürkéssárga szegélyekkel, a nagy szárnyfedők fehér végei haránt csíkot rajzolnak a szárnyra; az evezők sötét szürkésbarnák, száraik többé-kevesebbé fehérek, a negyedik még inkább, a következők külső széle a tő felé fehér; fekete farsíkjának tollai rozsdásbarnán szegettek, a középső két hosszabb farktoll ugyanilyen, hegyén rozsdafehér keskeny szegéssel. A *fiatalok* tollazata a most leirthez hasonló. *Téli tollazatban*: felül világos barnásszürke lesz, kezdetben egyes fekete, rozsdásszegésű tollak is látszanak a háton, de később ezek eltűnnek, a tollak töve azonban kissé sötétebb marad, úgy hogy a fejen, nyakon némi foltozás látszik; alul fehér, csak a nyak és begy szürkés alapon némileg sötétebb foltozású; az evezők (4-iken túl) külső fehér szegése úgy a szárnycsík kirivóbb lesz; a szárnyfedők szürkésbarnák, fehéresen szegettek. *Nyári tollazatban*: az áll és torok úgy a has fehér, az alsó test közepét nagy barnafekete folt foglalja el, a begy fehér alapon erősen feketés foltú, a nyak apróbban foltozott, úgy a pofák is; felső részein: a fejtető és hát fekete, minden toll rozsdássárgabarnán szegett, a nyak hátulja szürkés, feketén foltos; farsíkja feketésbarna, világosabb szegéssel.

Mértéke: H. 20—21·5; Sz. 11—12·5; F. 5·3—6·3; L. 2·3—2·9; Cs. 2·9—3·9 cm.

A Sarkkör vidékein Izlandon, Farö-szigeteken, Skandináviában, Észak-Oroszországban, Szibériában, úgy Észak-Amerikában költ. Télre azután nagy csapatokban Kaliforniába, Nyugot-Indiába, Khinába, a Kanári-szigetekre és a Földközi tenger mellékének tartományaiba, Afrikába egészen Zanzibárig vonul le. A tipikus példányoktól eltérők az Észak-Amerika nyugoti részén előfordulók, melyek nagyobbak (*Tringa alpina pacifica*) minket e helyen természetesen nem érdekelhetnek; annál inkább fontos a mi szempontunkból is a másik fajta, mely a Balti-tenger körül fészkel s a rendesenél kisebb termetű, rövidebb csőrű és lábú: ez a SCHINZ partfutója — *Tringa alpina schinzi* BRHM. 1831.

Magyarországon mind a két félélet — már t. i. a tipikust és utóbbi fajtát — egyaránt látjuk, sokszor ugyanegy csapatban, keveredve. Tavasszal az elsők márczius végén jelennek meg, áprilisban java számban s május közepén túl már ritkák, de kajtárkodók júniusban, sőt júliusban is — 1889 július 14-én a Fertőnél csapatot találtam — mutatkoznak. Ez időszakban az ország nyugoti felében sokkal kevesebb

utazik át, az Alföldön ellenben jóval több, a minek oka valószínűleg abban keresendő, hogy ilyenkor a legelők, a székterületek «fenekeli» és az árterek víz alatt vannak, ősze azonban kiszáradnak s ekkor a Dunántult járják sűrűbben. Általában utóbbi évszakban sokkal nagyobb számban láthatók s augusztustól szinte október közepéig folyton jönnek-mennek a költözők kisebb-nagyobb csapatai, sőt egyesek novemberben is akadnak.

Ott a hol a tópartok tenyészet híján sárosak, homokosak, öblözetesek, zátonyosak s legelőkkel, rétekkkel határosak, a talaj pedig salétromos, szikes, a vonulás szakában a partfutók is alig fognak hiányozni. Sőt kisebb-nagyobb csapatjaiknak a parti madáréletben ilyenkor uralkodó szerep jut. Életmódjuk, viselkedésük szerint az egyes fajok nem sokban különböznek egymástól, azért helyén való lesz, ha életmódjuknak összefoglaló képét itt adom, felkérve a szives olvasót, kísérvén el egy rövid kirándulásra a tóságok, puszták «egyhangúságába». Szivesen kalauzolom, mert meg akarom neki mutatni, hogy korántsem oly «egyhangúak» unalmasak, élettelenek, érdektelenek azok, mint felületes emberek hiszik, hanem az érdekességek egész kincsét tárják fel annak, a ki nemcsak néz, hanem lát is és fogékony szívvel, érzékkel olvas a természet könyvéből.

Szent-Mihály napja közelget. Dél felé még tűz a nap, ha szél nem fujdogál, de a reggelek és esték hűvösödnek már, éjjel pedig szürbe bujlik a pásztor ember s tüzel magának, mert pirkadáskor hőmérő nélkül is érzi, hogy ősz felé jár az idő. Egy-egy eső erősen lehűti a levegőt, hajnalkor a síkság és tóvíz fölött «porosnak» látszik a lég, a párák lecsapódnak, a növényzet harmatban csillog, a hegyek fölött ködök járnak. A levelek zöldje közül is itt-ott már sárga, vörös, fakó színek tarkálnak ki, a mezők letarolva kopárodnak, a rengeteg kukoriczatóblák zöldjét sárgásbarnás szín váltotta föl, a nádasok azonképpen aggottas sárgásba halványodnak s ha a nap erősen pörköli őket, sajátságosan serczegnek: végső nyögdelésük ez, haldoklásuk utolsó sóhaja. Előttünk a tó csillogó széles rónavizeivel, nagy nádasaival, melyek el-elzárják a tekintetet, csak itt-ott szakadnak meg, hogy a «kapukon» át meglát-hassuk a szomszéd tisztás víztükrét is, vagy legalább megsejthessük. A vadmadár egyes helyeken nagy társaságokba verődött össze: «csuportozik». Helyenként egészen néptelen a tóság, máshol meg csak úgy bizsereg az ezernyi szárnyas: szárcsa, vöcsök s a kacsák sokféle faja. A kopár tópart is eleven. A szélvizek kis zátonyain, hol a víz szinte mindig ránczot vet, miről ezeket a fertői halászság «mosolygóknak» hívja, úgy a benyuló homokos, sáros félszigetkéken, öblökben — a meddig

csak a szem nézni győz — hol sűrűbben, hol ritkábban, mindenütt apróbb vagy nagyobb madárfoltok nyüzsögnek, feketednek. Egy-egy csapatka fel-felriadoz, azután a tó szélén alacsonyan, a víz szintája fölött, nyílgyorsan surran odább, villantóan, mert a napfényben, hol egész fehérnek, hol barnásnak látszanak a madarak — a mint t. i. alsó vagy felső részöket fordítják felénk.

Ezek a partfutók.

A repülő szárnyasok szinte gépiesen, egyforma szárnycsapással mérik a levegőt, felcsapnak majd levágódnak, akár csak egy lelke volna az egész seregnek. Most hirtelen a parthoz kanyarodnak, apró lábaikat előre csüggesztik, a szárnyukat hátra vágják s a következő perczben ott nyüzsög előttünk az iszapos parton a lázas mohósággal szedegető, ideges kis szalonkatársaság. Van köztük egy-egy nagyobb czankó vagy ujjas lile, néha egy-két fiatal paizsos czankó, mely nagyobb fajkhoz az apróbbak szorosán ragaszkodnak s mintegy az ő gondviselésükre bízzák magukat. S csakugyan ezek rendszerint szemesebbek is s közeledtünkre legelőbb kerekét oldanak. Mikor már a «vezér» felszállott, akkor a többi kis parti madár is szárnyra kap, követve őt arra, a merre füttyentve irányt vett. Felszálláskor mindig szólnak s a havasi partfutó hangja, — mely faj a parti madárfalkákban rendszerint uralkodó — *drüi, szkri-i* és *drirri-i, drrrüide* szótagokkal fejezhető ki. Ha nincs a falkának ilyen «vezetője», többnyire sokkal közelebb bevárja az embert; sőt az egyes partfutók, úgy a kis lilék is — bizva tollazatuk alakoskodó színében — gyakran pár lépésnyire odaengednek.

A tóságnak ezt a vonulásban lévő s megpihent, lakmározó parti népségét szemlélve, kis kiadásban bár, de képét kapjuk annak a munkafelosztásnak, mely az egész természetben, az élő szervezetek roppant tömegében oly példátlan pontossággal működik s az egésznek összhangját, a természet életrendjét biztosítja. A nagyobb parti madárfajok, melyeknek hosszabb a lába, sokszor térden felül begázolnak a szélvizekbe, a kisebbek — arányosan — a part sárosabb és csak nedves, de már nem igen vizes részein keresgélnek, s a legkisebb partfutó fajok már nem is követik igen a vízben taposkáló rokonaikat, hanem az iszapos marhájáros helyekhez vonzódnak s ott szedegetik táplálékukat. Felső testök tollazata is — főleg az utóbbiaké — egészen talál a sáros, kopár, iszapos talaj színéhez, míg a többieké inkább a homokos, vizes part színével vág, melyre néha szép fehér hab, tajték ülepszik, mint a szárazföld és víz örökös csókolódzásának gyümölcse.

A partfutók megtelepedett csapatjainak legfőbb jellemvonása az ideges

mohóság, elevenség. Folyton lakmároznak, futkosnak, majdnem egymást tapossák le. Békés természetök közös együttműködésük közben is csak ritkán zökkenik ki a rendes kerékvágásból; legföljebb ha valami zsákmányt véletlenül egyszerre ketten akarnak megragadni, támad köztük némi nézeteltérés: holmi csipdesésre való hajlandóságot árulnak el, kissé felugranak, de a következő perczen már helyreállott a béke s kiki falatoz tovább. Így megy ez napokon át; mindig csak falnak, híznak míg csak jól meghájasodva el nem távoznak tőlünk.

A partfutóknak, valamint hozzájuk társult rokonaiknak, a vízszéli alsóbbrendű állatélet korlátozásában kiváló szerep jutott. Északi hazájukban, hol a rengeteg szunyogot is pusztítják, hasznos voltuk még szembe-tünőbb. Igaz, hogy pecsenyējök ízes falat, de parányiségüknél fogva éppen csak egy-két harapás s azért inkább kiméljük e jámbor, a tókönyvékeket megélénkítő madárkákat, mert kárt ugyancsak nem okoznak, sőt inkább hasznot.

AZ APRÓ PARTFUTÓ.

Tringa minuta LEISL. 1812.

[*Tringa pusilla* MEY. — *Tringa Temmincki* KOCH. (nec LEISL.) — *Tringa damacensis* TACZ. — *Pelidna minuta* BOIE. — *Pelidna pusilla* BRHM. — *Actodromas minuta* KAUP. — *Schœniclus minuta* GRAY. — *Limonites minuta* SHARPE].

Népies neve: apró partisneff.

Jegyei: verébnagyságú; csőre egyenes, hegyén kissé gombosodó, rövidebb a csüdnél; középső farktollai hosszabbak mint a többi, a *legszélsőbbek világos hamuszürkék; az evezők szárai barnásfehérek.* különösen töfelük barnás; láb és csőr fekete; szeme sötétbarna.

Leírása: színezetre mindenkor az előbbi fajhoz hasonlít, de alsó testén nyáron nincs fekete folt, s begye a nyak alsó részével együtt sűrűsötétbarna, sötétebb foltozással; *téli tollzatban* felül világos barnás-szürke, a fejen, háton sötétebben foltozott, mint a nyakon. Nagyságra a következő fajhoz igen közel áll, azért a kettőnek jegyeire figyelmeztetek.

Mértéke: *H.* 13·5—14·5; *Sz.* 8·8—10·2; *F.* 3·4—4·5; *L.* 2—2·3; *Cs.* 1·5—2 cm.

Ennek a fajnak tipikus példányai Skandináviától a Taimyr félszigetig a tundrás vidékeken költenek. Nyugat felé a Porsanger fjordban (Norvégia) fekvő Tamső sziget, hol COLLETT K. találta fészket, elterjedésének határa. Kelet-Szibériában más fajta: a *Tringa minuta ruficollis*, Észak-Amerikában pedig: a *Tringa minuta minutilla* tartózkodik. A ty-

pikus madarak télre Afrikában egészen a Jóreménység fokáig, az indiai félszigetre, Ceylonba lelátogatnak, ellenben a kelet-szibériaiak Khinán át, a Maláji szigetekre, Ausztráliába vonulnak. Nálunk átutazóban közönséges s április elejétől majd-egész májuson át, egyesek júniusban, sőt júliusban is találhatóak (1889 július 14-én a Fertőnél hat darab közül kettőt lőttem). A Fertőnél és Velencei tónál június első hetében többször lőttem s Erdélyben Oláh-Brettyéről (Hunyadm.) június 16-án kapott Csátó J. egy tojót. Ősszel augusztusban már kezd mutatkozni, szeptemberben és október elején különösen számos, novemberben azonban nem látni. Hangja *dirrr-dirr, dit-it*.

A TEMMINCK PARTFUTÓJA.

Tringa temmincki LEISL. 1812.

[*Actodromas Temmincki* BP. — *Pelidna Temmincki* STEPH. — *Limonites temmincki* SHARPE].

Jegyei: előbbi fajnál is valamivel kisebb; csőr és a csüd egyenlő hosszú; a csőr hegye *kissé aláhajló* s nem igen gombosodó; első evezőjének szára fehér, a többieké barnás; *legszélsőbb farktolla fehér*; csőre barnásfekete (töben kissé világosabb); lábai barnásszürkék (nyáron sárgásbarnák); szem sötétbarna.

Leírása. *Nyári tollazatban* nem ismerem hazánkból; általában szinezetre ekkor legjobban hasonlít az előbbihez. *Ősszel* azonban felül főszíne hamubarnás, hátán s fején is egyes feketebarna foltok vannak. minden toll kissé világosabban, fiataloknál barnásfehéren szegett.

Mértéke: *H.* 13·3—14; *Sz.* 9·8—10; *F.* 4—5; *L.* 1·5—2; *Cs.* 1·6—1·8 cm.

A 69° é. szél. fölött fekvő tundrákban úgy Európában, mint Ázsiában fészkel. Tromsö, úgy Grindö szigetén elég gyakran találkoztam vele költőhelyén. Télre a Földközi-tenger vidékeire, észak-kelet Afrikába, Szenegambiába költözködik, de nem megy annyira délre, mint előbbi; Indiában, Khinában szintén átvonuláskor észlelték. A kis partfutó homokos vagy agyagos partokhoz ragaszkodik, míg ellenben ez a faj inkább a vizek partjai mellett fekvő sáros, iszapos marhajárta helyeket kedveli s felkelve *pirregő* szólást hallat, mely *trrrr, ptrrr, ptrrrr* szótagokkal fejezhető ki. Repte is más, mint amazé, mert van benne valami sáskaszerű. Magyarországon április közepétől május közepéig. — egykettő később is — mutatkozik, de ritkább mint ősszel. mikor augusztus

elejétől szeptember végéig kisebb csapatokban (de általában nem oly számosan, mint rokonai) száll meg tóságainknál.

38. NEM:

PAJZSOS CZANKÓ.

PAVONCELLA *Leach*. 1816.

Csőr rövidebb a csüdnél, tőben vastag; a hímeknek párosodáskor pajzsszerű tollgallérja, s tarkóján tollpamatai nőnek, arczuk bibircses lesz, nagyobbak mint a tojó, de általában nagyságra, színezetre minden egyes példány különböző; hangjokat ritkán hallani; nevezetesen a hímek sajátságos veszekedései a párosodás szakában.

A PAJZSOS CZANKÓ.

Pavoncella pugnax (L.) 1758.

[*Tringa pugnax* L. — *Tr. variegata* BRÜNN. — *Tr. littorea* GM. — *Tr. equestris, grenovicensis* LATH. — *Tringa rufescens* BECHST. — *Machetes pugnax* CUV. — *Mach. alticeps, minor, planiceps* BRHM. — *Limosa Hardwickii* GRAY. — *Totanus indica* GRAY. — *Totanus pugnax* SEEB. — *Philomachus pugnax* RCHW.]

Népies nevei: veszekedő sneff; csapatsneff (Dinnyéshát, Hevesm.), galambsnéff (Alföldön leginkább a tojók neve); gallérossneff; pajzsmadár; fázánysneff (a hímek nevei); fókasneff (Kunság); hősbibicz (N.-Káta).

Jegyei: az egész világon csak egy faj, azért nemi jegyeire utalok; a hímek gerlenagyságúak, a tojók kisebbek s lábaik rövidebbek; meghatározásánál (őszszel, mikor nincs gallérja a hímnek) arra különösen figyelmeztetek, hogy *hasonló nagyságú «vízi szalonkák» közt ő a legrövidebb csőrű.*

Leírása. Csak a színezet, tollazat jellemzőbb vonásait adhatom, mert ez a madár egyénileg annyira változó, hogy alig akad köztük két egyforma. Tavasszal a hímek fején, nyakán, begyén és alsó testök oldalain, hátán — még ha gallérjuk nincs is kifejlődve — már dúsabb a tollazatuk, *igen gyakran fémszínű, zománczos tollakkal tarkázott, néha hófehér, rozsdássárga, biborkék, feketésszürke, gyakran a fázánkakas begyének színére emlékeztető, néha meg a tollgallér alul más színű, mint a fej, tollpamatok és a nyak hátulja; hasuk, farkaljuk, a farktő oldalai leginkább fehérek,*

szárnyuk szürkésbarna, az evezők szárai fehéresek. A *tojók* felül szürkésbarnák, sötétebben foltozva, elől a nyakon, begyen és az alsótest oldalain szürkésbarnán, világosabban, sötétebben habozottak. A *fiatalok ősszel*: begyük, nyakuk rozsdásszürkés, fejük rozsdásan és feketebarnán foltos, a hát feketebarna, minden toll sárgásfehér, rozsdásfehér szegéssel. *Őszre* a hímek is elvesztik díszes tollgallérjukat és élénk színeiket, a fiatalokhoz és tojókhoz hasonlítanak, s *télre* alul fehér, felül szürkebarna szín uralkodik rajtuk; a begyen némi sötétes habozás, a hát minden tolla sötét szürkésbarna világos szegéssel. Lábaik, csőrük színe is változó, akad sötét, sárgás, feketés, barnás. Általában a sötét tollazatúak lába és csőre is sötét, ellenben a világosabb színezetűeké megfelelőleg világos

Mértéke: *H.* ♂ 28—32·3, ♀ 23—26; *Sz.* 18—19·5; 15—18; *F.* 7·2—8·7, 6·2—7·1; *L.* 6—7, 5—6; *Cs.* 4—4·1, 3·1—3·7 cm.

Az Ó-világ északi övében, de a mérsékelt részeken is költ; így Belgiumban, Franciaország felső felében, Németalföldön, Lengyelországban, Németország felső részeiben — s a mit a külföldi ornithologiai munkák nem igen említenek — Magyarországon is, még pedig a délibb vidékeket sem véve ki. Csongrád megyéből vannak tojásai s én június első felében Temesmegye alsó határán, az Al-Duna árterein, szigetein számos galléros hímeket és tojót láttam, a mi — bár fészket nem fődözhettem föl — arra vall, hogy ott is költ. A Fertőnél és a Sárréten (Fehérmegye) szintén fészkelve találtam. CERVA F. a Csepel-szigeten szedte tojásait. Hozzánk márczius második felében s főleg áprilisban érkezik s nagy csapatokban élénkíti a vizek környékén elterülő rónák roppant legelőit, főleg ha székesek. Az Alföldön jól ismerik, nagyban vadászszák s találóan hívják a róna szemhatárán felrajzó, füstszerűen gomolygó, vagy a hullámzatos legelő fölött alacsonyan, galamszerű reptükben odább villanó madarakat «csapatvagy galamsneffnek». Járás-kelésök, nyugtalan ide-oda tévelygésük közben sohasem szólnak, hanem mint a seregélyek együtt tartva, szinte a földszinén szállnak odább, eltűnve a talajhullámok közt, ismét megjelenve, vagy a messze levegőégben gomolyognak, mint valami szélmozgatta óriási szunyograj. Tavaszkor rendszeren magukban osztják a társaság élveit s legföljebb bibiczekkel, pólingokkal látogatják ugyanazokat a helyeket, a nélkül, hogy szorosabban csatlakoznának hozzájuk; ősszel inkább látjuk egyenként vagy kis társaságokban, igen gyakran — ezek főleg fiatal példányok — a partfutók, kisebb lilék s más parti madarak falkái közt. Míg azok felrebbenéskor mindig elfütyülnek magukat, ez a faj némán kel, csak nagy ritkán hallat *tak, ak, tik*, alig feltűnő hangokat, s utánnuk repül. Ha nagy csapatokban vannak, leginkább a

széki «fenekekben» meggyülemlett vizek partján, a legelő nedvesebb részeinél szállnak meg s folyton élelmet keresgélnek. Igen vadak, ember előtt jókor szárnyra kapnak; nem is igen boldogul velök a vadász másként, mintha beszálló helyeikre, a tópartokra, vízállások közelébe lessgödröt ásat, maga elé azután kitömött vagy lövött s ágas fácskákkal kipeczkelt csalogatókat állít. A nyilgyorsan surranó, kanyargó foltok, így megtevéstve, irányukat a tóparton állongani, falatozni gondolt társaik felé veszik s le is esapódnak hozzájuk.

Párosodáskor a hímek igen sajátságosan viselkednek. Miután ugyanis tollgallérjuk és arcuk bibiresei kifejlődtek, bizonyos kiválasztott s évenként megtartott helyeket keresnek föl s ott valóságos bajvivásokban, mérközésekben töltik idejüket. Nem csupán az udvarlásokból eredő féltékenységi ügyeket tisztázzák így, hanem mintegy felizgatott szenvedélyöket hűtik le némileg, mikor egymást pár tollal megkevesbítik s néhány csőr-döféssel jól «oldalba lökik». Komolyabb vége ezeknek a párviadaloknak nincsen s typus szerint abba a csoportba tartoznak, mint a német deák-ságnak, a «Burschoknak», ismert verekedései. S ha azok büszkéek arra, hogy arcukat itt-ott valami vágás, sebhely tarkítja, talán a paizsos czankók legmakacsabb, legtüzesebb bajvivói is virtust látnak a sok küzdelem emlékei gyanánt csőrükön néha támadó, kis, gombszerű kinövésekben, torzulásokban. Úgy látszik, hogy a hímek a házasságot keleti értelemben veszik s tisztázatlan fogalmaik vannak róla, nem igen tartanak «kiválasztotthoz». A fészekkel, tojásaikkal sem igen törődnek, utódjaikkal azonban képpen nem. A tojó május végén alapítja meg otthonát, melyet Sarródon a Fertőnél, ugyanoly helyeken találtam, minőket a gólyatöcsök választottak fészkelésre, s mely területet utóbbi madárfaj ismertetésénél jellemeztem. A fészek zsombékok tetején, nem annyira arra rakva, mint abba vájva s száraz szálacskákkal kibéleelve készül. A fészekalj rendszeren négy tojásból áll, melyek színe hasonlít a vöröslábú czankó (*Totanus totanus*) tojásaihoz, csak hogy nem sárgás, inkább zöldes az alapszínük.

Tojásmérték: H. 41·5—47; Sz. 28·5—31·5 mm.

Az anyamadarak csak úgy a fejem fölött repkedtek, mikor tanyájukat zavartam, mint a czankó vagy bibicz is tenni szokta, de hangtalanul, csak nagy ritkán és sok figyelés után hallottam tőlük mély *tyú tyú tyú* szólást, de világért sem kérkedtek zenei tehetségöikkel, hanem alig hogy torkukon kitalált szabadulni ez a pár hang, ismét mélységesen hallgattak, mintegy restelkedve, hogy ennyit is mondtak. 18—19 nap alatt a fiókák kikelnek s míg kitollasodnak, anyjuk aggódva, nagy szeretettel viseli gondjukat. Reájuk is fér, mert hűtelen, könnyelmű

apjuk elhagyta a családi tűzhelyet, még mielőtt saját magzatait látta volna. Később, ha látja is, nem ismeri. Madarak közt is akad, mely emberi rossz példákat utánoz.

Augusztusban készülődik — holmi előzetes csatangolással — a nagy útra: szeptemberben java részök utazik, októberben pedig végleg elfogy-
nak tőlünk. A pajzsos czankó nagyehető lévén, mint hosszúcsőrű rokonai közül a legtöbben, egész nap pusztítja a legelők, rétek, tókö-
rnyékek káros rovarjait, azok álczáit, pajorjait, ezenkívül csigákat, kuka-
czokat, férgeket, gilisztákat is nagy mennyiségben költ el. LAKATOS K.
szerint aratás után sok elhullott — tehát értéktelen — szemet esznek,
kivált búzát. Lövöttek gyomrát néha tömve találta gabonával. A tavasszal
felbonczoltak begyében, gyomrában leginkább az oly káros *Agriotes* nemű
(melyek hátukra fektetve felugranak) bogár kisebb fajait, azonkívül futó-
bogarakat, mezei tücsköt találtam s mindig kis kavicszemeket is. Egy ízben
a Velencei tó tavaszi vízállása a rendesnél alacsonyabb volt s így a «béka-
nyál» hamar feladta magát a nádasok közt, a torzsos, ritkásabb részeket
egészen befogva. Ez időben madarunkat a tó közepén is mindenfelé fel-
rebentettük a békanyálról, itt falatozván különböző vizirovarokat. Mind-
ezen tulajdonságaiért s mivel alföldi széklegelőinken, a határos vetéseken,
igazán nagy csapatokban, tekintélyes számban markol bele a gazdaságilag
káros rovarok apasztásába, feltétlenül számot is tevő hasznos madaraink
közé sorolhatjuk. Húsa ízletes, ezért teljes óvásától természetesen el kell
tekintenünk, s a vadászati szempontot is tekintetbe vennünk.

39. NEM:

CZANKÓ.

TOTANUS *Cuv.* 1800.

Csőrük hosszabb, mint az előbbi nemhez tartozó fajoké, egyenes
vagy kissé felvetett, töve puha, hegye keményebb; a kisebb fajok csüdje a
középujjal egyenlő hosszú, a nagyobbaké azonban körülbelül $1\frac{1}{2}$ -szer
hosszabb; az előre álló lábujjak közül kettőnek töve hártýás; általában
nagyobbak, hosszabb lábúak mint a partfutók. élesebben fütyülnek; inkább
tócsáknál, mocsaragnál, posványoknál, folyamoknál, mint tengerpartoknál
tartózkodnak; földön (kivételesen egy faj fán is) fészkelnek, de nem
annyira szabadon, mint a partfutók, hanem bozótos, zombékos, vizenyős
réteken, bokoraljban; nem oly gyors, ideges mozdulatúak, mint amazok,

nem is annyira nagy csapatokban, inkább kisebb társaságokban élnek s vigyázóbbak, vadabbak.

A TAVI CZANKÓ.

Totanus stagnatilis BECHST. 1803.

[*Tringa guinetta* PALL. — *Glottis stagnatilis* KOCH. — *Iliornis stagnatilis*, KAUP. — *Totanus Lathamii* GRAY. — *Tot. tenuirostris* HORSEF.]

Jegyei: egészben hasonló alakú, színezetű mint a következő, csak-hogy teste alig rigónagyságú (hosszabb nyakú), csőre s lábai is sokkal kisebbek, finomabbak.

Mértéke: *H.* 21—23; *Sz.* 13·7—14·6; *F.* 5·6—6·3; *L.* 4·8—5·5; *Cs.* 3·6—4·1 cm.

Eltérőleg a többi czankóktól, ez a faj nem az északi vidékeken, hanem a mérsékelt öv déli, főleg délkeleti részeiben költ. Olaszországban ritka, Dél-Oroszországban, Dél-Szibériában gyakoribb s egész az Ochotzki tengerig terjed. Nálunk úgy látszik előbb közönségesebb volt, újabban azonban czankóféleink közt határozottan ő a legritkább. Nem a nagy tavaknál, mint inkább kisebb pusztai tócsák táján szeret tartózkodni. Tojásait az Ecsedi lápon, Apajon, Csepelszigeten találták. Lövetett ugyan különböző mocsaras tájainkon, a Királyhágón túl is, de mindenütt csak szórványosan kerül elő. Láttam Temesmegyében az Aldunánál Kubin vidékén; a Fertőnél; Velencei tónál — itt tíz év alatt csak 3—4-szer; Kis-Körénél (Hevesm.), de csak vonulás közben. 1896-ban CERVA FRIGYES *Harasztinál*, a Szúnyog pusztán, *Bugyi* község mellett, (Pestm.) találta sűrűbben fészkelve. Költési ideje május elejétől e hónap végéig tart, ritkán található még június elején is friss fészekaljat. A fészek mocsarak, tócsák közelében, kissé magasabb száraz pontokon szokott lenni. Tojásai rozsdássárga vagy barnásfehér alapon hamuszürke ibolyásba játszó foltokkal, ibolyásbarna és feketés vonalakkal, karczokkal, pontokkal, rajzolatokkal tarkítottak s hegyes körte alakúak. (XXXIX. tábla).

Tojásmérték: *H.* 35—41·5; *Sz.* 24·7—29 mm.

Költözködéskor, tavasszal márczius végén és áprilisban jelentkezik, az országos közép nap szerint: *április 8-án*; de vonulása csak május elején ér véget. Ősszel augusztusban és szeptemberben távozik a Földközi tenger délibb vidékein át s Afrikában meglehetősen délen — megfelelőleg Dél-Ázsiában — húzza ki a telet, sőt Ausztráliáig is elkalandoz. Hangja *tjiát, tyiüt*.

A SZÜRKE CZANKÓ.

Totanus nebularius (GUNN.) 1767.*

[*Totanus fistulans* BECHST. — *Scolopax canescens* GM. — *Tot. glottis* BECHST. — *Tot. chloropus* MEY. — *Limosa glottis*, *totanus* PALL. — *Glottis natans* KOCH. — *Glott. chloropus* NILSS. — *Glott. canescens* STRICKL. — *Glott. grisea*, *fistulans* BRHM. — *Tot. glottoides* VIG. — *Limosa glottis* STEPH. — *Glott. albicollis* BRHM. — *Glott. nivigula* HODG. — *Glott. nebularius* SHARPE.]

Népies nevei: nagy vízisneff; zöldlábu füttyülősneff.

Jegyei: egyike legnagyobb czankóinknak, mely felér majdnem a gerlével; csőre töve magasabb, mint széles, közepétől pedig hegye kissé fölfelé hajlított, majdnem oly hosszú, mint a csüd, töve kékeszöldes szürke, hegye fele feketés; lábai magasak, hosszúak, ólomszürkék, hajlásuknál zöldek; szem sötétbarna, első evező szára fehér; alsó szárnyfedők fehér alapon sötéten csíkosak; a hát alsó fele, faresíkja, farkalja úgy alsó teste is fehér a mellen, nyakon, begyen és oldalain sötétszürkésen, feketésen pettyes és foltos (könnyalakuan vagy hosszúkásan). Hasonlít előbbihez s annak úgyszólván nagyobb kiadása.

Leirása. Nyári tollazatban: felül feketésbarna, fehér tollszegélyekkel tarkított, télen világoszürke fehéres szegésekkel, a fiatalok hamuszürkések, minden toll közepe feketésbarna; alul főszínük a fehér, nyakuk és begyük szürkésen, feketésen foltos; a nagy evezők feketebarnák, a fark fehér, számos sötétszürke keskeny harántcikkázással.

Mértéke: H. 27—28; Sz. 18·4—19·4; F. 6·9—8·1; L. 6·1—7·3; Cs. 5·6—5·8 cm.

Északi madár, mely az 57° é. sz. fölött költ, Skócziától, Skandinávián, Észak-Európán át Kelet-Szibériáig. Télen Közép-Európán át Afrikába — meglehetősen délre — Ázsián át Indiába, Khinába, sőt Ausztráliáig vonul. Nálunk márczius végén kezd jelentkezni, áprilisban, májusban is mutatkozik, nem költő példányokat július elején is találtak (Csató J.). Augusztus második felében, szeptemberben ismét átvonul, októberben legfőljebb csak egyesek, azok is ritkán akadnak. Mindig egy-kettő vagy négy-öt található együtt, de igen gyakran partfutókból, lilékből álló kevert csapatokhoz egy-egy példány csatlakozik s mintegy a kisebb utitársak vezére. Vad, vigyázó madár lévén, ember előtt, jóval lőtávolon kívül, *tyjá*, *tyjú*

* Linné *Tringa littorea*-ja nem egészen határozott s más fajra is érthető, mint általában a régibb szerzők nem jól írják le s más fajokkal elcserélik.

hangos füttyével kerekedik szárnyra, a többi — természetöknél fogva jámborabb — szárnyast is magával hivatgatva. Általában nem nagyon közönséges, habár sok helyt megfordul, nagy mennyiségben sehol sem jelentkezik.

A RÉTI CZANKÓ.

Totanus glareola (L.) 1758.

[*Tringa glareola* L. — *Tringa littorea* PALL. — *Totanus affinis* HORSF. — *Rhyacophilus glareola* KAUP. — *Totanus sylvestris*, *palustris* BRHM. — *Actitis glareola* JERD. — *Totanus grallatoris* STEPH. — *Rhyacophilus affinis*, *glareola* BP. — *Totanus Kuhlii* BRHM.]

Népies nevei: tyütyüke, csücsüke (Alföld).

Jegyei: alig rigónagyságú; igen hasonlít a következő fajhoz, de különbözik tőle abban, hogy: első evezőjének *szára fehér*, a farka egészben fehéren és szürkén szalagos, felső teste sűrűbben pettyezett; hangja finom, vékony *tí-tí-tí* vagy *ví-pi pi pi pü*; reptében szürkének és fehérnek látszik; lába is hosszabb, vékonyabb, mint amazé, színre a fiataloké sárgászöld, az öregeké szürkészöld; a csőr töve sárgás (fiatalok) vagy zöldes (öregek), különben fekete; szeme sötétbarna.

Mértéke: *H.* 21—22·2; *Sz.* 12·6—13; *F.* 5·5—6; *L.* 3·8—4·1; *Cs.* 2·9—3·2 cm.

Úgy a mérsékelt égövben, mint északfelé a Jegestengerig, szinte egész Európában s Ázsiában Kamcsatkáig költ; a hidegebb évszakot azután Afrikában, Ázsia déli részeiben tölti. Nálunk közönséges; mocsaraknál, ereknél, folyóknál, tócsáknál, vizes réteken, pocsolyáknál, többnyire kisebb társaságokban, ritkán nagy csapatokban tartózkodik. Márczius második felében, az országos középnap szerint *márczius 31-én* érkezik, javarészők azonban április első felében tér vissza s májusban alacsony vízállású, zombékos, nádasos, sisákos helyeken fészkel, négy halvány olajzöldes színű rozsdás és barnás szürkén foltozott, rozsdásbarnán pontozott, körtealakú tojást rak, melyeket két hétig vagy 15 napig ül.

Tojásmérték: *H.* 36—39; *Sz.* 25—27 mm.

Őszszel már augusztusban csatangol, kezd készülődni a téli útra s szeptemberben végleg elhagy.

AZ ERDEI CZANKÓ.

Totanus ochropus (L.) 1758.

[*Tringa ochropus* L. — *Helodromas ochropus* KAUP. — *Totanus rivalis*, *leucourus* BRHM. — *Actitis ochropus* BLYTH.]

Népies nevei: cigány-, molnár-, fecskesneff (Alföld); füttyülsneff Jászberény).

Jegyei: rigónagyságú, kevéssel nagyobb előbbinél; evezőinek szára barnásfekete; háta finoman pettyezett; farka fehér, végén négy sötét haránt csík; csőrének töve szürkés, hegye fekete; lábai világos kékes-szürkék, az ízületek zöldesek; szeme sötétbarna. Hasonlít előbbihez, de a most említett jegyek, úgy vastagabb, alacsonyabb lábai megkülönböztetik attól; szólása nem oly trillázó, mint azé. *dlüi-dlüi* formán hangzik. repülve feketének és fehérnek látszik.

Leírása. *Nyári tollazatban az öregek:* torka, a szem és csőrtő közt levő sáv, begyének alsó része, melle, farkalja, farsíkja és a farktő oldalai fehérek; feje, nyaka, a begy oldalai sötétzöldes olajbarna, feketésbe hajló s némileg fénylő alapon fehéresen, aprón foltozottak; alul a fehér, felül a sötét szín uralkodik; a hát alapszínén szintén pontszerű ritkább foltozás van, mely a *szárnyak fedőin és a hát alsó részén szinte beolvad, elenyészik a sötét színben*; az evezők olajbarnás feketék, a szárnyalja sötét feketeszürke, keskeny, fehér harántos csíkozással. *Téli tollazatban* a felső részek szürkésebbek, a fehér foltozás élesebb és tisztább, a fehér szemsáv határozottabb. A *fiatalok* a nyári tollazatu öregekhez hasonlítanak, de fejök teteje szürkésolajbarna, alig pontozott, a felső test pontozása pedig nem fehér, hanem világosbarnásba játszik.

Mértéke: *H.* 21—23; *Sz.* 13·5—14·6; *F.* 6·3—7; *L.* 2·9—3·5; *Cs.* 3·2—3·4 cm.

Közép-Európában és Ázsiában, főleg a mérsékelt égöv északi részeiben, fel a Sarkkör tájai felé fészkel. Nálunk meglehetősen közönséges s mindenfelé előfordul, de sohasem nagyobb csapatban, hanem inkább egyedül, vagy két-három darabból álló társaságokban. Némely helyen a folyókhoz, vízárnkokhoz, csatornákhöz ragaszkodik, máshol kisebb vízállásokhoz, tópartokhoz is; igen szeret erdei pocsétáknál, tócsáknál, vizes láp-erdőkben, füzesekben, kubikgödröknél tartózkodni. Néha ugyan előbbi fajt is találjuk ilyen erdei vízállásoknál, de legtöbbszörre ez a madár az, mely a fák homályában feketésen csillogó posványok mellől fecskeszerű.

ügyes reptében átchikkázik a lombok és fasudarak közt, élénk füttyét hallatva. Márczius vége felé s főleg áprilisban érkezik hozzánk; első jelentkezésének országos középnapja április 1—2. Fészket még nem találtam; de az irodalom tanúsága szerint — eltérőleg a többi szalonkáktól — fákön, elhagyott szarkafészkekbe, rigófészkekbe, korhadó tuskókba, gyökérhajtásos fűztörzsekre, megcsontított fűz- és égerfák sűrű hajtásai, farakások közé rakja, vagyis általában a föld színétől magasabbra. Fészekalja négy tojásból áll, melyek zöldesfehér, zöldesszürke alapon csokoládébarna vagy rozsdásbarna, sötétszürkés olajbarna pontozással, foltozással, a tojás vastagabb felén sűrűbben tarkítottak.

Tojásmérték: H. 38—41; Sz. 26—30 mm.

Nem költő egyéneket egész nyáron át ide-oda kószálva, vendégeskedve mindenfelé találunk. Augusztusban és szeptemberben délre vonul. Télen (egy-egy darab enyhe időjárással nyílt vizeinknél, meleg forrásainknál is akadt már) javarészők Dél-Európába, sőt Afrikáig s Ázsiában Indiáig levonul.

A BILLEGETŐ CZANKÓ.

Totanus hypoleucus (L.) 1758.

[*Tringa hypoleucus* L. — *Tringa leucoptera* PALL. — *Actitis hypoleucus* BOIE. — *Tringoides hypoleucus* GRAY. — *Actitis stagnalis*, *cinclus* BRHM. — *Guinetta hypoleuca* GRAY.]

Népies nevei: esiviszvisz madár; főeny- vagy tiszai sneff; pataki sneff (Alföld).

Jegyei: pacsirta nagyságú; a szárny hegye körülbelül a fark közepéig ér; a csőr és a középujj (karmostul) körülbelül egyforma hosszú; a farktollak végén — kivéve a középsőket, melyek egészen oly színűek, mint a hát — fehér folt, különben ezek is sötétebben és világosabban haránt tarkáztak; a nyak alsó részén és a begyen keskeny sötét hosszanti foltozás; a felső test zöldes olajbarna, bizonyos selymes zománczsal, a szárnyfedők vége feketén és valamivel világosabban, mint a hát színe, szegett; az úgynevezett «festő toll» majdnem egészen fehér, csak töve szürkés; a szárnyon két keskeny fehér harántcsík; alul fehér; a csőr töve husszínű, egyébként szürkésbarna, a hegyén fekete; a szem sötétbarna; lábak ólomszürkék vagy szürkés hússzínűek, az ízületek zöldesszürkék.

Leírása. Nyári tollazatban az öregek: torok, mell, has, farkalja

fehér, úgy a szemsáv is; a nyak, begy szürkésfehér alapszine barnás-szürkén hosszában finoman foltozott, úgy a pofák is; fölül az alapszínen, a fej és hát tollainak szárán, sötétebb foltok; az evezők (száraik is) sötét szürkebarnák, különben olyan mint «jegyeinél» leírtuk. A *fiatalok*: felül erősebb a sötét foltozás s a világos tollszegélyek élesebbek. A *téli tollzatban* egyszínűbb a hát s a tollszegélyek feketesége az alapszínből nem élesen rí ki.

Mértéke: *H.* 19—20·2; *Sz.* 10·7—11·8; *F.* 5·4—5·8; *L.* 2·3—2·6; *Cs.* 2·3—2·7 cm.

Európa és Ázsia mérsékelt égövében s fel észak felé Lapponiáig, a Jegestengerre dülő tartományokig mindenütt fészkel. Télen Afrikában, Indiában, sőt Ausztráliáig találták. Magyarországon közönséges, de nem az eleven mocsárt, a vizi növényes posványoságot választja tartózkodási helyül, hanem homokos, köves patakok, folyók, folyamok partjait. Tavaknál is ilyféle csupasz homokos, fővényes partrészekben, zátonyokon találkozhatunk vele. Nemcsak a lapályon, de a hegyi patakoknál és hegyi tavaknál is előkerül. Magatartásában némileg különbözik többi fajrokonától, a mennyiben keresgélés közben farkát feltartja s billegeti, úgy hogy messziről barázdabillegetőnek gondolhatnánk. Jámborabb minden más czankónál s ha felrepül, szárnyát időközönként mereven kinyújtja s vékony, finom trillázó szólását *titiszihietitisi* hallatja. Rendszerint a víz fölött félkört írva visszaszáll a partra vagy valami vízben fekvő fatörzsre, faczölöpre, kőrakásra, ladikra, vidáman billegetve ott. Inkább magában, mint társaságban él. Hozzánk márczius második felében s április elején érkezik, az országos középnap szerint: *április 2—3-án*. Májusban vízpartok közelében szemetes részekben, bozótos aljban, farakásokban stb. fészkel s négy meglehetősen nagy, körtealakú, szürkés rozsdássárga alapon ibolyás, hamukás és sötét vörösbarna foltokkal, pontokkal — főleg a tojás tompáján sűrűbben — borított tojást rak s 15—16 napig kotolja azokat.

Tojásmérték: *H.* 33—40; *Sz.* 23—26. mm.

Fiókáikat igen féltik s roppant siránkozást visznek véghez, ha tűzhelyük táját háborgatjuk. Augusztus elején ismét útra készül s bizonyos kisebb kóborlások után, szeptemberben távozik tőlünk. Ilyenkor néha 4—5 darabot is látni együtt, talán egy-egy fészekaljat, mely közösen hordja a vándortarisznyát.

A VÖRÖSLÁBÚ CZANKÓ.

Totanus totanus (L.) 1758.

VI. tábla.

[*Scolopax totanus* L. — *Scolopax calidris* L. — *Tringa gambetta*, *striata* GM. — *Tot. striatus*, *nævius*, *littoralis*, *græcus*, *meridionalis* BRHM. — *Tringa calidris* ADAMS. — *Totanus calidris* BECHST. — *Gambetta calidris* BP.]

Népies nevei: füttyülő sneff (Velenceze); piroslábú sneff; réti vagy szalagosszárnyú sneff; esősneff (néhol az Alföldön).

Jegyei: jó rigónagyságú; hátának alsó része és farsikja, úgy szárnytükre fehér, az öregek csörtöve vörös, lábai élénk sárgásvörösek.

Leírása. *Nyári tollazatban az öregek* igen tarkázottak, foltozottak, éppen csak a hát alsórésze, a farsikja és az alsó test közepének kis része, meg a szárnytükrök egy színű, fehér; a felső részek *világos szürkebarnák*, a hát elején minden toll kissé világosabb és fekete tarkázással s egyes tollak igen keskeny fehér szegéssel, különben különböző alakú feketésbarna pontokkal, foltokkal behintett; a pofák, torok, nyak fehér alapon feketésen hosszantfoltos; a begy pettyezetett, az alsó test oldalai nyílhegy- vagy könnyeseppalakú foltokkal sűrűn borítottak; a fark fedőit, úgy a mint magát a farkot is, számos fehér és barnás harántos csík tarkítja; az első evező szára fehér, a nagy evezők (a 7-ig) külső felükön és hegyükön sötétbarnák, belül a tő felé fehéresek, a 7-ik evezőn túl a fehér szín a tollak hegyére is átterjed; a felső szárnyfedők töve egy színű sötétbarna, hegyük fehéresen csíkos, a kisebbek világosabbak színezetök majd csaknem olyan, mint a hát. Minél öregebbek, foltozásuk annál élesebb, gorombább lesz. A csőr töben, főleg az alsó káván, vörös, egyébként fekete; a szem sötétbarna. *Téli tollazatban* nem szürkebarna a felsőtest, hanem *barnásszürke*, foltozása nem oly élénk, finomabb, alsó testükön több a fehérség. A *fiatalok* színezete elüt az öregekétől, a mennyiben felül sötétbarnák, sárgásbarnán foltosak, a szemsáv és az alsó test nagyrésze fehér, kivéve a szürkésbarnán foltozott nyakat, begyet; csőrük töve sárgás, hegye feketésbarna, lábaik narancssárgások, nem vörösek.

Mértéke: *H.* 23—25; *Sz.* 15—16; *F.* 6—6·8; *L.* 5—5·9; *Cs.* 4—5·6 centiméter.

Izlandot és a Farő-szigeteket kivéve szinte egész Európában — legmagasabban Norvégiában — a 70° é. szél.-ig, sőt azon túl is költ; Észak-Oroszországban ennyire nem terjed föl. Ázsiában meg csak az 55° é.

szél-ig tanyázik, de gyakori Közép-Ázsiában, Tatórországbán. Hazánkban a legközönségesebb s legszamosabban fészkelő czankófaj, mely azonban nem annyira kisebb és kopárabb mocsaraknál, mint inkább nagy kiterjedésű füves, vizenyős rétségeken, kaszálókon, tavakkal váltakozó, zombékos, semjékes, márhajárásos, legelőekkel határos területeken fordul elő. A hol a bibicz szeret, ott ő sem fog hiányozni, s ha amaz az első madár, mely a mocsárba lépő idegent köszönti s örökdő szerepében siránkozó vészhangon figyelmezteti a rét, a mocsár madárvilágát a közelgő veszélyre, úgy a vöröslábú czankó a második szárnyas, mely csakhamar a bibicz után felénk száll, s épp úgy vészfütytyel fogadva még jobban ügyelésre inti a többi réti madarakat. Dallamos *tyű-tyűtyű* vagy *tyű-hű hű, tyű-hű hű* szava messzebb elhallatszik s mert több helyről, folyton szól a környék különböző pontján, a mocsárvilágnak igen jellemző hangja. Nemsokára a bibicz után, márczius első felében — az országos középnap szerint márczius 14—15-én — néha és néhol már e hónap első hetében kis társaságokban, egyesén, vagy párban kezdenek mutatkozni s márczius végére, ápril elejére fészkelő helyeiket jobbára elfoglalták. Itt a füves, zombékos, alacsony vizű mocsárban fehérsávú szárnyaival és élénk vörös lábaival kirí a tavaszi növényzet eleven friss zöldjéből s jól fest, a mint az iszapban lábolva, sokszor hasig vízben járva, meglehetősen egyenes testtartással kutat eledel után, közbe-közbe bókolgat — fejét előre rántogatva — azután félig egy lábra állva, a másikat kissé megemelve, hirtelen figyel, de már a következő pillanatban előrekapja csőrét, hogy valami bogarat, kukaczt elcsipjen. Ügyesen repül s különösen szép, mikor párosodáskor mintegy a levegőben függve trillázó szerelmi fütyülését *dlidl-dlidl-dlidl-dlidl* vagy *dlüldüldüldüld*, *dlidlidl* hallatja, melyet a dinnyési halászfül úgy ért, mintha magát dicsérné párja előtt mondván: «*nyalka, nyalka, nyalka, nyalka*». Hivogatóul nyujtottan ejtett *tyüüa* vagy *tyiü* hangot mond, ellenben félelmét *dik, dik, dük, dik* vagy *djik, djik, tyik djük* szótagok szaporázásával fejezi ki. Meglehetősen vad, vigyázó, bár rokonai talán még inkább azok, mikor azonban úgy április közepén otthona táját háborgatjuk, siránkozva közelít hozzánk s folyton panaszkodva röpköd fejünk fölött. Különösen ha fiókái vannak már, nemesak kísér, de le is száll előttünk s bókolgatva, futkosva még a földön is ismételteti bánatos, szemrehányó hangjait. A puskalövésre elvágódik, kis vártatra csak ismét visszakerül s könyörög: ne bántsuk drága családi kincsét. Fészket kis mélyedésekbe vagy zombékra rakott fűszálakból silányan építi. Norvégiában fűzbokrok alján fűszálakból és nyirfalevelekből készült fészket is találtam s gyakran megfigyeltem, hogy

az anyamadár, otthonát féltve, a nyirfák csücsára, sőt a táviródrótra szállva rimánkodott, s mint valami barázdabillegető illegve-billegve kereste az egyensúlyt. Fészekalja négy körtealakú, agyagsárgás alapon szürkésen s főleg olajbarnásan pontozott, szabálytalan kisebb-nagyobb foltokkal tarkított tojásból áll.

Tojásmérték: H. 39—45; Sz. 28·5—31·3. mm.

A tojó két hét alatt költi ki fiókáit, melyek alakoskodva bujkálnak a füvesben s nehezen lelhetők meg. Augusztus elején kezdenek nyugtalankodni s a fiatalok legelőbb, később az öregek is vándorútra kelnek; szeptemberben java részök itt hagy, októberben csak egyesek mutatkoznak még.

A czankók tápláléka általában vizirovarokból, kukaczból, szöcskékből, bogarakból, legyekből, szunyogokból s más kisebb állatkákból áll, mihez egy-egy gyenge növényhajtást is csipkednek s az emésztés gyorsítására kavicsokat nyelnek. Kivétel nélkül mind nagy étkü hasznos madarak. Így ha nem is feltűnő, de a kártékony és fölösleges, kellemetlen rovarok, bogarak számának apasztásával mindenesetre bizonyos korlátozó és szükséges munkát végeznek a természetben, mely kétségtelenül legelőinknek, kaszálóinknak nem esik kárára. Pecsényéjük nem sokat ér, azért bizvást megóvhatja őket — mint teszi is — az igazi vadász, legföljebb melleleg puskáz reájuk. Tojásaik — különösen a most leírt fajt értve — bibicztojásokként szintén nagy számban szoktak piacra kerülni, mert nemcsak hogy a bibiczcel egy időben, de igen hasonló helyeken rakja azokat. Nem ártana tehát, *ha ez a rablás, mely merőben törvényellenes, nagyobb figyelemben részesülne s meggátoltatnék.*

A FÜSTÖS CZANKÓ.

Totanus fuscus (L.) 1758.

[*Scolopax fusca* L. — *Scol. cantabridgiensis* LATH. — *Tringa atra* GM. — *Limosa fusca* PALL. — *Totanus Rayi* LEACH. — *Tringa totanus* MEY. — *Totanus natans, maculatus* BECHST. — *Scolopax maculata* TUNST. — *Tot. longipes* LEISL. — *Erythrosceles fuscus* KAUP. — *Erythr. ocellatus* BP.]

Népies nevei: nagy füttyülő- vagy piroslábú sneff; fekete sneff (nyári tollzatban); kendermagos sneff (téli tollzatban).

Jegyei: gerlenagyságú; hosszú lábaival és nyakával azonban nagyobb mutat, czankóink közt ő a legnagyobb; hátának alsó fele fehér; szárnytükre fehéren és szürkésen csíkos; téli tollzatban az előbbi

fajhoz hasonlít; nyáron alul palaszürke; télen fehér mellű és hasú; a csőr vékony, hegye kissé aláhajló; szem sötétbarna; a fiatalok lába vörössárga, öregebbeké narancsvörös, tavasszal azonban vörösbarna; a csőr feketésbarna vagy fekete, az alsó káva töve sárgászöld (fiatalok) vagy élénk vörös (öregek).

Leírása. *Nyári tollzatban az öregek:* kivéve az alsó szemhéjat, mely fehéres, az egész fej, nyak és alsótest palaszürke; a hát sötét feketésbarna, fehéren pontozva és háromszögletű foltocskákkal behintve; a felső szárnyfedők feketések, fehér szegélyekkel; az alsó szárnyfedők fehérek; a fiókszárny, nagy evezők és azok fedői bronzbarnák, a másodrendű evezők fehéren és barnán harántosan foltosak. A *tojó* nem különbözik a hímétől, legföljebb annyiban, hogy hasán több fehér tollszegés látszik. *Téli tollzatban* világos hamuszürke felső testén, fehéres tollszegések s igen finom fekete szárfoltok; a szemöldöksávoly fehér; a pofák, a nyak előrsze, begy oldalai szürkésen foltozottak, felhözöttek; a lágyéktáj fehér és szürke harántcsíkokkal tarkított; a nagy evezők külső fele sötétszürke vagy feketés, belső fele fehér, szürkén fröcsesentett; az első evezőnek szára, hasa és melle fehér; a fark hamuszürke, szélei sötétebb és fehér csipkézéssel; alsó és felső farkfedők fehér és szürke harántcsíkokkal tarkítottak.

Mértéke: *H.* 27—28; *Sz.* 15·4—17·6; *F.* 6·4—7·5; *L.* 5·7—6·4; *Cs.* 5·4—6·5 cm.

A Sarkkör tájain Skandináviától Kelet-Szibériáig, de állítólag a Dobruzsában* is költ. Telelni Dél-Európába, Indiába, Khinába vonul. Hazánkban leginkább költözökéskor, márczius vége felé, áprilisban, az országos középnap szerint *április 9—10-én* jelentkezik. Egyeseket azonban nyáron is löttek, így Erdélyben Kutfalván július 23-án, Székáson július 22-én. Aligha költő, inkább csatangoló példányok ezek.** Augusztusban vonuló fiatalok kezdenek mutatkozni, szeptemberben s főleg októberben az öregek is megjönnek s néha novemberben, sőt decemberben is, ha az időjárás enyhe, akad belőlük. Tópartokon, folyóknál egyedül vagy kisebb társaságokban leginkább látjuk megszállva. Hosszú lábaival a szélvizeket hasig megjárja, sőt, ha valami kinézett prédát másként el nem érhet, uszik is. Vigyázó, vad természetű s nem várja be az embert. Hanem éles és jellemző *tyűitt, tyűitt* füttyüléssel száll odább s jó mesz-

* Dr. ALMÁSY Gy. szerint (Aquila 1898. 149. l.).

** Többen állítják, hogy nálunk is fészkel; nekem e részben nincsen tapasztalatom. Hazánkban tojásait nem gyűjtötték s fészket se találták. Ezért kételkedem abban, hogy nálunk — e határozottan északi madár — családot alapítana.

szire ereszkedik imét le. Általában nem igen közönséges átvonuló madarunk, habár nagyobb mocsárvidékeinken, tavainknál, folyamainknál rendszeren előkerül. Igen szereti az ebihalakat, békaporontyokat, vízi rovarok álezáit.

40. NEM:

GODA.

LIMOSA *Briss.* 1760.

Csőrük aránytalanul — a csüdnél egyharmaddal hosszabb — megnyult, kissé felfelé hajló s kemény kis kanálszerű gombosodásban végződik; az orrlyukak a csőr tövéhez közel esnek, keskeny hasíték-alakúak; a kávak oldalt majdnem végig esatornázottak; a láb hosszú, a külső és középujjnak tövét kis hártya köti össze, a belsőt és középsőt esupán csak bőrredő; a nálunk előforduló fajoknál leghosszabb az első evező; fark 12 tollú. Termetre nagyobbak, mint az utóbbi nemek, körülbelül erdei szalonka nagyságúak; főleg élő, zöld mocsárban, kaszálókon, vizes réteken élnek.

A KIS GODA.

Limosa lapponica (L.) 1758.

[*Scolopax lapponica* L. — *Scol. leucophæa* Lath. — *Totanus leucophæus, gregarius* BECHST. — *Totanus ferrugineus* MEY. — *Lim. Meyeri* LEISL. — *Lim. ferruginea* PALL. — *Tringa gregaria* OTTO. — *Limicola lapponica* VIEILL. — *Fedoa Meyeri, pectoralis* STEPH. — *Limosa rufa* TEMM., NAUM. — *Totanus rufus* SEEB.]

Jegyei: majdnem galambnagyságú; csőrhegye meglehetősen fölfelé hajló; középujjának karma nem fűrészes; a fehér farkon számos sötétbarnás harántos csík; szárnyán nincs fehér csík; csőre legalább egy harmaddal hosszabb a csüdnél.

Leírása. *Nyári tollazatban a hím:* felső test feketésbarna, rozsdás tollszegélyekkel tarkázva, alul barnásvörös rozsdásba játszó; a *tojó* hosszabb csőrű, kissé nagyobb termetű és inkább rozsdássárga. Nálunk főleg *téli tollazatú* és *fiatal* példányok fordultak elő, ezek: feje, nyaka világos sárgásszürke, feketésbarna hosszanti foltokkal, kivéve a tiszta szem-sávot; a felső test szintén egészben foltos, de barnásszürke alapon s azonkívül a tollak világos sárgásszürkén, fehéresen szegettek; az áll, torok

fehér, az alsó test szürkésfehér, a begy és mell oldalain sötéten hosszában foltozott, szintúgy a farkfedők is; a csőr töve nyáron sárgás, azután barnás, hegyén fekete (a fiatalok csőrtöve sárgásszürke); az öregek lába fekete, a fiataloké feketésszürke; szem sötétbarna.

Mértéke: *H.* 37—39·5; *Sz.* 19—26; *F.* 6·6—7; *L.* 4·7—5; *Cs.* 6—6·5 cm.

Lappóniától körülbelül a Jeniszei völgyig, tehát a magas északon költ. Költözködéskor főleg nagyobb tavaknál, tengerpartoknál fordul elő s télen a Földközi-tenger vidékein, Nyugot-Afrikában, úgy Kelet-Afrikában is észlelték. Hazánkban csak átutazóban néha száll meg s ritkább átvonulóink közé tartozik. A bécsi udv. múzeumban három magyar példány van (két fiatal és egy öreg csontváza), melyek Holicsról (két darab) és a Fertőről valók. Utóbbi tónál 1890 szeptember hóban lövetett egy, mely a nemz. múzeumba jutott. Jukovics is írja, hogy egy izben két példányt kapott innét. Évek előtt egy ♀ Déván is került; (Hunyadm.) ez BUDA A. gyűjteményét gazdagítja. 1895 szeptember 17-én GAÁL G. a Balatonnál — Lellén — három darabot látott, melyek közül egyet meglőve gyűjteményében őriz.

A NAGY GODA.

Limosa limosa (L.) 1758.

[*Scolopax limosa*, L. — *Scol. belgica* GM. — *Totanus aegocephalus, limosa* BECHST. — *Limosa melanura* LEISL. — *Limosa aegocephala* KEYS & BL. — *Fedoa melanura* STEPH. — *Limicola melanura* VIEILL. — *Totanus melanurus* SEEB. — *Limosa islandica, brachyptera* BRHM.]

Népies nevei: goda szalonka (Szamos és Zagyva mentén); lotyó-sneff, vonyó- vagy gombosorrú sneff (Alföld).

Jegyei: galambnagyságú, de hosszú nyakával, csőrével, lábaival nagyobb benyomást tesz; a szárnyon fehér tükör; farktöve fehér. különben farka barnásfekete; csőre majdnem egy harmaddal hosszabb a csüd-nél, hegye nem igen felhajló; a középső ujj karma belső felén fűrészcs.

Leírása. *Nyári tollzatban az öreg hím:* fejteteje rozsdavörös, rövid fekete foltokkal; a pofák, nyak rozsdavörösek; a hát eleje és a vállak rozsdabarnák, sötétbarna, feketés foltokkal; a hátulsó evezők feketék, szélükön háromszegletű rozsdás foltokkal, a többi evező fénytelen fekete, csak tövük fehér; szárnyfedők szürkésbarnák; a hát alsó fele feketésszürke tollszegésekkel; az alsó test oldalai és a begy rozsdás alap-

színen sötét hullámrajzolatokkal; az áll fehér, úgy a mell alapszíne is, utóbbi azonban rozsdás és feketés, szürkés haránt foltozás tarkítja; farkalja fehér; csőre töben sárgás hússzínű, közepe barnás, hegye feketés; lábai feketék; szemei barnák. A *téli tollazatban* a rozsdaszín megfakul, felül szürke uralkodik, alul a mellen, hason fehér. A *tojó* nagyobb a hímnél, szürkébb és nem oly élénkszínű. A *fiatalok* fejteteje, pofája, nyaka, begye rozsdásszürke, a hát eleje és vállak barnás agyagsárgák, világosabb tollszegésekkel, a hátulsó evezők és szárnyfedők sötét szürkésbarnák, szemsávolyuk szürkésfehér, mellök, hasuk fehér; lábaik sötétszürkék vagy feketésszürkék.

Mértéke: *H.* 44—47·3; *Sz.* 21·8—22; *F.* 8—9; *L.* 7·7—8·5; *Cs.* 10—11·7 cm.

Belgiumban, Hollandiában, ritkábban Franciaországban, Észak-Németországban költ, úgy szintén a Faró-szigeteken, Izland délkeleti részein, Skandinávia délibb vidékein, fel a 65° é. szél.-ig, Angolországban ritka fészkelő, Lengyelországban közönségesebb; Ázsiában az Amur vidékéig otthonos.

Magyarország több helyén szintén ismert, rendszeren fészkelő madár; így az Alföldön, Fertőnél, Sárréten (Fehérm.). Különösen kedveli a nagy, buja kaszálókat, vizek, legelők közelében elterülő nedves réteket, melyek itt-ott pocsolyásak, kopolyákkal váltakozók. Nem jár csapatosan, többnyire 3—4 darabot találunk együtt kivételesen nagyobb társaságot. Leginkább magában, más rokonfajokhoz sem igen társulva, keresi élelmét a füvesekben, legelőkön s hosszú lábaival a mélyebb iszapokat is meglábolja.

A fűből feje mindig kilátszik, mert nem lapul meg, mint azt a sárszalonkák tenni szokták, hanem szemes, vigyázékony, vad létére folyton kémlel s veszedelemkor idejekorán szárnyra kap. Leszálláskor tarka szárnyait először lepkeformán — mint a széki csér, csérek — a magasba nyújtja s mintha gépen járnának, úgy húzza lassan testéhez. Repte ügyes, miközben hosszú lábait hátra, nyakát előre nyújtja s nyivákoló, sajátságos hangját hallatja, melytől hangutánzóan egyik magyar nevét is kapta. Tényleg *lotyó*, *lotyó*, *lotyó* vagy inkább *tyü-ü-tyóó*, *tyü-ü-tyóó*, *ü-tyó*, *i-tyó* vontatottan ejtett hangokkal fejezhető az ki. Különösen párosodás szakában sokat beszélget, s farkát szétterpesztve szállong kisebb-nagyobb ívekben, körökben a mocsár fölött. Tavasszal márcziusban érkezik; első jelentkezésének országos középnapja: *márczius 25*, de április első hetében, sőt keményebb időjárással e hónap közepén túl is láthatunk költözőkődöket. Ilyenkor oly helyeken is előfordul, hol különben állandóan meg nem telepszik. Májusban megvetik tanyájukat a rétségek magasabb

pontjain, s itt valami mélyedésbe, kaparásba, pár száraz szálat rakván, a tojó ebbe a silány fészekbe rakja négy zöldes, sárgás vagy világos olajbarnás alapon, sötétszürkén és földszínű barnán foltozott tojását.

Tojásmérték: H. 54—57·4; Sz. 36—38·5. mm.

A hím osztózik a költés munkájában s épp úgy mint a tojó, igen ragaszkodik fészekéhez s fiókáihoz. Ha háborgatjuk, a vöröslábú czankó vagy bibicz módjára, fejünk fölött kóvályognak az aggódó szülők, s szüntelen nyávognak, siránkoznak; a kellő távolságot azonban nem igen tévesztik el s puska lövésnyire ritkán közelítenek. Juliusban a nagykorúságot ért ivadék kezd a szülői felügyelet alól szabadulni s a szomszédos mocsarakat is látogatja, messzebb merészkedik s mindinkább belelát a világba. Augusztusban és szeptemberben azután végleg búcsút mondanak s a telet a meleg égövben töltik; Észak-Afrikába, sőt a «sötét világrész» közepéig is lekerülnek. Számos ez évszakban a Nilusnál, Egyptom tóságain.

Rovarokból, férgekből, halikrából és békatojásokból táplálkozik leginkább.

41. NEM:

PÓLING.

NUMENIUS *Briss.* 1760.

Ide tartoznak a legtermetesebb szalonkafélék; csőrük hosszú, aránylag erős, karcsu és sarlósan meghajtott; a felső káva kissé az alsó fölé hajlik, hosszabb is nálánál, mindkettő végig csatornás az oldalakon; a tollzat pacsirtaszínű; a láb magas, aránylag erős; általában külsőleg hasonlítanak az ibiszekhez, de reptük, hangjuk, életmódjuk mégis közelebb hozza őket a szalonkafélékhez.

A NAGY PÓLING.

Numenius arcuatus (L.) 1758.

[*Scolopax arquata* L. — *Scol. madagascariensis* GM. — *Numenius maior* STEPH. — *Numenius medius*, *assimilis*, *rufescens*, *longirostris*, *orientalis* BRHM. — *Num. lineatus* CUV. — *Num. tenuirostris* HEUGL. — *Num. arquatula* HODG. — *Num. nasieus* TEMM. — *Numenius arquatus* LATH., BECHST.]

Népies nevei: gojzer, gujzer; hujtó v. ujtó (Drávafok); szélkiáltó; pólicz (Alföld); hojsza (Fertőnél és Velencei tónál is néha); kúlicz (Hany-

ság); pólincz (Csallóköz); töcsmadár (Nagy-Káta); töcsér (Poroszló, Hevesmegye); töcs-töcs (Nagy-Kúnság).

Jegyei: varjunagyságú; fejteteje rozsdássárga, sötétbarnán foltozott, a mell oldalain nyilhegyalakú barna foltozás; a szárny alsó fedői fehérek, barnásan csíkozottak; a fejtollazat az alsó káván előbbre nyulik, mint a felsőn; csőre hosszú, erős, ívalakú; a fark fehér, sötétbarnán csíkozott, a középső tollak fehérségén barnás árnyalat; az alsó káva egy harmad részben a tő táján sárgás hússzínű, egyébként a csőr feketésbarna; a lábak szürkés ólomkékek; szem sötétbarna. (Fejének képe I. köt. VIII. tábla.)

Leírása: *Nyári tollazatban* a szemsáv, áll és torok, a has, czombok fehérek, egyébként az egész tollazat paecirtaszerű, földszinű és fehéres, de csokoládébarnán hosszantfoltos, legsötétebben a hát elején, fejtetőn, a meghosszabbodott válltollakon; a hát alsó fele fehér alapon, ritkásabban feketebarnán hosszantfoltos, úgy a mell is; a nagy evezők sötét csokoládébarnák, száruk fehér s belső felük is világosabb, de inkább a tő felé, mert hegyük sötét. *Téli tollazatban* egészben világosabb, a rozsdássárga szín inkább szürkés, fehéres és homokszínű lesz; a fark sávozása élesebb, a fehérség tisztább; melle, hasa és az alsó test oldalai is fehérek s a foltozás ritkább, úgy itt, mint a hát alsó felén is; a nagy felső szárnyfedőkön sok a fehér, az evezők belső fele fehér és barna csíkos, a hátulsók mindkét felükön; a szárnyalja majdnem tiszta fehér, alig foltos. A *tojó* valamivel nagyobb a húnnél s hosszabb csőrű. A *fiatalok* sárgabarnábbak mint az öregek, a legbelsőbb másod rendű evezőik alapszíne világosabb barnássárga, a tollak fekete hosszanti foltja szélesebb; csőrük rövidebb, vékonyabb.

Mértéke: *H.* 53—62; *Sz.* 29—31; *F.* 12—14·2; *L.* 7—8·3; *Cs.* 13·5—16·5 cm.

Angolországban, Észak-Németországban, Lengyelországban, s még északabbra (a 70° é. szélig Skandináviában) a tundrákban, a Baikal tóig költ. Hogy Magyarországon költött volna, arra egészen bizonyos adatunk nincsen, mert fészket és tojásait nálunk még senki sem találta. Kétségtelen azonban, hogy 1887 július végén a Velencei tónál naponként láttam két öreget négy fiatalabb kíséretében, melyek mindig déltájban mutatkoztak, de napközben nem voltak láthatók; az is bizonyos, hogy az Alföldön egyesek egész nyáron át jelentkeznek. Lehetséges tehát, hogy egy-két pár csakugyan visszamarad nálunk családalapításra, bár valószínű, hogy ezek a nyári példányok olyanok, melyek az illető évben még nem költenek. Efféle meddő és éretlen magas északi, de nyaratszakai

délibb övekben csatangoló szalonkaféle madarak, mint különben többször említettem, más fajok közt is akadnak.

A póling tehát tulajdonképpen nem a mi madarunk, mégis népszerűség, közismertség dolgában, sok-sok más itt költő faj sem versenyezhet vele. Csakúgy mint az erdős vidékeken a *sneffet* — értve az erdei szalonkát — akár a tálból, akár a szabadból vagy piaczról, s legalább is hiréből, boldog-boldogtalan ismeri: épp úgy a póling is, déli-bábos, gulyakolompos, széles-széles rónaságunkon, az Alföld láposait és legelőit, tanyáit lakó és járó magyarságunk szemében, s hangja után fülében is, általánosan ismert szárnyas. Jól tudják, hogy a «hosszú görbe orrú», «szépen fütyülő» (mert a többi sneff csak «fütyülő»), «időtjósító», és specialista létére szavával «szeletjelentő» madaruk*, mikor átvonuláskor — tavasszal és ősszel — nagy csapatokban ide-oda húzva és telepedve, csengő, tiszta, fuvolázó hangjával élénkíti a puszták nyugal-mát, csak úgy ragaszkodik az ő «tengersík» vidékühöz, mint ők maguk mindenkor. Akár csak a pásztor melázó furulyázása, épp úgy illik a póling dallamos, hol mélyebben, hol magasabban hangzó *pó-li, póli, poli, pó-li; puli, póli; tloū-i, tle-ū-i* szólása a rónaság gyér életű, csendes, terjedelmes vidékébe. Gyakran még nem, vagy már nem látjuk a magas levegőégben szárnyaló póling csapatot, de hangjuk messziről felénk cseng, halkan-erősebben, a szerint, a milyen a szellő járása. Tanyai ember, pásztor, gyerek, vadász ritkán mulasztja el, hogy flótázásukra vissza ne feleljen; hívogatja, beszélget velök, mintha csak biztos volna, hogy a csalogatásra oda jönnek feje fölé.

Márcziusban, mikor az idő kiengedett, kezdenek az első mutatkozni; az országos középnap szerint *márczius 13—14-én*. A java részök azonban csak április elején és e hó közepéig lepi rónáinkat; s különösen a Duna és Tisza között, a Kunság, Jászság nagy szikes gyeplegelőin, melyek helylyel-közzel kisebb pocsolyákkal váltakoznak, úgy a Duna-Tisza mellékén, nagyobb mocsárvidékeinken, a Fertőnél, Balatonnál stb. s egyéb hasonló területeken számos. Április 20-ika után mennyiségök napról-napra fogyatkozik s májusig úgyszólván mind eltakarodtak északabra. Augusztusban, még zabaratáskor, hordáskor, újból kezdődik vonulásuk s tart késő ősziig; novemberben már csak itt-ott akad belőlük egy-egy csapat, de néha gyenge teleken át egyesek nálunk is maradnak. Így a hatvanas években a Hanyság körül egész télen mutatkozott egy csapat, mely az országúton varjak módjára szedegette a hulladékokat; 1881/2.

* Ezért hívják *szélkiáltó*-nak az Alföld több helyén.

év telén is 4—5 darab áttelelt itt. Általában költözködésük nem gyors, hanem lassan terjeszkedő. El-elidőznek nedves, szabad kilátást nyújtó nagy térségeinken, tarlóinkon s főleg ősszel hosszú pihenőket tartanak, egyik helyről a másikra kószálva. Az éjjelt rendszeren valami magányos szigeten, porondon töltik, hajnalban azután kihúznak a legelőre. Csapat csapat után érkezik, flótázva, magasan s csak mikor a kiszemelt helyhez ér, ereszkedik le. Roppant vigyázó, bizalmatlan és szemes állat lévén, soha sem száll meg ott, hol baj érhetné, hanem mindig előbb kinézi a környéket s csak ha föltétlenül biztos, gyanutlan, telepedik meg. A hol fölös számban kínálkozik bizonyos kedvencz eledele, oda napokon át rendszeren húz, arra van «járása»; de ha megriasztották egy-kétszer vagy ha a préda megfogyott, más helyet választ magának. Bőrét épp úgy, mint a vadlúd, szörnyen félti s azért vadászata nem könnyű; de érdekes, mert a vadász ügyessége küzd a madár óvatosságával, vadságával. Szabadon megtelepedett csapatot megközelíteni alig lehet, megcserkészni is csak ritkán, mert a vigyázékony szárnyas ritka esetben fog puskalövésnyire valami földözetet nyújtó árok, töltés, kazal, akol stb. mellé telepedni, hanem mindig 100—150 lépésnyire tartja magát ilyen, szemében gyanus helyektől. Azért legsikeresebben lesgödörből lőhető, melyeket sziktavak mellé, lehetőleg minden feltűnéség nélkül ásatunk s magunk elé csalogatók gyanánt, kitömött vagy lövött és ágaeskákkal kipeczkelt pólingokat állítunk. A ki hangjukat jól tudja utánozni, főleg tavasszal, mikor a párosodás megkezdődött, ennek is hasznát fogja látni. A hajnali húzás úgy reggeli 9—10 óráig tart, addigra ugyanis bizonyos megtartott vonalakon járnak ki a csapatok a kiszemelt legelőhelyeikre; szürkület felé úgy 5 óra tájban ismétlődik a mozgalom, vagyis inkább a hálótanyára húzás.

Hogy Alföldünkön mily roppant mennyiségben vendégeskednek, azt valósággal csak az tudja elképzelni, a ki látta. Egy ízben meghívást kaptam Hevesmegyének Tisza melléki részeiből pólingvadászatra. Örökké vig hangulatban lévő szíves házi gazdám ezt illető levelét így kezdte: «Segítség emberek! a sok gujzer és sneff leveri a kalapomat.» Mikor azután a helyszínére érkeztem, láttam, hogy a tréfát nem is kell valami tágan venni, mert volt ott annyi, hogy sok! s ha nem jártak volna magasan és nem kerülték volna ki az embert, bizony-bizony egy párszor fel kellett volna emelni kalapomat a földről. Egy álló hétig, pirkadástól alkonyszetétedésig gyönyörködtem itt nap nap után $\wedge$ vagy horogalakban, ferde vonalban, majd rendetlen csapatokban való járásukelésőkben, a tojók *pulpul* szavában, mire a hímek *puli-pú-livel* feleltek. szép egyenletes repülésőkben s mereven eleresztett szárnytartással való

leszállásukban, fúrge ide-oda szaladgálásukban, élelemkeresésükben, miközben hosszú csőrük valóságos kapaszerépet játszik, bele mélyed a porhanyó ugarba, vagy a legelők ezernyi tücsöklyukaiba. Itt is, ott is remegett a délibáb, hol Tisza-Nána község alá rajzolja csillogó vizet, hol a Daruháti tanyát varázsolvá szigettté; a szél pedig áthozta Abád-Szalók harangjának kongását a «legmagyarabb folyam» fölött, hozzá flótáztak a pólingok, sikongott a bibicz és nyávogott a lotyós szavú goda. Asztalsima síkság, végtelen mezők, sziklegelők mindenfelé, csak észak-nyugat táján tornyolt föl a Bükkhegység és a Mátra kéklő «Kékes» orma, itt-ott fehérülő hófoltokkal; — valami nagy szabadságérzet fog el ilyenkor s igazán «börtönéből szabadult sas» lesz az ember lelke. Boldog, a ki élvezheti az ősi állapot e szikráját!

A pólingot Norvégiában július elején találtam fészke tájánál, nyires erdővel határos, zombékos, lápos, tőzeges mocsárterületen. Jajgatva, folyton körben repkedett fejem fölött az anyamadár s aggodalmát *vivivi-vivivi-kvivivi* hangon fejezte ki; de még ekkor is megtartá vadságát s nem közeledett lövésnyire.

A pólingok gazdaságilag nemcsak nem közömbös, de valóban igen számottevő, hasznot hajtó szárnyasaink közé tartoznak. Az évnek legalább is hat hónapján, sőt tovább, Alföldünk nagy és sok legelőit ezernyi ezerre rugó mennyiségben lepik s rengeteg kártékony férget, álezát, rovar, csigát pusztítanak el, különösen pedig tücsköt és szöcskét is. Néhánynak gyomrában fényes futóbogarakat és apró békacsontokat találtam. A mezei tücsök (*Gryllus campestris*) azonban úgy látszik, mégis legkedvesebb csemegéjük s a hol sok van belőle, oda szeret járni a falka. 1896 április közepén annyi volt ez a tücsök Hevesmegyében, hogy a Tiszamenti töltesen minden lépésre 3—4 darabot agyontiportam. Volt is ott póling, czankó elég! A lövöttek begye, gyomra majdnem kivétel nélkül tücsökkel volt tömve. Vadságuk megvédi őket a sikeres üldözések elől s ez nem is baj; mert csak szaporodjanak s látogassák még nagyobb falkákban legelőinket, mezőinket, hogy a gyökér és levél pusztításaikkal kártékony alsóbb rendű állatokat minél kiadóbban tizedelhessék.

A gazda füle tehát még szebbnek találja a «szépen füttyülő gojzermadár» flótázását, mint akárki másé. Neki nemcsak szelet, hanem pénzt is jelent.

A VÉKONYCSÓRÚ PÓLING.

Numenius tenuirostris VIELL. 1817.

[*Numenius syngenicus* MÜHL].

Jegyei: galambnagyságú, mint a következő faj; szinezetre előbbihez hasonló s fejteteje minden rajzolat nélkül szűkölködve, *aprón foltos*; esőre rövid, sarlós, körülbelül olyan, mint a következőé, de sokkal vékonyabb, finomabb, főleg hegye; begye és melle oldalain *szív vagy dült négyszöges alaku* foltok; a szárny alsó fedői fehérek; a fark fehér és sötétszürkésbarnán élesen csikozott; a hát alsó része és faresíkjá tiszta fehér; a csőrre nyúló tollazat az alsó káván épp annyira terjed előre, mint a felsőn.

Mértéke: *H.* 38—44; *Sz.* 25—25; *F.* 9—11; *L.* 6·7—7·2; *Cs.* 9·2 cm.

A pólingok közt — ellentétben a másik kettővel — ez déli faj s a Földközi- és Fekete-tengerrel határos tartományokban fordul elő, úgy Észak-Afrikában is. Nálunk ritkaság számba megy, de azt hiszem gyakoribb, mint gondoljuk, s azért nincs gyűjteményeinkben jobban képviselve, mert rendszeren az elejtetteket nem ismerik meg fajszerint, lévén közismeretben csak nagy és kis póling. Mióta a figyelem jobban feléje fordult, többször is került, mint az előtt. 1890 márczius 20-án a Fehértónál ZsÓTÉR L. lőtt két darabot, melyek egyike a Nemzeti Múzeumnak jutott; ugyanott ő 1893 márczius 27-én ismét puskavégre kerített egy példányt. 1893 márczius 28-án *Szegednél* lövetett 1 db. ♀, melyet egy bécsi vadkereskedőtől H. GLÜCK vásárolt meg. Gyomrában egyéb rovarok mellett főleg *Licinus silphoides* volt sok. Ugyanaz évben április 10—15-ike közt Tisza-Abád-Szalókon KOSZTKA L. a Tisza árvizes helyein 30—60 darabból álló csapatokban találta s négy darabot lőtt is, melyek közül két darab kitömetett. Szerinte hangja trillázóbb, repülése sebesebb, mint a nagy fajé s a pajzsos czankóéra emlékeztető; a másik póling fajok közé nem keveredik, vetésre sem igen jár, hanem a vizek körül és a porondokon tanyázik. 1893 őszén, október 28-án, Kun-Félegyházán is lövetett egy példány, mely HERMAN OTTÓ-hoz került.

BUDA ADÁM gyűjteményében Reán szintén van egy, *Totesden* (Hunyadmegye) 1863 augusztus 28-án ejtett ♂ példány. A nemzeti múzeumi példányok egyikét (♀) 1845 szeptember 20-án lőtték Pestmegyében. A zágrábi muzeumban két horvátországi példányt találtam.

A KIS PÓLING.

Numenius phaeopus (L.) 1758.

[*Scolopax phaeopus* L. — *Num. islandicus* BRHM. — *Num. minor* LEACH. — *Num. hæsitatus* HARTL. — *Phaeopus vulgaris* FLEMM. — *Phaeopus minor* HEIN. — *Num. melanorhynchus* GRAY.]

Népies nevei: kis póling v. szélkiáltó, tutucska (Alföld).

Jegyei: körülbelül akkora, mint előbbi; fejteteje *egyszínű sötétbarna*, de a középén keskeny világosabb sávval van mintegy elválasztva; színezetre különben hasonlít előbbi fajokhoz, valamivel talán sötétebb benyomást tesz, rozsdássárgás árnyalat kevésbé látszik felső részein, nyakán és fején; lába kékes ólomszínű; szemei feketésbarnák; csőre sokkal sötétebb feketésbarna, mint előbbi két fajé.

Mértéke: *H.* 42—46·5; *Sz.* 24·3—26; *F.* 9·8—10·4; *L.* 5·5—6·4; *Cs.* 8—9·1 cm.

Izlandtól és a Farő-szigetektől kezdve Skandinávián és Észak-Oroszországon át Kelet-Szibériáig terjednek fészkelő helyei. Szibéria keleti részeiben a *Numenius phaeopus variegatus* (SCOP.) váltja föl. Télre a Földközi tenger vidékeire, Afrikába vonul, úgyszintén a Perzsa-öbölbe, Indiába. Magyarországon átvonulása közben főleg a Tisza mellékén telepszik meg; a dunántúli részeken általában sokkal ritkább. Úgy látszik, még a nagy pólingnál is jobban kedveli a nagy, szikes, tocsogós vizekkel váltakozó gyepet. Tavasszal valamivel később érkezik, mint a nagy faj, s első jelentkezésének országos középnapja: *márczius 26—27*. Mikor az utóbbinak főtömegei tőlünk eltávoztak, akkor — vagyis április közepén és második felében — legszámosabb. Szokásaiban nem sokban különbözik nagyobb rokonától, legfőljebb, hogy talán-talán még sem olyan vad. Hangja finomabb, *tleüi, tlő-ü-i, pō-li, pō-li*, formán hangzik; mikor csapatban a legelőre ereszkednek, sajátságos *pur, pur, purrr, purrr, pur, prr, prr* hangu rezgő szólást hallatnak. Őszi átköltözködéskor, augusztusban, szeptemberben és októberben mutatkozik főleg.

Csakúgy hasznos mint a másik két faj.

C. ALCSALÁD.

SZALONKÁK.

SCOLOPACINAE.

Csőrük egyenes, sokkal hosszabb a csüdnél, a felső káva kissé hosszabb az alsónál, végén laposra nyomott, gombosan megduzzadt s puha; szemök magasan, hátul a homlok mellett és mögött fekszik, a mi kiválóan jellemző jegyök; a szárny hegyes némelyeknél inkább széles, első és második evező leghosszabb; a lábak minden hártya nélkül valók, szabad ujjuk; a csüd többnyire rövidebb a középujjnál; a fark elkerekített; alakjuk inkább tömzsi, mint nyúlánk, mert nyakuk vastagabb, rövidebb, mint a czankóké; iszapos réteken, zsombékos mocsarakban, marhajárásos lápos helyeken, sőt (két faj) nedves erdőaljban is, inkább egyesével — csak költözködéskor kisebb társaságokban is — tartózkodnak; életmódjuk rejtett, nem oly nyílt, mint egyéb szalonkaféle madaraké, azért legtöbbször csak hajnalban, alkonyatkor mozognak, járnak s keresik férgekből, nyüvekből s főleg gilisztákból álló élelmöket; élelemkeresés közben az iszapos helyeket, tehénlepényeket hosszú csőrükkel szitaszerűen meglyukgatják, mert falatjukat csőrük érzékeny hegyével tapogatják ki s hogy a sikos gilisztát jól megragadhassák, a csőr vége előtt a kávák érdesek, rászapszerűek, úgyszintén a nyelv vége kissé horgas; hangjuk nem füttyülő, inkább szertyegő, makogó, pisszentő, általában nem igen sokszor hallatják.

42. NEM:

SÁRSZALONKA.

GALLINAGO Koch. 1816.

A czomb alsó része csupasz; a csüd jóval rövidebb a középujjnál; iszapos réteket, posványos, zsombékos helyeket kedvelnek.

A NAGY SÁRSZALONKA.

Gallinago major (GM.) 1788.

[*Scolopax major* GM. — *Scol. media* LATH. — *Scol. paludosa* RETZ. — *Scol. palustris* PALL. — *Gallinago dupla* GUILL. — *Gall. Montagui* BP. — *Telm. major* BRHM. — *Telm. nisoria* BRHM. — *Ascolopax major* KEYS & BLAS. — *Scol. solitaria* MACG. — *Gallinago hyemalis* BP. — *Telm. brachyptera, uliginosa* BRHM.]

Népies nevei: dupla sneff; nagy mór sneff; néma sneff (néhol a Tiszamentén). Közkeletű neve még: nagy mocsári szalonka.

Jegyei: körülbelül gerlenagyságú; az öregek első evezőjének külső fele nem fehér, szára azonban majdnem végig fehér; a szárnyfedők végein félholdszerű fehér foltok, melyek három fehér harántesíkot rajzolnak a szárnyra; az alsó test közepe nem tiszta fehér, hanem a fehérségen át feketebarna harántos sávozás látszik; a szélső farktoll hegye és belső fele egészen fehér, a külsőn a tő felé néhány sötét keresztcsík, mindig 16 farktolla van; lábai szürkéssárgák elöl barnásak, az ízületek táján zöldesek; szem sötétbarna; egyenletesen lassan röpül, mint a fűj s némán kel. Külsőre a következő fajhoz igen hasonlít.

Mértéke: *H.* 27—28·6; *Sz.* 14·2—15; *F.* 5—6·4; *L.* 3·1—4; *Cs.* 5·7—6·6 cm.

Inkább északi és sarkköri madár, mely Skandináviában a 70° é. szélességig költ, ritkábban Hollandiában, Dániában, Észak-Németországban. Az oroszországi tundrában gyakoribb, úgy Szibériában is, de itt a 67° é. szél. túl nem igen találták. Orosz-Lengyelországban szintén fészkel. Költözködéskor a Földközi tenger vidékein, Perzsiában, Afrikában, sőt e világrész délibb pontjain is észlelték. Tavaszi érkezésének országos középnapja: *április 3.* Általában azonban később jön, akkor, mikor a következő faj költözködési mozgalma kezdi végét érni s inkább április közepétől mutatkozik, sőt egész májusban. 1895 május 20-án Temesmegye déli részében még többször láttam, és lőttünk is néhányat. Ez a késői mutatkozása sok megfigyelőt arra a feltevésre csábított, hogy madarunk délibb övek alatt is rendszeren költ, a mi azonban nem igen bizonyítható. Legfőljebb elkésett párok rendkívüli fészkeléséhez tartozhatnak az esetek, ha csakugyan előfordulnak. RADAKOFF pl. feljegyezi mint fészkelőt Bessarábiából, Moldvából, Rumániából. A nagy sárszalonka a mocsárvilág pusztulásával nálunk ma már sokkal ritkább, mint a közép sár-

szalonka; de azért az egész országban zsombékos, posványos helyeken előfordul. Tavasszal főleg nedves, vizesalju réteket, *zöld mocsárt kedvel*, a hol a fű és vizi növények s bizonyos sárga virágok (Ranunculus, Caltha) nőnek. Úgy látszik legjobban szereti a kövér, szépen felsarjadt zöld iszapos, zsombékos pontokat. Ősszel nem annyira válogatós. Augusztus végével kezd érkezni s szeptemberben, októberben időzik nálunk, de utóbbi hónap második felében már nagyon ritka. Legkésőbb 1895 október 29-én kaptam Sopronmegyéből. Pecsényéje igen finom s még a többi sárszalonkák és az erdei szalonka húsánál is előbbre való.

A KÖZÉP SÁRSZALONKA.

Gallinago gallinago (L.) 1758.

[*Scolopax gallinago* L. — *Scol. gallinaria* GM. — *Scol. sakhalina* VIEILL. — *Gallinago media* LEACH. — *Scol. media* STEPH. — *Scol. peregrina* TEMM. — *Telmatias gallinago* BOIE. — *Ascolopax gallinago* KEYS & BLAS. — *Gallinago scolopacina* BP. — *Gallin. gallinaria* CRIPPS. — *Gallin. migratoria*, *septentrionalis*, *færoensis*, *lacustris*, *brachypus*, *petényii* BRHM. — *Gallin. burka* SWINH. — *Gallin. coelestis* DRESS.]

Népies nevei: mór sneff; ács sneff; bárány sneff; benekecske (Lelle, Balatonnál); sártyúk (Csallóköz); báránybégető (Écsedi láp). Közkeletű neve: mocsári szalonka.

Jegyei: valamivel nagyobb a fürjnél; előbbtől — kisebb termetén kívül — mindig megkülönbözteti: szélső farktolla, mely nem tiszta, hanem rozsdásfehér és mindkét felén sötéten, átfutóan csíkos; első evezőjének külső széle majdnem a csúcsig fehér; az alsó test közepe tiszta fehér; a szárnyfedők végein a fehér foltok igen kicsinyek s csak egy harántos csíkot rajzolnak a szárnyra; farka rendszeren 14 tollu; csőre aránylag hosszabb. (L. I. köt. VII. és VIII. tábla.)

Leirása: a fejtető és hát fekete, előbbinek közepén világos rozsdássárga hosszanti sáv húzódik; a hát alsó fele egyszínű, felső felén és a válltollakon kisebb rozsdavörös szegések és tarkázatok s egyrészükön széles, világos rozsdássárga vagy fehéres szegések, melyek a felső testen néhány lefutó, vonalas rajzolatban élesen kirínak; a szárnyfedők sötétbarnák, világos rozsdássárga szegésekkel; a meghosszabbodott válltollak ellenben ugyanily színűen harántosan csíkozott; az evezők feketebarnák, hegyük keskeny, fehéres szegélylyel; az alsó szárnyfedők barnásfeketésen, szürkén és fehéren csíkosak; az áll és torok fehéres; a csőr és szem

között lévő sáv barna, szélein rozsdás sárgafehér; a nyak rozsdássárgán, rozsdásfehéresen, sötétbarnán hosszában foltozott; az alsó test oldalai sötétbarnás fehéres és halványrozsdássárgán harántosan esíkozottak; farsíkja halvány rozsdásbarna, sötét harántos csíkokkal; a farktollak töve feketésbarna, hegye rozsdavöröses foltokkal, rajzokkal; farkalja világos rozsdás-sárga, a tollak töve feketésszürke; a csőr vége feketebarna, egyébként sárgásbarna; lábai zöldes olajbarnák (fiatalok), később sárgás hamuszínűek, helyenkint zöldesek (öregek.) A *tojó* nem különbözik a hímétől. A *fiatalok* általában rozsdásabb színűek.

Mértéke: *H.* 25·5—28. *Sz.* 12·6—14·2. *F.* 5·2—6. *L.* 3—4. *Cs.* 5·7—6·6 cm.

Az oly példányokat, melyeknek 16 farktolla van, külön fajtának vélték s ez a *Gallinago brehmii* KAUP. 1823, de úgy látszik, ez inkább csak egyéni eltérés; épp így az Angliában talált s *Gallinago sabinei* BRHM. néven ismeretes sárszalonka sem külön fajta, hanem színeltérés, melanismusra hajlás. Így mondja legalább SHARPE, a legelsőrangú ornithologusok egyike.

A sárszalonkának nagy földrajzi elterjedése van s számra is sokkal közönségesebb, mint a másik két faj. Izlandtól, a Farő szigetektől, Angliától kezdve, majdnem egész Európán és Ázsián át Turkesztánig, Tatárország keleti részéig, sőt még itt is költ. Északfelé Európában majdnem a 70° é. sz.-ig fordul elő, délen REISER O. Bulgáriában még fészkelve találta. Megfogyva bár — a min a sok mocsárszárítást, lecsapolást tekintve nem csodálkozhatunk — nagyobb tóságainknál s főleg kiterjedtebb lápvidékeinken, mocsarainkban még mindig rendszeren találhatunk szaporító párokat. Így én madarunkat a Balaton mellékén, a lellei mocsárban, a fehérmegyei «Sárréten» és a Hanyóságban figyeltem meg párosodás szakában s GAÁL GASZTON barátom Lellén, CERVA FRIGYES a Csepelszigeten tojásait, SZIKLA GÁBOR pedig anyányi fiókáit szerezte meg a Sárrétből. Költőzködéskor az országos középnap szerint tavasszal, márczius 13-án mutatkozik először, java vonulása azonban e hónap második és április első felére esik. A mocsári szalonkák közül ő jön legelőbb. Ilyenkor vízállásoknál, ezek posványos partjain, rétek vizenyős, iszapos, marhajárásos helyein, tócsák és tavak szélein, de zombékok közt és ingólápokon is reá akadhatunk. Bizonyos kedvencz helyeket évről-évre megtart s ha máshol nem, ezeken az átvonulók rendszeren megszállanak. Pusztá, kopár iszapost azonban nem szeret, hanem csak olyant, melyen legalább annyi növénytenyészet van, hogy belőle ki ne lássék s meglapulva elrejtőzhessék. Ha márczius végén a nekik megfelelő

területeken járunk, biztosra vehetjük, hogy majd itt, majd ott megszólal az a rekedt, szertyegő rövid *csreek*, mely szakasztottan hasonlít ahhoz a hanghoz — s bizvást annak utánzása — melyet akkor hallunk, mikor a mocsárban gázolva nedves, sáros csizmáinkat az iszaptól kirántjuk. Ezért többnyire csak akkor látjuk s veszszük észre az ingoványból szinte kilövelő sárszalonkát, mikor ezt a seppelő szertyegését hallatta. Nyílgyorsan, roppant kezdő sebességgel surran fel s alig repült egyenesen, már is ide-oda cikázik, mind magasabbra kap s rövid idő múlva csak mint fekete pontocska látszik még, vagy tűnik el messze magasan a levegőégben. A ki nem ismeri szokását, bátran utána mondhatná az «Isten áldjon»-t, a ki azonban ismeri, tisztában van cselefminta természetével, melylyel az embert, s különösen e «nagy ragadozók» családjához tartozó legnagyobb ragadozóknak csoportját, a vadászokat, akarja megtéveszteni. A tapasztalatlanul szemben sikerül is fortélyoskodása, de a ravasz, kipróbált «jágert» nem csaphatja be, mert az nyugodtan megáll, kíséri szemével a végbucsúra készült szárnyast s tudja, hogy akkor, mikor a messzeség már-már elnyeli, hirtelen visszafordul s nagy félkörben, felrebbenése helyétől nem is nagy távolságban, ismét levágódik a mocsárba. Ritkán találjuk a sárszalonkát egyedül; hanem ott, a hol egyet felreppentettünk, annak *csreek* vagy *kreecs* szavára, kisebb közökben egymástól mások is — sokszor egyszerre többen — szárnyra kapnak.* Tavasszal általában, kivált hűvös, szeles időben, reggeleken messze már lőtávolon kívül kelnek s csak meleg időben, délfelé, várnak be jobban. Ősszel sokkalta lustábbak, kevésbé rebbenősek. Napközben nem igen mutatkoznak, csak felriasztottakat látunk a posványság fölött áthuzni s biztosabb pontokra levágódni. Hajnalban és estefelé kezdik mozgékonyabb életüket, s repkedve is ilyenkor látjuk leginkább, vagy hallhatjuk a szürkületben, sötétségben a magasból lehangzó és semmiféle más madárhanggal össze nem téveszthető szertyegésüket.

Életmódjában és viselkedésében tehát elüt a másik két sárszalonka fajtól, melyek inkább lomhábbak, nem oly nyílreptűek és nem is oly vadak, mint ő. Hangtalanabbak is nálánál, mert ritkaság számba megy, hogy tőlük valami hangot hallhatunk. A felkelésnél mindegyik faj másképpen viselkedik s ez egy fő biológiai jegyök, melynek révén velük való találkozásunk első percében felismerhetjük őket. A nagy sárszalonka —

* 1897 augusztus végén T. Kubinban az aldunai mocsarakban és «barákban» láttam százas csapatokat, melyek a nádság tisztásait ellepő tavirózsa levelekről egyszerre keltek föl úgy, hogy egy lövésre több darabot lehetett löni.

mint röviden említettem is már — fűrjszerűen, alacsonyan s rendszeren egyenesen — csak ha többször felvertük, jobbra, balra kicsapva s a magasba is emelkedve — repül, többnyire rövid távolságig, s leszáll; e mellett majdnem mindig némán, igen kivételesen holmi *ked, ed* fátyolozott, halk szólással, közlel kel. Meleg időben gyakran nehéz felverni s még jó kutyának is dolgot ad, mert az aljban ide-oda futkosva keres menedéket, akár a fűrj a lábon álló vetésben vagy a haris a réten. A kis sárszalonka még nehezebben, többnyire szintén némán, kel. A közeli lárma, lövések sem riasztják fel, csak mikor már majdnem agyontapostuk, kap szárnyra s bőregyszerűen, egyenesen, de kissé magasabban és sebesebben repül, mint a nagy faj, hogy nem messzire ismét leszálljon.

A sárszalonkák április közepe táján kezdenek fészkelni, mert a párba állást, mátkaszerzést vonulásuk alatt végezték el. A házi tűzhely alapítására mindig nagy területű, összefüggő vad mocsarakat választanak s kedvelik, ha ezek helyenkint égerfás, füzes, suhás részletekkel is határosak, zombékosak és iszaposak. Ilyen helyeken, április vége felé és májusban, a nappal rendszerint nem igen mutatkozó szárnyast gyakrabban szem elé kapjuk, főleg enyhe, csendes napos időközön. A hímek a mocsár fölött magasan, sebesen, körben repkednek, közben hirtelen oldalt vetve magukat, mintegy aláesnek s hullámvonalban, szárnyaikat és farktollaikat szétterpesztve megint felemelkednek, miközben — de csak az aláhullámozás alatt — sajátságos surrogó, mekegésszerű hangokat hallhatunk. Ezért a lellei mocsár táján «benekecske» az ecsedi lápon «báránybégető» s máshol «báránysneff» a nevök. A hangok eredete nagy viták tárgya volt, újabban azonban alapos kutatásokból valószínű, hogy azokat a madár nem csőrével vagy torkából adja, hanem a szétfeszített fark- és szárnytollakon hirtelen átsurranó levegő okozza. Saját megfigyeléseim nyomán én is ebben a véleményben vagyok s megjegyezhetem, hogy e hangok szakasztottan hasonlítanak azokhoz, melyeket akkor hallunk, ha erős szélben néhány tollat laposan kitartunk. Mindig csak akkor hallottam ezt a bűgást, mikor a dürgő sárszalonka gyors, egyenletes reptéből szárnyrezegtetve, testét oldalt fordítva, mintegy alábukott. Lehetőség, hogy e közben torokhangot is ad. Fészket zombékokra, csillagsás közé rakja, illetőleg azok közt mélyedést tipor magának s pár szállal kibéleli. Fészkealj négy tojás, melyek aránylag nagyok, szürkés, zöldes olajsárga alapon, szürke, olajbarna, zöldesbarna foltocskákkal, pontocskákkal — a tompább végükön sűrűbben — tarkázottak.

Tojásmérték: H. 38—41. Sz. 27—29 mm.

16 napi kotlás után megfakadnak a tojások s a kis szalonkák azonnal lábukra állva, belépnek a mocsárba. Egy hónap alatt anyányiakká növekednek s augusztus elejével már nagyobb kirándulásokat tesznek a messzebb fekvő vizek, mocsarak környékére, bizonyos kóborlásokkal nyitván meg az őszi költözködést. A fiatalok vonulását szeptember végén és októberben követik az öregek, de enyhe idő jártával még novemberben is találhatunk egyeseket, sőt be nem fagyó, meleg forrásos helyeken áttelelő példányokat is. Őszszel még kevésbé válogatja a területet mint tavasszal s egyesek országszerte majdnem mindenütt előkerülnek; még burgonyaföldeken, kukoriczákban, réteken, nedves vízállásos ugarokon is.

A sárszalonkák főtápláléka álczákból, nyüvekből, kis csigákból, férgekből, rovarokból áll, mellesleg és szükség esetén gyenge magvacskákból is, mint arról különösen késő őszszel vagy télen lövött példányok begy- és gyomortartalma révén meggyőződtem. Hasznos madarak, de finom pecsenyéjökkel az embert közvetlenül is szolgálják, a miért a vadászat körében szerepelnek. Rapszodikus, sebes reptők próbára teszi a lövőt s közfelfogás szerint — főleg szeles, hűvös időben — a tavaszi «mórsneffezés» a legnehezebb lősport. Egy vadnemre sem történik annyi hibás lövés, mint erre; méltán réme tehát a rosszpuskásoknak, a kiket valami jó sárszalonkázó helyen bizvást kihozhatunk sodrúkból.

A KIS SÁRSZALONKA.

Gallinago gallinula (L.) 1758.

(Kép).

[*Scolopax gallinula* L. — *Philolimnos gallinula* BRHM. — *Limnocryptes gallinula* KAUP. — *Ascolopax gallinula* KEYS. & BLAS. — *Gallinago minima* LEACH. — *Telmatias gallinula* DROSTE.]

Népies nevei: szőrszalonka; kis mocsári szalonka.

Jegyei: búbos pacsirta nagyságú, de tömzsibb; hátán zöldes és biborzománczú fényes foltok; fejteteje fekete, apró rozsdás foltozással, mely szinezetet két oldalt, a szemek fölött a tarkóig nyuló, világos rozsdássárga sávok határolják; a csőr töve és a szem között levő széles sáv, barnásfekete; a pofán keskenyebb ily színű, de nem egészen a csőr tövétől induló sáv; a felső káva töve kissé duzzadt s így az egész csőrtő aránylag vastag, magas; a fark 12 tollú; a lábak szürkéssárgásak, az ízületeknél zöldesek; a csőr vége feketebarna, töve felé sárgás, barnás; szeme sötétbarna. Egészben hasonlít a többi sárszalonkához.

Mértéke: *H.* 18—19. *Sz.* 11—12. *F.* 4·2—5·9. *L.* 2·3—2·6. *Cs.* 3·9—4·2 cm.

Ez a kis sárszalonka Skandinávia északi részéig honos s leterjed Észak-Németországig, hol legdélibb fészkelő helyeit találták. Keletfelé ilyen szélességben Oroszország északi részein át Kelet-Szibériáig költ. Általában északon gyakoribb, bár sehol sem számos. Magyarországon

Kis sárszalonka (*Gallinago gallinula* [L.]).

átvonuló madár s mint ilyen tavaszi első érkezésének országos középnapja: márczius 11, vagyis körülbelül ugyanakkor költözködik, mint a közönséges sárszalonka. Többnyire ugyanoly helyeken száll meg, de mindig csak egyenként találjuk, soha kisebb társaságokban, legföljebb utóbbi fajhoz szegődve. Őszszel szeptemberben leggyakoribb, noha egészben nem tartozik az egyénekben gazdag fajokhoz.

43. NEM:

SZALONKA.

SCOLOPAX L. 1758.

Czomb egész a csüdig tollas, a lábujjak kissé hosszabbak a csüd-nél. Ellentétben az előbbi nemmel, nem nyílt mocsarakban, hanem erdőkben, vágásokban tartózkodnak.

AZ ERDEI SZALONKA.*Scolopax rusticula* L. 1758.*

[*Rusticola europæa* LESS. — *Rusticola vulgaris* VIEILL. — *Scol. major* LEACH. — *Rusticola sylvestris* MACC.]

Népies nevei: erdei sneff vagy snyeff.

Jegyei: valamivel nagyobb, főleg zömökebb, mint a fogoly; alul szürkés sárgásfehér alapszinen végig szürkésbarnásan harántesíkozott; felül rozsdaszínű, fekete, világos hamuszürke, barnás, rozsdasárga foltozás, csikozás tarkítja úgy, hogy bizonyos távolból szakasztottan hasonlít egy folt különböző színű és nagyságú száraz levélkéhez; homloka szürke; fejteteje és tarkója barnásfekete, három sárgásfehér keskeny harántszíval; toroka szennyes fehér; farktollai feketebarnák, szélük rozsdásszínű fűrészfogalakú rajzolatokkal, hegyük alul ezüstfehér, felül barnáshamu-szürke; a csőr barnásszürke, a tő felé sárgás hússzínű, végén sötétbarna; a lábak barnás vagy szarúszínűek, néha kékesszürkék; nagy szeme sötétbarna.

Mértéke: H. 32·8—36·5. Sz. 19—20·8. F. 7·5—8·8. L. 3·6—4·1. Cs. 7—7·9 cm.

Fölöslegesnek tartottam erdei szalonkánk részletes leírását adni, hiszen annyira ismeretes és más fajjal össze nem téveszthető madár, hogy nemi- és faji jegyei alapján még az esetleg kétségeskedő laikus is meghatározhatja. Különbösen is teljesen pontos leírását nehéz nyújtani, mert úgy színárnyalatra, mint nagyságra is, meglehetősen változékony. Már a mértékekből láthatjuk természetnek ingadozásait s hangsúlyozom,

* Nem *rusticola*, mint közkeletűen írják, mert faji neve *rusticulus*-ból származik.

hogy ezt nem a korkülönbség teszi, mert habár a fiatalabbak természetesen valamivel gyengébbek, mégis a kifejlődött, öreg példányok nagysága is meglehetősen ingadozó. A *tojó* ugyan rendszerint kissé nagyobb a hímnél, színezete nyomán azonban attól meg nem különböztethető. A *fiatalok* is hasonlítanak az öregekhez s leginkább az első evező külső szélének színezetében térnek el azoktól. Az öregeknél t. i. itt egyszínű, összefüggő sárgás vagy rozsdásfehér uralkodik, ellenben a fiataloknál inkább fűrészfogalakú rozsdásszínű rajzolat. Ezek az eltérések, mikhez még a lábak színe, keskenyebb vagy szélesebb homlok is fogható, a vadászok szemében is réges-régen feltűntek s ha nem is elkeseredett, de folytonos vitáknak, nézeteltéréseknek szolgáltak tárgyaiul. Sokan ugyanis váltig meg voltak és vannak győződve, hogy két — sőt némelyek szerint három — fajta van az erdei szalonkának; mások meg — elismerve ugyan madarunk változékonyságát — csupán egy faj mellett kardoskodnak. A modern ornithologia ezt a zavart körülbelül úgy tisztázta, hogy megáll az egy fajnál, de *ennek körében fajtákat különböztet* meg, csak úgy, mint számos más változékony madárfajnál.

Ha tehát a vadászok közt minden szalonkaévadban megújuló vitáknak tanui vagyunk, bátran igazat adhatunk azoknak, kik a «*bagolyfejű, nagy, későbben érkező barnáslábú*» példányokat nem azonosítják «*a kis, sebesröptű, korán érkező, kékeslábú*» példányokkal. Mert tényleg igazuk van. Csak abban hibáznak, hogy ezt a kétféleséget, *kétféle fajnak* tartják. Éppen, mert e két szélsőség közt számos átmeneti alak van, melyek sem előbbihez, sem utóbbihoz nem vehetők, azért nem beszélhetünk külön fajokról, hanem különböző fajtákról. A németeknél már az öreg BREHM apó 1831-ben figyelmeztetett a kisebb, keskenyebb homlokú erdei szalonkára, sőt a két szélsőség között álló alakra is; előbbit — a legkisebbet — *Scolopax sylvestris*, utóbbit — a közbülsőt — *Scolopax pinetorum* néven írva le. A bagolyfejű erdei szalonka délibb vidékeken, emez a fajta, melyet azzal szemben *kis erdei szalonkának* (*Scolopax rusticula sylvestris* BRHM. 1831) nevezhetünk, inkább az északi, ridegebb tájakon otthonos.

Erdei szalonkánk földrajzi elterjedése főleg Európa és Ázsia északibb és mérsékelt égövére szorítkozik. Skandináviában körülbelül a 67° é. szél.-ig, Oroszország nyugoti részeiben a 65° é. sz.-ig, keleti részeiben és Szibériában azonban csak a 60° é. sz.-ig találták fészkelve. Északon nem megy annyira a magas hegységekre, mint mérsékeltébb éghajlatú tájakon. Délibb Európában, pl. Bulgáriában, Montenegróban, sőt a Kanári szigeteken, Azorokon, Madeirán szintén megfigyeltek fész-

kelő párokat, úgy a Kaukaszban, sőt a Himalaya hegységben is, hol 10,000 lábnyi magasságban volt tanyájuk. Általában mondhatjuk, hogy nagy meleget nem szeret s azért délen a magasabb pontokat lakja, melyek hőmérsékleti viszonyai északon alacsonyabb fekvésű területeken találhatóak fel. Nyugattól keletnek menve szalonkánkat egész Európán és Ázsián át, főleg a 45—60° é. sz. közt találjuk Kelet-Szibériában, sőt Japán magas hegyei közt is.

Még nem sok idő előtt legtöbbször azt hitték, hogy az erdei szalonka csak nagy ritkán, kivételesen fészkel Magyarország területén s ekkor is csupán a Kárpátok magasabb pontjain. Újabb kutatások bebizonyították, hogy ez helytelen felfogás volt, mert hosszúcsőrű madarunkat rendszeren s az egész országban alacsonyabb hegységekben, valamint láperdőkben is — noha itt ritkábban — költő madárfajainkhoz számíthatjuk. Legnagyobb részök igaz ugyan, a hegységek nagy, összefüggő erdeibe s legkivált a Kárpátokba telepszik családalapításra, de egy részök a síkságon elterülő nagyobb erdőségekben, pagonyokban marad, nemcsak az északi, hanem a délibb megyékben is. Számos idevágó észleletet a «Vadászlap» évfolyamaiban találhatunk. A nálunk mutatkozó szalonkák azonban tulnyomólag átvonulók s csak a költözködés szakában időznek itt huzamosabban.

Alig hogy a föld fagya kiengedt, a fehér hólepel nagyjából eltakarodott, s a pacsirtamadár égnék emelkedve dicsőíti a mindenség urát, a barázdabillegető pedig újra itt terem s kényesen lépkedve, farkát billegetve mutogatja feketefehér fejecskéjét, a húros rigó esti dala pedig lehangzik a fasudárról, a sűrűségekben meg felszaporodik a vörösbegy és a hóvirág is félénken kidugja fehér csengetyűjét: akkor a mi kedves hosszúcsőrű madarunk is megjelenik. Kora tavaszfakadással korábban, a zord idő makacskodásával később. Sok évi és az ország számos pontjáról való észlelet nyomán az első érkezés országos középnapja: *márczius 20.* A főtömeg azonban csak márczius vége felé, április első napjaiban mutatkozik. Az utóbbi hónap közepéig még egyesek mindig akadnak, javarészők azonban «a nem idevalók» kerekét oldottak, mert a családi köteleességek teljesítése otthonukhoz siettette. Párosodásuk, dűrgésük a vonulás idejével összeesik, s különösen márczius utolsó harmadában legjavában folyik. Ha ez időben alkonyat tájt széles erdei utakra, nyiladékokra, tisztásokra állunk — feltéve, hogy a terület szalonkáknak megfelelő — az esti csillag kigyuladtával, abban az időben, mikor a bőregerek (*Vesperugo noctula*) már elkezdtek röpködni s a tavaszi madárdal szunnyasztójának utolsó hangjai már csak itt-ott hall-

hatók, a bagoly pedig huhogni kezd s az ég szürke éjjeli fátylába készül burkolódnai: egyszercsak éles, idegeinket átjáró *pisszentés*, majd utána sajátságos *dorombolás*, *korrogás* hallatszik; az alkonyat félhomályában pedig a fasudarak fölött egymást üző szárnyas árnyak suhannak el, játszadozva, enyelegve, közbe sajátságos csicssergést hallatva. Az ég világos háttéréből jól kidomborodnak légi utjokban s ha figyelmesen nézzük, még hosszú csőrüket is kivehetjük a szerelmeskedő szalonkáknek. Néha 3—4, sőt ritkaságként még több egymást kergető, a tojóért versengő hímet is megfigyelhetünk így. A vetélytársak hosszú csőrükkel, mint valami vivótörrel, meg is piszkálják egymást, de puha, hajlékony lévén az, nem történhetik komolyabb bajuk. Minden este láthatjuk ezt a szerelmeskedést, mert az esti harangszóra a nappal rideg, remete életet élő s a vágások sűrűjében rejtőzködő hosszúcsőrűek mozgékonyabbá lesznek, erdei tisztásokra, rétekre, erdőszélekre «húznak» élelmüket keresve, s tavasszal szerelmeskedésüket, udvarlásukat is ebben az időpontban folytatva. Húzásuk a besötétedésig tart, igazában alig negyedóráig, hajnalban még rövidebb ideig. Borultas, esőre hajló, langyos időben rendszerint alacsonyán, lassan, bagolyszerűen, szorgalmasan szólva, korrogva repkednek; hűvös időben magasan, szeles időben nyilsebesen s alig szólva, legfőljebb *pisszentve*. Ősszel szintűgy «*húz*» a szalonka, mint tavasszal, csakhogy hangtalanul s nem dörögve, nem párját keresve.* Egyáltalán este és hajnalban első sorban nem azért húznak, hogy párosodjanak, hanem mivel napi életüket ebben az időben kezdik élni s táplálékukat keresni; tavasszal tehát a párosodás, udvarlás szintén bele esik az ő félhomályban ébredő tevékenységökbe.

Április közepén, főleg azonban második felében — a magas hegy-ségben sokszor május közepén sőt később — már a hogy az idő engedi, a tojó megrakja száraz levélkékből és szálaeskákból készült silány fészket valami bokor, gazonos tövében a földön s négy, legtöbbszörre sárgás máj-színű alapon, halványibolyaszürke, szürkés rozsdás és sárgásbarna folttal borított tojást tojik.

Tojásmérték: H. 41—42; Sz. 31—32 mm.

Néha azonban csak három, máskor meg öt tojásos fészkekaljak is kerülnek. Fészkelésre legszívesebben fenyvesekkel kevert lombérdőt, szálás, de sűrű aljakkal, bokrokkal bővelkedő részeket választ. A hím

* Szép, enyhe őszi időben néha egymást hajszólo 2—3 szalonkát is láthatunk «huzáson». Bennök is, mint pl. a fajdban s más madarakban, némi párosodásra való gyenge hajlandóság felébred.

nem sokat törődik fészkeivel, a tojó azonban odaadóan ragaszkodik ahhoz. 18—20 napig kotlik s nem hagyja el tűzhelyét, még akkor sem, ha tojásait érintették vagy egyet-kettőt el is raboltak. A kikelt fiókák tarka, pelyhes jószágok s hosszú csőrükkel, okos, fénylő szemeikkel kedves benyomást tesznek a szemlélőre. Ügyesen, szaporán futkosva követik szülőiket — most már a hím is magába száll s jobban haza szokik — keresgélve a sűrű bokrok aljában, el-el lesve az öregektől, mikép kell a nedves száraz leveleket felforgatni, a puha földben turkálni s a gilisztákat kitapogatni. Csakhamar reájönnek hosszú csőrük értékére és becsére. 3—4 hét múlva repülősek, szabadok. Egyideig ugyan még szüleikkel maradnak s magas hegyek közt alkalmunk lehet esténkint a völgyeken át, lövéssel elérhetlen magasságban, fiókáikkal áthuzó szalonkákat látni. Hogy madarunk még repülni nem tudó magzatait valamely veszélyes helyről elszállította, többször megfigyelték. Teszi ezt pedig úgy, hogy vagy lábaival viszi azokat, vagy csőrével és nyakával melléhez szorítva; mindkétféleképpen látták. Újabb megfigyelések szerint szalonkánk néha kétszer költ évenként, nem csupán csak akkor, ha az első költés tönkre ment, hanem általában, csak az idő fussa.

Míg tavasszal főleg a déli lejtőkön, nedveses sűrű pagonyokban, vágásokban, fenyvesekkel, nyírfákkal s más lombos cserjékkel, szálfákkal váltakozó erdőkben szeret a szalonka tartózkodni, különösen ha a talaj nem igen gazos, füves, hanem fonnyadt korhadó levelekkel bővelkedő, addig ősszel nem annyira válogatós, hanem sokféle helyen, kukoriczákban, szőlőkben is megpihen s nagyobb kerteket, kisebb erdőrészeket, bokorrészeteket, gyalogbodzásokat is felkeres. Igen szereti a legeltetett, marhajárta ritkás mogyoró, galagonya, kökény, nyír és boróka bokrokkal, egyes fákkal kevert, árkokkal, földszakadékokkal, völgyekkel, tisztásokkal tarkított területekkel határos sűrűbb fiatalosokat. Napközben nem látni madarunkat, meglapulva rejtőzködik a legnagyobb sűrűben s csak véletlenül vagy kutyával vadászva verhetjük föl. Felkelése lármás, majdnem oly zörgős *plap, plap, plap* hangú szárnyesattogással történik, mint a fácán felberrenése. Néha a felkapó madár holmi *tak-takszerű* makogó hangot is ad, leginkább ha öreg hím. Ügyesen csavarog az ágak közt s rendesen alig hogy látjuk vagy halljuk felrobajlani, már el is vágódott valami fasudár, bokor mögé, födözve magát. Tisztásokon, utakon nyilgyorsan surran keresztül, s általában vagy lassan, vagy igen sebesen repül, de mindig ügyesen és gondos elővigyázattal. Ezért a szalonkát vagy igen könnyű vagy igen nehéz löni. A gyakorlat inkább az utóbbi mellett szól.

Mintha csak érezné, hogy alakoskodó, a száraz levelekhez annyira illő tollazatán kívül ellenségeivel szemben nincs más fegyvere; kétszeres elővigyázattal, körültekintéssel és éberséggel fortélyoskodik tehát, hogy felriasztva mihamarább elvonja magát üldözőjének szemei elől. Nem szokott messzé szállni, csak ha többször puskáztak reá, vagy sokszor egymásután felverték repül nagyobb távolságokra s vadul meg. De az bizonyos, hogy a vadász előtt mindig akkor kel, a mikor és a hol az legkevésbé várja. Szeles hűvös időben lábol a kutya előtt, mert futni jól tud s ilyenkor messze kel, gyakran csak halljuk az ágak közt jellemző robogását, a nélkül, hogy látnók.

Őszi vonulása szeptember végén, október elején kezdődik s leg-tömegesebb október második felében. Novemberben is — főleg a délibb megyékben — sok az átvonuló szalonka. Egyesek — többnyire sebzettek, de egészségesek is — decemberben, sőt egész télen át akadnak. Szlavoniában, Horvátországban, Fiuménál rendes áttelelőkkel találkozhatunk. Elvonulásakor inkább egyenként utazik, csak tavasszal bukkanunk kisebb, 3—4 darabból álló utazó társaságokra. Ez időszakban főleg a déli és délnyugati szelekkel utazik s általában Európában DNY ➤ ÉK-nek fekszik vonulási iránya, míg őszszel fordítva. Legnagyobb részök az Ádriai és Földközi-tenger szigetein, Spanyolországban, Dél-Franciaországban, Olaszország déli részében, Albániában, Epirusban, Görögországban, a Kanári- és Azori-szigeteken telel, szintúgy Kis-Ázsiában, Anatóliában, kisebb számban Egyiptomban, jóval számosabban Algirban, Fezben, Marokkóban. Ázsiában, hol tartózkodási köre is délebbre terjed, mint Európában, téli szállásra egész a 22° é. szél-ig lelátogat. Végül említenem kell, hogy nagy mennyiségű telelő szalonka érkezik évenként Angliába is, még pedig, mint megfigyelték, Norvégia felől. MR. CHUBLEY tapasztalata szerint a «bagolyfejű» fajta nem utazik a «kis fajtával» s Angliába délkeleti széllel előbbiek, északival ellenben az utóbbiak érkeznek. Nálunk leg-tömegesebben Brassó vidékén, Fogarason s általában az erdélyi délibb megyékben, úgy mint Szlavoniában, Somogy megyében mutatkoznak az átutazó és megszálló hosszúcsőrűek, hol még az utóbbi években is százan-kint kerültek puskavégre.

Az erdei szalonka legkedvesebb eledele a földi giliszta; a hol ez bőségben van, ott ő sem igen hiányzik, márhogy legalább is tavasszal és őszszel. Dr. KAUFMANN vizsgálatai szerint különösen a tavaszi vonulás első felében lövöttek begyében más mint földi giliszta nem is volt. Későbbben a giliszták mellett százlábúakat (*Geophilus*), majd a szárazabb időjárásban, áprilisban, *csigaférget* (*Julus*), úgyszintén rovarmaradványokat.

Staphylinus féléket, főleg *Staph. caesareust* és *edentulust*, nemkülönben *Phylonthus* nemhez tartozókat* talált. Élelmét a puha földben, tehenlepényekben érzékeny csőrével kitapogatja, azért kedvencz helyein számos ilyen rostává lyukasztott terület-foltot találhatunk.

Kárt a szalonka nem tesz, csupán csak hasznot. Ízletes, csemege-számba menő húsa s érdekes életmódja miatt a szárnyasokra való vadászat legszebb ágazata közé tartozik a szalonkázás, azaz vizslával való utánajárás, szintúgy a vadászat legköltőibb neme a szalonkales és a sebes lövés kiváló próbája a hajtás. Mindezeket e munka korlátai közt nem tárgyalhatom; annyi azonban bizonyos, hogy nemes madár a mi «sneffünk», akár vadászati, akár más szempontból tekintsük is.

XIII. CSALÁD.

TÚZOKFÉLÉK.

OTIDIDAE.

Jobbára nagy, nehézkes, futásra termelt madarak; fejök — testükhöz arányítva — középnagy; csőrük nem hosszú, erős, tyúkszerű; szárnyuk nagy, kerekded, a harmadik és negyedik evező leghosszabb; farkuk rövid vagy középhosszú, egyenes vagy elkerekített végű; a lábak általában hosszúak, erősek; hátulsó ujjuk hiányzik, a három meglevőt töben hártya köti össze, az ujjak is erősek, vastag talpúak; tollazatuk színe alul főleg fehér, felül homókszínű vagy a pusztasághoz illő barnás, rozsdás; életmódjuk s némileg külsejük is a lilékre emlékeztet; nagy síkságokon, pusztákon többnyire csapatosan tanyáznak, igen vadak; az öregek a növény-, a fiatalok inkább a rovarláplálékot szeretik; 2—4 olajzöldes alapszínű, sötétebben foltozott tojást tojnak.

44. NEM:

TÚZOK.

OTIS L. 1758.

Csőrük erős, rövidebb a fejnél, töben széles, hegye oldalvást összenyomott; harmadik evezőjük leghosszabb.

* Vadászlap 1893. 117. lap.

A TÚZOK.

Otis tarda L. 1758.[*Otis major* BRHM. — *Otis barbatus* DUB.].

Népies nevei: vad póka (Szt. Ágota, Fehérm.); túzi (Komárom-megye).

Jegyei: erősebb, vastagabb nyakú, nagyobb fejű és hosszabb lábú, mint egy kanpulyka; feje és részben nyaka is világosszürke; alsó teste fehér; a felsőrészek világos rozsdabarnák és rozsdássárgák, fekete harántsávokkal hullámosan tarkítva; a lábak szürkék; a csőr töve szürkés, vége szarufekete; szemhéj fehér; a szem sötétbarna. A kakasnak az alsó káva tövéből hatalmas bajúza nő. (L. I. köt. IV. tábla, és 12. kép.)

Leírása. *Öreg kakas:* a fejtető sötét hamuszürke, középen rozsdabarnás sávval, a bajúsz világos hamuszürke; a nyakoldalakon csupasz, sötétszürkés, kékes folt; egyébként a fej és nyak világos hamuszürke, csak a torok alsó részén huzódik a begy felé rozsdás narancssárga rajzolat; hátul a nyak rozsdaszínbe hajlik, mely a hát felé élénkebb s a begyre is szürkés tollakkal keverve örvszerűen előre nyulik; a hát és kis szárnyfedők világosabb és sötétebb rozsdasárgák vagy rozsdabarnák, fekete harántesikozással; a mell, has, szárnyalja fehér, szintúgy a czombok és a farkalja; a középső szárnyfedők világosszürkék s a nagyok fehérek, úgy a szárny hajlása is elől fehér; a nagy evezők töve fehéresbarna, egyébként sötétbarnák, hegyük fekete-barna, száruk fehér; a fark középső két tolla olyan mint a hát, a többi rozsdasárga, fehér szegéssel, legvilágosabbak a szélsők. A *fiatalabb kakas* termetre kisebb s bajúza rövidebb. A *tyúk* szintén kisebb a kakasnál s bajúszatlan.

Mértéke: *H.* ♂ 100—108. ♀ 80—85. *Sz.* 63—69. *F.* 24—28. *L.* 12—17. *Cs.* 3·4—4·5 cm.

«Hol vásznat fehérít a játszi délibáb,
Szilaj csikó iram s fehér gulya legel,
A hol szemes *túzok* sétálgat a mezőn,
A mely nyulárnyékot s ördögbordát terem,»

így kezdi TOMPÁNK az «Ördögsekérről» szóló gyönyörű regéjét, egyikét azon költeményeinek, mely Alföldünket s jellemző növény- és állat-életét oly találóan festi. A természethistória csak kibővítheti a költő szavait, de lényegileg nem változtathat rajtuk. Mert a tűzok csakugyan elválaszthatatlan madara a pusztáknak, különösen a magyar pusztáknak. s

természetének legfőbb kirívó vonása a rendkívüli szemesség, éberség. Embertelen, messze kilátást nyújtó, termékeny nagy rónákon van az ő hazája, hová a civilizáció csak vendégeskedni jár, a hol fák, erdők, dombok a látás szabadságát nem korlátozzák s legföljebb valami magányos kutgemen vagy a szemhatáron pipakupakszerűen ágaskodó templomtornyon, s ha sokat mondunk, egy-egy tanyán, kazalon akad meg a tekintet. Alföldi vidékeinken mindenütt ismert, népszerű és közönséges ez a szárazföldi szárnyasaink leghatalmasabbja, s nagy falkákban népesíti térségeinket, nem egyszer tévesztve meg a szemlélőt, ki a legelésző nagy madarakat messziről gyakran jószágnak, nyájnak tartja. Hazánkon kívül Európában nyugaton csak Olaszország némely vidékein gyakoribb, észak felé Szászországban és Lengyelországban, egyeseket azonban, mint ritkaságokat, Angolországban s Dániában, Svéczia délibb tartományaiiban is észleltek. Kelet felé közönséges Oroszország mérsékelt égöveinek melegebb részeiben, s délen Rumániában. Közép-Ázsiában, Mongol- és Tatárföldön, Perzsiában számos; Afrikában Marokkóban találták. Mindenütt a vetésekkel és pusztá földdel váltakozó lapályhoz ragaszkodik s csak ott üti fel tanyáját, hol nem közelíthet hozzá senki és semmi sem a nélkül, hogy jókor, idejében észre ne venné. A költés időszakán kívül mindenütt kisebb-nagyobb, sőt száznál többet tevő falkákban él. Különösen szereti a repezeföldeket, hol kedves élelmét megtalálja, vagy a tavaszi s máskor az őszi vetéseket. Ilyen helyeken a terjedelmes táblák legbiztosabb pontjára telepesznek s igazán szép látványban lehet részünk, ha az alkalom ilyen legelésző nagy csapattal összehoz s messzelátóval vizsgálhatjuk a hatalmas állatokat: «a magyar struczokat». Legnagyobb részök lomha nyugodtsággal keresgél a szemes élet után, egy néhány a földön nyugszik, mások tollaikat tisztogatják, szárnyaikat emelgetik, de egyesek mindig szemfüelve kémlelik a környéket, mint valami táborozó katonaság őrszemei. Bizalmatlanságuk akkora, hogy 300—400 lépésnyiről minden feltűnő, idegen tárgy, mozdulat vagy lény rögtön teljes készenlétbe hívja a falkát, mindannyi mereven feltartott nyakkal áll, néz s a mint az őrszem kibontja szárnyait, egy-két iramodó lépéssel a többiek is utána erednek, lassan, csendes, de nagy szárnyesapásokkal, mindig följebb emelkednek s valami messzebb fekvő vetéstáblára szállanak. Rendesen megtartanak bizonyos vonalakat, vagyis, ha második leszálló helyükről is felzavarjuk — mely azonban van annyira, hogy a kereket oldott tűzoksereg szemmel alig követhető — vissza szállanak előbbi helyök tájékára. Vadászatuknál azért is oly fontos «járásuk» ismerete, mert a puskások ezt a vonalat szokják elállni, és tudva, hogy a

túzok felhajtva rendesen előre repül, így csapják be őket. Persze nem mindig sikerrel, mert emlékszem egy esetre, mikor több száz lépésnyire a tűzokfalkától észrevétlen ugráltunk le a kocsikról, ölesnél mélyebb árokba s itt felállhattunk a nélkül, hogy a tűzokok láttak volna, mégis a velünk szembe jövő hajtók nem terelheték őket felénk, mivel láрма, kiabálás daczára visszafordultak s nem is magasan a hajtók fejei fölött húztak el.

Ha ismert tartózkodási helyein valami friss földhányás, gabna-kereszt, bokorba rakott kukoriczaszárcsomó, vagy más ujság mutatkozik, folyton gyanuperrel nézik azt s napokig nem közelítenek feléje, míg csak meg nem szokták és ártatlan, veszélytelen voltáról meg nem győződtek. Ott tehát, a hol rendesen tartózkodnak a tűzokok, járásuk útjában kukoriczaszárból ilyen rakásokat jó eleve készíttessünk, alájuk lesgödröket ásatva s ha megszokták azokat s gyanutlanul nézik, sikeres vadászatot, hajtást rendezhetünk reájuk. Mosonmegyében kétszer vettem részt ilyenformán előre megcsinált, kukoriczaszárral fődött lesgödrös hajtóvadászaton s mind a kétszer majdnem minden puskás lövéshez jutott, nekem pedig kiválóan kedvezett a szerencse, mert első nap úgy mint másnap is, két-két darabot dupláztam ki a csapatból s hamar töltve, még egy harmadikat is megsebezhettem.

A tűzok állandóan nálunk marad s ezt a közmondás is kifejezi: «Elmegy a fecske, marad a tűzok», legfőljebb tél idején kószál kisebb-nagyobb távolságokra, a szerint, a mint a hólepel egyik helyen magasabban vagy alacsonyabban borul az anyaföldre. Ilyenkor hótalan helyeken sokszor nagy számban összeverődik s ha az időjárás huzamosabban zord, kemény, eredeti vadságából is enged valamit; az éhség, silány sor közelebb viszi az emberi lakóhelyekhez, pajtákhoz, kazalokhoz. 1896-ban egész Magyarországot s különösen a nyugati megyéket is roppant hótömegek fődtek; a tűzokok a kis magyar Alföld medenczében Moson—Sopron megyében, nagy inségbe jutottak s alig találtak helyet, hol eleség után kaparhattak volna. A szarvasok segítettek ekkor rajtuk. A Hanyságban és az Égererdőben tenyésző nagy fővadállomány, Kapuvár vidékén ugyanis a mezőket össze-vissza járta, a havat feltúrta s így a tűzokoknak baján lendített. Össze is szorultak itt *ezernyi* számban s közel távol vidék tűzokja mind e föltúrt helyekhez huzódott. Itt történt az a páratlan, egy hétig tartó tűzokvadászat, mely negyvenkét darab elejtésével záródott. Hallatlan siker ez; különösen ha számba vesszük — a mit hangsúlyozok —, hogy ezek korántsem voltak elpilledt, nyomorgó állatok s csakis aránylag kis területre utalt, rendkívül nagy mennyiségüknek

tudható be ez a fényes eredmény, nemkülönben annak a körülménynek is, hogy a vadászok a Rába mély partjában jól elrejtözve állhattak föl.

Ismeretes, hogy a tél sanyarúságát a tűzok nemcsak a sok hóban, fagyban érzi, hanem ólmos eső jártával is, mikor gyakran szárnyaik összefagynak s egész falkák egyszerűen — akárcsak a juhnyáj — valami fészkerbe vagy akolba terelhetők. Nyáron meg az is előfordult már, hogy a mennykő bele csapott a csapatba s többeket agyonsujtott. Az elemek tehát határozottan oly ellenséges lábon állnak vele, mint alig más madarunkkal.

Tavaszzal a falkák megoszlanak, szétszakadoznak s a kakasokban felébred a szerelmi szenvedély. Felfujják magukat, szárnyaikat alácsüggesztik, farkukat legyezőformán szétterpesztik és méltóságteljesen, dőlczegen feszelegnek a tyúkok előtt, akár a pulykakakasok. Így kezdik az udvarlást. Vetélytársaikkal összetűzve, elkeseredett viaskodásokkal folytatják. Mire a vetés kisarjad s annyira lábon áll, hogy nemcsak a varju, hanem a tűzok is elbujhat benne, a párosodás izgalmas napjai végüket érik. Ha kedvez a szerencse, egy-egy kakas két tyúkot is boldogít szerelmével, ha nem, megelégszik egyetlen választottjával. Május közepén a családi örömök elé néző tyúk a veteményben, különös előszeretettel zabföldeken, sekély mélyedést kapar, pár szál száraz alommal kibéleli azt, s két, ritkán három, mindkét végén egyforma vastag, középen legduzzadtabb alakú tojást tojik, melyek halványszürkés olajzöld alapszínén, szürke és olajbarna elmosódott felhős rajzok, foltok láthatók. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: H. 73—77; Sz. 56—58 mm.

Az anyamadár majd egy hónapig üli a fészket s a míg a vetés föléje nem nő, fejét abból kissé kitarva vigyáz a netalán arra tévedő ellenségekre. Ember közeledtére lelapul s csendes meghuzódásban gondolja bőrét, fészkalját legjobban megmenthetni. A kikelt fiókák eleinte gyengék, de pár napos korukban már vigan követik anyjukat, vele bujják a nagy táblák bokros gabonaszárait s az ötödik hétben nevelődnek annyira, hogy a repülést is próbálgatni kezdhetik. A kakas csak mikor a nevelés nehezebb gondja befejeződött, kezd otthoniasabb lenni s vigyázni, örködni családja fölött.

Őszre több szomszédos fészkalj összeverődik, hozzájuk szegődnek a nyáron át pár nélkül maradt vagy nem szaporító, csapatkákban kajtárkodó példányok s kezdődik az igazi falkás élet a jövő tavaszig.

Tűzokmadarunk tápláléka kor szerint változik. Míg a ki nem fejlődtek tisztán rovarokat, álczákat, pajorokat esznek, addig a nagykorúak főleg szemes életet, növények friss, gyenge hajtásait, különböző magvakat

szedegetnek, mellesleg azonban rovarokat is, sőt egy-egy ügyetlen egérkét, pacsirta fiókát is elesipnek. Felbontoztak begyében és gyomrában leginkább a vörös disznókenyér, *Pimpinella*, földi folyófű s más gaz számba menő növények hajtásait, levélkéit, azonkívül nagyobb rovarokat, különösen ormányos bogarakat, vadrepczemagot, répa- és repczemagot, mindenféle gabnaszemet találtam. Gazdasági értéke tehát nem ítéltető meg egyoldalúan, hanem csakis úgy, ha életkort, nemkülönben az évszakot is latba vesszük. A költés alatt, mikor a falkák megoszlottak, a vetésekben okozott kevés kárukat a dudvák pusztításával ellensúlyozzák; a fiatalok pedig nevelődésük közben számos káros rovar, féreg elemésztésével — mert nagy gyomrúak is — határozottan hasznosak; ősszel azonban, miután falkákba állottak, s bizonyos helyeken — főleg ha nagy számban — összecsoportosultak, egyes területeken meglehetősen károkat is okozhatnak a friss vetésekben; szintúgy tavasszal is. De nem érdektelen az alföldi gazdák állítása, mely szerint előszeretettel járnak azokra a vetésrészekre, a hol a *drótféreg* garázdálkodik. Csőrével megkapálja a palántát s elfogdossa e veszedelmes ellenség álcáit. Ott a hol ezek a gabnát meglepték, *rendesen* tartózkodik s még a repczét sem méltatja figyelemre; a mi azután nyomósan bizonyít helyi és időleges haszna mellett.

Az öreg tűzok husa kemény, csak sok páczolás vagy kifagyasztás után válik élvezhetővé; a fiatalok pecsenyéje azonban ízletes s némileg fázansültre emlékeztet. Ezért tehát s kiadós voltáért is, a közszólás «jobb egy veréb ma, mint holnap egy tűzok», mégis csak jól adja a hasonlatot, mert ha nem volna kívánatos, úgy még ha kisebb lenne, sem kellene.

A REZNEK.

Otis tetrax L. 1758.

[*Tetrax campestris* LEACH. — *Tetrax tetrax* LIGHT.].

Népies nevei: reznek tűzok, kis tűzok, törpe vagy rezege tűzok (Alföld).

Jegyei: házityúk nagyságú; a fejtető sárgásbarna, feketén tarkított; a másodrendű evezők fehérek; a fark 20 tollú; a csőr szarűsínű, hegye feketés; lábai szennyes sárgabarnák; szeme aranysárga (öregek) vagy vörösesbarna, sárgás (fiatalok).

Leirása. *Öreg kakas:* az áll, torok és pofák kékes palaszürkék, a nyakon fekete és fehér örvszerű tarkázat; a tarkó és nyak felső részein

a tollak meghosszabbodottak, lengők; begy fekete; az alsó test fehér, oldalaió homokszerű alapon feketésen tarkázottak; a felsőtest vörössesárga, homokszerű, fekete harántcsikozással és foltozással; a szárny fekete és fehér; a fark töve és hegye fehér, a középső tollak kivételével, melyek olyan színűek, mint a hát; a fark középső részein két fekete haránt csík. *Fiatalabb kakasok* sörényes nyaktollai fejletlenek; felső testrészei erősebben feketén foltozottak; a szárny fehérsége szennyesebb, foltozása elmosódottabb. A *tyúk* kisebb a kakasnál, vékonyabb nyakán a fekete, fehér és szürkés-kék tarka rajzolatok, úgy a tollsörény hiányzik. *Egyéves kakasok* hasonlítanak a tojóhoz, de tarkójuktól a hátig sötét sáv húzódik.

Mértéke: H. 47—49. Sz. 25·5—26. F. 13·2—14·6. L. 7—7·4. Cs. 2·2—2·5 cm.

Megjegyzendőnek tartom, hogy a rezneket az ugartyúkkal (*Oedicnemus*) — s fordítva is — szokták vadászaink összecserélni. Még 1829-ben «*Vadászattudományában*» PÁK DÉNES is összezavarta e két fajt.

Európa mérsékelt s még inkább déli részeiben otthonos; így Spanyolországban, Franciaországban, Oroszországban s Ázsiában Turkesztánig. Legészakibb előfordulási pontjai, a hol mint ritkaságot észlelték: Angolország, Dél-Skandinávia, Szt-Pétervár környéke. Magyarországon sokkalta ritkább ugyan, mint a tűzok, de azért szórványosan több helyen fészkel; főleg a Csallóközben, az Alföld egyes pusztáin. Költöző madár létére az ország különböző pontjain, leginkább októberben és novemberben mutatkozik s kerül puskavégre. Pontos megfigyeléseink azonban költöződését illetőleg még nincsenek. Úgy látszik tavasszal áprilisban jelentkezik számosabban területünkön. Nem él falkákban s utazás közben is csak 3—4 darab verődik össze. Legjobban kedveli a nyílt síkságokat, buczkás, vetéses helyeket; kukoriczában, lóherében, gazos tarlókon, ugarakon, előszeretettel tartózkodik. Igen jó futó s általában mozgékonyabb, sebesebb, berregőbb reptű, mint természetes atyafia. Meglehetősen óvatos, félénk; nyílt helyen nem várja be az embert, de harasztos, csepőtés területen, úgy a száron álló mezőn gyakran lövésnyire robog ki előlünk. 1891 áprilisban Sopronmegyéből kaptam egy gyönyörű kakast, melynek éppen csak szárnya hegye volt ellőve. A szép madár nem érezvén komolyabb bajt, pár napig nálam volt fogságban, egy tágas ellécezett fülkében. Közeledtemre mindig lármás szárnycsatogással fel-fel ugrott a tetőzetig és *pru, prruru-prrútt, drruút* forma hangokat hallatott. A madarat tulajdonosának kívánsága szerint a II-ik nemzetközi ornith. kongresszus tartamára az állatkertnek küldöttem, de mi történt vele azután? nem tudom.

Májusban kukoriczásokban s más vetésekben fészkel, sekély kaparásba 3—4 fényes zöldes vagy zöldesszürke alapszinen barnás elmosódott gyér foltozással tarkított tojást rak.

Tojásmérték: H. 48—54. Sz. 38—40 mm.

Tápláléka körülbelül ugyanaz, mint a nagy tüzoké; a fejletlen fiatalok tisztán rovarrevők.

XIV. CSALÁD.

DARÚFÉLÉK.

GRUIDAE.

Nagy, hosszúlábú és nyakú madarak. Csőrük középhosszú vagy rövid, általában a haris csőrének nagy kiadása; a szárny nagy, a karesont igen hosszú; a vállfedőtollak és másodrendű evezők szintén meghosszabbodottak s felbodorítottak vagy szép lándzsahegyalakúan lecsüngők; mind a négy lábujjuk megvan, az előreálló közl vagy mind a hármat, vagy csak kettőt köti össze töben némi hártya (egy külföldi nemnél az ujjak szabadok); a hátulsó ujj nem ér a földre; a csüd igen hosszú, a felső lábszár nagyrészt csupasz. Nagy, mocsaras síkságokon, posványnyal, legelőkkel és vetéstáblákkal, égererdőkkel váltakozó lakatlan területeken élnek, mocsárban költenek, a fiókák kikelés után egy napig a fészekben maradnak. Társaság kedvelők, népes csapatokban $\wedge$ vagy $\wedge$ alakban repülnek; veteményekből, alsóbbrendű állatokból táplálkoznak.

45. NEM:

DARÚ.

GRUS *Pall.* 1766.

Csőr hosszabb a fejnél, egyenes, magasabb mint széles; a külső és középujj töve hártyával van összekötve, a hátulsó ujj rövid, a középső rövidebb vagy félakkora mint a csüd; a 2—4 evező leghosszabb.

A DARÚ.

Grus grus (L.) 1758.

[*Ardea grus* L. — *Grus vulgaris* PALL. — *Grus communis*, *cinerea* BECHST. — *Anthropoides grus* VIEILL. — *Grus cineracea* BRHM.]

Népies neve: darúmadár.

Jegyei: nagyobb mint a gólya, hosszabb nyakú s faunánkban a legmagasabb madár; fejtetején csupasz, egyes szőrökkel borított vörös folt; hátulsó evezői foszlányosan bodrosak, lengők; csőre zöldesszürke, hegyén barnássárga; szeme világosbarnás (fiatalok) vagy karminbarna (öregék); lábai feketék.

Leírása. *Öreg hím:* főszíne hamuszürke, feje — kivéve a csupasz vörös bibircses foltot és a pofák mögött a nyakoldalakon, lehuzódó fehér részeket — fekete; a tarkótól a nyak hátulsó részén, szürkésfekete sáv vonul le; az alsó test valamivel világosabb szürke, mint a hát és farsíkja; a válltollak és a nagy szárnyfedők szára fekete, a leghátrább álló nagy szárnyfedők belső széle is fekete; a bodros tollak szára sötét, hegyük feketés; a nagy evezők szürkésfeketéek; a fark palaszürke. A *tojó* hasonlít a *hímhez*, de bodros tollai fejletlenek. A *fiatalokat* rozsdásbarna fejük és nyakuk különbözteti meg az öregektől.

Mértéke: *H.* 92—115. *Sz.* 56—63. *F.* 20·5—22·2 *L.* 13·5—25. *Cs.* 11·3—12 cm.

Fészkelő helyei a mérsékelt égöv északi és délkeleti részeiben fekszenek. Európa nyugati felében nem otthonos, csak Németország keleti részétől, Svéczián, Finnlandon, Oroszországon át Ázsiáig, itt Szibérián át Kamcsatkáig fordul elő. A Sarkkörön túl igen ritka, délen azonban Bulgáriában, Dobrudsában, Dél-Oroszországban rendszeren költ. Hajdanta Magyarországon is úgy a balatoni nagy berkekben, mint az Ecsedi lápon, a Hanyság égerfás roppant területén, a Sárréteken, a nagyobb folyamaink mentén elterülő ősmocsarakban mindenütt számosan tanyázott ez a délceleg madár. Manapság azonban alig akad már nálunk egy-két fészkelő pár. SZIKLA G. 1892-ben a «Fonyódi lápon» (Balatonnál) még tudott darúfészket s az utolsó években is — Gyurkicza pákász szerint — költött ott. A rétszáritások, folyamszabályozások fellendültével fogytak el a mi darvaink; különösen a 60-as években kezdődött ez a ritkulás, s ma csak vándorcsapatokban szállnak át hazánk területe fölött, rövid időre meg is pihennek egyes nagy, néptelen síkságainkon, de ismét folytatják utjokat — telelésre vagy megmaradt hazájuk felé. Tavasszal márczius-

ban, az országos középnap szerint: *márczius 22—23-án* mutatkozik; néha előbb, néha később, úgy a mint a tavaszodás indul. Mindig seregben, nagy, sőt százas falkákban költözködik. Ősszel meg októberben utazik át. Leginkább csak a Tisza mentén, s ritkábban a Dunántúl is (Hanyóságban, Balatonmellékén) száll meg. Tartózkodó helyekül ember-telen, mocsaras, terjedelmes pusztaságokat választ, hol szabad kilátása van s a róna egyhangúságát legföljebb kisebb füzesek, egeresek tarkítják. Ha ilyen suhások az ősmocsár legjárhatatlanabb magányában fekszenek, akkor ragaszkodni is látszik ezekhez, mert neki búvóhelyet nyujtanak s ember még sem férhet oda. Vonulásközben a széles kiterjedésű tarlókra, friss vetésekre, főleg árpaföldekre telepszik. Fészkrét a legvadabb mocsarak, bokros, alig megközelítő helyeire rakja, melybe a tojó két, ritkán három, a tűzokéra emlékeztető tojást tojik. SZIKLA G. megfigyelte, hogy a fészkenél háborgatott darú nem repülve menekszik, hanem guvat módjára lábal el a nádas, sáros sűrűségben, közbe-közbe panaszosan krúgatva. Ugyan ő azt is észlelte, hogy a darúnak párosodáskor barnásba hajló tollszíne, mely sajátságát HOMEYER J. N. s ennek révén BREHM is említi, miképpen keletkezik. HOMEYER azt tapasztalta, hogy a darvak iszapos csőrükkel tollaikat tisztogatván, önmaguk kenegetik be magukat, mitől azután barnás színük lesz. SZIKLA pedig azt figyelte meg, hogy a megtiprásnál fellucskoló, felfröcsesenő sártól kerül az iszap tollaikra, mert a lápi sárban nyomkodják egymást. A fiókák anyányi korával a fészkealjok összezsapnak s falkásan járják a vetést, míg csak el nem költözködnek.

Mindez javarészt a multé, mert a jelenben inkább csak az átutazó seregeket látjuk, a mint szabályos rendben, V alakban hasítják a levegőet s krúgatva tűnnek el a szemhatárból. Repülés közben nyakukat, lábukat kinyújtják s szép sorban, szabályos szárnyesapással követik az ékidom élén repülő «falkavezért». Krúgatásuk messze elhangzik és igen jellemző, tiszta hang, melyet sajátságos hangkészülékek segélyével, majdnem trombitaszerűen harsogtathatnak. Légzőcsövük ugyanis többszörösen hajtogatott s bele szolgál a mellcsontba, a mi egyetlen más madárnál sincs így. (I. köt. 22. kép.)

A darú rendkívül éber, vigyázó madár s ebben még a tűzokon, vadlúdon, pólingon is túltesz. Ezért megközelíthetése bajos s ritkán sikerül. Nagy dolog az minden vadászember előtt: darút löhetni! Kevesen vannak ma már közöttünk, kik evvel dicsekedhetnének! A legbiztosabb, de a legnagyobb megpróbáltatást is kívánó módja a darúvadászatnak az, melyet az úgynevezett «darúlövők» ma is folytatnak még a Békés-

Szabolcs-, Biharmegyében utazás közben megszálló darúcsapatokra. Ez pedig így történik: A darúlövők ismerik a «darúszállásokat» s tudják, hogy a darvak egy-egy helyen nem sokáig időznek, hanem állomásokat tartva vonulnak fel tavasszal, s le ősszel. Különösen tavasszal járnak a darú után, mert ekkor némely helyen — főleg a hol árpát vetnek — napokig is elvannak s tolluk is értékesebb. A kinézett darvas területek vadászatának tulajdonosával már jól eleve megegyeznek, hogy mikor madarunknak «ideje van», a kicsinálásokkal perczet se veszítsenek, hanem szabadon kezdhessék a mesterséget. Alig hogy kieresztett az idő s a darvak megindultak téli tanyájukról, a darúlövők — többnyire bokorszámban 2—4-en — a kinézett délibb területekre utaznak s várják az érkezőket. Még napszállta előtt kilesik a beszálló helyeket — székenéki locsogót — a hol t. i. a darvak éjszakázni szoktak. Jól elbújva várnak itt, mert a darúsereg mindig előbb kémeket küld maga elé s csak ha ezek meggyőződtek a hely bátorságos voltáról, jön a főcsapat, többnyire már besötétedéssel. Miután a darvak letelepedtek s lubicskolni, inni kezdenek, az öreg este pedig teljesen beköszöntött, embereink elsompolyognak leshelyükről, feltéve, hogy a darvak nem igen messze éjjeleznek s a hely hamarosan ismét elérhető. Ilyenkor csak éjfél után indulnak ki újból a tulajdonképpeni vadászatra, és szél ellen, töltött puskával — egymástól bizonyos távolban — csusznak a sötétség burkában, a darúhálás felé. Ha azonban nagy és nehéz út vezet odáig, mint pl. a bihari «Sárréten», a Berettyó mocsaraiban, akkor mindjárt a beszállás után, illetőleg az éjszakának rájuk szakadásával, elkezdik csúszó-mászó életüket. Mert lassan, nehezen, síri csöndben, minden zaj nélkül lehet és kell előre jutniok akár csak a kigyó. Gyakran több kilométernyi utat tesznek meg így a posványban, ingoványban. Persze nátha, meghülés nem igen bántja ezeket a napbarnította alakokat. Végre célhoz érkeznek, azaz a darvak neszét — mely eddig is irányította őket a vak éjszakában — annyira közel hallják, hogy körülbelül fél puskalövésnyire lehet tőlük a falka. Meglapulva várnak; nem sokára vége lesz türelmök próbájának. Kezd hűvösödni. Áthuzó réczék szárnysuhogása hallatszik, a keleti égen pedig keskeny világosodó sáv töri át a sűrke éjnek fátylát. Pitymallik. A darvak mozgolódni kezdenek, ébrednek s már-már fekete árnyakként kiválnak a sötétségből. Még csak egy-két percz s megdobbanhat a darúlövők szive. A mint a daliás madarakat félig-meddig láthatják: nossza fel! Mindannyian hirtelen talpra ugranak, mintha csak egy lélek pattantotta volna őket lábra s abban a pillanatban megdördülnek a fegyverek is. A füst leverődik, szétoszlik: krúgatva,

eszeveszett kapálódzással sietnek el a meglepett szárnyasok, de megfogyva, mert 6—7 darab is ott fetreng a sekély pocsolyásban utolsó vergődés közt. Az ügyes, tapasztaltabb darúlövő felszálltában rögtön megismeri a hímét s arra tartja fegyverét, persze a sűrű csapatba 3—4 fegyver sörétje vágván, hull az is, a melynek szánva nem volt a gyilkos lövés; de hát az terít. A darúlövők pedig felkapják a zsákmányt, kiszedik a dísztollakat — hisz ezekért fáradtak! — s utaznak tovább a legközelebbi északibb darúszállásra. Ugyancsak megismétlik vadászatukat, s megint odább vándorolnak, mindig a költözők darvak nyomában. Sokszor Romániában kezdték a vadászatot s a darvakkal menvén, az Ecsedi lápon végezték. Nemcsak a kenyérkereset, a szenvedély is viszi őket. Így hallottam én a darúlövők vadászati módját, mely igazán még ősi módon folyik, egy berettyóujfalusi puskástól, mikor a bihari nagy «*Sár-rétet*» jártam. Ő maga is résztvett ilyen vadászon, saját tapasztalatból beszélt tehát. LAKATOS KÁROLY azt is feljegyezte madarunkról, hogy mikor az ötvenes években a nemzet életereje visszafojtva, csak mint a parázs hamu alatt pislogott s a lőfegyverek sutba kerültek, mert erőszak és jogtalanság uralkodott, akkor a darúlövők darúfogásra adták magukat s csapóvasakban kerítették meg a szemfüles szárnyasokat.

A lengő, bodros darútollat akkoriban különösen keresték, habár mindig is kedvencz éke volt az a magyar legénységnek s úgy tartozott a pörge kalaphoz, süveghez, mint a nemesség kalapjára a kócsagforgó, sastoll s kerecsenyszárny. A gavallérkodás fokmérője volt a kitüzött toll silányabb vagy szebb volta s önérzetesen mondhatta magáról a puszták fia, mikor vasárnap ünneplőjébe vágva magát «kicsipett», THALY szavait:

«A süvegem darútollas, virágos,
Félrevágva olyan szilaj, betyáros;
Most vettem a túri vásár idején;
Hortobágyi betyárgyerekek vagyok én».

S mivel a törzsökös magyarság úgyszólván minden vidéken viselte azt, az alföldi nagyobb helyek vásáraitól ritkán hiányoztak azok a pákász-féle, barnára pörkölt alakok, kikkel csak imént ismerkedtünk meg: a «darúlövők». Ide vitték portékájukat s csiszárokodtak vele. Volt is ára a darútollnak. A rangosabbjéért 5—6 forintot, a silányabbért 2—3 forintot mindig megkaptak, a mi egy-egy darú után, 60—65 forintot jelent. Régebben úgy látszik a nemesség is — bár ritkán — használta díszéhez; GRÖNGYÖSI ISTVÁNNAK, a «Murányi Venus» poetájának sorai is erre vallanak:

«Szárnyazván fejeket *kék darútollakkal*»

vagy:

«*Két darútollat* szúr lova homlokára».

Élelmesebb pákászaink ezért, ha csak szerit tehették, élve is kerítették maguknak darvakat s tartották, hogy meg-meg fosztogassák tollaiktól. Vagy 8 év előtt a Fertőnél talákoztam egy pomogyi halászszal, kinek még volt eleven darúja s évenként rendszeren megtépázta, hogy tollait a rábaközi legényeknek jó pénzen eladja. Az értékpapirtulajdonos szelvényvágásának ősi példája ez!

De nemcsak tollai révén volt nálunk népszerű a darú. Egész lényével befészkelte magát a magyarság lelki világába, épp úgy, mint a golya, különösen, mikor még számos volt s tanyája is sokfelé akadt. Más népeknél, nemzeteknél is szert tett ugyan bizonyos népszerűsége, de sehol sem annyira, mint a magyarság körében. Nincs is több nemzet, mely úgy ismerte volna madarunk szokásait, mint mi. Ez a szoros viszony pedig abból fakadt, hogy a darú is ott tanyázott a hová a magyart természete hajtotta: a végtelen rónán; hogy a darú is daliás, mozgásaiban délezeg, büszke alak: a mivel bizonyos nemzeti vonásaink rokonok.

Közmondás, népdal, hasonlat, vonatkozás, népies költőink, szerepeltetik a darút. Ott találjuk a gyermek-könyvekben, a címerekben, mesében, tréfában, komoly beszédben bizonyosságául, hogy mily sok kapcsolat van közte és köztünk! S a mit hangsúlyozni s a következőkben kimutatni is kívánok, abban is bizonyosságát kapjuk annak, hogy azt az állatot, melyet a magyarság szeret, azt ismeri is, még pedig természetrajzilag helyesen, finom éleslátással ügyelvén még kevésbé feltűnő szokásaira is.

A darú színezetéről hívják a vasdereslovat «darúszőrűnek», csak úgy, mint lónévül «Darút» is használunk. Magas nyulánk alakja után a bődros ékítményű sugár kupát «darvas kupának» nevezzük. Hosszú sovány lábai pedig a kuruczság szájába adták a németségre divó jelzőt: «darulábú».

Néhány találó közmondásunk, főleg biológiai alapon keletkezett:

Hirét hallotta, mint cigány a darú tojásnak = nem tud róla.

Egy után mennek a darvak = a vezetőt követi a tömeg.

Görbén hordja nyakát, mint a darú = nem egyenes tartású.

Nagyon darvadoznak = sereglenek ide-oda.

Tekereg mint őszszel a darú = ingadozó.

Mióta megfogyott a darú s a hol különben sem tanyázott, ritkaság látására mondják: «Ő is látott darút». «Láss darút».

Az őszi hangulat csendes bánatosságát, az elmúlt s csak időközben mutatkozó jelenség nyomán fakadó bús érzelmeket is gyakran találjuk a darúhoz kapcsolva, valamint hogy az alföldi képnek festői, jellemző vonásként vésődött szemünkbe, fülünkbe a vonuló darvak, ékalakú rendje, messze hallatszó krúgatása, mely a magyar fülnek «szép».

A népdal mondja:

«Magasan repül a darú
Szépen szól»

PETŐFI több helyen megemlékszik a vonuló darvakról, költözködésük rendjét rajzolja, így jellemzően mondja a «Hazámban» című költeményében:

«Fejem fölött míg őszi légen át
Vándor darúid *V betűje* szállt»

vagy másutt:

«A levegőget darvak hasították,
Magasan repültek . . . »

Szavukat is említi: «Őszi darvak *méla kurrogása*». TOMPÁNAK ez a krúgatás jobban tetszik, mint az erdei madárdal, mert a róna is jobban szívéhez nő, mint az erdő:

«Hajló bokorágon madarak szólnak
Lombok árnyékában a csacsogó patak
Bujkálva vesz útát;
*Mégis szebb az, ha a rónák s tavak felett
Átvonuló darú egyet-egyet krúgat*».

ARANY is tudja a krúgatás módját:

«S mint a délre huzó darú fejem felett
Egyhangon tördelem bágyadt énekemet»

és tudja, hogy vonulás közben:

«Egy darú *ék csucsán a falka vezére*».

Érzelmeit, bánatát költöző darvakhoz szegődteti alföldi népünk, mikor így szól:

«Darvajim, darvajim
Ó jédős darvajim!
Jobb vóna mán neköm

Darvakká emőnni
 Vagy más madarakká
 Végbe bucsut venni».*

Vagy pedig:

«Vigy el innen napkeletre
 Darúmadár engemet
 Nem tudok én itt maradni
 Mert a szívem megreped».

Talán rossz a sora? elvágyik ő is, a más hazába készülő, de egykor itt is telepes szárnyassal?

Mint a tavasz és őszi hirdetője is sokszor szerepel a darú, úgy mint a gólya és fecske is; csak néhány idézet álljon itt:

«*Jőjj el tavasz, jőjj el*
Napfényes idővel
Darúval, gólyával
Keleti szellővel».

Pósa Lajos.

«Körülem őszi van, amott kikelet
 Vándorló *darvak* úsznak át az égen
 Az őszből a tavaszba».

Petőfi Sándor.

Nem maradhatott figyelmen kívül a darú azon sajtósága szokása sem, midőn, főleg tavasszal, szenvedélye tetőfokán vagy multságára, bizonyos rendszeres *tánczot* járt. Valóságos csárdást látott ebben népünk. Kobzára vette ezt jó báró ORCZY LŐRINCZ régi poétánk is:

«Im a tavasz eljött, kikirics virágzik
 Szántók nótájokat vigan fityerészik,
 Pacsirták magasról a napot köszöntik
Darvak is elhagyott tánczokat már kezdik».

MISKOLCZY GÁSPÁR uram «Jeles Vadkertjében» 1691-ben így írja le ezt a tánczot: «fejeket hol nagy magasra felemelik, hol össze vonszak, szárnyokat kiterjesztvén nagy krúkogással karingósan tánczolnak».

Mai napság nem tánczol már nekünk a jó, szép darúmadár! Elvéte sem igen találkozunk vele a tanyákon, kastély udvarokon, hol mint «élődísz» vagy mivel «rendet tartott a baromfiak között» szívesen látták. Ritkaságként látjuk a legények kalapján az *igazi* darútollat, szürkegém —

* KÁLMÁNY LAJOS gyűjtése. Idézi HERMAN O.: A madár a magyarság felfogásában. Emlékk. a kir. magy. Term. tud. társ. félsz. fennáll. emlékére 148. l.

és pulykatoll s még egyéb helyettesíti azt. Csak némely nemesi czímerek őrzik hűségesen képét, ott áll rajtuk egyik lábát felemelve, benne valami kövecskét szorongatva; mert úgy tartja a közhit, a darú annyira éber, hogy mikor a többiek alusznak, a kiállított őrszemek egyik lábukba követ vagy földet ragadnak, a mit elszunyókálásuk esetén elejtván, a zörejre rögtön felébrednek, hogy perczig se felejtsek el fontos szerepöket. Az is még tartja magát, hogy a darvak hallgatag, csendes, magasan vonulásából szép időt jósol magának a tanyai ember, ellenkezőleg, mikor alant igen krúgatva, sietve szálluak, szélvészt vár; egyébként a darú inkább a múlté s nem a jelené. Azért is terjeszkedtem ki bővebben annak a viszonynak ecsetelésére, mely közte és a magyarság közt fűződött, mert a hajdanból átcsengő hangokat akartam megőrizni. A jelenkor még tud róluk, ne felejtse hát el a jövő sem.

A darú elfogyásával, s mióta az rendes madarunkból átvonuló lett, elmosódik a régi viszony elemeinek változatossága s az az érzelem kerekedik felül, az a hangulat, mely bucsúkor szokott fakadni bennünk, még pedig a viszontlátás bizonytalansága révén. A 60-as évek után szóló költők már így írnak róla:

«Száll a darú fönn a légben :
Hová merre viszi vágya?
Megunta itt az életet
Repül, repül más hazába»

Thaly Kálmán.

S PÓSA LAJOS még későbbben már csak így ír:

«Darú madár látunk-e még
Ha a tavasz eljő?
Vagy csak tollát, vagy csak porát
Hozza el a szellő».

Az ősmocsarak utolsó vonaglását, az ekevas éhességét megsínylette ez a daliás vadmadár; elment — nem a miénk többé!

Gazdaságilag a darúnak nálunk ma már szintén csak szűk jelentőség jut. Élelme első sorban a szemes életből kerül ki s legkedvesebb falatja az árpa, kukoricza s egyéb gabnaszem. Szintúgy szereti a friss növényhajtásokat, gyenge szálatat lecsipdesni. Mellékesen kukaczkokat, pajorokat, rovarokat, kisebb gyikot, békát, sőt ha találkozik, egeret is megfog. Ott, hol tavaszi költözködés idején nagyobb pihenőket tart s nagy csapatokban a frissen bevetett árpa földekre veti magát, valamelyes kárt bizony tesz. De ez csak egyes pontokra — melyek azonkívül sem számosak — tartozik s ott is alig tart pár napig.

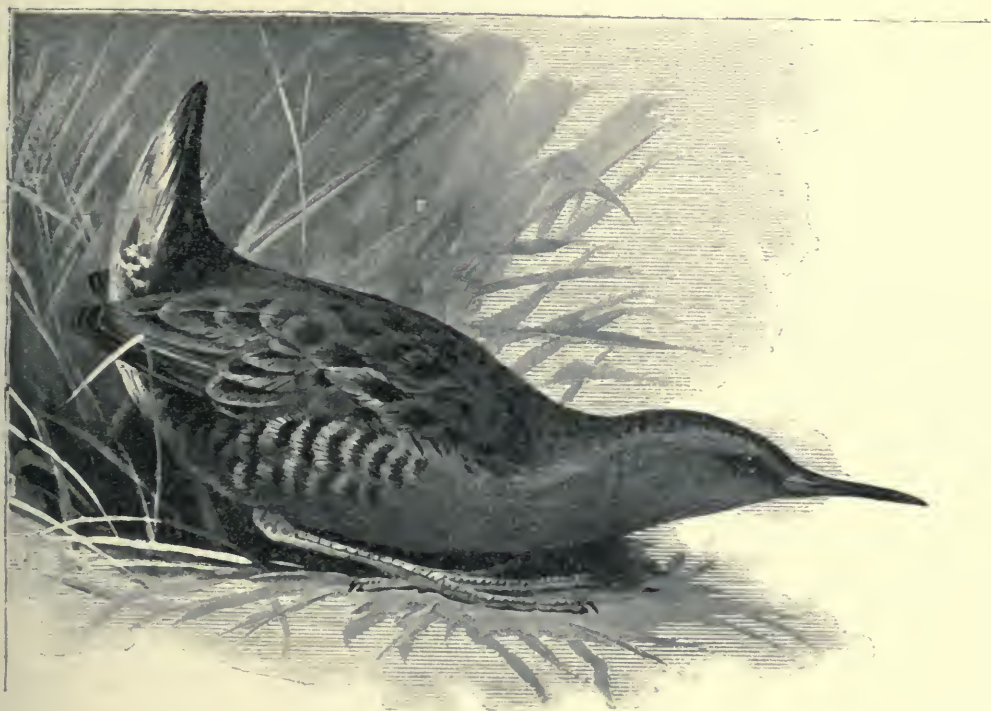
A PÁRTÁS DARÚ.

Grus virgo (L.) 1766.[*Ardea virgo* L. — *Grus numidica* BRISS. — *Anthropoides virgo* VIEILL.

Jegyei: kisebb mint előbbi, szürke gémnagyságú; főszíne hamuszürke; hátulsó szárnyfedői nem bodrosak, hanem a fark végeig lándzsahegy alakúan megnyúltak; a csőr aránylag rövid, hengeres; a nyak, torok, pofák feketék; feje tetején nincs csupasz folt; öreg példányok fültájáról egy-egy fehér kontyszerű finom tollpamat nyulik hátrafelé s a nyaktollak is elől meghosszabbodva lengők.

Mértéke: *H.* 76—77; *Sz.* 51—52; *F.* 20—23; *L.* 17·5—18·5; *Cs.* 6·6—7·2 cm. (Külföldi példányok nyomán).

A középázsiai sivatagokon s lefelé India déli részéig, Közép- és Dél-Afrikában honos. Európában ritkaság, kivéve a Dobruzsát, hol hiteles kutatók szerint rendszeren költ. Hazánkban egy öreg ♂ Szeged vidékén 1858 június 20-án lövetett, mely FINGER GYULÁHOZ s tőle a bécsi udvari múzeumba került, hol mai nap is megvan. Ennek mértéke: *Sz.* 51·5; *F.* 22; *L.* 18·5; *Cs.* 7·2 cm.

Guvat (*Rallus aquaticus* L.).

XV. CSALÁD.

GUVATFÉLÉK.

RALLIDAE.

Az ide tartozó legjellemzőbb fajok alakja oldalt összenyomott, keskeny, magasabb, mint széles. Csőr tyúkszerű, de inkább egyenesen, mint hajlottan végződő, két oldalt lapított; a szárny rövid, a 2—3-ik, ritkán a 3—4-ik evező a leghosszabb; a csüd és a középujj körülbelül egyforma hosszú; a lábujjak vékonyak, aránylag hosszúak s szabadok; a fark igen rövid. Nedves, mocsaras, sásos, nádas helyeken tartózkodnak, kiváló ügyesen, egérgyorsasággal bujkálnak, futnak; sőt némelyek a nádszálakon is kapaszkodva mászkálnak, egyesek úszni s bukni is tudnak; nem igen jól s nem is kitartóan repülnek. Fészkeiket nádban, mocsárban, egyes fajok a szárazon, réten, gabnában rakják s 4—12 tojást tojnak.

46. NEM:

GU VAT.

RALLUS L. 1758.

A család legjellemzőbb neme. Csőrük hosszabb a belső ujjnál; a esüd oly hosszú, mint a középujj karom nélkül vagy hosszabb, mint az karmostul.

A VIZI GUVAT.*Rallus aquaticus* L. 1758

(Kép 243. 1.)

[*Scolopax obscura* SAM. GM. — *Rallus sericeus* LEACH. — *Aramus aquaticus* GRAY. — *Rallus germanicus*, minor BRHM. — *Rallus fuscilateralis* BRHM.].

Jegyei: valamivel nagyobb, de sokkal soványabb, nyulánkabb, mint a fűrj s a harishoz hasonlít, csőre azonban hosszabb; hasának oldalai, úgy alsó szárnyfedői, fekete alapon fehéren harántesíkosak.

Leírása. *Öregek:* felül olajbarnák, minden toll közepén fekete folttal; az áll fehéres, egyébként az alsó test palaszürke; a farkalja rozsdás-sárga; alsó farkfedők fehérek; az evezők sötétbarnák; csőr feketebarna, az alsó káva töve a középig piros; a lábak barnás hússzínűek; szem narancsvörös. A *tojó* is ilyen, de valamivel kisebb. A *fiatalok* alul rozsdássárga szürkék, sötétbarna tollszegésekkel tarkítva; álluk, torkuk fehéres, úgy az alsótest közepe is; farkaljuk és farcsíkjuk rozsdásfehér; csőrük nem oly élénk, mint az öregeké s lábaik világosabbak; szemük sárgásbarna.

Mértéke: *H.* 26·2—28 *Sz.* 11·8—12·7. *F.* 5·3—6. *L.* 3·7—2·9. *Cs.* 3·0—4·3 cm.

Körülbelül egész Európában előfordul, fel Skandinávia északi részéig; Ázsiában az Amur tartományig terjed. Legközönségesebb e két földrész mérsékelt övében, délen ritkább. Költözködő madár, de nem igen vonul délebbre, mint Dél-Európába, Indiába; Észak-Afrikában csak egyesek telelnek. Hazánkból addig, míg nyílt vizek vannak, nem távozik, sőt néha még decemberben, januárban is reáakadhatunk. Az is megesik, hogy meleg források körül egy-egy példány lanyhább teleken nálunk cseppen. Tavasszal, az országos középnap szerint: *márczius 22—23-án*, általában a vizek kiengedésével érkezik vissza, de sokszor még a hó eltakarodtát sem

várja meg. Életmódja a mocsarak sűrű, iszapos rejtekeihez köti, azért aránylag ritkán találkozunk vele, noha nálunk közönséges madár. Leginkább sásos, füves, nádas mocsarakat kedvel, hol egyes bokorrészletek is találkoznak s kisebb tisztások, erek, vizes árkok. Holt folyamágak, csatornák táján, ha a partok ligetesek, szintén szeret tartózkodni, úgy nagyobb tavak szélein is, ha ott a vizinövények, füzesekkel, égerbokros helyekkel sűrűsödnek össze. Itt a magányban, hová ritkán téved az ember, éli napjait s jár élelme után. Szinte véletlenül s akkor is legtöbb esetben a sűrűség közt bujkáló, futkosó madarat, mely lapított keskeny testével nagy ügyesen lából a növényzet közt, csak pillanatokra kapjuk szem elé s inkább valami vízi patkánynak vélhetjük. Legvégsőbb szorultságában kap csak szárnyra — jól tudván, hogy bőregérszerű ügyetlen repte nem válik díszére — inkább lábaival s a bujkálásban való ügyességével remekel, abban találván fel menedékét. Úszni, sőt bukni is tud, még pedig nem csupán a kényszerűségnek engedve, hanem jószántából is. Leggyakrabban hallható hangja — melyet párosodáskor és este felé különösen sokszor hangoztat — éles, suhintásszerű: *wuitt, huitt*; hívogató szólása *gik, kik, gek*; néha *kripp, krüi, krüi, ker* forma szótagokhoz hasonló hangokon is beszélget.

Ha már tartózkodási helye is olyan, hogy ritkán kerülünk vele össze, fészkeről még inkább állíthatjuk ezt. A vizinövényzet bokros áthatolhatatlan részei közt rakja meg otthonát, valamivel magasabban a földszintájánál. A fészek nádlevelekből, csuhi- és fűszálakból készül s laza alkotmány, melynek meglehetősen mély homorodásában májusban 6—8—10 tojást találhatunk. A tojások (szabályos tojásalakúak) alapszíne, hol szennyes, fehér vagy zöldesfehér, hol meg halvány rozsdássárga, rajzolatjuk ritkás és hamuszürke foltok, barna és fahéjszínű pontok alakjában tarkítja a kissé fényes, finom szemcsézetű tojáshéjat.

Tojásmérték: H. 34·7—39. Sz. 2—26 mm.

A kikelt fiókák azonnal elhagyják a fészket s teljesen fekete pehelytollazatukban holmi kis vakondokhoz hasonlók.

A guvatot veszekedő, megférhetetlen természeténél fogva — mely különösen a párosodás szakában nyilatkozik meg — számos természetbuvár, szórszálhasogató egyoldalúsággal *«kártékony, ragadozó madárnak»* minősítette. Hát megvalljuk az igazat, bizony előfordul néha, hogy szerelmökben megvadult szenvedélyök vért szomjaz; vagy hogy az otthonuk táját féltékenyen őrző hímek holmi gyanutlanul betolakodó kisebb szárnyast, madárfiókát halálra sebeznek; sőt azt is elismerjük, hogy fogságban gyengébb társukat, a kisebb vele tartott madarokat megölik: de eze-

ket a túlkapásokat annyira számottevőknek nem tarthatjuk, hogy miattuk a guvatot egyenesen «a káros ragadozó madarak» csoportjába sorolhatnánk. Főélelme férgékből, csigákból, bogárkákából, szunyogokból, békapetékből, álczákból kerül, mellesleg növénymagvakból is. Tehát kártékony-ságáról alig lehet szó; az igaz, valami sok hasznáról sem.

47. NEM:

HARIS.CREX *Bechst.* 1803.

Csőr rövid; fej kigyóyszerű; a hátulsó lábujj alig harmada a közép-ujjnak; vizek mentén, kövér kaszálókon, vetésekben tartózkodnak, ritkán láthatók, mert csak nagy nehezen kapnak szárnyra; hangjuk harsogó.

A HARIS.*Crex crex* (L.) 1758.

VII. tábla.

[*Rallus crex* L. — *Gallinula crex* LATH. — *Ortygometra crex* LEACH. — *Crex herbarum*, *alticeps* BRHM. — *Crex pratensis* BECHST.].

Népies nevei: harismadár; hars (Alföld); kétkés (Pécs); harsmadár; ómadár (Pákh).

Jegyei: kisebb, soványabb, karesubb a fogolynál, teste lapított keskeny; szárnyfedői és szárnyalja rozsdavörös; felül feketebarnán foltos, minden toll fakószürkés, olajbarnás szegélylyel, mely helyenként rozsdásba hajlik; lábai szennyes husszínűek; csőre is ilyen, de a felső káva — főleg ormán — barnás; szeme világosbarna vagy sargásbarna.

Leírása. *Öreg hím:* a szemén át a csőr tövétől halvány fahéjszínű, fölötte szürkés, alatta a pofák táján egy másik, valamivel sötétebb sáv; áll, torok, begy világosbarnás hamvasszürke; az evezők rozsdabarnák, feketésbarna hullámos csikozással; a szárny hajlása sárgásfehér; a farktollak feketék, világos olajbarnán szegve. A *tojó* valamivel kisebb s nem oly élénk színű, mint a hím. A *fiatalok* felül egészben sötétebbek, barnábbak, alul pedig világosabbak, mint az öregek s álluk, torkuk, begyük nem szürke, hanem piszkos agyagsárgás.

Mértéke: *H.* 25—26. *Sz.* 14—14.3. *F.* 4.9—5.3. *L.* 3.5—3.8. *Cs.* 1.8—2.1 cm.

2/3

HARIS
CREX CREX (L.)

PETTYES VIZICSIBE
ORTYGOMETRA PORZANA (L.)

Majdnem egész Európában, Skandinávia északi részéig, de különösen a mérsékelt övben honos; szintúgy Ázsiában, kivált Szibéria nyugati részeiben. Nálunk közönséges s nedves réteken, kaszálókon, az ezekkel határos vetésekben tanyázik. Költözőmadár s április végén, május elején, az országos középnap szerint: *május 3-án* érkezik vissza. Költözöködskor nagyobb emelkedéseken is átrepül; egy ízben ilyen vándorútban levőt 609 méter magasan az erdőben találtam. Életmódja, tápláléka a kövér rétekhez köti s ez okból nem minden évben ugyanazokat a területeket keresi föl, hanem ott üti fel otthonát, a hol a rétek nedvesek. Bizonyos pontokon némely évben sok van, máskor meg ugyanott hirtmondója sem akad. A nép is tudja ezt, mert a haris jó ismerőse a mezei munkásnak, a ki úgy jövendölget: «Ha sok tavasszal a haris, nedves esztendő várhatunk». Mindenesetre tapasztalati alapon s a valószínűséget ellesve mondják. A magyarság nem tartja madarunkat a vándorló fürjek vezetőjének, a mint azt a német képzelemben látjuk, melynek révén a «Wachtelkönig» név is származott. A két felfogás közt a tanulság azután még szembeszökőbb, ha megjegyezzük, hogy madarunk egyik népies neve a «*két-kés*» hangjának jól festő elnevezése nyomán származott. Tudja a mi népünk azt is, hogy ez a szárnyas kizárólag a földön él s nem száll a fára, a mit humorosan-gúnyosan ez a közmondásszerű népdal bekezdője fejez ki:

«Szár az ágon szól a *haris*,
Enyém vagy te szivem Maris.»

vagyis ellenkezőleg, nem sok biztatás van ebben, mert a haris soha sem szól ágon, hanem inkább, mint egy másik népdal kezdete mondja:

«Árok parton szól a *harismadár*»

Jellemző hangja, mely hajnalkor, este felé, sőt éjszaka is kiharsog a kaszálókba és sajátságosan erős kéttagu recsegéshez hasonlít, mindenkor elárulja madarunk hollétét, daczára, hogy magát a különös muzsikust, bujkáló életmódja, ritka mutatkozása miatt alig kapjuk szem elé. Ezt a tulajdonságát is híven tükrözi a nép felfogása, mert semmi nyomát sem találjuk közmondásainkban, népdalainkban, mondókáinkban, a haris alakjáról vett vonatkozásoknak, hanem ezekben is legkivált a hangja szerepel, így például ebben a közmondásban:

A harist szaváról megismerik = beszédedből tudom ki vagy (a latin: *Noscitur ex sermone*).

Szavát különösen május végén és június havában hallhatjuk; ez időre esik párosodásának szaka. Hol itt, hol ott szól a réten, a zöld vetésben, azt hisszük, hogy egy kis darabon 4—5 madár is harsol, pedig legtöbbször csak egy van ott, mely gyorsan ide-oda szaladgálva, különböző pontokon hallatja szavát s így megtéveszt. Felverni alig lehet; a futásban, a sűrű füvesben való bujkálásban találja meg legfőbb menedékét és védelmét. Sima, szinte sikos tollazata is alkalmazkodott ehhez a fortélyoskodáshoz, a mennyiben kiválóan alkalmas arra, hogy a sűrű szálak közt nesztelenül és föltűnés nélkül könnyen ide-oda surranhasson. Repülése lassú, rossz. Csak a jó, kipróbált vizsla nyomozza s szorítja meg annyira, hogy végső elhatározásból szárnyaihoz folyamodjék. Ekkor gémszerűen lelógó lábakkal kel, kerek szárnyait nehézkesen mozgatva erőlködik, de alig repült puska lövésnyire, szinte kifáradva, mint egy leeső darab rongy, beledobja magát a fűbe. Sokszor azonban a jó kutyát is — a fiatal tapasztalatlan majdnem mindig — elbolondítja futásával s megtéveszti. Különösen, ha valami nagyobb gazos fűzbokor van a réten, nehéz kivenni, mert oda menekül s valósággal beveszi magát abba, nem tágit belőle. Júniusban fészkel, valami kis mohával, szálakkal némileg kibélelt kaparásba rakván 7—12 tojását, melyek sárgásfehér alapszíne ibolya szürkésen foltozott és vörösbarnán pontozott.

Tojasmérték: H. 31—36. Sz. 22—26 mm.

A fészkekhez nagyon ragaszkodnak. Míg a tojó költ, a hím rendszeren a közelben tartózkodik, szavával árulja el otthona táját. Mindazonáltal a fészket nehéz megtalálni, mert a gondos anyamadar jól elrejtí. Három hét múlva kikelnek a tojások s ha e pillanatban a fészkekbe néznénk, ámulva láthatnók, micsoda furesa kis fekete pelyhes jószágok nyüzsögnek abban. Akár valami csudálatos szőrös apróságok inkább, mintsem madarak, melyek később barnaszínű, foltos hátú harisokká növekednek. Fészköket, alighogy megmelegedtek benne, máris elhagyják s egérszerűen *silpz*, *silpz* hangú pipegéssel bujkálnak a gazos alj közé. Később vetésekbe szorítja őket a kaszálás, de mikor a sarju feladta magát s az aratók döntögetni kezdik a rendeket, ismét visszatérnek a rétekre. Augusztusban megvedlenek, azután kezdik az utazást telelő helyök felé. Kis-Ázsiába, Európa délibb részeibe, sőt a tengeren át Észak-Afrikába. Szeptemberben javában költözködnek, egyesek azonban még októberben is fel-fel kapnak a sarjuból, luczernásból, lóherésből, sőt a nádasok széleiből is, a vizslával járó vadász előtt. A haris rovarokat, férgeket, kisebb csigákat, álcákat, pondrókat eszik s nagyétkű léte, sokat pusztít ezekből. Így tehát mindenképpen nagyon hasz-

nos, kimélendő madár. Sokan azonban husáért, fűnjésés és foglyászás közben, az esetlenül repülő madarat is lepuffantják. Lövése nem okoz izgalmat, mert a lehető legkönnyebb — hisz a rossz puskásokról mondják csak: «még a harist is elhibázza» — húsa pedig olajos ízű s nem mindenkinek van inyére. A mint a puskacső, úgy a kasza is számos harisnak okozza vesztét s ez apasztja leginkább számukat. Mert kaszálás közben a fiókák nem egyszer a szónak legszorosabb értelmében fejüket vesztik, csak úgy, mint a tojásain ülő s onnét nem tágító anyamadár is. A lefejezettnek azután tojásai vagy apróságai rendszerint durva kezek közé jutnak, sorsuk a pusztulás, enyészet.

Madarunkra is több neves természetbuvár reáfogta, hogy czivakodó, féltékeny, erőszakos természetű Megjegyzem, az ide vágó java megfigyelést fogságban tették s más madarakkal összerendezett harisok után következtek. Alig néhány «szabadból» való észlelet erősíti ezt. Megengedem, hogy úgy mint a guvat, szénczinke, a haris is adott esetekben szenvedélyes, mérges, garázdaságra vetemedő madár, mely indulatoskodásában gyengébb madárfiókákat, vele összezárt kisebb madarakat meg is öl; de azt kétségbe vonom, hogy e kivételes esetek hasznos voltának mérlegserpenyőjét csak kissé is alábillenthetnék. Én olyféle vérengzéseket, minőket NAUMANN, BREHM, WODZICKI gróf említ, nem tudok madarunkról, de számtalanszor tapasztaltam, hogy oly helyeken, hol harist rebhentetem föl, fiatal sordélyok, pacsirták is tartózkodtak; már pedig, ha a haris annyira veszedelmes volna, mint állítják, alig hiszem, hogy gyengébb szárnyasok békésen közelében maradnának, sőt inkább, jól értenék a veszélyt s kerülnék őt mint a karvalyt.

48. NEM:

VIZICSIBE.ORTYGOMETRA *Leach* 1816.

Kicsiny, alig fűrjnagyságú madarak. Csőrük sokkal rövidebb, mint belső ujjuk, legfőljebb $\frac{2}{3}$ -da annak; a hátulsó ujj aránylag hosszú, $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ akkora, mint a középső s kissé magasabban könyöklük ki a csüdből, mint az előre álló ujjak; a csüd oly hosszú, mint a második ujj. Hangjuk pittyegő, nem harsogó; mozgásuk ügyes, rövid szárnyukat alábocsájtva, farkukat feltartva, néha egyet-egyet billentve futkosnak a sásos, esuhis, nádas mocsarakban, nagy vízre nem merészkednek, de adott esetekben jól úsznak, buknak.

A PETTYES VÍZICSIBE.

Ortyometra porzana (L.) 1766.

VII. tábla.

[*Rallus porzana* L. — *Ortyometra maruetta* LEACH. — *Porzana maruetta* BP. — *Gallinula maculata, leucothorax* BRHM. — *Crex porzana* NAUM. — *Gallinula porzana* LATH. — *Zapornia porzana* GOULD. — *Porzana porzana* SHARPE].

Népies nevei: vizicsirke; babos nádi tyúk; nádi csibe.

Jegyei: alig fürj nagyságú; farkalja egyszínű rozsdásfehéres; szárnyalja feketés-olajbarna, fehéren csikozva; nyakoldalai fehéren pettyesek; szárnyhajlása és az első evező külső széle fehér; a csőr legnagyobbbrészt zöldessárga, hegye feketés, töve körül sárgásvörös; lábai élénk zöldek, az ízületek kékesszürkék; szem élénk barna. (Fiatalok csőre zöldessárga barna, lábai nem oly élénk zöldek, szemök szürkésbarna).

Leírása. *Öreg hím tavasszal:* felül olajbarna, feketén foltozott s fehéren pettyezett; a homlok, a szem fölött húzódo sáv, áll, torok palaszürke; a begy alapszíne is ilyen, de olajbarnába hajló árnyalattal s fehér pettyezéssel; az alsó test közepe fehér, oldalai feketés olajbarnán és fehéren csíkosak. *Ősszel* a palaszürkés szín eltűnik, csak némi nyoma marad a fül tája mögött és a nyak oldalakon, begyen; de az olajbarnás árnyalat túlnyomó, az alsó test közepén piszkos fehérség uralkodik, úgy a torkon is; a begy szürkés fehéresbarna. A *tojó* valamivel kisebb és nem oly élénk színű. A *fiatalok* hasonlítanak az öreg őszi madarakhoz.

Mértéke: *H.* 22—23. *Sz.* 11·4—12·5. *F.* 4·5—5·5. *L.* 2·5—3·6. *Cs.* 1·5—1·9 cm.

Egész Európa mérsékelt és déli övében honos, de Skandinávia déli részeinél alig terjed északabbra; kelet felé Ázsia közepéig fordul elő. Nálunk zombékos, csuhus, sásos mocsarakban közönséges; költőzködéskor kis erdei pocsolyáknál, nagyobb mély vizű tavak nádasában is élve reá akadhatunk. Tavasszal márczius második felében, áprilisban, tömegesen azonban főleg e hó közepén mutatkozik. Első érkezésének országos középnapja: *április 4.*

Fészket zombékokra, nádcsomók aljába, jól eldugottan, nádlevelekből, száraz fűszálakból építi s május közepén 8—10 tojást rak, melyek szennyes rozsdásárga alapon ibolyaszürkésen foltozottak s vörösbarnásan pettyezettek, fröcsentettek.

Tojásmérték: *H.* 32·5—35. *Sz.* 23—25 mm.

A tojó két hétnél tovább ül. A fiókák fekete pelyhesek s kikelés után azonnal elhagyják a fészket.

A pettyes vízicsibe, úgymint rokonai is, rendkívül ügyesen fut, bujkál — szinte patkánygyorsasággal — az összekuszált vízínövények közt, gyakran hallatva *kvitt, kvity, kvity* szólását. Kényszerűségből jól úszik és bukik is. Eleven mozdulataival és élénk fürgeségével túltesz a guvaton és harison s igazán megkapó kedves jelensége a mocsárvilágnak, habár rejtett életmódját nem valami gyakran lesheti el a kutató. Úgy mint a haris, ő sem valami hires repülő s nehezen kap szárnyra; akkor is alacsonyan s nem messze száll. Szeptemberben és októberben távozik el tőlünk s legnagyobb részök Európa déli részeiben, de Észak-Afrikában is, húzza ki a telet. Rovarokat, legyeket, szúnyogokat, pókokat, álcákat, néha növénymagvakat is eszik s így kárt nem okoz.

A KIS VÍZICSIBE.

Ortygometra parva (Scop) 1769.

[*Rallus parvus* SCOP. — *Crex pusilla* (nec PALL.) LIGHT. MACG. — *Porzana parva* DRESS. — *Rallus minutus* DIXON. — *Gallinula pusilla* BECHST. — *Phalaridium pusillum* MEV. — *Ortygometra minuta* KEYS. & BLAS. — *Gallinula minuta* BRHM. — *Zapornia minuta* LEACH. — *Crex parva* SEEB. — *Zapornia parva* SHARPE].

Népies nevei: kis vízicsibe; kis nádicsibe.

Jegyei: alig nagyobb, de nyulánkabb, mint a búbos pacsirta; farkalja szürkésfekete, fehér harántesíkozással; első evezőjének külső széle nem fehér; háta túlnyomóan barnásfekete (az egyes tollak szélei, s nem annyira hegyük, keskenyen olajbarnán szegettek) ritkásan, itt-ott fehéren foltozott; a csőr egészben zöld, hegye világosabb, töve élénk piros; lábai zöldek; szeme vérpiros (öreg ♂) zöldesszürke (fiatal ♂).

Leírása. *Öreg hím tavasszal:* felül főszíne olajbarna, a fejtető sötétbarnás; a farcsíkja és a válltollak közepe is feketebarna, fehér foltok nélkül; evezők sötét olajbarnák; a fark közepe is ily színű, a tollak szegélye, mint a szárnyfedők; a has feketésszürke, oldalai és a czombok tája feketésbarnán és fehéren csikosak; egyébként egész alsó része palaszürke, legvilágosabb a torok és nyak alsó részén. A *tojó* felül olyan mint a hím, álla, torka azonban fehér, egész alsó teste pedig — kivéve a has szürkés és fehéres csikozású részeit, fehéres testszínű. A *fiatalok* álla, torka, fehér; a begy és mell oldalai barnásan csikosak, foltosak: a hát mint az öregeknél, csakhogy a fehér foltozás még ritkább; a csőr és lábak barnás

hússzínűek s nem oly zöldek, mint az öregekéi. *Őszszel az öregek is hasonlítanak a fiatalokhoz.*

Mértéke: *H.* 17—18. *Sz.* 10—10·5. *F.* 4·5—5·4. *L.* 2·8—3·4. *Cs.* 1·5—1·8. cm.

Európa mérsékelt és déli vidékein, az 55° é. szél-en alul fordul elő s átterjed Közép-Ázsiáig. Hazánkban nádas, kákás tavak szélein, lápos helyeken, csuhis, kákás mocsarakban közönséges. Mocsaras ligeteket, erdőket szintén kedvel, mert a vizenyős talajon tenyésző áthatolhatatlan, kuszált sűrűségek életmódjának leginkább megfelelnek. Itt, a magányos, rejtkehelyeket bőven kínáló posványokban éli világát s így nagy ritkán kerül szem elé, akkor is legtöbbször csak pillanatokra. Gyengeségének tudatában félős madárka, csak a sűrű vízínövény közt bujkálva érzi magát biztonságban; ez a lappangó, rejtett élet védheti csupán meg a ragadozó állatok leselkedése elől. Ha csónakkal a keskeny halászcsepásokon a legvadabb nádas, kákás, rekettyések rengetegébe hatolunk és éber szemmel figyelünk, gyakrabban fogjuk látni, a mint ladikunk előtt villanásszerűen, szinte csak átdobja magát az alig méter széles vízi út fölött, vagy pedig egérszerűen surran be valami ingó láp tisztásáról a buja növényzet közé. Éppen csak hogy felismerhettük, megkülönböztethettük madár voltát — a következő perczben már elnyelte a gazos.

Költőzködő madár létére márcz. végén s főleg ápril közepe táján érkezik hozzánk, az országos középnap szerint: *április 12-én.* Májusban javában párosodik s a tószéleken, a lápok táján mindenfelől hallatszik «pityergése». Sajátságos hangok, miket az, a ki a tóság életét nem ismeri, előszörre is megjegyyez magának s bizonyára fejt csóválja, ha a véletlenül fegyver ébre került madárkáról elmondjuk neki: «Ez ám az a madár, a mely úgy szól, mintha tele kulacsból öntenének». Leggyakrabban hallható szólását *pit-pity-pity, pirrriririre* formán fejezhetném ki.

Május közepe felé kezdenek fészkelni, e hónap második felében azután javában ülik tojásaikat. Fészkeket mindig jól eldugják s különféle helyeken rakják meg, sokszor éppen ott, a hol legkevésbé sem gondolnánk. Találtam azt régi, kidobott fűzvenyigéből font csíkvarsában, halászkéz csinálta nádrekesztésben, lápra hordott s elfelejtett nádkévékben, de legtöbbször (a Velencei tavon) a hajócsapások szélein, oly helyeken, hol a halászok a csapás oldalain a nádat lehajtogatták s az út tisztításánál a nádszalakat, gyökereket, gyékényt a csapás mellékére kiszórták. Ebben a szemetesben sokszor 2—3 lábnyira a víz színe fölött volt a fészek, mely leggyakrabban száraz nádlevelekből, sásból (*Typha*

angustifolia) készül s a madár termetéhez mérve aránytalanul nagy alkotmány. Május 20-ka körül legtöbb fészekben teljes fészekaljakat, 8—10 darab tojást láttam. A tojások barnássárga alapon sűrűn elmosódó szürkéssárga vagy az alapszínnél kissé sötétebb foltozással szinte márványozottak, néha vörösbarnán, feketésbarnán is pettyesek fröcscscentettek.

Tojásmérték: H. 30—33 mm.; Sz. 21·2—22·5 mm.

A kikelt, fekete pelyhes, fiókák nem maradnak a fészekben, hanem azonnal a nád, lápok sűrűjébe másznak, igazi természetöket éltük első percze már jellemzi. Mikor felcseperedtek, ők is el-el bogarásznak ott-honuk tájáról messzebbre-messzebbre, nagy ügyesen ugrálnak, kúsznak a nádszálakon, vízre is telepszene, kíváncsian próbálgatva: vajjon tudnának-e úszni? látják, hogy megy. Hát ha lebuknának? az is sikerül. Most már nagykorúszámba mennek, mert szüleik képességét körülbelül megközelítették. Több gyakorlattal el is érik azt. Megvedlenek, hogy augusztus végére friss tollazatban készülhessenek a nagy útra, mely szeptemberben elszólítja tőlünk e kedves, eleven kis szárnyasokat. Dél-Európában és Észak-Afrikában telet.

Táplálkozása körülbelül ugyanolyan, mint előbbi fajé s így hasznos volta is kétségtelen.

A TÖRPE VÍZICSIBE.

Ortygometra pusilla (PALL.) 1776.*

Nálunk a tipikus *pusilla*, mely Európa keleti részétől Ázsián át fordul elő, nincsen, hanem az a fajta, mely Európa nyugati felében honos az:

Ortygometra pusilla intermedia (HERM.) 1804.

[*Rallus intermedius* HERM. — *Gallinula Bailloni* TEMM. — *Crex pygmaea* NAUM. — *Gallinula pygmaea* BRHM. — *Zapornia pygmaea* GOULD. — *Ortygometra pygmaea* KEYS. & BLAS. — *Crex Bailloni* BOIE. — *Phalaridium Bailloni* HEINE & REICH. — *Porzana bailloni* DRESS. — *Porzana intermedia* SHARPE.]

* A legutóbbi időkig e latin elnevezést az előbbi fajra, a *kis vízicsibére*, értették az ornithologusok. De újabban, különösen OGILVIE GRANT (Ann. Mag. Nat. Hist. V. 1890. 80—81. l.) kimutatta, hogy a PALLAS leírta *pusilla* a törpe vízicsibének keleti fajtája. Az elsőbbség törvénye szerint tehát ez a név a szóban forgó fajra és annak tipikus fajtájára vonatkozik; míg annak nyugoti fajtájára — szintén a prioritás alapján — *intermedia* HERM. elnevezés használandó. REICHENOW (Journ. f. Orn. 1898. 139. l.) a szibériai és európai példányok közt nem talált különbséget, de az indiaiakat — melyeket a fültájon sárgásbarna sávoly jellemez — *auricularis* néven külön fajtának tartja. Ha bővebb vizsgálatok történnék, úgy talán ez utóbbi felfogás megdőnti GRANT véleményét. Addig azonban én figyelmeztetésül, a szibériai példányokat, melyek nagyobbak is, az európaiaktól megkülönböztetem.

Jegyei: egészben hasonlít az előbbi fajhoz (Ort. parva), de valamivel kisebb, háta sűrűbben, fehéren pettyezett, sőt a váll is; a szárnyalja fehéren foltos; a lágyék tája feketés és fehéres harántsávós; *az első evező külső széle fehér*; csőr egyszínű zöld (fiataloké hússzínű); lábak vörnyeges szürkék; szem lángvörös.

Mértéke: H. 17—18; Sz. 8·5—9·3; F. 4—4·5 L. 2·4—2·6; Cs. 1·9—2·1 cm.

Európa mérsékelt és déli részeiben honos, inkább a nyugati vidékeken. Altalában ritkábbnak látszik, mint a kis vízicsibe; de lehet, hogy vele sokszor összetévesztik. Nálunk Harasztinál (Pestm.), Molna-Szecsődnél (Vas megye)* és Erdélyben (Nagy-Enyed, Krisény, Drassó) találták. Csató J. szerint valószínűleg április közepén érkezik. Ugyan ő augusztusban is észlelte még, tehát valószínűleg itt költött. Életmódja, szokásai, tojásai olyanok, mint az előbbi fajéi; tojásainak nagysága, alakja, színe is amazéval egyezik, de REICHENOW szerint a törpe vízicsibe tojásai valamivel könnyebbek.

49. NEM:

VÍZITYÚK.

GALLINULA *Briss.* 1760.

Homlokukon, a csőrrel egybefüggő, csupasz bőrhókájuk van. A hátulsó ujj nem áll magasabban a többinél s akkora, mint a középujj fele; a csüd rövidebb a belső ujjnál; általában nagyobb termetűek, mint előbbi nemekhez tartozó fajok; tavakon, nádas, sásos helyeken élnek, többet úsznak mint a vízicsibék és kevesebbet futkosnak, jól buknak.

A VÍZITYÚK.

Gallinula chloropus (L.) 1758.

[*Fulica chloropus* L. — *F. fusca* Gm. — *Rallus chloropus* Sav. — *Crex chloropus* LICHT. — *Stagnicola chloropus* BRHM.]

Jegyei: alig nagyobb a fogolynál, de hosszabb, nagyobblábú; főszíne alul palafeketés, felül sötétolajbarna; a szárny hajlása táján elől

* Innét származó példány gyűjteményemben van.

egy kis túszerű dudorodás érzik; a farkalja fehér, csak közepe fekete; esőrvége zöldessárga, töve és hókája piros (fiataloknál az egész szürkészöld); lábai zöldek, a térd fölött (közvetlen a tollazat kezdete előtt) sárgáspirosak; szeme karminpiros (öregék) vagy szürkésbarna (fiatalok). (L. I. köt. IV. tábla.)

Leírása. *Öregék:* a hát, váll, szárnyfedők, farcsik, fark sötét zöldesolajbarna; egyébként feketés palaszínű, a has táján fehéres; a szárnyhajlás fehér; a lágyék táján egyes fehér hosszfoltok; evezők fekete-barnák, az elsőnek külső széle keskeny, fehér szegéssel. A *tojó* színezete nem oly élénk, mint a hímé. A *fiatalok* felül olajbarnák; a nyakoldalak szürkésen árnyaltak; áll, torok fehérek; alsó test sötétszürke, fehéresen hullámozva; has és a czombok belső fele fehér.

Mértéke: *H.* 31—32; *Sz.* 16—17.5; *F.* 6.6—8; *L.* 3.9—4.7; *Cs.* (hókástul) 3.8—4.1 cm.

Igen nagy földrajzi elterjedése van. Európában a 63° é. sz.-ig (Skandináviában) találták, úgy Ázsiában is, kivéve a hideg északi tájakat. Nálunk közönséges s a kisebb nádas, kákás, csuhis, hinaras, tavirózsákkal díszlő tavakat, ereket, nagyobb tavak széleit, a víz alatt álló füzeseket, ligeteket kedveli, főleg ha kisebb tisztások buja sűrűségekkel váltakoznak. Költözködéskor márczius második felében és ápril elején érkezik legtömegesebben. A Drávafokról van egy februáriusi, a Csallóközből (1899) egy januáriusi adatunk is. Az országos középnap szerint első megjelenése: *április 6.* Szeptember végén és október első felében távozik telető helyeire, Afrikába. Lénye szerint tökéletesebb, nagyobb kiadású vízicsibe. Valamint azok, kitünően ért a bujkáláshoz, nád-szálakon való kuszáshoz, de kitartóbb, ügyesebb uszó amazoknál s épp úgy igen jó bukó. Nemcsak néha-néha próbálkozik uszkálni, hanem rendszeren így keresi élelmét; a mihez azután nem juthat másként, azt bukva vagy a vízi növények közt futva, a nádon kapaszkodva, keríti meg. Rejtett életének háborgatója elől vagy a gazba surranva, a nád sűrűbe — szálról-szálra — ugrálva, vagy alá bukva menekszik. Nagy távolságra nem úszik a víz alatt, de mielőtt teljesen felmerülne, előbb éppen csak félféjét dugja ki a hinárból, a tavirózsák levelei alól s csak ha biztos a környék, jön teljesen a felszínre. Kitünő mozgékonyásával — a mocsárban és vizen — éles ellentétben áll repülési tehetsége. Valamint a haris és vízicsibék, ő sem sokat fárasztja szárnyait s nehezen verhető fel. Ha mégis felemelkedik, lábait lógatva, alacsonyan, kis távolságokra száll csupán s meg látszik erőlködésén, lomha reptén, hogy a levegő nem az ő eleme. Ápril végén párosodik

s május elején kezd fészkelni. Legnagyobb részök azonban csak május közepén alapítja meg családját. Ez idő tájban legélénkebbek s tartózkodási helyükön szüntelen hallatják *kek*k, *kek*k, *kek*k, *kekkek* vagy *kirkkrek-kek*, *kikikik*, néha *dukk*, *dukk* szavukat. Fészkök közelében nem igen türnek meg más madarakat, hanem féltékenyen őrzik annak környékét. A párok egymáshoz s családjukhoz is igen vonzódnak. Közösen rakják meg vékony száraz nádszálakból, nádlevelekből, csuhiból készült fészkeket, mely hasonlít a szárcsa fészekhez, de valamivel gondosabb, csinosabb, erősebb, noha kisebb alkotmány. Rendesen nádasok, csuhisok szélén, nem annyira a vastagjában, lápos helyeken, vízbe dült korhadó tuskók körül található az. 7—10 tojást tojik, melyek aránylag nagyok, szabályos tojásalakúak. Alapszínök testszínű, melyen ritkásan egyes nagyobb vörösbarna foltok láthatók (főleg a tompább végen sűrűbben), ugyanily színű s finom halvány ibolyaszínű apró pontozás pedig az egész tojást borítja.

Tojásmérték: H. 40·4—46·2; Sz. 28·5—32 mm.

Többnyire a tojó üli a fészket, de mikor élelmet keres, rövid időre a hím veszi át szerepét. Három heti kotlás után kikelnek a fekete pelyhes fiókák, melyek azonnal elárulják a szülői örökségként hozott jellemző tulajdonságaikat: a mesteri bujkálást, bukást és uszást. Igen gyakran — főleg a korábban költött párok — az első szaporítás után, még egyszer fészkelnek.

Békalencse, gyengébb vízinövényhajtások és magvak, különféle vízirovarok, legyek, csigák — mindmegannyi csemegéi, ezért nagyjában közbős madár, melyet azonban kár lelőni, mert bizonyos hasznot, az alsóbbrendű állatok szaporodásának korlátozása tekintetében, nem vitathatunk el tőle.

50. NEM:

SZÁRCSA.

FULICA L. 1758.

Hókájuk nagyobb, testök nem oly oldalt lapított, hanem tömzsibb, mint az előbbi nemé, lábuk karélyos; a csüd oldalt összenyomott s oly hosszú, mint a belső ujj karom nélkül. Sík vizeken, nádas tavakon élnek, kitűnő uszók és bukók, megriasztva sokszor igen magasra is felemelkednek, kezdetben lucskolva-futva a vizen, de azután jól és kitaratóan repülve.

A SZÁRCSA.

Fulica atra L. 1758.

[*Fulica æthiops*, leuconyx SPARRM. — *F. atrata* PALL. — *F. platyuros* BRHM. — *F. aterrima* LINN. BRHM. — *F. cinereicollis* M'CLELL.]

Népies nevei: hóda (Erdély); tikhódas (Hortobágy); sárca; sárca (Somogym.); szacskó (Drávafok).

Jegyei: akkora mint egy közepes házityúk; főszíne palafekete és palaszürke; a keskeny szárnytükör fehér; hókája fehér; lábai sötétzöldek, szürkésbe hajlók, helyenként sárgásak; az öregek szeme karminpiros, a fiataloké barnás. (L. I. köt. IV. tábla.)

Leírása. *Öregek:* fej és nyak fekete; a hát palafekete; alsó testrészek sötét palaszürkék; a szárny hajlása és az első evező külső széle — keskenyen szegve — fehér, úgy a nem igen széles szárnytükör is; az evezők palaszürkék; a fark feketés; a csőr fehér. A *tojó* termete és hókája is valamivel kisebb. A *fiatalok* torka fehéres, úgy az alsó test is fehéresen tarkított, felül — különben az öregek színével egyező — tollazatuk némileg barnás olajzöldbe hajlik; csőrük és kis, fejletlen hókájuk piszkos, szürkésfehér.

Mértéke: *H.* 36—37·5; *Sz.* 20·4—23; *F.* 6—7; *L.* 4·7—5·9; *Cs.* 2·7—3·5 cm.

Nagyobb álló vizeinken, nádas tavainkon helyenként roppant mennyiségben élő szárcsánk egész Európa és Ázsia mérsékelt égövét lakja, fel a 60° é. szél-ig. (Norvégiában a Sarkkörön túl is találták fészkelve.) Költözködő madár, mely kora tavasszal, alig hogy a rianások megroppantották a tóságok jég hátát s kisebb szabad vizek keletkeznek, vissza érkezik hozzánk. Sokszor már februárban mutatkoznak egyesek, rendszeresen azonban csak márcziusban; különösen tömegesen e hó utolsó harmadában lepi a vizeket. Első érkezésének országos középnapja: *márczius 20.* Csapatosan vándorol s ilyenkor tavak mentén, csendes éjszakákon nap-nap után csak úgy zeng a levegő minden tája, a magasban utazók folytonos hívogatásától. *Kiv, küv, köv, kiv, küv, kúv, kúúv* hallatszik le a csillagok közül, néha egyszerre száz és száz torokból, mely hangok egybe olvadva sokban emlékeztetnek a nyikorgó talicskára. Ezért mondja a Velencei tónál a dinnyési halász, mikor kora tavaszkor megtudakoljuk tőle: jönnek-e már szárcsák? «*Bizony esténkint igen tolják már a talicskát*» vagy «*Már csikorognak*».

Ez a tó, szárcsa dolgában, valóságos «locus classicus». A vöcsök-

fajok (különösen a búbos és feketenyakú, mint láttuk) és a szárcsa itt igazán jellemző madarak s oly tömegesen fordulnak elő fészkelve, különösen pedig a költözködés szakában, hogy e tekintetben ez a terület nemcsak nálunk ritkítja párját, hanem már európai nevezetességű. Igen természetes tehát, hogy az itteni halász a szárcsát többnyire a «komisz», nem éppen megtisztelő jelzővel illeti. Vadászat közben sem vet ügyet reá, kivált ha réczét lát; míg utóbbit mindig valami megkülönböztetőbb megjegyzéssel, pl. «Ejnye de derék», «Szép egy récze» stb. kíséri, a szárcsát alig veszi vadszámba, sőt boszankodik is, ha a nádból kelő, de még láthatatlan madár csobogását hallva, réczét vár, s helyette szárcsa jelenik meg. Szinte megvetéssel szabadul ki ajkán: *Csak b . . . s szárcsa!* s kicsinylésének látható kifejezést is ad — — egyet köp. De épp ezért, mert a szárcsával lépten-nyomon találkozik, szokásait, életmódját is úgy ismeri, mint kevés más vízimadarét. Finoman, hangfestő szóval különbözteti meg annak különféle hangjait, melynek módosulásai szerint az ő szótárában következőket találjuk: *pittyeg, killyent, killyeg, czipákol, sipákol, csipákol, csikorog, csatlog, talieskázik*. Néha tréfálkozik is a ladikja előtt a csapáson nyugodtan átuszó, hébe-hóba fejével bólintgató szárcsával s reá szól: Hová uszik komámasszony? Van is némi hasonlóság a fehér hókás, fekete tollú szárnyas, meg valami fehér fejkötős fekete öltözetű tisztesebb matrona külseje, sőt mozdulatai között.

Nem csak Velenczén, egyebütt is vízkörnyéki népünknel, népszerű madár a szárcsa. Ott találjuk nevét ez ismeretes mondás élén:

«*Szárcsa, kácsa, vadliba
Jöjjetek a lakziba;
Ha jöttök lesztek,
Ha hoztok esztek*».

és más vonatkozásokban is. Hogy csak egyet említsek, mely hangjára vonatkozik, álljon itt ez:

«*Vigyázzatok csítt, csítt!
Ember van itt*».

A népies költészetben TOMPA szerepelteti madarunkat «A kolokán» ez. szép regéjében, hol a szárcsa szerelmi postás a Habkirály és a Nadas tündérének veje között. Itt is megtaláljuk «komámasszony»-féle természetét, mert pletykaságba keveredik, minek bűnhődéséül szégyenbélyeget sütnék homlokára. «A vizililiom» regében szintén hasonló szerep jut neki, mert mikor a Nadas tündérének felesége beleszeretett a Tó tündérébe, az előbbi a szárcsát kérte fel közvetítőül, tőle tudakolta,

mondja el micsoda világ van ott a víz alatt? Ez a szereplése a költészetben nem légből kapott, hanem valóságon alapuló, mert látjuk, hogy TOMPA jól tudta a szárcsának kitünő bukóügyességét s azt a sajátságát, hogy hináros, vizinövénylepte vizeken leginkább tartózkodik. Ezért választotta őt s nem más madarat. S még nyomatékosabban bizonyít ezek mellett, mennyire ismerte költőnk a szárcsa természetét, ez a két sora:

«Szárcsák csapatja óvakodva gyül
S a kotorványon hosszú sorba ül».

Akármikor meggyőződhetünk erről, ha tovább és hosszabb időn át figyeljük madarunk életét. Mert nem uszkal az mindig, hanem gyakran egy-egy társaság tagjai nagy lassan, egymásután kilépnek a szemetes lápra, a tópartokra s hosszú sorokban feketedve, pulykafiókszerű tartással járkálnak, pihennek vagy szedegetnek ott.

Általában itt is elmondhatjuk, hogy magyarságunk az a rétege, mely tóhátán éli világát, vagy tóságok környékén eszi java kenyerét, jobban és alaposabban beszél a szárcsáról, életmódjáról, szokásairól, mint sok újabbkori madártani munka. Különösen a velencei halászt érheti e tekintetben az elsőség, már csak azért is, mert e tavon határozottan nem egészen az a madár a szárcsa, mint más területeken. Különösen repüléséről áll ez. Legtöbb helyen s legtöbb leírásból azt tapasztalhatjuk, hogy a némileg lomha szárcsa — mert közel se oly eleven, mozgékony mint a vizityúk vagy vízicsibék — nem igen szeret szárnyra kapni s még kevésbé a magasba emelkedni, hanem legföljebb csak lábaival lucskolva, szárnyaival verdesve fut a vizen, hogy a legközelebb eső nádasba vagy sűrű vizinövényzet szélére ismét leereszkedjék s annak rejtekébe úszszék. A Velencei tavon is megteszik ezt a rendesen alacsony menekvésüket, legtöbb esetben azonban lábaikkal lucskoló, vizet szántó reptük csak «neki indulás», mert megiramodva s lábaikat hátranyujtva mindinkább magasabba emelkednek, annyira, hogy puskalövés sem éri el őket. Egy ideig kóvályognak s csak azután ereszkednek le ismét valamelyik más tisztásra. Hogy mennyire repülős itt a szárcsa, mindazok tudják, kik a híres velencei tavivadászatokon részt vettek s velem együtt abban a véleményben vannak, hogy tavasszal a szárcsát akkor, mikor magasan, félig szemben nekünk tart s hirtelen elfordul, minden repülő vad között legnehezebb lelőni. Ilyen vadászatokon, sokszor oly magasan járnak, hogy alig látszanak nagyobbaknak a fürjnél! Mi az oka ennek? Részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy részben a tó jellege, hol nagy nádasok nagy tisztásokkal váltakoznak s egymástól sokszor

nagy távolságra feküsznek, a szárcsáknak tehát kényszerűség a hosszabb légi út; másrészt tagadhatatlan, hogy a sok vadászat — oly nagy szabásban és oly rendezésben, mint alig más tavunkon — megvadította őket, vigyázóbbakká nevelte, mely tulajdonságuk öröksége a jövő nemzedékeknek s azokban az idők folyamán még jobban és jobban fejlődik. Azért ha széltiben azt hallom «Hisz a szárcsa alig tud repülni» mindig tudom, hogy nem velencei szárcsáról van szó; valamint akkor is, ha azt mondja egy puskás «A szárcsát nehéz lőni» tisztában vagyok vele, hogy ő már próbálta — — Velenczén. A vadászatok különben úgy folynak itt, mint azt a búbos vöcsök leírásánál ismertettem. Azon fordul minden, hogy a ladik sor a partnak szorítsa a szárcsákat, melyek azután mindig víz fölött — vagyis a ladikok fölött — repülnek vissza s nem kerülnek a part és szárazföld felé. Költés idejében persze nem annyira repülősek, de megszorítva ilyenkor is — bár nem oly magasra, mint tavasszal — felemelkednek. A vándorlás szakában mindig roppant — százakat, sőt ezreket tevő — csapatokban lepik a nagy tisztásokat s úgy látszik nagyobb tavaink terjedelmes rónavizeiről szélednek el költési helyeikre, a kisebb tavakra, mocsarakra. Nyárutóján, meg ősszel, főleg a tópartok közelében «csoportoznak», sőt a partok vonalára is kiszállnak s hosszú fekete sorokban, láncolatban elfektetik azt. Közeledtünkre azután az egész fekete sereg beleszalad a vízbe, sebes úszással akar lőtávolfból menekülni s ha erre már késő, lucskolva, csobogva, félig repülve tart a tó belsejének s biztos távolban ereszkedik le a víz színére. Ez a lucskolás, csobogás nagy csapatok megindulásakor olyan erős, mint a távoli vízesés sustorgása vagy szél zúgása. A mily ügyes, sebes uszó, oly mester a bukásban is s gyakran tűnik a víz alá, a hinár közé, élelmét keresgélve, nagyobb távolságokat is úszva a víz alatt. Üldözője elől is néha bukva menekszik; a gyengén meglövött, megszárnazott pedig mindig elbukik s messze elúszik a vízben láthatatlanul, s csak biztos távolban bukik fel újra. E közben mindig nádasok felé tart s oda menekszik. Ha nyomában járunk, alig pillanatokra dugja ki fejét, lélekzetet vesz s eltűnik. A nádban, vagy hináros tófenékben megkapaszkodik s nem jön elé. Sokszor a tiszta vizen át megláthatjuk így s kipiszkálhatjuk; legtöbb esetben azonban az ilyen, a vadásznak elveszett. Áprilisban — leginkább e hó közepe táján — kezd költeni. A hímek mérgesen viaskodnak s kergetődznek a vizen, szörnyű lubiczkolás, csipogás közt. Fészkeket száraz nádszálakból építik, melyeket meglehetősen rakásra, a sűrűbb nádrészletek szélein, csapások, tisztások közelében, néha mélyebben a ritkásabb nádasokban, vastagon felhordanak. Mélyedé-

sét száraz nádlevelekkel bélelik ki s ebbe 6—9—15 tojást raknak, melyek szabályos tojásalakúak s halvány testszínű alapon, sűrűen, egészben, de igen finoman, sötét ibolyabarnán pontozottak. (XL. tábla).

Tojásmérték: H. 48—56; Sz. 34—37 mm.

A fészek környékét, igaz, hogy féltékenyen őrzik, de az korántsem áll, a mit sokan mondanak, hogy otthona táján egyáltalában nem tűr más madarakat, és más saját fajbéli párokat, sőt ezeket megtámadja s ha a közelben fészkelnek, tojásaikat, fiókáikat elemészti. Több helyen, különösen Velenczén, tapasztaltam, hogy aránylag kis területen mintegy 40—50 száresafészek volt meglehetősen közel egymáshoz — egy egész laza telep — még pedig a danka sirályok nagy fészektelepének tőszomszédságában. A tojó három hétig üli fészket, a mikor azután kikelnek a kis fekete pelyhes, lángvörös és sárgás fejű fiókák, melyek anyjukat követik a nádasok csendes vizén, majd kiúsznak a csapásokra és tisztások széleire is, folyton aggodalmasan csipogva. Az anyamadár szemfülesen vigyáz reájuk, mert hamar érheti baj az ügyetlen apróságot; az éhes vízipatkány elkaphatja, a nádi sas megragadhatja s hinárba, békanyálba is keveredhetnek, honnét azután nincsen szabadulás. Sok veszik így el. Az első költést, ha idő van még reá, egy második is követi, de nem általában, hanem azok a párok próbálkoznak meg kétszer a családalapítással, melyek igen korán fészkeltek, vagy a melyeknek első költésük tönkrement. Szeptemberben már napról-napra összébb húzódnak a fészekaljok, népes társaságokba verődnek, hogy azután lassanként elhúzódjának vizeinkről. Java részök októberben elhagy, de azért még mindig marad nálunk is elég, mindaddig, míg csak a tél komolyabban be nem köszönt s a «pengő jég kezdi fojtogatni a tóságok lélekzetét». Megesik, hogy nyílt vizeken — enyhe télen — vagy meleg forrásos tavaknál egyesek kihúzzák a zord időt.

A szárcsa husa — helyesen és jól készítve — elég izletes pecsenye, csakhogy kevés szakácsné érti a vele való bánást. Mindig le kell nyúzni egész bőrét s főleg mellét tálatni föl, olyformán készítve, mint az őzet mártással. A czombokat, hátat s egyéb kisebb falatokat legjobb mozsárban összezuzni, szitán átnyomni s pástétomként készíteni.

Gazdaságilag a szárcsa helyenként számbavehető kárt okozhat, már t. i. ott, a hol nagyon számos és sűrűn lakja a területet, mely egyúttal halasvíz is. Legkedvesebb eledele ugyan a hinár gyenge hajtása és magva — főleg a vörös hinaré — nemkülönben a békanyálban tenyésző alsóbbrendű állatok, kis csigák, férgek, rovarok stb., azután ebihalak, *de halikra és halivadék is*. Bizonyos kárt tehát tehet a halászatnak s

olyan helyen, mint a *Velencei tó* stb. tesz is. Ezért vadászata a törvény korlátai közt egészen indokolt, már csak azért is, mert húsa asztalra kerül, sőt Velenczén a szegényebb népnek és a «böjtölőknek» tavasszal igazán 2—3 héten át bőven kijutó húseledele. Egy-egy vadászaton elejtett pár száz darab, kiterítés után félóra mulva elszokott kelni; 10—20 kr.-ért párját szétkapkodják a szélrózsa minden irányába s a nagyobb vállalkozó megrakja szekerét, bedöcög vele Székesfehérvárra hetivásárra s nagy szárcsa lakzik bizonyítják, hogy nem hiába szólt a multkor annyira a puska Velence felől.

XVI. CSALÁD.

PUSZTAI TYÚKFÉLÉK.

PTEROCLIDAE.

A szárny hosszú és hegyes, leghosszabb az első vagy a két első evező; a fark kerek vagy ékalakú, a középső toll többnyire meghosszabbodott s vékony, nyársalakú; a lábszár és csüd, néha az ujjak is, apró szőrszerű tolakkal borítottak; az előre álló ujjak tövét kis hártya köti össze; a hátulsó ujj igen kicsiny vagy hiányzik; az orrlyukakat toll fedi; nyulánk természetök és szárnyuk némileg a székicsérre emlékeztet, de egész külsejökben valami galamb- és tyúkszerűség is van; főleg rövid, hajtott, tömzsi csőrük nagyon hasonlít a tyúkocok csőréhez; tojásaik legjobban a lilék tojásaira emlékeztetnek; egynejtűségben élnek a sivatagokon, pusztákon; földön fészkelnek; magvakat, növényeket, mellesleg rovarokat is esznek.

51. NEM:

PUSZTAI TYÚK.

PTEROCLES *Temm.* 1809.

A lábujjak csupaszok, a hátulsó igen rövid.

A PUSZTAI TYÚK.

Pterocles exustus TEMM. 1820.[*Pterocles senegalensis* LIGHT. — *Pteroclorus exustus* PALL.]

Jegyei: gerle nagyságú, szárnytükre agyagsárga, a has sötét esokoládébarna, a kakasnál egyszínű, a jérczénél sötétbarnán és világosabban — avas nádszínűen — haránt csíkos.

Magyarországban e ritka, Észak-Afrikában, Közép- és Dél-Ázsiában honos madarat 1863 augusztus havában HANNIBÁL JENŐ *Szany* községnél (Sopronm.) ejtette el, mely úgy látszik, hogy abban az évben Ázsiából hozzánk látogatott talpas tyúkokhoz szegődött. Európában sem az előtt, sem az után biztosan nem észlelték ezt a fajt s ezért a HUSZTHY ÖDÖN lékai muzeumában maig meglevő példány, az európai orniban az egyetlen bizonyíték.

Ennek a ♀-nek leírása:

Főszíne olyan, mint a nevető galambé; toroka agyagsárga; feje és nyaka feketebarna, könnyalakú foltokkal tarkázott, melyek a szem mögött igen keskeny hosszanti foltokká nyúlnak; mellén nem igen határozott barnás örv; háta, begye az alapszínen feketebarnán harántcsíkos; a mell egyszínű sárgás; a vállfedők feketebarnán csíkosak, mint a hát; a nagy szárnyfedők agyagsárga tükröt alkotnak; az öt első evező sötétbarna, a tollszár — főleg az elsőé — kissé világosabb, a hatodik evező külső szélének hegye fehér, a következőkön ugyanitt még jobban növekszik a fehérség; a has és a lábszártollazat sötétbarna, nevetőgalambszínűen harántcsíkozva; a csüd elől fehéres szőrszerű tollal borított; a faresíkjá olyan, mint a hát; a farktollak hasonlítanak az erdei szalonka farktollaihoz, főleg alul, csak-hogy végük nem fehér, hanem sárgás s világosabban harántcsíkosak; az alsó farkfedők piszkos fehéressárgák, a tollszárak sötétbarnásak, a középső farktoll 2·8 cm.-rel hosszabb a többinél, hegye egyszínű sötétbarna.

Mértéke: Sz. 18·5; F. 6·8; Cs. 2·5; Csőr 1·15 cm.

Középujj karom nélkül 1·8 cm.

Középujj karmostul 2·4 cm.

Szájzugtól a csőr végéig 1·5 cm.

Erre a madárra tartozik, a mit dr. MADARÁSZ GYULA a Term. Tud. Közl. 1890. évf. 610. lapján elmondott. Akkor ő még *gangatyáknak* (*Pterocles arenarius*) tartotta ezt a példányt s leírását sem egészen megfelelőleg adta, mert mellén fekete örvet, hasán fekete színt látott, a mi a

gangatyúkra talál is, de a szóban forgó példányra nem, mert ennél e részek, mint meggyőződtem, sötétbarnák és nevetőgalambszínűen csíkosak.

52. NEM:

TALPASTYÚK.

SYRRHAPTES III. 1811.

A lábujjak kicsinyek, tömzsiék, alul egyetlen talpba nőttek, a hátulsó ujj hiányzik s az egész lábat apró szőrszerű tollazat borítja, miáltal az valami ürgelábhöz inkább hasonlít, mint madáréhoz; az első evező nyársalakúan, vékonyan hegyesedő, sokkal hosszabb a másodiknál; csőr gyenge, kicsiny; a fark ékalakú, középső két tolla nyársalakú s igen hosszú.

A TALPASTYÚK.

Syrrhaptēs paradoxus (PALL.) 1773.

[*Tetrao paradoxa* PALL. — *Syrrhaptēs heteroclitā*; — *Heteroclitus tataricus* VIEILL. — *Pterocles syrrhaptēs* GAB.]

Népies nevei: ürgelábú vagy höresöglábú tyúk (Fehérmegye, Sopronmegye); tatártyúk (Szeged).

Jegyei: gerlenagyságú; evező tollai világos hamvasszürkék; a többire nézve a nemi jegyek biztosan eligazítanak. (L. I. köt. V. tábla.)

Leírása. *Öreg kakas:* főszíne agyagsárgás homokszínű; a fejtető, szemsáv, nyakoldalak egyszínű szürkék; a homlok, torok s a szem fölött húzódó sáv rozsdás-agyagsárga; a mell, melloldalak szürkés nevetőgalambszínűek; a begy táján fehér és fekete foltoeskák 3—4 párhuzamos örvben folynak össze; a has felsőrésze feketésbarna, alább világos hamvasszürke, utóbbi szín átterjed a fark aljára is; a felső részek alapszíne agyagsárgás homokszínű, számos barnás sötét harántszíval tarkázva, a válltájon némi fekete és fehér tollszegések; az első evezők külső széle feketés, egyébként világos hamvasszürkék, mint a többiek; a farktollak sárgás homokszínűen és barnán harántcsíkosak, a nyársszerűen meghoszszabbodottak egyszínű barnás végűek; a lábakat fedő apró tollazat fakófehér; csőre szürkés szaruszínű; szeme sötétbarna. A *tyúk* hasonlít a kakashoz, de toroka, homloka nem oly rozsdás, inkább sárgás; feje búbja

és nyakoldalai nem egyszínűek, hanem sötétebb foltozásúak, a hegyen nincs örv.

Mértéke: *H.* 36—39; *Sz.* 20—23; *F.* (a hosszú tollak nélkül) 10·7—10·11; *L.* 2—2·4 cm.

(A hosszúságba a meghosszabbodott farktollak is beleszámítanak; ezek hossza külön 19·3 cm.-ig terjed).

Még mindnyájunknak friss emlékezetében van az 1888. év kiváló madártani eseménye, midőn távol keletről, Ázsia nagy sivatagjairól, idegen szárnyasok csapatjai özönlöttek be egész Közép-Európába. A talpas tyúkok voltak, melyek hazája földrészünk keleti határától Ázsián át Khináig terjed, hol leginkább a roppant sivatagokat, a Khirgiz, Tarai-noor-és Gobi pusztákat lakja. A Kaspi-tengeren innen már ritka, úgy Khinában is. Észak felé a 46° é. sz. túl nem igen nyomul.

Vízhiány, vagy a szikések, sivatagok gyér növényzetének — melyhez a talpastyúkot az élelemkérdés köti — kisülése s rossz magtermése, túlszaporodás vagy más okok indították-e madarunkat e hatalmas kivándorlásra? biztosan meg nem mondhatjuk; csak sejtjük, hogy ilyféle természetű körülmények játszottak abban döntő szerepet. Azok, kik hazájában figyelték a talpastyúkot, említik, hogy költés után rendszeren bizonyos vándorlásokat tesz, melyek nem azonosak a költőzködés jelenségével s inkább az élelem helyi megcsappanásából erednek. E helyen bővebben nem is foglalkozhatunk e kérdések megvilágításával; elég ha tudjuk, hogy mint ritka vándor, megjelent Európában s hazánkban is, még pedig már több ízben, különösen nagyobb számban 1863-ban s még sokkalta tömegesebben 1888-ban. Régibb jelentkezésének is vannak némi nyomai. Ezek szerint Szegednél a század elején már látták volna, szintűgy 1861-ben Ásothalmánál (Csongrádm.), 1859-ben egyeseket Oroszországban, Dániában, Németalföldön, Angliában, Franciaországban is észlelték. 1863-ban nagyobb csapatok mutatkoztak egész Közép-Európában s nálunk *Bánfalván* (Mosonm.), *Csornán* (Sopronm.), a *Sárréten* (Fehérm.), *Parádon* (Hevesmegye), *Pusztá-Farkason* (Érsekújvár mellett), *Bugyin* (Pestm.), *Nagy-Szebenben*, *Sepsi-Szt.-Györgyön* (Háromszék), *Nagy-Kúnságon* és *Aradmegyében* lőtték és látták, mint azt hiteles feljegyzések bizonyítják. Akkoriban május közepe táján kezdtek jelentkezni; Bánfalván — JUKOVITS adatai nyomán — egész nyáron át tartózkodtak s marhanyomokba rakva tojásaikat, fészkeltek is. 1864 márczius közepéig látták ott őket, azután nyomtalanul eltűntek. Ez utóbbi évben úgy látszik már mindenütt kevés volt s hazánkban csak még egy adat tanúsítja — a bánfalvin kívül — itt-létüket, mely Szegedre tartozik, hol a kubikgyödröknél teleltek ki, s

januárban még előkerültek. Sok év múlt el azóta s már-már feledékenységre szállott az ázsiai vendégek híre s egykori látogatásuk, nem számítva azokat a magukban álló adatokat, melyek szerint 1872-ben, 1876-ban is észleltek egyeseket Európában s 1879-ben Stiriában három darabot láttak s egyet lőttek, végre, hogy 1883 Sziléziában is két darab került puskavégre. Azonban 1887 október és november havában Grodzisko-Debno körül (Galicziában) két-három csapat tűnt föl, a következő esztendőben történő nagy beözönlésnek, mintegy előhírnöke gyanánt. 1888 tavaszától azután — főleg április havától számítva — nap-nap után kaptuk a híreket, hogy itt is, ott is kisebb-nagyobb csapatok mutatkoztak. Különösen május havában szinte egész Közép-Európában tömegesen jelentkeztek s nagyobb síkságokon, ugarföldeken, legelőkön, tarlókon tartózkodtak. Fel Norvégia délibb részéig s nyugatra Angliáig, a Farók szigetcsoportjáig, délen a Középtengerig nyúlt a vándorsereg útja. Magyar földön következő helyeken és vidékeken észlelték vagy lőtték: *Alvincz* (Alsó-Fehérm.), *Bajcs* (Nyitram.), *Bereg-Ujfalú*, *Bérliz* (Zemplénm.), *Borgó-szoros* (Besztercze-Naszódm.), *Bőny* (Györm.), *Család* (Nyitram.), *Czéke* (Sátoralja-Ujhelynél, Zemplénm.), *Félegyháza* (Biharm.), *Fehéregyháza* (Sopronm.), *Ferendia* (Temesm.), *Gémes*, *Görgény-Szt.-Imre* (Maros-Tordam.), *Garany* (Zemplénmegye), *Ipoly-Nyék* (Hontm.), *Jászalattyan* (Jász-Nagy-Kun-Szolnokm.), *Karánsebes* (Krassó-Szőrénym.), *Késmárk*, *Kis-Marton* (Sopronm.), *Karcsag*, *Kis-Jenő* (Aradm.), *Medvezse* (Sárosm.), *Mező-Telegd* (Biharm.), *Nagy-Enyed*, *Nagy-Szeben*, *Oszlop* (Sopronm.), *Pusztá-Kamarás* (Kolozs-megye), *Petrozsény* (Hunyadm.), *Rimaszécs* (Gömörm.), *Röjtők* (Sopronm.), *Rókusz* (Szepesm.), *Rákos* (Sopronm.), *Sepsi-Szt. György*, *Somorja* (Pozsonym.), *Simánd* (Aradm.), *Szentes* (Csongrádm.), *Szepes-Béla*, *Szinyér-Váralja* (Szatmárm.), *Szombathely* (Vasm.), *Szt.-Margita* (Sopron-megye), *Székesfehérvár*, *Szt.-Mihály* (Fehérm.), *Tartaria* (Alsó-Fehérm.), *Tólmegyer*, *Trsztena* (Árvam.), *Tasnád-Szántó* (Szilágym.), *Thurdossin* (Árvam.), *Torda*, *Vajasd* (Alsó-Fehérm.), *Vereb* (Fehérm.), *Úrmező* (Máramarosm.). Szeben-, Máramaros-, Gömör-, Moson-, Szabolcs megyékben több helyen is látták, s bizonyára egyéb vidékeken is, a honnét tudósítást nem kaptunk. Horvát-Szlavonországban szintén észlelték, *Varasd* táján s egyebütt. Hogy a mi területünkön fészkeltek volna, arra hiteles adat nincsen; csak az tény, hogy egy május végén Parndorfnál elejtett tyúkban teljesen kifejlődött tojás volt. Általában európai nyaralásuk alig egy-két pontján találták költve. Az egész bevándorlásból az tűnik ki, hogy május óta mindinkább kevesebb példány került s ősz felé alig néhány vidékünkön volt még belőle. Kisebb számban át is teleltek ugyan,

de már 1889-ből csak *Győr-Szt.-Ivánról*, *Leányvárról* (Zemplénm.) s *Kúnhegyesről* jött hírük s ez utóbbi észlelet márczius 16-áról kelt, mely alighanem az utolsó adat vendégeskedő talpastyúkjainkról. Annyi bizonyos, hogy azóta ismét nyomtalanul eltűntek. Miért nem telepedtek meg, habár sok területünkön alkalmas tanyát találhattak volna? nem mondhatjuk meg. Felmerült ugyan, hogy 1891 szeptember havában Székesfehérváron ismét lőttek talpastyúkot, de ezt hitelesen bizonyítani nem lehet. Az azonban igaz, hogy Közép-Európa néhány pontján egész 1892-ig még találkoztak egyesek vagy kisebb társaságok, mint a nagy vándortömeg silány, itt rekedt, de azóta elpusztult maradványai. A nálunk megfigyelt talpastyúkokról az összes észlelők úgy nyilatkoztak, hogy meglehetősen féltősen, vadán viselkedtek ugyan, néha azonban jámboran bevárták az embert. Utóbbiak alighanem kifáradt, tájékozatlan példányok vagy csapatok voltak. Zajos szárnycsapással keltek; kitűnően repültek, magasra is felemelkedtek, s többnyire csak nagy messze szálltak ismét le vagy nagy ívben újra visszatértek régi helyükhöz. Felrebbenéskor *krik*, *kirig*, *kakuka*, *kükerikszerü* hangon szóltak. Ragadozó madár megpillantásakor meglapultak s hívva tollazatuk alakoskodó színében, így védték meg életüket. Néha egyes talpastyúk fogolyesapathoz is társult.

A lővöttek begyében leginkább magvakat s kevés esetben rovarokat is találtak. Következő növények magvai legtöbbször fordultak elő: *Chenopodium*, *Atriplex*, *Medicago*, *Polygonum*, *Vicia*, azután fűmagvak, s a gabonák közül: árpa, zab, búza. Ha tehát a jövőben újra ellátogatnának hozzánk ázsiai vendégeink, sőt meg is telepednének, óvásuk teljesen jogosult volna, mert leginkább dudvamagokat pusztítanának.

VI. REND.

LÉPKEDŐK.

GRESSORES.

Általában czingár, nyulánk, nagyobb termetű, hosszú nyakú, csőrű és lábú madarak. A hátulsó lábujj rendszeren épp oly alacsonyan áll, mint az előre irányultak (kivéve a flamingót), melyek tövét hártya köti össze, néha csak két ujjat, néha mind a hármat (külföldi fajoknál találkozik egész úszóhártvás, de egészen szabadujjú láb is); legtöbbjüket hol a fejről, hátról, hol a nyakról lecsüngő vagy meghosszabbodott dísztollak ékesítik, némelyeknél ércfényű tollazat is akad; soknál némely testrészek, főleg az áll, fej, nyak, a szem és csőrtő közé eső rész, csupaszok. Életmódjuk igen változatos, de legtöbbnyire mégis vizek, síkságok, tavak, tengerek, mocsarak táján élnek, a földön lépkedve, lassan járkálnak, sekély szélvizekbe, ingoványokba — sokszor hasig — gázolnak, soha sem futnak; reptük egyenletes, csendes, inkább lassú, néha lebegő; vándorlás közben rendszerint határozott szabályos sorban, vonalban, V alakban szállnak; fára, nádra, sőt sziklára is leereszkednek; kevés kivétellel társaságkedvelők, nagy telepekben költenek, száraz ágakból, nádszálakból lazán épült fészkeiket nádba, ágakra, fákra, sőt a földre rakják, 3—5 jobbára egyszínű fehér, kékes, sárgásbarna, hosszúkás, hegyes végű tojást raknak, fiókáik a teljes megerősödésig a fészkekben maradnak; hangjuk tompa korrogás vagy vakkantás, sőt a golyáknak nincs is szólásuk, hanem csőrük káváit összezsattogatva kelepelnek; a legmagasabb észak kivételével az egész földön honosak; lágytestűekből, kis rákokból, rovarokból, halakból, hüllőkből álló táplálékukat mindig a földön, vízben, mocsárban fogják.

XVII. CSALÁD.

IBISZFÉLÉK.

IBIDAE.

Egész alakjuk — kivéve a kanalasgémet — a pólingra emlékeztet; a csőr tompa, nem hegyes végű, puha, csak végén kemény, a felső

káva az orrlyuktól kezdve végig csatornás; lábujjaik tőben kis hártýával vannak összekötve; a 2—3 vagy 3—4-ik evező leghosszabb; a fark egyenes vagy kissé kerek. Inkább a meleg égövben, mocsarak táján, berkekben, mindig nagy társaságokban élnek és költenek; repülve nyakukat előre nyújtják, de kissé S alakúan s nem egyenesen tartják, sokszor szárnyukat eleresztve lebegnek; ide-oda szállásuk közben hosszú szalagvonalba sorakoznak s kigyózá járják a levegőt.

53. NEM:

BATLA.

PLEGADIS Kaup. 1829.

Csőrük sarlós, hengeres, tőben erős, az alsó káva középíg csatornás; a lábujjak tővét összekötő hártýa a belső és középső ujj között kisebb, mint az utóbbi és külső között; a hátulsó ujj valamivel magasabban van, mint az előre állók, a középső ujj karma oldalt fogazott; a harmadik evező leghosszabb.

A BATLA.

Plegadis falcinellus (L.) 1766.

[*Numenius viridis, castaneus* BRISS. — *Tantalus falcinellus* L. — *Numenius igneus* GM. — *Tant. viridis, igneus* GM. — *Ibis falcinellus* VIEILL. — *Falcinellus igneus* GRAY. — *Ibis igneus* D'ALBERT. — *Ibis castanea, cuprea* BRHM. — *Ibis peregrina* GRAY. — *Falcinellus falcinellus* SHARPE.]

Népies nevei: ibisz; batla, saska (Alföld); zsidómadár (Balaton), fekete sneff, pulyka sneff; sórós (Kopács).

Jegyei: egész alakja, nagysága egyezik a pólingéval; főszíne vöröses gesztenyebarna vagy sötétbarna, szárnyai zöldes ércfényűek; szemetája, a csőr és szem között való rész csupasz; a csőr és láb zöldesfekete; szeme sötétbarna.

Leírása. *Óregék nyáron:* vöröses gesztenyebarnák; a fejtető és a pofák biborzöldes ércfényűek; a tarkó tollai üstökösen meghosszabbodtak; a szárny, hát, fark, farkalja zománczos fényű, a hát és fark nagyobb, szárnyfedők sötétkekes biborszínűek, az evezők zöldes ércfényűek; a kis szárnyfedők színe olyan, mint a has. A *tojó* valamivel

kisebb a hímnél és rövidebb esőrű. A *fiatalok* nem vöröses-, hanem sötétbarnák, az ércfényű testrészek színe zöldes bronzfényű s nem kékes biborзомánczú; a fej és torok egyes fehér hosszanti foltokkal tarkázott. Az *öregék téli tollazatban* a fiatalokhoz hasonlítanak, de fejök és torkuk fehérsége túlnyomóbb, hátuk és farkuk biborзомánczú.

Mértéke: H. 50—54; Sz. 30—31·7; F. 10—11; L. 10—10·9; Cs. 12—15 cm.

Ezt a madarat a közfelfogás rendszerint összetéveszti az egyiptomiak «*szent ibisz*» madarával, mely csak annyiban rokona, mint a fűj a fogolynak. Ez a tévedés eredményezte, hogy még most is néha fel-fel ütődik az a bizonyos, napi lapokba is belopódzó hír: «Szent ibiszek a Balatonon», «Egyiptomi vendégek — ibiszek — az Al-Dunánál» stb. Igen természetes, hogy mindezeknek a híreszteléseknek semmi alapjuk sincs, a mennyiben a régi egyiptomiak szent szárnyasára, a hieroglifák közt annyi sokszor szereplő ibiszre vonatkoznak, hanem a saskára vagyis a batlára értendők, mely régi soron rendes lakója alvidéki mocsarainknak. Igaz, hogy némelykor megszokott fészkelő helyeiről eltűnik s áttelepszik máshová, hol eddig nem tartózkodott; ez a helyesere — mely azonban a magyar föld határain belül történik — szülte részben azokat az ujságolásokat, miket fentebb érintettem. Az *egyiptomi ibisz* (*Ibis æthiopica* vagy *religiosa*) Európában nem költ s csak egy-kétszer figyeltek meg Görögországban, a «sötét földrésről» áttévedt példányokat. Azért választottam a mi fajunk magyar elnevezéséül az alföldi «batla» nevet, hogy a jövőben az ibisz név zavart ne okozzon.* A mi batlánk Dél-Európa lakója s alig terjed föl a mérsékelt öv északibb feléig. Mint ritkaságok, egyesek előkerültek ugyan Angliában, Helgolandon, sőt a Farök szigetén is; igazi hazája azonban Dél-Spanyolország, Olaszország, kiváltképpen pedig hazánk délibb részei, a Balkán félsziget mocsarai, a Feketetenger környéke, Perzsia, Közép-Ázsia, India és Khina. Észlelték Ausztráliában, Afrikában, sőt Észak-Amerikában is. Nálunk rangosabb tóságaink, mocsaraink, a Tisza és Duna, Dráva, Száva, valamint egyéb nagyobb folyamaink mellékén, gyakrabban látható s egyes österületeken telepesen is fészkel. Nagy fészektelepe volt a Hanyságban, mely azonban most a kiszáritás korában, elenyészett már; nagy számban költ még a «kolodjvári mocsárban» (Eszéknél), úgy 1879 óta majdnem évenként a Balaton mellékén, a fonyódi «nagy berekben». Árvíz, nádperzselések sokszor megsemmisítik otthonukat s ekkor kénytelen-kelletlen elhuzódnak, más vidéken vetvén meg

* Különbén is az *ibisz* (*Ibis*) más *nem* jelzésére megfelelőbb.

házi tűzhelyöket. Leginkább sásos, nádas, rekettyés, helylyel-közzel tisztásos, mély iszapú, terjedelmes vadmocsarakat kedvelnek. Költőzködő madár s tavaszi első érkezésének országos középnapja: *április 15.*

Megtelepedése után nemsokára fészekrakáshoz lát. Társas természete ez időszakban sem hagyja el, sőt összehozza különféle, szintén telepesen élő madárfajokkal. Kis kócsag, bakesó, üstökös gém, vörös gém azok a szárnyasok, melyek «falujában» a batla is tanyát vet. Néha azonban kanalas gém, szürke gém, kis kárókatona, sőt nemes kócsag is bele kerül a telep lakosai közé. A mocsár nehezen hozzáférhető vad helyein szoktak lenni ezek a tanyák. Fészket hol a nádtorzsokra, vastag czimeres nádba, hol rekettyék ágaira, nádszálakból, sásból, nádlevelekből rakja; suhás, füzes helyeken azonban ágakból épült fészkeket is találhatunk, melyek mélyedése sással, nádlevelekkel, száraz szálakkal van kibélelve; sőt néha elhagyott vagy elfoglalt s melegebbre bélelt bakesó fészkekbe is tojik. A fészkek sokszor igen közel állnak egymáshoz, s egy-egy rekettye bokron több is van. Májusban három, ritkábban négy, tyúk tojással felérő, egyszínű sötétkékeszöld tojást lelhetünk a fészkekben.

Tojásmérték: *H.* 49—53; *Sz.* 35—38 mm.

A telepjük táját zavarva, rögtön oly magasságba emelkednek fel, hogy puskalövés alig érheti őket s összetömörülve keringelnek a mocsár fölött. Igen jól, meglehetősen gyorsan repülnek, néha lebegnek. Általában vad, óvatos s nem egykönnyen megkeríthető szárnyas. Hangját ritkán hallani, különben is a rekedt *kraa kraa* szótagnál többre nem viszi. Augusztus és szeptember elszólítja őket tőlünk telelésre. Ilyenkor ismét hosszú, kigyózdó szalagvonalban szállnak a magasban, mely a tiszta levegőben olyan, mint egy óriási fekete giliszta. Vizi férgeket, rovarokat, ritkábban növényi táplálékot s különösen csupasz csigákat és lópióczákat falatoznak. Legtöbb felbonczoltnak begyében utóbbiakat találtam, még pedig nagy mennyiségben. Halban alig tesz kárt s így inkább hasznos és kiemelendő madár, mely sehogy sem szolgál reá arra a sok helyen divatos kegyetlenségre, hogy bizonyos nagyképű puskások fészektelepjükre rontanak s ott derüre-borura pufogatják őket, főleg az alig szárnyra szabadult fiatalokat is, csak azért, hogy eldicsekedhessenek egy nagy számot tevő vadászszákmánynyal. Ilyen eljárás sem az igazi vadász fogalmával, sem az ember jobb érzületével össze nem fér, sőt *törvényellenes.*

54. NEM:

KANALAS GÉM.

PLATALEA L. 1758.

Hosszú, egyenes, széles, lapos csőrük vége kanálszerű; termetök némileg gólyára, gémre emlékeztet, mert csüdjük igen magas; a fark egyenes.

A KANALAS GÉM.*Platalea leucero dia* L. 1758.[*Platalea leucero dius* NAUM. — *Plat. nivea* CUV. — *Plat. pyr rhops* HODG.]**Népies nevei:** kanál- vagy kalánorrú gém.

Jegyei: kisebb a gólyánál; az áll, szem és csőr közt való rész csupasz; főszine fehér, lábai feketék; az öregek tarkójáról üstökös bóbíta csüng le. (Fejének képe I. köt. IX. tábla.)

Leirása. *Öregek:* főszinük fehér, a begy fölött széles, rozsdássárga, örvszerű folt, a tarkóról üstökszerűen lecsüngő tollak sárgás árnyalatúak; a hát eleje is sárgás árnyalatú; a csőr töve fekete, a kanálszerű kiszélesedés sárga, ugyanily színű az áll és a szem előtt lévő csupasz bőr; a szem vérpiros. A *tojó* valamivel kisebb a hímnél. A *fiatalok* üstöke csak a második évben fejlődik, egészben fehérszínűek, csak a szárny egyes tollain, úgy a farkon vannak nagy *fekete foltok*, a csőr hússzínű, majd szürkés s csak később, a harmadik évben feketül jobban meg; szemök kezdetben világosszürke, majd barnássárga; negyedik évökben teljesen kifejtettek s kiszinezettek.

Mértéke: *H.* 93—98; *Sz.* 36—38·5; *F.* 12—13·7; *L.* 14·7—16; *Cs.* 19—21 cm.

Ez a szép, sajtáságos, exotikus külsejű madár Európa mérsékelt s főleg déli részeit lakja. Északabbra csak Németalföldön s északi Franciaországban költ. Spanyolországban, az Al-Duna mellékén közönséges, s keletre Közép-Ázsiáig, Indiáig, Japánig terjed. Észak-Afrikában szintén költ. Magyarországon hajdan sokkal gyakoribb volt, de a Balatonnál, Velencei tónál, Al-Dunánknál helyenként még mostanság is telepekben fészkel; másutt megfogyva, kisebb számban vagy csak vendégeskedve. Vigyázó, óvatos madár, azért kerüli a lakott tájakat s nagy kilátást nyújtó vagy megközelíthetetlen helyeken tartózkodik. Repülve nyakát előre tartja,

bár mindig kissé 2 alakúan is, de soha sem húzza be, mint a gémekek s azért pl. a kócsagtól reptében is megkülönböztethető. Ő is, mint a batla, gyakran elereszti szárnyait s lebegve száll, különben pedig gyorsabban csapkod szárnyaival a lomhábban járó gémekeknél. Tavasszal, az országos középnap szerint, első érkezése: *április 7—8-ra* esik. Mint a batla, ő is szereti a társaságot, bár ritkábban jár igen nagy, inkább kisebb csapatokban. Vonuláskor a csapat mindig ferde vonalban, néha ^ idomban is repül. Fészkeiket telepesen, rokonnemű szárnyasokhoz, főleg a nagyobb gémfajokhoz szegődve rakják. A Velencei tónál több éven át ismert gémtelenen a kanalas gém fészkek uralkodtak, szomszédságukban voltak a vörös gém-, egyes szürke gém-, sőt vadludfészkek. A kisbalatoni telepen kócsag, szürke és vörös gém költött vele. Némely helyen bakesó és batla fészkei között is tanyázik. A kanalas gém lapos, nagy fészkeit — nádból és nádlevelekből készítve — mindig a mocsár leg-sűrűbb, alig megközelíthető s ladikkal egyáltalában elérhetetlen pontjain, ingólapos helyeken találtam, még pedig vagy a földön, vagy a vastag nád letiprott szálain, közvetlen a víz szintája fölött, de soha sem oly magasan, mint a gémfajok fészkeit. Fán fészkelve nem láttam. Májusban 2—3, ritkán négy fehér, némileg kékesbe játszó, szabályos alakú tojást tojik, melyek alapszínén gyakran elmosódott rozsdaszürke, barnás foltozás is látszik, ez azonban könnyen lemosható.

Tojásmérték: H. 65—75; Sz. 42—47 mm.

Ha fészkeik táját háborgatjuk, idejekorán a magasba emelkednek s magasan keringelnek fölöttünk. Nem is igen ereszkednek le puskalövésnyire addig, míg csak el nem távoztunk. A fiatalokat szüleik úgy etetik, mint a hogy a gólyák szokták: csórt csőrbe dugva adják át nekik az eledelt, később azután eléjük rakják. Csak miután teljesen megerősödtek, hagyják el a fészket s kijárnak szüleikkel a mélyebb, tisztásabb iszaposokba, partokra s úgy mint azok, sajátságosan szürcsölgetve, kanalizva a sekélyes posványban, keresgélnek élelmöket: a vízi férgeket, rovarokat, lárvákat, apró halaeskákat, ebihalakat, ikrát, kis rákféléket, csigákat, békákat. A mai viszonyok közt nem számíthatjuk káros madarainkhoz. hisz aránylag ritka már s azonkívül sem tesz valami számbavehető nagy kárt a halállományban. A mit pusztít, ellensúlyozza a káros és szapora alsóbbrendű állatok számának korlátozásával. E mellett, a kócsag után, bizvást egyik legszebb, legkülönösebb mocsári madarunk, mely főleg társaságban repülve, vagy a mocsárban állongva, szürcsölgetve, igazán megkapó. érdekes jelensége tóvidékeinknek. Megérdemli, hogy kiméljék ott, a hol még van; nemsokára úgylis elszántják alóla a határt s kiszorítják idegen hazába.

XVIII. CSALÁD.

GÓLYAFÉLÉK.

CICONIIDAE.

Ennek a családnak ismeretes typusa a mi gólyánk. Csőrük egyenes, kemény, többnyire hegyes végű, a felső káva nem csatornás, legföljebb az orrlyukak előtt van némi kis barázda; a három előre álló lábujj töve hártványosan összekötött. Alföldi vizenyős síkságok lakói, fákon s némely fajok az emberi telepekhez szokva, házon, kazalon is fészkelnek, de ritkábban telepesen s akkor is nem vegyesen más fajokkal; fészkeik nagyok, erősen épültek s ugyanegy párnak több éven keresztül szolgálnak a szaporítás czéljaira, mely a régi otthont az új tavasszal éppen csak kitatarozza; reptük lassú, nyugodt s igen gyakran szárnycsapás nélkül hosszabb ideig lebegve, úszva, keringelve járnak a levegőet. Reptükben lábaikat hátra s nyakukat egyenesen előre nyújtják; hangjuk nincs, csak kelepelnek.

55. NEM:

GÓLYA.CICONIA *Briss.* 1760.

Csőrük egyenes, oldalt kissé lapított; a szem köre, áll, s külföldi fajoknál néha az egész arcz is, csupasz; a fark egyenes.

A FEKETE GÓLYA.*Ciconia nigra* (L.) 1758.

[*Ardea nigra* L. — *Melanopelargus niger* REICH. — *Ardea chrysopelargus* LICHT.]

Népies nevei: barna vagy erdei gólya.

Jegyei: alig kisebb s nyulánkabb a fehér gólyánál; hasa fehér, egyébként feketés vagy barnászöld, kékes-biborszínű, bronzszerű fémzománczsal; csőre és lábai korallvörösek (a fiatalokéi zöldesszürkés hűszínűek); szeme barnás.

Leírása. Az öreg hím tollzatának fémzománcza igen élénk, a tojó

valamivel kisebb, csőre és lábai halványabb pirosak, a csőr és szem között lévő csupasz rész bőrszínű barnás. A *fiatalok* feje, nyaka barna egyes fehér foltokkal, a többi sötét tollazat is inkább barnásba, mint feketébe hajló s fehéresbarnán szegett, főleg a háton, a fémzománcz csak itt-ott csillog tollazatukon.

Mértéke: *H.* 92—97; *Sz.* 54—56; *F.* 20—21·5; *L.* 19·5—20·7; *Cs.* 17·6—19 cm.

A fekete gólya Európa mérsékelt és délibb részeiben helyenként, bizonyos vidékeken gyakori. Spanyolországtól Németországon, Magyarországon, Közép- és Dél-Oroszországon át Közép-Ázsiába terjed s Észak-Khinában vannak legkeletibb költési helyei. Északi előfordulásának határa a Keleti tenger s csak ritka esetben találtak Svéczia déli részeiben egyes költő párokat vagy Dél-Norvégiában vendégeskedő példányokat. Hazánkban nem valami sok helyen költ; még legszámosabban a Drávafokon a «keskendi erdőben». Költözködéskor azonban többfelé látható. Tavaszi első érkezésének országos középnapja: *márczius 30.* Szeptemberben ismét eltávoznak s Közép- sőt Dél-Afrikában, Indiában telelnek. Életmódja, szokásai, mozdulatai szakasztottan olyanok, mint házhoz szokott fehér atyafiáé; csakhogy a fekete gólya sokkalta vadabb, szemesebb és emberkerülőbb. Épületekhez, falukhoz, tanyákhoz nem szokik, hanem a síkságok erdeiben — nem is mocsaras erdőben — üti fel tanyáját s fákon, laza telepekben vagy egyes páronként fészkel. Egy-egy fészek 100—500 lépésnyire van a másiktól — bizonyos erdő részben — s ritkán közelebb is. Fészke sokkal kisebb, mint a fehér gólyáé s ágakból készült silány alkotmány, mely hatalmas régi fák oldalágára, a törzs villás szétágazásába van rakva, ritkán a fa csúcsára. Április közepén a tojó lerakja 3—4, ritkán 5 fehér, kékesen áttetsző tojásait s majd egy hónapig üli.

Tojásmérték: *H.* 65—70; *Sz.* 45—50 mm.

A fekete gólya, habár némileg erdei madár, mégis mindig vizek közeléhez vonzódik, mert tápláléka, élete oda utalják. A mit érhet és megölhet, azt vadászsza, de különösen a halnak nagy barátja és puszítója. Ezért úgy vadászati, mint halgazdászati szempontból igen kártékony.

A FEHÉR GÓLYA.

Ciconia ciconia (L.) 1758.

[*Ardea ciconia* L. — *Ciconia albescens, nivea, candida, major* BRHM. — *Ciconia alba* BECHST.]

Népies nevei: gólyamadár; házi gólya; eszterág; esztrág; ezakó; koszta (Székelyföld), gagó.

Jegyei: fősziene fehér; evezői feketék; csőre és lábai pirosak; a negyedik evező leghosszabb; szemköre szürkésfekete; szeme sötétbarnás, szélén világosszürke. (L. I. köt. 5. kép.)

Leírása: az *öreg*ek fehér, mely szín azonban nem ragyogó tiszta, hanem mindig mocsos, szennyes; az evezők, nagy szárnyfedők és a hosszú válltollak feketék, a begytollak meghosszabbodottak. Ivar szerint külsőleg nem különböznek. A *fiatalok* is olyanok, mint az öregek, csak evezőik feketesége inkább barnásba hajló.

Mértéke: *H.* 93—99; *Sz.* 56—58·5; *F.* 22—23·6; *L.* 20·6—21·5; *Cs.* 18—19·7 cm.

A gólya Közép- és Dél-Európa vízgazdag, mocsaras rónáit lakja, északfelé ritkább s az 58° é. szél. fölött már mint ritkaság sem igen került. Kelet felé Közép-Ázsiáig honos.

Hogy nálunk mily közönséges, ismert s egyenesen egyike síkságaink legjellemzőbb madarainak, azt mindnyájan jól tudjuk. Alig van nálánál népszerűbb szárnyasunk. Szeretik, sőt tisztelik őt széles e hazában akár a fecskét, vagy tán még jobban. Nem kutatják: érdemes-e arra, hogy megbecsüljék? A közfelfogás megingathatatlanul az: hogy a gólya «tisztítja a határt mindenféle féregtől, kigyótól, békától» s ezért, meg mert «szerencsét hoz a háznak», melyre fészket rakott, soha senki bántani ne merje. Jaj annak, ki gólyát lő! A nép sok helyen az ilyen vadászt képes volna agyonütni. De miért is nőtt hát annyira a magyarság szívéhez? csak azért, mivel az utálatos békát és kigyót megöli?

Részben ezért is, de főleg mivel oda szokott az ember házatájához, ott bizalmaskodik fészke a kéményen, az akoltető végén, a boglya tetején, és mert nélküle hiányoznék az Alföldből egy eredeti, szükséges vonás. Az Alföldet, édes hazáját, pedig szereti a mi népünk színe-java, hisz bölcsője az, a nemzet szíve tája; szereti pedig egész teljességében, úgy a mint van. Gólya híjával azonban elveszne belőle egy ősi bélyeg. És érzelmi kapesok is fűznek minket az egy lábon álldogáló, mélabúsan elgondolkozó, komoly képű, horgasztott csőrű gólyamadárhoz, mely hol itt, hol

ott búsulgat a réten, a pocsolya szélén, vagy fontolgatva, kimért lassú lépéseket téve sétálgat a gyepen, mezőn. Az ő lényében és saját magunkban rokonhúrok pendülnek: mindennapos érzéseinknek, alaphangulatunknak közössége. Születéstől fogva halálig, szinte a gólya az a madár, melyet legtöbbet, legközelebbről látunk, melyről legtöbbet hallunk. Elgondolja a magyar ember, hogy az a hosszú, piros lábú és csőrű, nagy fehér-fekete madár azért telepedett bizalmasan házára, mert vonzódik hozzá, már pedig népünk lelkületének egyik alapvonása az, hogy a ki szeretettel közeledik feléje, azt épp oly szeretettel hűségesen fogadja be szívébe. És jól esik neki, ha az ősz levélhullása nyomán keletkező búsongását, a kikelet fakadásával nyilatkozó vidor reménységét valami élő lényhez fűzheti. A házat lakó, költözködő gólya legközelebb esik hozzá — tehát ahhoz fűzi. Szóval a gólya és magyar népünk közt szoros viszony fejlődött, melyet hirtelen megbontani teljes lehetetlenség. Pedig mégis meg fog az bomlani, már bomladozik is: a kultura nagymarkú, mohó keze lassan, de éppen ezért biztosan, ront neki.

Más népeknél is megvolt — bár, hangsúlyozom, távolról sem oly mértékben, mint nálunk — sőt megvan a gólyának népszerűsége. Szinte általános a gyermekészbén, hogy a testvérkéket a gólyamadár hozza s mindnyájunkat is — valamikor régen — az halászott ki a mocsárból, tóból. De mi még sokkalta többet is tudunk madarunkról s gyermekjátéktól a komoly politikáig szerep jut neki: mondóka, közmondás, népdal, népies műköltészet nevezetes alakja ő, mint a melynek természeti sajátosságai élesen ellesve, való hűséggel kidomborítva jelennek így meg előttünk találó vonatkozásokban. Lehetetlen mindezekre kiterjeszkednünk, itt csak a legjellemzőbbekre vethetünk pillantást; a kivonható tanulságra ennyi is elegendő.

PETŐFI remek költeménye «*A gólya*» az első, melyre utalok, mert ebből világosan és tisztán érthetjük, miért szereti a magyarság a gólyát?! A költő személyét bizvást helyettesíthetjük egész népünkkel, mert a mit ő magáról beszél itt, azt akár fejenként is elmondhatnánk. «Legkedvesebb madara a gólya, mert az édes szülőföld, a drága szép alföld lakója.» Szereti «mert együtt növekedett vele s már akkor kerepölt fölötte, mikor még bölcsőjében sírt». S bár «se tolla nem ragyog, se szép hangot nem ad» s «egyszerűen, félig feketében, félig fehérben jár», mégis vele tölté egész életét, vele ábrándozott a «puszta legmélyén», megszerette, mint «az egyetlen valót, mely egy álmodott szebb korból fenmaradt». Ezért megérkezését minden esztendőben «várja» s mikor őszszel távozik, szerencsés utat kíván «legrégibb barátjának». Nem-e tolmácsa a költő mind-

nyájunk érzelmeinek? Igen természetes hát, hogy az elnyomatás szomorú korszakában, mikor az ötvenes évek írói a szabad szót nem mondhatván ki, képletesen beszéltek a nemzethez, nem egyszer a gólyamadár lényéhez fűzték érzelmeiket, azt állítván oda, mint a nemzet, a haza helyettesítőjét, vagy a honfikebel sajkásának tolmácsát. ARANY «A rab gólya», TOMPA «A gólyához» című költeményében fejezte ki csordultig telt benesejének keserűségét; előbbiben a rabgólya csonka szárnyával jelképezi a leigázott hazát, a megnyirbált, eltörölt alkotmányt, utóbbiban a költő a gólyának beszél el a sivár valót, a jelen reménytelenségét, őt kéri meg, hogy adja hírül a szomorúságot, csüggedést a «bujdosóknak»; figyelmezteti, hogy ne is térjen vissza többé, mert fel van dűlva régi fészke helye s új fészket sem rakhatná biztos tetőre; vigasztalja, hogy hiszen ő boldogabb, mint mi:

«Neked két hazát adott a végzeted:
Nekünk csak egy — volt! . . . az is elveszett!»

A finom biológiai ismeret s a gólya és magyarság közt fennálló kapocs ARANYNÁL, TOMPÁNÁL ÉS PETŐFINÉL megkapóan nyilatkozik. De nyilatkozik az egyebekben is. Különösen a búslakodva, gondolkodva, komolyan, mintegy magában, árvultan állongó gólya képét, mely jellemző az Alföldön s TOMPA is oda helyezi:

«Féllábon állva, itt búsul az esztrág»

számos analógiában megtaláljuk népdalainkban, közmondásainkban, népies költészetünkben. Ime néhány:

«Árva vagyok, mint a gólya,
Kinek ninesen pártfogója.» (Népdal.)

vagy:

«Hegyen ülök, búsan nézek le róla,
Mint a boglya tetejéről a gólya.»

PETŐFI.

«Gondolkodik mint féllábon a gólya.»
«Gondolkozóba esett mint a gólya.»
«Elvitte kedvét a gólya.»

Más értelműek azután: «Vigyen el a gólya», «Kerülgeti a gólya» (családi örömeiket vár), «Ennek se kerepül többet a gólya» stb. Borsdalban is azt énekeljük:

«Igyunk az elment gólyáért»,

ha a távozottak egészségére kocczintunk.

A kikelet vidám és az ősz bánatos hangulatát legtöbbször a gólya érkezéthez vagy távoztához fűzi népünk; az alföldi ember mindig, csak a domb- és hegyvidéken lakó — a kinél madarunk nem tanyázik — a fecskéhez. Ez a két madár a magyarnak legsajátosabb tavasz hirdetője és a tél közelségét jelentője. Ők hozzák meg, ők búcsúztatják el nyarunkat:

«Megenyhült a lég, vidul a határ
S te újra itt vagy jó gólyamadár»

mondja TOMPA, s viszont PETŐFI:

«Jön az ősz, megy a gólya már,
Hideg neki ez a határ.»

JÓ BENICZKY PÉTER uram 1620-ban tömören versbe szedte madarunk egész életét:

«Gólya is gázolja,
Mocsárokat járja,
Kigyót, békát foghasson;
Fészket rak kéményen,
Nem fél füst rámenjen:
Korog, kotyog hangosan.»

Gyermekjátékban is szerepel, midőn egynek fejére tesznek valamit s ezt körülugrándozva mondják:

«A pap házán *gólyafészek*,
Minden ember látja,
Csak a pap nem látja.»

Vagy mikor ketten kezét fognak s azon egy kisebb társukat körülhordozzák, azt dudolják: «Gólya viszi a fiát» (a német: Engerltragen). Néhol azt tartják, a ki tavaszkor az első gólyát szállva látja, az rövid alvó lesz abban az évben, a ki pedig állva látja, az hosszú álmú. Vége sem lenne, ha az idevágó anyagból tovább akarnék meríteni, azért lássuk már most madarunkat a természethistoria világításában. Annyi bizonyos, hogy újat alig mondhatok, csak azt, a mit mindnyájan tudunk róla, foglalhatom rendezetten keretbe, s méltathatom *elfogultság nélkül* gazdasági fontosságát, hasznos vagy káros voltát.

Mint igazi költözőkődő madár, melynek első érkezését általánosan figyelik, sőt meg is jegyzik, nagy anyagból kikerült országos középszám szerint: *márczius 30-án* jelenik meg nálunk. Hogy mennyire népszerű a gólya megjelenése, annak bizonyosága az a népies elnevezés is, melylyel több

helyen a márczius végén beállító viharos időt, havazást «gólyaförgeteg» névvel illetik. Gyakran az egyes párok egyszerre érkeznek s azonnal régi fészkekbe szállnak, néha azonban az egyik előbb jön s egy-két nap múlva a másik. Megérkezésök után rendszeren hosszabb ideig csendesen állnak rég nem látott otthonukban s látszólag pihennek. Később azután csak az éjjelt töltik abban; napközben — délelőtt, délután — egy-egy kirándulást tesznek, élelmöket keresik s néhány óra múlva ismét haza térnek. Április első felében javában udvarolgatnak s szinte nap-nap után szorgalmasabban «kelepelnek» vagy «kerepelnek», miközben fejüket hátukra vetik s csőrüket csattogtatva, ismét előre nyújtják. Néha azonban repülve is kelepelnek; a fészekben ülő tojó így fogadja megtérő párját s az a levegőben felel neki. Úgy látszik, hogy a párok példás ragaszkodással frigyüket egy «gólyaöltőre» kötik s hűségesen kitartanak szerelmökben, vonzódásukban. Számos példa bizonyítja ezt, sőt azt is, hogy özvegyiségre jutottak többé nem vetették le a «fátyolt» s rideg egyedüllétben élték hátralevő napjaikat, megtérve a fészkekhez, elvonulva teletésre, de csak egymagukban — éveken át. ТОМРА költeményt is irt az «Özvegy gólyáról».

A még «legények» azonban sokszor heves küzdelmek árán juthatnak kiválasztott mátkájuk birtokába s ugyanoly elkeseredett harc-czal foglalnak le holmi üresen maradt, de más fiatal pároknak is szemét szűrő fészket. Annyi nálunk a gólyafészkek, hogy új építkezésekre csak itt-ott kell fanyalodniok s ekkor is többnyire előre segített már nekik a gazda, régi kocsikereket tett a pajta vagy akol végébe, arra néhány vastag ágat is, hogy kedves madarának kedvet csináljon a megtelepedéshez és munkáját könnyítse. Sokszor pusztá rúd tetejére teszik a kereket s ide fészkeltetik a házi gólyát. A gólya fészket legtöbbször épületeken, kéményeken, tornyon, kazalon, boglyán, de csonka, vastag fákon, fasorok nagy fáin, sőt erdőben is találhatjuk. A nagy magyar Alföldön, úgy látszik, ritkábban fészkel fákon, ellenben a Dunántúlon gyakrabban. Az utóbbi fészkelés néha telepes is. Fehérmegyében ismerek egy fasort, hol egy-egy nagy fán 4—5 gólyafészkek áll s mindegyik lakott. Vas megyében Kocs vidékén Boba és Kis-Czell közt levő vasutvonal mentén egy kisebb erdő-részletben, koros tölgyfákon van kiválóan népies gólyatelep, hol aránylag alig pár hold területen 30—40 fészkek lehet együtt. Egy-egy fán kettő-három is. A gólyafészkek hatalmas, vastag faágakból van rakva, belseje vékonyabbakkal, gyökerekkel, rögökkel, gyepdarabokkal, szénával, szalmával bélelve. Április közepén a tojó lerakja tojásait, számra 3—4—5 darabot, melyek szabályos alakúak, sárgásan áttetsző fehér színűek.

Tojásmérték: *H.* 67—74; *Sz.* 50—52 mm.

A költés java gondja a tojónak osztályrésze, de néha a hímnek is, kiségitőként, meg kell osztania a gondot, mikor ugyanis párja étel után néz. Körülbelül egy-havi kotlás után fakadnak meg a tojások. A kis gólyafiak esetlen jószágok, nem tudnak lábra állni és sokáig nevelődnek, úgy, hogy két hónapnál is tovább tart, míg a szülők gondviselése alul felszabadulnak. Kezdetben csak sarkukra támaszkodva üldögélnek s lábaik megerősödésével emelkednek föl. Az öregek éber figyelemmel vigyáznak családi boldogságuk épségére, nem hagyják magzataikat egyedül, hanem míg az egyik eledelt hord nekik, addig a másik szemmel tartja a háztáját. Mint afféle torkos jószágok, sokat esznek, azért a szülőknek kijut a fáradságból, hogy kellő bőséggel lássák el az éhezőket. A fészekhez hordott eleséget egyszerűen elejbük ökrendik, de a vizet úgy itatják meg velök, hogy csőrüket egymásba dugják. Igaz, fióknevelés közben sok piszkot csinál a «házi gólya», a tisztaságos háziasszony zsémbel is miatta, sőt szidja a kelepes madarakat, hogy több becsületet tanulhatnának, de azért világért sem bántaná őket, a hűséges «albérlőket», melyeknek élete folyása annyi mulatságot szerez a háznépnek s főleg a gyerekseregnek is.

Mikor a vidék gólyái megnövekedtek s kirepültek fészekükből, szülőik vezetése mellett tanulatják a repülés művészetét. Minden este megtérnek — a haladásuk szerint közelebb, vagy messzebb terjedő — kalandozásaikból a meleg otthonba s ott töltik az éjszakát. Ha azután szárnyizmaik teljesen kifejlődtek, megedződtek, s megjött gólyához való eszük — mely nem kiesinylendő ám! — nagyobb társaságokba verődnek s járják a sekély iszapost, a tarlót, réteket, gyepeket, de már bizonyos nyugtalansággal. Házi tűzhelyök tájától is mintha idegenkedni kezdenének, szóval készülnek a búcsúzásra. A fészekaljak seregekké növekesznek, idegen csapatkákkal erősbödnek s augusztusban-szeptemberben végleg elbúcsúznak. Felszállnak a magasba, el-elkeringőznek csigavonalban, mindig magasabbra emelkedve, majd irányt véve dél felé eltűnnek a szemhatárból. Néha azután, mikor már a mieink rég elmentek, idegen gólyák százas seregei, sőt hazánk délibb részein még annál is több darabból álló csapatok merülnek fel a levegőben, néha rövid pihenőre meg is szállnak, többnyire azonban csak átsietnek határunkon. Az erdélyi szorosokban is figyeltek meg ilyen átutazó nagy seregeket. A költőzködés szakán kívül nagyobb számban ritkán látni, általában nem csatlakozik más fajú madarakhoz, hanem magának, családjának él. Feltűnő azonban, hogy némely vidékeken még nyár elején is, tehát a költés java szakában csapatban járnak

a gólyák s mintha nem is tudnának családi kötelemről, élik világukat a rétségeken. Ezt a jelenséget tapasztaltam 1895 május és június első felében az Al-Duna mellékén Temesmegyében. 50—60 gólya sétálgatott rendszeren a Duna árterén s nem gondolt fészkelésre; az igaz, hogy ennek daczára a közeli községek házain a fészkek el voltak foglalva. Sejtettem, hogy aligha idevaló madarak ezek, hanem talán olyan helyekről származtak, hol valami körülmény megzavarta költésüket. Később csakugyan megjött a hír Nagy-Kunságból is, hogy az ott élő gólyák nem fészkeltek, hanem csapatosan járták a rétségeket. Valószínű, hogy ennek oka az 1894-ik évi rossz takarmánytermés volt, midőn is a széna- és szalmakazalokat a tél folyamán sok helyt feletették s így azokon a vidékeken, hol a gólyák kazalokra rakták fészkeiket, megsemmisültek a megszokott fészkelő helyek. Ilyen otthonuktól megfosztott gólyatársaságok azután csatangolásra fogták a dolgot.

Említettük már, hogy madarunk kiváló szellemi tehetségekkel van megáldva. Ennek köszönhetjük azt, hogy bizonyos tekintetben félig háziállat lett, az emberi lakásokhoz huzódott. Mert éles megfigyeléssel tud különbséget tenni jóbarát és ellenség között. Azonnal észreveszi a rossz szándékot s akkor vad, félnék, ellenkezőleg szelid és bizalmas. Hogy lénye szerint nem egészen ártatlan és jámbor, azt már különféle szóbeszéd, suttogás elárulta. Hisz nem egyszer hallottunk gólyákról, melyek elköltözés előtt erőtlen, beteg társukat megölték, sőt emlegették azt is, hogy a hímgólya megölte párját, melynek tojásait lúdtojással cserélték ki stb. Efféléket mindig mesebeszédnek tartottunk. De úgy látszik, van azoknak való alapjuk s itt sem hiába zörgött a haraszt. Tisztán és kétségtelenül megbizonyult ugyanis, hogy szárazság idején, hazánk több vidékén, a gólyák — nem találván fiókáik számára elég bőségesen eledelt — azokat egyszerűen megölték s kidobták a fészekből.* A gyilkos szülők borzalmas tettük után kerekét oldottak s elhagyták a fészek táját. Az is bizonyos, hogy ilyen aszályos évben sokkal előbb — már augusztus elején — költöztek el gólyáink telelőhelyük felé; egyelőre ugyan valószínűleg csak délebbre, hol bővebb élelem kínálkozott s csak később Afrikába.

A gólya hasznos vagy káros voltát illetőleg többféle nézet vert gyökeret. Neves megfigyelők majd hasznosnak, mások határozottan károsnak mondják. Mi nem helyezkedünk külön álláspontra, hanem tárgyilagosan akarunk mérlegelni, minden tényezőt tekintetbe véve, mely latba kerül-

* Ide vonatkozó érdekes adatokat l. «Aquila» 1894. I. évf. 166—168. lapokon.

het. Általánosan igaz, hogy *mindent, a mi mozog s a mit elérhet*, hatalmába ejt. Apró rovaroktól kezdve a hüllőkig, emlősökig mindenféle kisebb állatot felfal, csak megkeríthesse s elbánhasson vele. Így azután természetesen igen sokféle lehet az ételme, tehát megfelelőleg több érdek-kört is érint, s helyileg, sőt idő szerint is elbirálást követel. Bizonyos, hogy békát, kigyót, egereket, vakondot, vizipatkányt, cziczikányokat előszeretettel eszik, de feldulja a réten, tarlókon, gyepeken fészkelő apró madarak fészkeit is, elköltvén azok fiókáit; megfogja a még esetlen vagy süldő nyulacskákat, fűrj- és fogolycsibéket; lúdlegelön, a falu pocsolái körül elkapkodja az apró majorságot; nemkülönben halászatra is vetemedik, de temérdek rovar is pusztít; tüzeshasu békát, varangyot nem fogadja be gyomra, de azért sokat megöl s ott hagyja. Felbonczoltak begyében különösen sok futó bogár (*Carabus*, *Feronia*, *Pterostichus*, *Harpalus*) s más rovar maradványait; néha sok *méhet*, darazsat, szöcskét, sáskát, csigákat, nagyobb legyeket, férgeket találtak. Mindezekből tehát kiséül, hogy a közfelfogásnak «a gólya a határt tisztítja mindenféle féregtől» csak részben van igaza, már csak azért is, mert számos — gazdaságilag úgy mint vadászatilag hasznos — állatot is elemészt. Fészekrablásaival, majdnem kizárólag csupa gazdaságilag hasznos madárfaj szaporodását — még pedig ott, a hol sok a gólya, érzékenyen — csökkenti; vakond pusztításait — minthogy ez számos csinasz, pajor és kártékony rovarálcza, féreg emésztésével sok hasznot is tesz — szintén nem lehet jó tulajdonságai közé sorozni, csak úgy nem a majorságot illető tolvajlásait, valamint a vadászatnak, méhészetnek és halgazdaságnak okozott kártételeit sem. Kigyó és béka öldökléseit sem lehet jó szemmel nézni, mert mérges kigyót nem sokat pusztít, a többi pedig — kivéve a hasznos madarak tojásait szüresülő vízikigyót (*Coluber natrix*) — csak úgy hasznos, mint a legtöbb béka is, kivéve a tavi békát, mely temérdek halivadék felfalásával nem éppen ártatlan szerepet játszik a halgazdaságban. Kiváló hasznot hajt a gólya a gazdának a temérdek káros rovar elpusztításával, egerek tizedelésével. Különösen mikor egeres esztendő van s a túlságosan elszaporodott gabonatorvajok érzékenyen sujtják vetéseinket, gólyaink rendkívül hasznosak. Ilyenkor a vándorlásra összecsoportozott gólyák — éppen ősszel szokott az egéresapás javában virágozni — valósággal egérből élnek s szemlátómást, észrevehetőleg belemarkolnak a kártékony rágesálok apasztásába. Ha ezeket latolgatjuk, kár és haszon körülbelül egysúlyúak, talán előbbi valamivel lebillenti a serpenyőt, főleg ott, hol igen számos ez a madarunk s a viszonyok is olyanok, hogy több kárt, mint hasznot tehet. A vadászat szempontjából is, a hol rendezett vadóvásra, tenyésztésre

kiváló gondot fordítanak, hol az apró szárnyas vad: fácán, fogoly, fűrj stb. a fővadnem, éppen csak tűrni lehet a gólyát, de valamire való szaporodását meg nem engedhetjük. Az ugyan, hogy túlságos ragadozó és károsítója volna e szárnyasoknak — mint sok vadász képzelme s egyes esetekből általánosan ítélkező véleménye mondja — nem felel meg a valóságnak, már csak azért sem, mivel tudvalevőleg fogoly, fűrj, fácán nem pusztá, gyérnövényzetű helyeken fészkel, hanem lehetőleg magas fűben, gazban, lábon álló vetésekben, luczernásokban; a gólya pedig ilyen helyekre nem igen sétál, hanem alacsony növényzeten, tarlókon bogarász. Kaszálás után ugyan el-el csíp egy ügyetlenebb fogoly-, fűrj- vagy fácán-csirkét, nyulsüldöt, de legtöbbjéhez nem férhet, mivel azok is a sűrű *magas* növényzetű helyeken bujkálnak.

Ebben a világításban tehát — habár nem egészen az az ártatlan szent madár ő, mint a minék legtöbbben tartják — mégis határozottan csak helyileg, bizonyos viszonyok közt lehet őt károsnak mondani s túlszaporodását korlátozni — ez esetekben a gazda, a vadász, a hal- és méhtenyésztő gondoskodhatik a maga ügyében védekezésről, de ellenkező esetben, mikor például egér túlszaporodáskor látja a bogarászó, vadászgató gólyát s mikor az apró szárnyas vad csirkéi már repülések stb. szívesen fogja fogadni kelepese madarunkat. Kiadni a gólyapusztítás jel-szavát s annyira menni mint Németországban, hol lődíjakat adnak az elejtettekért, akárcsak ragadozó madarak karmaiért és csőréért, nálunk határozottan nem volna helyén való. Mert mostanában elég területünk van, mely még nem állott a kultúra szolgálatába, azonkívül, mert nem kicsinylendő a nép felfogása, melyet gyökeresen felfordítani nem is tanácsos s idő előtt való volna. Sőt inkább számolni kell avval a viszony-nyal, mely a magyarság apraja-nagyja és a gólya között régi soron fenn-áll, s a melynek háttére bizonyos káros oldalakat is megennyhítő körülmény; hisz örülünk, ha háztetőnket felkeresi ez a természetes jellemző madár, örülünk, ha eleresztett szárnynyal látjuk lebegni a lég végtelenségében; ha halljuk ismert kelepelését, figyelemmel kísérelhetjük életmód-ját, tulajdonságait. Ettől csak meg nem fosztjuk magunkat! s nem ölhet-jük ki őt, melynek alakja nélkül sok-sok vidékünk egy jellegzetességével árvulna meg.

A gólya érzelmeket sőt bizonyos költői hangulatokat is fakaszt bennünk, melyek sajnos, úgysis oly eltűnő, elenyésző életűek már rideg korunkban — ezért hunyjunk szemet rossz erkölcesire, nézzük a jókat s ne tépjük szét teljesen azokat a szálakat, melyek ő hozzá csatolnak. Legyen csak továbbra is a magyarság madara, s kíséreljük el

továbbra is szemeinkkel «mikor száll a kéklő égen», nem felejtve a mit TOMPA ír:

«Mert ez a madár mintha sorsunk
Élő képe volna.»

XIX. CSALÁD.

GÉMFÉLÉK.

ARDEIDAE.

Sovány, czingár, oldalt lapított termetű, nagy és középnagy madarak; számos fajt bóbíta, meghosszabbodott begytollak s foszlott finom válltollak ékítenek. Csőrük ritkán kissé hajlított, rendszeren egyenes, kemény, hegyes; a kávák élei a csőr végén ráspolyosan finoman kireszeltek s ugyanott némi gyenge fogszerű kivágás is látszik; a kávákon az orrlyuktól a csőr közepéig, vagy valamivel tovább, vonalas barázda van; csüdjük rövidebb, lábujjaik hosszabbak, mint az előbbi nemé, a külső két lábujj töben hártýasan összekötött; a hátulsó ujj karma legnagyobb s leghajlottabb, a középujjé pedig oldalt fésűsen fogazott; a fark egyenes, 10—12 tollú. Kigyószerű hosszú fejök, csalfa, mereven tekintő szemök, hosszú nyakuk, melyet ülve annyira behúzhatnak vállaik közé, mintha nem is volna, sajátyszerűen jellemzik őket. Ágakon, nádszálakon ügyesen kapaszkodnak, lassan járnak, néha mozdulatlanul sok ideig egy helyben lesnek, gunnyasztanak; repülésök lassú ütemszerű, nyakukat behúzzák, lábukat elnyújtják. Általában igen különös, kómikus, esetlen mozgású madarak. Náluk erősebb állatokkal s emberrel szemben gyávák — csak szükségből védekeznek — gyengébbek iránt azonban kiméletlenek. Hangjuk rikácsoló, korrogó. Telepesen «gémfalukban» fészkelnek vagy saját fajrokonaikkal, vagy vegyest, rokonnemű, sőt más rendhez tartozó madarakkal is. Alig néhány faj van csak, mely inkább magában költ. Fészkeik nagy, laza, nád, faág alkotmányok s nádasokban, rekettyésekben, nedves ligetekben, erdőkben találhatók. Tojásaik száma 3—6; ezek egyszínű fehérek, fehéreszöldek, fehéreskékek, hosszúkás, mindkét végükön hegyes alakúak. A tojó egyedül üli fészket, a fiatalok repülős korukig nem hagyják el azt. Az ivarok színezete nem különbözik, de a fiataloké elüt az öregekéétől. Táplálékuk első sorban hal, azután békák s egyéb hullók, lágy testűek, férgek, rovarok, mellesleg kisebb emlősök. Prédájukat valószínűleg «szigonyozva» ragadják meg. Vizek, tavak körül, mocsaras erdők-

ben tartózkodnak. Egyes fajok inkább éjjeli, mások ellenben nappali életet élnek.

56. NEM:

BAKCSÓ.

NYCTICORAX *Rafin.* 1815.

Középnagyságú, inkább éjjeli, mint nappali madarak. Termetök zömök s nyakuk sem túlhosszú, no ha hosszú, sűrű tollazatú; meglehetősen nagy fejök tarkójáról 2—3 igen keskeny, hosszú toll nő ki (az öregeknél); szemök nagy; a csőr erős, nem igen hosszú s kissé hajlított; farkuk 12 tollú.

A BAKCSÓ.

Nycticorax nycticorax (L.) 1758.

[*Ardea nycticorax* L. — *A. kwakwa* SAM. GM. — *Ardea maculata* GM. — *Nycticorax europæus* STEPH. — *Nyct. ardeola* TEMM. — *Nyct. griseus* STRICKL. — *Nyctiardea europæa* SWAINS. — *Scotæus nycticorax* HEUGL. — *Nycticorax badius, orientalis, meridionalis* BRHM. — *Nyct. gardeni* GUNDL. — *Nyct. nævius* GRAY. — *Nycterodius nycticorax* MACG.]

Népies nevei: vakvarju; kvakvarju; éjji gém; oláh pap (Erdély); kvakker; kakcsó (Alföld); vasfejű gém; vakkánya (Csornai hanyás); kakata (Baja).

Jegyei: varju nagyságú, de hosszabb nyakú és lábú; az öregek fejteteje és háta fekete, zöldesen érczfényű; szárnyuk világos hamuszürke; az alsó test fehéres; tarkójuk 2—3 hosszú tolla fehér; csőrük fekete; szemök karminpiros; lábaik hússzínű sárgák. A *fiatalok* egészben szürkésbarnák, nagy, fehér — részben cseppalakú — foltozással tarkítva; szemök sárgásbarna, csőrük feketés szaru színű vagy zöldesszürke, lábaik szürkészöldek. (L. I. köt. IV. tábla.)

Leírása. *Öregek:* fejök búbja a tarkón túl csücsban összefutó rajzolata, úgy a hát s néhány nagy válltoll fekete, zöldes érczfénnyel; a szárny világos hamuszürke, úgy a tarsik és a fark is; az alsó szárnyfedők, farkalja, czombok, a szárny hajlása és az első evező külső szélének szégeése majdnem végig fehér; a homlok, a szemek fölött húzódó sáv, egész alsó test fehér, helyenként némi sárgás és szürkés árnyalattal; a nyak oldalai és a tarkótól a hátig terjedő rész fehéresszürke, a pofák mögött sárgás.

A fiatalok tarkótollai *üstökszerűen* kissé meghosszabbodottak, felül alapszínük csokoládébarnás, a fej, nyak rozsdássárgán, finoman hosszában foltozott; a hát sötétebb és sárgásfehéren, fehéren, cseppalakúan foltos; a hát eleje és a váll egyszínű barnásszürke; az evezők feketésszürkék, hegyükön fehér folttal; alul az egyszínű fehér torok kivételével fehér alapon szürkésbarna hosszanti foltokkal tarkítottak; a fark és farsík sötétszürke.

Mértéke: *H.* 49—53; *Sz.* 29·9—32; *F.* 11·2—11·4; *L.* 6·8—7·5; *Cs.* 7—8·2 cm.

A bakesó Közép- és Dél-Európában, Ázsiában Khináig, Japánig fordul elő, szintúgy Afrikában s Közép-Amerikában. Földrészünk nyugati felében ritkább, így Németországban is kivételes jelenség, de Németalföldön gyakoribb. Mocsaraink körül elég gyakori jelenség; posványos ligetekben, víz alatt álló füzesekben, rekettyésekben és erdőkben, ligetekben azonban helyenként igen közönséges költő. Az országos középnap szerint *április 17—18-án* köszönt be hozzánk. Májusban fészkel, többnyire nagy telepekben, más gémeikkel vegyesen, különösen az üstökös gémmel és a kis kócsaggal. A «falujok» rendszeren a mocsár legjárhatatlanabb részein van, hol ingó lápokról rekettyések, füzesek, náddal s egyéb vízínövényekkel vad összevisszaságban elsűrűsödnek. A bokrok, fák oldalágaira — sokszor alig két méternyire a víz színe fölött — rakják pár ágból készült fészkeiket, melyek oly silány, gyenge férczelmények, hogy alig érdemlik meg a fészek nevet s még a gerlicze építkezését sem érik föl. Egy-egy bokron 3—5, sőt több fészek is van, s ha az utóbb említett gémfajokkal közösen élnek, azok fészkeivel keveredetten. Május közepéig 4—5 halvány kékeszöld tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 44—53; *Sz.* 32—38 mm.

A különben meglehetősen óvatos madarak családi szentélyüknél igen bevarósak; csak mikor már közvetlen fészkeik közé nyomulunk, kelnek szárnyra s némileg bagolyszerűen keringelnek fölöttünk, időnként hangos *koák*, *kvák* vagy *koáu*, *káu* szólásukkal fejezve ki aggodásukat. Távolabb a faágokon még néhányan sorban ülnek, nyakukat behúzva, nagy szemeket reánk meresztve, egylábuskodva, mint valami búsuló barátok. Egyik népies neve az «oláhpap» erre czéloz; míg a közmondás «Úgy néz mint a bakesó» bámuló, együgyű kifejezésökre. a «Szava árulja el a bakesót» pedig népünk fülében is jól ismert hangjára vonatkozik. melyet rendszeren előbb hallunk, mint a madarat látjuk. Repülés közben feltűnő kerek, kurta szárnyuk, behúzott s a test tömegébe olvadó nyakuk, a fark mögül alig kinyuló lábaik első pillantásra megkülönböztetik egyéb gémm-

fajoktól. Leginkább apróbb halakkal, békákkal, ebihalakkal, békatojással, rovarokkal, egerekkel, férgekkel él. Inkább káros vagy közömbös, de semmiesetre sem hasznos. Üldözik is legtöbb helyen, márcsak szép fehér bóbíta tollaiért, mely a kalpagok forgóiban kedvelt tolldísz.

57. NEM:

BÖLÖMBIKA.

BOTAURUS Steph. 1819.

Termetökre előbbi nemhez hasonlítanak, de nyakuk hosszabb; tollazatuk laza, a nyaktollak különösen hosszúak s felborzolva túlságosan megvastagítják a nyakot; a csőr nem igen, a középső ujj és karom azonban meglehetősen hosszú (együttvéve hosszabb a csüdnél), szintúgy a hátulsó ujj karma, mely még feltűnő erős is; 10 farktolluk van. Magányosan, rejtetten élő madarak, melyeket nem igen látni napközben, csak sajátságos bömbölő hangjuk árulja el jelenlétüket a mocsárban.

A BÖLÖMBIKA.

Botaurus stellaris (L.) 1758.

[*Ardea stellaris* L. — *Butor stellaris* SWAINS. — *Botaurus lacustris, arundinaceus* BRHM.]

Népies nevei: vízibika; nádibika; dobosgém (Jászberény); ökörbika; muszkagém; vízibornyú (Tiszamentén néhol); bikagém.

Jegyei: majdnem holló nagyságú, de hosszabb nyakával és lábaiyal még nagyobbnak látszik; tollazatának alkotása bagolyszerű, színe is a sárgás és sötétbarnán tarkázott bagolyfajokra emlékeztet; csőre sárgászöld, orma barna; szem sárga; lábai sárgászöldek.

Leírása. *Öregek:* a fejtetőnek a tarkón túl kiszélesedő rajzolatja barnásfekete, a tarkó tollak hegyén keskeny agyagsárga szegés; a szemek alatt, a csőrtőtől a pofákra bajuszként nyomuló széles sáv, barna; a torok fehéres agyagsárga, közepén rozsdás, de sötétebben foltos sávoly huzódik a nyakra; egészben főszíne felül agyagsárga s helyenként-rozsdás, feketésen és barnán foltozott, s ugyanily színűen, mindenfelé szabálytalan czikkzakk, hullámalakú, nyilszerű rajzolatokkal tarkázott; alul az alapszín világosabb s feketebarnán hosszantfoltos; a nyakoldalak azonban finoman

Chernel: Magyarország madarai. II.

Bölömbika (*Botaurus stellaris* [L.]).

(288. lap).

harántcsíkosak; az evezők szürkésbarnák s számos rozsdaszínű harántcsikkal rajzoltak. A *fiatalok* olyanok mint az öregek, de nagy evezőik majdnem egyszínűek, alig csíkosak, legföljebb belső felükön.

Mértéke: *H.* 61—66; *Sz.* 32—34; *F.* 10—12; *L.* 9—10; *Cs.* 7—8 cm.

Leginkább Európa és Ázsia mérsékelt égövét lakja. Észak felé a 60° é. sz.-nél magasabban csak ritkán találták; délen sem valami közönséges költő, inkább csak költözködéskor mutatkozó. Hazánkban minden valamire való mocsárban, tóban, nagyobb nádasban előfordul s bár magát a különös madarat csak esetleg látjuk, jellemző otromba szava annál ismertebb. Ennek révén bizonyos népszerűsége tett szert s a népies költészetbe is beférközött. Különösen TOMPÁNÁL többször előfordul, sőt régét is irt róla, melynek alapja az a néphit, hogy bikából lett madárrá.

Legtöbb czélzás hangjára vonatkozik:

«Ha vastag bömbölés hallatszik a
Nádasfelől: az a *bölömbika*.»

Hogy mily erős ez a hang, azt is jól tudja:

«Zúg a sűrű nádas hosszú mély morajjal,
Hogy a *bölömbika* bögése is elhal.»

vagy alakjára czélozva:

«A nádas lakók *legfurcsábbika*
Ámitva bömböl, a *bölömbika*.»

Sajátságos is az a hang, melyet különösen párosodás szakában bőven hallat! Mintha nem is madár mondaná azt a rezgő és tompa böffenéshez hasonló kéttagú szólást, mely körülbelül *üü-prumb*, *ü-prumm*, *üü-umb* szótagokkal fejezhető ki. Sokat vitatkoztak rajta, hogyan szólhat így? A régi felfogás az volt, hogy bizonyos adag vizet felszí, azután csőrét felveti, majd ismét a vízbe dugja s mintegy kifujja magából a kortyot. Ujabb megfigyelések szerint — főleg azok után, melyeket TORREY és FAXON amerikai ornithologusoknak köszönhetünk, kik egy amerikai bölömbikát lestek meg szólás közben — madarunk vizet nem szí s csőrét sem dugja abba, hanem látszólag a levegőt szívja be s bocsájtja ki magából. Ezt MAYNARD bonczani vizsgálatai is bebizonyították. Szerinte a hang nem a gégeben keletkezik mint legtöbb madárnál, hanem a bárzsingban. a nyakizomzat sajátságos alkotásának segélyével, mely izomzat a párosodási időben különleges működésének megfelelőleg meg is változik. Költés után nem is halljuk már a bömbölést, repülő bölömbika sem szól ilyen bika-

hangon; inkább valami gémgang és varju károgás elvegyüléséhez hasonlít a *kráú*, *kváú* hívogatása.

Mint költözőkődő madár az országos középnap szerint: *márczius 14—15-én* érkezik s októberben, novemberben távozik el. Egyesek azonban a kemény hideg beköszöntéig is el-elmaradoznak mocsarainkon, sőt gyenge teleken át, valami szabad víznél, meleg forrásos helynél vissza is maradnak. Télszakán a legtöbb Észak-Afrikában, Indiában, Burmában és Khinában található. Költözőkődéskor rendszeren kisebb, laza társaságokban járnak s éjjel utaznak. Erre vall, hogy csendes estéken késő őszszel. gyakran órákon át egyszerre több ponton nem messze egymástól hallotam szólásukat a magasban, viszont tavasszal reggel kis területen 8—10 darabot rebbentettem föl. Repülése lassú, esetlen; éppen csak felkalimpál a nádból, alacsonyan száll s mint egy rongydarab nemsokóra ismét bele esik a sűrűbe. Tollazatának színe, csendes nyugodt gunnyasztása vagy merev kinyújtott nyaktartása — úgy mint az alkalom kívánja — kiváló alakoskodásra képesítik, s ezért még ha találkozunk is vele, csak gyakorlott szemmel vehetjük észre. A költözőkődés idejét kivéve, magában elvonnulva éldegél s ellentétben a többi gémfajjal, nem is költ telepesen. Áprilisban párosodik s májusban rakja nádszálakból, kákalevelekből való fészket, mely mindig nehezen hozzáférhető helyeken a magas nádban, a lópók vad növényzete közt, majdnem a víz szintjén található. 3—5 tojása halvány kékes-zöldesszürke, alakra olyan, mint a házityúk tojásai.

Tojásmérték: H. 50—54; Sz. 35—38 mm.

A bölömbika, bántalmazva, nemesak hogy mérges, de igazán csak akkor «furesa» állat. Nyakát felfújja, minden toll sörényesen külön áll, szemeknek merevsége szinte félelmessé válik, hegyes csőrével pedig szigonyoz s dühösen vagdal. Soha sem felejttem el azt a kómikus «páros viaskodást», melynek egy ízben tanuja voltam; madarunk és vizslám álltak egymással szemben. Úgy látszik, véletlenül bukkantak egymásra a sűrű nádság egyik tisztásabb, szigetes helyén s annyira nagy volt a meglepetésök, hogy a bölömbika repülésre sem fogta a dolgot. Magam a esuhisokban, nádban gázoltam s csak a közeli törtetés meg-megújuló nagy zaja keltette fel figyelmemet. A csörtetés felé tartottam hát s itt szemeim elé tárult a kómikus harez, mely bármiesoda czirkusközöniséget kaczajra fakasztott volna. Vizslám mindig hozzá ugrott, oda kapott a felborzolt nyakú madárhoz, ez meg visszavágott; a kutya most hátulról támadott, mire olyan forgolódzás, hercze-hurcza, ugrálás, fogcsattogtatás, fülrázás keletkezett, hogy szinte káprázott a szemem. Jó ideig tartott ez így s úgy látszott, az erők és ügyesség egyformán oszlottak

meg. Ekkor közbeszóltam én is; bíztattam, tüzeltem kutyámat, hogy hamarabb vége legyen a küzdelemnek. Engem semmibe sem látszott venni a vérszemet kapott szárnyas; még sokáig elbántak egymással, míg végre a kutya hirtelen elkapta s úgy össze-vissza rázta, mintha valami a fülébe mászott volna: a bölömbika nem árthatott neki többet csőrével s csakhamar kiszenvedett a dühös győző fogai közt.

Eledele meglehetősen sokféle. Vízipatkányt, cziczkányokat, kisebb madárfiókákat, békákat, csíkot, kigyót, apróbb halat, vízi férgeket s rovarokat, álcákat, bábokat egyaránt eszik. Felbonczoltak begyében néha sok lópióczát (*Hirudo equinus*), vízigyíkot találtam s egy-egy tüzeshasú békát és egeret is. Egészben véve közömbös. vadászatilag, halászatilag inkább káros.

58. NEM:

POCZGÉM.*ARDETTA Gray. 1842.*

A legkisebb géme; tollazatuk keményebb, mint előbbi nemé s ivar szerint is különböző; a középujj hosszabb a csüdnél, a belső ujj hosszabb a külsőnél; a fark 10 tollú.

A POCZGÉM.*Ardetta minuta (L.) 1766.*

[*Ardea minuta* L. — *Botaurus minutus* BOIE. — *Botaurus pusillus* BRHM. — *Butor minutus* SWAINS. — *Ardeola minuta* BP. — *Cancrophagus minuta* KAUP. — *Ardeola pusilla* BRHM.]

Népies nevei: kis gém; bűdös panna vagy panni (Velence): kis bika (Hegykő); fakutya (Alföld); nádmászó (Pécs); puja gém (Erdély): kis bölömbika; faszka- vagy vaszkagém (Dinnyéshát, Hevesm.): nádigém (Jászberény); kákabíró (Balaton); faszgógó (Dunántúl): kabak (Alföld).

Jegyei: gerlenagyságú, de soványabbnak, hosszabbnak látszó; a czombok a csüdig tollasok, a hím fejteteje és háta fekete, a tojóé sötétbarna, a fiataloké barnán és rozsdás sárgán foltozott; főszínük agyagsárga; az evezők szürkésfeketék; csőr sárga, az orma barnás, hegye felé legsötétebb; a fiatalok csőre zöldessárga; a szem sárga; lábai sárgászöldek. (Fejének képe: I. köt. IX. tábla.)

Leirása. *Öreg hím*: fejtetője, tarkója, háta, farka fekete, némi — főleg a háton — sötétzöld érczfénnyel; a nagy evezők szürkésfeketék; a szárnyfedők szürkés rozsdasárgák, a legnagyobbak színe a szárny közepén, szürkésfehér széles keresztcsíkba foly össze; nyaka a pofáktól kezdve mindkét oldalon halványszürkés, bizonyos ibolyaszínű árnyalattal; a begy sötétbarnásan foltos; egyébként mindenütt agyagsárgás, fehérén átesilámló színezetű. *Kétévesek* nyaka elől rozsdásan foltozott; a hátuk inkább barna mint fekete, általában színezetök a fiatalok és a kifejlett tollazatúak keveréke. A *fiatalok* fejteteje feketésbarna; a pofák és a nyak oldalai barnás rozsdasárgák, némi sötétebb foltozással; a nyaknak a tarkótól a hátig terjedő része rozsdás; a hát eleje és vállak barnás rozsdasárgák, sötét rozsdabarna foltozással; a hát sötétbarna, rozsdasárga tollszegésekkel tarkított; az evezők feketésszürkék, igen keskeny, finom világos szegésekkel; a fark fekete; alsó testök rozsdasárgás alapon, barna hosszanti foltokkal végig tarkított; a torok táján két fehér sáv nyomul le a nyak felé; a fark alja fehér. A *tojók* inkább a fiatalokhoz hasonlítanak s valamivel kisebbek a hímnél.

Mértéke: *H.* 29—34; *Sz.* 14—15; *F.* 4—4·8; *L.* 4·5—4·9; *Cs.* 4·5—4·8 cm.

Ez a kis gém a 60° é. szél-en alul egész Európában előfordul, de inkább a mérsékelt övben, mint az északi részekén; különösen a délkeleti vidékeken, a Duna mellékén gyakori. Ázsiában Kashmirig, de mint ritkaságot Északnyugat-Indiában is találták. Észak-Afrikában telet. A mi mocsarainkon, tavainkon, füzeseinkben igen közönséges. Különösen czimeres nádasokat, náddal átsűrűsödött rekettyéseket, fűzbokrokat, víz alatt álló berkeket, ligeteket kedvel. Nagyobb, de kisebb vizeknél is egyaránt tanyázik. Nappal ritkán mutatkozik, mert rejtekhelyeiről ok nélkül nem mozdul, csak ha valami halász felveri, láthatjuk egyik nádasból a másikba szállani. Kitűnő alakoskodó; nemcsak gunnyasztva téveszti meg a szemet, hanem a nádszálon kapaszkodva is. Első esetben valami torzsdarabnak, szemétnak tarthatjuk, másodikban meg vastagabb nádszálnak. Sokszor láttam, hogy ez a furesa legényke a keskeny hajócsapás menti nádból nem repült föl előlem, hanem hirtelen pálczikavékonyná egyenesítette föl nyakát s csőrét is égnek tartotta; így ült mozdulatlanul, mereven az aggott, sárgaszínű nádszálak közt. Ha jó előbb észre nem vettem volna, később alig akadtt volna meg rajta szemem, mert az ügyes madár mindig elejével fordult felém, vagyis testének avval a színezetével, mely szakasztottan összevág a régi nád színével. Sőt fortélyoskodása annyira megy, hogy haladásunkhoz képest, lassan, észrevétlenül ő is

fordul s mindig mellét mutatja, tudván, hogy fejének, hátának fekete-sége feltűnnék.

Hozzánk az országos középnap szerint: *április 25-én* érkezik. Májusban fészkel, nádban, náddal átnőtt sűrű fűz- vagy rekettyebokrokban. többnyire 1 méternél magasabban a víz színe fölött, de ritkán annyira, hogy fészket kézzel el nem érhetnők. Néha zsombékokon, torzsokon is találtam azt; sőt egy esetben a danka sirály fészkének oldalában, noha abban is tojások voltak. Fészke aránylag nagy s magas; nádszálakból, nádlevelekből készül, belseje finomabb szálakkal van kirakva. Utóbbi sajátságos «albérlői» viszonyában fészket sem készített, csak kimélyítette a sirályfészkek anyagát s oda rakta tojásait. Május második felében 4—7 tiszta fehér, a gerletojásokhoz nagyon hasonló tojást rak.

Tojásmérték: H. 34—40; Sz. 23—27 mm.

16—17 napi kotlás után kikelnek a sötét narancssárga, rozsdásba hajló pehelytollas fiókák, melyek a mily esetlenek a fészkekben, oly ügyesek később kirepülés után. Valóságos tollas tornászok. Bámulatos, micsoda kipróbált egyensúlyozók, kapaszkodók ők a gyenge nádszálakon, fűzágakon. Egyenes szálakon, ágacskákon úgy mászkálnak föl-le, majd szárlól-szálra tovább a szomszédba, akár csak a nádiverebek. Repülni is aránylag jobban tud, mint a többi gémeke, mindenesetre sebesebben mozgatja szárnyait, annyira, hogy repülés közben ügyetlenebb galambra emlékeztet.

Hangját főleg párosodáskor hallani, s meglehetősen gyorsan egymásután ejtett *umb* szótag szaporozásához hasonló, a mi bizonyos távolból kisebb kutya ugatására emlékeztet. Ezért egyik népies neve is «fakutya» s az alföldi ember időjósága úgy tartja «Ha nagyon ugatnak: eső lesz». Félélmét azonban *ged, ged* forma szótagokkal fejezi ki.

Szeptemberben távozik el tőlünk s ilyenkor tópartok alacsonyabb növényzetében, «hanyzsikos» söt kopár helyein is találkozhatunk vele, nemkülönben csatornák, pocsóták mellékén.

Apró halacszkákat, halivadékokat, apróbb hüllőket, rovarokat, férgeket, lárvákat, bábokat eszik, néha talán egy-egy pelyhes vagy ügyetlen nádiverebecske fiókát is elkap. Szavahihető megfigyelőtől hallottam, hogy egy poczgém egy álló helyben 18 darab apró halat — melyek azonban a madár nagyságához arányosítva elég nagyok voltak — fogyasztott el. Felbonczoltakban többször lótetűt is találtam. Gazdaságilag közömbös, mert haltolvajlásai a silány fajokat érik.

59. NEM:

GÉM.

ARDEA L. 1758.

Ide tartoznak, néhány középnagy fajt beszámítva, a legnagyobb gémekek. Hosszabb nyakúak és lábúak, karcsúbbak, mint előbbi nemek s valamennyit különféle dísztollak ékesítik; különösen a vállról leomló, foszlott, lengő, finom tollazatuk jellemző. A külső lábujj hosszabb a belsőnél; a fark 12 tollú. Telepesen fészkelnek s nappali madarak.

AZ ÜSTÖKÖS GÉM.*Ardea ralloides* Scop. 1769.

[*Ardea pumila* LEP. — *A. comata* PALL. — *A. castanea* SAM. GM. — *A. squajotta* GM. — *A. marsigli* LEPECH. — *A. audax* LAPEYR. — *A. deaurata* MERR. — *Ardeola ralloides* BOIE. — *Buphus comatus* BOIE. — *Buphus castaneus, ralloides, illyricus* BRHM. — *Egretta comata* SWAINS. — *Botaurus comatus* MACG.]

Népies nevei: fehér panni (Velenceze); sárga vagy sárgakendős kócsag (Biharm.); galamb kócsag; fehér bakesó, vászonhátú bakesó (Csongrádm.); hajás kócsag (Alföld); selyem gém; maeszagém (Duna-Dráva köze).

Jegyei: nagyságra a bakesó és poczgém közt áll; csőre oly hosszú, mint a csüd; az öregek tarkóját alálengő, dús tollazatú sörényes bóbíta díszíti, főszínük halvány rozsdasárga és fehér, a fiatalok sötétebben foltosak, szárny és fark fehér.

Leírása. *Öregek:* torok, szárnyak, fark, farsík, mell és has fehér, egyébként színezetök fehéressárga; a hát halvány rózsás és ibolyás, mely szín a foszlott válltollak fehéressárga színébe olvad; a nyakoldalak, pofa, fejtető feketésbarnán hosszantfoltos; a tarkó sörénye fehéressárga, a legnagyobb tollak fehérek, mindegyiken, majdesaknem a szélen, két barnásfekete hosszú szegélysáv; a csőr kétharmadrésze szürkéskék, végső harmada fekete; csupasz szemetája zöldessárga; a szem sárga; a lábak sárgák, zöldesbe hajlók. A *fiatalok* háta rozsdás sárgásbarna s hasuk is rozsdássárgába hajló, egészben barnásan hosszantfoltosak, üstökük alig van, válltollaik sem oly foszlottak. Az öregek *téli tollazata* némileg hasonlít a fiatalokéhoz.

Mértéke: *H.* 47—53·5; *Sz.* 21—23·5; *F.* 8—9; *L.* 5·3—6·2; *Cs.* 5·9—7·2 cm.

Déli és délkeleti Európában költ, különösen a Duna mellékén, majd Nyugot-Ázsiában és Afrikában is. Hazánkban főleg az Al-Duna árterein és nagyobb folyóink mentén elterülő rangosabb mocsarakban, a temesi, torontáli nagyobb ereknél («Bara»), a Balaton mellékén, a szerémségi mocsarakban, Eszék táján a «kolodjvári» ingoványban találhatóq nevezetesebb telepei. A Fertőnél, Hanyságban ritkább s kevés költ, a Velenzei tónál nem is igen akad, legfőljebb átvonulva. Nem annyira a nádas tavakat, mint az árterek vízállásait füzesekkel, legelőkkel, nem igen magas növényzettel lepott posványait kedveli. A partok közelében, lápos, szigetes helyeken jár élélme után, úgy a legelőkön is. Reptében bizonyos távolból, tiszta fehérnek látszik, de leszállva azonnal elnyeli a környezet: sárgás rozsdás színe alakoskodik. Szállva — ha csak közel nincs — könnyen összetéveszthető a kis kócsaggal, csakhogy annál mégis valamivel kisebb, szárnyesapása meg valamivel sebesebb. A költés munkáját mindig nagy társaságban végzi, de egyébkor is gyakran jár magatollú czimboráival. Gyönyörű kép az, mikor a lép messzenyujtózkodó zöld síkja vagy nagyobb róna víz fölött egy-egy csapat ilyen fehér madár átszárnyal s a napsugár megvilágítja őket! Nem éppen vad, de azért lőtávolságra meglopni csak fortélyoskodva lehet, szabadon ülő nem várja be az embert. Fészkenél azonban elfelejti a szemességet s könnyen megkeríthető. Nem szól annyit, mint a nagyobb gémek s *karr*, *kharr* hangját elvéttve, inkább csak otthona körül hallatja. Hozzánk érkezésének országos középnapja: *május 1-je*. E hónap második felére esik költésének főideje. Fészke finomabb és erősebb ágacsakból készült, laza, átlátszó építmény, noha belseje holmi növénysszalakkal is szegényesen ki van bélelve. Leginkább fűzfákon, rekettyéken, a mocsarak mélyében, a fásakák, bokrok koronájában található. A nagy «*gémfaluk*-ban» mindig egyike azon fajoknak, mely a baksóval együtt a legtömegesebben lép föl, száz sőt ezernyi számban. 4—5, ritkábban hat zöldes kék tojást tojik.

Tojásmérték: *H.* 43—48; *Sz.* 32—36 mm.

Szeptemberben bucsúzik tőlünk s csapatosan vonul délre: Afrikába, Mezopotamiába, a Perzsa-öbölhöz.

Kisebb halakkal, apróbb békákkal, pondrókkal, férgekkel, rovarokkal él. Gazdaságilag közömbös vagy némileg káros.

A PÁSZTOR GÉM.

Ardea bubulcus (Sav.) 1809.

[*Ardea lucida* RAF. — *Ardea ibis* HEUGL. — *A. coromandelica* LIGHT. (nec. BODD.) — *A. æquinoctialis* MONTG. — *A. russata* KEYS. & BLAS. — *A. ruficapilla* VIEILL. — *Bubulcus ibis* ANT. — *Buphus russatus* ADAMS. — *Buphus bubulcus* SALV.]

Jegyei: akkora mint előbbi, csőre narancssárga, tollazata egészen fehér, csak begyén, fejtetején, hátán rozsdavöröses, szőrszerűen foszlott.

Mértéke: Sz. 25; F. 14; L. 7; Cs. 5 cm. (HUSZTHY gyűjt.)

Ezt az Afrikában, Nyugot-Ázsiában honos madarat Európában csak mint nagy ritkaságot észlelték a délibb részekben, de nem csupán vendégeskedve, hanem fészkelve is. Hazánkban szintén néhányszor kapóra jött s habár fészket nem találtak még, bizonyosra vehető — tekintve előfordulásának körülményeit és időpontját — hogy költött nálunk. Az első honi példányt gróf TELEKI SAMU lőtte az Obedska-bara-ban Kupinóvónál 1884-ben.¹ Két évvel utóbb ugyanott ifj. HODEK EDE lőtt két darabot,² 1887-ben június 8. és 9-én pedig a kolodjvári mocsárban báró KALBERMATTEN-nek sikerült hat darab közül 3-at elejtenie.³ Temes-Kubinnál végre 1892 április 15—19. közt MENESTORFER G. gátbiztos kerített egy példányt,⁴ mely a réten lovak közt volt megszállva. Hogy mindezek hová kerültek? nem sikerült kinyomoznom. De bizonyos, hogy HODEK bécsi præparátor kezei közé több jutott belőlük s hogy a kubini példány külföldre vándorolt. HODEK-től egyetlen egy származott vissza hozzánk, melyet ő 1885 június 3-án ugyancsak Temes-Kubinnál lőtt. Ezt az öreg hímét HUSZTHY Ö. szerezte meg gyűjteménye számára, mely mai napig az egyedüli magyar bizonyító példány.

¹ Mitth. d. orn. Ver. Wien. 1886. X. 3. l.

² U. o. 1888. XII. 80. l.

³ L. Freiherr v. KALBERMATTEN: Sumpfleben und Jagden. 30. l.

⁴ Szóbeli közlés.

A SZÜRKE GÉM.

Ardea cinerea L. 1758.

[*Ardea vulgaris* BECHST. — *A. leucophæa* GOULD. — *A. shenana* SAND. — *A. cineracea* BRHM.]

Népies nevei: kék gém (Barbacsí tó, Sopronm.); daru gém (Pest-, Hevesm.); fosógém (Erdély); vasgém (az ifjabb neve helylyel-közzel).

Jegyei: kisebb, soványabb mint a gólya, de majd akkorának látszik; csőre rövidebb a csüdnél; az alsó lábszár csupasz része hosszabb, mint a csüd fele; tulnyomóan hamvasszürke és fehér.

Leirása. *Őreg hím:* homlok és fejtető fehér, két oldalt feketén szegve; a tarkóról lecsüngő bóbitatollak (2—3 szál) feketék, kékesszürke hamvassággal; a torok és pofák fehérek, úgy a nyak is, de utóbbin a tarkótól a hálig szürkésfehér, elől pedig két, fekete foltokból keletkező sáv nyomul le; a begytollak meghosszabbodottak lecsüngők, fehér és fekete színűek; a begy oldalain kékes hamvasfekete, pamatos tollazata van; az alsó test fehér; az evezők kékes hamvasfeketék; a váll foszlott, de nem tulságos hosszú, dísz tollai világos szürkések, hegyük felé fehérek, egyébként hamvasszürkék; a csőr tulnyomóan sárga, csak orma barnás; a szem környékének csupasz bőre sárga, szintugy a szem is; a lábak vörnyeges barnák, a talp azonban sárgás. A *tojó* hasonlít a hímhez, de bóbitája úgy dísz tollai rövidebbek, nem oly ékesek. A *fiatalok* fejteteje szürke, a tarkó felé sötétbülő; nyakuk is tulnyomóan szürke; dísz tollaik még fejletlenek; csőrük barnásszürke, az alsó káva zöldessárga, szintugy a szem köre és a szem is; lábaik szarúszínűek, zöldessárgába játszó.

Mértéke: *H.* 77—88; *Sz.* 45—47; *F.* 15—18; *L.* 14—16; *Cs.* 12·5—13·6 cm.

Az Ó-világ minden részében honos, kivéve az északi tájakat. Norvégiában éppen a 61° é. szél. alatt még láttam két darabot s mint halottam, néha egyesek magasabbra is — a 68° é. szél.-ig — felkerültek. Költve azonban alig megyen túl a 60° é. szél.-en. Kelet-Ázsiában is ritkább, mint nyugot felé. Nagy elterjedési körén belül majdnem minden neki való helyen előfordul, csak halas vizeket találjon. E tekintetben folyók és tavak közt nem sokat válogat, sebesen rohanó patakokat azonban nem igen keres föl, mert nem lábolhat bennök. A csendesen hömpölygő lassú folyamokhoz azonban majdnem jobban ragaszkodik, mint az álló vizekhez. A szélvizekben órákig elállong, sokszor hasig gázolva. Látszólag világfájdalmas egykedvűségben, nyakát behúzza, mint

egy kesergő filozofus, búskomoran mélázgat, csak mikor figyelmét a vízben uszkáló halacska felkeltették látszik megelevenülni: féllépést tesz, nyakát kiegyenesíti, rézsút feltartja s kémlel. Ha a préda biztos közelbe téved: kettőt-hármat gyorsabban lépve, szárnyait kissé meglibbentve, nyakát bekapja, de a következő pillanatban azután nyílgyorsan előrepattantja s hegyes csőrével mintegy kiszigonyozza élelmét. Ritkán téveszt czélt s biztosabbra «bökö» a szigonyozó halásznál is, melynek bizvást ő a tollas kiadása. Tartózkodási helyein az erdőket is szívesen felkeresi s felszáll a fákra, de ághegyen is ugyanaz a komoly, gunnyasztó, mélabús alak, mint a vízszéleken, réten, legelőn vagy mezőn. Még talán az utóbbi területen elevenebb, mert többet sétál, azaz görnyedve lassú lépésekkel kutatgat holmi egér, bogár, vakand s más állatkák után. Bízalmatlan, félénk, sőt óvatos, vad madár, mely az ember elől pár száz lépésnyire már kereket old: egy-két ugrásforma nekiiramodással kibontja nagy szárnyait s odább száll. Repülése lassú, ütemes, miközben nyakát összenyomott ? alakban válláiba vonja, csőrét a nyakhoz húzza, meghosszabbodott begytollait kissé alácsüggeszti, lábait hátranyujtja. A levegőt hasítva gyakran halljuk rekedt korrogását, mely *kreekk*, *kreik* vagy *kháá*, *khaák* hangokkal fejezhető ki. Ha többen együtt, nagyobb távolságra szállnak, ferde vonalban vagy $\wedge$ alakban sorakoznak. Általában a társaságot szereti, de nélküle is ellehet. Többnyire 3—5 darab halászgat, jár együtt. Csak szemére kell néznünk, hogy lényével, természetével azonnal tisztába jöjjünk. Ravaszság, álnok hamisság, ármányosság sugárzik ki tekintetéből, a mihez kigyóyszerű feje is illik. Nálánál gyöngébb állatokat, csak közelébe tévedjenek, kíméletlenül megtámad, megöl s felfalja őket. De az erősebbekkel és emberrel szemben félénk és gyáva, csak ha nem menekülhet bátor és csőrvágásokkal dühösen védelmezi magát. Ilyenkor ellenfelének mindig szeméire czéloz. Azért megsebzettekkel óvatosan kell bánni, mert szivós életüek s néha színleg megadják magukat, elterülnek, de kedvező alkalommal azonnal osztogatják szigonyzó csördöféseiket. Ismertem halászembert, kinek szemevilágát vette ez a madár.

Nálunk költözőkődő s első érkezésének országos középnapja: *márczius 14—15*. Legelőször — sokszor még alig van szabad víz s a hó sem takarodott el — a vén hímek jönnek, azután a tojók és fiatalok. Megesik azonban, hogy enyhe teleken — mikor a vizek be sem fagynak — egyesek itt maradoznak. Április havában kezdenek költeni, főleg e hónap második felében. Ő is telepesen végzi a szaporítás munkáját, de «falui» a terület szerint változnak, más-más képet nyujtanak. Legkedveltebb fészkelő helyei vizes, ligetes, mocsaras erdők, hol a magas

fák sudarán rakja fészket; sokszor egy-egy terebélyes fakoronában 4—5, sőt több, máskor meg — kisebb fákon — csupán csak egy fészek van. Némely helyen — mint hajdan a Hanyságban — a kárókatonákkal vegyesen lepnek el-bizonyos erdőrészt, máshol a többi gémfajokkal telepesen költenek, de az ily telepen rendszeren ők vannak kisebbségben; végre ismerjük vetési varjúval és csókával vegyes telepeit is, így Erdélyben Nagy-Enyed vidékén a Maros mellett. Magas fák hijával a nádasok fűzbokraival is megelégszik s ott a hol egyáltalán csak nád van, a czimeres, legvastagabb nádrészletekbe veszi be magát s letiport nádszálak tetejébe — melyek olyformán állanak össze, mint a gulyába rakott puskák — építi otthonát. Ha azonban a vizek közelében, sőt pár kilométernyire onnét, szálerdő akad, szivesebben huzódik oda s még avval sem törődik, hogy esetleg ez az erdőség dombos vidéket koronáz. Az egyszer kiszemelt tanyájukat nem egykönnyen hagyják el s még háborgatásnak sem engednek, sőt meglövöldözésnek sem, hanem évről-évre visszatérnek oda s szívós erőszakoskodással bitorolják jogukat vagy jogtalan foglalásukat. A kinek nem volt még alkalmá — különösen nagy, vegyes lakosságú — «gémfalut» látni, el sem igen képzelheti micsoda élet folyik ott. Erőtlen az emberi toll ennek a perczenkint változó, minden vonásában sajátos képnek ecsetelésére. Abban a szerencsében részesültem, hogy nemcsak édes hazánk — még most is elég számos — madártanyái közül sokat saját szememmel láthattam, megjárhattam s figyelhettem az ott kibontakozó elevenséget és életműködést, hanem megismerkedhettem az északi madárszigetekkel és madárhegyekkel is, szemtől szembe állhattam az Északi-fok közelében fekvő Svaerholttal, Európa egyik legnagyobbszerű madárhegyével. Élő összehasonlítást tehetek hát a kettő közt, s így is igazat adok BALDAMUSnak, kit madártelepeink 1847-ben csábítottak hozzánk Németországból s a ki így nyilatkozik róluk: «Az egész madárvilágban alig van változatosabb, érdekesebb s bizonyosan nincs szebb, mint ezek a «gémfalvak». Az északi madárhegyek talán nagyszerűbb látványt nyújtanak, de ily szép és érdekes, elevenségökkel és színgazdagságukkal lebilincselő benyomást még sem gyakorolnak reánk.» Északon a táj felséges komoly vadsága adja meg a «madárbirodalomnak» a festői háttérét, nálunk háttér alig van, magának a vidéknek kellő közepében keresni kell azt, szinte trópusi buja növénytenyészet közt, a mocsarak «őshelyein», hová a civilizáció jármát viselő ember nyomai még nem igen értek. A hozzájukférhetés nehéz, néha életveszélyes; a ki gyönyörködni akar bennök, annak arcza verejtékével, fáradságok árán — mert áthatatlan sűrűben, sokszor kötésig sárban, víz-

ben gázolva férközhetünk csak oda — a szó teljes értelmében ki kell érdemelni azt a látványosságot, melyet északon könnyű szerrel élvezhetünk, annyira, hogy a 19-ik századvégi leleményesség a turistahajók mutatványos programjába is felvette.

Nem is kívánhatom, hogy a szives olvasó — már hogy a kivételektől eltekintve — kövessen engem a ruhákat rongyoló, alig áttörhető nádasokba, vízbe, iszapba, pióczák és szunyogok közé, mert tudom, hogy inkább kényelmes gőzhajókon szegődnék utitársamúl, honnét akár egy jól berendezett vendéglőből, oszthatná meg azokat a benyomásokat, miket pl. a remek norvég partvidék éjféli napsütötte madárhegyei keltenek. Épp azért leíráshoz folyamodom, hogy legalább főbb vonásaiban így fesse le a «gémfalu» képét, az ott uralgó élet lüktetését. Legalkalmasabb időpont ilyféle látványosság megtekintésére május vége és június eleje, mikor a költés java idejét érte s nem csak tojásokat, hanem fiókákat is találhatunk már a fészkekben.

Á nap melegen tűz, perzsel. Csak nagy közökben suhint végig a rónán az a bizonyos fuvalom, mely megrezegteti a leveleket, meghimbálja a sűrű nádas tetejét, de alig hogy azt hullámozásba hozta meg-meg elül, hogy a friss légjárás után csak még jobban érezzük a tikkasztó hőséget. Mindenütt összefüggő óriási vetésként zöldel előttünk a magasra sarjadt friss nád, közbe sötétebb foltokként a csuhú, élénkebb, de alacsonyabb részletekben a sás, sisák. Egészben, mintha a zöldszínnek különféle árnyalatában pompázó növénytenger terülne el szemünk előtt, melyből csak egyes helyeken emelkednek ki, holmi szigetekként, fás és bokros területek, melyek közt kisebb-nagyobb tükrökként csillog, fénylik, fehérlik — itt is ott is mindenféle szabálytalan alakban — a szabad víz vagy az ezüstös kigyókként tekerődő keskeny halászcsepás. A közelben zsombékos, iszapos barna vízből, csóvás csillagsás üstökei, vízipetrezselem, fehér vadtorma és sárga kutyatej virágai ütik fel fejüket, szinte átmenetet jelölve a szárazföld és a tulajdonképpeni láp szívetája közt. A mocsár partjain állva, éppen csak sejthetjük titkait. Ezernyi béka brekegő kurutyolásába vegyül a bölömbika mély ümmögése, a jajongó bibicz siválgatása, a vöröslábú czankó élénk füttye, a levegő-égben ide-oda lengő sirályok kaczagása, a nádiverebek sajátságos kariesolása, meg valami hortyogó vakkantás. Nagyobb árnyék szalad el mellettünk a földön, feltekintve gémet látunk, mely lomha szárnyecsapással, időnként egyet-egyet korrogva, tart befelé a mocsárba s messze a posványosság suhás, bokros részén belemerül a nádságba — eltűnik. Nemsokára innen is, onnan is kisebb-nagyobb gémalakok szállingóznak a

tiszta légben, sőt kisebb csapatkák is; eltérő sokféle színük megtarkítja az egyhangú képet. Mind arra felé evez, hová csak az imént szállott le e sovány legények első hirmondója. Különben csend és látszólag nyugalom, mert a néha megjelenő, hápogva, csörögve járó apró kacsacsapatkák, éppen csak fordulnak egyet s ismét levágódnak a vizekre, a magasan örvénylő tavi sasok barna alakjainak pedig egyforma lassú kerengése. vadásztatása már-már unalmassá vált szemünkben.

Hatoljunk hát be e különös világba, s nézzünk szét műhelyének belsejében. Keskeny lélekvesztő fogad be, megmarkoljuk a hosszú csáklyafát s csendesen siklunk előre a csapásban. A mocsár zenéje kísér, megcsobban a víz, mikor előbbre toljuk magunkat, a nád pedig titokzatosan susog, talán érthetetlen meséket mondva. Kotyogva, pittyegve úszik át előttünk a vízicsibe, egerként motozgat mellettünk a sűrűben a parányi csikosfejű nádiveréb: egyébként nem sokat látunk, mint egy kis darab eget, mert az öles nád majdsaknem fölénk borul s elfogja a látást. Jó ideig haladunk már s kezdjük megszokni az egyformaságot, a barnás rothadt víz kotuszagát, mely meg-megüti orrunkat, mikor csáklyafánk az izzapos feneket felkavarja. Egyszer csak elfogy a csapás, áthatolhatatlan sűrű nádfal mered elénk, elzárva utunkat. A ladik orra keményebb part-féléhez ütődik, még egy erőlködés és — — torzson ül. Ingó láphoz értünk, már most gyalogosan hatolhatunk csak odább. A ki ismeri a mocsárt, a benne való járás módját, mehet; de a kit sorsa most vezet erre először, az maga erejére nem igen támaszkodhatik s vezető nélkül elveszett ember. Száz és száz kéz nyujtózkodik utána a mélységből s lehuzza áldozatát; tudni kell minden lépést, mert csalódás itt halált jelent. Én megbarátkoztam már réges-régen ennek a birodalomnak úttalan útjaival, előttem nem hamis a talaj külseje, mert ha ámit is, gyakorlaton edződött itélettel következtetek valóságára. Megvetett lábakkal, a nádat letiporva, zombékról-zombékra lépkedve törtethetünk csak előre. Átlábolunk holmi csatornaszerű vízmosásokon, erecskéken, hinaras vizeken. melyek szintáján ott terjengenek a tavirózsák lapos, kerek, fényes børszerű levelei, nyilnak ékes szép fehér vagy sárga virágai, s ágaskodnak a kutyanyelvfű és fűrészfűvelű sás hajtásai. Imbolyogva, iringázva gázolunk előre. hol térdig. hol kötésig s csak mikor egy kis tisztásra érünk tájékozódhatunk hollétünkéről. Nemsokára elérjük a berket, mely fölött mostanában élénkebb a gémek járása s rekedt hangjukat is sűrűbben hallhatjuk. Ott van a «falujok». Bizton meggyőződhetünk erről, csak egy lövést kell tenni. A durranás végig morajlik a lápon s az eloszló füsttel feltáru előtünk az a látvány, mely megérdemli, hogy folytassuk fáradságos előre nyo-

mulásunkat. A berek száz és száz pontján egyszerre «felugrottak» a tanya lakói, ijedt összevisszaságban, hosszú lábaikkal kalimpálva, keresve az egyensúlyt és menekülve a közelgő veszély elől. Az alakok és színek tarkábbnál tarkább, különös vegyülete! Szürke, vörösesbarna, sárga, fehér kisebb-nagyobb furesa szárnyasok zsongnak, kevejegnek, gomolyognak a kék égen és az aranyos napsugárban, rikácsolnak, korrognak, vakkantanak, vakognak. Mintha csak az ősmocsár rossz szellemei szabadultak volna boszorkánytánczra! Sűrű csapatokban a magasban feketét mutató batlák járnak, sietve távoznak az ügyesreptű kis kárókatonák, libegve-lebegve, mint a szél hajtotta könnyű fehér fátyol, eveznek föl a láp legremekebb szárnyasai a kis és nagy kócsagok, ide-oda tévelyegnek a feltűnő csőrű, nyujtott nyakú kanalas gémek, feldobott sárga kendőkként bolyognak az üstökös gémek és nagy számban a «*govak*» szavú bakesók, melyek közül a szürke és vörös gémek természetes nagyságukkal mindenkor kiválnak. A megriadt madársággal tele levegő szinte «forr» s csak jó idő múlva kezd megnyugodni, midőn ugyanis a felzavart szárnyasok lassacskán újra alább ereszkednek s egyenként, kisebb társaságokban kezdenek visszatérni fészkeikhez.

Nehezen küzködünk odáig. Törjük a nádat, ágakat, kezünket arcunk elé tartva hártjuk el magunktól a szemekre csapódó szálakat, megéröltetéssel rángatjuk ki lábainkat a hinarak, vizinövények kuszáltságából, mely lépten-nyomon belénk tekerődzik, mintha hurokvetéssel akarná meg hiúsítani szándékunkat. Öltönyünk rongyolódik, foszlányok csüngnek rólunk, a sás kardélű levelei meg-meghasogatják, összevérzik meztelen testrészeinket, lábikráinkban szúró fájdalmat érezünk s dolgunk van oda kapkodni s lerázni a vérünkre szomjazó sikos pióczák legtorkosabbjait. De hát előre! még csak néhány lépés és célnál vagyunk. Újra felriad a sokféle madár, még jobban megrémülve, még nagyobb zajt és lármát csapva, mint az előtt lövésünkre. A rekettyék ágait a sok madárszenny megfehéřítette, a levelek fakók, mintha csak híg mézszszel öntözgették volna le az egész berket; a fák részben elhaltak vagy sorvadoznak; az iszapos holt víz barnaságát is megtarkítja a madárszenny, mely azonkívül telve van törött tojásdarabokkal, záptojásokkal, rothadó halmaradványokkal, pelyhes és tollas fiatal gémdögökkel. A kotuszag összekeverődik e rengeteg mocsok, piszok bűzével s megfacsarja az ember orrát. Tavaszi friss zöldben pompázó erdők üde levegője, kristálytisza hűs hegyi forrás, mily messze estek ti ezektől a bokroktól, fáktól, ez utálatos víztől, enyészettel és miazmákkal mételyezett légtől!

Az ágak roskadoznak a szinte egymás hátán épült sok fészektől.

Némely bokron húsznál több van, minden helyet kihasználtak a gémekek s nem jutna többnek alkalmas ág. A vastagabb ágakon, a törzshöz közel, a szürke gém tanyáit látjuk, a kócsagok a nád letiprott, gulyaszerűen összeálló csomóira építették otthonukat, a bakesók, üstökös gémekek. Kis kócsagok az oldalágakra rakták átlátszó, silány alkotmányaikat, a kanalas gémekek legalul a pusztá zombékokra, a torzsra, a lápok hátára. Az ágakon, fészkekben tojásaikat, fiókáikat féltő anyamadarak mászkálnak. Kapaszkodnak, furesábbnál furesább helyzetekben méregetve minket, egyrészt bőrüket, másrészt fészkeiket féltve, reánk meresztek hamis tekinteteket, majd ide-oda suhannak az ágak közt, s elkeverednek a fölöttünk felhőként kavargó félénkebb társaság közé. A fiókák folytonos kiabálása, éhségüket nyilvánító rekedt párbeszéde, az öregek felelgetése, a magasból alá hulló szemét, a színek, hangok gyors váltakozása és összhangtalansága szüntelen foglalkoztat. Ide idegek kellenek s kipróbált fül, finnyás-ságot nem ismerő orr. Es mégis tarka-barkaságában, bűzös rútságában is mily érdekes mindez! A szerelem, a családi élet meleg otthona, az ahhoz kapcsolódó, az ott feltámadó érzések összességével, melyek igazab-bak és hívebbek, mint talán sok fényes, aranyos, márványos, drágaságokkal cziczomázott kényes tisztaságú emberi hajlékban!

Elfelejtjük, el kell felejteni a környezet undokságát, mert átragyog azon a szülői szeretet és békés egyetértés hamisítatlan fénye érintetlen ősi mivoltában, az az odaadó gond, ragaszkodás, féltés, mely sehol sem tanulságosabb, mint éppen ezeken a madártanyákon. Irigység, egymásra törés, áskálódás, fondorkodás nem honol ez ország ezernyi lakóinak keblében, mindegyik alkalmazkodik a másikhoz s megy a maga útján, a nélkül, hogy társainak boldogulását keresztezné. Apró cseprő nézeteltérések, melyek pár csőresípéssel csakhamar ismét elintéződnek, nem is jönnek számba s nem zavarják a kölesönös megalkuvás, megférés összhangját. Naphosszat folyik a sürgés-forgás, jövés-menés. A gémfiaak példátlan nagy-egetők és gyors emésztésűek, mely tulajdonságukkal csak szülők csüggedhetetlen gondviselése vetekedik. Hordják az ételt szüntelenül, annyira búsasan, hogy mindig marad hulladék, fölösleg, a mit a serdülő ivadék sem bír torkába fogadni. Ez pedig gémnél nagy szó! Az öregek a fészekben sarkukra támaszkodó kómikus, kóczos pelyheseknek csőrébe tolják a maguk csőrét, vagy a fészek szélén álldogáló kitollasodottak elé ökrendik a táplálékot; ezek mohón kapnak utána. Örömük rikácsoló hangjai kisérétében.

Míg a fészkek közt járunk, nézdelünk, a nagyobb fajok — kivált a kócsagok, kanalas gémekek — nem igen szállnak vissza tanyájukhoz; ez

utóbbiak különösen magasán keringelnek s nem egyhamar nyugosznak meg. A bakesók és üstökös gémeek azonban látszólag nem sokba veszik betolakodásunkat: fel sem igen riadoznak, hanem az ágakról bámészkodnak felénk s közelre bevárnak, felrepülés után pedig nem-sokára ismét leereszkednek s kémlelik lépéseinket. Még a lövöldözés sem vadítja meg őket, mert óvatosságukat elfelejteti az otthonhoz való példás ragaszkodás megkapó nyilvánulása. Ez a meleg vonzalom fejlesztette ki bennök a társas együttélést, melyben legfőbb erősségüket is megtalálták. hisz sok ellenség leselkedik tehetetlen fiókáik élete után, melyekkel szemben másképpen alig védekezhetnének. Sasok, nádi kányák és egyéb ragadozó madarak, le a tolvaj szarkáig, így is be-belopódzanak a telepre s felhasználják a legelső alkalmat, hogy egyik-másik fészekből tojást vagy fiókát csenhessenek. Néha sikerül is a garázdaság; legtöbbször azonban feltámad a telep szárnyas népe s éktelen lármával támad a zshiványra, űzi, kergeti s meghiusítja merényletét.

A szürke gém rendszeren négy, ritkábban három vagy öt fehéreszöld tojást rak, melyeket a tojó körülbelül négy hét múlva költ ki.

Tojásmérték: *II.* 55—64; *Sz.* 40—46 mm.

A hím a kotlás idejében a fészek közelében tartózkodik, néha egy-egy órára fel is váltja fészken párját, vagy — főleg reggel és alkonyat előtt — ellátogat halászó helyeire. Egy további hónapig, sőt azontúl is eltart a kikelt fiókák nevelődése, kitolladzása. Ha végre anyányiak lettek, kirepülnek a fészekből s követik az öregeket messzebb kirándulásaikon is. Szeptemberben a szürke gémeek java része elköltözik tőlünk, de októberben is még tart a vonulás; azontúl csak egyesekkel találkozunk. A Földközi tengerre dülő tartományokban, Afrikában töltik legtöbbször a telet.

Manapság is népszerű madaraink közé tartoznak a gémeek, egyes fajok különösen. Díszes bóbítájuk vagy foszlott válltollaik régtől fogva rangos szerepet játszanak a magyarság kalap és süveg ékítései közt. A szürke gémnnek világos, fehéresszürke válltollai sok helyen a legénység pörge kalapjain a már gyérülő darutollat helyettesítik. Hajdanta, a sólymász virágzásában, a gémeek pedzése nálunk is nemzeti vadászat volt és főleg az úri rendnek, a löfegyverek tökéletesbedéséig, kedves sportja. A jelenben inkább csak mellesleg lövik, néha, különösen fiatal vérű «nagy számokra dolgozó» puskásaink egy-egy telepüket is meglátogatják, hogy halomra löjjenek egy csomót, a mi igen könnyen megy, mert semmi ügyességet nem kíván. De fosztogatják, pusztítják — főleg alvidékeink nagyobb telepeit — a tollesiszárok is, mert a gémtollak, a mi agyafurt és perczenként változó női divatunknak mindenkor keresett kalapdíszítései

s így a tollkereskedésekben folyton értékes árúczikkek. E mellett a vízen járó népség a fiatal gémekeket is szedi, mert «finom paprikást» készíthet belőlük, vagy mellöket peccsenyének sütheti, zsirjukat meg orvos-ságul tartogathatja, lévén az a «száraz fájásnak» állítólag kipróbált szere. Nem csoda, ha mindezekért a hazánkban amúgy is jellemző és a sok vízszabályozás daczára még mindig gyakori — azelőtt meg éppen rendkívül számos — gémekek alakja, természete általánosan ismert és népünk lelkét, felfogását is foglalkoztatja. Csak így írhatta PETŐFI oly híven, mintegy rajzolva, a Kis-Kúnság jellemzésében:

«Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy *gém nyakát nyújtogatja,*
Közbe hosszú orrát üti víz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel és aztán
Fölemeli fejét s körülnéz kényesen.»

Hosszú nyaka, soványsága, gyors emésztése, czingár vékony lábai azok a sajátságok, melyeket — mint valóban legfeltünőbbeket — leginkább megjegyzett róla a magyarság. Már a tizenötödik századvégi nóta mondja gúnyosan:

«Isten hozzád gyáva német
Úgy nézlek, mint tarka gémet»

s a kuruczvilágban is megmaradt az a felfogás, akkor is «gémlábú német» volt a betolakodó szomszéd díszes jelzője. A «gémes kút» neve szintén a gém alak révén keletkezett. A «német betegségben» szenvedőre is reá mondjuk madarunk egyik népies jelzőjű nevét; s ha a közmondásban halljuk «Százhusz gémekek hatvan keszeg» hát tudjuk, hogy nagylehető emberről vagy nagy dologról van szó, a kinek vagy a minnek kevés jutott.

A szürke gém legfőbb eledele a *hal*, különösen azok a fajok, melyek nem a víz fenekén, iszapban élnek, — mert ezeket nem igen tudja megfogni — hanem a melyek a víz szintájához közel szeretnek úszkálni. Mellesleg azonban, ott a hol hal szükében van, vagy kedvező alkalma nyilik, békát, egeret, apró madarat, ebihalat, csigát, nagyobb rovarokat is elemészt. Roppant falánk és torkos, azért igen sok halat elpusztít s a hol fészkel, a *halgazdaságnak igazán egyik legnagyobb ellensége*. Döglött halat csak szükségből eszik, az elevenjéből sem a megtermett példányok után szigonyoz, hanem csupán csak akkorákat fog, melyeket elbír nyelni, mivel prédájának felapritásához nem ért. Nagy ehetőségére és ármányos lelkére világot vet következő tapasztalásom. Egy fészekből sze-

dett fiatal szürke gémet tágas kalitkában összezártam egy öreg poczgémmel. Másnap az utóbbinak se hire se hamva. Tudtam, hogy semmiképpen ki nem szökhetett fogságából, legföljebb arra gyanakodtam, hogy valahol meghuzódott vagy elbujt s alakoskodva elvonja magától figyelmemet. Kutatgatás közben azonban reáakadtam egyik lábára, majd megtaláltam némi maradványait abban a gombóczszerű gomolyban, melyet — mint emészthetetlen részeket — a szürke gém kiökrendett. *A fiatal nagy faj tehát egyszerűen megette a kis fajú öreget.* Ugyan ő hamarosan végzett elejbe dobott szárnyas egerekkel, két-három darabra szelt kisebb ragadozó madárral és éppen nem restelt, később, mikor a kertben szabadon járt, a körülötte szintén szabadon tartott 10—15 anyányi sirályok közül egyet-egyet elkapni, mikor halakat szórtunk elejbök. Persze a sirálylyal nem végezhetett hamar, mert fele se fért volna le torkán, no meg nem is engedték a vérengzést; mindazonáltal rossz szándéka meg volt. Többször 10—14 darab 1—1½ dm. hosszú halat egymásután evett.

Ott, a hol «gémfalui» erdőben vannak, még a fáknak is tehet némi kárt; mert ocsmány szennyességével előli azokat. Vadászati szempontból sem tűrhető, mert a fiatal vízivadat pusztítja s különösen tojásait is. A Velencei tavon tavi kányákra kiállított s esztergályozott fehér fatojásokkal felszerelt csapóvasakban számos gémet is szoktak fogni, különösen szürkét és vöröset. Ez a csapóvas tehát nemcsak kányának, de nekik is szólhat. (Egyenesen «gémvas» az I. köt. 55. képe.) Fegyverrel úgy sem üldözhetjük valami kiadóan. Különben erős lövés nem kell neki, mert gyengén sebezve is leesik s gém szokás szerint kiökrendi begyének tartalmát. Helyileg s időszakosan azonban ő is tehet hasznót a gazdának, mert a mezőkön sok egeret elpusztít s némely egérjárta vidéket rendszeren nagy számban is meglátogat s más egérellenségekkel együtt működik. Ebben az esetben tehát békében hagyhatjuk.

A VÖRÖS GÉM.

Ardea purpurea L. 1766.

[*Ardea caspia* S. G. GM. — *A. rufa*, variegata Scop. — *A. purpurata* GM. — *A. purpurascens* BRHM. — *Phoxy purpurea* SHARPE.]

Népies nevei: fosgém (Velencei tó); fosó gém; barna gém (Csornai hanyáság); vasgém (Tiszántúl).

Jegyei: valamivel kisebb mint előbbi; a csőr és csüd egyforma

hosszú; az alsó lábszár csupasz része legalább is oly hosszú, mint a csüd fele; főszíne szürke és rozsdavörös.

Leírása. *Őreg hím:* felül uralkodó színe palaszürke, foszlott váll- és háttollai világosszürkék és rozsdásak; szárnyhajlása fehéresrozsdás; szárnyfedők hamvasszürkék némi rozsdás tollszegésekkel és árnyalattal; a nagy evezők sötétszürkék, kékes hamvazással, a hátulsók világosabbak; a fark szürke; a fejtetőn levő s a tarkón túl hegyes rajzolatban összefutó folt fekete; bóbíta tollai feketék, kékes hamvazással; a nyak hátuljának alsó fele szürke; a torok fehér; a nyak egyéb részei rozsdaszínűek, hátul a tarkótól, a pofákon át az oldalakon s a torkon alul, a középben, egy-egy fekete lenyomuló sáv, utóbbi fehér és fekete hosszanti foltokból kerül ki; a begy hosszú, lecsüngő tollai rozsdásak, fehérek, közepők fekete, vagy fehérek, szélők fekete; a begy oldalain gesztenyevörös pamatos tollak; a has szürkésfekete, oldalai szürkék; a csőr orma barnás, egyébként sárga; lábai olajbarnák, talpuk sárga; szemei halványsárgák. A *tojó* bóbíta tollai rövidebbek, színezete nem oly élénk. A *fiatalok* felül rozsdabarna, alul sárgás rozsdaszínű alapon, fekete foltokkal hosszant tarkítottak, evezőik barnásak, bóbíta tollaik, foszlott váll- és háttollaik nincsenek.

Mértéke: *H.* 75—86; *Sz.* 36—38; *F.* 11—14·5; *L.* 10—12; *Cs.* 11—12·5 cm.

Nemcsak földrajzi elterjedésében, hanem tartózkodási helyeinek megválasztásában is különbözik az előbbi fajtól. Inkább déli madár s Közép-Európában csak egyes helyeken közönséges. Angliában alig pár példány fordult elő. Németalföldön gyakoribb; Németországban ritka, úgy Francia- és Spanyolországokban is. A Dunamellékén le a Dobrudsáig, a Balkán félszigeten és Dél-Oroszországban gyakori, szintűgy Észak-Afrikában. Keletfelé Közép-Ázsiáig terjed. Indiában a hozzá közel álló *A. manillensis* helyettesíti. Hazánkban igen közönséges, de nem a folyamok, folyóvizek környékét kedveli, mint inkább nagyobb nádas tavainkat, a széles lápokot, kiterjedt mocsarakat. A folyamok táján csak ott fordul elő, a hol azok árterei összefüggőbb mocsarakat, nádasokat alkotnak s nincsenek még agyonszabályozva. Erdőket, ligeteket sem szeret, mert kizárólag a rétet, nádasat keresi. Költőzkodése valamivel későbbre esik, mint a szürke géme; tavasszal az országos középnap szerint *április 14—15-én* érkezik hozzánk. Helyenként és az időjárás szerint, márczius utolsó hetében mutatkoznak az elsők. Őszszel szeptemberben költőzködik el, egyesek azonban októberben is láthatók még. A telet Afrikában, a Perzsa-öbölnél töltik. Április utolsó hetében, május elején kezd költeni. Fészkeiket tele-

pesen mindig a mocsár legjárhatatlanabb helyein, a legvastagabb, legmagasabb czímeres nádba, letiport nádszálak tetejébe, 1—1½ méternyire a víz szintája fölé rakják. A fészkek legtöbbszörre nádszálakból készülnek, belsejök nádlevelekkel, gyékényszálakkal van kibélelve. Nagyságuk jó mosókosárnyi, de nagyobbaknak látszanak, mert széleiken a felhalmozott nádszálak végei kiállnak. Ez a gémfaj a rendes «gémfalukból» igen gyakran hiányzik s inkább magában, néhány szürke gémmel s vadludak fészkei közelében tanyázik. Egy-egy telepükön 10—150 párt találtam. A fészkekalj rendszeren négy halványzöldes kék tojásból áll, melyek három hét múlva kelnek ki.

Tojásmérték: H. 51—59; Sz. 38—42.

A vörös gém szokásai, életmódja, mozdulatai sokban hasonlítanak az előbbi faj tulajdonságaihoz, de mégis némileg eltérők. Korántsem oly vad, mint szürke atyafia, azonkívül teljesen nyílt vizeken ritkábban halászik, hanem a tavak sásos, esuhis szélein, a parti alacsonyabb nádasokban, erek, kubikgyödrök mellett állong vagy egészen a növényzet közt, úgy anynyira, hogy csak nyaka látszik ki, mely meglehetősen jól alakoskodik. Hangja rekedt *hkrett*, *hrek* szótaggal fejezhető ki.

Tápláléka főleg halból, békából, ebihalakból, vízi férgek, rovarokból áll, de kisebb madarakat is megfog. Halas vizeknél őt sem tűrhetjük s itt mint határozottan káros madarat mindenkor üldöztetjük.

A NEMES KÓCSAG.

Ardea alba L. 1758.

(Kép).

[*Ardea egrettoidea* S. G. GM. — *A. egretta* BECHST. — *A. melanorhynchos* WAGL. — *Herodias alba* GRAY. — *Herodias candida* BRHM. — *Herodias egretta* BOÏE. — *Egretta alba*, *melanorhyncha* BP.]

Népies nevei: nagy kócsag; lovas kócsag (Bihar-, Hevesm.); fehér gém (Barbacs-tó, Sopronm.); török kócsag (néhol az Alföldön); lábas kócsag; páva kócsag; fehér fosgém (Dinnyésen néha); kolcsag; kótyag.

Jegyei: gólyamagasságú, de sokkalta karcsúbb; fején nincsenek lengő bóbíta-tollak; színezete tiszta fehér; a csőr orma végig eldomborodó, nem gerinczes; az öregek vállairól (tavasszal és nyáron) gyönyörű, finom, fátyolszerű foszlott hosszú tollak csüngnek a fark fölé.

Leírása. *Öregek:* vakító fehér színűek, tarkójuk tollazata kissé hosszabb, de nem alácsüngő; foszlott válltollaik — sokszor 42 is — igen

Chernel: Magyarország madarai. II.

Nemes kócsag (Ardea alba L.).

(308. lap).

hosszúak, néha fél méternyiek; csőrük fekete, csak a szájzúg és a szem előtt levő csupasz bőr sárga vagy sárgászöld; lábaik barnásfeketék, a felső szár világosabb; szemök sárga. A *tojó* válltollai rövidebbek, különben olyan mint a hím. A *fiatalok* csőre sárgás, lábaik világosabbak, szürkészöldesek; válltollaik nem foszlottak s nem meghosszabbodottak. *Télen az öregek* csőre is sárgás.

Mértéke: *H.* 95—108; *Sz.* 41—43; *F.* 15—16·5; *L.* 18—19·4; *Cs.* 12·5—14 cm.

Európa déli és különösen délkeleti részeiben honos s áterjed Közép-Ázsiáig. Japánban és a khinai birodalom északi részében, más faj, a *timoriensis* helyettesíti. Magyarországon hajdanta, midőn a lápok, mocsarak és ősi fékezatlenségökben hömpölygő nagyobb folyamaink még nem szűrték annyira a mérnök szemét, közönséges, sőt helyenként igen számos volt. Rendesen fészkel — még pedig telepesen egyéb fajtársaival — a Fertőnél, a Hanyságban, az Ecsedi lápon, a Tisza, Duna s más folyamaink mellékén elterülő nagy mocsarakban, erekben, rétekben, a Balaton berkeiben, szóval minden jóra való embertelen, kiterjedt «ösmocsárban». Manapság sajnos, igen megritkult! Elvértve fészkel a régi helyeken néhány pár s igazán telepesen csupán a Balatonnál, főleg a Kis-Balatonon és a tótszentpáli «Nagy-Berekben». Ha innen is elfogy, akkor jóformán búcsút vehetünk a lápok legelőkelőbb, legnemesebb, gyönyörűséges királyi madarától. Mert a kócsag csakugyan az ingoványok és mocsarak legszebb, magatartására legbüszkébb szárnyasa. Fejedelem a többi sok között. Valami remek látvány az, mikor a virító zöld réten álldogálnak e ragyogó fehér karcu alakok! Egyszerű ruhájuk, mint a frissen esett hó, szűzi tisztaságban vakít a napfényben, hátukról díszes «kolcsagjuk» mint valami könnyű fátyol omlik alá: akár csak egy csapat menyasszonyra tekinténék, kik nászöltönyükben pompáznak, kebelükben az élet legünnepélyesebb érzelmével, mikor a földi legközelebb áll az égihez, mikor legfényesebb a szemek ragyogása s legigazabb a némaság beszédje. De repülve is szép a kócsag. Mint a szélhajtotta fehér selyemfátyol, úgy evez ő a zöld nádtenger fölött, néha-néha erős *kráh, ráh* szavát hallatva, s ha szürke, felhős a háttér: egész fehérségével felragyog: a színtelen égbe pedig: beolvad, eltűnik. Az igen messze repülőt pedig könnyen fehér pillangónak tarthatjuk. Bizonyos, hogy ez az alakoskodásnak szintén egyik neme, mely sokban megvédi őt ellenségeitől. De hogyan alakoskodik ez a fehér tollazat a földön, a zöld vízínövényzet közt? kérhetőné valaki. Hiszen roppant messzire elfehérlik, s a sötét környezetből kiválva, már a távolból is észrevehető? Ezt a kérdést magamban is gyak-

ran felvettem s addig, míg a tapasztalás meg nem győzött, nem tudtam hinni a megszállt kócsag alakoskodásában. Erre azonban az Al-Duna árterein megtanított a megfigyelés. Itt ugyanis, azokon a területeken, hol a kócsagok leginkább megszállni szeretnek, a félméternyi alacsony kákás, sisákos, pocsogó morotvákban, mocsárszéleken, igen gyakori a *vadtorma* (*Cochlearia armoracia*), mely fehér virágaival kimagaslik onnét. Bizonyos távoból a szélvízre ereszkedett kócsagot a virágzó vadtormától nem lehet megkülönböztetni!

Fákra is felszáll, de leginkább mégis a poshadó, híg iszapú sekélyesekre jár s mint a többi gémeke, úgy keresi élelmét. Különösen a félre eső, legmagányosabb mocsár részleteket szereti, hol zavartalanul élheti világát, mert félénk, szemes, vadmadár ő, melyet nem egykönnyen lehet belopni. Mintha csak díszes tollait féltene, kerüli az embert, — jobban mint a többi gémfajok — a ki éppen ezekért leselkedik utána. Hisz a «kócsagtoll» keresett, értékes tárgy s a magyardísz kalpagjának forgójában, egyike a legkiválóbb tollékítményeknek. Magyarságunk szemében maga a madár is az előkelőség, büszkeség, nemesség tollas képviselője, azért hajszerű, gyönyörű válltollai sem illettek a nép viseletéhez, hanem inkább a nehéz, ragyogó díszruhákhoz. Hajdanta kizárólag fejedelmi forgókon kiváltságoskodott, de később főuraink és végre a nemesség is használta. 1264-ből tudjuk, hogy Béla hercegnek brandenburgi Kunegundával történt esküvőjén a magyar főurak süvegein magasló kócsagtollak különös figyelmet keltettek. HORVÁTH ENDRE «Árpádiásában», a fejedelmi Árpád süvegén «hószínű kócsag» lobog; VÖRÖSMARTY a hármás bércz uráról mondja:

«... ki lobogtat *kolcsagot*, ékes
Nyuszt kalpagja fölött ragyogó nagy gyöngybe szegezve.»

PETŐFI, Hajnalnak, «az ékes leventének», kócsagot tűz kalpagjára; GYÖNGYÖSI ISTVÁN pedig «Murányi Venusában» feljegyzi, hogy a lovakat is feldíszítették vele:

«Szép medályos *kócsag* a lova fejében
Magának is olyan fénylik süvegében.»

II. Rákóczy Ferencz ünnepélyes alkalmakkor — mint THALY KÁLMÁN ija — szintén ezt hordta fővegén, még pedig feketített kócsagot.

Miután a köznemesség is sűrűen élt vele, sőt a hadseregben is alkalmazták, természetesen folyton megtartá az értékét. A löfegyverek tökéletlensége korában nehezebben volt szereszhető s akkortájt kiválóan sólymokkal vadászták, később meg, mikor puskával üldözhatték, maga a

kócsag fogyott, s okulva, vadabb lett. A pákász és réjtjáró azonban kileste madarunk szokásait, együtt élt vele, tudta, hogyan kerítse meg, s szerezzon így magának «kócsagtollak» révén tisztességes mellékjövedelmet. Az elejtett kócsagok dísztollait töben összekötötte, átfűrt vastag nádszárba rázta s ez egyszerű tokban óvta meg a töréstől addig, míg a portéka vásárra került. Régente egy-egy kötegért 100, sőt rendkívül szép, hosszú tollakért 1000 forintot is fizettek. Egy 1621-ben kelt becslés PÁLFFY ISTVÁNNAK egy bokor kócsagtollát 1000 frtban állapította meg. Ezért a múlt időkben a régi családi értéktárgyak közt sokat szerepel a «kócsag», «kolesag», «kolesok» vagy «kótyag» — mindig egész tollbokrétát értve — s mint ilyent hozományban, hagyatékban is felsorolva találjuk. A nép általánosan, de még vidék szerint sem igen viselte. Ritkán jutott hozzá, meg drága is volt. Ezért a népdal nem is igen emlékezik róla. Bács-megyében azonban a sokác asszonyok díszítették vele fejkötőjüket, az urinők divatjába meg természetesen szintén beférkőzött s állandóan megmaradt.

Daczára, hogy a népviseletben kivételesen akadáhatunk a kócsagtollra, maga a kócsag mindig tisztelt, megkülönböztetett madár volt az igazi magyar ember felfogásában. Az immár kiveszett «pákász» ajkán meglelhattük e tisztelet nyomait, mert nem ritkán harmadik személyben beszélt róla, s nem nevéen nevezte, mint a többi madarakat. Kitüntette, mint a lép előkelőségét. «Ő fehér, mint a hó», «Őt a sas se meri bán-tani», «Ő a legszebb madár a réten» szólásokban jellemző erő rejlik, mely visszamutat erre a kócsag tiszteletére. Költőink többször megemlékeznek róla, hol a «nemes», hol a «büszke» jelzőt függesztve neve elé. Így TOMPA:

«Vándorlápokra a *nemes kócsag* meg ül,
Majd mint fehér fátyol gyorsan messze lebben»

vagy TÓTH KÁLMÁN:

«Mert te nem vagy *büszke kócsag*
Kis gerlicze vagy te oh csak.»

Ugyan ő felhasználja azt a hiedelmet is, melyet sok helyen tart a nép a meglövött kócsagról:

«Síró hattyú voltam szenvedésim taván;
Hanem majd ezután *büszke kócsag* leszek,
Legdrágább tollait kitépi e madár
Ha gyilkos óntól összevéreztetett.»

Ilyen értelemben a néphitnek nincs ugyan való alapja, de van annyiban, a mennyiben az madarunk kényes tisztaságára vonatkozik; mert a

kócsag mindig vakító fehér, mocsoktalan, soha sem oly piszkos, szennyes, mint a gólya.

A kócsagot meglehetősen korán visszahozza a tavasz, s első érkezésének országos középnapja: *márczius 30.* De kedvező időjárással egyesek már márczius első hetének végén jelentkeznek fészkelő helyükön. Valami sok pár sohasem fészkel a fészekfalvakban; mindig csak néhány, 10—15, vagy annyi sem. Különösen a vörös gémeikkel szeret együtt tanyázni; a Kis-Balatonon szürke géme, kanalas géme, vakvarjuk társaságában is találtam. Mint a «gémfalu» leírásánál említettem, fészket letiprott, gulában összeálló nádszárak tetejébe, sokszor a vastag nádszálak közé szabadon, s ritkábban mocsárfűzre is rakja. Nagy, összetűzdelt nádszálakból épült alkotmány ez, melynek csakis közepe van sűrűen rakva, nádlevelekkel némileg bélelve. Fészekalja 3—4 tojás, melyek színezetre igen hasonlítanak az előbb leirt szürke és vörös gém tojásokhoz, talán valamivel kékesebbek, de sokkal simább héjuak. (XXXIX. tábla).

Tojásmérték: *H.* 63—71; *Sz.* 44—46 mm.

A kotlás ideje nem egészen négy hét. Költés után az öregek elhulajtják lengő válltollaikat s szeptember havában egyszerűbb köntösben vonulnak telelő helyeikre: Észak-Afrikába, Indiába.

Halakkal, de ezek mellett rovarokkal, férgekkel, csigákkal él s nem annyira halrabló, mint például a szürke gém. Károsnak persze, hogy káros a halasvíznél, de mai napság már megfogyottságában nem sokat árthat; gondozott halastóhoz pedig úgy sem mer közelíteni. Madárvilágunk díszé, remeke a kócsag s azért igen helyén való kiméléséről gondolkodnunk. Különösen tartózkodni kellene megmaradt kevés fészkelőhelyeinek háborgatásától. Úgyis ujjainkon elszámálhatjuk azokat s ha itt nincsen békessége, már a legközelebbi jövőben menthetetlenül kipusztul hazánkból. Kár volna érte; tartsuk, védjük a meddig lehet. Szerencsére rendkívüli vigyázó, vad természetű — bizonyára a sok üldözés következtében — s ebben bírja erősségét az a vonuláson itt-ott megszállt néhány darab. De a vadász is fejlődik furfangjának, cselvetésének kieszelésében és támogatja őt a messze hordó fegyver — kócsagra golyót sem sajnál — azért kétszeresen hangsúlyozom védelmét.

A FATTYÚ KÓCSAG.

Ardea garzetta L. 1766.

[*Ardea nivea* S. G. GM. — *A. xanthodactyla* RAFIN. — *Herodias garzetta* BOIE. — *Her. jubata*; — *Egretta Lindermeyeri* BRHM. — *Garzetta egretta* BP. — *Erodius garzetta* MACG. — *Egretta garzetta* BP. — *Ardea elegans* VERR. HARTL. — *A. xanthopoda* PELZ. — *A. orientalis* GRAY. — *Garzetta garzetta* SHARPE.]

Népies nevei: kis kócsag (Mint hogy repülve az üstökös gém is fehér, a «galambkócsag», «fehér bakcsó» hol arra, hol ő reá használatos).

Jegyei: valamivel nagyobb, magasabb mint az üstökös gém, vagyis körülbelül félakkora, mint előbbi, s annak különben is kis kiadása, mert színezete hófehér, tarkójáról azonban 2—3 bóbitatoll csüng le, az öregek hátáról azonképpen foszlott, de kissé felhajló «kócsagtollak» lengenek.

Leírása. *Öreg hím:* vakító fehér; csőr fekete, töve kékes; lábai feketék, a lábujjak zöldessárgák; a szem és csőrtő közt levő csupasz bőr ibolyakékes; szem sárga. A *tojó* csőrtöve szürkés, a csupasz arczbőr zöldes, a dísztollak rövidebbek. *Téli tollazatukban* az utóbbiak hiányoznak. A *fiatalok* hasonlítanak a téli tollazatú tojóhoz.

Mértéke: *H.* 51—57; *Sz.* 26·5—28·4; *F.* 7·5—10; *L.* 9·5—10·5
Cs. 8·4—9 cm.

Közép-Európa északi részén csakis Németalföldön, Németországban, Franciaországban fordul elő mint ritkaság; sokkal gyakoribb a délkeleti részeken, a Balkán félszigeten, a Fekete tenger környékétől a Kaspai tó felé, s Ázsiában Indián át Khinában, Japánban. Afrikában szintén költ. Magyarországon még sokkal gyakoribb, mint a nagy kócsag, habár szintén erősen megfogyott s nagyobb számban csak az Al-Duna árterein, Szlavoniában, a Szerémségben, itt-ott még a Tiszamenti füzesekben is költ. Költözködés szakában egyéb tavainknál, mocsarainknál is előkerül, de nem telepszik. Tavaszi első érkezésének országos középnapja: *április 21—22.* Rendesen kisebb csapatkákban jár s repülve — bizonyos távoból — hasonlít az üstökös gémhez, de szárnycsapása lassúbb; közelebről hosszabb fekete lábai s ragyogóbb fehérsége különböztetik meg attól. Hangja éles, messze hallatszók: *rhe, khre.* Nem annyira vad, mint a nagy kócsag, de nem is valami szelid s könnyedén megközelíteni őt sem lehet. Különben épp oly nemes, előkelő szép madár, mint természetes atyafia. Mikor a szélvizekben halászgat, nem áll mozdulatlanul, hanem többnyire ide-oda futkos, jobbra-balra szigonyoz, szinte

iramodva s szárnyait gyorsan meglebbentve. Fészkelését a gémtelep ismertetésénél röviden leirtam. Tojásainak száma 3—4, ritkán 5 darab; ezek egészen olyanok, mint a nagy kócsagéi kisebb kiadásban.

Tojásmérték: *H.* 42—50; *Sz.* 28—33 mm.

Élelme: főleg apró hal, kisebb hüllők, vízi férgek és rovarok. A halátszat szempontjából kárt tehet, de meggyérülése, szépsége annyira latba esik, hogy érdemes őket fészektanyájukon, költés ideje alatt kimélni. Díszollai majdsaknem oly keresettek, mint a nagy kócsagéi, de mégis olcsóbbak.

VII. REND.

TURBÉKOLÓK.

GYRANTES.

Az idetartozó madaraknak úgy alaki, mint biológiai sajátosságai az egész rendet oly élesen jellemzik, hogy beosztásuk a rendszer egészébe, éppen különállásuknál és egyéb rendekkel való kevés rokonságuknál fogva nehéz és ingadozó. Alakjukat bizonyos gömbölyűség, teltség, begyesség, magas, domború homlok, sajátosságos csőr- és lábalkat jellemzi. Tollazatuk sűrű, kemény, a természet gömbölyű formájához simuló, ezért egyes tollszárak egészen laposak; a tollazat nem igen erősen nőtt a bőrbe, könnyen kifoszlik s csekély megrántásra kihull. Színezetök leginkább hamvas, «galambszínű» (a külföldi fajoké sokszor élénk, tarka), gyakorta bizonyos örvszerű foltok, zománczos, fényes részek is ékítik. A hím és tojó külsőleg nem sokban különbözik. Csőrük rövid, egyenes és vékony, csupán hegye kemény s többnyire kissé lehajló, töve ellenben lágy bőrrel borított; a hasítékalakú orrlyukakat sajátosságos — sokszor gombszerű, nagy — bőrkupak fedi be. Lábaik aránylag kicsi nyek, rövidek, vékony ujjukak, kis körműek. Mindig négy teljesen szabad, a csüdből egyforma magasságban kinőtt lábujjuk van, de a hátulsó mindig rövidebb a belsőnél, a külső pedig rövidebb a középsőnél; a czomb rendszeren a csüdiggé tollas, néha azonban a csüdizület meztelen. Szárnyuk inkább hosszú és hegyes, ritkán rövid és kerekített. Farkuk egyenes vagy elkerekített, 12—16 tollú.

Életjelenségeik közt különösen feltűnik szavuk: a «*turbékolás*». Fiókáik teljes nagykorúságig ülik a fészket. Kezdetben az öregek avval a tej- és sajtszerű váladékkal etetik őket, mely begyükben képződik, később magvakkal, melyeket erős izomzatú begyükben előbb fellágyítanak. Fákon, bokrokon, fa- és sziklaodukban költenek, silány laza fészkeket építve. Reptük sebes, felszálláskor robajló. Erdőn, mezőn, sziklás helyeken tartózkodnak, különösen száraz ágakra szeretnek szállni a fák sudaraira. Élelmök kiváltképpen magvából, erdei gyümölcsökből, bogyókból áll; az emésztés elősegítésére azután agyagos és sótartalmú földet, kavicsokat is lenyelnek. Igen jellemző módon csillapítják szomjukat,

mert a többi madaraktól eltérőleg nem úgy isznak, hogy csupán csőr-hegyüket dugják a vízbe s minden kortyot feltartott fejjel nyelnek le, hanem egész csőrüket bemártják — az orlyukakat eközben a lágy bőrkupak bezárja — s egyhuzamban szüresölik, szivják magukba a folyadékot. Szeretik a társas életet, különösen költés után járnak csapatosan élelmök után, úgy költözködéskor is. Más fajú madarakhoz azonban nem ragaszkodnak.

XX. CSALÁD.

GALAMBFÉLÉK.

COLUMBIDAE.

Csüd legföljebb oly hosszú, mint a középujj vagy rövidebb, az izület táján tollas, némely fajoknál azonban teljesen csupasz; a fark 12 tollú.

60. NEM:

GALAMB.

COLUMBA L. 1758.

Ide tartoznak a család legtypikusabb s legnagyobb képviselői. Csüdjök felső része tollas, a fark hossza fele vagy kétharmada a szárny hosszának, hegye egyenesen elvágott.

A SZIRTI GALAMB.

Columba livia BONN. 1790.

[*Col. saxatilis* ALDR. — *Col. rupicola* CHARLT.]

Jegyei: közönséges házi galamb nagyságú; főszíne galambszürke, hátának alsó fele és a szárny alsó fedői fehérek; a szárnyon két fekete csík.

Leírása. *Öreg hím:* fej palaszürke; a nyak oldalain zöldes fémfényű foltok; a begy biboros érczfényű; a hát felső fele és szárnyfedők világos hamuszürkék; az evezők hamvaskékek, hegyük feketésbe hajló; a szárnycsikok kékesfeketék; az alsó test sötét mákszínű kék, a czombot fedő tollazat azonképpen, de valamivel világosabb; a fark sötét hamuszürke,

végén széles feketés sávval s a tollak hegyén keskeny fehéres szegéssel. a legszélsőbb farktoll külső fele töben fehér; a csőr fekete, az orrlyukakat fedő bőrkupak fehéresszürke; a szem fénylő sárgavörös, a lábak vérvörösek, bizonyos rózsaszínűséggel. A *tojó* valamivel kisebb s nem oly élénkszinű. A *fiatalok* halványabbak, nem oly tiszta — inkább barnás — szürkék: nyakuk, begyük fénytelen; szemök vörösesbarna, csőrük azonképpen: lábaik szürkésbarnás hússzínűek.

Mértéke: *H.* 33—34; *Sz.* 22·1—22·7; *F.* 10—10·5; *L.* 2·7—2·9; *Cs.* 2—2·2 cm.

Ez a galamb a mi házi galambunknak s — néhány százat tevő — különböző fajtáinak őse. Itt-ott még tiszta, eredeti színezetében szeliden népesíti a galambházakat, templomtornyokat vagy gazdátlanul félvadon él köztünk, ki-ki járva a mezőkre. A Földközi-tenger sziklás partjain azonban több helyen még teljesen vadon tanyázik, így Dél-Spanyolországban, ritkábban Dél-Franciaországban, gyakrabban Olaszországban, Görögországban; Észak-Afrikában; Ázsiában, különösen Kaukaszban, Turkesztánban, Perzsiában, Bucharában, Transkaspiában. Észak felé ritka, de a Faró, Shetland és Orkney szigeteken s Norvégiában Stavanger táján (59° é. szél.) még szintén vadon fészkelve találták. A magyar területen vadon csakis a horvát tengerparton fordul elő s itt közönséges. Vad, szakadásos, feltornyosuló kopár sziklákat kedvel, melyeket a tenger vize mos, hol barlangok is találkoznak, de nem nagy távolban vetések is. Sziklaodvakba, repedésekbe rakja fészket, mely inkább csak egy esomó össze-vissza mocskolt ágacska, szalma, mint igazi fészek. Fészek-alja két fehér, fényes héjú tojás, mely tizennyolcz napi kotlás után fakad meg. Kétszer is költ évente.

Tojásmérték: *H.* 38—41; *Sz.* 26—28 mm.

Mínthogy a gazdátlan és félvad, mezőre járó galambjaink is ide tartoznak s gazdaságilag is számba kerülnek, egyetmást fel kell itt említenünk a galambról általánosságban is. Hisz Noé bárkájától kezdve kíséri az az embert s jelképe a tisztaságnak, békének, szelidségnek, ártatlanságnak, jóságnak, szerelemnek. Nálunk is jobbadán ez a felfogás járja; különösen pedig a forró szerelem mintájául szeretjük odaállítani. Ezért a szerelmesek megszokásosabb kedveskedő megszólítása is: «Édes galambom, aranyos tubiczám!» Mindnyájunk ajkáról bizonyára sokszor elszállott ez a szép jelzés, — boldog érzelmek boldog idejében.

Egész sora közmondásainknak bevette a galambot, példázgatva tulajdonságait: «Sólyommadárnak nem lesz galambfia», «Szelid mint a galamb», «Galambszivű», «Tipeg-topog mint a tojó galamb», «Galamb-

nak galamb a fia», «Sült galamb senki szájába nem repül», «Nincs epéje, mint a galambnak», «Csokolódzik mint a galamb», «Czigány-cselédség, galamb majorság, nem nagy gazdagság» s még sok más. Ezek között azonban vannak régi hiedelmen alapultak, melyek a természet-történet valóságának nem egészen felelnek meg, pl. «Ritka galamb epe nélkül», mert hisz tud madarunk mérges is lenni s mint a másik közmondás helyesen mondja, a galambnak epéje csakugyan nincsen. Legtöbbnek alapja azonban az életből, a galambtermészetnek élesebb megfigyeléséből van merítve, így: «Szelid mint a kezes galamb» vagy «Szelid mint a galambfi», azaz rendszeren a kinőtt galamb nem oly igen jámbor és szelid, mint általában beszélnek. Élelmére is több vonatkozik: «Szereti mint a galamb a tiszta búzát», «Tiszta mint a galambszedte búza».

A galamb turbékolása, bűgása bánatosan érinti a magyar szívet; árvaság, elhagyatottság, boldogtalan szerelem jut róla eszünkbe.

«Csak ne volna galambok bűgása!
Ebben fakadt bánatom forrása:
Mert ha látom szép páros voltokat,
Megsiratnom kell árva voltomat»

mondja PETŐFI találóan.

A galamb nagy kezdő sebességgel, szárnycsattogtatva száll fel, gyorsan repül s nem sok szárnycsapással, hanem nyílalva járja a levegőt. Leszálláskor ismét csattogtatja szárnyait. Fára nem száll, még a vadon élő szirti galamb sem, csak épületekre, sziklákra; a földön azonban ügyesen lépdél, ide-oda forogva, fejével bókolgatva keresgél s gyorsan kapkodja fel a szemeket. Szenvedélyes udvarló s szerelmökben a párok csőrüket egymásba dugva, gyakorta csokolóznak. Ez a szokásuk kapta meg annyira az emberek kedélyét s szülemlette azt a véleményt, hogy a galamb a tiszta, hű szerelem mintaképe. Hát van is valami kedves, megható vonás az enyelgő, bizalmaskodó galambpár viselkedésében. De korántsem nekik egyedül van erre szabadalmuk, mert sok más madár szerelmi élete csakúgy megindító, bensőségével megkapó. A különbség csak az, hogy a galamb lépten-nyomon előttünk van, a többi madárra ellenben kevesebbet ügyel a közönséges szem. A tisztaság határozottan nem annyira tulajdona, mint azt a képzelet festi; csinál az mocskot eleget. Ellenségeitől, különösen a ragadozó madaraktól, mód nélkül fél s eszeveszetten menekül előlük.

Élelmét majdnem kizárólag magvak teszik. Kiválóan a szemes életet kedveli, így: búzát, kölest, lenmagot, kendermagot, répa- és repczemagot,

árpát, borsót, bükkönyt, lencsét. Rozsot, zabot szintén eszik, de nem oly előszeretettel, mint az említett veteményeket. Sokkal inkább szedegeti a különféle dudvák és gyomok magvait, főleg ha gabonát már nem talál; így a *Vicia*, *Orobis*, *Lathyrus*, *Ervum*, *Sinapis*, *Raphanus*, *Brassica*, *Polygonum*, *Panicum* nemek alá tartozó növényfajok, szintúgy a fűtej (*Euphorbia cyparissias*) magvait. Erdős vidékeken a fák magvait, sőt bogyókat is lakmároznak, de csak az erdők szélein szállnak meg. A mezőre — mindig csapatosan — délelőtt, leginkább hajnalban, majd 8—10 óra közt, délután 3—5 óra közt s végre alkonyat felé rendszeren kijárnak s mindig bizonyos területrészt látogatnak; ha begyüket jól megtöltötték s kavicsokat, agyagot és vakolattörmeléket is nyeltek könnyebb emésztés céljából, szomjukat csillapítják. Általában sokat isznak. Kisebb kirándulásaik után mindig visszatérnek tanyájukhoz. Azokat a helyeket, hol friss vetés folyik, különösen szívesen meg-meglátogatják s nehezen űzhetők el onnét. A horvátországi szirti galambokról feljegyezték, hogy nagy csapatokban járnak a köles és kukoricza táblákra s kiválóan az ott tenyésző *Brachypodium* magvait eszik. Ezek a szirti galambok, úgy látszik a dudva magvakat egyáltalán jobban szeretik, a kultivált veteményeknél.

Mindezeket összevéve a mezőre járó galambok gazdasági hasznos vagy káros voltát némileg megítélhetjük. Bizonyos az, hogy a mezőgazdaságban vetés, úgy aratás idején, mikor a gabona keresztékben fekszik, nemkülönben oly vidékeken, hol igen sok a galamb, egyes birtokrészekben kárt tehetnek; de korántsem annyit, mint legtöbben hiszik. Az elvetett mag ugyis mindig 2—3-szor annyi, mint a mennyit az illető terület megbír; abba a százalékba, mely a ki nem kelt, megsemmisülő magvakra esik, betudhatjuk a galamboktól elszededetett mennyiséget is. Különben ott, a hol tanyán, saját birtokán tartja valaki a galambokat, s azok idegen birtokra nem járhatnak, a kár elesik; mert a galambnak enni kell, s akár a mezőn szedi magának gazdája magvait, akár otthon kapja tőle: mindegy. Ha az mégis sajnálja galambjaitól az eleséget, hát ne tartsa őket. Ott persze, hol számos kis birtokrészek határosak egymással, parasztföldek vannak, a kósza galambok nem válogatnak, hanem lakmároznak szabadon s aratáskor, vetéskor bizony megkárosítják azokat a tulajdonosokat, a kik nem galambtenyésztők. Másrészt azonban a sok gaz, dudva magvait pusztítva határozottan sok hasznot is tesznek. A vadászatról szóló 1883: XX. t.-cz. 12. §-a tiltott időben is — tehát mindig — megengedi a mezőre látogató galambok lövését, a mi az elmondottak után nem egészen helyes rendelkezés; elég volna, ha csakis vetés és aratás idejében lóhetné azokat az illető károsuló birtokos s nem a vadászati jog

bérlője, kinek esetleg semmi földje nincs s így nem is károsul a galambok révén. A jelen törvény éppen azt eredményezi, hogy a vadászati jog gyakorlója pusztítja mások galambjait, s az, a kinek gabnáját tizedelik, csak úgy a rövidebbet húzza, mintha törvény nem is volna.

A KÉK GALAMB.

Columba oenas L. 1758.

[Col. cavorum, arborea BRHM.]

Népies nevei: kék galamb; vadgalamb; parlagi galamb (Jászberény).

Jegyei: alig kisebb a házi galambnál; főszíne hamvaskék (galambszínű), a hát alsó fele és az alsó szárnyfedők is; a szárny nem csíkos, csak némileg, szakadozottan harántfoltos (mintha a csík keletkezöben volna); szeme barna.

Leirása. *Öreg hím:* egészben hamvaskék, legvilágosabb az alsó teste és felső szárnyfedői, legsötétebb a nyak hátulja; begye szürkés, biborszínűen fénylő, a nyakörv biboros és főleg zöld érzékenyű; az evezők palafeketébe hajlanak; a szárnyfedőkön feketés harántos rajz, de nem összefüggő; egyes válltollakon is fekete folt; a fark palakék, közepén sötétebb, végén fekete sáv; a legszélsőbb farktollak külső szélének töve fehér; a csőr töve vöröses, hegye sárgás; lábai vérvörösek. A *tojó* inkább szürkés, mint kékes, begye kevésbé élénk, nyakörve jelentéktelenebb s egész termete kisebb. A *fiatalok* hasonlítanak a tojóhoz, nyakörvük nincs, csőrük töve barnásszürke, hegye sárgás.

Mértéke: *H.* 33—35; *Sz.* 20—21; *F.* 9·8—10·3; *L.* 2·8—3·1; *Cs.* 2—2·1 cm.

A magas észak kivételével egész Európában honos s betérjed Közép-Ázsiába, de előfordul Kis-Ázsiában és Palesztinában is. Dél-Európában azonban, valamint keletfelé is sokkal ritkább, mint földrészünk középső övében. Hazánkban — mint általában földrajzi elterjedési körén belül — egyes vidékeken ritka költő, máshol meg, pl. a nagyobb folyóink mellékén elterülő ősligetekben, egyes százados tölgyfákkal beültetett legelőkön stb. igen közönséges. Általában erdős vidékekről, főleg ha régi, korhadó odvas fákat talál, sohasem hiányzik. Újabban — mióta a rendszeresebb erdőkezelés hamar fejsze alá veszi a megérett fát — határozottan megfogyott. Nem talál kedvező fészkelő helyeket.

Tavaszzal igen korán tér vissza hozzánk s egyike a kikelet legelső

hírnökeinek. Rendesen már február utolsó hetében, a mezei pacsirtákkal egyidőben, mutatkozik, az országos középnap szerint: *márczius 8-án*. Gyakorta — kivált ha enyhe a tél — némely helyeken egyes csapatkák nálunk maradnak. Költözködéskor ritkán jár egyedül, hanem vagy néhányad magával, vagy kisebb-nagyobb csapatokban. Ilyenkor a mezőkön, tarlókon, fasorok közelében, kisebb — szántóföldek övezte — erdőrészteltekben szeret tartózkodni. Estefelé ezek a vándorcsapatok a mezőre dülő erdők fáira telepsznek vagy utazás közben éjjel megpihennek. Egy ízben ilyen erdőrésztelen éjnek idején áthaladva, annyi galambot találtam megszállva, hogy jó darab úton a fákról folyton csapat-csapat után robajlott föl s szárnyesattogásuk óriási lármává növekedett. Becslésem szerint sok százra, talán ezerre rúgott a pihenők s felijedők száma. Gerlék, örvös galambok kivételével más madarakhoz nem igen szegődik, de költőhelye táján, hol a vadgalambokkal rendesen seregélyek, szalakóták, csókák, vércsék, babuták, harkályok is szoktak fészkelni, békésen megfér velök. Mert otthonát rendesen olyan területeken alapítja, hol a sok odvas, korhadt fák ezeket az említett fajokat is telepedésre bírják, sőt a vén fák észrevehető gyérültével szinte kisebb területrészekre kényszerítik s azokon számos vadgalamb-párral mintegy telepes fészkelésre összeszorítják. Kezdetben előfordul ugyan, hogy a különféle madárfajokkal, melyek szintén nem sokat válogathatnak már faodvakban, holmi birtokpörei akadnak, de ezeket rövidesen elintézik; néhány szárnyesapás, haragos bűgás: s az erősebb foglaló jogait élvezi, a béke szent. Igen sokszor a vadgalamb húzza a rövidebbet, de hát haragot nem tart, hanem keres tovább, míg alkalmas fészkelő odut talál. De az egyszer megalapított tűzhelyéhez — éppen mert nehezen szerezte — ragaszkodik, évenként visszatér hozzá. Néha azonban valami csókával, szalakótával cserél is, vagy szabadon maradt odukat — melynek lakói időközben tönkrementek — birtokol, mert fészkelőhelye gyakran az első költéssel annyira elszennyesedik, hogy második költésre lehetlen ott maradnia.

Márczius végén és április elején megkezdí családi életét, melyet igazi odaadás, melegség jellemez. Az erdő kezd zöldülni, rügyfakadással megnyílik a természet szeme, a virágok kibontják kelyheiket s csókra nyújtják a mézrabló méhnek, játszi pillangóknak. A hím vadgalamb felül a mohostörzsű vén fa koronájába vagy csonka sudarára, «elbűgja» mélységes mély, szívből fakadó szerelmi vágyódásait avval a *húkú, húkrú* ismétléssel, mely később *hú-hú-hú*-ba folyik össze; a magyar fül pedig szívesen hallgatja, hiszen a népdal is mondja:

«Akkor szép az erdő mikor zöld
Mikor a vadgalamb benne költ;
A vadgalamb olyan mint a lány
Fáj a szíve a legény után».

Szerelme nemsokára ünnepet ül: a kinézett alkalmas faoduban elkészült a fészek, igaz hogy nem sok művészettel, mert hiszen pár száraz galy, gyökerecske, fonnyadt levél és fűszál összerakásához nem sok remeklés kell. No de megmelegíti azt is az ülő galamb s elfelejteti velünk az építésben való járatlanságukat az a szép összhang, mely köztük a jövő nemzedék sorsáért kifejtett. A tojó lerakja két fehér tojását, kotelja s oly kitaratóan üli, hogy gondjából közeli lárma, lövés sem zavarja ki.

Tojásmérték: H. 38—42; Sz. 27—32 mm.

Felmászhatunk a fára, nem mozdul a fészekről, s csak mikor már bele akarunk nyulni az oduba, robbanik ki. Költés alatt a hím a közelben bűg, és folyton bűg; talán a jövőről mesél édes élete párjának? vagy legalább is jelzi, hogy nem messze van a fészektől s örködik fölötte. Délelőtt is, délután is egy-egy órára felváltogatják egymást a költésben. 17—18 nap múlva kikelnek az apróságok: vakon tehetetlenül. Az öregek sok fáradsággal, önfeláldozással nevelik föl őket, hogy azután a második, sőt egyes párok talán harmadik költéshez fogjanak.

Augusztus felé a fészekaljok, öregekkel vegyesen, csapatokba verődnek s a mezőket, réteket látogatják, különösen a repezeföldeket s a vetést, mert táplálékuk első sorban gabonából, veteményből, magvakból áll. A természetett növények magvai mellett a vadbükkönyt és dudva magvakat is szeretik s nyáron át az afonyát is meg-megköstolják. Nem vetik meg a fenyőmagvakat, bükkmagot, makkot sem, habár valami nagyon nem is ragaszkodnak ezekhez. Jó étvágyú s azért meglehetősen sokat eszik; sokszor tele szedi begyét, mely pedig akkora, hogy néhány száz mag elfér benne. Ott, hol sok a vadgalamb, a vetésre járó csapatok határozottan tehetnek bizonyos kárt; azonban tekintve dudva pusztításukat, nemkülönben ízes pecsenyéjüket is — tehát úgy gazdaságilag, mint vadászatilag hasznos tulajdonságaikat — nem egészen helyes vadásztörvényünk ama rendelkezése, mely minden időben megengedi lövésüket. Az odvas fák gyérültével úgyis a kevésbbé kultivált vidékekre szorulnak, fogynak.

Szeptemberben a csatangoló seregek még javában nálunk élőködnek, októberben azonban már költözködnek s novemberben legnagyobb részök eltávozott Dél-Európába. Afrikába nem igen mennek át.

AZ ÖRVÖS GALAMB.

Columba palumbus L. 1758.

[*Columba torquata* LEACH. — *Col. pinetorum*, *torquata* BRHM. — *Palumbus excelsus* BR. — *Palumbus torquatus* BLYTH.]

Népies nevei: székács; székács galamb (Borsodm.); örmös galamb (Alberti-Irsa, Pestm.); nagy vadgalamb.

Jegyei: jóval nagyobb, mint a házi galamb; szárnyhajlása és a szélső szárnyfedők fehérek; a nagy evezők külső szélein fehér szegély; az öregek nyakörve zöldérczfényű és biboros, középen fehér. A fehér szárnyfolt reptében is igen jellemzi. (L. I. köt. V. és X. tábla.)

Leírása. *Öreg hím:* a fej és nyak kékesszürke, a tarkón alul képződő örv érczfényű zöld, biboros zománczszal, a nyakoldalakon a fényes tollazat közepén, fehér félholdszerű foltozás; begy rózsás ibolyaszínű, gyengén zománczos, melyen át a szürkés alapszín, mintegy átszűrődik; a hát és szárnyak színe olyan, mint a fejé; a farsikja világosabb; a fiókszárny fekete; a nagy evezők palafeketék, külső szélük fehér szegélylyel; a többi evező palaszürke; az alsó test világos kékesszürke; a fark vége palafekete, töve felé világosabb s hamvasba játszó, a két szélső farktoll külső fele világos, fehéres szegésű; a csőr töben rózsapiros, hegye fehéres narancssárga; a szem fehéressárga; a lábak ibolyás rózsapirosak, a vértetés köze barnásfehéres. A *tojó* inkább szürkés nem annyira kékes, nyakörve kisebb s kevésbé ragyogó. A *fiatalok* nyakán nincsen örv, a színezés nem oly tiszta, alul világosabb.

Mértéke: *H.* 39—43·2; *Sz.* 23—25·6; *F.* 13·6—16; *L.* 2·7—3·6; *Cs.* 2—2·2 cm.

Egész Európában, majd csaknem a Sarkkörig vagy inkább a 65° é. szél-ig honos. Ázsiában alig terjed át, hanem helyét a *Col. casiotis* foglalja el. Hazánkban igen közönséges úgy a dombos, hegyes, mint lapályos vidékeken is. Különösen fenyves erdőket, nagyobb angol kerteket, ligeteket kedvel, melyek nagyobb vágásokkal, tisztásokkal váltakoznak s a hol magas fák, de bokros aljzat is bőven van. Tavasszal valamivel később érkezik, mint a vadgalamb, az országos középnap szerint: *márczius 19-én*. Inkább kis társaságokban, mint egymagában utazik. A költés kezdetéig ezek a csapatkák összetartanak s az erdő bizonyos kiválasztott részén rendszeren megtartott hálótanyájukon töltik az éjjelt, napközben pedig a szomszédos mezőket, vetéseket látogatják. Alkonyattájt sokszor nagy számban gyülekeznek említett alvóhelyökre s itt, a különben rend-

kívül vigyázó, minden más galambnál óvatosabb madarakat puszkavégre lehet kapni. Annyira ragaszkodnak a megszokott fákhöz, hogy a már elültek közül egyet-kettőt lelővén, többször újból visszatérnek oda s csak nagyobb zavartatás bírja őket reá, hogy a következő nap más alkalmas helyet szemeljenek ki éjjelezésre. Szemessége annyira megy, hogy akár a földön, akár a fán ülő örvös galambot ritkán vehetjük előbb észre, mintsem ő bennünket s ezért legtöbbször csak akkor látjuk, mikor már felszáll előlünk. Április elején a szerelem szép napjait élik ugyan még a párokra szakadozott örvös galamb-csapatok, de már egyes fészkeket is találhatunk, sőt ülős madarat. Java fészkelésök azonban mégis csak e hó közepére esik. Fészkeket szabadon — sohasem odvakba — hol alacsonyan, többnyire azonban magasan, 4—30 méternyire, építik a föld színétől; ritkábban fiatal, mint inkább vén fák koronájába, gyakran a törzshöz közel vagy vastag elágazások közé, villákba, de oldalágakra is. Megesik, hogy elhagyott varjú vagy mókus fészket foglal le — tapasztalásom szerint főleg bükkösökben — s ott alapítja meg otthonát. Párosodás szakában a fasudarak csonka, kimeredő, száraz ágán szoktak a hímek ülni s a tág kilátás védelmében búgják el messze hallatszó *hoú-húhúhú-houhú-hú hu-hoú-húhúhú-hu* szerelmi ömlengéseiket. Közbe-közbe, mint a pacsirta, felemelkednek az erdő fölé s néhány körvonalat írva, eredeti helyüktől valamivel távolabb eső száraz fasudarra ereszkednek, mintegy esve, szárnyaikat felemelve, farkukat szétterpesztve. A fészkepítésben nem nagy művészek; galambmódra, átlátszó lazán, csak pár száraz ágat tákolnak össze, melyre a tojó két fehér, inkább gömbölyded, mint nyújtott tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 36·5—42·5; *Sz.* 26—30·8 mm.

Vadságukat, óvatosságukat még fészkelés közben is megtartják. Ellenében a vadgalambbal, mely nem egy könnyen zavarható el tűzhelyétől, az örvös galambot a legesekélyebb háborgatás gyanúporral tölti el: elhagyja a megkezdett, a már kész fészket csakúgy, mint tojásait s más biztosabb helyet keres magának. Ezért néha — más-más helyeken — kétféle háromszor is belekap a fészkekrakásba, míg kiköltheti fiókáit. Évenként rendszeren kétszer, esetleg háromszor is költ; a második költés június havára esik.

Költés után csapatkákba verődnek, más galambfajokhoz szegődnek s az erdei vetéseket, vágásokat látogatják, lapályos helyeken a mezőket is. Szeptemberben a hegyvidéken élők javarésze levonul a síkságba s októberben költözködésük mindinkább élénkül. Novemberben már ritka, de egyesek még decemberben is akadnak. Tapasztalásom szerint ezek

a késői példányok fiatalok, sokszor még tokostollúak s valószínűleg késői, harmadik költésből valók. Az örvös galamb sokkal érzékenyebb, mint a vadgalamb s nem telet át nálunk; igen ritka esetekben ugyan deczember végén is lőttek még egy-egy darabot, de ezek mindig elgyengült, lesoványodott, valami sértés, betegség folytán itt rekedt madarak voltak s nem jószántukból, hanem kényszerűségből maradtak vissza. Legnagyobb részek Dél-Európában, Kis-Ázsiában telet, de sokan Északnyugot-Afrikába is átrepülnek.

Az örvös galamb tápláléka, szintúgy mint a többi galamboké, különböző veteményekből, magvakból áll, de némileg mégis eltérő abban, hogy ő az erdei magvakat különösen kedveli; így főleg nyáron valóságos csemegéi: a fenyőmagvak. Ősszel azonban csapatosan látogat el a bükkmagvakra s a tölgyesekbe makkozni. Ezek mellett a dudva magvakat, vetéseket sem veti meg, sőt a friss vetésre — s előszeretettel a repezére, bükkönyre, borsóra — rendszeren eljár lakmározni. Nem veti meg a bogyókat sem s az afonyát szereti, s úgy látszik rovarbábokat, álcákat is pusztít. Egy helyt a fenyveseket irtó *Tenthredo pini* tulságos elszaporodásakor a környék örvös galambjai szorgalmasan látogatták a veszélyeztetett erdőrészt s egy lelőttek gyomrában e fajnak 836 darab álcáját olvasták meg. Így tehát ez a galambfaj helyileg, bizonyos esetekben, határozottan hasznos is lehet, a mit temérdek dudvamag pusztításai is megerősítenek, habár más esetekben megint, pl. ott, hol nagy csapatok naponként járnak bizonyos vetésre, sok kárt tehet már csak azért is, mert az ilyen helyeken nemesak ők szoktak az egyedüli pusztítók lenni, hanem más madarak, emlősök is. Ilyen helyeken, de csak itt és akkor, mikor nagy számban mutatkoznak, kártevésük ellen természetesen löfegyverrel is védekeznünk kell. Máskülönben nem igen panaszkodhatunk reájuk s a költés alatt feltétlen védelmünkre tarthatnak igényt.

61. NEM:

GERLE.

TURTUR *Selby*. 1835.

Kisebb, karesubb termetűek, mint az előbbi nemhez tartozó fajok; színezetökben nem a hamvas galambszín az uralkodó, hanem inkább a halványbarnás; érzékeny zománczos tollaik nincsenek; a fark meg lehetős hosszú, kissé lépcsőzetes; az evezők külső széle majdnem végig egyforma széles.

A GERLE.

Turtur turtur (L.) 1758.

[*Columba turtur* L. — *Turtur auritus* GRAY. — *Turtur communis* SELBY. — *Turtur vulgaris* EYT. — *Peristera turtur* BOIE. — *Peristera tenera, rufidorsalis* BRHM. — *Turtur migratorius* Sw.]

Népies nevei: gerlicze; gilicze (Erdély, Tiszántúl); gilimadár; gili; gölicze; görlicze (Székelyföld); vadgelicze (Abaujm.); gelicze; gerlemadár; görlicze (Csángó).

Jegyei: nevetőgalamb nagyságú; a tarktollak hegyén — kivéve a két középsőt — fehér folt; a válltollak sárgás rozsdabarnák, középen fekete foltal.

Leirása. *Öreg hím:* fehebúbjá világos kékesszürke; háta, farkcsikja sötétebb, barnásba játszó; váll- és a hátulsó szárnyfedők közepe fekete, rozsdásbarna szegélylyel; az elülső szárnyfedők világos kékesszürkék; az evezők sötét barnásszürkék, kékes hamvassággal és finom, világosabb szegéssel; a nyak elől és begye halvány rózsás-ibolyás; alsó szárnyfedői halvány galamszürkék; hasa és alsó farkfedői fehérek; a nyakán fekete-fehér pikkelyes örv; a szélső farktoll külső fele és hegye, a többieknek — kivéve a két középsőt — csak hegye fehér, egyébként sötétkékes szürkék, tőfelükön világosabbak, a fehér csúcsfolt mögött sötétebbek, alulról a farktollak majdnem feketék, hegyüket kivéve. Csőre szaruszínű, töve bíboros sötét rózsapirosba játszó; szemhéja és lábai sötét rózsapirosak; szeme narancssárga, fekete bogárral. A *tojó* nem ily élénk színű. A *fiatalok* barnábbak, evezőik erősebben szegettek, fejök, begyök szürkésbarnás.

Mértéke: *H.* 26·5—28·6; *Sz.* 17—19·2; *F.* 10·7—12; *L.* 2·5—2·7; *Cs.* 1·7—2·1 cm.

Főleg Közép- és Dél-Európát lakja; Ázsia nyugoti részeiben már ritkább s itt más fajok vagy fajták helyettesítik, melyek azonban a mi gerléinktől nem nagyon eltérők. Így a Nyugat-Ázsiában, Kelet-Afrikában élő, de Törökországban és ritkábban Görögországban is előkerülő *T. senegalensis* L., mely valamivel kisebb, feje és begye halvány szürkésbíborba játszó, a nyakörve fekete és vörösesbarna; Kelet-Ázsiában pedig a *T. orientalis* LATH., mely nagyobb a mi gerlénknél s egészben sötétebb színű, fejteteje barnás, a szárnyfedők szegése vörösbarna, a begy és alsó test szürkés bíborszínbe hajló.

A mi gerlénk azonban Perzsiában is közönséges, szintúgy Észak-

Nyugat-Afrikában s a Kanári szigeteken. Észak felé alig terjed az 58° é. szél-ig, de már nagyon szórványosan; még magasabban csak mint feltevédő jöhet tekintetbe. Általában érzékeny és melegebb éghajlatot kedvelő madár, mely hozzánk is jóval később jön, mint a többi galambok s április közepe előtt egyáltalán alig látható. Tavaszi érkezésének országos középnapja: *április 25—26.*

Kivéve a havasi erdőket és a rengetegek belsejét, egész Magyarországon jóformán mindenütt közönséges. Ligeti erdőkben, lapályos közepkorú faállományokban, melyek vágásokkal váltakoznak s fenyőkkel kevertek — különösen keresztes- és szurkosfenyőkkel —, valamint angolkertekben, mezőkkel határolt kisebb fásrészekben, fásoros utakra, egyes fűzfákkal bővelkedő rétekre dülő bokrozatos, kevert fajú erdőkben pedig igen számos. Nem annyira a nagy, összefüggő, mint inkább a kisebb erdőségeket — főképpen ha a közelben víz is bőven van — kedveli; előbbiben inkább a széleket, a tisztások közelét választja tartózkodási helyül, mintsem a belső, mélyebb részeket. Igen társaságszerető s a költési időt kivéve, midőn inkább párjának él, majdnem mindig néhányad magával vagy nagy csapatokban jár. De fészkeléskor sem vonul magányba, hanem rendszeren bizonyos területen, nem nagy távolságra, egymástól számos pár alapítja meg otthonát s eledelkeresésre, ivásra többen összehatalálkoznak.

Alighogy visszaérkeztek hozzánk s kedvencz helyeiket elfoglalták, az addig csendesebb erdőt, majdnem naphosszat hallatszó, szorgalmas turbékolásukkal élénkítik meg. A hímek kiülnek valami fasudárra, a legkiemelkedőbb fák hegyére s ha itt száraz ág kínálkozik, előszeretettel mindig arra, s epekedő, bánatos *kurr-khúrr*, *krr-kúrr*, *kurrr-turrr-kho* hangon tolmácsolják párjuknak szívök forró érzelmeit. Ez a szenvedélyes, mély, de a mellett csendes, mélabús szerelem és a legnagyobb boldogságnak mégis bizonyos bánatos hangon való kifejezése az, a mi a magyarság lelkében, szívében is annyira visszhangra talált s a mi a gerle és népünk közt — éppen a legjellemzőbb rokonvonások révén — szoros kapcsolatot létesített. Ezért lett ő oly annyira népszerű madarunk, mint az erdei madarak közül kevés más, s ezért — a galambfajok közt is — a szerelmi vágyódás, epedés, ártatlanság, hűség, gyengédség, szelidség, a legforróbb szerelem, nemkülönb a búsulás, kesergés tollas jelképe. S mikor a nép dalaiba, közmondásaiba, mondókáiba fogadta, csak azt bizonyította, hogy jól ismeri a gerlicze lényét, tulajdonságait s nem pusztá érzélgésből, üres émelységéből fordul feléje. Mily szép, a szerelem legnagyobb fokát jelzőleg, madarunkkal való példálódzás ebben a népdalban:

«Szerettelek rózsám nagyon,
Szóval azt ki sem mondhatom;
Szerettelek lánggal égve
Gerlemadár szerelmévé'.»

S mily finom megfigyelésről tanuskodnak a következők:

«Jaj az én életem, e világon immár
Bujdosom egyedül mint *gerlicze* madár,
Mely kesergi párját, *zöld ágra nem is száll*» (Székely népdal.)

ugyanily értelmű annak az ismeretes népdalnak kezdete:

«*Száraz ágon* bús *gerlicze* turbékol»

vagyis bennök van a *gerlicze* jellemző tulajdonsága, hogy jobban szeret száraz, mint leveles ágra szállni s ott turbékolni. TOMPÁNÁL is megvan ennek a biológiai sajátságának ismerete:

«Kis kertemben *kiszáradt* az eperfa,
Este, reggel egy bús madár ül rajta;
Csak azt bújja *az a gerlicze madár*,
Hogy a legény szőke, barna csapodár»

sőt nála a megfigyelés már csak azért is éles, mert azt is megmondja, mikor szokott az elhalt ágon turbékolni! hisz csakugyan a reggeli és esti órákban legodaadóbban hallatja szavát.

Hogy azonban *nem mindig* száraz ágon szól madarunk, arra is van népdalainkban s költészetünkben példa; így VÖRÖSMARTYNÁL:

«*Zöld ágon* kis *gili*
Zokogva bűg»

vagy e népdalban:

«A kertemben nőtt egy rozmaringfa
Rászállott a *gerlicze* madárka»

BERZSENYI IS «A közelítő tél» című költeményében erre példáz:

«Nines már simphonia s *zöld lugasok* között,
Nem bűg *gerlicze* . . .»

A jó báró ORCZY LŐRINCZ még a mult század végével megénekelte, mit mond madarunk szomorú bugásával; s nem felejtette el a jellemző száraz ágat sem, a honnan legtöbbször mondja:

«Mikor én a *száraz gallyon*
Éneklek keservesen,
Tűrjt, tűrjt mondok, hallja társam,
Oda repül esendesen.»

S a magyarság biológiai érzéke még tovább is nyilatkozik, mikor a székelység balladáiban e sorokat találjuk:

«Bús *gerlicze* vesztett társát sirassa,
Bánatjába *gyenge tollát hullassa*»

csak azt az igazságot látjuk, mely a galambfélék gyenge, könnyen kihul-
ladozó tollzatát jellemzi. De tisztában van a gerlicze fészkelési módjával
is, a mit e népdal világosan elárul:

Lám megmondtam bús *gerlicze*
Ne *rukj fészket az útszélre*:
Mert az úton sokan járnak
Téged hamar feltalálnak»

A féltés is megszólal e sorokból, mert az igazi szerelem boldogsága
nem való arra, hogy szabadon kitérjünk, s hogy a világ hozzáférhessen,
megbolygathassa zavartalanságát. Hisz csak igen is gyakran igaza van a
rábaközi népdalnak:

Én vagyok az a *gerlicze*,
Ki a párját elvesztette;
Egy vadgalamb elkergette
Szerelmünket irigyelte»

A nép érzelmét jól fejezte ki Czuczor, mikor a mindig «*bús*» és
«*árva*» gerlicze «nyögésében» is vigaszt talál:

«Langy szellő, *gerliczék* nyögdelési
Ti lesztek kinaim feledési»

a mit a betyárdalban is ugyanígy megtalálunk:

«*Gerliczéknek* nyögését
Hallgatom, kik vidámitják
Szivemet is megujítják,
Bolond a ki restelli,
Hallgatni nem kedveli»

A magyar szerető jól hasonlítja magát a gerliczéhez s szívbeli meleg
érzelmeit e madár hasonló érzelmeihez:

«Te leszel *gerliczém*
És én a te párod,
Tudom nyögésemet
Szivedbe bézárod» (Népdal.)

vagy:

«Ha én bús *gerlicze* volnék,
Rózsám ablakára szállnék,
Mindig csak azt dalolgtatnám:
Szeretsz-e még édes rózsám» (Népdal.)

s ha CZUCZOR azt írta:

«Ha madár lehetnék
Gilimadár lennék,
 Szeretöm ablakán
 Éjnap turbékolnék»

hát csak még teljesebben fejezte ki, a mit a népdal jelzett. A magyarság lelkéből meríthette TOMPA is, mikor a szerelmében csalódott szerető ajkára adta:

«Árva vagyok mint az árva *gerlicze*,
 Édes rózsám mért hagytál el ennyire?»

Ezt a kesergő szerelmet különben hatásos alliterációkkal fejezi ki a székelység egyik dalának bekezdője:

«Búsan bűgő bús *gerlicze*»

Ha azonban a szeretők megtalálták egymást s hűségesen kitartanak, akkor is találóan adja e szerelem hasonlatát BERZSENYI:

«Összeviszi lelkeinket
 Hív *gerliczék* képében.»

De a népdalban is megtaláljuk, mint a boldog szerelem képes kifejezőjét:

«*Gerlicze* a búzát
 A párjának hordja,
 Mint a lányt a legény
 Csókjával itatja.»

Ebben még táplálkozására is találunk vonatkozást, mert a búzát bizony szereti madarunk.

Vége jellemzi a *gerlicze* jóságát, könnyörületes résztvevését a csángó dal:

«Nagy madarat láték nagy bánatba,
 Magosz fenyűfának tetejébe,
 Úgy szól, úgy szól, úgy keszereg,
 Fejét földbe csökkesztette,
 Magát holté eresztette.
 Oda menne kis *göricze* kérdi:
 Mit szirsz, szirsz te nagy madár?
 Hogy ne sirjak kis *göricze*,
 Ha egyszer társzam elvesztettem.
 Ne szirj, ne szirj te nagy madár,
 Társad helyett társad leszek.»

Hát az a madár, mely ennyire befészkelődött a nép lelkületébe, nem hiányozhatik a gyermekkönyvből sem s PÓSA LAJOS híven meg is szólaltatja:

« *Gilicze, gilicze, bűgő kis madárka,
Gyer ide, gyer ide, taníts egy nótára:
— Kukkurrú, kukkurrú!* »

Párosodás idejében azonban nemcsak szavával udvarolgat a hím, hanem olyféle repülési mutatványokkal is, mint az örvösgalamb. A fásudárról ugyanis erős szárnycsattogtatással rézsutosan felemelkedik az erdő fölé s lebegve, kiterjesztett farkkal ereszkedik vissza egy másik fának hegyére, hogy ott folytassa sóvárgó turbékolását. Május első felében meg-
rakja fészket, mely igen silány, laza, éppen csak pár gyenge ágacs-kából összetákolt lapos, átlátszó alkotmány. (I. köt. 40. kép.) Leginkább tisztások, utak szélén, vágásokban, fiatal fácskákon, fenyőkön, bokrokban találhatjuk azt, mindig meglehetősen sűrűben, oldalágakon vagy elágozásokon, rendszeren embermagasságban, néha alacsonyabban, többnyire azonban valamivel magasabban. Fészke-alja két fehér tojás, melyek a kis poczgém tojásaira emlékeztetnek, de valamivel rövidebbek. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 29—32; Sz. 21·3—23 mm.

Május közepén és második felében a legtöbb tojó ül s 17 nap alatt költi ki tojásait. Júniusban a fiatalok kirepülnek s főleg e hó vége felé már gyakran láthatunk teljesen szabadjára került fészke-aljakat. Az első költés után rendszeren még egy másodikat is megkísértenek. Fészke-lésök közben azonban sok háborgatás éri őket s azért a már megkezdett fészket, sőt tojásaikat is, mihelyt észreveszik, hogy ember vagy valami ragadozó állat felfödözte, elhagyják s más helyen ujat raknak. Sok fárad-ságukba nem kerül ez, többször belekaphatnak az építésbe a nélkül, hogy sok időt vesztenének. Ha a fiókák kirepültek, előszeretettel járnak a mezőre vagy utakra s ott szedegetnek; azonkívül reggel és este felé rendszeren húznak valami vízálláshoz, patakhoz, szomjukat csillapítani. Különösen szeretik a szikes tócsákat, kenderáztatókat. De ez időtájt igen szívesen tartózkodnak nedves réteken is, folyó víz közelében, a hol egyes nagyobb égerfák, fűzfák, bokrok bőven találkoznak.

A gerle galambfajaink közt a legszelidebb. A közömbös járókelőt közelre bevárja, csak a puskástól fél jobban, kivált ha már oka van rá s lövés vagy üldözés megriasztotta. Olyan helyekről azonban, a hová bőséges élelemre, vagy inni járnak a csapatok, még lövöldözéssel sem lehet őket elűzni; vissza-vissza térnek oda, daczára a durrogatásnak. Reptük gyors, rendkívül nyilaló és ügyes; mindenesetre a legjobban

repülő madaraink közé tartoznak. Szeptemberig folyton növekedő számban, más galambok társaságában járják a vetést, de utóbbiak inkább csak hozzászegődnek a gerlékhez s ritkán vannak számbeli túlsúlyban. Szeptemberben elköltözik tőlünk s ilyenkor a költözőket gyakorta kukoriczásokból is felrebbenthetjük. Októberben már csak nagy ritkán látható egy-egy elkésett.

Tápláléka tekintetében nagyrészt megegyezik többi galambfajunkkal. Különösen szereti a fenyőmagvakat, nem kevésbé a repcét, répa-, kendermagot, mákot, buzát, szintúgy a bükkönyt, pohánkát, kölest, lencsét, kukoriczát. A gazdasági magvak mellett csakúgy reájár a dudvamagvakra s rengeteget elpusztít. Ott a hol költés idejében sok a gerlicze s tartózkodási helyeinek közelében friss gabonavetés vagy fenyőmagvetés is van, valamint költés után oly vetéseken, hová seregesen járnak, tagadhatlanul kárt tesz. De ez a károsága mindig csak helyi és időszakos, azért számba véve a gazok korlátozását illető működését, nemkülönben kedves, az erdőket kiválóan élénkítő lényét, bizvást oltalmunkba fogadhatjuk s csak ott, és akkor fogjuk üldözni, mikor erre külön okot szolgáltatnak.*

* HAJAGOS SÁNDOR (Természettud. Közl. 1892. 276. l.) Kecskeméten megfigyelte, hogy május első heteiben az erdők szomszédságában levő kukoriczavetésekét annyira megdézsmálták a gerlicék, hogy több négyszögölnyi területen alig egy-két szál kelt ki, sőt a szemeket a homokos talajból ki is kaparták. Ugyan ő írja, hogy a szőlőt is csipegették; noha ezt egész határozottsággal nem állítja. Én sokszor találtam gerléket a szőlőben, de az ott lövöttek begye és gyomra a szőlőtőkék körül felverődő gazok magvaival volt tele.

VIII. REND.

KAPARÓK.

RASORES.

Csőrük rövid, tömzsi, erős, kemény, aránylag kicsiny és hajlott, a felső káva szélei az alsók fölé szolgálnak; az orrlyukakat kemény bőrkupak borítja; szárnyuk kerek, rövid; a lábak különösen jellemzők, mert a középső ujj a többihez viszonyítva túlságosan hosszú, a hátulsó ujj meglehetősen magasan áll a csüdön, inkább rövid mint hosszú, az előre álló ujjak tövét legtöbb fajnál némi kis hártya köti össze, az egész láb erős, a czombok rendkívül izmosak; a csüd rövidebb vagy valamivel hosszabb a középujjnál, többnyire csupasz, némelykor gatyás. Termetök általában zömök, nehézkes. Reptük robajló, de nem kitartó; annál jobb futók. Hangjuk kotyogó, lárnás, rikácsoló, kappogó, főleg a tyúkoké, míg a kakasok gyakran élénk, csattogó, szebb hangon is szólnak. Legtöbben a földön élnek vagy csak néha szállnak fára. *Élelmöket, éppen lábalkatuknál fogva, kiválóan kaparva keresik.* Java részök állandó, csak kevés költözők vagy kóborló. Tollazatuk erős, tömött, néha egyes testrészek csupaszok is; így főleg a kakasok szeme környéke. Színezetök is ivar szerint különböző s a kakasok gyakran egészen más, fényes, zománczos tollazattal, bóbitával s más dísz tollakkal ékeskedők. Rendesen falkákban, csapatosan élnek, még pedig leginkább többnejűségben. Fészkeket a földön építik, nem sok gondot fordítva rája; sokszor nem is más az valami kaparásnál, pár szállal kibélelt vaczoknál. A kakas nem törődik a családi gondokkal s magára hagyja a tyúkokat, melyek számos tojást tojnak. A kikelt lány pelyhű csirkék azonnal elhagyják a fészket s anyjukkal keresgélnek, szedegetnek. Mire a fészkealj megerősödött, a kakas is többnyire visszatér fiókáihoz s a csapatban marad.

Első sorban magvakkal, rügyekkel, növényhajtásokkal, levelekkel, mellesleg férgekkel, csigákkal, rovarokkal, álcákkal élnek s erdőn, mezőn, síkságon, hegyekben tartózkodnak.

XXI. CSALÁD.

FÁCZÁNFÉLÉK.

PHASIANIDAE.

Az e családhoz tartozó számos faj javarészt külföldi, mert nálunk csak néhány, mint honosított, s egy, mint elvadult fordul elő. Termetre valamivel karesúbbak, hosszabb nyakúak és csüdűek, mint az e rendbe való többi családok képviselői. Ivar szerint is lényegesen különböznek egymástól. A kakasok a legpompásabb szárnyasok közé tartoznak, fényes, ragyogó tollazatúak s dísz tollakkal is ékítvék. A csőr tövén lévő orrlyukakat szaruszerű kemény bőr vagy bibiresszerű burok fűdi; a csüd csupasz, rendesen hosszabb a középujjuál, ritkán ugyanoly hosszú; a hátulsó ujj rövidebb, mint a belső (karmostul), fölötte soknak szarusarkantyúja is van; a fark többnyire hosszú, lépcsőzetes vagy elkerekített, sőt ékalakú is, de rövid (mint a gyöngytyúknál); némely fajok laposan, mások tetőalakúan hordják farkukat. Erdőkben s leginkább sűrű vágásokban, melyek mezővel is határosak s nem vízszegények, tartózkodnak, de kilátogatnak a mezőre is. Fákra főleg éjjelezni szállnak, különben a földön élnek s itt keresik élelmöket, mely magvakból, bogyókból, férgekből, álezákból, rovarokból, kukacokból áll; utóbbiakat különösen fiatal korukban eszik, addig míg megerősödnek.

A. ALCSALÁD.

FÁCZÁNOK.

PHASIANINAE.

Egyes nemeknél a fark kétrétű s tetőalakban $\wedge$ összeálló, másoknál a tetőzés nem hegyes, hanem tompa szögű $\sphericalangle$.

62. NEM:

FÁCZÁN.

PHASIANUS L. 1758.

A fark jóval hosszabb a szárnynál, tollai keskenyek és hegyben végződők, alakja lépcsőzetes; a kakas hátulsó lábujja fölött sarkantyú van.

Sűrű, aljas erdőket, vágásokat, apróbb bokoresoportozatokkal váltakozó mezőket kedvelnek, főleg rétek, vetések, vizek közelében.

A FÁCZÁN.

Phasianus colchicus (L.) 1758.

[*Phasianus vulgaris* RAY. — *Phas. marginatus* BRIM. — *Phas. varius* LATH.]

Népies nevei: fáczány; fáczánmadár; páczán (Alberti-Irsa, Pest-megye).

Jegyei. *Őreg kakas:* fej és nyak, a tarkó táján két oldalt álló fűlszerű tollak sötétkékes és feketészöld ércfényűek, a tarkó aranyosan fénylő; a hát elejének és vállnak tollai középen fekete folttal, melyben fehér vasmacskaalakú rajzolat van; a szárnyak és fark kivételével az egész test főszíne vörösbarna, a begy táján különösen szép fénylő, minden toll sötétkék vagy feketeskék zománczos szegéssel; a farcsikja rézvörös; a szárnyfedők barnák, rézvörös tarkázással, fekete és sárgásfehér foltozással; a 18 tollú fark olajbarnás, sötétbarna harántsávokkal, szegése vörösbarna; lábai hamvaskékesek; csupasz szemtája élénk piros; szeme vörössárga. A *tyúk* főszíne világosbarna, sötét foltozással, minden zománczozás nélkül, lábai szürkésbarnák, szemtája hússzínű. A *fiatalok* a tyúkhöz hasonlítanak. (L. I. köt. II. és V. tábla.)

Mértéke: *H.* ♂ 75—82, ♀ 59—61; *Sz.* 22—25; *F.* ♂ 40—49, ♀ 32—35; *L.* 6.3—6.6; *Cs.* 2.5—3 cm.

A fáczánosainkban tenyésztett s itt-ott előforduló fajtái: az *örvös fáczán* (*Phasianus colchicus torquatus* GM.), mely valamivel erősebb, még élénkebb színű, nagyjában a közönségeshez hasonló, csakhogy nyakán széles fehér gyűrűje van; a *halavány fáczán* (*Phasianus colchicus subalbidus* NAUM.), melynél a vörösbarna színt világos testszínű váltja föl. Előbbi fajta elvadulva a Fertő déli végén a partszéli nádasokban is előfordult.*

A mi fáczánunk eredeti hazája Ázsia, különösen a Kaspi tó környéke, honnét a Fekete tenger felé Európába is beterjedt, azután a khinai határ, Perzsia, Tatárország, a Kaukaszus vidéke. A monda szerint innét, Kolchis tájáról, az Argonauták hozták be Görögországba. A görögök révén honosodott meg a rómaiaknál s úgy szaporodott el később Közép-Európában is. Számos helyen üzött szorgos tenyésztés folytán

* Jelenleg azonban nincs ott, mert a nád elveszett.

annyira jutott a fáczánállomány, hogy ma már igen sok területünkön félvadon, elvadulva s nem is igen gondozva feltalálhatjuk. Csak sűrű, bokrozatos aljú, füves, nedveses talajú vágásokat, erdőket, a közelben pedig mezőt, vizet bőven találjon: ilyen területeken kevés fáradsággal tenyészthető, sőt ha a közelben fáczános van, bizvást magától is felkeresi a megfelelő tartózkodási helyeket. Az igaz, hogy ha megakarjuk őket tartani s az állományt növeszteni, akkor a rókát, menyétet, nyestet, varjúkat, szarkát, szajkót és ragadozó madarokat vadászterületünkön kiméretlenül pusztítani kell, *főleg a költés idejében*, mert ezek temérdek tojást, csirkét tönkre tehetnek. Kemény télen azután eledelet is kell nekik szórni, esetleg egy részöket befogni s kamrákban átteleltetni.

A fáczán költési ideje április és május havára esik. A kakas dürgés közben kényesen, fitogtató mozdulatokkal udvarolgat háremének, szárnyait lelógatja, nyakát hátraveti, farkát kissé feltartja s méltóságteljesen lépdel, néha-néha sajátságos erős *gaá-gák* szólást hallatva, mely után még különösebb, rekedt, elfojtott hangok következnek. Párosodás után a családi étellel nem törődik. A tyúkok valami félreesőbb sűrűségben, magasabb növényzet közé, vetésbe vonulnak, sekély mélyedést kaparnak a földbe, melyet néhány száraz szállal bélelnek ki és ide 8—15, sőt több tojást is raknak. A tojások szürkés olajzöldek vagy olajbarnák.

Tojásmérték: H. 46—47; Sz. 33—35 mm.

25 napi kotlás után kikelnek a fiókák s őszig csapatban anyjukkal maradnak.

A fáczán kitünő futó, sűrűségekben nehezen kel, meglapul vagy lából, de ha egyideig repült, sebesen és magasan jár. A kakas mindig hangosan mintegy *kak kak*-ot mondván, kel; a tojó, ha szól is, inkább *kszi ki* szótagokhoz hasonló hangot ad. Napközben ritkán száll fára, estére azonban felgalyaz s ágon tölti az éjszakát. Tápláléka részben állati, részben növényi. A csirkék főleg hangyatojást, rovarálcákat, férgeket, pajorokat, hernyókat, bábokat, szöcskéket, meztelen csigákat esznek; később keményszárnyú rovarokat és magvakat, bogyókat, gyökereket, friss hajtásokat költenek el. A kinöttek állati és növényi táplálékot egyaránt keresnek, úgy a mint érik. Kijárnak a buzára, árpára, kölesre, kukoriczára, bükkönyre s más veteményre s itt bizonyos kárt is tesznek, a mit azonban dudvamagpusztításuk, temérdek meztelen csiga fogyasztásuk s számos káros rovar elszaporodásának korlátozása ellensúlyoz. Vas megyében KITTNER főerdész megfigyelte, hogy cserebogaras esztendőben temérdek sokat emésztettek e káros rovarból. Tapasztalták, hogy az egeret is szereti s megfogja, sőt dögöt is eszik.

Végezetül még fel akarom sorolni azon fácánfajokat, melyek fácánosainkban itt-ott szintén előkerülnek és sikerrel tenyésznek; ezek: a *tarka fácán* (*Phasianus versicolor*), melynek szintén tollfülei vannak, feje, nyaka, hátának eleje és alsó teste feketészöld ércfényű, a nyak kékes és ibolyás zománccszal; a hát alsó fele és szárny zöldesszürke; a farktollak szürkék, feketésbarna harántsávokkal és vörösbarna szegéssel; a válltollak ragyogó rézbarna szegélyzéssel és feketebarna közepfoltokkal, fehér sávokkal. A *tyúk* halvány izabellaszínű, a felső test vörösbarna, feketésbarna háromszögletű foltozással és világosabb tollszegésekkel. A *hosszúfarkú vagy király fácán* (*Phasianus reevesi* GRAY.), melynek farka ötször oly hosszú, mint a szárnya; főszíne sárgásfekete tollszegélyekkel tarkítva, fej és nyak felső része fehér, szemsáva széles fekete s a tarkón összefolyik, nyakörve fekete, a begy közepe és a mell, úgymint a szárnyfedők is fehérek. feketén sávoltak és foltozottak, vörösbarnán szegettek; az alsó test közepe feketés; a farktollak közepe fehér, feketén és részben vörösbarnán harántsávós. szegése sárgásbarna. A *tyúk* pofatája és torka izabellaszínű, a fül körül feketebarna folt; felső test szürkésbarna, feketén és sárgásbarnán foltos, a nyak elül és a mell vörösbarnán és fehérén foltozott.

XXII. CSALÁD.

FOGOLYFÉLÉK.

PERDICIDAE.

Termetük zömökebb, kisebb mint az előbbi család tagjaié; farkuk rövid, egyenes vagy kissé elkerekített; a csüd csupasz, oly hosszú vagy rövidebb mint a középujj. Mezőkön, síkságokon, vetésekben laknak, ritkán vágásokat s dombos, hegyes, sziklás vidékeken. A kakas nem sokban különbözik a tyúktól. Javarészök fára nem száll, a földön tartózkodik. A család legtipikusabb madara a mi foglyunk.

A. ALCSALÁD.

FOGLYOK.

PERDICINAE.

A csőr nem igen hosszú, töve alacsonyabb, mint az orrlyuk elejétől a csőr hegyéig terjedő távolság.

63. NEM:

FOGOLY.PERDIX *Briss.* 1760.

A fej egészen tollas; a fark alig hosszabb, mint a szárny fele; a szárny kerek, 3—5 evező leghosszabb; a kakasok csüdjén sines sarkantyú.

A FOGOLY.*Perdix perdix* (L.) 1758.

[*Tetrao perdix* L. — *Perdix cinerea* BRISS. (DRESSER.) — *Perdix vulgaris* LEACH. — *Starna cinerea* Bp.]

Népies nevei: fogol; fogolmadár; fогоj; füri csibe (Komáromm.); foglyó (Drávafok).

Jegyei: a farktollak rozsdabarnák, a négy középső rozsdasárgás, szürkésen és sötét barnán finoman esikozott és aprón foltozott; alsó szárnyfedők fehérek; farkalja rozsdasárgás, barnán fröcsentett; a csőr kékesszürke, a fiatalok lába sárgás, az öregeké hamvaskék. (L. I. köt. V. tábla és 27. kép.)

Leírása. *Öreg kakas:* homlok, szemöldök, a torok és a fej oldalai világos rozsdaszínű; a nyak elől, nyakoldalak és a begy világos hamvasszürke, finom fekete harántsávokkal hullámosan tarkítva; az alsó test közepén patkószerű nagy, rozsdabarna, fehéresen szegett folt; az alsó test oldalai szürkék, vörösbarna hárántfoltokkal; a szárnyfedőkön éles fehér hosszanti foltok. A *tyúk* valamivel kisebb, a válltollak nem annyira vörösbarnák, mint a kakasnál, *középső szárnyfedői haránt is csikosak*, ellenben a kakaséi nem. A *fiatalok* fejteteje sötétbarnás, nyaka sárgásbarna, alsó teste barnássárga, az oldalakon elsötétülő; felső teste barnás alapon, sárgásfehér, keskeny hosszanti foltokkal tarkított. Bővebb leírásától közismertése felment.

Mértéke: *H.* 28·5—30·2; *Sz.* 15·4—17; *F.* 7·5—8·5; *L.* 4·1—5; *Cs.* 1·4—1·8 cm.

Nagy földrajzi elterjedése és így tarfózkodási helyeinek éghajlati különbözőségei okozzák, hogy mértékei, sőt színezete is bizonyos kisebb elváltozásokra hajlanak. Habár ez eltérések korántsem oly lényegesek, hogy azok nyomán *többféle fajt* állíthatnánk föl, mégis elég figyelemre

méltók, mert néhány jellemző fajtát bélyegeznek. ALTUM tüzetesebben foglalkozott e kérdéssel s a következőket ismertette:

1. *Kelet-Frieslandi*, kis termetű sötétebb színű, főleg a mellpatkó majdnem feketebarna.

2. *Moszkvai* nagy termetű, farktollai barnák, hegyük feketés, az alsó test oldalain sötétbarna harántsávok; a tyúk feltünő szürke.

3. *Kelet-Poroszországi*, meglehetősen nagy s élénkszínű, különösen a mellpatkó fehér szegései szélesek.

4. *Dél-Svédhoni* kicsiny, mellpatkója jelentéktelen és feketésbarna.

Ezekén kívül az irodalomból tudjuk, hogy Franciaország némely mocsaras vidékein, úgy általában a magas hegyeken élő foglyok termete rendszeren kisebb. Behatóbb vizsgálatok fogják majd eldönteni, hogy nem-e ezekre illik a már BUFFON említette s mások figyelmét is felkelte *Perdix perdix damascena* BRISS. vagy helyesebben *montana* GM. és *minor* BRHM. fajtánév.

Még lényegesebben eltérők a rendes foglyoktól s talán más fajoknak is vehetők a *kelet-sibériai fogoly* (*Perdix daurica* PALL. — *P. barbata* VERREAUX.), melynek álla alatt a tollak szakálszerűen meghosszabbodtak, mellpatkója feketés, melle rozsdássárga; úgy a *tibeti fogoly* (*Perdix hodgsoniae* HODGS.), melynél a begy és mell alapszíne barnásfehér, feketén harántsávós, mellpatkója nagy, fekete, hasoldalai agyagszínűek, barnásvörösen sávósak.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a kisebb termetű foglyok fürgébbek, vadabbak, nagyobb falkákba verődve kóborlóbb természetűek. Igen természetes, mert úgy az északi tájakon, mint néhol a magas hegyeken költőket a zordonabb idő beköszöntése, a viszonyok (élelem-szüke stb.) kényszerűsége, élelmet bővebben kínáló, alkalmasabb vidékekre szorítja; összeállnak hát s délibb övekbe, vagy a hegyekből a síkságokba huzódnak. Hasonló helyi okok időszakonként a síkság foglyait is kényszeríthetik ilyféle mozgalomra.

Az előbb említett fajták azonban alig tévesztendők össze a mi vadászaink körében annyira emlegetett «*sárgalábú vándorfoglyokkal*», mert utóbbiak *rendszerint közönséges fiatalok*, melyek nagy csapatai több, vezetők nélkül maradt (ha t. i. az öregeket ellőtték), fészekalj egyesüléséből kerülnek ki. Ilyen megárvult fiatal foglyok a nagy társaságban több biztonságot, védelmet keresnek s azért szállósabbak, vadabbak is. De késő ősszel nemcsak a szüleiktől megfosztott fiatalok, hanem a megtizedelt, lefogyott csapatok is összetársulnak. Ezért van azután sok olyan vadász is, a ki nem «*sárga lábú*», hanem ellenkezőleg csakis «*barnás lábú*»,

«hamvaskék lábú vándorfoglyokról» akar tudni. Látható tehát, hogy a vándorfoglyok fogalma s azok alaki megkülönböztetése tekintetében vadászainknak mily zavaros, megbízhatatlan felfogásuk van. Annyi bizonyos, hogy a sárga lábúaknak több tanuskodója akad, mint utóbbiaknak. A dolog magyarázata egyszerű, *azért, mert fiatal — tehát sárgalábú — több van, mint öreg, barnás- vagy hamvaskék lábú.* A nagy, rebbenős csapatokból pedig ritkán lőhetünk ki többet egynél, mert az első lövés után vagy nem várnak be újból, vagy egyáltalán nem akadhatunk többé reájuk. Az alaki megkülönböztető jegyet tehát ez az egy példány szolgáltatja s azután következtetnek a többiekre. *Én hajlandó volnék a «sárgalábúakat» külön fajtának venni, ha csak bebizonyulna, hogy az illető nagy farkák fiatal és öreg példányai egyformán sárgalábúak.* Ez azonban ma még nincs bebizonyítva, sőt nem is valószínű; nemcsak a vadászoknak már utalt kétféle nézeténél fogva (t. i. vannak, kik sárga lábúaknak, vannak, kik hamvaskék lábúaknak tartják a vándorfoglyokat), hanem *mivel bizonyos, hogy tavasszal és nyár elején, míg csak fiatalok nincsenek, nálunk minden fogoly hamvas vagy barnásszürke lábú.*

Ettől azonban eltekintve, nem tagadom azt, hogy vándorfogoly nálunk is található. Magam is többször láttam ilyen idegen 80—100 darabból álló, rendkívül jól futó, nagy csapatokat, melyek inkább kopárabb helyeken, tarlókon és szántásokon tartózkodtak, a kutyát nem várták be, s — jó lőtávolon kívül — szaladva, majd szárnyra kapva menekültek, oly messzire, hogy távesővel sem követhettem reptüket s nem is találtam többé reájuk. De igazi vándorfoglyok *csak ősszel* kerülhetnek szemünk elé, s ha előbb észlelünk ilyeneket azok inkább csak *kóborlók.* Kérdés azonban még mindig: vajjon északibb vidékek foglyai csakugyan levonulnak-e Magyarországra tájaira, avagy nem-e hegyi foglyaink ezek, melyek a síkságokra ereszkedtek? És az is igen figyelemre méltó, hogy *tavasszal,* már hogy mielőtt párokba szakadnának, *tudomásom szerint, vándorfogoly csapatok nincsenek, visszavonulásról nem birunk adatokat.**

Csak pedzeni akartam itt az egész kérdést — hisz e helyen nem lehet azt mélyebben fejtegetni — de nem mellőzhettem, mert talán felkelthettem az érdeklődést s némi csapást nyitottam a további észleletek helyesebb kiindulására.

* NISSEN a Don vidékén rendszeren költözködő foglyokat figyelt meg s azt mondja, hogy költözködésük az erdei szalonka vonulásának időszakával összeesik s hogy bizonyos útvonalakat tartanak be. (Wild und Hund. 1898. 35. l.)

A mi foglyunk egész Európában előfordul s északon a nagyobb arányú gabonatermesztés végződése az ő elterjedésének is határa. Finnland déli és középső részén még találkozik, az Ural táján felmegy az 57° é. szél. fölé, de általában a 65° é. szél.-nél nem hatol északabbra. Dél-Európában sem oly gyakori, mint földrészünk középső övében, hol a termékeny lapályokon legnagyobb mennyiségben él.

Kis-Ázsiában, sőt fel Szibériáig is található, de mint már említettem Ázsiában a mi tipikus színezetű foglyainkat közel álló fajták és fajok helyettesítik. Nálunk igen közönséges, számos; a szárnyas vadaknak úgyszólván legfőbb és legismertebb képviselője. Különösen Pozsony-, Sopron- és Vas megye — utóbbinak a «Kemenesalja» néven ismeretes része — valódi fogoly Eldorádók, noha itt — a mit külön is meg kívánok jegyezni — legtöbb területen korántsem részesül oly gondos ápolásban és szakszerű tenyésztésben, mint pl. Csehországban. Tartózkodási helyekül gabonatermő vidéket választ, hol vetések, rétek, bozótok, bokrok, kisebb erdőrészletek, sűrűségek váltakoznak s vízben sincs hiány. A könnyű talajt jobban szereti, mint a nehezet, agyagosat. Erdőszeleken, mezőkre dülő vágásokban is igen szeret megtelepedni, épp úgy szőlőkben. Az erdő mélyébe azonban jószántából nem hatol, főleg a szálást, kopár aljút kerüli. Síkság és dombvidék közt nem igen válogat, de magasabb hegyek közé ritkábban telepszik, valamint a kietlen kopár és mocsaras tájakra sem. Kivételes esetekben akadhatni csak egyes, a tengerszíne fölött tekintélyes magasságban költő párokra; így Hunyad megyében a farkaspataki havason 3000 méternyi magasságban BUDA ÁDÁM észlelte, de az ott lövött — a mire már utaltam — valamivel gyengébb természetű, mint a lapályban élő példányok. CSATÓ JÁNOS is többször látott a Retyezáton, a henye fenyőövben, fogolycsapatokat. A Kis-Kárpátokban magam is közel 800 méternyi magasságban teljesen összefüggő, százados erdők közepén álló vágásban, több órányira a legközelebbi gabonaföldektől, költve találtam.

Nyáron magas növényzet közé veszi be magát, s csak miután a mezőt letarolták, huzódik bozótosokba, gazos tarlókra, friss szántásokra, barázdákba; télen pedig a hómentes helyekre, pajták, kazalok, árkok közelébe, a naposabb oldalakra, a hol a zord időjárás ellen legtöbb oltalmat, és egyúttal legtöbb táplálékot is talál. Java részök állandó s szorosán ragaszkodik bizonyos területéhez, oda a hol napvilágot láttak. Csak a meddön maradt párok járnak egyedül, a fészekaljok mindig «csapatban», «seregben» vagy «falkában», «foltban» s szüleik vezetése alatt a következő tavaszig együtt maradnak. Néha — ősz felé — több

csapat is egyesül, sőt helyenként egyes csapatok kóborolnak is, más vidékre látogatnak.

Életmódjuk egyhangú, nem igen változatos. Az éjjelt összebujva valami barázdában, sekélyedésben, bokoraljban töltik s pirkadással kezdik élelmüket keresgélni, a kakasok élénk cserregése közben. Behuzott nyakkal, görbe háttal futkosnak és szedegetnek; majd utakon, poros talajon «fürdenek». Pihenve szinte felfújják tollazatukat s gunnyasztanak, de egy-kettő mindig vigyáz, nehogy meglepetés érje a csapatot. A mint valami gyanusat vesznek észre, kiegyenesítik nyakukat, karszubak lesznek s ha csakugyan meggyőződtek a veszélyről, lapulva szaladnak el, felhasználva a barázdák, árkok vagy sűrű növényzet védelmét. Hirtelen meglepetve, vagy valami ragadozó madár megjelenésekor, mozdulatlanul lelapulnak s tollazatuk alakoskodásában bizva mintegy beolvadnak a talaj színébe. Rendes körülmények közt azonban mindig egy darabig futva menekülnek, csak azután kelnek fel, még pedig többnyire legelőbb az öregek. Szárnyra-kapásuk zajos, nemcsak mert robajló, hanem mivel ijedtükben szólnak is. Reptük kezdetén néhány szárny-csapással rézsút felemelkednek, azután nem nagy magasságban a földszintjétől, meglehetősen sebesen szállnak odább, el-eleresztve szárnyaikat, majd újabb szárnycsapásokkal lódítják magukat előre, hogy még hamarabb szelhessék a levegőt. Őszszel és télen hamarabb felferhetők, mint nyáron; hideg szeles időben hamarabb mint meleg, napos időben. Előbbi évszakokban — úgy erdőben is — magasabbra emelkednek, nyáron nem is távoznak messzire, hanem gyorsabban, rövidebb távolságokra ismét leszállnak, ellenben őszszel és télen messzebbre repülnek. A felriasztott csapat mindig jobb földözetet, nagyobb biztonságot nyújtó helyre — magas kukoriczákba, erdőszélekbe, szőlőkbe, cserjésekbe leginkább — ereszkedik le újból, mint a minőről felrebbentették.

A talajtól azonban nem válnak meg, mert igazi földi madarak s kivételes esetek azok, melyeket egyes megfigyelők, épületekre, fákra szállott foglyokról feljegyeztek. Érdekes azonban, hogy nem csupán üldöztetés esetén, végső menedékképpen, hanem — ritkán ugyan — de bizonyos viszonyok közt maguktól is reá fanyalodnak a felgalyazásra. Több helyt észlelték, hogy főleg nedves időjárás, a talaj és növényzet tulságos vizes volta szorítja őket erre, kivált erdős vidéken. Így Karinthiában megfigyelte egy vadász,* hogy szakadó esőben az erdőben egész csapat volt felgalyazva s felferelve közülök többen újra felkaptak az

* Vadászlap 1888. 409. l.

ágakra. Még érdekesebb a mit egy teljesen szavahihető vadásztársamtól hallottam, hogy SZÉCHENYI GYULA gróf csömendi vadászterületén (Marczali vidékén, Somogym.) bizonyos erdőben, hol igen sok a fácán, a foglyok is rendesen felszállnak a fákra.

A-tél elmúltával — február végén, még inkább márczius első felében — a csapatok párokra szakadoznak. Ezek mindegyike kiválaszt magának bizonyos területet s azt szívósan megtartja, ritkán távozik belőle. Ellentétben számos tyúkféle madárral, a fogoly példás egynejségben él. A kakasok hajnalban és alkonyatkor élénkebb cserregéssel udvarolgatnak kiválasztott mátkájuknak s bátran, dühösen védelmezik jogaikat, ha esetleg pár nélkül maradt kakasok betolakodnának s szerelmük összhangját akarnák megzavarni. A hol sok a fölös kakas, elkeseredett harcok, valóságos párbajok napirenden vannak a költés szakában s nagyban akadályozzák annak rendes lefolyását. Április végén vagy május elején kezdődik a költés. A tyúk valami bokoraljban, vetésben, réten, lóherében — általában korán zöldelő és magosodó növényzetben — kis mélyedést kapar, néhány száraz fűszálat hord bele s ide rakja — naponta egyet — 14—18 körtealakú, barnásszürke, némileg zöldesen árnyalt, egyszínű tojásait.

Tojásmérték: *H.* 32·5—36; *Sz.* 25—27 mm.

Egy éves fiatal tyúkok kevesebb, 10—12 tojást tojnak. A kotlás ideje három hétig tart. Ez alatt a kakas éberem örködik fészke táján s párját minden veszélyre hamarosan figyelmezteti. A kotlás kezdetén nyugtalanított fogolytyúk könnyen elhagyja fészket, tojásait, de ha már jó darabig ülte azokat, szinte nap-nap után melegebben ragaszkodik hozzájuk. Éppen csak perczekre távozik a fészkekről, hogy élelmet keresen, különben erősen ül s ember, állat közeledtére sem száll föl. Ezért gyakran előfordul, hogy a kaszás akaratlanul lefejezi az ülős anyamadarat s ilyenformán sok fészkealj tönkre megy.* Májusi jégverés, esőzések szintén sok költést megrontanak, úgy hogy igen sokszor az első családalapítási kísérlet nem sikerül s újból kell a munkát kezdeniök. Ha a második próba is dugába dől, akkor az illető fogolypár abban az évben nem költ többször s meddön éli át napjait a következő tavaszig, ha ugyan már előbb nem esik a vadásznak áldozatául. A kikelt csirkék, alig hogy pelyhezetük megszáradt, elhagyják a fészket s szülőik gondos-

* Az öreg fogoly szívós életét bizonyítja, hogy löttem egyszer egy példányt, melynek koponyáját, a fejtetőn, a kasza bevágta s a velő, mint egy felemelhető sapka alatt, szabadon volt. Mégis felrepült előttem s csak kézbe véve láttam sérülését.

kode vezetése mellett ismerkednek meg a lét harcával. Valami megkapó ez a családi élet, az a remegő féltés, melylyel az anyamadar csak úgy, mint a családfő, megvédelmezni akarja apróságát ellenség közeledtével. Az öregek felrepülnek, jajgatva pár lépésnyire ismét leereszkednek s nyújtott nyakkal ide-oda futkosnak, más irányba óhajtván a hivatlan vendég figyelmét terelni. Két hét multán a fogolycsirkék annyira erősödnek, hogy szükség esetén felvergődhetnek, a harmadik hétben azután már valósággal szárnyra kapnak, noha csak kis távolsáig tudnak repülni. Ha az első költés rendes időben folyt, már augusztus első hetében is találhatunk meglehetősen kinőtt foglyokat; többnyire azonban csak e hó második felében számosabbak az anyányira termettek. A fészek-aljak, vagyis csapatok, többnyire egyszerre kelnek s együtt szállnak ismét le, csak ha megriasztottuk vagy megpuskáztuk őket szélednek jobban el. A szétvert csapat azonban csakhamar összehivogatja egymást, főleg délután és napnyugta előtt, mert az éjjelt okvetlen együtt töltik. Alkonyatkor kifutnak a szántásokra, tarlókra, majd egy darabig szaladgálva, felrepülnek s nem messze ismét leszállnak, folyton cserregve, míg alkalmas pihenő helyet találnak. Hivogató, cserregő hangjukat két üres rákollónak egymáshoz köszörülésével igen jól utánozhatjuk. Szóval talán *gírr-ríkk*, *gr-rük*, *kírr-jökk*-kel fejezhető ki.

Kiváló jóízű húzáért réges-régen vadászszák és gondosan tenyész-tik is több helyt. De nemcsak pecsenyéjével szolgálja ő az embert, hanem gazdaságilag is. Tápláléka, kor és évszak szerint is némileg különböző ugyan, hanem főrészen mégis rovarokból, szöcskékből, tücskökből, hangyákból, apró csigákból, pajorokból, kukaczkökből, magvakból, bogyókból, zsenge növényhajtásokból áll. A fogolycsibék kezdetben kizárólag állati, puha élelmet keresgélnek, még pedig férgeket, rovarokat, hangyatojásokat, apró meztelen csigákat, kukaczköket. Megerősödve azután különféle magvakat, nagyobb rovarokat szedegetnek, melyek közül temérdek kártékony fajt pusztítanak csak úgy, mint a dudvák, gazok elhatalmaskodását is korlátozzák. Veteménymagvakat csak nyáron, mindössze tehát alig egy-két hónapig esznek, de ekkor sem kizárólag, hanem csak melleleg kapkodják föl az *elhullajtottakat*, *földszínén maradottakat*, melyek úgyis veszendőbe mennének. Különösen az a körülmény szól nagyon gazdaságilag hasznos voltuk mellett s nyom sokat a latban, hogy addig, míg az erdőnek-mezőnek igen ártalmas alsóbbrendű állatokat érhetik vagy dudvamagvakat találhatnak, mindig ezeket fogyasztják s csak

* Újabban bebizonyult, hogy egeret is eszik (Természet 1899. XII. sz.).

kivételesen, rövid ideig vagy szükségben fordulnak esetleg egy-egy szőlőszemhez, értéktelen gabonaszemhez. Számos augusztusban bonczolt fogolynak begy- és gyomortartalma lényegileg csakis elhullott gabnaszemmel s kiválóan rovarokkal, dudvamagvakkal volt tele. Igen érdekes idevágó pontos megfigyeléseket és vizsgálatokat végzett KITTLER főerdész Vas megyében, ki számos felbonczolt fogoly begyében és gyomrában következő gazdaságilag ártalmas rovarokat találta: kis cserebogár (*Rhizotrogus solstitialis*), a búzában élő *Sitonia tibialis* ormányos bogár egyik faja; gabonazsizsik (*Sitophilus granarius*), zsizsik (*Mylabris rufimanus*), repcebogár (*Chrysomela raphani*), káposztabolha (*Haltica chrysocephala*), drótféreg (*Agriotes segetum* és *lineatus*), borsózsuzsók (*Bruchus pisi*), lencsezsuzsók (*Bruchus lentis*), honvédbogár (*Entomoscelis adonidis*), paizsbogár (*Cassida nebulosa*), kis katiczabogár (*Subcoccinella vigintiquatuorpunktata*) és sok cserebogár (*Melolontha vulgaris*). A télen ejtett foglyok begyében és gyomrában többnyire fűszálakat, lecsipdesett hajtásokat, fű- és dudvamagvakat találtam. A kik azt mondják, hogy a fogoly káros, mert sok gabnát eszik, nagyon egyoldalúan ítélnék s nem gondolják meg, hogy annak a gabnának a mit a fogolybegyben találni, gazdasági értéke — mint imént említettem — nincsen, mert nem a kalászról egyenesen került a fogolyba, hanem előbb már lehullott, s így a gazdára úgylis elveszett.

64. NEM:

SZIRTI FOGOLY.

CACCABIS Kaup. 1829.

Csőrük és lábuk piros; tollazatuk élénk tarkázatokkal és feltűnő szép rajzolatokkal; a kakasok csüdjein sarkantyúk nyomai gyanánt bizonyos szarúbütykök.

A SZIRTI FOGOLY.

Caccabis saxatilis (MEYER) 1805.

[*Perdix saxatilis* MEYER & WOLF. — *Perd. rupestris* BRHM.]

Jegyei: valamivel erősebb, mint a fogoly; pofái, álla, torka fehér fekete örvvel szegélyezve; a homlok eleje és szemsáva fekete; az alsó test oldalai rövid, kirívó fehér vagy rozsdássárga, fekete és vörösbarna haránt tarkázással; a fark 14—16 tollú, vörösbarna; 2—5 evező egy-

forma hosszú s ezek a leghosszabb szárnytollak; háta halvány hamuszürke. (L. I. köt. XI. tábla.)

Mértéke: *H.* 33—36; *Sz.* 16—17.3; *F.* 9—9.5; *L.* 4.8—5; *Cs.* 1.6—1.7 cm.

Ez a madár nálunk a magyar tengerpart vidékein, Fiuménál s a horvát parti hegységekben fordul leginkább elő, s itt a köves Karsztok gyér bokrozatú, silány növényzetében tartózkodik. 1853-ban ugyan gróf WODZICKI azt írja,¹ hogy a Tátra legmagasabb pontjain, a törpefenyő övben, egyesek találhatók, de ennek az adatnak nincs hitele, valamint annak sem, a mit BIELZ² és az ő nyomán DANFORD és H. BROWN Erdélyből közöltek. Ujabbban azonban, 1882 tavaszán, dr. SZONTAGH honosítási kísérleteket tett a szirti fogolylyal a Tátrában s két tyukot és egy kakast a szepes-bélai mészhavasokban költés idején kibocsátott.³ Ezek költöttek és át is teltek ott. Ősszel ismét kibocsátottak két tyukot és egy kakast⁴ a szepes-bélai «csepegő kő barlangjánál», de ezek tönkrementek⁵ úgy mint valószínűleg az előbbieik is, mert további nyomuk nincsen.

1893 év telén egy darabot Zimonynál is lőttek.⁶ 1897-ben és 1898 januárban pedig egyeseket Krassó-Szörénymegyében — a lugosi erdőhatóság jelentése szerint — Koronini község határában ejtettek. A m. ornith. központ kérésére egy friss példányt a fehértemplomi erdőgondnokság (1898 január havában Koronini határából) be is küldött.

Egyébként Európa déli részeiben úgy Tirolban, Svájcban, Olaszországban, az Alpokban honos s elterjedésének északi határa Felső-Bajorország. Észak-Afrikában, úgy Ázsia némely részeiben, kivált Szíriában, Perzsiában szintén kerül. Az elváltozásokra meglehetősen hajlik, s a Görög-szigeteken, Kis-Ázsiában és még keletiekbre a *Caccabis saxatilis chukar* GRAY. 1844. (græca BECHST.) fajta jellemző.

Ősszel és télen inkább társaságban él s leereszkedik a hegyek alacsonyabb helyeire. Márczius végén, áprilisban költ, olyanformán mint a fogoly, de mindig a hegységek magasabb pontjain. Tojásai agyagsárgás alapon, ritkás apró foltocskákkal vagy pontokkal tarkítottak. Bogyókkal, rügyekkel, friss hajtásokkal, kisebb levelekkel; rovarokkal, pókokkal él s magvakat is eszik. Izletes husáért rendszeren vadászszák, mégis *feltűnő, hogy a vadászatról szóló 1883: XX. t. cz.-ünk egy szóval sem emlékezik meg róla!* Pedig tilalmi idejét csak úgy meg kellene szabni, mint a fogolyét.

¹ Journ. f. Orn. 1853. 445. l.

² Fauna d. Wirbelthiere Siebenbürgens.

³ Vadászlap 1882. 305. l.

⁴ U. o. 1883. 69. l.

⁵ U. o. 1883. 98. l.

⁶ U. o. 1893. 215. l.

65. NEM:

FÜRJ.COTURNIX *Bonn.* 1790.

Csőrük kicsiny, a homlok táján néha felvastagodó; szárnyuk nem igen kerek s hegyes végű, az 1-ső vagy 1—3. evező leghosszabb; a fark puha, 12 tollú, rövidebb mint a fél szárnyhosszúság; a csüdön nincs sarkantyú. Ide tartoznak a legkisebb tyúkféle madarak; azonkívül — a nálunk élő fajt tekintve — az egész rend egyedüli költözőkői.

A FÜRJ.*Coturnix coturnix* (L.) 1758.

[*Tetrao coturnix* L. — *Perdix coturnix* LATH. — *Coturnix dactylisonans* MEY. — *Ortygion coturnix* KEYS. & BLAS. — *Coturnix communis* BONN.]

Népies nevei: für; fürjmadár; pitypalaty; fürgy.

Jegyei: a fejtető közepén, úgy a szemek fölött, egy-egy sárgásfehér vonalsáv; a hát barna, számos, sorozatos fehéressárga hosszanti foltokkal és fekete és világos barna harántsávokkal tarkítva. A kakas torka fekete barna vagy rozsdásbarna, a tyúké sárgásfehér.

Leírása. Öreg kakas: fejteteje és tarkója feketebarna, az egyes tollak rozsdásbarna, világosabb szegéseivel pikkelyesen tarkázott; a fültáján, úgy a szem és csörtő közt, barnás folt; állától a torokra kiszélesedő rozsdás vagy feketés folt nyomul, melyet alul a fültájától félhódszerűen lehuzódó, hasonló színű rajzolat egészít ki; az állfolt széle és a szem alatt lévő köz piszkos fehéres; a nyak elülső részén ugyanily színű örv, melyet alul egy másik, keskeny, nem igen összefüggő szegélyez; a nyak egyéb részei és a begy világos rozsdásbarna alapszínűek; a begyen keskeny fehéres, a nyakon nyilhegyszerű fehéressárgás hosszanti foltok és feketebarna erősebb foltozás; a hát ugyanilyen; az evezők földszínű barnák, az elsőnek külső széle fehéres, a többieké világos rozsdásbarnán harántczikázott; a szárnyhajlás és az alsó szárnyfedők fehéresek; a szárnyfedők egyes sárgásfehér hosszanti foltokkal és feketésbarna, rozsdás-sárga harántcsikozással; az alsó test fehéres agyagsárgás és halvány rozsdás árnyalatu, az oldalakon nyilhegyalakú sárgásfehér, keskenyen feketebarnán s azonkívül szélesebben rozsdásan szegett foltozás; a fark sötét-

barnás, piszkos, sárgásfehér harántesikozással; szeme barna; csőre szarúszürke; lábai sárgás hússzínűek. A *tyúk* torka fehér, a fültájrról mindkét oldalon sötétbarna foltos rajzolat örvszerűen nyúlik a nyakra, de nem egyesül. A *fiatalok* begye kendermagos, feketés foltokkal behintett.

Mértéke: *H.* 18—18·5; *Sz.* 9·5—11·5; *F.* 3—3·5; *L.* 2·4—2·6; *Cs.* 0·8—1·08 cm.

Megjegyzendőnek tartom, hogy a fűrjkakasok torokfoltja, még ugyanazon a területen élőkön sem egyforma, hanem hol tiszta rozsdás, hol rozsdás alapszinen sötétbarnásan, feketésen foltos, hol meg egészen kormosfekete, vagy fehér alapszínen, vasmacskaszerű rajzolatú (barna, rozsdásfeketés). Úgy látszik azonban, hogy dél-, és délkeletfelé a torok színe halványodik, illetőleg rozsdásabb lesz. Gyűjteményemben egy egész sorozat Pozsony- és Vasvármegyéből való ürj torokrajzolatját nézve, tiszta feketétől, egészen rozsdásig különféle változatok vannak.

A 60° é. szél. fölött fekvő területeket kivéve, a fűrj egész Európában, Ázsiának körülbelül ugyanez övében Khináig honos, de itt nem terjed annyira északra. Finnlandban még a 63° é. szél. körén is találták. Nálunk igen közönséges költő s vonuláskor helyenként roppant számban fordul elő, pl. Bánságban. Termékeny lapályok, rétekkal és gazdag vetésekkel váltakozó helyein legszívesebben tartózkodik. Tavaszkor különösen búza- és rozstáblákban él, majd a többi száras növényzetben, gabnában, mákföldeken, réteken, gázos bükkönyben, lóherben, sűrű kukoriczában; aratáskor a legtovább lábon álló zabtáblákba, majd főleg búzatarlókra, kenderbe, kölesbe, hajdinába (pohánka), ültetett kukoriczába s más efféle magasabb veteménybe húzódik, oda, a hol jól elrejtőzhetik. Hegységeken ritkább, de felvonúl a zabtermesztés határáig; így Erdélyben. A Kaukázusban 8000 láb magasságban is költ. A Kis-Kárpátokban magam is az összefüggő erdőségek favágó házai körül fekvő kisebb tisztások rétekkal, burgonyafölddel, veteményekkel váltakozó helyein, 750 m. magasságban találtam néha; sőt Modor fölött 1886 július 27-én még magasabban, a Kohlstätten sűrű hegyi vágásban, melyet köröskörül erdőség övez, s a mely pont termékeny lapálytól jó messze esik.

Mint költőzködő madár április végén és május elején, az országos középnap szerint: *április 29—30-án* érkezik hazánk területére; őszszel pedig főtömögük szeptemberben hagy el. Egyesek azonban októberben, november elején is akadnak, sőt megesik, hogy hótalan enyhe télen át is telelnek. A Drávafokról PFENNIGBERGER erdőmester közli, hogy többször látott és lőtt fűrjet decemberben, sőt egyet a bélyei parkban is. 1883-ban SZIKLA G. Székesfehérvár vidékén december 2-án s 1884 január 3-án lőtt

egy-egy darabot. Ugyancsak 1883-ban a Fertő mellékén FISCHER báró november 28-án ejtett el egy példányt. A 80-as évek elején Rohonczon (Vasm.) CHERNEL ANTAL előtt január első hetében egy gazos tarlóból két darab kelt föl, s az egyik puskavégre is került. Különösen sok áttelelő fürj volt 1897/8. év rendkívülien enyhe telén. Az ország különböző vidékein láttak egyeseket, sőt *Palics*on 1897 novemberben egy vadász — aránylag kis területen — még 150 darabot, s decemberben 39 darabot lőtt. 1898 január 17-én — Szűts Béla szerint — *Jánkon* (Szatmármegyében, tehát meglehetősen északon) szintén puskavégre került egy fürj. Őszi költözködéskor ezek a visszamaradók, késedelmezők rendszeren nádasokban, száras kukoriczásban, felbujánczott gazos tarlókon, ugarokon éldegélnek.

A vonuló fürjek egy része a Földközi tenger délibb partvidékein és szigetein tölti a tél szakát, java részök azonban neki vág a «sötét földrésznek» s átrepüli a tengert, hogy Afrikában várja meg azt az időpontot, mikor a családalapítás ébredező vágyai újból visszaszólítják a kikelet pompáját felöltő régi tanyázó helyeihez. Magában ez a tény bizonyítja tehát mennyire birja a repülést s nem áll, hogy a nagy út javarészt futva teszi meg. A szárazon természetesen szaladgálva s kisebb távolságokra repülve is utazgatnak, de rendszeren — igazi vándorlásukon — éjjel és magasán szállva, többnyire kisebb társaságokban költözködnek. Ezt példákkal lehetne bizonyítani. Elég legyen egy szembeszökő eset felemlítése, melynek Sopronban tanúja valék. Lakásom szomszédságában magas gyárkémény emelkedett, tövében pedig esővíz számára kád állott. Egy este, szeptember végén, az udvaron járó házmeister csobbanást hall a kádban, s nem kis meglepetésére, fürjet emelt ki a vízből, mely neki repült a kémény ormának s leesett.

Dél-Európában a költözködő fürjek tömegei rendkívül összegyülemlelenek s roppant számban esnek emberi pusztítás áldozatául. A tengeren átkelő csapatok is sok veszélylyel küzdenek. Minden ellenkező szél végényészettel fenyegeti őket s ilyenkor — mint többször észlelték — bágyadtan a hajók fedélzetén keresnek menedéket, sőt a vízhátára is leereszkednek. Afrikában szintén nagy mennyiségben lepik az érkezők seregei a partokat, de azután eloszlanak s behatolnak e földrész mélyébe, sőt délibb részeibe. Bizonyára van tehát alapja a Szentírás szavainak. Mózes könyvében, melyek szerint a pusztában sanyargó izraelitákat, a mannán kívül, a temérdek fürj mentette meg az éhenhalástól. Ez a fürjvándorlás első irott emléke.

De nem csak ennek, hanem annak is bizonyos nyoma ez, hogy a fürjet az ember réges-régen ismeri. Évezredek múltak el azóta s a kapocs

természetszerűleg megerősödött, a mit bizonyít az a rendkívüli népszerűség is, melyet a különféle népeknél egyaránt élvez. Hogy a magyarságnak is kedvelt madara ő, szinte természetes. Hiszen népünk java éppen a mezőgazdasággal foglalkozik, az anyaföldből közvetlenül veszi kenyerét, tehát életének legtöbb óráját ott tölti, a mely területeken legkedvesebben él a fűrj s abban az időben munkálkodik ott legszorgalmasabban, mikor a fűrj nálunk éli világát. Ezért a föld népének egyik választott szárnyasa, csak úgy mint a pacsirta. Különösen hangos, dallamos daetylusokban gördülő szava révén nyerte meg az emberek szeretetét. Ütemes szólásával kiválóan megélelénkíti a vetések egyhangúságát, szinte könnyít a rendeket döntő kaszás nehéz munkáján akár csak a trombita vagy dob a menetelő katonákon.

A fogoly egész éven át nálunk van, nagyrészt ugyanazokat a területeket lakja mint a fűrj, csakoly közönséges: mégis korántsem oly népszerű, mert cserregésén kívül nem tud szebben szólani. Ez a hangja pedig nem hat a kedélyre. Egészen más valami az, mikor kibontja a tavasz életet sugárzó, friss színekben tündöklő ünneplőjét s megfakad a «piros pünkösöd» havának hajnala, az évnek legszebb időszaka; felzöldel a gazdák szépsépes mindene, reménye a vetés, sőt hajtásai már annyira növekedtek, hogy a szellő meg is hullámoztatja itt-ott; a kis pacsirták mindenfelé «szántanak» a napsugaras égen, dicsőítő imaszerű dalukkal emelkednek a magasba s a mezőn sürgő-forgó munkásnép fülét megüti a pacsirta dalon, bogár és légy dongáson, döngicsélésen is túlharsogó vidám «*pity palaty-pity palaty-pity palaty*» szó, mely innen is onnan is kihangzik a gabnából. Hát ez nem csak a fülére, hanem bizony kedélyére is hat; hisz ott vetegeti szavát a fűrjecske az ő kincsében, természetményének kellős közepében, ott üt tanyát, ott élvezi a szerelem boldogságát és az élet minden örömét a vetésben, mely neki is kincse, gazdagsága. Az az állat pedig, melynek akár külsejében, akár szavában valami vonzó tulajdonság van, s ha kivált az embernek kedves, drága helyen alapítja otthonát, mindig bizvást számíthat a népszerűségre — legalább nálunk bizonyosan. És a magyarság jó biológiai érzékére vall ez esetben, — különösen jó hangérzékére is, — hogy oly találóan adja vissza a fűrj szólását a «*pity-palaty*» szótagokkal, sőt egyenesen sokszor így is hívja madarunkat. Igen tanulságos, ha egy kis összehasonlítást teszünk e tekintetben más népek nyelvével, azok fűrj elnevezésével és a fűrj hangját festő mondókákkal. Hangfestően hívják a perzsák: *bildertsin*-nek, az oroszok: *kre-pelka*-nak, egyéb szlávok: *prepelice*-nek; az oláhok: *teptalak*-nak.

Szólását is találóan igyekeznek kifejezni és érdekes, melyik nemzet

füle hallja legélesebben. Az angol nép így mondja: «*wee-my-feet*», a cseh «*pět peněz*» vagy «*pojď pod mez*», a spanyol: *pitillo*; a németnek egész mondóka sora van: «*Büch' den Rück*» «*Sechs paar Week*» «*Lobet Gott*» «*Werd ich nass*» «*Fürcht mich nicht*» «*Guten Tag*» «*Bitt für uns*» «*Wehe mir*» «*Tritt mich nicht*» «*Harte Zeit*» «*B'hüt dich Gott*» «*Schnupftabak*».

Mindezek egynémelyike bizonyos fürjnek szólását meglehetősen visszaadja, de már a német mondásokban a valóságot a képzelem a mondat értelméért határozottan sokszor feláldozza. Ezért általában alig akad jobb hangutánzó név a magyar «*pitypalatynál*» s az oláh, spanyol is csak megközelíti, de el nem éri azt erőteljes hűségében. Minő élethű és igaz, mikor a magyar így szólaltatja a fürjkakast:

Pitypalaty, merre vagy?

s jön rá a tyúk felelete:

Pity pity pity: itt, itt itt,

mire újból a kakas így válaszol:

«Pitypalaty
El ne hagy».

Vagy minő remek, biológiailag minden apró részletében hű, ARANY JÁNOS jellemzése:

«Hullámnzó vetés közt
Búvócskázik a fürj; suttog a nő, «*vá vá*»
Nyomon űzi a him s három «*pitypalatyt*»
Örömmel kiált rá.»

Mert hiszen jól tudjuk, hogy a «*vá vá*» a pitypalatyolás előhangja, melyre háromszor következik ez a szép dactylus.

Az alföldön ilyen változata is él a fürjkakas hangjának:

«*Babám, babám*»

(ez a «bevezető» vavákolás) a mire jön:

«*Vártalak, vártalak, vártalak*».*

Kitünő hangutánzás a Szilágyság népdala is,** melyből kicsillámlik

* LAKATOS K. «Természet». 1897. IV. szám. 9. lap.

** Közölte HERMAN O. is «A madár a magyarság felfogásában». — Évk. a k. m. Term. Tud. társ. félsz. jub. 350. l.

a szeretet, de a féltés is, madarunknak veszélyes ellensége, a vadász közeledtére való intése:

«Pitypalaty pitypalaty
El ne hagy, itt maradj!
De ha jön a vadász
Csitt! szaladj
Pitypalaty».

S a vonzódásnak az a kapcsa, mely a földnépe és a fűrj között fennáll, csakugyan szoros, mert már ez előbbi idézetekből is láthattuk, hogy vissza-visszatér az a kérdés, hogy «el ne hagyja» őt a kedves márdárka, a mit azután TOMPA leghatározottabban kifejez:

«Virágos kenderben
Pitypalaty, pitypalaty,
Megöl a búbánat
Galambom *el ne hagyj*».

soraival, melyekben annyi jellemző erő rejlik, hogy azok végleg átmentek a nép szájába s valóságos népdallá lettek. De TOMPA egy más helyen is tolmácsa a magyarságnak mikor írja:

«Hir, dicsőség fülmiléje csattog!
S elsimúlnak lelkemen e hangok;
A mi rá hat, a mi elragadja
A boldogság házi *pitypalatyja*».

Bizonyos kesergést is hall a magyar fül a pitypalatyolásból, a mit e szabolcsi játékdal fejez ki:

«Hej fűrjecske, fűrjecske!
Gyenge az ő álla,
Élete is kesereg
Mint a szegény árva.»

Ebben még kis termetére s jellemző apró csőrére is czélzást találunk.

Népszerűsége mellett szól, hogy a kurucz-költészet is bevette s annak felfrissítője ENDRŐDI Sándor sem feledkezett meg róla s «Kurucz nótáinak» virágénekeiben éppen a «Pitypalaty ének» a legsikerültebb, legszebb részletek egyike.

Számos közmondásunk csak kiegészíti népünknek a fűrj alakjára, tulajdonságaira vonatkozó pontos biológiai ismeretének tanúságát. Álljanak itt ezek közül: «Kövér mint a fűrj»; «Egészséges mint a fűrj»;

«Úgy fut mint a fürj»; «Gömbölyü mint a fürj»; «Fürj természetü» = igen szerelmes és a féltékenységben veszekedő; «Fürj is megszokja a tarlót» = silányabb sorsba beletörődik; «Fürge mint a fürj»; «Vörhenyes mint a fürjmony» = széplős, stb. A vetésekből való hirtelen kireppenésére czéloz e népdal is:

«Kicsi nekem ez a csür
Kirepülök mint a für-
Madár.»

Tartózkodási helyére a felhozottakból szintén következtethetünk. TOMPA egyenesen hangsúlyozza a «virágos kendert», a miben csakugyan kiválóan szeret tartózkodni. ARANY általában példáz kedvelt területeire:

«Habzik a zöld vetés, ha szellő ingatja,
Messze futhat benne fürjek pitypalatya».

csak úgy mint a híres «*Flóri könyve*»:

«Pitypalaty én fürj vagyok,
A vetések ha nagyok
Akkor én ott jól élek,
De a vadásztól félek».

Egészítsük ki már most e képet részletesebb megfigyelésekkel. A vándorútból megtért fürjeket, miután rendes tartózkodási helyeiket elfoglalták, csakhamar elfogja és teljesen hatalmába ejti a szerelem boldogító érzelme. Hajnalban és alkonyatkor nyugtalanul futkosnak a kakasok a fölējök boruló vetésekben, szüntelen hallatván párszerző, szenvedélyes pitypalatyolásukat. A déli és késő esti órákat kivéve, egész nap, sőt éjszaka is szólnak, mérges *vá vá-vá váú* forma bekezdő, a «vavakolás», után verve el a háromszor, vagy kilencszer felesengő «pitypalatyot», melybe — pontosan megtartva az ütemet — a tyúk *prübrü prübrü* hangon «*trityegve*» szól bele. Jószántából nem repked, csak felijesztve kap szárnyra, de ekkor is nem előbb, mint mikor már majd ráhágnak vagy a kutya zavarja ki. Addig míg végképpen meg nem szorúl, gömbölyded púpos háttal, lecsüngesztett farkkal, mindig futva menekül. Gyakran meg is lapul s ekkor tollazatának alakoskodása, mely a föld színéhez általában hasonlít s különösen a hátán vonalosan sorakozó sárgásfehér szárfoltok holmi száraz fűszálakra is emlékeztetnek, kitünően megvédik őt ellenségeinek szemétől. Repte gyors szárnycsapású, elég sebes, de nem valami ügyes. A fogolynál is alacsonyabban száll, nem kanyarog, hanem egyenes irányt tartva, legföljebb leszállás előtt nagy körívet írva, nem nagy távolságra

ismét beleereszkedik — némi kis fordúlattal — a gabonatóblába vagy gazos bokorba, a honnét azután másodszor még nehezebben zavarható ki. Szeles időben különösen alacsonyan, a földszíne fölött repül s ha széllel megy, meglehetősen gyorsan, mert szinte elkapatja magát annak erejével. Felszálláskor ijedtségét mindenkor *piritü* vagy *prii prü csek csek csek* hangokkal fejezi ki.* Ellentétben a fogolylyal, nem valami szoros családi kötelékben látszik élni s nem is jár csapatosan. Csak a fészekaljok tartanak jobban össze, de nem egyszerre szállnak föl, hanem inkább egyenként, épp úgy, mint a költözködéskor található társaságok is. Igaz, hogy aránylag kis területen ősszel sokszor 10—15 darabot is rebbenthetünk föl — tehát úti társaságot —; ezek azonban mindig kisebb közökben kapnak fel, egyesével, kettesével, de sohasem úgy mint a foglyok: mind egyszerre. Nem is tartanak össze, hanem ki arra, ki erre széled. — Családi életök titkairól még nem egészen hullott le a fátyol, noha több mint valószínű, hogy a kakasnak a hitvesi hűségről nincsenek egészen példás fogalmai s azt inkább keletiesen fogja fel, sőt a csirkékkel sem sokat törődik. Bizonyos, hogy féktelen szerelmes s vetélytársaival élethalálharczot vív, mely tulajdonságát már a régiek is ismerték s a kakasviadatok mintájára fürjviadokat rendeztek; főleg Európa délibb országaiban több helyen divatoztak e játékok. Május végétől szeptemberig majd minden időben fészkére találhatunk, mert a kaszálás alkalmával, nemkülönben a néha beálló esőzések, jégverés majd minden évben megzavarják költésük rendes lefolyását. De úgy látszik rendes körülmények közt is, minden tojó kétszer költ évenként. Fészket rétekre, gabonaföldekre, lóherbe stb. rakja, itt a földbe csekély mélyedést kapar, azt füvekkel, száraz szálakkal kibéleli s ide 10—16 tojást tojik, melyek rendes tojásalakúak, vagy némileg körtealakúak, de tompa hegyűek, alapszínök olajsárgás vagy sárgás olajbarnás, feketés dióbarna nagy foltokkal és pontozással tarkítottak.

Tojásmérték: H. 31·5—39·2; Sz. 23—24 mm.

A tojó 18—19 napig egymagában igaz melegséggel kotolja tojásait, mintha csak pótolni akarná párja közönyét. A kikelt csirkéket is odaadóan vezetgeti s mivel azok mindjárt kiszaladnak fészükből, kétszeres gonddal ápolja, tanítja, védelmezi akár a fogolyanya. Az új nemzedék kezdetben szorosan összetart, két hét múlva — bár alig nagyobbak egy verébnél — szárnyra is tudnak kapni s hat hét multán teljesen nagykorúak. Ekkor szétszóródnak s magukban küzdenek az élettel. Kezdetben

* JABLONOWSKI J. a kir. áll. rovarv. állomás főnökének köszönöm azt az adatot, hogy este a magasban vonuló fürj pitypalaty szavát is hallották egy izben. Ezt egy más megbízható vadász-társam hasonló észlelete szintén megerősíté.

a fűrjesírkék kizárólag apró rovarokkal, férgekkel, álcákkal, pókokkal táplálkoznak, később — úgy mint az öregek — mindenféle magvakat szedegetnek, a levelek, hajtások csücskeit csipkedik. Őszkor — már vonulásban — annyira jól élnek s elhájásodnak, hogy alig bírnak felkelni s lelőve szinte szétloccsannak. Károsságukról szó sem lehet; mert csakis elhullott gabona-szemeket keresgélnek s e mellett káros rovarokat is pusztítanak, legalább bizonyos életkorban kiadóan. Izletes pecsenyéjével apró vadnemeink egyik legnevezetesebb szárnyasa. Az, hogy némely évben sok a fűrj, másban meg kevés, bizonyára összefügg vándorlásának szerencsés vagy szerencsétlen sorsától. Általában azonban inkább kevesbedik, a mit azután határozottan annak a szertelen írtó háborúnak kell betudnunk, melyben az elpilledt vándortömegek, Európa déli részeiben és Afrikában, elvérzenek. Százezrekre megy itt az agyonvert, lövött és fogott fűrjek száma s 50—60,000 darabot számláló hajórakodmányok nem tartoznak a ritkaságok közé. Dél-Franciaország nevezetes kereskedelmet űz az Algirből átkerülő fűrjekkel, melyek Németországon át Angliába stb. kerülnek piacra. Ezeket a fűrjeket többnyire élve hozzák, de sokszor a szállítmány harmada, vagy fele is eldöglök az úton, a mi emberi szempontból e pusztításokra még sötétebb világot vet. Igen helyesen intézkedett a német kormány, hogy végre a bevített s a fűrjeknek az ország területén át való szállítását betiltotta.

XXIII. CSALÁD.

FAJDFÉLÉK.

TETRAONIDAE.

A fogolynál természetesebb madarak. Orrlyukaikat rövid tollazat borítja, csüdjük gatyás, sőt némely fajnak lábujjai is tollasok; a hátulsó ujj rövid vagy középhosszú; kerek szárnyuk 3-ik és 4-ik vagy 3—5-ik evezője leghosszabb; a fark alakja igen különböző. Erdős helyeken inkább tartózkodnak, mint nyílt vidéken; rendszeren felgalyaznak, de a földön fészkelnek s sárgás-barnás alapszínű, sötétesen foltozott tojásokat raknak. Kiválóan jellemzi őket, hogy csőrük és karmaik nem esetlegesen, hanem évenként rendszeren, teljesen megvedlenek. Főtáplálékuk: farügyek, levélhajtások, némely fajoknak a fenyűfák tűlevelei, bogyók; mellesleg magvak, sőt álcák, rovarok, férgek stb.

66. NEM:

FAJD.

TETRAO L. 1758.

A csüd végig tollas, gatyás, valamivel rövidebb a középujznál; a lábujjak szélei fésűszerű szarunyulványokkal fegyverzetek, a hátulsó ujj sokkal rövidebb a belsónél s töve valamivel magasabban van, mint az előre állóké; az alsó és felső farkfedők a fark közepéig, sőt azon túl terjednek. Ivar szerint — színre, mint nagyságra — lényegesen különböznek; a kakasok sötét, helyenként ércfényű tollazatúak, a tyúkok rozsdás-feketés-fehéres tarkák. Főleg fenyőerdőkben, többnejűségben élnek s párosodáskor a kakasok sajtyszerűen dörögnek.

A SIKETF AJD.*Tetrao urogallus* L. 1758.

[*Urogallus major* BRISS. — *Tetrao eremita* THUNB. — *Tetrao major, crassirostris* BRHM. — *Tetrao vulgaris* FLEMM.]

Népies nevei: nagy kakas; vadpáva (Erdély); vadkakas (Erdély); fajdkakas és fajdtyuk; süketfajd; fajdkokas (Vasm.); erdei kakas.

Jegyei: a kakas pulykanagyságú, a tyuk sokkal kisebb; a fark elkerekített legyezőalakú; az alsó farkfedők a fark közepéig érnek; a csőr szaruszínű; az áll- és toroktollak kissé meghosszabbodottak; a szárnyon nincs fehér esík; a kakas begye zöld ércfényű, farka fekete, néha a tollak középtáján holmi fehér foltocskákkal; a tyuk begye egyszínű rozsdás, farka rozsdásan és feketén harántcsíkozott.

Leírása. *Öreg kakas:* fej és nyak, úgy a hát eleje, a faresíkja palaszürke, fekete finom czikázásokkal rajzolt; az áll és torok szakászerű tollai s a nyak eleje fekete; a hát közepe, váll és felső szárnyfedők sötétbarnák, finom rozsdabarna, fekete és világosszürkés harántczikázásokkal; a mell oldalai mint a faresíkja; a has fekete, fehéren foltozott; az alsó farkfedők feketék, hegyük fehér, a felsők hasonlók, de szürkésen finoman czikázottak is; a 18 tollú fark fekete; közepén többé-kevésbé erősebb fehér foltozás; a csüd gatyája feketésbarna, némi szürkés finom foltozással; csupasz szemetája vérvörös; lábai barnásszürkék; erősen hajlott, ragadozómadárszerű csőre világos, sárgás-fehéres szaruszínű; szeme gesztenyebarna.

Fiatalabb kakasok farktollai egyszínű feketék. *Öreg tyúk*: egészen eltérő színű, főképpen rozsdabarna, sokféle barnásfekete rajzolatokkal, fehér foltokkal tarkítva, csőre sötétebb. A *kinőtt fiatalok* a tyúkhoz hasonlítanak, a kakasok valamivel élénkebb, de sötétebb színűek, azonkívül természetesebbek, mint az egykorú tyúkok.

Mértéke: *H.* ♂ 80—89, ♀ 60—64; *Sz.* 35—37, 28·4—30; *F.* 31—33, 18—19; *L.* 6·5—6·8, 5·3—5·9; *Cs.* 2·9—4·2 cm.

Kelet felé, különösen Szibériában, a siketfajdokat MIDDENDORF kisebb természetűeknek mondja; ez a fajta a *szibériai siketfajd* (*Tetrao urogallus urogalloides* MIDD. 1853). A kisebbedés, úgy látszik, némileg Erdélyben is észrevehető már,* noha ezek közel sem oly világosak, mint az *urogalloides*, ellenkezőleg.

A siketfajd a 69° é. szél-ig terjed föl Európában s a Pyrenäusokban, Alpokban, Skandináviában, Németországban, az osztrák havasokban, Oroszországban, Boszniában, Romániában, Bulgáriában, Törökországban, Svájcban honos, Franciaországban és Felső-Olaszországban ritka; Hollandiában, Dániában, Krim-félszigeten és a Kaukaszban nem fordul elő. Angliában teljesen kipusztult, újabban azonban Skóciában ismét behonosították s jelenleg szépen szaporodik. Ázsia északi és középső részeiben, úgy Kis-Ázsiában szintén előfordul, habár nem oly tipikus példányokban, mint Európában; a vidékek szerint némileg eltérő fajták a már említett *szibériai siketfajdon* kívül: *Tetrao urogallus uralensis* SEW. & MENS. (Dél-Ural); *T. urog. taczanowskii* MEYER. (Délkeleti-Szibéria); *T. urog. kamtschaticus* KITTL. (Kamtschatka); *T. urog. sachalinensis* BOGD. (Sachalin).

Hazánkban az Északkeleti-Kárpátokban s az Erdélyi-Kárpátokban, Horvátországban leggyakoribb; újabban — vagy két évtized óta — azonban Sopron- és Vas megyékbe is betert s míg azelőtt itt egyáltalán ismeretlen volt, ma már elég szép számban található s évről-évre közönségesebb lesz.** Ősi hazája, úgy látszik, az orosz alföld volt, s az erdők pusztulásával huzódott az idők folyamában a hegysek magasabb részeibe, annyira, hogy manapság már a sík területeken ritka s egyenesen a ma-

* Az itt lövött példányok közt többször láttam határozottan kisebbeket, mint az osztrák tartományokból, Észak- és Nyugat-Magyarországból, származó példányok sorában; előbbieket azonkívül általában sötétebb színűek.

** Pontosán kimutatva honi előfordulását, főleg következő megyékben található: Beszterce-Naszód, Bihar, Brassó, Csík, Fogaras, Gömör-K.-Hont, Háromszék, Hunyad, Krassó-Szörény, Liptó, Maramaros, Maros-Torda, Sáros, Sopron, Szeben, Szepes, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Trencsén, Turóc, Udvarhely, Vas, Zólyom.

gasabb hegyvidék jellemző szárnyasává vált. Különösen a magas és közép hegységek keresztes- és nemes fenyő erdőit kedveli, melyek kisebb-nagyobb tisztásokkal, bokros aljú, kopottas, kevert állományú, nedves talajú részletekkel, fiatal és százados fákkal egyaránt váltakoznak s a mi a fő: *különféle erdei boggyókkal, legkivált áfonyával* (*Vaccinium myrtillus* és *Vitis idea*), málnákkal stb., nemkülönben forrásokkal bővelkednek. A gondosan kezelt erdőségeket nem igen kedveli, annál inkább azokat az ősi állapotban tenyészőket, melyeket modern erdőgazdálkodás még nem érintett; így az u. n. «paraszterdőkben» előszeretettel él. A Kárpátokban tanyázók főleg a magasabb területeken, a fenyőövben, ellenben Sopron- és Vas megyékben a közép-hegység és síkság kevert faállományú erdőségeiben tartózkodnak, de csupán ott, hol a fekete áfonya bőven terem.

A kakas életmódja sokban eltér a tyúkétól. Amaz inkább remeteéletet él, a magányos helyeket keresi s bizonyos területrészeiről alig távozik, emez szelidebb természetű, az erdőségeken inkább található, nem tartja meg annyira helyét s különösen őszkor, tél idején, rendes otthonától sokszor nagyobb távolságokra is elbolyong. Napközben a bokros aljban keresik táplálékukat, éjjelre felgalyaznak, kivéve a csirkéiket vezető tyúkokat. Gyors és igen ügyes futók, mesterek a bujkálásban, meghuzódásban, de — bár látszatra nehézkesen — repülni is elég jól és ügyesen tudnak. Robajló szárnycsapással kelnek, a faágak közt kitűnően keresztül igazodnak, de mégis inkább egyenletesen repülnek s nem kitartóan, mert testök nehéz. A kakas évközben mit sem törődik a tyúkokkal, egyéb szárnyasokkal, sőt magaféle czimboráival sem; fiatalabb kakasokat még inkább találhatunk együtt, de öregeket nem. Tavaszfakadással azonban hirtelen megváltozik lénye, mintha más természet költözött volna beléje: társaságkedvelőbb lesz, azaz keresi a tyúkokat s mint az erdő igazi tollas «basája» napközben is közelükben marad.

Ébredő rügyekkel ébredő szerelmi élete pedig, az elhírhedt «dürgés», valóban oly sajátságos tulajdonsága, mely nemcsak a vadászok idegeit lázasan ingerli, hanem természetrajzilag is érdekes és a zöldkabátosok czélhívásán kívül állók figyelmét is megkaphatja.

Alig hogy a nap lehanyatlott a hegyek mögé s a csillagok pislogni kezdenek (néha már előbb is, mielőtt a nap elnyugodott volna) a fajdkakas szárnyra kel a kiválasztott «dürgőhelynek» tart s messze halatszó zajjal a legmegfelelőbb fára telepszik. Ez a «beszállás». Néha nagy szenvedélyében már ekkor is berzenkedik, sajátságos korgó hangokat hallat, mintha csak alig tudná megvárni a dürgés főidejét: a pitymalló hajnalt. Korán, még sötétben vagy a virradás első szürkülésével, mikor

a csacska rigón kívül más madár sem kezdte ébresztőjét, felhangzik a kakas szerelmi szózata. (Többnyire hajnali két óra után.) Megtisztogatja tollait, «kiöltözködik», ide-oda neszelget, esetleg a szomszéd fák valamelyikére száll, végre halk ajakhangon így «kappog»: *tak, tak, tak, tak*, ezután következik a «szaporázás», mely *tataktak, ta-tatak, tatatak* szótagokkal festhető. Mindinkább erősebb és szenvedélyesebb lesz a hang s *plöp-pe-löp, p-löp, plöp-pelöpp* szótagokban átnegy a *kli-köp, kli-köp, kli-köp*-ként hangzó «föcsattanásba», mely után a szinte magából kikelt, szerelemittasan forgolódo «basa», kaszaköszörülésforma *siki-siki, ski, siki, sk, siki* hangokkal fejezi ki véghetetlen szenvedélyét. A «köszörülés» ideje alatt nyakát előre s kissé felnyújtja, farkát kerekre, legyezőalakban szétterpeszti, szemeit félig becsukja, szárnyait kissé alácsüggeszti s annyira átengedi magát érzelmeinek, hogy a szó szoros értelmében «se lát, se hall». Ez az állapot azonban nem csupán az «elbolondulás» legnagyobb mértéke következtében keletkezik, hanem anatomiailag és fiziologiailag is megmagyarázható, a mennyiben a fülben lévő hallójáratnak egyik megduzzadó ránczában — a madár nagy felindulásakor — pár pillanatra a vérkeringés megreked, s ez a duzzadás, a nyitott csőr alsó kávájának egyik csontágazatával egyetemben, a hallójáratot elzárja.

Ha semmi sem zavarja, első versikéje után csakhamar újból kezdi nótáját, miközben mindinkább neki tüzesedik, végre leszáll a földön várakozó, futkosó «háreméhez», hogy szerelme bérét elvegye.* A dürgés főideje kivilágosodásig, napfölkeltéig tart, ritkán tovább. Egy-egy kakas körülbelül három hétig dűrög, de nem minden reggel, hanem az időjárás szerint. Tapasztalták, hogy a rossz időt sokszor egy nappal előbb megérzi s bár a hajnal szép, még sem szól. A dürgési évad is év szerint változó. Néha igen rosszul, máskor jól szólnak a kakasok. Korán beköszöntő tavasszal előbb kezdenek dűrögni, ellenkezőleg későbbben; ha a meleg napok beálltanak, hamarabb elnémulnak, szintúgy alacsonyabb területeken előbb, mint magasabbakon, hol néha még május 20-ika táján is találkozik egy-egy dürgő siketfajd. Általában a dürgés ideje a bükkfa rügyezése idejével össze szokott esni.

A fajdvadászat annyira ismeretes, hogy elég lesz röviden megemlíteni. Tudjuk, minő vágyva várják a vadászok a «dürgés» idejét, minő érdekes az: kiszabadulni a fenséges erdőségekbe, legtöbbször gyönyörű hegyi tájakra, havasokra, korán, éjfél után lámpával a már

* Erdélyben a siketfajdkakasok sokkal gyakrabban, mint máshol a szomszéd országokban, a földön, illetőleg havon dűrögnek s itt szokásos a «beugráson» kívül, a leshelyből való lövés, úgy mint a nyirfajdnál.

«kihallgatott» kakas dürgőhelyéhez lopakodni s azt «beugorni!» A «köszörülés» alatt, vagyis mikor nem hall, két-három lépést ugrunk azután csendesen, mozdulatlanul maradunk, megint várjuk a következő köszörülést, megint ugrunk s így, ha vigyázunk, megközelíthetjük. Az egészben az az izgató, hogy mindig ügyelni kell a kellő időpontra, máskülönben a kakas hamar észre vesz, «elverjük» őt s üresen térhetünk vissza. Sajátságos, hogy dürgési nótája habár erős, még sem messze hangzó s korántsem teszi azt a benyomást, a mit addig, míg nem hallottuk, nem ismerjük, magunkban kiképzeltünk felőle. A tapasztalatlan alig veszi észre, még meglehetősen közelből sem, de a ki egyszer fülébe vette, az el sem fogja felejtani!

A párosodás után a kakasok dürgőhelyeikről ismét visszavonulnak rendes területeikre, a tyúkok pedig erdei utak közelében, sőt az utakon, erdőrészek szélein, vágásokban, holmi földmélyedésbe, kaparásba, bokrok tövében, korhadt, heverő fatörzsek, tuskók mellé 5—12, sőt több, világos-sárgásbarna alapszínű, sötétbarnán foltozott tojást raknak.

Tojásmérték: H. 55—60; Sz. 40·7—41 mm.

Majd egy hónapi odaadó kotlás után kikelnek a csirkék. A mily keveset törődik a családi étellel a kakas, épp oly melegséges gonddal ragaszkodik a tyúk fészkehez, tojásaihoz, csirkéihez. Nehezen hagyja el a fészket, tojásairól sem zavarható egykönnyen föl, annyira, hogy oly vágásokban, hol a kivágott tuskókat, szemetes galyakat el szokták égetni, számos költő fajdtyúk ég el tojásaival együtt. A fészekalj őszi csapatban marad, midőn is a fiatal kakasok kiválnak belőle, mert az apai tulajdonságok korán ébrednek bennök.

A siketfajd tápláléka ivar szerint eltérő s a fiatalok is mást esznek, mint az öregek. Előbbiek főleg rovarokat, kukacokat, hangyatojásokat, álcákat szedegetnek; a kakas a dürgés idejében szinte kizárólag a fenyvesek tüleveleivel táplálkozik, mely főelelmén kívül később rügyeket, erdei bogyókat és magvakat is elemészt, de soha sem oly mértékben, mint a tyúkok. Utóbbiaknak éppen a bogyók, magvak teszik ki főeleségét s tüleveleket csak hébe-hóba csipkednek, különösen télen, mert nyáron az afonya, borostyán, málna, szamócza stb. érett gyümölcseit dézsmálják; felbonczoltakban késő ősszel gyalogfenyő (boróka) és kőkény mellett sok rügyet s kevés tülevelet találtam, de mindenkor sok apró kavicszemet. A fiatal fajdeszirkék mindenesetre sok hasznot tesznek — számos kártékony bábót, rovarot pusztítva — az öregek rovarfélét, férget, kukacot, álcát esznek ugyan néha, de igen keveset; a rügyek és friss hajtások lecsipkedésével pedig ott, *a hol gazdag állományban tenyésznek, bizonyos erdő-*

Chernet: Magyarország madarai. II.

Nyirfajdkakas (Tetrao tetrix L. ♂)

(361. lap).

gazdasági kárt tesznek, mely azonban nálunk korántsem eshetik annyira latba, mint pl. Németországban, hol több helyen a fiatal ültetvényekben, erdei vetésekben érezhető pusztításaikról panaszkodnak.

A NYIRFAJD.

Tetrao tetrix L. 1758.

(Kép.)

[*Tetrao peregrinus, ericeus* BRHM. — *Lyrurus tetrix* SWAIN.]

Népies nevei: kis kakas, kis fajdkakas.

Jegyei: házikakas nagyságú; a fark kivágott; az alsó farkfedők túlterjednek a fark közepén és a középső két toll még a fark alól is kissé kinyúlik; a szárnyon fehér csík; az *őreg kakas* főszíne fekete, kékes zománczczal, farka lantalakú, álltollai kissé megnyúltak; a *tyúk* begye nem egyszínű rozsdás s az öregek alsó farkfedői fehérek, egészben a siketfajdtyúkhöz hasonlít, de nem annyira rozsdástarka, hanem sárgásbarna. (L. I. köt. III. és V. tábla.)

Leírása. *Őreg kakas:* főszíne fekete, helyenként kékes zománczczal, főleg a nyakon, a hát alsó felén, fején; a vállfedőkön s egyes kisebb evezőkön, világosabb és sötétebb barnás finom cikázás; a szárnyon egy szélesebb és egy keskenyebb fehér sáv; 18 farktolla fekete; a csüd gatyája fehéresszürke, barnás feketén áttetsző; a szemkörület csupaszsága élénkvoros; csőr fekete; szem sötétbarna; lábak szürkésbarnák. *Fiatalabb kakasok* fekete testrészei barnásba hajlanak, a színezet általában nem oly tiszta s a fejen, háton, alsó testen számos tollnak keskeny szürkésfehér szegése van, a két szélső farktoll rövidebb s nem oly szép lantalakú. A *tyúk* farka csak kivágott s nem lantalakú, egyébként a siketfajdtyúkhöz hasonlít, de attól kisebb termete és a faji jegyek alapján bizton megkülönböztethető, csőre feketésbarna.

Mértéke: *H.* ♂ 58—60, ♀ 42—43; *Sz.* 27—28·9, 22—23; *F.* 21—23, 11—12; *L.* 5·1—5·6, 4·2—4·5; *Cs.* 2—2·3 cm.

Olyan területeken, hol sok siketfajd és nyirfajd van s tartózkodási körük egybevág vagy határos, gyakran előkerül a *középfajd* is (*Tetrao hybridus* SPARRM. — *Tetrao urogallus* × *tetrix* [hybr.], — *T. medius* LEISL. — *T. intermedius* LANGSD. — *T. hybridus urogalloides* MEV. — *T. urogallo-tetrix* REICHW.), mely a siket- és nyirfajd keresztezéséből származik.* E korcsok,

* Leggyakrabban siketfajdkakas és nyirfajdtyúk, ritkábban nyirfajdkakas és siketfajdtyúk a szülői.

több megfigyelő szerint, szaporodásképesek. A *kakas* főszíne fekete, biboros zománczczal; szárnya fehér, csikos; farka fekete, kevésbé kivágott, de nem lantszerű; háta sötétbarna; csőre fekete. A *tyúk* hasonlít a siket- és nyirfajdtyúkhöz, de alsó farkfedői nem érnek a fark végeig csak annak közepén túl. Nagyságra a nyir- és siketfajd közt áll. Skandináviában leggyakrabban előfordul, de máshol, így nálunk is, került már.

A nyirfajd hazája Európa, Közép- és Észak-Azsia; Amerikában újabban behonosították. Leggyakoribb Skandináviában és Északi-Oroszországban, föl a fatenyészet határáig; így hát a siketfajdnál magasabbra terjed. Közép-Európában helyenként, Svájcban, Németországban, Ausztriában, Lengyelországban, az Alpokban gyakori, de nem megy annyira délre, mint a siketfajd. Magyarországon főleg az Északkeleti-Kárpátokban gyakori, Erdélyben sokkal ritkább s főleg a gyergyói havasokon tanyázik.* Nyugat-Magyarországon (Vas, Sopronmegye) szintén előfordul, de csak elvétve. Tartózkodási helyül nálunk nem annyira zárt, mint szakadozott — fenyővel és lombos fákkal kevert — erdőket választ. A hegységekben sokkal magasabb övekben, a tetőkön, a törpefenyők övében szeret megszivesebben tanyázni; máshol meg láperdőkben is, főleg fenyvesekben (így Csehországban) található. Mindenütt azonban életföltétele, hogy a talaj bokros, helyenként nedves legyen és *kiváltképpen, hogy a hangafü* (*Calluna vulgaris*) s más sűrű, bokrozatos növényzet (*Genista*, *Spartium*), *afonya*, *málna* stb. nagy bőségben tenyészsen.

Életmódja és szokásai is sokban különböznek a siketfajdeitől. A vén kakasokat kivéve, sokkal társaság szeretőbb, nem oly mogorva és visszavonult, hanem gyakorta többedmagával jár, mint a hogy a tyúkok is szoktak. Nem is annyira állandó, mint amaz, hanem — főleg ősszel — nagyobb kirándulásokat tesz tanyázó helyeiről s idegen, messzebb eső vidékeket is meglátogat. Ezek a kalandozások mintegy átmenetet jeleznek az állandó és kóborló természet között s nagyrészt táplálékszükéből erednek. Dürgése is igen sajátos s még szebb, érdekesebb, mint a siketfajdé. Általán valamivel későbbben kezdi a szerelmeskedést, mint az utóbbi s megfelelőleg későbbben is végzi. A havasok tetőinek nyílt térségeit választja dürgőhelyül s ezt éveken át megtartja. Rendesen a földön,

* Legutóbbi időkig erdélyi előfordulása bizonytalan volt s újabban CSATÓ J. mutatta ki biztos előfordulását: I. Aquila 1896. 234. l. — A «Magyarország vadlövése 1894-ben» (Vadászlap 1896. 484—488. l.) című statisztikai adatok nyomán nyirfajd lövetett következő megyékben: Abauj-Torna, Arad (31 db), Árva, Besztercze-Naszód (7 db), Borsod, Csik, Gömör-K.-Hont, Hunyad, Krassó-Szörény, Liptó (3 db), Máramaros (40 db), Maros-Torda, Sáros, Szeben, Szepes, Torda-Aranyos, Trencsén, Turóc, Udvarhely, Vas, Zólyom.

havon dörög, ellenfeleivel elkeseredetten viaskodik, de éberségét perczig se veszi el s nem siketül meg, mint a nagy kakas. Ezért egykönnyen nem is «ugorható be», hanem rendesen leshelyből vadászszák. A dürgőhely környéke körülbelül 1—1¹/₂ hold nagyságú. Ezen belül járja el bolondos szerelmi tánczát, mely hevesebb, indulatosabb, mint akár-micsoda más szárnyas udvarlási mókája. Lázás ide-oda sürgés, tollazatának felborzolása, ugrálás, szárnyrezegtetés, verdesés, majd embermagaságra való felugrálás váltakoznak hévséges érzelmeinek nyilvánítása közben. Majd a ragyogó havon kinyújtott nyakkal, farkát emelve, szárnyait lecsüggesztve, mintegy kábultan szédeleg, majd egy tuskóra ugrik, alacsony fára száll, közbe-közbe alig leírható módon így «bugyog» vagy «bugyborékol»: *rutturu-rutti-ruki urr-urr-urr-rrrututturu*. Emlékeztetnek e hangok a pulykakakas durukolásához, de tartósan, összefolyóbban hangzanak. Különösen érint e szózat, mikor félhomályban a havas ormán állunk, körülünk száz és száz fehér hegyesücs, mely a pitymalatban mindinkább felragyog, sőt rózsás lesz; alattunk a völgyeket kitöltő ködtengerek terjengenek s mi a felséges, tiszta levegő szabadságát szíva, halljuk az ormokról, innen is onnan is, a dürgő nyirfajdkakasok tompán áthangzó szerelmi nótáját.

Durukolása végén erős *tesúhuj-í* vagy *tesjo-új* vagy *tshuhű-új* következik: a «csuhukulás». Ha e hangot jól tudjuk utánozni, a közelben szoló kakast odacsalhatjuk. Gyönyörű kép, a havas fák övezte hómezők felé szálló lantfarkú madár! S valóban remek látvány akkor is, midőn a fehér lepelre elénk szállt s nyakát feltartva, «neszelve», élesen rajzolódik a háttérre. A dürgés sokszor reggeli 8 óráig is eltart. A dürgés időszakának bevégeztével a tyúkok hangabokrok, bozótok aljában száraz szálakkal, levelekkel kirakott földkaparásba 8—15 tojást raknak, melyek hasonlítanak a siketfajd tojásaihoz.

Tojásmérték: *H.* 49—51; *Sz.* 35—36 mm.

A tyúk példás anya és nevelő, mindaddig vezetgeti csirkéit, míg nagykorúak nem lesznek.

A nyirfajd legszívesebben fák, bokrok rügyeit, friss hajtásait, különféle bogyókat, rovarokat, bábokat, álczákat, sőt virágbimbókat eszik; túleveleket csak néha. Gazdaságilag közömbös. Husa sokkal izletesebb, mint a fajdé.

67. NEM:

CSÁSZÁRMADÁR.*BONASA Steph. 1819.*

Kisebb termet, nem egészen gatyás, hanem a lábujjak töve fölött csupasz csüd, elkerekített 16 tollú fark, egynejűségben élés, ivar szerint egyforma nagyság különbözteti meg őket az előbbi nemtől. Színezetök is eltérő, a mennyiben az ivarok egymástól nem különböznek oly lényegesen, mint a fajdoknál s főszínezetök inkább fajdyúkszerű tarka, sohasem oly sötét és zománczos, nagyobb egyszínű részleteket mutató, mint a fajdkakasoké. Erdős, hegyes helyeken, főleg hol sok bokros vágás, nedves szakadék van, élnek, ritkábban láperdőkben is.

A CSÁSZÁRMADÁR.*Bonasa bonasia (L.) 1758.*

[*Tetrao bonasia* L. — *Tetrastes bonasia* KEYS. & BLAS. — *Bonasa sylvestris* DEGL. & GERB. — *Bonasa betulina* GRAY. — *Tetrao canus* SPARM. — *Tetr. betulinus* SCOP. — *Tetrastes bonasa* O. GALL. — *Bonasia rupestris* BRHM.]

Népies nevei: császárfajd; mogyorótyúk (Erdély).

Jegyei: majd egy harmaddal nagyobb, mint a fogoly; feje búbján a tollak meghosszabbodottak; az alsó farkfedők a fark közepén kissé túlterjednek; a fark világos hamuszürke, feketén finom cikázásokban haránterezett; a középső s kissé rozsdásan árnyalt két farktoll kivételével, a többiek hegyén széles fekete folt, mely keskenyebb fehér szegésben végződik.

Leírása. *Öreg kakas:* főszíne alul fehér, felül rozsdásszürke; nagy torokfoltja fekete, fehérén -- ritkás feketés apró foltozással -- szegve, mely rajzolat a nyakról vonalasan a hát felé nyomul; a szem mögött fehér sáv; a begy rozsdás és barnafekete haránt foltokkal; az alsó test egyéb része barnásfekete félholdszerű, elhegyesedő foltozással; a mell oldalai élénk fahéjszínűek, fehér tollvégekkel; bóbitája, nyaka (felülről nézve) feketés harántfoltokkal; válltollain keskeny, sárgásfehér szárfoltok és nagyobb fekete, rozsdaszínű tarkázat, foltozás! az evezők sötétbarnák, külső szélük, mint az erdei szalonkánál, rozsdás, rozsdafehér tarkázattal; szárnyfedők barna és rozsdásszürke színben fehér és fekete foltokkal; far-

csikja szürke, apró fekete fröcscsökkal és fekete hosszanti foltokkal; a farktollak szárai feketék; gatyája fehéresbarnás, szürkén áttetsző; csőre fekete; lábai barnás szaruszínűek; szemei barnák, csupasz szemköre vörös. *Fiatalabb kakasok* torokfoltja kisebb, barnásfekete. A *tyúknak* nincs torokfoltja; begye, fejteteje, hátsó nyaka, háta: főleg rozsdabarna és feketén erősen foltozott; csőre barnásabb.

Mértéke: *H.* ♂ 36·8—39·5, ♀ 34·5—36; *Sz.* 17·1—17·8; *F.* 9·5—11·4; *L.* 3·8—4·5; *Cs.* 1·4—1·6 cm.

A leírás alapjául a nálunk előforduló példányokat választva megjegyzem, hogy ezek — mint a középeurópaiak általán — különböznek az északibb példányoktól, melyek alapszíne felül inkább szürke s nem rozsdás; azonkívül a csüd gatyásabb is, ezek a: *Bonasa bonasia lagopus* BRHM. 1831 fajtához tartoznak (Északi, észak-keleti Európa és Ázsia). A mi császármadaraink a *Bonasa bonasia sylvestris* BRHM. 1831 fajtát képviselik.

Közép- és északi Európa úgy Szibéria nagy része a császármadár hazája. Az Alpoktól felterjed Skandinávia közepéig s úgy itt, mint Oroszország megfelelő övében, közönséges. Közép-Európában szakadozva, helyenként fordul csak elő. Hazánkban, kivéve Bács-Bodrog, Baranya, Békés, Csanád, Csongrád, Fejér, Győr, Hajdu, Jász-N.-Kun-Szolnok, Komárom, Moson, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Tolna, Torontál, Veszprém vármegyét, majd mindenütt előkerül, legtöbbször azonban Máramaros, A.-Fehér, Csik, Gömör-K.-Hont, Liptó, Sáros, Szeben, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos. Udvarhely, Ung- és Zemplénmegyékben és Horvátországban van. Tartózkodási helyekül nedves talajú, vegyes vagy lombfajú, berkes-ligetes völgyekkel váltakozó hegyi erdőket választ, de láperdőkben is előfordul. A fő az, hogy a talaj inkább laza legyen, bokrok, bogyoétermő cserjék, kisebb-nagyobb tisztások, verőfényes vágások legyenek; a füves vágásokat, nagyterjedelmű szálerdőket nem igen kedveli.

Télen-nyáron megtartja rendes helyeit, legfőljebb ősszel látogat el olyan területekre — kivált a tyúk — hol bőségesebb ételmezt remélhet. A párosodási időtől eltekintve, nem igen árulja el hollétét s még ott is, hol elég gyakori, bejárhatjuk az erdőt, a nélkül, hogy gyakrabban találkozhatnánk vele, mert a legsűrűbb bozótokban húzza meg magát vagy valami vastag faágra lapul s tollazatával alakoskodik. Éber, vigyázó, igen jól futó madár, csakúgy mint ügyes, gyors repülő. Felverve, többnyire surrogva tűnik el a sűrű faágak közt, de nem messze felgalyaz s nehezen található meg újra. Úgy mint a tyúkneműek általában, ő is szeret a puha talajban kaparászni, fürdeni. Párosodása márczius második felére

esik, de ezt megelőzőleg már ősszel szeptemberben is bizonyos udvarolgatásra emlékeztető tulajdonságot árul el, mintha már ekkor kinézné párját, hogy a tavasszal ne sokat kelljen válogatnia. Hajnalban és alkonyatkor ugyanis a kakasok kiülnek valami nagyobb fára s szorgalmasan hallatják azt a jellemző finom *sz, szsz* vagy *szí, psz-psz, szí-pszpszí* sipolásukat, mely *szí-tiszidiritili* trillában végződik. Tavaszkor talán szenvedélyesebben hangzik ez, mint őszkor, hisz közvetlenebb is a szerelem melege. A tyúk valami bokor aljában, tuskó, ágrakás tövében, földkaparásba rakja silány pár szálból és levélből készült fészket s abba 8—12 vörhenyes sárgabarna alapon sötétbarnásabban foltozott tojást tojik. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 39—41; *Sz.* 28—30 mm.

20—24 napi kotlás után a csirkék kikelnek s nagykorúságukig anyjukkal maradnak. A kakas nem avatkozik a nevelésbe s nem sokat törődik családjával. Ősszel a fészekaljak megszakadoznak s beköszönt az a plátói dürgés, miről följebb megemlékeztem.

A császármadár rügyekből, friss apró hajtásokból, virágbimbókból, levélkékből, mindenféle erdei bogyóból, rovarokból, álczákból él s gazdaságilag közömbös. Ősszel felbonczoltak begye, hol egészen nyirfarügyekkel (az ágacsák végével együtt), hol a nyirfa fejlődő barkáival, különféle magvakkal, bogyókkal volt tele. Mint egyike a legfinomabb husú szárnyasvadjainknak, keresett pecsenye s főleg szeptemberben, hangját síppal utánozva vadászszák, különben inkább csak esetlegesen kerül puska-végre: hajtásban, szalonkázás közben.

★

Mielőtt a következő rendet tárgyalnám, meg akarok itt még pár szóval emlékezni a *havasi hófajdról* — *Lagopus mutus* (MONTIN) 1776. (*Lagopus alpinus* NILS.) — mely fajt, annak révén, hogy a szomszéd Štíriában, Ausztriában előfordul, sokan a mi havasainkon is közönségesnek hiszik. Ez azonban tévedés, mert *biztos előfordulásának* semmi nyoma. Hogy azonban régebben faunánkhoz tartozott s nem is valami nagyon régen vesztetett ki, valószínű; sőt megeshetik, hogy itt-ott még egy-egy pár lappang is. A Tátra-hegységben fossilis maradványait találták.¹ 1850-ben Gróf WODZICKI a Tátrában nem látta,² 1861-ben SCHAUER³ szintén nem

¹ Vadászlap 1880. 295, 313.

² Journ. f. Orn. 1853. 445. l.

³ U. o. 1862. 228. 471. l.

akadt ott nyomára, de hallotta, hogy 17 év előtt *Osobitán*, a henyefenyő-
övben, egy erdőkerülő három fehér fajdféle madarat látott s mások is
a Mengsdorfer-völgyben, úgy az «Öt-tónál» láttak ilyeneket. BIELZ sze-
rint* a hátszegi hegységben állítólag lövetett s az árpási havasokon is
észlelték volna. STETTER V. pedig szerzett — szintén állítólag — egy pél-
dányt gyűjteménye számára a Páreng-havasokról. Ez irodalmi adatok
senmi bizonyost nem mondanak s tény, hogy gyűjteményeinkben sehol
egyetlen egy honi példány sincs.

* Fauna d. Wirbelth. Sieb. 105.

IX. REND.

RAGADOZÓK.

RAPTATORES.

Az idetartozó madarakat izmos termet, horgas hegyű erős csőr, éles, hegyes karmokkal fegyverzett lábak, kitünő szem, a repülésre való kiváló ügyesség jellemzik. Egész szervezetök, természetök arra való, hogy mint nevük mutatja: ragadozhatnak. Kissé részletesebben szólva, a rend jegyei im ezek: *Csőrük* horgas, kampós, néha a felső káva élén, a kampó előtt, bizonyos fogszerű kivágás is van, a káva tövét pedig sajátságos puha bőrhártya a *«viaszhártya»*, borítja; az alsó káva csatornás s épp úgy mint a felső, éles. A *lábát* különösen az erősen kifejlett belső lábujj és az aránytalan hosszú hajlott, hegyes karmok jellemzik, a belső lábujj karmostul rendszeren csak kissé rövidebb mint a középső, és hosszabb mint a külső; a belső ujj karma hosszabb, erősebb, mint a középsőé és külsőé; a hátulsó ujj karma pedig vagy olyan mint a belsőé vagy általában a leghatalmasabb; a lábujjak alján — vagyis markukon — reczés, számos felületű dudorodások vannak, hogy prédájukat annál jobban megfoghassák. *Tollazatuk* kemény, főleg evezőik erősek és igen kifejlődtek, úgy a fark is. *Színezetökben* a barna, rozsdás, szürke, fehér és fekete uralkodik; a hím a tojótól némileg eltérő színű, *de termetre kisebb mint az*; tekintetök merész átható; hangjuk rikácsoló, tompa, huholó, sivitó; a földön ügyetlenül járnak, de reptük minden tekintetben mesteri, szép és változatos*; majd minden területen tartózkodnak s szabadon, odvakban, sziklarepedésekben, sőt a földön is fészkelnek; tojásaik alakja gömbölyded, fiókáik teljes kifejlődésig a fészkekben maradnak; kizárólag állati táplálékot prédáznak s az emberi gazdaságnak is ártanak, többen azonban használnak is; a megemészthetetlen élelemrészeket gombócok alakjában kiökrendik; egy részök éjjeli, mások nappali életet élnek.

* A legujabb időkig általánosan az volt a vélemény, hogy a ragadozómadarak repülés közben lábaikat maguk alá húzva, *előre kapják*. A mult években tett számos megfigyelés azonban bebizonyította, hogy ez tévedés, mert rendszeren ők is lábaikat *hátrafelé kinyújtva* repülnek. Tüzetes megfigyeléseim nyomán igazolhatom másoknak idevágó tapasztalatait.

XXIV. CSALÁD.

KESELYÜFÉLÉK.

VULTURIDAE.

Csupasz arcz, legtöbbnél pelyhes vagy szőrszerű apró tollazattal fedett, meztelennek látszó fej és nyak, a keselyük főjegyei. Csőrük nem oly merészen ivelt, mint a többi ragadozóké, azonkívül hosszabb, nyulánkabb; lábaik tyúkszerűek, karmaik nem igen nagyok s aránylag gyengék, a hátulsó ujj legrövidebb, a középső jóval hosszabb mint a külső és belső ujj. Termetre legnagyobb madaraink közé tartoznak, hatalmas szárnyukban a 3—4-ik evező a leghosszabb. Egész szervezetök arra való, hogy dögöt egyenek s így ők a madárvilág «sirásói»; élő állatokat alig bántanak. Prédájukat éles szemökkel s nem szaglás nyomán fődözik föl.

68. NEM:

KESELYÜ.

VULTUR L. 1758.

Legnagyobb ragadozó madaraink; fejök széles, vastag; csőrük aránylag erősebb, magasabb mint a következő nemé; a középujj és a csüd egyforma hosszú, utóbbinak felső része tollas; nyakukat tollkoszorú övedzi.

A BARÁTKESELYÜ.

Vultur monachus L. 1766.[*V. cinereus* GM. — *V. arrianus, niger* DAUD. — *Gyps cinereus* BP.]

Népies nevei: barna-, csuklyás-, kéknyakú keselyü. Részben: galléros sas (Tisza m.), mely nevet közelebbi rokonaival közösen viseli.

Jegyei: főszíne sötétbarna; feje és nyaka részben csupasz, részben sötétbarna pelyhekkal borított; nyakának foszlott tollkoszorúja oldalvást is hosszú; a vállain is foszlott tollpamat van; a középső farktollak és az evezők barnásfeketék; viaszbőre és lábai hússzínűek; csőre feketés-szürke; szeme barna (öregeknél vöröses, fiataloknál sárgás).

Mértéke: ♂ *H.* 103·6—107; *Sz.* 75—78; *F.* 37·5—40·5; *L.* 12·2—13

cm. (3 péld.); ♀ *H.* 109—111; *Sz.* 76·5—82; *F.* 33—40; *L.* 13. (2 péld.); *Cs.* 8·5—9·5 cm.

Dél-Európában, főleg Romániában, Szerbiában, Boszniában, Hercegovinában, Bulgáriában honos, úgy Kis-Azsiában. Észak-Afrikában ritka. Nálunk Erdélyben és a Fruska-Gora hegységben fészkel, de hazánk déli részeiben általában többfelé mutatkozik, ott a hol elhullott állatmaradványokat bőven talál, sőt egyesek Észak-Magyarországig is felkalandoznak. Télen java részök délebbre huzódik. Találkoztam vele a Retyezát vidékén és a deliblati homoksivatagon (Temesm.). Itt az elhullott birkákra, lovakra jártak. Fészket erdőkben fákra rakja, főleg csonkahegyű vén tölgyre, bükkre. Az ágakból készült s szélén földdel kirakott nagy alkotmány majd 1½ méter átmérőjű. Február végén vagy márczius elején a tojó 1—2 tojást tojik. Egyszínű mézsféher tojásoktól találhatunk egész sor átmenetet kevésbé és erősebben barnásan foltos példányokig.

Tojásmérték: *H.* 95—101; *Sz.* 55—60 mm.

A keselyű fióka körülbelül három hónap múlva fejlődik annyira, hogy maga lábán élhet. Nálunk teljesen közömbös madár, de annyiból még hasznos is, hogy az eltemetetlen dögöket elemésztí. BREHM és HOMEYER J. N. boldogult REZSŐ trónörökössel megtett aldunai útjok alkalmával az elejtettek begyében gyíkokat és ürgéket is találtak. Állítják, hogy élő nagyobb emlősöket is megtámad; nálunk ezt sem vadászaink, sem a pásztorok, sem ornithologusaink nem tapasztalták. Hullatakarításuk műveletlenebb országokban, s általán Keleten, nagy jelentőségű s ott valóban bizonyos közegészségügyi szerepet a keselyűktől nem vitathatunk el.

69. NEM:

FAKÓKESELYŰ.

GYPS *Sav.* 1809.

Csőrük erősebb, nyakuk vékonyabb és hosszabb, fejök keskenyebb és kisebb mint előbbi nemé s gypjas pelyhekkal borított; a csüd rövidebb a középujjnál, és félig tollas.

A FAKÓKESELYŰ.

Gyps fulvus (Gm.) 1788.

[*Vultur fulvus* Gm. — *V. vulgaris* Sav. — *V. persicus* Pall. — *V. albicollis* LINDERM.]

Népies nevei: szőke-, fehérfejű-, meztelennyakú-, kopaszfejű-, fehérnyakú-, pelyhesnyakú-, gyapjasnyakú keselyű; grifmadár.

Jegyei: valamivel kisebb, mint a barátkeselyű; fejét és nyakát fehér gyapjas pehely borítja; a nyak tövéből foszlott, keskeny fehéres és rozsdás tollpamat omlik a hátra; egyébként főszíne világos rozsdabarna, helyenként rozsdásszürke, világosabb szárfoltokkal; az evezők és fark fekete; a csőr sárgásszürke, kampója felé sötétedő, viaszhárttyája sárga; lábai ólomszürkék; szeme ezüstszürke. A *fiatalok* általában sötétebb rozsdaszínűek, nyakuk tollesomója — mely az öregeknél idővel túlnyomóan gyapjas, fehér — rozsdásabb. (Csontváza I. köt. VI. tábla.)

Mértéke: *H.* 102—108; *Sz.* 72—75; *F.* 30—32; *L.* 10—11·7; *Cs.* 8·4—9·5 cm.

Európa déli tartományaiban, így Spanyolországban,* a Balkán félszigeten, Kis-Ázsiában, Északkeleti-Afrikában honos, de egyesek vagy kisebb társaságok néha fellátogatnak északibb vidékekre is, sőt mint vendéget Angolországban is észlelték már. Hazánkban csak a délibb részeken költ. Erdélyben ritkább mint az előbbi faj, úgy Szlavóniában is; de a Vaskapu táján, Mehádiánál gyakoribb. Tartózkodási helyekül sziklás vidéket választ nem a tiszta erdőt, mint a barátkeselyű. Csatan-golóbb természetű is annál. Kitartó reptű s ezért nem sok fáradságába kerül messzebb helyekre látogatni. Mint a keselyűk általában, oda huzódik, hol valami vész vagy csapás tizedeli a barmokat s gyakran talál dögre. Így a deliblati nagy homoksivatagon *(Temesm.), hol rengeteg számú birka, ló és egyéb jószág élösködik, de a hol a kolumbácsi legyek naponként több darabot holtta gyötörnek, rendes vendég. Erdélyben, Petrosény táján, ismerkedtem ugyan meg e hatalmas madárral, de szorosabb viszonyba mégis csak a «magyar Szaharán» kerültem vele. ALMÁSY GYÖRGY barátommal megtett aldunai kirándulásunkon ugyanis a sivatag homokjában döggunyhót készítettünk s lestük a nap-nap után itt lakmározó dögészeket. Igaz, hogy nem túlságos szerencsével, a mi

* Némelyek az itt előforduló s Görögországban is található, világoshátú példányokat külön fajtának: *Gyps fulvus occidentalis* SCHLEG. veszik.

azonban nem a mi kitartásunk lanyhaságán mult. Mert álló egy hétig hajnali 5 órától délután 4-ig ültünk az alig három négyzetes méter nagyságú földi vaczok fülledt levegőjében, izzadtunk a hőségben homokba hűtött savanyúvizes bor és szardinák mellett, de áztunk is egy egész napon át, majd meg küzködtünk a «homokfuvással», mely csak olyan, mint mikor a szél a havat hordja s mindent betemet. Egy izben a szónak valóságos értelmében úgy ástuk ki magunkat a homok alól. S mindehhez örökös harcban voltunk a kolumbácsi legyek ezreivel, melyekhez a réczelemek szunyogcsapása kellemes szórakozás, mert e parányi légy nemcsak a meztelen testrészekre száll rajzserűen, hanem a legkisebb nyílásokon át bemászik a ruhák alá s észrevétlenül támad elevenségünkre. Csipése is fájdalmas daganatokat okoz s égetőbb mint a szunyog törsturása. Azt meg nem is említem, hogy az egész hét alatt orrunkba fujta a szellő a kunyhó előtt 25 lépésnyire heverő, rothadó döglő, meg egy dögmütya bűzét. Ily kellemes körülmények közt megérdemeltünk volna több látványosságot, de a sors ellenünk fordult. Három lovunkat, meg a kutyát felfalták a keselyük s mindig éppen akkor tartották a lakomát, mikor 2—3 napi egyhuzamban való lesés után 1 napi pihenést szántunk idegeinknek! A legkevesebb 23, a legtöbb 40 darab keselyű volt, mely kitett dögmütét meglátogatta. Emberünk, ki felváltott a lesben, alig pár lépésnyire gyönyörködhetett bennök. Nem is igen félték tőle, mert telezabáltan, ellustulva emésztettek terített asztaluk körül s nehezen kaptak szárnyra. Ő beszélte, hogy a frissen kifektetett lovat egy óra alatt annyira elköltötték, hogy a puszta esontvázon kívül semmi sem maradt belőle. Egy izben leshelyünkre indulva, szembe jöttek a keselyük — barát- és fakókeselyű vegyest — már a dögmütől. Valami gyönyörű őket a magas levegőégben látni! Sokkal fenségesebb, méltóságteljesebb az ő szárnyalásuk mint a sasoké; csak közelben és ülve nemtelenebbek, a lég igazi daliáinál. Szárnyukat vitorlaként eleresztve, mozgás nélkül csak úsznak, lebegnek, miközben alakjuk hosszú négyszöget mutat, de az evezőtollak egyenként, mint a szétterpesztett ujjak, annak oldalából kiállnak. Egy-egy hullámvás, fordulat s kiérnek a látás határából, épp úgy, mint a tiszta légben egyszerre csak hirtelen megjelennek, akár valami fekete pontocska a mérhetetlen magasságban s a következő perczben lecsavarodnak annyira, hogy golyólövessel majdnem elérhetnénk. Megpróbáltatásunk utolsó napjaiban végre sikerült egy darabot elejtenem s néhány más darabot is megfigyelni. Egyik a dögmütől valami 200 lépésnyire álló csonka fatörzsre szállott, fejét behúzta s olyféle pihenőt tartott, mint mikor valami jó ebéd után zsölyébe sülyedve élvezzük pipán-

kat. Két óránál tovább úgyszólván teljesen mozdulatlanul ült; semmibe se vette, hogy két varju, később meg egy szarka rossz szemmel nézi s szentelenül ingerli, sőt csipkedi. Láttam azután kocsiótunk mellett is — déltájban — a legelő-jószág közt fekvő dögön megszállva, mely nagy távoból tett lövéseinkre kereket oldott ugyan, de pár száz lépésnyire bizalmasan ismét leereszkedett a nyáj közé.

A fakókeselyű fára igen ritkán fészkel, inkább sziklafalak magasan fekvő, nehezen elérhető oduiban, repedéseiben üti fel tanyáját, s február végén, márczius elején költ. Ágából készült fészket szőrökkel, mohával kibéleli. Egy, igen ritkán két piszkos mézsfehér, rendes alakú tojást tojik, melyet a tojó 5—6 hétig ül.

Tojásmérték: H. 85—98; Sz. 67—72 mm.

Mint társaságot kedvelő madár, többnyire nem magában végzi a szaporítás munkáját, hanem az alkalmas sziklafalazatokon több pár szokott megtelepedni. Hajdanta bizonyára sokkal több keselyű tartózkodott nálunk s ismeretesebb volt, a mit sok helynév, lónév stb. bizonyít, mint ma. Hirből azonban most is közismert s tulajdonságait, dögtakarítását általán tudják. Ezért költőink is szerepeltetik. Jól illik ő a csatákhoz, hol a pusztulás, halál nyomában jár s a hullákra veti magát. Így ARANY JÁNOS a «Keveháza» költeményében az ő megjelenésükből sejteti a véres ütközetet:

«Azért vijjog a *keselyű*
Azért szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor halott
Százezrivel fog veszni ott.»

De TÓTH KÁLMÁN egy népdalát is a keselyűvel kezdi s találóan czéloz szokására:

«Fehér sziklán búsulgat a *keselyű*
Ez a válás oh! be nagyon keserű.»

Csak úgy, mint SZÁSZ KÁROLY is:

«*Keselyűként szárnya meg se lebben,*
Észrevétlen száll a gyors idő.»

A fakó keselyűnek gazdasági szerepe csak az, mint előbbi fajtáé; kárt éppenséggel nem tesz, csupán bizonyos tekintetben hasznot.

70. NEM:

DÖGKESELYŰ.NEOPHRON *Sav.* 1809.

Termetre a legkisebb keselyűk; tartásuk nem egyenes; csőrük vékony, karsu; csüdjök csupasz; csak az arcz és torok meztelen, a fej hátsó része és a nyak tollas.

A DÖGKESELYŰ.*Neophron perenopterus* (L.) 1758.

[*Vultur perenopterus* L. — *V. leucocephalus* GM. — *V. stercorarius* LAPEYR. — *V. albus* DAUD. — *V. meleagris* PALL. — *Cathartes perenopterus* TEMM.]

Jegyei: hollónagyságú, de nagyobb szárnyú s természetesebbnek látszó; az *öreg*ek tarkóján leomló bóbíta, főszínük szennyes fehér, evezőik feketék; a *fiatalok* kávébarnásak; csupasz arczuk sárgás, lábaik azonképpen vagy hússzínű szürkések. (Fejének képe: I. köt. VIII. tábla.)

Mértéke: *H.* 62—65; *Sz.* 48—50; *F.* 95—26·5; *L.* 8—9; *Cs.* 6·7—7·4 cm.

Európa legdélibb részeiben, Kis-Ázsiában Közép-Ázsiáig és főleg Északkelet-Afrikában honos. Indiában a *Neophron perenopterus ginguianus* LATH. fajta helyettesíti. Hazánkban a legritkább keselyű s nem sokszor észlelték. Látták a Negojon 2536 méter magasban (BERGER kapitány 1889-ben) s a fogarasi havasokban (egy párt CZYNK EDE), úgy szintén Krassó-Szörényben a Pojana-Mörulon. Szlavóniában a verhovcei váromnál a nyolczvanas évek végén KLOBUSICZKY KÁLMÁN lőtt egyet. 1884-ben pedig MOJSISOVICS a Szerémségben, a Potorányvölgyben 1 példányt észlelt. 1866-ban Biharból került egy élő példány a budapesti állatkertbe. Állítólag a Retyezát táján szintén előfordul. BUDA Á. 1860-ban a Sztrigynél látta. Mehádiánál költ.*

Hazánkban csak négy kitömött példányról tudok; kettő Krassó-Szörény megyéből (Herkulesfürdő, Uj-Moldova 1888) került a nemzeti muzeumba, a harmadikat 1895. év május 20-án ROSONOWSKY FR. budapesti udvari

* RIESENTHAL a «*Waidwerk*» című művében 473. lapon azt írja, hogy a Tátrában is fészkel, a mi nagy tévedés.

præparator kapta Fehértéplomból, mely harmadmagával szállt a dögre. (Ornith. Jahrb. 1895. 245. l.) A negyediket végre közös aldunai kirándulásunkon, a deliblati homoksivatagon, ALMÁSY Gy. barátom lőtte ugyanez év június 6-án. Az előbbi fajnál említett dögkunyhónknál találkoztunk honi faunánk ez érdekes ritkaságával. Június 5-én láttuk az elsőt. Fél 4 órakor reggel éppen leshelyünkhöz értünk, mikor a távolban egy nagy fehér madarat vettem észre. Hamar beugrottunk a gödörbe s kis vártatva elénk szállt a dögkeselyű, nem kis álmélkodásunkra. Háromnegyed óráig néztük 25 lépésnyiről pulykaszerű mozdulatait. Egy-egy falatot kiszakított a lóból, avval aztán félre vonult s elköltötte. ALMÁSY barátomon volt a lövés sora, de épp akkor talált löni, mikor a madár keresztben állott; hallottuk ugyan a sörétek csattanását, tolla is maradt, mégis elmenekült, mert a lecsapódó füsttől nem lehetett idejében még egyszer löni. Összeesukott szárnya vastagságára következtethetünk e kellemetlen tapasztalatunkból. Másnap, mikor a döghöz mentünk, nagy örömünkre már hajnali fél 4 órakor két dögkeselyűt találtunk a lovon. Megcserkértük hát a homokhegyek közt s ALMÁSY-nak sikerült az egyiket elejtenie. Ez a magy. orn. központban áll. A másik egyideig keringelt fölöttünk s reptében valami nagy sirályhoz leginkább hasonlított (nem golyához, mint többen írják), de lomhább szárnyesapásokkal szelte a levegőt. Néhány sikertelen lövés után — melyek nem is igen árthattak volna neki — távozott.

Fészket sziklafalak repedéseibe rakja; két, ritkábban egy, szennyes-fehér vagy sárgásfehér alapszínű, vörösbarnán sűrűen foltozott tojást tojik.

Tojásmérték: H. 52—74; Sz. 43—44 mm.

A tojó négy hétig üli fészket. A fiókák pelyheskorukban fehérek, majd barnák s csak harmadik évökben szineződnek ki.

Dögön kívül mindenféle hulladékot, piszkot elfogyaszt s ezért Keleten tisztelt madár.

XXV. CSALÁD.

SASKESELYÜFÉLÉK.

GYPAËTIDAE.

Fej és nyak tollas; a láb keselyű jellegű, avval a különbséggel, hogy a hátulsó és belső ujj karma erősebb, mint a többi; a külső és középső lábujj tövét hártya köti össze; a csüd nagyobb részt csupasz; a csőr

karsu, hosszú; a viaszhártyát serteszzerű szőrözet elfödi; szárnyuk hosszú, hegyes; 2—4 evező leghosszabb; fark hosszú, lépesözetes.

71. NEM:

SASKESELYÜ.

GYPAËTUS *Storr.* 1784.

A nemnek jegyei összevágznak a család jegyeivel. Mindössze két faj ismeretes, melyek a keselyük és sólymok közt valóságos átmenetet alkotnak.

A SZAKÁLLAS SASKESELYÜ.

Gypaëtus barbatus (L.) 1758.

[*Vultur barbatus* L. — *Falco magnus* GM. — *Gypaëtus grandis* STORR. — *Vultur barbarus*, *Falco barbatus* GM. — *Vultur leucocephalus*, *melanocephalus* M. & W. — *Gyp. altaicus* GEBL.]

Jegyei: karesubb termetű, mint a keselyük; feje kecskeszerű; állán fekete, valóságos szőrszakáll; a szárny- és farktollak szárai felülről fehérek.

Leirása. *Öreg hím:* feje túlnyomóan fehér vagy sárgásfehér, a csőr tövétől a szemeken át szőrszerű fekete sáv vonul s a fejtetőn fekete foltban egyesül; az alsó test féhéressárga vagy rozsdás narancssárga; a begy táján szakadozott feketés örv; a hát, szárny és fark feketeszürke, fehér tollszárakkal; szeme sárga, szélén vérvörös; csőre fekete; lábai kékes-szürkék. A *tojó* hasonlít a hímhez, de halaványabb és nagyobb. A *fiatalok* feje és torca feketebarna, alsó teste világos rozsdabarna, itt-ott féhéresbarna foltozással; a hátsó nyak, úgy a váll és szárnyfedők is kékes-szürke foltokkal és szegésekkel; az evezők és fark barnásfeketék; szemök sárgásbarna, szélén vörös; láb- és viaszhártya szürkés-kék; csőr feketés-szürke.

Mértéke: *H.* 102—108; *Sz.* 72—76; *F.* 45—50; *L.* 9·5—10·9; *Cs.* 9—10 cm.

Nemcsak legszebb ragadozó madarunk, egyébként is érdekes állat a saskeselyű, mert benne a múlt idők örökségét birjuk; igaz, hogy alighanem már csak ideig-óráig. Svájczból jóformán kipusztult, épp úgy

Bajorországból is De előfordul még a Pyrenäusokban,* Boszniában, a Balkán-hegységben, Kaukaszban, Transkaspiában, Himalájában s nálunk Erdélyben. Itt különösen a Retyezáton, Negojon, Bucsesen, a fogarasi havasokban kerül; de észlelték a Pojana-Mörulon (Krassó-Szörénym.), valamint Rodnán, Ciblesen, Brassó körül, Nagy-Hagymáson is. Sajnos! évről-évre ritkul. Ugyan e helyeken költött s egyes párok bizonyára ma is költenek még. A havasok királyi madara ő s nem száll le azok fenséges levegőjéből máskor, csak télen, élelem-szükében. Fészket vad sziklák, hegyek szakadékaiba ágakból, galyakból rakja s tollal, gyapjúval, fűvel béleli ki. Januárban, februárban már tojik, de csak egyetlen egy piszkos fehér, szürkés, szürkésvörös és vörösbarna vagy sárgásan pettyezett és foltozott tojást.

Tojasmérték: H. 78·5—90; Sz. 60—70 mm. (Külf. péld.)

CZYNK EDE, kinek adatait** itt felhasználom, írja, hogy a fogarasi havasokon a Bráza-hegység egyik szakadékaiban lévő fészekben, január végén, kissé kotlott tojást szedtek s egy ízben június elején a Negojból került fiatal tokos saskeselyüt látott, mely ekkor ölyvnagyságú volt. HODEK a Retyezáton is találta fészket. A szakállas saskeselyű rovására sok mende-monda terjedt el, mely nemcsak bizonyíttatta, hogy embereket megtámad, hanem egyenesen gyermekrablásokkal is vádolta. Mindebből a borzasztóságból nálunk mit sem tudnak s azok, a kik életét megfigyelhették, egyértelműen hangoztatják — a mit különben aránylag gyöngé lábai és karmai nyomán is feltehetünk — hogy főleg elhullott állatokból, dögből él, habár megsebzett vagy még erőtlen, gyengébb állatokat is megtámad, de inkább szűkségből, mikor más-hoz nem jut. Svájczban azonban csakugyan hiteles adatok bizonyítják, hogy kis gyermekre vágott a saskeselyű. CZYNK szerint — főleg nyáron át — zergegidákból, sebzett vagy elvénhedt zergékből táplálkozik; ha szerit teheti s bír velök, juhokat s más kisebb emlősöket is kerit magának. A feloszlásnak indult hullákat nem bántja, csak friss dögöt eszik. Támadásánál leginkább erős szárnyait használja s martalékját nem karmaival és csőrével igyekszik megölni, hanem a mélységbe dönti, vagy elcsigazza. A vizet szereti, mert sokszor fürdik. Sokan vastartalmú fürdők-

* Szardiniában és a Pyreneusokban előfordulók valamivel kisebb termetűek (*Gyp. barb. occidentalis* SCH.), az afrikaiak csüdje pedig csak félig tollas (*Gyp. barb. nudipes v. meridionalis*).

** Kimerítő adatokat l. «Aquila» 1894. 136—151. l. — Egyéb érdekes honi megfigyeléseket közölték e madárról CSATÓ J. (Zeitsch. f. ges. Orn. 1885. 400. l.; Term. rajz. füz. 1877. 10. l.; Mitth. d. orn. Ver. in Wien, 1880. évf.) HODEK E. (Mitth. d. orn. Ver. Wien. 1879. 16. 30.), HERMAN O. (Term. tud. Közl. 1877. 177—183. l.).

ből magyarázták alsó testének rozsdás színét. Erdélyben az ő tartózkodási helyein ilyenek nincsenek s vén korában ezt a rozsdaságot el is veszti, sárgásfehér lesz. Sok vitatkozás folyt már ezt illetőleg s legvalószínűbb, hogy a festőanyag bizonyos korban, természetes úton, magában a tollban keletkezik s később ismét elenyész, de bizonyos külső okok szintén hatnak e rozsdásodás kedvezőbb kifejlődésére. Sovány szaporodása, farkasoknak és medvéknek kirakott mérgezett dögök, melyek gyakran az ő vesztét is okozzák, az ember térfoglalása, a hegyek magányának vadászok, turisták stb. által való sűrűbb látogatottsága, mind oly körülmények, melyek fogyatkozását elősegítik. Nem sokáig fog már szárnyalni az égnek törő havasok élei fölött, büszke önérzettel sokszor az ember elől sem térve ki; nem sokáig dobálja le a magasból a csontokat,* hogy a sziklán összezuzódjanak s így azokat is elkölthesse, mert létének harez a művelődő emberrel szemben egyenetlen küzdelem, melyben kell, hogy a rövidebbet húzza. Kiveszésének előestéjén, gazdaságilag már nem jöhet tekintetbe. Megmenteni pedig nem lehet, mert a vadállomány-nak, nyájnak részben ellensége.

XXVI. CSALÁD.

SÓLYOMFÉLÉK.

FALCONIDAE.

Csőrük rövid, magasabb mint hosszának fele; a hátulsó és belső ujj feltűnő erős, utóbbi többnyire hosszabb, mint a külső, a középujj nem sokkal hosszabb a belsónél (kivétel a karvaly); a karmok igen hajlottak és hegyesek, a belső ujj karma legkifejlettebb, a külső leggyengébb; a középső és külső ujjat töben rendszeren kis hártya köti össze, egyik nemnél azonban a lábujjak egészen szabadok (réti héják), egy másiknál vetélő ujj is akad (ráró); fejök egészen tollas, egyeseknél azonban a pofák és a csörtő tájékán némi csupaszság is előfordul; a csőr töve és a szem között a tollazatot apró, ritkás serteszzerű szőr helyettesíti, csak egy nemnél (darázsólyv) van itt rendes tollazat. Élő állatokat ragadoznak, dőghöz csak kivételesen vagy éppen nem is nyulnak.

* Erre vonatkozólag érdekes megfigyeléseket tett REISER O., I. «Ornis Balcanica» II. (Bulgarien) 131. l.

A. ALCSALÁD.

HÉJÁK.

ACCIPITRINAE.

A nálunk élő fajok csüdje csupasz, rendszeren jóval hosszabb, sőt kétszer oly hosszú, mint a középujj; a fark is hosszú, többnyire felével túlterjed az összecsukott szárnyak hegyén; a szárny nem igen hegyes, inkább kerek, a 3—4 vagy 3—5-ik evező leghosszabb. Életmódjuk általában egyszabású, csak a réti héjáké sajátságos. Kizárólag élő állatokat fognak s a leggyorsabb, legügyesebb ragadozók. Prédájukat fortélyoskodva, hirtelen megrohanva kerítik, de inkább megragadják s nem «vágják» le úgy, mint a sólymok. Leggyakrabban czirkálva vagy ágonlesve vadásznak s «lecsapnak» a zsákmányra. Erdők mélyében vagy más rejtett helyeken fészkelnek s fehéres vagy fehéres alapon vörösbarnán foltozott tojásokat tojnak.

72. NEM:

RÉTIHÉJA.CIRCUS *Lacep.* 1801.

Rendkívül jellemzi őket a magas, vékony csüd, igen nyulánk testalkat, gömbölyded bagolyszerű fej, mely legtöbbször olyféle fátyolozású, mint a baglyok arcza; a csőr aránylag rövid; a hímeket — bizonyos kivétellel — halványszürke és fehér színezet jellemzi. Repülő madarakat nem fognak, hanem czirkálás közben a meglapuló, pihenő vagy a földön járó állatokat ragadják meg. Földön vetésekben, nádban, réteken fészkelnek, erdőben alig fordulnak elő.

A HAMVAS RÉTIHÉJA.*Circus pygargus* (L.) 1758.

[*Falco pygargus* L. — *Falco cinerarius* MONTAG. — *Circ. cinerascens* STEPH. — *Circ. cineraceus* CUV. — *Circ. pratorum* BRHM. — *Strigiceps cineraceus* BP.*]

* Utóbbi időkben e fajra a *Circus cineraceus* MONTAG. név volt leginkább használatos s a *Circ. pygargus* a *Circ. cyaneus*ra járta. Ezért a figyelmet további zavarok elkerülése végett különösen felhívom e két faj synonymáira.

Népies nevei: a Circusoknak általában: bagószemű-, bagolyfejű kánya, rétikánya, bagolyhéja.

Jegyei: az első evező belső kivágásának kezdete jóval (2—4 centiméternyire) kinyulik a szárnyfedők végein, az ötödik evező nem szűkített, fátyolkoszorúja a torok táján megszakad. Az öreg hím hamvasszürke, szárnyán fekete csik, hasa fehér alapon rozsdás hosszanti foltokkal tarkított; a nagy evezők részben feketék. Fiatalabb hím felül barna, helyenként világosabb rozsdás szegélyekkel tarkított, alul sárgás rozsdaszínű, sötétebb rozsdabarnás hosszanti foltozással, a nagy evezők néhány feketés haránt-sávval. A tojó utóbbihoz hasonlít, de szárnya nem sávós. Fiatalokat a tojótól kisebb termet és sötétbarna szem különbözteti meg, mely az öregeknél sárga. Viaszhártya és lábak szintén sárgák; csőr fekete.

Mértéke: H. 46—48; Sz. 33—38; F. 19—23; L. 4·5—5·7; Cs. 2·9—3·1 cm.

Inkább Közép-Európa lakója, de átterjed délnyugati Szibériába. Északfelé körülbelül Finnlandig honos. Nálunk mocsarak s főleg nagy, vizenyős rétségek táján fordul elő. Költözők madár, mely az országos középnap szerint: márczius 30-án köszönt be hozzánk; októberben ismét elvonul, ritkán maradnak itt egyesek telelésre. Fészket gabnaföldekbe, rétekre rakja s április végén, májusban 4—6 kékesfehér tojást tojik, melyeken néha szórványos halvány-vörnyeges pettyezés látható. Életmódja, tulajdonságai egészben megegyeznek a következő két fajjal, azért bővebben a kékes rétihéja ismertetésénél fogom tárgyalni.

A FAKÓ RÉTIHÉJA.

Circus macrurus (GM.) 1771.

[*Accipiter macrourus*, *Falco macrurus* GM. — *Circus pallidus* SYKES. — *Circ. dalminus* RÜPP. — *Strigiceps pallidus* BP. — *Circ. Swainsonii* SMITH. — *Glaucopterix pallidus* KAUP. — *Strigic. desertorum* BRHM. — *Falco pallidus* SCHL u. SUSEM.]

Jegyei: az első evező belső kivágásának kezdete alig vagy nem is nyulik ki a szárnyfedők végein, az ötödik evező nem szűkített (Kép.); fátyolkoszorúja jól kivehető. Öreg hím feje és felső részei halavány kékes-szürkék, altest fehér. Fiatalabb hímek felül barnák, némi rozsdás szegélyekkel, főleg a szárnyfedőkön; alul halvány rozsdaszínűek némi vörösbarnás szárfoltozással, főleg a has táján. Ezekhez hasonlítanak a tojók, de nagyobb termetűek, úgy a fiatalok is, csakhogy alul egyszínűek

minden foltozás nélkül. Lábak és viaszhártya sárgák; az öregek szeme azonképpen, a fiataloké barna; csőr fekete vagy feketés kékesszürke.

Mértéke: *H.* 43—42·5; *Sz.* 33·2—36·8; *F.* 21·2—25; *L.* 6·4—7·2; *Cs.* 2·3—3 cm.

Dél- és Közép-Európa lapályos, pusztá helyein fordul elő, különösen a Duna és Tisza mellékén, a Dobruzsában, Balkán félszigeten, Dél-Oroszországban; Ázsiában úgy Afrikában is kerül. Nálunk meglehetősen közönséges, mindenesetre nem oly ritka mint eddig gondoltuk. Kezeim

közt legalább is annyi vagy több fordult meg, mint az előbbi fajból, kivált költőzködés szakában. Márczius utolsó napjaiban érkezik. Szokásairól és gazdasági jelentőségéről a következő fajnál mondok el egyet-mást. Fészkelni a földön szokott s vetésekben, réteken tanyázik, az erdőt kerüli. 4—5 tojása kissé zöldesen áttetsző fehér és sárgás vagy vöröses-barna pettyekkel, egyes violaszürkés foltokkal tarkított, de néha egyszínű.

A KÉKES RÉTHÉJA.

Circus cyaneus (L.) 1766.

VIII. tábla. ♂ és ♀.

[*Falco cyaneus* L. — *F. griseus* GM. — *Circ. gallinarius* SAV. — *Accipiter variabilis* PALL. — *Pygargus dispar* KOCH. — *F. strigiceps* NILS. — *F. pygargus* NAUM. — *Circ. cyaneus* BOIE. — *Circ. pygargus* STEPH. — *Circ. cinereus* BRHM. — *Strigiceps cyaneus*, *pygargus* BP. — *Strig. nigripennis*, *pallens* BRHM.]

Népies nevei: fehér kánya, fehér héja.

Jegyei: az első evező belső kivágásának kezdete nem nyulik ki a

szárnyfedők végein, az ötödik evező külső felén szűkített (Kép.); fátyolkoszoruja jól kivehető. Öreg hím: főszíne világos kékes hamvasszürke (mint a sirályok háta), melle és hasa fehér, a nagy evezők feketék. A tojó és fiatalabb hímek (előbbi sokkal nagyobb utóbbiaknál) felül szürkésbarnák, a nyakon és szárnyfedőkön rozsdássárga és fehéres hosszanti foltokkal, alul fehéresek barna hosszantifoltokkal. *Fiatalok* felül barnák rozsdás foltokkal, szegésekkel, több helyt tarkítva, alul rozsdasárga fehéresen áttetsző alapszínen, erős barna szárfoltokkal. Lábak és viaszhártya sárgák úgy az öregek szemei is; a fiatalok szemei barnák; csőr szürkésfekete.

Mértéke: *H.* 53—56; *Sz.* 37—39; *F.* 22—28; *L.* 7·4—8·1; *Cs.* 3·3—4·1 cm.

A rétihéjék eddig említett három fájának teljes leírását nem adhatom, mert amellet, hogy nagyon hosszára terjedne, vele a tájékozódást s a fajok megkülönböztetését is még inkább megnehezíteném. Nemcsak tollazatuk ivar és kor szerint való sokfélesége, nagyságuk változékony-sága, hanem egymás között való nagy hasonlóságuk is megnehezíti meghatározásukat. Jegyeik alapján azonban, főleg szárnyuk s evezőik sajátságos alakjára figyelve, könnyebben felismerhetők az egyes fajok.

Közép-Európában Skandinávia északi részéig előfordul s Lapponiában még a 68° é. szél. alatt fészkel. Oroszország északi részében úgy Szibériában egész Japánig tanyázik. Télen délre vonul s Afrikában, Indiában, Khinában tölti a zordonabb évszakot. Nálunk alföldi vidékeken, nagyobb mocsárterületek és kiterjedt vetések, rétek táján elég

♀

$\frac{1}{6}$

♂

KÉKES RÉTIHÉJA
CIRCUS CYANEUS (L.)

gyakori. Javarészök tavasszal márczius közepe táján érkezik, de nem ritkán találkozunk vele télszakán is. Költözködéskor erdők szélén levő alacsonyabb vágásokban, úgy kisebb fiatalos, bokros erdőrészletekben is többször találtam, valamint előhegységek, szőlőkkel beültetett lankásai fölött. Rendszeren azonban a nyílt lapályokon, nádasok, vetések, rétek fölött látjuk alacsonyan, a föld színéhez közel, röpködni, bizonyos megtartott vonalakat bevadászva. Repte könnyű, imbolygó, sirályszerű s a vén hímeket bizonyos távolból — mikor egészben fehéreknek látszanak s csak szárnyuk hegye feketedik — könnyen sirályoknak tarthatjuk. Ez is az alakoskodásnak egy különös neme! A párosodás idejét és a költözködés szakát kivéve, mikor kisebb területen néha több darabot találunk, a réti héják mindig magukban czirkálgatnak s addig vadásztatnak, míg zsákmányra akadnak. Valóságos földi ragadozók, mert repülő, fán ülő állatot nem bántanak, mint általában erdőben nem tartózkodnak, fára nem vagy csak kivételesen szállnak. A földön tartózkodó kisebb emlősöket, madarakat, madár tojásokat azonban irgalmatlanul pusztítják. Április havában párosodnak s gyönyörű repülési mutatványokkal udvarolgatnak. Fészköket a földre réteken, vetés közt, nádszélekben, néha valami bokor vagy kupacz tövébe rakják. Belseje finomabb szálakkal, szőrökkel, mohával, egyes tollakkal van béelve, különben kóróból, gazból, vastagabb szálakból, levelekből laposan van készítve. Ritkán 3, rendszeren 4, néha azonban 5—6 tojást tojik, melyek rendszeren egyszínű kékesen áttetsző fehérek, olykor azonban sárgásbarnán és kormosan foltosak.

Tojásmérték: H. 40—46; Sz. 32—36 mm.

A réti héják kikelt fiókáit szürkésfehér pelyhezet borítja. Teljes kitolladásig ülik a fészket, de kirepülés után csakhamar elválnak egymástól s vadásztatnak kora hajnaltól, majdnem délig, délután késő estig. Táplálékuk nyáron: főleg az apróbb mezőkön költő madarak tojásai, repülni nem tudó fiókái, nemkülönben békák, egerek, ürgék, hörsögök, nagyobb rovarok, szöcskék, tücskök. Békát, rovarokat inkább csak akkor kapkodnak föl, mikor mást nem foghatnak, mert a madártojást, madárfiókákat pusztítják leginkább. Őszzel és télen azonban sok egeret fálnak föl s ez évszakban felbonczoltakban rendszeren mást nem is találtam. A mezőgazdaságnak némi hasznot hajtanak ugyan, a mi azonban fel nem éri károosságukat, mert temérdek hasznos madár fészket fosztják ki, azok fiait, az ülős anyamadarakat, az apróbb szárnyas vadat — fáczán-, fogoly-, fűnjcsirkéket — kegyetlenül tizedelik. 1897 szeptemberben számos réti héja mutatkozott Eszterháza vidékén (Sopronm.) s a roppantul elszaporodott egér arra a feltevésre engedett, hogy ezeket pusztítják. Két lelő-

vött gyomrában azonban fogolymaradványok voltak, a mi bizonyítja, hogy a terített asztalon sem csupán az egerek csiklandozták étvágyukat. Ezért határozottan kártékonyak s első sorban legnagyobb ellenségei a mezei vadászatnak; tehát általában pusztítani kell. Ott azonban, hol egércsapás sujtja a gazdaságot s a vadászat nem fontos vagy vad elég van, békében hagyhatók, mert ilyenkor — kivált ősszel — mikor nagyobb számban járják az egerektől hemzsegő területeket, hasznuk jóval felülmulja azt a kárt, mit egy-két fogoly elemesztésével tesznek. Sőt rossz néven se vehetjük ezt nekik, mert a folytonos egérevést meg-
unják néha s egy kis változatosságot hoznak ételrendjükbe.

A BARNA RÉTIHÉJA.

Circus aeruginosus (L.) 1758.

[*Falco aeruginosus* L. — *Falco rufus* GM. — *Falco arundinaceus* BECHST. — *Accipiter circus* PALL. — *Pygargus rufus* KOCH. — *Buteo aeruginosus* FLEMM. — *Pygargus aeruginosus* LAKAT.]

Népies nevei: nádi-, tavi-, mocsári kánya vagy sas; vízi ölyv; örv (Fertő).

Jegyei: legnagyobb a réti héják közt; az első evező belső kivágása csak kissé vagy nem is nyulik ki a szárnyfedők végein, az ötödik evező külső felén szűkített (szárnyalakja ugyan hasonlít a *Circ. cyaneus* szárnyához, főleg nem tipikus példányé, melynél esetleg az első evező kivágása egy vonalban fekszik a szárnyfedők végeivel); a csüd 8 cm.-nél hosszabb.

Leírása. *Öreg hím:* fejteteje sötétbarna, világos rozsdás és fehéres hosszanti foltokkal; torca rozsdásfehér, sötét keskeny szárfoltokkal; háta és kis szárnyfedői sötétbarnák, a legkisebbek rozsdássárgás szegésekkel; a szárnyhajlása fehéres; a nagy szárnyfedők és az evezők egy része világos hamvasszürkék úgy a fark is, mely egyszínű s nem csíkos; az evezők töfete belül fehér, hegye feketésbarna; nyaka alulról nézve és begye rozsdássárgás barnán erősen hosszantfoltos; mell és has vörösbarnák sötétebb hosszanti foltozással; a czomb vörösbarna. A *tojó* egyszínű csokoládé barna, fejteteje rozsdássárgán hosszantfoltos, torca sárgásfehér keskeny barna szárfoltokkal, a kis szárnyfedők egy helyen rozsdás foltozással s a begy táján szintén néhány, kevés ily színű hosszanti folt. A *fiatalok* egyszínű kávébarnák, fejtetejük és torkuk sárgásfehér vagy rozsdasárga. E leírt tollazatokon kívül számos más is található, a szerint, a mint az

illető példányok öregebbek vagy fiatalabbak. de mindig jellemzi *őket túlnyomó sötét, barnás főszínük* s a kifejlett öreg hímeket kivéve, a *fehéressárga vagy rozsdássárga fejtető és torok*. Szárnyalkatuk, mértékük nagysága, összevetve a színezettel, mely alul sohasem egyszínű világos rozsdaszínű vagy fehéres, hanem sárgás rozsdaszínű és foltos, s fölül nem halványszürke, azonkívül a farknak csíkozás nélkül való egyszínűsége, biztosan megkülönbözteti a réti héják többi fajától.

Mértéke: *H.* 53—58; *Sz.* 39—43·5; *F.* 23—26; *L.* 8·3—9; *Cs.* 3·5—4·7 cm.

Majdnem egész Európában közönséges, de Skandináviában csak a délibb Svédországban találták. Közép-Ázsiáig terjed ugyan, de keletfelé a *Circus aeriginosus spilonotus* KAUP. helyettesíti, melynek fiataljai szakasztott olyanok, mint a mi nádi héjánk fiataljai, a kinöttek azonban kissé eltérők. Megemlíthetem itt a RADDE leírta (*Ornis Caucasica* 106. l. III. tábla) *Circus aeriginosus unicolor*-t, melynek fiataljainak feje és torka nem fehéressárga vagy rozsdássárga, hanem egyszínű sötétbarna. Úgy látszik ez nem egyéni elváltozás, mert FLOERICKE Transkaspiában túlnyomóan ilyeneket látott. Nálunk szintén több ily példányt láttam már s ALMÁSY Gy. barátom gyűjteményében van is belőlük. Egy a Velencei tavon 1892-ben lövött s a Nemzeti Múzeumban, levő példány annyiból érdekes, hogy a rozsdás szín a fej hátulso részén a nyakszirt táján s némileg a homlokokon mutatkozik csupán, különben az egész madár sötét kávészínű. Hazánkban ez a rétihéja mocsaras vidékeink legközönségesebb ragadozó madara. Nemcsak minden tóság körül látható, hanem minden alkalmas helyen — hacsak nem pusztítják — igen számos is. Már kora tavasszal megjön, az országos középnap szerint *márczius 22—23-án*, de általában korábban, csak szigorú, hosszan tartó teleken később. Szinte egész nap a nádasok fölött kovályog, hol alacsonyán, hol magasabban, folyton prédára leselkedve. Gyakran lecsap a nádba, valami varsababára, nádkupacra száll, hogy rövid pihenő után ismét felkapjon vagy ha zsákmányt fogott, azt a magas növényzet oltalmában nyugodtan elköltse. A tavakról azonban kilátogat a vetések fölé is s bevadássa a területet, főleg az apró vad és madarak költési idejében. Erdő nem az ő birodalma, mert igazában a mocsárnak, nádasnak, tavaknak zsványkapitánya. Párosodáskor gyakran a nádasok fölött mindenütt keringelnek sokszor 3—4 darab együtt, s repülés közben, magasba csavarodva, lassan lebegve udvarolgatnak. Április első hetében, főleg 10-ke táján egyesek már nádszálakat hordanak s különös látvány a hosszú náddal repülő ragadozó madár. Fészköket is a nád mélyében, torzsokra vagy buczkás,

zsombékos helyekre rakják s csak mélyedését bélelik ki nádlevelekkel, finomabb anyaggal, alját azonban nádszárakból építik. Általában hasonlít a szárcsafészkekhez, de kissé szélesebb, laposabb; sokszor régi szárcsafészkeket is elfoglal, de kissé kitatarozza izlésének megfelelőleg. 3—6 tojása kékes, zöldesfehér, meszes; néha ritkásan világosbarnásan foltos.

Tojásmérték: H. 47—52; Sz. 35—38 mm.

Három heti kotlás után kikelnek a tojások. Míg a tojó ül, addig a hím a fészkek környékén kering s mintegy folytatja repülési mutatványait, melyek révén párhoz jutott. Hangját, mely nyávogó *kej kej*-re emlékeztet ritkán hallani, meglövöttek azonban olyformán czinczognak, mint az egerek vagy még inkább szárnyas egerek.

Ez a rétihéja leggonoszabb pusztítója a vízi vadnak. Különösen a szárcsáknak, sirályoknak veszedelmes ellensége. A kinötteket ugyan ritkán csipheti el, de a fiatalokkal, tojásokkal annál hamarabb végez. A meglövött, szárnyazott vadat is rendesen összeszedi a tóságokon. A költés idejében majdnem kizárólag tojásokból, azután apró madárfiókákból él s ha a mezőre látogat, ott is csak a földön fészkelő madarak fészkeit pusztítja. Egy Csallóközben lövöttek (május 20-án) begyében és gyomrában kis süldő nyul maradványai is voltak. Ősszel azonban egereket, ürgét is vadászik, de hajszolja a meglapuló fürjet, foglyot stb. Nagy szükségben békát, halat is elkölt. Bőrére jól vigyáz ugyan, de gyakran nádból keltében lőhető vagy lesből is. A czuppogva czinczogó egérhangot utánozva sokszor odacsalthatjuk. A bagolykunyhora nem valami mérgesen s leginkább alkonyat felé jön meg, de nem sokat időzik. Azt tapasztaltam, hogy egyszer vág a bagoly felé s csakhamar elszelel. Mint minden tekintetben vérengző, nagyon kártékony szárnyas, különösen nálunk, hol annyira gyakori, rendszeresen irtandó. Tapasztalataim nyomán, melyeket éveken át a Velencei tónál ez irányban tehettem, különösen a csapó vasakat ajánlom, melyre csali gyanánt fából esztergályozott s fehérre festett tojást teszünk. A vasakat kedvencz helyei táján, több ponton, zsombékra, nádtorzsra rakott, utánzott fészkekben rejtjük el, lazán annyira eltakarva azt, hogy csak a tojás lássék. Ilyen módon alaposan megritkíthatók. A Velencei tavon volt eset, hogy tavasszal 11 nap alatt 12 darabot fogtak a vasak.

73. NEM:

HÉJA.

ASTUR Lac. 1801.

Erősebb termetűek mint az előbbi nemhez tartozók; arcukon nincs fátyolos tollkoszorú, de fejök keskenyebb, mint a sólymoké; csőrük rövid, tőben széles, a felső káva egészben íves éle, a kampó előtt hullámosan kivágott; lábaik is erősebbek, ujjai és karmaik hosszabban, utóbbiak sokkal fejlettebbek, a *csüd elöl, a lábujjak fölül vértézettek, ellenben az ujjak töve, valamint a csüd hátul és a marok hálózatosak*; csüd és középujj hossza közt nincs sok különbség, utóbbi valamivel rövidebb mint előbbi; *az összecsuksott szárnyak hegye a fark közepéig ér*; első evező kicsiny a negyedik leghosszabb. Rendkívül ügyes reptű, vakmerő ragadozók s bár a repülő madarat a sólymok biztosabban levágnak, a préda üldözésében a héjákat fel nem érik, mert nyilalva csapnak, kanyarognak bokrok, fák közt, villámgyorsan surranak át a sűrűségeken oly mesterien, mint egyetlen más ragadozó madár sem.

A HÉJA.*Astur palumbarius* (L.) 1758.

[*Falco palumbarius* L. — *F. gallinarius* Gm. — *F. marginatus* LATH. — *Falco incertus* LATH. — *Accipiter astur* PALL. — *Astur gallinarum* BRHM. — *Accipiter palumbarius* MACG.]

Népies nevei: hejjő vagy kerra (Zemplénm.); kurhéja (Alföld); tyúkhordó kánya (Sopronm.); tikölő kánya (Vasm.); kara vagy gara; héjjamadár; galambász.

Jegyei: a fiatalabbak örvösgalambnagyságúak, az öregek, főleg a tojó hollónagyságú, de hosszú szárnyaiknál és farkuknál fogva sokkal természetesebbeknek, nyulánkabbaknak látszóak; szemök, viaszhártyájuk, lábaik sárgák; az *öregek* felül majdnem egyszínű hamvasszürkék vagy barnászürkék, alul fehérszürkés alapon egészben szürkésfekete vagy szürkésbarna, keskeny, keresztbefutó csíkozással tarkítottak; a *fiatalok* felül barnák, a fejen és főleg a nyakon és szárnyfedőkön rozsdásfehér és fehér hosszanti foltozással; a háton egyes keskeny világosabb tollszegések; alul rozsdásba hajló fehérek, hosszukás, könnyeseppalakú feketésbarna

folttokkal, a czomb főszíne inkább rozsdás mint fehér s a szárfoltok inkább vonalások. A fark mindig csíkos.

Mértéke: *H.* ♂ 49—51, ♀ 59—62; *Sz.* 31—37; *F.* 24—30; *L.* 7—9·6; *Cs.* 2·8—4 cm.

Általában egész Európában, majd csaknem a Sarkkörig közönséges. de észlelték már a 68° é. szél. alatt is. Ázsiában Japánig fordul elő, sőt ott is gyakori. A fiatalok inkább kószálóbb, sőt költözködő természetűek mint az öregek s télen Afrikába is elkalandoznak; ellenben a kifejlettek helyet változtatók s ritkán bolyongnak annyira délre. Nálunk helyenként elég gyakori s ligetes, mezők határolta erdőinkben, fácánosok közelében, hegyen és síkon egyaránt tanyázik; máshol csak ősztel vagy télen mutatkozik. Áprilisban, meglehetősen magasan, ágakból, zöldleves galyakból rakja meg majd 1 méter átmérőjű fészket s ha nem háborgatják, évente megtartja azt, legfőljebb kijavítja. Az Aldunánál lakatlan réti sas fészkében is találtam költve. 3—4, ritkán 5 tojást tojik, melyek rendesen egyszínű halvány zöldeskék vagy sárgás alapszínűek, néha ritkásan foltosak.

Tojásmérték: *H.* 56—59; *Sz.* 43—47 mm.

Három hétig kotlik. Az öregek nagyon féltik fiókáikat s ha kell, bátran megvédelmezik.

A héja vadászgatás közben alacsonyán, minden feltűnést kerülve, egyenletes szárnycsapásokkal repül, de ha prédát lát, elszántan, féktelelenül vág s meglepő gyors támadásával keríti azt meg. Különösen ha éhes, egészen elfelejti saját bőrét oltalmazni s az ember közellétét sem veszi sokba. Több esetet tudok, mikor erdei hajtásokban az elhibázott nyulat, a vadászok előtt megtámadta. Vakmerő, vérengző természeténél és erejénél fogva egyike legveszedelmesebb ragadozó madarainknak. Az apró madaraktól kezdve fel a fácánig, baromfiakig, az egértől a nyulig, minden szárnyas és emlős állatot megtámad s irgalmatlanul felkonczol, sőt tudok esetet, hogy vércsét is «levágott». Öreg fácánal, kacsával, sőt nyullal is elbánik, csakúgy mint a varjakkal. Vadászati és gazdasági szempontból egyaránt kiméretlenül irtandó. Pusztítását illetőleg e könyv első kötetére utalok. (L. 158. l.)

74. NEM:

KARVALY.ACCIPITER *Briss.* 1760.

A karvalyok egészben héják, kisebb kiadásban. Csőrük aránylag kicsiny, középső ujjuk ellenben hosszú, a csüd elül-hátul vértezett nem hálózatos; ez köztük a főkülönbség.

A KARVALY.*Accipiter nisus* (L.) 1758.

IX. tábla.

[*Falco nisus* L. — *Dædalion fringillarius* SAV. — *Ierax fringillarius* LEACH. — *Nisus communis* LESS. — *Nisus elegans* BRHM. — *Astur nisus* KEYS. & BLAS. — *Nisus fringillarius* KAUP.]

Népies nevei: karvalymadár, karoly, karul; verebésző héja (néhol Dunántul); verebésző (Alföld); csikós (néhol Fehérmegyében «mert tereli a madarakat»).

Jegyei: gerlenagyságú, de hosszabb farkú (a hím és fiatalok sokszor valamivel kisebb testűek is, míg a tojó majdnem galambnyi); karmai tühegyesek, nem vastagok; viaszhártya zöldessárga, lábak és szemek sárgák, csőr kékes szarúszínű; a farkon öt sötét harántsáv; a tarkón fehéres foltozás, mely néha csak a tollak tőfelén látható.

Leiársa. *Öreg hím:* felül sötét kékesszürke; alul fehér, helyenként — főleg a pofákon és a mell oldalain — rozsdaszínű (némely példányoknál erősebben, másoknál alig); az alsó test alapszínén igen keskeny; barnás szárfojtok s erős, rozsdabarnás vagy barnásfekete hullámos harántcsikozás; alsó farkfedői egyszínű fehérek; a torok is inkább egyszínű fehér alig hosszant foltos; a szem fölött fehéres, rozsdásba játszó sáv. Az *öreg tojó:* felül barnás kékesszürke, alul mint a hím. A *fiatalok:* fejtető barna rozsdás tollszegésekkel, a tarkón elmosódott fehér folt, a szem fölött fehéres, kissé foltos sáv; felső testök szürkésbarna, rozsdás tollszegélyekkel; a nagy evezők sötét szürkésbarnák, belső felükön fehérek, rozsdás árnyalattal és sötéten csikozva; a fark olyan mint a hát, de öt, a szélső tollakon hat, sötét harántsávval; a torok fehér, sötét, keskeny szárfojtokkal; az alsó test szürkésfehér, feketebarnás és rozsdásodó haránt tar-

kázatokkal, melyek a mellen szívalakúak; a has felé párhuzamosan futó harántvonalak, melyek alsó részén kis háromszögletű csücskök nyulnak ki.

Mértéke: *H.* ♂ 28—33; ♀ 36·5—38; *Sz.* 21—24·6; *F.* 14·5—20·5; *L.* 5·5—6·7; *Cs.* 1·4—2·4 cm.

A karvaly termete igen változékony; feltűnő kicsi hímek mellett sokszor még egyszer akkora tojókat találunk. Hasonlóképpen színezete sem állandó s gyakran akadunk tulnyomóan rozsdás alsó testű példányokra. Ez a rozsdaszín főleg melegebb égővi karvalyoknál uralkodó.* Egész Európában s Ázsia nagy részében honos, úgyszintén — főleg télen — északkeleti Afrikában. Földrészünkön felterjed a 69° é. szél.-ig. Hazánkban mindenütt előfordul s legközönségesebb ragadozó madarunk. A hol apró madár bőven tartózkodik s erdők, fás részletek vannak a közelben, bizton reá akadhatunk. Síkság és hegyvidék közt nem válogat, de leginkább szereti a fenyveseket, legalább a költési időben. Kertekben, épületek közelében szintén tanyázik, különösen őszzsel és télen, mikor javarészők kósza életet folytat, sőt sokan délibb tájakra is vonulnak.

Népünk jól ismeri s ragadozásait tapasztalathból tudja: «Örül a karvaly ha csirkét lát» mondja a közmondás. TOMPA az «Oltárkö» népregéjében a rablólovagokat «karvalyokhoz» hasonlítja. Jól futó, tüzes szemű lónak, főleg ha bizonyos hullámos tarkázatú, gyakran adják a «karvaly» nevet. Hajdanta, csak úgy mint a héját, vadászatra betanítva használták őseink; sőt a magyarság régi «*turulját*», mely a monda szerint «fennen röpködven», eleinket kivezette ázsiai hazájukból s mely Attila pajzsán, a hadi lobogókon — Kézai Simon mester krónikája szerint — Gejza idejéig nemzeti czímer volt, a karvalylyal azonosítják.**

A karvaly április végén fészkel s legszivesebben sűrű fenyvesekben, fenyőfákon, 5—7 méter magasan. Ágakból épült, közepén puhábban

* Figyelmeztetni akarok itt az *Accipiter brevipes* SEV. 1850 fajra, mely a Balkán félszigeten, Dobruzsában előfordul s esetleg talán nálunk is előfordulhatna. Ez karvalynagyságú, s tőle lábalkatában különbözik leginkább: a belsőujj, karom nélkül, a középujj második ízéig ér, a külső pedig — karom nélkül — eléri vagy túléri azt, épp így a hátulsó ujj is.

** SZABÓ KÁROLY szerint (A magy. vezérek kora 28. l.) a *turul* név krónikáinkban hibásan áll, mert eredetileg *curul* volt. A sok másolás ferdítette el, mert a régi középkori oklevelekben és kodexeinkben a *c* és *t* közti különbség fel nem ismerhető. A *curul* pedig nem más, mint a mai *karul*, *karoly*, *karvaly*. Ebben SZABÓ KÁROLYnak tökéletesen igaza van, de azért a rejtélyes «koronás *turul*madarat» természetrajzilag meghatározni ma már bajos. Mert a *karvaly* név sok tekintetben gyűjtőnév s a nép felfogása szerint öldöklő ragadozó madarat jelentett, csak utóbbi időben vonatkoztatták e nevet határozottan és következetesen az *Accipiter nisus* fajra. A *turul* tehát lehetett sas, héja, sólyom, karvaly, keselyű is. Valószínűleg nem is volt az bizonyos meghatározható faj, hanem a ragadozó madár típusát eszményítő madáralak. A ránk maradt rajzok nyomán valamely képelt sas.

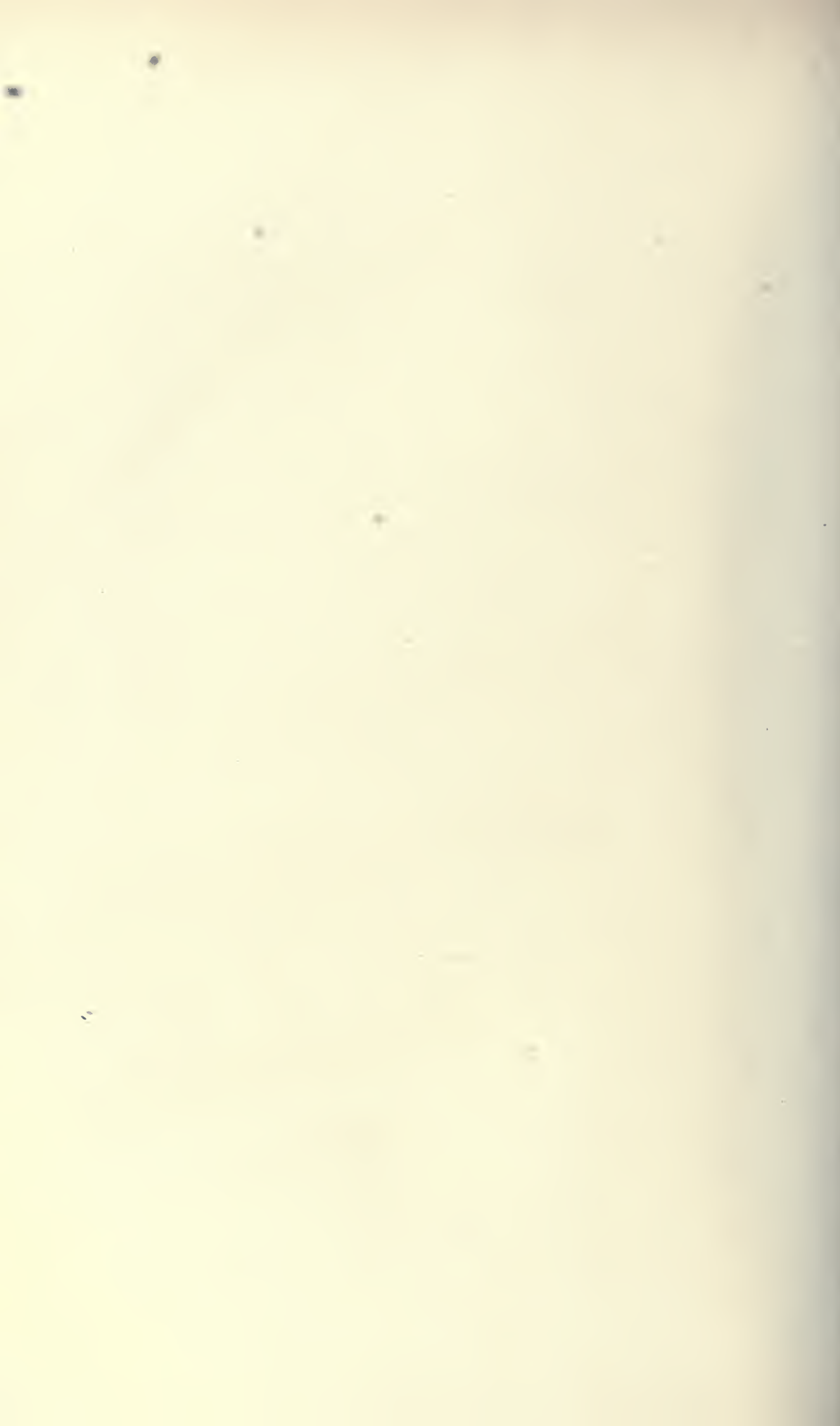

Nécsy

VÖRÖS KÁNYA
MILVUS MILVUS (L)

KARVALY
ACCIPITER NISUS (L)

$\frac{1}{6}$

kirakott fészket többnyire a törzshöz közel, elágazásokba rakja. Sokan kétségbe vonták, hogy épületeken is megtelepszik fészkelés czéljából. Ennek ellenkezőjét tapasztaltam; mert vagy 15 év óta szomszédságomban, a kőszegi várban, ismerek költ karvalyokat. Daczára, hogy minden évben egy-kettőt ellövök belőlük, fészkelésre a pár beállít s egész éven itt tanyázik. Néha varjúfészket is elfoglal vagy üresen maradtakat birtokol. Fészket évenként megtartja, esetleg a tulajdonosok elpusztulásával más pár öröklí. 4—5, ritkán 6—7 tojást tojik, melyek vastag héjuak, inkább gömbölyded alakúak s meszesfehér vagy zöldesfehér alapszínükön ibolyásszürkén, halvány sárgásbarnán vagy barnán foltozottak, pettyezettek.

Tojásmérték: *H.* 37—39; *Sz.* 30—32 mm.

A tojó maga költi ki tojásait, de az etetést a hímekkel közösen végzi. A kirepült fiókákat előbb betanítják a ragadozásra s azután eresztik szabadjukra. A kisebb madaraknak, fel a fogolyig, valóságos réme és legesküdtebb ellensége a karvaly. Bátorsága, vakmerősége valósággal meglepő. Számptalan esetet hozhatnék föl szemtelen, önfeledtségig elszánt rablásairól, támadásairól. Sokszor megesett, hogy lelőtt madarat, fűrjet kapott el előlem s egy ízben Pozsonyban, a város közepén, egy kis népes utca mellett fekvő fás udvaron, a tiszafák közé huzódott verebek közé csapott, de oly közel hozzám, hogy szinte lábaimat érintette; ha bot van nálam, kényelmesen agyonüthettem volna. Ragadozási módja hasonlít a héjáéhoz. Nesztelenül suhan át a kertek fölött, fák közt, tisztás erdőrészeleken, erdőszéleken, sokszor egészen a földszínen s a felröppenő madárseregbe vagy egyes madarakra felülről csap le, de oly erővel, hogy valósággal «lerugja» áldozatát. Évek óta figyeltem a szomszédságunkban költő karvalyok életét s azt tapasztaltam, hogy naponként kétszer szoktak kijárni vadászatra, délelőtt s délután egyszer. A fogott prédát többnyire mindig ugyanarra a fára, sőt ágra (fenyőfák alsó ágait s általában eldugott helyeket keres) viszi. Valóságos mézszárszéke ez! Hangját főleg tavaszkor, párosodáskor hallatja, mikor a magasban holmi repülési mutatványokat is tesz párjának. Gyorsan, egymásután ejtett *ki-ki-ki-ki kü-kü-ki* szótagokhoz hasonlít az s igen emlékeztet a nyaktekeres (*Jynx torquilla*) szavára. Felbonczoltakban találtam ugyan egereket is, de legtöbbször czinegét, rigót, harkályt, s más kisebb madarakat. A baromfiakat, míg gyengébbek, szintén elcseni, sőt a hol egy-kétszer jó vásárra akadt, oda rendesen ellátogat. *Azért, mert főképpen leghasznosabb madarainkat* pusztítja, s az apró vadat, baromfit is tizedeli, legkártykonyabb madaraink közé tartozik s irtását nem tudom eléggé ajánlani.

B. ALCSALÁD.

KÁNYÁK.

MILVINAЕ.

Meglehetős vagy általában nagy madarak, fejök azonban aránylag kicsiny. Lábujaik szabadok, legföljebb a külső és középső ujj tövét köti össze némi kis hártya; csüdjük és lábujaik inkább kicsinyek; farkuk ritkábban kerek, többnyire kimetszett vagy villás.

75. NEM:

KÁNYA.

MILVUS *Cuv.* 1800.

Kivágott vagy villás farkuk minden más ragadozó madarunktól megkülönbözteti őket s még röptükben is könnyen felismerhetők.

A VÖRÖS KÁNYA.

Milvus milvus (L.) 1758.

IX. tábla.

[*Falco milvus* L. — *Milvus regalis* ROUX. — *M. vulgaris* SELB. — *Milvus ictinus* SAV. — *Accipiter milvus* PALL. — *Milvus ruber* BRHM.]

Népies nevei: villás-, fecskefarkú-, villásfarkú kánya; esibehordó kánya (Tolnam.)

Jegyei: nagyobb, hosszabb szárnyú és farkú, mint a holló; főszíne élénk rozsdavörös; farka erősen villás, az összecsukott szárnyak hegye a kivágás legmélyebb pontjáig ér.

Leírása. *Öreg hím:* feje fehér; alsó teste rozsdavörös; előbbi keskenyebb, utóbbi nagyobb sötét szárfoltokkal; felső teste barnás rozsdavörös és fehéres, szürkés tollszegélyekkel; fark rozsdavörös, a tollak közepe barnás; szeme és csőre kékesszürke; lábai és viaszhártyája sárgák. A *tojó* feje nem oly fehér, hanem rozsdásba hajló, háta barnább, egyszínűbb. A *fiatalok* világosabbak, a tarkó és a nyak felülről nézve sárgásfehér, rozsdás foltozással, a csőr fekete.

Mértéke: *H.* 61—66; *Sz.* 48—53; *F.* 37—39; *L.* 6·2—6·9; *Cs.* 4·2 cm.

Egész Európában fel a 61° é. szél-ig, úgy Ázsia szomszédos részeiben, Palesztinában és Észak-Afrikában honos. Nálunk számos helyen, de nem annyira hegyes erdőkben, mint főleg mocsaras erdőkkel is bővelkedő alföldi vidékeinken tartózkodik. Leggyakrabban márczius közepe után, az országos középnap szerint *ápr. 6—7-ikén* (a mi késő és a megfigyelések hiányosságára vall) érkezik hozzánk, mert a telet délibb tájon tölti. Párosodáskor mozdulatlan szárnynyal keringelnek a levegőégben, többnyire 2—3 együtt s egymással szembe fordulva csavarodnak fel oly magasságokba, hogy alig látszanak fekete pontocskáknál nagyobbaknak. Sarlósan tartott szárnyuk és villás farkuk révén azonban már messziről felismerhetők. Áprilisban rakja fészket, még pedig vén fák sudarába, jó magasan a földtől. Nagy, lapos ágakból készült alkotmány ez, belseje rongyokkal, szőresomókkal van bélelve. 2—4 tojása zöldesfehér, sárgás vagy mézsféhr alapon, nagy barna és rozsdásbarna foltokkal, néha szabálytalan vonalas rajzolatokkal tarkított.

Tojásmérték: *H.* 56—59; *Sz.* 43—46 mm.

Hasonlítanak az ölyvtojásokhoz is, de többnyire valamivel érdesebb héjúak. Április második felétől május közepéig a legtöbben letojtak s 20—22 napig ülnek a fészket. Otthona táján nem igen vad s volt eset, hogy a fészke közelében ülő fel sem szállott előttem, hanem kíváncsian, mint valami papagály, nézegetett le reám. A nap legnagyobb részét a mezők, mocsarak, legelők fölött vadászgatva tölti. Keringelve, szárnycsapás nélkül úszik a levegőben s ha prédát lát, lecsavarodik s csak utolsó perczen kap hozzá. Élelme meglehetősen változatos, mert a mivel megbirkózhatik és a mit hatalmába ejthet, azt válogatás nélkül felfalja. Kisebb emlősöket, madarakat, apró szárnyasvadat, hüllőket, kigyókat, halakat, gilisztákat, rovarokat, sőt dögöt is szívesen eszik. A baromfiakat sem kíméli; de az öregebbjével nem mindig bír s nem sok bátorsággal dicsekedhetvén, gyakran elijed a mérgesebb tyúk kotykodácsolásától. Nagy egérszaporodás idején, szeptemberre és októberre eső elköltözésekor, az egeres helyeken néha nagy számban összeverődik s más ragadozókkal (ölyvek, kisebb sasok) hatalmasan pusztítja ez ártalmas állatkákat; ilyenkor természetesen békét hagyhatunk nekik. Ott azonban a hol költ — s vannak helyek, pl. Debreczen környékén, melyeken aránylag közel egymáshoz, 20—25 pár is fészkel — s egyébként is, az említett kivételes esettől eltekintve, bizvást irtani kell.

A BARNA KÁNYA.

Milvus migrans (BODD.) 1783.

[*Falco migrans* BODD. — *Accipiter korschun* GM. — *Milvus korschun* SHARP. — *M. ætoilus*. SCHLEG. — *Falco ater* GM. — *Milvus ater* DAUD. — *Falco fusco-ater* M. & W. — *Accipiter regalis* PALL.]

Népies neve: berki kánya.

Jegyei: valamivel nagyobb a varjunál, de szárnya és farka hosszabb; az összecusukott szárnyak hegye a fark végéig, sőt azon túl ér, mely csak kimetszett s nem igen villás; főszíne rozsdabarna; reptében szárnyait nem tartja sarlósan.

Leírása: Ivar és kor szerint alig változó színezetű. Feje szürkés-fehér, fekete szárfoltokkal; alsó teste rozsdabarnás, sötétebb hosszanti foltokkal; háta sötétbarna, egyes földszínű világosabb tollszegésekkel; farka barna, nem igen éles harántsávolyokkal; evezői feketebarnák; szeme barnásszürke; csőre fekete, töve világosabb; viaszhártyája és lábai sárgák.

Mértéke: *H.* 52—56; *Sz.* 45—47·5; *F.* 25·8—27·3; *L.* 5·5—6; *Cs.* 3·8—4·2 cm.

Közép-Európában, de főleg földrészünk déli és délkeleti részeiben tanyázik. Skandináviában nem költ, Oroszországban azonban még Archangel magasságában találták. Ázsia határos vidékein is előfordul, úgy Perzsiában, Turkesztánban. Költözködéskor Afrikába is lenyomul, de a legtöbb Európa déli tartományaiiban telel. Hazánkban sokkal közönségesebb az előbbi fajnál s mocsaraink, tóságaink környékének — ha erdők is vannak közelben — a barna réti héjával egyetemben leggyakoribb ragadozója. Hegyvidéken nem fordul elő, legfőljebb ha közvetlen mocsaras síksággal határos. Költözködéskor azonban nemcsak vízgazdag területeken, hanem általában síkságainkon, mezőinken találkozhatunk vele. Tavaszi érkezésének országos középnapja: *ápr.* 14—15, de márczius végén többnyire látható már. Leginkább ligetes, mocsaras erdőkben fészkel. A vörös kánya fészkenél valamivel kisebb fészket, épp úgy mint az, fákra s hasonló anyagokból rakja; bélelését szintén a rongydarabok, kőc- és szőr-csomók jellemzik. 3—4 tojásból álló fészkealja is nehezen különböztethető meg előbbi faj tojásaitól.

Tojásmérték: *H.* 52—58; *Sz.* 42—45 mm.

Április végén s különösen májusban kotlik. A tojó erősen üli fészket s egy esetben az ülős madarat sem a fészkes fának kopogtatásával, feldobott ágakkal, sem lármával nem riaszthattam ki, csak mikor bele-

löttem a fészekbe röptül el. Életmódja és szokásai majdnem szakasztott olyanok, mint vörös atyafiáé, csupán táplálkozása más, mert főeledele a hal. Dögre is szívesen jár s a félredobott halakat, csakúgy mint a békákat, igen szereti. Költés idejében azonban veszett pusztítója az apróvadnak, a madaraknak, ellenben ősszel inkább egerekkel, ürgékkel él. A baromfiakat sem veti meg s elfogja a süldő nyulat is, azért a vadász, halász, gazdaasszony egyformán kárhóztathatja. Bátorabb és ügyesebb ragadozó, mint előbbi s mivel gyakoribb is, kártékonyasága szembetünő. Ismeri is a mi népünk rablásait, vérengzéseit s egész sor közmondással bizonyítja ezt. Csak néhányat sorolok föl:

«Hordja el a kánya», «Mevág mint a kánya», «Még a tyúkfi is meglapul, ha kányát lát», «Kánya egy nap el nem szállja földjét» (= gazdag), «Mely galambot megtépett a kánya, az ennek tollától is fél», «Olyan mint a kánya kopasztotta tyúk», «Hol vigyázatlan a leány, csirkét ellik a kánya» stb. Hogy ezek közt találkozik olyan is, mely gúnyos ezélsású s bizonyos humorral csillogó: az csak önként folyik a magyar kedély elevenségéből.

Őszi szereplésétől eltekintve, mikor egérbő években a vonulásban helyenkint összeesoportozó kányák heteken át pusztítják a gazda apró ellenségét s e mellett tücsköt, szöcskét, nagyobb bogarakat is elemésztene^{*} bizonyosan megérdemelnek egy kis kiméletet — mely azonban, hangsulyozom, mindig a viszonyoktól függ — különben pedig nem érde- mes arra, hogy tőrjük. Döggkunyhóból sikeresen pusztíthatjuk, úgy csapó- vasakkal, mérgezéssel.

76. NEM:

DARÁZSÖLYV.PERNIS *Cuv.* 1817.

Termetre a kányához hasonlítanak. *A csőr tövén nem szőrszerű, hanem pikkelyes, apró tollazatuk, úgy a hosszú kerülékalakra nyújtott orrljukak* jellemzik őket.

* Somorján 1896 május 26-án lővölt begye tele volt eserebogarakkal.

A DARÁZSÖLYV.

Pernis apivorus (L.) 1758.

[*Falco apivorus* L. — *F. poliorhynchus* BECHST. — *Accipiter lacertarius* PALL. — *Aquila variabilis* KOCH. — *Pernis communis* LESS. — *Pern. apium, vesparum* BRHM.]

Jegyei: ölyvnagyságú, de kisebb fejű; farkán alig kivehető sávolyok mellett *öt erősen feltűnő harántsáv, a tőhöz eső első és a második között levő távolság az utolsó és az utolsóelőtt való távolságának fele.*

Leírása. *Öreg hím:* általában igen eltérő színezetűek, azért nemi és faji jegyeikre különösen figyeljünk. Legtöbbnyire: fejük világos hamvaszürke; hátuk sötétbarna, világosabb tollszegésekkel; alsó testük fehér alapon széles barna vagy rozsdásbarna harántsávokkal, hosszanti foltokkal és pettyekkel tarkázott; a tollak szára mindig sötét. A *tojó* feje barna, alul mint a hím; fiatalabb tojók egyszínű sötétbarnák. *Fiatalok* feje világosbarna, apró hegyes szárfoltokkal, alul fehéresen, rozsdássárgán habozottak, sötét szárfoltokkal, de ezen kívül oly sokfélék, hogy legbiztosabban sötét viaszhártyájuk különbözteti meg az öregektől, mely azoknál sárga. Lábai sárgák; szem szürkésbarna, sárga, vörösesbarna, sötétebb; esőr fekete.

Mértéke: *H.* 57—64; *Sz.* 36·1—41·5; *F.* 22·5—27·5; *L.* 4·5—5·5
Cs. 3—3·5 cm.

Szórványosan egész Európában, majd csaknem a Sarkkörig előfordul. Ázsiában, úgy látszik, más fajta a *Pernis apivorus ptilonorhynchus* helyettesíti, mely főleg keletfelé mindinkább eltér a tipikustól. Nálunk költőzködéskor többször és sokfelé kerül, mint költő azonban éppen nem valami közönséges, bár szórványosan, úgy hegyi erdőkben, mint a síkságiakban is tanyát üt. A lombos fákhöz inkább vonzódik, mint a túlevelekhez. Tavaszi érkezése későre esik; április előtt ritkán szokott mutatkozni, inkább e hó második felében, sőt május elején. Májusban, június elején kotlik. Fészket, hol alacsonyabb, vastag, sűrűbb fákra, hol nagyodvú fűzekbe (LAKATOS K. szerint) építi, de szívesen bitorolja más ragadozó madarak, varjak fészkeit is; az utóbbiakat ágakkal, lombokkal nagyítja meg s teszi megfelelőkké. Fészkealja 2, ritkán 3 tojás, melyek nagyságra és színezetre sokszor különböznek; legközönségesebbek a kissé fényes héjú vörösbarnás, sárgásfehér, fehéressárga alapszínűek és sötétbarnán, rozsdásan nem annyira foltozottak, mint inkább egy részükön felhősek; a tojás egyéb része egyszínű. A kotlás ideje három hét.

Tojásmérték: *H.* 55—57; *Sz.* 44—47·2 mm.

Tápláléka: főképpen különféle darazsak s ezek közt leginkább a földi darazsak, tüeskök, szöcskék, méhek, hernyók, különféle rovarok, kigyók, békák. Madárfiókákat, kisebb madarakat is alkalmilag pusztít s erősödő fiókáit szívesen táplálja velök. Őszszel egereket is fog. Az által. hogy nem annyira káros, mint inkább közömbös rovarokat fogdos s javarészt békákból és földi darazsakból — tehát hasznos állatokból — él s e mellett apró madarainkat is megdézsmálja: általában nem tanácsos túlságosan kimélni. Egérbő években azonban tűrhetjük, valamint oly időszakban s ott, a mikor s a hol kárt nem tesz. Feltétlenül nem lehet őt védelemre ajánlani, mert reptében úgysis legtöbbször nem ismerik föl s helyette sokszor a *héja* szabadulna meg.

77. NEM:

HALÁSZSAS.

PANDION *Sav.* 1809.

Csőrük kampója igen hosszú (a felső kávának majd egy harmada nyulik át az alsón), a csüd inkább rövid vastag, a külső ujj vetelő (előre és hátra nyújtható), a karmok igen erősek, hegyesek, hosszúak és görbültek, belső felök nem esatornás; a marok szemcsés, igen érdes, hogy a prédát, mely kizárólag hal, jól megragadhassák.

A RÁRÓ.

Pandion haliaëtus (L.) 1758.

[*Falco haliaëtus* L. — *F. arundinaceus* Sam. Gm. — *Aquila piscatrix* Vieill. — *Pandion fluviatilis* Sav. — *Accipiter haliaëtus* Pall. — *Triorches fluvialis* Leach. — *Balbusardus haliaëtus* FLEMM. — *Pandion ichtyaëtus* Kaup. — *Pandion alticeps*, *planiceps* BRHM.]

Népies nevei: halvágó sas, kéklábú halászsas.

Jegyei: ölyvnagyságú, de karesubb; a tarkótollak üstökösen kissé meghosszabbodottak; az összecsukott szárny hegye túl ér a farkon s másodrendű evezői igen hosszúak, úgy, hogy a hát palástszerű: a szem mögül kiindulva, a nyakoldalakon széles barnásfekete sáv húzódik le; viaszhártya és lábak világos szürkéskékek; csőr fekete: szem sárga.

Leírása. *Öregek*: a fejtető fehér; a hátsó nyak — a tarkótól kezdve — rozsdasárgás alapszinen hegyes, barnásfekete szárfoltokkal sűrűen tarkázott; felső test és szárnyfedők sötét feketésbarnák, minden toll szélesebb (a szárnyon), vagy finom (a háton) fehéres szegéssel; a nagy evezők töfele belül fehér, különben — kivéve a tollak hegyén látható apró fehéres foltot — barnásfekete vagy fekete; az alsó test fehér, a begytollak rozsdásárgák, keskeny sötétbarna szárfoltokkal; a fark alul fehér, úgy a tollhegyek szegései is, felül sötétbarna, alul erősen, felül elmosódottan, sötétebb harántsávokkal. A *tojó* begyfoltozása különösen erős, tarkó üstöke kisebb. A *fiatalok* alul egyszínű fehérek, felül csokoládébarnák, fejtetejük erősen foltozott.

Mértéke: *H.* ♂ 57—58, ♀ 59—62; *Sz.* 49—52; *F.* 22—24·5; *L.* 5·5—6·3; *Cs.* 4·5—5·1 cm.

Ez a madár majdesaknem az egész világon előfordul, de az amerikaiak (*Pand. haliaët. carolinensis*), úgy az ausztráliaiak (*Pand. haliaët. leucocephalus*) némileg eltérők, nevezetesen utóbbiak kisebbek. A hol halgazdag vizek vannak s a közelben erdők, ott tanyázik legszívesebben. Hazánk nagyobb tóságainál, folyamainál, különösen az al-dunai liget-erdőkben leggyakoribb. Április utolsó harmadában költ. Fészket mindig magasra, az erdőből leginkább kinyuló, meglehetősen száraz sudarú fákra rakja s évenként, újból és újból kitatarozva, ugyanazt használja. Erős, korhadó faágakból van készítve s belül sáslevelekkel, sisákkal kirakva. Rendesen két tojásnál többet nem tojik. Ezek igen változó színűek; többnyire sárgásfehér alapon kirivó májszínű nagy foltokkal, ibolyaszürkés rajzokkal tarkítottak.

Tojásmérték: *H.* 62—68; *Sz.* 44—52 mm.

24—26 napig kotlik.

Mínthogy élete a vizekhez köti s tisztán azoktól, illetőleg a halaktól függ jó vagy balsorsa: tél szakán, a tóságok befagyásával, ő is elköltözik melegebb vidékre, szabad vizekhez s csak a jég eltakarodtával tér vissza. Táplálékáért gyakorta messze elbarangol s puska- és puskalövésnyi magasságban vagy magasabban jár a vizek fölött, áthatóan kémlelve a felszínre kerülő halak után. Reptében hosszú, könyökben hátrahajló szárnytartása, sötét háta és fehér alsó teste annyira jellemzi, hogy könnyen felismerhető. Bizonyos távoból, főleg mikor nyugodt, egyenletes szárnycsapással halad, igen hasonlít az ősrszel hozzánk látogató fiatal heringsirályokhoz (*Larus fuscus*). Tapasztalásból ismert halas helyeket vagy a folyók, tavak bizonyos pontjait naponként majdnem ugyanazon órában meglátogatja. A mint prédát lát, egyideig szárnycsapkodva «lebeg», «függ» a légben, azután

összekapja magát s nagy erővel, zuhanva csap le s részben a víz alá is merül, úgy markolja ki áldozatát. Láttam rárót, mely majd csaknem akkora pontyot vitt, mint testhossza. Azért nincs mit csudálkoznunk — mint több példa bizonyítja — hogy erős pontyok magukkal huzzák a rárót a víz alá, mely nem szabadíthatván ki karmait a hal testéből, el is pusztult. Zsákmányát többnyire valami csonka fatörzsre viszi s ott falja föl. Merőben halakból élven, vadászatilag és gazdaságilag nincs jelentősége. A haltenyésztésre azonban nagy csapás s azért halastavak körül fészket túrni nem lehet s felhalazott csapóvassal kell ellene védekeznünk. Ott, a hol okszerű halgazdaság nincsen s olyan ősi területeken, mint pl. al-dunai vidékeink — különben is nem nagyon számos voltánál fogva — valami túlságos sok kárt nem tehet s inkább a többi halpusztítóval egyetemleg bírálendő el. Kimélni azonban természetesen itt sem tanácsos.

Hajdanta a ráró ismeretesebb volt, mint manapság; igaz, hogy a gőzhajók nem jártak még akkor folyamainkon s féktelenségüket sem szorította sánczba a szabályozás, a mik halbőségünknek is vesztét okozták. A ráró szárny- és sugár evezőtolla szerepelt őseink kalpagjain, így bizonyítja GYÖNGYÖSI ISTVÁN is:

«Kalpagját tollazta *ráró* sugarakkal»

s még mások. BENICZKY PÉTER is említi őt 1620-ból való «Az embernek magaaajánlásárul és biztatásárul» czímű költeményében:

«Szelek szárnyán járó
Kedves sólyom s *ráró*»

mely későbbi változatban, mikor a «ráró» lónév gyanánt is szerepel, így hangzik:

«Szelek szárnyán járó
Édes lovam ráró».

Más régi költők, a kuruczköltészet is, megemlékszik róla s főleg vad tekintetére találunk sok czélzást.

78. NEM:

RÉTISAS.

HALIAËTUS Sav. 1809.

A keselyükön kívül legnagyobb ragadozó madaraink. Egészben sas-termetűek, de az igazi sasoktól abban különböznek, hogy *lábujjaik szu-*

badok, rövid, erős csüdjük pedig csak félig tollas s nem a lábujjak tövéig; a fark rövidebb, mint a szárnyhosszúság fele s kerekített alakú.

A RÉTISAS.

Haliaetus albicillus (L.) 1758.

[Falco, Vultur albicilla L. — Falco albicaudus GM. — Haliaetus borealis BRHM. — Hal. albicillus L. (SHARP.)]

Népies nevei: halászsas; tavi sas; bese (régí név).

Jegyei: legnagyobb honi sasunk; csőre nagy, magas, a fiataloké fekete, öregeké sárga, mint a viaszhártya; a láb sárga s hangsúlyozom újból: *csak félig gatyás*, a mi biztosan megkülönbözteti a többi nagy sasfajainktól. Az *öreg hím* jóval kisebb a tojónál, földszínű barna, feje fakó, farka hófehér, evezői feketésbarnák. A *tojókat* nagy termetök különbözteti meg a hímektől. A *fiatalok* sötétebb barnák, fehéres, rozsdás és feketésbarna foltozással, farkuk sem fehér, hanem barna. Az öregek szeme sárga, fiataloké barna.

Mértéke: *H.* ♂ 83—85, ♀ 95—98; *Sz.* 67—72·3, 100—109; *F.* 3·2—3·5, 37—38·5; *L.* 9—9·8, 10—11; *Cs.* 7·9—8·7 cm.

Leggyakoribb északibb és délkeleti Európában, úgy Ázsiában Kamcsatkáig. A Nordkap táján fekvő Sværholt madárhegyen, közel a 71° é. szél. alatt is láttam. Hazánkban leggyakoribb a Mohácstól délnek eső aldunai nagy ligeterdőkben, különösen a Drávafokon, hol oltalomban is részesül. Talán legészakibb honi fészkelő helye a Fertő mellékén elterülő Hanyság éger-erdőiben van, vagy legalább is hat év előtt volt. Meddön maradt párok s fiatal, még nem ivarérett példányok azonban sokfelé kószálnak a Duna és Tisza északibb részein is. Pozsonynál minden télen több darabot észleltem s ősszel, tavasszal a Velencei tónál is többször találkoztam vele. Titeltől Orsováig szintén gyakori s az itt fekvő, szinte tropikusan buja, őserdőszerű szigetek ligeterdeiben számos fészket látogattam meg. Új fészket ritkán rak, hanem régi, emberemlékezet óta létezőkben végzi a költést, minden tavasszal felrakva, kijavítva a karvastag ágakból, vén tölgyek, fekete nyárfák stb. sudarába, a törzsnek legelágazottabb helyére épült, amúgy is hatalmas alkotmányt. Minél régibb a fészek, annál nagyobb, magasabb; vannak két méternél is vastagabbak s ugyanannyi átmérőjűek. LAKATOS K. szerint* fiatalabb

* LAKATOS KÁROLY: Magyarország nappali orvmadarai. 63 l.

párok a Tisza mentén (Szegednél, Torontálmegyében), a tápéi réten, fűben s máshol a buzavetésben, a földön költenének. Minthogy az egész irodalomban ilyféle fészkelése tudtommal ismeretlen s csak északon, a fatenyészet határán túl költ sziklákon, megemlítenédek tartottam.

Márczius második felében letojik. 2—3 tojása szennyes fehér, egy színű vagy néha ritkásan sárgásrozsdaszínűen foltozott.

Tojásmérték: H. 68—72; Sz. 53—56 mm.

Egy hónapig, sőt azontúl tart a kotlás ideje. A fiatalok lassan növekednek s két hónapnál tovább a fészekben maradnak. A harmadik hónapban azután lassacskán annyira erősödnek, hogy szárnyra kaphatnak. Az öregek féltékenyén őrzik családjuk biztonságát s odaadóan gondozzák magzataikat, mindenféle ételt bőven hordva nekik. Avval azonban cseppet sem törődnek, hogy fészkek alsó rétegeiben számos erdei veréb (*Passer montanus*) is családot alapít s méltóságukon alulinak tartanak albérloiket bántani.

Többnyire a fészkesfa közelében választják ki alvóhelyöket s ide naponként — ugyanarra a fára — beállítanak. Napközben néha több darabot együtt látunk a fészkelő helyek fölött szétterpesztett farkkal, szétmeredt, egyenkint álló evezőkkel a magasban, szárnymozdítás nélkül nyugodtan keringelni. Reptökben fejüket meglehetősen behúzzák s rövidnyakúaknak látszanak. Néha leszállnak valami nagy fa kiálló ágára s ha igen nagy a forróság, szárnyaikat lecsüggesztve, szájtátva sűtkéreznek, Hangjuk, nagyságukhoz képest, vékony és gyorsan ejtett *kli-klik-klik-klik-klik-kli-kli-kli* szótagokkal fejezhető ki. Más nagyobb sasokkal — nálunk főleg a parlagi sassal (*Aquila imperialis*), mert fészkelő helyeik sokszor határosak — költés idején gyakorta háboruszkodásba kerül; utóbbi bátrabb lévén, nem ritkán megtámadja s elveri otthona tájáról. Halakat, vizi vadat, kisebb emlősöket, nyulat — sőt özgidát is — nemkülönben nagyobb baromfiakat ragadoz, de a dögöt is nagyon szereti. Minthogy azonban nálunk ma már aránylag kis területre szorult, általában valami roppant károosságáról már csak azért sem beszélhetünk, mert tartózkodási helyei nem éppen a legkultiváltabb vidékekre esnek. Kiméltéről azonban természetesen szó sem lehet, mert a hol megjelenik, ott csak kárt tesz a halásznak, vadásznak; a mezőgazdának azonban nem sokat árt.

Prédáját suhogó lecsapással keríti hatalmába; a vizi madarakat addig hajszolja, míg elfáradnak s a vízszinéről kapja föl. Repülő madarakat azonban nem igen foghat, mert rendszerint ügyesebbek s gyorsabban tudnak kitérni támadása elől. Legbiztosabban dögkunyhóból vagy

fészkénél, háló tanyáján lőhető; döggel felcsalizott esapóvassal pedig fogható. Méreggel is pusztíthatjuk.

C. ALCSALÁD.

ÖLYVEK.

BUTEONINAE.

Inkább tömzsi, gömbölyű fejű, lomhább természetű, közép nagyságú madarak, melyek külső és belső lábujjait töben némi hártya köti össze.

79. NEM:

KIGYÁSZÖLYV.

CIRCAËTUS *Vieill.* 1816.

Nagy fej, a középújjnál jóval hosszabb esüd, tojásalakú, harántálló orrlyukak jellemzik.

A KIGYÁSZÖLYV.

Circaëtus gallicus (Gm.) 1788.

[*Falco gallicus* Gm. — *Aquila leucamphomma* BEKK. — *Falco leucopsis* BECHST. — *Aquila brachydactyla* M. & W. — *Accipiter hypoleucus* PALL. — *Circaëtus brachydactylus* VIG. — *Circ. leucopsis*, *anguium*, *meridionalis* BRHM.]

Jegyei: jóval nagyobb, mint az ölyv s nagy szárnyaival és farkával csak még inkább természetesebbnek, egészben sasszerűnek látszik; nagy bögolyszemei sárgák, viaszhártyája és lábai világoskékesek (fiataloknál fehéres-kékesszürkék); a szem környékén némi fehér, pelyhes folt; a farkon négy sötét sávoly; a tarkótollak hegyezettek.

Leírása. *Öreg hím:* homlok fehér, a tollak hegyén keskeny barna foltokkal; fejtető, tarkó, a nyak (felülről és oldalvást) és a begy tollai tőfelükön fehérek, hegyük sötétbarna; a torok fehér, finom szörszál szerű barnás hosszanti foltokkal; felső test csokoládébarna (sötétebb szárfoltokkal, néha fakóbb részletekkel); evezők feketebarnák, a legnagyobbak töfele belül fehér; alsó test fehér alapon világosbarna harántsvolyokkal; a fark mint a hát, de hegye világosabb, négy sötét sávolyal. A *tojó* nagyobb s alul

foltosabb. A *fiatalok* felül fakóbarnák, sötétbarna szárfoltokkal; alul sárgásbarnák, a tollak töfele azonban fehér.

Mértéke: *H.* ♂ 65—67, ♀ 77—80; *Sz.* 48—50, 59—54; *F.* 28—30, *L.* 9·8—10·4; *Cs.* 4·6—5·5 cm.

Habár a Rajna mentén és Hollandiában is előfordul, mégis inkább Európa déli részeiben honos, úgy Ázsia egy részében s északnyugati Afrikában. Általában nem sokszor, leginkább még költözködési időben, találkozhatni vele. Nálunk sem tartozik a közönségesebb költők közé, de szórványosan itt-ott, majd az egész országban fészkel, különösen Felső-Magyarországban, szintúgy a Duna- és Tiszamenti erdőkben. Rendszerint a vízgazdag területek közelében fekvő nagyobb erdőségeket lakja, de vonuláson a mezőkön is látható. Április elején jön meg, sokszor még később, s májusban fészkel. Lapos, faágakból és galyakból épült fészket zöld növényrészekkel rakja ki. Erős bükk-, tölgy- vagy fenyőfákon, ritkán sziklában üti fel tanyáját. Egy-két, ritkán három tojása aránylag nagy, egyszínű szürkéskékes vagy zöldesfehér; elvéve azonban akad olyan is, melyen alig észrevehető halvány foltozás van. A párok felváltva ülik a fészket s egy hónap alatt költik ki fiókáikat.

Tojásmérték: *H.* 72—74·5; *Sz.* 58—59 mm.

Októberben s november elején távozik tőlünk. 1892. év november 9-én a szent-ágotai pusztán (Fehérm.) 8—10 darabot figyeltem meg, melyek a Sárréten vadászgattak s a nagy kazalokon pihentek. Úgy látszik, itt is éjjeleztek, mert hajnalban — még alig pitymallott — innét löttem le egyet. Téli szakára levonul Egyiptomig s igen érdekes, hogy 1825-ben Pótharaszton (Pestm.) löttek egy példányt, melynek czombjába valami vadember nyila volt benöve. Ez a czomb ma is látható a nemzeti múzeumban.

Élelme leginkább kigyókból, békákból, nagyobb rovarokból,* egerekből áll, de vakandokat, ürgét is pusztít, sőt állítólag süldönyulat is fog. Igaz, hogy nálunk lövőtben a mérges keresztes kigyó (*Pelias berus*) maradványait is találták s hogy a vadásznak nem sok kárt tehet; ha azonban tudjuk, hogy főtápláléka kigyó és béka — tehát hasznos állatok — általában nem ajánlhatjuk védelemre. Mérges kigyó nálunk kevés van s azok kártétele latba nem esik. Egérszaporodáskor azonban, főleg őszszel, mikor gyakoribb is, a sujtott területeken békében hagyhatjuk.

* Olgyán, 1896 augusztus 2-án, lövött begyében és gyomrában: béka, gyík, sokféle rovar (katiczabogár, csibor és merüly) volt.

80. NEM:

ÖLYV.BUTEO *Cuv.* 1800.

Csüd hosszabb a középujjnál; az orrlyukak többnyire tojás- ritkán köralakúak, s vízszintesen fekszenek; a szárny rendszeren még egyszer oly hosszú, mint a fark. Lomha természetöknél fogva igazi lesi vadászok; óráig elgunnyasztanak valami czölöpön, vakandtúráson, határkövön, facsúcon s *főleg* egereket, hullóket, kigyókat, sebzett, elgyöngült, beteg madarakat, apró vadakat esznek.

AZ EGERÉSZÖLYV.*Buteo buteo* L. 1758.

X. Tábla.

[*Falco buteo* L. — *Buteo vulgaris* LEACH. — *Falco glaucopsis* GM. — *F. albus* DAUD. — *F. pojana* SAV. — *Accipiter buteo* PALL. — *Buteo mutans* VIEILL. — *B. communis* LESS. — *B. medius* BRHM. — *B. albidus* SELYS. — *B. fuscus* MACG.]

Népies nevei: parlagi- vagy tarló-kánya (Alföld); nyávogó-, sikoltó-, sió-, sivó-kánya (Zalam., Somogym.); ölv, örv, ölü, ülü, ölyü, ülyü; huszársas * (Fehérm.)

Jegyei: teste házikakas nagyságú, de hosszabb szárnyú és farkú; a becsukott szárnyak hegye a fark végéig ér; csüdje hátul egészen csupasz, elül a tollazat kissé (vagy a csüd *feléig*) lenyulik; az evezők és farktollak belső töfele fehér, némi barna foltokkal; a farkon 8—12 haránt-sávoly; szeme barna vagy szürkés, fehéres és barnássárga; lábai és viaszhártyája sárgák; csőre szürkés kékesfekete. Az *öreg*ek főszíne sötétbarna, a mell világosan — sárgásfehéresen — harántfoltos. A *fiatalok* alapszíne valamivel világosabb, a tollak még világosabban szegettek, alsó testükön fehéren és barnán hosszant foltosak, a czombok azonban sötétebbek, többnyire barnák, még sötétebben haránt sávolyozva. A *tojó* valamivel nagyobb a hímnél.

Általában színezete annyira változó, hogy alig van két egyforma pél-

* Nyilván «Bussard» német névből.

EGERÉSZ ÖLYV
BUTEO BUTEO (L.)

SZIRTISAS
AQUILA CHRYSÆTUS L.

dány. Három főtypus azonban mégis szembe ötlő, tudniillik a fekete-barna, barna és a fehéres.

Mértéke: *H.* 54—58; *Sz.* 38—42; *F.* 23—27; *L.* 7·5—8·4; *Cs.* 3—4 cm.

Állandóan eltérők s így fajta számba foghatók, a keletporoszországi és északoroszországi rozsdás ölyvek, melyeket *Buteo buteo zimmermannae* néven EHMCKE 1893-ban leirt.* (Ezt legtöbbször a *desertorum*-mal össze-
tevéstik.) A közönséges egerészölyvtől következőkben különbözik: kisebb, rozsdásabb; alul fehér, rozsdás rajzolattal; alsó farkfedői fehérek, finom rozsdaszínű, hullámos csíkozással; csőrén derékszögüleg hajlott hegyes kampó; szeme borostyánkő-sárga. A ♂ egész hossza 48·5, a ♀ 51 cm. Az igazi *Buteo buteo desertorum* DAUD. 1799. (parlagi vagy déli egerészölyv) szintén kisebb (5—19 cm.-rel) a közönségesnél, alul majdnem egyszínű rozsdavörös, elmosódott rajzolatú, *farka egyszínű, ritkán* harántesíkos (akkor is inkább csak a csíkozás nyomai vannak meg), a fiatalabb madarak hasonlítanak a közönséges ölyvhöz, valamivel fakóbbak, vannak azonban az öregek közt is ilyen fakó, földszínű példányok. A parlagi egerészölyv Dél-Oroszországban, Dobrudsában, Észak-Afrikában fordul elő. HODEK 1871-ben egy a Kazánszorosnál, Valje mare mellett, lövött példányt kapott, melyet a plawischewitzai vasuti állomásház udvarán HOFFMAN O. ejtett el, mikor a galambokra vágott.

Az ölyvek fajtái tekintetében még korántsem tisztázódtak a nézetek, azért honi ölyveink beható vizsgálata is nagyon kívánatos. Valószínű, hogy a *B. cirtensis* LEVAILL., *B. tachardus* DAUD. és *B. vulpinus* LICHST. mind más és más fajták s nem tévesztendők össze a *desertorum*-mal. Sőt lehet, hogy a mit mi hazánkban *B. zimmermannae*-nek vagy *desertorum*-nak tartunk, egy még le nem irt fajta.

A mi egerészölyvünk Nyugat-Európában s északon a 60° é. sz.-ig költ. Oroszországba azonban nem terjed be mélyebbre, mert itt a tipikustól eltérő fajták élnek. Hazánkban gyakori költő. Költőzködéskor különösen számos s a mezőkön, erdők szélén szinte megszokott jelenség. Habár telente is akadnak egyesek, java részök márczius elején, az országos középnap szerint: *márczius 12—13-án* tér vissza. Fészkelésre mélyebben az erdőkbe vonul s nemcsak lapályon, hanem hegyek közt is megveti otthonát. Leggyakrabban bükkfákon, tölgyeken, ritkábban fenyőkön találtam fészket, mely lapos alakú, ágakból épült és belül szőrrel, mohával

* Sitz. Ber. d. deutsch. allg. Orn. Ges. 1893. Nr. 2 és 3. — Jour. f. Ornith. 1898. 142—146. 1. Továbbá: Ornith. Monatsschrift (Gera) 1898. 214—217, a hol színes képe is látható.

kirakott tákolmány. Nem a fasudarában szokott az lenni, hanem a fának kétharmad magassága táján vagy a törzshöz közel elágozások között, vagy valami erős oldalágon. Áprilisban párosodnak s e hó végén vagy május elején a tojó három, ritkán négy, zöldes- vagy mézsfehér alapon vörösbarnás pettyezett és foltozott, néha azonban egyszínű tojást rak, melyek a kánya (Milvus) tojásaihoz igen hasonlók.

Tojásmérték: H. 54—57. Sz. 44—47 mm.

Míg a tojó ül — körülbelül négy hétig — a hím a fészek környéke fölött szokott keringelni s nyávogó *hijű-ű, híj-jé* hangon szólni. Ilyenkor repte: nyugodt, szép csavarodva-úszás a légben. Maga az ölyv is legszebb kerengve; mert egyébként lomha, látszólag nehézkes, elüldögélő, unalmas állat. Prédáját kilesi bizonyos magasabb pontokra telepedve, vagy ha repülés közben veszi észre, egy ideig sátoroz, függ, lebeg fölötte mint a vércsék, de csakhamar lecsap. Őszszel október és november hónapokban költözködik; a mieinkhez északiak szegődnek, egy darabig együtt, mintegy laza társaságban (2—3 vagy 6—7, sőt több is együtt), bekalandozzák a mezőket, réteket, míg csak a hólepel odább nem úzi őket.

Az ölyvek — idevonva a következő fajt is — hasznos vagy káros voltáról, sok, szinte elkeseredett vitatkozások folytak, különösen a vadászok és gazdák között. Az előbbieket táborra károosságuk mellett tört lándzsát és pusztítani akarja, ellenben utóbbiak, hivatkozva kiadó egérfogyasztásukra, oltalmukba fogadják őket. A két ellentétes nézet tehát igen kihelyesedik s a dolog, érdeme szerint nem is dönthető el hamarosan; felületesen semmiesetre sem, sem úgy, hogy feltétlenül pusztítandók vagy védendőek volnának. Részemről igazat adok a vadászoknak, a maguk szempontjából, csak úgy, mint a gazdáknak is; mert vizsgálva életmódját, táplálkozását, való igaz, hogy mind két érdekkörnek jogos a felfogása. Tapasztalataim és vizsgálataim nyomán *főleg egereket* eszik, különösen aratás után s ha bőven kaphat, más táplálék után nem is kívánczik. Ha kevés az egér, vakandot, békákat, gyíkokat, nagyobb rovarokat, gilisztákat, kisebb és középnagy szárnyasokat, ürgeket, hörcsögöt, mókust fog. A tücsköket is igen szereti s nagyban pusztítja. Felbonczoltakban túlnyomóan egereket találtam, de fáczán, fogoly és nyul maradványokat is, kisebb madarakat, sőt tojást. Baromfit is elcsíp, ha ki van éhezve és bír vele. Nemesak sebzett, elgyengült süldőket és nagyobb szárnyasokat fog, hanem — másnak szükiben — ép egészségeseket is; ilyenkor gyakran egy óráig is elüldözi, nyomorgatja áldozatát, mert általában nem gyors és távolról sem oly ügyes ragadozó, mint például a héja, sólymok. Míg őszszel az egér és ürgeemésztés foglalkoztatja, addig télen már

inkább jár az apró vad után is, mert a kemény időben éhezőket, kevésbé ellenállókat és menekedőket hamarabb elcsipheti, egérhez, rovarhoz, hüllőhöz s más efféléhez pedig a nagy hóban nem igen jut. Javarészők ilyenkor el is vonul tőlünk. Költés idejében melleleg egerészik, mert főleg apró madarakból, de nagyobbakból is, nemkülönben kisebb emlősökből, rovarokból, hüllőkből, kigyókból él, vagyis a környék állataiból. S mivel erdőkben fészkel, gyakran távolabb a mezőktől, azt kaparítja körmei közé, a mit *ott* elérhet. Fészkeinél többnyire kigyókat, madármaradványokat, vakondokat, ürge-, mókus-, eziezkány- és egérrészeket találtam. Egy erdész megfigyelte, hogy egy ölyvpár fiókáinak (Felső-Magyarországban) négy nap alatt három nyirfajdyúkot, két félanányi süldőnyulat, egy szajkót, két vadgalambot és két mókust hozott. ZAY MIKLÓS gróf azt tapasztalta, hogy a Száva mentén lőtt ölyvek begye leginkább békákkal volt tele. ellenben Felső-Magyarországban igen gyakran fogoly-, fáczán- és nyulmaradványokat talált az ölyvek begyében és gyomrában.

Mindezeket tekintetbe véve, vadászatilag határozottan káros madár s gazdasági szempontból is van mit szemére vetnünk. Mert a kigyók, békák és hasznos madarak elemésztésével egyenesen a mező-, kert- és erdőgazdáknak is árt; esupán egér, ürge, rovar s egyéb káros állatok tizedelésével használ az utóbbiaknak. De az is igaz, hogy *néha oly hatásosan s általában is oly mértékben, mint kevés más madár*. Rengeteg egérmennyiséget fogdosnak össze a letarolt mezőkön és réteken s ha egeres év van, szinte nagyobb számban jelennek meg a sujtott területeken, hogy a csapást, mely nekik terített asztalt jelent, kihasználják. Azért ősszel, kivált oly helyeken, hol a vadászat, vadtenyésztés nem esik kérdésbe, feltétlenül kimérendő. A hol azonban a vadtenyésztés intenzív, mint például nagyobb uradalmakon, ott persze nem igen tűrhető, különösen fészkelve nem.

Végeredményképpen azt tartanám helyesnek, *hogy az ölyv általán kimérendő s pusztítása csak helyenként hatósági engedélylyel volna szabad*. Ezt a vadászok alapos indokok alapján megszerezhetnék. Utóvégre is a gazdasági érdek előbbre való, mint a vadászati, de így az utóbbinak is meg volna igaza.

A FEHÉRFARKÚ ÖLYV.

Buteo ferox (GM.) 1770.

[*Falco ferox* S. G. GM. — *Accipiter ferox* GM. — *Buteo pectoralis* STRICKL. — *Falco rufinus* CRETZSCHM. — *Circaetus hypoleucus* KEYS & BLAS. — *B. eximius* BRHM. — *Butaetus*, *Buteo leucurus* NAUM.]

Jegyei: valamivel nagyobb, karesubb, erősebb és hosszabb csőrű, kiváltképpen pedig *magasabb csüdű* mint előbbi; *farka egyszínű fehér, rozsdás árnyalattal* (a fiatalabbaké azonban alul fehéres, felül rozsdásbarna, némi sávolyozással); *feje és nyaka rozsdásfehér alapon sötétebb rozsdás foltokkal*; általában a rozsdásbarna szín és fehéres tarkázás uralkodik színezetében. Lába és viaszhártyája sárga; szeme sárgásbarna vagy ockersárga; csőre hamvaskék, feketés kampóval. Egészben inkább sas mint ölyvszerű, színezetében a villás kányára is emlékeztet (főleg a fiatalok).

Mértéke: *H.* 62; *Sz.* 48; *F.* 26; *L.* 9·2; *Cs.* 4·5 cm. (♀ Zimony.)
Sz. 48; *F.* 24·5; *L.* 9·1; *Cs.* 4 cm. (♀ Magyar-Nádas.)

Hazája Szibéria, Ázsia középső részei, Kis-Ázsia, Dél-Oroszország. Nálunk mint ritka vendéget csak néhányszor észlelték és lőtték. 1856 április 12-én Mosonmegyében Bánfalunál ejtettek el egyet, mely a bécsi udvari muzeumban van.¹ Évek mulva ugyancsak a Fertő mellékén került egy másik, mely HUSZTHY Ö. gyűjteményében áll Lékán. A 70-es években Nagy-Bossán (Nyitram.) szintén lövetett.² A késmárki lyceum gyűjteményében is van egy fiatal példány, mely a Szepességből való.³ 1893 szeptember havában SZIKLA G. Székesfehérvár vidékén két darabot többször látott s az egyiket (♀) e hó 16-án a buhukunyhóból meg is lőtte, mely a nemzeti muzeumba jutott.⁴ SZIKLA szerint reptükben a villás kányához hasonlítottak, csak egyenes farkuk különböztette meg attól. Hangjuk emlékeztetett a gatyásölyv hangjára, de rikácsolóbb, rekedtebb volt. 1898 márczius 13-án Zimonyban (♀)⁵, augusztus 20-án (♀) és október 26-án (♂), pedig Magyar-Nádason (Kolozsmegye) lőttek egy-egy példányt; utóbbiak ROZONOVSKY FR. budapesti præparatorhoz jutottak s az egyik tőle a magy. Ornith. Központ gyűjteményébe került.

¹ Verh. d. Ver. f. Naturk. Pressburg. II. 1857. Sitz. Ber. 4. l. — Verh. d. zool.-bot. Ges., Wien, VII. 1857. Sitz.-Ber. 57. l.

² Mitth. d. orn. Ver. Wien. V. 1881. 100. l.

³ Orn. Jahrb. I. 1889. 199—200. l.

⁴ U. o. V. 1894. 77. l.

⁵ Ornith. Jahrb. 1899. 69—72. l.

81. NEM:

GATYÁS ÖLYV.ARCHIBUTEO *Brhm.* 1828.

Előbbi nemtől abban különböznek, hogy csüdjük a lábujjak tövéig tollas, a miben az igazi sasokhoz közelednek; de utóbbiaktól mégis eltérnek abban, hogy a tollazat a csüdöt nem fogja egészen körül, hanem hátuljának egész hosszában, keskeny, csupasz pásztát hagy; nemkülönben hogy orrlyukaik tojásalakúak és vízszintesen fekvők, csőrük pedig aránylag kicsiny, gyenge.

A GATYÁS ÖLYV.*Archibuteo lagopus* (BRÜNN.) 1764.

[*Falco lagopus* BRÜNN. — *F. slavonicus* LATI. — *Aquila lagopus* SEEB. — *B. lagopus* LEACH. — *Archibuteo planiceps*, *alticeps* BRHM. — *Butaetes lagopus* BP.]

Népies nevei: öszkánya (Szeged, Hódmezővásárhely); fehér kánya; téli kánya.

Jegyei: akkora mint az ölyv, melyhez színezetre is sokban hasonló s épp oly változásokra hajló, úgy hogy sokszor majd egész fehéreket is találunk; mindenkor különbözik azonban tőle abban, hogy *lába gatyás*, *a fark töfele fehér*, csak végén van széles, fekete harántsávoly s néha előtte egy-két keskenyebb is; *feje fehér alapszínen* sötétbarna szárfoltokkal tarkázott; *melle fehéres*, *némi rozsdás szegélyű* barna foltozással; gatyái fehér vagy rozsdásfehér és sötétbarna harántsávokkal; *alsóteste közepén széles*, *egyszínű sötétbarna pajzs* (ez ritkán fehér foltozású s ha igen, akkor is túlnyomó a barna szín), melynek révén reptében is felismerhető. A viaszhártya és lábak sárgák; a csőr hamvaskék, kampója fekete; a szem barna. (Izomzata I. köt. VII. tábla.)

Mértéke: *H.* 56—65; *Sz.* 43—48; *F.* 24—25; *L.* 75—81; *Cs.* 35—37 cm.

Ez az ölyv nálunk csak télen mutatkozik, illetőleg késő ősszel jön s tavasszal ismét távozik északi hazájába. Neki a mi éghajlatunk az, a mi a fecskének Afrika. Mint fészkelő Skandináviától Szibéria közepéig fordul elő s alig terjed le az 56° é. szél.-nél délebbre fekvő területekre. Egyes párok azonban mégis visszamaradoznak s mint biztos adatok mutatják,

Csehországban, Morvaországban, Alsó-Ausztriában is családot alapítanak. Nálunk is észleltek egyeseket nyár szakán, s úgy látszik, a Drávafokon a «Keskendi erdőben» költött is.* LAKATOS K. szintén említi hazánkban való fészkelését** s GOZSDU ELEKRE hivatkozik, ki neki, *Temesvár* vidékén lövött kotló madarakat küldött. Életmódjában különben az egerészölyvtől alig különbözik; ő is inkább lomha, nyugalmas állat, órákig el-elüldögél valami vakondtúráson, facsúcson, határkövön, ezölöpön s csak úgy mint rokona, főleg egerekből él, de bizonyos esetekben nem veti meg a fáczán, fogoly vagy süldőnyul pecsenyét sem. Több felbonczoltnak begyében és gyomrában találtam ezek maradványait. Fogarason CZYRK E. észlelte, hogy a felkelő erdei szalonkára is vágott, és puszkavégre kerülvén, begyében szalonkacsőr mellett egy huross rigó maradványai s két rigófej bizonyította rablásait. A vadász tehát nem nézheti jó szemmel, a gazdának azonban nincs oka reája neheztelni, mert egérfuszitásaival nagy hasznot tesz, és — eltekintve a fent említett adattól — nem fészkelvén nálunk, a hasznos apró madarak szaporodását sem korlátozza.

82. NEM:

SAS.

AQUILA *Briss.* 1760.

A csüd a lábujjak tövéig egészen tollas; többnyire termetes, erős, kifejlett karmú, hatalmas kampós esőrű madarak; orrlyukaik kerekék vagy tojásalakúak s rézsut vagy keresztbe állók.

A SZIRTI SAS.

Aquila chrysaëtus (L.) 1758.

X. Tábla.

[*Falco chrysaëtus* L. — *F. aquila* DAUD. — *Aquila daphanea* HODGS. — *A. nobilis* PALL. — *A. regalis* TEMM. — *A. regia* LESS.]

Népies nevei: parlagi sas (Borsodm.); bércezi sas (ARANY J.); sárga sas (GROSSINGER); kőszáli sas.

* Ide vonatkozó bővebb adatokat lásd: MOJSISOVICS cikkében: *Zeitschr. f. d. ges. Ornith.* (Szerk. Dr. MADARÁSZ GY.) 1884. évf. 236—242. l.

** *Természet* 1898. XVII. sz. 13. l.

Jegyei: lüdnagyságú, nagyobb szárnyú és farkú s így természetesebbnek látszó; főszíne sötétbarna; a fej és tarkó rozsdás; a fark töfele fehères, vége fekete; gatyái világosabbak mint főszíne (öregeknél szennyes fehérek); a szájjuga a szemig ér; az összeesukott szárnyak hegye nem egészen ér a fark végéig; az első hat evező külső fele szűkített; a lábujjak végső ízén 3—4 vértézés. (L. I. köt. V. tábla, 23 és 33. kép.)

Sokat vitatkoztak az ornithologusok azon, hogy az *Aquila chrysaëtus* és *fulva* fajilag különválasztandó-e? avagy csak fajták-e? vagy csupán a korkülönbségből eredő eltérések? Az angol ornithologusok — s élükön a híres SHARPE — azt hiszik, hogy az *Aquila fulva* nem egyéb, mint fiatal *A. chrysaëtus*; ellenben boldogult Rezső trónörökös, ki mint a sasok kiváló ismerője e kérdést különösen tanulmányozta s véleménymondásra HOMEYER és BREHM ornithologusokat is meghívta, nem hiszi a korkülönbségre alapított eltérőséget, hanem határozottan oda nyilatkozik, hogy a szirti sasnak három fajtája van, még pedig földrajzilag különböző elterjedéssel; ezek közül minket érdekel az:

Aquila chrysaëtus typicus. Európa északi és északkeleti részeiben. Fej és tarkó rozsdássárga; hát sötétbarna némi vöröses fénynyel; alsó test rozsdabarna, a mell legsötétebb; a fark hamuszürke, feketés sávolyokkal; a vállon háromszögletű fehér folt. A fiatalok egészben világosabbak, a fark töfele fehéresszürke, másik fele fekete. Az öreg szeme narancssárgás, a fiatalé sárgásbarna.

Aquila chrysaëtus fulva (L.) [*Aquila fulva* SAV., HOM.]

Közép-Európában, úgy Európa délnyugati és északnyugoti részeiben. Farkának több mint töfele fehér, végén fekete sávoly, feje és tarkója nem oly élénk rozsdasárga s főszíne sötétebb barna.

Mértéke: H. 81—90; Sz. 60—69; F. 32—33; L. 9·5—10·2; Cs. 6·4—7 cm.

Rezső trónörökös még egy harmadik csoportra is figyelmeztetett, mely Európa délkeleti részeiben honos. Természetesen a kor szerint is változó színezet, úgy a fajták közt létező átmenetek igen megnehezítik e sasnak leírását. Itt nem is foglalkozhatunk e tárgygyal bővebben, elég ha megemlítjük, hogy a nálunk honos szirti sasok az *Aquila chrysaëtus fulva* L. fajtához tartoznak s a tipikus *chrysaëtus* csak elvétve, nagy ritkán kerül.

Mint fészkelőt észlelték a szirti sast Ázsia középső és keleti részeiben — Japánt, Kamesatkát is odaértve, — úgy elvétve Észak-Afrikában.

Hazánkban az Északi-Kárpátokban és Erdélyben is rendszeren fészkel, de korántsem gyakori. Meddő és még nem ivarérett (negyedik évében lesz csak szaporodásképes) példányok azonban az egész országban akad-

nak. Mert ezek, úgy költés után a fészkelők is, roppant területeket beköszálnak, nem válogatva síkság és hegyvidék közt, hanem vadászgatnak ott, a hol táplálék akad. Különösen ősszel és télen találkozhatni vele oly helyeken is, a hol éppen nem is gondolnánk előfordulására. A hol mindig terített asztalt találnak, oda évenként is rendszeren ellátogatnak s huzamosabban elidőznek ott. Így tapasztalta Rezső trónörökös, hogy Gödöllő vidékén ősszel mindig több darab tartózkodott s java télig ott maradt. Fészkelésre azonban hegyes, sziklás, magányos tájakra húzódik, hol békében, zaklatásoktól menten, alig megközelíthető sziklafalazatok repedéseibe, ritkábban fákra, rakja meg tanyáját. Márczius közepén vagy végén kezd költeni s két, ritkán három tojást rak, melyek fehér vagy zöldesfehér alapon, kisebb-nagyobb szürkés és barnás, szabálytalan petytyekkel, foltokkal tarkítottak.

Tojásmérték: H. 70—80. Sz. 55—60 mm.

A tojások közül egyik többnyire záp marad. A fiókák körülbelül öt hét múlva kelnek ki, de oly lassan növekednek, hogy csak hónapok múltán röpülnek ki a fészekből. A szirti sas — mint a honi sasok legjellemzőbbje — külsejében és természetében, egyesíti mindazokat a tulajdonságokat, melyek többi rokonait is részben kitüntetik s a miket a «sas» fogalmában képzelünk vagy ismerünk. Merészség, bátorság, előkelőség, harciasság, átható tekintet, erő és hatalmasság ezek a lényét bélyegző vonások. Ülve vagy repülve lássuk bár, mindig «királyi madár», ura a légnek, erdőnek, vagy mint MISKOLCZY GÁSPÁR mondja: a többi madarak «*királyné asszonya*»! Leggyengébben fest — s ekkor enged is az előkelőségből — mikor a földön ügyetlenül, inkább düledezve ugrál mint lépked vagy prédája felé igyekszik. Ettől azonban eltekintve, a közfelfogást, mely madarunkban az imént említett sajátságokat elleste, a valóságnak megfelelőeknek mondhatjuk. Róla és rokonairól vettük a hasonlatot: «sasorr», «sasszem» és másokat, s ha egyéb vonatkozásokban is sűrűn példázgatunk természetével, magatartásával, hát csak azért teszszük, mert lényében eredeti nemzeti főjegyeink hű képére találunk: a vitézségre, merészségre, büszke önérzetességre, erőteljességre, mik a magyart ősidőktől megkülönböztették. Ezért viselték már eleink is kalpagjaikon a sastollat, mely mai napig is a díszmagyar öltözet kedvelt éke; ezért látjuk, hogy meséinkben, közmondásainkban, költészetünkben is lépten-nyomon szerepel. PETŐFI «A három madár» című költeményében őt választja harmadiknak s kedvesének lelkét sahoz hasonlítja, tömören és híven jellemezi:

«A harmadik madár egy ifju sas
 Szárnyának röpte merész és magas,
 A villámokkal egy tanyán lakik
 S tekintetét fölküldi a napig;
 Nyugodt időben alszik, elvonul,
 De ha vihar jön és üvölt vadul,
 Fölbred a sas szendergésiből
 És a viharnek karjaiba dől,
 És vinni hagyja magát általa,
 Mint viszi a lovast a paripa,
 Rémitő bátran, szörnyű sebesen —
 Ez a sas a te lelked kedvesem!»

Ugyancsak nem felejtette el ő azt a képet sem, mely Alföldünkön annyira jellemző, oly sokszor látható, bár nem éppen a szirti sasra, hanem talán inkább a parlagi sasra vagy általánosan sasra tartozik:

«*Legmagasabb* hely a pusztán e gém vége
Azért ült föl a sas ennek tetejébe,
 Fönnül és merően maga elé bámul
 Mintha gondolkoznék a mulandóságról.»

Erre a magányos, búslakodó üldögélésre czéloz VÖRÖSMARTY is:

«Búsan elfelejtve
Sasként egyedül,
 Puszta sátorában
 A vén Toldi ül.»

Legtöbbször azonban mégis mint a bátorság, elszánt erőnek, kitaratásnak, gyorsaságnak példáját említik; így CZUCZOR is reptére czélozván:

«Mért nincs szárnyam? de ha volna is bár
 Sas röptével sem érném el őt már.»

BENICZKY PÉTER uram 1620-ból való versét a bátorságról, sas juttatja eszébe:

«Hogy útra indulék
 Szárnyán egy *sast* láték,
 Okot vék versemre.»

És ki ne ismerné BERZSENYI híres mondását:

«Csak *sast* nemzenek a sasok».

Van azonban gunyos értelmű népdal is, mely a sas szokásainak helyes ismeretét szintén megvilágíthatja:

«A toronyra szállott a sas
Engem babám ne csalogass».

Finom czélnás, hogy hiába a csalogatás, mert csak olyan eredménye lesz, mint a hogy a sas szokott toronyra szállni — a mit ugyanis nem szokott tenni.

Messze mehetnénk még e csapásban, de hát eltérnénk a jobban idevágó anyagtól, pedig azt is dióhéjba kell szorítanom.

A szirti sas hajnalban kezdi vadásztatását s körökben csavarodva, apróra átvizsgálja a területet. Prédáját elszánt támadással, gyors lecsapással keríti meg s az élő állattal hamar végez. Délfelé pihen, majd vízhez repül inni és fürödni. Alkonyat előtt még egyszer élelem után néz, estére pedig bizonyos megtartott nagy fára száll alvásra. Repülése szép, nyugodt, ritkán mozgatja szárnyait, hanem a légtérben uszva, többnyire keringelve halad. Különösen párosodáskor gyönyörű repülési mutatványokkal tetszelegnek a párok egymásnak. Hangja éles, ölyvszerű, de erősebb: *hijá* vagy *giá*.

Mint hatalmas rabló, különösen vadtenyésztésünknek nagy károkat okozhat, főleg a hol fészkel. Emlősállatokat, az egértől a gyenge szarvasborjuig, madarakat a pacsirtától a tuzokig egyaránt megkeríthet, megölhet. KOCYAN A. a Tátra-hegységben főleg siket-, nyírfajd, zergegödölye és marmota pusztítással vádolja. Őzgidákat, nyulakat s középnagy madarakat általában legjobban szeret s legtöbbet is ragadoz, mert leginkább kaphat. Épp így a majorságra is jár. Öldöklései azonban nem mindig és kizárólag ártalmasak, mert ürge és egérszaporodáskor, néha más ragadozó madarakkal együtt, az ürgés területeken nagyobb számban megjelennek s addig élnek ott világukat, míg a bőség tart. A Bükk-hegység aljában, Mező-Kövesd és Zsércz között, ennek a gazdaságilag hasznos munkájoknak szemtanúja voltam. Egyébb kisebb ragadozó madáron kívül, egy nagy tarlón s a szomszéd legelőn, *11 darab szirti sas* duskált a temérdek ürge közt. 50—60 lépésnyire egymástól üldögéltek, kissé felrepentek s lecsapva mindig felmarkoltak egy-egy ürget. Olyan látvány volt ez, a minőt az ember nem felejt el egyhamar! Hosszú ideig néztem távcsővel, vagy 300 lépésnyiről, a fehértövű, végén szalagos farkukról bizony megkülönböztethető sasokat, tudván, hogy nem egy hamar leszek ilyen látványnak szemtanúja.

A dögre szívesen jár, különösen friss hullára, de éhségében a már

feloszlásnak indúttat sem veti meg. Ezért dögkunyhóból úgy buhuval — melyre dühösen vág — legbiztosabban lőhető, szintúgy alvó helyén, melyet kilesve, bizton megvárhatjuk. Gondozott vadászterületeken méreggel is ártalmatlanná tehetjük. Vadászati tekintetből ugyan örülhetünk megfoggyatkozásán, de gazdaságilag némileg hasznos voltát sem tagadhatjuk el, mert gazdaságilag hasznos madarakat és emlősöket nem igen bánt, a kártékonyakat pedig időnként alaposan tizedeli. De hát a «fejedelmi sasért» a gazda-vadász maga kárát nem veszi sokba s áldozat árán is inkább a hatalmas madarat, mint a veteményeit pusztító rágesálók ellenségét választja. S ez, ott hol vadat, majorságot, vagy havasi gazdaságban, hol egy-egy báránykát, kecskegidát rabol, csak természetes is.

A PARLAGI SAS.

Aquila melanaëtus (L.) 1758.

[*Falco melanaëtus* L. — *Aquila heliaca* SAV. — *Falco imperialis* BECHST. — *Aquila imperialis* CUV. — *A. mogilnik* STRICKL.; HEUGL.; DESS.; SCHLEG.]

Népies nevei: pusztai sas; határ sas; parlagi vagy pallagi sas (Alföld).

Jegyei: majd akkora, mint előbbi; összecukott szárnyainak hegye a fark végét eléri, úgy hogy ülve, farka alig látszik; a szájjug a szem alatt és mögött van; a fark egyenes, nem oly elkerekített mint előbbié, töve fehéres, különben világos *szürkés színű*, számos keskeny, hegyén sötétebb, szélesebb harántsávolylyal; vállain nagy fehér foltok; fejteteje és tarkója *világos sárgás*, egyébként főszíne sötétbarna; *gatyái szintén*. A fiatalok főszíne rozsdasárga sötétebb szárfoltokkal, *farkuk töve fehéres*, különben egyszínű barnás, sávolyok nélkül. *Csőre sokkal magasabb, mint előbbié. a középujj végső ízén 5 vért*. Lábai és viaszhártyái sárgák; szeme barna vagy sárgásszürke (öregek); csőre hamvasszürke, kampója fekete.

Mértéke: *H.* 75—87; *Sz.* 57—65; *F.* 29—33; *L.* 9·2—10; *Cs.* 6·7—7·4 cm.

Európa déli és főleg délkeleti vidékein található. Spanyolországban s Észak-Afrikában élők a tipikustól némileg eltérnek, a mennyiben az öregek főszíne valamivel sötétebb, fehér vállfoltjaik nagyobbak, ellenben a fiatalok alsó teste kevésbé foltos; ez a fajta az *Aquila melanaëtus adalberti* dr. R. BRHM. 1860.

Hazánkban a parlagi sas leginkább a Fruska-Gorá-ban, úgy a Titeltől délnek terjedő Duna rész ligeteiben és szigetein, valamint a delibláti

homoksivatagon, ritkábban a Bakony- és Vértes-hegységben és Erdélyben is fészkel. Fehérmegyében többször láttam — egy ízben négy darabot együtt — a Velencei tó környékén, Lovasberénynél, Csalánál; s egy K.-Nyék mellett megsebzett fiatal évekig unokabátyám M. P. fogságában volt. Erdélyben Hátszeg és Petrozsény közt találkoztam vele. Az Aldunánál — főleg Pancsovától délre a — rétisas mellett ez a leggyakoribb sas-faj. A meglátogatott 22 sasfészkek között is számot tevő arányban volt e faj képviselve.

Mindazok a parlagi sasfészkek, melyeket láttam, hasonlítottak a rétisas fészkekhez, csak hogy általában kisebbek voltak s lazábban épültek. Rendszerint vén, magas, fekete nyárfákon voltak, egyesek különálló fán s már messziről feltűntek. A delibláti homoksivatagon is ilyen egyes, aránylag fiatal, fekete nyárfán láttam s nem is valami magasan. Rezső trónörökös a Szerémségben és Szlavóniában, főleg nem igen vén tölgyeken találta fészkeit. FRITSCH* említi, hogy a bánáti vadászok szerint a delibláti homoksivatagon bokrok közt a földön is fészkelne; tudakozódásaim e tekintetben meddők maradtak. Fészkeiket már kora tavasszal elfoglalják s féltékenyen őrzik. Idegen udvarlót vagy más sast bátran megtámadva vernek el házuk tájáról. Az Aldunánál, hol közvetlen szomszédságában más párok és rétisasok is fészkelnek, főleg utóbbiakkal, folytonos határvillongásban vannak s veszekesznek azokkal s a sokkal nagyobb termetű rétisasok rendszerint a rövidebbet húzzák, sőt félnek a kisebb, de elszántabb parlagi sasoktól.

Márczius végével, leginkább azonban április elején, a tojó két, ritkán három, fehér alapszínű zöldesszürke, ibolyásszürke és szürkés-kék pettyezéssel, foltoeskákkal tarkított nagy tojást rak. A tojások színe változó, sőt akadnak egyszínűek is.

Tojásmérték: H. 67—74, Sz. 53—59 mm.

Körülbelül egy hónap múlva kelnek ki a fiókák. Míg a tojó ül, a hím gyakorta a fészkek fölött kóvályog s néha szavát is hallatja, mely igen jellemző, mély hangú: *káu, káu, krá, kráu*. BREHM felemlíti a parlagi sas szívós életét s felhossa, hogy egy fején keresztül lőtt, látszólag dög példány, melyet szekrény alá dobtak, két nap múlva feléledt. Tapasztalásból megerősíthetem ezt a szívósságát. Az Aldunánál ALMÁSY Gy. barátom, igen öreg söréttel, egy parlagi sas mellét keresztül lőtte, de minthogy a madár még élt, oda szólt emberének, ütné agyon. Ez egy karvastag husággal fejbe vágta, azután oda hozta ebédlő he-

* Vögel Europa's 11. 1.

lyünkhöz, hol elterülve feküdt. Alig végeztünk azonban a falatozással, látjuk ám, hogy a sebesült sas fejét kezdi emelgetni, mire vizet adtunk neki. Haza érvén ketreczbe tettük s nem telt bele egy óra. már vigan felállt, élelmet is elfogadott s vagy $1\frac{1}{2}$ évig élt fogságban. Habár vizivadat, úgy a foglyot, fáczánt sem kiméli s magam láttam, a mint négy fiatal példány egy nyulat ölt meg, mégis legfőbb élelme az ürge s azért valami nagy károosságáról nem beszélhetünk. Hiszen fészkelő helyei nagyrészt nem a gondozott vadászterületeken vannak s az ide-oda csatangolók is legalább tesznek annyi hasznot — ürge pusztításukkal — mint kárt, sőt többet.

A BÉKÁSZÓ SAS.

Aquila maculata (Gm.) 1788.

A most felsorolandó sasokat sok ornithologus külön fajoknak tartja, mások ellenben nem választják azokat ennyire szét, hanem csak fajták gyanánt különböztetik meg. Megfigyeléseim és tanulmányaim nyomán — melyek azonban sajnos még nem elégségesek e kérdés végleges megoldására — én is az utóbbiak nézetéhez csatlakozom, mert következetesebbnek látszik, ha oly állandó eltéréseket és változatokat, melyek földrajzilag is, tehát bizonyos területekről, mutathatók ki s melyek szélsőségeikben jól megkülönböztethető típusokat ölelnek föl, azok között pedig átmeneti, nehezen meghatározható alakok vannak, három névvel nevezzük.

A békászó sas (*Aqu. maculata*) tehát több eltérő alaksorozatot egyesít magában s ezekre nézve gyűjtő név. A régi ornithologusok is érezték már ezt, a mit híven visszatükröztet e faj synonymikájának ropant zavaros volta. A mennyire a különböző szerzők sok — többnyire leírás nélkül szükölködő — idevágó elnevezései tisztázhatók, több mint bizonyos, hogy az *Aquila naevia* Gm. név, melyet még a közelmúltban e fajra alkalmaztak, az ölyvre (*Buteo*) vonatkozik s azért az ide tartozó sasok csoportjára a *maculata* (Gm.) kerül, mint legrégebbi név. Az egyes fajták legrégebbi elnevezése azután: *orientalis*,* *clanga* és *pomarina*.

* A *clanga* és *pomarina* sokkalta közelebb áll egymáshoz, mint az *orientalis*-hoz. Itt főleg gyakorlati szempontból említem az utóbbit a «békászó sasok» csoportjában. *Menzbier* és *Severtzow* ellenben a «pusztai sasok» (*Aquila nipalensis* Hodgs.) csoportjában szerepelteti, melynek fajtái szerintők: 1. a kisebb *orientalis* Cab. — Dél-Europától Semipalatinszig és az Irtisig; 2. a nagyobb *nipalensis* (Typicus) — Kelet-Európa és Nyugat-Ázsia. Az angol ornithologusok szerint *A. amurensis* Swinh. is e csoportba való.

Lássuk hát ezeket egyenként.

a) *Keleti sas.* — *Aquila maculata orientalis* CAB. 1850.

[*A. nipalensis* HODG. — *A. pallasii* BRHM. — *A. bifasciata* GRAY.]

A békászó sasok közt *termetre legnagyobb* (majd csaknem akkora mint a parlagi sas); csőre erős, nagy; *orrlyukai hosszúkás, kerülékalakúak s harántosan fekvők; farkának két középső tolla meglehetősen sávott.* A *síkság* lakója s délkeleti Európában, kivált a dél-orosz pusztákon és a szomszédos Ázsiában honos. Nálunk igen ritka. A Nemzeti Múzeumban van egy ♂ a 40-es évekből, egy másik CSATÓ J. gyűjteményében Karna községből (A.-Fehérm.), mely 1894 július 30-án lövetett.¹ WILDBURG A. báró 1889-ben Bihar-Illyén fészkelve találta.² Elhagyott fekete gólya fészkekben ütötték fel tanyájukat (májusban) s körülbelül négy hétig kotoltak. A fiókat WILDBURG báró kiszedte és felnevelte; fejének színes rajzát alkalmam volt látni. Egy irodalmi adatunk szerint³ Vas megyében, a tilalmasi erdőben, is lövetett volna egy darab, utólag azonban erről kisült, hogy nem keleti sas, hanem darázsölyv (*Pernis apirorus*) volt.⁴

b) *Nagy békászó sas.* — *Aquila maculata clanga* PALL. 1811.

[*A. fusca* BRHM. — *A. unicolor* BRMH. — *Falco clanga* NAUM. — *Pseudaëtus clanga* MEV.]

Kisebb mint előbbi; csőre gyengébb; orrlyukai *kör alakúak*, felső szélők kissé dudorodott; színezete egészben sötétebb, mint az előbbi és a következő fajtáé, főleg a fej és nyak sohasem oly fakó; farka egyszínű vagy némi sávolyozás nyomaival; a szájjúg a szem közepe alatt van. Délkeleti Európában, a Kaspi tó északi részén, Dél-Szibériában az Amur tartományig s fel az 56° é.-szél.-ig fordul elő. Egyesek azonban Nyugat-Európában is mutatkoztak. A legnagyobb és legtipikusabb példányok az Űralban az Oxal folyóig, Voronesch és Kharkow kormányzóságokban találhatók.

Nálunk nem éppen ritka s nagyobb erdőségekben, mocsaras vidéken ligetekben fészkel.

Mértéke: *H.* ♂ 62—67, ♀ 65—73; *Sz.* 52—54; *F.* 25·5—26·5; *L.* 10—11·8; *Cs.* 5·3—5·9 cm.

¹ *Aquila* 1894. 168. l.

² *Vadászlap* 1889. 383. l.

³ *U. o.* 1892. 411. l.

⁴ *U. o.* 1892. 474. l. (Szerk. üzenet).

c) *Kis békászó sas*. — *Aquila maculata pomarina* BRHM. 1831.

[*A. naevia* auct. — *Pseudaëtus naevius* MEV.]

A békászó-sások csoportjában ez a legkisebb, rendszeren valamivel erősebb, nagyobb mint az egerész ölyv (de vannak ölyvnagyságuak is), szárnya azonban, úgy nyaka és csüdje hosszabb; *orrlyukai tojásalakúak*; farkán elmosódó haránt csíkozás. A *öreg*ek kopottas földszínű barnák, legsötétebbek evezőik, hátuk és farkuk, legvilágosabb szárnyhajlásuk. Nem nagyon öreg példányok tarkóján rozsdás folt látszik. A fiatalok egészben sötétebb barnák, némileg zománczosak s világosabban foltozottak. (Ez a foltozás az *orientalis* szárnyán majdnem sávolymba olvad, a *clangánál* meg különösen feltűnő, csepp alakú). Előfordul Észak-Németországban, Lengyelországban, Nyugat-Oroszországban, Balkán-félszigeten. Nyugat-Európában ritka s nem rendszeres jelenség. Pomerániában és Poroszországban élnek a legtipikusabb példányok, nálunk már sok határozatlan alak fordul elő, így Galicziában is. Csató szerint a Királyhágón túl általában egyszínűbbek s foltozott példányok ritkábban akadnak.

Mértéke: *H.* 54—59; *Sz.* 45—47·5; *F.* 22·3—23·5; *L.* 9—9·4; *Cs.* 4—4·2 cm.

Mind a három békászó sasnak lába és viaszhártája sárga; szemeik fiatal korukban barnák s mindinkább világosodnak, míg sárgákká válnak; csőrük hamvasszürke, kampójuk fekete.

A kis békászó sas, mely nálunk legközönségesebb, leginkább vizekhez közel eső erdőségekben szeret tartózkodni. Kivált a mocsaras, ligetes vidéket kedveli s választja fészkelő helyül; de előhegységekben is — főleg ha a közelben tó vagy folyóvíz, mocsár, vizenyős rét van, felüti tanyáját. Fészket majdnem mindig lombos fára, különösen bükkre, tölgyre, topolyra, égerfára, 8—15. m. magasra rakja.* Azok a fészkek, melyeket látni alkalmam volt, nem voltak túlságosan nagyok; valamivel szélesebbek, vastagabban felrakottak az ölyv fészkenél. A fészkek alja középvastag ágakból épül s belseje finomabban, levelekkel, sással, a nád-buzogány pelyhével szokott kibélelve lenni. Áprilisban rendszeren két tojást találhatunk a fészkekben, melyek piszkos mézsfehér (néha zöldesbe játszó) alapszínen ibolyaszürkés, sötét és világos rozsdaszínű foltokkal, petytyekkel tarkáztak.

* A Hanyásban (Fertő mellett) a boldogasszonyi ú. n. «Öreg égererdőben» 1889 május 26-án dr. MADARÁSZ GYULÁVAL találtunk egy fészket, mely alig egy méternyire a föld színétől, szétágozó törzsű égerfára volt rakva. Egyetlen tojás volt benne, fehér alapszínen dohánylé barna foltozással. *H.* 65. *Sz.* 55 mm. A fészkeről elszálló sas *clangá*-ra vallott.

Tojásmérték: *H.* 57—68; *Sz.* 47—54. mm.

A nagy békászó sas (*clanga*) fészke, megfelelően nagyobb, szintúgy tojásai is, melyek igen változó színűek, de leginkább még a szirti sas tojásaira emlékeztetnek, csakhogy kisebbek.

Néha a békászó sasok más ragadozó madarak elhagyott, üresen álló fészkeit foglalják el.

A békászó sas 22—24 napig üli fészket. A fiókák szárnyraszabadulásuk után az öregek példáját követve, főleg mezőkre, rétekre járnak s az erdőbe inkább csak alvásra látogatnak vissza. Viselkedésében, életmódjában hasonlít az ölyvhöz, csakhogy mégis ügyesebb mozgású. Hangja *huji, huí* vagy *hief, hieh*. A nagy békászó sas hangja inkább *jef, jef, jef*. A telet nem töltik nálunk, legfőljebb egyesek, s már szeptemberben, októberben elköltöznek s márczius vége felé térnek vissza — néha előbb is — az országos középnap szerint: *márczius 30—április 2.* közt.

Élelme: tavasszal főleg roppant sok békát (*Rana temporaria*) emészt el s egyébként is mindig kedvenz esemegéje az, de gyíkokat, apróbb madarakat, vizivadat is sokat pusztít, úgy egeret, ürgét, hörsögöt, süldő nyulat. A baromfira is reájár s lúdlegelőkről a kis libákat elcsenegeti. Csató J. egy izben kinőtt gyöngytyúk hátáról riasztott el egyet. Nagyobb rovarokat, tücsköt, sáskát, sőt gilisztákat és hernyókat is eszik, szükségben dögre is száll. Egérszaporodáskor, mikor nyilvánvaló, hogy az ártalmas állatkákat fogyasztja, helyileg és abban az időben hasznos de különben se tesz valami számbavehető nagy kárt.

A TÖRPE SAS.

Aquila pennata (GM.) 1788.

[*Falco pennatus* GM. — *Aquila minuta* BRHM. — *Butaëtus pennatus* BLYTH. — *Nisaëtus pennatus* HODGS. — *Spizaëtus milvoides* JERD. — *Hiraëtus pennatus* KAUP. — *Aquila longicaudata* HEUGL.]

Jegyei: ölyvnagyságú vagy kisebb; hosszú csüdje és *gatyája* igen *feltűnő*; a hat első evező külső széle szűkített; az öregek vállán *fehér folt*; a fark nem sávós, majdnem egyenesen elvágott hegyű.

Leírása. Általában kétféle színbeli eltérésben fordul elő s azért még nem régen két fajt különböztettek meg: az *Aquila pennata* GM.-t, melynek homloka, kantárja, alsó teste sárgásfehér, barna szárffoltokkal, a tarkója rozsdás, háta barna, világosabb szegésekkel és némi fénynyel, a szárnyon két elmosódott csik, a fark sötétbarna, alul szür-

kés, hegye világosbarna szegéssel. Azután az *Aquila minuta* BRHM.-t, melynek feje és tarkója sötétbarna, rozsdavörösbe hajló sötét szárfoltokkal, alsó teste sötétbarna vagy kávészínű, alig kivehető foltozással, háta szintén sötétbarna. A *fiatalok* e két színváltozat szerint alul vagy világos rozsdabarnák vagy sötétebb barnák, de fehér vállfoltjuk nincs vagy alig látszik. A farkon többnyire 3—4 harántsávoly. A csőr hamvasszürke, kampója fekete, a szem sárgásbarna, a viaszhártya és lábujjak sárgák.

Mértéke: *H.* 45·3—49·2; *Sz.* 35·4—36·7; *F.* 20—20·9; *L.* 6·3—9·5; *Cs.* 3·2—3·4 cm.

Közép-Európa melegebb vidékein, úgy délfelé, Nyugat-Ázsiában Indiáig honos. Költözködéskor Észak-Afrikában is megfordul. Leggyakoribb a Balkán-félszigeten. Dél-Oroszországban. Hazánkban nem ritka, de azért sűrűbben még sem találkozunk vele, mert nem valami feltűnő madár s gyakran ölyvvel vagy más ragadozóval tévesztik össze. Különösen a lapályban elterülő erdőségeket lakja; a középhegységben szintén előfordul, főleg a rónával, vizes helyekkel határos részekben. A Fruska-gora hegységben közönséges. A ligetes, rétekkal váltakozó szálasokat leginkább látszik kedvelni. Hazánkban legelőször LÁZÁR K. gró. 1861-ben a szászvárosi erdőszéleken találta 3—4 párban fészkelve. Más ragadozó madarak elhagyott fészket szereti elfoglalni s csak ha nem akad, épít maga crejéből, még pedig aránylag nagy fészket, melyet friss lombokkal szokott — úgy, mint sok más ragadozó s főleg a sasok — kirakni.* Április végén és május elején kotlik, rendszeren két tojást tojván, melyek inkább szabályos, rövid tojásalakúak, mint gömbölyűek, fénytelen zöldesfehér alapszínűek, vörösesbarna vagy vörösseszürke foltozással, rajzolatokkal. Néha egyszínűek is akadnak.

Tojásmérték: *H.* 53—60. *Sz.* 42—46 mm.

Hím és tojó fölváltva, három hétnél valamivel tovább, ülik a tojásokat, fiókáikat igen féltik s bátran védelmezik. Fészkek tájára tévedő nagyobb ragadozó madarakat, sasokat is megtámadnak. Hangja, mint különösen REZSŐ trónörökös kiemeli, igen szép hangzású s inkább valami éneklő madárra emlékeztet, mint sasra, füttyülő *tü-tü-tütütü* vagy éles *kei-kei*. Daczára, hogy a legkisebb sasunk, mégis vérengző és vakmerő ragadozó. Leginkább apró madarakkal, gyíkokkal, kisebb emlősökkel táplálkozik. A kisebb szárnyas vadnak veszedelmes ellensége, mert nemcsak ültében,

* Ezt talán azért teszik, hogy a régi korhadó, ronda fészkek tetejét elfödjék s a piszkot betakarják. ALMÁSY barátom úgy vélekedik, hogy a fészkekben kifejlődő sok élősködő ellen védekeznek így.

hanem reptében is ügyesen elfogja martalékját, még a galambot is. Nem irtalmazhatunk hát neki s legbiztosabban fészkenél keríthetjük meg; de buhu-kunyhóból is sikeresen lőhető. Azt tapasztaltam, hogy nem oly vad, mint a nagyobb sasok; így Temesmegyében, egy fasorban, kocsin alig 30 lépésnyire bevárt.

D. ALCSALÁD.

SÓLYMOK.

FALCONINAE.

Leginkább csőrük jellemző, mert a felső káva élei, a kampó előtt, *fogszerűen* kinyulnak s ennek megfelelően az alsó káva élein kivágás van; szárnyuk hosszú, hegyes, a második, vagy a második és harmadik evező leghosszabb; a csüd középhosszú. Kiváló repülők, bátran, nyílszerűen lecsapva, mintegy «leütik», «lerugják» áldozatukat. Egész megjelenésük nemes, ragadozási módjuk pedig oly ügyes, hogy e tekintetben a többi ragadozómadarak alig versenyezhetnek velük, még a héják és karvaly sem. Kizárólag önerejükkel szerzik prédájukat. Fákon, de épületeken is fészkelnek s tojásaikat sötét, erős foltozás, mely a héj egész felületére terjed, különösen jellemzi.

83. NEM;

VÉRCSE.

CERCHNEIS *Boie* 1826.

A vércsék természetök szerint a sólymok parasztjai. Termetükre kisebbek, tollzatuk puhább; farkuk elkerekített; csüdjük valamivel hosszabb a középső ujjnál. Ragadozási módjuk sem oly vakmerő, mint a következő nem fajaié s különösen jellemzi őket, hogy prédájukat kémelve, a levegőben egy helyen «függnek», «sátoroznak», «lebegnek» s azután csapnak le. Főleg rovarévők és az egerek pusztítói.

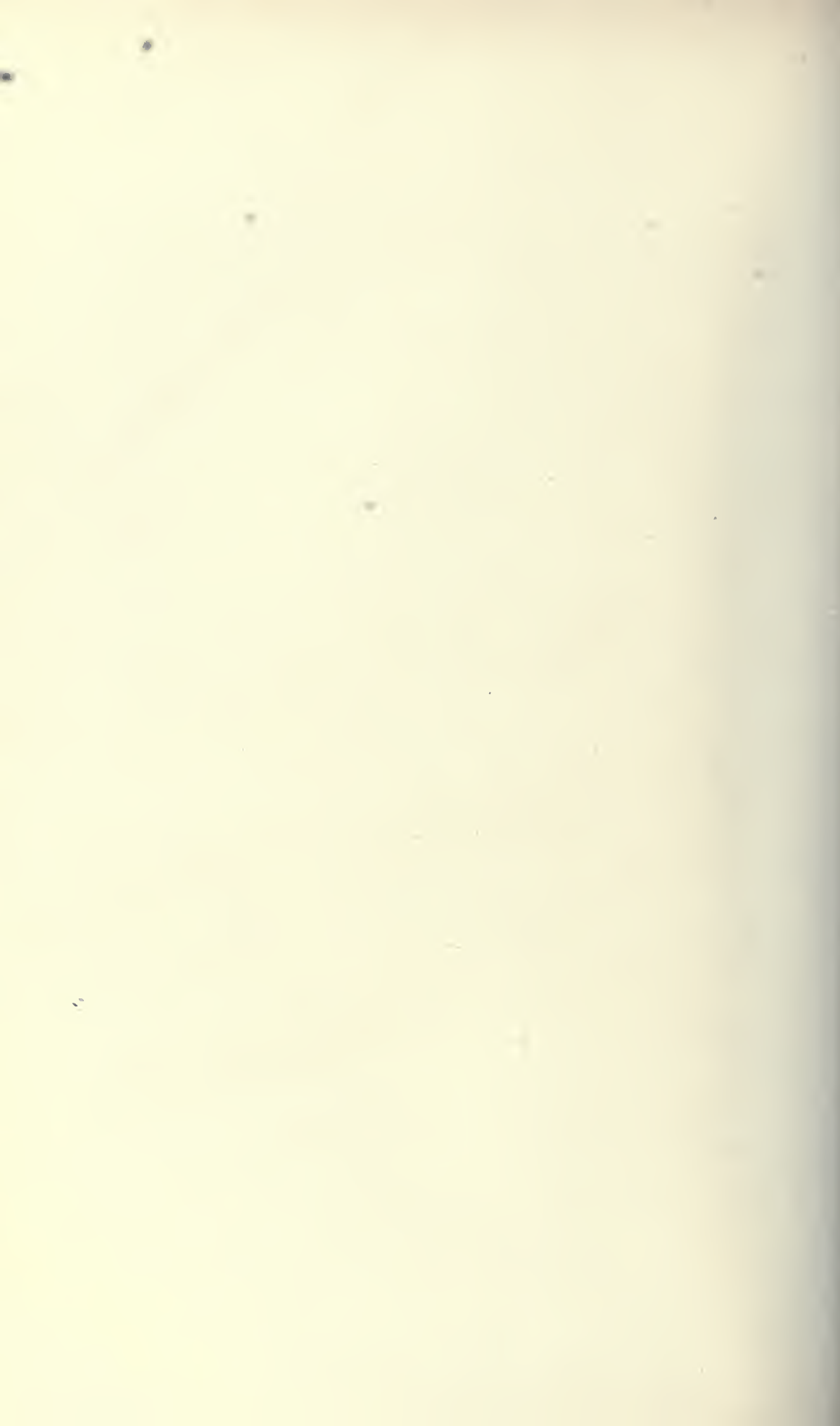
$\frac{1}{3}$

KÉK VÉRCSE

CERCHNEIS VESPERTINUS (L)

VÖRÖS VÉRCSE

CERCHNEIS TINNUNCULUS (L)

A VÖRÖS VÉRCSE.

Cerchneis tinnunculus (L.) 1758.

XI. Tábla.

[*Falco tinnunculus* L. — *Falco alaudarius* Gm. — *Tinnunculus alaudarius* GRAY. — *Tinnunculus tinnunculus* HEUGL.

Népies nevei: vércse (Vasm.); széjjel- v. szélleljátszó (Erdély); szélb . . . ó (u. o.)

Jegyei: galambnagyságú, de sokkal nyulánkabb; háta halavány rozsdabarna, az öregeknél ritkás háromszögletű sötét foltozással, a tojónál és a fiatalabbaknál inkább harántsávolyokkal; alsótest rozsdásfehér, sötét hosszanti foltokkal; viaszhártya és láb sárga, *karma fekete*, csőre töben sárgás, majd ólomszürke, kampója feketés, szemei sötétbarnák.

Leírása. *Öreg hím:* fejteteje hamvasszürke, finom fekete szárfoltozással; háta és szárnyfödői halvány rozsdabarna alapszínen fekete, háromszögletű, kisebb-nagyobb foltokkal; torka fehéres; a bajusz sötét-szürke; az alsó test rozsdásárga, a begyen hosszukás, a mellen és oldalakon cseppalakú, sötétbarna foltokkal; farkalja és czombjai egyszínűek; szárnyalja fehér, fekete foltokkal; az evezők sötétbarnák, keskeny, világosabb szegélylyel, belső szélők fehér, nagy, fűrészfogazás alakú rajzotattal; farkesíkja és farka hamuszínű, a tollak szárai, valamint a fark végén levő széles sáv fekete, a fark hegye azonban fehéres. A *tojó* alul, mint a hím, csakhogy valamivel világosabb alapszínű; felül, úgy farka is halvány rozsdabarna, a fejen és nyakon sötét hosszanti sávokkal, különben harántsávolyokkal, a farkon is, melynek végén szélesebb a fekete sávoly. A *fiatalok:* a tojóhoz hasonlóak.

Mértéke: *H.* 32—35; *Sz.* 23·3—25·8; *F.* 15·5—17·1; *L.* 4·1—4·6; *Cs.* 1·7—1·9 cm.

A vörös vércse egész Európában fel a Sarkkörig, sőt azontúl s ugyanez övben Ázsiában Japánig, valamint Észak-Afrikában is előfordul. Japánban valamivel sötétebb fajtája a *Cerchneis tinnunculus japonicus* helyettesíti. Magyarországon igen gyakori s legismertebb ragadozó madaraink közé tartozik. Városok nagyobb épületein, tornyokon, váromokon, sziklafalak körül, mezőkkel határos, vén, száradt sudarú facsoportokban, az alföldi ákáczosokban, kisebb erdőrészletek szélein, előhegyekben,*

* Erdélyben a sziklás hegyekben felterjed a havasokig.

fasorokban szeret kiváltképpen tartózkodni és fészkelni; az erdő mélyét mindig kerüli. Innét azután táplálékát keresni kijárogat a rétekre, mezőkre. Tartózkodási helyeinek különfélesége szerint fészket is többféle-képpen rakja meg, sőt sok esetben nem is épít, hanem elhagyott szarka-vagy varjufészkekbe telepszik. Faodvakban, sziklarepedésekben, az épületek diszítéseiben vagy fülkéiben szintén gyakran fészkel. Alkalmas helyeken, főleg vén fájú, legeltetett erdőkben, a hol csókák, vadgalambok, harkályok, seregélyek stb. költenek, aránylag kis helyen 10—15 vércesfészket találhatunk. Háztáját hamar elárulja, mert a párok folyton ott repkednek s visító, hangos *kli-kli-klü, klü, kli, kli* szavukat hallatják.

Népünk jól ismeri s költését PETŐFI annyira jellemzőnek tartotta, hogy nem nélkülözhetette «Az Alföld» költeményében sem:

«A esárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés homokban,
Oda fészkel a visító vércse
Gyermekektől nem háborgatottan.»

Legnagyobb részök a telet melegebb égővekben tölti s csak egyesek maradnak vissza nálunk télen is, különösen ha az időjárás enyhébb. Tavasszal azonban már korán beállítanak s megjelenésök országos középnapja: *márczius 14-ére* esik. Költésük főideje április második fele, mikor is a tojó 5—6 gömbölyded alakú tojást tojik, melyek sárgásfehér alapszínen annyira vörösbarnán foltosak, hogy e szinezés majdnem az egész héjat belepi. Néha egyszínű halványsárga tojások is találhatóak, néha meg a vörösbarna foltozásban sötétbarna rajzolatok is mutatkoznak.

Tojásmérték: H. 37—43·3; Sz. 30—32·5 mm.

Alig három heti kotlás mulva kikelnek a fiókák, melyekhez az öregek nagyon ragaszkodnak s fészkek háborítóját jajgató visítással fogadják. Apróságuk kireptetése után mezőkön, réteken, különösen ott, a hol egyes fák is vannak, mindenütt nagy számban találkozhatunk velök. Itt is, ott is alig puskaövésnyi magasságban «függnek» «szítálnak» a levegőben, szárnyaikat gyorsan csapkodva, farkukat kiterpesztve, fejüket kissé lehorgasztva, zsákmány után leskelődve. Majd rövid távolságra elrepülnek s megint sátoroznak addig, míg valami eleségök akad. Ekkor hirtelen lecsapnak s a földön ragadják meg az áldozatukat. Repülő madarat nem igen tudnak elfogni. Ez a sátorozásuk, lebegésök termette az erdélyiek ajkán azt a találó elnevezésüket: «szélléjátzó». Csakugyan játszanak a széllal, levegővel! Pihenésre szeretnek fahegyre, táviródrótra, kazalokra, keresztbe rakott gabnára s más kiemelkedő pontokra szállni.

Gazdasági értékét, sajnos, még manapság sem ismerték el s különösen a kerülők, vadörök igazán irgalmatlanul pusztítják, persze sokszor a lópénz kedvéért. Ezért különösen felhívom reája a vadászattulajdonosok figyelmét is, hagyjanak fel végre régi előítéletes felfogásukkal, mely a tudatlanság s egyenesen a műveletlenség szomorú jele csak, és fogadják védelmökbe ezt az ártatlan madarat, úgy rokonait is. Igazán megszegyenítő, mikor az ember végiglapozza a «Vadászlap» évfolyamaiban évenként megjelenő löjegyzekeket s abban százszám találja a véreséket más hasznos ragadozó madár mellett s csak elenyésző esekély mennyiségben az igazán kártékonyakat! Megfigyeléseim határozottan arra tanítanak — s ezt mindazok is, a kik hosszabb ideig észlelték madarunk életmódját tapasztalhatták, — hogy a vörös vérese *főképpen különböző rovarokkal, szöcskéekkel, tücskökkel, egerekkel táplálkozik*. Számos felbonczoltnak gyomrában húsnál több tücsköt, szöcskét, sáskát és futóbogarakat találtam. Ritkábban akadtam gyomrában gyikocskára vagy apró madármaradványokra. Májusban gyakran cserebogarakkal volt begyök megtömve s nem egyszer lestem meg, mikor a fasorokban a lombok körül röpködő cserebogarakat kapkodták el. Télen az a néhány itt maradozó — mást nem kapván — kisebb nagyságú madarakat is fog s költés alatt, főleg a fiókák etetésénél, szintén reávetemednek holmi apró madarakra, fűrj- és fogolyesírkékre. Hogy ezáltal azonban valami érezhető kárt okoznának — egyenesen tagadom. Az csak olyanformán bírálható meg, mint a legjobb szándékú ember kivételes tévedése; ezért derékségét nem lehet elítélni. S különösen figyelmeztetek arra — legalább a megfigyelés és bonczkés azt mutatta — hogy a madarak közül leginkább magevőket s gazdaságilag közömbös fajokat ragadoz (verebet, sármányt leggyakrabban). Avval a pár fogoly- és fűrjesírkével a vadásznak nem szabad törődnie; adja szívesen, fizetésképpen azért a gazdaságilag kiválóan hasznos működésért, a mit a véresék a mezőn, réten végeznek. Ők legalább tiszszeresen visszafizetik.

A FEHÉRKÖRMŰ VÉRCSE.

Cerchneis naumanni (FLEISCH.) 1817.

[*Falco naumanni* FLEISCH. — *Falco cenchrus* NAUM. — *Cerchneis cenchrus* BREHM. — *F. tinnuncoloides* Natt. TEMM. — *Tinnunculus cenchrus* KAUP.]

Jegyei: kisebb, mint előbbi; az öreg him háta valamivel sötétebb és egyszínű; a csőr foga nagyobb, mint előbbié; különben igen hasonló ahhoz, de *fehér karmai* tőle mindenkor biztosan megkülönböztetik.

Mértéke: *H.* 26—28; *Sz.* 23—24; *F.* 14·4—15·2; *L.* 2·9—3·4; *Cs.* 1·5—1·8 cm.

Dél-Európa, Kis-Ázsia, Perzsia, Turkesztán, Észak-Afrika faunájához tartozik, de egyes helyeken Közép-Európában is előfordul. Hazánkban itt-ott szintén költ; de általában sokkal ritkább, mint előbbi. Vas megyében *Tömördnél*, legelőkre és mezőkre dülő vén tölgyes erdőben, mely a esókáknak, seregélyeknek, harkályoknak, vadgalamboknak, gébicseknek is tanyája, körülbelül 8—10 párban rendszeren fészkel, még pedig magasan fekvő nagy faodvakban. A telet sohasem töltik itt, hanem csak április közepe és vége táján érkeznek meg, szeptemberben azután ismét elvonulnak, még pedig többnyire társaságban. Erdélyben ezt BUDA ÁDÁM és CSATÓ JÁNOS 1890-ben észlelték, mikor Hátszeg körül vagy 150 darabot találtak.

Fészkelő helyeiket hamar elárulják, mindig a fák fölött keringelven s gyakorta szólnak véreseszerű, de sokkal finomabb *gi gi gli glyi gli gi gi* hangon. Költési ideje májusra esik, 5—6 tojást tojik, melyek kisebb kiadásban olyanok, mint a vörös vérese vagy a következő faj tojásai.

Tojásmérték: *H.* 31·8—35; *Sz.* 27—29 mm.

Életmódjában és szokásaiban is részben előbbi, részben következő fajra emlékeztet. A Tömördön fészkelők rendszeren kijárnak a mezőkre élelmők után s nagyon szeretnek az ottani tó (kb. 30 hold nagyságu) fölött és szélein vadászgatni. Ez a kis vérese még inkább, mint az előbbi, rovarokkal, tücskökkel, szöcskéekkel táplálkozik. Alig tapasztaltam, hogy más állatokat is fogott volna, legföljebb egeret. Begy- és gyomortartalma is mindig rovarokból, tücskökből, szöcskékből állott. Lehet, hogy néha egy-egy apró madárkát is elesen; de az bizonyos, hogy kiválóan hasznos és megvédendő madár, mely különösen szöcske- és sáskaszaporodás idejében ott, a hol megjelenik, valóságos áldás.

A KÉK VÉRCSE.

Cerchneis vespertinus (L.) 1766.

XI. Tábla.

[*Falco vespertinus* L. — *F. rufus* SCOP. — *Falco rufipes* BESECKE. — *Erythropus vespertinus* BRHM. — *Tinnunculus vespertinus* GRAY. — *Erythropus rufipes* RIES.]

Népies nevei: hamvas vagy szürke vércse (Alföld); palavércse; vöröslábú vércse; papagályvércse (Velencez).

Jegyei: körülbelül akkora, mint előbbi; lábai, szemköre és viasz-

hártyája élénk sárgászörösek (öregéknél majdnem vörösek), karmai fehéres tövűek, hegyük szarubarnás; szárnya hegyes, hosszú, az első evező hegye belül 3—4 cm.-nyi hosszúságban szűkített. (L. I. köt. 2. kép.)

Leírása. *Öreg-hím*: egészben palaszürke; legsötétebb a fej, szárnyfedők és fark; az evezők szárai feketék, különben fehéres hamvúak (mint a friss szilván); a czombok és farkalja élénk gesztenyevörös. A *tojó* egészen más; pofafoltja feketés; homloka sárgásfehér; toroka, nyaka, nyakoldalai ugyanily színűek; fejteteje és tarkója, úgy a nyak hátulja sárgás rozsdavörös; a tarkó táján finom feketés szárfoltok; a hát és szárnyfedők és a fark hamuszínű alapon, mely a hát elején rozsdás, számos harántesíkkal sávolyozott, a tollak szára fekete, legszélesebb a fark végén álló sáv; az evezők hamuszürkék, belső felők fehér, kerülékalakú foltokkal; az alsó test alapszíne sárgás rozsdavörös (néha rozsdás árnyalatú fehéressárga s ekkor a fejtető is ilyen) feketebarna hosszanti foltokkal. A *fiatalok* is különböznek az öregektől s hasonlítanak a törpe sólyom (*Falco merillus*) tojóihoz és fiataljaihoz; felül barnák, rozsdás tollszegésekkel, alul sárgásfehér alapon erős sötét hosszanti foltokkal.

A csőr töve sárga vagy narancssárga, kampója kékesszürke és feketés hegyű; szemei barnák.

Mértéke: *H.* 26—30; *Sz.* 22·5—24·2; *F.* 11·7—13·8; *L.* 2·8—3; *Cs.* 1·7—1·8 cm.

Ezt a vércsét, mint ritkaságot, Angolországban, Németországban, sőt Finnlandban is találták már ugyan, igazi hazája mégis Délkelet-Európa és Nyugat-Szibéria. Különösen Oroszország déli részeiben igen számos. Újabban, úgy látszik, északabbra is terjed, mint számos megfigyelés tanúsítja. Kelet-Szibériában a *Cerchneis vespertinus amurensis* RADDE helyettesíti, melynek szárnyalja fehér. Nálunk az alföldi vidékeken, különösen vízgazdag területek «homokerdeiben», nagyobb fasoraiban, angol kertjeiben igen gyakori. Ott, hol varjuk, szarkák szívesen fészkelnek — mint akáczosokban is — legörömostebben tanyázik. Mint költözők későn érkezik hozzánk, ápril végén, május elején, az országos középnap szerint: *április 26-án*.^{*} Költözőkészkor, valamint nálunk tartózkodása alatt is, ritkán látni egyedül, mert kiválóan társaságszerető, kisebb-nagyobb csapatokban járó madár. E mellett jámbor, bizalmas. Szép látvány, a mikor csapatban, rügyedző, még nem leveles akáczfára telepszének s úgy üldögelnek ott a tarka tojók, meg az egyszínű hímek, hogy az ava-

* Van egy adalunk: 1890 márczius 31. Hegykő (Fertő) dr. MADARÁSZ GYULÁTÓL, a mi biztosan megfigyelési hiba s ezért nem vehető tekintetbe.

tatlan külföldi madaraknak tarthatná őket. Tényleg hasonlítanak holmi papagályokra, a mit a fehérmegyei nép észre is vett s mint a népies elnevezések közt láttuk, ki is fejezett. A mezők, rétek fölött repkedve — miközben vérese módra többször «lebenek» is — inkább eláruhlják kilétüket. Élelemkeresés közben azonban gyakorta alacsonyan és csapatban járva, közbe-közbe a földről szedegetve prédájukat, — különösen a hamvas hímek — emlékeztetnek a szerkőkre is. A hasonlatosság evezőik színén is bizonyos fokig meg van, úgy szárnyalkatukon. Pihenni nemcsak fákon, kepeken, kazalokon, hanem a táviró drótjain is szoktak. Vadásztatásuknak csak a késő esti órák szabnak határt, mikor elvonulnak fészkelő helyök közélébe. Május közepén és második felében költ. Fészket nem épít, hanem elhagyott szarka- és varjufészkekbe rakja 4—5 tojását, melyek a vörös vérese tojásaihoz igen hasonlóak, de valamivel kisebbek. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: H. 36·7—38·7; Sz. 26·3—31·7 mm.

Fészket és tojásait PETÉNYI S. J. födőzte föl 1826-ban s ő adta madarunk eddig létező legkimerítőbb leírását és ismertetését is, mely azonban csak halála után majdnem 35 évvel később jelenhetett meg.*

18 napi költés után kikelnek a fiókák, melyeket a szülők odaadó gondossággal nevelnek föl. Minthogy fészkelő helyeik telepesek, élénk élet bontakozik ki azok környékén. Gyönyörűen röpködve, keringelve, úszva, felesavarodva, majd hirtelen oldalra csapódva, akár valami fecske, játszadoznak itt a levegőben, gyakorta hallatván *gijgij-gij-gij-gij* vagy *glyi-glyi-glyi-glyi* forma csengő szólásukat.

A fiókák gyakoriságával, megerősödött csapatokban járnak még egy ideig a mezőt, rétet, nádasokat, szántást, legelőt, de augusztus végével és szeptember elejével elköltözködnek melegebb hazába, Afrikába, melynek még délibb részeit is meglátogatják.

A kék vérese gazdaságilag *egyike a leghasznosabb madarainknak*. Nem tudok esetet s kitűnő megfigyelője PETÉNYI sem tudott, hogy csak egy izben is megölt volna madarat. Ellenkezőleg, tápláléka főleg különböző rovarokból, álczákból s ezek között számos igen kártékony fajból kerül ki. Különösen a tücsköknek, szöcskéknek, sáskáknak kiméletlen pusztítója; a hernyókat, bábokat, kukaczókat, szitakötőket, futóbogarakat sbt. épp oly szívesen prédázza. Csak mikor bogárság nem akad, vetemedik békára, gyakra (leginkább megérkezésekor, mert abban az időben még nem fejlődött ki teljesen a rovarélet, vagy mikor hidegebb idő

* HERMAN OTTÓ: «PETÉNYI S. J., a magyar tud. ornithologia megalapítója» cz. diszműben, az 1891-ben Budapesten tartott II. nemzetk. congressus alkalmából kiadva.

jár s a rovarok elbujnak). Kiváló hasznossága pedig leginkább szembe-tűnik akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy éppen azokon a helyeken és pedig tömegesen él, a hol a természetnyelveinket, legelőinket rongáló szöcskék, sáskák, tücskök elhatalmaskodnak s érzékeny csapásként jelentkezhetnek. Madarunk valóságosan belemarkol e túlszaporodás korlátozásába s ha maga nem is, egyéb szárnyasok segítségével mindenesetre lényegesen — mondhatnám első sorban — nyújt nekünk segédkezet. Nem pusztítani kell ezt a mi barátunkat, mint tudatlan puskások teszik, hanem óvni és odabilincselni területünkhöz, a mi különösen úgy fog sikerülni, ha fészkelésében nem háborgatjuk s a szarkák ellövésével — miután azok fészkeiket megrakták — költésüknek több alkalmatosságot szerzünk.

84. NEM:

SÓLYOM.

FALCO L. 1758.

Az idetartozó madarak közt néhány alig nagyobb a véreséknél, leg-többje azonban az ölyv termetét is eléri, sőt annál is erősebb. Tollazatuk simább, merevebb, mint emezeké, a fark vége nem oly elkerekített, inkább egyenes és — valamint csüdjük is — rövidebb. Utóbbi a középujjnál nem hosszabb, lábujjaik nyulánkabbak, vékonyabbak, karmuk erős. Raga-dozási módjuk is különbözik előbbiektől, úgy élelmök is. Ritkán, sőt nem is szoktak «függni» a légben, hanem czirkálva repkednek s prédájukat nem csupán a földön, hanem leginkább a levegőben támadják meg, gyors nekivágással, mert főélelmük madaraktól áll. Ők az igazi «nemes» sólymok.

A KERECSEN SÓLYOM.

Falco lanarius L. PALL. 1811.

[*Falco sacer* GM. — *F. lanarius* GLOG. — *F. cyanopus* TIEN. — *Gennaja sacer* BP. — *Pnigohierax lanarius* CAB. — *Hierofalco sacer* MEV.]

Népies neve: kelecse ny.

Jegyei: ölyv nagyságú, hanem karesubb; a fiatalok viaszhártyája és lábai világoskékesekek, később sárgásba színeződnek; a középső lábujj (karom nélkül) rövidebb a csüdnél; felül barna, némi hamvas árnyalattal s minden toll rozsdásan szegélyezett; a szem fölött rozsdásfehér, fekete

foltos sáv; a fejtető rozsdás, erősen barnán foltozott; a tarkó rozsdásfehér alapon sötétbarnán foltos, a hátsó nyak közepén egy nagyobb sötétbarna folt; bajusza fekete, nem hátorozott; a torok fehér vagy sárgásfehér; az alsótest is ily színű alapon, sötétbarnán hosszant foltos, fiataloknál oly erősen, hogy az alapszint e rajzolat elnyomja, később az tisztábban látszik s a foltozás kirivóbb, mert gyérebb lesz; a fark középső tolla egyszínű, a többi sem sávolyos, hanem széles, kerülékalakú, világos rozsdaszínű foltokkal tarkázott, melyek a tollak *mindkét szélén külön állnak s egymásba nem folynak*, a fark hegye rozsdásfehéres; a esőr kékesszürke, hegye felé mindjobban feketésbe hajló; a szem sötétbarna.

Mértéke: *H.* 49—54; *Sz.* 39·5—40·4; *F.* 19—22; *L.* 5·8—6·4; *Cs.* 2·8—3·2 cm.

Leggyakoribb keleti és délkeleti Európában, Közép-Ázsiában és télen Arabiában, Perzsiában. Hazánkban több helyen fészkel, de közönségesnek nem mondható. Úgy látszik, régebben gyakoribb s mindenestre sokkal ismertebb madár volt, kivált a sólymáztat korában, mert őseinknek kedvelt vadászó sólyma, híres «kelecsenyje» ő. Szárnyát, evező tollait kalpagdíszül szintén előszeretettel viselték; számos történelmi adatunk van erre. Tartózkodási helyeit legszivesebben nagyobb vizek közelében, erdőkben, sziklákon választja. A Duna és Tisza mellékén, a Hanyságban, mocsaras ligetes erdőkben reáakadhatni. Az alföldi erdőkben szintén előkerül; LAKATOS K. Halason és Kalocsánál találta fészkrét. Én ismerem Fehér-, Pozsony-, Temesmegyéből s fogságban tartok egy nógrádmegyei példányt. Az adonyi szigeten, Ercsiben, Pestmegye több helyén, Titelen, Drávafokon és a Fertő körül szintén többször lőtték.* A Hanyságban, a Duna és Tisza mellékén, legtöbbszörre ligeterdőkben, fákon fészkel. A Duna és Morva egybeömlésénél azonban, Dévény várfokán (Pozsonym.), 1885-ben körülbelül 100 méter magasan, a várhegy sziklafalában, üregben találtam fészkrét, melyből 1886 június 8-án négy meglehetősen anyányi fióka közül egyet megszereztem. Ez majdnem 11 évig volt nálam fogságban; megszélidült, nevét értette s hívásra is jött. Nem egyhamar felejttem el azt a napot, mely birtokomba adta! A vár fokáról egy ablakon át ALMÁSY barátommal 30 méter hosszú kötélén bocsájtottuk alá sógoromat a fészkekhez, ki félig a levegőben lógva, csak lábaival támaszkodva, önként vállalkozott e veszélyes kísérletre. Mégis eredménytelenül, mert a kötél rövid

* FRIVALDSZKY J.: «Aves Hungariæ» című művében a 17. lapon *Falco Feldegi* SCHL. alatt felsorolt példányok is e fajhoz tartoznak, valamint dr. MADARÁSZ: «Magyarázó a II. nemzetk. orn. congressus alkalmára rendezett magyarországi madarak kiállításához» című mű 62. lapján ugyanevak F. Feldegi néven említettek is.

volt. A fészekben ülő fiókákat ezután a Morva partjáról golyóspuskával lőttük agyon, egy kiesett sértetlent pedig magunkkal vittünk. Ez volt az előbb említett. Igen érdekes, mert e fészek ősi lakottságára enged következtetést, SCHLEGEL jelēs hollandi ornithologus 1853 október 1-én kelt és PETÉNYIHEZ intézett idevonatkozó levele,* mely szerint a holland sólymászok régen ismerték e fészket és eljöttek Magyarországra, hogy fiókákat szedjenek belőle. Kotlási ideje ápril közepe tájára esik s négy tojásnál ritkán rak többet. Ezek barnássárga alapszínen sötétebben, vörösbarnán és barnán foltozottak, pettyezették.

Tojásmérték: H. 50—57; Sz. 40—43·5 mm.

A kerecsen sólyom télen délebbre vándorol, ritkán marad itt. Úgy látszik októberben, novemberben távozik és márcziusban tér vissza. Idevágó pontos megfigyeléseink azonban nincsenek. Erőtéljes, vérszomjas léteire igen veszedelmes ellensége a vadállománynak, baromfiaknak. Különösen a vizivadban sok kárt tesz, úgy a galambokat is előszeretettel öldöklí. A dévényi fészek alatt danka sirály maradványait és egy majdnem teljesen ép ürgét találtam. Kiméletünkre nem számíthat.

A FELDEGG SÓLYMA.

Falco feldeggi SCHLEG. 1841.

[Az 1841 előtről való nevek *F. biarmicus*, *tanypterus*, *alphanet*, *rubens*, *stellaris* csak zavarók s biztosan nem értelmezhetők. — *Hierofalco Feldeggi* SCHL.]

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi s rövidebb lábujjú, de hosszabb szárnyú; fejteteje rozsdavörös, finom sötét szárfoltokkal; bajusza meglehetősen erős; háta hamvasszürke s nem igen barna; alsó teste sárgásfehér, a begyen rozsdás árnyalattal, cseppalakú feketés hosszanti foltokkal, melyek sokkal ritkábban állanak mint előbbinél; farka sávolyos: viaszhártájaja, és lábai sárgák. Különben — főleg a még ki nem színezettek, fiatalok — hasonlítanak a kerecsenhez. Sokan azt tartják, hogy nem is külön faj, hanem utóbbinak délibb fajtája.**

Mértéke: H. 44—49; Sz. 36·2—38; F. 18—21; L. 4·6—5·6; Cs. 2·7—3·2 cm.

Dalmáciában, itt-ott a Balkán félszigelen s különösen Egyiptomban, Észak-Afrikában honos. Nálunk ritkaság s mindössze HUSZTHY ÖDÖN lékai

* HERMAN O.: PETÉNYI S. J. a magy. tud. ornith. megalapítója, 115. l.

** V. Ö. CSÖRGEY TITUSZ: «Aquila» 1897. 105—139. l. és «Naumann Nat. Gesch. d. Vögel Deutschlands etc.» második kiadás — 1899. — V. kötet 93. l.

gyűjteményében — Báziásról származó — s ALMÁSY Gy. barátom birtokában tudok egy-egy példányt. Azok, melyek a Nemzeti Múzeumban e néven szerepelnek, mint már az előbbi fajnál említettem, kerecsen sólymok, noha nem éppen tipikusak.

A VÁNDORSÓLYOM.

Falco peregrinus TUNST. 1771.

(Kép.)

[*F. communis* GM. — *F. abietinus* BECHST. — *Hierofalco peregrinus* BOIE. — *F. cornicum* BRHM. — *F. anatum* BR.]

Népies nevei: hegyes szárnyú kánya (Szeged); galambfogó héja.

Jegyei: majd akkora mint a kerecsen; az összezsukott szárnyak hegye eléri a fark végét, a pofasáv széles és felül a szem alatt hátra terjed s a fejtető színével összefolyik; a czomb tollazata foltos vagy szalagos; a tarkó világos foltozású; viaszhártyája és lábai zöldessárgák, öregeknél sárgák; szeme sötétbarna; esőre kékesszürke (néha az alsó káva töve sárgás) kampója felé feketedő.

Leírása. *Öreg hím:* fejtető feketés vagy sötét palaszürke; a hát felső része feketésszürke, egyébként felső részei kékes palaszürkék, sötét keskeny szárdfoltokkal és haránt sávolyokkal; a felső farkfedők és a fark világosszürkék 11—12 sötét sávolylyal; az evezők szürkésfeketék, belső felük világos haránt foltokkal; alsó testük fehér, a mell táján némi rozsdás árnyalattal és fekete finom hosszanti foltokkal, alább fekete harántsávokkal és foltokkal. A *tojó* hasonlít a hímhez, csakhogy nagyobb s melle rozsdásabb árnyalatú. A *fiatalok* a kerecsenhez hasonlítanak inkább, csakhogy szárnyuk a fark végét éri; bajuszuk erősebb, szélesebb; farkuk alig foltos (kis kör alakú rozsdás foltok), sötét rozsdafehéres hegyét leszámítva, inkább egyszínű; fejük teteje barna, világosabb szegélyekkel s nem rozsdás; alsó testük sárgásfehér, sötétbarnán hosszanti foltos, mindig ritkábban, mint a kerecsennél.

E sólyom színezetében különben sok eltérés van s nagyságuk is ingadozó, azért faji jegyeire külön figyelmeztetek.

Mértéke: *H.* 38—43·6; *Sz.* 33—37·5; *F.* 18—20; *L.* 5·5—6·3; *Cs.* 3—3·2 cm.

Európa és Ázsia északi és mérsékelt övében tanyázik, sőt ha az észak-amerikaiakat nem tekintjük fajtáknak, ott is. Télre azonban délre

költözködik s Afrikában kalandoz. Nagy földrajzi elterjedése megokolja természetének, színezetének eltéréseit. A délibb Európában előkerülők fekete fejűek, kisebbek (*F. peregrinus punicus*) s Ázsia déli részeiben, Ausztráliában is a typikustól különböző fajtákat találtak. Hazánkban meglehetősen közönséges, szerencsére azonban még sem nagy számban fészkelő. Hegyes,

Vándor sólyom (*Falco peregrinus* Tunst.) és prédája (Tökés réce. — *Anas boscas* L.)

sziklás vidékek erdőiben leginkább szeret tartózkodni, de költözködés közben lapályos erdőkben is csakúgy előfordul. Egyesek néha télen is mutatkoznak nálunk, valószínűleg az északról lenyomultak. Márcziusban foglalja el fészkelő helyeit, s többnyire sziklafalak repedéseiben, oduiban áprilisban alapítja meg otthonát. Ritkábban fákon is költ, ez esetben majdnem mindig más ragadozó madarak, varjak elhagyott fészkeiben. Fészkealja 2—4 (a rendes 3) tojásból áll, melyek alapszíne barnássárga, szürkés

vagy barnás, de leggyakrabban rozsdavörös, erős, az egész héjat sűrűn borító foltozással. A tojó három hétig — még pedig egymaga — ül.

Tojásmérték: H. 47—56. Sz. 37—43 mm.

Ebben a sólyomban egyesül nemének minden jellemző vonása. Bátor, vakmerő, öldöklő, kitünő reptű rabló, mely szárnyas világunk legvérengzőbb ellenségei közé tartozik. Az apró madárságtól kezdve föl a nagyobbakig, minden fajú madarat «levág»; a varjúknak sem irgalmaz, sőt a ludakkal is megbirkózik. Mikor zsákmányát üldözi, mindig föléje kerekedik s oly sebes nyilalással veti magát áldozatára, hogy alakját alig vehetjük ki, csak egy sötét vonalat. Földön ülő állatot — éppen mivel iszonyú erővel vág — nem tud fogni, azért csakis repülő, legföljebb fán ülő madarakat üldöz. Oly biztosan csap a kinézett madárra, hogy alig téveszti el célját. Láttam, a mint tőkésréce-csapatba vágott; hiába igyekeztek a megrémült réczék minden ügyességöket összeszedni, a zsivány kimarkolta áldozatát s leszállt vele a nádtorzsra, hol elköltötte. A galambokat is hamarosan elfogja, sőt előszeretettel jár nyomukban. Foglyot, fürjet, fáczánt szintén sokat elemészt, valamint faldokat is. Félnék is tőle a tollasnépek rémitően! De maga is tudatában van bűnösségének, mert kerüli az embert; vad és óvatos, vigyáz a bőrére, melynek az ember méltán ellensége. Hangját ritkán hallhatjuk, legtöbbször még fészke táján s *giak*, *gjak*, *gajak*-szerűen hangzik. NAUMANN szerint károosságát még az is fokozza, hogy fogott prédáját kányák s más ragadozók gyakran kizavarják karmai közül; vagyis addig kergetik, üldözik, míg azt elbocsájtja. BREHM megfigyelte, hogy egy vándorsólyom egymásután három kacsát fogott s mindegyiket kierőszakolták tőle a kányák, csak a negyedikkel szállhatott odább. Ez a tulajdonsága tehát valóságos bérenczmunka; ügyetlenebb ragadozók az ő ügyessége árán jutnak falathoz.

Mindenképpen megérdemli a halálos ítéletet, mert a szó szoros értelmében zshivány, mely az embernek hasznot semmit sem tesz, de annál több kárt. A buhú-kunyhóból, úgy fészke táján legsikeresebben pusztítható.

A KIS SÓLYOM.

Falco merillus GERINI 1767.

[*Falco* æsalon TUNST. — *F. regulus* PALL. — *F. lithofalco* GM. — *Hypotriorchis* æsalon GRAY. — *Lithofalco* æsalon HUME. — *F. cæsius* M. & W. — *Aesalon* æsalon KAUP.]

Népies nevei: törpe sólyom, téli sólyom.

Jegyei: kisebb — főleg a hím — mint a vércse és rövidebb farkú;

az összezsukott szárny a fark kétharmad részét befödi; az első és második evező hegye belső felén kivágott; bajusza gyenge; a viaszhártya és lábak sárgák (fiataloknál zöldesbe hajlók); szeme sötétbarna.

Leírása: A *fiatalok* és a *tojók* kis kiadásban a vándorsólyom fiataljaihoz és a kerecsenre emlékeztetnek, de a karvalyra is; utóbbtól alsó testök különbözik, mely fehéres alapszínen, erősen barnán hosszant-foltos, a czombok foltjai keskenyek, a torok és nyak (alul) fehér, az alsótest tollszárai hegyük felé feketések; a szem fölött fehéres sáv; fej-tetejük rozsdabarnás, fekete szárfoltokkal; nyakuk fehéres, barnán foltozott; felső részük szürkésbarna, halvány, rozsdás haránt foltokkal, főleg a tollak tőfelén; az evezőkön halvány rozsdás kerek foltok; a fark rozsdásfehéres és szürkésbarna haránt sávolyokkal tarkított. A nálunk megfordulók legtöbbszörre ilyenek; ritkábban akadunk kiszínezett *öreg hímre*, melyhez különben az öreg, háromszor vedlett, *tojó* is hasonló. Ennek fejeteje és felső részei — kivéve a nyak (felülről nézve) rozsdás, feketén foltozott örvszerű rajzolatát — szürkéskékek, vonalas fekete szárfoltokkal; a fark középső tollai egyszínűek, végükön fekete, széles sávoly, hegyükön világosabb szegés, a többi tollak belső felükön elmosódott, feketés haránt foltozásuak, egyébként a fark olyan, mint a hát, szárai feketék; az első evező külső széle fehéres, a többi palaszürke, belső felük fehéres haránt foltokkal; alul a nyak, torok fehér, egyébként halvány rozsdavörös, főleg az oldalakon átsillámló fehérséggel és feketebarna szárfoltokkal, melyek a mell és has táján legerősebbek; a czombok sárgásrozsdás színűek, finom fekete szárfoltokkal. Lábai és a viaszhártya sárgák, szemei barnák, csőre szaruszürke.

Mértéke: *H.* 25·5—29·6; *Sz.* 20—22·4; *F.* 11·5—14; *L.* 3·5—4; *Cs.* 1·6—1·9 cm.

Az 57° é. szélességtől fel a magas északig Európában, úgy Ázsiában költ. Egyes költő párokat Közép-Európában is észleltek ugyan, de csak mint ritkaságokat, mert igazi otthonuk a hegyes tundra. Tromsönél a 69° é. sz. közelében a Flöifjeld-hegyen találkoztam vele. Nálunk ősztel különösen októberben, novemberben jelenik meg s télen át nem ritka. Költözkdései leterjednek Afrikáig. Téli madarainkat leginkább ez a kis, elvetemedett szárnyas rabló tizedeli. Vakmerősége annyira megy, hogy nagyobb madarakat is megtámad s szárnyuk aljába vág, szinte testökbe furakodik, míg csak elbágyadva le nem hullanak. Hiteles megfigyelések bizonyítják, hogy vadludakkal többször próbált így szerencsét s a lelőtt lúd szárnyalójából repült ki, a vadász nem kis ámulatára. Igazi tollas menyét!

Minthogy leginkább az annyira hasznos czinegékét, harkályokat, foglyokat pusztítja, legkiméletlenebbül üldözendő.

A KABA SÓLYOM.

Falco subbuteo L. 1758.

[Hypotriorchis subbuteo BOIE. — F. barletta DAUD. — Dendrofalco subbuteo GRAY.]

Népies nevei: herjóka (Békésm.); fekete vércse (N.-Kanizsa); kaba (Nógrádm.)*; szakállas vércse (M. Szecsöd, Vasm.).

Jegyei: körülbelül akkora mint előbbi; az összecsucott szárnyak hegye a fark végeig vagy azon túl ér; első evezőjének hegye belső felén kivágott; középs lábujja igen hosszú; bajusza erős, kirívó s mint a vándorsólyomnál, a szem alatt összefügg a tarkó színezetével; viaszhártyája, lábai szürkéssárgák vagy sárgák; szemei sötétbarnák; csőre töben sárgás, azután kékesszürke, kampója fekete.

Leírása. *Öregek:* fejtető barnásfekete; a tarkó alatt rozsdásfehér tarkázat, egyébként felső részei barnás palaszínűek, kékes hamvazattal; az evezők belső felén rozsdásfehér haránt foltok, épp így a farktollak belső felén rozsdás haránt sávok, melyek a tollak külső felére nem terjednek; a középső farktollak olyanok, mint a hát s egyszínűek; a torok, nyak, az oldalakra is terjedve, tiszta, egyszínű fehér vagy sárgásfehér; az alsótest ilyen alapszínen erősen, kirívón feketén hosszantfoltos; a farkalja és czombtollazat rozsdavörös. A *fiatalok* felül sötétbarnák, sárgás tollszegésekkel tarkítva, alul halvány rozsdasárgás alapszínen, erősen barnán hosszantfoltosak; a farkalja és czombtollazat rozsdássárga.

Mértéke: *H.* 29—34; *Sz.* 24·5—27; *F.* 13—15·2; *L.* 3·3—4; *Cs.* 1·7—1·9 cm.

Közép- és Észak-Európában, Szibériában honos s felterjed majdnem a Sarkkörig. Délen ritkábban költ. Mint költözködő hozzánk márczius közepén és második felében, az országos középnap szerint: *márczius 28—29-én* érkezik. Legszívesebben mezőkkel határos erdőszélekekben, irtások, vágások kiemelkedő magfáin, kisebb, szabadabb fás részletekben üti föl tanyáját: a síkságon csak úgy mint előhegyekben. Fészket is ilyen helyeken találhatjuk, bár maga nem is igen épít, hanem elhagyott varjúfészkekbe telepszik, sőt lakott fészkeket is elfoglal. Április vége felé és májusban költ, 3—5 darab, sárgás alapszínű, rozsdavörösen, sárgászörösen

* Boszniában a vándorsólyom: *koba*.

fröcscentett és foltozott, ritkábban barnásan is rajzolt tojását körülbelül három hétig kotolja.

Tojásmérték: H. 36—42; Sz. 29·5—33 mm.

Lényében a vándor sólyom kisebb kiadása; kitünő «vágó» és mérész, öldöklő, ügyes ragadozó. Az erdők széleiből kilátogat a mezőkre, rétekre vadászgatni, alkonyatkor azonban ismét vissza tér otthonához. Hangja *kek, geg, kek, geg* szótagokra emlékeztet. Leginkább kisebb madarakat fecskéket, pacsirtákat, rigókat, de fürjeket és foglyokat is ragadoz s nagy pusztítást visz köztük véghez; alig enyhítheti e káros tulajdonságát az, hogy szöcskéket, sáskákat, szitakötőket, nagyobb rovarokat is bőven fogdoz.* Dr. Assmüss 12 példány gyomrában talált méheket, némelyikben 18 darabot s így mint a méhészet ellensége is szóba jön. Szeptemberben és októberben távozik tőlünk s ez időben leggyakrabban látható.

XXVII. CSALÁD.

BAGOLYFÉLÉK.

STRIGIDAE.

A baglyok életmódja és külseje annyira jellemző, hogy más madarakkal alig téveszthetők össze. Alakjuk tömzsi, mert rövid nyakuk, gömbölyű macskaszerű fejük van, szemeik nem a fej oldalán vannak, hanem előre tekintenek, a mi valóságos «arcot» kölcsönöz nekik, melyet körszerűen tollkoszorú határol és sűrű, kemény tollazat borít. A tollkoszorú csak kevés fajnál hiányzik. Testöket lágy, dús tollazat fűdi s még az evezők és fark is puha, a tollsugarak inkább rojtosak, nem keményen összeállók, úgy hogy reptük teljesen nesztelen. Csőrük tövét kemény, szörszerű tollazat fogja körül, melyből éppen csak kampójuk, a kávák hegye látszik ki. Lábuk is igen jellemző, mert a hátulsó ujj vetélő, azaz előre vagy oldalra fordítható oly formán mint a harkályoknál. Csüdjük és lábujjaik többnyire apró, finom tollazattal vannak borítva. Legtöbb bagoly éjjeli madár s a nap szakát nyugalmas pihennéssel tölti valami faoduban, üregben, fülkében. Éjjel azonban zsákmány után látnak s madarakat, kisebb emlősöket, rovarokat stb. ragadoznak. A sötétben nagy szemöknek kitünő hasznát veszik, de nem áll, hogy nappal nem látnak. Fészköket leginkább fa- és sziklaodvakba, üregekbe, sőt a földre rakják, vagy elhagyott varju-

* Többször találtam gyomrában néhány *Dyticus* vizi bogár maradványait, cserebogarakat.

és ragadozómadár-fészkeket foglalnak le. Tojásaik rendszeren gömbölyűek, tiszta fehérek. Más madarak a nappal mutatkozó, gúnyasztó baglyokra igen haragusznak s mérgesen reájuk támadnak, össze csoportosulnak körüle.

A) ALCSALÁD.

FÜLESBAGLYOK.

BUBONINAE.

Fejtetejök oldalain egy-egy fülszerű tollpamat. Arczuk tollkoszorúja, «fátyola» nem feltűnő. Szemeik sárgás és vörösbarna színűek. Ide tartoznak a legnagyobbakon kívül, közép- és kicsi termetű fajok is.

85. NEM:

BUHÚ.

BUBÓ. *Dum.* 1806.

A csőr valamivel hosszabb mint magas; a csüd valamivel hosszabb a közép ujjnál; a lábat fedő tollazat a karmokig terjed; az 1-ső és 6-ik evező körülbelül egyforma hosszú, a 2—4-ik a leghosszabb; a fark hosszabb mint a szárnyhosszúság fele.

A BUHÚ.

Bubo bubo (L.) 1758.

[*Strix bubo* L. — *Bubo ignavus* FORST. — *Bubo maximus* FLEMM. — *Bubo atheniensis* BP. — *Bubo germanicus* BRHM. — *Bubo microcephalus* LEACH. — *Bubo europæus* LESS.]

Népies nevei: nagy bagó, nagy füles bagó vagy bagoly.

Jegyei: teste ludnagyságú, erős termetű s azért más fülesbaglyunkkal nem téveszthető össze; felül rozsdasárga, barnásba hajló, fekete, széles hosszanti foltokkal, fülei feketék; toroka fehéres, egyébként egész alsó teste rozsdasárga, a mellen erős sötét szárfoltokkal, melyeket a has táján finom vonalas sávolyok helyettesítenek, a lábakat fedő tollazat rozsdasárga, szintén sötéten, finoman sávolyozott. A *tojó* nagyobb, fülei rövidebbek, alapszíne sötétebb. Csőre fekete, szemei vörössárgák.

Mértéke: *H.* 57—64⁵; *Sz.* 46—48; *F.* 24—28; *L.* 7—8⁵; *Cs.* 4¹—4⁷ cm.

Majdnem egész Európában fel a magas északig, úgy Észak-Afrikában (főleg az Atlasz-hegységben) és Ázsiában Khináig terjed. Az északi buhúk általán világosabb, fehéres és szürkés alapszínűek, a déliek sötétebbek. Közép-Ázsiában, de már délkeleti Oroszországban is világosabb, és nagyobb fajtában él (*Bubo bubo turkomanus* EVERS. 1835.). Magyarországon részben sziklás, szakadékos hegyi erdőkben, részben a Duna-szigeteken és ösligeteken tartózkodik. Leggyakoribb Felső-Magyarországban a Kárpátokban, úgy Erdélyben és az Al-Duna mellékén. Nálunk állandó madár, legfőljebb a meddők és még nem ivarérett példányok kószálnak el. Az erdőből néha a mezőkre is kilátogat. A Velencei tó partján egy ízben — éppen vadászni indultunk — a halászok fogtak egyet, *Csalán* (Fehér m.) a lovasberényi erdők közelében, 1898 októberben is látták. Faodukban, sziklarepedésekben, magas földpartok üregeiben s elhagyott nagyobb ragadozómadár-fészkekben, néha azonban, mint LINDAUER Baziás táján, a «Papina doliná»-ban, észlelte, sűrű aljban a földön vagy levágott törzs hajtásai közt a csonkon is költ. Az Al-Dunánál réti sas fészkekben találtam megtelepedve.* Márczius végén, még inkább áprilisban, 2—3 tojást (ritkán négyet) rak, melyek három hét alatt fakadnak meg.

Tojásmérték: *H.* 53—63; *Sz.* 46—51 mm.

A buhu nappal valami vastag ágon, oduban szunyókál s alkonyatkor vadászik. Bátor, elszánt állat, mely otthona tájáról még a nagyobb sasokat is elzavarja s erősebb emlősöket, őzgidákat is ragadoz sok más kisebb mellett, csakúgy mint madarokat, szárnyas vadat, még pedig fáczánt, fajdot, foglyot, fürjet. Ha mást nem kap, megelégszik nagyobb rovarokkal, békákkal, gyikokkal, kigyókkal is; PAUSINGER pizstráng lopáson is érte. Nyulat, ürgét, hörsögöt és egeret különösen sokat púsztít, úgy varjukat is. FÖLDES J. Palánka vidékén megfigyelte, hogy a vízi patkányokat (*Arvicola amphibius*) különösen pusztítja s így bizonyos helyi hasznót is tesz. LINDAUER Baziás körül a buhúfészkeknél legtöbbször hörsögöket, patkányokat, egereket, ürgét, réczéket és más mocsári- és vízi madarokat, fekete rigókat, csaláncsucsot (*Pratincola*) talált. MOJSISOVICS szerint a Drávafokon egy fészkealjlat (Körös-erdőben) az öregek főleg macskabaglyokkal (*Syrnium aluco*) neveltek föl; ugyan ő megjegyzi, hogy a Fruska-Gora tá-

* ERTL GUSZTÁV erdőmester egy 1866-ban talált buhu fészket az utóbbi években is lakva talált. Lehet, hogy egy és ugyanaz a pár tanyázott benne — 32 év óta!

ján, a Száva-ligetekben élő buhuk *igen sok ürgét* pusztítanak. ERTL G. tapasztalta egy buhú fészeknél, hogy az odahordott zsákmány maradványai javarészből nyulból, fogolyból és — a mi legérdekesebb — *pisztrángokból* állottak.* Találkozott ezek közt egész pisztráng is. Pisztrángabláson ERTL még máskor is érte a buhút. Így hát a halászatnak is ellensége.

Hangja mély huhogás, nevéhez hasonló, mely estenként és hajnalban félelmesen hangzik; fészeknél éles *kväk, kväk*, formán is szól. Napközben hollétét többnyire a varjak és ragadozó madarak árulják el, mert ezek esküdt ellenségei. Hacsak ügyesen nem cserkéljük meg, fényes nappal sem férközhetünk közelébe, mert rendszeren lőtávolon kívül menekül, bárha nem is valami messze. A fán ülve — leginkább magasan, vén fákon szeret — gyakran nem tudjuk megkülönböztetni valami vastagabb ágtól. Egy alkalomkor egy buhút üldöztem, mely vastag ágú feketenyár sudarába szállt. Oda lopózkodva, távesövemmel kinéztem magamnak a sűrűben leginkább buhút mutató sötétebb részt, de oda löve, a korona másik oldaláról szállt el a hatalmas madár s lövésem egy darab csonka ágat ért. A fák közt ügyesen repül s gyorsan átvág az ág összevisszaságon.

Gazdaságilag nem tesz kárt, vadászatilag azonban igen nyomós a bünlajstroma. Másrészt azonban a vadásznak is hasznára van, a menyinyiben vele legsikeresebben keritheti meg — buhú kunyhóból — az ártalmas ragadozó madarakat.

86. NEM:

FÜLESBAGOLY.

ASIO *Briss.* 1760.

Kisebb termetűek, sőt igen kicsinyek. Előbbieknek szárnyahegye összecusokottan a farkon túl ér s a szárnyalakja is hegyesebb mint utóbbiaké, melyeknél rövidebb, kerekesebb szárny a jellemző.

* «Aquila» V. (1898.) pg. 299.

AZ ERDEI FÜLESBAGOLY.

Asio otus (L.) 1758.

XII. tábla.

[*Strix otus* L. — *Bubo otus* SAV. — *Otus asio* LEACH. — *Otus vulgaris* FLEMM. — *O. europæus* STEPH. — *O. sylvestris* BRHM. — *Aegolius otus* K. & BL. — *O. verus* FINSCH.]

Népies nevei: fülesbagol, fülesbagó, fülesbagoj.

Jegyei: majdnem varju nagyságúnak látszik, mert laza tollazata hosszú és dús; főszíne rozsdássárga, feketebarna hosszanti foltokkal, fehéres, szürkés, barna és feketés apró tarkázatokkal; a szárny és fark haránt-sávolyos; *fülei feltűnők*, hosszúak; alsó teste rozsdasárgás, fehér és sötétbarna foltokkal, utóbbiak gyakran kettős kereszt alakúak; a lábakat a karmokig fehéres rozsdasárga tollazat borítja; első evezője rövidebb, mint a negyedik. Csőr fekete, szemei narancssárgák. (L. I. köt. 17. kép.)

Mértéke: *H.* 33—36; *Sz.* 29—30; *F.* 15—16·4; *L.* 3·9—4·2; *Cs.* 2·3—2·5 cm.

Leggyakoribb Közép-Európában, észak felé a 63° é. sz.-ig; délen valamivel ritkább. Ázsiában — főleg Szibéria délibb részein — egész Japánig honos, de e világrészben nem terjed annyira északra. Észak-Afrikában szintén találták. Hazánkban nagyon közönséges, hegyi, de rónásági erdőkben is. Tapasztalásom szerint az előhegyek ritkásabb nagy fáin, melyek alatt nyír és fenyő fiatalos van, azután sűrű fenyvesekben, füves vágásokból kiemelkedő nagyobb fákon legszívesebben tartózkodik. Az erdőt nem hagyja el, csak alkonyatkor, mikor a tisztásokra, nyiladékokra, a közeli mezőkre, rétekre huz s ide-oda röpködve vadászgat. Napközben valami sűrű lombú, árnyékos vén fa ágai közt, közel a törzshöz üldögél, egyenes testtartással, félig csukott szemekkel. Bizonyos fákat mintegy kiválaszt magának s ezen sokszor több példányt találhatunk. Nem könnyű azonban észrevenni, mert színezetével csak úgy mint alakjával, roppantul hasonlít valami csonka ághoz s ügyesen alakoskodik. Nem valami vad, mert az ember a fa alatt állhat, mégsem repül el, mintha csak érezné, hogy biztonságban van. Néha azonban — valami nagyobb zajra — mégis szárnyra kap s ekkor vesszük csak észre. Nem repül messze, hanem a szomszéd fák egyikére telepszik s ha utána megyünk gyakran tapasztalhatjuk, hogy furesa fejmozdulatokkal, pislogásokkal méreget a magasból, de nem igen gondol menekésre. Ha az időjárás nem tulságos zord és táplálékhoz juthat, egyesek mindig nálunk telelnek, javarészők azonban

októberben, novemberben elköltözik s csak márcziusban tér vissza. Ugy látszik azonban, hogy kemény madár, mert az utóbbi évek szigorú, hógazdag telein is egy-kettőt mindig láttam. Költözködéskor nagyobb társaságokban jár, de nem olyféle csapatban mint a fogoly, vagy a házigalambok, hanem laza kötelékben, mintha csak véletlenül kerültek volna össze s egyik a másikról alig vesz tudomást. Szalonka hajtásokban egy-egy sűrű füves vágásban gyakran láthatunk ilyen uti társaságot: 10—20 darab suhan át egyenként rövid közökben a nyiladékon. Szalonka-lesen is észlelhetjük többször, hogy a besötétedéssel egyszerre csak 4—5, sőt 10—15 darab is lassú szárnyalással megjelenik a vágás fölött, egyet-kettőt csavarognak, azután eloszlanak, a tisztásokon, úton, erdőszéleken röpködve, élelmet keresve.

Párosodásuk ideje márczius végére esik, mikor is szorgalmasan szólnak *hui, hui, hui*, hangon vagy pedig *huúg, huhug* formán «huhognak», valami vágás fölött repkednek s szárnycsattogtatva igyekeznek választottjuk figyelmét magukra vonni. Fészket nem építenek, hanem elhagyott varju-, örvösgalamb- vagy mókusfészkekbe rakják le 4—6, ritkán 7 fehér tojásukat s három hétig kotolják. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 38—42; *Sz.* 31—34 mm.

Élelmük főképpen különféle egérfajokból áll, de nagyobb rovarokat, békát, vakondot is megesznek, sőt *megszorulva* egy-egy madarat is elkapnak. Télen szeretnek a szérüskertek közelében telepedni — különösen ha ott sűrű ágú fákat vagy még inkább fenyőket találnak — hogy a kazalok körül tartózkodó egereket falatozhassák. Tapasztalásból tudom, hogy az inséget szenvedő s szintén a kazalok közelébe huzódott kiéhezett fogolyra is reá vetette magát a fülesbagoly; de ezt a vétkét elnézhetjük, mert csakugyan olyan elbirálás alá esik, mintha koplaló ember elé, ki a sárgarépát nem szereti, ezt az ételt találánánk. Velenczén, 1894/5 telén, egyik fenyőcsoportban, tavaszig tartózkodott néhány fülesbagoly s élelmők megemészthetetlen részei, melyeket hosszukás gombócok alakjában szoknak kiökrendeni, oly mennyiségekben feküdtek a fák alatt, hogy vékaszám lehetett belőlük gyűjteni. Volt néhány ezer ilyen gumó. Ezeket, valamint a különböző vidékekről, különböző időben lőtt és felbonczolt példányok gyomortartalmát átvizsgálva, azt találtam, hogy *egereken kívül* más alig akadt bennök. *Kimélendő tehát, mert gazdaságilag egyik leghasznosabb madarunk.* Ha a vadászok holmi kihágásokat szemére hánynak, hát igazuk van s érdemes is ennek említése, mint ritka kivételes dolognak, de hogy ilyen szórványos, esetleges «bocsánandó bűnük» miatt csak valamit is elvonjunk a gazdaságra kiválóan hasznos érdemeiből, azt egy-

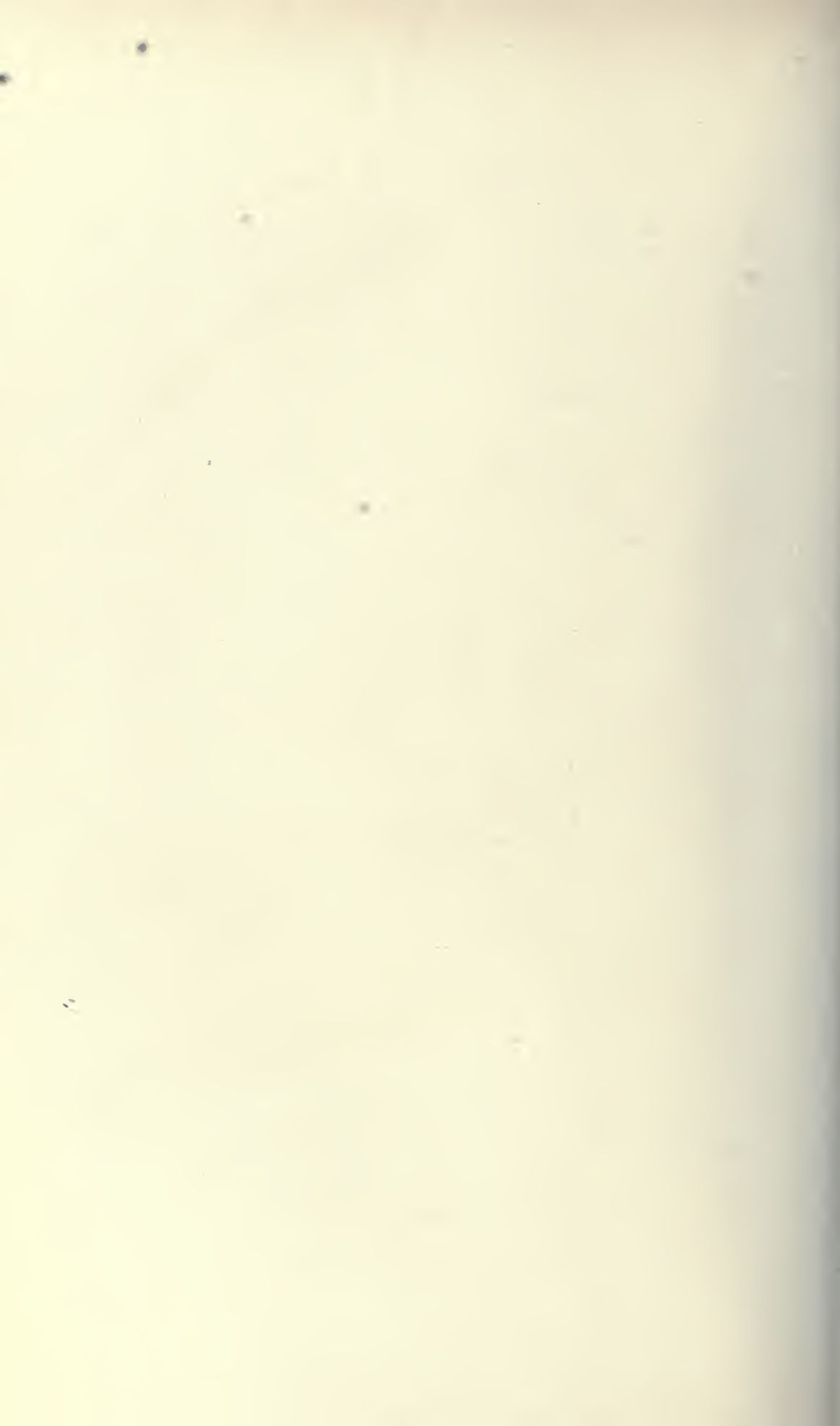
$\frac{1}{4}$

ERDEI FÜLESBAGOLY

ASIO OTUS (L.)

KUVIK

GLAUCIDIUM NOCTUUM (RETZ.)

szerűen nevetségesnek mondhatjuk. Azért ezt a mi munkás, segítő — habár félszeg alakú — barátunkat úgy pusztítani, mint azt löjegyzekeink tanúsítják, legalább is szégyenfoltot vet vadászainkra.

A RÉTI FÜLESBAGOLY.

Asio accipitrinus (PALL.) 1771.

[*Strix accipitrina* PALL. — *Str. brachyotus* FORST., GM. — *Str. palustris* BECHST. — *Otus brachyotus* STEPH. — *Asio brachyotus* MACG. — *Brachyotus palustris* BP. — *Aegolius brachiotus* KEY. & BLAS. — *Brachyotus accipitrinus* MEV.]

Népies nevei: nádi-, mezei bagoly.

Jegyei: akkora vagy valamivel nagyobb mint előbbi, színezete is hasonló, csakhogy alul a hosszanti foltok nem szélesednek ki keresztalakúan s finom rajzolatjai sínesenek, inkább rozsdasárgás és erősen, feketés-barnán foltos, a hasa tája felé a foltok keskenyek, sokszor vonalfinomak, majd teljesen elenyésznek s az alapszín tiszta; álla fehér; lába a karmokig tollas; az első evező hosszabb mint a negyedik; fülei aprók, nem feltűnők, sokszor alig látszók; a fark középső két tollán szemalakú foltok (a világos harántsávolyban a tollszár mindkét felén egy-egy kisebb sötétebb folt). Csőre fekete, szeme világossárga, lábainak gyapjas tollazata halvány rozsdasárga. (L. I. köt. V. és VIII. tábla.) Akadnak példányok — az Al-Duna vidékéről (Temesmegye) kaptam néhányat s láttam még többet is, — melyeknél a rozsdasárgás alapszín *fehér* helyettesítette. (Talán az *A. accip. aegolius* PALL. fajta ez).

Mértéke: *H.* 35·5—39·5; *Sz.* 30·5—31·8; *F.* 3·9—4·6; *L.* 15—16·5; *Cs.* 2·6—2·8 cm.

Inkább északi madár, mely azonban egyes helyeken, ritkábban Közép-Európában, de gyakrabban Dél-Oroszországban, Kaukasusban is költ. Ázsiában szintén előfordul. Világrészünk mérsékelt övében költözködéskor gyakori, így hazánkban is igen közönséges ez időszakban, de fészkelése is bebizonyult nálunk. CZYRK EDE 1894 július 7-én Fogaras mellett, a mundrai mocsárban, lőtt egy tojót, (ez a példány gyűjteményemben van) melynek kottlófoltja (meg az elejlés időpontja) valószínűvé tették itt költését, a mit régebben már LÁZÁR K. gróf is gyanított. 1896-ban végre CERVA Fr. május elején, Szunyog és Ürbő puszták környékén (Pest m.), csakugyan több párban találta fészkelve. A tojások a pusztta földön voltak, füves kutyatej növényzet (*Euphorbia Cyparissias*) sűrű aljában. Ugyan itt ő július 23-án egy fészekaljban három fiókat és két záptojást fődözött

föl, majd egy másikat hat fiókával. A fészkek mellett, illetőleg annak helyénél — mert valóságos fészkekről alig lehet szó — gazdag ételmaradék árulta el az öregek gondosságát; ezek közt cziczikányok (*Sorex* és *Sminthus*) leginkább. 1897-ben LENDL A. dr. praeparatoriumába küldtek egy tojót Magyar-Óvárról, melyben már *márczius 9-én* egy teljesen érett és három félig kifejlődött tojás volt. Utóbbi évben Vas megyében is költöttek egyes párok; így Molna-Szecsődön MOLNÁR LAJOS találta fészket s egy fiókat elevenen hozzám küldött. Magam pedig augusztus elején Sennyénél, majd szeptember közepén a Fertónél láttam egyeseket, a mikor még a vonulás nem indult meg. Tojásai hasonlítanak előbbi faj tojásaihoz.

Tojásmérték: H. 38—42; Sz. 30—32 mm.

Vándorutjában legszámosabb októberben, novemberben mikor nádasokban, kukoriczában, gazos tarlókon, alacsony füves vágásokban bukkánhatunk reá.

Csak oly hasznos és kimérendő madár, mint az előbbi; mert eltekintve az esetleg itt költő néhány pártól, különösen a vonulók — elég hosszú ideig időzve itt — sok egeret elpusztítanak. Erről füves fenyvesekben a hol nappalonta tartózkodnak, meggyőződhetünk s kihányt ételgumóikat meglelhetjük. Ezernél többet vizsgáltam át, de csak egérmaradványokat tartalmaztak. Kiválóan emeli működésök fontosságát, hogy a költözők ősszel egéresapásban sinylő vidékeken nagy számban összegyülekeznek, sőt át is telelnek s kiadóan vetik magukat az elszaporodott kis rágcsálókra. Ezt a megfigyelést többször tettem, így éppen 1897-ben is, mikor Vas-, Sopron- és Mosonmegyékben az egerek annyira elszaporodtak, hogy utóbbi megyében helyenként nem is arattak. Ősszel azután annyi réti bagoly volt e megyékben, hogy egyes vágásokból egyszerre 30 és több darabot kiröppenthetett az ember. Alkonyattájt kiszálltak a mezőkre s mindenütt kalandoztak, vadásztak az egerekre, poczkokra.

87. NEM:

FÜLESKUVIK.

PISORHINA *Kaup*. 1848.

A fülesbaglyok törpéi. Csak a csüd tollas, a lábujjak kopaszok.

A FÜLESKUVIK.

Fisohrina scops (L.) 1758.

[*Strix scops* L. — *Str. giu* Scop. — *Str. carniolica* Gm. (ex Scop.) — *Str. pulchella* Gm. — *Str. zorca* Cetti. — *Scops ephialtes* Sav. — *Scops Aldrovandi* Flemm. — *Scops europæus* Less., Ranz. — *Bubo scops* Boie. — *Ephialtes scops* Keys. & Blas. — *Asio scops* Reihw. — *Scops giu* New.]

Jegyei: testnagysága akkora mint egy rigóé, de egészben tömzsibbnek, vastagabbnak látszik s — rövid farka miatt — rövidebbnek is: fülecskéit lesimítva, azokat nem vehetjük észre: a csüd a lábujjak tövéig apró, tömött tollazatú; egész színezete (mely emlékeztet a nyaktekereshez és kecskefejőhöz) barnásszürke, helyenként fehéres, rozsdás; apró finom czikkázások, pontozások, fekete szárfoltok, melyek hasonlítanak az erdei fülesbagoly keresztes foltjaihoz, sávolyok, tollszegések tarka rajzolatai bőven váltakoznak tollazatán: a válltollak egyrésze fehér, külső széle rozsdás, hegye erős, fekete szegéssel; csőre sötétbarna, szája, szemei sárgák, lábujjai barnák, karmai barnásszürkék, tövük világosabb. Nagysága és színezete bizonyos mértékben változó.*

Mértéke: *H.* 18—20·8; *Sz.* 11·5—12; *F.* 5—6·7; *L.* 2·3—3·1; *Cs.* 1·5—1·8 cm.

Közép- és Dél-Európában, úgy Észak-Afrikában honos. Nálunk több helyen előfordul, de minthogy nappal nem jár s általában igen rejtett életmódot folytat, nem tűnik föl. Nagy-Czenk (Sopron m.) körül öregebb fasorokban a sikságban él; az Őrségben (Vasmegye) úgy Erdélyben előhegyekben, gyümölcsfákkal bővelkedő szőlőkben, szálerdőben. Találtam a Kis-Kárpátok szőlős, erdővel határos lankásain. A hegységek magasabb pontjain is előkerül s észleltem 1000 méternél magasabban a tenger színe fölött. Szelid, nem félös természetű, de meglátni nehezen lehet, mert tollazatának színezetével, alakjával oly remeken alakoskodik, hogy alig tudjuk valami kérges, mohos, csonka ágtól, görestől megkülönböztetni. Leginkább még éles, füttyülő *tjü, tyű, tyiű, tyiü, tyü, tyúj, tyúj* hangja árulja el, melyet párosodáskor hajnalban és este folytonosan hallat. Májusban költ, faodvakba, szőlőházikók fülkéibe rakván le 3—5 gömbölyded, fehér tojását.

Tojásmérték: *H.* 29—31; *Sz.* 25·6—28 mm.

* A Kárpátokban élőket dr. PRAZÁK — főleg felül — sötétebbeknek találja s ezeket külön fajtaként (taczanowskii) különbözteti meg.

Egereket, főleg cziezkányokat, különböző rovarokat, tüesköket, szöcskéket eszik. Hasznos, kiméletet érdemlő madár.

B) ALCSALÁD.

MACSKABAGLYOK.

SYRNHINAE.

Fületlen, gömbölyű, nagyfejű, tömzsi termetű baglyok; némely fajok arczfátyola igen kifejlődött, sugaras kemény, majdnem szörszerű tollazatú, másoknál szinte hiányzik; csüdjük tollas (külföldi nemnél csupasz csüd is van); lábujjak csupaszok, némelyeknél gyapjas tollazattal, vagy ritkás szőrözettel borítottak; szemök sárga vagy sötétbarna. Az északi fajok nappali életet is folytatnak.

88. NEM:

MACSKABAGOLY.

SYRNIUM Sav. 1809.

Kiválóan nagy, gömbölyű fej, a karmokig gyapjas tollazatú láb vagy ritkás szőrözötű lábujjak, köralakú arczfátyol, *barna vagy feketés szem* leginkább jellemzik őket.

AZ URALI BAGOLY.

Syrnium uralense (PALL.) 1771.

[*Strix uralensis* PALL. — *Str. liturata* RETZ., NILS. — *Str. macrocephala* MEISN. — *Str. macroura* NATT. — *Scotiaptex uralensis* SWS. — *Ptynx uralense* GRAY. — *Ulula uralensis* KEYS & BLAS.]

Jegyei: majdnem buhúnagyságú; *farka hosszú, hegye ék alakú*; csőre, talpa és a karmok alsó fele sárgás; főszíne fehéresszürke, alul szürkésfehér vagy barnás, sárgásbarna erős, sötét szárfoltokkal; a farkon 7—8 sötét és világos sávoly; az első öt evező széle rojtos; a láb a karmokig pelyhes tollú; arczfátyola igen fejlett és nem párhuzamosan futó fekete körvonalokkal tarkázott; szeme sötétbarna, szembogara szürkés vagy kékesfekete. Szinezete változékony; majd a szürke, majd a barna uralkodik rajtuk, söt feketebarna példányok is kerülnek.

Mértéke: *H.* 60—63; *Sz.* 37—38; *F.* 24—27; *L.* 5·2—5·9
Cs. 4—4·2 cm.

Ez a bagoly leggyakoribb az Uralhegységben, s általában Európa északi és keleti részeiben, szintúgy egész Közép-Ázsián keresztül az Ochotzki-tengerig. Nálunk, mint újabban bebizonyult, nem is valami nagy ritkaság s úgy Felső-Magyarországban, mint Erdélyben, Horvát- és Szlavonországban költ. Legjobban hegyes vidékek nagy erdőiben szeret tartózkodni. Faodvakban, sziklahasadékokban költ, anélkül, hogy tulajdonképpen fészket rakna. Néha elhagyott ragadozómadár fészkekben is megtelepszik. Két-három, ritkán négy, fehér, kissé hosszúkas tojást tojik.

Tojásmérték: *H.* 48—50; *Sz.* 42—43 mm.

Erőtéljes s nem egészen ártatlan ragadozó, mert nagyobb madarakat, kisebb emlősöket, vadakat is rabol. Nappal is vadászgat s nem annyira éjjeli madár, mint a többi nálunk élő rokona. Mivel tömérdek egeret elpusztít s mókust, szajkót is — melyek károsak — bizonyára hasznot is tesz. Vajjon vadászatilag ártalmas működését a haszon feléri-e? még nincsen bebizonyítva s jövő megfigyelések révén dül majd el.

A MACSKABAGOLY.

Syrnium aluco (L.) 1758.

[*Strix aluco* L. — *Str. austriaca* SHAW. — *Str. sylvestris* SCOP. — *Syrnium ululans* SAV. — *Aluco aluco* KAUP. — *Ulula aluco* KEYS & BLAS.]

Népies nevei: macskabagoly, fejesbagoly, csikorgóbagoly, erdei bagoly.

Jegyei: nagyobbak, vastagabbnak látszik a varjunál, főleg gömbölyű feje nagy; az összezsukott szárnyak hegye és az elkerekített fark vége között a távolság körülbelül 3 cm.; szeme feketés; csőre sárgás, a viaszhártya zöldes; karmai sárgásszürkés szaruszínűek, hegyük sötétebb; a láb majd csaknem a karmokig pelyhes tollú, a karmok előtt a lábujjak körülbelül egy mm.-nyire csupaszok. Kétféle alapszínezetben fordul elő; vagy szürke — ez a *typicus* — vagy rozsdás (*var. stridulum* L., *rufa* SCOP.* Felül sötét szárfoltok, hullámos finom rajzolat, a válltollakon, a hát oldalain végig, úgy a szárnyfedőkön elöl, fehér babalakú foltok, alsó részein szintén sötét szárfoltok vannak, melyeket keskenyebb, töre-

* Állítólag a «rozsdás» inkább lomberdőben, a «szürke» fenyőerdőben tartózkodik. Ha ez bebizonyul, akkor a kétféle alakot fajtáknak vehetjük, ellenkező esetben csak egyéni változatok.

dezett sávocsák kereszteznek; a középső két farktollon elmosódó finom rajzolatok, a többin többé-kevésbé élénkebb sávolyok.

Mértéke: *H.* 37—41·5; *Sz.* 28—29·6; *F.* 16·7—17·9; *L.* 5·4—5·6; *Cs.* 3·4—4 cm.

Európa legtöbb helyén előfordul s felterjed a 60° é. szél-ig, ritkáu magasabbra. A szomszédos Ázsiában is honos, úgy Észak-Afrikában. Hazánkban egyike legközönségesebb baglyainknak, mely vén, odvas fákból bővelkedő erdőségekben tanyázik. Kivételesen — főleg télen, ősszel és tavasszal — kertekben, épületek körül is mutatkozik. Napközben nem igen látni, mert rejtekhelyeit csak alkonyat felé szokta elhagyni, hogy éhét csillapítsa. Márczius lanyhább napjaival, az esti csillag megjelenésével, benne is megmozdul a szív; érzelmeit gyakori huhogásával fejezi ki, mely csendes estéken messze elhangzik az erdőből. *Hú-hú-hú huhu-huhuhu-kúh* és *kú-hitt-kü-itt* váltakozik — babonás embernek «rémes» — szólásában, sikoltozásban; a bagolytojó azonban belőle érti meg a szerelem fellobbant indulatjait. Enyhe időjárásakor, kora tavaszfakadással már februárban kezdenek pár után nézni s márcziusban költenek. Faodvakban, elhagyott varju fészkekben, ritkábban erdők közelében fekvő épületek padlásán alapítják meg tanyájukt. A tojó egyedül végzi, a két—három, ritkán négy, fehér, gömbölyded tojásból álló fészkealj kiköltését s az első tojást letojva, ülve marad a fészken.

Tojásmérték: *H.* 45·5—49·7 *Sz.* 37—40 mm.

A három heti kotlás idejében a hím táplálja párját, azután közösen hordják kómikus külsejű pelyheseiknek a sok mindenféle egeret s néha más élelmet is.

Furcsa külsejével, arcfintorgatásaival, csendes, magába vonult, homályos zugolyokba húzódó természetével, éjjeli életmódjával, egyenes testtartásával, gondolkozó komoly kifejezésével már a régi korban felkelte maga iránt az emberek figyelmét. S minthogy ezek a tulajdonságok, sajátságok, majdnem minden bagolyra jellemzők, általánosan ismeretesek lettek. Népünknel is sok mindenféle czélzásokban, vonatkozásokban, közmondásokban, hasonlóságokban megtaláljuk e biológiai vonások helyes tudását és azok talpraesett alkalmazását. Minő jellemzők és a valóságból indulók például a következő közmondásaink: Bagoly is biró barlangjában. Bagoly is megszokja a napfényt. Bagolyt sólyomhoz hasonlítja. Bagoly a képe, sólyom a szeme. Bagoly mondja verébnek: nagyfejű. Bagolynak is szép a maga fia. Éjjel virraszt, mint a bagoly. Nem lesz bagolynak sólyom fia. Pusztá pajtából is repül olykor bagoly. Többet ér a vén sas ifjú bagolynál. Úgy néz, mint a bagoly. A bagoly is kerüli a

napfényt stb. A tudósokat, filozófusokat is gyakran hasonlítjuk a komoly képű, elvonultan elmélkedni látszó baglyokhoz, nemkülönben az éjjeli foglalkozású — jóban mint roszban járó — embereket, mikor is a könyvei mellett virrasztó munkásnak és a tolvajnak egy azon madár a képes példázója. Igen találó a dunántúli aratók első reggelijének megnevezése is, melyet még sötét hajnalban költenek el: «bagoly fölöstököm». Különben a bagolylyal szemben legtöbbször idioszinkrásiában vagyunk. Félelmes, gonosz madárnak tartjuk, melynek megjelenése, feltűnése nem jelent jót. Ennek révén azután ellenséges lábon állunk vele, a mit egyes vadászok is — kivételes tapasztalatokat általánosítva — segítenek megerősíteni, híresztelvén, hogy pusztítja az apró vadat. Hát mindez nagy tévedés, melynek levét különösen az erdőbirtokos és mezei gazda iszsza meg. Mert kivéve a buhút, a többi, nálunk közönséges, bagolyfaj rendkívül hasznos állat. Temérdek egeret elpusztítanak s e fontos munkásságukban nem utolsó körülmény, hogy nagy ehetők; továbbá, hogy egeres helyeket külön felkeresnek, ott sokszor nagyobb számban megtelepesznek, költenek s csak ha megsemmisítették a környék alávaló kis rágesálóit, húzódnak más helyekre s költenek ott, a hol bőven találhatnak prédát. Az eger- és cziczkányfajokon kívül rovarokat is elemésztenek, sőt egy megfigyelő a macskabagoly begyében az oly káros *Sphynx pinastri* lepkének 75 darab hernyóját találta. Cse-rebogár szintén gyakran van begyükben. Elvértve azonban szárnyasegeret, apró madármaradványokat, vakondot is találhatunk gyomrában, begyében, kivált mikor fiait neveli. Pár napos nyulacsját, fogoly, fürj, fázán-csirkét is rabol néha, de csak mikor egerekhez nem jut s a vadpecsenye kínálkozik.* A mi csekély kárt időszakosan és helyileg így rovására számíthatunk, még csak megközelítőleg sem mondhatjuk hasznosságával egyenrangúnak, sőt evvel szemben elenyészik az. Csakis rendszeres fázánosban, addig, míg a fázánacsirkék kicsinyek, tehet a macskabagoly — úgy az erdei fülesbagoly is — némi érezhetőbb kárt, főleg ha az illető területen *számos párban* költ. Itt természetesen nem igen lehet megtűrni. Más esetben mindenkor védelmünket igényelheti. Ideje, hogy derűreborura ne lődözzék ezt az elsőrangú egerész és társait, hanem inkább gondozásban részesítsék.

* Ujabban megfigyelték, hogy halakat is evett, de silány fajokat. Pisztrángos viznél azonban esetleg valami kárt tehetne, noha ez gazdasági jelentőségének megítélésében természetesen szóba alig jöhet.

89. NEM:

HÓBAGOLY.*NYCTEA Steph.* 1826.

Túlyomóan fehér tollazat, lábuknak a karmokig terjedő rendkívül dús, gyapjas tollazása, nappali életmód, jellemzik e nemnek magas északon lakó fajait.

A HÓBAGOLY.*Nyctea scandiaca* (L.) 1758.

[*Strix scandiaca*, *nyctea* L. — *Syrnia nyctea* MACG. — *Surnia nyctea* KEYS & BLAS. — *Str. erminea* SHAW. — *Str. candida* LATH. — *Str. arctica* BARTR. — *Strix nivea* THUNB. — *Noctua nyctea* BOIE. — *Nyctea nivea* GRAY. — *Aegolius scandiacus* REHW. — *Leuchybris nyctea* MEV.]

Jegyei: majdnem buhúnagyságú; alapszíne fehér, csak a fejtetőn, szárnyfedőkön, háton, alsó testen, evezőkön, farkon vannak feketés, barnás sávok, foltok, melyek félhold alakúak, nyílhegyszerűek; csőre és karmai feketék; szeme sárga. A fiatalok erősebben foltosak, ellenben a vének, majdnem tiszta fehérek.

Mértéke: *H.* 59—66; *Sz.* 42—46; *F.* 24—25; *L.* 5·2—5·4 cm.

Európa, Ázsia és Amerika legmagasabb sarki tájait lakja s még a 82°33' é. szél. alatt is észlelték. Oroszországban vannak legdélibb költőhelyei. Csak ritkán vonul le hozzánk s mindössze néhányszor lőtték Magyarországon területén. 1837-ben Prasiván (Zólyomm.) PETÉNYI szerint két példány lövetett. 1860 márczius 27-én Ungmegyéből egy hím került a Nemzeti Múzeumba s 1892 január első felében egy második, melyet Ujszásznál (Pestm.) ejtettek el. Nálunk tehát gazdaságilag nincs jelentősége.

A KARVALYBAGOLY.*Nyctea ulula* (L.) 1758.

[*Strix ulula* L. — *Str. nisoria* M. & W. — *Str. doliata* PALL. — *Surnia funerea* DUM. — *Surnia ulula* BP. — *Aegolius ulula* REHW. — *Noctua nisoria* CUV.]

Jegyei: hosszabb mint az erdei fülesbagoly, de kisebb testű és karcsubb; farka hosszú, ék alakú; az összecukott szárnyak hegye a fark köze-

péig ér; a 2—4-ik evező külső fele szükített; alul fehér, karvalyszerű, hullámos, feketebarnás sávolyokkal; az arcfátyol oldalain sötét félholdalakú szegés; háta és szárnyfedői szürkésbarnák, fehér, cseppalakú foltokkal; a fejtetőn pikkelyszerű sötét foltozás; az evezők és fark fehér és barnás-szürke sávolyokkal; csőr kénsárga; szemei sárgák.

Mértéke: *H.* 36—40; *Sz.* 24—25; *F.* 17·5—19; *L.* 2·5—3; *Cs.* 2·4 cm.

Európa és Ázsia vidékein honos egész Kamesatkáig. Szigorúbb időjárással télen kissé délebbre lehuzódik s Észak-Franciaországban, Lengyelországban, Észak-Németországban, Dániában, Angliában, valamint Közép- és Dél-Oroszországban is észlelték. Hazánkban mindössze egy-kétszer észlelték; egy 1880 november 7-én Oraviczon (Árvam.) lőtt tojót a Nemzeti Múzeumban van, nemkülönben egy Cs. Somorjáról származó 1897-ből való hím is. 1895 szeptember 26-án a Bükk-hegységben (Zsércz fölött), a «Somfarazat» nevű vágás egyik kiemelkedő magfáján, délután 4 órakor láttam egy példányt. Kezdetben nem is gondoltam *a napfényben sütkérező* madárral, de mikor láttam, hogy bagoly, kíváncsibb lettem. Sajnos, csak golyósfegyver volt nálam, nem véhettem hát neki, mert mikor lőtávokra értem és távesővemmel kétségtelenül felismertem a ritka vendéget — jellemző színezetével és hosszú farkával — csakhamar szárnyra kapott s nem bagolyszerűen, hanem mint valami nappali ragadozómadár, eleresztett szárnyakkal, majd néhány gyorsabb szárnyecsapással szállott el.

90. NEM:

GATYÁS CSUVIK.

Nyctala Brhm. 1828.

Kis termet, dúsan, gyapjasan tollazott lábak jellemzik, nemkülönben az arcfátyol sugaras tollai, melyek a szem fölött rövidebbek, mint alul; a fülkagyló rendkívül nagy. Különben a kuvikra emlékeztetnek.

A GATYÁS CSUVIK.

Nyctala tengmalmi (Gm.) 1788.

[*Strix Tengmalmi* Gm. — *Str. dasypus* BECHST. — *Aegolius Tengmalmi* KAUP. — *Nyctale Tengmalmi* KEYS. & BLAS.]

Jegyei: akkora mint a kuvik vagy halálmadár, de farka és szárnya valamivel hosszabb s lába a karmokig, sűrű, gyapjas tollazattal borított;

1—3-ik evező szükített; színezetre is hasonló a kuvikhoz, csakhogy valamivel több rajta a fehér s tollazata dúsabb. A *fiatalok* kávábarnák, néhány fehér folttal evezőiken és farkukon.

Mértéke: *H.* 23·5—26; *Sz.* 17—18·5; *F.* 8—10; *L.* 2·4—2·7; *Cs.* 2·3—2·4 cm.

Leginkább a Sarkkör alatt, a fenyüövben fordul elő úgy Európában, mint Ázsiában s ha a *Nyctala richardsoni* nem külön faj, Amerikában is. Lapponiában még a 68° é. szél. alatt is észlelték. Délőbb tájakon az Alpokban és hazánkban fordul elő, de Bulgáriában is költ. Azonban már nálunk sem közönséges. Fenyvesekben szeret leginkább tartózkodni, melyek közt egyes nagy, odvas, lombos fák is állnak. Láttam Sopron vidékén és Horvát-Zsidánynál (Sopronm.); Erdélyben igen ritka, Felső-Magyarországban, a Kárpátokban, gyakoribb. KOCYAN A.* azt írja róla, hogy a magas hegyek lakója, s legtöbbet az őserdőkben található. Télen azonban mélyebb fekvésű helyekre s házak környékéhez látogat s a padlásokat is felkeresi. Májusban mohos, elszáradt, vén fákban, többnyire harkálykészítette odvakban költ. Három-hét fehér tojásból álló fészek-alját pusztán a korhadt farészekre rakja.

Tojásmérték: *H.* 29—35; *Sz.* 28—35 mm.

Hangja igen éles és messzehallatszó, *kev, kev kunk, kunk vá, vá, vá.*

Néha nappal is mutatkozik s egerekkel, cziczkányokkal, rovarokkal, ritkábban apró madarakkal táplálkozik. Hasznos, kimélendő madár.

91. NEM:

KUVIK.

GLAUCIDIUM Boie. 1826.

E nemnek nálunk élő fajai legkisebb baglyaink. Termetök rövid, tollazatuk nem igen laza, szemök sárga, *csüdjüket tömött, rövid tollazat borítja, ellenben a lábujjakon csak egyes, ritkásan álló szőrök, serték vannak; arczfátyoluk nem igen feltűnő.*

* Orn. Jahrb. II. 1891. 250—251. l.

A KUVIK.

Glaucidium noctuum (RETZ.) 1800.

XII. tábla.

[*Strix noctua* RETZ. — *Str. passerina* BECHST. (nec LINNÉ). — *Str. mortifera* BECHST. — *Carine noctua* KAUP. — *Surnia noctua* KEYS. & BLAS. — *Athene noctua* BP. — *Noctua veterum* SCHL. — *Noctua noctua* SEEB.]

Népies nevei: halálmadár; esuvik; gurgulya bagó (M.-Szecsöd, Vasmegeye).

Jegyei: alig galambnagyságú és jóval rövidebb; rövid szárnyainak hegye majdnem a fark végéig ér; a 2—4-ik evező majdnem egyforma hosszú; felül szürkés kávébarna; a fejtető apró cseppalakú, a szárny fedők nagyobb gömbölyded foltokkal tarkázottak; a tarkó alatt fehéres tarkázat; a háton egyes fehér foltok, úgy az evezőkön is; a farkon 4—5 sávszerű rozsdás fehér foltozás; a pofák alja fehér, úgy az egész alsó test is, helyenként némi halvány rozsdás árnyalattal; a begy és mell, úgy az oldalak, szürkés kávébarnán erősen hosszant foltosak, a has tisztább; a csüd tollazása fehér vagy néha rozsdássárgásba hajló; csőre zöldessárga; szemei sárgák.

Mértéke: *H.* 22—25; *Sz.* 16·5—17·5; *F.* 8·4—8·8; *L.* 2·9—3·6; *Cs.* 2·3—2·5 cm.

Termetre és színezetre is bizonyos eltérések fordulnak elő, így a déliek rozsdabarnák s a *Glaucidium noctuum glauc* SAV. (meridionalis RISS.) fajtához tartoznak, mely Egyiptomban és Palesztinában fordul elő.

Egész Európában költ, kivéve Skandináviát és az északibb Oroszországot. Hazánkban igen közönséges, közismert madár, mely vén, odvas fáknban, oly helyekről, hol a csókák, vad galambok, harkályok, seregélyek, véresék tanyáznak, ritkán hiányzik. Épp így igen szeret régiebb épületek padlásain, várromokban, templomokban, pajtákban megtelepedni. Habár nappal is találkozhatunk vele, mégis inkább az alkonyat és sötétség madara. Napközben holmi kazalon, vastagabb faágon, karóhegyen, falhasadéknban, ablakban üldögél, de nyiltabb helyen nem sokáig maradhat békében, mert az apró madarak, különösen verebek, hangos csirippeléssel körülserglik s elboszantják, addig hajszolván őt, míg valami félreesőbb helyen megvonhatja magát. Itt azután órákig mozdulatlanul elgunnyaszt, alszik. Megfigyeltem egy kuvikot, mely szobormereven szárnyalá dugott fejjel, egy kéményen, reggeli 9 órától estig, ugyanazon a helyen ült. Furcsa,

visszatetsző külsejét nemcsak a madarak nem szeretik, népünk sem szíveli. Árnyként elsuhanó esti járása-kelése, a háztetőkről lehangzó visítása, mely az éj csendjében kísértetiesen *puhú, tuhú s kui-vitt, kuvik, kivitt, kivitt* formán hangzik, sok babonaságot fakasztott, a mit még az is erősített, hogy gyakran a kivilágított ablaknak repül, a mi ijedős emberek gondolatait hazajáró lelkek, szellemek látogatására térítette. Így született az a hiedelem, hogy a mely házon a kuvik szól, ott haláleset lesz; miért is egyik neve «halálmadár». A «kuvik» és «csuvik» elnevezés hangjára vonatkozik, melyből a képzelgős fül a *ki-vidd, ki-vidd* mondást is kivéli hallani, melylyel a halálmadár figyelmeztet; a mi, ha esetleg beteg van a háznál, nem jelenthet mást: hogy *kividd a temetőbe.*» Hábort, nyavalyát is jósolnak megjelenéséből, mint ezt BOZZAY PÁL versben is feljegyezte:

«Én kiáltom: kuvik, kuvik
És mindenki fél, elbuvik.

— — — — —
S kiáltom kuvik tuhú
S mondják lesz dögvész, háború.»

Még kétszáz évvel ezelőtt MISKOLCZY GÁSPÁR a baglyokat és szárnyas egereket együtt tárgyalja s az «Egy jeles vadkert» cz. munkájában, melyet a tudós és híres Franzius Farkas után fordított, felemlíti az apró madárság bagolygyűlöletét és a bagolyhoz csoportulását, imígy indokolván azt: «Az apró madarak a baglyot egyelsőbbben utálják és sült bolondnak állítják; de azután vészik eszebbe, hogy náloknál okosabb, és mihelyen meglátják, seregenként tódulnak reája, azt itélvén, hogy a nagy feje minden tudománnyal teljes.»

Tartózkodási helyeit nem igen hagyja el; legfőljebb télen, mikor szűkebben jut élelemhez, látogat el a szomszédságba, kertekbe, pajták és szérüs kertek közelébe. Áprilisban pázrik s május elejére esik java költési ideje. Otthonát falak fülkéiben, padlásokon, faodvakban alapítja meg. Fészket alig épít, legjobb esetben néhány száraz szalmaszálat, szemetet hord össze s erre rakja 4—5 fehér tojását, melyek 15—16 nap alatt kelnek ki.

Tojásmérték: H. 33—35; Sz. 26—29 mm.

Fiókáiknak rengeteg egeret, rovarot hordanak a gondos kuvikszülők, sokkal többet, mint a mennyit azok elfogyasztani képesek. Általában az egereket legkiadóbban pusztítják s a rovarokat is. Felbonczoltak begyében majdnem mindig egérmaradványokat, éjjeli bogarakat s különösen sok cserebogarat találtam. Igen ritkán veréb és sármány volt gyomrában.

Rendkívül hasznos, óvandó madár a kuvik, mert még, ha egy-egy madárkát kerít is, nem hasznos, hanem közömbös szárnyasokra esik választása. Sőt, mint megfigyeltem, különösen a verebeket fogja el leggyakrabban; a mivel még bizonyos tekintetben használ, mert főleg ősszel és télen teszi, mikor a pajták, magtárak körül hivatlan vendég a veréb s túlszaporodása nem is kívánatos.

A TÖRPE KUVIK.

Glaucidium passerinum (L.) 1758.

[*Strix passerina* L. — *Str. pusilla* DAUD. — *Str. pygmæa* BECHST. — *Str. acadica* TEMM. (nec GM.) — *Athene passerina* GRAY. — *Surnia passerina* BP. — *Micropteryx passerinum* KAUP.]

Népies nevei: törpe bagoly; kis csuvik; kanakúcz.

Jegyei: akkora, mint a búbos pacsirta; színezete az előbbihez hasonló, felül kávébarna, de ritkásan, apróbban fehérén foltos, inkább pettyes; alul fehér alapszinen — a begy és mell táján erősebben, a has felé ritkásan — hosszant foltos; *apró természetén kívül a karmokig pelyhes tollú lábai, valamivel hosszabb, barna alapszínű s keskeny 4—5 fehérés harántsávolyú farka* leginkább megkülönböztetik a kuviktól; csőre sárga, szemei azonképpen. Néha barna színei szürkések, de még inkább vörnyegesek. A tojó valamivel nagyobb s háta olajbarnásabb.

Mértéke: *H.* 15—18; *Sz.* 11—11·5; *F.* 5·5—5·8; *L.* 1·6—1·8; *Cs.* 1·2—1·4 cm.

A baglyok e törpéje Észak- és Közép-Európa hegyvidékeit, előszeretettel a fenyveseket lakja. A síkságban ritka s inkább magasabb pontokon tartózkodik. Általában nem közönséges s csak egyes területeken fordul elő. Angliában nem találták, az Alpokban, Kaukaszban azonban költ. Hazánkban sem kerül gyakrabban szem elé, de azért rendszeren fészkel a Kárpátokban, Felső-Magyarországban, Erdélyben. Ősszel, télen és tavasszal az előhegyekbe, völgyekbe, kertek közelébe húzódik, azonban mindig rejtett, eldugott életet folytat, a miért is megfigyelése nem könnyű. Lehet, hogy ez okból részesült mindeddig kevesebb figyelemben. Hangja, mint CSATÓ írja, kis kutya ugatásához szakasztottan hasonlít. Nem annyira éjjeli, mint nappali madár. Faodvakban költ, 3—4 fehér tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 30—32; *Sz.* 25—26 mm.

Élelme ugyanaz, mint a kuviké s így éppen oly hasznos, megoltal-

mazandó madár. Különösen az erdőgazdának káros rovarokat még nagyobb mértékben pusztítja, mint amaz.

C) ALCSALÁD.

GYÖNGYBAGLYOK.

STRIGINAE.

Arcfátyoluk a legtokéletesebb, miáltal ábrázatjuk szívalakúvá válik. Valamivel nyulánkabbak, lágyabb tollúak mint a kuvikok s általában nagyobbak is. Csőrük oldalt igen összenyomott, majdnem még egyszer oly hosszú, mint széles; szemeik sötétbarnák, feketék.

92. NEM:

GYÖNGY-BAGOLY.

STRIX L. 1758.

Szárnyuk hegyes, s összecsuksva hegye a farkon túl ér, 1—2-ik evező leghosszabb; a csüd jóval hosszabb a közép ujjnál. Nálunk csak egy faja él.

A GYÖNGY-BAGOLY.

Strix flammea L. 1766.

[*Str. alba* Scop. — *Str. perlata* Licht. — *Aluco flammeus* FLEMM. — *Str. guttata* BRHM. — *Ulula flammea* JAM.]

Népies nevei: gyöngyös bagoly (Erdély); fátyolos bagó (M.-Szeesöd, Vasm.).

Jegyei: körülbelül akkora mint az erdei fülesbagoly, de nagyobb fejű; ábrázata vénasszonyias, fehéres vagy — főleg a szem körül — rozsdás; a lábak nem tulságosan — különösen az ujjak gyéren — tollasok; a középső ujj karmának belsőszéle kissé fűrészkes; a tollazat dús, rendkívül lágy, selymes; első evező hosszabb a negyediknél; felül szép halvány hamúszinű, a szárnyon itt-ott rozsdás, vöröses, fehér és fekete gyöngyözéssel; alul halvány rozsdavöröses vagy rozsdasárgás, sárgásfehér alapszínen apró sötét, helyenként fehér gyöngyözéssel és foltokkal, néha

majdnem tiszta, alig foltos; az ábrázatot rozsdás tollkoszorú szívalakúan szegélyezi; csőre sárgásfehér; szeme sötétbarna, szembogara kékesfekete.

Mértéke: *H.* 33—35; *Sz.* 28—30·5; *F.* 12·8—13·2; *L.* 4·7—5·5; *Cs.* 2·8—3 cm.

Színezete sokszor változó, sötétebb, halványabb, főleg alsó teste halvány rozsdavörös és fehér között különféle árnyalatokban fordul elő. Az utóbbi világos példányok nem kizárólag délen találhatók, hanem Angliában is; Közép-Európában gyakran igen sötétek kerülnek. Úgy látszik nem annyira fajták, mint inkább csak színváltozatok ez eltérések. A világos példányok, melyek nálunk is néha-néha akadnak, a *meridionalis* változathoz tartoznak.

A gyöngy-bagoly szinte az egész világon el van terjedve, kivéve a hidegebb égöveket. Európában a Balti-tenger tájainál és Dél-Svédországnál északabbra nem észlelték. Szintúgy alig található Görögországban és Dél-kelet-Európában sem. Erdőkben nem tartózkodik, hanem valóságos «házi állat», mert régi épületek, várromok, tornyok, pajták, padlások lakója. Hazánkban közönséges, habár azt tapasztaltam, hogy az utóbbi években mintha megfogyott volna; legalább kezeim közé alig jutott egy-két példány s alig néhányszor figyelhettem csak meg, noha előbb gyakran láttam és kaptam. Pedig ezen csak sajnálkozhatunk, mert a gazdasági épületek körül, házainkban többet ér egy gyöngy-bagoly pár, mint sok macska. Nemcsak mert teljesen ingyen teljesítik egérfusztító hivatásukat s gondozást sem igényelnek, hanem mivel hivebb és odaadóbb munkások ők a macskáknál, melyek igen sok esetben reá kapnak a kószálásra, madarászásra s ha egyszer belekóstoltak ebbe az életbe, az egerészés reájuk nézve mellékes foglalkozássá válik s több kárt tesznek a kertjeinket élénkítő hasznos madarakban, az apró vadban, mint hasznot a házban.

A gyöngy-bagoly állandóan nálunk marad s padlások zugaiban, gerendákon, fülkékben, fali lyukakban, galambduczokban fészkel. Igen jogtalan panasz az, melyet többször hallhatunk róla, hogy galambokat rabol, bebujik a galambházba zsákmányolni stb. Nem vét az galambnak! Csak háztűzhelyet keres és talál is sokszor a galambok közt, s ártatlanságát legnyomatékosabban bizonyítja, hogy azok békében megtürik, legfőljebb kezdetben ijednek meg tőle s röpködnek a mogorva külsejű látogató körül. Fészket nem épít, hanem szemétre, törmelékre rakja 5—7 fehér, kissé hosszúkás tojásait. Márczius elején már rendszeren letojik.

Tojásmérték: *H.* 38—41; *Sz.* 29—30 mm.

Úgy látszik, hogy kétszer is költ, mert május, juniusban sőt juliusban is találtam tojásait. Három heti kotlás mulva kikelnek az apró, nem

valami megnyerő szépségű bagolyfiak, melyek egész lénye olyan mintha majom, macska és valami madár keverékei volnának. Az öregek folyton bőven hordják nekik a sok egeret, nem törődve, hogy az eleség egy része a földre esik; sőt annál szorgalmasabban igyekeznek az éhes fiókákat kielégíteni. A ki ilyen fészek életét megfigyelte, s az alatta fekvő hulladékokat megvizsgálta, tudni fogja, hogy majdnem kizárólag egerekkel táplálkozik ez a bagoly. Rovarokat mellesleg eszik s nagy ritkán egy-egy verebet vagy sarlós fecskét is elcsip, mint a melyek leggyakrabban fordulnak elő tartózkodási helyén; hogy szárnyas egeret is fog, bizonyos, de szintén csak hébe-hóba, korántsem kiváló előszeretettel. Fő prédája, csemegéje mindig az egér.

Napközben félrevonultan, nyugodtan alszik valami sötét szögletben s csak alkonyatkor lesz élénkebb, mozgalmasabb. Alacsonyan repkedve vadászati kirándulásokat tesz a rétekre, mezőkre, pajták, magtárak közelében. Hangjukat is éjszaka hallatják, mely hortyogó, kellemetlen rikácsolás vagy *hruii-iii*, *hrüü*, *chrüü* szavakkal kifejezhető szólás. Mint a baglyok általában, ember vagy állat közeledtére, félelmében, csőrével saját-ságosan «csattog».

Láttuk, hogy mint a legtöbb bagoly, ő is leghasznosabb madaraink sorában foglal helyet, azért védelmét annyival is inkább hangsúlyozom, mert sajnos még manapság is annyira meggyökeresedett nézet, hogy: «a mi nem szép, az nem is lehet hasznos».

X. REND.

KUSZÓK.

SCANSORES.

Az e rendbe sorozott családokat, változatosságuk daczára, mindenkor jellemzi sajátságos lábalkatuk. Náluk is, mint a papagályoknál, *csak két lábujj áll előre*, a másik kettő — sőt mikor a negyedik ujj hiányzik, csak egy — hátrafelé irányul. A csüd elől szélesen vértezett, hátul vagy sima vagy aprón pajszozott, mely pajzsok a legjellemzőbb alakoknál sorozatosan rendezkednek. Legtöbbször az előre álló külső ujj hosszabb a belsőnél s a hátra álló külső ujj a láb leghosszabb, a belső pedig annak legrövidebb ujjja. Feltűnő még a farktollak csekély száma, mely 8—12 között változik, közönségesen azonban nem több mint 10. Termetök, külsejök, színezetök tekintetében is sok eltérés van; nagyságuk a varju és veréb között ingadozik, ritkán valamivel nagyobb vagy kisebb. Életmódjuk igen sajátságos; rendszeren magukkészítette odvakban költenek, sőt a kakukfélék közül sokan tojásaikat más madarak gondjaira bizzák. Nálunk aránylag kevés családban fordulnak elő.

XXVIII. CSALÁD.

KAKUKFÉLÉK.

CUCULIDAE.

Csőrük rigószerű, de ívesebb, hajlottabb; orrlyukaik különös alkotásúak; a csüd vértézése egészen hátra nyulik s hátul kis négyszögletű pajzsok vonalával van csak elválasztva; a fark 10 tollú; az előre álló két lábujj töve némelyeknél összenőtt vagy kis hártzával van összekötve, legtöbbször azonban szabad. Táplálékuk főleg rovarokból, hernyókból áll. Nyugtalan természetűek; részben nem is maguk költenek, hanem más fészkekbe tojnak, részben (külföldi fajok) nyílt fészkeket raknak s nem élőködnek. Legnagyobb számban a forró égöv alatt (körülbelül 200 fajban) élnek.

A) ALCSALÁD.

KAKUKOK.

CUCULINAE.

Orrlyukaiknak kissé felduzzadó pereme van; szárnyaik hosszúak, hegyesek; a czomb tollazata lecsüngő, hosszú, majdnem gatyás, a menyében a csüd felét borítja, mely oly hosszú mint a külső (előre álló) ujj karom nélkül; a hátulsó ujjak töve részben összenőtt; a fark szélső tollai rövidebbek mint az egyenlő hosszú középsők; az alsó farkfedők meglehetősen hosszúak. Életmódjukat páratlanul jellemzi, hogy fészket nem rakva tojásaikat más madarak gondjaira bízzák.

93. NEM:

KAKUK.

CUCULUS L. 1758.

A hat középső farktoll egyforma hosszú, a mellettök állók valamivel s a szélsők jóval rövidebbek. Szürke, feketés, fehéres, nem élénk színezetű madarak.

A KAKUK.*Cuculus canorus* L. 1758.

XIII. tábla.

[*Cuculus cinereus* BRUNN. — *C. borealis* PALL.]

Népies nevei: kukuk; kakukmadár; kukóka (Zemplénm.); a fiatal: gyöngykakuk.

Jegyei: gerle nagyságú, valamivel nyulánkabb, hosszabb; a farktollak szárán — egymástól bizonyos távolságban — fehér pettyek, melyek a középső tollakon kicsinyek, a szélsőkön foltokká nagyobbodottak; lábai és karmai sárgák; a csőr barnásfekete, az alsó káva — kivéve hegyét — sárga; szájzúg narancssárga; szemei élénksárgák (öreg ♂), vagy agyagsárgák (öreg ♀), szürkésbarnák (fiatalok).

Leírása. *Öregek:* felül sötét hamuszürkék; az evezők sötét szürkés-

KAKUK

CUCULUS CANORUS (L.)

NYAKTEKERCS

JYNX TORQUILLA L.

Nécsey

$\frac{1}{3}$

barnák, belső felükön fehér harántfoltokkal, melyek szöglete kissé rozsdás; a fark szürkésfekete, a tollak hegyén fehér folt; az evezők, úgy a fark is, némileg halvány fényű; a torok és a nyak, le a begyig, hamuszürke, világosabb, mint a hát; alsó test fehér alapon szürkésfekete harántsávolyokkal, hullámos rajzolatú. A *tojó* valamivel kisebb a hímnél s nyak-eleje némi vörnyeges árnyalatú. A *fiatalok* felül sötét szürkésbarnák, minden toll fehérés szegéssel s rozsdás sávval, mely különösen az evezők és nagy szárnyfedők külső szélén élénkebb; a torok és nyak a begyig fehér és feketészürkén erősen harántsávós; az alsó test fehér alapszinen — mely némi sárgás árnyalatú — ugyanígy, ritkábban harántsávolyos.

Sokan megkülönböztetik s régebben külön fajnak is tartották az oly színezetű kakukokot, melyek túlnyomóan rozsdásak s valamint a sűrke példányok a karvalyra, ezek a vörös vércse tojóira és fiataljaira emlékeztetnek. Ezek a *rozsdás kakukok* némelyek véleménye szerint csupán színváltozatok s főleg fiatalok, esztendő s tojók körében fordulnak elő; de az is bizonyos, hogy délen — a mit magam is tapasztaltam hazánkban — gyakrabban találkoznak. Az idevágó vizsgálatok még nem elégségesek, de lehet, hogy ezeket mint fajtákat fogjuk megkülönböztethetni s akkor nevök *Cuculus canorus hepaticus* SPARRM. 1786 lenne.

Mértéke: *H.* 32—35; *Sz.* 22·5—23; *F.* 7·5—8; *L.* 1·6—2; *Cs.* 1·8—2·1 cm.

Egész Európában, a Sarkkörön túl Lapponiában is, úgy Észak-Ázsiában Kamesatkáig előfordul, kivéve a szibériai tundrákat. Nálunk is igen közönséges, népszerű madár, mely szavával a kikeletet hirdeti. Tavasz érkezésének országos középnapja: *április 12—13*. Lénye és életmódja annyira sajátságosak, feltűnők, hogy e tekintetben hozzá fogható madarunk nincs. «A természetnek csodás különce» ő, mint PETÉNYINK akadémiai székfoglalójában nevezi. Különösen szaporítása az, a mi már a régiek figyelmét is felkeltette s a mit már ARISTOTELES jól tudott, hogy t. i. fészket nem épít, hanem más madarak fészkeibe rakja tojásait. Ez a tulajdonsága szabja meg rendes tartózkodási helyeit is. Kivéve talán teljesen pusztá, fátalan vidéket, a kakukot ott, a hol apró rovarevő madarak számosan fészkelnek, mindenütt meglelhetjük. Az erdőkben, kertekben, gyümölcsösökben legszívesebben él, különösen ha azok rétekekkel, tisztásokkal, bokrokkal, vizenyős helyekkel váltakoznak, s mint említettem, kisebb madarakkal népesültek. Minél nagyobb ezek száma, minél többen költenek ezek bizonyos területen, annál több kakukot fogunk ott találhatni. S minthogy énekesekben leggazdagabbak a mi folyammenti lige-teink, berkeink, hát a kakukot is legszámosabban itt észlelhetjük.

Mikor az ibolya virágzik, a hurosszigók teljesen megtelepedve fahegyről köszöntik az ébredő természetet s itt-ott már egy-egy fülemile is megszólal, gyönyörű dallamaival töltve be a bokrost: akkor a hegyoldalban is elkiáltja és ismételteti kakukmadarunk a maga nevét, mely annyira odavaló a kizöldelő erdőbe, hogy nélküle hiányoznék valami a tavasz összhangjából. A hím kakukok megválasztott s évenként megtartott területrészt foglalnak le s azon belül bizonyos fákról szokták messzehangzó «kakuk» vagy még inkább *u-guh, u-guh, u-guh* szólásukkal a környéket megélnkíteni. Az első *u* hang valamivel magasabb, ellenben a második eső, mélyebb. De hiszen annyira ismeretes az, hogy majd minden gyermek tudja, utánozza, mert a tapasztalás arra tanította, hogy a jól utánzó hangra, a hívogatásra természetűen felelgetve, a kakukot magához csalhatja. Kiválasztott, meglehetősen nagyságú «urodalmához» a hím kakuk ragaszkodik, de abban uraskodik is, mert idegen betolakodót, esetleg versenytársat megfakadó szerelme időszakában ott meg nem tűr, hanem mérgesen támad rá, megverekszik vele és kiűzi onnét. Természetében bizonyos hóbortosság, rendetlenség a legkirívóbb vonás; szerelme napjaiban azután szenvedély és indulatok annyira uralkodnak rajta, hogy a hóbortosság valóságos elbolondulásba, a rendetlenség féktelen kiszámíthatatlanságba csap át. Néha csendesén, mozdulatlanul ül valami ágon, majd alacsonyán, lomhán, erőltetett szárnymozgatással, farkát mintegy fölösleges, kellemetlen terhet hordozva, száll át a tisztáson, mintha nem jóban járna s kerülné a nyilvánosságot. Ilyenkor az avatatlan könnyen összetéveszti a karvalylyal. Máskor meg magából kikelve, farkát szétterpesztve, szárnyait lecsüngesztve forog, tánczol, mókázik, bókoltgat a fasudár egyik száraz ágán, szüntelen kakukol, ha nem is torkaszakadtáig, de majdesaknem elreketülésig. Ritkán száll a földre, mert lábalkatánál fogva itt ügyetlen, alig tud lépkedni, inkább csak ugrál. A lombzatban azonban ügyes s vetélytársát űzve, sólyomszerűen nyilal, czikkázik az ágak között: alig hinnők, hogy ugyanaz a madár, mely az imént oly lustán repült át a vágás fölött. A tojók nem tartják be a «megszabott határ» elvét, ide-oda szálldosnak, felelnek a hímek hívogatására s közelükbe huzódnak. A szerelmes kakuklegények azután megostromolják szivüket. Mindig hevesebb, szenvedélyesebb lesz a kakukolásuk, végre *gu-gu-guh, gu-gu-kuk*-ban tetőzik s a féketvesztett érzelmnyilvánulásakor sajátos tompa, hortyogó, sebesen ejtett *koavaváu, koakhakháu* formán végződik. A tojó nem erősen hangzó, de gyors, majdnem trilla-szerű *jikikik, wikikik* szavával viszonozza tetszését — a mi a magából kikelt udvarlónak édes boldogságot jelent.

A kakuk szaporítása módjáról s annak viszonyairól — daczára, hogy e kérdésnek már egész külön irodalma támadt — még ma sem hullott le teljesen a titokzatosság leple. Főbb vonásaiban ismerjük ugyan a valóságot, de egyes körülmények, részletek még jó ideig fogják foglalkoztatni a biologia munkásait. Nem lehet itt czélom — bármily csábító is — ez érdekes, páratlanul álló kérdést kimerítően fejtegetni, hanem be kell érnem avval, hogy az ezt illető vizsgálatok jelen eredményeit összegezzem.*

A kakuk sohasem épít magának fészket** s mindig más madárfajok fészkébe — leggyakrabban vörösbecy, ökörszem, kerti rozsdafark, poszáták, nádi poszáták, barázdabilegető, ritkábban sármány, czinege, pintyfélék, rigó, sőt gébics, harkály, pipis, fülemile fészkébe — rakja tojásait. Eddig 119 féle madárfaj fészkében találtak kakuktojást. Hímkakuk sokkal több lévén, mint tojó, több mint valószínű, hogy egy-egy tojó különböző hímekekkel párizik. Legtöbb kakuktojó minden évben ugyanazon területen fészkelő madarak fészkeit keresi föl s majdnem mindig olyan madárfaj fészkeibe rakja tojásait, a minő fajú saját nevelője volt; vagyis ha pl. vörösbecy-fészkekben nevelkedett, tojásait a jövőben mindig — legföljebb szükség esetén nem — vörösbecy-fészkekbe rakja le. Egy-egy kakuktojó rendszeren egész életén át egyforma vagy alig eltérő tojásokat tojik. A tojásrakás ideje megegyezik azon madárfajok költési idejével — esetleg második költésének szakával — melyek fészkeibe tojásait rakni szokta s többnyire május 3—4-én kezdődik, de körülbelül 40—57 napig tart. Ezen időszakon belül az első 5—7 tojást általában két napi közökben s bizonyos pihenő után a további 4—5 tojást nagyobb közökben szokta tojni; helyileg ez módosulhat is, mert néha egymásután is tojik egy napi közökben s egy tojó tojásainak száma 20—22 darabot is tehet. Nem áll tehát, a mit régebben gondoltak — sőt még BALDAMUS is hitt — hogy a kakuk 6—8 napi időközben rakja tojásait s összesen nem többet, mint 5—7 darabot.

A kakuktojó úgy keresi meg jövőendő fiókái mostoha szüleinek fészket, mint valami ügyes tojás- vagy fészekgyűjtő s gyakran küzdelmébe kerül, míg az idegen fészkekbe juttathatja tojásait; az efféle foglalások

* Az érdeklődőket figyelmeztetem, hogy idevágólag behatóbb értesülést szerezhetnek a következő munkákból: Dr. E. BALDAMUS: *Das Leben d. europ. Kuckucke* (Berlin, 1892). — Dr. E. REY: *Altes und neues aus dem Haushalte d. Kuckucks* (Leipzig, 1882). — W. ČAPEK: *Beiträge zur Fortpflanzungsgeschichte d. Kuckucks*. (Orn. Jahrb. 1896. VII. 2. füzet.)

** Néhány év előtt MÜLLER ADOLF német ornithologus kakukfészkek fölfedezésével lepte meg a világot. A dolog természetesen nem bizonyult valóznak, mert hibás megfigyelésen alapult.

nehézségei közben gyakran megsemmisülnek a kakuktojások (a mostoha szülők elhagyják a fészket stb.). Oduban költők fészkeibe úgy kerül a tojás, hogy előbb a kakuk a földre letolja s csőrével helyezi el az üregben. Megfigyelték többször, hogy a szűknyílású lyukból a később nagyra fejlődött kakukfi nem tudott kirepülni. Az idegen fészkekben lévő tojások közül egyet vagy többet a kakuk ki szokott szórni, de nem eszi meg azokat, mint azelőtt gondolták. Minden kakuktojó egy-egy fészkekbe csak egyetlen egy, igen ritkán két tojást rak; előfordul azonban, hogy ugyan- a b a fészkekbe más kakuktojó is tojik.

A kakuktojások rajza, színezete annyira változó, hogy e tekintetben semmiféle más madárfajéihoz nem foghatók. Legfőbb ismertető jegyek: alakjuk s főleg a tojáshéj kiválóan nagy tömörsége és a tojás nehézsége, mely majdnem még egyszer akkora, mint a mostoha szülő tojásainak súlya. Nagyság szerint a tövisszűrő gébics (*Lanius collurio*) és búbos pacsirta (*Alauda cristata*) tojásai között áll, aránylag tehát kicsiny.

Tojásmérték: *H.* 20—25·5; *Sz.* 15—18·4 mm. *Súly:* 161—297 mgr.

Eddig az a felfogás uralkodott, hogy a kakuk olyan tojásokat tojik, melyek a mostoha szülők tojásaitól igen nehezen különböztethetők meg. Ez azonban nem áll. Ellenkezőleg, legtöbb esetben az utóbbi tojások típusával sem egyezik az. Leginkább még a kerti rozsdafark (*Ruticilla phoenicura*) fészkekben található kakuktojások egyeznek a mostohának fészkekaljával — színezetben, mint rajzban —; típus szerint pedig két poszáta (*Sylvia sylvia* és *simplex*) és egy nádi poszáta (*Acrocephalus streperus*) fészkekaljában lelhető kakuktojás és e fajok tojásai között legnagyobb a hasonlatosság. A többi fészkekben a kakuktojásnak ilyen «alkalmazkodása» ritka s az ökörszem, szürke begy (*Accentor modularis*), füzikék (*Phylloscopus*) tojásai közé kerülőknél, úgy látszik, soha sem fordul elő.

Mai napig sincs eldöntve, miért nem épít magának fészket a kakuk s miért bízza tojásait más madarak gondjára? Szerkezeti különösség bizonyára nem okozhatja ezt, mert a régibb nézetek ellenében ki van derítve, hogy a kakuk petefészke egészen rendes és tojásainak kifejlődése is csak úgy történik, mint más madaraknál. Valószínűleg tehát biológiai okok fogják e kérdést megmagyarázni. REY azt hiszi, hogy a sok tojás (20—22) 40—57 nap alatt való lerakása akadályozná a költés szabályszerűségét, ellenben ALTUM úgy vélekedik, hogy a kakuk sajátos, kalandozó természete, mely táplálkozási viszonyaival szorosan összefügg (t. i. sokszor egy-egy helyen, a hol a hernyók felszaporodnak, összesereglenek a kakukok s ott éleskődnek, míg azokat mind felfalták, azután más ilyen hernyós területre huzódnak), leginkább befolyásolná ezt az élőködő szaporitási

módot, s nem enged madarunknak időt arra, hogy egy ponton állandóan, heteken át, — vagyis oly sokáig, a meddig azt a költés és fiókanevelés követelné — kitarthasson, táplálkozhasson.

A hímkakuk egyáltalán nem törődik jövőendő magzatainak sorsával, a tojó is csak tojásainak biztosítását viseli szívéen, a szaporítás nehezebb, fáradságosabb része, a családi otthonalapítás, ülés, magzatfelnevelés terhes kötelmei alól ő is kivonja magát. Nincs benne anyai szeretet, nem ismeri azt az örömet, melyet felcseperedő sarjadékai szereznének neki.

A kakuktojás 13 nap múlva kel ki. A fióka kezdetben kicsiny, vak, alig különbözik mostoha testvéreitől, de csakhamar erősbödik, növekszik, kiszorítja, sőt kidobja őket a fészekből s egymaga költi el azokat a bőséges falatokat, miket gondos nevelői — daczára, hogy ily hálátlanul viselkedett — folyton hoznak neki. A harmadik hét végén kirepül a fészekből, de mostohái egy ideig még utána járnak s addig etetik, míg maga nem tudja megkeresni kenyerét.

Nagykorúságot érvén, nem sokáig időzik nálunk; egy ideig ő is, mint az öreg kakukok, csendes életet folytat az erdőben, majd rétekre s egyéb helyekre látogat s augusztusban, szeptemberben lassan-lassan elköltözködik.

Népünk sok helyen — főleg német vidékeken — azt tartja, hogy télen karvaly vagy vércse lesz belőle. Ebben a babonában az a finom megkülönböztetés is kiérződik, mely a rozsdásszínű kakukokra tartozik. Nálunk is, mint egyebütt, közkedveltségű, népszerű madár, de rokonszenvünkben sem felejtjük el kirívó jellemvonását s ezért népünk szemében mindig mint parázna, hálátlan, tisztátalan állat szerepel. Ez a magyarság sajátlagos felfogása s ha jósmadárnak is ismeri és megkérdezi tavaszkor az első kakukszó után: «meddig élek még», hát az a rómaiak során szakadt hozzánk, valamint a többi nemzetekhez.* Ezért a tősgyökeres magyar közmondások is így emlékeznek meg róla: «Rút, háladatlan, mint a kakuk.» «Kakuknál is ravasz.» «Nem poszátafészek Buda, hogy az kakuk a benne levő monyokat megigya.» «Más alá tojik, mint a kakuk.» «Olyan jó, mint a kakuk húsa» stb. Igazi népies költőink is pajzánkodásait, erkölcstelenségét emlegetik, PETŐFI meg figyelemre sem méltatja.

Van egy hiedelmünk is, mely szerint az új szalonnaoldalt nem jó addig megkezdeni, míg a kakuk fel nem szólít reá; vagyis, hogy április

* Igen érdekesen és bőven kimutatja a magyarság felfogását a kakukról HERMAN O. a «Madár a magyarság felfogásában» cz. értekezésében. (A m. k. Természettud. Társ. 50 éves jubileumára kiadott «Emlékkönyv» 340—345. l.)

előtt ne kapjunk abba s a kakuk tavaszi megérkezését vegyük határ-időül. Jellemző s a kakuk életmódjára, tartózkodási helyeire is némi világot vet ez a nagybecskereki versezet:

«Megszólal a kakukmadár a kenderen,
A szerelem csupa merő veszedelem.
Fölszállott a kis kakuk a kőrifára,
Ifju! ne bizd szived nyugtát egy lánykára.
Hallik a kis kakuk szava a megyfákon,
Már ma csak a cselszín játszik a lánykákon.
Megszólal olykor a kakuk a fűzfán is,
Szúrós tövisek teremnek a rózsán is.
De ha mégis megszólalna bodzafában,
Házasodj meg jó barátom! aratásban.
Mert télen a kakuk sem szól semmi fákon,
Hagyj fel tehát kis ideig a lánykákon;
Hogyha mégis megszólalna e tavasszal,
Mindegy, világod bekötni egy ravasszal.»

Már most az a kérdés, hogy ennek az erkölcsileg legmélyebbre süllyedt madárnak, mely legtöbbnyire a hasznos, kedves, szépen éneklő madárkák szaporodásában annyi kárt teszen, micsoda gazdasági jelentősége van? Megfigyeléseim, melyek a kakuk táplálkozására, élelem keresésére vonatkoznak, megegyeznek azokkal, miket ALTUM, HOMEYER J. N. és különösen LINK Németországban tapasztalt.* Ezek szerint legfőbb élelme kiválóan kártékony hernyókból, álezákból, lárvákból, nemkülönben rovarokból, (kivált cserebogár), legyekből, lepkékből, szöcskékből áll, ritkábban — s főképpen ősz felé és szükség esetén — egyes bogyókat is eszik. A fiatalok gyomrában a növénytáplálék még gyakoribb, mint az öregekében. A lepkék közül (ideértve azok hernyóit, bábjait) különösen következő igen kártékony fajokat dézsmálja: *Pieris crataegi*, *Pieris brassicae*, *Pieris rapae*, *Sphinx pinastri*, *Cossus ligniperda*, *Ocneria monacha*, *Ocneria dispar*, *Porthesia chrysorrhoea* és *auriflua*, *Leucoma salicis*, *Orgyia antiqua*, *Dasychira pudibunda*, *Gastropacha pini* és *lanestris*, *Cnethocampa processiona*, *Gastropacha neustria*, *Diloba caeruleocephala*, *Panolis piniperda* s mások; a bogarak közül *Melolontha vulgaris* és *hyppocastanei*, *Risotrogus solstitialis*, *Bostrichus typographus*, *Lina populi* (ez és a cserebogár leggyakrabban található begyében, gyomrában);

* Különösen kimerítő, 36 évi vizsgálatokon alapuló kutatásokat LINK végzett s apróra kimutatta a kakuk táplálékát, gazdasági jelentőségét. (Orn. Monatschrift zum Schutze d. Vogelwelt. 1889. 439—453; 476—482; 502—510.

tücsök és kabócza, lótetű (Grylotalpa), nemkülömben szitakötőket s az *Emphitus grossularia* valamint *Lophyrus pini* kártékony levéldarazsokat is szorgalmasan pusztítja. Ezeken kívül kevés közömbös vagy egy-egy hasznos rovarfajt is elkap ugyan, de a súly mindig a legártalmasabb hernyókra jut, ezek igazi csemegéi s azért mint *hernyópusztítónak madaraink közt nincs párja*.* Hasznos működése tehát úgy erdészetileg, kertészeti-
leg, gyümölcsészetileg, mint mezőgazdaságilag is kiváló. S a mi szereplésének még nagyobb értéket kölcsönöz: az rendkívüli falánksága. Kívüle alig van madarunk, mely a szőrös hernyókat elkölti — a kakuk éppen ezeket igen szereti, és alig van más, mely bizonyos területen elszaporodott hernyók rombolását és a rovaresapásokat csírában s végleg elfojthatná. A kakukok, mint számos észlelet bizonyítja, ilyen sujtott erdőrészeken stb. összecsoportosulnak s addig élőködnek ott, míg teljesen felemésztették a kártékony hernyókat. Mind e tulajdonságait összevéve, *tápláléka révén az erdőnek, gyümölcsösöknek leghasznosabb madara s legéberebb oltalmazója*.

Értékéből azonban valami keveset le kell vonnunk, mert mint tudjuk, azoknak a hasznos madaraknak fészekaljai, melyek közé kakuktojás került, tönkre mennek. Ezt a kárt azonban nem szabad túlbecsülni; mert hiszen igen sok közömbös madárfészekbe is becsempészi tojásait, azon kívül egyetlen fiatal kakuk, felnevelődése közben, legalább is annyit eszik, mint elpusztuló mostoha testvérei. Bátran szemet hunyhatunk természetének ez egyedüli rossz tulajdonságára, mert sokszorosán és lényegesen túlszárnyalja azt gazdaságunk czímeres ellenségeinek hatalmas irtásával, annyira, hogy önmagunkat károsítanók, ha e miatt bántanók.

Tökéletesség, hibátlanság nincsen sem állatban, sem emberben; tehát nem is szabad eszményi mértékkel ítélkezni. Nemcsak túrni kell a kakukot, hanem lehetőleg védeni, megjelenéséből okulni, mert még abban is segítségünkre van, hogy bizonyos pontokon való számosabb előfordulásával biztosan figyelmeztet a hernyószaporodásra és a keletkező csapásra. Idejében észrevehetjük hát a bajt, védekezhetünk ellene a mennyire lehet; s ekkor csak igazában meggyőződhetünk, hogy kicsiny az ember szándékával, eszközeivel, mert nem versenyezhet a kakuk alapos hernyópusztításaival.

Sokan még mindig többé-kevésbbé rossz indulattal vannak eltelve a kakuk iránt: ideje, hogy más felfogás terjedjen el felőle, mely érdem szerint méltatja ezt a mi jó barátunkat.

* V. ö. I. köt. 17—18. l.

XXIX. CSALÁD.

HARKÁLYFÉLÉK.

PICIDAE.

Leginkább jellemzi őket sajátos hosszú nyelvök, mely végén kemény, szakás, egyébként hűrszerű s nyálkás-ragadós (L. I. köt. 35. kép); csőrük kemény, egyenes, vésőszerű s többnyire hosszabb a fejnél; az orrlyukakat a homloktollazat többnyire elfödi; testalkatuk izmos, erős mellű, nyakuk vékony; lábaik rövidek, erős, hajlott karmúak; a szárnyfedő tollak rövidek. Kizárólag erdőkben, fákon tartózkodnak, némelyek a földre is leszállnak. Odvakban fészkelnek s fehér tojásokat raknak. Begyük nincs s főleg rovarokból, ritkán magvakból álló táplálékuk egyenesen a gyomorba jut. Szólásuk éles, többször egymásután ejtett azonos hangokból áll. A jellemző nemek fatörzseken kuszva, élelmöket csőrükkel kopogtatják, vágják ki.

A. ALCSALÁD.

NYAKTEKERCEK.

JYNGINAE.

Kis, verébnél valamivel nagyobb termetű, nem kirívó színű, lágyabb tollazatú, nem igen vésős, inkább egyenes, hegyes csőrű madarak. Orrlyukaik a csőrörömhöz közel fekszenek s nem tollal borítottak, nyílásuk sem oldalra, hanem fölfele irányul; az első evező elkorcsosult. Csendes, elvonult életmódot folytatnak, csak hangjuk árulja el hollétüket.

94. NEM.

NYAKTEKERCS.

JYNX L. 1758.

Csőrük alig fejhosszú; harmadik evezőjük leghosszabb; a szélső farktoll rövidebb vagy oly hosszú, mint az alsó farkfödők; nyelvük végén kis, kemény, lándzszerű hegyesedés van, mely rövidebb, mint a harkályok szakás nyelvhegye. Rendes alakú fehér tojásaikat — még pedig

meglehetősen nagy fészekaljban — odvakba, üregekbe rakják. Főleg kertekben, gyümölcsösökben, erdőszéleken tartózkodnak, ágakon üldögélnek s tollazatukkal alakoskodnak.

A NYAKTEKERCS.

Jynx torquilla L. 1758.

XIII. tábla.

[*Yunx torquilla* L. — *Picus jynx* PALL. — *Jynx punctata, arborea* BRHM.]

Népies nevei: tekerincs (Dunántúl); nyakforgató; nyaktekergető.

Jegyei: pacsirta nagyságú, szélesebb farktollú; torka agyagsárgás, finom barnásfekete hullámvonalakkal; egyenesen elvágott, 12 tollú farka halvány hamuszürke, egészben fekete fröcscsökkel és hat, csipkés szélű, fekete harántsávolylyal; a tarkótollakat üstökösen fel tudja borzolni. Tollazatának színe némileg a lappantyura emlékeztet, de szürkébb.

Leirása. Felül sűrű barnás, fehéres, nyílhegyszerű feketés foltokkal, a lehető legtarkább rajzolatokkal s egészben tömördek fröcscesenéssel; *tarkójától háta közepéig, úgy hosszú válltollain is, kirívó, nagy fekete foltok*; szeme mögött szintén sötétebb folt; alsó teste sűrűfekete, nyílhegyalakú, feketésbarna foltokkal; az evezők rozsdás foltokkal. A *tojó* és *hím* nem különbözik s a *fiatalok* sem sokat, Csőr barnás-szaruszínű; szemei sárgásbarnák; lábai szennyes barnasárgák.

Mértéke: *H.* 15·9—16·5; *Sz.* 8·3—8·6; *F.* 6·5—6·7; *L.* 1·9—2·1; *Cs.* 1·3 cm.

Közép- és Észak-Európában honos, Skandináviában a 62° é. szél-ig; Ázsiában nem terjed ily magasra, de Szibérián keresztül Japánig, Kamcsatkáig észlelték. Költöző madár létére a telet Észak-Afrikában tölti. Nálunk némely helyen, főleg előhegységekre dülő gyümölcsösökben, kertekben, kultivált, de odvas fákban is bővelkedő völgyekben igen gyakori, ellenben nagy erdőségekben, pusztább vidékeken ritka vagy egészen hiányzik. Az országos középnap szerint: *április 14-én* érkezik hozzánk s jelentkezését véreseszerű hangos *kji-kji-kszji-kszji-szji kji-kjü-kszjü-kszjü-szjü* folyton emelkedő szólásával — mely legjobban e szótagoknak, fogainkon át való füttyülésével utánozható — árulja el magát. A madarat nem igen látjuk, de ott, a hol szívesen költ, párosodása szakában mindenfelé hallhatjuk ezt a sajátságos énekét. A hívogatásra rendszeresen felelget, sőt elénk száll valami vastagabb faágra s ekkor bizonyára csodálkozni fogunk, minő jelentéktelen semmit sem mondó szárnyas, melynek megjelenése, úgy

mondhatnám, aránytalan a hangjához. A mozdulatai is furesák, bolondosak, mert hol fejét forgatja, nyakát majd kicsavarva, hol meg ellapul az ágon s kigyószerűen nézeget. Kifejezése e közben folyton változik; szinte fintorgatja arczát, meregeti szemeit, felborzolja üstökét s olyan mókázást visz véghez, hogy önkénytelenül nevetésre fakaszt. Ez a hőbortossága akkor éri tetőfokát, ha párjának tetszeleg s hivatlan udvarló is közeledik választottjához; vagy pedig ha megfogjuk.

Fakéreghez hasonló színezete, vércseszerű szava és magatartásának ez a furesasága — tehát az alakoskodás különfélesége bizonyos visszataszító, ijesztő modorral egyesülve — legerősebb fegyverei a lét küzdelmében. Április végén s főleg májusban költ. A faodvak gyérültével s abban a versenygésben, melyet egyéb oduban fészkelők alkalmas otthonért folytatnak, sokszor annyira rövidséget szenved, hogy csak nehezen talál magának való fészkelő helyet. Szereti ugyanis a nagyobb bejáróval bíró lyukakat, de szükségben elhagyott harkálytanyákba is beveszi magát, sőt, mint többször tapasztaltam, fali üregekben, nem túlságos szűk repedésekben is családot alapít. Megesik, hogy a tojó már érett tojásait kénytelen lerakni, mielőtt még alkalmas fészkelő helye került volna. Ilyenkor néha az odukban fészkelő kisebb madarakat, melyek már megtelepedtek valahol, kiszorítja fészkükből s bitorolja otthonukat. Sőt egymás közt is küzdenek a lakáskérdés dolgában. Egy ízben április közepén egy nyaktekeres, bizonyos tétovázás után, belebujt szőlőm egyik odvas szilvafájába; ezt látva, hamar befogtam a lyuk nyílását, de ugyancsak ámultam, mikor kezemet elvéve, nem egy, hanem három darab repült ki onnét.

Fészkalja 7—12 fehér tojásból áll, melyet a tojó két hétig kotol.

Tojásmérték: H. 19·6—21; Sz. 15·2—16·5 mm.

Életök javát ágakon töltik, a földre szintén gyakrabban szállanak, repkedni azonban nem igen szeretnek s csak kényszerűségből, kisebb távolokra szálldosnak, kissé surrogó, elég gyors s némileg harkályosan hullámzó repüléssel. Főtápláléka hangyákból, hangyatojásokból és rovarokból kerül ki; előbbieket hosszú nyelvvel szigonyozza, de nem szúrja meg zsákmányát, hanem ragadós nyálkával bevont nyelvvel — mintegy lépvesszővel — szedi fel.

Az a tulajdonsága, hogy szükség esetén más hasznos madárkakat elver fészkeikről, nem esik igen rovására, mert kivételesen teszi. Alkalmas fészkelő ládikákkal ezen segíthetünk is, s meg is érdemli, hogy segítsünk rajta, mert jámbor, ártalmatlan madár, sőt hasznos.

Szeptemberben távozik el telelésre.

B. ALCSALÁD.

HARKÁLYOK.

PICINAE.

E csoportban találjuk a kuszók rendjének legigazibb képviselőit. Vésőszerű erős, egyenes csőr; ruganyos keménytollú, ékalakú hegyes fark, melynek középső tollai legfejlettebbek; erős nagy karmu lábak; sajátos nyelvalkotásuk, általában izmos testalkat, széles mell, de vékony nyak jellemzi őket. Egész szervezetök módosult sajátos életmódjukhoz, s különféle szerszámokat juttat eszünkbe. Élelmöket a fatörzseken felkúszva keresik, miközben lábujjaik párosan álló elrendezése (az előre álló külső ujj hosszabb, mint a belső), hegyes, görbült karmaik nagyban elősegítik a fakéregbe való kapaszkodásukat, kemény farkukkal kellőleg meg is támaszkodhatnak, mikor a fából valami rovarbábót, álcát kopácsolnak ki s egyben könnyíti a fölfelé kúszást, mert ruganyos tollként működik. Szárnyaik rendesek, az első evező meglehetősen rövid, a 4—5-ik vagy 4—6-ik evező a leghosszabb. Reptük surrogó s kisebb ívekben hullámzó, rajzban így adható: . Hangjuk éles, egy- vagy kéttagú szótagok ismétlése, melyet reptökből s a fákon való kúszás közben, minden följebb ugrásnál hallatnak. Sajátszerű «dorombolásuk» főleg tavasszal hangzik a fasudarak kiálló száraz ágain. Rendesen saját maguk készítette szabályos köralakú nyilással bíró faodvakban költenek, valóságos fészket nem igen építve, hanem faforgácsra, a podvás fa belére rakván egyik végükön hegyes alakú tojásaikat. Ők az erdő «tollas favágói» s javarészt bábokkal, rovarokkal, hernyókkal, hangyákkal élnek, többen magvakkal is. Egész lényök valami sietséget, bizalmatlanságot, feltűnőséget árul el, a mivel szinezetök rikító, ellentétekben, élesen határolt rajzolatokban bővelkedő tarkasága is összhangban van.

95. NEM:

HARKÁLY.

DRYOCOPUS Boie. 1826.

Legnagyobb harkályok; főszínük fekete; a tarkó tollak kissé meghosszabbodottak s hegyesedő üstököt alkotnak.

A FEKETE HARKÁLY.

Dryocopus martius (L.) 1758.

XIV. tábla.

[*Picus martius* L. — *Carbonarius martius* KAUP.]**Népies nevei:** fekete horokály (Erdély); vasharkály (Máramarosm.)**Jegyei:** majdnem varjunagyságú; a hímnek egész fejteteje, a tojónak csak tarkója fényes vörös, különben egészen fekete (némi rozsdás árnyalattal); csőre kékesfehér, szaruszínű; lábai ólomszürkék; szemei fehérek (fiatalok) s később sárgásfehérek (öregék).**Mértéke:** *H.* 35—43; *Sz.* 23·6—24·5; *F.* 17—17·7; *L.* 3·5—3·7; *Cs.* 5·5—6 cm.

Hazája majdnem egész Európa, Közép-Ázsia egész Khináig, a hol azonban — úgy Szibéria keleti részeiben is — szintén előfordul még. Északon a fatenyészet határával összeesik elterjedésének határa, s délen ritkább, mint magasabb égövek alatt. A hol összefüggő nagy fenyő- és bükk-erdőket talál, régi ősi részleteket, különösen hegyes vidéken, ott ritkán fog hiányozni. Ilyen helyeken mindenütt találkozhatunk vele hazánkban s hallhatjuk nyávogó, siralmasan ejtett *plüü-jü*, *hlüü-jü*, *kliü-jő* szavát, a mit azonban reptében nem igen hangoztat, mert ekkor szaggatott *krikk-krikk-krükk-krükk* formán beszél. Kivételesen leshetjük meg közelből, mert vad, vigyázó madár, melyet a legkisebb gyanu odább űz. Az erdőben nem repül magasan, de tisztások, vágások, völgyek fölött szajkószerűen, nem igen hullámzó szárnyalással, mindig nagy magasan siet át, jellemző *krikk* szólásával vonván magára figyelmünket. Erdejét nem hagyja el, hanem ott tölti egész életét a százados, korhadó sudár törzseken nap-nap után, minden évszakban. Hatalmas csőrével jókora lyukakat vág a fákon s hogy élelméhez jusson, valóságos ácsmunkát végez, melynek nyomát a fa tövében nagy szilánkok, forgácsok árulják el. Fészkelni is ilyen vén, belül podvás törzsekben, ügyesen kivájt lyukakban, ritkán alacsonyan, többnyire nagy magasságban szokott. Áprilisban kotlik s 3—4 fehér tojása, kézzel alig elérhető mélyen, néhány szál forgácson fekszik a faüregben.

Tojásmérték: *H.* 30—33; *Sz.* 21·5—24·5 mm.

A tojások körülbelül 17—18 nap múlva kelnek ki.

Tápláléka főleg nagy erdei hangyákból, különböző álczákból, rovarokból, bábokból, férgékből, hernyókból áll. Különösen szereti a fadarazsak

$\frac{1}{3}$

FEKETE HARKÁLY
DRYOCOPUS MARTIUS (L)

(Urocerida), lódarazsak, kecskedarazsak (*Vespa vulgaris* és *crabro*) lárváit. Egy-egy fekete harkálypár nagy, kiterjedt területen szokott élni s mást ott nem tűr, magá azonban szorgalmasan végig járja birodalmának hangyabolyait, korhadó fáit — kivált a tuskókat — hogy napi eleségét megszerezze. Némely erdészek rovására azt állítják, hogy a fákat rontja s így az erdőben káros is. Erre a kérdésre, valamint általában a harkályok gazdasági értékére a 477. lapon fogok bőven kiterjeszkedni.

96. NEM:

FAKOPÁNCs.

DENDROCOPUS *Koch.* 1816.

Szinezetők főleg fehér és fekete, a nálunk élők hasának alsó része s némelykor feje is, vörös. A fark jóval hosszabb, mint a szárnyhosszúság fele, az összecsukott szárnyak hegye a fark közepéig vagy azon túl ér.

A NAGY FAKOPÁNCs.

Dendrocopus major L. 1758.

XV. tábla.

[*Picus major* L. — *Picus pipra* MAGG. (nec PALL.)]

Népies nevei: czifra harkály (Vasm.); tarka fakopogató, favágó, fakopogató, fakopácsoló, harkány.

Jegyei: rigónagyságú; alsó testén nincsenek hosszanti foltok (csak a fiatalok testoldalain); farkalja a hasnak egy részével élénk vörös.

Leírása. *Öreg hím:* felül főszíne fekete; a homlok fehéres barna, *fejtető fekete, csak a tarkón van vörös folt* (L. I. köt. X. tábla.); a hát mindkét szélét nagy, fehér vállfoltok határolják; az evezőkön fehér foltok, melyek az összecsukott szárnyon fehér haránt csíkokba olvadnak; a nyakoldalon fekete rajzolat, úgy, hogy a fültájon kerülékalakú, alatta egy másik szabálytalanabb alakú fehér folt támad; e rajzolat sarlósan mindkét oldalon a begy felé nyomul; az alsó test fehér, szennyes barnás árnyalattal; a középső farktollak feketék, a szélsők töve szintén fekete, egyébként túlnyomóan fehér-fekete foltokkal (főleg belső felükön), hegyük sárgásbarnába játszik. Csőr kékesszürke, úgy a lábak is; szem vörösbarna. A *tojó* egészen

olyan, mint a hím, csakhogy nincs vörös tarkó foltja s így feje egészen fekete. A fiatalok fejtetején négyyszögletű vörös folt s hasoldalaikon egyes sötét szárfoltok vannak. Hasonlítanak némileg a közép fakopáncshoz (*Dendr. medius*), de fejök kevésbé vörös, alsó testök nem oly foltozott, termetök nagyobb s farkaljuk nem rózsapiros.

A szerint, a mint a lombos fájú erdőségekben vagy fenyvesekben tartózkodnak: alsótestök alapszíne is fehérebb vagy barnásabb. A mi fehérmellű példányaink igen hasonlítanak már a kelet-szibériai *Dendrocopus major cissa* PALL. fajtához, mely ott a rezgő nyárfákon él, noha fehér vállfoltjaik valamivel kisebbek s szélső farktollaik töve feketébb; a barnásak ellenben néha közelednek a Kaukázusban előforduló sokkal sötétebb, majdnem gesztenyebarna alsó testű *Dendrocopus major polzami* BOGD. fajtához.*

Mértéke: *H.* 23·9—25·2; *Sz.* 13·8—14; *F.* 8·4—9; *L.* 2·3—2·6; *Cs.* 2·6—2·8 cm.

Európában fel a Sarkkörig s Ázsiában délibb Szibérián át Koreáig fordul elő; körülbelül ő a legközönségesebb harkályfaj. Délen valamivel ritkább ugyan, de nem hiányzik Spanyolországból, Olaszországból, Kis-Ázsiából sem. A mi vén, odvas fájú erdőinknek is — kivált ha fenyőkkel keverték — jellemző, gyakori jelensége. A gyümölcsösökben, gesztenyésekben, ligetekben egyaránt szívesen tartózkodik, valamint kertekben, vagy az erdő mélyében; hegyvidék és lapály között sem válogat. A kóborló czinegéből, fakúszokból, csuszkákból álló vegyes rajoknak, ő is, mint fajtársai, rendes kísérője s munkás tagja. Igazi harkálymódra felkúszik a fatörzsekre s — majdnem tövüktől hegyig — kisebb szökkenéseket téve végig kutatja azokat; a kéreg repedései közül, a korhadó helyekből szedegeti élelmét. Ha másként nem juthat hozzá, csőrével kopácsolja ki és hosszú, szakásvégű nyelvvel rántja szájába a fában lappangó prédát. Gyakran nehéz munkájába kerül, míg a mélyen befurakodott álczát, bábót megkerítheti s ilyenkor el-elbámulhatunk azon a kintartáson, erős csőrvágásokon, melyekkel a fának támad. Kemény farkával neki támaszkodik a törzsnek, karmaival belékapaszkodik a kéregbe, nyakizmai pedig működni kezdenek s feje, mint egy vésővel fegyverzett kalapács, gyors egymásutánban mozog, hol jobbról, hol balról dolgozva, üreget vájva azon a ponton, a mely alatt a kívánatos falat rejtőzik. Közbe, mintha hallgatónék a szorgalmas «tollas ács», ide-oda tekintget, azután

* Láttam honi példányokat, melyek a szibériai és kaukázusi példányoktól alig voltak megkülönböztethetők.

ZÖLD KÜLLŐ
PICUS VIRIDIS (L)

NAGY FAKOPÁNC
DENDROCOPUS MAIOR L

$\frac{1}{3}$

újra kezdi kopácsolását. Mindig nagyobb lesz a lyuk, mintha csak emberkéz, finom vésővel készítette volna, míg végre tölcésrszerű vége behorpad, mert a szunnyadó bábót vagy álczát rejtő csatornát, üreget érte. A munkabért hamar-felejtí, kevesli is, fárad hát tovább. Némelyek szerint a látás, mások szerint meg a hallás, sőt szaglás vezérli őt zsákmányolásában. Én azt hiszem, szag után nem sokszor indul, hanem szemeivel fődözi fel prédáját, illetőleg azokat a helyeket, a hol valamit találhat; a hallás meg bizonyára abban segíti, hogy a kopácsolás kongó vagy keményen eső hangjából megtudja, érdemes-e a fáradság vagy nem? Olyanformán tesz talán, mint a betegjét kopogtató orvos. Hogy azután tévedés is fordul elő, az bizonyos.

Bizalmatlan madár létére munkásságát a közelből nem igen figyelhetjük meg; legföljebb, ha már érzi, hogy a következő pillanat jó falathoz juttatja, férközhetünk közelébe s leshetjük meg. De a mint megpillant bennünket, a fatörzs másik oldalára csúszik, fedí magát; csak néha-néha néz fél szemmel kikukkantva felénk, hogy ismét eltűnjék. Kerülgethetjük a fát, a másik oldalra siethetünk, nem használ, mert az okos állat is azt teszi, s egész bujósdit játszik velünk, hogy abban a perczen, mikor teljesen kijátszani véltük, surrogó repüléssel szálljon a legközelebbi vénebb fára.

Nemcsak vastag fatörzseken, hanem oldalágakon is gyakran mászkál, úgy is, hogy az ág alsó felületén kapaszkodik meg; fejjel lefelé azonban nem keresgél. Néha, a fatetején főleg, keresztben ül s pár perczig csendes, különben mindig mozgásban van s eleven, fürge természetével, éles hangjával, kopogásával, czifra tollazatával nemcsak feltűnik az erdőben, hanem azt saájátszerűen élénkíti. Kivált tavasszal hamar elárulja magát, mert párosodása szakában az a különös szokása van, hogy a fasudár tetejéből kimeredő száraz ágakra száll s azt gyors csőrütésekkel megrezegteti s így doromboló hangot támaszt. Ritkán hallani ezt a dorombolást az év más szakában, mint tavasszal s bizonyára jól sejtjük, hogy az udvarlás, tetszelgés czéljából történik. A harkálynak legfőbb eszköze a csőr, egész életének kiszökő vonása a kopácsolás mestersége: tehát szerelmi ömlengéseit is lényének megfelelő módon fejezi ki. Az egyhangú *tarrrrrr* vagy *karrrrrr* dorombolást néha messze csengő hangjával is kíséri, melyet azonban sokkal inkább fára való kúzás közben hallat, minden szökkenéssel egy-egy rövid *csükk*, *tcsikk* vagy *tyükk* szótagot mondván. Egymást kergető párok azután rekedtes *kregregregre* forma lármával repkednek. Általában nem oly neszes, ritkábban szóló, mint fajtársai, de annál szorgalmasabb doromboló.

Habár megjelenése szép, s valódi éke ő az erdőnek nyáron és télen egyaránt, mégis lényében valami bárdolatlanság, szögletesség jelentkezik. Nem annyira kedves, mint inkább különös, friss, bizonyos fokig szemtelen, akár egy üde, természetes, ki nem nevelt, jó indulatú, de idegenektől félő gyermek. Látszólag bizonyos félszegség, hirtelenség, szelesség is egyéni bélyege; s jól írja egyik élesszemű megfigyelő: «Nincsen szalonképes finom modora, mert szokásai megegyeznek az erdőben munkálkodó szénégetők és favágók szokásaival.»

Kora tavasszal — márcziusban — a csatangoló étellel kezdenek felhagyni, bizonyos állandóan megválasztott területészre telepsznek, sűrűen felhangzó dorombolásukkal jelezve ébredő szerelmi érzelmeiket. Féltékenyen őrzik megállapítandó otthonuk táját, idegen harkályt nem tűrnek annak közelében, s annyira szemfülesek, hogy dorombolásukat utánozva, magunkhoz csalthatjuk, mert vetélytársat sejtene bennünk is.

Négy-öt fehér tojásukat önmaguk készítette, mértanilag is szabályos köralakú bejáró lyukkal biró faodvakba rakják. Nemcsak puha fákba vájnak ilyen mesterséges üregeket, hanem keményekbe — mint például tölgybe — is. Egészséges fákat azonban nem igen bántanak s inkább azokat választják, melyek korhadt belűek, podvásodók. Rendesen több fán próbálják meg a munkát, de félbe szakítják s a legalkalmasabbon fejezik be. A fészek egészben csak néhány faszilánkból, forgácsból áll s a földszine fölött 2—12 méternyire van. A bejáró lyuk csak akkora, hogy éppen bebújhatnak, de a belső üreg alja 20—30 cm.-nyire fekszik a nyílás alatt.

Tojásmérték: *H.* 23—24·3; *Sz.* 19—20·5 mm.

A szülők ebben a fáradságosan készített lakásban — melyhez hasonló hálótanyákat is szoktak ácsolni — egymást felváltva 14—16 nap alatt költik ki furesa, nem valami bizalmat keltő fiókáikat. Nekik azonban így is szépek, kedvesek és drágák. Aggodalmasan gondjukat viselik s ropantul féltik őket. Ha fészkeket háborítjuk, meggyőződhetünk meleg odaadásukról; siránkozva, jajgatva repkednek a fészkes fa körül, hol ide, hol oda szállnak, besurranak a faüregbe s ott benn is hallatják panaszuikat.

Miután a fiókák teljesen megerősödtek, anyányiak lettek s eltanulták öregeik mesterségét, szétválik a fészkalj, mert természetök nélkülözi a társas hajlamokat. Mindegyik a maga útján keresi boldogulását. Még ősztől tavaszig, a kóbor czinegecsapatokhoz szegődve, sem társulnak ez idegen fajú munkásfeleikhez, hanem csak közjük elegyednek, a nélkül, hogy velők sokat törődnének.

Tápláléka különböző rovarokból, bábokból, álczákból, hernyókból,

férgekből, kukacokból és magvakból kerül ki. Tapasztalataim szerint az utóbbiakat főleg ősszel, télen és tavasszal eszi, vagyis mikor az állati eleség szűkebben akad. Különösen a fenyők — kivált a szurkos fenyő — magvait szereti. A tobozokból leggyakrabban úgy szedi ki csemegéjét, hogy azokat egészben letöri s valami villás faág közé ékeli. Vannak fák, melyeket következetesen felkeres s mindig a megfelelőnek bizonyult ág-villába hordja a tobozokat, kényelmesen, ügyesen kopácsolva ki tartalmukat. Megfigyeltem, hogy egy nagy fakopáncs egész télen nap-nap után egy ilyen «ebédlő fán» költötte el a szomszéd fenyőkről kerülő tobozok gyümölcsét. Sáfarkodásának maradványai természetesen egész halmazzá növekedtek a fa tövében.

A harkályok gazdasági jelentősége. Lássuk már most gazdasági szempontból, micsoda értéket tulajdoníthatunk a harkályok működésének? S mivel a különböző fajok életmódja, majdnem megegyező, e helyen összefoglalóan akarom megítélni az egész «harkálykérdést», természetesen a mi viszonyaink szemmel tartásával.

Hogy harkálykérdés egyáltalán felmerült, azt nemcsak egyes erdőgazdáknak és erdészeknek, kik főleg a fák megvagdalását, megrontását hozzák fel ellenök, tulajdoníthatjuk, hanem leginkább ALTUM B. dr. eberswaldei erdészeti akadémiai tanár vádiratának, melyet 1878-ban a harkályok erdészeti jelentősége tárgyában megírt* s maig is védelmez. E munka megjelenéséig az ornithologusok szinte egyértelműen mind abban a nézetben voltak, hogy a harkályok kiválóan hasznos madarak s az erdőnek igazi védelmezői, mert temérdek farontó, erdészeti igen káros rovarokat pusztítanak. Ez általános felfogást ALTUM alapjában megingatta, mert vizsgálatainak és tanulmányainak végeredményét következő tételekben foglalja össze:

«A harkályok működése gazdasági szempontból véve haszontalan; hasznuk alig észrevehető kevés; a legtöbb, erdészeti legfontosabb káros rovar pusztításait nem akadályozzák meg, egyes idetartozókat megtámadnak ugyan, de többnyire oly későn, mikor már elhatalmaskodtak s így a csapást csirájában nem fojtják el; gazdaságilag sokkal károsabbak, mint hasznosak.»

Kemény sors érhetné ezek után a mi favágó madarainkat; szerencsére azonban akadt védőjük is, még pedig nem is egy, hanem tekintélyes ornithologusok egész sora.** Bizonyos az, hogy a tudós tanár úr

* Dr. B. ALTUM: Unsere Spechte und ihre forstliche Bedeutung (Berlin 1878. 1—90. l.)

** ALTUM munkáját legbehatóbban czáfolta E. F. HOMEYER: Die Spechte und ihr Werth in forstlicher Beziehung. (Frankfurt a/M. 1879. 1—35. l.)

kissé elvetette a súlykot s kutatásaiban egyoldalúan, bár egyoldalúságában szörszálhasogatóan járt el. Még pedig azért, mert tisztára a harkályok látható s mechanikai nyomokat hagyó működéséből ítélte, a többire pedig alig fordított figyelmet, nem is említve, hogy helyi és időszaki momentumokból, kevésbé fontos tényekből, általános és nyomós következtetéseket vont le. De mintha maga is megijedt volna a szigorú ítélettől, nagy felszereléssel megírott, gyűjtésekkel támogatott értekezésének végén egy lapot a harkályok æsthetikai értékének sietett szentelni, és itt mégis csak arra jut: *hogy habár gazdaságilag jóval károsabbak azok, mint hasznosak, mégis æsthetikai okokból teljes kiméletünkre tarthatnak számat.** Ezt a különös okoskodást nem fessegetem tovább, hanem a magam véleményét akarom inkább elmondani. Mindenekelőtt hangsúlyozom, hogy a mi viszonyaink egészen mások, mint a németországiak, s ha ott is akadtak oly férfiak, mint HOMEYER, BREHM és mások, kik ellenében ALTUMmal, határozottan kimutatták, hogy kisebb ballépésektől eltekintve s közömbös munkásságukat is belátva, a harkályok haszná nemcsak szembeszökő, hanem lényeges és kiváló értékű, akkor nálunk még inkább feltűnő és nyomós az. Vizsgálódásunk kettőt kell, hogy szem előtt tartson, illetőleg e két kérdésre adjon feleletet:

1. *Micsoda értéke van a harkályok táplálékának gazdaságunk szempontjából?*

2. *Használják-e vagy ártanak-e mechanikai működésükkel? (Fák megsértése stb.)*

Táplálkozás. Életmódjukat tekintve, harkályainkat két csoportra oszthatjuk. Az elsőbe tartoznak azok, melyek a földre ritkán szállnak s fák törzseiben, törzsein és ágakon élő rovarokkal, némelyek magvakkal is, táplálkoznak; a másodikba ellenben azok, melyek igen gyakran a földön is tartózkodnak, mint a zöld és szürke küllő (*Picus viridis* és *canus*).

A fekete harkály a most említett két csoport között mintegy átmenetet, mert a fatörzseken (főleg bükk-, nyír-, nemes- és szurkos fenyőfákon) csak oly gyakran keresgél falat után, mint a földön, hol a kivágott fák korhadó tuskóit és a hangyabolyokat kutatgatja át. A fákból rész-

* ALTUM a német ornith. egyesület egyik ülésén, a madárvédelmi törvényjavaslat tervezetének tárgyalásánál, általában az æsthetikai momentumra is — igen helyesen — figyelmeztetett, de hangsúlyozta, hogy azoknál a fajoknál, melyek károsabbak, mint hasznosak, ezt nem lehet tekintetbe venni; például a *jégmadarat* hozta fel. Hát a harkályok még csak nem is olyan szépek mint ez utóbbi, s szerinte mégis feltétlenül óvandók, noha kimutatta, hogy károsabbak, mint hasznosak! Ez a két következtetése mindenesetre tanulságos.

ben közömbös, részben káros rovarokat, álcákat stb. kopácsol ki s ha azokat a fákat, melyeket e káros rovarok vagy azok álcái, petéi megleptek, már nem is mentheti meg, a kártevők korlátozásában, szaporodásuk megcsappantásában mindenesetre része van. A hangyák megdézsmálását szintén nem írhatjuk rovására, mert igaz ugyan, hogy temérdek erdei- és fekete hangyát (*Formica rufa* és *fuliginosa*) költ el, melyek erdőgazdaságilag inkább hasznos fajok, mivel igen sok kártékony hernyót, rovar, szöcskét stb. emésztenek el; de másrészt vannak kártékony, a fák törzseit rágó hangyafajok is, melyeket harkályunk szintén nem kímél, hanem fogyaszt. Tehát kártékonyssággal e tekintetben sem vádolhatjuk.

Míg ő a nagyobb rovarfajokra veti szemét, addig a fakopáncsok (*Dendrocopus*) — arányban természetükkel — a fában és a fakéregben élő kisebbeket szedegetik s főleg a szú, fadarázsok, fahernyók (*Cossus ligniperda*, *Aesculi* stb.), orrmányos bogarak, czinczerek stb. számát apasztják, nemkülönben a fatörzseken, repedésekben rejtőzködő pókokat, százlábúakat, férgeket is. Ez a munkálkodásuk részben értéktelen, a mennyiben erdészetileg közömbös állatokra irányul, részben hasznos, a mennyiben a farontókat is éri. De nem szabad felednünk, hogy a fatörzsek hasadásaiban, megrepedezett kérge alatt temérdek igen kártékony rovar is befészkel magát, itt bábozik, ide rakja petéit, melyek csak a kikelet beköszöntével fejlődnek életre. Az őszzel, télen és kora tavasszal kóborló fakopáncsok, a kősa czinegetársaságokkal egyetemben, szorgalmasan puhatolgatják ezeket s éppen azokat, emészti el a melyeket a czinegék, csuszkák, fakúszok észre nem vettek, vagy a melyekhez piczi csőrükkel nem férhettek s a melyeket, mint szervezetüknek nem megfelelőket, békén hagytak. Így azután a harkályok olyan mélyebben a kéreg közt lappangó, veszedelmes lepkepetéket is elpusztítanak, még pedig minden mechanikai munka nélkül, minők az apáczapille, búcsújáró pille stb. petéi. Különösen a kis és középső fakopáncs szolgálatai becsesek ez időszakban. A nagy fakopáncs is részt vesz ugyan e munkában, de e mellett előszeretettel falatozza a keménymagú erdei gyümölcsöket, a makkot, bükkfamagot, mogyorót, diót, fenyőmagvakat stb. Kivételesen húsos gyümölcsök magvát is megkóstolja, de nem valami előszeretettel él velök.

Ez a faj egész évben keresi a növényi táplálékot s azt mondhatjuk, hogy legalább is annyira — sőt valószínűleg inkább — magevő, mint rovarfogyasztó. A többi harkályok magvakat általában alig esznek, legfőljebb szükségben. *ALTUM* ezt a magfogyasztást sem nézhet jó szemmel s azt mondja, hogy az erdésznek vetőmagtermését — különösen

a szurkos fenyőre czéloz — érzékenyen károsítja. Hát ez lehet igaz bizonyos években, egyes kivételes területeken, de általánosságban és honi viszonyaink közt sehogy sem fogadható el. Németországban, a hol úgy látszik — s ezt ALTUM és más ornithologusok is megjegyzik — a nagy fakopáncs kiválóan a szurkos fenyőerdőkhöz ragaszkodik, működése talán másként bírálendő meg; nálunk azonban fenyőerdőkben csak oly közönséges madár az, mint a vén tölgyesekben, ligetekben,* azonkívül erdőgazdasági viszonyaink is mások még mostanában, mint ott; tehát gazdasági jelentősége is más szempontok alá esik. A mi erdőbirtokosainktól, erdészeinktől — pedig éppen a harkályok felől jól kikérdeztem őket — soha ez iránt panaszt nem hallottam.

ALTUM mintegy 40 rovarfajt határozott meg, melyeket a harkályok kétségtelenül megesznek s e rovarfajok erdészeti jelentőségét megállapítva, vonta le következtetését. Hogy minő hézagok és hiányosak ismereteink egyes madárfajok táplálkozási viszonyait illetőleg, ebből is kitetszik, noha éppen a harkályok gazdasági értékét látszólag oly behatóan vizsgálták, hogy külön könyvek szólnak róla. Bizton mondhatjuk, hogy ha sikerült a harkályok gyomortartalmából egyetlen kutatónak aránylag kis területen 40 rovarfajt meghatározni, úgy még ennél is sokkalta többféle meg nem határozható hernyókat, kukaczkokat, petéket, férgeket is költenek el, melyek gyorsan megemésztődve többé az elejtett példányok gyomrában fel nem ismerhetők, nemkülönben, hogy a különböző területeken más és más rovarokat is esznek. Vagyis valószínű, ha még egyszer annyi harkály példányt vizsgálnánk meg, mint a mennyit ALTUM vizsgált, madaraink jelentőségét is nem 40, hanem jóval több rovarfaj után ítélnénk meg. Így tehát még a harkályok élelmének speciális kutatója sem ment attól a hibától, hogy részletekből vont le általános következtetést. Ebbe a hibába esett akkor is, mikor a zöld- és szürke küllőt, mint főleg hangyapusztítókat, jó szóra nem érdemesíti, noha ezek inkább a kevésbé hasznos kis fekete és vörös hangyákat, mint a nagy erdei hangyákat szedegetik s a kártékony hangyafajokat is. Azonkívül a földön más rovarokat is pusztítanak s ezek közt a lótetű kedves falatjuk. De nem csupán a földön élő rovarfajokat tizedelik, hanem a zöld küllő — kivált télen — a falakra is száll, az eresz alatt kutatgat, a méheseket, ablakkereteket kopogtatja s az itt rejtőzködő, repedésekbe, üregekbe menekült legyeket, bábokat stb. szedegeti ki. Hogy méheket is felfalna, állítják, de biztos tudomást magam erről nem szerezhettem. A szükség talán reá kényszer-

* Madarunk fajtainak megenyilésénél a 474. lapon czéloztam már erre.

rítheti, de inkább hiszem, hogy a méhesek réseiben rejtőzködő bábokat, rovarokat, talán pókokat is rabolja.*

Mindezt összevéve, az én meggyőződésem az, hogy a harkályok tápláléka révén több haszon háramlik az ember gazdaságára, mint kár. Noha abban is megnyugszom, hogy a régi ornithologusok s mindenekelőtt maga GLOGER is, a harkályok értékét több érzelemmel, előítélettel, mint tudással hirdették. ALTUMnak kétségtelenül érdeme, hogy alapos — bár, mint említettük, szintén egyoldalú — vizsgálatai ismereteinket előbbre vitték s habár ő az ellenkező túlzásba esett, azt mégis kimutatta, hogy e madáresoport nem csupán káros rovarokat pusztít s hogy működésük nem oly tiszta, minden árnyéktól ment, mint azelőtt hittük. De hát ez a leghasznosabb madarokról, a czinegéről is állítható, mert általánosságban igaz, hogy abszolút haszon nem létezik, valamint abszolút tökéletesség is csak eszményileg képzelhető. A kérdés mindig csak az: felérik-e a jó tulajdonságok a rosszakat, s minő mértékben, micsoda viszonyok közt?

Mechanikai működés. ALTUM dr.-on kívül alig akadt még más, a ki a harkályokat táplálkozásuk révén sem számította a hasznos madarakhoz; de igen is akadtak sokan, kik elismerik, hogy szárnyas favágóink a farontó rovárság pusztításával hasznosak, de ezt az érdemöket megingatják avval a váddal, hogy táplálékuk megszerzése közben a fákat össze-vissza vagdalják, tehát azok értékét csökkentik, nemkülönben, hogy sok fát végleg meg is ölnek. ALTUM maga is kiváló súlyt helyezett madaraink e mechanikai működésére, midőn gazdasági jelentőségeket oly sötét szemüvegen át nézte.

Íme a vádak részletesebben felsorolva:

1. A harkályok az által, hogy saját maguk ácsolta üregekben költenek, igen sok fát megrontanak, kiváltképpen azért, mivel nemcsak korhadó, tehát beteg, hanem egészséges fákat is választanak fészkelésre s mivel előbb mindig több különböző fát dolgoznak meg, míg végre alkalmasra találnak, a hol ácsmunkájukat be is fejezik.

2. Ugyanily üregeket készítenek maguknak hálótanyául is.

3. Rovarásztatás közben — minthogy élelmők javarészt magában a fában van — szintén össze-vissza vagdalják a törzseket, egész forgácsokat hasogatnak ki s nem csupán a podvás, rovaroktól lepett vén, beteg

* Az irodalomból ismerek adatot, mely a zöld küllő gyomrában talált méhekről szól. Így HÁRS PÉTER (Vadászlap 1891. 254. l.) említi, hogy egy zöld küllő *csikorgó hidegben* bekopogatta a kaptár falát s lelövetve, gyomrában kilencz darab dolgozó méh volt.

fákat bántják, hanem a fiatalokat és egészségeseket is, nyilván tévedésből vagy pusztán kutatgatva. Sőt van egy sajátságuk, melynek okát bizton-sággal még nem tudjuk,* t. i. hogy egészséges, fiatal, síma törzsű fákra előszeretettel szállnak s azt gyűrűsen körülkopogtatják, miáltal néha a fatörzsön nagy dudorodások (mintha egy vastag kigyó tekerődött volna reája) vagy kigyóalakú apró lyuksorozatok keletkeznek s ekként a fát elbetegítik, elértéktelenítik.

4. Távírósodronyok póznáit, deszkaházakat, kerítéseket, padokat, méheseket, ablakfákat stb. is — rovarokat keresgélve — megrontanak, lyukakat vagdalván reájuk.

Ellenvetéseimet a következőkben kívánom összefoglalni:

A hazai viszonyokat szem előtt tartva, megfigyeléseim szerint fészkelő és háló üregeiket majdnem kizárólag csak beteg, belül podvás, korhadó belű fába készítik s azon ritka esetekben, mikor egészséges fában akarnak fészkelni, mindig puha fájú s így értéktelenebb fajokat, pl. nyárfákat, fűzfákat stb. támadnak meg. De munkájukat ezeken nem fejezhetik be, mert a fa belsejében már alakjuknál fogva sem képesek megfelelő mély lyukat, azaz csövet ácsolni. Azon kívül, még ha ilyen kevésbé értékes fában félbe maradt odukat vájtak is s azok későbbben kikorhadnak, csupán csak látszólagos kárt tesznek, mert a közvetlen csekély kártételt többszörösen feléri az a tetemes közvetett haszon, a mit az által szereznek, hogy a fészkelő helyekben szükségét szenvedő, odvakban költő hasznos madaraknak (ilyenek: a csuszka, ezinegék, fakúsz, seregély, légykapók, szalakóta, babuta stb.) megfelelő otthont készítenek. Élelemkereséskor elkövetett ácsmunkájuk szintén nem érdemel kemény szót. Azok a rovarok, melyekhez kopácsolás útján jutnak, java-részt betegeskedő, korhadó fában élnek, noha esetleg a fák külseje ezt még nem árulja el. Ez utóbbi esetben a rendes erdőgazdának még úgyis használnak, hogy figyelmét a kivágandó fára felhívják.

De hiszen nemcsak beteg, hanem ép, egészséges fákat is — bár ritkábban — megtámadnak, össze-vissza kopogatnak, akár azért, hogy fanedvet szívjanak, akár merő tévedésből, mondhatják a harkályok vádlói.

No hát igen, nem is tagadjuk; csakhogy bebizonyult, hogy ezt korántsem mindegyik teszi, hanem bizonyos példányok, melyek egyes

* BODEN főerdész (Dankelmann's Zeitschr. IX.) és E. F. HOMEYER (Die Spechte und ihr Werth in forstl. Beziehung 31. l.) azt hiszi, hogy a harkályok a fák friss nedvét szívják, iszzák; ellenben ALTUM csupán rovarok után való meddő kutatgatást lát benne s megjegyzi, hogy — mivel tapasztalat szerint mindig bizonyos feltűnő, egyes vagy kisebb csoportokban álló egészséges fákra szoktak szállni — a fa kérge némileg ingerli őket s kihívja kíváncsiságukat. Ezt hiszi MARSHALL is (Die Spechte 13. l.)

fákat mintegy kiválasztanak s azokat rendszeresen látogatják s szinte lassanként, de czéltudatosan teszik tönkre. Ha az ilyen bűnöst ellőjük, többé nem lesz az illető fának bántódása, jeléül, hogy csakis az az egy követett el megtorlásra érdemes cselekedetet s nem érheti miatta panasz fajtársainak összeségét. Ezek a megvagdalt, gyűrűsen megkopácsolt, fiatal, egészséges fák általában igen ritkák s tapasztalatom szerint ott fordulnak elő leginkább, a hol a harkályok a fejlődött erdőgazdasági viszonyok következtében alkalmas, rovarokkal bővelkedő vén fákat nem igen talál-
nak. Ebből én azt következtetem — s megerősíti vélekedésemet az a körülmény is, hogy újabban több harkálypéldány kezd letérni a régi útról és beteg fák helyett egészségesekre is szállni — hogy e most még csirázó szokásukra a lét harcza kényszeríti őket. A hol t. i. a százados fának már hírmondójuk sem akad s az erdőgazdák gondosan ügyelnek arra, hogy minden elbetegesedő, romlásnak induló fa azonnal kivágassék s csupán a teljesen erőben lévők maradjanak meg, a harkályok szükség-
get szenvednek s keresnek, kutatnak az egészségesek törzsein is. Ha azután egyet valamelyikök egyszer már megvagdalt — noha kezdetben eredménytelenül —, a sértett kéregben, sebekben bizonyos rovarélet fejlődik, mely kész falat nekik, tehát mindig vissza-visszatérnek ahhoz. Nekem, úgy látszik, hogy a dolognak elfogadhatóbb magyarázata ez, mint az a melyet BODEN és ALTUM (l. 482. lapon a «jegyzetet») adott. Mivel ez a szokásuk jelenleg még csak kivételes s bizonyos igen kifejlődött erdőgazdaságokban számít — Magyarországon általában semmit — úgy károsságot jelenleg e réven sem vethetünk a szemökre; lehet, hogy a jövőben. Különben nagyon figyelemre méltó idevonatkozólag LIEBE egyik közleménye (Ornith. Monatsschr. 1892. 209. l.), melyből megtudjuk, hogy azok a külsőleg-belsőleg látszatra teljesen egészséges fák, melyeket a fekete harkály — emberi felfogás szerint, minden ok nélkül, — összekopácsolt beható göröcsövi vizsgálat nyomán *nem bizonyultak egészségeseknek*, mert a szabad szemmel nem látható penészpórák már jelentkeztek, vagyis a később kifejlődő betegség első jelei meg voltak a sejtekben.

Elesik tehát a harmadik pont alatt említett vád jelentősége is, csak úgy mint az utolsóé, mely faépitményeink rombolását írja terhükre. Általában oly szórványosan fordul az elő, hogy szóra alig érdemes. Különben is, a hol megeselekszik azt, bizvást nem csupa kedvtelésből, rontási vágyból teszik, hanem, hogy a fában rejtőzködő rovarokat szedjék ki. Tehát csak abban vétkesek, hogy a faanyag pusztulását gyorsítják, illetőleg reakényszerítik annak tulajdonosát, hogy hamarább pótolja azt, a mit valamivel későbbben úgyis pótolnia kellett volna.

ÖSSZEGEZÉS.

Magyarországon jelenleg a harkályok gazdasági jelentőség szerint általában hasznos, kimélendő madarak. Bizonyos kis vétkektől ugyan ők sem mentesek, melyek a kultúra fejlődésével, az erdőgazdaság tökéletesbedésével öregbedni fognak; talán egykor általában, mint aerdőgazdaságokban már a jelenben is hasznuk a kár rovására csökkenni fog, működésük közömbös lesz, sőt talán káros is. A kérdés csak az, vajjon fognak-e alkalmazkodni az új viszonyokhoz? A legtöbb faj valószínűleg nem fog alkalmazkodni, hanem — a miről már itt-ott meggyőződhetünk — azokról a területekről, hol az erdőgazdaság a kertészethez közeledik, nagy arányokban virágágy-rendszer szerint dolgozik — a minek következménye a százados, korhadó és odvas fák eltünése — onnét a harkályok elköltözködnek, mert létfeltételök szűnt meg.

Ma reászorulunk munkásságukra, később tán fölöslegessé válik. Hogy æsthetikai jelentőségek szintén van, az csak megerősíti adott kedvező ítéletünket.

A FEHÉRHÁTÚ FAKOPÁNC.S.

Dendrocopus leuconotus (BECHST.) 1805.

[*Picus leuconotus* BECHST. — *Dendromas leuconotus* KAUP.]

Jegyei: akkora, mint előbbi, csakhogy nyulánkabb s így valamivel hosszabb; vállai feketék, hátának alsó része és farcsikja fehér; az öreg hím fejteteje vörös, a tojóé fekete; a has és farkalja rózsapiros, nem oly élénk, mint előbbié, hanem inkább mint a következő fajé s egyes feketés foltokkal tarkított. A fiatalok fejteteje elől feketés, egyes vörös foltokkal. Különböben hasonlít a többi fakopáncsokhoz. Csőre ólomkékes, szeme sárgásbarna vagy sárgásvörös, lábai sötét ólomszürkék.

Mértéke: *H.* 25—26·7; *Sz.* 14·3—14·5; *F.* 9·5—10; *L.* 2·4—2·5; *Cs.* 3·8—4·2 cm.

Európa északi és északkeleti részein honos, nyugaton és délen ritka. A Balkán-félszigeten élők némileg eltérnek a tipikus színezetüektől, a mennyiben hátuk alsó részének fehérségében egyes fekete sávok látszanak s fejtetejök élénkebb vörös; ez a fajta a *Dendrocopus leuconotus lilfordi* SH. & DR. 1871. A szibéria példányoknál pedig — *Dendrocopus leuconotus cirris* (PALL.) — a másodrendű evezők hegye is fehér s az alsó test fekete szárfoltjai keskenyebbek.

Leginkább a közép és magas hegység erdeit lakja, különösen tiszta, vagy fenyőkkel váltakozó, bükkösöket. Télen a síkságba, ligetekbe, gyümölcsösökbe is lehuzódik. Tölgyesekben ritkán fordul elő; egy ízben Kőszeg mellett Velemnél (Vasm.) gesztenyésekben fészkelte egy pár. Többször találkoztam vele a borsodi «Bükk»-hegységben. Erdélyben Csató J. szerint, ha nem is közönséges, mégis gyakrabban szem elé kerül. Felső-Magyarországban (Zólyom-, Árvam.) gyakoribb. Április második felében költ s fészekalja három, ritkán négy, fehér tojás.

Tojásmérték: H. 24—24·8; Sz. 19·5—20·8 mm.

Több megfigyelő azt írja, hogy viselkedése nyugodt, nem feltűnő; én ellenkezőleg sokkal élénkebbnek mozgékonyabbnak ismerem, mint az előbbi fajt. Hangját is gyakrabban hallatja.

A KÖZÉP FAKOPÁNC.

Dendrocopus medius (L.) 1758.

[*Picus medius* L. — *P. cyanædus* PALL. — *Pipripicus medius* BP. — *P. roseiventris* BRHM. — *Dendrocoptes medius* CAB. & HEIN.]

Népies nevei: nagyobb höcsök; höcsik (Vasm.).

Jegyei: kisebb, mint az előbbi két faj; csőre vékony, homloka és esőrtöve tája halavány piszkos barnás; nyakoldalán nagyobb háromszögletű fekete folt; melle fehér; a farkalja és hasa rózsásvörös, nem rítkító s a mell alsó része is ilyen, némi sárgásba játszó árnyalatú; az alsó test — főleg oldalai — fekete szárfoltokkal. A fejtető mindkét ivarnál, úgy a fiataloknál is, vörös. A *tojó* csak abban különbözik a hímétől, hogy a vörös fejtető oldalai barnásak s általában kissé kopottasabb. Egyébként ez a faj is hasonlít az előbbiekhöz, mert főszíne fehér, fekete és vörös. Csőre ólomszínű, szemei vörösesbarnák, lábai ólomszürkék.

Mértéke: H. 21·8—22·5; Sz. 12·4—12·7; F. 8·5—8·8; L. 2—2·2; Cs. 2·1—2·2 cm.

Perzsiában élő fajtája, melynek nyakoldalain két különálló fekete rajzolat van, a *Dendrocopus medius Sancti Johannis* (BLANF.) Anglia kivételével, majdnem egész Európában és Kis-Ázsiában előfordul, de általában szórványosan, sőt északon és délen ritka. Egyes helyeken azonban gyakori s úgy látszik, az előhegyek nagyobb tölgyerdeit, kivált ha gyümölcsösökkel határosak, leginkább kedveli. Hazánkban sem mondhatjuk mindenütt közönségesnek, ámbár némely vidéken majdnem számosabb, mint a nagy fakopánc. Vas- és Sopronmegye nyugoti részeiben, úgy a

Dunaligetekben, valamint Nógrádmegyében legtöbbet láttam. CSATÓ J. szerint Erdélyben alkalmas területeken rendszeren költ, de ritkább a nagy fakopáncsnál. Fészke többnyire 2—3 méter magasságban van s áprilisban 5—7 tojást tartalmaz, melyek két hét vagy 15 nap alatt kelnek ki.

Tojásmérték: H. 20—21; Sz. 17—18 mm.

Hangját, mely élesen és vékonyan hangzó *kikk-kik-kik-kik-kik* gyakran hallatja. Víg, fürge állatok s ott, a hol megtelepedtek, hamar szembe-
tűnnek vagy legalább is szólásukkal adnak életjelt. Csatangolásaik közben néha több példányt is találhatunk együtt. CSATÓ egy ízben Oláh-Bretyénél 12 darabot látott együtt kóborolva.

A KIS FAKOPÁNC S.

Dendrocopus minor (L.) 1758.

[*Picus minor* L. — *Piculus pusillus* BRHM. — *Xylocopus minor* CAB. & HEIN.]

Népies nevei: kis harkály; kis höcsik.

Jegyei: verébnagyságú; farkalja nem vörös, egész szárnya és háta közepe fehér és fekete harántcsíkokkal; a hím fejteteje vörös, a tollak közepén fehér foltocskák; a tojóé fehér, fültáján barnásfehér folt; az alsó test a begytől lefelé fehér, feketés finom szárfoltokkal, főleg az oldalakon. A *fiatalok* fejteteje vörös, de a tojóknál csakhamar megfeketül. Csőre ólomszürke, úgy lábai is, szemei vörösesbarnák.

Mértéke: H. 13·8—14·7; Sz. 8·7—8·9; F. 5·4—5·8; L. 1·3—1·45; Cs. 1·5 cm.

Körülbelül ugyanaz a földrajzi elterjedése van, mint a nagy fakopáncsnak. Délen azonban gyakoribb, noha Skandináviában a 70° é. szél. alatt is találták. Afrikában Algériából ismeretes. Nagy földrajzi elterjedése következtében színezetében nem állandó. A szibériai példányok valamivel nagyobbak s alsó testök tisztább fehér alapszínű (*Dendr. minor pipra* PALL.), a kaukázusiak szárnyán pedig csak négy fehér csík van (*Dendr. minor quadrifasciatus* RADDE); a kis-ázsiaiak még jobban eltérnek (*Dendr. minor danfordi*). Életmódja inkább előbbi fajra emlékeztet csak-hogy — mint alakja is törpe — finomabb kiadásban. Hazánkban, különösen a lapályon, ligetekben mindenütt előfordul, de a magas hegységben is, noha még sem oly számos, mint előbb említett nagyobb rokona. Kiválóan puhatörzsű fákon tartózkodik (nyár- és még inkább fűzfán). Élénk, víg természetű madárka, mely a kóbor czinegerajoknak is rendes kísérője. Hangja igen magas, vékonyan, nyújtottan ejtett *gík, gík, gí, gík*.

Fészkelő odújokat 1—20 méter magasan készítenek s apró bejáró lyukat hagyva, mindenkor megismerhetjük lakásaikat. Fészkelje 5—6 tojásból áll, melyeket áprilisban rak s két hétig kotol.

Tojásmérték: *H.* 18—19; *Sz.* 13—14 mm.

97. NEM:

HÓCSIK.

PICOIDES Lac. 1801.

Vékonyabb csőralkatával, különösen pedig csonka lábával, melyen csak három ujj van, különbözik az előbbiektől. Színezete azonban szintén tarka, fekete és fehér.

A HÁROMUJJÚ HARKÁLY.

Picoides tridactylus (L.) 1758.

[*Picus tridactylus* L. — *P. hirsutus* Vieill. — *Apternus trydactylus* Swain. — *Tridactylia tridactylus* Mev.]

Jegyei: körülbelül akkora, mint a nagy fakopáncs, nyaka vékony; a hím fejteteje citromsárga, a tojóé fehér; a hát közepén fehér sáv; a szem fölött, a szemén át s a csőr tövétől lefelé, fekete sávolyok nyomulnak; két előre és egy hátra irányuló lábujja van; alsó teste fehér, a begy táján — főleg oldalain — fekete hosszanti foltokkal; a hason és farkalján szürkésfehér és fekete harántesikozás. Csőre kékesszürke, lábai sötétebbek, szeme fehér. A szerint, a mint alsó teste tisztább fehér vagy erősebben foltos, két fajtáját különböztetjük meg. Előbbi északibb elterjedésű (*Pic. tridactylus septentrionalis* BRHM.), utóbbi inkább déli s az Alpokban, Kárpátokban fordul elő; nálunk költők többnyire ilyenek (*Pic. tridactylus alpinus* BRHM.). Egy harmadik fajta a Kelet- és Közép-Szibériában honos, kisebb termetű, *Pic. tridactylus crissoleucus* Bp., melynél a fehér rajzolatok is nagyobbak.

Mértéke: *H.* 23·8—24·7; *Sz.* 12·7—13; *F.* 9—9·2; *L.* 2·3—2·45; *Cs.* 2·8—3 cm.

Az Ó-Világ északi részeit lakja, délen csak a nagyobb, magasabb hegységekben fordul elő. Nálunk a Kárpátok terjedelmes fenyveseiben él, különösen Felső-Magyarországban s Erdélyben a Retyezáton. A közép-hegységbe legfőljebb ősszel és télen ereszkedik le, a síkságot pedig álta-

lában kerüli. Életmódjában, szokásaiban a nagy fakopáncshoz legközelebb áll. Hangja is olyan, csak valamivel mélyebb. Fészekalja 4—5 fényes, fehér tojásból szokott állani.

Tojásmérték: *H.* 18—19; *Sz.* 24—26 mm.

Legkedvesebb eledele: a fenyőpille (*Cnethocampa pinivora*) tojásai és lárvái, a levélrontó *Cecidomyia*-k lárvái és kifejllett példányai, egyéb farontó bogárság. Magvakat (fenyő-, borókamagot, sőt bogyókat) szintén eszik.

98. NEM:

KÜLLŐ.

PICUS *L.* 1758.

Kisséeltérő csőralkat s túlnyomóan zöld színezet különbözteti meg e nemet a többiektől. A külső lábujjak (elöl és hátul) körülbelül egyforma hosszúak s épp oly hosszú a csüd is. A legszélsőbb farktoll oly rövid, hogy alig látszik ki a farkfedőkből.

A SZÜRKE KÜLLŐ.

Picus canus Gm. 1788.

[*Picus norvegicus* LATH. — *P. viridicanus* M. & WOLF. — *P. chloris* PALL. — *P. caniceps* NILS. — *Gecinus canus* BOIE.]

Népies nevei: többnyire csak *zöld küllő* vagy *külü*, zöld harkály, melylyel összetévesztik.

Jegyei: valamivel kisebb, mint a következő; alul szürke, némi zöldes árnyalattal; a toroka világosba játszik; a fej és nyak hamuszürke; a *hímnék* vörös homlokfoltja van, s tarkója felé fekete hosszanti foltozás; a csőrtő és szemei között fekete sáv; a szem alatt hosszúkás fekete folt; a *tojó fején nincs vörös folt*; háta zöld, de nem oly élénk, mint a következő fajé; evezői szürkésbarnák, külső szélük fehéres foltokkal; a fark alulról nézve nem látszik csikozottnak; az *öregék* hasa és farkalja inkább egyszínű, a *fiatalok* már a mell alsó részétől lefelé feketés-szürkén foltosak. Csőre kékesszürke, az alsó káva töve sárgás-zöldes; szemei vörösszürkék, később rózsapirosak, lábai ólomszürkék.

Mértéke: *H.* 29—30; *Sz.* 15—15·3; *F.* 10·6—11·7; *L.* 2·6—2·9; *Cs.* 3·3—3·5 cm.

Európa nyugati felében ritka vagy hiányzik, kelet felé s főleg északkeletnek gyakoribb. Magyarországon elég közönséges, bár nem annyira, mint a zöld küllő. Völgyekkel váltakozó hegyi erdőkben, halmos, valamint sík vidéken szeret tartózkodni. A tiszta fenyveseket nem igen keresi s inkább lomberdőben vagy kevert, vén fákkal bővelkedő, ritkás széleken találkozhatunk vele. Őszkor el-el kószál s meglátogatja a gyümölcsösöket, kerteket. Életmódjában nagyon hasonlít a következőhöz, hangja azonban lágyabb, vékonyabb s *klih*, *klih*, *kli*, *klü*, *klüh*, *klüh* formán hangzik. Kúszás közben *gükk*, *gükk*, *gükk* hangon szól, minden szökkenésére egy-egy szótag jutván. Fészekoduit lombos fába vájja, 1—15 méter magasságban s 6—8 fényes, finom héjjú tojást rak.

Tojásmérték: H. 20—21; Sz. 25—26 mm.

Élelmét és gazdasági jelentőségét a 480. stb. lapon ismertettem.

A ZÖLD KÜLLŐ.

Picus viridis L. 1758.

XV. tábla.

[*Gecinus viridis* BOIE. — *Brachylophus viridis* JARD. — *Chloropicus viridis* MALH. — *Gecinus pinetorum*, *frondium*, *virescens* BRHM.]

Népies nevei: zöld küllő vagy külü; zsolna v. zsóna (Borsodm.); sárküllő (Alföld); zöld harkály.

Jegyei: majdnem galambnagyságú; főszíne zöld; fejteteje és a tarkója élénk karminpiros, csak a tollak töve szürke; a szem környéke a csőr tövéig, szintúgy erős pofasávja s a szem fölött hátranyomuló sáv, fekete; a hímnél a pofasáv közepe vörös; farka csíkozott. (L. I. köt. II., V. tábla és 35. kép.)

Leírása. *Öreg hím:* felül élénk olajzöld, helyenként kevés, homályos, alig észrevehető világosabb pettyekkel; torka világos zöldesszürke, egész alsó teste világos halványszürkés olajzöld, a has táján és farkalján szürke, sötétebb harántesíkozással; farsíkja zöldessárga; a nagy evezők sötét szürkésbarnák és külső szélükön, a hátulsó evezők pedig belső szélükön, fehéres foltokkal; a fark hegye feketés, egyébként zöldesszürke és szürkésbarnán harántesíkos. A *tojó* hasonlít a hímhez, csakhogy pofasávja fekete. A *fiatalok* homloka és szemöldöksávja finom fehéres foltozású, szintúgy a pofák feketesége is; torkuk sárgásfehér, némi fekete foltcskákkal.

Csőre sötét kékesszürke, az alsó káva töve világosabb; lábai szürkék; szeme fehér.

Mértéke: *H.* 32—33; *Sz.* 16·8—17·2; *F.* 10·9—11·3; *L.* 3—3·4; *Cs.* 4—4·3 cm.

Egész Európában föl a 63° é. szél-ig közönséges s átterjed Ázsia szomszédos részeibe is. Egyes vidékeken kisebbszerű eltérések mutatkoznak színezetében; így a Spanyol-félszigeten élő fajtájának (*Picus viridis sharpii*) pofasávja egészen vörös. Hazánkban is a legismertebb harkályok közé tartozik s nem annyira a magas, mint közép hegységben, síkságon tanyázik, kivált mezőkkel, legelőkkel határos vén, odvas, lombosfajú erdőségeken. Az erdő mélyét nem igen kedveli, különösen nem a sűrű, összefüggő erdőterületeket; hanem inkább a tisztásokkal bővelkedő, nyiltabb helyeket. Kertekben, gyümölcsösökben, gesztenyésekben is szeret tartózkodni, kivált ha a terület völgyes, halmos és előhegyek erdőségeivel határos. Télen — az időjárás szerint — kisebb vagy nagyobb kalandozásokat tesz, oda huzódik, hol élelmet talál. Belátogat az épületek közé is s gyakran láthatjuk, a mint valami régi falon megkapaszkodva vagy a földön vájkálva, majd meg fára kúszva táplálékát keresi. Néha-néha a méheseket is megnézegeti, sőt bejárót kopogat a kaptáron. A hangyabolyokat azonban legszívesebben látogatja s nyáron folyton dézsmálja. Általában a földön majdnem többször, vagy legalább is annyiszor található, mint a fákon. Az ágakon gyakran látjuk ülni, főleg a fa hegyén, a mit a fakopáncsok kivételesen és ritkábban tesznek, épp úgy, mint a hogy földre alig szállanak. Gyakran találkozhatunk vele fasorokban is, midőn a kocszi elől törzsről-törzsre száll. Repte erősen surrogó s hullámosabb mint a többi harkályé. Kúszás közben nagy szökkenéseket, ugrásokat tesz s mindegyiket éles, messze hallatszó *glü, gjük, jük* szótaggal kíséri. A fák hegyén, párosodáskor, néha hosszabban elidőzik s élénken *klü, glü, klü, külü, klü, külü, glii* szólását hallatja, mely kezdetben legerősebben, de fokenként leszálló ütemben hangzik. Elszálláskor is így szokott szólani. Nyugtalan, ideges, mozgékony természetű, a mellett meglehetősen óvatos és félénk. Gondosan földözi magát a fatörzseken s ha észreveszi, hogy figyelünk reá, sőt közeledünk feléje, úgy repül el, hogy a fa lehetőleg eltakarja s későbben vegyük észre távozását. Márcziusban párosodik, de nem igen «dorombol». Április vége felé azután kotolni kezd. Fészkelő oduját (L. I. köt. 37 kép.) 2—14 méter magasan készíti s 6—8 fényes fehér tojást tojik, melyek 16—17 nap alatt kelnek ki. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 28—29·7; *Sz.* 21·5—22·5 mm.

A szülők közösen osztják a költés fáradságait s az ülésben felváltogatják egymást. Legkedvesebb eledele: hangyák, hangyatojások. Csőrével megbontja a bolyokat, még télen is lefurakodik a mélyebbre huzódott hangyákhoz s hosszú nyelvvel — mely jóval feléri a többi harkályfajok nyelvét — ügyesen keríti meg csemegéjét.

Valamint a többi harkály, úgy ő is kiváló ékesítője az erdőknek, kerteknek s károosságáról általában szó sem lehet, mint azt már előbb bővebben kimutattam. Bizonyos esetekben azonban a méhészeknek alkalmatlanságot okozhat, de védekezhetünk ellene, mert ijedős létére nem igen nehéz távol tartani a kaptáraktól.

XI. REND.

ÜLDÖGÉLŐK.

INSESSORES.

Termetükhöz képest lábuk aránylag kicsiny és sajátos alakú, s így leginkább az ágakon való megkapaszkodásra alkalmas. Csüdjük rendszeren rövidebb vagy oly hosszú, mint a középujj, elől vértézett, hátul csupasz vagy kis pajzsokkal borított; lábujjaik gyengék, ritkán egészen szabadok, többnyire tőfelükön részben összenöttek; a hátulsó karom általában a leggyengébb, kivételesen erősebb; a szárnyak különböző alakúak, de az első evező sohasem a leghosszabb; az összecsu-
kott szárny elsőrendű evezői csak kevéssel hosszabbak, mint a másod-
rendűek, legnagyobb a különbség a szalakótáknál; a fark többnyire 10 vagy 12 tollú s változó alakú, hosszúságú; csőrük is igen különböző, leggyakrabban aránylag hosszú s kemény. Lábalkatuknál fogva helyváltoztatásnál főleg szárnyaikhoz folyamodnak, mert ugrálni az ágakon vagy a földön lépkedni csak ügyetlenül bírnak. Hangjuk többnyire rikácsoló, vagy sajátosan hupogó, élesen rikkantó, bugybogó. Leginkább állati táplálékot esznek, egyes fajok kivételesen gyümölcsöt is.

XXX. CSALÁD.

JÉGMADÁRFÉLÉK.

ALCEDINIDAE.

E család képviselői főleg a meleg égöv alatt honosak s életmódjuk szerint alcsaládokba oszlanak. Alakjuk rövid, vastag; csőrük egyenes, aránytalan hosszú, gyilokszerű; szárnyuk szintén rövid; három előre álló lábujjuk töben többé-kevésbé összenőtt; a csüd rövid. Rideg, magányos életet folytatnak, leginkább vizek környékén tartózkodnak. Hangjuk rövid éles rikkantás. Főleg halakat esznek. Nálunk csak egy faj van.

$\frac{3}{4}$

JÉG MADÁR
ALCEDO ISPIDA (L.)

A. ALCSALÁD.

JÉGMADARAK.

ALCEDININAE.

Csőrük hegye keskenyebb mint magas, oldalt összenyomott; orrlyukaik hasítékalakúak. Főleg halakat esznek, földi lyukakban (hosszú esatornás bejáróval) fészkelnek.

99. NEM:

JÉGMADÁR.

ALCEDO L. 1758.

Igen rövid egyenes farka, mely alig éri fel a szárnyhosszúság felét, a rövid belső ujj, mely a középső ujj második ízéig ér, jellemzi.

A JÉGMADÁR.*Alcedo ispida* L. 1758.

XVI. tábla.

[*Alcedo hispida* LESS. — *Alc. advena* BRHM.]

Népies nevei: halászmadár (Veszprémm.); vízi király (Baja).

Jegyei: pacsirta nagyságú, de rövidebb, nagyobb fejű, zömökebb testalkatú; felül főszíne zöldeskék; a fej haránt foltjai és a szárnyfedők foltjai, úgy háta közepén levő széles, foszlott tollazatból álló sáv, fényes világoskék; farka azurkék; torca fehér, némi sárgás árnyalattal; alsó teste rozsdás narancsszínű; lábai (L. I. köt. V. tábla.) vörösek; szemei sötétbarnák. A *tojó* és *hím* abban különbözik egymástól, hogy utóbbinak egész csőre barnásfekete, csak a szájug élénk vörös, utóbbinál az alsó káva töfele vöröses narancsszínű. A *fiatalok* nem oly élénkek, mint az öregek s nyakelejük, úgy mellük tollszegélyei hamuszürkések.

Mértéke: *H.* 16·8—17·7; *Sz.* 7·3—7·8; *F.* 3·5—4; *L.* 0·9—1·1; *Cs.* 3·5—3·75 cm.

Angliában és Dániában van elterjedésének északi határa, külön-

ben egész Európában honos. Kelet felé kisebb termetű, felül kékebb fajtája (*Alcedo ispida bengalensis*) helyettesíti, mely Perzsiában, Indiában fordul elő legtypikusabban. Habár — úgy alakját, mint ragyogó szép tollazatát véve — annyira feltűnő madár, hogy más madarunkkal össze nem téveszthető, mégis a szabadban nem sokszor láthatjuk, mert kerüli a nyilvánosságot, társaságot s azonkívül sehol sem számos. Patakjaink, halas vizeink mentén azonban sok helyt előkerül, habár csak esetlegesen s néha vesszük őt észre. De ha ritkán jutunk is abba a helyzetbe, hogy megfigyelhessük, ha mégis megleshetjük, önkénytelen az a kérdés támad fel bennünk: «Csakugyan belföldi madár-e? s nem-e valami keleti, forró égövi szökevény?» Pompás színei, exotikus külseje elütnek a mi általában nem kirívó szárnyasainktól, s valóban áll, hogy ő meg a gyurgyalag, aranymálinkó, szalakóta és pásztoradár, a forró égöv színgazdag madárvilágának mintegy nálunk rekedt, felhatolt előőrségét teszi.

Ott áll mozdulatlanul, alászegezett csőrével a víz fölött, a bokros, fásított part egyik kinyuló száraz ágán, elmélázva kémlel a mormogó habokba s ha prédát lát előre felkapja csőrét s mint egy nyeletlen nyilhegy, rézsut a vízbe vágódik, hogy a következő pillanatban üresen vagy pedig ujjnyi halacszával csőrében visszaszálljon pihenő helyére s elnyelje a kihalászott falatot. Türelmes leskelődése, zsákmány láttára fellianyozott fürgesége szakasztottan a jó horgászra emlékeztetnek. Félénk természete nem engedi, hogy közelébe férközhessünk, többnyire előbb meglát, mint mi őt, figyelmünket csak éles *tűt, tűt, szít* sikkantásával vonván magára.

Csak egy perczig látjuk a víz folyását követő, sebesen — de nem könnyedén — tova röprenő madárkát, melynek háta a napfényben úgy csillog, mint valami drágakő. Messze nem száll, hanem a folyó fölé hajló egyik faágra csakhamar újra kiül lesbe. A víz környékét ritkán hagyja el s szárazföld fölött sem szeret repülni. Azonban nemcsak folyó vizek mentén, hanem tavak partján, állóvizeknél is halászat, s ott, a hol bőven van apró hal, szivesen időzik. Egész éven át nálunk van, de nem állandóan egy helyen, hanem ősszel lehuzódik a nyiltabb vizekhez, helységek közelébe, de nem annyira kóborló, mint inkább csak helyetváltoztató madár.

Márzius közepén párosodik s áprilisban fészkel. Egy-egy párnak nagy területre van szüksége, a hol nem igen tűr meg mást. Otthonát sajtászerűen készíti, tudniillik a folyók, patakok egyik félreesőbb, nyugalmas pontján a magas partba, majd egy méter hosszú csatornát váj, melynek végét katlanszerűen kibővíti. Fészket tulajdonképpen nem is

épít, hanem azokra a megemészthetetlen maradványokra, halszálkákra, melyeket kiökrend, rakja 6—7 fénylő fehér, gömbölyded tojásait.

Tojásmérték: *H.* 21—22·3; *Sz.* 17·7—18·5 mm.

A tojó két hétig üli fészekalját, mialatt a hím gondosan eteti. A fiókákat azután közösen táplálják, még pedig jó sokáig, kireptetés után is vagy 14 napig.

Legfőbb élelme apró halakból áll ugyan, de nem kizárólag abból mert apró rákféléket, szitakötöket, tiszavirágot (*Ephemera*), vízi poloskákat, apró csigákat s rovarokat (*Dyticus* stb.), legyeket, álcákat is eszik. A megfigyelések szerint a hal- és egyéb táplálék között az arány körülbelül úgy áll, mint 4 : 1. Minthogy leginkább silány halat fogdos s nagy számban nálunk nem fordul elő sehol sem, valami érezhető kárt *általában* nem tesz. A rendszeres halasgazdaságban, főleg pisztrángos vizeknél azonban túrni nem lehet, mert itt a többi halellenséggel szövetkezik s ha nem is magában, azokkal együtt sok kárt tehet. Vadvizeknél, halászatilag rendesen nem kezelt folyóknál, tavaknál, természetesen közömbös szerepet játszik. A hol szükséges, különösen csapóhálókkal foghatjuk, melyeket leshelyein állítunk föl.

XXXI. CSALÁD.

GYURGYALAGFÉLÉK.

MEROPIDAE.

Csőrük oldalt lapított, nem egyenes, hanem kissé ívszerűen nyújtott; termetök nyulánk; szárnyaik meglehetősen hegyesek; a csüd jóval rövidebb a középujjnál; a belső lábujj első ize töben összenőtt a középsővel, a külsőé pedig 3 ízig van azzal összeforradva; hosszú farkuk 12 tollu. Pompás tollazatukkal, előbbiekhöz hasonlóan, forró égövi madarak, melyek közül nálunk csupán egy faj fordul elő. Többnyire telepesen, földbe vájt lyukakban fészkelnek; rovarokkal, különösen méhekkal, darazsakkal táplálkoznak, melyeket kitünő reptük közben fogdoznak.

100. NEM:

GYURGYALAG.

MEROPS L. 1758.

Első evezőjük elkoresosult rövid, lándzsahegy alakú, a második evező (ritkán 2—3-ik) a leghosszabb; a fark középső tollai rendszeren hosszabbak a többinél s hegyes végűek.

A GYURGYALAG.*Merops apiaster* L. 1758.

XVII. tábla.

[*Merops hungariæ* BRHM.]

Népies nevei: földi rigó (Debreczen); török fecske (Csallóköz); gyurgyóka; gyuggyóka (Balaton vidéke); putypuruty (Doborgáz); piripió; méhmadár (M.-Szecsőd, Vasm.).

Jegyei: alig rigónagyságú, de karcsubb; torka sárga, feketén szegve; alsó teste zöldeskék; felül gesztenyebarna, háta sárgás; homloka fehéres-zöldeskék; csőre fekete; szeme karminvörös; lábai barnásszürkék. *A tojók középső farktollai rövidebbek, mint a híméi, szárnyuk és hátuk elmosódott, zöldes, nem oly élénk. A fiatalok felül főleg zöldek, úgy szárnyuk is, középső farktollaik nem hosszúak s nem hegyes végűek, alul fehéresszürkés tengerzöldek.* (L. I. köt. II. tábla.)

Mértéke: *H.* 25·8—27; *Sz.* 14·5—15·6; *F.* 11—13·5 (a 2—2·3 cm.-rel kinyuló középső tollak hegyéig); *L.* 0·9—1·4; *Cs.* 2·9—3·9 cm.

Európa déli részeiben, főleg a Földközi-, Fekete- és Kaspi-tenger mellékén honos, szintúgy Közép-Ázsiában, Afghanistánban és Kashmirban. Magyarország délibb részein szintén gyakori, de nem mindenütt, hanem leginkább nagyobb folyóink mentén elterülő legelőkkel, rétekkel, fásrészletekkel, váltakozó síkságokon. Költözőkődő madár s meglehetősen későn érkezik hozzánk, az országos középnap szerint: *május 12—13-án.* Ilyenkor egyes csapatok mindig sokkal északabbra látogatnak, mint fészkelő helyeik feküsznek s nemcsak Észak-Magyarországba, hanem egyesek Dániáig, Angolországig elkalandoznak. Legszivesebben magas partokkal bővelkedő helyeket szeret, melyek nyílt fekvésűek, itt-ott fásítottak s ahol, egyes bokorrészletek mellett, kimagasló fák is vannak. Itt a mező-

$\frac{1}{2}$

GYURGYALAG
MEROPS APIASTER L.

kön, réteken álló egyes fák sudarában vagy oldalágain gyakran láthatjuk üldögélni, majd szárnyra kapni, hogy szép lenge csavarodások közben felemelkedjék a magasba vagy ívonalban ereszkedjék le a virágok mézrablóihoz, a méhekhez, melyeket ügyesen kapkod el. Szép időben már kora reggel láthatjuk őket a magas levegőégben fecskemódra repkedni vagy csak hangjukat hallhatjuk, melyet messziről, magasból hoz a szellő füleinkbe. Sajátságos *griigrü, griü, griü, pur purrr, prrr pru, prrr gyurug-gyurug* szakadozottan ejtett s mégis folytonos bugyborékolás az, mely más madárhanggal alig téveszthető össze. Társaságban szoktak járni, de nem oly tömött seregekben, mint például a seregélyek, hanem lazán, megoszolva s bizonyos területen elszórodva. Este felé ismét visszarepülnek vízmosások, meredek szakadások partjaiban lévő fészkelő helyeikhez, hogy vadászati kirándulásuk fáradalmaikat kipihenjék. Alig van szebb, ragyóbb, s színompásabb madarunk nálánál. Még a jégmadár és szalakóta sem éri föl; bár ezeken is a barna és kékes tengerzöld — ugyanoly selymes fényben — uralkodik, mint a gyurgyalagon, de utóbbit különösen megszépíti gyönyörű, feketén szegett, sárga torokfoltja, szárnyának papagályszerű remektarkázata, farkának exotikus alakja. Akárcsak a forró égöv alá képzelhetjük magunkat, mikor ez ügyes reptű madarakat látjuk. Csillognak, szemet kápráztatva járnak a levegőt, sokszor mereven eleresztett szárnynyal, majd meg nyilalva s ismét felkanyarogva a magasba, hol játszva körözgetnek, míg csak apró pontocskáknak látszanak; de öntudatosan fitogtatják szépségüket akkor is, midőn valami kiálló száraz ágon csendesen sütkéreznek a napfényben s üldögélve lesik az arra repenő rovarokat. Május második felében párosodnak s kezdenek fészkelni, többnyire telepesen, mint a parti fecskék vagy csókák, de mégsem oly nagy számban, sőt nem ritkán egyes párokban is — s otthonuk megválasztásában, úgy készítésében is alig különbözvén azoktól — utóbbiakkal vegyesen. Temesmegyében megfigyeltem, hogy csókáktól megszállott magas partban költött néhány pár gyurgyalag. Hosszú, egy méternél is jóval hosszabb, csatornákat vájnak e czélből, melynek katlanszerűen kitágított végébe rakják 5—7 fehér, gömbölydedalakú tojásaikat, a nélkül, hogy fészket építenének. Eledelök megemészthetetlen részeit azonban gyakran itt szokták kiökrendeni s így a fiókák, melyeket a tojó 16 nap mulva költ ki, mégis némileg puhább alapra ülhetnek s nem kénytelenek a puszta földön kuczorogni.

Tojásmérték: H. 23—26.5; Sz. 19—20 mm.

Szeptemberben elköltözködnek tőlünk s Afrikába mennek telelni.

Darazsakat, legyeket, szúnyogokat, muszliczákat, szöcskéket s más

ilyenféle kisebb rovarokat esznek, különösen szeretik a méheket. A méheket, úgy mint a fákban élő vadméhek tanyáit, rendszeresen látogatják és kiadóan pusztítják. Ezért — főleg a hol nagyobb számban költenek — a méhész nem szívesen látja s gyönyörűséges külsejöknek daczára sem rokonszenvezhet velök.

XXXII. CSALÁD.

BANKAFÉLÉK.

UPUPIDAE.

A lábujjak töve nincs annyira összeforradva, mint előbbi nemnél; a hátulsó ujj karma erősebb és hosszabb, mint a középsőé; farkuk 10 tollú; csőrük többnyire vékonyabb és ívesebben sarlós s nem is oly kemény, hanem hajlítható.

101. NEM:

BANKA.

UPUPA L. 1758.

Csőrük vékony, sarlós; hosszú fejtollazatukat felbóbitázhadják s lefektethetik; a belső lábujj szabad, ellenben a külsőnek töve az első ízig. a középsővel összeforrott; csüdjük majdnem oly hosszú, mint a középső ujj; farkuk egyenes, jóval rövidebb, mint a szárny hossza.

A BÚBOS BANKA.*Upupa epops* L. 1758.

XVIII. tábla.

[*Upupa vulgaris* PALL. — *U. bifasciata* BRHM.]

Népies nevei: bűdös banka, babuta, babutka, bubutka, bubueska, babuka; lepeses (= szurtos) dudú (Erdély, ПАКН szerint); bugybóka (Somogym.); sáros banka (Kolozsvár); budoga (Pécs); sz . r . babuk; sz . r . bubueska (Alberti-Irsa); f . st . s banka; bóbás banka (Hevesm.); ganajmadár (Jászberény); dutka.

Jegyei: jó rigónyi; főszíne halavány rozsdabarna; bóbítája inkább

$\frac{1}{2}$

BÚBOS BANKA
UPUFA EPOPS L

világos rozsdavörös, a tollak hegyén fekete, a leghosszabbakon fehér és fekete folt; szárnya fekete, fehér harántesikokkal (a nagy evezőkön csak egy ilyen harántesík); a fark fekete, félholdalakú, fehér harántfolttal közepén: hasa és farkalja fehér, az oldalakon egyes fekete hosszanti foltokkal; csőre vöröses barnásszürke, hegye felé fekete; lábai ólomszürkék; szemei sötétbarnák. A *tojónak* kisebb bóbítája van. A *fiatalok* olyanok, mint az öregek, kissé szürkésebb, barnásabb árnyalattal.

Mértéke: *H.* 28—29·8; *Sz.* 15—15·6; *F.* 14—15; *L.* 2—2·2; *Cs.* 5—5·7 cm.

Közép- és Dél-Európában leggyakoribb, de egyeseket még a 60° é. szél. alatt is találtak költve, sőt vendégeskedő példányokat nemcsak Skandinávia és Oroszország legészakibb részeiben, de kivételesen még Spitzbergákon is észleltek. Közép-Ázsiában szintén közönséges és Khináig, Japánig fordul elő, de északkeleti Afrikában is költ. Mint költözőkódó az országos középnap szerint tavasszal: *április 9—10-én* érkezik hozzánk s vén lomberdők szélein, ritkás, odvas fákkal és tisztásokkal bővelkedő erdőkben, különösen legelők körül, egyes galagonya- és kőkénybokrokkal bővelkedő gyepeken, mindenütt közönséges. Kertekben, fasorokban, ligeteinkben szintén gyakran található; de a sűrű, összefüggő erdőt nem kedveli. A síkságban inkább szeret, mint a hegységben, noha ott sem hiányzik s itt a fensíkok, hegyi legelők körül szokott mutatkozni. Tarka tollazatával, karesú csőrével, ékes bóbítájával, melyet néha-néha tarajosan felborzaszt, erdőszéleink, legelőink sajátzerű jellemző ékes madarainak egyike s mint ilyen közismertségű. Népünk azonban tisztátalansággal vádolja és illatát sem dicséri; a miben igaza is van, mert hosszú csőrével leginkább a ganéjt, trágyát turkálja, kukaczkok, pondrók után kutatgatva; fiatal korában pedig — míg fészkében ül — annyira gyenge fogalmai vannak a tisztaságról, hogy nem átálja saját otthonát bemocskítani. Ez a népies felfogás rendes jelzője madarunk nevének s közmondásban is kifejezést talált, például: «Büdös babuk berzenkedik a hattyúval.» Nemsokára jelentkezők után párosodni kezdenek, a mit órák hosszant hallható *hup-hup-hup* szavukkal, «dudogásukkal» árulnak el, így tolmácsolván szívük melegséges érzelmeit. Hogy párjuk tetszését végleg kinyerhessék, fitogtató önérzettel járvák őt körül s bóbítájukat is gyakran felállogatják. Májusban költenek. Fészket rendszeren nem is építenek, hanem valamely 1/2—3 méter magas faoduban a podvás, korhadó farészekre, mely az ülő madár szennyével és néha marhaganéjjal van undokítva, rakják 4—7 szürke, zöldes olajszínű vagy agyagszínű, minden pettyezés és foltozás nélkül szűkölködő tojásaikat. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 24—27·2; *Sz.* 17—18·6 mm.

A fiókák 16 nap múlva kelnek ki; kirepülés után egyideig összetartanak, lassanként meglazul azonban a családi kapocs s mindegyik a maga útján keresi boldogulását. Legtöbbnyire a földön látjuk öt lépkedve, keresgélve, felriasztva azonban fára is száll, s a vastag ágak és lombok között jól elrejtőzik, mert félénk, óvatos madár. Nem szeret nagy távolságokra repülni, mert nem valami ügyes reptű. A magasba nem emelkedik, inkább alacsonyan, szajkószerűen, hullámos szökkenéseket téve, halk szárnyesapással száll. Augusztus végén készülődik a nagy útra s szeptemberben Afrikába távozik.

Tápláléka különböző rovarokból, férgekből, kukaczból, pondrókból, hernyókból, gilisztákból, hangyákból, bábokból, legyekből áll. Pusztítja a lőtetüket, cserebogárcsimaszokat is. Eledelét rendszerint a földből túrja ki s ezért nedves, laza talajt kedvel s különösen a ganéjban élő kukaczból, pondrókat, nyüveket szedegeti, mert legkönnyebben fér hozzájuk. Repülő rovarkákat, légyféléket is el tud kapni, habár ez a fogdosás nem igazi mestersége. Éppenséggel semmi kárt nem tesz gazdaságunkban, sőt mindig javunkra dolgozik; külsejével díszesíti, szavával megélénkíti az erdőt, legelőt: mindezért feltétlen oltalmunkra tarthat számot.

XXXIII. CSALÁD.

SZALAKÓTAFÉLÉK.

CORACIIDAE.

Csőrük varjuszzerű, hegyén kissé aláhajló; az orrlyukak rendszeren hasítékalakúak; hátulsó karmuk többnyire rövid; szárnyuk fejlődött; csüdjük körülbelül oly hosszú, mint a középső ujj; termetök inkább tömzsi, mint nyulánk, fejök vastag. Igen jó repülők, de nem jó járkálók. Egy részök éjjeli állat s e szerint két alesaládba sorozták őket.

A. ALCSALÁD.

SZALAKÓTÁK.

CORACIINAE.

Ők a családnak tipikus alakjai. Tarka, kemény tollazatú, 12 farktollú, faodvakban költő, rikácsoló hangú nappali madarak. Nálunk csak egy faj, a többi meleg égövi.

102. NEM:

SZALAKÓTA.

CORACIAS L. 1758.

Egészben csókaszerűek; orrlyukaik a csőr tövén; csüd rövidebb a középujjnál; 2—3 evezőjük leghosszabb; belső lábujjuk szabad, a külső tőben kissé a középsőhöz forradt.

A SZALAKÓTA.*Coracias garrula* L. 1758.[*Coracias loquax* LICHT. — *C. planiceps* BRHM.]

Népies nevei: zöldkánya (Vasm.); vaskánya (Pécs); sz.ricsóka (Alföld); zöldesóka (Veszprém; Erdély); kalangyavarjú (Erdély); vasvarnyú (Alberti-Irsa); vasmadár (Jászberény); vasvarju (Kecskemét); tengeri vagy árvaszajkó (Bodrogek); kékmátyás (Erdély); kék varnyú (Pestmegye.)

Jegyei: csókanagyságú; főszíne kékes tengerzöld; háta fahéjszínű, a szárnyhajlás és az evezők alulról nézve lazurkékek; a csőr töve barnás, egyébként feketés; szemei szürkésbarnák; lábai barnássárgák; a szájjug fölött fekete serteszálak.

Leírása. *Öreg hím:* homloka, toroka és álla szürkés; szem és csőr között barnás sáv; egész fej, nyak, alsó test ragyogó kékes tengerzöld; a kis szárnyfedők azurkékek, a nagyok oly színűek, mint a fejtető; a középső farktollak sötétszürkés, kékeszöld árnyalattal, mely legélénkebb tövük felé, a szélsők töfele sötétkék, hegyük világos kékeszöld, a legszélsőbbek hegyén sötét folt; farsikja kékes. Az *öreg tojók* hasonlítanak a hímhez, a fiatalabbak valamivel halványabbak, hátuk barnasága szürkésbe játszó. A *fiatalok* fejteteje barnásszürke, zöldesen áttetsző, nem élénk; hátuk is szürkésbarna; alul is ilyen szürkésbarnaság, a torok és begy keskeny, világos tengerzöldes szárfoltokkal rajzolt; a szélső farktoll hegye nem sötét foltos.

Mértéke: *H.* 29·6—31·7; *Sz.* 19—19·5; *F.* 12·3—13·2; *L.* 2·3—2·5; *Cs.* 2·9—3 cm.

Általában Dél- és Közép-Európában költ, de nem mindenütt fordul elő. Észak felé ritka, habár még a 61° é. sz. alatt is észlelték. Ázsiában az Altáj hegységig, Kashmirig találták. Hazánkban némely helyen igen

közönséges, máshol meg hiányzik, a szerint, a mint megfelelő tartózkodási helyekre tehet szert. Hegységben nem telepszik meg, mert természetének a síkság előnyös, hol a táviró-sodronyokon, kazalokon, gabnakereszteken, föld kupaczokon, egyes fák hegyén üldögélhet s leskelődhetik prédára. Ha valami kívánatos falatot pillant meg, levágódik a földre, elkölti s visszaszáll helyére. Igen szívesen telepszik meg legelőkkel, rétekkel, mezőkkel határos nyílt, vén odvas fákkal bővelkedő világos erdőszelekben, hol harkályok, csókák, seregélyek, vadgalambok, véresék, bankák költenek. Az ágak és lombok között ritkábban látható, annál többször a fák hegyén vagy oldalán kinyuló száraz ágakon. Nem is ugrál ágról-ágra, hanem vagy üdögél, vagy repked. A repülésben pedig mester. Nem nyilaló sebesség, hanem változatosság, kanyargás, bukázás jellemzi repét, mely azonban némileg galamb- vagy csókaszerű. Hozzánk jó későn érkezik, az országos középnapot véve: *május 2—3-án*.

E hónap végére és június elejére esik költési ideje. Egy-egy területen — többnyire nem messze egymástól — több pár üti fel tanyáját. A hímek fel-felemelkednek a fatetőkről s ide-oda vetik magukat a magasban, majd ismét visszaereszkednek pihenő águkra, hangos karicsolással — mely hol *rákk*, *rákk* vagy vontatott élesebb *krée* formán hangzik — udvarolván párjuknak. Néha sebesen esörögve *krakarrakaraka* szólást is hallatnak, mely különösen élénk, lármás, mikor két vetélkedő hím üzi egymást. A feldühödt, hajszólo ellenségek ügyesen csavarognak a faágak között s mérgesen összeverekedve, gyakran a földre bukfenyeznek. Hangjuk silányságát bőven kipótolja elragadó szép tollzatuk, mely remekbe járó keleti pompában fénylik, tarkállik. Sűrű, rendesen művelt, egészséges fájú erdőkben hiába keressük ezt a gyönyörű madarat s mivel az odvas fák, elhanyagolt paraszterdők kezdenek ritkulni, madarunk is megszűkül fészkelő helyek dolgában, mert faodvakban szokott költeni. Néha fészket nem is épít, csak a korhadó fa belsejébe rakja 4—6 fehér tojását; máskor meg száraz fűszálakból, szőrökből, tollakból, mohából készíti magának a faüregben nem sok műérzékre valló fészket; sőt néhol (Dél-magyarországban) elhagyott szarkafészkekben, földi lyukakban üti fel otthonát.

Tojásmérték: *H.* 35—36; *Sz.* 27·6—28·5 mm.

A fiókák 17 napi kotlás után kelnek napvilágra s gondos ápolásban részesülnek. A tisztaságra azonban nem tanítják meg őket szüleik s ebben csak oly fokon állnak, mint a banka-fiak. Népünk meg is tisztelte egyik nevében a megillető jelzővel. Augusztusban mindenütt a mezőn, kepeken, faszorokban üldögélnek, szinte rikítanak. Valami közelre azonban nem

várják be az embert; a vasut mentén azonban nyugodtan ülnek a táviró-sodronyon, a dübörgő vonattól sem félnek, legföljebb felkapják kissé magukat s ismét leereszkednek. Szeptember elejéig javarészők elvonult, azontul már csak keveset látni. A zord időt Afrikában tölti s lehatol a Kapföldre.

Élelmét főleg a rovarok közül szedi, de egeret, gyíkot, békát, pondrókat is fogdos. A ganéjt, hulladékot rendszeren átkutatja a legelőkön s keményszárnyú nagyobb bogarakkal is hamarosan végez, mert csőre meglehetősen erős szerszám. Igaz, hogy egynémely hasznos bogárfajt (*Calosoma sycophanta*, *Carabus*) is elemészt, de a károsakat, például cserebogarakat is, kiadóan pusztítja s mert nálunk helyenként közönséges, számos, határozottan sok hasznot tesz. De még ha gazdaságilag értéktelen volna, sem szabadna pusztítani, mert valóban festői, pompás megjelenése, igazi ékessége a vidéknek.

XII. REND.

SURRANÓK.

STRISORES.

Leginkább jellemzi őket szárnyalkatuk. Felső karsontjuk igen rövid, ezért csak kevés (5—8) másodrendű evezőik vannak; ezek is rövidek, az elsőrendű evezők hosszának többnyire csak egy harmadát érik el, sőt ezt sem. A *szárny* tehát aránytalan hosszú, hegyes, igen kifejlődött, a lábak ellenben gyengék, kicsinyek s csupán üldögélésre, megkapaszkodásra valók, nem lépkedésre. Java részök a levegőben röpködve tölti életének legtöbb idejét. Farkuk 10 tollu; csőrük különböző, a nálunk élő nemeknél rövid, de mindannyinál puha káváju, gyenge.

XXXIV. CSALÁD.

KECSKEFEJŐFÉLÉK.

CAPRIMULGIDAE.

Lapos, vastagfejű, nagyszemű, hosszú hegyes szárnyú, meglehetősen hosszú farkú, igen laza, puha tollazatu, kis csőrű, de rendkívül nagy szájú madarak, melyek szervezetöknél fogva éjjeli életmódot folytatnak. Az előre álló három lábujj töben hártáival van összekötve, a középső ujj jóval hosszabb a többinél.

103. NEM:

KECSKEFEJŐ.

CAPRIMULGUS L. 1758.

A szájzug előtt — a felső szájpadrás szélein — erős, hosszú sertesálak láthatók; második evezőjük (rendesen) leghosszabb; leghosszabb másodrendű evezőik az elsőrendűek feléig érnek; a középső karom belső fele «fésűs».

A KECSKEFEJŐ.

Caprimulgus europaeus L. 1758.[*C. punctatus* M. & Wolf. — *C. maculatus* BRHM. — *C. vulgaris* VIEILL.]

Népies nevei: álmosmadár (Vasm.); álomfilkó; tehénfejő; kecskeszopó (Alföld); bagolyföske (Fehérm.); éjji föske.

Jegyei: rigónagyságu, de sokkal hosszabb s nemi jegyei alapján bizton felismerhető.

Leírása. *Öreg hím:* felül főszone szürke; a fejtető közepén és a tarkón, hegyes, fekete, kissé rozsdásan szegett hosszanti foltok; egyébként fekete, rozsdás, agyagsárgás, fehér és barna foltokkal, tarkázatokkal, fröcsösökkel, hullámzásokkal rajzolt. A szárnyfedők hegyén és a nagy evezők hegye előtt egyes nagyobb fehér foltok; a torokon ugyanilyen színű félholdalakú örv; alul rozsdás agyagsárga alapon feketebarnán sűrűen harántesíkozott; a farkon szintén erősebb sötét harántsavolyok, a két szélső toll hegyén egy-egy fehér folt. Csőre és szemei barnák, lábai barnásak. A *tojó* hasonló a hímhez, de szárnyán a foltok nem fehérek, hanem agyagsárgásak, épp így a szélső farktollak hegyén is. A *fiatalok* alapszine sötétebb, inkább barna mint szürke; szárnyukon lévő foltok oly színűek, mint a tojónál; a szélső farktollak hegyén lévő folt inkább csak széles szegés. (L. I. köt. V. és X. tábla.)

Mértéke: *H.* 26—27; *Sz.* 9—9·6; *F.* 13·6—14·3; *L.* 2—2·2; *Cs.* 0·9—1 cm.

Majdnem egész Európában, fel a 60° é. szél-ig, előfordul a költés idejében. Ázsiában körülbelül Irkutskig terjed s itt csak az 50° é. szél-ig hatol föl. Hozzánk való érkezésének országos középnapja *április 22—23.* Enyhe tavasszal azonban április első hetében rendszeren megjelenik a legtöbb helyen. Síkságon vagy hegyvidéken fekvő erdőkben lakozik s kiválóan szereti a fenyveseket, füves vágásokkal váltakozó területeket, a hol a hangafű (*Calluna vulgaris*) vagy az áfonya jól tenyészik s fiatal tölgysűrűségek, nyírfákkal, fenyőkkel vegyest nőnek. Szálas, sötét erdőt nem kedvel. Nagyobb kertekben is előkerül ha ilyenféle részleteket talál benne, vonuláson azonban gyümölcsösökben s kisebb kertekben is reábukkanhatunk. Sajátságos, hogy bizonyos fákat, ágakat mennyire kiválaszt magának s mennyire ragaszkodik azokhoz. Kertünkben (Kőszegen) eddig mindössze két ízben láttam, még pedig több évi időközben. Mégis a második itt látott példányt ugyanarról az ágról rebbentettem föl, a honnét évekkal előbb az elsőt.

Napközben azonban ritkán kerül szem elé, mert a földön vagy valamely vastagabb faágon szunnyókál. A faágon nem ül más madarak módjára keresztbe, hanem hosszában s mindig meg is lapul; így azután a kerges, mohos fahéjra hasonlító tollzatával oly remeken alakoskodik, hogy még avatott szem is valami dudorodásnak, göresnek nézi, ha egyáltalán észreveszi. Véletlenül reáakadva, rövid távolságra száll s ismét levágódik, hogy folytassa szundikálását. Mert az ő élete akkor kezdődik, mikor az esti bogár zümmög, a csillagok pislognak s a szürkületben csak a nyugoti ég pirja emlékeztet még a fényes napvilágra. Ilyenkor fecskeszerű repkedéssel hol a föld szintje fölött az erdei utakon, tisztásokon vagy a vágások fölött kalandoz, miközben sokszor feldobja magát, pár pillanatig csapkod, «függ» mint valami vérese, majd hirtelen alábukfenczezik, lehanyatlik s lassubb, galambszerű szárnyesattogatással folytatja össze-vissza kanyargó reptét. Közbe-közbe folyton fogdossa az éjjeli rovarokat, pilléket; néha azonban a tisztások szélén felszáll bizonyos rendszeren megtartott, váltogatva használt ágakra. Párosodáskor — mely májusban kezdődik s eltart június közepéig — innét hallatja sajátyszerű hangját, mely perczekig tartó, egy vagy két lélekzetű tyurrogás s körülbelül így hangzik: *tyurrrrrrrrr-työrérrrrrr*, majd *tyerrrrrrrr-tyirrrrrrrrr*.

Fészket nem épít, hanem a pusztá földre, mohába, hanga-bokrozat aljába, gazok tövébe rakja két, aránylag nagy, hengeres tojását, melyek fehér alapon barnán és kékesszürkén foltozottak. Köszezen leginkább június első felében gyűjtöttem friss tojásait. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 30—32; Sz. 21·5—22·2 mm.

Ha első költése tönkre megy, még egyszer szerencsét próbál, de ekkor már egy tojásnál többet nem szokott rakni. A kotlás tizenhat napig tart.

Szeptemberben javarészők Afrikába költözik, egyesek azonban néha október elején is mutatkoznak még.

Lappangó élete, alkonyatban való járása kelése, roppant nagy szája, nesztelen repte a régiek szemében megbabonázták őt; így keletkezett az a mese, melynek révén nevét is kapta, hogy éjszakának idején megfeji a kecskéket. Ma már kinevetjük az ilyen felfogást, mely ez ártatlan, hasznos, rovarevő madárnak ugyancsak furcsa szerepet osztott. Tápláléka főleg a sötétségben repkedő lepkékből, bogarakból, rovarokból áll, melyeket leginkább a levegőben kap el, néha azonban megszálltakra, mászkálókra is lecsapdos. A cserebogarakat is pusztítja ugyan, de inkább szereti a kisebb, puhább testű rovarokat. 1885 augusztus hóban — mint naplómban feljegyeztem — milliárd szunyog lepte el a Kis-

Kárpátok, Modor városához tartozó, fenyveseit s alkonyatban olyan lár-más volt a zümmögésük, hogy távolból hangzó békakuruttyoláshoz hasonlított. Minden vágás fölött kiadóan pusztították őket a kecskefejek s tisztán belőlük éltek. Egy-egy példánynak mintegy 300 lépés átmérőjű kiválasztott vadászterülete volt. A méheket szintén megeszi (BERLEPSCH szerint egy pár kecskefejő a méhes közelében 51 méhet fogott három óra alatt), de ez a kis kártétele igen helyi jelentőségű s egyéb hasznos tevékenységét alig homályosítja el.

XXXV. CSALÁD.

SARLÓSFECSEKEFÉLÉK.

MICROPODIDAE.

Külsejükben, sőt némileg életmódjukban is, nagyon hasonlítanak a fecskékhez. Lényegesen különböznek azonban tőlük anatómiailag — s ezért nem sorozhatók a következő rendbe — kivált abban, hogy mellsontjuk és karsontjuk egészen más alkotású, egyébként pedig: hogy csak 10 farktolluk, 10 elsörendű és 8 másodrendű evezőjük van; szájnyílásuk sokkal nagyobb; a lábuk is egészen más, mert az előreálló lábujjak majdnem egyforma hosszúak, teljesen szabadok, feltűnő erős karmúak; a hátrafelé álló lábujj néha előre is vetélhető. Sarló alakú hosszú szárnyaikkal rendkívül sebesen repülnek s majdnem egész nap a levegőben mozognak, a földre soha sem szállnak; odvakban, üregekben — többnyire telepesen — költenek, kevés, hengeres idomú, fehér tojást raknak.

104. NEM:

SARLÓSFECSEKE.

MICROPUS Wolf. 1810.

Lábuk feltűnő kicsiny, a csüd tollas, rövidebb mint a leghosszabb lábujj; *lábujjaik mind előre* irányultak, a legrövidebb azonban oldalt vetélhető.

A SARLÓSFECESKE.

Micropus apus (L.) 1758.

[*Hirundo apus* L. — *Cypselus apus* ILL. — *Micropus murarius* M. & W. — *Cypselus murarius* TEMM. — *Apus murarius* LESS.]

Népies nevei: visító v. vijjogó fecske; nagy fekete fecske; toronyi fecske; fali fecske; hanyi fecske (Csorna, Sopronm.); lábatlan-, kazári fecske (Hevesm.); kaszás fecske; kőszáli fecske (Erdély); hegyi fecske (Sopronm.); kalapács föcske (Hegykö Sopronm.); rácz fecske (Szabolesm.); felhő fecske (Kolozsvár); eső fecske (Orosháza).

Jegyei: valamivel erősebb mint a füstifecske, sokkal hosszabb szárnyú, rövidebb és nem oly villás farkú; egészben barnásfekete, némi zöldes fénynyel, toroka fehéres. Csőre fekete, szemei sötétbarnák, lábai feketésbarnák. A *tojó* valamivel kisebb. A *fiatalok* barnábbak, homlokuk fehéresszürke s egyes tollak szegélye is fehéres. (L. I. k. V. tábla és 28. kép.)

Mértéke: *H.* 17—18; *Sz.* 18—18·5; *F.* 7·4—7·8; *L.* 0·9—1; *Cs.* 0·6—0·7 cm.

Nyárszakán egész Európában, fel a Sarkkörig, gyakori; sőt Norvégia partvidékén azontúl is költ, itt a 69° é. sz. alatt találták fészkelve s látták a 70° é. szél. alatt is. Kelet-Európában azonban nem hatol magasabbra a 60° é. szél.-nél. Ázsiában szintén előfordul, ámbár többnyire valamivel világosabb tollazatu fajtában (*Micropus apus pellinensis*) szintúgy Egyiptomban (*Micropus apus murinus*). Tartózkodási helyekül főleg hegyes vidéken lévő, régi, magas falu várakat, tornyokat, Erdélyben sziklafalakat sőt nagyobb odvas fákat is választ. Legkésőbbén érkező madaraink egyike, mely az országos középnap szerint: *május 12—13-án* érkezik s éppen csak költésével végez, mert augusztus elején ismét távozik tőlünk: Afrika meleg égövébe. Kényes, gyenge természete sokszor nehéz próbákat szenved át, mikor május végén vagy június elején, a «fagyos szentek» táján, zordabb időjárás szokott beköszönten. Többeket megfigyelték s 1881-ben június 11-én magam is kiválóan tapasztaltam Sopronban, hogy hideg, szélvészies időben a környék várfalaiban fészkelő sarlós fecskék nagy számban kerestek menedéket az épületek közt, behatoltak a folyosókra, kapuszínekbe, sőt szobákba, s annyira bágyadtak, elkényszeredettek voltak, hogy számos helyen kézzel fogdosták őket össze. Többeket felbonczoltam akkoriban, de gyomruk kivétel nélkül üres volt. Úgy látszik tehát, hogy a mostoha időben azok a rovarok, melyeket fogdosni szoktak elbujtak s így éhséget szenvedve inségeskedtek, erőtlenedtek el ennyire. Azt

is megfigyeltem, hogy ilyen kedvezőtlen viszonyok közt olyan területekre húzódnak, a hol különben nem találhatók, de a hol ugyanakkor — mikor tartózkodási helyeiken élelem hiányában vannak — melegebb idő jár s így ott nem nélkülözik a táplálékot. Ez különösen tavak környékére vonatkozik; így a Velencei tónál és Fertőnél június végén is, mikor hire járt, hogy a hegyvidékeken hűvös, szokatlan alacsony légmérséklet uralkodik, gyakran nagy számban láttam repkedni, máskor azonban soha sem találkoztam itt velök.

Kényes voltukat ismerve, annál csodálatosabb, hogy magas északi szélességek alatt is költenek! Igaz, hogy az odaválók körülbelül egy hónappal későbbben érkeznek ottani költőhelyeikhez, mint a mieink mi hozzánk; de viszont körülbelül egy hónappal későbbben is, vagyis akkor távoznak onnét, mikor a mieink már régen elbucsuztak. Az alkalmazkodás, éghajlathoz való edződés szép példája ez! Csak olyan mint az a gabonaszem, mely pl. Throndhjemben (Norvégia $63^{\circ} 25' 36''$ é. szél.) ugyanannyi idő alatt terem, mint Egyiptomban; noha másfelől megjegyzendő, hogy az Egyiptomban termett szem északon elültetve egyáltalán termést sem adna.

A sarlós fecskék mindig néhány párban, rendszeren azonban nagy számban, valami magas falazatban, toronyban, odvas fában ütik fel tanyájukat (Erdélyben, Szatmármegyében, Nagy-Somkuton); de Szarvasnál és Nagy-Bojár közelében, a Dráva meredek partjának repedéseiben és üregeiben is fészkelnek, (Mojssissovics: Das Thierleben d. oest. ung. Tiefebene 127. l.). Fogarasmegyében pedig — Czync szerint — sziklafalazat üregeiben. Szerbiában a szemendriai várban annyit találtam, hogy a zsbongó, repkedő, óriási méhrajhoz hasonlító ezernyi ezer madártársaság látványa valóságosan emlékeztetett az északi madárhegyek táján kibontakozó életre. Fészkelő helyeiken mindig kisebb-nagyobb csapatokban, szédítő gyorsasággal repkednek a falak körül, éktelen lármával, folytonos vijjogással támadva minden csendbontóra. Verebeket vagy más odatévedő madarakat mérgesen űznek el, az ember felé szemtelenül csapkodnak, majd a kalapját érintik, igen éles, átható, szakadatlanul hangzó *fsz, fsz, szví, szfi, szvir, szfri* szólásukat hallatva. Repük közben alakjuk csonkaszárú vasmacskához hasonlít. Nemcsak legkitartóbb repülésű, de legsebesebben nyíló madarunk, mely egy másodperczben képes 89 met. távolságot megtenni. Sebes reptők igen változatos is, mert hol ide-oda ívelnek, kanyarognak, eleresztett szárnynyal, mintegy úszva hánykolódnak, majd meg gyors, reszkető szárnycsapással szelik a levegőt. Szép időben rendszeren magasan járnak, borult,

felhős napokon alacsonyabban. Fákra, sziklákra ritkán szállnak s akkor is nem úgy mint más madarak, hanem harkályszerűen megkapaszkodva mintegy oda akaszknak. Fészkelésre olykor más, lyukban költő, madarak otthonát elfoglalja s megfigyelték, hogy a fiókákat is kidobálja. Leginkább repedésekbe, odvakba, lyukakba építi fészket, s többnyire megelégszik pár száraz szállal, tollal, melyeket nyálkájával össze-vissza kenetet, úgy hogy megszáradva olyanokká válnak, mintha beenyvezték volna. Tojásait június első felében leggyakrabban találtam. Ezek hosszúkás hengeres idomúak s porcellánfehérek; a fészkealj rendszeren két, ritkábban három, sőt négy darabból áll. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 23·2—25; *Sz.* 15—16·8 mm.

Alighogy a fiókák felnevelődtek s megerősödtek, elhagyja fészkelő helyeit. Igy pl. Léka várából (Vasm.), mint éveken át feljegyeztem, augusztus első napjaiban hirtelen mindannyi eltűnik.

Csakis repülő rovarokat, kivált legyeket, kis bogarakat, szunyogokat stb., (Culicidákat, Tipulidákat, Phryganeákat) fogdos. Nagy evő léte* a kellemetlen, sőt káros rovarok pusztításával, azok számának korlátozásával hasznosan működik az ember javára, s megérdemli, hogy bántódása ne essék.

A HAVASI SARLÓSFECSEKE.

Micropus melba (L.) 1758.

[*Hirundo melba* L. — *H. alpina* Scop. — *Cypselus melba* LIL. — *Cypselus alpinus* TEMM.]

Jegyei: jóval nagyobb, mint előbbi; főszíne kormos szürkebarna. torka és hasa fehér.

Mértéke: *H.* 21—21·5; *Sz.* 21—21·4; *F.* 8·5—8·8; *L.* 1·4—1·5; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Hazája Dél-Európa hol az Alpokban s egyéb nagyobb, sziklás hegy-ségekben, nemkülönben a sziklás tengerpartokon költ. Hazánkban csakis a horvát-tengermenti és a Quarnero öblére dülő szirtekben tartózkodik s valószínűleg fészkel is. Innét való példányokat a zágrábi muzeum őriz. Erdélyből is van néhány adatunk** előfordulásáról, melyeket azonban elejtett példány kétségtelenül nem bizonyít. Életmódjában hasonlít az előbbihez.

* FLORENT PRÉVOST 18 példány gyomrában összesen 8390 drb rovarot talált; egy gyomorban a legtöbb, 649 drb volt. Én egyben *Agriotes*-t (pattanó- v. kovácsbogár) is találtam.

** STETTER V. Magy. orv. term. vizsg. Munk. V. 1845. 151. l. — LÁZAR K. gróf. Erd. Muz. egyl. Évk. 1862. 50. l. — BUDA Á. Hunyadm. rég. és tört. társ. Évk. 1882. 112. l. — DANFORD & H. BROWN. *The Ibis*. 1875. V. 301. l.

XIII. REND.

ÉNEKLŐK.

OSCINES.

Ez a gazdag rend, az összes eddig ismert fajoknak körülbelül felét öleli föl s általában mindazokat, melyek úgy külsejük arányosságára, szervezetők szabályosságára valamint tulajdonságaikra nézve, magukon viselik a «madár» fogalom legkirivóbb jegyeit. Így náluk találjuk meg teljes kifejlődésben az *éneklés szerveit*, azt a 4—6 izompárt a gége alsó részében, mely a hangok dallamos változatosságát eszközli. Igaz, hogy némelyeknél ez az éneklőkészülék tökéletlen s ezek méltán más rendbe — a Rikácsolók (Clamatores) rendjébe — volnának sorolandók, de mivel közülök nálunk csak egy-két faj fordul elő s a többi sok mind külföldi, czélszerűség tekintetéből őket is e rendbe olvasztjuk.

Az éneklők termetre kicsiny vagy középnagy madarak, színezetök úgy csőralkatuk sokféle. *Lábuk* szabályos, az ujjak rendesen állanak, a külső és középső tőben többnyire kissé összeforrott, a hátulsó erős; a *csüd* elől táblákkal, lemezekkel vértezett s módosulásai szerint az egyes csoportok megkülönböztetésénél fontos; *csombjuk* a csüdig (térdhajlásig) vagy néha kissé a csüdre terjedőleg, tollas. *Szárnyalkatuk* is feltűnő, a mennyiben — eltekintve a felső karcsonttól, mely náluk ellentétben az előbbi renddel, nem rövid — első evezőjük rendszerint rövid, elkoresosult sőt hiányzik, mikor is a második lesz elsővé; elsőrendű evezőik száma 9—10; szárnyfedőik rövidek. *Farkuk* 12, ritkán 10 tollú.

Életmódjuk igen változó; a legtöbb azonban kertjeinket, mezőinket, erdőinket, házunk táját valóságosan élénkíti, éneklésével füleinket, megjelenésével, mozdulataival szemeinket gyönyörködteti s táplálkozásával gazdaságunknak javára szolgál.

XXXVI. CSALÁD.

FECSEKFÉLÉK.

HIRUNDINIDAE.

Jellemző alakjuk annyira ismeretes, hogy alig kell bővebben leírnom. Lapos fejök, nagy szemeik, kis lábaik, igen hosszú hegyes szárnyaik, melyekben az első két evező leghosszabb (a tulajdonképpeni első evező hiányzik s náluk az a toll az első, mely más madaragnál a második) legközelebb hozzák őket az előbbi rend utolsó fajaihoz. Csőrük is lapos, rövid, szájok meglehetősen nagy; a csüd rövidebb a középujjnál; a fark többnyire villás. Üregekben, földi vagy fali lyukakban, sziklarepedésekben vagy sárból épült s falakra tapasztott fészkekben költenek. Legtöbbet mozognak a levegőben, a földre szállva ügyetlenek, legföljebb néhány lépést tehetnek; épületeken, sziklákon, falakon, ritkábban száraz fasudarakon, nádon pihennek. A legjobban repülő madarakhoz tartoznak. Éneklésük inkább csicsérgés. Táplálékuk rovarokból áll, melyeket legtöbbször reptőkben fognak.

105. NEM:

KOTRÓFECSEKE.

CLIVICOLA Forst. 1817.

Farkuk kivágott vagy egyenes; színezetök felül fénytelen barna, alul fehér. Többnyire földi lyukakban költenek s fehér tojásokat raknak.

A PARTI FECSEKE.

Clivicola riparia (L.) 1758.

[*Hirundo riparia* L. — *H. cinerea* VIEILL. — *Cotyle riparia* BOIE. — *Cot. microrhynchos*, *fluviatilis* BRHM. — *Clivicola europæa* FORST. — *Cotile riparia* SHARPE.]

Népies nevei: marti fecske (Erdély); partika fecske (Barbacs, Sopronm.).

Jegyei: legkisebb fecskénk; csüdjei csupaszok; farka kivágott, egy színű. Az *öregék* felső testrészei, pofái, mellörve, szárnyai, farka, az alsó test oldalai szürkés földszínű barnák; torkuk, hasuk, farkaljuk fehér;

esőrük feketésbarna; lábuk világosbarna, a csüd hátsó részén, a hátulsó lábujj fölött, egy kis tollsarkantyú. A fiatalok toroka rozsdás árnyalatú, hátuk tollai és szárnyfedőik rozsdás és fehéres szegésűek, tollsarkantyúik nincsenek, egyébként olyanok mint az öregek.

Mértéke: H. 12—13; Sz. 10·5—10·9; F. 5—6; L. 0·9—1·05; Cs. 0·6—0·7 cm.

Ez a kis fecske majdnem egész Európában, Ázsia északi felében és Észak-Amerika számos helyén előfordul. Legmagasabbra Skandináviában hatol északra, máshol azonban a Sarkkört nem igen lépi át. A hűvösebb égövben általában nem oly számos, mint délebbre. Különösen nagy mennyiségben honos Oroszországban, valamint nálunk is magas, agyagos partú folyóinknál, tavainknál; vonulás közben egyebütt is, kivált vizekben bővelkedő sík vidékeinken. Tavaszi jelentkezésének országos középnapja: *ápr. 19—20.* Költözködéskor, de máskor is, mindig társaságban jár; magányosan ritkán látjuk s ha kevesen vannak, többnyire más fecskék közé elegyednek. Az utazó parti fecskék vizekhez tartják magukat s néha a tavak, folyók táján igazán rengeteg mennyiségben mutatkoznak, kivált ősszel. Cserregő, csacsogó szólással repkednek a vizek, a rétek, mezők fölött, megpihennek a földön, nádszálakon, száraz ágakon, távirósodronyokon, olykor ezernyi ezerre rugó számban. A földre azonban legritkábban szállnak, leginkább még utazás közben. Ezt TOMPA is tudja, így írván:

«*Mint a földre szállni félő parti fecske
Fáradtan fészkéhez tér meg éjszakára.*»

Népünk mindig megkülönbözteti őt egyéb fecskéktől s fürgeségét ismeri, mit ez a népdal is bizonyít:

«*Kökényszemű szép menyecske
Fürge, mint a parti fecske.*»

A Velencei tavon őszi elvonuláskor, egyes napokon — főleg augusztus közepe táján — oly roppant mennyiségekben láthatók, hogy az egész tó környéke csak úgy hemzseg tőlük. Az egész levegő tele van, a nádasokban ülők sulyától meggörnyednek a szálak, mindenütt fecsegés, röpködés, káprázatos összevisszaság, mintha csak egy óriási szunyograj tánczolna előttünk. Ilyen napokon rendszeren előfordul, hogy vadászat közben réczére vagy száresára löve, néhány parti fecske is lehull a magasból.

Szeptember közepére elfogynak s azontúl mindig kevesebb lesz; enyhe ősszel azonban még október közepén is jókora csapatokat észleltem tóságainkon. Teelésre Afrikába huzódnak. Költési idejük májusra

esik. Magas, meredek, agyagos partok felső szintjét foglalják el s hosszú, egy méternél is mélyebb, csatornákat vájnak abba, melyek katlanszerű végébe rakják finom szálakból, gyökerekből, szőrökből és tollakból készült fészkeiket. A bejáró lyukak rendszeren közel vannak egymáshoz s mindig nagy társaság lepvén a telepet, a partoldal szítaszerűen átlukgatott. Ha közvetlen a víz mellékén nem találnak alkalmas partot, a közeli szakadásokat, nagyobb gödrök oldalát foglalják el. Május vége felé s június elején a folyton nyüzsgő, sürgő-forgó, méheshez hasonló élénkségű telepen többnyire tojásokat találhatunk, egy-egy fészekben 5—6 db.-ot, melyek egyszínű fehérek. A kotlás 13 napig tart.

Tojásmérték: H. 17—19; Sz. 12—14 mm.

Évenként csak egyszer költ.

Apró bogarakat, legyeket, szunyogokat leginkább eszik s főleg röp-tében kapkodja el azokat. Az által, hogy vízbő vidékeinken nagyon számos, nem kicsinylendő hasznot hajt a rengeteg szunyog s más kellemetlen, sőt kártékony rovarok korlátozásával. Ezért ne zavarjuk meg fészkelő telepeiket, melyeket sok helyen a csintalan gyermekek — pusztá kíváncsiságból — évről-évre háborgatnak, pálezikákkal piszkálják, kiássák vagy betömik a föld mélyébe vájt otthonukat.

106. NEM:

GATYÁSFECESKE.

CHELIDONARIA *Rchw.* 1889.

Csüdjükét és lábujjaikat apró pehely borítja; farkuk nem annyira villás, mint inkább csak erősen kivágott.

A MOLNÁR FECESKE.

Chelidonaria urbica (L.) 1758.

[*Hirundo urbica* L. — *H. lagopoda* PALL. — *Chelidon urbica* BOIE. — *Ch. fenestrarum, tectorum* BRHM.]

Népies nevei: fehérmellű fecske; házi fecske; lármás fecske (Hontm.); gatyás fecske (Bia, Abaujm.).

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi; nemi jegyei alapján ettől és a parti fecskétől is könnyen megkülönböztethető. Fölül fényes kékes-

fekete; alul és farcsikján fehér; lábainak pelyhes tollai ugyancsak fehérek; szárnya, farka nem igen fényes, fekete. A *fiatalok* torka füstös árnyalatú, barnás; szájjuga sárgás; másodrendű evezőik hegye fehér. Csőr fekete, szem sötétbarna.

Mértéke: *H.* 12·1—13·8; *Sz.* 10·7—11·4; *F.* 5·5—6·5; *L.* 1—1·1; *Cs.* 0·7—0·8 cm.

Hazája majdnem egész Európa, de északra nem terjed annyira, mint a füsti fecske. Közép-Ázsiában szintén előfordul Taskhendig. Nálunk szintén igen közönséges, hanem mindenütt található. Nem is hatol be annyira a házakba, mint a füsti fecske s inkább az épületek külsejét választja tanyául. Fészket (L. I. köt. 38. kép.) is néha nagy magasra, templomfalakra, tornyok párkányai alá, sőt sziklahomlokokra építi, mely külsőleg félgömb alakú, majdnem merőben sárból s nem beleragasztott szálakból is készül. Oldalán vagy tetején csak szűk, akkora bebujólyukat hagy, hogy beférhessen. Későbbben — az országos középnap szerint *ápr. 11—12-én* — jön meg, sőt talán pár nappal még utóbb. Ritkán van magában egy fészek, többnyire egymás hátán kettő-három, tehát inkább telepesen költő. Találtam egy kapuszínben — Kőszegen — 40-nél több fészket. Fészkeiket gyakran a verebek lefoglalják, a mit azután a belőlük kicsüngő szalmaszálak árulnak el. Ha békében, akadály nélkül tehetik, évenként kétszer, különben csak egyszer költenek. Fészekaljuk 5—7 fehér tojásból áll, melyek 13 nap mulva kelnek ki.

Tojásmérték: *H.* 17—21; *Sz.* 13—15 mm.

Ez a fecske nem oly behizelgő, kedves lényű, mint a füsti fecske; cserregőbb, keményebb szavú, s nem is annyira bizalmas. Majdnem egész nap röpköd, csak éjjel bujik fészkébe vagy repedésekbe, lyukakba s nem szokott úgy elülve éjszakázni, mint előbbi rokona; nádba sem száll, legfőljebb néha-néha pihen rajta pár pillanatig. Őszszel a magas tetőkön, tornyokon gyülekező fecskesapatokban uralkodó számban szokott szerepelni. Előbb távozik tőlünk, mint a többi fecskék s októberben már alig van belőle. A telet ő is Afrikában, Dél-Ázsiában tölti. Hasznosságát csak olyan jól ismerik, akár a füsti fecskéét s oltalma is épp oly általános.

107. NEM:

VILLÁSFECSCKE.

HIRUNDO L. 1758.

Farkuk erősen villás, a szélső tollak kiváló vékonyak, nyársszerűen megnyúltak s jóval hosszabbak a többiekénél. Színezetök felül sötét ércz-fényű, alul világos. Sárból, tapasztott fészkeket építenek.

A FÜSTI FECSCKE.*Hirundo rustica* L. 1758.[*Hirundo domestica* PALL. — *Cecropis rustica* BOIE.]

Népies nevei: istenföcske (Fehérm.); vires föcske (Barbacs, Sopronm.); kéményi fecske; villás-, villásfarkú fecske; ezifra föcske (Csorna); vörös fecske (GROSSINGER J.); tarka fecske (Székelyföld.)

Jegyei: homlok és torok gesztenyevörös (fiataloknál világosabb, rozsdásbarna); egész felső testök fénylő feketék, úgy begyük is; a középső farktollak egyszínűek, a többin fehér folt; alsó test rozsdásan árnyalt fehér. Csőr és szemek feketék; lábak feketésbarnák. A *fiatalok* halványabbak, begyük nem fénylő, szélső farktollaik sem túlságosan hosszúak. (L. I. köt. II. lábla.)

Mértéke: H. 16·8—21; Sz. 12—13; F. 10—13·1; L. 10—11; Cs. 0·8—1 cm.

A mell, has és farkalj színezete igen változó, hol majdnem fehér, hol meg sötét, rozsdás. Úgy látszik, az északibb példányok fehérebb alsó testűek, mint a déliek, noha e tekintetben is sok keveredés van. Ez utóbbi rozsdás, sötétebb hasú példányokat szokták *Hirundo rustica var. pagorum* BRHM. névvel illetni. Élesebb a különbség a legdélibb Európában és Észak-Afrikában élő fajtánál (*Hirundo rustica cahirica* LICHST. 1824.), mely igen sötét gesztenyevörös alsó testű s szélső farktollaik is ilyen foltú, nem fehér. A kelet-ázsiai példányok hasonlítanak a mieinkhez, csak hogy kisebbek és a *Hirundo rustica gutturalis* Scop. fajtához tartoznak.

A «mi fecskénk» egész Európában fel a Sarkkörig, úgy Nyugat-Ázsiában, sőt Norvégiában a Sarkkörön túl is költ, igaz, hogy nagyon elvétve. HERMAN OTTÓ Tromsöben a 69° 38' é. szél. alatt még fészkelve talált egy párt (1888-ban), én ugyanazt ugyanott 1891-ben hiába kerestem s Bodöben

67° 17' é. szél. alatt láttam az utolsó fecskét. A meleg Golf-áramlat hatását érzi itt madarunk s e tájékról — mint egy irodalmi adat is bizonyítja — Spitzbergáig is feltéved.

Nálunk, csak úgy mint a mérsékelt öv egyéb tájain, alig van nálánál ismertebb, közönségesebb madár. És nincs egy sem, mely átöröklés útján, természetes soron, magától, annyira az emberhez szokott volna, mint ő, a szelid tekintetű, bizalmas, fürge, jámbor, vidám, szép szárnyas házibarátunk. Hajdan persze ez a szoros — ember és fecske közt létező — viszony nem volt meg s a barlanglakó, czölöpös házakban tanyázó történelem előtti ember alig ismerte: akkor még nem osztott vele egy födelet, hanem sziklafalakra, fákra építette sárfészkét. De azóta nagyot forgott a világ! Az a szives fogadtatás, melyet a házakban élő későbbi emberek részéről tapasztalt, lassanként elidegenítette őt a vadságos életmódtól, oda huzódott az «eresz alá» s látta, hogy jóság, kimélet környezi. Nemzedékről-nemzedékre erősödött a szokás s ma már nagy ritkaság otthonát máshol találni, mint kunyhóban, házban, istállóban, pajtában, sőt palotában, templomban. S jogot is formál magának ezekhez a tartózkodási helyekhez annyira, hogy megszokott fészketájától erőszakkal sem egykönnyen lehet elüzni. De nem is üzi el senki sem, mert hisz úgy tartja a néphit: abba a házba, hol fecskefészkek van, nem üt a menykő. Kerüli pedig azért, mert a fecske az «Isten madárkája». S jaj annak, a ki lepiszkálja a fecskefészket! Megbünteti az Úr úgy is, hogy tehene véres tejet ad.

A fecske lénye, természete a kedélyesség, kedvesség. Ez sugárzik ki okos, fénylő szemeiből, erről tanuskodik gondtalan, behizelgő, egyszerű csicsergése, fecsegése. Nem szónok, nem énekesművész; mulattató, csevegő csupán; költő, a ki nem száll föl a magasba, nem beszél megrázó érzelmekről, nem hat az érzelem fönségével vagy a képzelem erejével, hanem a házi boldogságról, egyszerű, keresetlen szívérzésekről hangicsál. Ő mindenkinek azt szánja, a mi megilleti, ha azután a gyenge erős akar lenni, alacsony magasra, kicsiny nagyra tör, elégedetlen többet akar — — ám kapja meg, ha a jutalom nem is édes. Ezt mondja az a humoros versecske is, mely népünk száján a fecskeéneket hangutánzóan festi:

«Kicsit a kicsinek,
Nagynak nagyot;
Ha kicsi nagyot kér,
Vágd pofon, hogy szeme kiugorjéééék».

S kedélyeskedő szólásáért, tulajdonságaiért jól írja TOMPA:

«Visszatér az elveszett mult,
Visszatér a régi fecske,

*Úgy állik a boldog kutyhó
Kéményébe nagy fecsegve.»*

Ezért szólítja magához ARANY is:

«Tavaszi fecskék, dal kedvesi,
Jertek el Isten kőmivesi.»

s örül nekik, mint minden magyar ember:

«Van egy kis fecskepár,
Mely sárfalamra sárból
Szerény fészket csinál,
Mely nekem hajnalonként
Friss dallal fizeti
Le a lakkért s a szállást
Igen szereti.»

TOMPA is kifejezi örömét:

«Fecske fészkel az ereszünk alatt,
Dehogy bánthanám a jó madarat;
Sőt úgy szeretem s örülök neki,
Fiacskáit midőn etetgeti.»

Nem-e örülünk mi is mindnyájan, mikor házi fecskénk gondoskodó odaadással bevillant az eresz alá, hogy falatot vigyen éhező apróságának, s azok megható csicsergéssel tátogatják sárga szájukat anyjuk elé? Dehogy bánthanánk ezt a madarat, mely első madárismerősünk, egyik gyermekkori emlékünkt. De nemcsak a fészkenél lessük; el-elnézegetjük, meghallgatjuk akkor is, mikor a csatornán párjával oly zavartalan összhangban beszélget. TOMPÁRA gondolunk, ha újra látjuk ezt a bizalmaskodást:

«Fecskének kedélye nem borus, se mély,
Maga a vidorság, az örök szeszély:
Ki- s beszáll; — s a hangok olyan kedvesek,
Ha párjának pajkos titkokról fecseg.»

Azért vágyik TÓTH KÁLMÁN is ezek után a remek, egyszerű s mégis szívhez szálló hangok után:

«Elhallgatjuk így szépen kettesen
Az istenfecske kedves dalait.»

Mert igaz, természetes beszéd az, annyira, hogy neki még temetésén sem kell egyéb más zene:

«És hamisan zengő kórus
Ne kísérjen sirba engem;
Mig visznek: a háztetőkön
Csak a fecske csicseregjen.»

Már e néhány idézetből láthatjuk, mennyire beférkőzött a fecske a mi lelkünkbe, szívünkbe; s ha azokat kértem tolmácsul, kik mintegy mindnyájunk érzését, gondolatát kimondták, hát ez csak azért volt, mert ők a legilletékesebbek erre, még pedig a szónak abban az értelmében is, mely madarunk szokásainak, jellemző sajátságainak hűséges, igaz ismeretére tartozik. S a valónak finom ellesése nyilatkozik meg a következőkben is, melyekben főleg mint a tavasznak s az ősznek hirnöke szerepel.

«Jön a tavasz,
Hazatér a
Fecske madár.
Zöld ruhát ölt
Künn a határ.»

PÓSA LAJOS.

«Gyülekezik már a fecske, megy a gólya.»

TOMPA.

Üres már a fecskefészek
Itt az eszterháj alatt,
Üres már a gólyafészek
Tetejében a kéménynek — — —
Vándor népe ott halad.»

PETŐFI.

A gólya és fecske csakugyan a magyarság legválasztottabb tavasz hirdetője és nyár búcsúztatója.

Népdalainkban ugyancsak azt találjuk, a mit ezek és más költőink mondanak:

«Őszszel szokott a fecske elmenni,
De tavasszal vissza szokott jönni.»

vagy:

«Közel a tél, mén a fecske.»

Azt a magyar nem mondja soha, a mit a német érzélgősen, és a valónak feláldozásával énekel: «hogy nehéz válni, mikor a rózsák már nem virágoznak s a fecskék *haza* utaznak!» Tudja népünk, hogy nem a meleg égőben van otthon a fecskemadár, hanem ott, a hol bölcsője ringott. Szerepel a mi felfogásunkban mint hírvivő, postásmadár is, nyilván kitünő repte, gyorsasága révén. Jó BENICZKY PÉTER 1620-ból való verse «A kívánatos kikeletnek gyönyörűségéről» így czéloz reá:

Mindenféle madár,
 Kit dér, hideg elzár,
 Vigan kezd új éneket.
Jó hírrel jön fecske,
 Ujul agyagfészke,
 Csácsog házak felett.»

A népdalokban is több helyt valóságos postás:

«Menj el édes fecském,
 Violám köszöntsed».

vagy

«Menj szeretóm ablakába,
 Röpülj az ő szobájába,
 Te kis fecske! azt izenem,
 Hogy ötet most is szeretem.»

De ilyenképpen is szerepel:

«Ninesen kedvem, mert a fecske elvitte
 És egy magas jegenyére feltette.»

a miből az az éles megfigyelés is kipattan, hogy a fecske az ágra néha éppen csak rászáll s ismét elrepül, mintha oda tett volna valamit. A *csángó dal* megmondja, hogy azért szerelmi postás a fecske, mert a mikor kell, befogja a száját, a rigó ellenben kifütyöréshi a titkokat is:

«Gyenge ifiucska kin törli szemeit,
 Kitől küldené el ő isz a levelit,
 Rigótól küldené, rigó ullyon madár,
 Felül a fészkiire, száll e falevéltre
 Micsó példát meglát, mind kifütyérgeti;
 Titkos levélkáját azért nem viheti.
 E fecskétől küldi, feltette magában,
 Kit így szólita meg nagy búbánattyában:
 Vidd el fecske, vidd el az én leveletem
 Apámhoz, anyámhoz sz ez én kedvesemhez,
 Ülly fenyű fájára, szállj ez ablakára
 Sz ez én kedvesemnek tedd az asztalára.»

S míg a holló a szomorúság, gyász, addig a fecske a boldog szerelem hírvivője, a mit ez a népdal szépen kifejez:

«Fecskécském, fecskécském
 Vidd el a levelem
 Gyöngyvári Jánosnak,
 Kedves galambomnak;

Ha ágyában éred,
Tedd a vánkosára,
Ha sétálva éred,
Tedd a jobb vállára.»

Még tovább is mehetünk e csapáson, mely a közfelfogásnak fecskére tartozó természethistoriai elemeit aprólékos részletezéssel megragadta. VAJDA JÁNOS, «magában járó» költőnk, megjegyezte azt a néplítet, mely az eső közelségét a fecske alacsony, földszintes reptéből jósolgatja:

«Fecske földet szántva röpdes,
Minden oly merengő, csöndes,»

A költőzködés nagy mozgalma megkapja a távol idegenbe származott magyar legényt s honvágyat ébresztve benne, mondja:

«Fecske, gólya elrepül.
De fészke visszakerül.
Meglátom-e szép hazámat,
Benne kedves violámat?!»

Igen, mert:

«Késő őszszel száll a fecske keletre,
De tavasszal visszajő a fészke,
Messze eljár hegyen, völgyön és sikon,
Hej! de mégis azt csevegi: jobb itthon!»

Közmondásaink és rokonfajta szólásaink egész sorát őrzik népünk és a fecske között szorosra forrott viszonynak, jó részök ugyan nemzetközi ízű, de csak annyi vagy talán több is eredeti hajtás. Ezekben is nyilatkozik az az észlelőtehetség, mely a látszólag mellékes, nem feltűnő, de madarunk természetét jellemző szokások ellesését is emlékezetbe kapta. Csak néhányat sorolok föl, megnyomván azt, a miben a megfigyelés érzéke nyilatkozik: «*Annyi, mint őszkor a fecske*», «*Elmegy őszszel a fecske, de őtet a veréb nem követi*», «Hirmondó fecske tavaszt énekel», «Idővel a fecske még házadra szállhat» (szerencsés lehetsz). «Neki szokott, mint a fecske a repdeséshez», «Nyári szállásért meg nem teled veled a fecske» (háladatosságnak is van határa), «Nem sirat egy fecskét egy nyár», «Leghangosabb deákságú a fecske», «Csacsog, mint a fecske», «Ritka, mint a fecske a kalitkában» stb. Elterjedt, kedvelt nótáink közt is gyakran előfordul a fecske, jeléül roppant népszerűségének; csak a híres «Repülj fecském»-re, «Fecském, fecském, édes fecském», «Eresz alatt fészkel a fecske», «Szálldogál a fecske» hangulat-fakasztó dallamos énekekre figyelmeztetek.

Még az a tulajdonsága is, hogy kora reggel vidám szavával, mintegy ő a napnak első ébresztője, ő mond elsőnek «jó reggelt» a munkás népnek hajnali kivonuláskor, nyomot hagyott «A magyarnak régi nótája a szárnyasokról» című versezet bekezdőjében:

«Szép madár a főske, szépen fősög,
Mikor a reggeli harmat csöpög.»

Való igaz, hogy a pitymallatot lehangosabb beszéddel köszönti és így megkapóan élénkíti a még nagy részt csendes háznak táját. A fülemile mestere a dalnak, de nem oly bizalmas, kedves házibarát s ezt TÓTH KÁLMÁN kegyeletesen érzi mikor mondja:

«A fülemile az én madaram
De most ne halljam én őt zengeni;
Most csak az istenfecskét szeretem,
Mert anyám ezt legjobban szereti.»

Mindezek után csak érthető az a dunántúli népdal, mely egyenesen kimondja:

«Nincs szebb madár a fecskénél,
Barna piros menyecskénél.»

Talán tovább is mentünk ezen az ösvényen, mint e komoly könyv feladata engedné; de hát az a barátság, szinte rokoni érzés, mely közöttünk és madarunk közt annyira fennáll, szolgáljon mentségül, annyival is inkább, mert benne lényét, életmódját is jórészben körvonaloztuk. A tudomány csak megbővítheti, kirajzolhatja ezt a vázlatot, színezheti és háttért adhat neki, de nem változtathat rajta.

Tudjuk, hogy tavasszal jön vissza hozzánk, még pedig az országos középnap szerint: *április 4—5-én*. Helyi és időjárási okok, vagyis a vidék alacsony vagy magas fekvése, annak éghajlata, az évek szerint ingadozó tavaszfakadás módosítják első jelentkezésének napját. Az első fecske látása eseményszámba megy minden háznál s a hiúságnak is van vele dolga, mert azt tartja népünk, a ki először lát fecskét s utána mosakszik, elveszti szeplőit, piros, bársonyos lesz orcája:

«Fecskét látok, szeplőt hányok.»

Mondhatjuk, hogy a füstifecske költözködésének viszonyait minden madaré között legjobban ismerjük, mint őt magát is. A sok megfigyelés s ezek eredményeinek a meteorológiai viszonyokkal való egybevetése — köszönet HERMAN OTTÓ fáradozásainak és HEGYFOKY KÁBOS dolgozatának — kisütötték, hogy a füstifecske a $+9.4^{\circ}$ isothermájával halad tavasszal

észak felé.* Így van azután, hogy például Magyarország közepére majdnem egy hónappal előbb érkezik, mint Krisztiániába, viszont Dél-Európába egy hónappal előbb mint mihozzánk. Télen Afrikában, Dél-Ázsiában tanyáznak a feeskék, de világrészünknek a Földközi-tenger partjaira dülő vidékein — jövet menet — százezrenként maradnak el: az olaszok, spanyolok, dél-franciák kapzsiságának, falánkságának esnek áldozatául. Horoggal, fegyverrel törnek az «Isten madárkái» ellen, sőt a modern eszközöket is igénybe veszik pusztításaik tetőzésére, zsákmányuk öregbítésére: drótokat vonnak, melyeken a fáradt feeskék — úgymint a táviródrótokon szoktak — gyanútlanul, nagy számban pihennek meg. Ekkor erős villamos áramot bocsájt a madárfogó a dróton át s százankint, mint a legyek, hullanak az agyonütött madárkák a földre, hogy csomóba kötve, fenyves madarak módjára piacra, konyhára kerüljenek. Ez a rémséges tizedelés, a mihez az idő viszontagságaiban tönkremenők száma kerül még, annyira megéreződik, hogy tavasszal alig fele, sőt egyharmada sem jön meg azoknak, melyek ősszel elutaztak.

Az első feeskék rendszeren tavak, vizek táján, majd a falvak, városok környékén mutatkoznak s mintegy két héttel később jönnek csak azok, melyek besietnek a házakba régi fészekükhöz s azonnal odaülnek pihenni, ficsérletéssel felejtve a nagy út fáradalmait s köszöntve otthonukat. Kezdetben nem sokat időznek a fészeknél csak estére térnek ahhoz, napközben a környéken röpködnek. Egyetlen egyszer voltam szemtanúja valóban szép fecskeérkezésnek, 1890 tavaszán, mikor Dinnyésen, a Velencei tónál, észleltem a madárvonulást. Márczius 23-ának délutánjáig még egyetlenegy sem került szemeim elé: e napon alkonyatkor a puszta végén elterülő kis tónál egyszerre csak négy darabot látok, sebesen, egyenesen délről-északnak szállani, nem sok idő múlva ugyanez irányba hét darabot, melyek mind tovább siettek. Kevés vártatra azután 50—60 darabból álló csapat jött délről, leereszkedett a víztükör fölé, elkezdett össze-vissza repkedni, csicseregni, legyeket fogdosni.

Megtelepedésök után egy-két hétig vigan járnak-kelnek, pár után néznek, udvarolgatnak, majd élvezik a mézeshetek gyönyörű, gondtalan édességét. Felszállnak a magasba, ide-oda ívelnek, surrantgatnak a felhők határában, majd leereszkednek, nyílsebesen vágódnak, kigyóznak,

* Idevágó fontos munkálatok megjelentek az «*Aquila*»-ban, a magyar ornith. központ folyóiratában, melyek közül utalok következőkre: HERMAN OTTÓ. A füstifecske tavaszi vonulásáról. 1894. 9—27. l. — HEGYFÖKY K. A füstifecske vonulásának és levegő egyidejű hófokának elméleti megállapítása 1895. 111—141. l. — Ugyszintén HERMAN OTTÓ: «A madárvonulás elemei Magyarországon» című művére.

bizonyos területeket körbe bejárnak, szüntelen csicseregve, beszélgetve. Közbe kinyugosznak valami párkányon, száraz ágon, csatornaszálon, tisztogatják, rendezgetik tollazatukat, folytatva csevegésüket is. Borult hűvös időben a föld fölött, vizek tükrén szárnyalnak oly gyorsan, hogy a szemmel alig követhetjük. Bekalandozzák az utcákat, udvarokat, tereket s nagyszerűen tudnak útjukba eső akadályok elöl merész kanyarulattal, szinte félreugorva, oldalt vagy felvetve magukat, kitérni. Fészkeket, mint általában ismeretes, negyed gömbszelet alakban sárból, pár szalmaszállal tapasztva, építik mindig úgy, hogy fölötte valami tetőzet legyen s belül finom szálakkal, tollakkal bélelgetik melegre. Kivétel és igazán ritkaság máshol fecskefészket találni mint ereszek, folyosók, istállók, kiugró párkányok stb. alatt. Néha azonban mégis előfordul a rendes szokástól való eltérés. Így CERRA FRIGYES talált fecskefészket, Csepel-szigeten, akácza szétágazó ágai között, alak szerint olyant, mint egy pintyfészket, csak hogy sárból építve; egy másik, Erdélyből való, vadszőlőindák közé volt rakva s az ezredéves kiállításon a k. m. Természettudományi társulat gyűjteményében állott.* Olyan eseteket is tudok, hogy kitömött, fali diszül szolgáló, ragadozó madárra fészkeltek, sőt az illető fél más lakásba hurezolkodásával a jövő évben is felkeresték különös otthonukat, noha az a régi helytől jó távolra esett. A költés java munkája májusra esik; ekkor javítgatják ki a meglévő, évek óta használt fészkeket vagy építenek újakat. Különösen oly pontokat kedvelnek, hol valami kiálló lécz vagy szeg a fészkek alját mintegy tarthatja. Gyakran ugyanis a puszta falra ragasztott fészkek leválik s újból kell kezdeniök a kőművességet.

Fészkeikja rendszeren öt, néha hat, fehér alapszinű, rozsdabarnásan és szürkés ibolyásan foltozott, pettyezetett tojásból áll.

Tojásmérték: H. 19—21; Sz. 13—15 mm.

Körülbelül két heti költés után, melyben a hím is felváltja párját, kikélnek a fiókák. Az a melegséges, példás vonzódás, mely a fecske családi életének kiszökkenő alapvonása, most éri tetőfokát. Nem szükséges leírnom ezt a gyöngéd gondot — — mindnyájan ismerjük. Az etetés ropantul igénybe veszi az öregeket, mert az éhező fiókák rengeteg eleséget elemésztenek. VONÓVI, a ki igazán alaposan figyelte madarunk életmódját** írja, hogy egy fecskepár reggeli négy órától esti kilencz óráig 538-szor hozott élelmet fiókáinak, még pedig legsűrűbben — 62-szer — esti hét és nyolcz óra között.

* Lerajzolva a Term. Tud. Közl. 1896. évf. 316. l.

** Vasárn. Ujs. 1887. 285. stb. lapokon. — U. o. 1895. 603. l.

Miután a fészekből kirepültek, egy ideig a közeli tetőzeten, száraz gallyakon tartózkodnak s a szülők addig táplálják őket, míg ügyesebbek lesznek. Megtanítgatják repkedni, legyeket fogni. Hálásra az egész család a fészekhez huzódik — s valami dróton, lécezen éjszakázik. Egy folyosón, egy istállóban kelt fészekaljok össze is verődnek később s együtt alusznak ilyen választott, bölcsőjüktől nem igen távoleső helyen. Szobám ajtaja fölött a csengetyű drótján néha egész őszig 28 fecske — részben előre, részben hátra fordulva, egymáshoz simulva — töltötte az éjjelt, míg csak az ősz el nem szólította őket tőlem. Majdnem minden pár az első költés után, júliusban; másodszor is tojik, de akkor csupán 3—4 tojást. Zavartatás esetén sokszor megkésnek s így van az, hogy még augusztus végén is találkozok fészekben ülő fióka.

A mily kedélyes állatka a fecske, annyira okos is. Jól tudja ki az ellensége, ki a jó barátja; hol fogadják szívesen, hol ellenszenvvel. De bizalmassága mellett vigyázó, szemes is, s habár ügyes repülése sok veszély elől védi, mégis az ellenséget éles, figyelmeztető csipogással, sivítással jelzi, inti a többi madarakat is: Vigyázzatok, baj van! Bizva szárnyaiban merész, sőt szemtelen is; varjúkat, karvalyt vagy macskát és más nem jó járatú állatokat azonnal vészjelző hangjával körül repked, mire a környék fecskéi mind összegyülekeznek s hangos visitgatással ide-oda csapkodással kergetik, hajszolják azokat a távolba.

Augusztus közepe táján már legnagyobb részök készülődik a nagy útra. Kiemelkedő épületekre, tornyokra, tetőkre gyülekeznek, rokonuk a molnárfecske társaságában s naponként gyakorolják magukat. Kisasszony napjára a főtömeg rendszerint el is búcsuzik. Üres lesz a hely, a hol még pár napja összesereglettek. Kisebb számban ide-oda röpködő idegen fecskék azonban még hetekig láthatók. Október közepén túl ezek is egyesekre apadnak vagy végleg nyomuk veszik. Mielőtt a főtömeg eltávoznék, tóságos vidéken rendszerint ezernyi rajokba verődnek s a táplálék legtovább ilyen helyeken kínálkozáván, addig időznek ott, míg csak meg nem fogy. Gyakran láthatunk ez időtájt a nádasokon pihenő, vizek fölött csoportozó töménytelen fecskét, melyek hálótanyára, úgy mint a seregélyek, a nádszálakra telepesznek. Naplómban feljegyeztem egy idevágó megfigyelést, a legérdekesebbet, melyet e tekintetben valaha láttam. Ime jegyzetem: 1885 augusztus 5-én esti 1/2 8 órakor *Pápa* előtt egy alig 150 lépés hosszú s 100 lépés széles nádas fölött ezernyi füstifecske — becslésem szerint 5—6000 — szunyograj-szerűleg hullámzik, tánczol a levegőben. Hirtelen egymásután, hátracsapott szárnyakkal, mint a prédájára vágó ragadozómadarak, irtózatossal sebességgel csapkodtak.

mintegy estek a nádba, oly benyomást keltve, mintha száz és ezer fekete golyócska hullana le a magasból. Egy részök ezalatt folyton kóválygott, esicsérgett s az alácziikkázók számának hiánya alig volt észrevehető. Jó ideig tartott míg mindannyi behullott a sűrűbe s «elült». Ekkor a nád közé köveket dobtam, mire olyan fékevesztett szárnyra szabadulás következett, akár csak számtalan, fekete tollal megtöltött zsák tartalmát kapta volna fel a szél. Az egész látványnak hátterét a leáldozó nap és a biborban fürdő, rózsaszínnel, aranyos sárgasággal élénkített nyugati ég alkotta s valósággal elragadóan sajátságos, gyönyörű volt az. Néhányat hullámozott ez a roppant sereg, aztán újra kezdődött a «fecskeső» úgy a mint leírtam. Novemberben nagy ritkaság már fecskét látni, de 1881-ben Sopronban november 2-án még öt darabot figyeltem meg a hóval fődött háztetők körül s másnap is hármat. PFENNIGBERGER J. pedig a Dráva-fokról feljegyezte,* hogy egyesek egy nagy istállóban néhányszor át is teleltek. Az azonban, hogy iszapba, odvasfákba is beveszik néha magukat s átaluszsák a telet, mint némely emlősök — képtelen mese.

A füstifecske leginkább szunyogfélékből, apró repülő rovarkákból, legyekből, kis pillékből él. Ha a méhészek panaszkodnak, hogy a sok fecske kapkodja a méhesből ki-be röpködő méheket: ez gyakran tévedés, *mert nem mindig a méheket, hanem éppen az ott tanyázó méhellenségeket: a viaszmolylt (Galleria mellonella) stb. pusztítják.* A mi méhet fog az leginkább fulánk nélkül való here, mely nem árthat neki. Az azonban való, hogy néha megtizedeli a heréket a méhesek táján, sőt a dolgozó méheket is. Ha észreveszszük, hogy kárt tesz, ne engedjük a méhes közelében fészkelni. Nagy gyomrúságánál, szaporaságánál, gyakoriságánál fogva temérdek kellemetlen, káros rovar, legyet, szunyogot emészt el s tisztítja házunk környékét, a kertet, mezőt egyaránt, még pedig határozottan, mert a hol sok a préda, ott rendszerint összegyülekeznek s közös erővel támadnak a bőven kínálkozó falatokra; így a legelésző jószágot sűrűn látogatják s mindenféle alkalmatlan apró légy- és szunyogfélétől, ha nem is teljesen, de részben megszabadítják. Zsákmányukat mindig szállva kapják el s még vizet is repülés közben isznak, lecsapkodva, esókolgatva annak tükrét, néha egy kis fürdőt is kockáztatva. Szárnyukban van erejük, a levegő elemük: a földre éppen csak fészekanyagért szállnak. Az az oltalom, melyben jogosan részesül, önkénytelen azt a kívánságot fakasztja: bár részesülnének mindazok a

* Aquila 1895. 87. l.

madarak hasonló elbánásban, mint a fecske, melyek, csakúgy mint ő, kedvesek, szépek, hasznosak, de a melyeket az emberiség java része mégis üldöz. Miért? mert azokat jobbadán nem ismeri, a feeskét pedig ismeri.

XXXVII. CSALÁD.

LÉGYKAPÓFÉLÉK.

MUSCICAPIDAE.

Csőrük lapos, széles, hegyén kis kampóval, mely előtt a kávak élei némileg fogszerűen kivágtak; a csőr tövén többnyire serteszerű szálak: elsőrendű evezőik száma 10. Erdőkben, kertekben, gyümölcsösökben tartózkodnak, kivált a fák kiálló száraz ágain szoktak üldögelni, az arra szálló rovarok után csapni s azokat elkapva, előbbi helyükre visszarepülni.

A. ALCSALÁD.

CSONTTOLLÚAK.

AMPELINAE.

A csőr tövén igen finom serte- vagy inkább szőrszálak (némelyeknél ezek is hiányoznak); a csüd oldalait, a lábujjak töve felé eső részen apróbb, magasabban nagyobb vértlapocskák borítják.

108. NEM:

CSONTTOLLÚ.

AMPELIS L. 1766.

Fejök bóbitás; az első evező elkoresosult, mint a szalonkák «festő tolla»; 2—3. evező leghosszabb; másodrendű evezőik végén csontszerű kis nyulványok; az egyenes fark hossza alig nagyobb a szárny felénél.

A CSONTTOLLÚ MADÁR.

Ampelis garrulus (L.) 1758.

XIX. tábla.

[*Lanius garrulus* L. — *Bombicilla garrula* VIEILL. — *Bomb. bohemica* LEACH. — *Bombyciphora poliocoelia* M & W. — *Parus bombicilla* PALL.]

Népies nevei: fenyőmadár (GROSSINGER J.); csonttollúmadár (Pécs); selyemfarkú (FÖLDI J.); selymeg (Magy. Curir).

Jegyei: valamivel kisebb mint a seregély; tollazata finom, selymes, hosszú; fején jókora bóbita; főszíne vörösszürke; torkán fekete folt; farka fekete, hegye sárga; farkalja vörösbarna; szárnyán fehér csík és sárga hosszanti foltok, az öregek másodrendű evezőinek hegyén élénkvrös, viaszfényű, csontszerű nyúlványok (hímnél 9-ig, a tojónál 5-nél nem több), ugyan ilyenek néha a farktollak hegyén is. Csőr fekete, tőben világos; szemei vörösbarnák; lábai feketék. (L. I. köt. II. tábla és 13. kép.)

Mértéke: H. 17·5—18·5; Sz. 11·3—11·7; F. 6—6·5; L. 1·9—2·2; Cs. 1—1·4 cm.

Ez a szép madár északon, a sarkkörü tájak mocsaras, nedves talaju, nagy fenyőerdőiben költ, úgy Európában, mint Ázsiában és Észak-Amerikában. Hazájából némely években délibb tartományokba vándorol s a téli hónapokban nagy csapatokban mutatkozik különféle bogyótermő fákban és bokrokban gazdag erdőszéleken, kertekben. Megesik, hogy egész Dél-Európaig is levonul. Nálunk bizonyos években szintén található, de általában — különösen Felső-Magyarországban — télszakán többször van, mint nincs s a fenyőrigókkal egyetemben nagy mennyiségben kerül a lószörtörökbe s esomókba kötve, piacra. Husa izletes. Észlelték Fiume vidékén is. A csapatok többnyire egyes fákat lepnek s folyton falatoznak. Reptük gyors, nagy ívekben történik; a fán ülve lomha, lusta benyomást tesznek, nem igen vadak s kíváncsian tekintgetnek a közeledő idegenre. Tavaszra visszatérnek hazájukba. Rendetlen megjelenésök többféle babonás hiedelmet keltett; háborút, döghalált s más effélet jósolgatnak láttukra.

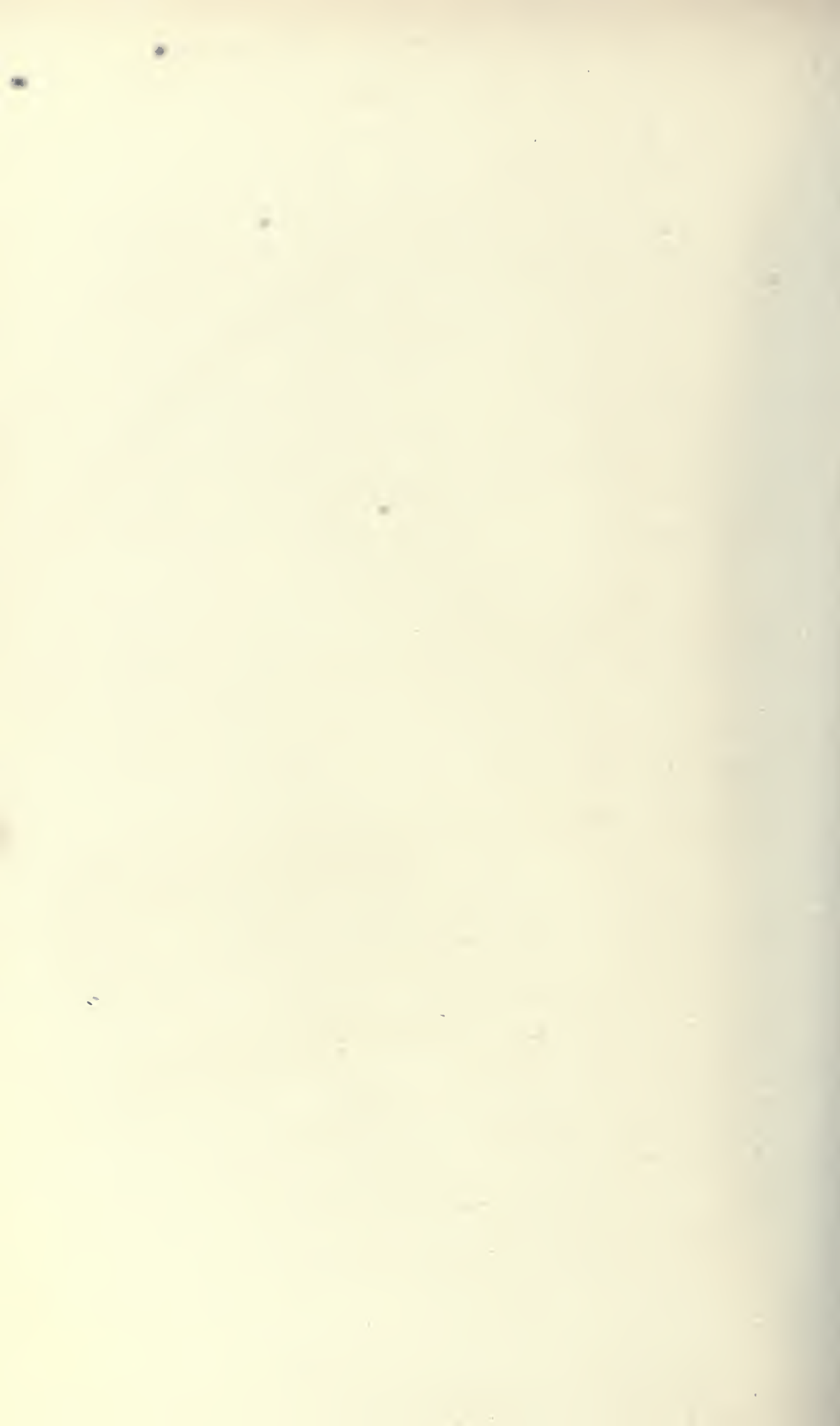
Északon temérdek szunyogot pusztítanak s nyáron leginkább azokkal élnek, ősszel és télen ellenben csupán bogyókat, magvakat esznek. Különösen kedvelik a borókamagot és a vörösberkenye, madáreseresznye bogyóit, szintúgy a galagonya gyümölcsét. Nálunk inkább közömbös — legföljebb a magvak széthordásával, terjesztésével az erdőgazdaságnak

$\frac{1}{1}$

CSONTTOLLÚ MADÁR

AMPELIS GARRULA (L)

használnak — északon határozottan hasznos. Szépsége és ártatlan volta parancsolja, hogy kíméljük s ne fogdozzuk, löjjük. Mert pusztításával azt cselekeszszük mi az északi népeknek, a mit nekünk az olaszok tesznek. mikor énekes, hasznos madarainkat öldösik.

B. ALCSALÁD.

LÉGYKAPÓK.

MUSCICAPINAE.

Csőrük karesúbb s töben nem annyira széles és lapos mint az előbbi nemé. Rendesen a 3—4-ik evező leghosszabb. A csüd oldalán nincsen semmi pászta.

109. NEM:

LÉGYKAPÓ.

MUSCICAPA *Briss.* 1760.

Csüd oly hosszú, mint a középső újj; a külső újj első ize a középső újjal össze van növe. Szárnyuk hosszú, legalább a fark közepéig sőt azon túl ér. Lábaik gyengék.

A SZÜRKE LÉGYKAPÓ.

Muscicapa grisola L. 1766.

XX. tábla.

[*Butalis grisola* BOIE. — *But. montana, pinetorum* BRHM.]

Jegyei: verébnagyságú; fölül egérszürke, alul fehér, a fejtető feketés szárfoltokkal, a begy barnásszürke hosszanti foltokkal, szárny és fark feketésszürke, a szárnyfedők és hátulsó evezők fehéresszürke szegésekkel; második evező hosszabb az ötödiknél, két leghosszabb evezőjének külső széle — közepétől a hegyig — szűkített. Csőre fekete, az alsó káva töve szürkés; szemei sötétbarnák; lábai feketék. A *tojó* hasa szürkésárnyalatú. A *fiatalok* fölül világosszürkék, fehér pettyekkel s barnás pikelyes rajzolatokkal tarkítva; a szárnyon két sárgásbarna harántesík.

Mértéke: *H.* 14·5—14·9; *Sz.* 8·5—9·1; *F.* 5·7—6·2; *L.* 3·3; *Cs.* 1·2—1·4 cm.

Egész Európában a Sarkkörig honos, sőt Norvégiában Tromsöig felterjed (69° 38' é. szél.). Kelet felé Szibériában, Perzsiában, Turkesztánig fordul elő mint költő. A telet Afrikában, észak-nyugoti Indiában tölti. Hazánkban úgy a síkságon, mint a dombvidéken, sőt a hegységekben is a fenyőővig igen gyakori. Kiváltképpen mégis oly kerteket, erdőszéleket, gyümölcsösöket kedvel, hol odvas fák vannak. Néha az épületek közt is megtelepszik. Tartózkodási helyein mindig egyes kiálló száraz ágak hegyére, karókra, czölöpökre, kéményekre, háztetőkre szokott ülni, miközben szárnyait gyakran idegesen nyitogatja — mintha igazítaná — s farkával billeget, de sokkal lassabban, mint pl. a barázda-billegető vagy rozsdafarkú, s hol mellével, hol hátával fordul felénk. Ha valami repülő rovart vesz észre, feléje csap s csőrét csattintgatva fogja el; néha a földre is lecsap préda után, de nem sokat időzik ott, hanem csakhamar ismét felkap helyére. Az ágak közt nem szokott ugrálni, bujkálni s ülve, egyenes tartásával tűnik fel. Magyarföldön tavaszi érkezésének országos középnapja: *április 25—26.* Májusban költ, főleg e hónap vége felé. Fészket nagy nyílású odvakba, falilyukakba rakja. Kőszegen kertünkben vagy 10 év óta mindig a házfal felfutó növényekkel borított oldalán, egy kis fülkében költött egy pár, egyszer meg füstifecske fészekben is. Találtam fészket a város közepén egy szelelő csőben is, emelet magasságban, nemkülönben félig szabadon, ágon, lécz mögött, gerendán, szőlőházikók tetőfülkéiben stb. A fészek lazán tákolt s száraz szálakból, gyökerekből, zöld mohából, szőrökből, tollakból való. Fészekalja 5 tojásból szokott állani — de 4—6 közt váltakozik. A tojások zöldesszürke vagy világoszöld alapon, kisebb-nagyobb élénkebb és halványabb vörösbarna foltozással s egyes szürke pettyekkel borítottak.

Tojásmérték: *H.* 16·5—19·5; *Sz.* 13·6—15 mm.

Az otthonhoz igen ragaszkodnak; míg a tojó költ, a hím a közelben valami karóhegyen őrködik s szemtelenkedő gébicseket, verebeket nem szível annak környékén. Dél felé felváltja a tojót. Néha júliusban másodszor is költenek. Hangjuk *tzí-tzú, tzú-tzí* vagy *tzri-csek-csek-csek* vagy *fszi-tek-tek*. Szeptemberben távozik tőlünk.

Az által, hogy sok legyet, szunyogféléket, apró pillét elfogdos, mindenesetre el nem tagadható hasznot szerez az embernek, a mit még akkor sem lehet kicsinyleni, ha tekintetbe vesszük, hogy számos közömbös rovar mellett, a hasznos *Tachiná*-kat sem kiméli. Megérdemli, hogy fészkelését mesterségesen előmozdítsuk. (L. I. köt. 54. kép.)

A KORMOS LÉGYKAPÓ.

Muscicapa atricapilla L. 1766.

[*Muscicapa nigra* BRISS. — *Emberiza luctuosa* SCOP. — *Musc. luctuosa* TEMM. — *Musc. muscipeta* BECHST. — *Sylvia ficedula* LATH. — *Ficedula atricapilla* SUND.; SHARPE.]

Jegyei: kisebb mint előbbi; az öreg hím felszíne fölül fekete, alul fehér (a fiataloknál és tojóknál a fekete inkább barnás kormos-szürke); a második evező (vagyis az első hosszú) rövidebb mint az ötödik; a szárnyon egyetlen nagy fehér folt. Csőre és lábai feketék, szemei sötétbarnák.

Leírása. *Öreg hím:* homloka fehér; feje, szemköre, hátsó nyaka, háta és a középső farktollak feketék; a szárny feketeszürke, egy hosszú fehér, lefelé terjedő, nagy folttal; a szélső farktollak külső széle többékevésbé fehér, egész alsó test is ilyen. A tiszta fekete felső testű példányok ritkák, többnyire kormos szürkészin, feketés részletekkel váltakozik rajtuk. Különösen ősszel — minthogy kétszer vedlenek — fölül hamvasszürkék. *A tojó* fölül barnás sötétszürke, alul szennyesfehér, a homlok és begy fehérsége némi barnás, sárgás árnyalatú. *A fiatalok* — melyek nehezen különböztethetők meg a következő faj fiataljaitól — a tojóhoz hasonlítanak. E madár színezetét ivar szerint, és általában is, nehéz adni s még jövő kutatásoknak tág tere nyílik ezt illetőleg. Gyakran valóságos átmeneti sorozatot találunk, ha számos példányát a következő faj fiataljainak és tojóinak számos példányával összehasonlítjuk.

Mértéke: *H.* 13—14; *Sz.* 7·4—8·1; *F.* 5·3—5·6; *L.* 1·7—1·8; *Cs.* 1 cm.

Minthogy igen gyakran a következő fajjal tévesztik össze — külsejére, színezetére vonatkozó ismereteink hézagosaik lévén — földrajzi elterjedését sem tudjuk pontosan megállapítani. Annyi bizonyos, hogy az eddig érvényben lévő felfogás, mely szerint «körülbelül egész Európát, sőt Észak-Afrikát lakja» nem állhatja meg a sarat. Én abban a nézetben vagyok, hogy ez a faj inkább északi, mint déli madár s ha délen költ is, rendetlenül teszi. Hazánkból alig néhány tojása ismeretes. Megfigyelőink fészkeléséről alig tudnak s ha igen, legtöbbször a következő faj fészke az, melynek tojója igen hasonlít a kormos légykapóhoz. Nekem még nem volt alkalmam a költés idejében nálunk megfigyelhetni. Északibb tájakon azonban rendesebben s nagyobb számban költ s ott az örvös légykapó hiányzik. Svédországban, Norvégiában több helyen

találtam fészkelő ládikákban megtelepedve. Vonulását is bizonyos szabálytalanság jellemzi. Némely években helyenként roppant számban mutatkozik, azután meg évek mulnak el, s nem látjuk vagy csak kevesebb példányban. 1881 április 25-én s a következő napokon — mint naplóm tanúsítja — Sopron vidékén oly töménytelen mennyiségben utazott át, hogy a szó szoros értelmében majdnem minden erdő, kert, bokor csak úgy hemzsegett tőlük. Május 3-ával úgy eltűntek, hogy nyomuk sem maradt. Azóta mindig csak kis társaságban vagy egyesén, esetleg más légykapófélékhez szegődve láttam a költözködés idejében. Lehet, hogy némely évben többen itt maradnak fészkelni; de rendszeren aligha. Tavaszii megjelenésének országos középnapja: *április 19—20.*

Majd ha színezeti viszonyait illető bizonytalanságunk eloszlik, fogunk csak való tudomást szerezni elterjedéséről, csak úgy, mint életének egynémely homályos körülményeiről. Szokásai, viselkedése, táplálkozása, tartózkodási helyei szakasztott olyanok, mint a következőnél leírjuk.

AZ ÖRVÖS LÉGYKAPÓ.

Muscicapa collaris BECHST. 1795.

XX. tábla.

[*M. albicollis* TEMM. — *Ficedula collaris* MEY.; SHARPE. — *Muscicapa streptophora* VIEILL. — *M. albifrons* BRHM. — *M. melanoptera* HECK.]

Jegyei: körülbelül akkora, mint előbbi; főszíne fehér és fekete vagy barnásszürke, színre és rajzolatra tehát az előbbivel majdnem egészen egyezik; főkülömbőség köztük, hogy az öreg hím nyaka körül széles fehér örv van, mely azonban a tojónál és fiataloknál hiányzik s ezek alig különböztethetők meg az előbbi fajtól; a legtöbb (de nem mindegyik) példány farsíkja kissé fehéres, a 2-ik (vagyis első nagy) evező valamivel hosszabb, mint az 5-ik; a szárnyon egy nagy, lefelé terjedő s előtte egy kisebb, csíkszerű, fehér folt van (a kormos légykapó szárnyán is néha egy második foltocska látszik). Csőr és lábak feketék, szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 12·7—14; *Sz.* 8—8·2; *F.* 5·2—5·5; *L.* 1·8; *Cs.* 0·95—1 cm.

Dél-Európában, főleg Svájcban, Tyrolban, Ausztriában, kevésbbé Olaszországban, Görögországban honos s átterjed Nyugat-Ázsiába is. Hazánkban is több helyt közönséges, máshol meg hiányzik. Azt tapasztaltam, hogy évek szerint is változik egy-egy területen való előfordulása.

SZÜRKE LÉGYKAPÓ

MUSCICAPA GRISOLA L.

ÖRVÖS LÉGYKAPÓ

MUSCICAPA COLLARIS BECHST.

Ez részben összefügg a viszonyok változásával is. Erdei madár létére mindig csak olyan helyeken szeret, hol nagyobb erdőkben tisztás, ritkásabb részletek akadnak vén odvas fákkal, csonka, száradt sudarakkal. A lombos fákat, különösen tölgyeket és gesztenyéket, kedveli. Nagyobb kertekben, még inkább ligetekben, hol sok magas, öreg fa van, szintén szeret tartózkodni. Az alsóbb ágakra ritkán száll, s legtöbbször a koronából kimeredő, elhalt, vastagabb ágakon üldögél. Meglehetősen vigyázó, félénk, de szavát ismerve, nem téveszthetjük el s megfigyelhetjük. *Víd, vüd* hangon hívogat majd *zí, zí, zü* szótagokkal folytatja, közbe ketyeg is. Szárnyait és farkát is emelgeti ültében s egyenes testtartással fordulgat az ágon.

Hozzánk *április 20* táján érkezik. A légykapók vonulási ideje meglehetősen összevág s észleltem mind a négy hazai fajt együtt vonulva.

Májusban — főleg második felében — tág nyílású faodvakban, farpedések között fészkel s 5 tojást rak, melyek világoszöldek, egyszínűek.

Tojásmérték: H. 17—18; Sz. 13—14,3 mm.

Szeptember második felében elköltözik s levonul Afrikába.

Szunyogokból, apró rovarokból, legyekből álló táplálékát, mint a többi légykapó, leginkább a levegőben kapja el, de tapasztaltam, hogy a faodvakba is bebujkál s csőrében prédával surran ki onnét, valamint hogy az üregek előtt mintegy lebeg s úgy fogja a korhadó, podvás fából elreppenő rovarokat. Kimélendő hasznos madárka s fehér-fekete mezében érdekes jelensége az erdőnek.

A KIS LÉGYKAPÓ.

Muscicapa parva BECHST. 1795.

[*Muscicapa lais* HEMPR. & EHR. — *M. rufogularis* BRHM. — *Musc. rubecula* SWS. — *Musc. minuta* HORNSCH. — *Erythrosterne parva* Bp. — *Siphia parva* OATES.; SHARPE.]

Jegyei: akkora, mint a barátczinege; fölül szürkésbarna, egyszínű; szárnya sötétebb barna; a szélső farktollak töfele fehér, úgy hasa és farkalja is; az *öreg hím* pofája és nyakoldalai hamuszürkék, torka rozsdás narancssárga — hasonlít a vörös begyhez, de kisebb és fekete középső, fehértövű, fekete hegyű szélső farktollaival is különbözik tőle — *őszszel a torokfolt agyagsárgás lesz; az öreg tojó* begye, torka szürkés némileg agyagsárgán árnyalt, farktollain a fekete szín barnás: *fiatalabb hímek* a tojóhoz hasonlóak; *fiatalok* szürkésbarnásan és fehéren pettyege-

tettek, hasuk fehéres. Csőr sötétbarna, feketésbarna; lábak feketék; szem sötétbarna.

Mértéke: *H.* 11·8—12·6; *Sz.* 6·5—7; *F.* 5·2—5·4; *L.* 1·7—1·8; *Cs.* 0·97—1·05 cm.

Ezt a kedves, de magas fák koronájában tartózkodó madárkát avatatlán megfigyelők rendszeren vagy nem veszik észre, vagy mert természete s életmódja, sőt éneke is némileg a füzikékre (*Phylloscopus*) emlékeztet, azokkal zavarják össze. Ez okból legtöbb helyen ritkaságszámba vették s földrajzi elterjedéséről is csak újabban tájékozódunk, noha még nem elég kimerítően.* Mint fészkelő Közép-Európában egyes vidékeken gyakori, másutt meg nyoma sincs; felhatol a 60° é. szél.-ig s átterjed Ázsiába Turkesztánig, Nyugat-Szibériába. Hazánkban PETÉNYI 1837-ben, Eperjesnél a Zár völgyben, fődözte föl s fészket, tojásait is megtalálta. Nálunk sem fordul elő mindenütt, noha vonulás közben sokfelé feltűnik. Biztosan költ a kőszegi hegységben, Sopron nyugati heglánczolatának erdeiben, a Kárpátokban (Modor, Bártfa), Erdélyben (Brassó, Fogaras stb.), Keszthely táján Vallusnál, Horvát-Szlavonországban. Tartózkodási helyekül a középhegységben százados bükkösöket, fenyveseket választ s itt azokat a sötétes helyeket, hol a fakoronákon gyéren szűrődik át a napsugár s a közelben valami forrás is csörgedez. Ilyen helyeken néha több pár is tanyázik, de esetleg a környéken több napi járásnyira megint nyoma sincs. A síkságban nem igen szeret. Költözködés közben kertekben, gyümölcsösökben, ligetekben, Duna-szigeteken találtam [Csepel-sziget, Szendrői-sziget (Alduna), Velence, Égererdő (Hanyság)]. S feltűnő, hogy például Velenczén, több évben egymásután majdnem mindig május 13—15. napokon, egy és ugyanazon a fán észleltem egy példányt átvonulóban egy-két napig. Az országos középnap szerint: május 5-én érkezik. Soha sehoh sem észleltem előbb, mint: április 27-én; legjavában május 10 után vonul. Az irodalomban található márcziusi és április első hetéből való adatok hibás megfigyelések.

Május végén párosodik, s ekkor dallamos, a sötét lombosátor hangulatához annyira illő énekével élénkíti az erdő magányos helyeit. A madárkát nem igen látjuk, mert a magas lombokban ugrál, repked, apró rovarkákat, legyeket fogdosva, de *titt-tü, titt-tüj titt-tüj-tüj-tüj-tüj* strófái, melyet magas hangon kezd s fokozként alább szállva búsan, elhalóan végez, leszólnak hozzánk. Az utolsó szótagokat néha *tít-titt* formán meg is toldja. Néha az alsóbb száraz, csonka, vastag ágakra is lerepül, azok végére ül s farkát kissé felveti, billegeti, szárnyait

* C. LINDNER: *Muscicapa parva*. — Mitth. d. orn. Ver. Wien, 1896. 42—57; 99—102.

alácstüggeszti. Ilyenkor *szr, szr, szr, szr, szr* vagy fülemile szerű *hiűp-hjűp-hjűp-fiű* hangokat hallat, a miket halk *tye-tye-tye-työ* ketyegéssel végez. Június első felében fészkel. Legtöbbször valami rövid, csonka, száraz, vastag, kikorhadt ágnak üregében, a törzs és ágvilla hasadék-szerű részében találtam finom gyökerekből, zöld mohából, szálakból készült fészket. Egyes fészkek 4—10 méter magasan voltak. Fészkealja 5—7 tojásból áll, melyek rozsdás agyagszínű alapon, elmosódott sötétebb foltozásuak. A kotlás körülbelül 12 napig tart.

Tojásmérték: *H.* 16—16.5; *Sz.* 12—14 mm.

Kőszegen június 27-én félig kinőtt fiatalokat találtam egy fészekben s a Kis-Kárpátokban július 10-én kirepült fészkealjat. Július végén a hímek vörös torka elszíniül s agyagsárgás lesz. Tavasszal azonban ismét megkapják a rozsdás narancsszínű torkfoltot, de csak az *igen vén hímek*, mert a fiatalabbak olyan formák, mint a tojó s torkuk agyagsárgás. Szeptember elején távozik tőlünk; e hónap közepén túl nem találkoztam vele.*

XXXVIII. CSALÁD.

GÉBICSFÉLÉK.

LANIIDAE.

Külsőjökre, mint életmódjukra, szokásaikra nézve az éneklő madarak közt, a ragadozókat képviselik. Csőrük erős, oldalt kissé összenyomott, vége horgas s a felső káva élén fogszerűen kivágott; a csőr tövén többnyire serteszzerű szálak; 1-ső rendű evezőik száma 10; fejük vastag, kissé lapos, egész termetök erőteljes. Fákön, bokrokön költenek; kiálló ágakon leskelődnek, hogy prédájukra mintegy reávéssék magukat s vele visszashálljanak ülőhelyökre. Főleg rovarokat, de kisebb emlősöket, madarakat, hüüllöket is fogdosnak, melyeket gyakran tövisekre feltűzdelnek, hogy könnyebben szétmarczangolhassák; eleségök emészthetetlen részeit kis gombócokban kiökrendik. Némelykor zsákmányuk fölött véreseszerűen lebegnek is pár pillanatig. Legtöbbször dallamos, erős hangokon kívül csettegni is szoktak, sőt más madarak hangjait, énekét is találóan utánozzák.

* L. cikkemet: Mitth. d. orn. Ver. Wien. 1887. 20—21. l.

A. ALCSALÁD.

GÉBICSEK.

LANIINAE.

Meglehetősen hegyes szárnyukban a 3—4 vagy 3—5-ik evező a leghosszabb.

110. NEM:

GÉBICS.

LANIUS L. 1758.

A család tipikus alakjai tartoznak ide. Az első evező rövid; a fark egyenes vagy lépcsőzetes s hosszabb, mint a szárny.

A NAGY ŐRGÉBICS.

Lanius excubitor L. 1758.

XXI. tábla.

Népies nevei: őrgébics (Földi J.); bábaszarka; szőri szarka (Dunántúl, Baja); szarkagábor (Dunántúl); szarkakergető (Erdély); szarkacsettegető; szarkacserregő (Erdély); szarkagáborján; szarkabojtorján (Székelyföld); szarkakirály (Udvarhely); szarkabibőke (Nógrádm.); gábos (Baranyamegye). A következő fajtól nem igen különböztetik meg.

Jegyei: hurosrigó nagyságú, de hosszabb farkú; az első evező hegye a 2-iknek körülbelül közepéig nyulik; a 2—5-ik evező belső fele jórészt szűkített; homloka nem fekete.

Leírása. A tipikus *őreg hím*: fölül világos hamuszürke; erős szemsávolya fekete; *szárnya fekete, két fehér folttal*; a válltollak hegye fehér; a középső farktollak feketék, végükön keskeny fehéres szegéssel. a szélső tollak felé a fehér szín mindinkább nagyobbodik s a legszélsőbeken uralkodik, sőt a feketét elnyomja; alsó teste szennyes fehér. A *fiatalabbak* begyén, mellén szürkés hullámos haránt rajzolat. A *kinőtt fiatalok* is ilyenek, de fejükön, pofájukon némi barnás, elmosódott árnyalat látszik s szárnyfedőik szürkés szegésűek. A *tojó* olyan mint a hím.

$\frac{1}{2}$

ÖRGÉBICS
LANIUS EXCUBITOR L.

TÖVISSZÜRŐ GÉBICS
LANIUS COLLURIO (L.)

de szárnyán a fehér foltok kisebbek. Csőre szarufekete, az alsó káva töve világosabb; lábai szürkésfeketék, szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 23·6—25·4; *Sz.* 11·6—11·7; *F.* 11—11·3; *L.* 2·5—2·8; *Cs.* 1·8—1·9 cm.

Hazája Közép-Európa nagy része, úgy az északibb tájak fel a Sarkkörig. Délfelé ritkább s hazánkban is kevés párban fészkel, annál inkább mutatkozik télen, mikor közelálló fajtája, az északkeleti Európában és Szibériában honos *Lanius excubitor major* PALL. 1811. (*Lanius sibiricus* BOGD. STEJN. SHARPE), mely északi Oro-zországban a tipikussal elegyesen is költ, ellátogat hozzánk. Ez abban különbözik tőle, hogy szárnyán csak egy fehér folt látszik.

Erdélyben CSATÓ J. 1884 április 3-án. Nagy-Enyednél, a délkeleti Európában (Krim félsziget, Kaukasz, Volga) honos fajtáját is [*Lanius excubitor homeyeri* CAB. 1873 (*Lanius excubitor leucopterus* BGD.)] felföldözte, sőt 1889 április 22-én fészket is megtalálta s fiait felnevelte. Ennek háta világosabb szürke, szárnyán sok a fehérség, farsíkja szintén fehérbe játszik.*

Mezőkkel határos erdőszéleken, galagonya bokrokban és egyes fecsoportokban, magányosan álló magas vadkörtefákban bővelkedő legelőkön, akáczfásorokban, nagyobb kertekben, gyümölcsösökben szeret tartózkodni. Rendszeresen a fák hegyén, táviró-sodronyokon, kihajló száraz ágak végén ül s a magasból kémlel préda után. Gyakran lecsap a földre vagy a föld fölött lebeg s azután ismét visszaszáll leshelyére. Néha erős, szarkaszerűen cserregő *sakk, srek srek* szavát halljuk. A fásorokban koci előtt fáról-fára előre száll; mindig úgy repül el, hogy leereszkedik aztán a föld színén egyenes irányt tart s ismét felemelkedik. A többi gébicsek is így szoktak tenni. Áprilisban fészkel, még pedig sűrű ágú vadkörtefákon, hársfákon, tölgyeken stb., ritkábban fenyőkön. Meglehetősen magasan álló fészket apró, vékony ágakból, gyökerekből, száraz növényekből, mohából építi s finomabb szálakkal, tollakkal, szőrökkel, pamutttal stb. béleli. Fészkealja 5—7 tojásból áll, melyek világoszöld alapszínen olajbarnán és hamuszürkén foltozottak, ritkásan pontozottak is.

Tojásmérték: *H.* 25—28; *Sz.* 18·5—20 mm.

A kotlás 15 napig tart.

Gyengébb állatokkal szemben vérengző, de a nagyobbakat is vak-

* Fontos szakszerű dolgozatok a nagy őrgébicsek fajtáiról: L. STEINERER cikke a *Proceed. U. S. Nat. Mus.* XVI. kötetében, valamint BOGDANOW monografiája az orosz birodalom gébicséről (orosz nyelven megj. Szt. Pétervárott 1881-ben); CSATÓ J. cikke az *Orn. Jahrb.* I. 163—167. (a *L. exc. homeyeri* fészkek leírása stb.).

rendes körülmények között majdnem tisztára bogarakból, szöcskékből, sáskákból, lótetűkből él. A bogarak közül számos hasznos fajt is pusztít, legtöbbször azonban közömbösek. Sok gazdasági jelentősége nincs. Kertekben kárt is okozhat. Kőszegen egy kertész panaszkodott, hogy e gébicsok virágágyait rongálják. A helyszínén csakugyan meggyőződtem róla, hogy a frissen kiültetett gyenge palántákat — főleg a violát — kitépdelték s belőlük rakták fészkeiket. Nap-nap után ismétlődött e garázdaságuk, s mivel több pár fészkel a kertben, addig nem volt békesség, míg a «gyomláló» madarakat fegyverésre nem fogtuk.

A VÖRÖSFEJŰ GÉBICS.

Lanius senator L. 1758.

[*Lanius rufus* BRISS. — *L. rutilus* LATH. — *L. pomeranus* SPARRM. — *L. auriculatus* MÜLL. — *Phoenus rufus* KAUP. — *L. melanotis* BRHM. — *Enneoctonus rufus* BP. — *L. ruficeps* BECHST.]

Jegyei: valamivel kisebb, rövidebb farkú, mint előbbi; a 2-ik (vagyis az 1-ső nagy) evezője és az 5-ik egyforma hosszú, a 3-ik és 4-ik evező hegyének külső széle szűkített. Az *öreg*ek fejtejetén, a tarkón túlterjedő, rozsdásvörös folt van; felszínük fölül fekete (hím) vagy sötét barnás-szürke (tojó), farsikjuk fehér s a vállakon és szárnyon is egy-egy fehér folt; a középső farktollak egyszínű feketék (hím) vagy feketésbarnák (tojó), a két szélső a hímnél túlnyomóan fehér, a tojónál csak külső széle s töve ilyszínű; a *hím* alul tiszta fehér, a *tojó* szennyes fehér, oldalai rozsdás, szürkés árnyalattal; csőr kékes szürkésfekete, szemei világosbarnák, lábai szürkésfeketék. A *fiatalok* hasonlítanak a következő faj fiataljaihoz, szárnyukon azonban rozsdásfehér folt van s vállfoltjaik is — habár félholdalakú foltozottsággal — kivehetők.

Mértéke: *H.* 17·5—18·2; *Sz.* 9·5—10; *F.* 7·3—7·5; *L.* 2·3—2·4; *Cs.* 1·3—1·4 cm.

Közép-Európa egyes helyein s különösen a Földközi tenger felé eső területeken gyakori. Északon a Balti-tenger és Visztula, keleten a Kaukaszus, Nyugot-Perzsia, Kis-Ázsia, Palesztina szabja meg elterjedésének határát. Magyarországon jó ideig nem volt biztos tudomásunk előfordulásáról. 1882-ben, augusztus hóban, *Csab-Rendek* határában (Zalamegye) lőttem egy hímét. Nyitra körül szintén egy hím lövetett 1888-ban, mely, szintúgy mint a bécsi udvari muzeumban lévő, Sopron vidékéről való példányok, színezetében némileg a nyugot-afrikai sárgás hasú fajtához (*Lanius*

senator rutilans TEMM.) hasonlít.* 1892-ben MOLNÁR LAJOS a hidas-hollósi erdőben (Vasmegeye) találta fészkelve s ugyanott 1894-ben is lőtt egy hímét s 1897-ben ismét fészkeire bukkant. Ez utóbbi évben találkoztam vele júliusban Nemes-Csoó és Meszlen (Vasmegeye) közt elterülő erdőben. 1894-ben KOSZTKA L. Gácson (Nógrádm.) lőtt egy hímét s később megfigyelte, hogy e faj ott elég gyakori.** Ugyanez év június 22-én Tömördön (Vasm.) sikerült, egy vén erdőrészletben, néhány párt észlelnem s egy fészket fiókákkal találnom. SZABÓ Gy. pedig augusztus 8-án Doba vidékén (Veszprémm.) észlelte párban.*** A vörösfejú gébics tehát hazánkban helyekhez kötött, szórványos előfordulású s tekintve az utóbbi adatokat, a miknél többet róla nem birunk, méltán ritka madarainkhoz sorozható. Tartózkodási helyei legeltetett vén tölgyesek, melyek alja tüskés és azonkívül túskebokrokkal, vadkörtefákkal, sűrű aljzatzból kinyuló szálfákkal bővelkedő legelők határolta részek. Életmódja annyiban tér el többi rokonaitól, hogy igen szeret a lombzat között elrejtőzködni s a magasban tartózkodni, úgy, hogy gyakran véletlenül vesszük észre. Láttam azonban faszorban is, habár megriasztva, csakhamar berepült a lomberdőségbe s nem került többé szemem elé. Fészke vadkörtefa kinyuló oldalágának végén, kb. 6—7 méter magasan volt. A burok csupa száraz erdei virágszálból, egy-két darab, a fa kérgén előforduló, mohából állott, ellenben belseje csupa fehér tyúktollal volt vastagon kibélelve. Június 22-én három félig kitolladzott fiókát találtam a fészekben, melyeket felneveltem.

Rendszerint 5—6 tojást tojik, melyek zöldesfehér vagy sárgászöldes alapszínűek s hamuszürke, halvány olaj- és sárgásbarna foltocskákkal, pettyekkel behintettek, kivált a tojás tompább részén.

Tojásmérték: H. 21—24; Sz. 16—17·5 mm.

Hangjuk kerregő, ilyenformán hangzó: *krekegeg, cserekegeg*. Szeptemberben hiába kerestem utána, valószínűleg elvonultak, megfelelőleg tavaszi késő érkezésöknek, mely május első napjaira esik.

* Ornith. Monatsschr. d. deutsch. Ver. v. Schutze d. Vogelwelt. 1896. 195. l.

** Aquila 1894. 63. l.

*** Aquila 1896. III. 228. l.

A TÖVISSZÚRÓ GÉBICS.

Lanius collurio L. 1758.

XXI. tábla.

[*L. spinitorques* BECHST. — *L. dumetorum* BRUN. — *Enneoctonus collurio* BOIE.]

Népies nevei: vasfejű; vasfejű gábor, csettegető (Vasm.); koszorús gébics (Baja és Veszprém.); vasfejű gáborján; törökveréb (Fehérm.); vasgáborján; csettegető gébics (Dunántúl); nagyfejű gábor.

Jegyei: pacsirta nagyságú, de erőteljesebb; első evező igen rövid, vékony; a 2-ik valamivel hosszabb az 5-iknél, de rövidebb a 4-iknél, a 3-ik a szárny leghosszabb tolla; a két leghosszabb evező hegyének belső széle szűkített. A szárnyon nincs fehér folt.* *Öreg hím:* fejtető, tarkó és faresikja kékes hamvasszürke; szemsáv fekete; hát, szárnyfedők gesztenyevörösek; a szárny feketés szürkebarna, a tollak külső szélén rozsdás szegésekkel; az alsó test fehér, rózsaszínű, ibolyás árnyalattal; a középső farktollak feketék, a külsők töfele és hegye fehér, a szélsők külső széle is; csőr és lábak feketék; szemei barnák. A *tojó* lényegesen más, fekete színű, nincs rajta; fölül szürkés dióbarna, némi rozsdás árnyalattal; szemöldöke sárgásfehér; szemsáva, mely inkább a fül táján éles, rozsdásbarna; a szárnyfedőkön feketésbarna és rozsdásfehéres tollszegések, a háton és faresikon csak feketések; a szárny barna; alsó testének közepe a has táján fehér, egyébként sárgásfehér alapon pikkelyszerűen, feketésbarnán tarkázott; a fark barna, a középső tollak töve rozsdás árnyalatú, a két szélsőnek külső széle és hegye fehéres, a többinek hegyén csak kis fehéres szegés, mely a középsőkön egészen hiányzik; csőre szarubarna, az alsó káva töve szürkéssárga; lábai szürkésfeketék. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de egész felső testük alapszíne, főleg a hát, szárnyfedők, fark és a faresik rozsdásabb, azonkívül keskeny, fekete harántfoltokkal pikkelyszerűen tarkázott.

Mértéke: *H.* 16·8—17·6; *Sz.* 9·2—9·5; *F.* 7·2—7·5; *L.* 2·3—2·4; *Cs.* 1·2—1·35 cm.

Körülbelül a 64° é. szél-ig egész Európában előfordul s a középső övekben igen közönséges; Dél-Spanyolországban, Portugáliában s általában a Földközi tenger partvidékén ritkábban fészkel. Ázsiában az Altáj-

* Találkoznak nálunk oly példányok is, melyek szárnyán — a fiókszárny alatt — némi kis fehér folt látszik, ezek a BRUN-féle *dumetorum* alakot képviselik.

hegységig terjed s Kis-Ázsia, Észak-Perzsia, Palesztina egyes részeiben tanyázik. Nálunk nagyon gyakori, számos, de nem annyira hegyek közt, mint inkább a dombvidéken és síkságban. Tüskés, bokros helyeket, sövényeket, szakadékok, árkok, utak mentén tenyésző, sűrű, bozotos részeket kiválóan kedvel. Kertekben, vágásokban szintén szeret tartózkodni. galagonya, kökénybokrok tetején, távirósodronyokon, gabnakeresztekben, nem túlságos magas fák hegyén üldögélni. Viselkedése, repte, mozdulatai hasonlók azokhoz, melyek a többi gébicseket jellemzik, kivéve, hogy a házak közelében található sűrűségek közt is reája akadunk s nem annyira magas fákhöz ragaszkodik, sőt a bokrokban is bujkál s a földön is többször látható. Ezenkívül élelmét rendszerint tövisekre szúrja. Sokszor egymás mellett több ilyen feltűzdelet rovar, darazsat stb. találhatunk, melyeket, ha egyszerre nem költhet el, mintegy éléskamrában tartogat s visszatér hozzájuk. Hangja *csek, csett, csek*, de a hím ügyesen utánozza más madarak énekét s a fecske, veréb, zinege s egyéb fészke táján élő fajok strófáit sajátyszerű, szép, énekébe beleszövi.

Hozzánk az országos középnap szerint: *ápr. 26—27-én* érkezik s szeptemberben távozik, hogy a hideg hónapokat mélyen Afrikában, a Perzsa-öbölben töltse.

Május utolsó harmadában kezdi fészket rakni, melynek burka erősebb gyökerekből, növényszálakból, mohából, száraz leveleskékből készül, belseje pedig finomabb szálakkal van kirakva. Többnyire utak mentén, sűrű, tüskés bokrokban, rózsahajtások közt stb. $\frac{1}{2}$ —3 méter magasan álló fészkebe június elején rakja 4—6, igen változó színű tojásait. Az alapszín hol fehéres agyagsárgás, rozsdásfehéres, hol zöldesfehér, a legtöbbször koszorúsán álló foltozás, pettyezés pedig vörösarna és hamuszürke. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: H. 19·5—23·8; Sz. 15·2—17·6 mm.*

A hím nem igen váltja fel ülős párját, mely két hét alatt költi ki fészekalját.

Tápláléka különböző bogarakból, darazsakból, méhekből, apró békákból, gyíkokból, egerekből és cziczványokból, madárfiókákból, gyengébb énekes madarakból áll. Igaz, hogy cserebogarat és egeret is sokat elpusztít, javarészt azonban közömbös vagy hasznos rovarokat [ganajbogár (Geotrupes), futó- és sirásó bogár (Carabus, Necrophorus)], földi darazsakat (Bombus), nemkülönben hasznos kétélűeket, hüllőket eszik. Kertjeinket

* A fehéres alapszínű, rozsdásan foltozott tojások általában kisebbek, mint a zöldes alapszínűek.

élénkítő hasznos, énekes madarakat üldözi, nyugtalanítja, elnyomja és öldösi, ezért nem érdemel kiméletet: főleg kisebb kertjeinkben nem. Megfigyeltem, hogy a házi kertünkben rendszeren fészkelő czinegék, poszáták, csicsörkék, zöldikék, pintyek, tengeliczek stb., midőn egy gébics-pár is megtelepedett itt, megritkultak s a következő években mindig kisebb számban tértek vissza régi fészkelő helyeikhez, annyira, hogy mióta a gébicsesek is évente megjöttek, végre majdnem egy negyedrésszére apadt le madaraim száma. A gébicseseket kipusztítván, most ismét több a fészek és madár lakásom táján, noha nem annyi, mint hajdan volt, mert az apró zsványok ivadékai a szomszédban ütöttek tanyát, itt pedig nem véthetnek nekik. Garázdaságaiért házunk táján nem számíthat barátságunkra. Szabad területen azonban közömbös.

XXXIX. CSALÁD.

VARJUFÉLÉK.

CORVIDAE.

Ezek az éneklők rendjének legnagyobb, legerőteljesebb fajai. Csőrük erős, vastag, kissé hajlott vagy egyenes, a csőr tövét és az orlyukakat többnyire merev, serteszerű szőrözet borítja; az első evező mindig hosszabb, mint a leghosszabb szárnyfedők, csak a szarkánál rövidebb, mint a második evező félhossza. Habár éneklő készülékek van, dallamos hangon nem tudnak szólni, inkább csak kárognak, csörögnek, rikácsolnak. Java részök állandó, némelyek azonban helyetváltoztató, esatangoló természetűek — nem igazi költözők — és társaságszeretők. Élelmök igen sokféle, úgyszólván mindent megesznek, a mihez jutnak, a mivel megbirkózhatnak. Fákon nyílt fészkeket építenek, egyes fajok azonban odvakban, ütnek tanyát; némelyek nagy telepekben, mások páronként, de bizonyos területen arányosan megoszolva költenek. Majdnem kivétel nélkül ravasz, igen értelmes madarak.

A. ALCSALÁD.

VARJAK.

CORVINAЕ.

Csőrük kissé hajlott, fejhosszú, nem kampós végű; ezek a család legjellemzőbb alakjai.

111. NEM:

VARJU.

CORVUS L. 1758

A legnagyobb, legerősebb csőrű fajokat ez a nem foglalja magában. A szárny hegyes, hosszú s összecsukva hegye a fark végét vagy eléri vagy megközelíti. A fark egyenes vagy elkerekített és rövidebb, mint a szárny. Az 1-ső evező oly hosszú vagy majdcsaknem oly hosszú, mint a 2-od rendű evezők, a 3—4 vagy 3—5-ik evező leghosszabb.

A HOLLÓ.*Corvus corax* L. 1758.

[*C. maximus* SCOP. — *C. clericus* SPARRM. — *C. sylvestris*, *littoralis* BRHM. — *C. nobilis* GOULD. — *C. vociferius* CABOT. — *C. lugubris* AGASS. — *C. faröensis* SCHL.

Jegyei: majd egy harmaddal nagyobb, mint a varju; csőre nagy, erősen íves; farka elkerekített; az összecsukott szárnyak hegye a farkvégét eléri; színe fekete, egészben kékes, a szárnyakon zöldes zománczú; toroktollai meghosszabbodottak. Csőr és a csüd egyforma hosszúak, a 2-ik evező rövidebb, mint a 6-ik. A *fiatalok* feje nem oly zománczos, mint az öregeké. *Kopottas tollazatú öregek* szárnya és farka sötétbarnás. Csőr, lábak feketék; szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 59—62·7; *Sz.* 42—44; *F.* 26—27; *L.* 7—7·3; *Cs.* 7·9—8·2 cm.

Európa, Ázsia és Amerika északi felében több helyen közönséges. Földrészünkön majdnem a Földközi-tengerig hatol le. Norvégia partvidékén végig, föl az Északi-fokig találtam fészkelve. Ázsiában a Himalája körül észak-nyugoti Indiában, Közép-Ázsiában, Szibériában honos. Hazánkban nem mindenütt kerül elő. Leggyakoribb Erdélyben s a délibb részeken, itt-ott a Kárpátokban; Nyugat-Magyarországban ritkaság, sőt hiányzik. Hegyes és sík vidék közt nem igen válogat. Roppant óvatos, vad természete megérzi, hogy művelt területen nem volna biztonsága, ezért nagy kiterjedésű erdőkben vagy emberektől ritkán lakott területeken tanyázik, hol táplálékát kényelmesen s háborítatlanul keresheti. Tartózkodási helyeiről messzebb kirándulásokat tesz. főleg télen, mikor szilkenben akad az eleség, de nem költözködik.

Értelmi fejlettségre úgyszólván valamennyi madarunk között első helyen áll. Számító, vigyázó, gyanakvó, de ha biztonságban érzi magát, csak annyival merészebb, szemtelenebb. Nem ismer különbséget vadász és ártatlan szándékú járókelő között: ő minden emberben ellenséget lát. Mielőtt valami szándékát végrehajtja, bámulatos körültekintéssel mérlegeli a viszonyokat, szimatol, fürkésztet s csak ha minden gyanuja eloszlott s a körülmények teljesen veszélytelen voltáról meggyőződött, cselekszik. Még a varjak, szarkák is jól érzik, hogy tehetségre fölöttük áll. A ki valaha döggunyóban ült lesen, tapasztalhatta, hogy a varjak, szarkák a dögre addig nem igen szállnak, míg a holló le nem ereszkedik. Ekkor azután a szomszédos fákon várakozó éhes társaság is nekibátorodik s ők is oda merészkednek.

Áldozatának vagy a dögnek mindig szemét kezdi vájni s később nyúl a többihez.

Repte különbözik a varjakétól, mert nyugodtabb, ölyvszerű. Gyakran a magasban úszva körözget, örvénylik. Reptében is feltűnik otromba csőre, hosszú, elkerekített farka. Hangja mély *klong, klong* vagy *krokk, kraok*, néha *krak, krug*. A földön kimért lépésekkel, egyenes tartással sétál, mielőtt felrepül. néhányat ugrik. Kora tavasszal, sokszor február elején, kezd fészkelni, magas fákra, majdnem a korona hegyébe, 10—20 méternyire a földtől, hegyes vidéken sziklarepedésekbe is, rakván nagy, varjufészkekre emlékeztető lakását. 4—6 tojásból álló fészekalját három hét alatt költi ki. A tojások zöldes alapszínűek, szürkésen, világos és sötétbarnán foltozottak.

Tojásmérték: H. 46·5—53; Sz. 32—35 mm.

Fészket nagy odaadással védelmezi erősebb ellenséggel szemben is s LOVASSY S. feljegyezte, hogy egy alkalomkor öcsesét, ki hollófészkekből tojásokat akart kiszedni, az öregek vagy húszszor megtámadták, fejét megvágták, szárnyaikkal megcsapták s csak folytonos dobálódzással tartotta az otthonukat védő madarakat annyira-mennyire féken, hogy a tojásszedés mégis sikerült. Varjakat, szarkákat, vércsétet sem szivelnek fészkek közelében s arra tévedőket azonnal elüldöznek. Apróbb énekesekkel azonban nem sokat törődnek, viszont azok sem vele, legalább Temes megyében egy hollófészkek körül kiváló nagy számban találtam mindenféle éneklő madarat. Kiröptetett fiókáikat szorgosan tanítgatják, szoktatják az óvatosságra. Emlékszem, minő fáradságomba került egy ilyen szárnyra szabadult fészekaljából egyet is puskavégre kerítenem. Az öregek mindig másfelé igyekeztek figyelmemet terelni s magas fák hegyére szállottak, mintegy mutogatva, kínálva magukat. Midőn azonban megcser-

késztem őket, azalatt a fiatalok más fára telepedtek s megzavartak, úgy, hogy újból keresni kellett hollétüket.

A hollónak az a tulajdonsága, hogy fényes tárgyakat ellopkod, anynyira ismeretes, mint egyéb kirívó szokásai: ravaszága, rablásai, okos-sága stb. A fészekből szedett fiatalok megszelidülnek s ezért mulattató udvari szárnyasokként sok helyt tartják őket. Bizonyos népszerűsége is van s közmondásainkban, gyermekmeséinkben, költészetünkben gyakran találkozunk vele. Ő lévén legnagyobb «fekete» madarunk, a sötét színek képies kifejezésénél természetesen önkénytelen hozzája fordulunk, pl: «Hollófürtök», «Ritka, mint a fehér holló», «Holló volt, hattyu lesz» (fekete haja megöszült), «Fekete hollónak fekete fia, fekete testben fekete lélek: igazi holló» stb. Más mondások életmódjából indulnak: «Hollók vendégeskednek szemén», «Holló hollónak nem vájja szemét», «Farkas után holló is élni akar», «Holló nem fél az akasztott embertől», «Holló-természetű» (tolvaj) stb.

Költőink is gyakran megszólaltatják a népies fölfogást, mely a sötét-ség, gyász, feketeség példázásánál él a hollóval, nemkülönben azt is, mely hírvivő szerepet osztott e madárnak, noha nem az öröm, hanem a szomorúság postása ő. Előbbire tartoznak pl.:

«Szőke asszony, szőke asszony, Fehér hattyú, fehér hattyú! Sorsod olyan fekete, Mint a holló, mint a holló!	PETŐFI.
«Mint a holló fényes, barna. Kontyra szedett hosszú haja».	CZUCZOR.
«Beh szép az a hollómadár! Olyan barna, mint a bogár.»	TOMPA.
«Jegenyefa tetejében magosan Hét holló ül feketében, gyászosan.»	(Monostori népdal.)

Ellenben az utóbbi felfogást bizonyítja ez a székely ballada:

«Várj meg *holló*, várj meg, hadd izenjek tőled.
Apámnak, anyámnak, jegybeli mátkámnak.
Repülj udvarára, szállj le ablakára,
Ha kérdi, hol vagyok,
Mondjad, hogy rab vagyok.»

vagy ARANY híres balladája, melyben Szilágyi Erzsébet hollóra bizza levelét, hogy vigye el Prágába fiának, Mátyásnak:

«Ki kopog?
Mi kopog?
Egy fekete holló,
Nála meg a levél
Vagy ahhoz hasonló.»

Hogy a betyároknak nem kedves madara volt, természetes, mert az akasztófára emlékeztette őket. Rossz jelnek tartották, ha «holló károgozott újjuk elé» s varjak röpködtek fölöttük. PERŐFI is oda rajzolja madarunkat a bitófára:

«Négyágú épület, a mely be sincs fedve,
Mely akasztófának vagyon keresztelve;
Akasztófa mellett hollók károgaása — —
— — —» stb.

Mindezekből kisugárzik, a mit már előbb is sok helyt tapasztalhatunk: a magyarság kiváló biológiai érzéke, realizztikusan hű felfogása még a költészetben is. Soha sem fajul annyira, mint a német felfogás, mely bebizonyíthatólag sokszor elhagyja a való, igaz alapot. A német, rossz anyára mondja: *hollóanya* (Rabenmutter), pedig ez egészen ellenkezik a természethistóriával, hiszen utaltunk reá, hogy éppen a holló rendkívül ragaszkodik fiókáihoz, feláldozóan védelmezi őket s nem a rossz, hanem inkább a legjobb anyának lehetne példája! Mennyivel finomabb, természethívebb a mi népdalunkból:

«Nagypénteken mossa holló a fiát»

kicsillámló éles megfigyelés! Nemcsak hangulatifakasztó mondás ez s odavetett valami, hanem bizonyága, hogy a magyarság figyelmét nem kerülte el a holló korai költése. Husvét táján csakugyan fiókái vannak, a mi nagyon jellemző, mert ilyenkor a legtöbb más madár csak kezd fészkelni.

Élő állatokat, dögöt, tojásokat, hulladékot, magvakat, gyümölcsöt egyaránt eszik. A mit megkapharinthat: azt el is költi. Így azután hasznot is tesz, mert höresögöt, egereket, ürgéket pusztít, a dögöt elemésztí; bizonyos tekintetben tisztítíja tehát a határt. De rablásait fel nem éri ez a működése, sőt azok mellett eltörpül, jelentőségét teljesen elvesztí. A vadállománynak, madárfészkeknek veszedelmes ellensége, temérdek tojást, fiókát, süldöt, kinőtt nyulat, szárnyasvadat, madarat gyilkol meg, az őrizetlen majorságot lopkodíja — szóval sötét, garázda lelkű, mely nem érdemel egy szikrányi jóindulatot. Méreggel, löfegyverrel, csapóvassal irtsuk, a hol feltünik, fészkeinél löjjük kí a tojót s szedjük el tojásait.

Kített dögnél különösen eredménynyel vadászhatjuk, de bagolykunyhóból is elejthetjük. Szabadon megcsérkél, kitanult vigyázékonyságánál fogva, nem igen lehet. A döggunyhóba is jó korán, virradattal ülünk, mert a hulláknál hajnal hasadtával szokott jelentkezni.

A VARJÚ.

Corvus cornix L. 1758.

A hamvas varjut (*C. cornix*) és a fekete varjut (*C. corone*) eddig a legtöbb ornithologus külön fajoknak vette. KAUP és SHARPE ezeket és rokonalakjaikat kiszakították a *Corvus* nemből s *Corone* nemben (*Corone corone* és *Corone cornix*) tárgyalják. Én is érzem, hogy e két alak (s külföldi közelálló rokonaik) a *Corvusok* közt külön formakört képvisel s jogosan sorozható más nembe; ha azonban — mint e könyv is — gyakorlati szempontokat követünk, s a sok nemre tagozást kerülni akarjuk, akkor csupán egy fajnak fajtaiként említhetjük őket. Ezt a fel fogást bizonyítja, hogy a kettő között számos átmeneti alak van, nemkülönben, hogy igen gyakran — elterjedésük határain — egymással összepárosodnak* s főleg, hogy megkoppasztva lehetetlen őket meghatározni, lévén köztük az egyedüli eltérés a színezetben t. i. a *cornix* hasa és háta szürke, a *corone* pedig egészen fekete; a mihez vehető elterjedések, a mennyiben némely helyeken egymást helyettesítik. Ez okból én a régi ornithologusok *cornix* nevét veszem faji névül s a két alakot három névvel így jelölöm:

1. *Dolmányos varju*. *Corvus cornix typicus*.

[*C. cinereus* LEACH. — *C. subcornix* BRHM. — *Corone cornix* KAUP.; SHARPE.]

Népies nevei: hamvas-, tarka-, szürdolmányos-, ködmenes-ködmenhátú-, kálomista-, szürke varju vagy varnyú, vargyú; szürke kánya (Vasm.)

Jegyei: melle, hasa, nyaka (fölül és oldalt) és háta hamvasszürke, egyébként fekete.

Csőre, lábai feketék, szemei sötétbarnák.

2. *Fekete varju*. *Corvus cornix corone* (L.).

[*C. subcorone*, *hiemalis* BRHM. — *Corone corone* SHARPE.]

* Ilyen korcsok színes képei J. THIENEMANN-nak, az Ornith. Monatschrift-ben (Gera) 1896. 343—354. l. megjelent cikkét világítják meg (VII., VIII. tábla).

Jegyei: szakasztott olyan mint a dolmányos varju, csakhogy egészen fekete. Nem tévesztendő össze a nálunk közönséges és fekete varjunak is nevezett *vetési varjuval* — a következő fajjal, — melytől következőkben tér el: a vetési varju (*C. frugilegus*) csőre karesűbb, ellenben a fekete varjué olyan, mint a hamvasé; a vetési varju öreg példányainak csőrtöve kopasz, tollazata kékesbíboros zománczfényű, ellenben a fekete varju csőrtöve nem kopasz, olyan, mint a fiatal vetési varjaké, tollazata pedig — főleg a fej és begy — nem ibolyás zománczú, hanem fényes fekete; a vetési varju helytollai, s a nagy tollak töve sötétszürkék, a fekete varjunál ellenben szürkésfehérek; ezenkívül a szárnyalkata is más, *mert előbbinek 1-ső evezője rövidebb a 9-iknél, utóbbinak 1-ső evezője pedig egyenlő a 9-ikkel vagy hosszabb annál*; a fekete varju fejének tollai hegyesek, a vetési varju fejének tollai ellenben lekerekítettek, foszlottabak. Előbbi karesűbb, utóbbi vastagabb termetű.

Mértéke: *H.* 42—44; *Sz.* 31—32; *F.* 19—20; *L.* 5·5—5·9; *Cs.* 5·2—6·2.

A dolmányos és fekete varju elterjedése igen sajátos. Hol tisztán az előbbi, hol csak az utóbbi található, néhol — főleg határaik érintésénél — pedig elvegyülve lépnek föl, de nem egyforma arányban. A fekete varju inkább nyugoti Európában számos, ellenben északon és földrészünk keleti felében, különösen hazánkban, Oroszországban a dolmányos varju az uralkodó. Európában a fekete varju legészakibb előfordulása Skóciában van, délen meg átterjed Afrika északnyugati részeibe; a dolmányos varju Skandináviában az Északi-fokig mindenütt közönséges s Ázsiában is majd csaknem Szibéria közepéig, fel a 69° é. szél. fekvő tájakig honos.* De a fekete varju szintén fellép Szibériában s Közép-Ázsiában s messzebb terjed keletnek.** Nagy földrajzi elterjedése folytán csak természetes, hogy helyenként több kisebb eltérések fordulnak elő külsőjében, s így az Amerikában honosakat is fajtáknak tekinthetjük.

Hazánkban úgyszólván csak a dolmányos varju fordul elő — legalább a fekete varjut eddig biztosan csak Sopron-, Vas- és Zalamegye nyugoti részeiből ismerjük.*** Az első magyar példányt, mely azonban nem igen tipikus, 1896 szeptember elején Kőszegnél lőttem. Igen érdekes a dolmányos és fekete varjak elterjedési határait a vasútról észlelni; néha határozottan megfigyelhető, hol kezd uralkodni a fekete s veszni a szürkészínű vagy

* A nyugat-szibériai dolmányos varjak némileg eltérők az európaiaktól (*Corvus cornix sharpii*) valamint a Perzsiában, Mezopotamiában élők is (*capellanus*).

** A kelet-szibériaiak szintén némileg különböznek az európaiaktól (*orientalis*).

*** L. «Aquila» 1898. 289—292. l.

fordítva. Bécsben a szürke túlnyomó, de Sct-Pölten felé utazva mindig kevesbedik s a fekete túlsúlyba kerül. Észrevehetjük az érintkezést is: én legalább láttam egy fészeknél ülő párt, melynek egyike hamvas, a másika fekete volt. Sct-Pölten után a szürkével alig találkozunk már s csak feketéket látunk jó darabig.

A dolmányos varju hazánkban állandó madár, télen azonban számosabb, mert az északon költők zordonabb hazájukból levonulnak hozzánk és megnövesztik a mi állományunkat. Ilyenkor rendszeren csapatokban, vetési varjakhoz szegődve barangolnak, meglátogatnak bizonyos eledelt kínáló területeket, réteket, országutakat, trágyahelyeket stb. Az éjjelt valami magas facsoportban, erdőben töltik s alkonyat felé seregesen, mindig ugyanazt az irányt megtartva húznak háló tanyájukra, s ugyanúgy hajnalban vissza. Azt tapasztaltam, hogy a huzásuk iránya majdnem mindenütt egyforma: a nap állásával ellenkező irányú; azaz este Ny—K-nek, hajnalban K—Ny-nak esik. Ha sok a varju, egész népvándorlás tüneménye keletkezik huzásuk vonalán nap nap után s még a nagyközönségnek is feltűnik az, megbámulja a szabályosan, rendszeren ismétlődő mozgalmat.

A varjak is, mint a veréb — különösen télen — bizonyos tekintetben szárnyas proletárok. Mindenütt felbukkanak, mindenfélét megessznek. A Jeges-tengerre kiugró norvég földnyelveken, a tőkehalak száradó rakásai körül, számtalan helyen láttam tolvajkodásukat: izlett nekik a bőjti eledel; láthatjuk őket házunk környékén hulladékot szedegetni, az eke után járva a kifordított csimaszokat, pajorokat pusztítani, a fáczánosban vadászatni, a madarak fészkeit, tojásait, fiókáit rabolgatni, zajló folyókon, jégtáblákon leusztatva halászatni,* a mezőn egerészni. Szóval nagy mesterek, mindenféléhez értenek, mindenhová ellátogatnak. Jellemükről csakugyan elmondhatjuk: hogy a viszonyokhoz, azok különféleségéhez, mindig alkalmazkodnak a nélkül, hogy eredetiségükből engednének. Értelmi fejlettségük bizonyossága ez. Jól megítélik a körülményeket, szinte következtetnek. A mily óvatosak mikor szemességre szükség van, oly bizalmasak az ellenkező esetben. A vadásztól félnek, ismerik őt; az eke után gyanútlanul lépkednek, tudván, hogy a szántó nem bántja őket. Gyakoriságuknál fogva általán ismertek, népszerűek, habár valami szeretet-

* A varjak elterjedéséről alaposabb tájékozást nyújt NEWTON: Ornith. Centralbl. 15. és 18. szám. — RICHTER: Ornith. Monatsschr. 1889, 304—308. lap (tétképpel). Utóbbi dolgozatban a hazánkra vonatkozó rész hibás.

Egy ízben láttam, hogy a zajló, egymásra hirtelen feltorlódo jéglapok egy varjút lesodortak a vízbe; a madár a jég alá került s ott veszett.

ben nem részesülnek mert lényök minden kedvesség nélkül szükölködik mihez károgó hangjuk, fekete, komor, hamvas-tarka színezetök sem járulhat enyhítőleg. Számos közmondásunk megemlékszik a varjakról s közbeszédben gyakran példázgatnak velök: hiszen önkénytelenül, minduntalan szemünkbe ötlenek vagy halljuk károgásukat. Szavukról mondja a mondóka: «*Kár, kár, kár* az Istent megbántani».

Ravasz tekintetökre czélozva mondjuk a valamit sóvár szemmel hiába kívánó emberre: «Nézi mint a varju az üres csontot.»

Február végén — ha korán beáll az enyhe idő —, rendszeren azonban csak márcziusban kezd a dolmányos varju párosodni. Telepesen nem fészkel, de néha fasorokban, kisebb erdőrészekben nem nagy távolokban találhatunk költőpárookra. A fészek közép magasan szokott valami fasudár elágozásában épülni. Burkolata ágakból van rakva, mélyedése sörtékkal, szőrökkel, kóczczal, sőt rongyokkal kibéleelve. Erdőszéleken, facsoportokba, réteken álló egyes fákon legtöbbször alapítják otthonukat; a hol fák nincsenek sziklaüregekben is fészkelnek.

Ha lehet, egy-egy fészket több éven át használnak.

Április közepén 4—6 halványzöldes alapszínű, szürkén és olajbarnán foltozott, fröcsesentett, pettyezett tojást raknak.

Tojásmérték: *H.* 36—46; *Sz.* 27·3—31·8 mm.

A tojó egyedül költi ki fészkealját, de párja rendszeren a fészek közelében tartózkodik, ételt hord neki s vigyáz, hogy váratlanul ellenség ne férközhessen oda. A fiatalok egyideig szülőik vezetése mellett röpködnek, azután összetársulnak más fészkealjakkal, vagy egymagukban — úgy a mint az alkalom magával hozza — járnak eleség után.

Emberi szempontból, a varjak működésének, éppen nagy elterjedésüknél, közönséges voltuknál fogva és táplálkozásukat tekintve, meg lehetős nagy jelentősége van. Egész kis irodalom támadt már hasznosságukat vagy károságukat illetőleg.* Különösen két ellenséges tábor küzdött egymással e kérdés eldöntésében: a vadászok és a gazdák. Mindazon madárfajok jelentőségének mérlegelésében, melyek káros vagy

* Ujabban igen érdekes vizsgálatokat tett közzé Németországban Dr. RÖRIG a varjak téli táplálékáról (Untersuchungen über die Winternahrung der Krähen. — Mitth. d. landwirtsch. physiolog. Laboratorium d. Universität Königsberg 1897.). Noha a mi viszonyaink közt hasonló vizsgálatok talán más eredményt adnának s RÖRIG eredménye éppen csak Németországban bir jelentőséggel, bizonyos tekintetben nekünk is tanulságos s azért összegezését feljegyzem. November 1-től márczius 1-ig megvizsgált 203 dolmányos varju gyomor- és begyartartalma következő volt: *Növényrészek* 48%, még pedig: 2·1% csírázott buza, 11·9% nem csírázott buza, 6·6% nem csírázott rozs, 4% zab, 1·2% árpa, 5·5% különféle mag, 3·6% zöld növényrész, 6·2% kalász, 6·9% lóganéj; *állatmaradványok*: egér 5·8%, rovar 3·7%, hal 6·7%, hus 18%, különféle 2·6%.

hasznos volta hamarosan el nem dönthető, ez a két érdekcsoport szokott összetűzni. Azt mondtuk följebb, a varjak mindent megesznek. Hát igen. A részletezés és tüzetesebb vizsgálat pedig arra tanít, hogy évszak szerint is mindig megvan bizonyos kiválóan kedvelt táplálékuk, a többi sok mindenféle, melleleg kerülő mellett. A mit az évszak nyújt s mi nekik időnként főélelmük: az dönt leginkább értékük megítélésénél. Tavaszkor, a szántás-vetés java folyásában, az eke nyomát hűségesen, csapatban is kísérik s a felszínre kerülő pajorokat, esimaszokat, rovarokat, álcákat alaposan felszedik, kivált a cserebogarat és a cukorrépa ellenségét, a «drótférget»; de a vetőmagot és csirázó vetést sem vetik meg, gyakran kitépik. Később rendszeren vadásztatnak madárfészkekre s elrabolják — különösen a földön költő és általában nyiltabban fészkelő fajok tojásait, fiókáit. Bekalandozzák, mint számtalanszor megfigyeltem, a mocsarakat, a nagyobb tóságok belsejét is s kiszüresölik a réczék, száresák, bibiczek stb. tojásait. A fogoly-, a fűrj- és fáczánfészkek csak úgy szenvednek ez alattomos rablójáratoktól. Közbe süldő nyulat is megtámadnak s lehetőleg közös erővel, ha másként nem, megölnék. Tanuja voltam egy nyúlanya elkeseredett védekezésének és harcának, melyet két dolmányos varjuval folytatott. Mint a macska, számtalanszor felugrott a zsványokra, de utóbbiak mégis csak megölték két kölykét, s mire a helyszínére értem, ki is kezdték. Többen «bandába» állva erőtlén vagy öreg nyulat is sikerrel üldöznek. A megsebzett nyulakat is rendszeren ők ölik meg. Nyáron folytatják a madárfióka vadászatot, s vedlő, tehát nem teljes erőben lévő, öreg madarakat is fogdoznak esetleg. Cserebogarakat és egyéb rovarokat — hasznosakat és károsakat egyaránt, — a réteken meztelen csigákat, szöcskéket stb., vízpartokon békát is fognak és falatoznak. Ha érik, a baromfiak apróságából is elcsenegetnek egyet-egyét. Őszszel egerésznek, gabonaszemekre járnak a kazalokra, az ekét is megint követik, de diót s egyéb gyümölcsöt is kóstolgatnak, mert ők sem maradhatnak ki a «szüretből». Télen a szemétdombokat, utakon kerülő hulladékokat keresgélnek át s szedik ki belőle az élvezhető részeket; a vizekre is ellátogatnak halásztatni, lékeknél vagy úszójégtáblákról, partokról lesvén falat után. A rákot is megfogják, csakúgy mint a kagylót, csigát. A silány soron élő, nagy hóban szinylődő fogolycsapatokat is tizedelik. Ha nem igen mély a hó, a téli vetésben is garázdálkodnak. Minden időben csemegéjük a dög.

Már most vizsgáljuk az érdekköröket sorjában, melyeket a varju működésével sujt vagy előnyben részesít: s mily mértékben teszi azt?

Az *erdésznek* legalább is annyi kárt okoznak, mint hasznot, mert helyenként, a hol sok a dolmányos varju, az erdei vetést szedegetik, a fenyők

vékony ágait letördelik s közvetve — a hasznos madarak pusztításával — is károsítják őt; másrészt azonban a cserebogarak szaporodásának hatóságos korlátozói, a mi meglehetősen ellensúlyozza kártételeiket, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy ártalmas hernyókat is pusztítanak néha.

A vadász feltétlenül ellenséget láthat benne, mely rendes vadászterületen meg nem tűrhető.

A halász szintén némi — bár többnyire lényegtelen — károsodást jegyezhet bűnlajstromára. Itt-ott, rendezett halgazdaságban, tehát nem szívesen látott vendég. Hogy nemesak silány halat pusztít, — ezeket nagyon szívesen, gyakran üldözi — hanem nemes fajokat is, azt újabban jegyezte fel róla — a dolmányos varjuról — KRISÁN GYÖRGY Petrozsény vidékén, a ki többször megfigyelte a varjakat *pisztráng halászgatás* közben s meggyőződött, hogy egy ízben 23 $\frac{1}{2}$ cm. hosszú pisztrángot is fogott ez a tolvaj. (Természet 1898. XIX. 15. l.). Másutt, a hol gémtelpek vannak, közvetve hasznót is szerez a halásznak, mert e haltolvajok tojásait szorgalmasan lopkodja.

A *gyümölcsösben, kertben* károosságuk és hasznuk körülbelül kiegyenlítődik, esetleg az utóbbi jelentősebb.

A *mezőgazdaságban* is — általában véve — szereplésök túlnyomóan hasznos, mert egérszaporodás esetén tizedelik e veszedelmes rágcsálókat s roppant mennyiségű ártalmas rovar, férget fogyasztanak. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy helyenként és időnként a veteményben, kukoriczában, ki nem csépeelt gabonában, kárt is okozhatnak, sőt a már csirázó vetést is kitépik!

S hogy gazdasági jelentőségöket teljesen megvilágítsuk — a mi a vadászat szempontjából is némi csekély enyhítő körülmény — nem szabad elhallgatnunk azt a szokásukat sem, hogy számos veszélyes ragadozó madarat üldöznek, következetesen hajszolnak s így annak rossz szándékait megakadályozzák. Bizonyos tekintetben ez közvetett haszon. Szintúgy az a működésük sem közömbös, melyet az állattenyésztőnek tesznek, mikor megszállják a csordát s a disznók hátról szedegetik le a mindenféle zaklató élösködőket. Mindebből levonhatjuk a következtetést a vele szemben követendő magunktartására. Kimerítőbb, sok helyen folytatott tapasztalatok egyben-másban módosítani fogják ez általános mai felfogást, de hát ilyen kérdésekben bevégzettségről, örökre megingathatatlan eredményről, döntésről szó sem lehet. A túlságos sok varju nem áldás, az bizonyos; de őket végleg kiirtani sem volna tanácsos. S habár ez talán sok fülnek igen «diplomátikusan» hangzik is, még sem mondhatok mást, mert újból hangsúlyozom, rop-

pant tévedésben vannak azok, a kik minden állatról csak olyforma ítéletet várnak: hasznos vagy káros. Ezt feltétlenül igen kevésről mondhatjuk. Zsinórmértékül — felfogásom szerint — a varjakkal szemben azt az eljárást-kellene követni, hogy ott, a hol sok az apróvad és a vadászati érdek elsősorban áll: pusztítsuk őket; a hol azonban a gazdasági érdek dönt, ott, abban az időben mikor hasznos működésük nyilvánvaló — mint ősszel és tavasszal a mezőn, a réten. — hagyjuk őket békében. Így nem fognak túlszaporodni, nem fognak kiveszni; közömbösítjük működésüket s még sem nyulunk bele a természet rendjének, összhangjának megzavarásába, a hol a varjaknak is feladat jut.

Ha számukat valahol meg kell apasztani, legjobban mérgezett tojásokkal érhetünk célzt. Épp így igen ajánlatos apró halakat strychnin-porral összekeverni s közéjük néhány heringfejet tenni s ezt csaliként kirakni; más állat a halat nem igen bántja, a varjak azonban előszeretettel kóstolgatják. Csapóvassal szintén üldözhetjük; valamint fészkeik, tojásaik elszedésével, no meg természetesen lőfegyverrel.

A VETÉSI VARJÚ.

Corvus frugilegus L. 1758.

[*Trypanacorax frugilegus* KAUP.; SHARPE. — *Tr. prædatorius* RENNIE. — *Corv. agrorum, granorum, advena* BRHM. — *C. agricola* TRISTR.]

Népies nevei: fekete varju; fekete kánya (Vasm.); teleki varju; pápista varju (Alföld).

Jegyei: karsúbb esőrű, vékonyabb fejű mint előbbi; az *öregek csórtőve kopasz*; színe fekete, aczélkék-bíboros zománczezal; 1-ső evező hosszabb a 9-iknél vagy azzal egyenlő. A fekete varjutól (*C. cornix corone*) e jegyek alapján bizton megkülönböztethető.* (L. I. köt. és V. tábla.)

Mértéke: *H.* 41—43·7; *Sz.* 30·8—31·5; *F.* 18·8—19·3; *L.* 5·4—5·6; *Cs.* 5·3—5·7 cm.

Észak felé Skandináviába majd csaknem a Sarkkörig nyomul föl: Közép-Európában közönségesebb, de nem mindenütt. Franciaország nagy részében, helyenként Észak-Olaszországban, a Duna mellékén, Dél-Oroszországban, Közép-Ázsiában, Szibériában az Irtis folyóig. Hazánkban főleg az alföldi nyárfaerdőkben, egyes folyómenti ligetekben, szige-

* L. az előbbi fajnál a «fekete varju» jegyeit és a vetési varjúval való összehasonlítását.

teken költ, másutt meg csak télen jelenik meg. Ezeken a vidékeken, mint pl. Nyugat-Magyarországban, megérkezését a tél, viszont távozását a tavasz előjelének tartják. Itt nem is gondolják, hogy ezek a varjak hazánkban fészkelnek hanem úgy hiszik: északról jönnek a zordobb idő elől teletésre. Részben helyes is a felfogás, mert csakugyan az északibb vidékeken költők ősszel hazájukból délebbre költözködnek. A mi vetési varjaink ellenben itt maradnak, de számuk természetesen az idegen jövevényekkel annyira megnövekszik, hogy szinte az egész országot elárasztják. Az előbbi varjaktól némileg eltérő szokásai vannak. Mindig nagy társaságban, roppant, néha ezernyi csapatban jár s ugyanígy nagy telepekben költ együtt. (L. I. köt. 47. kép.) Fészkeik, néha egymás hátán 3—4 is, hasonlítanak a dolmányos varju fészkéhez, csak-hogy valamivel kisebbek, lazábbak, laposabbak. Kiválóan ákáczos, nyárfás, jegenyés, mezők határolta kisebb erdőrészeket, fásorokat, ligetek facsoportjait, valami kinyúló erdővéget s mindig magas fákat választanak fészkelő tanyául. A legtöbb fészek, melyet egy fán megolvastam, 28 volt. Néhol gémek «falui» vagy kárókatonák telepe mellett, szomszédos tanyát alapítanak. Nagy társadalmukra vonatkozik, bár költői nagyítással, de az igazság magvával a «Három királyfiról» szóló mese bekezdése: «Volt, hol nem volt, egy kakas kukorikolásnyival még a hetedhét országon is túl, volt egy roppant *nagy rezgő jegenye nyárfá*, ennek volt hétszer hetvenhét ága, minden ágon *hétszer hetvenhét varju-fészek . . .*»

Még a gyermek mesében is gondja van a magyar felfogásnak a természeti hűségére! Valóban a nagy jegenye fákon legszivesebben költ s a fészekszám — a mit különben a jegenye is bizonyít — világosan mondja, hogy a vetési varjuról s nem más varju fajról lehet csak szó. S ez az a mi jellemző, mert éppen ő az Alföld rónáinak homok erdőiben köznapi jelenség s nagy fészkelő telepeinek mozgalmas élete, nyomot ró a nép lelkébe is.

Ápril elején fészkelő helyeiket elfoglalják, költenek; ilyenkor másutt nem látni őket. Az egyszer megválasztott otthonhoz nagyon ragaszkodnak s évek során sem tángítanak attól. Lövöldözés, zavartatás alkalmával is csak felkanyarodnak a magasba, ide-oda hullámanak a fészkek fölött, hogy a nyugalom beálltával ismét leereszkedjenek. Sokszor a telep egyik végén lövöldözhetünk s a másik végén már leszállt, fészkeikben ülő varjakat láthatunk. 4—5 halványzöldes alapszinű, szürkén és barnán foltos tojásból álló fészekalja a dolmányos varju tojásaihoz hasonlít, csak-hogy az utóbbiak nagyobbak.

Tojásmérték: H. 35:7—44; Sz. 25—29:5.

Valamivel hegyesebb szárnyú, ügyesebb reptű, könnyebb mozdulatú mint hamvas atyafia. Reptében ő is kiterjeszti evezőit, mintha kezünk ujjait széttárnánk. Hangja szintén káromgás, a magasban huzva azonban gyakran vékony *kurr, kru, kr, krr* szótagokat is hallatnak. Ők is mint a dolmányos varjak — sőt még feltünőbbben, mert óriási mennyiségben — rendes vonalakon huznak háló tanyára. Mint egy csupa fekete madárból való folyó, úgy fest ez a pihenni térő sereg a levegőég magasságában.

Gazdasági jelentőségökben a haszon némileg — kivált helyenként — mindenesetre felbillenti a kár serpenyőjét. Ott ugyan, a hol telepeik vannak, rendőri felügyelet alatt kell őket tartani, mert a tojásokat, madárfiókákat ők sem vetik egészen meg s rendezett vadászterületeken az apró szárnyasvad tenyésztésébe is belekontárkodnak, noha soha sem annyira, mint a dolmányos varju, s a baromfiakat sem bántják. A friss vetést azonban meglátogatják, elköltik a szemeket, kiássák a már serkedő, gyökeret vert magvakat is; később a lábon álló gabnára járnak s a félig érett kalászok tartalmát kóstolgatják, miközben sokat le is tördelnek, a nélkül, hogy elfogyasztanak. A kazalokra, érett kukoricza-csévékre — tördelés előtt és a begyűjtés után kiaggatottakra egyaránt — szintén reávetik magukat s helyenként nagy károkat okozhatnak. CSATÓ J. Erdélyben különösen vádolja e lakmározásukat, a mi egyébként ott, a hol tengeri-termelés van s e varju telepesen fészkel, mindenütt érvényes hibájuk. Ilyen ártalmas fellépésükkel szemben természetesen védekeznünk kell ellenük. Azonban rendszeresen irtani őket, nem volna igazolt, mert *roppant számú csapataik* — s ez különösen nyom a latban — rengeteg csimaszt, szöcskét, tücsköt, férget, kukacot, nyüvet, szóval mindenféle. még pedig gazdaságilag nagyon fontos veszedelmes apró állatot pusztítanak el. A mit az ekevas felvet, vagy a mihez a mezőn, réten juthat: azt mind eltisztítja ez a «fekete sereg».* Akkor fogjuk csak megítélhetni, micsoda működést végeznek ezek, mikor mindenütt 20—30 darab követi a szántót, mikor nap nap után, néha ezernyi számban. ellepik a rétet s egész nap a gazdaság apró ellenségeit gyilkolják. melyeket emberi munkával alig lehetne ártalmatlanná tenni. Egereket szintén pusztítanak; a trágyára is igen szeretnek szállani, s ott ehető dolgok után kotorászni. S helyenként, időszakonként mily kiadóan segítik az erdőgazdát, gyümölcstermelőt, azt cserebogaras

* Egy megfigyelő kiemeli, hogy a lótetűt és a lóherpusztító pille (*Plusia gamma*) éjjel élő hernyóit igen szorgalmasan ásogatja ki a földből.

években legjobban tapasztalhatjuk. «1872-ben — írja egy gazda — milliárdnyi cserebogár jelent meg s borzadva néztünk gyümölcsfáink megsemmisülése elé. Ekkor, mintha az ég küldte volna, ezeryi vetési varju jött s felemésztette őket».*

112. NEM:

CSÓKA.

COLAEUS Kaup. 1829.

Csőrük aránylag rövidebb mint a varjaké, s nem annyira íves: hangjuk nem károgó, hanem egytagú, mintha nevük elejét mondanák.

A CSÓKA.

Colaeus monedula (L.) 1758.

[*Corvus monedula* L. — *Lycus monedula* BOIE. — *Monedula turrium*, arborea BRHM.]

Népies nevei: himodi galamb (Czirák, Sopronm.); csakli (Somogy-megye).

Jegyei: jóval kisebb a dolmányos varjunál, melyre némileg emlékeztet; fejbúbja kékesfényű fekete; szárnya és farka, úgy háta szintén fekete, némi biborfénynyel; alsó teste szürkésfekete; hátsó nyaka az oldalakra leterjedőleg szőrszerű, finom tollú s fehérszürkébe hajló. A *fiatalok* szinezete elmosódottabb, szemök világoskék. Az öregek szeme fehér, csőrük és lábaik feketék.

Mértéke: *H.* 33—34; *Sz.* 23·7—24·2; *F.* 13·3—15; *L.* 4·2—4·5; *Cs.* 2·3—3·1 cm.

Egész Európában fel a Sarkkörig s keletre Ázsiában a Jeniszei folyamig el van terjedve, sőt észak-nyugoti Afrikában is. A nyugati példányok valamivel sötétebbek s nyakuk nem fehér (*C. monedula spermolegus* VIEILL. 1820), ellenben a keletiek kivált a Közép-Ázsiából valók, igen fehér nyakúak (*C. monedula collaris* DRUMM. 1846).** Már a hazai

* Vad. Versenyl. 1873. 5. szám.

** Ezekhez közelálló alakokat lőttem Temes-Kubinban, ellenben Vas megyében inkább csak sötét nyakúakat kerithettem.

példányok egynémelyikén, főleg a temesmegyeieken, feltűnő ez a fehérség, úgy hogy ezek mintegy átmenetet alkotnak a nyugat-európai és délkelet-európai, ázsiai csókák között, de utóbbiakhoz (collaris) sokkal közelebb állanak.

Hazánkban is igen közönséges madár a csóka, habár korántsem mindenütt. Ott, a hol vén odvas fák mezővel, legelőkkel határos erdőkben még bőven találkoznak, nemkülönben magas agyagpartok, sziklafalak, tornyok, városok nagy épületei körül rendszeren fészkelve találjuk, egyébként seregélyek, varjak társaságában réteken, legelőkön találkozhatunk vele gyakrabban. Egy részök némely helyen — főleg városokban — nálunk telet, máshonnan azonban rendszerint elköltöznek vagy elkóborolnak s csak márczius elején vagy már február végén térnek vissza állandó tartózkodási helyeikre. Ritkán fészkel magában, egyes párban, inkább telepesen; odvas fákban, hol harkályok, seregélyek, szalakóták is tanyáznak vagy meredek partlyukakban, gyurgyalagokkal; sziklafalak repedéseiben, várfalak réseiben sarlós fecskékkel. Márczius végén párosodnak. Mókázó, furesa természetök ez időben legérdekesebb. A hím kifogyhatatlan udvarlóművész. Farkát, szárnyait rezegtetve bókolgat párja előtt, bóbitásan felmereszti fejebúbjának tollait, forgolódik az ágon s felhevülésében, mint valami harkály, az ágot kopogtatja. A tojó nem ily heves, legalább nem mutatja. Egykedvűen látszik ülni udvarlójával szemben, mintha nem is neki szólna ez a sok ömlengés. Ha azonban megtörik a jég, ő is fellágyul s enyeleg párjával, miközben galambok módjára csókolódnak. Arra tévedő idegen csókapárt a hím azonnal megtámad s a két «lovag» elkeseredett tusára kel, mely azonban gyors és nem végzetes lefolyású. Fészkek táján csakúgy, mint bárhol, mindig neszes, csacsogó szárnyasok. Folyton halljuk *csjók, csjók* vagy *csjek*, néha *kre, kré* szólásukat; a szerelmes párok ezeket a szótagokat más hangokkal is kibővítik s egész strófákat mondogatnak.

Április közepén letojják öt tojásukat, melyek halvány kékeszöld alapon hamuszürkén, sötét- és olajbarnán foltozottak.

Tojásmérték: H. 32—38; Sz. 20—24·8 mm.

Legkorábban április 27-én láttam frissen kikelt fiókákat. A fiatalok felnevelése idejében legélénkebb telepök. Szüntelenül jönnek-mennek az ételhordó öregek, majd meg egyes kirepült fészekaljok még jobban megélevenítik a sürgelődést, úgy hogy messziről látszik a rajzó fekete népség s messzire hallatszik fáradhatatlan csacsogásuk.

Valamint egész lényében a legfürgébb, legmozgékonyabb varjufélénk közt, úgy repte is sebesebb, könnyebb. Hálótanyára a télen itt maradottak,

szintén megválasztott hely felé, megtartott irányban és többnyire varjak társaságában szoktak húzni. Gyorsabb szárnyesapásukkal azonnal kiválnak a varju seregből.

Fiatalon fogott példányok megszelidülnek s bohókás viselkedésökkel elszórakoztatják gazdájukat, az egész ház népét. Fényes tárgyakat elszoktak csenni, így nem egyszer ártatlan embereket gyanuba keverni. Népszerűségét leginkább annak köszöni, hogy megszelidíthető s komikus eredetiségeivel mulattat. Ha már a pólyás babák kezét csipdesve mondják a dajkák:

«Csip csip csóka
Vág vág róka stb.»

úgy közismertségéről való fogalmunk lehet. Mesében, közmondásban, népdalban is sok helyt reája akadunk. Az a mondás: «Csókának is sok volna» hihetetlen füllentésre vonatkozik, mert a csóka bizony nem valami igaz természetű. Fekete, sötét színe — minthogy a barna, sötét, tetszik a magyarnak — népdalainkban is szerepelteti madarunkat:

«Ujvárosi kerek tóba'
Fürdik két szép barna csóka»

vagy szomorúbb értelemben:

«A fekete csóka
Gyászt visel magáért;
Én is gyászt viselek
Barna galambomért.»

S hogy sajátos fehér szeme — éles ellentétben színezetével — szinte nem kerülte el népünk figyelmét, azt a «csókaszemű» jelző erősíti. Kutyák közt szokott akadni ilyen fehérszemű.

Egészben véve ugyanazt szokta enni, mit a vetési varju. Madár-Észkeket, madárfiókákat ő is lopkod; a mezőn, réten, szántáson, vetésen csakúgy sáfarkodik, mint amaz; de a gyümölcsre szivesebben jár, cseresznyét, szilvát mindenkor erősen megdézsmálja s mint megfigyeltem, a fenyőmagvakat is — télen — csipegette, kopácsolta a dobozokból. Gazdasági jelentősége tehát körülbelül megegyezik az előbbi fajjal. Czynn E. megjegyzi, hogy Fogaras körül a «tejes» kukoriczában nagy károkat tesznek.

113. NEM:

SZARKA.PICA *Briss.* 1760.

Farkuk jóval hosszabb, mint a szárny s lépcsőzetes; az 1-ső evező keskeny, kardalakú, alig ér a 2-ik közepéig; a 4—5-ik evező a leghosszabb. Fejök tollazata rövid. Nyugtalan, igen élénk. csörgő szavú, szemes madarak; fészköket sajtyszerű tetőzet jellemzi.

A SZARKA.*Pica pica* (L.) 1758.

XXII. tábla.

[*Corvus pica* L. — *Pica caudata* KEYS. & BLAS. — *Corvus rusticus* SCOP. — *Pica europæa* BOIE. — *P. vulgaris, germanica, septentrionalis* BRHM. — *Pica rustica* DRESS.]

Népies nevei: rúdas madár (Tokaj).

Jegyei: feje, nyaka, begye, háta, farkalja, czombtollazata, felső farkfedői feketék; melle és hasa, valamint szárnyfedői — összefüggő nagy fehér foltalakban — fehérek; a nagy evezők belső fele szintén fehér, hegyük és külső szélük fekete; a többi szárnytoll fekete, kékes és zöldes ércfénynyel; a fark azonképpen, tőfelén zöld, hegye felé biboros, kék, aranyos bronzfénynyel; faresikja szürkésfehér. Csőre, lábai feketék; szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 41—45; *Sz.* 19·8—21·9; *F.* 23·6—27; *L.* 4·8—5·2; *Cs.* 3·5—3·8 cm.

A nálunk is roppant közönséges szarka Európában szinte mindenütt, Észak-Ázsiában Khináig s Észak-Amerika legnagyobb részében otthonos.* Kiváló nagy elterjedésénél, gyakoriságánál fogva, termete és színezete nem mindenütt egyforma, hanem számos kisebb-nagyobb eltérésekre hajlik. Sok fajtája közül minket leginkább a Közép-Ázsiában tipikusan fellépő: *Pica pica leucoptera* GOULD., mely valamivel nagyobb, fehérebb szárnyú a rendesnél (CZYRK az erdélyi példányokat nagyobbak-

* SHARPE az itt élőket nem különbözteti meg az európaiaktól. Az amerikai ornithologusok azonban *Pica pica hudsonica* (SAB.) fajtának veszik. Checklist of North-American birds 1886. 240. 1.

nak mondja a Nyugat-Magyarországban élőknél) s az Algériában, Marokkóban fészkelő *Pica pica mauritanica* MALH. érdekelhet. Ez utóbbi átmeneti alakban már délkeleti Spanyolországban is jelentkezik s kisebb a tipikusnál, faresikja fekete, nem szürkésfehér.

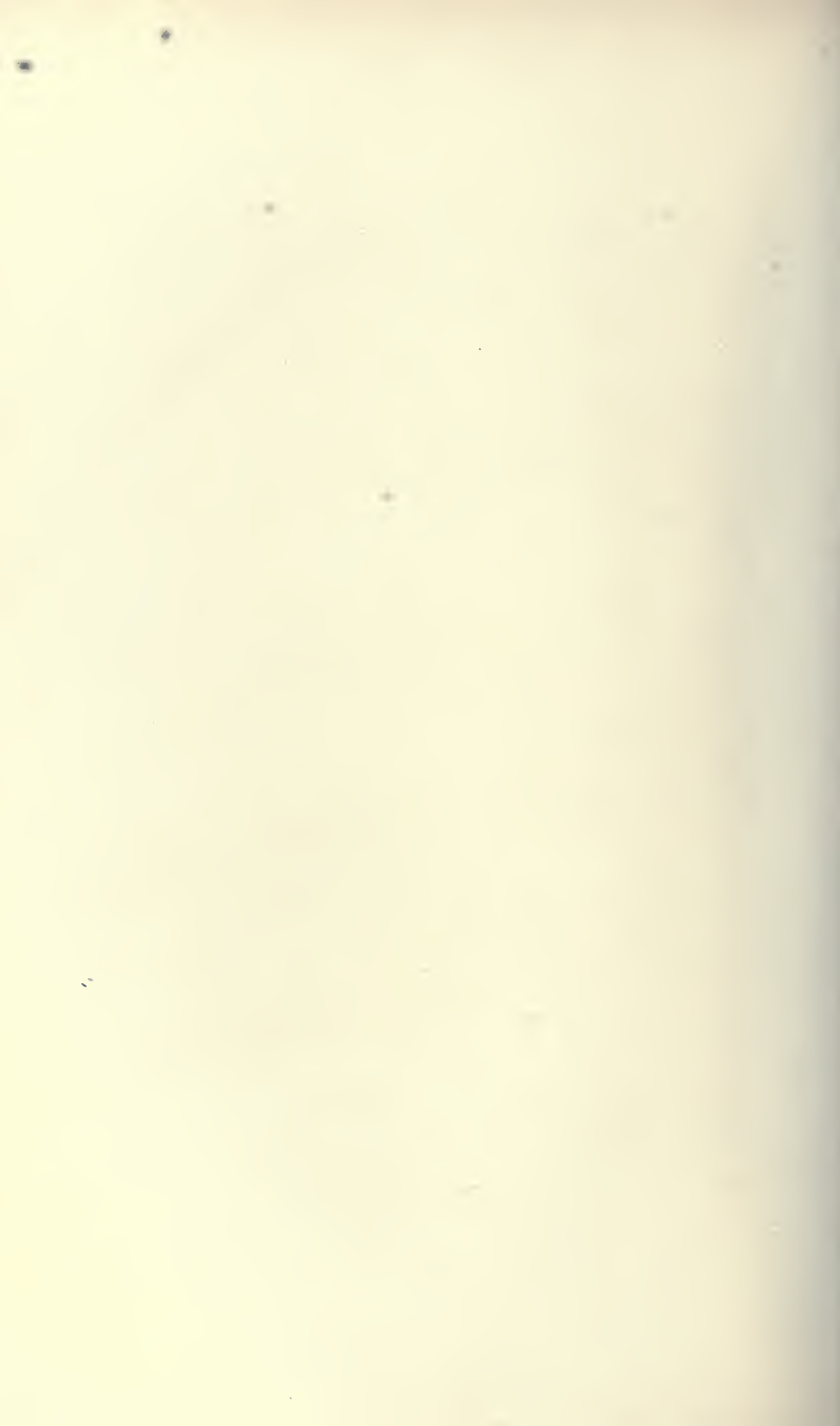
Nem a magas hegyek összefüggő nagy erdőségeiben, hanem a dombos és sík vidékén sáfárkodik a szarka. De itt azután lépten-nyomon elejbénk kerül. Gyümölcsösökben, kertekben, fasorokban, tanyák körül álló facsoportokban, mezőkkel, utakkal határos erdőrészletekben, ligetekben, pajták körül azonban legszívesebben időzik. Fészket is ilyen helyeken rakja, még pedig előszeretettel tüskés, sűrű fákra, nagyobb bokrokra. Az ákáczos sűrűségeket, fiatalosokat, fasorokat általában legtöbbször szokta családalapításra kiszemelni. Jegyzeteim szerint márczius közepén vagy végén kezdik a régi fészkeket kitatarozni, esetleg újakat építeni. Előfordul, hogy közel egymáshoz 3—4 szarkafészket lelhetünk, de valóságos telepes együttéléstről náluk nincsen szó. Kiválóan alkalmas helyeken azonban közel egymáshoz néha nagy számú szarkapár tanyázik. A legtöbbet Veszprémmegyében Vinár, Pápa és Szemere táján láttam, hol egy álló helyben, különféle pontokról, 80—100 fészek feketedett felém a vidéket vonalasan keresztező ákáczfasorok levéltelen sudaraiból. A fészkek rendszeren 6—8 méter magasságban állnak, jegenyefákon azonban gyakran jóval magasabban, ellenben sűrű galagonya-, kőkény-, sőt fűzbokrokban, néha alig 2 méternyire a földtől. A dinnyési tóban (Fehérm.) nádiban is találtam fészkelve, oly alacsonyban, hogy csaknem beláthattam a fészekbe. Az emberi telepek közeléhez, noha ritka szemes, vigyázó, furfangos ravasz madár — valóságos tollas róka — feltűnően vonzódik, azonban korántsem merő rokonszenvből, mint érzelgős lelkek gondolnák, hanem a legpusztább önérdékből. Nála az anyagi érdek, mindent háttérbe szorít. Okos, számító: ott veti meg lábát, a hol rabolhat, élelemhez juthat s fejlődő apróságát is jól tarthatja. Fészke valóságos «régi földvár». Belseje szőrökkel, finom szálakkal kirakott; burkolata azonban sárral jól ki van tapasztva, mely sáncznak is beillő falazatot, jó sűrűen felrakott, össze-vissza kuszált, tüskés, tövises ágak alkotják, s hogy felülről se közelíthessen ellenséges támadás, ugyanilyen tüskés ágtető borul a fészek fölé. A bejáró lyuk aránylag szűk s oldalvást van. Többnyire a véglegesen elkészült fészek a családalapítóknak nem első építkezése; mert több helyt kezdenek fészket rakni, de a sok üldözés folytán nem fejezhetik be munkájukat. Ebbe a jól megépített lakásba április közepén 4—7 tojást tojik, melyek halvány szürkészöldes alapszinen, egészben olajbarnán és kisebb mértékben szürkésen foltozottak. (XXXIX. tábla.)

1
3

SZARKA
PICA PICA (L.)

SZAJKÓ
GARRULUS GLANDARIUS L.

Tojásmérték: H. 31—37·4; Sz. 20—24·7 mm.

A kotlást javarészt a tojó végzi, csak déltájt szokta őt a hím rövid időre fölváltani. 18 nap múlva a fiókák kikelnek s rövidebb farkukkal, fejök kopottasabb, ritkásabb tollazatával, főleg pedig a csőr töve körül áttetsző sárgás bőrükkel is különböznek az öregektől. Míg teljes nagykorúságot nem érnek, addig a fészekalj együtt marad s a tapasztalt öregek folyton őrködnek fölötte, mert kezdetben a világba lépő szarka még nem tudja, mennyi ármány leselkedik sarkában. Csakhamar azonban nyitjára jönnek, hogy ezentúl nem lehet ám oly kényelmes, biztonságos életet folytatni, mint a fészekben hitték, különösen nem nekik «szarkafajzatnak». Megismerik a «lét harcát», melynek lényegéről az ember végre évezredek múltán nyert biztosabb fogalmat. Ekkor azután úgy féltik a bőrüket, akár a vének, s nem egykönnyen lehet őket becsapni.

A szarkák fára, háztetőre, sziklákra, földre egyaránt szállnak, a bokrokba is bebujnak, az ágak közt vigan ugrándoznak: szóval eleven madarak. A földön lépkedve járnak, közbe néhány szökkenést tesznek, farkukat feltartják s csörögnek. Reptük elég jó, nagyobb szélben azonban hosszú farkukat — mintha kényelmetlen volna nekik — szinte húzzák maguk után. Erre vonatkozik az a mondásunk: «Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka», vagyis a gyenge nagy dologra ne vállalkozzék. FALUDY egyik versében is felhasználja ezt:

«Magas repülésre elindult sok szarka,
De hiába evez, nem bírja a farka.»

Tolvajkodásai, lármás csörgése, tarkasága szintén jól ismertek: «Tarka barka, mint a szarka», «Locsog mint a szarka», «Nagy szarka» (nagy lopó). Különös jelentőséget is tulajdonít neki népünk, a mennyiben azt tartja, hogy csörgésével érkező vendéget jósol a háznak. Ezt mondja CZUCZOR is:

Midőn megcsörrene fölötte egy szarka,
Mire ő bújában is olyatt kaczagott,
Hogy megijedvén a szarka, eliramlott:
«Oh te csibelopó rossz *próféta madár*
Vendégül most nekem kit hozna a tatár.»

PETŐFI szintén tudja ezt:

«Nos fiúk, nem szólt a szarka
Házfödélteken?
Vagy ki álmodá meg, hogy ma
Vendégetek leszen?»

A népdalban sem hiányozhatik :

«Csörög a szarka kertfán,
Vendég érkezik még ma tán.»

A «szarkatáncz» fürgé ugránczozását példázza, s a tánczra perdült legény pajkos mulatozása közben így énekel :

«Rontom bontom testem csontom,
Mint a szarka szögdécelek
Ha tánczoló, akkor élek.»

A «szarkaláb virág» elnevezése hasonlóságból találó s ha TOMPA azt írja :

«Az akácfa levél zörög
Szarkamadár csörög, csörög»

hát reámutat arra, hogy ezen a fán legjobban szeret tartózkodni.

A szarka tápláléka leginkább a dolmányos varjuéval egyezik. Ő is szedi a pajorokat, csak hogy rendkívül vigyázó, bizalmatlan létére nem igen meri a szántót követni s nagy csapatokban nem járván, ez a működése nem sok értékű. Az egereket már inkább oly mértékben pusztítja, hogy némileg számba vehetjük ezt a működését. Hanem károosságát ez persze nem enyhítheti. Költés idején temérdek apró madarat rabol, a fészkeket kifosztja, gyengébb baromfiakat lopkod, a szárnyas vadat tizedeli úgy, hogy ártalmassága kétségen kívül áll. Mindenképpen őt kellene kiadóbban pusztítani, irtani, s nem a baglyokat, vércséket. Mérgezésen kívül leginkább fészkeket kell megsemmisíteni, az ülős tojókat ellőni, de nem ám a fészekbe lőni, mert a sörétek annak kemény falán nem vágnak át, hanem kikopogatva s az elszálló madarat keríteni puskavégre.

B. ALCSALÁD.

SZAJKÓK.

GARRULINAE.

Csőrük egyenes, a felső káva utolsó harmada kissé íves.

114. NEM:

SZAJKÓ.GARRULUS *Briss.* 1760.

A felső káva hegye kissé kampósan aláhajlik, a csőr végén a kávak éle némileg fogszerűen kivágott; a fark egyenes vagy kissé elkerekített, rövidebb a szárnynál; a csüd valamivel hosszabb a középujjnál. Tollazatuk lágy, hosszú, foszlottas; a faresikon sűrű, gyapjas. Fejök búbján tollaikat felbóbitázhadják. 5—6 evező leghosszabb. Erdőkben élnek, egyenként vagy kisebb társaságokban; igen mozgékonyak, lármázók s különféle hangokat is utánoznak.

A SZAJKÓ.*Garrulus glandarius* (L.) 1758.

XXII. tábla.

[*Corvus glandarius* L. — *Glandarius pictus* Koch. — *Lanius glandarius* Nils. — *Glandarius robustus*, *germanicus*, *tænius* БРHM.]

Népies nevei: mátyás; zajgó (Földi J.); mátyásmadár; matyi-madár.

Jegyei: főszíne sajátságos barnásszürke, némi rozsdás, vöröses, ibolyás színvegyülékkel; fejteteje fehéres alapon feketén hosszant foltos; csőrtövétől a pofák felé éles, bajuszszerű fekete folt nyomul; szárnya fekete, a nagy evezők fedői égszín kéken, fehéren és feketén haránt-sávolyosak, a nagy evezők külső fele fehéres, a hátulsókon ez a fehérség szélesebb, tisztább, de csak a tőfelre terjed s az összecukott szárnyon fehér folt alakjában jelentkezik; a leghátulsóbb evező gesztenyebarna, de fekete hegyű; egyes szárnytollakon s néha a farktollak tövén is homályosabban, mintegy előtörve, a nagy evezők fedőinek *kék-fekete-fehér* szép színezete mutatkozik; a fark fekete, a faresik és farkalja fehér; a torok és az alsó test közepe is világosabb, mint a hát. Csőre fekete; lábai barnás hússzínűek; szeme világoskékes. A *fiatalok* főszíne valamivel sötétebb.

Mértéke: *H.* 32·4—35·2; *Sz.* 17·6—19·3; *F.* 14·2—17; *L.* 4·2—4·5; *Cs.* 3—3·3 cm.

Ez az általánosan ismert, bohókás, folyton kiabáló, nyugtalan, ideges,

szép madár egész Európában — Skandináviában a Sarkkörig, egyébként körülbelül a 63° é. szél.-ig — közönséges. Délkeleti Európában s Ázsiában rokonfajták és fajok helyettesítik, úgy északkeleti Afrikában is. A fajták leginkább fejök bubjának színezetében térnek el a rendestől.* Akár hegyen, völgyön vagy síkságban járjuk is a lomb- vagy fenyőerdőt, nem sokáig várat magára az az éktelen *kré, krrae, srek* rikácsolás, melylyel a «mátyás» a csendet megbontja. Ijedve száll el előlünk s hangja mintegy vészkiáltás, melylyel jelt ad az erdő minden szárnyasának: hogy vigyázzanak! Gyakran maeskanyávogásszerűen is szól s ha sajtáságos, megmagyarázhatatlan hangokat hallunk a fák koronaiban, biztosra vehetjük, hogy a csacsogó szajkó mesterkedik ott. Valódi komédiás! Nem szólva ölyvsikoltás, köszörülés s más hangutánzásairól, engem mindeddig csak egyszer lepett meg igazán s tévesztett meg, mikor a Kárpátokban, szarvasvadászaton, csalódásig híven utánozta a hajtó kopók nyif-nyaf csaholását. De mégis reá jöttem az álnokságra, mert nem kutyákkal, hanem hajtókkal vadásztunk.

Bolondos mozdulatai is illenek lényéhez. Mindig ugrál, izeg-mozog, röpköd, hol maga, hol néhány társával; czivódik, enyeleg, szóval mulat, de soha sem feledkezve meg a szükséges óvatosságról. Repte szökkenészerű, elég gyors. Hajtóvadászat alkalmával sokszor látjuk, a mint lármázva kivetik magukat a nyilásokra s hirtelen visszavágnak vagy fáról-fára szállnak. Habár egész éven át nálunk maradnak, mégis szerte esatangolnak az erdőkben s ősszel kóborolnak, ott ütvén tanyát, hol sok makkot — legkedvesebb eledelőket — bőven találnak. Nyáron a hegyek magasabb pontjain is találkozunk vele, költés után azonban inkább az előhegyekbe, gyümölcsösökbe vonul.

Április közepén, május elején költenek. Fészköket többnyire sűrűbb szálasokban, fiatalosokban — fenyőkön és lombos fákon egyaránt — inkább 4—6 méter magasan, mint magasabban rakják. Meglehetősen nagy, kerek alkotmány ez, ágacsakból, hangafü szárakból, mohából, finomabb gyökerekből és növényyszálakból csinosan készítve. 5—7 tojása sárgásfehér, szürkés zöldesfehér alapszinen, fakó barnás, szürke pettyekkel, fröcsesökkel tarkított, különösen sűrűen, koszorúsan a tojás tompább végén. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 28·6—34; Sz. 21—23·5 mm.

A fiókák 17 nap mulva látnak napvilágot s fogságban megszeliidül-

* Behatóan vizsgálta s leirta a szajkó fajait, fajtáit KLEINSCHMIDT: Orn. Jahrb. 1893. 167. l. (1. tábla.)

nek, mulatságos fecsegősökkel szórakoztatják gazdájukat. sőt egyes emberi szavakat is elsajátítanak.

Kevés komolysága, össze-vissza hadaró beszédje, régi soron példás vonatkozásban él nyelvünkön, a mit közmondásaink híven visszatükröztetnek: «Semmi köze nincsen a szajkónak a hegedűszóhoz», «A hattyuk akkor énekelnek, mikor a szajkók *hallgatva vesztegelnek*», «Mi gondjuk vagyon a szajkóknak az ország igazgatásához», «Szajkó szajkónak a barátja» (Fecsegő fecsegővel társul) «Igazi szajkó» stb.

Erdeink e különös, tréfás, szép madarának gazdasági jelentősége sok vita tárgyát képezte, melyben erdészek erdészekkel, vadászok erdőbirtokosokkal s egyéb érdekkörök tarkán váltakozva állottak egymással szemben. Az egyik erdész hasznosnak mondta, hivatkozván arra a tulajdonására, hogy számtalan makkot szerte szét hordoz s hanga bokrok, levelek alá, sőt a földbe dugdos, így hát a tölgyek szaporításában, terjesztésében lényegesen közreműködik. Jöttek azonban másfelől — ugyancsak erdészek ajkáról — ezt a hasznos sáfarkodását megingató panaszok is, melyek lényege ím ez: Igaz, hogy a szajkók nagyban hozzájárulnak a tölgyfák szaporításához, csakhogy e működésüknek, nincsen sok értéke, mivel rendszertelenül vetik a makkot — a mi rendes erdőgazdaságban fölösleges, sőt kellemetlen, esetleg ott tenyész a tölgy, a hol az erdész nem akarja, hogy tenyészszék: e mellett a rendszeres erdőkezelésbe hivatlanul bele kontárkodó szajkók rengeteg vetőmagot elemésztenek s az erdei vetéseket néha teljesen tönkre teszik, úgy, hogy azok csakis tuskékkal borítva, nagy nehezen védhetők meg.

A *gyümölcstermelők* is méltán panaszkodnak a szajkókra, mert az erdőkkel határos cseresznye, szilva stb. fák erő termését veszélyeztetik. Magam is megfigyeltem, hogy több helyen nap-nap után nagy számban látogatták az erdők közelébe eső gyümölcsfákat s különösen a cseresznyéket igen fogyasztották. A nagyobb erdőkben fekvő emberi telepeknél (erdészek, favágók stb. házáinál) lévő veteményes kerteket, vetéseket szintén megdézsmálják; gabnát, babot, borsót stb. szívesen falatoznak. A *vadászok* is több váddal illetik, nevezetesen, hogy a fáczántojásokat, apró madarakat, a szárnyas vad csirkéit pusztítja. Több megfigyelő rák- és haltolvajlason is érte s fészkenél néha halmaradványokat is talált. Mindezek mellett azonban számos észlelet bizonyítja, hogy cserebogarakat, ~~szarvas~~ bogarakat, hernyókat, pajorokat — még pedig erdőrontó veszedelmes fajokat — is elkölt. Sokan e táplálékára nagy súlyt akarnának helyezni. Sajnos azonban, tévednek, mert igaz, hogy az ártalmas rovarokat is megeszi, de korántsem valami kiadóan üldözi őket, inkább csak melles-

leg fordul hozzájuk. Megítélésénél tehát sem rovarokból kerülő élelmének, sem pedig tölgyplántáló tulajdonságának* döntő fontosságot nem tulajdoníthatunk, mert fészekrablásai, ragadozásai mindennél jobban latba esnek. Hogy mégis irtása aránylag nem történik kellő erélyvel és mértékben s lőjegyzékeinkben alig találkozunk nevével, holott inkább odavaló, mint a keselyűk, ölyvek, véresék, baglyok: annak megvan a maga nyitja. A szajkó tudniillik szép külsejével, virgoncز mókáival a felületesen észlelőket alaposan megtéveszti. Valóságos szemfényvesztő, csaló. Nyilvánosan, a világ előtt, legjobb tulajdonait fitogtatja, mert alattomban, elpalástolva folytatja vérengzéseit s nem annyira közvetlenül, mint közvetve árt nekünk, ámbár helyenként közvetlenül is (makk-, gyümölcs-pusztítás, fáczántenyésztés megrontása). Csak élesszemű, tapasztalt megfigyelők, kiket a fölületesség színe-mázza csalódásba nem ejt, tudják, micsoda lelketlen, vérengző gyilkolója ő a leghasznosabb apró madaraknak. Költés szakában fészket fészek után foszt ki, nem válogat tojás, madárfiók közt, sőt az öregeket is megtámadja, még a rigóval s pár napos nyulacskával is megbirkózik. Nemcsak a magevő madarak, hanem különösen a poszátafélék, czinegék, harkályok, légykapók, fülemilék, rigók stb. szaporodását hátráltatja így. Tágabb odvakban költő madárfajok magzatait, ha eléri, csak úgy kirabolja, mint az összapó fészket, melyet egyszerűen szétszaggat.

Vele úgy vagyunk, hogy a külszín csalóka benyomása kápráztat meg. A való megismerése azonban a dolgok mélyéből meríti ítéletét s ez esetben nem a szajkó javára. Nem érdemli kiméletünket, hanem inkább, hogy méreggel pusztítsuk, fészkeit megrongáljuk, a lövést pedig ne sajnáljuk tőle.

AZ ÉSZAKI SZAJKÓ.

Corvus infaustus (L.) 1758.

[*Lanius infaustus* L. — *Corvus infaustus* SPARRM. — *Corvus ruscicus* PALL. — *C. sibiricus* GM. — *Pica infausta* WAGL. — *Perisoreus infaustus* BP.]

Jegyei: előbbinél valamivel kisebb, gyengébb; csőre vékonyabb, rövidebb; főszíne rozsdásszürke; fejteteje sötétbarna; hasa, farkalja rozsdás; szárnyán élénk rozsdavörös részek, az evezők feketebarnák, külső szélük hamvasszürke, úgy a középső két farktoll is, a többi farktoll

* Rendezetlen erdőgazdasági viszonyok közt is csak csekély jelentősége van e sajátságainak.

élénk rozsdavörös. Az 5-ik evező leghosszabb, a 7-ik valamivel rövidebb a 4-iknél. Csőre fekete, lábai barnásfeketék.

Mértéke: *H.* 27·5—28·5; *Sz.* 15—15·4; *F.* 13·8—14·5; *L.* 3·5—3·8; *Cs.* 2·1—2·2 cm.

Európa és Ázsia sarkköri tájain felhatol a fatenyészet északi határáig s itt különösen nagy fenyesekben költ. Télen kissé délebbre szorul, de Közép-Európában rendkívüli ritkaság. Hazánkban egyetlen egy hím példányt lóttek, Zólyomban 1857 karácsonykor, mely FINGER Gy. révén a bécsi udvari múzeumba került s maig is megvan.

115. NEM:

MAGTÖRŐ.

NUCIFRAGA *Briss.* 1760.

Fejök búbját nem bóbítázhatják föl; egész tollzatuk simább; csőrük karesubb, hegyes, vége felülről lapított, nem kampós (legföljebb a felső káva hegye kissé az alsó fölé hajlik); termetök tömzsibb, mint az előbbi nemé; 4—5-ik evező a leghosszabb, a 2-ik jóval hosszabb, mint a másodrendű evezők.

A MAGTÖRŐ.

Nucifraga caryocatactes (L.) 1758.

[*Corvus caryocatactes* L. — *C. nucifraga* NILS. — *Nuc. cariocatactes* CUV. — *Nuc. guttata* VIEILL. — *Garrulus caryocatactes* HEMPR.]

Népies nevei: mogyorószajkó; mogyorótörő szajkó; fenyőszajkó (Háromszékm.); havasi szajkó.

Jegyei: csókanagyságú; főszíne sötétbarna; a feje búbja egyszínű. a szárnyak is, noha inkább feketébe hajlók, sötétzöldes fényűek. a középső farktollak azonképpen; a szélső farktollak végén levő sáv, farkalja s egész testének kisebb-nagyobb cseppalakú. a torkon vonalás, foltozása fehér. A *fiatalok* barna alapszíne világosabb, piszkosabb, szürkésebb s fehér pettyezésük ritkásabb.

Mértéke: *H.* 31—35·2; *Sz.* 17—18·3; *F.* 11·1—13·2; *L.* 3·3—3·4; *Cs.* 3·9—5·1 cm.

A magtörőnek két fajtája van, az egyik a Pyrenäusokban, Alpokban. a bosnyák havasokon, Kárpátokban s egyéb közép-európai magasabb

Hobgant-on (hegy)
Muskovata

hegylánczolatokban, szintűgy Skandináviában, Lapponiában, Finnlandban honos. Ez a vastagesőrű *európai mogyorószajkó* — *Nucifraga caryocatactes brachyrhynchus* BRHM. 1831 — (Nuc. crassirostris HART.* — Nuc. car. pachyrhynchus BLAS.), melynél az erős csőr felső kávája csak oly hosszú, mint az alsó s nem hajlik utóbbinak hegye fölé, azonkívül farkának fehér sávolya nem igen széles.

A másik az Európa északkeleti részeiben, még inkább Szibériában honos, karsúbb csőrű *szibériai mogyorószajkó* — *Nucifraga caryocatactes platyrhynchus* BRHM. 1831. (Nuc. tenuirostris HART. — Nuc. car. leptorhynchus BLAS.) — melynél a vékonyabb, hosszabb csőr felső kávájának hegye meglehetősen túlterjed s áthajlik az alsó fölött, farkának fehér sávolya szélesebb.**

Közép-Európában s nálunk is a magtörök a magas hegyek, havasok ritkás, rongyos fenyveseit lakják, északon megfelelőleg dombos, alacsony fenyőerdőket. Különösen ott szeretnek tartózkodni, a hol a czirbolyafenyő (*Pinus cembra*) tenyészik; de a luczfenyő (*P. picea*) és jegenyefenyő (*Abies pectinata*) erdőket is kedveli. Fészkeléséről csak a 40-es években kaptunk tudomást, midőn 1846-ban CAIRE abbé Sanières (Depart. Basses-Alpes) vidékén fődözte fel fészket és tojásait; hazánkban pedig 43-1 PETÉNYI S. J.*** Hogy költési viszonyairól előbb nem tudtunk, abban leli magyarázatát, hogy február végén alapítja meg családi tűzhelyét, a mikor a havasokat még sok hó fődí s rendes keresetű ember nem igen jár ott. Csak az 1894 tavaszán megejtett kutatásoknak köszönhetjük, hogy hővebb tájékozódást szereztünk hazánkban való szaporodásának körülményeiről. Ekkor ugyanis Dr. LENDL kapott néhány fészket, tojást és fiókákat a Kakas-hegyről (Gömörm.), szintűgy DANFORD C. G. a Retyezát hegységben «Curu Gallesen» gyűjtött egy fészket három tojással. Márczius 30-án és április 7-én talált fészkekben tojások voltak.

A fészkek külső burka fenyőágacsokból való, belsejök pedig háncsrostokkal, szakállas zuzmóval s zöld mohával van gazdagon kibélelve.

* BREHM 1831-ben (Handb. d. Naturg. Vögl. Deutschl. 181—182. lapon) annyira jól jellemezte már e fajtákat, hogy az ő latin elnevezéseit tartom meg mint legrégebbeket.

** REICHENOW a Kárpátokban élöket is külön fajtának veszi (*N. car. relicta*), szerinte ezek a tipikusnál sötétebb színűek s fehér pettyoltjaik kisebbek.

*** Dr. MADARÁSZ (Zeitschr. f. d. ges. Ornith. 1884. 114. lap) azt írja, hogy PETÉNYI 1843-ban Felső-Magyarországban találta volna az első fészket és tojásokat, de nem idézi ez adat forrását, a mi pedig azért is fontos volna, mert a felfödözés elsőbbségét érinti. Minthogy én ez állításnak semmi irott nyomát nem találhattam s FRIVALDSZKY (*Aves hungariae* 32. l.) datum nélkül vette a fészkek leírását PETÉNYI kéziratából, egyelőre biztosan nem állapíthatjuk meg, csakugyan PETÉNYIT illeti-e az elsőbbség.

Egyik fészek azonban nyírfaágacsokból készült. A legérdekesebb e fészkeknél az az újságszámba menő körülmény, hogy a fiókás fészkek olyanformán voltak tetőzve, mint a szarkafészkek; némelyik félig födeles volt, akadt azonban egész födeles is. Ezt a sajátságos építkezést eddig sehol sem figyelték meg, sőt mindazok, kik magtörőfészkeket láttak, azt állítják, hogy csupán nyílt fészkeket rakna.

Tojásai — a magyarországi fészkekalkak három tojásból állottak — igen halvány zöldesszürke alapon ibolyásszürke, zöldesbarna ritkás — kisebb s gombostüfejnyi — pettyezésűek.

Tojásmérték: H. 32—33·9; Sz. 21—24·0 mm.

Életmódja, viselkedése sokban emlékeztet a szajkóra, csakhogy nem annyira nyugtalan, lármás és sokkal jámborabb, mint az utóbbi. Ősz felé alacsonyabb fekvésű erdőkbe is levonul s a mogyorókat, fenyőmagvakat dézsmálja, mellesleg egyes rovarokat is elfogdos s több megfigyelés szerint, költés szakában, néha egy-egy apró madárfiókát is rabol. A szibériai magtörők, hogyha hazájukban a szibériai cédrus (*Pinus cembra sibirica*) magtermése szűken fizet, nagy számban elvándorolnak élelmet bővebben kínáló vidékekre. Ilyen feltűnő mozgalmuk különösen 1885 őszén keltette föl a figyelmet, mikor főleg Ausztriában és hazánkban igen sokfelé, tekintélyes számban jelentkeztek. 1887 és 1888 években ugyancsak megjöttek, de nálunk ekkor nem voltak oly gyakoriak, mint Németországban.* Ez időben még réteken is előfordultak, sőt Velenczén (Fehérm.) egy «szibériai menekült» vigan csörögve, egyik ház kéményen pihente ki fáradságos utazását. Mert hangjuk *krek, krek, krek* vagy *cserr* szótagokhoz hasonló s valóban csörgésszerű; noha hallottam tőle — még pedig január havában — összefolyó, seregélyszerű hangicsálást is. Többször láttam ilyen vendégeskedő magtörőt — kivált 1885-ben — a Kis-Kárpátok hegyi rétjein, tisztásain s feltűnő volt, hogy nem annyira a magvakat, mint inkább a szemetet, hulladékot turkálták, akár a varjak az országúton. Az akkortájt bonczoltak begye és gyomra is főleg szemétben, ganéjban élő rovarfajokkal volt tele.

Magvak pusztításával mindenesetre megkárosítja az erdőbirtokosokat, ámbár az is igaz, hogy fölösleges táplálékát szajkó módjára a lehullott levelek alá, földbe is elásogatja s helyenként egész czirbolya-erdők sarjadnak magültetése nyomán. Erre nézve a szomszédos Stiriában érdekes észleleteket tettek.** Mindenesetre bizonyos súlya van e tulaj-

* L. TSCHUSI munkáit: Verh. d. k. u. k. zool.-bot. Ges. Wien. 1888. 407—506. l. — Orn. 1889. 129—148. l. — R. BLASIUS: Orn. 1886. 437—550 l.

** Vereinsschr. f. Forst- u. Jagd- u. Naturk. 140. füz. 12—18. l.

donságának, melyet nem rontanak le oly bűnök (nagy mértékű madárfészekpusztítás, madárfiókák rablása), mint a szajkónál. Helyenként használ, helyenként károsít, általában közömbös — így ítélhető csak meg.

D. ALCSALÁD.

HAVASICSÓKÁK.

PYRRHOCORACINAE.

Aránylag vékony, ívesen hajlott csőr s formásabb, karesubb termet jellemzi őket.

116. NEM:

HAVASICSÓKA.

PYRRHOCORAX *Tunst.* 1771.

Hosszú, hegyes szárnyukban a 3—5-ik evező leghosszabb, az 1-ső oly hosszú, mint a 2-od rendű evezők, az összezsukott szárnyak hegye az egyenes fark végéig ér. Színezetök fekete, lábaik sárgák vagy vörösek, úgy csőrük is. Életmódjuk a csókákra emlékeztet, magas, sziklás hegyek falazatát népesítik, hasadékokban, sziklaüregekben fészkelnek.

A HAVASICSÓKA.

Pyrrhocolax pyrrhocolax (L.) 1758.

[*Corvus pyrrhocolax* L. — *Pyrrh. alpinus* VIEILL. — *Pyrrh. montanus* BRHM. — *Fregilus pyrrhocolax* SWS. — *Pyrrh. forsythi* STOLIZKA.]

Jegyei: egészen olyan, mint egy vén hím fekete rigó, csakhogy még egyszer akkora; egészen fekete, csőre sárga, lábai vörösek (a fiatalok lábai barnásak); szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 35—38·6; *Sz.* 26·7—28·2; *F.* 14—16·5; *L.* 4·2—4·8; *Cs.* 2·8—3·4 cm.

Közép- és Dél-Európa havasaiban, kősziklás részletek táján fordul elő s ősszel lenyomul a völgyekbe is. Magyarországon leginkább a Tátra-hegységben él, Erdélyben is került néha szem elé, általában azonban nálunk ritka. Ime adataink előfordulásáról: Gróf WODZICKI 5000' magasan

a Tátrában néhány párt látott s Rohácsnál nagy csapatot.* SCHAUER 1861-ben ugyanitt nem találta. Néhai SCHERFEL felkai gyógyszeres szerint azonban közönséges a Tátrában. Erdélyben BIELZ a Retyezáton és hátszegi völgyben ritkának mondja, CSATÓ a Muksora mellett (Hunyadm.), BUDA A. ugyancsak Hátszeg vidékén a fenyőerdőkben, DANFORD 1872-ben a Retyezáton egy párban észlelte. A honi gyűjteményekben mindössze két példány van; az egyik Zólyommegyéből való (Nemzeti Múzeumban), a másik Feketevárosnál (Sopronm.) 1886 nov. 26-án lövetett (fiatal ♂), mely HUSZTHY Ö. lékai múzeumában áll.

Tápláléka leginkább a csókáéhoz hasonlít.

XL. CSALÁD.

MÁLINKÓFÉLÉK.

ORIOLIDAE.

Rigónagyságú, kicsiben varju- vagy seregélyszerű csőrű madarak. Csüdjük rövidebb a középújjnál; első evezőjük hosszabb, mint a 2-od rendű evezők.

117. NEM:

MÁLINKÓ.

ORIOIUS L. 1766.

Csőrük varjuszerű, de orrlyukaik tojás- vagy hasitékalakúak s nyílásukat serték vagy tollak nem fődik, a csőrtő és szem között való részen azonban rövid, serteszerű tollazat; a nálunk élő fajnál a 3-ik evező leg-hosszabb; a fark egyenes, jóval rövidebb, mint a szárny.

AZ ARANYMÁLINKÓ.

Oriolus oriolus (L.) 1758.

[*Coracias oriolus* L. — *Oriolus galbula* L. — *Coracias galbula* BECHST.]

Népies nevei: sárga rigó; sármáringó; sárga velyhe (Gömörm.); aranybegy (Jászberény); sármálinkó; aranymáringó; aranymályu; arany-

* Journ. f. Orn. 1853. évf.

málé (Vasm.); szolgabíró vagy szógabíró (Borsodm.); aranymál rigó (M.-Szecsöd, Vasm.); lórió; aranymál, aranymáj (Szilágym.)

Jegyei: rigónagyságú; farsikja, farkfedői, a szárny alsó fedői és farkhegye sárga.

Leírása. Az *öreg hím*: főszíne sárga; szeme és csörtöve közt fekete sáv; szárnya fekete, az elsőrendű evezők fedőinek hegye sárga foltot rajzol a szárny közepére, a nagy evezők külső széle fehéres, a hátulsók hegye sárgásfehéren szegett; a középső farktollak feketék, a többiek hegye s belső fele sárga; csőr vöröses hússzínű; szemei vérvörösek; lábai hamvaskékek. A *tojó* és *fiatalok* fölül sárgászöldek, farsikjuk s farkhegyük, farkaljuk sárga, úgy a szárny alsó fedői és a hasoldalak árnyalata is: a fark főszíne sárgás olajzöld; alsó testrészeik szürkésfehér és fehér alapon erősen feketésen hosszantfoltosak, némi gyenge sötétebb szárfoltok a fejtetön és háton is látszanak; szárnyuk barnásszürke világosabb tollszegésekkel; szemök barna.

Mértéke: *H.* 22·5—23·2; *Sz.* 14·7—15·2; *F.* 8—8·9; *L.* 2—2·3; *Cs.* 2·4—2·6 cm.

Földrészünkön a 63° é. szél.-ig találták ugyan, de legközönségesebb a mérsékelt és délibb övekben. Ázsiában az Altáj-hegységig fordul elő. Nálunk — kivéve a magas hegyvidéket — mindenfelé elterjedt s erdeinknek, kertjeinknek, gyümölcsöseinknek gyönyörű ékessége. Eleven, nyugtalan természete, folytonos ugrándozása, szálldosása a fakoronákat megélnélti; hangjának kellemes flótázása pedig annyira ismert, hogy különféle értelmet is magyaráltak ki belőle. Egyik helyen úgy hallják, hogy azt mondja: «Hunczut a bíró, szolgabíró!» máshol meg hogy csupán nevét emlegeti: «Sárga rigó». SZIRMAJ uram meg egyáltalán nem hiszi, hogy magyarul tudna, e század elejéről való «Hungaria in Parabolis» cz. művében azt írván:

«Sárga rigó görögül *flūareo ió*»

szavakat mond. A népszerűsége mellett szól, hogy több vonatkozásban szerepel nyelvünkben. Ezt TOMPA egyik verse:

«Sárga rigó páros
Fák tetején szálldos.»

is bizonyítja, mert átment a nép szájába, jeléül, hogy azokat az elemeket pengette, melyek nem idegenek.

Költözködő lévén, az országos középnap szerint *ápr. 27—28-án* jön hozzánk; javarészek azonban csak május közepe felé telepedik meg végleg. Általában azt tapasztaltam, addig, míg a falevelek ki nem zöldültek s meg-

lehetősen ki nem fejlődtek, nem igen mutatkozik. Félénk létére nem bujkálhatna a lombok közt, melyek friss, zöld színéhez jól illik az ő sárga s s még inkább párjának zöld dolmánya. A fasudárban nem is feltűnő színezete — mely hullámos, gyors reptében, midőn egyik fáról a másikra száll, annyira rikít — árulják el, hanem mozgékonyága és gyakran hangzó fuvolázása. Éles ellentétben dallamos fütyüléséhez, gyakorta kellemetlen, rikácsoló *ksreék* vagy *skrék* szótagokat is hallunk tőle, a mit a tojók is mondanak. Hivogatásuk pedig *kjū*, *jūlp*, *jūlk* vagy *kli-klū*. A fiatalok többnyire *jūk*, *jūk*, *jek* hangon beszélgetnek.

Fészkelő helyöket több éven át megtartják, sőt azt tapasztaltam, néha ugyanarra a fára építik lakásukat. Kisebb lombos erdőrészekben, ligetekben, kertekben, erdőszéleken, tisztások közelében leggyakrabban találjuk fészket, mely 4—15 méter magasan, valami vízszintesen kinyuló oldalág vége táján, mindig ágvillára van kosárszerűen felakasztva s készítési módja szerint építőinek művészi tehetségére vall. (L. I. köt. 42. kép.) Külső burka finom faháncsokkal van az ághoz kötözve s pókhálóból, növény szárakból, fahéjból, száraz szálakból, leveleskékből, gyenge kalászokból, különböző tollakból nem annyira rakva, mint fonva, belseje pedig száraz, finom szálakkal bélelve. Alulról, úgy felülről is többnyire lombozat védi s így csak bizonyos távolból, oldalt közeledve a fészkes fához, vehetjük észre. Május végén, még inkább június elején öt tojást szokott rakni, melyek fehér alapon sötét vörösesbarna, néha szürkés, ritkásan álló pettyekkel tarkítottak. (XL. tábla.)

Tojasmérték: H. 28—32; Sz. 20—21·6 mm.

Míg a tojót a családi gond leköti, addig a hím a közeli fák koronájában fütyörészget s csak a melegebb órákban kényszeredik párját rövid időre felváltani. 15 nap mulva kikelnek a fiókák s miután szárnyra szabadultak, öregeik társaságában látogatják meg a kerteket s megtanulnak — sok egyéb jó tulajdonság mellett — cseresznyét, kajszinbaraczkot lopni. A nyári körtékből szintén torkoskodnak s később teljes étvágygyal a feketedő bodzabogyókra vetik magukat. A hol ilyen gyümölcsös fákat kiszimatoltak, azokat rendszeresen, sorban látogatják s megdézsmálják, úgy, hogy a gazdának érezhető kárt okoznak. Ilyenkor védekeznie kell a szép, flótaszavú madarak ellen, különben érett cseresznyében, kajszinbaraczkban nem vásik a foga, mert gyümölcséréskor náluk minden más táplálék másodrendű. Ettől eltekintve, az erdőgazdaságnak, kertnek, gyümölcsfáknak igen nagy hasznára is vannak, mert az érintett időszakot kivéve, merőben ártalmatlan rovarokat, hernyókat esznek, sőt a szőrös hernyóktól sem irtóznak, minők a: *Saturnia pyri*, *carpini*; *Bombyx neustria*;

különböző Lasiocampák és Pierisek; a rovarok közül: cserebogár; Rynchytes auratus; Peritelus griseus; Phyllobius pyri, oblongatus, argentatus; Otiorchynchus picipes; Anthonomus pomorum stb. A hernyókkal is úgy van, mint a cseresznyével, mert mikor az utóbbiak éretlenek, vagyis mikor gyümölcs és bogyó élleme nincsen, ott pusztítja az ártalmas rovarokat, a hol tömegesebben lépnek föl, nem is elégszik meg bizonyos felületes kóstagatással, hanem a bizonyos pontokon fellépő rovarmennyiséget addig zaklatja, míg végleg végez vele. Ez a sajátsága dönt kiválóan gazdasági értéke mellett s teszi kötelességünké védelmét.

XLI. CSALAD.

SEREGÉLYFÉLÉK.

STURNIDAE.

Csőrük többnyire egyenes, hegyes; 1-ső evezőjük rövid, nem ér a 2-ik közepéig, sőt elkoresosult; szárnyuk hegyes, rendszeren a 2. és 3-ik evező leghosszabb; az orrlyukak szabadok, nincsenek tollal vagy sertékekkel borítva; a csüd rendszerint rövidebb a középső ujjnál, ritkán valamivel hosszabb. Legtöbb ide tartozó faj a meleg égövet lakja; Amerikában azonban nem fordulnak elő. Nagy csapatokban szoktak járni, társasan fészkelni, még pedig többnyire faodvakban, sziklaüregekben s egyszínű kékes tojásokat rakni. Hangjuk érdes, bizonyos kellemesebb változásokkal.

118. NEM:

PÁSZTORMADÁR.

PASTOR *Temm.* 1815.

Csőrük aránylag magas, kissé ívesen hajlott, nem igen hosszú.

J. - Vécsey a pásztor madarat is lelejtette, de HU. nem fogta el, m.
mit is pillantott. - Vécsey öny akarta legyini de lefogtam - K.
céjűt követem abból. Kelem adta! En - Pásztorani képen -
a hajtana - kerámijve - Judy

A PÁSZTORMADÁR.

Pastor roseus (L.) 1758.

[*Turdus roseus* L. — *Sturnus roseus* SCOP. — *Boscis rosea* BRHM. — *Gracula rosea* Cuv. — *Acridotheres roseus* RANZ. — *Pecuarius roseus* TEMM. — *Thremnophilus roseus* MACG. — *Nomadites roseus* PETÉNYI (teste BP.). — *Merula rosea* KOCH.]

Népies nevei: csacska, csacskamadár, sáskamadár, rózsarigó (Erdély); apró piros szarka; jöttment madár; tarka seregély; rózsaszínű seregély; vándor serege (PETÉNYI).

Jegyei: alig gyengébb a seregélynél; az *öreg*ek bőbitásak, rajzolatjuk hasonlít a szürke varjuhoz, csakhogy a szürke színt mellen, hason, háton, vállon *rózsaszín* helyettesíti; a fej-, nyak-, begy-, szárny-, fark-, czombtollazat s a farkalj kékesfekete, *biboros*, zöldes érczfényű. A *fiatal madarak* *rózsaszín* *fakóbb* szennyesebb, a fekete részek kevésbé fényesek s kopottabbak. A *tojónak* bobitája kisebb, fekete színei szürkésbarnásba hajlók, kevésbé fényesek. A *fiatalok* nem bőbitásak, fejük, nyakuk szennyes szürkéfehér, feketésen hosszában sávolt; felül barnásszürkék, a sötétszínű testrészek világosabb szegésekkel tarkítottak, alul szürkés rózsaszínűek. Az *öreg*ek csőre töben fekete, hegye és lábaik rózsaszínűek, szemök feketebarna; a *fiatalok* csőrének töve fénytelen feketés, hegye és lábaik szennyes vörösesbarnák, szemök világosabb barna.

Mértéke: H. 20—21; Sz. 12·8—13·2; F. 6·8—7·7; L. 3—3·2; Cs. 1·7—1·9 cm.

Hazája Európa délkeleti részei: Dobrudsza, a Fekete-tenger környéke, különösen a Kaspi-tó vidéke, a mongol puszták, hol a legelő jószág körül szeret tartózkodni. Néha nagy csapatokban nyugot és észak-nyugot felé vándorolnak, meglátogatják Olaszországot, Franciaországot, Németországot stb., sőt Angliáig, Dániáig felkalandoznak. Ritkaságként még Finnlandban is lőtték már. Rendetlen látogatásaik többnyire sáskajárással függnek össze. Hazánkban is többször jelentkezett, így 1814-ben Nyitra-megyében is észlelték, azután 1830, 1832, 1835-ben, 1836-ban s különösen ezernyi számban 1837-ben úgy Erdélyben, Tiszántúl, Duna- és Tiszaközben, Dunántúl. Ez évben PETÉNYI fészkelve is találta. Azontúl is többször mutatkozott, főleg a délkeleti részekben: így 1844, 1853, 1856, 1857, 1859, 1860, 1862, 1865, 1867, 1868 években, vagyis mióta a figyelem reá fordult, alig egy-két évi közökben hírt kapunk róla. Kiváló nagy számban özönlöttek az országba 1875-ben, majd 1884-ben, mikor Tokaj vidékét is ellepték. 1886-ban, azután 1889-ben Zimony, Orsova táján,

Horvát-Szlavonországban, de kisebb mennyiségben 1876, 1893, 1895-ben még a Szepességben is (Vichodna táján), szem elé került; legujabban pedig (1899.), Veszprém-, Zala-, Somogy-, Fehér-, Torontál-, Zemplén- és Mármaros megyékben ismét megjelent.*

Nálunk a vendégeskedő pásztorhadárseregek leginkább a marhalegelőket népesítették, közbe-közbe a szomszédos fasorokban, szőlőkben álló fákon, erdőrészekben tartózkodtak. A barmok közt seregélymódra futkostak, majd felhözve fára telepedtek, néha a közönséges seregélyek közé is elegyedve.

A kifejlett hímek valóban gyönyörű madarak lévén, jól mondja tehát PETÉNYI: «mintha csomókban vándorló rózsák mozognának a zöld pázsiton, olyan szép, ez elszóródva szaladgáló, pillanatonkiut a legváltozatosabb alakulásokba álló madárcsapat, mely ha felrepül, rózsás felhőként tánczol a szemlélő előtt.» A bogarakat, sáskákat nem a földről szedegetik, hanem leginkább ugortában, röptében csípi el. Tulajdonságai szerint is sokban hasonlít a seregélyhez: csapatban vigyázó, fészkelő helyén ellenben bizalmasabb. Kissé egyenesebb testtartással jár s ültében is kinyújtja magát. Reggel csapatosan húz a legelőre, viszont este hálótanyájára. Hangja érdes *srrr-csorr-csorr-serr*, néha *svöröty-söröty* vagy *crö-csövöty*, mely hívogató szólásán kívül gyakorta hallatja sziszegő, rekedtes, nem igen változatos csicsergő énekét. Sziklaodukban, régi falakban, omladékokban fészkel s mint PETÉNYI írja, nálunk 1837-ben a Gellérthegy hasadékaiban akart költeni, de a sok zavartatás elijesztette; Pestmegye néhány helyén azonban szaporított s szerinte rözse- és téglarakásokban, sűrű bozótban is otthont alapított. Fészkealját 7—8. ritkán több tojásból állónak mondja, melyek hol tojásdad vagy gömbölyded alakúak, halványkékes, kissé zöldesbe játszó színezetűek.

Tojásmérték: H. 27·4—30·6; Sz. 20·3—21·9 mm.

Gazdaságilag — noha nem rendes jelenség faunánkban — mégis jelentősége van a pásztorhadárnak nálunk is, mert, mint láttuk, nem is oly ritkán jelenik meg s legtöbbször nagy számban, majdnem mindig sáskajárás idejében, sőt minél nagyobb a csapás, annál föltünőbb mennyiségben. PETÉNYI május havában nagyobbféle bogarakat (futóbogár, *Pachygaster*, *Cleonus*), apró csigákat talált begyűkben és gyomrukban. Egy példány táplálócsöve a fali ászkához (*Oniscus*) hasonló.

* Fontos adatok idevágólag: Aquila. 1895. 185. l. — Verh. d. k. u. k. zool.-bot. Ges. Wien. 1877. 196—204. — Természettud. Közl. 1875. 263—267. l. — Orn. Jahrb. 1889. 159. l.; 1890. 65. l. Kitévő a PETÉNYI hagyatékából való ismertetés (Aquila 1896. 149—187.), melyet e helyen elsőrangú forrásként leginkább felhasználtam, minthogy saját tapasztalataim e madárról nincsenek.

de nagyobb bogarakkal volt tömve. Leggyakrabban azonban cserebogár-ból állott az elejtettek gyomortartalma. Junius elejéről való példányban erdei czingolány (*Cicindela sylvaticā*) és egy csomó tücsök, sáska s e hó 20-án ejtett-öt példányban nagyszámú fehéres hernyó volt (ezeket a fagyöngy és a *Loranthus europæus* zöldjéből keresgéltek elő a madarak). Nyáron majdnem kizárólag kifejlett sáskával táplálkoznak. BERNÁTH A. szerint a tölgyesek szélén nagy buzgalommal irtották a búcsújáró hernyó (*Cnetocampa processionea*) ezreit. Rovásukra tartoznék, hogy egy helyen állítólag az árpaszemeket csipdesték a kalászból, a mi azonban téves megfigyelés is lehet, mert PETÉNYI inkább azt hiszi, hogy az *Anisopliá*-k s nem mag után keresgéltek az árpaföldeken. Az azonban kétségtelen, hogy a gyümölcsre szívesen járnak. BRUSINA Horvátországban egy elejtettnek gyomrában szeder- és cseresznyemaradványokat és magvakat talált. a Hegyalján pedig — Kis-Tokajon — 1884-ben az eperfák termését rövid idő alatt tönkretették s PETÉNYI is említi, hogy az öregek kireptetett fiókáikat Baracs és Győr vidékén, a gyümölcsökben gazdag helyekre vezették s főleg a eperfákat dézsmálták.

Ha tehát a jövendőben rózsaszínű vendégeink újból ellátogatnának hozzánk, ott, a hol a gyümölcsösöket károsítják, természetesen védekezhetünk ellenük; oly vidékeken azonban, a hol gyümölcs nincs vagy láthatólag nem veszélyeztetnék azt, telhetőleg oltalmazni kell őket, mint a gazdaságnak, erdőnek rendkívül hasznos szolgálatot hajtó szárnyasokat. Hisz a cserebogár, sáska tudjuk, micsoda czéges ellenségünk, a mely állat tehát kiadóan támad reájuk, az a mi érdekeinket támogatja.

119. NEM:

SEREGÉLY.

STURNUS L. 1758.

Csőrük egyenes, hegye kissé íves, éles kávájú, inkább lapos, mint magas, akár csak valami csiptető; oldalt nézve hegyes-, felülről nézve tompavégű. 2—3. vagy 2—4-ik evező rendszerint a leghosszabb, az első elkorsosult, mint a szalonkák festőtolla.

A SEREGÉLY.

Sturnus vulgaris L. 1758.

[*Sturnus varius* MEYER. — *St. domesticus, sylvestrius, nitens* BRHM. — *St. guttatus* MAGG.]

Népies nevei: serege (Fehérm.); seregé v. seregil (Vasm.); seregje (Alföld); seregény (Somogym.).

Jegyei: az *öreg*ek főszíne fekete, biboros, kékes, ibolyászöld ércfénynyel, helyenként a tollak vége nyílhegyszerű, fehéres, barnásfehér foltu, különösen ősszel egészben foltozottabb; a fej, begy és alsó test tollai keskeny lándzsahegy alakúak; a *fiatalok* alapszíne barnás hamuszürke, torkuk világos, mellük azonképpen, csakhogy fehéren és barnán hosszant sávolt.

Leírása. A tipikus színezetű seregély (*Sturnus vulgaris* L. [typicus]) nálunk nem fordul elő, hanem az a fajta, mely Közép-Európában és Ausztriában is tartózkodik: a *Sturnus vulgaris intermedius* SHARPE. PRAZ. (sophiae BIANCH.); ennél a fejbub, torok, nyak és begy *ibolyás biborszínű, a pofák és a szárnyfedők pedig zöldes ércfényűek*, ellenben az inkább északon honos, nálunk nem élő tipikus példányoknál, az egész fej, torok, nyak *zöldes ércfényű*. Keletfelé, nevezetesen a Közép-Szibériában élő seregélyeknél az egész fej, nyak — *pofák is* — úgy a szárnyfedők *biborfényűek*, nem zölden csillogók (*Sturnus vulgaris menzbieri*).^{*} A *tojó* alapszíne nem oly sötét, mint a *himé*, foltozása kiterjedtebb, a szárnytollak barnásszürke szegései szélesebbek. Az *öreg*ek csőre nyáron sárga, télen feketésbarna, a *fiataloké* barnásfekete. Az *öreg*ek lába vörösesbarna, a *fiataloké* sötétbarna. A szem fiatal korban barnásszürke, később sötétbarna.

Mértéke: *H.* 20·3—21·5; *Sz.* 12·5—13; *F.* 6·3—6·5; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 2·4—2·5 cm.

A seregély egész Európában fel a 70° é. szél.-ig előfordul, úgy szintén Szibéria jó részében. Nagy elterjedése okozza azokat a színezeti eltéréseket, melyekre az imént reámutattam. Ezeken kívül még megkülönböztetik a Dél-Európában honos, tipikus alakjában foltozatlan fajtát — *Sturnus vulgaris unicolor* MARM. 1819 — sőt másokat is. Hazánkban — csak úgy mint egyebütt — általánosan ismert; noha nem minden

* A különböző seregélyfajták jegyeit, eltéréseit ismertette BIANCHI: Ann. Mus. zool. del' Acad. imp. d. Scienc. St. Petersbourg I. 1896. Németül: Ornith. Monatsber. 165—169. l.

helyen egyformán gyakori. Tartózkodási helyekül rétek, legelők közelében fekvő vén, odvas fákkal bővelkedő erdőrészletek széleit szereti kiválasztani, a hol csókákkal, vadgalambokkal, harkályokkal, véreséssel mintegy közösen üti fel tanyáját. A mi Ausztriában, Németországban s máshol a nyugoti államokban annyira jellemző, hogy t. i. a házak táján mindenütt — akárcsak Alföldünkön a házi gólya — kifüggesztett vagy pusztapóznára tüzött költő ládikákban végzi szaporítását, azt sajnos, nálunk inkább csak híreből tudják. Alig látunk még hazánkban ilyen költő ládikákat — egyes próbáktól eltekintve — s a jövő zenéje az az óhajlás, bárcsak általánosabban elterjednének és népünk is megbarátkozva velök, alkalmazná saját érdekében. Tornyokon, házak repedéseiben sem igen fogunk minálunk a seregélylyel találkozni, mert hazánkban inkább vadmadár még s nem szorul annyira az emberi lakóhelyekhez. Ligetekben azonban, hol nagy, korhadt fák bőven vannak, rendes jelenség ő, mert a vizek közelét kedveli. A költési időszakon kívül réteken, mezőkön, kukoricza földeken, gyümölcsösökben, szőlőkben, a legelő jószág körül éli világát s mivel bohókás, eleven, mindig vig lényének legfőbb jellemvonása a rendkívüli társaságszeretet, ritkán láthatjuk egymagában, hanem mindig kis, többnyire azonban igen nagy csapatokban. A társas hajlam annyira ki van bennök fejlődve, hogy a kisebb csapatok is, a mint lehet bibiczek, csókák, fenyőrigók csapataihoz szegődnek. Nekik sokadalom kell, mintha csak tudnák, hogy az egyedüllét bizonyos unalommal jár — legalább közfelfogás szerint. Már pedig hogyan unatkozhatnék a seregély, mely szinte arra született, hogy másokat mókáival, vidámságával, csacsogásával mulattasson? Persze a társaságban rejő nagyobb oltalom ereje is vezeti, mint azt más komolyabb madárfajokról is tudjuk.

Hidegebb telű területekről a seregélyek ősszel délebbre vonulnak. Nálunk gyengébb télen, s főleg az alvidéken, gyakran maradoznak vissza áttelelők, java részök azonban eltávozik. De már kora tavasszal ismét jelentkeznek s a pacsirtákkal, vadgalambokkal együtt, legelső tavasz-hirdetőink közé tartoznak. Az országos középnap szerint *márczius 6-án* szoktak visszatérni; igen gyakran azonban már februárban is találkozhatunk velük.

A visszatért csapatok egyideig a réteket, legelőket járják, majd fészkelő helyöket foglalják el, párosodnak, kijavítgatják fészkeiket. Élénk sürgés-forgás uralkodik otthonuk táján, a mi ilyen neszes, vig madaraknál természetes is. Fészköket faodvakban száraz szálakból, szalmából, szőrökből, tollakból; pamutból építik. Április második felében, néha előbb

is, 5—7 kékes világoszöld, tojásdad vagy kissé gömbölyded alakú tojást találhatunk benne.

Tojásmérték: *H.* 27·5—29·8; *Sz.* 19·5—21·8 mm.

A tojások két hét múlva kelnek ki s körülbelül ugyanannyi idő alatt a fiókák is nagyra nevelődnek, kirepülnek. Néha az öregek másodszor is költenek, de ekkor 4—5 tojásnál többet nem raknak. A fiatal nemzedék csakhamar elhagyja a szülői ház környékét, a fészek-aljak csapatokba verődnek s mezőn, réten, gyümölcsösökben, különösen pedig legelőkön a jászág körül elősködnek.

Csirregés, csattogás, rikácsolás közt keresgélnek vagy röpködnek a fákra, ha pedig messzebb szállnak, suhogó, zajos szárnyecsapással — miközben hol tömött foltokban, hol lazábban, de rendszeren egyik a másiktól egyforma távolságban — mérik a levegőt. Szabályos reptőkben néha hirtelen irányt változtatnak, felkapnak a magasba, egy-kettőt «felhözve» gomolyognak, leszállnak s ismét keveregnek, míg végre végképpen leereszkednek a földre. Mozdulataik nyugtalanok, frissek; a földön ügyesen szaladgálnak, közbe-közbe a disznók, juhok hátára szállnak s rajtuk valami elősködőt keresgélnek. Tartásuk hetyke, egész külsejük elárulja, hogy tehetséges, eszes, fortélyos állatok. Értik a tréfát, de komolyan is tudnak viselkedni. Ravaszágukat és számító előrelátásukat tekintők elárulja, mert kifejezésökben van valami kópéság. Hangjuk, énekük érdes, rikácsoló, sziszegő, miközben éles füttyöket, dallamos változatokat, sőt más madaraktól jól-rosszul eltanult strófacskákat, rekedt szótagokat, sőt flótázást is hallatnak, persze mindezt rendszertelen összevisszaságban. Azt mondhatnám: a szárnyasok között ők a Wagner-féle zenei irányzatot követik! De hát nem nagy sikerrel. Hogy azonban egyes emberi szavakat is eltanulnak, ajtócsikorgást stb. híven utánoznak, azt nem lehet kétségbe vonni. A fogságban tartottak e tekintetben elég bizonyosságot tettek nem kis multságára gazdájuknak. Magamnak is volt gyermekkoromban ilyen beszélő seregélyem, mely egészen megszelidült. Egy alkalommal megszökött, de ismét visszatért kalitkájába s oly bizalmasan viselkedett mindenkor, mint valami hű kutya.

Tavaszzal és ősszel a nagy társaságokban kószáló seregélyek esténként mindig bizonyos kiválasztott hálótanyára, legszívesebben nádasokba húznak. Annýira szeretnek a magas nádban éjjelezni, hogy gyakran jó utjukba kerül, míg oda érkehetnek. Sopronban megfigyeltem, hogy a seregélyek alkonyatkor a Fertőre repültek, a mi — légvonalban — legalább is 7—8 km. utat jelent. Érdekes ilyenkor látni, a mint csapat csapat után nagy zajjal ereszkedik a nádba! Minden szálon annyian

ülnek, hogy meghajlik a súlyuk alatt. Néha ezeryire növekszik az össze-
gyülekezők mennyisége.* Pitymallatkor ismét csapat csapat után hagyja
el pihenő helyét; többnyire felrajanak, néhányszor ismét levágódnak
a nád közé s csak azután repülnek nagy sebtiben legelő helyeikre,
szőlőéréskor pedig a szőlőkbe.

Tápláléka főképpen rovarokból, álezákból, apró csigákból, szöcs-
kékből, kukaczkból, hernyókból, nyüvekből, legyekből, gilisztákból,
lótétűkből, pajorokból, de gyümölcsökből, bogyókból, szükségben mag-
vákából kerül ki. A mezőgazdaságnak rendkívül sok hasznot hajtának,
mert sereges életmódjukkal kiadóan pusztítják a rétek, legelők, szántó-
földek veszedelmes apró ellenségeit, különösen a szöcskét, sáskákat,
kis meztelen csigákat, csimaszokat, a *Pieris brassicae*, *Agrotis*-, *Didyma*-,
Hadena-, *Strigilis*-, *Hepialus*- és *Charaeas*-fajok hernyóit s ezek petéit.
Az erdőben szintén csak hasznosan működnek, mert temérdek csere-
bogarat, ormányos bogarat emésztenek el, a legelőn pedig marhát, juhot
megszállnak s a nyüvektől tisztogatják; erre vonatkozik bizonyos tátogásuk,
a melylyel a szórt, illetőleg a daganatot bontogatják. A jószág szivesen
tűri műtévéseiket. Nem kicsinylendő, hasznos voltuk megítélésénél, az a
körülmény sem, hogy nagy számban a gazdasághoz szoktathatók vagyis
költő ládikákkal 50 vagy 100 párt is — a szerint mekkora a birtokunk —
magunkhoz telepíthetünk, melyek azután a szónak teljes értelmében
megtisztítják a környéket minden ártalmas rovartól, féregtől. A külföldön
számtalan helyen tapasztalhatjuk ezt; itt az ideje, hogy kövessük
a jó példát. (L. I. köt. 53. kép.)

De mint minden fénynek árnyéka is van, a seregélyek sem hiba
nélkül valók — már t. i. a gyümölcs- és szőlőtermelő szempontjából.
Mert szó a mi szó, a gyümölcsöt nagyon szeretik, s a szőlőket szüret
előtt sok vidéken oly felhőszerű rajokban látogatják, hogy védekezés
nélkül termésünket tönkre tehetnék. A madárijesztőket hamar megszok-
ják, azért nincs más mód a hivatlan vendégek elűzésére, mint kereplők-
kel, lövöldözéssel naponként többször, kitartóan ijeszgetni őket. Irtásra
azonban ne vetemedjünk, mert ne felejsük el az erdő- és mezőgazdákat,
kik úgy tekinthetik, mint egyik legigazabb szárnyas barátjukat. Még egy
helyi és időszakos kártételét sem hagyhatom említés nélkül; u. i. a
Hanyásban értesültem arról, hogy bizonyos nádasokban az ősszel

* 1897 szeptember 22-én este láttam a Fertő nádasaiiba vonuló roppant sereget, mely bec-
lésem szerint 1 kilométer hosszú volt, szélessége pedig akkora, hogy legalább 100 seregély repült
egymás mellett. Nem túlzás, ha számukat százezerre becsültem!

éjjelező ezernyi ezer seregély a nádat annyira összetördelte és rontotta, hogy egyes nádbirtokosok jövedelme e miatt tetemesen megrövidült. Beszéltek több száz forintnyi kárról. A védekezés itt is csak az lehet, mint a szőlőkben: riasztás, lövöldözés.

XLII. CSALAD.

PINTYFÉLÉK.

FRINGILLIDAE.

Általában kicsiny madarak, valamivel nagyobbak vagy valamivel kisebbek, mint a veréb. Csőrük rövid, rendszerint kúpalakú, hegyes csúcsban végződő, néha erős, tömött, íves ormú, sőt egyeseknél a kávák hegye túlfejlődve egymást keresztezi. A kávák egyenes élűek, azaz fogszerű kivágás nincs rajtuk. Első evezőjük egészen elcsenevészedett, a kézcsontjukra kilencz evező támaszkodik. Főleg erdőkben, kertekben, gyümölcsösökben, mezőket és utakat szegélyező fákon, egyesek nádban is élnek. Fészköket hol a földön, hol a fákon magasan, sőt némelyek oduban, többnyire csinos, szabályos csészعالakban rakják s öt — ritkán egyszínű — tojást tojnak. Költés alatt a párok bizonyos kiválasztott s féltékenyen őrzött területet foglalnak le; azután társaságba verődnek, még pedig nem ritkán rokonneműek és fajúak is vegyesen. Hangjuk kellemes, sőt szép. Leginkább magvakat esznek, fiaikat azonban sokan kizárólag rovarokkal táplálják föl.

A. ALCSALÁD.

PINTYÉK.

FRINGILLINAE.

A csőrtő körül nincsenek serteszálak, a kávaélek végig egyenesek vagy mérsékelten ívesek.

120. NEM:

VERÉB.

PASSER *Briss.* 1760.

Szinezetök szürke és barna; hátuk többnyire sötétebb hosszanti foltokkal tarkított s a hímek toroka fekete. E nemnek typusa a házi veréb.

Oduban költenek, kivételesen szabadon, tojásaik fehéres alapon szürkés és barnás foltocskákkal borítottak.

A HÁZI VERÉB.

Passer domesticus (L.) 1758.

[*Fringilla domestica* L. — *Pyrgita domestica* Cuv., BRHM.]

Népies nevei: pirip (Szt. Ágotha, Fehérm.); esuli vagy csuri (Fehérm.); bazsar (Fonyód).

Jegyei: az *őreg hím* pofája szürkésfehér, *fejbubja szürke*, oldalt gesztenyebarnán szegve; a *tojó különbözik a hím*től, *torka nem fekete*, szemsávolya agyagsárgás.

Leírása. Nem szükséges bővebben ismertetni e madár külsejét, mert mindenki ismeri, azért csak arra figyelmeztetek, hogy az *őreg hím* télen némileg más színezetű, mint nyáron, a mennyiben *ekkor fekete torokfoltja*, fehér, keskeny félholdszerű foltokkal tarkázott, a *gesztenyebarna szín* pedig, mely nyáron szemei mögött és nyakán (felülről nézve) igen élénk, inkább szürke; hátának alapszíne is sárgás rozsdabarna, nem gesztenyeszínű; csőre pedig sárgásbarna szaruszínű, ellenben nyáron kékesfekete. A *fiatalok* a *tojóhoz* hasonlítanak, de kopottabbak s szájzugok sárga.

Mértéke: H. 14·7—15; Sz. 7·4—7·9; F. 5·8—5·6; L. 1·9—2; Cs. 1·2—1·4 cm.

A veréb, a szárnyas világ ez igazi proletárja, legismertebb, legközségesebb tagja, egész Európában és Ázsia jó részében el van terjedve s a hol az ember lábát megvetette és gabnát is termeszt, ott *alig fogjuk nélkülözni*. Afrika északi részein is otthonos, sőt betelepítve Észak-Amerikában,* Ausztráliában és Uj-Zeelandon is elszaporodott. Olaszországban a verebek színezete némileg eltérő, a mennyiben fejök bubja egészen gesztenyebarna, mellök felső része pedig fekete, világos tollszegésekkel [*Passer italiae* VIEILL. 1816 (cispalina TEMM. 1820)]. A kis-ázsiai, észak-afrikai és spanyolországi, de a Balkán félszigeten is előkerülő *berki verebek* [*Passer hispaniolensis* TEMM. (salicicola VIEILL.)] inkább mocsaras füzesekben, nádban tanyáznak s a közönségestől annyira

* 1850-ben vitték át az elsőket Brooklynba (New-York mellett), ezek azonban elvesztek; de 1853-uból hoztak verebeket, melyek oly annyira elszaporodtak, hogy 1870-ben a keleti államokban mindenfelé közönséges számba ment.

ban különböznek, a mennyiben fejük és tarkójuk vörösbarna, válluk és hátuk fekete, világosabb tollszegélyekkel, a szemsáv fekete, pofák, nyakoldalak fehérek, az alsó test sötéten sávolt.

Mindenütt hol házak; falak vannak s a közelben kertek, gabona földek terülnek el, néha kellemetlen sokaságban tanyázik s folytonos csiripelésével, kihívó magaviseletével az utcái gyerek figyelmét csak úgy magára vonja, mint azét is, ki minden egyébre gondol, csak madarakra nem. Egész éven át hűségesen kitart lakásaink környékén, akaratlanul is lépten-nyomon beléje botlunk az udvaron, kertben, szemétdombon, háztetőn, utcán, mezőn stb. Kotnyeles, könnyelmű, szemtelen, e mellett ravasz, eszes állat s a mint ilyen «svihákhoz» illik, nemesebb tulajdonságok nélkül szűkölködve, a percznek él. Jelleme több, mint századvégi. Inगतag, csak az élvhajhászatban, anyagi érdekek kielégítésében következetes. Hevesvérűsége számtalan léha kalandokba ragadja, a mi erkölcsösségére nem a legjobb világot veti. Az emberhez való szoros viszonyának tanulságait jól kihasználja s megjegyzi: bizalmas, tolakodó, mikor nincs mitől tartania, máskor meg félénk, óvatos; minél tapasztaltabb, öregebb lesz, annál inkább. Értelmi fejlettségének bizonyosságait lépten-nyomon megfigyelhetjük. A társaságot szereti, de önzését, egyéni érdekeit sohasem felejt el, azért czivakodó, más bajából — még ha avatatlanul is — előnyöket szerez magának, gyengébbek ellenében kiméletlen, gögös, csak úgy mint a hatalmasabbakkal szemben sunyi és kitérő. Akár bőségben él, akár szűkséget szenved: kedélye egyformán vidám, s ábrázatja nem változik. Ebben is hasonmása az igazi «világfiaknak», kik egyik nap teli erszénnyel csak oly képpel járnak, mint a másikon üressel. Szívós természetök nem egyhamar törik meg. Tisztességre nem sokat adnak, a becsületnek is inkább csak látogatát őrzik, hangoztatják anélkül, hogy szorosán ragaszkodnának hozzá. Modoruk — s ebben nem «világfiak» — nyers, parasztos, mint megjelenésök sem finom. A földön nem lépkednek, hanem ugrálnak, az ágak közt is többnyire nyugtalanok, csak ha egymagukban vannak, ülnek tovább egy-egy helyen hetykén csiripelve, megvetve, lenézve környezetüket. Reptük sebes, gyors szárnyesapású, de nem könnyed.

Alig olvadt el a hó, az első melegebb napsugarak fellobbantják bennök a szerelem szikráját; hangos csiripelések, elkeseredett veszekedések — miközben a vetélytársak gyakorta a földre hullanak — hirdetik a párszerzés idejét. Fészkeket többnyire jó magasan, hol valami hasadékba, falilyukba, padlásgerendázat vagy a házak ékítményeinek rései közé s egyéb helyekre rakják, néha azonban megszorulva, szabadon, fákra is fész-

kelnek. Hogy a ^{házi} molnárfeleske fészkeit is szeretik lefoglalni, eléggé ismeretes; bitorlását a kicsüngő szalmaszálak szokták elárulni. Néha egy-egy fán több pár, sőt alkalmas helyeken — különösen házak, nád- és szalmafödelében — valóságos telepekben szaporít. Aránytalan nagy fészke szalmából, tollakból, szőrökből, czérnából, pamutból, kóczból s mindenféle lim-lombból összehordott meleg tákolmány. Fészkealja 5—6 tojásból szokott állni, melyek rendes alakúak, fehér alapon szürkés és vörös-barnás foltocskákkal behintettek; általában meglehetősen változók.

Tojásmérték: *H.* 21—23·6; *Sz.* 14·5—16·5 mm.

Márczius végén már letojnak s áprilisban javában kotlanak. Évenként azonban 2—3-szor is költenek. A fiókák 13 nap alatt kelnek ki. Otthonát, családi életét nyíltan kitárja, nem rejti el. Ott ül a «kanveréb» háza portáján, akár csak azok a bizonyos, falusi házaink előtt nyugodtan pipázó alakok, kiknek arczáról a háziur kényelmes önmegelégedése sugárzik, az a kifejezés, mely mást alig mondhat, mint: «Itt én vagyok ám az úr!»

A költésben, a fiókák nevelésében hím és tojó egyformán kiveszik részökét: e tekintetben szemrehányással nem illehetjük. Már hogy azután házasságuk minden ízében kifogástalan és példás-e? azt nem akarjuk erősíteni. Hogy hűségök nem rendíthetetlen, valószínű. Búslakodást nem ismerve, vesztett párjukat is hamar felejtik: gyászév, özvegyi keserv előttük teljesen idegen fogalmak. Kísérletképpen egy verébpárból ellöttem a hímét; a délelőtt megözvegyült tojó délutánig már más férjet szerzett magának. A következő napokon ismétettem ezt s még három hímét löttem el a fészek bejárójából. A tojó mindig fél vagy legkésőbb egy nap alatt szerzett magának új hitvestársat.

Tojásaikat sem féltik valami nagyon s ha fészkeket bolygatjuk is, nem egy könnyen hagyják azt el; ha pedig egy-egy tojásukat elveszszük s ezt nap-nap után ismételjük, tovább tojnak, mint a jó tyúk.

Estéenként bizonyos védett s éveken át megtartott helyekre járnak aludni s itt sokszor roppant számban gyülekeznek össze. Sűrű borostyánnal, felfutó növényekkel borított falak, áthatatlan bokrok, sövények, padlások, repedések, dús lombozatú, gazdag ágazatú fák s hasonló helyek azok, melyeket legszívesebben választanak hálótanyául. Télen kéményekben, pajtákban szintén szívesen elülnek s molnárfeleske fészkekben is. Éjjeli tanyájukra rendszeren szürkületben húznak, mikor is csapat csapat után vágódik le a sűrűbe, ágakra s éktelen csiripeléssel tölti be a környéket, míg csak végleg el nem pihennek. A főváros «Erzsébet-tere» remek példája ilyen alvó helynek, de nemcsak látványosság.

hanem csapás számba is megy, a miről e tér környékén lakó családok beszélhetnek. Annyira makaesul ragaszkodnak az ilyen kiválasztott háló-tanyához, hogy nem lehet őket onnét egykönnyen elűzni.

Nagyobb városokban a szénraktárokban, kéményekben tartózkodó verebek egészen kormosak s feltűnők. Habár a rendnek, tisztaságnak nem valami kényes barátai, mégis gyakran fürdenek vízben, porban egyaránt. Tartásuk sem feszes, szárnyukat többnyire kissé lelógatják s hanyagul hordozzák.

A kirepült fészekaljok többnyire csapatosan járnak s ezek a csapatok ősszel néha igen felnövekedve látogatják a gabna földeket, szőlőket. A hol biztos élelmet tudnak, azokon a helyeken rendszerint minden nap bizonyos órákban vagy többször is, megjelennek.

Táplálékuk igen sokféle, hamar megelégesznek valamivel s éppen nem válogatók. A szemetet, hulladékot csak oly mohón keresgélik össze, mint a hogy az édes gyümölcsökből nyalakodnak, s a gabnát és magvakat, növényhajtásokat, rügyeket, rovarokat, hernyókat, legyeket stb. falatozzák. Mégis legfőbb eledelök a gabona, fiókáik táplálásában meg a rovarok — a többi azután jön. A míg gabonát találnak, alig törődnek más étellemmel; a kalászokat letördelik, a kéréket megdézsmálják, a pajták, magtárak, kazalok rendes vendégei s károsítói. Mivel tömegben s ugyanarra a helyre nap-nap után ellátogatnak, a mezőgazdát érzékenyen megrövidíthetik. Nem csoda hát, hogy a tót ember így sóhajtott fel «aranykalászszal ékes» Alföldünkön, látván a garázda verébesapatokat a buzán:

«Boldog zország tót zország! nincs ott veréb»

a mire persze a magyar ember sem maradt felelettel adós, s találóan oda vetette foghegyről:

«De búza sínes ám!»

Tompa sem felelheti el zsványkodó falatozásukat s méltán panaszkodik reájuk:

«Elnézem a jó magvetőt:
Olyan rögs kemény a föld!
De ő mégis csak szántogat,
Remélve dús kalászokat.
S ha sárgulnak kalászaí:
Veréb pusztítja, vágja ki!»

Tavaszszal, ha gabnához nem jut, dudva- és egyéb magvakat is eszik, de hernyókat, rovarokat, bogarakat, férgeket, pilléket és cserebogarakat is fogdoz, pusztít. A gyümölcsfákon kivált a *Geometra brumata* hernyócskákat

szedegeti. A fiókákat részben szintén rovartáplálékkal nevelik föl s az első költést majdnem kizárólag. Későbbi fészekaljoknak azonban, mikor tejes a gabonaszem, ezt is hordanak. Megfigyeltem, hogy az első pár nap alatt tisztán csak rovarokkal etették kikelt fiókáikat, de azután már a gabonaszem majdnem minden egyebet kiszorított élelmök sorából. A kertben, gyümölcsösökben sohasem támadnak elhatározó erővel a fák ellenségeire s a rovarcsapást, hernyószaporodást korántsem gátolják meg, legföljebb alig észrevehetően korlátozzák. E mellett — mint kétségtelenül tapasztaltam — a gyümölcsfák, cserjék féregmentes virág-bimbócskáit, rügyeit is lecsipdesik, s nem csak kivételesen teszik ezt, hanem rendszeresen, úgy hogy védekezni kellett ellenük. Még egy rossz tulajdonságukat is szóba kell hoznom, t. i. hogy ott, a hol befészkelődhetnek, békésen élhetnek s elszaporodhatnak, más kellemes, szép, énekes és hasznos madarakat elriasztanak, kiszorítanak; az oduban fészkelők elől pedig az alkalmas üregeket, kiakasztott költőládikákat elfoglalják, csak úgy, mint a molnárfecske fészkeket is.

Hogy a gyümölcstermést, különösen a cseresznyét, szőlőt is rendszeresen rongják, károsítják, szintén meg kell említenem. A méheket is, főleg a leszállókat — mint többszörösen megfigyeltem — gyakran fogdossa, s fiókáit is eteti velük. Összefoglalva mindezeket, azt mondhatjuk, hogy gazdasági értéke bizony nem sok van. Az évnek jó részében, ott, a hol nagyon számos a mezőgazdának tisztán csak kárt okoz; az erdőszre egészben véve közömbös; a szőlőgazdának káros, a gyümölcstermelőnek és kertésznek, néhány hónapig hasznos vagy közömbös, esetleg káros. Ott, a hol igen nagy számban él, kellemetlen és káros tulajdonságai előtérbe lépnek, ellenben a hol gyérebben tartózkodik, közömbös. Annak a sok vitatkozásnak tehát, mely a veréb káros és hasznos voltát s a vele szemben követendő magatartásunkat illette, eredménye általánosságban az, hogy egyes veréb vagy kisebb számú helyenként közömbös, esetleg még költéskor hasznos is, elszaporodva s túlságosan elhatalmasodva azonban inkább ártalmas. Hogy nem méltatlanul éri őt ez ítélet, bizonyítja az Egyesült-Államok gazd. ornithologiai állomásának vezetője is, ki a betelepített verebeket egyenesen «átoknak» mondja, melyek közérdekből irtandók. A mi viszonyaink közt is gabnaéréskor, ősszel, tizedelhetjük őket s gyümölcsfákon, mák-, borsó-, kender-, köles stb. földelken bizony erélyesen védekeznünk kell ellenük, vagyis minden esetben, mikor károságuk nyilvánvaló. Inkább legyen kevesebb belőle, mint több; olyan siheder, a ki Amerikában sem javult meg, nem sok kiméletet érdemel.

A MEZEI VERÉB.

Passer montanus (L.) 1758.

[*Fringilla montana* L. — *Fr. campestris* SCHRANK. — *Passer montanina* PALL. — *Pyrgita montana* CUV. — *Pyrg. campestris* BRHM.]

Jegyei: kisebb, gyengébb termetű, mint az előbbi; a hím, tojó és fiatalok színezete nem különbözik, legföljebb az utóbbiak kopottabbak s a tojók fekete torokfoltja kisebb; egyébként színezetök hasonlít a házi veréb hímjéhez, csakhogy szárnyukon az alsó fehér harántsáv élesebb, fejök búbja pedig egészen csokoládészínű, fültájékukon fekete folt van s nyakuk oldalain örvszerű fehérrajzolat, mely azonban a tarkó alatt meg szakad.

Mértéke: *H.* 13·9—14·2; *Sz.* 6·6—7; *F.* 5—5·4; *L.* 1·8—1·9; *Cs.* 1·1—1·2 cm.

Európa legnagyobb részét lakja s Ázsia mérsékelt, úgy meleg övében is honos. Nem ragaszkodik annyira az épületekhez, mint a házi veréb, habár nem is kerüli azokat, sőt néha meg is telepszik rajtuk. Mégis inkább erdőszéleken, ligetekben, gyümölcsösökben, fasorokban van otthon s favodvakban költ. A rétisas fészkekben — egész telepekben — szintén felüti házi tűzhelyét. A hegységben valamivel magasabbra nyomul mint előbbi, de a havasokon, fenyőerdőkben nem akadunk reája. Leggyakoribb a falvak táján, kertekkel, fűrészetekkel váltakozó gabonatermesztő vidékeken. Életmódja, szokásai, képességei nem igen ütnek el a házi veréb sajátosságaitól, legföljebb valamivel fürgébb mozdulatu, élénkebb, vékonyabb szavu. Ő is többször fészkel évenként s 3—5, fehér alapon szürkés, barnás foltocskákkal, vonalkákkal sűrűen borított tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 18—20·5; *Sz.* 13·5—14·5 mm.

Költés után a kirepült fészkaljak nagy csapatokba állnak s a gabonaföldeket látogatják. A cseresznyét, szőlőt, borsót nem igen dézsmálják, fiókákat tisztán rovarokkal etetik, csirázó magvakat, finom növényhajtásokat nem bántanak s a rovarokra, hernyókra tavasszal épp úgy reátámadnak, mint a házi veréb. A gabonaföldeken azonban, szérűskertekben, magtárak körül káros, kertekben, gyümölcsösökben inkább közömbös.

121. NEM:

MEGGYVÁGÓ.COCCOTHRAUSTES *Briss.* 1760.

Izmos, erős, zömök termet, aránylag rövid fark s különösen túlságos vastag, feltűnő erős csőr, nemkülönben sajátos alakú másodrendű evezők jellemzik őket. Ezek hegye, külső szélükön, hajlott kertikés alakú, belső szélükön pedig ~ alakban kivágott.

A MEGGYVÁGÓ.*Coccothraustes coccothraustes* (L.) 1758.

[*Loxia coccothraustes* L. — *Coccothraustes vulgaris* PALL. — *Fringilla coccothraustes* MEYER. — *Cocc. deformis* KOCH. — *Cocc. atrigularis* MACG. — *Cocc. europæus* SWAIN.]

Népies nevei: vasorrú; kosorrú veréb (Debreczen); magnyító; vasorrú pinty; cseresznyemadár (Udvarhely); megymagtörő (Szilágym.).

Jegyei: jóval nagyobb, erősebb mint a veréb, *rendkívül* aránytalan, *nagy csőre* minden más madarunktól megkülönbözteti.

Leírása. Az *öreg hím*: fejbúbja, pofái fahéjbarnák; hátsó nyaka szürkés; háta sötét gesztenyebarna; faresikja és középső farktollai sárgás fahéjszínűek; torokfoltja, a csőr tövének szegése, a szem és csőr között levő sáv fekete; az elsőrendű evezők belső felének közepén fehér folt, egyébként az evezők feketéskékek, ibolyás érczfénynyel (mint a vetési varjunál), a nagyobb szárnyfedők elől szürkésfehérek, némi barnás árnyalattal, mely hátrább mindinkább elnyomja a fehéres színt. a kis szárnyfedők barnásfeketék; farkalja fehér, némi agyagsárgás árnyalattal; az egész alsó test szürkésibolyás és fahéjbarna színek keveredését mutatja; a fark fekete, hegyén és különösen a tollak belső felén fehér folttal, mely a szélső tollakon legnagyobb, a középsőkön legkisebb; csőr világos kékesszürke, a kávák élei és az alsó káva közepe hússzínű; a lábak barnás hússzínűek, szürkésbe játszó; szemei világos rózsaszínűek vagy fehérek. A *tojó* alsó teste világos, fehéresszürke, az evezők külső széle hamuszürke, a fejbúb szürke, a pofák szürkés agyagbarnák, legbarnább a tarkó és a szemek mögött levő rész; szemei barnásak. A *fiatalok*: fejbúbja olajsárgás, sötét foltocskákkal; a torok fakósárga, hátuk

kávébarna, alsó testök szennyes fehér, oldalai rozsdásbarna árnyalattal és sötétebb harántfoltokkal, szemök szürkésfehér.

Mértéke: *H.* 17—18; *Sz.* 10·1—10·9; *F.* 5·2—6·2; *L.* 2·1—2·2; *Cs.* 2—2·3 cm.

Kivéve a Sarkkörbe eső tájakat, egész Európában előfordul, átterjed Ázsia szomszédos részeibe s Algériában is találták. Magyarországon elég közönséges, habár, mint mindenütt, korántsem minden vidéken. Legszámosabb a lombdőkben, kivált bükkösökben, tölgyesekben, és nagyobb angolkertekben, ligetekben, melyek gyümölcsösökkel határosak. Őszel levonulnak a kertekbe, házak környékén tenyésző bogyós bokrokra, fákra, de már nyáron is elkószálgatnak a pirosló cseresznyefákra. Télen egy részök — ha igen zord az idő — délebbre húzódik s a tavasszal tér csak vissza. Legszivesebben a magas fák koronájában, a lombok közt ugrál vagy a fa tetejére telepszik, éles: *zix*, *tix*, *pix* szavát hallatva, a mit vontatott *zű*, *zűé* szótagok követnek. Meglehetősen bizalmatlan természetű s hosszabb ideig nem marad egy helyen, hanem hamar kereket old. Repte gyors, surrogó, de bizonyos megerőltetés benyomását kelti. Repülve is gyakorta hallatja pisszegő, átható szavát. Áprilisban fészkel. Fészket hol embermagasságban, hol 10 méternyire a föld színétől gyümölcsfákra, erdei fákra rakja. Meglehetősen lapos alkotmány ez; burka vastagabb, csészéje finomabb ágacskákból, gyökérszálaecskákból van építve, melyek közt egy-egy kis mohadarabot, néhány száraz fűszálat, szőrt is található. Májusban 4—6, halványzöldes alapszinen, ritkásan álló hamuszürke és sötétbarnás foltocskákkal, karczokkal, erekkel tarkázott tojást rak, melyeket a tojó két hét alatt költ ki.

Tojásmérték: *H.* 21—26; *Sz.* 16—18 mm.

A szárnyra szabadult fészkaljak nem szélednek el, hanem egy ideig közösen látogatják a magvas, gyümölestermő fákat. Későbbben is két-három darabból álló — ritkán nagyobb — laza társaságokban, vagy pedig csak egyenként járnak. Más madarakkal, sőt rokon fajúakkal sem törődnek, mert életmódjuk, táplálkozásuk egészen különleges lévén, közös érdekeik úgy sincsenek. Első sorban ő is magevő ugyan, mint a többi pinyek, csakhogy nem annyira finom magvakat, mint inkább kemény, csontos gyümölcsmagvakat kedvel. Erős csőrével — mint azt más helyt (L. I. köt. 61. lap) már ismertettük — könnyű szerrel szétzúzza ezek héját, hogy a tulajdonképpeni lágy belsejüket elkölthesse. Kivált a cseresznye magvait szereti ropogtatni, nemkülönben a bükkmagot. Bogyómagvakat szintén szivesen falatoz, kivált a vörös som (*Cornus sanguinea*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), madárcseresznye, galagonya, vörösberkenye s egyéb fa- és cserje

magjait. A gyümölcs «husát» nem eszi meg. Szükség esetén növénymagvakra fanyalodik s tavasszal a fák rügyeit is lecsipdesi. Rovarokat mellesleg szintén fogdoz — különösen költés idejében — sőt hernyókat, bábokat, álcákat is. Fiókáit kezdetben leginkább lágy rovarélességgel táplálja s lassanként szoktatja őket keményebb magtáplálékra. Ott, a hol nagyobb számban él, a magtermésben csak úgy, mint a cseresznyefákon kárt okozhat s ilyenkor a rendesen meglátogatott helyekről el kell őket riasztanunk. Egészben véve azonban inkább közömbös madárnak mondhatjuk, mert oly nagy számban sehol sem fordul elő, hogy érezhető kárt vagy hasznot tehetne az embernek.

122. NEM:

PINTY.

FRINGILLA L. 1758.

Ide tartoznak a család jellemző fajai. Valamivel karcsúbb termetűek, mint a verebek, kellemes, erős hangúak, színezetök élénk, de nem rikító, szárnyuk többnyire tarka.

A HAVASI PINTY.

Fringilla nivalis L. 1766.

[*Fringilla saxatilis* KOCH. — *Plectrophanes fringillioides* BOIE. — *Montifringilla nivalis* BRHM. — *Orites nivalis* KEYS. & BLAS. — *Chionospiza nivalis* KAUP.]

Jegyei: nagyobb, mint a háziveréb; feje sötét hamuszürke; az öreg hím torokfoltja fekete; háta sötétbarna; a nagy evezők barnásfeketék, a többi szárnytollak majdnem mind fehérek; alsó test szürkésfehér; a középső két farktoll fekete, a többi fehér, csak hegye fekete; nyáron a esőr fekete, télen viaszsárga; szem sötétbarna; lábak barnásfeketék.

Mértéke: *H.* 16—16·9; *Sz.* 11·5—12·1; *F.* 7·5—7·8; *L.* 2·1—2·3; *Cs.* 1·3—1·4

Közép-Európa havasaiban fordul elő. A kaukazusi példányok eltérnek a nyugotiaktól, a mennyiben fejök barna s alsó testök fehérebb (*alpicola* PALL.). Hazánkban ritka, habár több adatunk bizonyítja a Kárpátokban való előjvetelét. Így a Közép-Kárpátokban Vereskő vidékén, a Felkavölgyben, csapatokban látták és lőtték néhányszor s Késmárkon is fogták. Egy 1869-ből

való példány a szepes-bélai madárgyűjteményben, szintén a Kárpátokból került; ugyancsak Sz.-Bélán 1873-ban is fogtak egyet. Zakopanén 1876. márczius 21-én KOCYAN főerdész fogott egy ♀-t, mely gyűjteményébe utott. PETÉNYI szerint 1833, februárius havában, a trencsényi hegyekben mutatkozott.* A Nemzeti Múzeumban két ♂ példány van; az egyik Oraviczról, a másik a Felka-völgyből. GRUNACK a Bucsesen állítólag fészkelve találta 1891 június 21-én; illetőleg egy fészket tojásokkal talált ott, melyeket mint e madárfajéit határozott meg.

A FENYŐ PINTY.

Fringilla montifringilla L. 1758.

[*Fringilla flammea* BES. — *Fr. septentrionalis* BRHM.]

Népies nevei: borpintyőke; nikovicz; klikovicz.

Jegyei: pintyőke nagyságú; hátának alsó fele középen fehér, szélein fekete; mellének közepe és hasa fehér; alsó szárnyfedői a hónaljban sárgák; szárnya fekete-fehér, sárgás és rozsdás tarkázatokkal; az alsó test oldalain feketés cseppalakú foltok; 1-ső evező hosszabb, mint a 4-ik; a szélső farktoll külső töfele s hegyének belső széle fehér. Őszszel — nyáron nem fordul elő nálunk — begye és melloldalai rozsdaszínűek. A *hím* feje fénylő kékesfekete, úgy nyaka (felül) és hátának felső fele, mely színezet őszszel és télen rozsdásbarna tollszegésekkel tarkázott. A *tojó* és *fiatalok* fején, nyakán, hátán még inkább elnyomják a szürke és barnás tollszegések a fekete alapszint. Csőre (őszszel és télen) sárga, csak hegye fekete; szeme sötétbarna, lábai sárgásbarnák.

Mértéke: *H.* 15·1—16·2; *Sz.* 8·6—9·7; *F.* 6·3—7; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1·3—1·4 cm.

Hazája Európa és Ázsia északi részeire terjed. Skandináviában legdélibb fészkelő helyei alig vannak a 60° é. szél.-nél, Szibériában pedig az 50° é. szél.-nél délebbre. Télen mérsékeltébb övek alá, földrészünkben a Földközi-tenger partvidékeig, levonul. Ilyenkor nálunk is rendszeren jelentkezik, pintyek és sármányok közé elegyedve, többnyire csapatosan. Néha ezek a csapatok roppant számra növekszenek, különösen novemberben és februárban, mely időben java vonulásban szoktak lenni. Régen figyel-

* Idevágó adatok: Mitth. Orn. Ver. Wien 1882. 102. l. — Sitz.-Ber. d. Ver. f. Naturk. Pressburg 1857. 27. l. FRIVALDSZKY: Aves Hungariae 84. l. — Orn. Jahreshb. von Oestr.-Ungarn 1882. l. 132. l. — Aquila 1897. 264. l.

met keltettek ezek a vándorseregek s már a «Magyar Hirmondó» 1794-ben így ír róluk: «Kassa, Böjtmáshavának 7. napján. A mult februárius közepe felé elkezdvén, csaknem egész végéig, majd minden napon láttatott által kelni, Isten tudja honnan, városunk felett az apró madaraknak számlálhatatlan sokasága... Homályosságot vetett a nagy sűrűség, valamint a sáskák tömött tábora. Bámult s iszonyodott az ember e szokatlan s csak végét nem érő költözésen. Ki győzné leírni, kinek-kinek ez alkalmatossággal tett itéletét, jövendölését...» Megmondja azután a közlés, hogy *nikoviczok* vagy *klikoviczok* voltak ezek, mely a mi madarunknak tótba és németbe is átment neve. Atyám is tanuja volt Kőszegen ilyen tömeges vonulásuknak s mint írja, majdnem egy óráig suhogva folyton jöttek — s hajtóvadászatón lévén — állása körül az egész erdőt megszállták. Nálunk tartózkodása alatt kezdetben erdőkben — főleg fenyvesekben — található, majd a szőlőkben, kertekben, gyümölcsösökben, pajták körül, országutakon, mezőkön, hol verebekkel, sármányokkal jár táplálék után, mely különböző magvakból áll. Hazájában azonban rovarokat is eszik s fiókáit is azokkal tartja. A mezőkön, szőlőkben, kertekben igen sok dudvamagot emészt el s kiválóan hasznos, erdőkben — ha nem nagy mennyiségben jelentkezik — közömbös, de ha tömegesen s huzamosabban tartózkodnak ott a vendégeskedő csapatok, a fenyő- és bükkmag termésében károkat okozhatnak.

AZ ERDEI PINTY.

Fringilla coelebs L. 1758.

XXIII. tábla.

[*Fringilla alpestris* BRHM. — *Fr. nobilis* SCHRANK. — *Fr. hortensis* BRHM.]

Népies nevei: pinytőke; szemeti pinyt (Erdély); árva pinyt; siró pinyt; csicsimé madár (Baranya m.); borpinytőke (Baja).

Jegyei: szárnyán két fehér haránt csík, az alsó keskenyebb, sárgásba hajló. Az öreg hím fejebűbja, nyaka hamuszürke; háta gesztenyebarna, farsikja s a hát alsó része is sárgászöld; alsó teste egészben vasderes (barnába játszó halvány megyszínű); a szárny főszíne barnásfekete, fehéressárgás, sárgásszürke tollszegésekkel, főleg az evezők külső szélén; a fark szürkésfekete, a két szélső toll túlnyomóan, a következők csak részben — hegyük belső felén — fehérek; csőre tavasszal kékes palaszínű, őszszel világos barnás hússzínű; szemei sötétbarnák; lábai szenyves hússzínűek. A tojó főszíne fölül zöldes szürkibarna. alul fakó

szürkebarna, legvilágosabb a torka. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de piszkosabbak, alsó szárnyfedők olajbarnák; a hímek melle vörnyeges árnyalatú, szárnyuk sötétebb.

Mértéke: *H.* 15—16; *Sz.* 8·5—9·3; *F.* 6·3—7·2; *L.* 1·8—2·1; *Cs.* 1·2—1·4 cm.

Mindnyájan ismerjük őt a csengő szavú, vidor kedvű, erdeinket és kertjeinket annyira élénkítő pintyökét, mely az év legnagyobb részét nálunk tölti, habár telente csak kisebb számban, mert legtöbbje elmene-kül a zord idő inségei elől délibb vidékekre. Különösen a tojók érzékenyebbek s kemény télszakán alig láthatók. Vonuláskor a hímek és tojók is — éppen kényességük különböző foka miatt — külön-külön utaznak, ritkán elegyesen. A mint nálunk majd mindenütt, úgy egész Európában is általában közönséges madár, de a Sarkkörön túl csak Skandináviában hatol föl, egyébként a 62° é. szél. köre elterjedésének határa. Ázsia szomszédos részeiben s Észak-Afrikában is előkerül itt-ott, utóbbiak hímjei azonban — több kutató szerint — alul nem oly megyszínűek, inkább ibolyásak és pofáik hamuszürkések. A színezet e két eltérő szélsősége között azonban átmeneti alakok is vannak s azért az utóbbiakat inkább csak fajtának tekinthetjük (*Fringilla coelebs spodiogenys* Br.).

Alig serkedt ki a sárga libávirág és a hóvirág fehér csengetyűje, a téli álmukból éppen csak ébredező lombos fákról elsőnek a pintyöke messze csendülő, határozott énekstrófája hirdeti a születés, életrekelés évszakának beköszöntését. Néha még télen is, mikor kivételesen enyhe, napos idő jár, kezdi csicsergését, mely azonban még akadozó, kevésbé gördülő, mintha csak tanulgatna. Nincs még «hangulatban», nem lobbant még fel benne az az örök, mindent átalakító, mindent megmelegítő, jeget olvasztó láng — az erők ereje: a szerelem. De ha fájának «szép neme» is visszaérkezett a régi otthonba, nincs az a hatalom, mely visszafojthatná érzelmeit. Hevesebben, lázasabban dobog az a kis madár szív, mely lüktető indulatait nem tolmácsolhatja mással, mint hangjával, dalával. Márcziusban mindenfelől fülünkbe száll a pintyek dala s még inkább áprilisban, mikor a virágzó gyümölcsösökben, zöldelő, fészlő erdőkben sétálunk; nemcsak a síkságon, a hegyek közt is, kivált a lombosodó bükkösök égnek törő ágairól. S minő friss, kedves ez az ütemes dal, mely a csendes lombosátor árnyékos tereit betölti! Csupa szenvedély, felindulás. Egész lényök izgatott. A vetélytársak elkeseredett viaskodásban mérik össze erejüket, egymást csipkedve a földre bukfencveznek, annyira önfeledten, hogy majdnem kézzel megfoghatjuk őket. Később is,

$\frac{3}{4}$

ERDEI PINTY
FRINGILLA COELEBS L.

KENDERIKE
CANNABINA CANNABINA (L)

mikor már az otthon meg van alapítva, féltékenységek folyton éber, s nem tűrik, hogy idegen madár közeledjék házuk tájára. Félelmöket *khrrü*, *trrrü* hanggal jelzik — csak ha bizalmatlanságuk megnyugodott, hallatják esendülő, a szénczinege hívogatójához hasonló, de erősebb *pink*, *pink*-jüket. Nevét is ettől kapta, mert a nép fülébe vette magát ez a hang. Nem esoda ha versecskében is él vele a magyar, mikor kedvesét hasonlítja madarunkhoz:

«Pin, pin, pin, pin pintyökécském
Kin, kin, kin, kin kincsecskécském».

Máskor a hangfestés elmarad s kedveskedő kicsinyítések pótolják azt:

«Édes dudu duduskám
Szép babukám babuskám,
Alakom, angyalkám
Pintyőke madárkám»

Április második felében már elkészül remekbe járó fészkének építésével. (L. I. köt. 43. kép.) Mert csakugyan mestermű az! Alakja hengeres, külső burka zöld mohából van rakva s zuzmókkal kiczifrázva, pókhálókkal, finom szálacskákkal tömöttre szöve, sima csészéje tollacskákkal, szőrökkel, finom gyökerecskéekkel, gyapjuval melegre bélelve. A fészek 3—15 méter magasan, leginkább valami nagyobb fa erős oldalágának vége táján, elágazás tövében áll s külseje, anyagának színe annyira hasonlít az illető fa kérgéhez, hogy alig lehet tőle megkülönböztetni s megtalálni. Tapasztaltam, hogy fenyőfákon — a Kis-Kárpátokban — talált fészkek sokkal hanyagabbul voltak épülve, mint pl. gyümölcsfákra rakottak s külsejükről hiányzott a zuzmó, egész burkolatjuk egyszínű zöld erdei mohából állván. Nyilván azért, mert a sűrű fenyőn így jobban alkalmazkodhatik az környezetéhez.

4—6 tojást rak, melyek meglehetősen változékony színűek, többnyire halvány szürkéskékes alapszínen, néhány vörösesbarna foltocskával, vöröses elmosódásokkal és erősebb, sötétebb foltocskákkal márványosan tarkítottak. Ritkaságként egyszínű tojásokat is keríthetünk.

Tojásmérték: H. 18—20; Sz. 14—14·8 mm.

Az első költést többnyire május végén, június elején, a második követi, sőt megesik, hogy egyes párok, ha igen korán megkezdheték a fészkelést, még harmadszor is családalapításra szánják magukat. A fiókák két hét múlva látnak napvilágot s igazán gondos nevelésben részesülnek. A szülők szakadatlanul örködnek családjuk biztonságára s buzgalmukban egymással vetélykednek. De miután a kicsikék anyányiak lettek, lábra állottak

s élelmöket maguk szerezhetik meg, meglazul a családi kötelék; az öregek újból szaporítanak, a fiatalok pedig ifjúságuk aranykorát élvezik végig: gond nélkül, szabadon úgy, a mint csak madár lehet a természet szép ölében.

A pinty lényében az üdeség, fűrgeség kidomborodó vonás; különösen mikor énekel, valami felfrissítőt, vidámítót találunk megjelenésében. Idegrendszere igen érzékeny, s ha a nép azt tartja, hogy mikor a pintyek izgatottak és igen énekelnek, időváltozást éreznek: hát elismerhetjük a tapasztalás helyességét. Repte gyors, nagyobb távolságokra hullámos, a fák koronái közt — kivált mikor kergetődznek — rendkívül ügyes, nyilaló. A földre gyakran leszállnak s lassan, kényesen lépkednek. Néha fejök bubján tollaikat felborzolják, a mi arra vall, hogy kedélyeskedni is tudnak. Az ágakon nem annyira ugrándoznak, mint folyton ide-oda sétálgatnak, a mi igen sajátosságos tulajdonságuk. Táplálékuk tavasszal, nyár elején, nyáron hernyókból, apró rovarokból, álezákból, pókokból, legyekből, kukaczból, kis pillékből stb., mellesleg magvakból áll. Mialatt fiókáikat nevelik, a rovertáplálék majdnem egészen háttérbe szorítja a növényi eledelt. Később, mikor az olajos magvak érni kezdenek és kínálkoznak, — tehát ősszel, télen — ezekre veti magát s rovarokkal nem törődik. A káros rovarok pusztításával, hernyózásaival, gyümölcsgazdáinknak határozottan hasznot hajt. A veteményes földeken, konyhakertekben, s olajos magvakat termő gazdasági növénytablákon (mák, kender, repce stb.) azonban csak úgy, mint erdei vetésekben, erdei famagvakban (fenyő, bükk) helyenként, időnként érzékeny kárt is okozhat. Mert ilyen bő tápot nyújtó helyeket rendszeresen látogat, még pedig gyakran csapatosan, sőt más rokonfajokkal egyesülve. Aratás után a kopár mezőkön, gazos tarlókra, ugarokra, a szőlőben felburjánzott dudvákra járnak ezek a sármányokkal, zöldikékkal, kenderikékkal stb. megerősödött s száz vagy még több tagra szaporodott seregek, melyek a gyomok, gazok magvait lakmározzák s nem kicsinylendő tevékenységet fejtenek ki abban, hogy a gazdának e növényellenségeit irtani, korlátozni segítik. Általában közömbös madárnak mondhatjuk ugyan, helyenként azonban, pl. gyümölcstermő vidéken jóval több hasznot tesz, mint kárt; mert a mint mondtuk, csak bizonyos esetekben viselkedik úgy, hogy védekezni kell ellene, a mi nem nehéz, mert pl. veteményes kertből egy-két lövéssel elriaszthatjuk vagy a friss vetést betüskézhetjük, fenyőágakkal befödhetjük.

123. NEM :

ZÖLDIKE.LIGURINUS *Kaup.* 1829.

Termetök verébszerű, úgy csőrük is, csakhogy töben sokkal vastagabb; színezetük tulnyomóan zöldes.

A ZÖLDIKE.*Ligurinus chloris* (L.) 1758.

[*Loxia chloris* L. — *Linaria chloris* MACG. — *Coccothraustes chloris* PALL. — *Fringilla chloris* TEMM. — *Chloris hortensis* BRHM. — *Chloris chrysoptera* LANDB. — *Chloris flavigaster* SWAINS. — *Chloris vulgaris* CAB. — *Chlorospiza chloris* BP. — *Chloris chloris* SHARPE.]

Népies nevei: rütyü (Alföld); lörike; krédling (Veszprém); * gréli (Sopronm.); zödi vagy zöldi (Baja); harangocska (u. o.).

Jegyei: verébnagyságú; az *öreg hím* főszíne sárgászöld, fejbub és tarkó szürkésbe játszik; hasa sárga; a szárnyszéle és a nagy evezők külső szegélye sárga; a fark sárgafekete hegyű; szárnyfedők és másodrendű evezők szürkéses. A *tojó* főszíne zöldesszürke, fölül barnás, sötétes szárfoltokkal; farcsikja zöldessárga, úgy a kis szárnyfedők is, noha utóbbiak szürkésbe játszó; a nagy evezők külső széle sárga; a fark töfele sárgás, hegye sötét szürkésbarna. A *fiatalok* felül fakóbarnák, alul barnásfehérek, sötétebb hosszanti foltokkal; farcsikjuk sárgás. Csőre tavasszal világos hússzínű, őszszel szürkésbarnába hajlik; szeme sötétbarna; lábai szennyes hússzínűek.

Mértéke: *H.* 15—15·9; *Sz.* 8—8·8; *F.* 6—6·7; *L.* 1·8—2·2; *Cs.* 1·3—1·5 cm.

Egész Európában fel a 65° é. szél-ig, észak-nyugoti Perzsiában és Turkesztánban előfordul. A délibb vidékeken tartózkodók élénkebb színezetűek s ezeket némelyek külön fajtának — *Chloris chloris aurantiventris* — tartják. Gyümölcsöseinkben, erdőszéleinken, kertjeinkben, ligeteinkben, mindenütt közönséges; fasorokban, kisebb facsoportokban szintén reáakadhatunk, de nagy erdőségekben, hegyekben hiába keressük.

* A német «Grünling»-ből.

Jelenlétét egyszerű, nem valami dallamos szólása árulja el, mely *gyürürürü, gürürü, vuid, vuid, gyürürü, twúi, gib, gyík, gyig* formán hangzik. Rendes hivatatója *jikk, gyikk*. Legjobban fülünkben marad azonban az a különös, unalmas cserrentése, mely nyújtott *csvójécs*-szerű. Fahegyen legszivesebben énekel s néha kis helyen több ponton szólnak, mintegy a szomszédokkal beszélgetve. Gyenge teleken egy részök esetleg visszamarad, a többi elvonul, kóborolgat. Ezt a kóbor életet már ősszel kezdik, mikor rokonfajokkal csapatosan járnak. Áprilisban fészkel, még pedig előszeretettel kertekben álló sűrű fenyőkön, repkény sűrűségekben, cyprusfákon, visszanyesett lombos fák sűrű hajtásai közt stb. 1½—6 méter magasan a földtől. A fészek burka gyökerecskékből, mohából való, belső csészéje pedig finom szőrökkel, szálakkal, tollacskákkal bélelt, 5, ritkán 6 tojása, fehérésszürke alapon, vöröses, sötétvörös, szürkésbarna, feketebarna pettyekkel és foltocskákkal behintett. Két hétig tart a kotlás.

Tojásmérték: H. 18·5—22; Sz. 13—16 mm.

A kirepült fiatalok hamar önállókká válnak, a minék az öregek azért is igen örülnek, mert juniusban a második költés gondjai kezdik őket elfoglalni. Ellentétben a pintytyel békés, nyugalmas természetű madár, nem czivódik más madarakkal, még kevésbé saját fajtársaival, hanem a dolgokat kedélyes oldalukról tekinti. Olyan, mint a cseh vizsla: higgadt, csendes humorú, komolyan kedélyes. Tápláléka főleg magvakból áll s erős csőrével a keményebb héjuakat is szétmorzsolja. Rovarokat is kóstolgat ugyan s kivált mikor fiókái még kicsinyek, azoknak is hord ilyen puhább falatot, de nem nagyon vonzódik az állati eledelhez. Virágrügyeket, elvirágzott gyümölcsfák apró zöld gyümölcsét, mindenféle virág-, fű-, gazmagvakat, mákot, kenderf. napraforgómagot, a konyhakertben termesztett növények magvait, gyengébb famagvakat, sőt bogyókat is szivesen eszik. Szűk sorban reájár a cyprusfák magjára s egyéb keményebb magvakra is. Egészben közömbös, helyenként, bizonyos időben talán káros is, noha az a tulajdonsága, hogy a dudvák terjeszkedését is korlátozza, mindig figyelembe veendő.

124. NEM:

ZSEZSE.

CANNABINA Boié. 1828.

Csőrük kisebb, mint a verébé, söt esízszerű: tollazatuk főleg rozsdásbarna vagy szürkés; farsikjuk, fejökbubja, begyük többnyire piros vagy rózsaszínű, a fiatalok nem élénk színűek s egészben pettyesek.

A SZÜRKE ZSEZSE.*Cannabina hornemanni* (HOLB.) 1843.

[*Linota hornemanni* HOLB. — *Acanthis canescens* BP. & SCHLEG. (nec GOULD). — *Aegiothus canescens* var. *canescens* B. BR. & RIDG. — *Aegiothus hornemanni* COUES. — *Acanthis hornemanni* STEJN.]

Jegyei: veréb- vagy esíz nagyságú: főszíne szürkésfehér, felül szürke sötét hosszanti foltokkal, *farsikja tiszta fehér* vagy rózsás árnyalatú. (nem foltos); alsó teste fehér, oldalain szürke hosszanti foltok: fejbubja karminpiros; szeme és csörtöve között levő rész, úgy kis torokfoltja fekete; szárnya barnásszürke; két fehér harántcsíkkal, melyek közül az alsó szélesebb; a fark ugyanily színű, s mint a szárnytollak, fehéren szegélyezett; az *öreg lém* begye nyáron rózsás árnyalatú s fején agyagsárgás alapszín nyomul előtérbe; a *csőr rövid, tömzsi, vastagsága töben és hossza egyforma, azaz < alakú*. A *tojó* begye nyáron sem rózsásba játszó. Csőre halványsárgás, hegye sötétszürke, lábai feketék.

Ennek a fajnak nagyobb fajtája — a tipikus — Izlandon, Grönlandon, Jan-Mayen szigeten és keleti Észak-Amerikában honos s nem is igen hagyja el hazáját; Európában csak három példány került belőle. Kisebb fajtája azonban, mely színezetre a tipikustól nem tér el, legföljebb abban, hogy a fej nyári agyagsárgás árnyalata alig vehető észre, inkább felső részein lép előtérbe bizonyos sárgásbarna színezet: a *kis szürke zsezse* — *Cannabina hornemanni exilipes* (COUES). [*Fringilla borealis* AUD. — *Fringilla linaria canescens* SCHRENCK. — *Aegiothus exilipes* COUES. — *Aegiothus linaria exilipes* COUES. — *Linaria sibirica* HOM. — *Aeg. canescens exilipes* RIDGW.] — mely szórványosan a legészakibb Skandináviában előfordul s Tromsötől keletfelé terjedve, különösen Szibériában, majd meg Észak-Amerika sarki részeiben költ.

Mértéke: *H.* 12—13; *Sz.* 7—7·7; *F.* 5·5—6·2; *L.* 1·2—1·4; *Cs.* 0·75—0·86 cm.

Ez a fajta a közönséges zsezsékkal néha télen Közép-Európába is levonul, habár akkor is ritka. Magyarországon az első 1888 december 3-án, a gubacsi pusztán, Budapest mellett lövetett; ez a Nemzeti Múzeumba került. 1893/4 telén, mikor rengeteg zeszse látogatott el hozzánk, ALMÁSY GYÖRGY barátommal Kőszeg és Léka vidékén belőle is sikerült néhány példányt szereznünk.

Kicsi tömzsi csőre, szürkefehér s nem barna alapszíne, úgy egy színű fehér farsíkja megkülönbözteti a következőtől, melylyel termetére nézve is egyezik. A tipikus ugyanis jóval nagyobb, akkora, mint a házi veréb s hazánkban még nem fordult elő.

A NYÍRI ZSEZSE.

Cannabina linaria (L.) 1758.

[*Fringilla linaria* L. — *Linaria borealis* VIEILL. — *Lin. agrorum, betularum* BRHM. — *Lin. canescens* GOULD. — *Aegiothus fuscescens* COUES. — *Aeg. rufescens* ALST. & BROWN. — *Acanthis linaria* SHARPE. — *Linaria borealis* MACG. — *Linota linaria* NEWT. — *Chrysomitris linaria* REHW. — *Spinus linarius* KOCH. — *Aegiothus linarius* CAB.]

Népies nevei: zeszsemadár; gyagya (Baja); nyíri csíz (Sopron).

Jegyei: kisebb a verébnél; sokkal finomabb, hegyesebb esőri; fejebubja karminpiros; a him begye és melle halvány karminpiros, úgy farsíkja is vagy rózsás; torkokfoltja fekete; szárnya szürkésbarna, két fehérés harántesíkkal, az evezők világos, keskeny szegésekkel; a fark olyanszínű, mint a szárny, szintén világosabb tollszegésekkel; az alsó test oldalai sötét hosszanti foltokkal; has és tarkalja fehér; felső testrészei szürkés, fehérés, világosbarna alapon sötétbarna vagy feketés szárfoltokkal; csőre télen sárga, hegye szürkésfekete; szemei barnák; lábai barnásfeketék. A *tojó* begye nem piros, a *fiataloké* némileg (t. i. ha híme). A *sötét szárfoltok a farsíkon is feltűnők*, a miben a kis szürke zeszsetől különbözik; egyébként csőre is nyulánkabb mint azé, ilyen: <

Mértéke: *H.* 12·2—13·7; *Sz.* 6·9—7·9; *F.* 5·2—6·1; *L.* 1·3—1·55; *Cs.* 0·8—1·05 cm.*

A zeszsek csoportja az ornithológiának régóta Achilles sarka. Rop-

* A zeszsekből 400 db.-nál többet mértem meg.

pant változékonyáguknál fogva a fajok és fajták ismerete annyira kuszált volt, hogy csak 1884-ben, kivált STEJNEGER vizsgálatai nyomán, derengett nagyobb világosság az idevágó kérdésekben; a homály azonban még teljesen ma sem oszlott el. Ez nógatott a zseszék utolsó látogatásának évében — 1893/4 telén — e madárcsoport behatóbb vizsgálatára; kutatásaim igen terjedelmes anyagának feldolgozását azonban még nem fejezhettem be.

A zsesze az északi Sarkvidéken, úgy az Ó- mint az Új-világban a nyiresek jellemző madara, azonban előfordul Angliában is, nemkülönben itt-ott Észak-Olaszország, Svájc, Stiria, Salzburg stb. havasain. Csak-hogy az angolországi és ez utóbbi vidékeken élő példányok jóval kisebbek a közönségesnél. Ennek a kis *barna zseszének* — *Cannabina linaria rufescens* (VIEILL.) 1818. [Fringilla minima BODD. — Linaria minor SELBY. — Acanthis linaria cabaret MÜLL. (STENJ.) — Linota rufescens DRESS.] alapszíne sötét rozsdabarna s farsikja is rozsdásfehér alapon hosszant-foltos.

Mértéke: H. 11·1—12·5; Sz. 6·5—7·3; F. 5—5·7; L. 1·1—1·4; Cs. 0·7—0·9 cm.

Hazánkban az első két példányt, melyek gyűjteményemben vannak, 1894 márczius 12-én ejtettem el.

Egy másik fajta, melynek elterjedési körét pontosan még nem ismerjük, mely azonban Észak-Amerikában, Skandináviában, Oroszországban, Szibériában bizonyos vidékeken — állítólag tengerpartok közelében — látszik költeni, szintén meglátogatja télen a többi zseszével Közép-Európát s 1893 december hónapjában, úgy 1894-ben januártól márczius utolsó harmadáig számos volt hazánkban is, mint sikerült bebizonyítanom. Ez a *hosszúcsőrű zsesze* — *Cannabina linaria holboelli* (BRHM.) 1831. [Linaria holboelli BRHM. — Linaria alnorum BRHM. — Acanthis holboelli SELBY. — Fringilla linaria alnorum SUND. — Fringilla linaria magnirostris HOLMGR. — Linaria brunnescens HOM. — Linaria alnorum magnirostris MEV.] — mely nagyobb vagy inkább erősebb, mint a közönséges zsesze, csőre pedig vastagabb s különösen hosszabb, pintyszerű.

Mértéke: H. 13·5—14·2; Sz. 7·2—8·2; F. 6—6·5; L. 1·4—1·6; Cs. 1·08—1·28 cm.

Nem minden télen mutatkoznak nálunk a zseszék s az a szokásos mondás, mely a rendetlenül megjelenő északi költözőkódókra vonatkozik, hogy «minden hét évben jönnek» nem veendő szószerint, mert kisebb-nagyobb közöket tapasztalhatunk. Valószínű azonban, hogy akkor szorulnak le vidékünkre, mikor igen erős, zord tél uralkodik hazájukban s

élelemhez sem jutnak, nálunk pedig gyenge, nem igen havas ez az évszak s bőven kínál nekik táplálékot. Némely években kisebb számban, máskor meg töménytelen mennyiségben lepik a nyireseket, égerfákat, gyümölcsösöket, szőlőket, mezőket. Százas csapatok lakmároznak a dudva magvakon — nem egyszer sármányokkal, pintyekkel, kenderikékkal vegyesen — s örülnek jó soruknak, mely tele éléskamrákhoz vezetete. Egész lényök, mozdulataik a esízre emlékeztetnek. Hangjuk, melyet ittlétök alatt hallatnak, nem ének, csak hivatató s *csü-csücsü, cse-csecse, csö-csöcsö* vagy *zse-zsezse, gya-gyagya* szótagokhoz hasonlít. Norvégiában azonban fészkek táján, vidám, csicsergő énekeket is eleget hallottam, még éjjel is. Az éjféli nap világánál járva a nyires közt, mindig felvidámitottak kedves beszélgetésökkel, vonzó, friss lényökkel. Habár nem is költ nálunk s évenként sem mutatkozik, gazdasági jelentőségét mégsem hagyhatjuk említés nélkül. Különösen számba veendő ennek megbirálásánál, hogy néha roppant tömegekben vendégeskednek hazánkban s ekkor egy negyed-évig, sőt tovább, rengeteg dudvamagot pusztítanak el, sőt a vörös fenyőn (*Larix*) élőködő szövőmoly lárváit — mint megfigyelték — s valószínűleg másokat is, amynira fogyasztják, hogy egész erdőrészetektől a később bekövetkehető csapást elhárítsák, csirájában fojtván el a bajt. Azokra a helyekre, t. i. hol valami élelemre akadnak — még pedig sokra, mert sokan vannak — addig járnak, míg csak találnak valamit ott. Nálunk való időzések alatt tehát igen hasznosak. De hazájukban se mondhat róluk senki semmi rosszat. Hisz nyáron át ott is az apró rovarokat, s az északi vidékeken csapásszámba menő millió szunyograjt tizedelik. Ezért általános, nemzetközi madárvédelmi szempontból — még ha téli tanyájukon közömbösek volnának is — nem szabadna ellenük törni. Sajnos mégis, hogy ez ártatlan, s az ember javát előmozdító madárkákat rendszerint pusztítják. Nem otthonukban, hanem az idegenben. Az utolsó nagy vendégjárásukkor is belőlük került ki fővárosunk vendéglőiben az «apró madarak hagymával» cím alatt szereplő étel. Százanként ölték őket, hogy néhány inyencz zsebéből e réven is kizsákmányoljanak pár krajczárt. A gazda húzza csak a rövidet. És mi megbotránkozunk azon, hogy az olaszok a fecskéket, füleliléket öldösik, elköltik! Mikor fog már végleg eltűnni étlapjainkról az a múlt század homályosságából átlopodzó, megbotránkoztató étel: «apró madarak hagymával»!?

A TÉLI KENDERIKE.

Cannabina flavirostris (L.) 1758.

[*Fringilla flavirostris* L. — *Linaria montana* SELBY. — *Fring. montium* GM. — *Cannabina montium* BRHM. — *Chrysomitris flavirostris* REHW. — *Linaria flavirostris* MACG. — *Linota flavirostris* SAUND. — *Acanthis flavirostris* SHARPE.]

Jegyei: valamivel kisebb a verébnél, körülbelül akkora, mint a kenderike, melyhez csak úgy — mint a zeszse kinőtt fiataljaihoz és tojóihoz is — hasonlít. A fő különbség: hogy fejebujja, melle és begye sohasem rózsás vagy kárminpiros, fekete torokfoltja nincs. Egészben sötétebb barna, erősebben foltozott, toroka barnás fahéjszínű, az öreg hím farsikja rózsaszínbe játszik; csőre szürkés-sárga; lábai feketék.

Mértéke: H. 11·6—13; Sz. 7·4—7·6; F. 5·6—5·8; L. 1·6—1·7; Cs. 0·9—1·03 cm.

Skócziában, Írlandban, Norvégiában költ s nem igen terjed tovább nyugatnak, mint a 25° kel. hossz.-ig. Télien kisebb-nagyobb csapatokban délebbre költözködik s kenderikék, zeszsek közé elegyedve jár a mezőkön, utak mentén a dudvamagvakra. Hazánkban csak néhányszor került eddig elé, de valószínűleg gyakran a kenderikével, zeszsekkel tévesztették össze s ezért nincs gyűjteményeinkben jobban képviselve. A Nemzeti Múzeumban is csak néhány példány van, melyek Pestmegyében lövettek.

Ha nálunk időzik, csak hasznot tesz, mert a burjánok, gazok magvait pusztítja vagy értéktelen hulladékot szedeget.

A KENDERIKE.

Cannabina cannabina (L.) 1758.

XXIII. tábla.

[*Fringilla cannabina* L. — *Fring. linota* GM. — *Linaria cannabina* BOIE. — *Linota cannabina* BP. — *Cannabina sanguinea* LANDB. — *Chrysomitris cannabina* REHW. — *Passer cannabina*, *papaverina* PALL. — *Acanthis cannabina* BLYTH.]

Népies nevei: kendericze; kendelike; kendelicze (Abauj-, Borsod-megye).

Jegyei: valamivel kisebb, mint a veréb; az 1—9-ik evező külső fele. főleg a tő táján — az első keskenyen, a többiek szélesebben — fehéren szegett; csőre szürke; lábai barnás hússzínűek; szemei barnák.

Leírása. Az öreg hím: fejbúb és mell rózsapiros vagy karminszínű; a fej egyéb részei szürkék; a torok világos alapon szürke szárfoltokkal; a hát gesztenyevörös sötétebb szárfoltokkal; a szárnyfedők hegye nem fehér; farsikja szürkés rozsdásbarna, világosabb mint a hát; alsó farkfedők fehérek, a felsők feketék, fehér szegéssel; szárny és fark barnásfekete, fehér tollszegélyekkel; az alsó test közepe szürkésfehér, oldalai rozsdásba hajlók. A tojó barnább, mint a hím, fejbúbja és melle nem piros. A fiatalok a tojóhoz hasonlítanak, csakhogy vörösbarnábbak s fehér tollszegéseik is ebbe a színbe hajlanak, mellök pedig sötét szárfoltokkal tarkázott.

Mértéke: H. 13—14; Sz. 7·5—7·8; F. 5·8—6; L. 1·6—1·75; Cs. 0·95—1·05 cm.

Egész Európában — Skandináviában a 64° é. szél.-ig, északkeleti Oroszországban 60° é. szél.-ig — el van terjedve. A Kanári szigeteken, észak-nyugot Afrikában szintén előfordul s a Kaukaszban, Kis-Ázsiában is, csakhogy az utóbbi vidékeken úgy a Közép-Ázsiában élők halványabb színezetűek és az elsőrendű evezők fődőtollai fehér szegésűek. (Ez a fajta a *Cannabina cannabina fringillirostris*). Hazánkban elég ismeretes madár, mely kertekkel, fa- és bokoresoportokkal, gyümölcsösökkel váltakozó területeken, erdőszéleken, fasorokban tanyázik. Míg a szükség vagy az idő zordonsága nem hajtja, nálunk marad, ide-oda kószál, csak a tél közepén huzódik talán délebbre. Április elején kezd költeni. Fészket, hol visszanyesett, gömbölyű koronájú akáczfákra, hol felfutó növények sűrűjébe, fenyőkre, életfára, bokrokba stb. inkább alacsonyán, mint magasan rakja. Rendszeren 1/2—3 méternyire szokott a föld színétől lenni, ritkán 4—6 méternyire. A fészek burka finom gyökerekből és száraz növényyszálakból, mohából, belseje pedig különféle szőrökből, tollacsakából, pamutból stb. tömötten van rakva. Tojásai halvány kékeszöld alapon, ibolyásszürke, világosabb és sötétebb vörösbarna pettyekkel, foltocskákkal behintettek. Egy fészekaljban rendszeren 5—6 tojás van.

Tojásmérték: H. 16—18·5; Sz. 12—13·8 mm.

Ha idejében megkezdheti szaporítását, úgy évenként esetleg háromszor is fészkel, rendszeren azonban csak kétszer.

A tojó maga üli a fészket, 13 nap alatt költvén ki tojásait. A hím nem törődik a költéssel, de gondatlan családapának sem mondhatjuk, mert mialatt párja egész odaadással melegíti kicsi lakását, addig ő a közelben fahegyről, bokor tetejéből kémleli a környéket s vígan csicse-regve örül családi boldogságának. A vidámság általában lényének jellemző vonása s ennek természetes következése mozgékonyága, fürgesége is. Repte

sebes, miközben, úgy, mint a zsezsék, folyton *gō gō gōkerr, gū-gū-gūker* hanggal hívogatják egymást. Ha nagyobb távolságra repülnek, kigyóvonalat irnak le. Ősszel a fészekaljok pintyekkel, sármányokkal stb. közös-célra egyesülnek: hogy tudniillik a helyenként bőségben kínálkozó táplálékból kivegyék részöket. Olajos magvakat legszívesebben esznek s a különböző dudvák érett szemeit folytonosan pusztítják. A mezőn, szőlőkben, kertekben, árkok mellett, réteken mindenütt a gazra vetik magukat s szedegetik azok magvait. Néha persze kenderföldekre, mák-és repzetáblákra, kerti vetésekre is szállnak, de ha kárt okozhatnának, úgy nem sok nehézséggel elriaszthatjuk őket. Közömbös vagy inkább hasznos madár, mely megérdemli védelmünket.

125. NEM:

CSÍZ.

CHRYSOMITRIS *Boie* 1828.

Csőr nyulánk, hegyes, oldalt összenyomott, nem erős; színezetökben a zöld és sárga uralkodik; fejök búbja többnyire fekete.

A CSÍZ.

Chrysomitris spinus (L.) 1758.

[*Fringilla spinus* L. — *Spinus viridis* KOCH. — *Spinus alnorum* BRHM. — *Acanthis spinus* KEYS. & BLAS. — *Carduelis spinus* GOULD.]

Népies nevei: csizik (Alföld); csizike; csézike (Baja); egérpinty (Kresznerics, Sándor J.); czájzli (Vasm.).

Jegyei. Az *őreg hím* fejbúbja fekete, úgy torokfoltja is; háta sárgászöld, feketés szárfoltokkal; alul zöldesbe játszó sárga, hasa felé fehér; az alsó test oldalai fekete szárfoltokkal; a szárny feketésbarna, zöldessárga csikkal; a farktollak töfele sárgás, hegye feketés; csőre szürkés, hegye sötétebb; lábai világosbarnák; szeme barna. A *tojó* fejbúbja nem fekete, torokfoltja sines, fölül főszíne zöldessárgás szürke, alul szürkésfehér, feketés szárfoltokkal. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak.

Mértéke: *H.* 10·8—11·4; *Sz.* 6·6—7·2; *F.* 4·2—4·7; *L.* 1·5—1·6; *Cs.* 0·95—1·1 cm.

Közép- és Dél-Európában, úgy északon a Sarkkörig. Ázsiában

Sziberián át Japánig honos. Skandináviában néha a Sarkkört is átlépi, ellenben keleten alig nyomul fel az 58° é. szél.-ig. Természete szerint a fenyvesekhez ragaszkodik, azért előfordulása elterjedési körén belül szórványos. Síkságon ritkán telepszik meg, inkább a közép- és a magas hegysek fenyőövében költ. Hazánkban nem sokat tudunk fészkelési viszonyairól. Csató szerint Erdélyben a fenyvesekben (Alsó-Fehérm.) fészkel. Én egy ízben május végén Velenczén párban láttam egyik kert fenyőcsoportjában, de költéséről nem győződhettem meg. Hogy fészket nem egy könnyen találhatjuk, azt a néphit is megokolja, azt tartván, hogy a csíz varázserejű kövecskét rejt el benne, mely azután láthatatlanná teszi. De ha nyáron át alig látjuk, annál sűrűbben találkozhatunk vele ősszel, télen és tavasszal, mikor nagy csapatokban keresi fel az égerfákat, nyirfákat, hogy magvaiból — melyek nyilván csemegéi — jóllakják. Vidám, eleven kis madárka, ügyesen kapaszkodik meg a vékony ágacskák hegyén, egyszerű, bizalmas nótáját csicseregve fürgén ugrándozik, könnyen repül s egész lénye vonzó, kellemes. A mászkálásban annyira nagymester, hogy a pintyfélék közt valóságos czinege. Csak a zsezsékben akadt a családjához tartozó rokonai között méltó vetélytársra. Ő is, mint azok, nyugtalan, izgó-mozgó, örökké derült kedélyű, társaságszerető állatka, épp úgy felakasztkodik az égerfa tobozkáira, a nyirfák hajlékony ágaira vagy a növények kalászaira s épp oly ügyesen csipegeti ki a szemeket. Megnyerő tulajdonságaiért kedvelt kalitka-madár, s a szegény kézműves műhelyét csak úgy, mint a rangos soron lévő szobáját sok helyen megélnékíti igénytelen, de kedélyes énekével.

Fészket meglehetősen magasan rakja, közönségesen fenyőfákra. Tojásai kisebb kiadásban a kenderike-tojásokhoz hasonlítanak.

Tojásmérték: H. 15·5—16·9; Sz. 11·9—13 mm.

Fiókáit rovarokkal neveli föl, s nyáron sok rovarálezát, hernyót is elemészt, később azonban inkább magevő. Különösen az égerfa, nyirfa, nemkülönben a fenyők magvait mindenek fölött szereti. Csak ha ezekhez nem jut, eszik más magvakat is; így a csalán, madársaláta, mák, kender, komló, saláta, bojtorján s effélék magvait. Gazdaságilag közömbös.

126. NEM:

TENGELICZ.

CARDUELIS *Birss.* 1760.

Csőrük még karesubb mint a csizeké, hegyes; csőrük töve körül a vörös szín, szárnyukon pedig a sárga szokott előfordulni.

A TENGELICZ.

Carduelis carduelis (L.) 1758.

[*Fringilla carduelis* L. — *Carduelis elegans* STEPH. — *Acanthis carduelis* BECHST. — *Carduelis germanica, septentrionalis* BRUM. — *Card. aurata* EYT. — *Chrysomitris carduelis* REHW.]

Népies nevei: czibebek (a fiatalok, Veszprémm.); tengelicze; töklincz (Palóczság); tiglinez (Abaujm.); stiglinez.

Jegyei: egész arca piros, csak a szem és csőr töve között levő rész fekete; a fejbúb, tarkó fekete, mely szín félholdszerűen a nyakoldalakra nyomul; a pofák, torok fehérek; a tarkó feketesége mögött fehéres; az alsó test közepe, farkalja, faresikja fehér; a fekete szárnyon nagy sárga folt; egyes evezők belső fele és hegye fehér; a hát, begy, alsó test oldalai szürkés fahéjszínűek; a fark fekete, szélső tollain fehér folt, a középsők hegyén ugyanily színű; csőre hússzínű fehér, hegye fekete; szemei dióbarnák; lábai barnás hússzínűek. A *tojó* a hímétől csak abban különbözik, hogy arcának pirossága nem terjed a szem mögé. A *fiatalok* arca nem piros.

Mértéke: *H.* 12·9—13·2; *Sz.* 8·1—8·5; *F.* 4·5—5·2; *L.* 1·5—1·7; *Cs.* 1·3—1·4 cm.

Nagyság, úgy a színezet élénksége tekintetében ez a faj meglehetősen változékony, a mit a madárfogók is tudva, megkülönböztetnek: kerti, erdei, hegyi tengeliczeket. Angliában, Horvátországban, Franciaországban, Csehországban és nálunk oly példányokat is találtak, melyek arcpirossága az áll alatt megszakad s itt, úgy torkukon is fehérek, ezen kívül kisebb termetűek, mint a rendes példányok. Ezeket MADARÁSZ GYULA dr. *Carduelis albigularis* néven írta le. Kérdés azonban, hogy pusztán csak egyéni elváltozások-e ezek, vagy pedig fajták-e? Mert hogy nem külön fajhoz tartoznak, az bizonyos; így hát csakis *Carduelis carduelis albigularis* MAD. 1882. néven szerepelhetnének az ornithológiában, ha egyáltalán helyet érdemelnének a rendszerben. Én azonban azt hiszem, hogy csupán egyéni elváltozású példányok ezek.

A tengelicz — kivéve a Sarkkörön túl fekvő tájakat — egész Európában közönséges s a 60° é. szél.-ig fészkel. Előfordul észak-nyugoti Afrikában, a Kanári szigeteken, Madeirán, úgy Nyugat-Ázsia jó részében. A legkeletibb példányok a legtermetesebbek, tisztább fehér rajzolatúak és sárgább szárnyúak (*Carduelis carduelis major* Tacz.). Észak-Amerikában újabban behonosították. Mi is jól ismerjük ezt a pintyfélék legtarkább.

legelőkelőbb külsejű tagját, mely czifra, tisztaságos köntösével méltán legszebb apró madaraink közé sorolható. Örökké eleven, jó kedvű lény, ügyes mozdulatai, könnyed repte, vidám csicsergő éneke — miközben német nevét «stig-licz, stige-licz» emlegeti — hamar megkapják az ember figyelmét s vonzalmát. Ezért a kalitkában is szívesen tartják.

Kertekben, gyümölcsösökben, hézagos, nem összefüggő erdőkben, fasorokban, temetőkben legszívesebben üti fel tanyáját s április második felében kezd költeni. A párok hűségesen mindig együtt járnak, együtt keresik épülő fészkek anyagát s míg a tojó például a falról valami pókhálót szedeget, addig a hím jó kilátást nyújtó, magasabb pontra — leginkább fahegyre — telepszik s világgá füttyörészi boldogságának érzelmeit. Csicseregve együtt szállnak azután vissza a kiválasztott fához, mely többnyire gyümölcs-, gesztenye-, ákác- vagy más lombos fa, s valamelyik kihajló ágvillaiban, néha a főtörzstől jó messzire, 3—14 méter magasán, megépítik remek szép, kis kerek csészéjű fészkeket. Belül finom szőrökkel, rendkívül simára kikerekítik, külsejét száraz szálakból, pókhálóból készítik, czérna és pamutdarabkákat is keverve a burokba, mely szinte oda van szöve, kötözve az ághoz, hogy a szél egykönnyen le ne fújhassa. Május elején 4—5, halvány kékeszöld alapszinen, szürkésen és vörösbarnán pettyezett tojást találhatunk benne. A tojások alakja, úgy színezete azonban meglehetősen változékony. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 16—17; Sz. 12—13 mm.

A tojó 13 nap alatt költi ki fiókáit, s miután nagyra nevelte őket, még egyszer költ. A fiatalok *czibebek*, *czibebek* hangon hivatgatnak s kérnek élelmet, melyet az öregek sűrűn hordanak nekik. Ősszel csapatosan járnak s különösen a bogáncsokra, bojtorjánokra szeretnek szállni, melynek magvai étlapjukról soha sem hiányzanak. Czinege módra csimbaszkodnak fel a kórókra, a kalászos dudvákra s valóban szép látvány ilyen falatozó tarka-barka tengeliczesapat.

Az, hogy néha virágbimbókat, rügyeket is lecsipdes, nem sok jelentőségű, mert ritkán teszi. A mi kis kárt esetleg hasznos magvacskák elköltésével okoz, azt is ellensúlyozza a dudva magvak pusztításával. Ezen kívül néha egy-egy rovar, hernyót is eszik s kezdetben fiókáit is rovarokkal táplálja. Gazdaságilag tehát — egészben véve — közömbös. Mint kertjeink ékes madáralakja azonban megérdemli, hogy védelmünkbe fogadjuk.

127. NEM :

CSICSÖRKE.

SERINUS Koch. 1816.

Szinezetre a csizékhez hasonlítanak, a mennyiben zöldessárga uralkodik tollazatukon, nagyságra is közel állanak hozzájuk, szintoly kicsikék, gyengék; *csőrük azonban rövid, tömzsi* s emlékeztet a piróksőrre.

A CSICSÖRKE.*Serinus serinus* (L.) 1758.

XXXV. tábla.

[*Fringilla serinus* L. — *Loxia serinus* Scop. — *Serinus hortulanus* Koch. — *Ser. meridionalis* Brhm. — *Ser. luteolus* Landb. — *Pyrrhula serinus*, *Dryospiza serinus* Keys. & Blas. — *Crithaga serinus* Heugl.]

Jegyei: alul kissé zöldesbe játszó sárga, az oldalakon sötét barnásfekete hosszanti foltokkal; fölül szürkészöld, sötétbarnán foltos; farsikja sárga; a fark egyszínű szürkésbarna, mint az evezők, de a tollak világosan szegettek. A *hím* homloka zöldessárga, úgy szemöldökvonala és nyakoldalai, általában a sárga és zöldessárga szinei élénkek. A *tojó* zöldesen árnyalt szürkésbarna, erősebben foltos s alul sem élénk sárga, inkább szennyesfehéres, szürkés. A *fiatalok* egészben pettyesek s alig sárgák. Csőr szaruszürke; szem sötétbarna; lábak sárgásbarnák.

Mértéke: *H.* 10·9—11·3; *Sz.* 6·5—7; *F.* 4·4—4·6; *L.* 1·3—1·5; *Cs.* 0·7—0·8 cm.

Földrészünk délnyugati és Afrika északnyugati részeiben leggyakoribb. Alig 50 év óta határozottan kelet és vagy 30 év óta északkelet felé is terjeszkedik. Hazánkban legnagyobb mennyiségben Vas-, Pozsony- és Sopron-megyékben találtam. Kivált gyümölcsösökkel, szőlőkkel, kertekkel bővelkedő, völgyekkel váltakozó előhegyekben szeret tartózkodni. Alföldi vidékeinken nem fordul elő s Erdélyben is ritka. Ott, a hol megtelepedett, hamar feltűnik, mert rendkívül élénk, folyton csevegő kis jószág. Téli melegebb tájakra vonul s márczius végén — néha első felében — kisebb társaságokban érkezik vissza hozzánk. Mikor azután az őszi barackfák megpirosítják a lankásokat, a körte-, cseresznye és szilva-fákról pedig a

szellő lekapja a fehér szirmokat, hogy megfehéredik tőlük az üde gyeplő, mintha csak friss hó esett volna rája s az almafa fehér és rózsaszínű bimbói is kifakadnak, a szőlőkben pedig mindenütt hallatszik a karót verő munkásnép reménynyel biztató kalapálása: akkor a vidéket a csicsörke nász-dala is betölti, az a sajátságos, fáradhatatlanul csengő csicsérelés, mely szakasztott olyan, mintha az egész környéken itt is, ott is zablyákat tisztogatnának vagy kis zsákokban finom üvegdarabkákat ráznának. A kis szerelmes ott ül a fa hegyén, szárnyait lecsüggesztve, farkát kissé megemelve, izeg-mozog jobbra, balra, felbóbitázza feje búbját s oly izgatott, hogy nem törődik mással, mint választottjával, kinek minden szivverését elfecsegi. S oly bensőből jövő, hamisítatlan igaz ez a sajátságos ének, hogy az érzéketlen szívet is megindítja. Szerelmi mámorában a heves udvarló énekszóval gyakran felemelkedik a levegőbe s lepke- vagy bőregyszerűen száll egy másik fára, ott folytatván csicsérgő strófáit.

A mily megkapó életének párszerző időszaka, olyan kedves, bensőségteljes családi élete is. Fészkeket legszívesebben körte- vagy almafára, vadgesztenyére, tölgyre, akácra, néha fenyőre építik. Kicsi, finom alkotmány ez, mely belül szőrökkel, egyes tollacskákkal van bélelve, kívül gyökerecskékből, kevés, mohából száraz kórószálakból rakva. Rendszerint 2—5 méter magasan, ágvillaiban, a törzshöz közel, mintegy beékelve, vagy pedig kihajló oldalágon találjuk. Fészke táját évről-évre megtartja s tudok esetet, hogy egy visszanyesett, elsűrűsödő alacsony hársfán, alig arasznyira egymástól, három fészke állott. Bizalmasan, gyanútlanul költ emberi lakó- vagy tartózkodási helyek tözsomszédságában. Többször találtam fészkelve kertipadokat beárnyékoló ágakon, látogatott ülőhelyeken, hol egész nap gyermekek lármáztak, jöttek, mentek. S a véletlen úgy akarta, hogy e sorokat is épp akkor vessem papírra, mikor a szőlő-házikómat s az előtte lévő asztalt és padokat beárnyékoló, teljes virágpompáját kifejtő vén almafa legalacsonyabb ágán, egy boldog csicsörkepár kedves otthonára nézhetek. Kezemmel elérhetem a fészket, melyből csak az az apró kis csőr s a fej egy része látszik ki, hébe-hóba aztán valami fénylik is: összenézünk, mert az anyamadár fényes szemecskéje kandikált le reám. Szegény kis jámbor te! Mennyi féltés, gond sugárzik abból az aranyos csillagocskából! Hányszor visszabujsz meleg fészkecskébe s hányszor dugod ki újból fejecskédet, hogy reám kémlelj, gyanakodva, megnyugodva, de mindig kétségben, mert hisz nem tudhatod, nem-e bánt egy meggondolatlan pillanatban a hozzád képest oly hatalmas, nagy ember. Vagy talán azt fürkészed, mit írhat alattad ez a tollkőrmölgető? sőt tán el is tudod olvasni? érted, hogy rólad jegyezgetek itt, s elmondom a

világnak és azoknak az embereknek, a kik nem ismernek, minő kedves. jóra való kis állatka vagy s mily példás hűséggel, melegséggel teljesítéd hitvesi kötelességeidet. Nem lesz bántódásod, légy nyugodt; igazi barátod, szószólód vagyok.

Fészekalja 5 halvány kékeszöld vagy kékesfehér alapszinen, vörös-barnán, finoman pettyezett, karczolt tojásból áll, melyeket a tojó 13 nap alatt fakaszt meg.

Tojásmérték: H. 15—16·9; Sz. 11—12·7 mm.

A hím csak eteti párját, kedveskedik, czinczogva beszélget vele — mintha kintartásra buzdítaná — de maga nem üli a tojásokat. Május közepén s még inkább második felében, többnyire fiókákat találunk a fészkekben, sőt juniussig már kirepülteket is láthatunk. Juniussban vagy juliussban másodszer költ. Költés után kisebb csapatokba verődnek, rokonfajúakkal egyesülnek s vad öröm, lósóska stb. dudvamagvakra járnak. Kárt nem tesz, a gyomok terjedését korlátozza; bizalmas, jámbor magaviseletével, friss dalolgatásával egyik éltető eleme gyümölcsöseinknek, kertjeinknek.

Még többet is mondjak? Látom aggodalmas kis szemedet, mely megindit; s ez a tekintet annyira emlékezetemben marad, hogy alig felejtetem. Nem irhatok rólad többet fölöttem költő kis barátném, csak még azt: Embertársaim! legyetek könyörületesek a csicsörkéekkel szemben s gondozzatok kivált ott, a hol megalapítja otthonát; tartsatok tőle távol minden veszedelmet, bajt. A ki úgy tud nézni, mint ez a madárka, nem lehet az rossz.

128. NEM:

PIRÓK.

PINICOLA Vieill. 1816.

Jóval természetesebbek, erősebbek, mint az előbbi nem fajai: csőrük vastag, hajlott ormu. Hátukon és mellükön pikkelyes rajzolat, színezetökben a rózsás jellemző.

A NAGY PIRÓK.

Pinicola enucleator (L.) 1758.

[*Loxia enucleator* L. — *Coccothraustes canadensis* BRISS. — *Loxia psittacea* PALL. — *Pyrrhula enucleator* TEMM. — *Fring. enucleator* MEY. — *Corythus enucleator* CUV. — *Carpodacus enucleator* REHW.]

Jegyei: örgébies nagyságú, kampós csőrű; az *öreg hím* feje, nyaka, háta, vállai, felső farkfedői karminpirosak, a mell valamivel halványabb; a has oldalai, farkalja hamuszürke; szárnyain két fehér csik, az evezők füstösbarnák, úgy a fark is. Vedlés után piros szinei sárgásba játszanak, a *fiatalabb hímek* szintén sárgásak, majd sárgavörösek. A *tojók* főleg szürkék, fejök, nyakuk, begyük, hátuk tollszegései azonban sárgásak.

Mértéke: *H.* 20·4—21·6; *Sz.* 10—10·6; *F.* 8—8·3; *L.* 2—2·1; *Cs.* 1·5—1·6 cm.

A Sarkkör tájain elterülő nagy fenyőerdőkben úgy Európában, mint Ázsiában és Észak-Amerikában költ. Közép-Európában, mint ritka vendégek, néha télen mutatkoznak egyesek. Hazánkban a Kárpátok északi részében (Árvamegye is) lövetett három példány, melyek a Nemzeti Múzeum gyűjteményében vannak.

A RÓZSÁS PIRÓK.

Pinicola rosea (PALL.) 1811.

[*Fringilla rosea*, *Passer roseus* PALL. — *Pyrrhula rosea* TEMM. — *Carpodacus roseus* KAUP. — *Erythrospiza rosea* BP.]

Jegyei: kisebb mint előbbi, csőre nem oly kampós; az *öreg hím* feje, nyaka, melle, oldalai, farcsikja rózsaszínűek; homloka és torka fehér, rózsás tollszegésekkel; háta rózsás alapszínű, feketebarnán hosszant foltos; hasa fehéres; szárnya feketebarna úgy farka is, halvány rózsaszínű szegésekkel. A *tojó* főszíne földszínű barnás, a tarkó- és háttollak szürkén szegettek, alsó teste fehéres, oldalai barnán hosszant foltosak; álla, torka, nyaka, homloka rózsaszínbe játszik.

Mértéke: *H.* 15—16; *Sz.* 7·8—9·1; *F.* 6·3—7·1 *L.* 1·75—1·82; *Cs.* 1·05—1·12 cm.

Ázsia északi részében honos s télen néha Európába is ellátogat.

Hazánkban 1850 deczember 4-én Budapest mellett az Istenhegyen fogtak egy ♀ példányt, mely a Nemzeti Múzeumba került.*

A KARMAZSIN PIRÓK.

Pinicola erythrina (PALL.) 1811.

[*Loxia erythrina* PALL. — *Pyrrhula erythrina* TEMM. — *Carpodacus erythrinus* KAUP. — *Erythrothorax rubrifrons* BRHM.]

Jegyei: verébnagyságú; az *őreg hím* színezetében élénk karmazsinpiros uralkodik, mely csak a háton, szárnyakon sötétebb, a mennyiben a tollak barnásszürke töfele jobban látszik; a szárny- és farktollak barnák, külső szegélyük vöröses; a begy rózsapiros, mely szín a has felé fehérségbe halaványodik. A *tojó* felül barna, sárgászöldesbe játszó tollszegésekkel; toroka, melle világos és sötétbarnán vonalasan foltos, az alsó test közepe és a fark alsó fedői fehérek.

Mértéke: *H.* 13—14; *Sz.* 7·5—8·2; *F.* 5·5—5·8; *L.* 1·8—1·95; *Cs.* 1—1·1 cm.

Mint fészkelő az Ó-világ északi részeiben fordul elő. Keleti Poroszországban szintén költ s úgy látszik nálunk is. PETÉNYI szerint Sáros-Szepes- és Gömörmegyében fészkel néha; ő *Tiszolcz*-ról (Gömörm.) tojásait is megszerezte, melyek a Nemzeti Múzeumban vannak. Innét való két hím-példány is, melyeket 1846-ban lőttek. Ugyancsak a Nemzeti Múzeumban van egy fiatal hím Ó-Lesznáról (Szepesm.) s egy öreg hím Oraviczáról (Árvam.); előbbi 1847 junius 16-án, utóbbi 1877 julius hóban került.

129. NEM:

SÜVÖLTŐ.

PYRRHULA *Briss.* 1760.

Csőrük rövid, vastag, mogyoró alakú; termetük zömök, rövid nyakú; tollazatuk nem foltos, a hím melle vörös, a tojóé szürke szokott lenni; hangjuk nem összefüggő ének, inkább csak süvöltő, tagolt füttyökből áll

* Ennek rajzát lásd FRITSCH: *Naturg. d. Vögel Europ.* 22. tábla, 5. ábra, mely PETÉNYI értekezéséhez (Magy. tud. akad. Ért. X. 1850. 399—314. l.) csatolt kép nyomán készült.

A SÜVÖLTŐ.

Pyrrhula pyrrhula (L.) 1758.[*Loxia pyrrhula* L. — *Pyrrhula vulgaris* MÉNÉTR. — *Fringilla pyrrhula* MEY.]

Népies nevei: gyöp (F. PULYA, Sopronm.); gimpli (Vasm.); pirók; süvötyő; süvölyü (Erdély); vörösbegy (Csongrádm.).

Minthogy e madár termete, úgy színeinek élénksége meglehetősen változékony és bizonyos, hogy az északi példányok más fajtához tartoznak, mint a Közép-Európában költők, latin elnevezései nem egészen tisztán vonatkoztathatók.* Ezért LINNÉ nevét az egész fajkörre is érthetjük. Ámbár lehet, hogy ő a *Loxia pyrrhula* alatt a nagyobb fajtát írta le.

A *nagy süvöltő* — *Pyrrh. pyrrhula major* (BRHM.) 1831. [*Loxia rubicilla* PALL. — *L. pyrrhula coccinea* SELYS.], mely Európa északi és északkeleti részeiben, úgy Ázsiában honos s hozzánk csak télen látogat el, jóval nagyobb, erősebb, élénkebb színű, mint a nálunk költő fajta.

A *közép-európai süvöltő* — *Pyrrh. pyrrhula europæa* VIEILL. 1816. [*Loxia pyrrhula* LATH. — *Pyrrhula pileata* MACG. — *Pyrrhula minor, peregrina, germanica* BRHM.] ellenben Európa nyugati felében — Skandináviát kivéve — úgy a Közép-tenger mellékén tanyázik.

Jegyei. Az *öreg hím*: fejtető, a csőrtő körülete, a szárny legnagyobb része és a fark fekete, kékes fénynyel; háta hamuszürke, szárnycsíkja fehéres; a farkalja és farcsíkja fehér; alsó testrészei pirosak. Csőre fekete, szeme sötétbarna, lábai feketebarnák. A *tojó* csak abban különbözik tőle, hogy a piros színt nála szürke helyettesíti. A *fiatalok* fejteteje nem fekete, felső testük vöröses barnásszürke; torkuk, mellük vöröses sárgásszürke. (L. I. köt. X. tábla.)

Mértéke: *H.* 14·5—17·5; *Sz.* 8·2—9·91 *F.* 6·1—7·5; *L.* 1·8—2; *Cs.* 1—1·03 cm.

Nálunk főleg késő ősztől tavaszig számos, mert ez időre az északi fajta is kisebb-nagyobb társaságokban érkezik hozzánk s a hegységekből a mi süvöltőink szintén levonulnak a síkságok erdeibe s kószálva

* MADARÁSZ GYULA dr. «Die Singvögel Ungarns» cz. munkájában (Zeitschr. f. d. ges. Ornith. 1884. 149. l.) a nagy fajtát *Pyrrhula coccinea* SELYS. néven sorolja föl s azt írja, hogy hegyeinkben gyakran költ, a mi nem áll. A kis fajtát ellenben *Pyrrhula rubicilla* PALL. néven, mint nálunk nem fészkelőt említi. Azonban az utóbbi latin név szintén a nagy fajtára vonatkozik — annak synonymja — s a mit ő a *P. coccinea* alatt mond, az a nálunk honos *kis fajtára* tartozik; az ugyanott adott mértékek azonban megint a nagy fajtáról vannak véve.

keresik élelmőket. Tavasszal a nagy példányok visszaköltözködnek hazájukba, ellenben a kisebb fajtához tartozók hegységeink fenyveseiben szétszoródnak s ott alapítják meg családi tűzhelyöket. Ilyenkor lombos erdőkben, sík vidéken nem találkozhatunk velök. Fészket ember magasságban, vagy 5—6 méternyire a földtől többnyire fenyőfára építi. A burkolatot gyökerecskékből, száraz növény szárakból, mohából készíti, a csészét pedig szőrökkel béleli ki. Fészkealja rendszeren 5, zöldeskék alapszinen, biborosbarna, ibolyásszürke pettyekkel behintett tojásból áll. A pettyezés főleg a tojás hasas részén sűrű. Április végén vagy május elején költ először, júniusban másodszor.

Tojásmérték: *H.* 19—21·2; *Sz.* 14—15 mm.

A süvöltő tulajdonságai sokban elütök a többi pintyek jellemvonásaitól. Míg azok fürge, friss mozgásuak, ugrálók, sőt némelyek tornászók is, addig ez a vörös mellényű, sapkásfejű madár inkább csendes, lomha benyomást kelt. Sőt együgyűnek is tartják, habár inkább a németek, mint a mi népünk, mely nem használja madarunk nevét képes értelemben a butaság kifejezésére, a fajankók példázására. Igaz, hogy az ágakon nem szokott ugrálni, hanem megül szépen, békésen, unalmas *hüp, hüp, hüp, kí-üp húp* szavát hallatva; nem is igen fél az embertől, sőt hangját utánozva magunkhoz csalogathatjuk. Ha azonban kereket old, elég sebesen repül, mindenestre jobban, mint kövéres testalkata után ítélve gondolhatnánk. Leggyakrabban látjuk őket őszi csatangolásaik közben a a bogyós bokrok körül, ritkás erdőkben, bokrozatos árkok mentén, borókás, nyires területeken, kertekben. Ritkán jár magában, hanem inkább kisebb-nagyobb társaságban, mert unatkozni nem szeret. Habár lénye nem valami kedves, nem is vonzó, mert nagyon is valami török basát juttathat eszünkbe, mégis tagadhatatlan — hogy különösen télen, csillogó hóban — a bokorra telepedett süvöltő csapat megkapó szép, mert a hímek élénk piros melle kirí a szintelen tájból. Ilyenkor még füttyögetését is szívesen halljuk, mert a csendes erdőben csak varju károg, szajkó csacsog: a kipróbált énekes művészek délen melengetik magukat. Hát könnyű így a süvöltőnek művészkedni.

Tápláléka mindenféle bogyóból, magból áll. De épp oly mértékben eszi a lombos fák rügyeit is. A dudvákra nem jár, s ezért ott, a hol nagyon számos, az erdőben, gyümölcsösben a rügyek lecsipdesésével kárt tehet. Általában azonban ennek a rossz tulajdonságának tulságos jelentősége nincsen s ha valahol észrevesszük, hogy sűrűbben jelentkeznek a gyümölcsfákon, könnyedén megakadályozhatjuk kártételüket, mert nem sok fáradsággal elriaszthatjuk őket.

130. NEM:

KERESZTCSŐRŰ.

LOXIA L. 1758.

Csőrük hosszú kampója, mely az alsó káván fölfelé, a fölsőn lefelé hajlik s egymást keresztezi, minden egyéb madártól megkülönbözteti őket. A fark jóval rövidebb a szárnynál. Czigánykodó életmódot folytatnak, feltűnnek ott, hol a fenyőmagvakban bő szüretet tarthatnak, itt költenek, még pedig időtől függetlenül, télen is; egész életök, tartózkodásuk alkalmazkodik táplálékuk helyi bőségéhez. Mozdulataik papagályszerűek.

A KERESZTCSŐRŰ.*Loxia curvirostra* L. 1758.[*Crucirostra abietina* MEY. — *Loxia europæa* MACG. — *L. pytiopsittacus* BECHST.]**Népies nevei:** keresztorrú madár (Erdély).

Jegyei: valamivel nagyobb, erősebb, mint a veréb; az öreg hím főszíne vörös, különösen élénk a faresik; farka és szárnya sötét olajbarna. A tojó főszíne szürke, faresikja zöldessárga, háta és alsórészei zöldesbe hajlók; a fiatalabb hímek sárgásak, majd narancsszínűbe hajlók vagy zöldessárgák; a kinőtt fiókák a tojóhoz hasonlítanak, de még szürkésebbek. Csőre szürkés szarubarna, szemei dióbarnák, lábai szürkés-sárga barnák. (L. I. köt. X. tábla.)

Majd csaknem mindannyi ornithologus külön fajnak veszi a valamivel nagyobb, erősebb és vastagabb csőrű, tömzsibb fejű *Loxia pityopsittacus*-t. Ha végig nézzük azt a fejsorozatot, melyet NAUMANN rajzolt BREHM cikkéhez a «Naumannia» (1853. évf. 178—203, 241—256. lapok) című folyóiratban s tudjuk, hogy az átmenetek hosszú láncolata van a tipikus *L. curvirostra* és *L. pityopsittacus* között, nem különben, hogy a főkülönbség előfordulásukban is rejlik, a mennyiben az utóbbi kivált a szurkos fenyőerdőket (*Pinus sylvestris*) szereti s inkább északi madár, akkor alig fogjuk másnak tekinteni, mint fajtának, melyet a nagy keresztcsőrű (*Loxia curvirostra pityopsittacus* BECHST. 1802) névvel jelölhetünk.

Mértéke: H. 14·5—16·8; Sz. 9·5—10·2; F. 5·6—7·4; L. 1·6—2; Cs. 1·7—2·1 cm.

Mint a fenyvesek madara Európa északi részeiben, úgy keletnek

Ázsiában, főleg Szibériában honos. Előfordulásának határát a fenyvesek hiánya szabja meg. Közép-Európában szintén gyakori; de mint említettem, a nagy fajta nálunk ritka. Hegyvidéki, mindenféle fajú fenyővel kevert nagy erdőket leginkább kedvel, azonban állandóságáról alig lehet beszélni. Mert egyik évben pl. nyáron mutatkozik valahol, máskor éveken át hiányzik ugyanott, azután meg télen tölt azon a vidéken egy-két hónapot vagy csak őszszel jelentkezik. Hazátlan, kósz, mint az igazi vándor cigány. A hol esésege akad, ott megtelepszik addig, míg a jó mód tart, talán családot is alapít; ha elfogy az enni való, odább néz. Hazánkban, kivált a Kárpátokban, úgy Felső-Magyarországon, valamint az erdélyi havasok fenyveseiben is szokott költeni; de Sopronmegyében, Vas megyében az osztrák határhegységekben is. Kiszámíthatatlan barangolásai közben * számos oly ponton is feltűnik, hol éppen nem gondolnánk reája. Így egy ízben novemberben, a fehérmegyei nagy puszták egyikén, kis fenyűcsoporton tartózkodott egy egész társaság, mely addig, míg a tobozok magvait végleg el nem költötte, nem távozott onnét. Életmódban minden keresztesőrűfaj igen hasonlít egymáshoz. Társaságot szerető, fürge, élénk madarak, melyek tobozokkal bővelkedő fenyveket meglepve, valóságosan papagáymódra vetik magukat élelmökre, ügyesen kapaszkodnak meg az ágak hegyén, lábait szétterpesztve mászkálnak, himbálódznak, fejjel alácsüngnek, meszerien feszegetik arravaló csőrükkel a tobozok pikkelyeit, hogy a magot kiszedhessék, s nem ritkán, csőrük kampójukat is igénybe véve, mintegy felhúzzák magukat az ágakon. Különösen szép ez élénkpiros, sárga, zöldes, szürke madártársaság télen, mikor a haragos zöld, zuzmarával borított, napfényben csillogó fenyőkön pillantjuk meg őket. Sürgős, forgás, hivatgatás, röpködés közben olyan tornászati mutatványoknak lehetünk itt szemtanúi, hogy önkénytelenül bámolat fog el. Hangjuk nem valami elragadó, de elég sajátságos, mert fütyülő, surrogó, sőt flótázó, csicsergő szólamok különszerű vegyülékéből áll. Hivatgatásuk *zokk, zokk* vagy éles *gip, kip, gip* szótagok ismétléséhez hasonlít; utóbbi hangokat kivált akkor hallhatjuk, mikor szárnyra kapva más fára repülnek.

Java részt decemberben és januárban költenek, de a körülményekhez képest majd minden más hónapban is, még pedig évenként kétszer, esetleg háromszor. Fészkeket magas fenyők sudarába, apró ágacskákból, hangafüből, mohából, száraz szálacskákból, egyes tollakból jó tömötten, vastagon építik, hogy meleget tartson, melyre télen ugyancsak reá szorul 3—4 tojásból álló fészekaljuk. Tojásaik változó színűek, több-

* Ungvárott — MEDRECZKY J. szerint — főleg juniustól novemberig vonulnak.

nyire szürkészöldes alapon, karminbarnán, halavány ibolyásszürkén foltozottak, pettyezettek.

Tojásmérték: *H.* 20—25·8; *Sz.* 15—22 mm.

Az anyamadár igen gondosan költ s alig hagyja el fészket: mintha melegségével takarékoskodnék. Kell is neki ügyelni, mert hiszen legtöbbször téli álmát alussza a természet fészke környékén. 14 nap múlva kikelnek a fiókák, melyeket a szülők addig etetnek, míg csőrük kávi meglehetősen keresztződnek. Különös! más madárnál, ha mint rendellenesség előfordul ilyen csörtorzulás: sinylődést, keserves tengődést jelent az, a keresztcsőrűnél meg életfeltétel. Így oszlik meg a munka a természetben, a szervezet sajátlagos, szerszámszerű módosulásaival.

A különböző fenyőmagvakon kívül — melyeket leginkább kedvelnek — megesszik a bükk-, juhar-, égerfa magvait is, azonkívül bogyókat, sőt kertekbe, fasorokba tévedők levéltetveket is elköltenek.* Ott, a hol nagy számban jelentkeznek, a fenyvesek magtermését meglehetősen pusztítják, azért helyenként ilyen kellemetlen vendégeskedésekkel szemben esetleg védekezni is kell ellenük; egyébként inkább közömbös jelentőségűek, hiszen a lombos fákon — pedig ezekre is szállnak néha — hasznot is tesznek. Ezenkívül vidám, szemrevaló megjelenésök szintén nyom valamit a latban. Újabban Németországban, Svédországban tapasztalták, hogy a fiatal fenyőhajtásokat, rügyeket nagy területen, heteken át lecsipdesték s érzékeny károkat okoztak.

A SZALAGOS KERESZTCSŐR.

Loxia bifasciata (BRHM.) 1827.

[*Crucirostra bifasciata* BRHM. — *Crucirostra leucoptera* MIDD. — *L. tenuoptera* BRHM. GLOG.]

Jegyei: előbbihez hasonló, a különbség köztük az, hogy szárnyán két fehér csík látható s hátsó evezőinek hegyén fehér foltok vannak.

Mértéke: *H.* 14—15; *Sz.* 9—9·4; *F.* 5·3—5·6; *L.* 1·6—1·8; *Cs.* 1·7—1·9 cm.

Északi Oroszországból és Szibériából néha a többi keresztcsőrökkel Közép-Európát is megláogatja. Ilyen vendégszereplésin hazánkban

* MEDRECKY J. Ungvárott megfigyelte, hogy a szilfa fiatal hajtásain, valamint a jegenyefán és a *Pinus austriaca*-n élő levéltetveket pusztítja.

is észlelték, különösen a Kárpátokban.* 1889-ben kiváló nagy számban mutatkoztak, főleg szeptember—novemberben (Árvamegyében, Ungvárott, Fogarason stb.) lőtték és fogták. MEDRECZKY J., ki Ungváron észlelte őket, azt írja róluk, hogy szelidebbek, mint rokonaik, melyekkel nem is igen társultak, illetőleg nem keveredtek össze, hanem külön csapatokban jártak. Hivogatásuk és énekök is egészen más.

A tipikus szinezetüektől különbözik a MENZBIER szerint a Finnöböltől nyugatra, nemkülönben a Volga és Dnjeper felső részein elszórtan költő rózsásszárnyú keresztesőrű — *Loxia bifasciata rubrifasciata* (BRHM. 1853.), — melynek szárnyesíkjai rózsásszínűek s nem fehérek. Ez utóbbiból 1884-ben KOCYAN A. Oraviczán (Árvam.) január 7-én egy hímét, 1889-ben pedig úgy ő, valamint MEDRECZKY is (Ungvárott) kerített egy-egy példányt. KOCYAN azonban megjegyzi, hogy lövöttnek pár nap mulva a rózsaszínű szárnyesíkja fehérre halaványodott.

B. ALCSALÁD.

SÁRMÁNYOK.

EMBERIZINAE.

A csőrtő vastagsága kisebb, mint a kávák hossza. Csőralkatuk igen jellemző, a kávák élei kissé befelé nyomottak s nem egyenes vonalúak, mert a szájzug előtt a felső káva éle tompa homorodású, a mibe az alsó káva domborodása beleillik. (Lásd I. köt. X. táblán 7. ábrát is.) Ezenkívül a felső szájpadróljukon egy kis bütyök látható. A sármányok többet tartózkodnak a földön, mint a pintyek s többnyire ide is fészkelnek; tojásaikon sajátzerű karcok, szabálytalan vonalrajzok jellemzők; énekök rendszerint egyes sebesen ejtett, egyforma szótagok után következő, nyújtott hangban végződő strófákból áll.

* Idevágó adatok: Orn. Jahrb. 1889. 79, 172. lapokon. — Term. tud. Közl. 1889. 514. l. — Aquila 1894. 170. l.; 1895. 85. l. — FRIVALDSZKY: Aves Hungariæ 87. l.

131. NEM:

SARKANTYÚS SÁRMÁNY.*Calcarius Bechst.* 1802.

Csőre, a többi sármányéhoz hasonlítva, aránylag nyulánkabb, kisebb, pintyszerű, a szájpadráson lévő bütyök fejletlen, a kávak élei egyenesebbek. Hátsó karmuk hosszú, nem igen hajlott.

A HÓSÁRMÁNY.*Calcarius nivalis* (L.) 1758.

[*Emberiza nivalis* L. — *Hortulanus nivalis* BRISS. — *Emberiza mustelina montana* GM. — *Emb. glacialis* LATH. — *Plectrophanes nivalis* MEY. — *Passerina nivalis* VIEILL. — *Plectrophenax nivalis* STEJN.]

Jegyei: valamivel nagyobb, mint a házi veréb; nálunk csak télen s ez évszaknak megfelelő tollazatú példányokban kerül. Főszíne fehér; felül a fejen, nyakon, faresikon rozsdás árnyalatú; háta szürkés, rozsdásba hajló és fekete-fehéres tarka; mellén némi rozsdás árnyalat; szárnyán nagy fehér folt; szárny és farktollak barnásfeketék és fehérek; csőre sárga, hegyén sötétebb; lábai feketék; szemei sötétbarnák. *Nyáron* a hát, evezők, fark középső tollai feketék, a külsők túlnyomóan fehérek, az evezők is ily színűen szegettek, egyéb testrészei fehérek, csőre fekete.

Mértéke: *H.* 15—16·5; *Sz.* 9·8—10·5; *F.* 5·8—6·4; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1—1·2 cm.

Ez a madár a legmagasabb északi tájakig nyomul, a Farök szigetein, Izlandon, Grönlandon, Európa, Ázsia és Észak-Amerika sarki tájain honos. NANSEN 1894-ben július 21-én a 81°7' é. szél. alatt a jégáramlat közt, az új-szibériai szigetektől északnyugatra, észlelt egy darabot, s FEILDEN a Grinnel-földön 82°33' é. szél. alatt fészkelve találta. Skandinávia legészakibb részein a magas hegységekben találkoztam vele leginkább. Közép-Európát télen szokta meglátogatni s ilyenkor némely években hazánkban is több helyen, kisebb csapatokban, sármányok közé elegyedve, előkerül. Újabb időben — mióta megfigyelőink száma megszaporodott s így a madárvilág nagyobb figyelemben részesül — kisült, hogy korántsem valami nagy ritkaság, sőt majdnem évente mutatkozik hol Erdélyben, hol Felső-Magyarországban, sőt több vidéken egyszerre is.

Itt időzése alatt az országutak hulladékait, a pajták környékén elszórt magvacskákat s különösen a hótalan mezőfoltokon a dudvamagokat szedegeti.

132. NEM:

SÁRMÁNY.

EMBERIZA L. 1758.

Hátsó karmuk nem hosszú s meglehetősen görbült; az alsó család tipikus jegyei az e nembe tartozó fajokat leginkább bélyegzik.

A SORDÉLY.

Emberiza calandra L. 1758.

[*Emberiza miliaria* L. — *Miliaria europæa* SWAIN. — *Miliaria valida*, septentrionalis BRHM. — *Critophaga miliaria* CAB. — *Miliaria miliaria* SHARPE.]

Népies nevei: sordéj (Erdély); surgyé; surjé; csiesiri v. csü-esörgő (Dunántúl több helyt); kölesmadár (Felső-Magyarország); csurdé (Jászberény).

Jegyei: pacsirtanagyságú, csakhogy zömökebb; főszíne fölül szürkés világosbarna, feketebarna szárfoltokkal, alul sárgásba hajló szennyes fehér, a nyakon ritkás, kiesi, a begyen és oldalakon erősebb, sűrűbb sötétbarna szárfoltokkal; szárny- és farktollak feketésbarnák, világosabb homokszínű szegésekkel; csőre szarubarna, az alsó káva sárgás; lábai barnás hússzínűek; szemei sötétbarnák. A *tojó* valamivel kisebb a híménél. A *téli* tollazat rozsdásárnyalatú. Általában a pacsirtához hasonlít. (L. I. köt. X., XI. tábla.)

Mértéke: H. 16·3—18·5; Sz. 9·2—10·2; F. 6·5—7·6; L. 2·5—2·6; Cs. 1·3—1·4 cm.

Ott, a hol gabonaföldek hullámoznak, rétek zöldelnek, közbe fasorok, egyes bokrok tenyésznek, ritkán hiányzik a sordély. Küül valami magasabb növényyszál, bokor, vagy fa tetejébe, szárnyait hanyagul lecsüngeszti, tollait — mintha baja volna — kissé felborzalja s kidagadó torokkal, vígan mondja: *czök, czük, czik, tyürrürü, sirrriririri* vagy *teik, teik, czik, czik, trillililili* nótácskáját, miközben minden szótagnál egyet rándul, mintha nehezére esnék annak kiejtése. A környéken sok helyen hallatszik ez a trillázó ének és sajátságosan jellemző. Néha repülve is

énekel, lassan emelkedve valami magasabb ágra, akár csak valami léggömböcske, melynek sebesen mozgó reszkető szárnyai vannak. Reptében lábait félig lelátja s tollait még inkább felfújja úgy, hogy kövérnek, nehézkesnek látszik. Hivogató hangja gyors, *czüx, czix, czüx* vagy *px, px, tx*. Nálunk a sík vidéken mindenütt igen közönséges. Különbösen Európa legnagyobb részében s Ázsia szomszédos tájain is el van terjedve, sőt Észak-Afrikában és a Kanári-szigeteken is költ. Észak felé Skandinávia déli felében még találták, de magasabban nem. Úgy látszik a keleti példányok valamivel világosabb színűek és kisebbek is, mint a nyugotiak. (*Emberiza calandra minor* BRHM. 1855.)

Az északibb vidékek sordélyai költözködők, a mieink csak részben, mert gyenge teleken egyrészők rendszerint visszamarad. Az elvonultak is korán, a pacsirtával egy időben szoktak visszatérni. Áprilisban költ. Száraz növényzálakból épült s belül szőrökkel kikerekített fészket a földre, valami fűbokor aljába, rétekre rakja s öt tojást tojik, melyek meglehetősen változékony színezetűek, rendszerint azonban szürkésfehér alapon ibolyaszürkés és sötét vörösbarna, kisebb-nagyobb pettyekkel, cseppentésekkel, finom erezésszerű kacsaringókkal tarkítottak.

Tojásmérték: H. 21—24·6; Sz. 16—17·8 mm.

Juniusban másodszor költ.

Tápláléka főleg lisztes magvakból, rovarokból, pókokból, hernyókból stb. áll. Tavasszal és nyáron, vagyis addig, míg magvakhoz nem igen jutnak, az alsóbbrendű állatokból élőködnek s fiaikat is jórészt ezekkel nevelik föl. Később kölest, mákot, gabnaszemeket esznek, de nem oly mértékben, hogy valami nagy kárt okozhatnának, mert főelelmők a dudvák, füvek magvaiból kerül ki. Azért inkább hasznos, mint közömbös madár s védelmet érdemel.

A KUCSMÁS SÁRMÁNY.

Emberiza melanocephala Scop. 1769.

[*Tanagra melanictera* GÜLD. — *Xanthornus caucasicus* PALL. — *Emb. granativalora* MÉNÉTR. — *Euspiza melanocephala* BP.]

Jegyei: valamivel nagyobb, mint a következő; farkán nincsenek fehér foltok; az alsó szárny- és farkfedők sárgák, mint majdnem egész alsó teste is; a *tojó* némileg hasonlít citromsármány tojójához, de farka egyszínű, fejebubja vörnyegesszürke, torka fehéres, az alsó test oldalai nem foltosak; a *lím* fejének felső részeit és pofáit fényes fekete rajzolat

kucsmaszerűen ékíti, alsó teste gyönyörű sárga (mint az aranymálinkó) csak begyoldalai fahéjszínűek, úgy háta és farsikja is; szárnyai és farka földszínű barnák, valamivel világosabb szegéssel, főleg a szárnytollak. Csőre meglehetősen hosszú, erős, szennyes kékesszürke, ősszel világosbarnás; szemei sötétbarnák; lábai szennyes sárgabarnák.

Mértéke: *H.* 15·2—17; *Sz.* 9—9·2; *F.* 6·5—7; *L.* 1·9—2; *Cs.* 1·2—1·4 cm.

Az Ádriai-tenger partvidékétől kelet felé terjed hazája s Perzsiában is közönséges. Télen Afrikába huzódik. Nálunk csak a magyar tengerparton, a Karsztok silány bokrozataiban fordul elő, s itt meglehetősen gyakori fészkelő. Sajnos, életmódjáról magyar adataink még nincsenek. A zágrábi múzeumban azonban a horvát tengerpartról való, számos példány áll s fészke is, mely száraz, erős növényyszálakból, gyökerecskékből készül, megvan.

A CZITROM SÁRMÁNY.

Emberiza citrinella L. 1758.

[*Emberiza sylvestris*, major BRHM.]

Népies nevei: kerti sármány (Baja); sármán, sármándli (Vasm.); sármánkó (Erdély); sármályú; sármánykó; sármánytú; aranyáruló (Zala-megye).

Jegyei: fej, nyak és alsó test tollainak töfele sárga; farsikja rozsdavörös.

Leírása. Az *öreg hím*: fejububja, toroka, pofái és az alsó test közepe sárga; homloka elején a fej oldalain és pofa táján zöldes, úgy még inkább a tarkón; a torok és mell nem foltos; háta olajbarnás, némi rozsdás árnyalattal, minden toll sötétbarna szárfolttal; a mell rozsdás-vörös, az alsó test oldalai sárgás és rozsdavörös, zöldesbe hajló színűek, *sötétbarnán* hosszant foltozva; a szárny sötétbarna, sárgás és zöldes-sárgás, rozsdás tollszegélyekkel; a fark két szélső tollának belső fele részben fehér. Csőre kékes szaruszürke, alsó káva világosabb; szemei sötétbarnák; lábai sárgás hússzínűek. A *fiatalabb hímek* fejububja zöldes-szürkén foltos; általában nem oly szép sárgák, mert a zöldes szín és a sűrűbb foltozás elnyomja az alapszínt. A *tojó* feje és melle foltos, a sárga szín csak alsó részein, torkán látszik, fején csak ha a tollakat felemeljük. Fölül szürkés, zöldes, barnás, alul sárgás, zöldes, sötétbarna és rozsdás színek uralkodnak rajta. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de alul még foltosabbak. Különben e madár szinezete igen változékony.

Mértéke: *H.* 14·5—16·5; *Sz.* 8·8—9·1; *F.* 7·5—7; *L.* 1·8—2·1; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Skandináviában majdnem a 70° é. szél, Szibériában a 64° é. szél. alatt is találtak fel látogató példányokat. Költve azonban leggyakoribb Közép- és Dél-Európában s Ázsia jó részében. A síkságban, közép-hegységben legjobban szeret tartózkodni, de azért magasabb pontokon is előkerül. Kisebb erdőrészetek, erdőszélek, vágások, utak mentén elterülő bokros, köves lankások, kertek, mély utak bokrozatos partjai, ligetek leginkább megfelelnek természetének s ilyen helyeken ritkán hiányzik. Egyike legközönségesebb, általán ismeretes madarainknak. Mint a sármányok mind, ő is legszívesebben valami ághegyen, facsucson szokott üldögelni s egyszerű zengicsélésével hollétét jelezni. Szólása nem oly friss, mint a sordélyé s azt a benyomást kelti, mintha tudná, hogy ráér s nincs mit sietnie. Szótagokkal körülbelül így fejezhető ki: *czü-czü-czü-czü-czü-zóé* vagy *szri-szri-szri-zi-zéé*, a végső hang nyújtott s valamivel mélyebb; strófacskáját többnyire még kéttagú *czre-zi*-vel megtoldja. Népünk fülének így énekel: «Meg-meg-meg-meg-ledűüt!».

Hivogató hangja *tsi-tze*, *czri-csre* s néha *zúsz*. Minden hangot farkának egy-egy billentésével kísér. Valóban mosolyra gerjeszt, mikor GÁTI ISTVÁN uram 1795-ben megjelent «Természethistóriájában» olvassuk ez egyszerű hangicsálásról: «Úgy tartják sok Doktorok, hogy ennek szava hallgatása csudálatosan újítja az elmét».

Bizalmas, nem igen óvatos, az embert közelre bevárja, csak 10—20 lépésnyiről száll előlünk valamelyik szomszéd fára vagy a távolba. Repte elég jó, sebes, néha szökkenésszerű. Jó és rossz időben, télen, nyáron nálunk van, csak hogy a hideg évszakban nagy csapatokba verődik, pintyekkel, kenderikékkal stb. egyesül s az utakat, falvakat, városokat keresi föl, hõgy az udvaron, pajták, csürök körül, szérús kertekben hulladékot szedegessen vagy a szőlõket, mezõket lepi s a dudva magvakat pusztítja. Kora tavasszal ezek a társaságok párokra szakadoznak s mindegyik kiválasztja háza táját, a honnét nem igen távozik. Fészket elõszeretettel valami kis buczka tövébe, útpart gazos, bokros részébe, fatuskó aljába a földre építi, még pedig úgy, hogy a növényzet vagy sűrűség mintegy reáboruljon a fészekre s így elrejtse. A fészek alapja többnyire valami kis földhomorodást tölt ki, mely vastagabb száraz növénycsutkákkal, gyökerekcskéekkel, szálakkal, elfonnyadt levélkéekkel van kirakva, kerek csészéje pedig finom szálakkal és szõrõkkel bélelt. 4—6 tojásának alapszine szürkés-, sárgás-, barnásvöröses, fehér vagy halvány ibolyaszürkés, hús-

színű, szürkén fröccsentett és vörösbarna finom erekkel, szabálytalan karezvonalokkal rajzolt. (XXXIX. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 19—23·4; *Sz.* 15—17 mm.

A kotlás két hétig tart. Áprilisban először, júniusban másodszer költ; néha azonban még harmadszor is augusztusban. Fiókáit rovarokkal eteti s addig, míg magvakat nem igen találnak, az öregek is rovarokat, hernyókat, férgeket stb. esznek. Később mindenféle magocskát, szemet szedegetnek s a dudvák, gyomok elhatalmaskodását korlátozzák. Megérdemli jóindulatunkat s ne engedjük meg a madarászpuskával barátkozni kezdő gyermekeknek, hogy verében kívül mást löjjenek, mert ha az ilyen «vadászni tanulókat» kényükre eresztik, legtöbbször a sármányokat lövöldözik. A többi madarak ugyanis hamar megismerik a veszedelmet s megvadulnak, ellenben a sármány bevár s bizalmaskodása könnyű szerrel kijátszható.

A SÖVÉNY SÁRMÁNY.

Emberiza cirrus L. 1766.

[Emb. eleathorax BECHST. — Citrinella cirrus GRAY.]

Jegyei: akkora mint előbbi, melyhez különösen a tojó hasonlít; az alsó test oldalain fekete hosszanti foltok; a hát vörösbarna, fekete szárfoltokkal. A *hím* torokfoltja fekete, a fejbub és tarkó olajzöld, fekete szárfoltokkal; farsikja olajzöldes; a *tojó* valamivel világosabb és foltosabb, mint a *hím* s felső kis szárnyfedői zöldesszürkék, nem olyanok, mint a hát.

Mértéke: *H.* 15—16; *Sz.* 8·1—8·9; *F.* 7·1—7·5; *L.* 1·7—1·9; *Cs.* 1·1—1·2 cm.

Helyenként Nyugat- és Közép-, gyakrabban Dél-Európában, Kiszáziában, a Krim félszigeten, Észak-Afrikában költ s itt is telet. Nálunk kétségtelenül csakis a magyar tengerparton költ, hol BRUSINA szerint elég gyakori, de mégis ritkább, mint a kucsmás sármány. Innét való példányok a zágrábi múzeumban vannak.

A KERTI SÁRMÁNY.

Emberiza hortulana L. 1758.

[Emb. maelbyensis SPARRM. — E. chlorocephala, badensis GM. — E. tunstalli LATH. — Glycispina hortulana CAB. — E. delicata BRHM.]

Jegyei: verébnagyságú; az *öreg hím* egész feje egyszínű szürkés-zöldes, csak a torok és a pofákon végig nyomuló sáv halványsárga; felső testrészei szürkés fahéjszínűek, sötétbarna hosszanti foltozással; alsó testrészei fahéjszínűek; csőr hússzínű, vöröses; lábai szennyes hússzínűek; szemei élénk barnák. A *tojó* valamivel halaványabb; nyaka elején sötétbarna szárfoltozás. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de felül sárgába hajlók, torkuk, mellök és az alsó test oldalai sötétbarnán hosszant foltosak.

Mértéke: H. 14—15; Sz. 8—8·4; F. 6·2—6·5; L. 1·8—1·9; Cs. 1·1—1·2 cm.

Majdnem egész Európában költ s felhatol a Sarkkörig (Skandináviában), csakhogy előfordulása igen szórványos s nem is állandó, mert a hol esetleg egyik évben fészkel, a következő évben talán ugyanott nyoma sincs. Hazánkban Pestmegyében legtöbbször találták (Mogyoród, Péteri, Farkasd, Budai hegyek, Czinkota, Süly-Sáp, Gödöllő), nemkülönben Nógrádmegyében, Bács-Bodrogmegyében (Baja) s tojásai is kerültek. Szőlőkben, fákkal beültetett, bokrozatos területeken, vágások szélein, ligetes bokrokkal, legelővel váltakozó vidékeken szeret tanyázni. Májusban fészkel. Egy Gödöllőről való fészek, melyet HOMEYER S. talált s melyet láttam, nem sokban különbözött a citromsármány fészektől s bokoralj szélén — nem magában a bokorban — földön volt. Őt tojása szürkésfehér, kissé ibolyásba játszó alapon, hamuszürke elmosódott foltocskákkal, finomabb és durvább szabálytalan feketebarna karczvonalakkal, kacsaringókkal tarkázott.

Tojásmérték: H. 19—20; Sz. 13·5—16 mm.

Tulajdonságaiban nem tér el lényegesen a citromsármánytól. éneke azonban némileg más, három *zi, zi, zi* szótagra, két mélyebb *zű-zű* következik.

Szórványosságánál fogva gazdaságilag nincs valami jelentősége; kárt nem tesz.

A BAJSZOS SÁRMÁNY.

Emberiza cia L. 1766.

[*Emberiza barbata* Scop. — *Emb lotharingica* Gm. — *Emb. hordei* BRHM. — *Buscarla* cia Bp. — *Hylæspiza* cia NEWT., BLAS.]

Népies nevei: kövi- vagy ostoba sármány (Erdély).

Jegyei: körülbelül verébnagyságú; főszíne szürkés rozsdavöröses, középső farktollai ugyanily színűen szélesen szegettek; a *hím* igen hasonlít az előbbihez, csakhogy szárnyán két fehér csik van; feje, nyaka és begye hamuszürke; torka fehéresszürke; a fejtetőn fekete szárfoltok; szemöldöke és pofáinak egyes részei fehérek; a homlok s a pofákat körülszegő rajzolat fekete. A *tojó* nem annyira vöröses, inkább barna s rajzolatjai elmosódottabbak. Csőr kékesszürke; lábai barnás hússzínűek; szemei barnák.

Mértéke: *H.* 14·5—15·3; *Sz.* 7·3—8; *F.* 7—7·3; *L.* 1·9—2; *Cs.* 1—1·8 cm.

Európa délibb részeiben, főleg a Közép-tenger mentén elterülő területeken s keletre Ázsiában a Himalajáig honos. Hazánkban különösen a Királyhágón túl, a délibb megyékben fordul elő; így Hunyad-, Alsó-Fehér-, Krassó-Szörény-, és Fogarasmegyékben. STETTER V. már 1844-ben Déván találta s ugyanott a várhegyen én is több darabot láttam 1887 július utolsó hetében. CSATÓ J. többször észlelte és lőtte Kovrágyon, Borberekén, Klopótván, Nagy-Enyeden s azt írja róla, hogy márcziusban jön meg, de 1882-ben, a nagy-enyedi szőlőkben, deczemberben is nyolcz darabra akadt. BUDA ÁDÁM Hátszeg mellett figyelte meg s CZYRK E. szerint Fogaras vidékén is szórványsan előfordul. Találkoztam vele 1887-ben Nagy-Enyednél és Petrozsény mellett is. BRUSINA Sp. azt jegyzi fel róla, hogy Fiume táján vonuláskor többször előfordul, s a zágrábi múzeumi példányok is innét valók. Tapasztalataim szerint, melyek megegyeznek a most említett észlelők adataival, köves, sziklás, bokrokkal benőtt hegyeken, előhegyekben s előszeretettel várhegyeken tartózkodik.

Fészkelésére vonatkozó hazai adatunk ugyan nincs, azonban tekintve nyári előfordulásását, kétségtelenül költ nálunk.

A NÁDI SÁRMÁNY.

Emberiza schoeniclus (L.) 1758.

[*Fringilla schoeniclus* L. — *Hortulanus arundinaceus* BRISS. — *Emb. arundinacea* GM. — *Cynchramus schoeniclus* BOIE. — *Cynchramus septentrionalis, stagnatilis* BRHM. — *Schoenicola schoeniclus* DODERL. — *Schoenicola arundinacea* BR.]

Népies nevei: néhol «nádi veréb»; csakhogy e nevet a nádiban élő nádi poszátákra s egyéb kis madarakra is sok helyt használják.

Jegyei: körülbelül verébnagyságú; a felső kis szárnyfödők rozsdásvörösek; az alsó test közepe fehér; hátán minden toll barnásfekete szárfolttal és szürkés-sárgás rozsdaszínű szegéssel, úgy, hogy színezete egészen verébszerű. A *hímnék* nyáron: feje és a begyig lenyuló nagy torokfoltja fekete; a csőr tövétől a pofák alatt nyomuló sáv és a felső nyakrész örvszerűen fehér; az alsó test szürkésfehér, oldalain barnás és rozsdás hosszanti foltozás; csőre fekete; lábai feketék; szeme sötétbarna. A *téli* tollazatban a fej és torok feketeségén barnás, sárgás rozsdaszínű tollszegések vannak, a nyak szürkésbarnás. A *tojó* feje és torokfoltja nem fekete, csak a fejbub sötétbarnás, feketés és rozsdás foltozású; szemsávolya fehér; a torok két oldalán egy-egy feketés sáv; begye és az alsó test oldalai sötét szárfoltokkal; hátsó nyaka nem fehér; csőre szarubarna; lábai barnák vagy feketésbarnák. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak. (L. I. köt. II. tábla.)

Mértéke: *H.* 13·4—15·2; *Sz.* 7·4—8; *F.* 6·4—7·2; *L.* 2—2·1; *Cs.* 0·95—1·02 cm. (typicus).

Csőrük nagysága és alakja, úgy termetök szerint is, igen változóknak. Északon kis csőrű, kisebb termetűek élnek, ellenben Dél-Európában nagyobb csőrűek, nagyobb termetűek közönségesek. Nálunk a kis fajtát, a melyek épp olyanok mint az északiak, s különösen a nagyobb fajtát — *Emb. schoeniclus intermedius* MICH. 1850. — közönségesnek találtam s azt tapasztaltam, hogy a kettő között — a csőr alakját és a termetet véve — átmenetek vannak. A *pirokcsőrű nádi sármányt* azonban (*Emberiza pyrrhuloides* PALL. — *Pyrrhulorhyncha pyrrhuloides* [FINSCH.]), mely Dél-Oroszországban s keletfelé a Volgánál, Altáj vidékén honos s nemcsak még természetesebb, világosabb színű, de egészen más alakú, igen vastag csőrével is különbözik. Magyarföldön nem láttam. De előkerült faunánkban az *Emb. schoen. palustris* SAV. is, mely nagyobb az *intermedius*-nál.*

* FRIVALDSZKY: «Aves hungariæ» 90. lapon felsoroltak javarészt *intermedius*-hoz tartoznak.

Mértéke: *H.* 15·5—16·1; *Sz.* 7·9—8·5; *F.* 7·1—7·9; *L.* 2—2·3; *Cs.* 1—1·15 cm. (intermedius).

A nádi sármány-egész Európát és Ázsia északi felének jó részét lakja. Felterjed a Sarkkörön túl s Norvégiában a 70° é. szél. közelében fészkelve találtam. Itt mocsaras, nyires erdő szélén éldegél, ellenben nálunk az igazi nádas, csuhús, csátés mocsarakban üti fel tanyáját. A nádszálakra kiülve szokott mutatkozni s a hím itt is énekelget. Messziről hasonlít a verébhez — legalább a közönséges szemnek — csakogy feketébb feje, világosabb teste és kírívó fehér nyakörve mégis megkülönböztetik tőle. Fészket a nádaljban, zsombékokra, torzsos helyekre, mocsaras réteken valami fűzbokor aljába rakja. Építkezése jellemzően sármányos; a fészek burka száraz, vastagabb szálakból, a csésze finomakból és lószőrökből való. Tojásai szürkésfehér alapon, barnás, elmosódott felhőzéssel, csokoládészinű és sötét ibolyásbarna, szabálytalan karczvonalakokkal, foltokkal tarkítottak. Fészkealja öt tojásból szokott állani.

Tojásmérték: *H.* 20—24; *Sz.* 15—17 mm.

Először április-májusban, másodszor júniusban költ.

Télen néha kisebb társaságokban láthatjuk, habár egy részök el is kószálgat tőlünk.

Nyáron kiválóan apró rovarokat, szunyogokat, pilléket, kukaczkokat, álczákat eszik, később magvakat.

XLIII. CSALÁD.

PACSIRTAFÉLÉK.

ALAUDIDAE.

Csőrük árszerű, ritkán vastag; a csüd valamivel hosszabb, mint a lábujjak s oldalai belül kisebb, kívül nagyobb négyszögletű vértékkel borítottak; a hátsó karom többnyire hosszú s egyenes; a szárny hegyes, első evező igen rövid vagy hiányzik; tollazatuk leginkább földszinű, barna, igénytelen, néha begyükön és fejükön bizonyos rajzolatok mutatkoznak, sötét fejük bubján, meghosszabbodott bóbitás tollak. Az egész család legjellemzőbb faja a mezei pacsirta. Főleg a földön tartózkodnak, kivételesen — néhány faj — a fákon, erdőben, de ének közben magasan a légből emelkednek s ismét leesnek. Meglehetősen lazán épült fészkeket valami földkaparásba rakják. Rovarokat, magvakat és friss növényrészeket esznek.

133. NEM:

PACSIRTA.

ALAUDA L. 1758.

A pacsirták családja több nemre osztható ugyan (bóbítás-, erdei-, füles-, vastagesőrű pacsirtákra), itt azonban gyakorlati szempontokból a kisebb különbségektől eltekintünk, s e nem alá a család tipikusabb fajait fogjuk.

A BÜBOS PACSIRTA.*Alauda cristata* L. 1758.[*Alauda matutina* BODD. — *A. undata* GM. — *Galerita* v. *Galerida cristata* BOIE.]

Népies nevei: búbos pityer (Vasm.); kontyos madárka (Székelyföld); butykás kató (Zilah); kontyos pacsirta; pisitnek. Pacsirta helyett még *pityer*, *pipiske*.

Jegyei: fején hegyes bóbíta; alsó szárnyfedői rozsdásfehérek; nagyobb, mint a mezei pacsirta, melyhez színezete sokban hasonlít, de háta nem olyannyira sötéten foltos, csőre hosszabb, karesubb s első evezője kicsiny, mint a szalonkák festő tolla.

Mértéke: *H.* 16·5—17·8; *Sz.* 9·5—10·7; *F.* 6·5—6·8; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·6—1·8 cm.

Közép- és Dél-Európa lakója, de egyes helyeken a 60° é. szél.-ig felhatol; Közép-Ázsiában és Észak-Afrikában is előfordul. Színezete sok helyt alkalmazkodik annak a talajnak színéhez, melyen él; így a sivatagokon előfordulók általában világosabb alapszínűek. Kiválóan nagyobb utak mentén elterülő sík földeken szeret tartózkodni; télen majdnem kizárólag az utakon, nagyobb térségeken, városok, falvak közelében láthatjuk, sőt a házak közt is. Fára nem száll, háztetőkön, kőfalakon azonban gyakran pihen s énekel. Meglehetősen bizalmas s tudja külsejének hasznát venni, mert közeledtünkre lelapul a földre vagy fut előttünk s alig vesszük észre a földszinű madarat. Gyakran árokpártokon, utak mentén valami göröngytetejéről hallatja kedves szózatát. Hangját annyira tudja mérsékelni, majd erősíteni, hogy néha alig 10 lépésnyire tőlünk javában szól mégis azt hisszük, 100 lépésnyire énekel. Ő is felemelkedik néha a magasba, de ritkábban, mint a mezei pacsirta. Áprilisban először költ s száraz

szálakból lazán tákolt fészket legszivesebben valami gyepesbe, útminti lóhertáblába, kaszálóba, nagyobb kertek gyeprészleteibe stb., a földön kikapart sekély mélyedésbe rakja. Fészkealja rendszeren 5 vöröses vagy sárgásbarnán, ibolyaszürkén, oly sűrűen foltozott tojásból áll, hogy a szürkés- vagy barnásfehér alapszín alig látszik rajtuk. Juniusban másodszor költ.

Tojásmérték: *H.* 21·5—25; *Sz.* 15·6—17·5 mm.

Ősszel és még inkább télen, a mostoha időkben vele osztályos sármanyok, verebek társaságába elegyedik s szemétdombok, csürök, szérüs kertek, udvarok, utak hulladékait szedegeti. Nyáron különféle rovarokat, kukacokat, hernyókat eszik s fiókáit is azokkal táplálja. Kárt nem tesz, s ha valami nagy hasznot sem szerez az embernek, mégis teljesen igényelheti védelmünket kedves, szép daláért, bizalmas viselkedéseért.

AZ ERDEI PACSIRTA.

Alauda arborea L. 1758.

[*Alauda nemorosa* GM. — *Galerita musica* BRHM. — *Lullula arborea* KAUP. — *Galerita nemorosa* BRHM. — *Corys arborea* BOGD.]

Jegyei: kisebb, főleg rövidebb, mint a mezei pacsirta; az első evező kicsiny, mint előbbinél; szárnyuk hegye a fark közepén túlterjed; farktollai — kivéve a két középsőt — fehérhegyűek; fejbubján a tollak hosszúak, felbóbitázhatók; a sárgásfehér szemöldöksáv a tarkóra terjed s patkóalakban az egész fejtetőt körülfogja; a nagy evezők földőtollai feketék, csak hegyük fehér; az alsó szárnyfedők fehérek; különben színezete hasonlít a mezei pacsirtáéhoz.

Mértéke: *H.* 13·8—15·4; *Sz.* 9·3—9·8; *F.* 5·3—5·7; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1·2—1·35 cm.

1895 májusában a deliblati (Temesmegye) futóhomok területen ALMÁSY Gy. barátommal lőtt erdei pacsirták a tipikus színüektől annyiban tértek el, hogy egészben világosabbnak látszottak, a rozsdás színezetnek alig volt rajtuk nyoma, világos részeik pedig, melyek a rendes alaknál bizonyos sárgás árnyalatúak, tiszta fehérek voltak. Csőrüket is valamivel hosszabbnak találtuk. Ezt a fajtát, mely a 60,000 kat. hold terjedelmű deliblati homoksivatagot lakja, *Alauda arborea cherneli* néven röviden leírták s ALMÁSY Gy. dr. kimerítően ismertette.*

* Ornith. Monatsberichte 1895. III. 9. sz. 143. l. — Aquila 1896. III. 209—216 l.

A FEHÉRSZÁRNYÚ PACSIRTA.

Alauda sibirica Gm. 1788.

[*A. leucoptera* PALL. — *Melanocorypha sibirica* DEGL. & GEBR. — *Phileremos sibirica* KEYS. & BLAS. — *Calandrella leucoptera* BP. — *Pallasia leucoptera* HOM.]

Jegyei: valamivel erősebb, vastagabb csőrű, mint a mezei pacsirta; az első evező hiányzik; fejbubja, fültája, felső szárny- és farkfedői fahéjszínűek; az alsó szárnyfedők és az alsó test fehérek, oldalai azonban rozsdás- és barnásba hajló sötét szárfoltokkal; a szárnyon széles fehér sáv; farka feketebarna, a szélső toll majdnem egészen fehér.

Mértéke: *H.* 17—17·8; *Sz.* 11·4—1·7; *F.* 6·3—6·5; *L.* 2·2—2·3; *Cs.* 1·8—1·4 cm.

Oroszország sivatagjain, pusztáin, főleg a Volga táján, úgyszintén Szibériában honos. Hazánkban egyetlen egyszer került elő, 1855 decz. 24-én Konezán (A.-Fehérm.), mely ♂ példány Csató J. gyűjteményében van Nagy-Enyeden.

A MEZEI PACSIRTA.

Alauda arvensis L. 1758.

Népies nevei: szántóka; dalos pacsirta; szántó pityer (M.-Szeesöd, Vasmegeye),

Jegyei: alsó szárnyfedői szürkésfehérek; első evezője igen kicsiny, elcsenevészedett; legszélsőbb farktolla fehér, csak belső felének közepe fekete, a következő farktoll külső fele szintén fehér; a szárnyak hegye körülbelül a fark közepéig ér; főszíne felül földbarna vagy homokbarnás, némi rozsdás árnyalattal, begye ugyanily színbe játszik (a hímnél rozsdásabb) s itt is, úgy mint fején, nyakán, hátán barnásfekete szárfoltokkal meglehetősen sűrűn rajzolt; hasának főszíne némileg rozsdássárgába hajló fehér. A *fiatalok* feketésbarna szárfoltjai sárgásfehéres szegésűek s rajzolatuk pikkelyszerű. A csőr felső kávája sötét, az alsó világosbarnás szaruszínű; szemei sötétbarnák; lábai sárgás hússzínűek. (L. I. köt V. tábla.) Tollazata vidék, illetve talaj szerint igen változékony, hol sötétebb, hol világosabb.

Mértéke: *H.* 16—17·7; *Sz.* 9·8—11·4; *F.* 6·6—7·2; *L.* 2·5—2·6; *Cs.* 1·3—1·4 cm.

Nem csoda, hogy a mezei pacsirtát majd csaknem mindenki ismeri, mert úgyszólván egész Európában, Ázsia nagy részében, sőt Észak-

Afrikában is — kivéve a teljesen erdős, hegyes, szántóföldek és rétek nélkül szükölködő vidékeket — előfordul, még pedig legtöbb helyen oly nagy számban, mint kevés más madárfaj. A mi a fülemile a ligetben, a húros rigó az erdőben: az a pacsirta a mezőn. Mind a három igazi művész, mesterdalos. Még alig érezzük a tavasz első leheletét, még hófoltocskák fehérlenek a barna síkságon, még nyugszik ugyan a szántóvető, a föld népe, de már érzi, hogy nem sokáig tart a pihenése, mert a természet, mintha mozdult volna, érverése kezd erősebb lenni. Ekkor, midőn már nincs tél, de még tavasz sincsen, kisebb-nagyobb társaságokban, nyugtalanul ide-oda szálldosva megjelenik mezőinken. Igazi tavaszhirdető, mert csakugyan az első költözőkődő madár, mely itt-ott néha már február közepén feltűnik. Általában pedig, az országos középnap szerint: *márcz. 2—3-án*. Előfordul, hogy gyenge teleken vagy a délibb megyékben egyesek el sem távoznak tőlünk.

Nemsokára megérkezése után a kiengedő idő fényesebb, enyhébb napsugarai megdobogtatják sziveiket: pár után néznek. S ha ilyenkor sétálunk ki a mezőre, alig szabadulhatunk meg attól a hatástól, a mit a pacsirták gyakorolnak reánk. Mintha csak nagy templom volna a vidék, melyben száz és száz zsoltár hálátadó imaként száll a magasba, a természet urához, hogy megengedte érnünk az új munkaévet, éltető reményeivel:

«Dicső, dicső, dicső
Kikelet, kikelet!
Kivirit, kivirit
A virág mind.» *

A pacsirta így imádkozik. Nemesak énekét küldi a magasba, maga s felemelkedik szózatával a végtelen levegőég kékjébe, még csak egy pont — azután eltűnik a felhők hazájában, «jubiláló» dalával betöltve a környéket akkor is, mikor már nem látjuk. A szántóvető pedig elhallgatja kedves madarának gyönyörű hangjait, könnyebben esik neki a fárasztó munka, tudva, hogy az a kis dalos is «szánt» — így mondja felemelkedését — s azért repül tán az ég felé, hogy közelebb legyen Urához s az jobban meghallja dicsőítő szavát. Valósággal zeng a határ a pacsirtadaltól, ettől a szivetrázó zenétől: érezzük a jövőt, a remény fellobbanását, az új élet üdeségét. Nemesak a fenséges hegyvidéknek, a susogó erdőknek: a sík földnek is meg van a maga költészete, szárnyas költője.

* A három utolsó sor HERMAN OTTÓTÓL való; az első a bácskai magyar népe.

Nincs mit csodálkoznunk, ha tehát — különösen nálunk — madarunk rendkívüli népszerűségnek örvend. S első sorban a szántóvető az, a ki benne még a gólyánál és fűrjnél is inkább «saját külön madarát» látja.

Népies költészetünk remek gyöngyei azok a sorok, melyek a pacsirtáról megemlékeznek s azért azok, mert abból a benső barátságból fakadtak, mely a hangulatban is az egyszerű, leplezetlen valóság szépségeit érvényesíti. Minő erő és éles megfigyelés van például ARANY szavaiban:

«Kis pacsirta is szánt
Mint a szegény költő, fényes levegőben;
Dalt zengve repült fel, dalt zeng a magasban,
Hallgat leesőben.»

Szinte látjuk felemelkedni s némán — szokása szerint — gyorsan levágódni hymnusza végén. Siet s örömeben elfelejt beszélni; a szántó dala megmondja az okát is:

«Kis pacsirta, ég madara,
Száll fölöttem, zeng a dala,
Párja vigan száll elébe,
Le-le csalja a fészkébe»

s a magyarság jellemző módja szerint találja el Czuczor a folytatást:

«Szántó pajtás, kis madárkám!
Nézz le, nem látod-e babám?
Hej! ha én fönn lebeghetnék,
Mindig babám felé néznék!»

A hatást bizonyítja, hogy e vers átment a nép szájába.

PETŐFI is, az Alföld igazi költője, gyakran megemlékezik róla s ő is a közfelfogást fejezi csak ki, mikor először hallja dalát:

«Pacsirtaszót hallok megint!
Egészen elfeledtem már.
Dalolj, *tavasznak* hírmondója te,
Dalolj, te kedves kis madár.»

TOMPA egyenesen őt tartja az első énekesnek:

«A pacsirta fénylő légben énekel,
Szárny és dal hatalma együtt vivé fel;
Isten áldja! — *ő a legfőbb énekes,*
Szent dalára szívünk hálától repes.»

Hangjáról azt mondja:

«Szól a pacsirta, mint *egy kis harang,*
Függ magasan a tiszta légben»

s ellentétbe állítja természetét szavával:

«*Kiesi* madár a pacsirta,
Mégis olyan *nagy* a hangja.»

PETŐFI azt is megmondja, hogy nemcsak magának énekel:

«A pacsirta fönn a kék magasban
Istenének és magának zeng.»

TÓTH KÁLMÁN is híven írja, hogy mikor elénekelte a magasban strófáit, leszáll a buzába epedő párjához:

«Buza közé száll a dalos pacsirta,
Hogyha magát már odafenn kisirta;
S buzavirág, buzakalász árnyába'
Reáakad megsiratott párjára.»

Ezek a szavak is visszhangra találtak népünknel, énekbe fogta, bizonyosságául, hogy a költő jól beszélt.

Jól tudjuk mindnyájan, hogy az erdőben hiába keressük, a mit e sorok is erősítenek:

«Szomorú a kis pacsirta,
Mind a két szemét kisirta.
Nem szeret a zöld erdőben,
Jobb szeret a sík mezőben.»

S valóban elbámulunk a megfigyelés élességén, mikor az oly közel-álló két madarat, mint a mezei és a búbos pacsirtát, a közsoron is jellemzően megkülönböztetik; erre vall ez a sajtóvölgyi nóta:

«*Barázdában szépen szól* a pacsirta»

vagy a költő szavai («Borvitéz»-ben):

«*Megy az úton* kis pacsirta.»*

Vagy:

«Más madárka fészken s párosan pihen,*
Te kerékvágásban a rög enyhiben.»

Világos, hogy itt csakis a búbos pacsirta érthető, nem a mezei, melyre a felemelkedve éneklés a jellemző. Ezt költőink, kik a pacsirtáról irtak, mind finoman adják, még pedig nemcsak a tisztán népies költők, hanem a klasszikus iskola mesterei is, pl. BERZSENYI:

* Ezek a helyek inkább a pipiskére — *A. cristata* — vonatkoznak.

«A pacsirta hangicsálva repdez,
Víg örömét zengve kiönti,

— — — — —
A nap felé uszó sasokkal».

Sőt a 17. század elején BENICZKY PÉTER uram (1620.) is így pengeti lantját:

«Ég felé pacsirta
Repül, hogy szózatja
Messzire terjedjen.»

A pacsirta nemcsak tavaszhirdető, ő a hajnalfakadás dalosa is, s így igazán a reménység ébresztője. Hiszen a tavasszal az évet, a hajnallal a napot kezdjük s érzelmeink ugyanazok ilyenkor: sejtjük a jövőt. Még a csillagok ragyognak, talán a sápadtképzű, szelid hold is világít a mezőkön, még nem hirdeti a keleti ég világossága a pitymallatot: de a pacsirták érzik már a virradást s felemelkednek, hogy reggeli imájukkal dicsőítsék az Urat. Néha már hajnali három óraker javában szólnak, a mire azután:

«Felkel jó hajnalban a szántó álmából,
Felserkenti magát pacsirta szavából.»

TÓTH KÁLMÁN figyelmét sem kerüli el madarunknak e szokása:

«Felkelnék szépen kora reggel,
Mikor már a pacsirta énekel.»

Mindenkor «a reménység arany szálát» szöhetjük az ő «magas» énekéből. Megmondtuk már előbb, miként utánozza a magyarság a pacsirta éneket hangfestő szavakkal. Ennek egy másik változatát, bizalmaskodó párbeszéd alakjában, Fehérmegyéből jegyeztem föl, melyben nemcsak a hangok vannak jól adva, de bizonyos humor is kicsillámlik belőle. Elment egy, nem valami okos hírben álló, gazdaember kukoriczát vetni, ezt látván a pacsirta, ijesztgetve őt, így tréfálkozott vele:

«*Ki-típem, kítípem, ki-típem!*»

Emberünk, együgyűségében, megijedt, «hogy hát mi lesz akkor a kukoriczából, ha a madarak kitépik», haragjában csak azt tudta visszavágni a pacsirtának:

«*Ha te ki-típed: akkor én nem kapálom be, nem kapálom be!*»

Mennyi biológiai vonás, közvetlenség beszél hozzánk mindezekből, s mennyi vonatkozást sorolhatnák még föl, ha a gyermekszoba versikéit s egyebet is figyelembe vehetnék itt!

Minden pacsirtapár fészke táját, mely körületben aránylag nem nagy, féltékenyen őrzi s a hím erélyesen üldözi a netalán arra tévedő csendbontókat, békezavarókat. A fészek a vetésben, réten, valami kis kaparásban száraz növényszálakból épül. Néha már márczius végén, még inkább áprilisban, 5 tojást találhatunk benne, melyek szürkés, barnás vagy agyagsárgás fehér alapon, barna és szürke foltocskákkal, pettyezéssel sűrűen borítottak. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 19·3—23·3; *Sz.* 15—17 mm.

A tojó két hétig üli fészket s az első költés után júniusban, esetleg már május végén, még egyszer szaporít. Szeptemberben és októberben kezdenek csapatokba verődni s lassanként délre költözködni. Elvonulásuk nem igen sietős, mert sokszor még novemberben is láthatunk vándorlókat. Az erősebb fagy és havazás után azonban elbúcsúznak utolsó hírmondóik is.

Mint éneke, oly vonzók tulajdonságai is. Repte ügyes, változatos; néha gyorsan, mint a mocsári szalonka, vágódik föl előttünk, messze száll, majd a föld fölött alacsonyan lebeget s ha énekel, reszkető szárnycsapással rézsut emelkedik a magasba, «szánt», lebeg s messziről nézve, szinte «függ» az égen. Éneklés után nyílgyorsan esik le. A földön többnyire futkos, nekiiramlik, azután megáll, felül valami rögre, vakandturásra, hivatató hangját hallatja, ismét odább szalad s ellenségeit földre lapulással ámitja, alakoskodik. Fára, illetőleg borókabokorra szállva, csak egyetlen egyszer láttam s bizonyosságul az illető példányt meg is lőttem. Néha a földön is énekel, különösen szeles, barátságatlan időben. Addig, míg rovarokhoz nem jut, dudvamagokat szedeget, később mindenféle kisebb bogarat, szöcskét, pókot, férget, kukacot, álcát, hernyót fogdoz s szemecskéket, friss növényhajtásokat, levélcsücsköket eszik, majd mák-, kölesszemeket, zabot, búzát, fűmagvakat. A gazdasági növényekben azonban kárt nem tesz s rovarpusztításaival, még inkább a dudvák korlátozásával, hasznunkra van. De még ha nem is tenne hasznot, már csak énekével kiérdemelné igaz barátságunkat. Sajnos azonban, a gyomor mindezeket nem veszi figyelembe, mert hiszen sokszor hallhattuk, micsoda pusztítást visznek véghez a pacsirták közt, nemcsak az olaszok, hanem a mi német szomszédaink is. A «lipesei pacsirták» csemegeszámba mennek s a gasztronomusok körében nagy kelendőségnek örvendenek. Nálunk szerencsére nem kapott lábra ez a hivatásos pacsirtafogás, «tükörrel» való pacsirtalövés s madarunk általán kíméletben részesül; legföljebb a kezdő puskások hibáznak reá.

134. NEM:

FÜLESPACSIRTA.

OTOCORYS Bp. 1838.

Fültájuk fölött egy-egy tollszarvacskájuk van; hátsó karmuk majdnem egyenes; első evező hiányzik, fejükön feltűnő rajzolat.

A HAVASI FÜLESPACSIRTA.*Otocorys alpestris* (L.) 1758.

XXIV. Tábla.

[*Alauda alpestris* L. — *A. flava* Gm. — *A. nivalis* Pall. — *Phileremos alpestris* BRHM.]

Jegyei: pacsirtanagyságú; az *öregék*: homloka, szemöldöksáva, torka halavány fehéressárga; fejbub és a tollszarvacskák, pofafolt, és a begy fekete; nyaka (felülről nézve), farsikja halavány szürkésbarnás rózsaszínű, ugyanilyen árnyalatú a különben pacsirtaszerű hát és szárny; a fark feketésbarna, a szélső toll külső szegélye fehér; a középső két farktoll olyanforma, mint a hát; csőre fekete, csak az alsó káva töve világos; lábai feketék; szemei dióbarnák. A *tojó* háta szürkésebb, nem vöröses.

Mértéke: *H.* 16·4—17·3; *Sz.* 10·4—11·5; *F.* 7—7·2; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1·2—1·34 cm.

Ez a pacsirta Európa, Szibéria és Amerika északi részeiben a hegysegeket, fensíkokat, síkságot és tundrákat lakja. Tromsönél, 69° é. szél. fölött, a Flöifjelden 900 méter magasan fészkelve találtam s egy fiatal, Vadső szigetén a Varanger fjordban 70°4' é. szél. alatt, elevenen fogtam. Néha tél idején meglátogatja Közép-Európát is. A Nemzeti Múzeum példányai Pestmegyében január és február havában lövettek. Csató J. gyűjteményében egy 1856 januárban Ganczágánál ejtett példány van, melyet BUDA ELEK 30-as csapatból kerített. BUDA Á. a hátszegi völgyben többször megfigyelte s 1880-ban lőtte is. 1894-ben *Kécsán* (Torontálm.) lövetett s 1894/5 telén Temes-Kubinnál, hol MENESTORFER gátbiztos csapatban látta. Előbbi példányt LENDL dr. praeparatoriumába küldték. 1897 nov. 27-én Cs.-Somorján is 3 darab lövetett. Lehetséges, hogy a déli megyékben előkerülő füles pacsirták nem északiak, hanem a Boszniában, Bulgáriában

és a Kaukaszban költő *penicillata* fajtához tartoznak, mely valamivel nagyobb, mint amazok, homloka, torka határozottan sárga s nem oly fehéres, a tarkó és nyak halvány meggyezése pedig nem terjed a hátra.

XLIV. CSALÁD.

BILLEGETŐFÉLÉK.

MOTACILLIDAE.

Fejök hegyes; csőrük árszerű, kissé hajlott ormú, nem hosszabb a fejnél; egész természetük karsu, nyulánk; hátulsó karmuk legalább is oly hosszú, mint az ujjnak tövefelé eső ize; szárnyuk hegyes; válltollaik fel-tünő hosszúak s ékalakúan túlterjednek a másod rangú evezők hegyén. Főleg a földön tartózkodnak és fészkelnek. Fákra ritkán szállnak. Igen élénk, nyugtalan madarak, sokat futkosnak s közbe némelyek farkukat billegetik.

135. NEM:

PIPIS.

ANTHUS *Bechst.* 1807.

Rajzolatjuk, színezetük pacsirtaszerű, némelyeknél szürkébb vagy olajzöldesbe hajló; három első evezőjük leghosszabb; a hátsó karom többnyire sarkantyúsan megnyult. Az egyes fajokat a gyakorlatlanok nehezen tudják megkülönböztetni s azért *jegyekre, mértékeikre, hangjukra, életmódjukra* külön figyelmeztetek.

A HAVASI PIPIS.

Anthus spipoletta (L.) 1758.

[*Alauda spinoletta* L.* — *Anthus aquaticus* BECHST. — *Anth. montanus* KOCH. — *Anth. alpinus* BRHM. — *Anth. spinoletta* K. & BLAS.]

Jegyei: *farcsíkja egyszínű*; feje búbján nincsenek szárfoltok; felső testrészei *szürkésbarnák*, némi *elmosódott* sötétebb foltozással a háton;

* Helyesen *spipoletta*.

HAVASI FÜLESPACSIRTA
OTOCORIS ALPESTRIS (L.)

lábai *sötétek*, barnásfeketék vagy sötétbarnák; alsó farkfedői fehérek; szélső farktollán ékalakú hosszú, a mellette való toll hegyén ugyanily alakú kicsi fehér folt. *Nyáron* szemsávolya, torka, begye és melle halvány megyszínbe hajló, a begy *kissé* sötétebben foltozott. *Télen* az alsó részek nem igen tiszta fehér alapszínűek, a begyen és a test oldalain elmosódott, nem éles, nagy *szürkésbarna* foltokkal. Csőre sötétbarna, az alsó káva töfele világos.

Mértéke: *H.* 16·3—17; *Sz.* 8·6—9·2; *F.* 6·5—6·8; *L.* 1·4—1·5; *Cs.* 1·2—1·45 cm.

Közép- és Dél-Európa havasain, úgy Közép-Ázsiában, az Altáj hegységben, Perzsia hegységeiben Belucisztánig fordul elő. Hazánk magas hegytetőin, havasi legelőin költ, őszszel azonban lehuzódik a völgyekbe, síkságokra s már szeptember végén, október elején vizek, különösen nagyobb tavak partján, más pipiskék társaságában, találkozhatunk vele. Addig, míg a vizek be nem fagynak, ott marad, télen azonban elvonul, de tavaszi olvadással ismét megjelenik, sokszor már *február végén* s még inkább *márczius elején*. Réten, szántóföldeken nem látjuk; mindig csak közvetlenül a víz partján, a szélvizek pocsolyásaiban. Meglehetős vad s keltében többnyire kéttagu finom *pszűb*, *pszűb* hangon szól, magasra emelkedik s messze száll.

Április végén és májusban költ először, június és júliusban másodszor. Fészket főleg a havasok tetején, nagyobb tisztásokon, legelőkön, a földre építi s öt tojást tojik, melyek szürkésfehér alapon, biborbarna foltokkal sűrűn borították, egyes finom fekete karczokkal rajzoltak, de meg lehetős változékonyak.

Tojásmérték: *H.* 20—22; *Sz.* 15—16 mm.

Bogarakat, legyeket, szunyogokat, kis csigákat, kukaczkokat, álczákat és általában különféle rovarokat eszik.

A PARLAGI PIPIS.

Anthus campestris (L.) 1758.

[*Alauda campestris* L. — *Alauda mosellana* GM. — *Anthus rufescens* TEMM. — *Anth. rufus* VIEILL. — *Agrodoma campestris* BP.]

Jegyei: legnagyobb pipisünk; meg lehetős hosszú csőrű; farcsikja egyszínű; egészben sárgás agyagszínű benyomást tesz; fölül sárgásszürke, valamivel sötétebb, de nem igen kirívó szárfoltokkal a fejtetőn, háton; alul *fehéres-sárga agyagszínű*, a begy oldalain vagy néha a begyen is kevés.

kicsiny, nem igen sötét, szürkésbarnás foltoeskákkal; az alsó test oldalai nem foltosak; felső szárnyfedői agyagsárgás, széles szegésűek; szélső farktollának külső fele egészben s részben belső fele is, fehér vagy sárgásfehér, a következő szintén, csak hogy ennél a sötétebb szín túlnyomóbb; csőre szarubarna, az alsó káva töfele világos; lábai barnássárgák; szemei dióbarnák.

Mértéke: *H.* 16·4—17·8; *Sz.* 8·9—9·3; *F.* 7—7·2; *L.* 2·3—2·7; *Cs.* 1·4—1·7 cm.

Közép- és Dél-Európában, Szibériában, Turkesztánban költ. Mindeütt s nálunk is pusztá vidékeket, fásorokkal szegett nagy mezőket, gyér bokrozatú legelőkkel, ugarokkal váltakozó gabnaföldeket választ ki magának. Vizes réteket, mocsaras helyeket nem keres föl. Nem jár csapatban s valami sűrűen sehol sem találjuk. Vigyázó, vad madár, kitünő futó s egész lénye, külseje a pacsirták, pipisek, barázdabillegetők jellemző vonásait mintegy magában egyesíti. Az ember elől egyideig futva menekszik, testét egészen vízszintesen tartva, majd kinyújtózkodva felgyenesedik, kémlel s tovább szalad. Keltében *krilevit* vagy *ühitt* hangon szól s magasan felemelkedik, többször ismételve e hangokat. Néha fák tetején, bokrok hegyén énekelget. Az országos középnap *április 12-ére* mondja hozzánk való érkezését. Májusban fészkel valami nyomban, kerécsapásban, gazbokoraljában s 5 szennyesfehér alapon, vörhenyes, sárgás vagy vörösesbarna pettyekkel, foltoeskákkal, karczokkal borított tojást rak.

Tojásmérték: *H.* 20·2—24; *Sz.* 15·5—18 mm.

Tápláléka apró rovarokból, szöcskékből, kukaczból, álczákból, férgekéből kerül ki s kárt nem tesz. Ha tömegesebben lagná vidékeinket, hasznára lehetne gazdaságunknak.

AZ ERDEI PIPIS.

Anthus trivialis (L.) 1758.

[*Alauda trivialis* L. — *Alauda arborea* GM. — *Anthus arboreus* BECHST. — *Pipastes trivialis* BLYTH.]

Jegyei: igen hasonlít a réti pipishez; 4-ik evezője észrevehetően rövidebb a három elsőnél, hátsó karma meglehetősen hajlott s 1 cm.-nél rövidebb. Színe inkább sárgásbarna.

Mértéke: *H.* 15·1—15·8; *Sz.* 8·6—8·9; *F.* 6·4—6·9; *L.* 2·1—2·2; *Cs.* 1·15—1·35 cm.

Közép- és Észak-Európában — helyenként a Sarkkört is átlépve —

úgy Ázsia szomszédos tartományaiban a Jeniszei folyamig költ. Nálunk is elég gyakori, kivált előhegyek vágásainak szélén, hegyoldalak erdőiben, hol sűrűbb aljazatból egyes magfák magasodnak ki. Igen gyakran összetévesztik — a réti pipistől eltekintve — az erdei pacsirtával, mert ez is a fák hegyéről felemelkedve énekel s visszaereszkedik ismét oda. Keltében vagy elszállta közben *psz, psz, psz* vagy *pszűp, pszp, pszp* szólást hallat, mely nem oly éles, gyors, mint a réti pipis hangja. (A hangsúly az első *p* betűn van, melylyel *i* és *ü* hang is hallatszik.) Fán ülve *zűty, zűty* formán hivogat. Valóságos éneke — párosodáskor — igen szép, hangos, változatos füttyülő strófákból áll, kezdetben szaporáz, majd *eziá, eziá, eziá-szib-szép-szép-pszszib* nyujtottabb szótagok következnek, miközben többnyire a magasba emelkedik, azután szárnyait kiterpesztve sajtáságos, kissé mélyebb hosszú *szrrrrrrrrr* trillával ereszkedik ismét le.

Hozzánk az országos középnap szerint: *márczius 30—31-én* jön meg s április elején legtöbb vonulóval találkozhatunk. Mire ő mutatkozik, a réti pipisek már — legalább két héttel előbb — megjöttek. Vonuláson a mezőket szegélyző fákon, gyümölcsösökben, kertekben gyakori s őszszel, augusztusban, szeptemberben, a kukoricákban, mezőkön is. Májusban vágásokban, erdőszéleken, bokrozat, hangabokor, bozót stb. alján a földön fészkel s öt tojást tojik, melyek igen változékony színűek; világosszürkés, sárgás, barnás alapszinen barnásszürkén, vörösesbarnán, csokoládészínűen pettyezettek, foltozottak.

Tojásmérték: *H.* 18—22; *Sz.* 15—16·5 mm.

Csupán rovarokat, hernyókat, legyeket, szunyogokat, szöcskéket, apró csigákat, pókokat eszik.

A ROZSDÁSTORKÚ PIPIS.

Anthus cervinus (PALL.) 1811.

[*Motacilla cervina* PALL. — *Anth. rufogularis* BRHM. — *A. ruficollis* HEUGL.]

Jegyei: igen hasonlít a réti és erdei pipishez, csakhogy tavasszal és nyáron torka, sőt néha begye és oldalai is, úgy szemöldöke rozsdavörös (néha halvány megyszínű árnyalattal); fiatalok és őszi madarak, ha már téli tollazatot öltöttek, szintén nem rőt torkúak s egészben szakasztott olyanok, mint réti pipis, csakhogy *a faresik e fajnál sohasem egyszínű, hanem mindig fekete szárfoltokkal behintett*; hátukon is a szárfoltok igen nagyok, élesen kirivók, feketék.

Mértéke: *H.* 14·8—16·1; *Sz.* 8·2—8·95; *F.* 5·8—6·4; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·1—1·3 cm.

Néhány évtizeddel ezelőtt azt hitték, hogy ez déli faj, mely Afrikában fordul elő s újabban is akadtak ornithologusok, a kik nem is akarták külön faj gyanánt megkülönböztetni. Ma tudjuk, hogy a magas Északot lakja s Skandinávia északi részeiben, úgy Oroszország, Szibéria hasonló öveiben Kamesatkáig fordul elő s csak télen vándorol melegebb tartományokba. Tromsø szigetén több párban fészkelve találtam. Egy fészekben július 15-én tollas fiókák voltak.

Hazánkban a 80-as évek végeig mint kiválóan ritka átvonulót ismertük. PETÉNYI 1843-ban Tisza-Földváron szerzett 2 példányt a Nemzeti Múzeumnak; 1869 májusban pedig Gömörmegyében, Meleghegy vidékén, BRUSEK lőtt egy példányt; JUKOVITS a Fertő körül észlelte a 60-as évek elején; HERMAN O. 1867-ben, a Mezőségen, Gyekénél kerített egyet a kolozsvári múzeumnak; Sopron vidékén 1883 májusban FASZL szerzett egy példányt a Szt. Benedekrendűek főgymnaziumának gyűjteménye számára; CSATÓ az 50-es években októberben Alvinczről kapott egy darabot s egy másikat Konczánál lőtt; egy 1886 szeptember 20-án Remeténél lőtt tojót gyűjteményében őriz. 1890 május 10-én Dinnyésen 8 darabot s 15-én 2 darabot lőttem s azt tapasztaltam, hogy a szikes, rövid gyepeken szeretnek tartózkodni. Azóta minden ősszel rendszeren találtam a Velencei tónál s a part mentén elterülő gyepekről, répaföldekről, gazos ugarokról rebbentetem föl őket, különösen szeptember utolsó harmadában és október elején. Többnyire a réti pipisek társaságában vagy külön mutatkoznak s keltőkben nyujtott, finom *bíisz-bíisz* hangon szólnak. A ki hangjukat ismeri, mindenkor biztosan megkülönböztetheti őket a réti pipis csapatban, mert ez utóbbiak gyors *szt-szt-szt* hanggal szállnak föl. Tavasszal májusban vonul át, a mikor a réti pipisek már régen elvonultak. 1895 május 17-én a Fertőnél, Eszterházánál is lövetett egy ♂, mely HUSZTY Ö. gyűjteményében Lékán áll. Gazdaságilag természetesen nálunk nem jöhet tekintetbe, de itt időzése alatt, úgy mint hazájában is, hasznos.

A RÉTI PIPIS.

Anthus pratensis (L.) 1758.

[*Alauda pratensis* L. — *Anth. palustris* BRHM. — *Anthus tristis* BAILLY. — *Leimoniptera pratensis* KAUP. — *Anth. sepiarius* VIEILL.]

Jegyei: leginkább az erdei pipishez hasonlít, csakhogy valamivel gyengébb, karcsúbb s felső testének barna alapszine *olajzöldesbe hajlik, lábai valamivel sötétebbek, barnásabbak; hátulsó karma nyulánkabb, nem*

annyira hajlott s 1 cm.-nél nem rövidebb. Az előbbi fajtól, melyhez szintén igen hasonlít, főleg ősszel, mikor annak torka nem vörös, de különbözik tőle abban, hogy farcsikja egyszínű, ellenben amazé foltos, mint a hát.

Mértéke: H. 14·5—15·7; Sz. 7·8—8·4; F. 5·9—6·8; L. 2—2·3; Cs. 1·1—1·3 cm.

Európának északi felében honos s átterjed Ázsiába, körülbelül az Ob folyamig. Nálunk való költéséről nincsen tudomásom. A Nemzeti Múzeumban lévő hazai tojásai PETÉNYITŐL s ZELEBORTÓL (1852 Fertő) származnának.* Az utóbbiakról több mint valószínű, hogy nem hitelesek. Én a Fertőnél, sem egyebütt, költés szakában nem találkoztam e madárral. Költőzködéskor azonban roppant számban, csapatosan jelentkezik s vizes réteken, úgy a mezőkön lépten-nyomon szökkenésszerűen kel fel előttünk, gyors *szt, szt, szt* hangokat hallatva. Némelykor a felreppenők összevesznek s egy pillanatra egymásra támadnak. Fára ritkán ül s leginkább a fűben futkos vagy a tavak partjain, pocsolyák szélein. Tavaszkor jó korán, a bibiczekkel egyidőben szokott érkezni, az országos középnap szerint *márczius 18—19-én*, ősszel szeptember végén s különösen októberben közönséges.

Leginkább apró férgeket, álczákat, szunyogokat, legyeket, rovarokat, hangyákat eszik s határozottan hasznos.

136. NEM:

BILLEGETŐ.

MOTACILLA L. 1758.

Alakjuk az előbbiekhöz hasonló, farkuk azonban hosszabb, hátsó karmuk ellenben rövidebb s általában hajlott. Szinezetök részint fehér, szürke és fekete, részint sárga és zöldes; némelyeknél sötét torokfoltot vagy világosabb, sötétebb fejfoltot találunk; abban is eltérnek a pipisektől, hogy tollazatuk sohasem aprón foltozott. Fűrge, eleven madárkák s kiválóan jellemzi őket az a sajátságuk is, hogy minden mozdulatukra farkukkal billegetnek.

* Aves Hungariæ 77. l.

A BARÁZDA BILLEGETŐ.

Motacilla alba L. 1758.

XXV. Tábla.

Népies nevei: leánykamadár (Erdély); brázda billegető, borozda billegető (Dunántúl); barázdácsa (Baja); lipinka madár (Székelyföld).

Jegyei: farka majd csaknem oly hosszú, mint teste; háta hamuszürke; két szélső farktolla túlnyomóan, alsó farkfedői egészen fehérek, úgy hasa is; csőre és lábai feketék. (L. I. köt. II. tábla.)

Leírása. *Öreg hím nyáron:* fejbúb, tarkó és a begyig terjedő torokfoltja fekete; homloka, pofái, nyakoldalai és a felső szárnyfedők töve fekete, hegye azonban fehér, miáltal két fehér szárnyesík támad; a nagy evezők feketésszürkék, a hátulsók külső széle fehér szegésű; a fark fekete, kivéve a két szélső, túlnyomóan fehér tollat; a faresíkja feketés; a fehér alsó test oldalai szürkések; szemei világosbarnák. A *tojó* hasonló a hímhez, csak hogy fejének fekete rajza nem oly éles és szürkésbe hajló. *Téli tollzatban* a fejtetőn patkó alakú fekete rajzolat, torkuk fehér, alul fekete sávval szegve. A *fiatalok* háta és fejük búbja szennyes hamuszürke; szemsávolyuk szürkésfehér; torkuk sárgásfehér; hasuk szennyesfehér; a szárnytollak szegései világos szürkéssárgások; begyük táján fekete patkóalakú folt.

Mértéke: *H.* 16·8—17·3; *Sz.* 8·3—8·6; *F.* 8·1—9·4; *L.* 2·—2·4; *Cs.* 1·1—1·4 cm.

Úgyszólván egész Európában mindenütt közönséges, sőt elkalandozva még Grönlandon, Jan Mayen szigeten is találták; Szibériában is honos. Színezetére meglehetősen változékony, s különösen a torok és fej feketeségének, a szárnyesíkok fehérségének kisebb-nagyobb kiterjedése fèltűnő, úgannyira, hogy ez alapon bizonyos területeken állandó, jól megkülönböztethető fajtákat, már-már fajokat is találhatunk. Angolországban, délnyugati Norvégiában, északnyugoti Franciaországban például egészen fekete hátú példányok számosak (*Mot. lugubris* TEMM.) s ezek mellett — különösen Angliában — a tipikus színezetűek sokkal ritkébbak. Hazánkban általánosan ismert s kiválóan vizek környékén, házak táján, faraktárok, hidak és malmok körül tanyázik. Igen szeret az utak mentén, legelőkön, mezőkön is tartózkodni s gyakran követi a szántóvetőt, fejével kényesen biccentgetve, farkával billegetve. Közbe felrepül, de nem messze megint leszáll eledelt keresgélni. Leggyakrabban éles, tisztán csengő *csiz-itt-csiz-itt, csi-zitt* hangon szól s hullámvonalban repül. A vizek

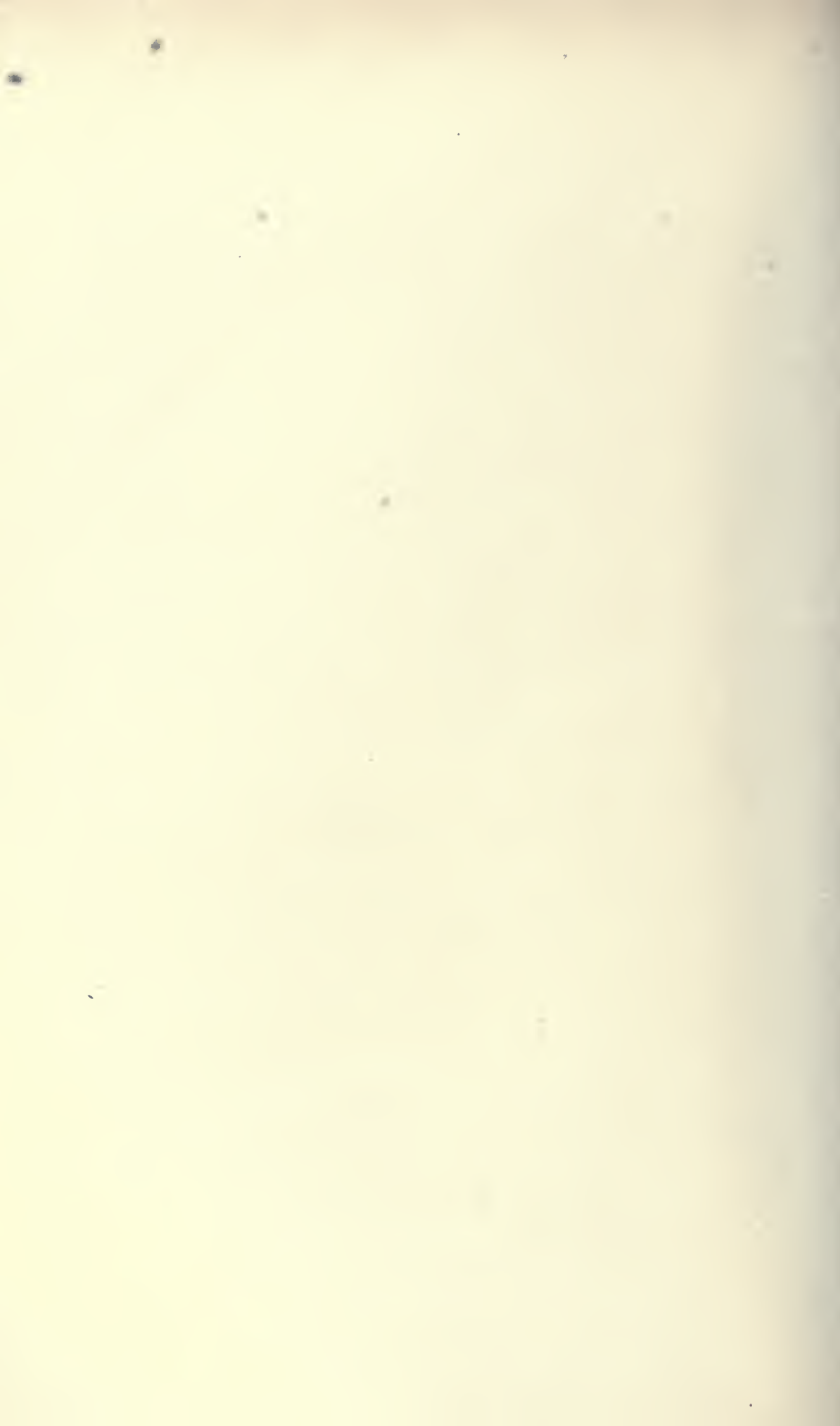

2/3

SÁRGA BILLEGETŐ
MOTACILLA FLAVA (L.)

BARÁZDA BILLEGETŐ
MOTACILLA ALBA L

folyását sokszor jó darabig követi s alacsonyán száll zátonyról zatonyra, vagy a partvonal mentén, meg-meg pihenve bizonyos pontokon. Épületeken, különösen a tető élén, kéményeken szintén gyakran pihen, valamint farakásokon s ritkábban fákon. Vidám lénye mindenkör nyilatkozik nemesak mozdulataiban, hanem friss énekében is. Tisztaságos külseje, apró léptei, izgékonyága, bizonyos leányias vonásokat árulnak el s innét kapta Erdélyben a «leánykamadár» nevet, de még találóbb a «barázda billegető» név, mert csakugyan jellemző szokására utal. Ügyes reptében bízva varjakat, ragadozó madarakat is megtámad, persze nem azért, hogy ártson nekik — hisz gyenge ő ahhoz — hanem, hogy lármájával figyelmeztessen a veszélyre s más madarakat is vigyázatra intsen. Költözködéskor rendszerint csapatban, kisebb-nagyobb társaságokban jár. Gyenge teleken, egyeseket észlelhetünk ugyan néha nyílt vizeknél, de ezek bizonyosan északibb vidékekről valók. A nálunk költők kora tavasszal érkeznek vissza hozzánk s mutatkozásukból a vadászok az erdei szalonka megérkezésére következtetnek. Gyakorta már február végén megjelennek az elsők, általában azonban márcziusban jönnek, az országos középnap szerint: *márczius 6—7-én* s tömegesen e hó közepe táján. Fészköket valami farakásba, hidgerendázat nyílásába, tág fali lyukba, kőrakásba, kimosott gyökerek közé szokták rakni, többnyire nem magasan a föld színétől s április második felében kotolnak. Építőanyagul vékony gyökereket, száraz fűszálakat, szőrt és gyapjút használnak. 5—6 tojásuk szürkésfehér alapon, finom szürke, apró barnás foltokkal, pontokkal sűrűen borított. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 18·3—22·5; *Sz.* 13·7—16 mm.

A tojó 14 nap alatt költi ki fészekalját s évenként kétszer, esetleg háromszor is szaporít. Szeptember végén s különösen októberben Észak-Afrikába vonul s ilyenkor nagy számban keresi föl vizeink környékét pihenőül. Az utazó, sürgő-forgó társaság mindenkör kiválóan megélénkítő látványt nyújt, mert folyton mozognak, repkednek, hivatgatnak, néha czivakodnak is. Őket látva, el kell ismernünk a közszólás igazságát, mely a folyton mozgolódó, nyugtalan emberről mondja: «Illeg-billeg mint a barázda billegető».

Tápláléka mindenféle — javarészt káros — rovarból, kukaczból, hernyóból, szunyogból, légyből, álczából áll s így kiválóan hasznos madár, mely megérdemli, hogy teljes oltalomban részesüljön.

A HEGYI BILLEGETŐ.

Motacilla boarula PENN. 1768.

[*Motacilla sulphurea* BECHST. — *Pallenura sulphurea* BP. — *Mot. melanope* SHARPE.]

Jegyei: háta hamvasszürke; a másodrendű evezők töve fehér; alsó farkfedői kanárisárgák; három szélső farktolla túlnyomóan fehér; hátulsó karma rövid, hajlott; farka igen hosszú. Nyáron az öreg hím torka fekete.

Leírása. *Öreg hím nyáron:* felül hamuszürke; farsíkja zöldessárga; torokfolt fekete, mindkét oldalt fehér sávolylyal határolva, ugyanily színű a szemsáv is; alsó test ezitromsárga; a szárny feketésbarna, a kis fedők szürkésolajszínűek, a hátulsó evezők sárgás, fehérésszürke szegéssel; a farktollak — a túlnyomóan fehér három szélsőtől — eltekintve, barnásfeketék, keskeny, zöldessárga széllel; csőr fekete; lábai barnásak; szemei sötétbarnák. A *tojónak* nincs torokfoltja, igen vén példányoknál azonban feketés pikkelyszerű rajzolat látszik a torokon. *Télen* a hím is elveszti fekete torokfoltját. A *fiatalok* színe az öregek téli tollazatához hasonlít, csakhogy az alsó test esupán a fark alján kanárisárga, a has fehéréssárga, a begy halványbarnás, a torok- és szemsáv fehér, némi sárgásbarnás, alig észrevehető árnyalattal.

Mértéke: *H.* 17·2—17·9; *Sz.* 8·1—8·5; *F.* 8·8—10; *L.* 2·1—2·35; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Ezt a madarat az avatatlan, esetleg a következő fajjal tévesztheti össze, azért jegyeire különösen figyelmeztetek, nemkülönben tartózkodási helyeire is. Európa középső és déli részeit lakja s nem terjed északabbra, mint Skandinávia alsó részeibe. Ázsia középső övében szintén közönséges, bár többen azt tartják, hogy ezek a keleti példányok hosszabb farkúak (*melanope* PALL.). Hazánkban elég gyakori jelenség s ritkán hiányzik pisztrángos vizeink, hegyi forrásaink vidékéről. Különösen magas hegységeinkben, havasainkban találkozhatunk vele. Télen egy részök elvonul, más részök — valószínűleg északibb vidékekről jövők — nyílt vizeinknél, folyóinknál a sík földön is, mélyebb tájakon mutatkozik. Az igazi rónán, alföldi vidéken azonban mindenkor nagy ritkaság. Fészkelni visszatér a hegyvilág csergedező, kristálytisza csermelyeihez, ott ugrál kőről kőre, hosszú farkát billegetve s finom, éles csengésű, a barázda-billegető szólásához hasonlító szavát — különösen reptében — hallatva. Kivételesen találtam fészket Somló várának falában emelet magasságban, úgy Kőszegen, a városban, a régi vár bástyafalában is; ez azért is figyel-

met érdemlő, mert fészke táján semmiféle víz nem volt. Rendesen azonban a hegyi forrásokat, patakocskákat nem igen hagyja el s mint azok jellemző madara szomszédságukban üti fel családi tűzhelyét s valami magas partban, hid alatt, kőrakásban, tág nyílású lyukban rakja meg gyökerecskékből, mohából, száraz növényszálakból, gyapjuból és szőrökből készült laza fészket. Április második felében először, júniusban másodszer költ. 5—6 tojásának alapszine szennyesfehér, agyagsárgás, szürkéssárga elmosódott foltoeskákkal borított.

Tojásmérték: H. 18·2—21; Sz. 14—14·7 mm.

Leginkább vizirovarokat, apró pilléket, különféle álezákat, bábokat, kukacokat eszik s így kárt nem tesz. Egy külföldi megfigyelő (ALTM) azt írja róla, hogy télen valami nyílt vízáróknál látta e madarat, a mint apró halaeszkákat fogott s ennek révén úgy véli, hogy esetleg a pisztráng ivadékban kárt tehet. Én nem tulajdoníthatok ez egyetlen megfigyelésnek fontosságot s azt hiszem, hogy a szükség vitte a halivadék megköstölésére.

A SÁRGA BILLEGETŐ.

Motacilla flava L. 1758.

XXV. Tábla.

[*Motacilla chrysogastra* BECHST. — *Budytes flava* BRHM.]

Népies nevei: sárgyóka (Somogy-, Zalam.).

Jegyei: hasonlít előbbihez, csak hogy az öregek főszíne alul élénkebb sárga, felül zöldes; a fiataloké alul halványsárgás fehér, felül szürkés; a fark sokkal rövidebb, mint előbbié s két szélső tolla nagyobbrészt fehér; a hátulsó karom oly hosszú, mint a hátulsó ujj, nem görbült, majdnem egyenes. Az öregek fejebubja szürke.

Leírása. Öreg hím nyári tollzatban: fejtető, tarkó és fülfedők a tipikus példányoknál hamvas kékesszürkék, szemöldöksávolyuk pedig fehér; a hát olajzöld; alsó test élénk sárga; a szárny barna, két világos fehéressárga szárnycsíkkal s a hátulsó evezők külső szélén ugyanily színű szegélylyel; a fark feketésbarna, kivéve a két túlnyomóan fehér szélső tollat; csőre és lábai feketék, szeme barna. Ősszel alsó testök nem oly szép sárga, inkább szalmasárga s a has táján halaványabb, mint a torkon, egyéb színeik is elmosódottabbak. A tojó feje és háta barnásan árnyalt, alul halaványabb sárga s egészben nem oly élénk színű, mint a hím. A fiatalok melle sötétlen foltozott, pofáik és torkuk szennyesfehér, hátuk barnásszürke, pikkelyes

rajzolatú, a csőr tövétől torkuk két oldalán feketésbarna sáv nyomul le, alsó testök szennyes, halványsárgás-fehér, szárnyfedők barnák.

Mértéke: *H.* 15·2—15·67; *Sz.* 7·2—8·5; *F.* 7—7·6; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Igen figyelemre méltó a sárga billegetők fejszinezetének változékony-sága, mely a szürke szín különböző árnyalataiban jelentkezik s bizonyos területek példányait megkülönbözteti. Ezek a fajták im ezek:

1. *Déli sárga billegető.* — *Motacilla flava cinereicapilla* SAVI 1831. [Mot. melanocephala (+ feldeggii MICH.) BRUCH. — Budytes cinereocapilla BP. — Mot. flava dalmatica SUND. — Mot. flava cinereocapilla TEMM. — Mot. feldeggii (nec MICH.) HOM. — Mot. viridis (+ borealis SUND.) GRAY. — *Motacilla cinereocapilla* BLAS.] Fejteteje hamuszürke; fülfedők palafeketések; szemöldök sávolya többnyire kivehető, néha elég jelentékeny; álla és torka többnyire fehér. Hazája Olaszország, Dalmácia, Balkán félsziget.*

2. *Északi sárga billegető* — *Motacilla flava borealis* SUNDV. 1840. [Mot. viridis GM. — Budytes viridis BP. — Bud. atricapillus BRHM. — Bud. cinereocapillus (nec SAVI) SWINH. — Bud. flava melanocephala (nec LIGHT.) DE SELYS. — Bud. melanocephalus var. viridis RADDE. — Mot. nigricapilla (non MÜLLER) BRHM. — Bud. borealis SEV.] Fejébúbja palaszürke és kormosszürke között változik; szemöldöksávolya rendszerint ninesen; fülfedők egyszínű feketések vagy feketék, csak kevésel sötétebbek mint a fejtető; áll és torok sárga, kivételesen fehéres; a nyakoldalakon és begy táján gyakran egyes olajbarnás, elmosódott foltok láthatók. Hazája Skandináviától áterjed Szibériába s költözködéskor, főleg májusban, nálunk is mutatkozik.

3. *Keleti sárga billegető.* — *Motacilla flava taivana* SWINH. 1863. [Budytes melanotis SWINH. — Bud. flavus taivanus SEEB. — Bud. campestris (nec PALL.) TACZ.] Homloka szürke, fejébúbja zöld; szemöldök-sávolya élénk sárga. Eddig főleg Kelet-Szibériából, Amurlandból, Khinából és Formozából volt ismeretes; Európában nem találták. 1895 április 22-én azonban ALMÁSY Gy. barátom Diós-Jenőn (Nógrádm.) egy vén hím sárga billegetőt lőtt, melyet — a szóban forgó fajta leírásával összeegyeztetve — nem lehet máshoz vonni. Ugyancsak hazánkban, Székesfehérvár vidéken, SZIKLA G. is szerencsés volt két idetartozó példányt (♂ és ♀)

* Ennek és a következő fajtának nem tipikus példányai alig különböztethetők meg s csak úgy határozhatók meg biztosan, ha délen vagy északon költve találtuk, azaz nyár közepéből valók. Hazánkban Temes-Kubinból való példányokat ismerek, melyek valószínűleg e fajtához veendők. Ha ott fészket meglelnék, akkor bizonyosan.

elejteni.* E fajta leírása talál 1898 szeptember 2-án Sopronból a magyar ornithologiai központ gyűjteményébe került billegetőre is, melyeket a sárga szemöldöksávoly igen jellemez.

A tipikus sárgabillegető főleg Közép-Európát lakja s északon, úgy délen is közel álló fajtái részben helyettesítik, részben vele együtt fordulnak elő. Európából átterjed a szomszédos Ázsiába, Szibériába, Kínába** s Amerika nyugoti részeiben Alaskától a Rocky Mountins hegylánczatáig.

A sárga billegető ellentétben előbbivel, — mely a havasok, hegyi patakok lakója s a síkságban legfőljebb őszszel, tavaszszal, gyenge teleken mutatkozik — soha sem nyomul a hegységekbe, hanem éppen a nagy legelők, nedves kaszálók, tószélek, mocsaras vidékek jellemző madara. Kivált a hol a jószág legelget, bizonyosan reá fogunk találni. Itt a juhok, marhák lábai alatt futkos kényes mozdulatokban, ragyogtatva szép sárga hasát, fogdosva a nyáját kísérő rovarokat. Hullámos szökkenésben repül, miközben *ficzűp-ficzűp* szótagokat hallat s ha valami kiemelkedő fűszál tetejére ült, finom *szfiü, szriü* hangon fejezi ki meglepedését. A nyáját többnyire kisebb-nagyobb számban szokták kísélni, mert társaságszeretők, e mellett jámborak, s cseppet sem félnek a csordától, gulyától, sem a pásztorembertől, hanem folyton ott settenkednek, bogarásznak, közbe-közbe fel is röppenve s úgy, mint rokonai és a pipisek egymást kergetve, csipdesve, ha a falatozás közben holmi kis irigykedések pillanatokra szenvedélyességre lobbantják. Hozzánk az országos középnap szerint: *márczius 31—április 1-én* érkezik meg s április végén, májusban költ. Fészket valami nedves árokpartra a fűbe, zsombékra, nádkévébe, kaszálók, luczernák stb. sűrűjébe a földre rakja. Egy izben halászkunyhó nádból rakott falazatában is találtam fészkelve. Fészkealja 4—6 gömbölyded, szennyesfehér alapszínű, vörösesbarnás és vörösseszürke pettyezésű, foltozású, helyenként márványos rajzolatú tojásból áll. A tojások színe azonban meglehetősen változékony; néha az alapszín halvány olajbarnába, majd rózsásbarnásba, sőt zöldesfehérbe játszik. A foltozás is, hol össze-

* Ez említett magyar példányokat ALMÁSSY Gy. dr. barátom felfogása szerint soroltam fel, mint a «*taivana*» fajtához tartozókat. (Orn. Jahrb. 1898. 107. l.)

** Közép-Ázsiában és Nyugat-Szibériában a tipikustól eltérő *Motacilla flava beema* SYKES 1832. fajta is előfordul, mely vonuláskor esetleg nálunk is előkerülhet; ennek fejteteje *sokkal világosabb szürke*, mint a rendes sárga billegetőé, szemöldöksávolya, fűfedői, álla és torka egybefolyólag fehér, szemei alatt egy-egy keskeny szürke sáv. ANZINGER F.: «Die unterscheid. Kennzeichen d. Vög. Mittel-Europas» cz. művében 26. l. azt írja, hogy hazánkban is előfordul, a mi azonban eddig nem bizonyult be, mert csak hozzá közel álló példányok kerültek.

folyóbb, elmosódott, hol tisztább; néha egyes finom fekete karczok is mutatkoznak a héjon.

Tojásmérték: *H.* 17—19·5; *Sz.* 14—15 mm.

Költés után az öregek őszi tollazatukat öltik föl s augusztusban, szeptemberben csapatosan költözködnek — Afrikába.

Mindenféle legyeket, bogarakat, apró rovarokat, kis szöcskéket, álczákat, hernyókat fogdosva és pusztítva, a kaszálókon, mezőkön haszonnal működik javunkra. De nemesak ezért szolgál reá oltalmunkra, hanem úgy is, mint a legelő jószág jóltevője, mely a seregélyekkel együtt leghathatósabbán üldözi a juhokat, marhákat folyton zaklató kellemetlen rovarokat; nemkülönben mint igazán szép, a róna egyhanguságát megélénkítő madárka.

A MEZEI BILLEGETŐ.

Motacilla campestris PALL. 1776.

[*Motacilla flaveola* (non PALL.) TEMM. — Budytes Rayi BP. — *Mot. flava* anglica SUND. — *Bud. campestris* KEYS. & BLAS. — *Mot. flava* Rayi SCHLEG. — *Mot. Rayi* GRAY. — *Bud. neglectus* (nec GOULD.) BRHM. — *Mot. flava* GOULD. — *Mot. flava flavifrons* SEV. — *Mot. flava flavicapilla* PETÉNYI.]

Jegyei: előbbtől csak annyiban tér el, hogy fején a szürke színnek nyoma sincs. *Öreg hím:* feje búbja zöld, mint a hát, vagy igen öreg hímeknél sárga, mint az alsó test; szemöldöksávolya szintén sárga (a zöldes fejüeknél kirívó, a sárga fejüeknél inkább beolvad a fősínbe s nem igen látható); homloka olyan színű, mint a fejtető, csakhogy világosabb. A *tojó* valamivel halaványabb s igénytelenebb színezésű. A *fiatalok* általában zöldebbek, mint a sárga billegetőnk, de fejük búbja és hátuk némileg barnásan árnyalt; szemöldök sávolyuk kirívó, barnássárga.

Mértéke: *H.* 15·7—15·8; *Sz.* 8·1—8·3; *F.* 7·5; *L.* 2·2—2·5; *Cs.* 1·3—1·35 cm.

Angliában ez helyettesíti a mi sárga billegetőnk, mely ott csak ritka vendég. Előfordul mint fészkelő Észak-Franciaországban, Turkesztánban s a Volga vidékén Oroszországban. Hazánkban eddig egyetlen egy példány került, melyet 1841 augusztus 20-án *Stubnya* mellett (Turóc-megye) PETÉNYI SAL. JÁNOS lőtt.* Ez a példány a Nemzeti Múzeumban

* M. kir. Term. tud. társ. Évk. 1842. 193. I.

áll.* Ezenkívül többet nálunk nem észleltek s hibás a FRIVALDSZKY «Aves Hungariæ» (75. l.), valamint MOJSISSOVICS: «Das Thierleben der öst. ung. Tiefebene» című műveknek (123. l.) idevágó szövege, melyek úgy értelmezhetők, mintha legalább is 100 példány fordult volna itt elő. Az eredeti szövegben — PETÉNYITŐL — azonban világosan az áll, hogy a sárga billegető (Mot. flava) százai közt akadt ez az egy.

A KUCSMÁS BILLEGETŐ.

Motacilla melanocephala LICHT. 1823.

[Mot. feldegyi MICH. — Budytes melanocephalus BP. — Mot. Kaleniczenkii KRYN. — Bud. nigricapilla BP. — Mot. atricapilla BRHM.]

Jegyei: hasonlít a sárga billegetőhöz, csak hogy fejének azon részei, melyek amannál szürkék, nála fénylő tiszta feketék; az *öregeknek* szemöldöksávolya ninesen, a *fiatalabbaknál* azonban ennek néha némi nyomára akadhatunk; a fülfedők szintén feketék. Mértékei tekintetében alig különbözik a sárga billegetőtől.

Hazája délkeleti Európa, kivált Görögország, a Balkán-félsziget, honnét Közép-Ázsiáig terjed. Magyarorszáiban ALMÁSY Gy. dr. barátom 1896 május 21-én fődözte föl, Temes-Kubinból egy öreg és egy fiatalabb hímét kapván.

A tipikustól eltérő fajta a: délkeleti kucsmás billegető — *Motacilla melanocephala paradoxa* BRHM. 1855, mely kirívó fehér szemöldöksávolyával különbözik attól. Úgy látszik Dalmáciában, Dél-Oroszországban fordul elő. SHARPE (Cat. Br. B. X. 531. l.) azt írja, hogy Magyarorszáiban is előfordul. Hol merítette ez adatot? nem tudom. Annyi tény, hogy 1895-ig hazánkban előfordulásáról nem tudtunk. Utóbbi év május havában azonban ALMÁSY barátommal Temes-Kubin vidékén fölfedeztük s több példányt lőttünk, melyek gyűjteményeinket diszítik. Habár fészket nem is találtuk, de párokban figyelhattuk meg őket, a mi arra enged következtetést, hogy itt költenek is.

* MADARÁSZ Gy. dr. hazánk éneklőmadarairól szóló dolgozatában (Zeitschr. f. d. ges. Orn. 1884. 137. l.) az Angliában élőket a Volgánál előfordulóktól megkülönbözteti, azaz e fajt két fajtára osztja, mint ezelőtt több ornithologus tette.

XLV. CSALÁD.
MÁSZÓFÉLÉK.

CERTHIIDAE.

A nálunk élő fajok csőre vékony, ívszerűen hajlott; elsőrendű evezőiknek száma 10; farkuk 12 tollú; az első evező hosszabb, mint az evezők fedőtollai; karmaik hosszúak, nyuláncak. Harkályok módjára fatörzseken, falakon — mindig alulról felfelé kúszva — keresik táplálékukat s odukban költenek.

137. NEM:

SZIKLAMÁSZÓ.

TICHODROMA III. 1811.

Csőr vékony, kissé ívesen hajlott s kétszer hosszabb a fejnél; fark egyenes, nem hegyezett, puha s nem hosszabb, mint a szárnyak fele; az összecukott szárnyak hegye a fark végéig ér; 4—5 evező leghosszabb.

A HAJNALMADÁR.

Tichodroma muraria (L.) 1766.

XXVI. Tábla.

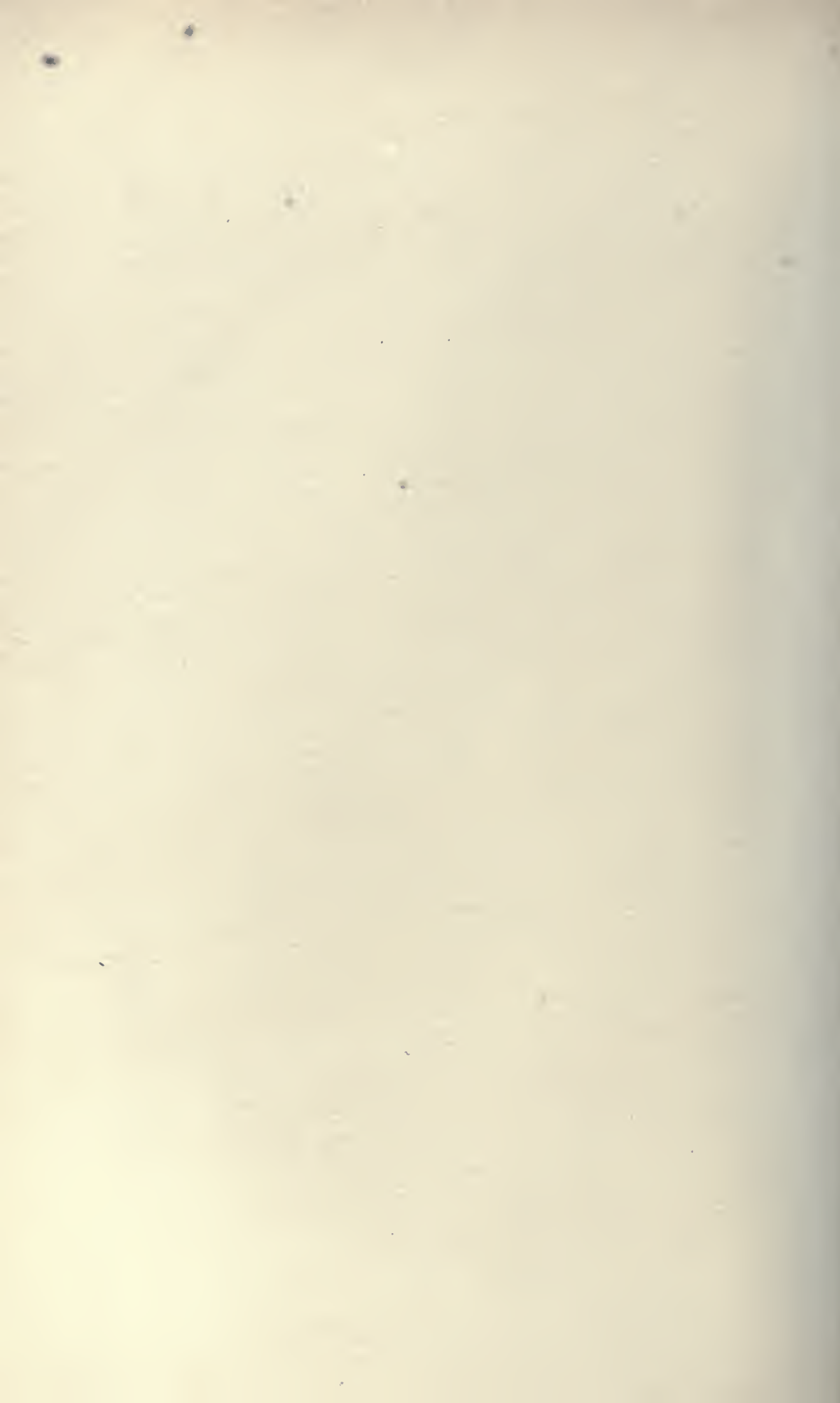
[*Certhia muraria* L. — *Tich. phoenicoptera* TEMM. — *Tich. alpina* KOCH. — *Petrodroma muraria* VIEILL.]

Jegyei: körülbelül verébnagyságú, de kisebbfejű, rövidfarkú, széles szárnyú; főszíne hamuszürke; a szárny főszíne gyönyörű rózsapiros, egyébként feketésbarna, egyes fehér, sárgásfehér kerek foltokkal; a fark fekete, hegye szürkésfehér. Az *öregeknek nyáron* nagy fekete torokfoltjuk van. A *tojó* valamivel kisebb, mint a hím s torokfoltja nem terjed le oly mélyen a begyre. A *téli tollazatban* az öregeknek nincs torokfoltjuk. A *fiatalok* olyformák, mint az öregék télen, csak hogy fejük némi világosabb rózsásba hajló árnyalatú, egészben azonban nem oly tiszta színűek, mint a kinöttek. Csőr és lábak feketék, szem sötétbarna.

$\frac{1}{2}$

HAJNAL MADÁR
TICHODROMA MURARIA (L)

Mértéke: *H.* 14—16·5; *Sz.* 9·7—10; *F.* 5·3—5·6; *L.* 2·1—2·4; *Cs.* 2·3—2·5 cm.

Közép- és még inkább Dél-Európa sziklás hegyvidékeit lakja, különösen a magasabb területek meredek falazatait. Közép-Ázsiában úgy Afrikában — nevezetesen Abissziniában — is előfordul. Európában déli Németországnál nem terjed északabbra s Angliában csak mint esetleges vendéget ismerik. Magyarországon különösen a mészkőhegységeket a Kárpátok sziklás részeit lakja, s úgy északon, mint a Királyhágón túl is költ. Késő őszszel a magas hegységből lehuzódik délebbre, s a hegyek lábánál fekvő városok magasabb épületein, tornyain, várfalakon is mutatkozik. Így láttam, pl. már házunk kéményén Kőszegen, s került egy-két példány Sopronban a Szent-Benedekrendüek székházán, a lékai váron stb.

Külsejét, mozdulatait tekintve, ezt a szép madarat csakis pillangóhoz lehet hasonlítani. A meredek falakon felkuszva szárnyait félig kinyitja s libbentve velök segít magán a mászásban. Majd libegve-lebegve, igazán lepkeszerűen röpköd s gyönyörű piros szárnyait csillogtatja a napsugárban. Hangja finom fütyszerű *di-titi-zí*; ezen kívül rövid dallamos kis strófákat is hallat. A sziklákat ritkán hagyja el s kivételesen száll ágra. A déli órákat kivéve, mikor alacsonyabb helyeket is átkutat, nem igen látható, mert a magas meredek falazatok közt mászkál, a hol a szem nehezen láthatja meg. Fészket sziklarepedésekbe, üregekbe rakja s május második felében tojik. 4—5 tojásának alapszine fehér s egyes apró vörössesszürke, rozsdás, barnászörös foltoeskákkal behintett.

Tojásmérték: *H.* 20—22; *Sz.* 14—15 mm.

Kiválóan legyeket, pókokat, hangyákat, rovarokat, hernyókat, bábókat, álcákat eszik, melyeket hosszú csőrével szedeget ki a sziklarepedésekből. Szórványos előfordulásánál fogva gazdasági jelentősége alig van, különösen ha tartózkodási helyeit is tekintjük, melyek nem jöhetnek művelés alá. Sajátságos szépsége azonban éppen ott æsthetikai érdeket kölesönöz neki, mert magas hegységek kopár, vad magányának sziklabástyái közt ugyanazt az érzelmet fakasztja bennünk e madár megpillantása, mint a havasi rózsa friss szinei. Élet a sivárság közt, élénkség az egyhanguságban.

138. NEM:

FAKÚSZ.

CERTHIA L. 1758.

Vékony, ívesen hajlott csőre körülbelül fejhosszú; farka oly hosszú, mint a szárny, kemény s mindegyik toll vége hegyezett; az összecukott szárnyak hegye nem ér a fark közepéig; a csüd rövidebb a középujjnál, a belső és külső ujj utóbbinak tövével első vagy második ízéig összenőtt.

A FAKÚSZ.*Certhia familiaris* L. 1758.

Népies nevei: fatetű, famászó (Dunántúl).

Jegyei: teste nem nagyobb, mint a kisebb czinegéké, egészben azonban nagyobbnak látszik, mert farka úgy csőre is aránylag hosszú; főszíne fölül barna, fehéren foltozva, pettyezve, alul fehér vagy szürkésfehér; faresikja rozsdássárga; farka egyszínű fakóbarna, némelykor agyagsárgás árnyalattal; a szárnyon sárgásfehér harántcsík. A *tojó* alig különbözik a hímétől. A *fiatalok* fölül barnás fekete-szürke alapszínen szürkés sárgásfehér elmosódott pettyekkel rajzoltak, lábuk világosabb, mint az öregeké. A csőr felső kávája sötét szarubarna, az alsó sárgás; lábai barnássárgák; szemei sötétbarnák. (L. I. köt. X. tábla.)

Helyileg és földrajzilag is meglehetősen változékonny, úgy színezetét mint a csőr, fark és lábujj hosszúságát tekintve. Nálunk két fajtája él: a tipikus színezetű, mely rövidebbcsőrű és farkú, de hosszabb lábujjú, fölül sárgásbarna alapszínű, alul pedig selyemfehér.

Mértéke: *H.* 12·5—14; *Sz.* 5·7—6·1; *F.* 5·3—5·5; *L.* 1·45—1·57; *Cs.* 1·3—1·4 cm.

A másik fajta a *rövidujjú fakúsz* — *Certhia familiaris brachydactyla* BRHM. 1831 — ellenben hosszabbcsőrű és farkú, rövidebb lábujjú s fölül sötét szürkésbarna alapszínű, alul pedig szürkés, füstösfehér.

Mértéke: *H.* 12·8—14·2; *Sz.* 5·8—6·3; *F.* 5·4—5·6; *L.* 1·4—1·59; *Cs.* 1·4—1·59 cm.

Európában és Ázsiában — a Himalajától északra — mindenütt előfordul, kivéve a magasabb északi tájakat. Földrészünkön Skandináviában körülbelül a 63° é. szél.-ig, Oroszországban az 57° é. szél.-ig

nyomul. Afrikában, Algériában észlelték. Úgy látszik a tipikus példányok inkább északon, még inkább kelet felé és hegyes vidéken, ellenben a rövidjuak jobban nyugaton és a síkság erdeiben tartózkodnak. Hazánkban közönséges madár s helyenként, pl. Kőszegen, mint a két fajta előfordul. Legszivesebben érdes kérgű, vén, férges fák körül üti fel tanyáját, a hol a harkályok, czinegék, csúszkák és más oduban fészkelő madarak is megtelepesznek. Fenyő és lomberdő közt nem igen válogat, de fiatalos erdőrészletekben nem található. Őszszel, télen és tavasszal kóbor czinege csapatokhoz társulva csatangol s e tarka szárnyas munkásrajok egyik jellemző tagja. Megfigyelhetjük, hogy mindig a fatörzsek töve tájára száll s szökkenésszerűen, egyenesen vagy csavarvonalban, finom *fűszet*, *fűszet* hangokat hallatva kúszik föl a fára, a vastagabb oldalágakat is átkutatva, fel a sudárig, ekkor a legközelebbi kérges fatörzsrre száll s újból alulról kezdi kutató mászkálását. Repte elég gyors, harkályszerű, de nem kitartó s ezért ritkán száll nagyobb távolságokra. Színezetével remekül alakoskodik a fák kérgén s csak oldalról nézve, mozgása közben vehetjük őt észre. Ezt a gyengéjét tudja is, mert ha megpillant, azonnal a törzs másik oldalára mászik s fődözi magát. Márcziusban párosodik s finom *szeri-szerü-szeri* s egyéb igénytelen hangicsálással beszélget párjához. Április elején először, júniusban másodszer költ. Fészket többnyire korhadt faágak repedései, a kéreg hasadása közé, odvakba rakja, ritkán két méternél magasabban a föld színétől. Az üregeket rendszerint egészen kitölti fészke anyagával, mely finom ágacskákból, gyökerekből, faháncsból, tollakból, szörből, száraz szálakból áll. 5—7, kivételesen talán 8—9 tojása fehér alapszínen, rozsdavörös, karminba hajló pettyezésű, különösen a tompább tojásvégen sűrűbben s koszorúsán borítják.

Tojásmérték: H. 16—16·5; Sz. 12—12·4 mm.

Tápláléka apróbb rovarokból, különösen azok petéiből, álczáiból, pókokból, légyfélékből, kukaczkából, férgékből áll. Szükségben apró, finom magvacskákra is reá fanyalodik. Az erdő- és gyümölcsgazdának kiválóan sok hasznot hajt, mert nemcsak hogy a fákat sorrendben szinte végig tisztogatja, aprólékosan, tüzetesen átkutatja, hanem a czinegék munkás rajaival, mintegy czéltudatosan a napokon át bizonyos órákban mindaddig látogatja, míg csak élelmet talál rajtuk, s a munkafelosztás elvének megfelelőleg azokat a káros fajokat pusztítja, melyek a fakéregbe vették magukat, a repedésekbe rakták petéiket s miket az ágak végein élősködő czinegék bántatlanul hagynak. Ezenkívül az is emeli gazdasági jelentőségét, hogy meglehetősen szapora s egész éven át nálunk van. Hogy

érdemét részletesen is megvilágítsam, elég lesz utalnom arra a körülményre, hogy kiválóan tizedeli az: *Orgyia pudibunda*; *Gastropacha pini*; *Chimatobia brumata* és *defoliaria* lepkefajok szaporodását, melyek hernyói a farügyek legveszedelmesebb ellenségei közé tartoznak.

Így hát szoros kötelességünk ezt a kis madárkát védelmünkbe fogadni.

XLVI. CSALÁD.

CZINEGEFÉLÉK.

PARIDAE.

Termetök inkább zömök; a tipikus fajok koponyája gömbölyded; a legtöbbnek csőre rövidebb a fejnél, erős, kemény, éles kávájú; az orrlyukak kicsinyek, kerekdedek, a csőr tövén vannak és serteszerű tollacsakkal fődöttek; a nyelv végén serteszerű szálaeskák nyulnak ki; a csüd aránylag erős, szintúgy az ujjak és karmok, különösen a hátulsó; a szárny inkább kicsiny, kerek, tompa, az első evező elcsenevészedett, többnyire a 4—5, ritkán a 3—4-ik evező a leghosszabb; a fark többnyire középhosszú, némelyiknél rövid vagy tulságos hosszú; tollazatuk lágy, foszlottas; színezetök többnyire élénk s élesen határolt rajzolatú; inkább kisebbek, mint a veréb, sőt igen kicsinyek; rendszerint odvakban, lyukakban költenek, a szabadon fészkelők művésziesen készítik fészkeket; legtöbben nagyszámú tojást raknak; mindannyian fürge, igen eleven, ügyes társaságszerető madarak s nem igazi költözők, hanem kóborlók; a nálunk élő fajok közül egy mocsarakban, nádban, egy másik vizenyős ligetekben, vizek mellett, a többi erdőben, kertekben, gyümölcsösökben tartózkodik; nem különös énekesek, mert inkább csicsergő, eserregő, czinczogó hangúak; erdeink, gyümölcsöseink leghasznosabb szárnyasai ők.

A. ALCSALÁD.

CSUSZKÁK.

SITTINAE.

Csőrük egyenes, árszerű, hegyes; az alsó káva előrésze jobban fölfelé hajló, mint a felsőé lefelé. Kitünő kuszók, s nemcsak fölfelé, hanem

lefelé is fordulva, mintegy becsuszkálják a fák törzsét; a külföldi fajok közt vannak olyanok is, melyek sziklákon élnek. Szinezetök nem igen élénk, felül kékesszürke, alul fehéres, rozsdás. Odukban költenek, melyek tág nyílásait sárral betapasztják. Hangjuk fütyülő, csengő.

139. NEM:

CSUSZKA.

SITTA L. 1758.

Csőrük fejhosszú; a szárny rövid, úgy a fark is; termetök kurta, mintha nyírott farkúak volnának; az alsó farkfedők kétharmad részben borítják a farkot; a hátulsó ujj karma hosszú, igen erős; talpuk széles, bütykös és így hosszú ujjú lábuk egészen hatalmas mászkáló eszköz.

A CSUSZKA.

Sitta europaea L. 1758.

Népies nevei: poncz; zinkeharkály; kék küllő; fakopács; kurta-kalapács (Zemplénm.); csuszka (Borsodm.); hős vagy hősök (Zala-, Somogym.); tuj-tuj (Erdély); köcsögmadar (M.-Szecsöd, Vasm.); kéregszutyóka, kéregszücs (N.-Kanizsa); hujángató madár (Alföld); favágó; hamuszínű harkály (Mitterpacher); fargita; sárostapasz (Vasm.); kéregfutó; kék külü (Erdély).

Jegyei: verébnagyságú, de kurtább, s azt a benyomást teszi, mintha farkát elvágták volna; fölül kékesszürke, alul fehér vagy rozsdás, a has oldalai és a fehér alsó farkfedők szegése gesztenyevörös; szemein át fekete sáv nyomul a nyakoldalakra.

Ez a faj meglehetősen változékony, különösen alsó testének színezetére nézve. A tipikus példányok, melyek Észak-Európában honosak, *fehér alsó testűek*, s nálunk nem fordulnak elő, mert a mieinknél csak az *áll fehér, egyébként egész alsó részök rozsdássárga*; ez a fajta a *közép-európai csuszka* — *Sitta europaea caesia* MEY. & WOLF. 1810. Nagy evezői sötétebbek, mint a hát s feketés vagy barnás szürkék, a fark középső két tolla kékesszürke, a többi fekete, hegyükön fehér és szürke folttal. Csőre sötét szaruszürke, az alsó káva töve világosabb; lábai sárgásbarnák. A *tojó* valamivel halványabb, főleg a hasoldalak gesztenyevörössége nem oly

élénk. A *fiatalok* alsó teste fehéres, fejtetejükön a tollak szára fehér, szemsávolyuk nem oly kirívó s hasoldalaik gesztenyevörössége kicsiny.

Mértéke: *H.* 13·4—14·5; *Sz.* 8·4—8·6; *F.* 4·2—4·6; *L.* 2—2·1; *Cs.* 1·6—1·8 cm.

Egyéb sok más csuszka-fajta itt nem vehetünk figyelembe, legfőljebb a *Sitta europaea advena* BRHM. 1831 nevűt, melyhez a néha nálunk is kerülő világosabb, fehéres alsó testű példányok tartoznak.

Észak-Európában, Szibériában a fehérhasuak fordulnak elő, ellenben Angliában, Közép- és Dél-Európában, Kis-Ázsiában, Palesztinában a rozsdáshasúak. Tartózkodási helyül mindig vén fákkal bővelkedő erdőket választ, mert lényében a czinege- és harkálytermészet mintegy egyesül. Különösen kevert faállományú, bokrozatos aljú erdőket kedvel. Lige-tekben, nagyobb kertekben szintén tanyázik. Őszszel rendes otthonát elhagyja s czinegecsapatokhoz társulva kódorog a gyümölcsösökben, kertekben, a házak táját is meglátogatva. A fákon valóban mesterien mászkál, csuszkál, s nem csak fejjel fölfelé mozog, hanem igen gyakran fejjel alá fordulva; a fára szállva többnyire ily állást foglal el. Sima törzsekre — mert rajtuk nem tud jól megkapaszkodni — nem szokott szállni, annál szivesebben kutatgat a szakadásos, kérges fatörzseken s bámulatos elevenséggel mozog rajtuk, minden képzelhető helyzetben. Hangja éles *kűj, kűj, kűj, kűj* füttyökből, azonkívül trillázó, pergésszerű mélyebb strófából áll. Rendes hívogatója pedig finom *szítt, szítt*.

Ha valamit talált, erősen kopácsol s nemcsak nyakát, hanem egész testét hátra hajtja s gyorsan rángatja, hogy csőrésapásainak megfelelő erőt kölcsönözhesen. Repte sebes, hullámos, surrogó, de nem kitartó. Pihenni alig van ideje: mindig mozog, nyugtalankodik, legfőljebb párosodáskor száll a fák sudarára s ül az ágra más madarak módjára, erős füttyülését hallatva. Április közepén fészkel először, május végén vagy júniusban másodszor. Fészket harkályszerűen odukba rakja, melyek tág nyílását sárral annyira betapasztja, hogy éppen csak bebujhasson. Fészkelő odút ritkán találjuk alacsonyan, többnyire 10—20 méternyi magasságban. Otthonának megépítésében csak a kőműves munkára van gondja a berendezéssel nem igen sokat törődik, mert fészke anyaga gondatlanul egymásra hányt faháncsból, fenyőtűkből, levélkékből áll. 6—8 tojásának alapszíne fehér, pettyezése rozsdássárga vagy rozsdásbarna, egyes szürkés pontokkal keverten.

Tojásmérték: *H.* 14·5—22; *Sz.* 13·8—17·4 mm.

A tojó egymaga üli a fészket s két hét alatt költi ki fiókait, melyek sokáig nem hagyják el a szülői házat. A szülők hernyókkal, kukaczkok-

kal, puhább rovarokkal táplálják fel fiókáikat s maguk is, főleg nyáron, rovarokat, bábokat, álcákat esznek. Mikor azonban magvakat találhatnak, ezeket is szívesen falatozzák, különösen az olajos, zsiros magvakat mint a milyenek pl. a napraforgóé, bükkfáé, fenyveké stb. Kemény magvat valami hasadékba szorítanak s addig vagdalják csőrükkel, míg megválnak. Ily módon a mogyoróval, dióval is elbánnak s kiszedik belét. Minthogy csak ősszel, télen és tavasszal fordul növénytáplálék felé, s akkor sem kizárólag, mert főeleségét mindig a rovarvilágból — még pedig főleg a károsakból — szedi: sok hasznot tesz az erdőben, gyümölcsösben, kertekben s reá szolgál védelmünkre.

B. ALCSALÁD.

CZINEGÉK.

PARINAE.

Csőrük rövidebb, mint a fej; nem kusznak harkályszerűen a fatörzseken; hangjuk nem füttyülő, hanem csengő, cserregő, czinczogó; tollazatuk élénkebb színű, mint előbbieké és éles rajzolatú.

140. NEM:

CZINEGE.

PARUS L. 1758.

Csőrük erős, kúpalakú, oldalvást kissé benyomott nem igen hegyes, inkább finom vésősvégű; lábaik aránylag erősek, görbe karmuak; szárnyaik rövidek, meglehetősen szélesek, a 4—5-ik evező leghosszabb, a 2-ik rövidebb a 6-iknál; farkuk közepes, gyengén elkerekített vagy kissé kivágott; az ivarok nem igen különböznek egymástól; odvakban fészkelnek; rovarvők, mellesleg — főleg télen — magvakat is esznek; erdőben, kertekben, gyümölcsösökben tartózkodnak.

A SZÉNCZINEGE.

Parus major L. 1758.

XXVII. tábla.

[*Parus fringillago* PALL. — *P. robustus*, *perniciosus*, *cyanotus*, *intercedens* BRHM.]

Népies nevei: küncsicsmadár (Toroczkó); tökmageczinege (M.-Szeesöd, Vasm.); szegeczinege. Különben országszerte csak *czinege* vagy *czinke söt czincze* (Györm.).

Jegyei: verébnagyságú, alul sárga, középen fekete sávolylyal.

Leírása. *Öreg hím:* fej, torok, nyakoldalak és kénzárga alsó testének középsáva szénfekete, némi sötétkék fénynyel; pofák fehérek; a tarkón zöldessárgás fehér folt van; hát és vállak olajzöldek; faresik szürkés-kék; a nagy evezők és farktollak palaszürkék, külső szélükön keskenyen kéesszürkén, a hátsó evezők szélesen szürkésfehéren szeptek; a legnagyobb szárnyfedők fehér végei szárnycsíokban folynak össze; a kis szárnyfedők kéesszürkék; legszélső farktollainak hegye és külső széle, a következőnek csak kis foltja, fehér; alsó farkfedők, valamint az alsó szárnyfedők fehérek; szemei barnásfeketék; csőre szarufekete; lábai életben kékés ónszínűek, a halál után feketeszürkék. A *tojó* nagyon hasonlít a hímhez, csak hogy fekete színű testrészei nem igen fényesek; az alsó test közepén futó sáv keskenyebb s a hason alul, a fark alján, már alig vehető észre; egész színezetök kevésbé élénk. A *fiatalok* hasonlítanak a tojóhoz, de még halaványabbak, szürkésebbek.

Mértéke: *H.* 13·6—14·5; *Sz.* 7—7·5; *F.* 5·9—6·7; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1·1—1·4 cm.

Szüret idejében megfakul a hegytető zöldje. Megsárgul a bükkös, megaranyozódik a juhar, piros lesz a vadeseresznye levele; csak a tölgy tartja magát s az első dérral barnul meg. Hulladoznak a levelek, még a síkság akáczfája, «a mi fánk», is elereszti díszét, mely legkeményebben daczolt a hajnali fagygyal; lombozatja meg sem igen fonnyad, meg sem igen sárgul, csak leválik, zölden egészében. A farkaspók elröpítette selymes fonalát, felmosolyog búcsúzól a «vénasszonyok nyarának» szelid napsugara, hogy ezernyi fényjátékban törjön meg a rét fűszálain megakadt, harmattól csillogó «ökörnyál»-szőnyegen. Száraz avaron «ballangkórót» hömpölyget a szél, a füvesen elfonnyadozott az utolsó virágok éke, csupán a kikerics halavány kelyhe merészkedik még virulni. Üres lett a fecske eresz alá tapasztott sárfészke, nem búsong többé féllábon

$\frac{3}{4}$

KÉK CZINEGE
PARUS COERULEUS L.

SZÉN CZINEGE
PARUS MAIOR L.

a gólya — más vidéket néztek maguknak, hol szebben süt a nap, melegebb az élet. Fekete varjak serege károg, kószál a gazdaságon, czíppentve riad fel a szüretelők vigságától meglevenült szőlőkből a húrosmadár, meg az északi szőlőrigó — útban van mind a kettő, arra tart, a hol ligeteinkből elfogyott énekeseink melegesznek.

Eljött az ősz az ő mélabús, esendes, szenderítő hangulatával, mely beveszi magát az érző és még el nem fásult emberszívbe s elringatja azt.

De ime! Újra megélénkülnek gyümölcsfáink kopáruló ágai, vig szárnyashad telepszik reájuk, izeg-mozog, ugrál, hajlókázik, röpköd, kutat, fürkészk. kopácsolgat és lakmároz szüntelen, mintha heteken át koplalt volna. A szem alig bírja követni ez élénk, folyton hangicsáló madárcák mozdulatait, oly ügyesen settenkednek, serénykednek, mintha merő játék és szórakozás volna életök célja. Pedig nem játék, nem multság az, hanem az életfentartás kemény munkája, melyben kifogyhatatlan szorgalmukat csak lényök kedélyessége, örök frissesége mulja felül.

Figyelmünket kóbor czinegetársaság kötötte le, tarka tollasnép, az őszi természet hangulatának egyedüli vidorító eleme, a gazdálkodó ember igaz szövetségese, ingyen munkásraja. Alig időznek a fán, már meg a szomszéd bokorra vetik magukat, egyik a másikat nógatja, unszolja, mintha csak sietős volna dolguk, távozásuk. Van köztük hamukás, kékes, feketesapkás, zöldes, fehéres, sőt egy-egy csuszka, királyka, fakúsz, de még czifra harkály is. Most kiválik közülök egy, a legnagyobb, melynek külsejét az imént irtuk le: a szénczinege.

Foglalkozzunk hát ő vele.

A szénczinege az Ó-világ jó részét, az Atlanti-tengertől a Csendes-Óceánig, az északi Sarkkörtől le körülbelül az é. szél. 40°-ig lakja. Európa északi és déli részeiben, úgy Afrika észak-nyugoti vidékein, Algirban, a Kanári-szigeteken ritkább ugyan, de mégis költ; Észak-Kelet-Afrikából azonban hiányzik. Ázsiában elterjedésének déli határát a Himalaja szabja meg. Legszámosabb a mérsékelt égöv alatt, bár itt is némely helyen gyakoribb, máshol szinte hiányzik, a szerint a mint létezésének feltételei megvannak. Pusztákon, fátalan síkságokon nem találkozunk vele; sem a nagy, magas fekvő hegyi erdőkben, havasokon, hanem leginkább halmos, erdőkkel, gyümölcsösökkel, kertekkel, ligetekkel váltakozó területeken. Hazánkban — kivéve a már említett alkalmatlan vidékeket — majdnem mindenütt közönséges s a hol vén, odvas fák állanak az erdőszéleken, gyümölcsösökben, kertekben, előhegyekben, völgyekben bizton megtaláljuk, mint fészkelő madarat. Tiszta fenyőerdőt nem kedvel, inkább vonzódik a kevert vagy

tiszta lomberdőhöz s nem annyira nagy, összefüggő erdőt, mint kisebb részleteket, facsoportokkal beültetett tájakat keres.

A nálunk költő szénczinegék legnagyobb része kóbor madár, a délibb vidékeken lakók inkább állandók, legföljebb kószálók, ellenben az északi tájakon fészkelők határozottan költözködők, melyek szeptember vége felé köszöntenek be hozzánk nagyobb számban s október közepéig, néha tovább is itt maradnak, sőt gyenge teleken részben nálunk rekednek. E költözködő csapatkákhoz szegődnek azután a mieink, s együttesen portyáznak, barangolnak a hegyi tarvágásokon, dudva- s egyéb magvakat szedegetve, majd leereszkednek az előhegyekbe, gyümölcsösökbe, kertekbe s keresztül-kasul járják az egész vidéket, fáról-fára, bokorról-bokorra. Nyiltabb, kopár helyeket sietve repülnek át s a fás részek kezdetével a kóborlás ugrándozva, szálldosva tovább folyik, mindig a napsütötte hegyoldalokon, területeken. A hol több a harapni való, ott tovább időznek, a hol nem sok akad, onnét hamarosan odább állnak, mert a kóbor czinegecsapat földolga, kizárólagos hivatása: az élelemkeresés, bogarászás, mit közös szövetkezés erejében és bátorságában végeznek. Néha a földre is leszállnak, a száraz levelek közt kutatgatnak vagy egy leejtett rovar után keresgélnek, de sokáig nem igen időznek itt, mert kapaszkodó lábaik első sorban az ágakra utalják őket. Látni kell azt az elevenséget, melylyel ezek az igazán szárnyas tornászok végig járják a faágakat! Hol a törzsek kérgeit feszegetik, hol a vastagabb ágakon ugrálnak, majd a legvékonyabb ágacsák legvégére szinte felakaszkoznak, hintáznak, ide-oda forgolódnak, miközben sokszor fejjel alácsüngnek, vagy oldalt lóbálnak s a rügyeket tisztogatják meg rovarrellenségeiktől. Ha valami keményebb rovarra, bábra vagy héjas magra akadtak, vastagabb ágra szállnak vele, lábaikkal s karmocskáikkal leszorítják és erős, biztos csőrvágásokkal addig kopácsolják, míg az ehető rész kiválik. Hajnaltól sötétedő alkonyig szakadatlan munkában vannak — legföljebb déltájt tartanak rövid pihenőt. Minden perczen más és más mozdulatban látjuk az ideges, kíváncsi, okos madárkákat, melyek minden iránt érdeklődnek, mindent közelebről megvizsgálják. Idegen, ismeretlen tárgyat eleinte csak bizonyos távolból kémlelnek, majd mindig közelebb ugrándoznak ahhoz, végre szemtől-szembe megtekintgetik. Kíváncsiságuk és falánkságuk annyira megy, hogy a czinegefogóba ugyanaz a czinege többször is belekerül. Gyakran megkísérlettem ezt, úgy, hogy a csapdában fogott czinegét, farkukat kurtítva stb. megjegyeztem. Volt eset, hogy 3—4-szer is kézre került ugyanaz a torkos madárka. Ragadozó madaraktól, macskáktól igen retteg s legjava munkájában is folyton vigyáz, szemfüles.

A mint esküdt ellenségét, a karvalyt, megpillantja vagy leselkedő macskát vesz észre, éles hangon fejezi ki félelmét s nyilgyorsan surran valami sűrű bozótaljba, fenyőágak közé, szólásával figyelmeztetve többi társait és egyéb madarakat is a veszélyre. Maga erejű ellennel szemben bátor, veszekedő, sőt — a mi kedves lényének egyedüli fekete vonása — gyengébb, betegesebb társait üldözi, maga mellől elmarja, gyakorta meg is öli s végtelen nagygyomrúságát az ingyenczkedés és torkosság még arra is ráviszi, hogy áldozata agyvelejét kikopogtassa s elköltse. A szabadban ilyen gyilkosságra ritkán vetemedik, de a kalitkában összezárt czinegekről mondhatom, hogy az erősebb majdnem mindig bevágta a gyengébbnek fejét. Akárhányszor rekesztettem össze frissen fogottakat, másnapra az egyiket rendesen bezúzott fejjel találtam a kalitka fenekén.

Télen át, midőn megszorul, védett és elegendő zsákmányt kínáló helyeken húzamosabb ideig tartózkodik, sokszor nagyobb számban is; s csak a tavaszfakadással, mikor az északibb vidékekre való szénczinegék is följebb-följebb terjeszkednek, vonul el fészkelő helyeire. Április első felében, vagy ha a tél kihuzódik, e hónap közepe táján, a kóbor csapatkák párokra szakadoznak, minden pár kinézi magának a legalkalmasabb faodút, fali lyukat, hogy megkezdjé a családi tűzhely építését. A fészkelő-odú sokszor csak kissé van magasabban a föld színétől, legtöbbszörre azonban 2—4 méternyire, ritkábban ennél is följebb. A vén odvas fák, falilyukak ritkulásával mindjobbán megszűkül alkalmas fészkelő helyekben s azért alkalmazkodik a viszonyokhoz s ölfarakásokba, fagyökerek közé, elhagyott szarka- vagy mókusfészkekbe is megrakja fészket, s volt eset, hogy használatlan kútesőben, sőt félreeső levélszekerényben is tanyát ütött. A fészkerakásban nem valami művész ugyan, mégis csodálatos, mennyi anyagot hord néha össze s a nagyobb odúkat egészen kitölti. Találtam fészket, mely alig fért bele egy kalapba. Legtöbbszörre a fészek alapja zöld famohából való, mihez egyes száraz növényyszálakat, gyökerecskéket is kever, melyedése pedig szőrökkel, gyapjuval, sertékkal, egyes tollakkal van rendkívül vastagon, puhán kibélelve. Hím és tojó egyaránt szorgalmasan hordja össze az építési anyagot, közbe-közbe gyengéden játszadoznak, enyelegnek, halk esicsérgés és czinczogásszerű hangokon tolmácsolva szerelmök érzéseit. Április közepén túl rendszerint már ül a tojó, egymásután lerakván 8—12. sőt 15 tojását. Ezek finom héjúak, szép tojásdadalakúak, fénylő fehér alapszínen, egészben, de különösen vastagabb végükön, rozsdasárga, rozsdavörös s néha szürkészínű foltocskákkal, pontocskákkal borítottak.

Tojásmérték: H. 17—19; Sz. 13—14·2 mm.

Tojó és hím két hétig felváltva ül a fészket, utóbbi főleg a déli

órákban, mikor a tojó szabadságát táplálkozásra fordítja. Az otthon melegséges táját azonban akkor sem hagyja el, hanem ott keresgél annak közelében. Mintán kikelt az utolsó tojás is, a már megkezdődött etetés fáradtsága a felnevelés és gondja a kis szülők egész valóját igénybe veszi. Nem könnyű dolog ennyi éhes, folyton falatozni akaró apró torkocskát nap-nap után kielégíteni, a mellett a saját éhüket is csillapítani. De a czinege-pár szülői feladatát szeretettel, igaz odaadással, gondoskodásának egész melegével teljesíti. A ki látta ezt az önfeláldozó, fáradhatatlan munkát, az mindenkor szívesen és csodálkozással fog reá visszaemlékezni. Lázasan, szakadatlanul folyik az reggeltől estig, egy nap úgy, mint a másikon. A tojó kirepül a fészekből, még czinczognak benn a kis éhesek, máris ott terem szökkenő reptével a fészekodú mellett álló fácskán, a csőrében új eledelt hozó hím; körülnéz, nem-e lát valami gyanusát s ha biztos a környék, villámgyorsan surran be a lyukon; — a kihallatszó, meg-megújuló czinczogás elárulja a kis család étkezését, mohóságát. Mire kirepül fiókáitól, a tojó már várja odakünn. Ő is körülnézett, kémkedett, de valami gyanusát vehetett észre, mert nem mozdul a fácskáról, hanem látszólag egészen közönyösen keresgél, mintha közel so volna a falatot váró család. A hím ezalatt új zsákmányt nézni távozik, a tojó azonban le nem veszi szemét a bizalmatlanságát lefoglaló tárgyról vagy személyről s nem száll be apróságaihoz, hogy fészket el ne árulja. De a türelmetlen kiesikék nem értik a csendes várakozást, czinczogva nyilvánítják éhüket s így ellenségeik — esintalan fiuknak, prédára leselkedő menyéteknek, macskáknak — figyelmét magukra vonják — vesztükre. Ha a fészekalj szerencsésen felnevelődött s mindannyian kitollasodtak, az anyamadarak kezdik őket kiesábitani a meleg lakásból. De csakis a repülősek mozdulnak; s mivel az első és utolsónak kikelt között sokszor egy hét korkülönbség van, nem egyszerre, hanem lassanként hagyogatják el a fészket; éjjelre azonban mindig visszatérnek oda, míg csak egészen szárnyra nem szabadultak, felserdültek. Az etető szülők gondja most még nehezebb lesz, mert több eledelt kell hordaniok s ellenségek támadása, leselkedése ellen is oltalmazniok kell a szabadra került, tapasztalatlan magzatokat. S a kemény próba még nem végződött el! Alig állottak a kis czinegék saját lábukra, s alig élvezik a nagykorúság függetlenségét, a szegény szülők új családalapításhoz fognak, új tanyavetéshez, a második költéshez; sőt ritka esetben ezután még egy harmadikhoz is. A második fészkelés júniusba esik s az új fészek az első közelében szokott lenni. Tapasztaltam, hogy kisebb területen fészkelő szénczinegék a kinálkozó fali- vagy faodúk közül néhányat kiváltságban részesítenek

s azokat éveken át fel-felváltva mindig használják, ellenben látszólag még alkalmasabbakat sohasem szállnak meg.

A szénczinege könnyelmű vidámságával összehangzik éneke vagy inkább szólása is, mert hangos, csengő, csicsergő czinczogó hangjait, rövid strófáit tulajdonképpen összefüggő éneknek nem lehet nevezni. Közönséges voltánál ő is egyike magyarságunk népszerű madarainak, mely éppen gyakoriságánál, feltűnőségénél fogva népünk felfogásában határozott helyet kapott. Közmondás, mondóka, népdal, rege s igaz magyar, eredeti költőink művei, melyek a természetet, valóságot híven tolmácsolták és festették, egyaránt megemlékeznek róla. Mindezekben élesen nyilatkozik a magyarság éles megfigyelő tehetsége és finom biológiai érzéke. Így a többek közt példás vonatkozással, hangutánzó szavakkal népünk a szénczinege szólásváltozait majdnem egytől-egyig kifejezi s azért azokat külön említenem sem kell. A Rábaközből való kis regéből következőket tudjuk: Mikor az áruló Judás az Üdvözítőt a getsemani kertben kereste, összetalálkozott egy emberrel, kitől kérdé nem-e látta Jézust? Ez tagadólag felelt. Az akkor még galambnagyságú czinege meghallván a közelálló fáról e beszélgetést, sietett erősíteni a választ, mondván:

«Nines-erre, nines-erre, nines-erre!»

A hivatlan közbeszóló maga ellen haragította ez által az illető embert, ki bosszúságában lekapott papucsát hajította a czinegére. De az Üdvözítő segítette a jó kis madárkán, hirtelen mostani nagyságára változtatta s így a feléje dobott czipő célzott tévesztett. A szerencsésen megmenekült czinege pedig örömében így gúnyolta támadóját:

«Kis-czipő, kis-czipő, kis-czipő!»

Nemcsak meglepedésekor hangzó szólásának, hanem hivatató hangjának is kitűnő utánzását látjuk ebben, s bizonyosságát annak is, minő jól tudja népünk, hogy madarunk egész lényé a kíváncsiság, kedélyeskedés, pajkosság, mindenbe beleavatkozás.

Somogyban, mikor a czinege valami prédát lel, így beszélgetik:

«Itt-itt, itt-itt, itt-itt!»

mire, ha silány volt a falat, így szól:

«Kicsit-ér, kicsit-ér, kicsit-ér!»

A székelység balladáit gyűjtő KRIZA JÁNOS pedig a czinege hangját így adja:

«*Künn-csücsü, künn-csücsü!*»

A torozzkóiak szerint tavaszkor meg ezt mondja:

«*Kün-csics, kün-csics, kün-csics!*»

a mit a rest leányokra vonatkoztatnak, kik télen át nem szöttek s így rongyos mellű ingben járnak.*

A szőlőmunkás pedig tavasszal így érti a czinege beszédjét:

«*Nyitni-kék, nyitni-kék, nyitni-kék.*»

Jó SZIRMAY uram 1804-ben megjelent «Hungaria in parabolis» című gyűjteményében, a madárenekeket distichonokba fogó verszetet, így jegyzi a czinegehangot:

«A verebek mondják repkedve *csirip, csirip*, a gyász
Fecske *firics firieser* s a czinegéske *viczinez!*»

Egyébként madarunk népünk szemében s közfelfogásban, mint a kicsiség, silányság példázója szerepel, pl. e vőfélyköszöntésben:

«A konyhában fülel kétszáz verébgége
A nyárson most pirul *hetvenhét czinege,*»

vagy odább:

«Felhoztam már a sülteteket,
Hogy ezzel tálaljam az elhülteket;
E czinegeczombbal a ki megbirkózik,
Az, tudom, kedvére jobb ízűn borozik.»

Ez utóbbi helyen gúnyosan az ellenkezőt értik. — VÖRÖSMARTYNÁL szintén így értelemben:

«— — — nem vagy te *czinke*,
Bár könnyű vagy s nagyon *piczinke.*»

A közbeszédben pedig: *czinegedongájú* = vékony, sovány.
Mint időjós is szerepel ebben a vasmegyei mondásban:

«Cziczi Pál mit csinál?
Tudja Pál mért kaszál»

mert mikor így beszél — s a versike hangfestően adja — jó időt várhatni.
A czinege kedvencz eledele a tök és így előszeretete a tökreszállás,

* Utóbbi változatokat leírta HERMAN OTIÓ: A madár a magyarság fölfogásában. — A k. m. Term. tud. Társ. félszáz. jubil. Emlékkönyv 1892. 350. lap.

következő közmondásainkban van kifejezve: *czinege is örül a tökmagnak* = rossz sorsban örömet ér, szereneséhez jut; *czinegét fogott az orra* = megdagadt a hidegtől; *czinegét fog a feje* = tőkfejű. Utóbbi értelemben e bordalban is:

«Van ember, a ki böles eszet
Tulajdonit magának,
És vízzel él s fejére a
Czinkék leszállanának.»

Egyéb közmondás szárnyasunkról: *czinegének kóró a nyársra* = csak ez telik.

Példázva használjuk — a mi megint az életmód helyes ellesésére vall: *czinegegyomrú* = torkoskodó. Van még egy ilyenféle, mely a «német» jelzőjeként szerepel — — — no de azt ki sem írom. — Költőink közül BENICZKY PÉTER már 1620-ban így ír a czinegeről:

«Czinege madárka,
Kit rekeszt kalitka,
Dióbéllel megfoghat'd»

s hogy erre a csalétekre való csábítás csak ősszel válik be, megmondja a következő sorokban:

« — — — — —
Jutott kikeletre,
Nem kerül *most* kézre,
Bátran nyomot mutathat.»

KISFALUDY KÁROLY is igen helyesen írja, hogy ősszel inkább jelenik meg kertjeinkben:

«Fogy már a nap melege,
Kertünkben a *czinege*.»

Az a dalocska pedig, mely látszólag rossz megfigyelésre, helytelen-ségre mutatna, ím ez:

«Kis kertünkben szőlőtőke vinyege,
Rászállott a *sárgalábú czinege*;
Nem czinege, nem czinege —
Olyan fehér, mint a hattyú» stb.

Gúnyos értelemben van itt a «*sárgalábú*» használva, mert olyan nincs, s kiérezhető, hogy e jelző czéltudatosan szerepel.

Legszebben jellemzi, híven és igazán a czinege lényét, rövidségében is mindent kifejezve, PETŐFI SÁNDOR, a «Három madár» cz. költeményében,

a hol kedvesének kedélyét a czinegéhez, szívét a fülemiléhez, lelkét a sashoz hasonlítja:

«Az első madár egy kis *czinege*,
 Nem sérti őt a télnek hidege,
 Nem háborítja őt meg semmi vész,
 Télben, viharban vigan füttyörész,
 Vigan ugrál a száraz ágakon,
 Mint pillangó a virágokon,
 Ugrál miként a gyermek gondtalan
 Jön és megyen, máshol van untalan,
 Alig képes kísérni őt a szem.
 Kedélyed e *czinege* kedvesem.»

Néhány sor csak s mégis megismerjük madarunk egész valóját, életmódját!

A szénczinege torkos, sok mozgása következtében gyorsmésztésű szárnyas, tehát nagyevő. Táplálékban nem igen válogatós, hamarosan megelégszik valamivel, ezért eledele igen változatos s évszak szerint is különböző. Első sorban azonban mégis rovarévő; álczák, rovarpeték, hernyók, pondrók, kukacok, férgek, pókok, legyek, darazsak, szitakötők, különféle bábok, levéltetvek teszik főeleségét; főleg nyáron, mondhatni, kizárólag ezekkel él. A hűvösebb évszakokban, kivált télen, előszeretettel falatozza — a rovarétek mellett — az olajos magvakat, gyümölesmagvakat, melyek jobban hizlalják, zsirképződését elősegítik s így felmelegítik. Ezek közül különösen csemegéi a tök, ugorka, napraforgó, paréj, bodzabogyó, galagonya, vörösberkenye magvai, a dió, mogyoró stb. Húsdarabkákat, szalonnát szintén szeret, sőt döghúsból is torkoskodik. Ha egyszerre sok ennivalót talál, a feleslegből félredugdos magának néhány falatkát, hogy szűkebb sorsban felkereshesse. Szárnyasaink közt ő és fajtársai azok, melyek leghathatósabbban pusztítják a gyümölesöseinknek, erdőinknek, kertültetvényeinknek annyira káros, következő lepkefajok petéit: *gyűrűs pillepohók* (*Gastropacha neustria*), melynek a vékony faágacsákat gyűrűsen körülfogó petéi elég ismertek; a *levélsodró pillék* több faja (*Tortrix viridana*, *cratagana*, *pomonana*); *gyapjas pillepohók* (*Ocneria dispar*) — mindezek hernyói a gyümölesösökben, lombos fákon iszonyú pusztítást vihetnek véghez; a levél- és virágrügyekbe tojó lepkék közül: az *araszoló lepkék* két faja (*Cheimatobia brumata* és *Hibernia defolaria*) és a *levélsodrók* közül a vörös és szürke faj (*Penthina ocellana* és *variegana*); a fenyő- és tűlevelű fákat pusztítókból: az *apáczapille* (*Psilura nacha*), a *búcsújáró lepke* (*Cnethocampa processionea*) és a *fenyőpille* (*Gastropacha pini*). Ezek csak a legfőbbek; hány mást lehetne még elősorolni, melyek túl-

szaporodását a czinegék korlátozzák! Kiszámították, hogy egy-egy *czinege évenként néhány millió káros rovart emészt föl vagy öl meg* s ez a szám igen megfelel a valónak.

Határozottan mondhatjuk hát, hogy a szénczinege erdő- és gyümölcs-gazdaságunk, kertészetünk *leghasznosabb madarai közé tartozik*. Az a kis rossz tulajdonsága, hogy némely gazdaságilag hasznos növény magvát is — ősszel vagy télen — megeszi, továbbá, hogy veszekedő, sőt gyilkoló természetű is, lényére nem vet sok árnyékot s hasznosságának megítélésénél szóba sem jöhet. Nem jöhet szóba az sem, hogy megszorultában télen a méhkasok oldalait megkopogatja s egy-egy méhecskét elrabol — ezek inkább csintalanságok, a mik ellen könnyű védekezni. A méhész két tégladarabot tesz a kas bejárójához, hogy a czinege oda ne férjen; a gazda madárijesztőket állít — ebből áll az egész védekezés.

Kiváló hasznossága — a mi fajtársaira is áll — a következőkben foglalható össze:

1. Igen nagy evők, tehát igen sok káros rovart pusztítanak el.
2. Télen-nyáron itt vannak, sőt ősszel-tavaszzal északvidékiekkel felszaporodnak s így egész éven át munkásaink.
3. Roppant sok rovar, férget, petét stb., melyet meg sem esznek, legalább megölnek.
4. A legvégső vékony ágszálakat is tisztogatják, s a rügyeket, bim-bókat is; ilyen eleséget bőven kínáló helyeket, naponként rendszeren meglátogatnak, tehát alaposan megtisztítanak.
5. Rendkívül szaporák s így már a nagyszámú fiókák felnevelése közben is tömérdek káros rovar, hernyót szükségesnek.
6. Különösen sok *rovar- és lepkepetét* emésztnek el, tehát csirájában ölik meg azokat a lényeket, melyek későbbi kifejlődésük és életük egész tartama alatt rontanák fáinkat.

S daczára ez igazán megbecsülhetetlen segédkezésüknek az ember gazdaságában, munkájuknak értékét kellőkép meg nem becsülik, sőt igen-igen sok helyen egyenesen üldözik őket — tudatlanságból, könnyelműségből, pajzanságból. Nem elég, hogy a lét harcában elég ellenségek akad az állatok közt is, elszaporodásuknak legnagyobb akadálya a gazdasági viszonyok fejlődése és a kultura. Legnagyobb ellenségei: a macska, menyét, szajkó, szarka, a karvaly; utóbbi a felnőtt fiatalokat és öregeket is fogdossa s főleg télen nagy pusztítást visz véghez köztük. Oktalan gyermekek a sokszor alacsonyan álló odúkból horgos fákkal kipödrik fészkeiket, ősszel meg országsszerte láthatók a bodzafából vagy tökből készült czinegefogók, melyekben a kíváncsi és torkos madárkák s éppen a szén-

czinegét, legkönnyebb megfogni. Nap-nap után több is rajta veszt így — sorsuk legtöbb esetben biztos halál. A hideg levegőn fogott szárnyast rendszeren beviszik a meleg szobába s ez megölője. A kultura megsemmisíti legjobb fészkelőhelyeiket az odvas fákat; s fogyasztja számukat az ólmos eső, hirtelen beálló rossz, nedves, hideg idő, mert ezt csak úgy nem bírják ki, mint a hogy a kemény, de száraz hideggel daczolnak.

Megérdemlik tehát, hogy minden erőnkől óvjuk s megtegyük azt, a mit szaporodásuk, életbiztosításuk érdekében csak tehetünk. E törekvésünkben gondunk legyen arra, hogy ellenségeiket irtsuk, tőlük távol tartsuk, gyérülő fészkelő odúkat természetök sajátosságainak megfelelő fészkelő ládikák felfüggesztésével, alkalmas helyek készítésével pótoljuk — e tekintetben e munka általános részében leirt mintákra és használati módjukra hivatkozunk; — ügyeljünk, hogy a gyermekek a fészkelőket ne háborítsák s a czinegefogók állítása szigorúan tilalmaztassék; télen készítsünk nekik etetőhelyeket s kendermagot, szalonnadarabkákat szórjunk ki számunkra. Ezeket a helyeket azután annyira megszokják, hogy a párok — ha a környéken nekik való odúkat is találnak — tavaszra is ott maradnak s a közelben alapítják meg családi tűzhelyöket. Igen czélszerű az etetőhelyek körül hálóládikákat is alkalmazni — mert a szénczinege az éjjeleket odúban tölti — hogy így is jó menedéket találjanak pihenésök idejére. Igaz, hogy mindez némi költséggel, gondoskodással jár, no de ezért százszor és ezerszer kárpótol bennünket az a munkájuk, mely teljesen pótolhatatlan, megfizethetetlen.

A FENYVES CZINEGE.

Parus ater L. 1758.

XVIII. tábla.

[*Parus atricapillus* BRISS. — *Parus carbonarius* PALL. — *Poecile atra* KAUP. — *Parus abietinum* BRHM. — *Parus pinetorum* BRHM. — *Periparus ater* SEL. LONGCH.]

Jegyei: fejének rajzolatja és színei a szénczinegére emlékeztetnek, *tarkófoltja azonban nem sárgászöldes-fehér, hanem egyszínű fehér*; valamivel kisebb is, mint amaz; alul piszkos fehér, oldalt rozsdásan árnyalt, közepén fekete hosszanti sávval.

Leírása: fej, torok, nyakoldalak és a begyen át a hasig huzódó hosszanti folt, kékes fényű fekete; pofák és tarkófolt fehérek; hát hamuszürke, kékeszöld árnyalattal; faresik rozsdásszürke; nagyvezők és fark

$\frac{3}{4}$

FENYVES CZINEGE
PARUS ATER (L.)

BARÁT CZINEGE
PARUS PALUSTRIS (L.)

szürkék, előbbiek fehérszürke külső szegélylyel; a szárnyon két fehér csik; belső szárnyfedők fehérek, némi rozsdás árnyalattal; egész alsó teste piszkos fehér, némi rozsdás lehelettel, mely az oldalakon legerősebb s szürkésbe hajló; csőre fekete; szemei feketebarnák; lábai világos szürkés-kékek. A *tojó* hasonlít a hímhez, valamivel kisebb s nem oly élénk színű. A *fiatalok* az öregekhez hasonlóak, de fakóbbak, szürkésebbek.

Mértéke: *H.* 10·8—11·3; *Sz.* 5·9—6·2; *F.* 4·7—4·8; *L.* 1·7—1·8; *Cs.* 0·75—0·9 cm.

Angolországban jól megkülönböztethető fajtaban: *Parus ater britannicus* SHARPE et DRESS. fordul elő, melynek háta olajbarna. Egyéb fajtái: *P. ater ledouci* (Algír), *cypriotes* (Cyprus) és *pekinensis* (Kelet-Szibéria, Japán).

A fenyves-czinege az északi Sarkkörön alul egész Európa és Ázsia mérsékelt égövét lakja s találták Spanyolországban, Olaszországban, a Balkán-félszigeten, még Görögországban is; délen azonban ritkább. Tartózkodási helye kizárólag a fenyves erdő vagy fenyő- és lombfákkal kevert állomány. Északibb vidékeken költözködő, majd kóborló madár; nálunk inkább állandó s nagy ritkán hagyja el a fenyvesek örökzöld birodalmát.* Az erdőterületeken azonban rendszeren kisebb kóborlásokat tesz, legtöbbszörre a bóbítás czinege, királyka és csuszka társaságában. Kertekben, helységekben azonban nem igen mutatkozik.

Fészket sem rakja a lomberdőben, hanem a fenyvesben, még pedig közel a föld fölött valami faoduba, korhadt fatörzsbe, ritkábban sziklaoduba, gyakran félig levált fakéreg és a törzs közé, sokszor földi lyukakba is. Rendszeren zöld, puha mohából építi, alapját mélyedését pedig állati szőrökkel, tollakkal béleli ki. A *tojó* 6—10 apró, fénylő fehér, finoman, rozsdavörösen pontozott — mely pontozás a tojás alsó részén sűrűbb — tojást rak, még pedig április második felében s végén, másodszor azután június közepe táján.

Tojasmérték: *H.* 14—16; *Sz.* 10·8—12 mm.

A fészkelés idejében vigyázó s óvatos s csak mikor fiókáit eteti, árulja el könnyebben családi tűzhelyének hollétét. Egész lényé kifejezi az igazi czinegét; eleven, élénk, ügyes, kíváncsi, csak úgy hajlókázik az ágvégeken, mint rokonai. Nagyobb távolságokra nem szeret repülni, csak egyik fáról a másikra ugrándozik, legföljebb kis térségeket szárnyal át surrantó reptével. Élelemkeresés, szintúgy leszállás közben is, szár-

* 1897 szept. 25-én a Fertő déli végén, nagy legelők közepén álló kis fűzesben talákoztam ilyen kósza társasággal.

nyait sajátyszerűen rezegteti s fejtollait felbóbitázza, egérszerű *sziszi sziszi*, *sziszi* vagy *szitü süjti tüjti szisziszi* hangokat hallatva. Hivogatáskor *szit szit* hangon szól, majd *ezib ezib szitü tüi tüi* és *szitäh täh tuitititi* formán folytatja.

Főélelme a fenyőfákon élő rovarvilágból, valamint ősszel és télen fenyőmagvából s a fenyvesekben tenyésző növényzet magvaiból áll.

A fenyveserdőkre legkártékonyabb pillék és lepkék hernyóit, tojásait kiválóan pusztítja,* ezért *a fenyvesek leghasznosabb madarának mondhatjuk.*

A BARÁTCZINEGE.

Parus palustris (L.) 1758.

XVIII. tábla.

[LINNÉ «*palustris*» elnevezése, úgy látszik, több faj alaksorozatára érthető, a nélkül, hogy biztosan megmondható lenne, melyikre? mivel a barátczinegék színezet szerint, földrajzi elterjedésük különböző pontjain s helyileg is — sikságban, hegyvidéken — meglehetősen különböznek.]**

Jegyei: *fej és torokfolt fekete, pofák fehérszürkések; felül barnászürke, alul rozsdás szürkefehér; valamivel erősebb, mint az előbbi faj.*

Népies nevei: *feketefejű czinege (Molna-Szecsöd, Vasm.); barát-fejű-, szürke-, hamvas-, kutyafejű czinege (Fehérm.); papfejű czinege (Baranyam.)*

Hazánkban két jól megkülönböztethető fajtája:***

* Legujabban (Mitth. d. orn. Ver. Wien 1897. 73. l.) ALTUM Németországban tapasztalta, hogy ez a czinege, valamint valószínűleg más fajtársai is, a szurkos fenyő friss rügyeit rongálta, de ő sem tulajdonít e működésnek erdészeti fontosságot.

** E madárcsoport rendszertani állására, elnevezéseire, alakjainak leírására vonatkozólag bővebben tájékoztat O. KLEINSCHMIDT: *P. salicarius* BRHM. und die ähnlichen Sumpfmäusenarten (Journ. f. Ornith. 1897. III. l.) és TSCHUSI lovag munkája: *Bemerk. ü. d. europ. Graumeisen* (Orn. ahrb. 1898. 163—176 l.)

*** Sokan több fajtát sőt fajt különböztetnek meg. Merőben a laikusabb közönség kedvéért, mely a subtilis különbségeket úgy sem keresi, megtartom a régi beosztást s e czinegecsoportot a «*palustris*» faji névvel illetve, két legfeltűnőbb alakkörét említem csupán meg.

a) KÖZÖNSÉGES BARÁTCZINEGE.

Parus palustris communis BALD. 1827.

[*Poecile palustris* KAUP. — *Parus fruticeti* WALLENGR. — *Poecila subpalustris*, *sordida*, *stagnatilis*, *murina*, *musicus* BRHM. — *Poecila fruticeti* PARZUDAKI. — *Poikilis palustris* BLAS. — *Poecilia palustris* TACZ. — *Parus paluster* HOM. — *Poecilia salicaria* GALLIARD, stb.]

Leírása. *Öreg hím*: fej, tarkó a hátig, kékes fényű fekete; torok fekete, a begy felé szürkésen elmosódó; pofák fehérszürkék, legfehérebbek a szem körül; nyakoldalak rozsdás szürkefehérek; hát szürkebarna, olajsínű árnyalattal; faresíkja rozsdásan lehelt szürke; evezők és fark sötét szürkebarnák, külső részükön világosabb szegélylyel; alul piszkos fehér, rozsdásszürke árnyalattal, mely szín az oldalakon s a farkalján legtúlnyomóbb; alsó szárnyfedői sárgás rozsdafhérek; szem sötétbarna; csőr fekete; lábak ólomszürkék. A *tojónak* torokfoltja kisebb, a tarkó nem oly tiszta fekete, a rozsdasárgás árnyalat az alsó test oldalain kevésbé élénk. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, de kopottabb színűek.

b) HEGYI BARÁTCZINEGE.

Parus palustris montanus BALD. 1827.

Leírása: hasonló a közönséges barátczinegéhez, csak hogy fején a fekete sapka nem kékes zománczú, hanem fénytelen, barnás-rozsdásba hajló; pofái fehérebbek s e szín egész a hát elejéig uralkodik, de végén rozsdássárgába játszó; az alsótest oldalai némileg meggyszínbe hajlók; háta hamuszürkés barnás árnyalattal; az evezők és fark külső szegélyei világosszürkék.

Mértéke: *H.* 11—12; *Sz.* 6·4—6·7; *F.* 5·2—5·4; *L.* 1·3—1·8; *Cs.* 0·8—0·9 cm. (Az egész alakkörre értve).

A barátczinege közönséges fajtája (*communis*) egész kontinentális Európában fel a Sarkkör tájáig honos s előfordul Spanyolországban, az Olasz- és Balkán-félszigeteken, Kis-Ázsiában. A másik fajta (*montanus*) tartózkodási helyei az Alpesekre, a Szudetekre és a Kárpátokra szorítkoznak. Ez csakis e hegységek magas részeiben honos s a középhegységben, síkságon nagy ritkán kerül elő, akkor is kóborlás közben s nem fészkelve; ellenben az előbbi a síkság és dombvidék, középhegység lakója. Különösen kedveli az erdőkkel határos, vénebb fákkal bővelkedő gyümölcsö-

söket, bozótos aljú lombos erdőket folyók, tavak, füzes-bokros part-részeit. Nagyobb erdőségekben, hegyes tájakon a vágások közelében, kisebb cserjés, nedves gazos tisztások körül szeret tartózkodni. Ilyen helyeken ősszel sokszor nagy számban látható s főleg füves, gazos vágásokban is, a dudva-magvakat mohón falatozva. Nagyobb kertekben szintén előfordul. A fenyvest nem különösen kedveli, annál inkább a bükkösöket, tölgyeseket, kivált ha odvas vén fákból állanak, épp így a fűzfákat. Ősszel, télen és tavasszal a kóborló czinege-csapatok közt mindig látható néhány s élénkségével, szemtelen fürgeségével még a többi czinkék közül is kiválik. Mindig jókedvű, vidám, ugrálós; mozdulatai rendkívül ügyesek, sebeseek s minden pillanatban változók. Alig tud pihenni. Hol valami vékony ágacska legvégén hintáztat, hol a fatörzsön kotorász, majd meg oldalt kopácsol az ágon, leszáll a gazos közé, de a következő perczben már a közeli régi falon látjuk, azután meg fenncsicsereg a legmagasabb fán s ismét lesurran a bokrok közé.

Nálunk határozottan kóbormadár s költés után, a fiókák nagykorúságával kezdi kószálásait, mikor is a házi kertekbe, emberi telepedésekhez szokik s rokonaival közösen tisztogatja gyümölcsfáinkat a káros rovar- és lepkebáboktól, petéktől.

Költési ideje először április végére esik, másodszor pedig junius közepe és vége tájára. Fészket legtöbbször odvas fába rakja, ritkán három méternél magasabban, inkább alacsonyabban. Bejáró lyukja szép körídomú s kicsiny. Első költésre a tojó 8—12, másodsorra csak 6—8 tojást rak, melyek fehér, szürkés zöldesfehér alapon, rozsdavörösen és szürkésen pontozottak.

Tojásmérték: *H.* 15·5—16; *Sz.* 11—12·5 mm.

Mindkét szülő felváltva üli a fészket s 13 nap alatt kelti ki apróságait. A párok rendkívül szeretik egymást s mikor a családi öröm elfogja őket, csak melegebb lesz bizalmaskodásuk, melyet csöresókolódzással, szárnyrezegetéssel fejeznek ki.

A barátzinege táplálékát részben a rovar-, részben a növényvilágból veszi. Nyáron, fészkelés és fiókái nevelése közben a rovertáplálék túlnyomó, később azonban a magevés kerül napirendre. Kertekben különösen az őszirózsa (*Aster*) és a napraforgó magvai főcsemegéje, de reákap más olajos, hasznos zöltségek magvaira, is csak úgy, mint a dudvákra. Zöltséges kertekben tehát a madárijesztő neki is szól. Erdőkben főleg dudva-magvakat pusztít. Látni kell ezt a működését kivált ősszel, a füves hegyi vágások gazonaiban! Helyenként csak úgy nyüzsög az erdő a barátzinege, s ha fenyves is van a közelben, a fenyő-czinege fürge, szüretelő csapat-

káitól. Mindig fülemben cseng e kedves kis fekete sapkás, szürke tollas legénykék vidám *zi zi sze sze sze, zió zió, zió, szít dé és szpitt, szít, szit* szava és látom szorgalmas munkájukat, valahányszor a Kis-Kárpátok vagy a Bükkhegység nagy vágásaira gondolok. Mennyi hajnali és estéli szarvas-cserkészeten örültem mohó falánkságuknak, mely az emberi gazdálkodásnak csak hasznára van, hányszor el-el nézegettem s irigyeltem meg a gondtalan örökvidor lényüket, mely az életet így vagy úgy, de mindig könnyen veszi.

A GYÁSZOS CZINEGE.

Parus lugubris TEMM. 1815.

[*Poecila lugubris* BP. — *Penthestes lugubris* REICHB. — *Poecile lugubris* CAB. — *Poecila lugens* BRHM. — *Poikilis lugubris* BLAS.]

Jegyei: *fej és torok feketebarna, különben a barátzinegéhez hasonlít, de jóval nagyobb, majd csaknem verébnagyságú.*

Mértéke: *H. 14·1—14·6; Sz. 6·8—7·7; F. 6—6·8; L. 2—2·3; Cs. 1·15—1·2 cm.*

Előfordul Krajnában, Közép-Olaszországban, Dalmáciában, Boszniában, Hercegovinában, a Balkán-félszigeten, Kis-Ázsiában, Kaukaszban. Hazánk déli részein is több helyt fészkel, különösen Erdélyben, hol 1843-ban STETTER VILMOS a dévai szőlőkben fedezte föl. Én 1887 júliusában ugyanazon helyen kerestem s a dévai vár aljában meg is találtam több párban. Verébszerű, cserregőbb hangja van, mint a közönséges barátzinegének, különben életmódja hasonlít azéhoz. Lénye azonban nem annyira kedves, bizalmas, inkább komolyabb és szögletesebb. Hunyad- és Alsó-Fehérmegyékben biztosan költ. Különösen erdők szélére dülő szőlőkben, melyekben itt-ott gyümölcsfák állanak, szeret tartózkodni. Nálunk inkább vándormadár s csak gyenge teleken maradnak vissza egyesek vagy kisebb társaságok. Csak úgy *hasznos*, mint a barátzinege.

A LAZUR CZINEGE.

Parus cyanus PALL. 1770.

[*Parus sæbyensis* SPARRM. — *Parus knjascik* GM. — *Cyanistes cyaneus* KAUP. — *Parus cyaneus* SCHLEG. — *Cynistes elegans* BRHM.]

Jegyei. *Öreg hím:* feje fehér; szemén keresztül a csőr tövétől eleinte fekete (kantár), majd kékes vonal; tarkóján a nyakoldalakra előrehúzódva

lazurkék örv; felső teste világoskék; alsó teste fehér, közepen feketeskék hosszanti folttal; a másodrendű evezők és a nagy szárnyfedők lazurkékek, széles fehér szegéssel, főleg hegyükön; elsőrendű evezők világoskék szegéssel; a szárnyon széles fehér keresztcsík; a fark középső tollai egészen lazurkékek, a többiek fehéren végződnek, mely szín kifelé annyira terjed, hogy a két szélső farktoll külső lobogója majdnem egészen fehér; felső farkfedők lazurkékek, csak hegyük fehér; csőr szarúfekete; szem sötétbarna; lábak világos ólomszínűek. A *tojó* halványabb s nem ily élénk színű, a kék nyakörv kisebb, a fejtető kékeszürke árnyalatú, a hasfolt alig látszik vagy hiányzik. A *fiatalok* zöldes árnyalatúak s hasfoltjuk sincs. Nagysága a szénczinegével felér.

Mértéke: *H.* 13·6—14·1; *Sz.* 6·4—6·8; *F.* 6·3—6·7; *L.* 1·75—2·1; *Cs.* 0·9—1·1 cm.

Ez a gyönyörű madár nálunk nagy ritkaság s alig párszor került szem elé. 1882-ben Bártfán októberben lövetett néhány. HERMAN O. Solton (Pestm.) látta. Igazi hazája Szibéria, Észak-Oroszország, a Volga vidéke. Őszszel és télen egyesek nyugotibb országokba is ellátogatnak innét, mint ritka vendégek.

Életmódja a barátczinegére emlékeztet. Rovar- és magevő, hasznos.

A KÉK CZINEGE.

Parus coeruleus L. 1758.

XVII. tábla.

[*Cyanistes coeruleus* KAUP. — *Parus coerulescens* BRHM. — *Cyanistes salicarius, violaceus* BRHM. — *Parus coeruleanus* MALH.]

Népies neve: molnár-czinege (Vasm.)

Jegyei: Az *öreg hím* feje búbja kék; szemén át, a csőrtővétől kiindulva, szürkésfekete kék vonal húzódik; toroka és nyakoldalai fakó feketések, a pofa mögött sötéteskékek; farka, főleg a tollak külső szélén, fénylő világoskék; háta zöldes, kékeszürkén áttetsző; szárnyai kékeszürkék, fehér keresztcsikkal; alsó teste sárga, a begyen alul kékbe játszó szürke hosszanti folttal; a homlok és pofák fehérek; tarkó mögött kékesfehér árnyalattal; csőre szarúfekete; lábai világos ólomkékek; szeme sötétbarna. A *tojó* nem ily élénk színű. A *fiatalok* alul halvány kénsárgák, folt nélkül, egyszínűek; a szemvonal szürkésfekete; a torokfolt igen kicsi, feketés; homlok s a tarkófolt sárgásfehér; a fej zöldes szürkekék, vala-

mint a felső test is, minden egyéb színük hasonlít az öregekéhez, de halványabb. Nagyságra a fenyves czinegével egyezik.

Mértéke: *H.* 11—11·5; *Sz.* 5·9—6·1; *F.* 4·5—4·7; *L.* 1·6—1·8; *Cs.* 0·9—1 cm.

Földrajzi elterjedése: egész Európa fel a Sarkkörig, sőt azon túl is, délen Kis-Ázsia és Perzsia. Nálunk általánosan ismert s igen közönséges úgy a lomb- mint kevert erdőkben, gyümölcsösökben, kertekben. Fenyvesekben s magasabb fekvésű hegyi erdőkben főleg kóborlás közben fordul elő, sőt ilyenkor nádasokban, nagyobb tavaink kellő közepén is látható. Bárhol találkozunk vele, kedves, behizelgő lényével és szép tollazatával mindig valóságos éke a természetnek.

Párosodása idejében megkapó melegséggel udvarolgat, felbóbitázza kék fejét, felborzolja tollazatát s szárnyait rezegtetve ide-oda forgolódik választottja előtt, s midőn érzelmei viszonzásra találtak, boldogsága közben galambmódra csókolózik párjával. Fészket szűknyílású faodukba s ritkábban fali lyukakba, inkább magasabbra, mint alacsonyan rakja. A fészek alja finom szálakból, mohából áll; mélyedése szőrökkel, tollacs-kákkal van melegen kirakva. Rendesen kétszer költ évenként, áprilisban és júniusban. Tojásainak száma 8—10, színre ezek a szénczinege-tojásokhoz hasonlítanak, de sokkal kisebbek, finomabbak. (XL. tábla.)

Tojásmérték: *H.* 14—15; *Sz.* 11—12 mm.

Hangja: *zi trárárárürü* vagy *trrr rüütiti, trüütiti-ti*, majd *pink pink, sit sit*.

Rendkívüli szorgalmas pusztítója a rovar- és lepkepetéknek, báboknak s magvakat csak úgy melleleg eszik. Megfigyelték, hogy fiókáikat etető kék czinegék 17 óra alatt 475-ször jöttek eledellel a fészekhez. Úgyes, fáradhatatlan kitartással szinte folyton élelmet keresgél, mindig éhes, azért ő is *egyike leghasznosabb madarainknak*.

A BÜBOS CZINEGE.

Parus cristatus L. 1758.

[*Lophophanes cristatus* KAUP. — *Parus mitratus* BRHM.]

Népies nevei: bóbás-, kontyos-, bóbítás czinege.

Jegyei: akkora, mint a barátczinege. Az *öreg hím* fején hegyben végződő, magas, fekete bóbíta van, melynek tollai fehéren szegélyezettek; pofái, nyakoldalai szürkésen áttetszően fehérek; a pofák hátul, a szemtől kiinduló, keskeny fekete folttal félkörűen határoltak; az egész nyak körül

szintén keskeny fekete örv, mely a fekete torok- és begyfolttal egyesül; háta élénk földszínű barna, a faresikon rozsdásba játszó; szárnyak és fark szürkébarna, az egyes evező- és kormánytollak külső részén világosabb szegéssel; alsó teste piszkos fehér, az oldalakon rozsdás árnyalattal; szeme barna; csőre fekete; lábai ólomszürkék. A *tojónak* kisebb bóbitája van, termetre is gyengébb. A *fiataloknál* a nyakörv hiányzik, kis bóbitájuk, csak álluk fekete, torkuk szürkés.

Mértéke: *H.* 11·7—11·9; *Sz.* 6·5—6·7; *F.* 4·8—5; *L.* 1·4—1·6; *Cs.* 0·9—1 cm.

Typikus európai madár, mely a Sarkkörön alul egész Közép-Európában honos, észak felé azonban számosabb, mint délen, habár Spanyolországban is találták, mint ritkaságot. Bulgáriában is előkerül. Előfordulásának keleti határa az Ural és Kaukaszus. Mindenütt s így nálunk is, kizárólag a fenyveserdőket lakja s rendszerint a fenyves czinegének hűséges társa; különösen a szurkos fenyőkhöz ragaszkodik. Kevert fállományú erdőségekben, borókás részekben néha szintén látható, de itt is mindig a tülevelű fákon marad. Nem szeret az alsó ágakra jönni, hanem inkább a fák sudarában, koronájában keresgél, bár olykor a földre is leszáll. A fenyveserdők körében kóborol, fenyőczinegék, királykák, csuszkák, fakúszók társaságában, mely kósza csapatnak a búbosczinegék mintegy vezérei.

Fészket faodukba, elhagyott mókus- és szarkafészkekbe rakja, még pedig évenként kétszer, áprilisban és júniusban. Először 8—10, másodsor 6—8 fehér, rozsdavörösen pontozott tojást tojik, melyeket 13 nap alatt költ ki.

Tojásmérték: *H.* 15·5—16·4; *Sz.* 11·8—12·5 mm.

Életmódja a fenyőczinegére emlékeztet s ahhoz leghasonlóbb. *Erdőgazdaságunknak, főleg a fenyveserdő rovarelleneségeinek pusztításával, kiváló hasznos madara.* Táplálékát legnagyobb részét a rovarvilágból veszi s magevésre ritkábban adja fejét, ekkor is puha, lágy magvakra jár, mert a keményebbekkel nem igen tud elbánni.

141. NEM:

ŐSZAPÓ.AEGITHALUS *Herm.* 1804.*

Feltünő kicsiny csőrük felső kávája kissé az alsó fölé hajlik; orrlyukaik pontszerűek; farkuk igen hosszú, középtollai a két következőnél rövidebbek, a többiek lépcsőzetesen rövidülnek kifelé, úgy hogy a két szélső legrövidebb; a tollazatuk laza, pehelyszerűen foszlott; testök kicsiny, golyószerű; lábaik gyengék; ivar szerint nem sokat, kor szerint inkább különböznek; főleg rovarokból élnek, mert kicsi csőrük s kevésbé izmos gyomruk nem alkalmas keményebb magvak megtörésére és emésztésére (legfőljebb puha magvakat esznek szorultságban); éjjel az ágakon s nem odvakban alusznak; művészileg szövögetett zacskószerű fészket raknak a fatörzsekre, vastagabb ágak közé, de nem az ágakra vagy felfüggesztve azokra.

Magyarországban csak egy faj fordul elő.

AZ ŐSZAPÓ.*Aegithalus caudatus* (L.) 1758.

XXX. tábla.

[*Parus caudatus* L., BECHST., NAUM. — *Parus longicaudus* BRISŰ. — *Mecistura caudata* SELY. LONG. — *Orites caudatus* REICHW. — *Orites caudata* HORSF. — *Mecistura pinetorum* BRHM. — *Paroides caudatus*, *pinetorum* BRHM.]

Népies nevei: őszapó (Erdély); dorongfarkú cinke (Györm.); rudas cinke (Drávafok); bába cinke (Zemplénm.); hosszúfarkú czinge (FÖLDI J.); farkos cinke (FÁBIÁN J.)

Jegyei: testnagyságra legkisebb madaraink közé tartozik, akkora mint az ökörszem, csak dús tollazatával és hosszú farkával tesz nagyobb benyomást. Az *őreg hím* feje és alsó teste fehér, de oldalain és farkalján barnás rózsaszínűen árnyalt; tarkója, a nyak hátsó része s felső testrészei, a barnás rózsaszínű vállak kivételével, úgymint farka (L. I. köt. II. tábla.)

* Ujabbán bebizonyult, hogy ez a legutóbbi időkig a szövő vagy függő czingére használatos latin nemi név, ezt a nemet illeti.

feketék, utóbbinak két szélső tolla azonban a végén és külső felén szélesen, a harmadik keskenyen fehér; a szárny feketebarna, a másodrendű evezők széles fehér szegéssel; a szemhéj élénksárga; a szem sötétbarna; csőr fekete; lábak barnásfeketék. A *tojó* hasonlít a hímhez, fejének felső része azonban csak a középen fehér s két oldalt, a háttól a szemek mögé felnyúló fekete sávval határolt. A *fiatalok* feje elől és oldalt, szintúgy a nyakoldalakon is barnásfekete, csak a fejtető fehér; hátuk és válluk szintén ilyszínű, szemhéjuk pedig világosvörös.

Mértéke: *H.* 14—15; *Sz.* 6·3—6·7; *F.* 8·5—10; *L.* 1·6; *Cs.* 0·6 centiméter.

Nálunk ritkábban, főleg Nyugat-Európában és Angliában előforduló fajtája az *Aegithalus caudatus vagans* LEACH. 1816 (*rosea* BLYTH.), mely a tipikustól annyiban különbözik, hogy a hímek fejrajzolatra amazok tojóihoz hasonlítanak, mert fejök nem egészen fehér, hanem oldalt fekete, a fehér szín náluk szürkésbe hajló, a váll, az alsó test oldalai és a farkalja, sőt a has tája is határozottabb rózsaszínű, barnás árnyalat nélkül, a begyen pedig némi sötétes örvözet nyomai mutatkoznak. Spanyolországban (*Aeg. caudatus iberii*), a Bosporus keleti részein és Kis-Ázsiában (*Aeg. caudatus tephronatus*), Közép-Szibériában (*Aeg. caudatus sibirica* SEEB.) szintén bizonyos színbeli eltéréseket mutat; utóbbiak alsó teste s másodrendű evezői fehérebbek mint a tipikus példányokéi. Az elsőnek említett fajta (*vagans*), tipikus példányokban nálunk ritka, inkább átmeneti alakok kerülnek belőle.

Egész Európát, Északi és Közép-Ázsiát az Amurig lakja. Délen ritkább, észak felé számosabb. Nálunk is igen közönséges madár. Nyárszakán legjobban szeret ligetes erdőkben, gyümölcsösökben tartózkodni, de előfordul cserjés lomb és kevert erdőkben is, ritkábban fenyvesekben; hegyekben valamint síkságon egyaránt. Az északibb vidékeken költözködő, Magyarországon kóborló madár. Őszszel és télen nagyobb csapatokban kezdi csatangolásait, mely társaságoknak kiegészítő s nem fő részét egyes más fajú, hozzájuk szegődött czinegék, egy-egy harkály, fakúsz, csuszka, királyka alkotják. Folytonos lázas felindulásban ugrálnak ilyenkor ágról-ágra s különösen a legvékonyabb ágak hegyére, oda csimbazkodva s pillanat alatt a másikon hajlókázva. Könnyű kis testök megengedi ezt, hosszú farkukkal pedig jól egyensúlyozhatnak — a tornászásra termettségök tehát, hivatásuk közben, sokat segít nekik. Az ember iránt bizalmasak, oly kevésbé félősek, hogy sokszor szinte kézzel utánuk nyulhatnak. De ha ügyet sem vetnek a jó szándékban járókelőre, mégis felismerik a rossz szándékút is, mikor is ijedten surran-

nak a szomszéd fára s folyton *zerrr, zerk, zerrr* hangokat hallatva, ugrándoznak a magasabb ágakra. Keresgélés közben sokszor *szíll* formán is szólnak, hivatatójuk pedig éles *títiti* és *ziziziriri*. Rendszerint bizonyos órákban ugyanazokon a helyeken feltűnedeznek, de sokáig nem maradnak egy helyen, hanem alig látjuk őket, pl. egy kert végén, máris végig keresik az egész kertet s a másik végére érve, odább húzódnak. Sok helyen megjelenésükből havazást jósol a nép. Ragadozó madaraktól szörnyen fél s egy karvaly megjelenése úgy szét fujja a társaságot, mint a szél egy marék tollat. Szinte beledobják magukat a közeli sűrűségekbe. Repülni nagyobb távolságokra nem szeret s kis közökben végzett légi útjait szökkenésszerű vagy surranó repüléssel teszi. Egész lényének vonása a jámbor kedvesség, helyesség, mely különösen akkor tűnik szemünkbe, ha fészket építő párokat figyelünk meg. Daczára, hogy a társaságot rendkívül kedveli, a költés idején magába vonul s egyedül párjának és családjának élve, örül jövődő boldogságának. Április közepén és júniusban rakja fészket s különösen először, igazán mesteri ügyességgel, még pedig valami csonka faág és a törzs közé, vagy inkább kissé elhajló, homorú törzsre vagy faágra, mikor is a mélyedést mintegy átépíti s egyenessé változtatja a fatörzset. Azért mondom ez utóbbit, mert a fészkek külső anyaga annyira hasonló színű a fatörzshöz, hogy csak igen ügyes szem különböztetheti meg attól s ha a madarak figyelmünket külön nem fordítanak rája, szinte alig bíránk észrevenni. Az alakoskodás remek példája ez. A fészkek alakja hosszúkás zacskó, melynek felső oldalán nyílik az apró bejáró lyuk. Anyaga kívül zöld moha, melyet héjacskákkal, zuzmókkal, pamuttal takargat s pókhálókkal s egyéb hasonló finom szálcákkal tömött egésszé sző össze. Belsejét azután gyapjuval, pamuttal, tollakkal, pelyhekkal, puha szőrözettel vastagon kibéleli, úgy hogy a tojások és a kikelő magzatok jó meleg otthont találjanak. Mesteri fészkepítése 2—3 hetet vesz igénybe s családjának felnevelése még több fáradságot, mert olyan, mint a szegény ember — sok az aprósága. A tojó 7—15, sőt nagy ritkán még ennél is több, fehér vagy halvány rozsdásan pontozott apró tojáskát rak, melyeknél csak a királyka tojásai kisebbek; így hát legparányibb honi madártojásaink közé tartoznak.

Tojasmérték: H. 12·8—14; Sz. 10·3—11·5 mm.

Két hét alatt — apa, anya közösen osztozkodva a költésben — végre napvilágot lát a kis czinege-nemzedék. A szülő egyforma gonddal etetik, ápolják őket, míg csak teljesen szabad szárnyra kerülnek.

Tápláléka majdnem kizárólag rovarálczákból, petékből áll, *tehát*

csak hasznot szerez gazdaságunknak, főleg gyümölcsöseinknek; ezért méltán védelmünkre tarthat igényt.

142. NEM:

NÁDICZINEGE.

PANURUS Koch. 1816.

A csőr világosszínű, a felső káva élei az alsók fölé borulnak, hegye kissé az alsó káván áthajlik; orrlyukak hosszúkás tojásdad alakúak; első evező rövid, 3-ik és 4-ik leghosszabb; szélső farktollak félakkorák, mint a középsők, a fark oly hosszú, mint az egész test hossza s lépcsőzetes, legyezőalakú; a hímnek pofáján a tollazat selymes s két oldalt lecsüngő, hegyes, fekete bajusza van. Nagy nádasokban élnek.

A SZAKÁLLAS CZINEGE.

Panurus biarmicus (L.) 1758.

XXIX. tábla.

[*Parus biarmicus* L. — *Parus russicus* GM. — *Parus barbatus* BRISS. — *Paroides biarmicus* GRAY. — *Calamophilus biarmicus* LEACH. — *Calamophilus barbatus* KEYS. & BLAS. — *Mystacinus biarmicus* BOIE. — *Mystacinus russicus*, *arundinaceus*, *dentatus* BRHM. — *Aegithalus biarmicus* BOIE. — *Panurus barbatus* SAUND.]

Népies nevei: nádi czinege (Velencei tó); sárgacsőrű czinege.

Jegyei: gyenge verébnagyságú, egyébként lásd nemi jegyeit, mert csak egy faj fordul elő nálunk.

Leírása. Az *öreg hím* egyike legszebb madarainknak; feje és tarkója halvány sűrűszürke, a nyak hátulso része s egész háta világos fahéjszínű, rozsdássárga árnyalattal; álla, toroka s alsó testének közepe fehér, némi alig észrevehető rózsaszínű lehelettel; a kantár s a belőle a pofáról a torok mellé lecsüngő, meghosszabbodott tollakból álló szakál, valamint az alsó farkfedők tiszta feketék; az evezők szürkebarnák, a legnagyobbak külső lobogója ezüstfehér szegéssel, a másodrendű evezők feketebarnák, külső szegélyök élénk rozsdás fahéjszínű, belső szegélyök rozsdássárga, mely az utolsó felé mindjobban fehérbe megy át; vállfedők sárgásfehérek; felső farkfedők és az alsó test oldalai szürkés

$\frac{2}{3}$

FÜGGŐ CZINEGE
REMIZA PENDULINA (L)
SZAKÁLLÁS CZINEGE
PANURUS BIARMICUS (L)

rózsaszínűen elmosódva a szárny alatt sárgás rozsdás fahéjszínbe hajlanak; a szélső farktollak töben s belső lobogójuk kétharmadrészen feketék egyébként fehérek, a következő hosszabb farktollakon a rajzolat ugyanilyen, de fekete helyett barnás fahéjszínű, a fehér pedig szürkés és piszkosabb, az ezek után következő farktoll-pár rozsdássárga fahéjszínű, végén fehéres, a többi farktoll élénk rozsdás fahéjvörös; szem sárgásfehér; csőr élénk narancssárga; lábak feketék (L. I. köt. V. tábla.). A *tojónak* nincs szakálla, feje szürkés fahéjszínű, háta sem oly élénk s szürkés árnyalatú, alsó fark-fedői nem feketék, hanem halvány sárgás rozsdaszínűek. A *fiataloknál* a rozsdás fahéjszínű rozsdássárga szín pótolja minden vörösbe hajlás nélkül, hátuk közepe fekete, valamint kantárjuk is, a fark két középső tolla rozsdasárga, a többiek feketék, hegyük — a legszélsőbbnek egész külső lobogója — piszkos sárgásfehéren szegett.

Mértéke: *H.* 15—16·5; *Sz.* 6·5—6·7; *F.* 7·7—8·9; *L.* 2—2·1; *Cs.* 0·8—0·9 cm.

Földrajzi elterjedése inkább déli és keleti s az Altáj hegységig nyulik; de előfordul, bár ritkán, Angliában is. Közönségesebb a németalföldi nagy nádasokban, Dél-Franciaországban, az Al-Duna vidékein, a Volga mentén, Sziciliában, Kis-Ázsiában. Németországban csak helyenkint s nem nagy számban találták. Nálunk úgy a Fertőn, a Balaton mellékén, Velencei tónál, a Mezőségen, s egyéb nagyobb nádas, mocsárterületeken él s nem is ritka. Igazi otthona a magas, címeres náderdő, melynek sűrűségeit soha sem hagyja el; tartózkodási helyének megválasztásában tehát lényegesen eltér a többi czinegétől. Egyébként azonban igazi czinege-természetű; mint rokonai az ágakon, csak úgy ügyeskedik, hajlókázik, tornáztat ő a nádszálakon, s keresgél a rovarok után vagy falatozza a cimerek érett magvait. A költési időszakot kivéve mindig nagyobb társaságokban, kisebb csapatkákban akadhatni rájuk s a mint az erdei czinegék a gyümölcsösöket, erdőket végigcsatangolják, bevadásznak, úgy kószálnak ők a nádság ingó-bingó rengetegeiben. A nálunk élők télen is itt maradnak, de sohasem állandóan bizonyos pontokon, hanem a mocsár-területek vagy tóságok területén belül ide-oda kóborolnak a nádasokban. Itt ők játsszák azt a szerepet s megjelenésök is arra a képre emlékeztet, melyet az őszapó czinegecsapat az erdőben mutat. Folytonos mozgásuk közben mindig hallatják finom, ezüst csengetyűhangú egytagú *csin*, *csin* hangjukat vagy *szit*, *szit*, *zisz*, *zisz* hívogatóikat. Embertől nem félve, bizalmasan settenkednek alig egy-két lépésnyi távolban, csak valami ragadozó madár megjelenése ijeszti meg a gondtalan kis társaságot, mikor is surranva tűnnek el a nádas sűrű

aljában. Télen a meghalványult nádban, úgy nyáron is az aggottasban, tollzatukkal határozottan alakoskodnak s ez nem egy komoly veszélytől védi meg életüket.

Fészkelésre a kóbortársaság szétválík s a párok magukra maradnak bizonyos kiválasztott területen. Tanyájukat valami zsombékos, buczkás helyre, nádtorzson vetik meg, alig pár arasznyira a víz fölött. A fészek alapja és burka nádlevelekből, vékony nádszálakból készül, belseje pedig száraz nádczimerekből, vagy finom szálacskákból, néha egyes tollacskákkal is béelve. Először április második felében költenek, másodszor júniusban. 5—7 tojása kissé nagyobb, mint a szénczinegée, kurtá alakú s fénylő fehér alapon, halvány barnásszürke vonalkákkal, karcolatokkal, pontokkal rajzolt.

Tojásmérték: H. 15·8—18·5 Sz. 13—14·2 mm.

A szülők felváltva ülík a fészket s közösen ápolják fiókáikat s vezetik, gondozzák, míg önállóságra jutnak.

Élelme: mindenféle vízi rovar s ezek álczája, legyek, szúnyogok, pókok, kisebb pillék, levéltetvek s őszszel meg télen, kiváltképpen a nádmagvak. *Gazdaságilag tehát lényeges hasznót nem hajt* s inkább csak részt vesz a kellemetlen szunyograjok, mocsári rovarok számának korlátozásában, de *mint a természet kedves és ékítő szárnyasa* közömbös voltánál fogva is, *méltán óvandó és kimérendő.*

143. NEM:

SZÖVŐ CZINEGE.

REMIZA Stejn. 1886.

A csőr egyenes, hegyes és vékony végű, középen erősen nyomott; a fark félakkora, mint a test hossza, végén kivágott; az első evező elcsenevészedett s rövidebb, mint a másodiknak egyharmadrésze, 3., 4. és 5-ik evező leghosszabb; a lábak erős ujjúak s vékony, hosszú, de aránylag igen erős karmúak. Vizek környékén, de nem magában a nádban élnek s így mintegy összekötő kapcsot alkotnak az erdei- és nádi czinegék közt.

A FÜGGŐ CZINEGE.

Remiza pendulina (L.) 1758.

[*Parus pendulinus* L. — *Parus narbonensis* GM. — *Parus polonicus* BRISS. — *Aegithalus pendulinus* BOIE. — *Aeg. polonicus, pendulinus, medius, macrourus* BRHM.]

Népies nevei: fügemadár; figemadár; * remicz (FÖLDI J.).

Jegyei: lásd nemi jegyeket; kisebb, mint a kék czinege.

Leírása. Az öreg hím feje a hátig piszkos fehérszürke, a homloka felé fehéres; homlok, kantár, szeme tája a fülig fekete; alul piszkos fehéres rózsaszínű, a begyen kissé sötétebb foltozás nyomával; áll és torok fehér; hát és váll rozsdás fahéjvörös; a felső kis szárny- és a kissé feketén foltozott farkfedők rozsdabarnák, valamint farcsikja is; evezők és fark barnásfeketéek, keskeny, a másodrendű evezőkön szélesebb szürkésfehér szegéssel; a másodrendű szárnyfedők vöröses gesztenyebarnák. A tojó hasonlít a hímhez, de fejének szürkésege rozsdássárgába hajló s homlokszéle vöröses fahéjszínű, fültája fekete ívszerű folttal határolt; alul piszkosfehér, halvány rozsdasárgába játszó. A fiatalok a tojóhoz hasonlítanak, de szemfoltjuk nincsen.

Mértéke: H. 10·6—11·3; Sz. 5—5·4; F. 4·5—4·8; L. 1·4—1·5; Cs. 0·8—0·9 cm.

Európa délkeleti részeiben van igazi hazája, de előfordul Németalföldön s az Alsó-Rajna vidékén is. A Dobrudzsában, Dél-Oroszországban, Dél-Szibéria folyamai mentén közönséges, találták Turkesztánban, Perzsiában, sőt Indiában. A keleti példányok (Volga, Kaukazuss stb.) a *caspius* POELZ. fajtához tartoznak s fejök búbja gesztenyevörösbe hajló. Hazánkban, kivált a Duna ligeteiben, Pozsonytól le mindenfelé előfordul s különösen a fűzfákat, rezgő- és fekete nyárfákat, éger-fákat kedveli, melyek vizek környékén nőnek s nádas, sűrű, bozótos, mocsaras aljuak. Egyéb folyammenti ligetekben, mocsaras erdőkben (Hanyság stb.) szintén előfordul.

Egészben véve nem oly élénk, mint rokonai; legtöbbször a fák sudarában él s keresgél rovarok után, közbe folytonosan hallatva panaszos, síró hangját, mely nyújtott *czüüüü, cziééé* szótaghoz hasonlít, sokszor rövidebben s élesebben is ejti. Megfigyeléseim szerint a nálunk élő

* A régi magyar írók e nevet gyakran a *Ficedulára* használják, a nép száján azonban sok helyt, mint e faj elnevezése, jelenleg is élő név.

függő czinegék *költőzködő* madarak, melyek márcziusban érkeznek hozzánk s szeptember végén, október elején hagynak el. Ilyenkor tóságok nádasiban nagy számban láthatjuk őket s mindenfelől szól siralmas hivatgatójuk, noha mint tudjuk, a nádasokban egyébként nem fordulnak elő.

A függő czinege az európai madarak közt a legművésziesebb s legszebb fészket építi. (L. I. köt. 45. kép.) A parányi állatkát tekintve, valószínűs remekmű az. Rendes alakja szabályos zacskó, melynek felső részéből külön bejáró-eső szolgál ki; az egész valami vékony lecsüngő ágra van fonva s felakasztva. Találni kosáralakuakat, sőt kettős fészkeket is. Április közepe táján kezdik építeni a fészket, még pedig közösen; azontúl rakják folytonosan, sőt mint észleltem, még akkor is szüntelen javítja, tökéletesíti a hím, mikor a tojó már tojásain ül, sőt később is, mikor fiait eteti. Szinte szórakozás, hivatás nekik a szövés. Bámulatos munkájuk anyagául a fűzfák és nyárfák pelyhes barkáját használják, melyet száraz faháncesszalakkal szőnek tömött egészszé; gyakran az ág végének pár levelét is bele dolgozzák a fészkekbe. Először a fészkek vázát csinálják meg s lassanként építik ki. Dolog közben fejüket gyors egymásutánban előre-hátra rángatják, majd jobbra-balra, akárcsak varrnának vagy harisnyát köténének. Bizonyos az — mit szintén megfigyeltem — hogy vannak köztük ügyesebb és ügyetlenebb építők, a mit talán korkülönbségnek is lehet tulajdonítani. A fészket rendszeren 3—4 méter magasban találjuk, de láttam 10 méter magasban is, még pedig legtöbbször fűz-, fekete- vagy rezgő nyárfán, égerfán. A fészkesfa vízparton szokott állani s maga a fészkek víz fölé hajló ágon csüngeni, de gyakran találtam víztől távolabb álló fákon is. Rendesen csak egyszer költ, mert a fészkeképítés sok idejét foglalja el. 5—7 tojása tiszta fehér s igen kicsiny.

Tojásmérték: H. 14—15; Sz. 10·3—11·3 mm.

A fiókák 13 nap alatt kelnek ki. Csepel-szigeten hallottam, hogy a nép a fészkeket szárazfájás vagy köszvény esetében felkötí a fájdalmas helyre, s ettől várja gyógyulását.

A rovarvilág apró fajait, de a nádmagvakat is falatozza. Ha nem is számbavehetően hasznos madár gazdaságunkban, épp úgy sehogy sem káros, ezért és érdekes voltánál fogva megérdemli oltalmunkat.

C. ALCSALÁD.

KIRÁLYKÁK.

REGULINAE.

Csőr kisebb a fejnél, egyenes, vékony, ormán észrevehető éllel, a kávák szélei behajlók, a csőrtő magasabb mint széles; termetre legkisebb madaraink; zöldes, szürkés olajszínűek, fejükön kissé meghosszabbodott s felbóbitázható tollakkal, sárga vagy narancsszínű sávval; tisztán rovarokból élnek, fenyvesekben tartózkodnak.

144. NEM:

KIRÁLYKA.REGULUS *Cuv.* 1800.

Az alsaládnak egyetlen neme van, azért a jellemzés egészben reája illik.

A TŰZESFEJŰ KIRÁLYKA.*Regulus ignicapillus* (BREHM. TEMM.) 1820.

[*Sylvia ignicapilla* BREHM. TEMM. — *Regulus mystaceus* VIEILL. — *Regulus pyrocephalus, nilsonii* BRHM.]

Jegyei: ökörszem nagyságú; a szem fölött fehér s ebben fekete *sávoly*; a fej tetejének közepe narancssárga, különösen élénk a hímnél; a váll táján narancssárgás árnyalatú folt; egészben hasonlít a következő fajhoz s annak hímpéldányait az avatatlan, sokszor felcseréli, azért jegyeire figyelmeztetek.

Mértéke: *H.* 7·7—8; *Sz.* 5; *F.* 3—3·5; *L.* 1·5—1·8; *Cs.* 0·65—0·8 cm.

Európa nyugoti részeiben honos, nevezetesen Angliában, Francia- és Németországban, Ausztriában, Spanyol- és Olaszországban. Északra nem hatol s a Skandináv félszigeten már nem költ. Általában sokkal ritkább, mint a következő faj s leginkább a keresztes fenyőerdőket lakja. Nálunk is ritka s úgy látszik inkább vonuláskor mutatkozik. Fészkeléséről sincs tudomásom, noha valószínűleg hazánkban is akadnak költő párok.

A SÁRGAFEJŰ KIRÁLYKA.

Regulus regulus (L.) 1758.

XXX. tábla.

[*Motacilla regulus* L. — *Regulus cristatus* KOCH. — *Sylvia regulus* LATH. — *Regulus flavicapillus* NAUM. — *Regulus vulgaris* STEPH. — *Regulus croceocephalus* BRHM. — *Regulus auricapillus* SELBY.]

Jegyei: akkora, mint előbbi; szemén át nincs fekete sávolya; a hím fejtetejének közepe narancssárga, a mely szint elől és két oldalt citromsárga és fekete szegés övedzi; a tojó fejteteje citromsárga fekete szegéssel.

Leírása. *Öregek:* fölül főszínük szürkészöld, a farsikon sárgás árnyalattal; a szárnyfedők sötét szürkészöldek, hegyük fehér, mi által két szárnycsík keletkezik; a szárny barnásfekete, a tollak külső szegése zöldes, a hátulsó evezők hegye szürkésfehér; alsó test szürkészöldes, világosabb mint a felső részek; a fark szürkésbarna, zöldes szegéssel a tollak külső szélén; csőr barnásfekete; lábak barnák; szemei szürkék. A *fiatalok* szürkébbek, mint az *öregek* s fejkön nincs sárga sáv.

Mértéke: *H.* 7·9—9·8; *Sz.* 5—5·7; *F.* 3—3·5; *L.* 1·5—1·8; *Cs.* 0·65—0·85 cm.

Majdnem egész Európában, Skandináviában a Sarkkörig, keleten a 60° é. szél.-ig előfordul. Ázsiában Japánig terjed, ha ugyan az ott élők nem tartoznak más fajtához. Nálunk szintén közönséges, de csak a hegyvidékek fenyveseiben. A fenyvest csakis ősszel és télen hagyja el, mikor levonul a völgyekbe, kertekbe, gyümölcsösökbe — néha kóbor czinegékhez társulva — habár ekkor is inkább szükségből száll lombos fára, mert igazában mindig a fenyőhöz ragaszkodik s ha csak egy akad is a közelben, bizonyára arra száll. Gyengébb teleken mindenkor látható a fenyvesekben; keményebb időjárás azonban délebbre hajtja e parányi madárkákat. Ősszel már szeptember közepén túl s még inkább októberben megérkeznek az északról leköltözők nagy seregei. Néha a fenyő erdőket szinte elárasztják s heteken át élőködnek ott. Ezt tapasztaltam a Kis-Kárpátokban, hol igazán ezernyi mennyiségben lepték őszönte a Modor fölött elterülő páratlan szép fenyveseket. Kisebb-nagyobb társaságok sűrögnek-forognak az ágak legvégén, folyton keresgélnek apró rovarok után, szorgalmasan hallatva finom *szitt, szitt, szí-sziszű, szrí-sziszí* hangjukat. Viselkedésök részben a czinegére, részben a füzikére

$\frac{3}{4}$

SÁRGAFEJŰ KIRÁLYKA
REGULUS REGULUS (L.)

ÖSZAPO
AEGITHALUS CAUDATUS (L.)

(Phylloscopus) emlékeztet. Pillanatrà sem pihennek, hanem végig kutatják a tülevelek minden zugát, közbe szárnyaikat meg-meg libbentik. A magasabb ágakon alig látjuk meg őket, oly aprók s zöldes színük is védi őket a sűrűben; alantabb azonban megfigyelhetjük szorgalmas rovarrészgatásukat s gyönyörködhetünk e koronás fejű, kedves tollas törpék mozdulataiban, kitartó munkájában. Bizalmasan, félelem nélkül folytatják azt s nem törődnek a szemlélővel, még ha alig egy-két lépésnyire is közeledett hozzájuk. Tavasszal a délre költözöttek márczius hóban s április elején kezdenek visszavonulni fészkelő helyeikre s ilyenkor még pusztákon, fában szegény lapályokon is mutatkoznak, csak egy-két fenyőfát találjanak. Ezeket a vonulás szakában egyesek mindig fel szokták keresni.

Májusban költ. Fészke valóságos remekmű s e kis madárka kiváló építő-tehetségére vall. Rendkívül nehéz megtalálni, mert többnyire tekintélyes magasságban a szurkos- vagy más fenyőfák összecsomósodott sűrű ágainak végeibe van rejtve s azok közé mintegy beszöve, különösen tetőzete, úgy hogy az egész alkotmány szinte oda van akasztva az ágakra s alul, szintúgy oldalt is, megtámasztva. Külső burka zöld mohából, zuzmókból, belseje gyapotból, szőrből és tollakból készül; az erősen szövött, vastagfalú, belül lágy és meleg építmény alakja gömbölyded s felső részén, oldalvást, szűk bejárója van, a madár kicsiségének megfelelő kerek lyuk. Fészekalja 6—11, borsónál valamivel nagyobb tojásból áll, melyek sárgás vörhenyes fehér alapszínen, vöröses és sárgásszürke pontozásuak, vagy elmosódott foltozásuak.

Tojásmérték: H. 12—14; Sz. 8—10 mm.

A kotlás 13 napig tart. Juniusban másodszor költ, de ekkor fészekalja kisebb, mint első költéskor.

Tápláléka leginkább apró rovarokból, parányi legyekből, szunyogokból, rovar- és lepkepetékből, álczákból, hernyókból, kukaczkokból áll. Erdőgazdaságunknak kiváló hasznos madara, mert rendkívül szorgalmas rovarászó, e mellett heteken át folytonosan nagy számban — kivált ősszel és tavasszal, sőt kisebb számban télen is — működnek a fenyvesek rovarellenségei ellen s éppen az ágak legvégét is megtisztogathatják, mert könnyűségük, apróságuk szinte oda utalja őket, a hol kívülök csupán a kisebb czinegék keresgélnek ételmet.

XLVII. CSALÁD.

BUJKÁLÓFÉLÉK.

TIMELIIDAE.

E nagy család java része külföldi s azért jellemezését nem szükséges tüzetesebben adni, hanem elegendőnek látszik a nálunk honos alszaládot és nemeit méltatni.

A. ALCSALÁD.

BUJKÁLÓK.

TROGLODYTINAE.

Termetök tömzsi; szárnyuk kerek, rövid, úgy farkuk is; csüdjük hosszú; tollazatuk tömött, a farcsikon lágy, hosszú. Élénk, fürge madarak, kiváló ügyes bujkálók; nagy gömbölyű fészkeket építenek gyökerek, farakások, kövek közé.

145. NEM:

VIZIRIGÓ.CINCLUS *Bechst.* 1802.

Rigószerű külsejökön feltűnő a rövid, egyenesen elvágott fark; 3—4 evezőjük leghosszabb; többnyire sötétbarna színűek s fehérbegyűek. Folyóvizek, források körül tartózkodnak a hegységekben s élelemkeresés czéljából a víz alá is buknak.

A VIZIRIGÓ.*Cinclus cinclus* (L.) 1758.

XXXI. tábla.

[*Sturnus cinclus* L. — *Motacilla cinclus* Scop. — *Cinclus aquaticus* Bechst. — *Cincl. europæus* Macg. — *Hydrobata cinclus* Gray. — *Turdus cinclus* Lath. — *Aquatilis cinclus* Montg.]

Népies nevei: halász rigó (Székelyföld); vizi seregély (Földi J.)

Jegyei: seregélynagyságú; torca és begye fehér, egyébként palaszürke, helyenként barnás, farka 12, ritkán 10 tollú.

2/2

VÍZIRIGÓ
CINCLUS CINCLUS (L.)

ÖKÖRSZEM
TROGLODYTES TROGLODYTES (L.)

Leírása. *Öregék*: a fejtető és a nyak hátulsó része kormosbarna; a torok, a nyak előrésze és a begy fehér; háta palaszürke, feketés szárfoltokkal; szárnya feketésbarna, szürkés tollszegésekkel; a fark sötétbarna. A *tojó* barnább s oldalai nem oly szürkék. A *fiatalok* felül hamuszürkék, feketés tollszegésekkel pikkelyszerűen rajzolva; alul szennyes, rozsdásba hajló fehérek. Csőr fekete vagy barnásfekete; lábak szarúbarnák vagy barnás szarúsürkék; szem halványbarna; a szemgyűrű apró fehéres tollazással. (L. I. köt. XI. tábla és 26. kép.)

E madárnak mell- és hasszinezete meglehetősen változékony. A két szélsőség im ez: az egyiknél ugyanis a fehér begy után gesztenyevörös szín következik, mely a mellről leterjed a hasra, a másikon a gesztenyevörös szín teljesen hiányzik s az egész alsó test csak fehér, a mell alatt és a hason pedig szürkésfekete. Az előbbi szinezést főleg a Dél-Európában honos példányokon, ellenben utóbbit az északiakon találjuk; de nem hiányoznak átmeneti színűek sem.

A déli fajta — *Cinclus cinclus albicollis* VIEILL. 1816 — a nálunk közönségesen fészkelő, az északi fajta — *Cinclus cinclus septentrionalis* BRHM. 1831 (melanogaster) — pedig inkább csak tél idején kerül elő patakjainknál, az Északi-Kárpátokban azonban költ is.

Mértéke: *H.* 17·7—20; *Sz.* 8·6—9·5; *F.* 4·7—5·3; *L.* 2·8—3; *Cs.* 1·5—1·9 cm.

A feketehasú fajta leginkább Skandináviában, Finnlandban, Észak-Oroszországban él, ellenben a rozsdáshasu a Kárpátokban, Alpokban, Pyreneusokban. Az Európa egyéb tartományaiban előfordulók, melyek nálunk néhol szintén fészkelnek, a fehér begy alatt csak keveset rozsdásbarnák, egyébként hasuk sötét.

Nyáron át a havasi patakoknál, pisztrángos vizeknél találkozhatunk vele s körülbelül ugyanazokat a helyeket kedveli, a melyekhez a havasi billegető is ragaszkodik. És épp úgy, mint az utóbbi, a kristály tiszta, beszédes vízfolyásnak valóságos éke, vonzó jelensége. Annyira odavaló, jellemző ott, hogy a ki ismeri, szinte nélkülözi, ha nem láthatja a köveken futkosni, a zátonyokon forgolódni, surranva a part mentén szállani vagy a vízben bukdácsolni. Valóban különös madár ő! Mintha egész lénye, természete egy sereg más madárfajból keletkezett volna. Mikor a vízmenti bozótok alján futkos, rigónak gondolhatnánk; majd meg vizicsibének, mely a szélvizek növényzete közt keresgél; azután meg réceszokásokat árul el, mert úszni is tud s épp úgy szedeget, mint a vizinövények közt kutató réczék; hirtelen azonban felugrik a vízből kiálló kövekre s barázdabillegető módjára illeg-billeg; vagy alacsonyan el-

surran, valami hidra száll, egy-kettőt forog, mint az ökörszem, de csakhamar beleveti magát a zuhatagos, porzó vízbe, akár a prédát látó jégmadár, csakhogy nem tér vissza lesőhelyére, hanem pár méternyire a víz fenekén fut, vagy szárnyaihoz folyamodva, mintegy repül a víz alatt épp úgy, mint az alkamadár a tenger vizében. Tehát még buvár is, még pedig minő ügyes! Bukdácsolásait bámulva, majdnem elfelejthetnénk, hogy énekes madár. Pedig valóban az, hisz maga sieti azt bizonyítani, mert — 5—10 másodperc múlva — a vízszinére kerülve, kiül valami tuskóra s mélabús, a táj magányához illő dalocskáját hallatja. A legalsóbb rendű és a legtökéletesebb madár, két szélsőség — sok átmenettel — egyesül benne. A madarak közt ő a pisztráng: sebes, fürge, nyugtalan, rendkívül eleven; nem szereti a csendesén, lomhán folyó piszkos vizet, hanem a rohanó, zuhatagos, átlátszó hegyi patakokat. Minél vadabbak, örvénylőb-bek, annál inkább elemében érzi magát, nem kívánkozik máshová, ott él, ott hal meg. Csak mikor hó és jég temeti be kedves patakoeskáit s a tél zordonsága dühöng a hegyvilágban, ereszkedik le a völgyekbe kisebb folyókhoz — a nagyobbakat, zátonyok és kavicsosok nélkül szűköl-ködő mély vizüeket azonban ekkor is kerüli. Sokszor elnéztem e fehér mellű, sötét dolmányú madarat, a mint színezetével is alakoskodott, mert felénk fordulva, fehérsége a kővön megtörő habhoz, háta ellenben valami korhadt fadarabhoz, barnás köhöz hasonló, s rövid, tömzsi alakja csak növeli csalódásunkat; s hányszor gyönyörködtem mesteri mutatványaiban, mikor közeledtemre a részben befagyott folyó egyik lékének párkányáról hirtelen vízbe dobta magát, villantó gyorsasággal, mint a gondolat, s a víz és jég alatt menekült, hogy a következő léken kisurranva repüljön odább. Tömött tollzatának értékét ekkor érzi igazán: az védi meg a vízben, hidegben. A vizet, a folyás irányát csak kitartóbb üldözés után hagyja el, mikor félkörben kivágódik a part mentére s meglehetősen magasán, 100—200 lépésnyire, visszarepül; különben mindig előre tart, a vízfolyást követi s felriasztás után csakhamar újból leszáll.

Alig olvad el a hó a síkságban, a hegyek lábánál: telelő helyeiről, melyeket úgyis csak szükségből választott, csakhamar visszahívja a honvágy. Visszatelepszik bérczei közé, csörgőihoz, sellőihez s márczius végén családot alapít. Nagy, gömbölyű, oldalt bejáró lyukkal bíró fészket szabad fagyókerek közé, hidak alján találkozó résbe (L. I. köt. 46. kép), korhadt, kiodvasodott fatuskóba, tág sziklaüregbe, falilyukba, mindig közvetlenül a vízparton rakja. A kiválasztott odut rendszerint egészen kitölti s gízgaszt, földet, mohát, csalitot hord össze, hogy vastag burkolatot csináljon otthonának, melynek belsejét finomabb száraz szálakkal béleli melegre.

A körülményekhez képest néha akkora fészket épít, hogy inkább szemétrakásnak, mint madártanyának lehetne azt tartani; a gondosan készült bejárólyuk azonban csakhamar elárulja, hogy mesterséges alkotmányával van dolgunk. 4—6 tojása egyszínű fehér.

Tojásmérték: H. 24·5—27; Sz. 19—19·3 mm.

A tojó 15 napig üli fészket, még pedig oly odaadással, hogy kézzel megfoghatjuk a kotló madarat. Junius végén másodszer költ.

Gazdasági jelentősége sok vitára adott alkalmat, mert számos helyen félreismerték működését, minek következtében több országban üldözték, sőt díjakat tűztek fejére, akár csak a ragadozó madarakra. Nagy bűne: haltápláléka volt, miért is azok, a kik halászni látták és a kik felületesen, egyoldalúan ítéltek, mert egyéb táplálékára nem figyeltek, fennen hirdették ártalmasságát. Ujabban — köszönet MACGILLIVRAY, GIRTANNER STAATS VON WACQUANT-GEOZELLES, stb. s különösen LIEBE* és FINSCH vizsgálatainak — való képet kaptunk táplálkozásáról, úgy, hogy ma a már-már pelengérré állított s üldözött vízi rigót teljesen érdeme szerint ítéltjük meg. Kisült, hogy a «főleg halacskákat, halikrát pusztító» — mint vádlói szélteben hangoztatták — csak melleleg eszik halat és ikrát, mert főképpen vízi rovarokból, vízi poloskákából, alsóbb rendű rákokból, szitakötőkből s ezek álczáiból, férgyekből, kukaczkából kerül ki ételme. Ha végig nézzük kedvenc csemegéinek rovarnévjegyzékét, azt látjuk, hogy a *Sialis*, *Perla*, *Dytiscus*, *Hydrophilus*, *Notonecta*, *Nepa*, *Libellula*, *Phryganeák*, *Gammarus*, *Palingenia*, *Ephemera* közé tartozó fajokat tizedeli, ezek közt pedig éppen a halivadék, halikra veszedelmes ellenségei is vannak. Szó sincs tehát arról, hogy a pisztráng tenyészetnek megbélyegzett károsítója, s habár néha sikerül neki egy-egy halat fogni, valami jelentékeny kárt nem tesz. Hisz az is bebizonyosodott, hogy a mi halat elemészt, az legtöbbnyire silány, nem sokat érő, mert haszontalan fajú. Azután meg sok oly patak-nál is élösködik, a hol hal egyáltalában nem is akad, ott tehát kárt nem is tehet. Mindezek után teljes elismeréssel adózunk LIEBE-nek és FINSCH-nek,** kik szavukat felemelték e madár érdekében, a minek — pl. Badenben, hol törvény szerint meg volt engedve irtása — határozott eredménye is volt, a mennyiben a kellő felvilágosítás után nevét a rovott fajok jegyzékéből nyomban kitörölték. Károosságát, mit a halászatnak tesz, a haszon teljesen ellensúlyozza, sőt fel is éri; e mellett æszthetikai

* Kimerítően foglalkozott az egész «vízi rigó kérdéssel» az Orn. Monatsschr.-ben 1894. évf. 330—341, 356—372. l.

** Orn. Monatsschr. 1894. évf. 209—211. l.; Aquila 1894. 129. l.

szempontokat is figyelembe véve, kívánjuk, hogy e madár — hegyi patkajaink igazi éltető eleme és ékessége — megérdemelt oltalomban részesüljön.

146. NEM:

ÖKÖRSZEM.

TROGLODYTES *Viell.* 1809.

Igen kicsiny, rövid farkú, vékony csőrű, kerek szárnyú, aránylag azonban erős, gömbölyded madarak. A csőr rövidebb, mint a fej; a fark két szélső tolla rövidebb, mint a többi — egyforma hosszú — nyolez; a második evező a nálunk élő egyetlen fajnál valamivel rövidebb, mint a leghosszabb másodrendű evező.

AZ ÖKÖRSZEM.

Troglodytes troglodytes (L.) 1758.

XXXI. tábla.

[*Motacilla troglodytes* L. — *Sylvia troglodytes* BECHST. — *Troglodytes parvulus* KOCH. — *Trogl. europæus* VIELL. — *Trogl. vulgaris* TEMM. — *Trogl. domesticus, sylvestris* BRHM. — *Anorthura troglodytes* RENN.]

Népies nevei: tüskebujkáló; csaláncsattogató; csuk.

Jegyei: legkisebb madarunk, még a királykánál (*Regulus*) is kisebbnek látszik, mert rövidebb farkú, gömbölyűbb; felül főszíne barna, a farsikon némi rozsdás árnyalattal; a fejtető legsötétebb; a háton, szárnyon, farkon sötét, keskeny haránt sávolyozás; szemöldöksávolya fehér (kissé halvány rozsdabarnán árnyalt); a szemén át sötét sáv nyomul a fültájék felé; szárnya barna, a tollak külső széle rozsdás (a hátulsók egészben azok), az első rendű evezőkön világos, a többieken fekete harántcsíkokkal; a kicsiny és középső evezők hegyein apró, fehér foltocskák vannak; alsó teste halvány rozsdabarna, a torok és mell legvilágosabb, sötétebb, némi, alig észrevehető sötétebb haránt erezéssel, mely azonban a fark alján, a hasoldalain élénk feketés, rozsdabarna és fehéres lesz; a fark rozsdabarna, sötét harántcsíkokkal; csőr sötétbarna, az alsó káva töve világos; lábak barnás hússzínűek; szemei dióbarnák. A *tojó* valamivel kisebb és fakóbb. A *fiatalok* lábai világosabbak, felső testük sötét harántcsíkokkal és sárgás cseppalakú foltocskákkal tarkított.

Mértéke: *H.* 8·8—10; *Sz.* 4·4—4·8; *F.* 2·9—3·1; *L.* 1·5—1·57; *Cs.* 0·9—0·98 cm.

Egész Európában a 64° é. szél-ig, mint fészkelő előfordul, szintúgy Észak-Afrikában, Kis-Ázsiában, Palesztina északi részén, Kaukaszban, Perzsiában. A Farók szigetein élő példányok valamivel nagyobbak és a *Troglodytes troglodytes borealis* FISCH. 1861. fajtához tartoznak. Magyar földön is közönséges madár s ott, a hol áthatolhatatlan bokrozatok, farakások, sűrűségek, tuskés helyek, sövények, szóval rendezetlen viszonyok vannak, többnyire előkerül. Kiválóan kedveli a friss vágásokat, a hol a levágott farakásban, hasábokban fekszik, de már új gyökérhajtások, különféle bokrok is hatalmaskodnak a földszinén s helylyel-közzel kidöntött fagyökerek feküsznek; főleg, ha az ily területek forrásos, szálfás részletekkel határosak, a hol széldöntötte egész fák hevernek, giz-gazzal átnöve, sűrű terebélyes gyökereik pedig szabadon meredeznek szét, biztosan reáakadhatunk. Nagy mennyiségben találtam fészkelve a Kis-Kárpátokban, Bazin és Modor, Vöröskő táján a bükk- és fenyőerdőkben, melyekben a «szél-törések» gyakoriak. Ligeteinkben, sőt mocsaras erdőinkben, pl. a Hanyság «Éger-erdeiben» szintén számosznak mondhatom; különben úgy a hegyi erdőkben a fenyvesek felső határáig, mint a síkságon egyaránt tanyázik, csak minél több bozótot, sűrűséget találjon, hogy kedve szerint bujkálhasson azokban. Télen lehuzódik a házak tájára, kertekbe, sőt a tóságok nádasaiban is láttam. Nálunk részben állandó, részben helytváltoztató madár, mely legfőljebb szelidebb vidékeket keres fel a zimankós időben, de nem távozik tőlünk.

Paránysága mellett örökké derült kedélye, virgoncز mozdulatai, kihívó, kissé szentelennek tetsző, de ártatlan magaviselete és rendkívüli bujkáló ügyessége jellemzi. Ismeri őt a gyermek, a nép, azért kicsiség hasonlításánál — hiszen neve is onnét ered, hogy akkora csak, mint az ökör szeme (alakja is hasonlít ahhoz) — vele példálódzik, mint a hogy közmondásainkban is ily értelemben szerepel: «Nagyra viszed az ökörszemet» (nagyítás), «Mellette óriás az ökörszem» stb. De nem csak alakja, legkiváltságosabb tehetsége is megkapta népünk figyelmét, a mit a «Bujkál, mint az ökörszem» közmondás bizonyít. S hogy egyébként is van sütni valója, életre valósága, azt meg már abból a régi meséből tudjuk, mely szerint a madarak királyválasztásán túltett a sason, ügyesen kiját-szotta a lég daliáját s így ő lett a király.

Életrevalóságát megcsodálhatjuk, mikor látjuk, micsoda ügyességgel bujkál, motozgat a sövény közt, fagyökerekben, vadságos tuskékben, fa- és rözserakásokban. Nincs az az egér, mely ebben a sürgölődésében túl-

tenne rajta. Még földi lyukakba, falak repedéseibe, csövekbe, padlások zugaiba, hidak alá is bekukkant s keresgél pókok, rovarbábok, peték stb. után. Szemeinkből kiolvassa jó vagy rossz szándékunkat s e szerint bizalmas vagy pedig félénk. Ha gyanupörrel él, azonnal úgy elrejtőzködik, mintha a föld nyelte volna el s abban a pillanatban ott surran el észrevétlenül, a mikor és a hol legkevésbé gondoljuk. Messze nem repül, mert erősebb a fürge bujkálásban, mint a repülésben. Mikor biztonságban érzi magát vagy tudja, hogy tőlünk nincs mit tartania: kiül valami ághegyre, karóra, göröngyre, tuskóra, korlátra s vidám bókolgatás közben *cseregeg, cserekek eserekök* formán cserreg, farkát hetykén feltartva, forgolódva, a következő perczben azután apró gummilapdaként ugrik le s ismét föl, mert perczig sem tud nyugodtan lenni. Annyi életkedv, derűtség van lényében, hogy alig fér bőrében. Szomorúságot nem látszik ismerni; csak boldogságról, örömről tud. Éneke is kifejezi természetét: nincs abban egyetlen bús hang, lassú ütem; gördülő, végtelen friss, messzehangzó, vidor strófa az, csengő, sebes változatok egybeolvadása s annyira szép, hogy a kanári madár énekéhez hasonlítható. Télen, nyáron, melegben, hidegben énekel, a párosodás szakában természetesen legszorgalmasabban, csak napvilág legyen. Borús időben nem igen beszédes. Az avatatlan többnyire nem tudja, — hallván ez éneket — hogy e kis madárka torkából fakad az az aránylag hangos, erős dalolgatás.

Tulságos nagy, művésziesen, tömötten készült fészket száraz növény-szálakból, levelekből s vastag moharétegből gömbölyded vagy tojásdad alakuan rakja meg, belül tollakkal melegre béleli s csak az oldalon hagy magának bejáró lyukat. A fészkek rendszerint alacsonyban, valami rözse-, száraz ág-, farakás közt, kőhányásban, kirothadt fatuskóban, szénégető kunyhóban, erdei kalibában, töltésben, széltörés következtében kidült fák sűrű gyökérzetében, sövényben, borostyánnal felfuttatott falak zugában, sőt földi üregben található. 6—8 tojásból álló fészkekalja április második felében teljes. A tojások fehér alapszínen vöröses pettyezésűek, sokszor vérvörösen pontozottak. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 14—15; Sz. 11·9—13 mm.

Juniusban költ másodszor. A tulajdonképpen szaporítás céljából épült fészkeken kívül az ökörszemek még hálótanyául szolgáló fészkeket is szoktak készíteni, melyek majdnem tisztán mohából vannak rakva s a tollbélelést nélkülözik.

A fiókák 13 nap mulva kelnek ki, s valóban kedves látvány ezeket a tollas törpéket elnézegetni, midőn holmi száraz gyökéren, ágon egymáshoz simulva ülnek s aggódó szülőik odaadó gondoskodását élvezik.

Önkénytelenül alvilági törpékre, mesebeli csúcsos sapkás, nagyszakállú kis hegyi öregekre gondol az ember, kik a fatuskó alá rejtett lakásukból látogattak a külvilágra egy kis friss erdei levegőt élvezni. Háborgatás alkalmával az egész társaság szétberren s egérgyorsan tűnik el a szederindák, csalánok és gazok közt.

Táplálékát leginkább pókok, hernyók, álczák, bábok, rovarpeték, apró rovarok, légy- és szunyogfélék teszik. Télen, szükségben azonban apró bogyókat, magvacskákat is megeszik. Habár valami kiváló hasznot nem tesz, már csak komikus, vonzó, kedves napsugaras lénye is megérdemli, hogy oltalomban részesítsük.

XLVIII. CSALÁD.

POSZÁTAFÉLÉK.

SYLVIIDAE.

Az éneklők rendjének legjellemzőbb madarai. Csőrük rövid, vékony — némelyeknél erősebb — árszerű vagy gyengén hajlott, a felső káva élein — a csőr hegye előtt — alig látható kis kivágással; a szárny hegyesebb, mint előbbi családnál, szabályos; a másodrendű evezők rövidebbek, mint az elsőrendűek, az első evező rendszerint rövidebb, mint a második félhosszúsága; a fark középhosszú, arányos; a csüd valamivel hosszabb a középső ujjnál. Leginkább rovarokat esznek, őszszel azonban bogyókat is; legtöbbszörre költözködők; szabadon álló esészealakú fészkeket, (kivéve a fűzikéket) raknak fákon, bokrokon és nádban; legdallamosabban, legszebben énekelnek.

A. ALCSALÁD.

POSZÁTÁK.

SYLVIINAE.

A csüd elöl 4—6 vértlappal van fedve. Az öregek és fiatalok színezetre alig különböznek; tavasszal és őszszel vedlenek. Bokrok közt, némelyek nádban élnek, a földre ritkán szállnak s élelmöket a lombotatról, fűszálakról szedegetik.

147. NEM:

SZÜRKEBEGY.ACCENTOR *Bechst.* 1802.

Első evező kicsiny, elesenevészesedett, rövidebb vagy épp oly hosszú, mint az elsőrendű evezők fedőtollai; 3—5 és 3—4-ik evező leghosszabb szárnytoll; hátuk színezete és rajzolata olyan, mint a verébé. Bokrokban, sűrű aljzatokban, némelyek havasok tetőin, sziklákon, meglehetősen rejtett életet élnek, ökörszem és vörösbegy módjára bujkálnak.

A HAVASI SZÜRKEBEGY.*Accentor collaris* (Scop.) 1769.

[*Sturnus collaris* Scop. — *Fringilla gularis* SPRÜNGLI. — *Sturnus montanus*, *Motacilla alpina* Gm. — *Accentor alpinus* BECHST.]

Jegyei: pacsirtanagyságú; első evező rövidebb, mint a nagy evezők fedőtollai; az összecukott szárnyak hegye a fark közepéig ér; a farktollak hegyén rozsdásfehér vagy fehér foltocska, mely a középsőkön legkisebb; ugyanily foltocskák vannak a nagy és középső szárnyfedőtollak hegyén, melyek két harántcsíkban folynak össze; az öregek torokfoltja fehér, feketén foltozott.

Leírása. *Öregek:* felül hamuszürkék, a hát barnásfeketén hosszant-foltos; a begy barnásszürke; a szárnyfedők elöl feketék, hátrább szürkésbarnák; az evezők sötétebb barnásszürkék-feketések, a nagyok külső széle világosabb, a kisebbeké rozsdás szegélyű s fehérés hegyű; a mell és has, főleg az oldalakon, rozsdavörös, fehérés tollszegésekkel; a farktollak sötét barnásszürke, feketés szegéssel; alsó farkfedőik feketések, rozsdafehér szegésűek; csőr feketésbarna, az alsó káva töve sárgás; lábai barnás hússzínűek; szemei barnák. A *fiatalok* torkán nem oly kirívó folt látszik, alsó testök hamuszürke, a középén világosabb sárgásba játszó, sötét szárfoltokkal, egészben inkább hasonlítanak a következő fajhoz, csakhogy nagyobbak.

Mértéke: *H.* 16—17; *Sz.* 9·5—10·4; *F.* 6·2—6·7; *L.* 2·7; *Cs.* 1·4—1·45 cm.

Közép- és Dél-Európa magas hegységeinek lakója, így a Pyreneusokban, Alpokban, Balkán-félszigeten, Kis-Ázsiában, Kaukázusban, Észak-

ERDEI SZÜRKEBECY
ACCENTOR MODULARIS (L.)

KERTI ROZSDAFARK
RUTICILLA PHOENICURUS (L.)

Perzsiában a henye fenyőövben, sőt még magasabban fordul elő. Nálunk csak a Kárpátok legmagasabb részein, helyenként nagy számban él. Nyáron alig jön mélyebbre s legalacsonyabb tanyája — mint Csató J. írja — a Székelykő, hol 1130 méter magasban költ. Télen azonban a zord idő a havasok ez igazi lakóját is lehajtja a völgyekbe, a hegyek lábához, mikor azután kisebb csapatokba verődve még a mezőkön is előfordulnak. Április elején már párosodik. A hím ilyenkor — pacsirta módra — kissé felemelkedik a légből s énekével hizeleg párjának. Hangja dallamos változatos s a búbos pacsirta énekéhez hasonlít. Hivogatója is pacsirtaszerű: *pruj, truj, trui*. Különbözik nem igen szálldosnak szabad tereken át, még kevésbé a magasban, hanem a bokrok közé suhanva, a köveken, sziklákon ugrálva menekülnek előlünk. Fészköket sziklarepedésbe, sűrű bokrozatos növényzet közé, kőrákosokba mohából és száraz fűszálakból, gyökerecskékből, szőrökből, gypjuból rakják úgy, hogy valami kőlap, tuskó tetőként védje azt. 4—5 halványzöldes kék tojása két hét alatt megfakad.

Tojásmérték: H. 22—24; Sz. 16—17 mm.

Részben apró magvakat, főleg fűfélék magvait, bogyókat, részben rovarokat, apró csigákat eszik. Gazdaságilag nincsen jelentősége; de oltalmunkat megérdemli, mint a havasok egyik ártatlan dalosa, élénkítője.

AZ ERDEI SZÜRKEBEGY.

Accentor modularis (L.) 1758.

XXXII. tábla.

[*Motacilla modularis* L. — *Sylvia modularis* LATH. — *Tharrhaleus modularis* SHARPE.]

Jegyei: körülbelül verébnagyságú; első evezője oly hosszú, mint a nagy evezők fedői; a szárnyon egy fehér csík; az *öregek* toroka, begye és nyakoldalai sötét hamuszürkék, a *fiatalok* toroka és begye sötét rozsdássárgás, feketés szárfoltokkal; fark szürkésbarna.

Leírása. *Öregek:* fejtető barnás hamuszürke, sötétebb, nem igen kirívó szárfoltokkal; a hát barnafekete, erősebben kirívó szárfoltozással; farsikja egyszínű barna; hasa fehéres, oldalai rozsdásszürkén árnyalt alapon sötétebb, a farkalja rozsdásfehér alapon, feketés szárfoltokkal; a nagy szárnyfedők s hátulsó evezők hegyén fehéres foltok, egyébként a szárny sötét barnásszürke, rozsdabarnás tollszegésekkel; csőr fekete; lábak

barnás hússzínűek; szemök barna. A *tojó* valamivel halaványabb. A *fiatalok* alul sárgás szürkefehérek, sötéten foltosak, felül barnák és feketén foltosak, pettyesek.

Mértéke: *H.* 14—15; *Sz.* 6·4—6·6; *F.* 5·5—5·7; *L.* 2; *Cs.* 1—1·18 centiméter.

Majdnem egész Európában költ, a 70° é. szél-ig; az Ural-hegységben azonban csak a 60° é. szél-ig. Északról ősszel Dél-Európába költözködik, néha Afrikába is. Palesztinában azonban állandó madár. Nálunk elég gyakori, csakhogy rejtett életmódot folytatván, elkerüli a figyelmet. Tavasszal az országos középnap szerint: *márczius 29—30-án* érkezik hozzánk. Néha egyesek gyenge télen vissza is maradnak, így Csató J. feljegyezte decemberből, Alsó-Fehérmegyéből. Költözködéskor élő sövényekben, bokrozatos kerítések körül, vágásokban, sűrű erdőszéleken akadhatunk rája s ősszel — szeptember végén, októberben — a hegyi vágások sokszor csak úgy hemzsegnek tőlük. Sötét tollazatuk, bujkáló természetük s kivált éles *szri*, *szrij*, *szürrí* hangicsálásuk különbözteti meg őket, a gázos tarvágásokban ilyen tájt szintén számos más apró madártól. Nyári tartózkodásra különösen hegyi erdőket, melyek sűrű aljzatuak, fiatal áthatolhatatlan fenyővágásokat, szóval sötét növény összevisszaságot keresnek. Lapályos erdőkben, bokros angolkertekben is megtelepszik ugyan, de a hegyeket inkább kedveli, sőt felhatol a havasokra is a henyé fenyőövbé. Viselkedése a vörösbegyre s részben az ökörszemre is emlékeztet; éneke is előbbiére emlékeztet, csakhogy valamivel erősebb. Április végén először, júniusban másodszor költ. Fészket alacsony, sűrű bozótokba, sövényekbe, boróka-bokrokba rakja. A külső burkolat sok zöld mohából, finom ágacskákból, gyökerekből, növény-szálakból készül, csészéje pedig még finomabb száraz szálakkal, gyapjuval, szőrökkel van bélelve. 5—6 egyszínű halvány zöldeskék tojása két hét alatt kel ki.

Tojásmérték: *H.* 18·5—19·7; *Sz.* 14·4—15 mm.

Élelme részben pókokból, rovarokból, álczákból, hernyókból, bábokból, részben magvakból áll. Táplálékában nyáron, főleg a rovar túlnyomó s fiókáit is tisztán azokkal neveli föl. A káros rovarok pusztítása mellett dudvamag fogyasztásáról sem kell elfelejtkeznünk, mert csakugyan számba vehető az, ha látjuk, hogy a vonulók nagy mennyisége tarvágásokban elhatalmaskodott különféle gazok magvait, a czinegék, pintyek stb. társaságában falatozza. Mindenképpen pártfogást érdemel.

148. NEM:

POSZÁTA.

SYLVIA Scop. 1769.

Első evező jóval rövidebb, mint a másodiknak fele, a 3—4-ik vagy a 2—3-ik leghosszabb; a csőr oldalt kissé összenyomott, tövén egyes kis serteszálak láthatók; a fark többnyire rövidebb, némelyeknél hosszabb mint a szárny, vége kissé elkerékített vagy egyenes. Felül rendszeren egyszínű szürkék vagy barnák, egyes fajoknál a fej világosabb, másoknál sötétebb, sapkás rajzolatú. Nem élnek csapatban, csak vonuláson verődnek össze táplálékuk megkeresésére; bokrokban, erdőkben tartózkodnak, sokat bujkálnak; a hazai fajok mind költözők; a hímek kiváló szépen énekelnek; fészkeiket vastagabb és finomabb növényyszálakból — néha szórt, pókhálót is felhasználva — építik; tojásaik fehér vagy fehéres alapszínen, barnán és szürkén foltozottak.

A KARVALYPOSZÁTA.*Sylvia nisoria* (BECHST.) 1795.

[*Motacilla nisoria* BECHST. — *Curruca nisoria* KOCH. — *Adophoneus nisorius* KAUP. — *Curruca undulata* BRHM. — *Philacantha nisoria* GLOG.]

Népies nevei: kerti fülemile (Baja); habos poszáta.

Jegyei: pacsirtanagyságú, de nyulánkabb s legnagyobb poszátánk; szeme sárga (fiataloké barna); fölül hamuszürke, alul fehér apró sarlóidomú szürke foltozással, úgy hogy a karvalyhoz vagy kakukhoz hasonlít; a három vagy négy szélső farktoll hegye fehér; *alsó farkfedők fehér szegésűek, egyébként szürkék, a két szín találkozásánál legsötétebbek; a felső farkfedők szintén fehér és sötétszürke szegésűek.* A tojó alsó testének karvalyos foltozása gyérebb, a mell és has közepe egyszínű fehér, háta kissé barnásba játszik. A *fiataloknál* az alsó test foltozása alig látszik még, legfőljebb az oldalakon; fősínük felül világosszürke, elmosódott sárgásszürke tollszegésekkel, egészben tehát barnásszürke; homlokuk agyagsárgás; szemsávolyuk halvány rozsdásszürke; alsó részeik fehérek, az oldalakon rozsdásszürkés, a begy táján agyagsárgás árnyalattal. Csőr feketésbarna, az alsó káva töve világosabb; lábak szürkésbarnák.

Mértéke: *H.* 16·5—17·5; *Sz.* 8·7—8·8; *F.* 7·2—7·4; *L.* 2·3—2·4; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Középeurópai madár, melynek északi elterjedése Dániáig, Svédország déli részéig nyulik. Angliában ritka vendég s nyugat felé, általában a Rajnán túl alig találták. Kelet felé Közép-Ázsiáig hatol. Mint egyebütt, úgy hazánkban sem fordul elő minden területen, hanem inkább csak helyenként; így hát a poszáták közt a ritkébbak közé tartozik, noha néhol, különösen ligetes területeken, bozótokkal bővelkedő nagyobb kertekben, gyümölcsös vidéken, hol bokrok, utakat szegélyző élő sövények és fák bőven vannak gyakrabban, több párban költ. A Kis-Kárpátokban, a fenyvesek mélyében, egy nagyobb tisztáson álló vadszederral és vadrózsákkal átnőtt kisebb fenyőcsoportban is találkoztam vele. Kőszegen néhány pár mindig költ, csak 1874-ben nem jelentek meg. Gyakori fészkelőnek mondhatom Fehérmegyében is (Velenceze vidékén). Éneke dallamos, zengő strófa, de jellemzi bizonyos veréb- vagy gébicszerű erős eserregés is: *cesk, cesk, cesk, csak, cesk, csarrrrrr*, a mit más poszáta nem hallat. Ének közben néha pár méternyire felemelkedik a fáról, mint a mezei poszáta (*Sylvia sylvia*). Telelő helyeiről meg lehetős későn, az országos középnap szerint: *április 29-én* jön vissza, java részök azonban csak május első felében telepszik meg. Május végén túskebokrokba, galagonya sövénybe, vadszederral beindázott sűrű bozótokba, 1½ méter magasan vagy alacsonyabban rakja fészket, mely hasonlít a többi poszáták fészkéhez, csak hogy nagyobb. Rendesen öt tojást tojik, melyek sárgásfehér vagy igen halavány olajszínű alapon zöldesbarnán és ibolyásszürkén foltosak, különösen a tompább tojásvégen.

Tojásmérték: *H.* 20—22; *Sz.* 15—16·4 mm.

A tojó — a déli órákban a hím is — két hétig kotolja fészekalját. A fiókák öröklék szüleik féltékenységét, óvatosságát, közeledtünkre azonnal belevetik magukat a sűrűségbe s úgy eltűnnek, hogy nem egy hamar találjuk meg.

Szeptember első felében délre költözködnek. Tápláléka rovarokból, hernyókból, bogarságból, álczákból áll, őszszel azonban bogyókat is — kivált bodzabogyót és a *Rhamnus frangula* gyümölcsét — eszi. Hasznos, kedves énekű s így barátságunkra méltó madár.

A KERTI POSZÁTA.

Sylvia simplex LATH. 1787.

XXXIII. tábla.

[*Sylvia hortensis* BECHST. — *Motacilla hortensis* GM. — *Sylvia ædonia* VIEILL. — *Epilais hortensis* KAUP. — *Curruca hortensis, grisea* BRHM. — *Sylvia salicaria* NEWT.]

Jegyei: gyengébb a verébnél; fejtetője, mint egész felső teste, egyszínű barnásszürke, szintúgy egyenes végű farka is; a szárny kissé sötétebb, mint a hát, világosabb tollszegélyekkel; az alsó szárnyfedők *fehérek, agyagsárgás* árnyalattal; alsó teste világosabb, mint a háta; a mell, a has közepe és az alsó farkfedők *fehérek*; a torok, begy, alsó test oldalai rozsdásszürkésen árnyaltak; *egészben egyszínű szürkének látszik, atul világosabb, ősszel* olajbarnásabb, mint nyáron és tavasszal; lábai ólomkékesek, talpa sárgás; csőre sötétbarna, az alsó káva töve világosabb; szemei dióbarnák.

Mértéke: *H.* 13·5—14·3; *Sz.* 7·8—8; *F.* 5·9—6; *L.* 2—2·15; *Cs.* 1—1·1 cm.

Angliában, Észak-Németországban van előfordulásának igazi határa, habár egyeseket jóval északabbra (Skandináviában még a 70° é. szél, Oroszországban a 65° é. szél. alatt) is észleltek. Kelet felé Ázsiába is átterjed; honos a Kaukázusban, északnyugoti Perzsiában, Palesztinában. Ősszel Afrikába költözködik s mélyen lehatol az Egyenlítőig, sőt Dél-Afrikába is. Nálunk ligetekben, bokorcsoportokkal és fákkal bővelkedő nyílt, nagy kertekben, sűrű aljzatú erdőkben tartózkodik lapályos és dombos vidéken. Magas hegyekben, nagy szálerdőkben, homályos fenyvesekben azonban hiába keressük. Megérkezésök országos középnapja: *április 27—28*; * javarészen persze május első felében mutatkoznak. A hím kiváló szép éneke erős, tiszta, egyes hangjai fuvolára emlékeztetnek; félelmét *tek-tek-tek*-szerű csettegéssel fejezi ki.

Fészket nem tulságosan rejti el s bokrokra ¹/₂—2 méter magasságban száraz növényszálakból, pókhálóból rakja; építkezését bizonyos lazaság vagy szellősség jellemzi úgy, hogy az egész alkotmány mintegy átlátszó. Fészkelő helye táján rendszerint megkezdett s félbehagyott fészkeket is

* «A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig» 166. lap idevágó adatsorozatából *Fogarast márczius 30.* és *Ungvárt április 6.* datummal, mint biztos hibákat, a középnap számításánál kihagytam.

találhatunk. 5—6 tojásból álló fészekalja meglehetősen változékony színezetű, némelykor a barátposzáta tojásokhoz hasonló, többnyire halvány olajszínű alapon, barnásan, szürkésen elmosódottan foltos, pettyes; azonban vörnyeges, zöldesfehér, fehéres alapszínű fészekaljak is akadnak. Évente csak egyszer, május végén vagy június elején költ.

Tojásmérték: H. 20—21; Sz. 14·5—15·5 mm.

Fészékét a legkisebb zavartatásra elhagyja még akkor is, ha tojásai már meglehetősen kotoltak. Augusztus végén és szeptemberben távozik tőlünk. Körülbelül ugyanazt eszik, mint a többi poszáta, csakliogy az édeshúsú bogyókat, eseresznyét, bodzát, málnát, ribiszkét stb. még jobban szereti, mint rokonai s ősszel majdnem tisztán ezekből él. Kárt nem tesz — gyümölcssevését számba se vehetjük — s örülhetünk, ha a kertekben, a ligetekben tanyát üt s énekével gyönyörködtet, rovarászgatásaival, hernyózásaival pedig javunkat szolgálja.

A MEZEI POSZÁTA.

Sylvia sylvia (L.) 1758.

[*Motacilla sylvia* L. — *Curruca cinerea* BRUSS. — *Sylvia rufa* BODD. — *Motacilla dumetorum* GM. — *Sylvia cinerea* LATR. — *Sylvia fruticeti* BECHST. — *Stoparola cinerea* BR.]

Népies nevei: A poszátaikat fajilag nem igen különbözteti a nép; a következő elnevezésekkel illeti őket: csádészó (Vasm.); csóvanka (Nógrád-megye);* sövény bujó; csaláncsipegető; csaláncsapó (Erdély). Régi nevek: nyomorék (Schlágli szójegyzék).

Jegyei: akkora mint előbbi; első evezője igen kicsiny, rövidebb, mint a szárnyfedők, melyek — úgy a hátsó evezők is, különösen külső szélükön — fahéjszínűen szegettek; a szélső farktoll tulnyomóan fehér, a következőnek hegyén fehér foltocska; felül főszíne szürkésbarna, némi rozsdás árnyalattal, a fejtető aránylag legszürkébb; a fark és szárny sötétebb barnás; alsó test fehér, a begy halvány megyszínű, az oldalak agyagsárgás, ibolyásszürke árnyalattal; a *tojó* barnább, begye szürkésebb, agyagsárgásabb s nem oly ibolyás árnyalatú; a *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, barnábbak mint szürkék, szárnyfedőik szegései rozsdásabbak. Csőr sötétbarna, az alsó káva töve sárgás; a láb és karmok sárgásbarnák; szem világosbarna.

* *Csóván* = *csalán*, *csóványos* = *csalános* és nem *sovány* szóból.

$\frac{2}{3}$

KIS POSZÁTA
SYLVIA CURRUCA (L.)
KERTI POSZÁTA
SYLVIA SIMPLEX LATH.

Mértéke: *H.* 13·6—14·7; *Sz.* 7·2—7·7; *F.* 6·1—6·5; *L.* 2—2·15; *Cs.* 1·1—1·17 cm.

Úgyszólván egész Európában — kivéve a magas Északot — költ. Skandináviában a 65° é. szél., az Ural hegységben a 60° é. szél. alatt fekszik elterjedésének határa. Perzsiában, Turkesztánban szintén előfordul. Az Altáj hegységben élők sötétebb szürke fejűek s a *Sylvia sylvia fuscipileu* fajtához tartoznak. Nálunk igen közönséges; mindenütt, hol sűrű nem igen magas bokrok, élő sövények, tüskés bozótok vannak, találkozni fogunk vele. Különösen szereti az egyes alacsony bokrokkal beszórt bújá réteket, gyepüket; mezőkön, utak mentén levő bokorrészleteket, sőt faszorok közelében fekvő bükköny-, luczernatáblákat is. Vágásokban szintén tanyát üt — még a hegyekben is — csak tulságos magasak és ritkák ne legyenek, hanem inkább jó sűrűek, s egyes magfákkal váltakozók.

Szálás, világos erdőkhöz nem vonzódik; ligetekhez, nagyobb kertekhez azonban annál jobban. Igen nagy számban láttam a Duna és Tisza luczernával beültetett töltésein, melyeken bizonyos távolságban rözserakások fekszenek, és a hol fűzbokrok sem hiányoznak. Megérkezésének országos középnapja: *április 13.*

Elénk, fürge, bujkáló természete, énekének vidor, könnyelmű bevezetője — mintha csak azt mondaná: «Mit bánom én, hogy másnak gondja van» — dalolgatás közben való felemelkedése s leereszkedése, különösen jellemzik. Repte hullámos, gyors; csakhogy nagy távolságokra nem igen száll, inkább bujósdival tölti idejét. Farkát gyakran billenti s fejét ideoda mozgatja; repülés közben is megeselekszi — főleg ha megijed s a bokorba vagy sűrű növényzet közé száll — hogy farkát megemelve mintegy ugrál a levegőben. Gyakran kívül valami gazbokor, ághegy tetejébe s derült hangon így hívogat: *Hozd, vedd, vedd, vedd*; * félelemét mély *srá, rá, rá* hangon fejezi ki.

Fészkrét igen alacsonyan, sűrű gazba, csalános, szederindás bokrokba, luczernába, élő sövénybe rakja. Az építésnél fonnyadt növény szárazakat, fűszálakat, hánecsot, egyes lószőröket, barkát, pókhálót használ föl. Április végén, május elején 5—6 változékony színű tojást rak. Barnásfehér alapszínűek s olajbarnásan, ibolyásszürkén pettyezett, foltozottak a rendesek, de van zöldesfehér színű, zöldesbarnán és ibolyásszürkén foltozott, pettyezett fés ekalj is.

Tojásmérték: *H.* 16·5—18·7; *Sz.* 13·6—14·2 mm.

* ZEYK MIKLÓS feljegyzése.

A fiókák 13 nap múlva pillantják meg a napvilágot s jól elrejtett fészkekben gondos nevelésben részesülnek. Ha azonban mégis reájuk bukkanunk, az anyamadarak — a mit a többi poszáták is tesznek — mintegy ájultan, eleresztett szárnynyal lebegnek el fészkek tájáról, úgy hogy akaratlanul is reájuk fordítjuk figyelmünket; éppen ezt akarják, mert így szemünket a fészekről elterelik s e cselvetéssel nem ritkán megmentik családi boldogságukat. Juniusban másodszor költ. Szeptember első felében költözködik s ekkor a bükkönyökben, sűrű kukoriczában, kender-, len-, kölestáblákon gyakorta látjuk a sűrű növényzetből ki s abba csakhamar ismét besurranni. A telet Afrikában töltik. Különböző rovarokkal, apró bogarakkal, pókokkal, hernyókkal, bábokkal, álczákkal él s bár ősszel a bogyókat sem veti meg, mégis a poszáták közt legkevésbé ragaszkodik ez utóbbi falathoz s nem is szokott a kertekben, a málna, bodza, ribiszke stb. bokrokon megjelenni, mint a többiek.

Védelmét szinte fölösleges hangsúlyoznom.

A KIS POSZATA.

Sylvia curruca (L.) 1758.

XXXIII. tábla.

[*Motacilla curruca* L. — *Curruca garrula* BRISS. — *Sylvia garrula* BECHST. — *Curruca dumetorum*, *molaria* BRHM. — *Stoparola curruca* BR.]

Népies nevei: l. előbbi fajnál.

Jegyei: kisebb mint előbbi, melyhez szinezetre is hasonlít, csak-hogy fölül egérszürke, *különösen a fej tiszta*; a hát barnás, de nem rozsdás árnyalatú; szárnyfedői nem fahéjszínűen szegettek, 1-ső evezője pedig hosszabb, mint amazok; a 2-ik farktoll hegye nem mindig fehér; lábai olomszürkék.

Mértéke: H. 12·5—13·6; Sz. 6·2—6·5; F. 5·5; L. 1·8—2; Cs. 0·9—1 centiméter.

Ez a faj is egész Európában, majd csaknem a Sarkkörig honos, úgy Kis-Ázsiában, Palesztinában. A Volgánál, Észak-Perzsiában, Szibériáig, ésszakkeli Khinában a *Sylvia curruca affinis* helyettesíti. Bokros házi kertekben, vágásokban, ligetekben, gyümölcsösöket szegélyző élősövények körül található; rétekre, mezőkön álló kisebb bokrokba, luczernásba, bükkönybe nem telepszik. Megfelelő tartózkodási helyein hazánkban is mindenütt közönséges.

Első érkezésének országos középnapja: *április 11—12.**

Megjövetelét jellemző énekével azonnal elárulja, mely poszátaszerű, gördülő, de halk bevezetőből áll, a mire azután hangos *dlülülülülü* vagy *dlillililli* következik; az első részt a madár bujkálás közben hangoztatja, csak mikor egy pillanatra megnyugszik, szaporázza el a befejező trillát. Hivogatója hasonló a többi poszáták egytagú *csk, csk, tk, tk* csettegéséhez. Viselkedésében sem tér el azoktól. Eleven, nyugtalan, vidám természetű, szüntelen bujkál a bokrok, falombok közt s szedegeti a rovarokat, bábokat, hernyókat. Kertünkben — mióta csak emlékszem — minden évben fészkel egy pár, s pedig a magas kertfalat borító sűrű téli-zöldben, később — a fal bedülvén s a repkény tökrementvén — hol rózsá-, köszmétebokorban, hol meg tiszafán, borókán rakta meg fészket s megfigyeltem, hogy a múlt évi fészkek anyagát felhasználta új, más helyen épülő fészkéhez. Egyebütt túskebokrokban, bozótos, csepötés helyeken inkább alacsonyán — többnyire embermagasságban —, kertekben, házak körül azonban 4 méter magasan is fészkel. Fészke nem tér el egyéb poszátá-fészkektől; száraz növényszálakból, egyes gyapoptdarabkákból, pókhálóból készül, csészéje pedig finom szálakkal, lószőrrel. van kibélelve. 4—6 tojásának alapszíne fehér, világosbarnán vagy zöldesbarnán pettyezve s szürkésen foltozva, pontozva, mely rajzolat a tojás vastagabb végét koszorúsán borítja.

Tojásmérték: *H.* 16—17·5; *Sz.* 12·5—13·6 mm.

Rendesen kétszer, május elején és júniusban költ Augusztus végén, valamint szeptember első felében szorgalmasan látogatják a bodza-bokrokat s más bogyótermő fákat, cserjéket, hogy kellő erőben induljanak a nagy útra. Szeptember második felében mindinkább megritkul s telelő helyeire, Afrikába, távozik.

Gyümölcsöseinkben, ligeteinkben, kertjeinkben, vágásainkban mint a káros rovarok, hernyók korlátozója sok hasznot tesz.

A DALOS POSZÁTA.

Sylvia orphea TEMM. 1815.

[*Sylvia orphea* TEMM. — *S. grisea* VIEILL. — *Curruca orphea* BOIE. — *Adophonus orpheus* KAUP. — *Philomela orphea* SWS. — *Sylvia orpheus* SEEB. SHARPE.]

* «A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig» 166. lapon adott idevágó adatsorozatból Horgos márczius 1. és Nagy-Szeben márczius 21-ki dátummal kihagyandó. Az országos középnap — a mit az 1894, 1895, 1896. évi pontos megfigyelések is tanúsítanak — tehát így javítandó.

Jegyei: a karvalyposzáta után legnagyobb poszátánk; álla és torka fehér; a *hím* fejteteje feketés, a *tojóé* feketésszürke, némi barnás árnyalattal, csak valamivel sötétebb, mint a hát; a *fiatalok* fejteteje szürke, ugyanoly színű, mint a hát; egészben a következőhöz hasonlít, csakhogy valamivel nagyobb s 2-ik evezője (az 1-ső csak valamivel hosszabb, mint a szárnyfedők) oly hosszú, mint az 5-ik.

Mértéke: *H.* 14·5—15·9; *Sz.* 7·8—8; *F.* 5·9—6·1; *L.* 2·1—2·4; *Cs.* 1·4—1·5 cm.

Dél-Európában, Spanyolország, Portugál, Franciaország, Olaszország egyes részeiben, az osztrák, magyar és horvát tenger partvidékén, Dalmáciában, Montenegróban, Görögországban, Kis-Ázsiában és Palesztinában honos. Fiume táján fészkel s WASHINGTON ISTVÁN báró következőket írja róla*: «Preluka és Fiume közt, a hegyoldalakon meglehetősen közönséges fészkelő; április 25-ike előtt azonban nem láttam. Gyönyörű éneke erőteljességre, tartalmasságra vetekedik a fülemile-énekkal. A főének után gyakran sajtáságos, gyorsan ejtett s a Hypolais szavára emlékeztető hangokat is hallatnak. Május végén két fészket találtam; az egyik tölgyfa sudarába, a másik alig 1½ méter magasan vadrózsa-bokorban volt. A fészek anyaga száraz fűszálakból, barkából és mohából került ki, burkolatába azonban szőlőhánacs, csészéje fenekébe pedig néhány szörszál is volt beszöve. Tojásának alapszine zöldesfehér, a vastagabb végen sárgásbarna és szürkén szegelt pettyezés.»

Tojásmérték: *H.* 18—20; *Sz.* 14—15 mm.

A BARÁTKA POSZÁTA.

Sylvia atricapilla (L.) 1758.

[*Motacilla atricapilla* L. — *Monachus atricapillus* KAUP. — *Curruea nigra, pileata* BRUN. — *Curruea atricapilla* LATH. — *Philomela atricapilla* SWS.]

Népies nevei: barátfülemile; papfülemile; fekete folt (Kolozsvár).

Jegyei: verébnagyságú, de sokkal karcsúbb; az első evező kicsiny, a 3. és 4-ik evező egyforma, néha a 3-ik valamivel hosszabb a 4-iknél s a szárny leghosszabb tolla, a 2-ik rövidebb az 5-iknél, de hosszabb a 6-iknél; torka szürke; a *hím* fejteteje fekete, a *tojóé* és *fiataloké* rozsdaszínű; főszine hamuszürke, alul világosabb, a has közepén fehéres; a

* Zeitschr. f. d. ges. Orn. 1885. 352—353. l.

hát, szárnyak és a fark zöldes olajbarna árnyalatú; csőre szürkésfekete, az alsó káva töve világosabb; lábai ólomszürkék; szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 13·9—14·8; *Sz.* 7·4—7·6; *F.* 5·9—6·3; *L.* 2·15—2·3; *Cs.* 1—1·06 cm.

Egész Európában majd csaknem a Sarkkörig — Oroszországban azonban csak a 60° é. szél-ig — előfordul, sőt Ázsia szomszédos részeiben, a Kaukázusban, Nyugat-Perzsiában is. Olasz- és Görögországban azonban inkább csak a költözködés szakában gyakori. Hozzánk az országos középnap szerint: *április 20—21-én* jön meg s nemcsak a síkságban, hanem a hegyekben is közönséges. Magas, lombos fákat sűrű aljazattal, bokrokkal, kerteket, ligeteket választ tartózkodási helyekül s inkább a magasban bujkál, ugrál, mint alacsony cserjék közt. Viselkedése leginkább a kerti poszátára emlékeztet. Fuvolázó, lágy s mégis erőteljesen csengő énekével legszebb hangú madaraink közé tartozik. Hivogatója a rendes poszátacsettegés. Fészket nagyobb rózsabokrokba, sűrű, fiatal bükkfákra, tölgyek dús lombzatú gyökérhajtásai közé s más bozótokba, élő sövényekbe 1—4 méter magasan, ugyanazokból az anyagokból s oly módon rakja, mint fajrokonai, néha azonban egyes tollakat, kevés mohát is felhasznál az építkezésben. 5—6 tojást tojik, melyek igen változékonyak; többnyire azonban világosbarnás, szürkészöldes vagy fehéres alapszínen, barnán és szürkén pettyezettek, karczoltak, foltosak, pontozottak. A szerint, a mint az alapszín különböző, a pettyezés, foltozás is hol sárgás-, hol feketésbarna.

Tojásmérték: *H.* 18—20; *Sz.* 14—15 mm.

A szülők felváltva 14 napig kotolják fészekaljukat s a májusi költés után, június vége felé még egyszer szaporítanak. Fiókáikhoz igen ragaszkodnak s bár a legnagyobb veszély fenyegetse házi boldogságukat, nem tángítanak fészkek mellől. Ennek egy megható példáját tapasztaltam. Valami erdei multság alkalmára ugyanis tánczolóhelyet készítettek s e célból a magas bükkfák lábait lepő bozótost ki kellett vágni. De hát az egyik, bokrok közt álló fácskán, ugy arczmagasságban poszátánknak fészke volt, még pedig fiókákkal. A munkások megkönyörültek a kis családon, békében hagyták, de a körülmények úgy hozták magukkal, hogy a madártanyát rejtő fácska éppen a tánczhely közepére került. Folyt a multság, dárídó, harsant a zene, perdült a táncz, a kis barátok nem tudták, mire vélni a lármát, zajt s félhettek, retteghettek elhagyatottságukban a féktelen, jókedvű embersereg kellő közepén. De a pihenők alatt, alig hogy kissé elnéptelenedett a fészek tája, a szorgos szülők megvizsgálták kicsinyeiket, hordták nekik az élelmet — — igazán a nagy

társaság szeme láttára. Annyira megindító benyomást keltett ez a viselkedésök, hogy nem lett bántódásuk s szerencsésen fel is nevelhették megfélemledett magzataikat.

Szeptember második felében költözködik Afrikába; egyesek azonban még október első hetében is akadnak a kertekben. Kisebb rovarokon, hernyókon, bábokon, kukacszokon, álczákon, bogarakon kívül édes bogókat is különös előszeretettel eszik s szorgalmasan látogatja a málnabokrokat, szeder-, bodza- és vörösberkenyefákat stb., hogy érett gyümölcsseikből falatozzék. Csató J. megjegyzi, hogy a *Phytolacca decandra* bogyóit kiváló csemegéjének tekinti. Dallamos, kedves énekét, hasznos sáfarkodását akkor fogjuk érdeme szerint megbecsülni, ha mindent megteszünk, biztonságának, sikeres szaporodásának előmozdítására.

A KUCSMÁS POSZÁTA.

Sylvia melanocephala (Gm.) 1788.

[*Motacilla melanocephala* Gm. — *Melisophilus nigricapillus* Cab. — *Pyrophthalma melanocephala* Br.]

Jegyei: akkora, mint a kis poszáta; feje — a szem- és fültájékot is beleértve — fénylő fekete; háta feketésszürke, néha némi barnás árnyalattal; torca és az alsó test közepe fehér, egyébként alul is szürke, csakogy világosabb, mint felül; a szárny és fark feketés, utóbbinak szélső farktolla külső szélén és hegyén, a következő csak hegyén fehér. A *tojó* barnásabb s feje feketésszürke. Csőr szarufekete, az alsó káva töve világos; lábai világosszürkés hússzínűek; szemhéj téglavörös, a szem barnássárga.

Mértéke: H. 12·6—13·5; Sz. 5·7—6; F. 5·6—6; L. 2—2·1; Cs. 2·1—1·2 cm.

Európa legdélibb, a Földközi tenger szomszédságában fekvő tartományait lakja, szintúgy Észak-Afrikát s Nyugat-Ázsia egy részét. WASHINGTON ISTVÁN báró Fiume körül több párban találta.*

* Zeitschr. f. d. ges. Orn. 1885. 352. l.

149. NEM:

NÁDIPOSZÁTA.

ACROCEPHALUS Naum. 1811.

Valamivel nyulánkabbak, mint az előbbiek; lábaik, karmaik erősebbek; szárnyuk rövidebb; koponyájuk keskenyebb; tollazatukon semmi rajzolat nincsen, fölül sötétebbek, alul világosabban; farkuk kissé lépcsőzetes; tojásaik zöldes alapon foltosak. Tavak, mocsarak nádasában, sűrűségekben élnek.

A NÁDIRIGÓ.*Acrocephalus arundinaceus* (L.) 1758.

XXXIV. tábla.

[*Turdus arundinaceus* L. — *T. junco* PALL. — *Sylvia turdoides* MEYER & WOLF. *Sylvia turdelle* RAF. — *Sylvia turdina* GLOG. — *Salicaria turdoides* KEYS. & BLAS. — *Acrocephalus turdoides* CAB. — *Calamodyta arundinacea* MEV. — *Calamoherpe turdoides* (MEY.) RIESENTH.]

Jegyei: rigóalakú, jóval nagyobb a verébnél, majdnem szőlőrigó nagyságú s fülemileszínű.

Leírása: fölül barna, némi rozsdás árnyalattal, különösen a farsikon; alul fehéres, az oldalakon, farkalján rozsdás agyagszínű árnyalattal s néha a torkon szürkés, alig látszó szárfoltozással; a szemsáv fehéres vagy agyagsárgás, nem igen kirívó. A *tojó* külsőleg alig különbözik a hímétől, legföljebb valamivel halaványabb és sárgásabb. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, általában olyanok, mint az öregek. *Téli tollazatban* a fejtető szürkés árnyalatú, úgy a begy oldalai is. Csőr szarúbarna, az alsó káva töve sárgás; szemei világos dióbarnák; lábai barnás húszínűek.

Hazai példányokat összehasonlítva, úgy nagyságra, mint színezetre meglehetősen változékonyságot találtam. Láttam ugyanis nagy, tipikus alakúakat, majd meg kicsinyeket ($\frac{1}{3}$ -dal kisebbeket a rendeseknél); szintúgy alig rozsdás színezetűek mellett annyira rozsdabarnákat — az egész alsó test is rozsdasárga és nem fehéres volt — hogy felső részeik a fülemiléhez szakasztottan hasonlítottak; még a fark is élénk rozsdabarna volt.

A kis példányokra már RADDE is figyelmeztetett* s fajtának vette őket *Acrocephalus arundinaceus minor* (RADD.) 1884. néven. A mellékelt mértékek világosan mutatják a nagy ingadozást s meglehetősen eltérő szélsőségeket.

Mértéke: *H.* 18—19·8, (17—18·1); *Sz.* 9·7—10·1, (9—9·3); *F.* 7·8—8·4, (7—7·4); *L.* 2·8—3·05, (2·6—2·75); *Cs.* 1·8—2, (1·7—1·85) cm. (A zárójelben álló számok a «*minor*» mértékei).

Közép- és Dél-Európában honos. Angliában és Skandináviában nem tartózkodik s esetlegesen téved oda egy-egy példány; Oroszországban is az 54° é. szél. fölött ritkaság. Kelet felé Perzsiában, Kis-Ázsiában, Palesztinában van elterjedésének határa.

Hazánkban mindenütt, hol nádasok vannak, meglelhetjük; a nagyobb tóságokban, mocsárterületeken rengeteg számban, de kis vízállásoknál is legalább egy párban, csak magas nádbokrokot (*Arundo phragmitis* L.) találjon. Sajátságos, szünet nélkül — még éjjel is — hangzó *ki-kare-kare-kik-ki ki-kei-kei-korr-kör-ker-ker-kara-kara-kid* stb. karicsolásával mindenkor elárulja jelenlétét, mely furcsa énekét többnyire nádszálra vagy nádbojtra kiülve fecsegi világgá. Ha rosszat sejt, beleszáll a sűrű nádba vagy rövid távolságra, alacsonyán surrant el: látszik rajta, hogy nádságaitól nem is tudna megválni, úgy oda való, mint a hal a vízbe. Folyó vizeknél nem tartózkodik, csupán lassú folyású folyamaink szélein, ha azok árterein pocsolyás nádasok, náddal benőtt füzes berkek, ligetek vannak. Ilyen helyeken néha az ágakra is száll, noha inkább kivételesen. A nádszálakon kiváló ügyesen kúszik, az aggottas, szemetes törmelék közt épp oly fürgén bujkál. Nem túlságosan félénk, de azért idejében kerekelt old s kíváncsian kémlel, mi szándékban járunk otthona táján. Megérkezésének országos középnapja: 19—20; rendszerint akkor jön, mikor a friss nád annyira kibujt, hogy jól elrejtőzhetik benne vagyis pár arasznyi magasságot ért. Májusban fészkel, még pedig valóságos ezölöpös lakást készít magának, mert mesterségesen szép fészket — úgy félnádmagasságban — néhány nádszálhoz mintegy oda szövi (L. I. köt. 44. kép.). A fészkek anyaga száraz növényyszálakból, nádbojtból, finom gyékényhajtásokból, néha egy-egy vizimadár-tollból, pókhálóból, szőrből s külsőleg gyakran friss, zöld békanyálból való. Alakja hengeres vagy felfordított süveghez hasonló; fenéke vastag, csészéje szép sima s finoman bélelt. Az egész alkotmány nagy gonddal, erősen van rakva. 5—6 tojása halaványzöldes alapszinen, hamuszürke és sötét olajbarna foltocskákkal, pettyekkel borított. (XL. tábla.)

* *Ornis Causasica* 228. l.

3/3

FOLTOS SITKE
ACROCEPHALUS SCHOENOBÆNUS (L.)

NÁDIRIGÓ
ACROCEPHALUS ARUNDINACEUS (L.)

ÉNEKES NÁDIPOSZÁTA
ACROCEPHALUS PALUSTRIS (BECHST.)

Tojásmérték: *H.* 20—24·5; *Sz.* 15·2—16·5 mm.

A fiókák két hét múlva kelnek ki s kirepülés után azonnal bámulatos biztonsággal ugrálnak, kapaszkodnak a nádszálakon. Az öregek igen féltik családjukat, mindig a közelben vannak, szorgalmasan hordják nekik az eleséget s ellenség közeledtére korrogó hangon fejezik ki féltésüket.

Költés után egy időre — míg megvedlenek — beszédes nyelvök elhallgat, ősszel azonban újból kezdenek karicsolni, csakhogy nem oly szorgalmasan, mint tavasszal, nem is kitartóan, inkább ötletszerűen, szép napos időben. Szeptemberben javarészők elvonul, hogy Afrikában töltsék a telet. Gazdasági jelentősége nincsen. A vízi rovarok, álcák, szunyogok, légyfélék, Tiszavirág stb. számának korlátozásában azonban teljesíti kötelességét a természet háztartásában.

A CSERREGŐ NÁDIPOSZÁTA.

Acrocephalus streperus (VIEILL.) 1817.

[*Sylvia strepera* VIEILL. — *Acrocephalus arundinaceus* NAUM. — *Calamoherpe arundinacea* BOIE. — *Cal. salicaria* BRHM. — *Calamodyta boeticula* GRAY. — *Cal. strepera* MEV.]

Népies nevei: a nádban élő kis madarakra rendszerint «*nádi-veréb*» járja, mely néhol a nádi sármányra is használatos.

Jegyei: színezetére egészen olyan, mint az előbbi, csakhogy félakkora, poszátanagyságú. Minthogy azonban színezetében — a finom árnyalatokat értve — ez a faj is meglehetősen változékony, úgy a csőr, csüd hosszúságát illetőleg is, igen gyakran találunk oly példányokat, melyeket a következő faj bizonyos példányaitól biztosan bajjal tudunk megkülönböztetni. Külsőleg ez utóbbtól leginkább még abban tér el, hogy: *felső teste rozsdás árnyalatú* (a fiataloké még inkább, mint az öregeké), *különösen faresikja; lába sötétebb, szarúbarnás; karmai erősebbek, hosszabbak, kivált a hátulsó; szemei barnák;* tipikus példányok csőre is karesubb, hosszabb, szárnyuk ellenben rövidebb, s alsó testök oldalai rozsdásabbak. Kétségtelenül eltérnek egymástól életmódjukban, tartózkodási helyök megválasztásában, fészkelésökben és énekökben; azért ezekre kiváló súly fektetendő a meghatározásnál.

Mértéke: *H.* 12·8—13·7; *Sz.* 6·4—7·1; *F.* 5—5·5; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·2—1·35 cm.

Habár már az 58° é. szél. alatt is előkerült, elterjedésének határa

Svédhon déli részeinél nem fekszik északabbra. Különben Közép- és Dél-Európában közönséges, úgy a szomszédos Ázsia jó részében. Nálunk ugyanoly helyeken, mint a nádi rigó, gyakori. Megérkezésének országos középnapja: *április 23*, a mi késő, mert megfigyeléseim szerint csak kevéssel később jön, mint a foltos sitke (*C. schœnobœnus*). A nád-szálakon, nádbojtokon kiülve énekel s hangja szelidebb, dallamosabb kiadásban, szintén a nádi rigó szólásához hasonlít, s bizonyos cser-

Cserregő nádiposzáta. (*Acrocephalus streperus* Vieill.)

regő változatokat tartalmaz. Szótagokkal így adhatnám: *tiri-tiri-tiri-tír-tír-ter-ter-czer-czerr-czerr-czekk-czekk-czer-tiri-tírr-terr-terk-hejk-hejd-híd-tret-trek-tret*.

Fészkrét is oly helyeken — a czimeres nádban — s oly alakúan építi, mint előbb említett nagyobb rokona. Ez is gondosan néhány nád-szálhoz van szöve, száraz nádbojtból, gyékényhánacsból, pókhálóból igen takarosán, formásan megcsinálva; a fészek színe *világos*, körülbelül olyan, mint a régi nád, s finom benyomást kelt. Tojásai hasonlítanak a nádi rigó tojásaihoz, esakhogy jóval kisebbek.

Tojásmérték: *H.* 17·5—19; *Sz.* 13—14 mm.

Szeptemberben és október elején távozik tőlünk. Tápláléka apró vízi rovarokból, pókokból, férgekből, szunyogokból stb. áll.

AZ ÉNEKES NÁDIPOSZÁTA.

Acrocephalus palustris (BECHST.) 1802.

XXXIV. tábla.

[*Sylvia palustris* BECHST. — *Calamoherpe palustris* BOIE. — *Salicaria palustris* KEYS. & BLAS. — *Calamodyta palustris* MEV.]

Jegyei: akkora mint az előbbi, melyhez igen hasonlít színezetre is; éneke, tartózkodási helyei azonban mások. Általában mégis a tipikus példányok a nádi poszátától következőkben térnek el: felső testök szürkés olajbarna, némi zöldes árnyalatú s nem oly rozsdaszínű, mint amazé; a farsikja sem oly rozsdásba hajló; szárnya hosszabb, csőre rövidebb; lábai gyengébbek, *sárgás hússzínűek*, sokkal világosabbak, *mint előbbié*; *karmai rövidebbek, gyengébbek, kivált a hátulsó*; szeme *szürkésbarna* s nem oly barna, mint amazé; alsó teste *agyagsárgás* árnyalatú.

Mértéke: H. 12·8—13·9; Sz. 6·9—7·3; F. 5—5·5; L. 2·2—2·3; Cs. 1·2—1·28 cm.

Feltűnő e madárnak alkalmazkodási képessége. Rendes tartózkodási helyei ugyanis a tavak, vizek szélei, vízárkok, suhások, mocsaras füzesek, ligetek, berkek, hol mindenféle vízínövény, náddal, kákaival, csuhival vegyest nő s egyes bokrokat átsűrűsít, nemkülönben mocsarakkal határos bükköny- és gabnatablák; a tiszta czimeres nádasokban, tavak közepén, messze a partoktól, nem tanyázik; ott a cserregő nádi poszáta helyettesíti. Néha azonban vizektől pár száz lépésnyire, kertekben, élő sövényekben, különösen sűrű orgonabokor csoportokban, melyekből egyes nagyobb fák nőnek ki, olyféle viszonyok közt telepszik meg, mint a geze (Hypolais) s a mocsári madárból kerti madárrá változik. Ezek a példányok felül olajzöldes barnásszürkék, alul halavány agyagsárgásak, kiváló szép énekűek s ahhoz a fajtához tartoznak, melyet *Acrocephalus palustris horticola* NAUM. 1860 néven különböztetünk meg.*

Földrajzi elterjedése majd csaknem azonos az előbbiével, avval a különbséggel, hogy Angliában sokkal ritkább; nyugati Franciaországban és Spanyolországban pedig úgy látszik elő sem fordul. Hozzánk az országos középnap szerint: *május 2-án* érkezik meg, tehát jóval később, mint

* Idevágólag lásd cikkemet: Aquila 1894. 123. l.; továbbá PRAZAK dr. cikkét: Aquila 1896. 187. lapon.

előbbi faj s a neki megfelelő tájakat nagy számban népesíti. Valamint tartózkodási helye a cserregő nádi poszátától elütő, úgy viselkedése és éneke is más. Többnyire a gazos, buja növényzetben fűzfásűrűségekből bujkál, éneklés közben ritkábban ül nádszálakra, hanem elrejtőzködve a növény össze-visszaságban, lombok közt hallatja *gyönyörű* dalolgatását, mely változatosságra, dallamosságra egyike a legszebb madárénekeknek. A nádi poszáták cserregő érdes hangjait alig találjuk meg benne, annál inkább azonban más madárénekekből eltanult s művésziösen utánzott strófákat, melyeket ügyes átmenetekkel olvaszt össze egy egésszé. Hol a fecske csi-csergését, a czinege csincseréjét, a kékbegy dallamos hangjait, a barázda-billegető hivatgatóját stb. halljuk ki dalából, mely így a geze (Hypolais) művészkedésével vetekedik. Fészket nem a víztükör fölé, hanem tömött burjánzó káka, nád, fűzfahajtások, esalánok, bükköny, lábbon álló gabna és más növények közé a szárazon, legfőljebb pocsolyásban rakja. A fészek külső burka rendszeren erősen oda van szöve a növényzálakhoz. Néha alacsony bokrokban, a kertekben költő fajta fácskákon is, épít. Többnyire alacsonyan, csak utóbbi esetben találhatjuk magasabban, 2—3 méternyire a föld színétől. Építési módjára csak oly mesterséges, mint a nádiposzáta-fészkeké általában, de mégsem oly takaros, finom, síma, mint az előző fajé. Tojásai az utóbbiéhoz hasonlítanak, noha valamivel világosabb alapszínűek s inkább szürkésen foltosak.

Tojásmérték: H. 17·9—20; Sz. 13—14·3 mm.

Augusztusban és szeptember első felében Afrikába költözködik. Ez idő tájt repezeföldeken, sűrű kukoriczákban, bükkönyökben, kenderben, kölesben, luczernában gyakran láthatjuk, a mint foglyászva, fürjészve vizslánk előtt kivágódik a sűrűből, a tábla szélén alacsonyan előre repül, hogy csakhamar ismét bele szálljon abba.

Tápláléka és gazdasági jelentősége körülbelül ugyanaz, mint előbbié, minthogy azonban a vetésben, kertekben is tartózkodik s ott a káros rovarokat, hernyókat, bábokat pusztítja, éneke pedig elsőrangú, figyelmünket és pártfogásunkat még inkább megérdemli.

150. NEM:

SITKE.

CALAMODUS Kaup. 1829.

Szárnyuk rövidebb, kerekesebb, mint az előbbi nemé; hátuk foltos. Fejük többnyire sötétes alapszínű, szemsávolyuk kirívóbb; farkuk inkább

lépcsőzetes; tojásaik halványbarnás, hússzínű alapon, alig látszó elmosódott foltozásúak s egyes igen finom feketés karczokkal rajzoltak.

A FÜLEMILE SITKE.

Calamodus melanopogon (TEMM.) 1815.

[*Sylvia melanopogon* TEMM. — *Salicaria melanopogon* KEYS. & BLAS. — *Calamoherpe melanopogon* BRHM. — *Calamodyta melanopogon* BP. — *Lusciniola melanopogon* REHW. — *Acrocephalus melanopogon* A. BRHM. — *Ammicola melanopogon* MEV.]

Jegyei: körülbelül akkora, mint előbbi; a fejtető és tarkó fekete, némi alig látszó sötét rozsdás foltozással; szemöldöksávolya fehér, kissé barnásszürkén árnyalt; szem- és fültájék feketés; fölül rozsdásbarna, háta feketén foltos, a szárnytollak feketésbarnák, rozsdás szegéssel úgy a fark is; torok és nyak előrésze fehér, úgy az alsó test közepe is, a begy s különösen hasoldalai rozsdás árnyalatuak; néha a begyen sötétebb, kicsiny nyílhegyalakú foltozás; csőre sötétbarna, az alsó káva töve világosabb; szemei sötétbarnák; lábai feketésbarnák.

Mértéke: *H.* 12·5—13·5; *Sz.* 5·5—5·8; *F.* 4·9—5·6; *L.* 1·9—2·1; *Cs.* 1·1—1·25 cm.

Hazája Dél-Európa; így Francia- és Olaszországtól Dél-Oroszország felé, a Kaukázus, Perzsia. Csakhogy helyenként s bizonyos tóságokon, mocsarakban található, általában tehát ritkább faj. Magyarországon PETÉNYI SAL. JÁNOS 1835-ben a Béga csatornánál, Szt.-György és Jankahid közt fődözte föl, midőn NAUMANN, a nagy német ornithologus, társaságában e vidéket beutazta.* 1838-ban LANDBECK a Bánságban, Zimonynyal szemben, később ugyan ő a jákovai, kupinovoi mocsaraknál s Kutnál találta, megjegyezvén róla, hogy a Szerémségben költ is.** Azóta ez a madár faunánkban s honi gyűjteményeinkben nem szerepelt, csak FASZL I. egy jegyzete hívta reá újból a figyelmet, a mennyiben ő 1878-ban Rákosnál, a Fertőn, költözöködéskor találkozott vele.*** Ez a pont úgy látszik nálunk való elterjedésének északi határa. 1887-ben Székesfehérváron SZIKLA G. tanárt meglátogatván, mutatott nekem egy madarat, melyet — mint mondá — Fonyódnál, a Balaton mellett május 7-én lőtt, de még meg

* WIEGMANN's Arch. f. Naturg. 1837. 103—104. l.

** OKEN's Isis 1843. 34. l.

*** A soproni kath. főgymn. Értesítője 1883. 15. l.

nem határozott. Ez a madár a fülemile sitke volt; s minthogy éppen akkor a velencei és dinnyési tavakra indultam, figyelmet szenteltem reá a minek meglepő eredménye az volt, hogy ez a ritkának tartott faj a Velencei tó déli sarkán és a dinnyési mocsárban úgyszólván a legközségesebb madarak közé tartozik. Megtaláltam fészket és tojásait is, ezeket az ornithologiai kincseket, mert mindaddig csak egy-két tojását őrizték az európai muzeumokban, fészket pedig egyet sem. Később megtaláltam fészkelve a Fertőn is, habár csak az északnyugati rész egyik helyén, a Kis-Balatonon, Temes-Kubin táján; SZIKLA G. lőtte a «Sóstónál» (Fehérm.), KLIR J. pedig egy darabot a bihari «Sárrétről» hozott a kolozsvári múzeumba; végre HERMAN OTTÓ Tót-Szt.-Pálon (Somogym.) észlelte és gyűjtötte. Úgy látszik máshol nem is fordul elő hazánkban. A nádi poszták közül tavaszkor ő érkezik meg legelsőnek s Dinnyésen, 1890-ben, tavaszi élete így alakult:

Márczius 11-én első.

« 14-én több.

« 23-án számos.

« 25-én mindenfelé.

« 29—április 4-ig mindenütt megtelepedett.

Április 5-én párosodni kezd.

« 12-én mindenfelé párosodnak, fészkelnek.

« 13-án első kész fészek.

« 17-én első tojások.

« 21-én általánosan fészkel és tojik.

« 30-án első kikelt fiókák.

Az azóta folytatott megfigyelések nyomán, tavaszi megérkezésének országos középnapja: *márczius 29.*

Nem a tiszta nádasokat szereti, hanem oly meglehetősen mély vízű tavakat, melyben ingó lópók is vannak és sok gyékénykákás (*Typha angustifolia*) részletből, czimeres nádcsoportok sarjadnak föl. Egyforma nádas, gyékényest sem kedvel, mert neki sűrűség is kell, aggottas törmelékes, a mi oly helyeken fordul csak elő, a hol a nádat, gyékényt nem vágják le rendszeren s így a hó évenként lenyomja a régit, mely azután az új hajtásokkal átsűrűsödik. E mellett kisebb tisztások, hajócsapások is legyenek a tóban, mert fészket legszívesebben ezek közelében, a nád- és gyékénycsoportok szélső bokraiba rakja. A Velencei tavon azt tapasztaltam, hogy különös előszeretettel a «varsababák» — nádból vagy gyékényből gombra kötött csomók, a miken a halászok a varsákat száro-

gatják — alá fészkel; így a fészek mintegy tetőt kap s jól el van dugva. Anyaga sokkal durvább, mint az előbbi nádiposzátafajok fészkeié s nincs is oly simán, takarosán építve. Külső burka száraz — inkább széles mint finom — nádlevélkékből, gazból, gyékény hajtásokból, hinárból való, meglehetősen mély sima csészéje pedig valamivel finomabb anyagból, száraz fűszálakból, néha nádbojtokból (L. I. köt. 45. kép). 4—5, ritkán 6 tojásának alapszíne szürkés husszínű, tompa végén egykét, hajszálnál is finomabb, fekete karczolásal; találni tojásokat, melyek alapszíne halvány fehéresszürke, némi zöld árnyalattal s egészben elmosódott, márványzott sötétebb hasonszínű foltozással, a fekete karczok azonban ezeken a ritkábban kerülő tojásokon is megvannak. (XL. tábla.)

Tojásmérték: H. 16·9—18·3; Sz. 12·2—13 mm.

Áprilisban költ először, júniusban másodszor. A hím, mialatt párja a fészket üli, ügyesen felkuszik valami gyékényesből kiemelkedő nád-bokorszára s kitartóan, igazi lelkesedéssel dalolgat. Éneke gyors, változatos, gördülő, igen dallamos és szép s hogy valóban az, arra bizonyosság a halász ember, a ki pedig nem hamar dicsérget valamit. Valahányszor megszólalt e kedves szavú madárka mellettem, mikor ladikkal mentem, csaklyázóm is kérdés nélkül, mintegy hangosan gondolkodva, mondta: «De szépen is beszél ez a kis madár». Énekének bevezetője szakasztott olyan, mint a fülemiléé: egytagú, emelkedő *hűj-hűj-hűj-hűj* vagy *tűj-tűj-tűj*, csakhogy halkabb, gyengébb; ezt követi a friss, tarkán változó vidám, olykor trillás strófa, melyben alig van érdes, cserregő hang, s nagyon elütő a legtöbb rokonának bizsergő, rikácsoló szólásától. Gyakran kihallhatni belőle néha ismétlődve és nyomatékosan ejtve, bizonyos *vi-tyűj* vagy *pszíty-ű* szótagokat. Őszszel is énekel szeptember végén, de nem oly szorgalmasan és sokkal halkabban, mint tavasszal. Viselkedésében leginkább a következő fajhoz hasonlít, de énekközben nem emelkedik fel. Október első felében javarészők elmegy; legkésőbb *november 6-án* (1892 Velenceze) láttam.* Táplálékul apró rovarokat, szunyogokat keresgél, gazdaságilag jelentősége alig van.

* Teljes bizonyágért meg is lőttem.

A FOLTOS SITKE.

Calamodus schoenobaenus (L.) 1758.

XXXIV. tábla.

[*Motacilla schoenobaenus* L. — *Sylvia phragmitis* BECHST. — *Calamoherpe phragmitis* BOJE. — *Salicaria phragmitis* KEYS. & BLAS. — *Caricicola phragmitis* BRHM. — *Acrocephalus phragmitis* A. BRHM. — *Acr. schoenobaenus* REHW.]

Jegyei: akkora mint előbbi; tollazatának rajzolata is azéhoz hasonlít, alapszíne azonban alul fehér (a tollak töve szürke, a mi azonban nem látszik)¹ agyagsárgásan árnyalt, kivált az alsó test oldalain; fölül agyagbarna; a szemsáv agyagsárgás fehér; a fültájék, orr és szem között lévő sáv sötétbarnás; fejtető feketésbarna, világos agyagbarna foltozással, főleg a közepén; a hátsó nyak és a hát sötétbarna foltozású; a szárnytollak feketésbarnák, világos agyagbarnás szegésekkel; a *farsikja rozsdásba hajlik, egyszínű*; a fark barna, világosabb tollszegésekkel; néha a begy táján keskeny, örvalakuan rendezkedő apró sötétes foltocskák, melyek a *fiataloknál* rendszeren megvannak; a csőr szarubarna, az alsó káva töve világos; szemei barnák; lábai világosbarnás hússzínűek.

Mértéke: *H.* 12·5—12·75; *Sz.* 6·5—6·8; *F.* 5·2—5·4; *L.* 2—2·2; *Cs.* 1—1·2 cm.

A sitkék közül ő hatol fel legészakabbra. Tromsø szigetén 69° 38' é. szél. alatt még mint gyakori fészkelőt találtam s ez a pont elterjedésének északi határa. Észak-Oroszországban a 68° é. szél.-nél nem megy magasabbra. Egész Európában közönséges, csak a legdélibb területekről látszik hiányozni s itt csupán költözőkédéskor mutatkozik. Szibéria nyugoti részeiben azonban fészkel. Hozzánk egy-két héttel a fülemile sitke után szokott megérkezni, az országos középnap szerint: *április 22-én*, a mi azonban határozottan túlkéső, s abban leli magyarázatát, hogy e fajra vonatkozó észleletek hézagosak s nem elég megbízhatók. Megfigyeléseim nyomán a Velencei tavon *április elején* szokott jelentkezni (1890-ben április 2-án már több helyen énekelt Dinnyésen). A fiatalok nagykorúságot érve azonnal kezdenek elhuzódni s azért augusztus elején találkozhatunk vonulókkal, még inkább e hó végén, kivált a bükkönyökben, luczernákban, sűrű kukoriczákban, kenderföldeken és oly helyeken is, a hol máskor nem fordul elő s tó sincsen. Szeptemberben, októberben folyton vonulnak, sőt novemberben is — ha szép az ősz — találkozhatunk egyes késlekedőkkel. Ilyenkor a nád széléből gyakran

kiszállnak a szomszédos gyepre, rétre, de közeleddünkre gyorsan visszaturannak. Vagy pedig odajönnek ladikunkhoz, midőn valami nádbokorban lesben állunk s bizalmasan ugrándoznak nádszálról nádszálra, keresgélve, *cserr, csrr, terr, cstt, cstt* hangokat hallatva. Zsombékos, csillagsással, sisákkal, silány nádsággal váltakozó mocsarainkon, hol esetleg egyes fűzbokor s kivált kutyatejvirág (*Euphorbia*) díszlik, valamint a tóságok nem túlságos vastag, magas s tisztásos, szakadozott gyékényes, sűrű vizinövényekkel bővelkedő nádrészleteiben, mindenfelé gyakori. Ingó lápok, szigetes tavakat szintén kedvel. Norvégia északi részében, fűzbokros aljzatú, mocsaras nyírerdőben él, máshol meg mocsárban*; tehát alkalmazkodik a viszonyokhoz. Legnagyobb számban a Hanyságban és a Sárréten (Fehérm.) láttam.

Élénk, vidám madárka, mely a nádszálak, vizinövények, fűzfák ágain kész tornász ügyességével bujkál. Énekét többnyire valami kiemelkedő szálon ülve fecsegi el, közbe — a mit a többi rokonai nem tesznek — felemelkedik kissé a magasba, pillangószerűen mozgatja szárnyait, akár a csicsörke (*Serinus*) s folyton énekelve ereszkedik le ismét a mocsárba. Hangja bizsergő, csacsogó, érdes részleteknek — a mi a nádiposztákra jellemző — bőviben van, de nem nélkülözi a dallamos változatokat, trillákat és tiszta hangokat sem; egészben véve friss, összefüggő, gördülő. Leginkább a *serrr-serrrerre-zs-zs-ti-ti-ti-zserrre-zsr-zsr* rész jellemzi szólását.

Fészket valami zsombékra, lápra, nádbuczkára rakja, nem a vitzükör fölé, hanem a növényzet tövébe vagy csak kissé magasabban a földszinttől, mindig alacsonyabban, mint a többi nádiposzták. Készítési módja gondos, de alakra, úgy egész megalkotására nézve inkább előbbi faj fészkéhez hasonlít, mint a nádirigó, cserregő és énekes nádiposztáé fészkeihez. Külső burka zöldes mohaszerű hinár vagy durvább anyag, így nádlevél, száraz növényyszálak, gyökerek; csészéje azonban finom szálakkal, szőrökkel, nádbojttal van bélelve. 4—5 tojása igen nehezen különböztethető meg előbbi faj tojásaitól s inkább a héj durvább szemcsézetére, mint szinezetre tér el attól, a mihez még azt adhatnám, hogy előbbinek tojásai valamivel fényesebbek is.

Tojásmérték: *H.* 17—18·5; *Sz.* 12·6—13·5 mm.

Április végén és májusban költ először, június végén és július elején másodszer. Különféle apró vizirovarokat, szunyogokat eszik, gazdasági jelentősége alig van.

* *ALTUM* pl. megjegyzi, hogy Németországban nádiban sohasem látta.

A CSÍKOSFEJŰ SITKE.

Calamodus aquaticus (GM.) 1788.

[*Motacilla aquatica* GM. — *Sylvia aquatica* LATH. — *Calamoherpe aquatica* BOIE. — *Salicaria aquatica* KEYS. & BLAS. — *Caricicola striata* BRHM. — *Acrocephalus aquaticus* A. BRHM.]

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi; egészben hasonlít is hozzá, csakhogy alapszine sokkal világosabb, *agyagsárgás*; fején 5 hosszantfutó sávoly, még pedig a szemöldökön világosagyagsárga, a fejtető közepén ugyanilyszínű s a kettő közt egy-egy fekete; farsikja sárgás rozsdaszínű s *feketén foltos*; a csőr szarubarna, az alsó káva töfele sárgás; lábai sárgás hússzínűek; szemei barnák. Vannak példányok, a melyeknél a hát eleje és a nyak hátsó részének alapszine szürkésbe játszik, náluk a fejtető középsávolya is ilyen; ezeket sokan *Calamodus aquaticus cariceti* NAUM. 1823. néven mint fajtát különböztetik meg.

Mértéke: *H.* 12·5—12·7; *Sz.* 5·8—6·3; *F.* 4·8—5; *L.* 1·9—2 Cs. 0·9—1·05 cm.

Közép- és Dél-Európában honos, de sokkal ritkább, mint előbbi. Dánia déli részeiben és a Balti-tenger tartományaiban fekszik elterjedésének északi határa. Angliában esetlegesen, Németalföldön, Belgiumban költözködéskor látták; Olaszországban, Németországban költ. Nálunk a legritkább sitke s fészkeléséről nincs is adatunk. Nem is találkoztam vele máskor, mint költözködése szakában. Tavasszal legtöbbet láttam 1890-ben Dinnyésen, mikor *április 28.—május 2-ka* közt vonultak át, de nem telepedtek meg. Ősszel, rendszeren szeptember végén, figyeltem meg egyeseket a Velencei tónál. De hogy már augusztus végén vonulásban van, azt is erősíthetem, mert 1887-ben e hó 27-én néhányat az előbbi faj társaságában, Borosmonostor táján (Sopronm.) bükköny-, kender- és sűrű kukoricza-táblákból zavartam ki s löttem is belőlük; ott pedig — a táj nem lévén mocsaras — nem tartózkodhatik rendszeren. Egyébként mindenkor a tavak szélén, alacsony, nem annyira nádas, mint sásos, csuhis helyeken figyeltem meg s egészen úgy viselkedett, mint az előbbi.

151. NEM:

TÜCSÖKMADÁR.

LOCUSTELLA Kaup. 1829.

A fark kerekhegyű és lépcsőzetesebb mint előbbieknél; 2-ik evezőjük leghosszabb; *kiválóan jellemzik őket tulságos hosszú* alsó farkfedők, melyek csak egy harmaddal rövidebbek a farknál és pirregő, egyhangú, legfőljebb kéttagú énekök. Száraz helyen nem tartózkodnak.

A RÉTI TÜCSÖKMADÁR.*Locustella naevia* (Bodd.) 1783.

[*Motacilla naevia* Bodd. — *Sylvia locustella* Lath. — *Sibilatrix locustella* Macg. — *Salicaria locustella* Keys. & Blas. — *Locustella locustella* Bp. — *Threnetria locustella* Schauer. — *Acrocephalus locustella* Rchw. — *Acr. naevius* Newt.]

Népies nevei: tücsökmadár (Csallóköz, mely a következőre is vonatkozik).

Jegyei: akkora, mint előbbi; fölül olajzöldesbe játszó, szürkésbarna alapszinen, feketésbarna *könnyecseppalakúan foltozott*; alul fehéres, a begy és az alsó test oldalai agyagbarnás vagy sárgás árnyalattal és az oldalon sötétebb szárfoltokkal; a *fiatalabb* példányok begye is feketésszürke hegyes apró pettyezésű; *alsó farkfedők fehéresek, sárgásba vagy barnásba hajlók, minden toll közepén lándzsahegyalakú sötét folt*; csőr szarubarna, az alsó káva töve világosabb (egy példányt löttem, mely barnásfekete csőrű volt, az alsó káva töve nem volt világosabb); lábai sárgás vagy barnás hússzínűek; szemei barnák.

Mértéke: H. 13·4—13·8; Sz. 6·3—6·8; F. 5·2—5·9; L. 2—2·1; Cs. 1—1·29 cm.

Mint fészkelő előfordul Angliában, Németalföldön s a Balti-tenger tartományaitól délnek Közép-Európában, Oroszország középső és déli övében, Kaukázusban, Turkesztánban és az Altáji-hegység déli vidékein. Általában tehát inkább kelet felé terjeszkedik. Spanyolországban, Olaszországban költözködéskor mutatkozik. Mocsaras réteken, egyes fűbokrokkal behintett buja kaszálókon, szakadozott, rétekkal, nagy tisztásokkal váltakozó nedves ligetekben tanyázik s ilyen területeken hazánkban is közönséges. Legnagyobb számban találtam a Hanyságban és az Al-Duna

A BERKI TŰCSÖKMADÁR.

Locustella fluviatilis (WOLF.) 1810.

[*Sylvia fluviatilis* MEY. & WOLF. — *Acrocephalus stagnatilis* NAUM. — *Salicaria fluviatilis* KEYS. & BLAS. — *Locustella strepitans* BRHM. — *Loc. cicada* HANSM. — *Threnetria gryllina* SCHAUER. — *Potamodus fluviatilis* KAUP.]

Jegyei: nagyobb, mint előbbi, fülemilenagyságú; fölül *egyszínű* sötét zöldes szürkebarna; alul világosabb, a has közepe és a torok fehéres; *utóbbi, szintúgy a nyak előrése és a begy szürkés foltozása; az alsó farkfedők töve világos rozsdásszürkés, hegyük fehér; a farktollak egyszínűek, mint a hát; csőre szarubarna, az alsó káva töve világosabb; lábai szeny-nyes hússzínűek; szemei barnák.*

Mértéke: H. 14·3—14·7; Sz. 6·9—7·5; F. 5·8—6·1; L. 2—2·2; Cs. 1—1·2. cm.

Inkább keleti madár s legnyugotibb előfordulása, úgy látszik, a Rajna völgye. Gyakori Galicziában, Oroszországban, a Duna mentén. Nyugat-Ázsia egy részében szintén honos. Hazánkban nagy számban él a Dunamenti ligetekben, kivált Pozsonynál, Csallóközben s valószínűleg odább is, mert a Drávafokról is kerültek példányok. A temesmegyei ligetekben és Duna-szigeteken azonban nem találtam. Roppant mennyiségben fészkel a Hanyáságban s az égererdős részleteknek jellemző madara itt. Fészkelve találtam a pozsonymegyei «Soór» mocsárban is. Erdélyben CSATÓ J. szerint a Maros és Sztrigy folyók menti ligetekben költ s egyéb megfelelő helyeken is előkerül. Nem tartózkodik tavakon, réteken, nádban, mert neki mocsaras vagy víz közelében tenyésző, sűrű, sötét csalánokkal, iszalaggal, gazzal benőtt áthatolhatatlan bokrok kellene, kivált fűz, éger és rekettye. S míg másik két fajtársa csupán a síkságban tanyázik, ő a hegységben is előfordul s itt bizonyos elmocsarasodó patakocskákat szegő, sötét bozótokban, sűrűségekben él. Így találta fészkelve FASZL J. és én is, Sopron hegyeiben a «Kecskepataknál», valamint a Kis-Kárpátokban, a modori hegység «Steinerne Thor» nevű, 600 méternél magasabban fekvő, sűrű vágásának mocsaras részében is. (1886 június 24-én.) Hangja szintén csak pirregés, de *kéttagú*, csendülő s *szerrerszerrrer-szerrrer-szerrerr* vagy *zrezerr-zrezerr-zrezerr* . . . . . stb. szótagokkal fejezhető ki. Megfigyeléseim nyomán 3½ elsöperezig is pirreg egyhuzamban. *Míg előbbi faj szólásában az i betű uralkodik, ennél az e; amaz egytagúan, ághegyen, ez rendszeren oldalágon* — s a mit említettem már — *kéttagúan trilláz.* Megérkezésének országos középnapja: *ápr. 30—*

május 1. Eletmódja előbbiéhez hasonlít. Fészket igen nehéz megtalálni, mert a ligetek legsűrűbb bokrai közt, magas fű és gaz tövébe a földre vagy majdnem a földre rakja. A fészek építési módja poszátaszerű, külső burka azonban vastagabb, széles fűszálakból, háncsból, mohából, levélkékből való. 4—5 vörnyeges fehér alapszínű tojása rozsdás és vörösbarna pettyekkel, pontokkal, foltocskákkal borított; néha egyes szürkés foltok is akadnak héján.

Tojásmérték: *H.* 19—21·8; *Sz.* 14·5—16·5 mm.

Augusztus végén és szeptember elején elvonul. Költözködéskor gabnában, réteken, sűrű kukoriczákban, bükkönyökben ezt a fajt még nem láttam. Élő sövényekben, sűrű bokrokban, kertekben azonban találkoztam vele, oly területeken is, a hol különben nem üti fel tanyáját.

Valami nagy gazdasági jelentősége nincsen; kárt nem tesz, mert apró rovarokkal, bogarakkal, férgekkel táplálkozik.

A NÁDI TÜCSÖKMADÁR.

Locustella luscinioides (SAVI) 1824.

[*Sylvia luscinioides* SAVI. — *Salicaria luscinioides* KEYS. & BLAS. — *Threnetria acheta* SCHAUER. — *Potamodus luscinioides* BLANF. — *Acrocephalus luscinioides* NEWT.]

Népies neve: kurrogó madár (Dinnyés).

Jegyei: körülbelül akkora, mint előbbi; tollazatán semmi rajzolat nincsen; fölül rozsdás olajbarna, alul jóval világosabb, az alsó test közepe fehéres, úgy a torok is; csőre szarúbarna, az alsó káva töve világos; szemei barnák; lábai barnás hússzínűek. A cserregő nádi poszátától (*Acroc. streperus*) hosszú alsó farkfedői mindenkor megkülönböztetik. Hasonlít a fülemiléhez is, de farka kerekesebb s nem oly rozsdavörös.

Mértéke: *H.* 14·5—14·7; *Sz.* 6·4—6·8; *F.* 5·5—6; *L.* 2·05—2·2; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Helyenként előfordul Közép- és Dél-Európában, így Spanyol-, Francia-, Olaszország, Galieziában, Német-Sziléziában, Dél-Oroszországban stb.; Ázsiában: Transkaspianban, Turkesztánban, Palesztinában; Afrikában: Egyiptomban, Algeriában, Marokkóban s a Szahara egyes oázisain a 32° é. szél. alatt. Északon Németalföldön közönséges; körülbelül Angliában fekszik elterjedésének északi határa. Hazánkban először 1834-ben PETÉNYI Sal. János találta a Rákos-pataknál, 12 évvel SAVI után, ki e madarat 1828-ban Toszkánában fődözte föl; utána ZELEBOR a Drávafokon az 50-es évek-

ben Bellyén gyűjtötte. Erdélyben CSATÓ J. volt az első, ki BUDA A. társaságában 1863-ban Krisenynél és Drassónál s később Nagy-Enyednél, reábukkant. Azonban csak a 80-as években tudtuk meg, hogy e ritkának tartott madár számos tószágunkon igen gyakori, így a Fertőn, Hanyságban, Velencei tavon, Balaton vidékén, a Mezőség tavain, a Drávafokon, a Szerémségben, a pestmegyei tavakon, a temesmegyei erekben és holtágokban, a Duna árterein, a Kolozsvár körül fekvő tócsáknál (városi-, apahidai tó) Torda és Kolozsvár között a Hármás fogadónál huzódó nádasokban stb.

Fajtársaitól eltérőleg a vad, magas, ezimeres, tiszta nádságot lakja; csak a «Hanyságban» láttam erdőben is, náddal, füz- és égerfákkal, iszalaggal kevert sűrűségekben. Ez egyedüli esetben, faágakon ugrálva is megfigyelhettem. Hozzánk az országos középnap szerint: *április 7—8-án* érkezik vissza s jelenlétét csakhamar sajátosságos pirregésével árulja el. A vad, kuszált, törmelékes, hónyomásos nádságokban észrevétlenül felkúszik a nádszálra s félmagasságban vagy a bojton ülve, rokonainak módjára hallatja *egytagú* trilláját, mely mélyebb mint előbbieké s *u* vagy *ó* hangzik ki belőle, tehát: *bsurrrrrrr* — — —. Hasonlít a Rumkorff-féle szikraindító burrogásához vagy a bugócsiga *bsr* betűkkel módosított bugásához is, de kifejezni alig lehet. Pirregésének leghosszabb időtartama — mint órával kezemben tápasztaltam — 6' 50" percz. Bevezetésül egyes gyengén hallható, vízbugyborékolásra emlékeztető egyhangú hangokat is szokott adni. Félelmét *tík, stix, pítty* éles szótagokkal fejezi ki.* Ha megzavarjuk csodálatos hangversenyét, a sűrű aljzatba menekül. Különös azonban, hogy lövésre — még ha magát a madarat esetleg el is hibáztuk — gyakran azonnal reázendít megint s szólva, kíváncsian kuszik fel a nádszálra. Majd csaknem egész nap, sőt éjjel is pirreg s mondhatom, különösen érinti az embert, mikor a nádasban még éjfél tájt is 20—25 darabot egyszerre hall surrogni. Fészket — főleg májusban — lapos helyeken, nádbuczkák tövébe, szemetes nád-törmelékbe építi. Külsőjét tekintve, csakis a kis vizicsibe fészkeivel tévesztendő össze. Majdnem tisztán száraz, szélés *nád-, gyékény-, sáslevelekből* van rakva, még bélése is abból való, csakhogy a fészek csészéje szép sima s meglehetősen mély. A madárhoz képest aránytalan nagy s a nádiposzáta fészkektől teljesen elütő, mert soha sincsen nádszálakhoz

* Dr. MADARÁSZ GY. fülemileszerű, dallamos éneket is tulajdonított neki, ami azonban tévedés. (L. i. v. Term. tud. Közl. 1896. 445, 505, 552. l.; U. o. 1897. 319. l. — Ornith. Monatsber. 1896. 153, 174.; 1897. 20, 106. l. — CSATÓ, CZYRK és Dr. ALMÁSY külön is megfigyelték s a pirregésen kívül más hangot nem hallottak. Orn. Közp. Levéltára.

erősítve. Némileg azonban a szakállas ezinege fészkére is emlékeztet, de csak burka, mert előbbinek fészke belül mindig finomabban — leginkább nádbojttal — van kibélelve. 4—5 tojása fehér vagy halvány barnásfehér alapszinen, barnán vagy szürkén pettyezett, különösen a tojás vastagabb részén sűrűbben, sőt koszorúsan.

Tojásmérték: *H.* 17·5—20·6; *Sz.* 14—16 mm.

Julius elején költ másodszor. Szeptember végén elvonul.

Táplálkozása, gazdasági jelentősége előbbiével egyezik.

152. NEM.

GEZE.

HYPOLAIS *Brhm.* 1828.

Alak szerint az előbbi nemhez hasonlók, csakhogy csőrük nem oldalt összenyomott, hanem lapos, inkább széles, főleg tőben; a fark rövidebb, mint a szárny s nem lépcsőzetes vagy elkerekített, hanem egyenes vagy kissé kivágott; 3—4-ik evező leghosszabb, az első elesenevészesedett; tollazatukon rajzolat nincsen, alul világosabbak, felül sötétebbek; fészkek igen művésziesen készül; tojásaik lazaczvörös alapon, feketén pontozottak; kiváló énekesek s más madárhangokat utánoznak; nem mocsárban, hanem fakoronákban élnek.

A GEZE.

Hypolais hypolais (L.) 1758.

[*Motacilla hypolais* L. — *Sylvia hypolais* BECHST. — *Hypolais icterina* (VIEILL.) — GERBE. — *Hyp. alticeps*, *media* BRHM. — *Ficedula hypolais* KEYS. & BLAS. — *Hyp. salicaria* BR. — *Hypolais philomela* REICHW.]

Jegyei: kerti poszátanagyságú; első evezője rövidebb, mint a nagy evezők fedőtollai, a 3-ik evező leghosszabb, a 2-ik evező hosszúságra a 4. és 5-ik között áll; fölül olajzöldes szürke, alul halaványsárga; a szárny és fark barnás, világosabb tollszegésekkel; a szemöldöksávoly halvány zöldessárga; csőre szarúbarna, az alsó káva tőfele sárgás; lábai barnás-szürkék, talpuk sárgás; szemei barnák. A nádi poszátától halaványsárga (bizonyos kénzsinbe, zöldesbe játszó), alsó teste s zöldes háta — mely még a mocsári poszáta felső részeinél is mindig élénkebb — a következő nemhez tartozó fajoktól pedig nagysága különbözteti meg.

Mértéke: *H.* 13·2—13·7; *Sz.* 6·5—7·7; *F.* 5—5·5; *L.* 2—2·1; *Cs.* 1·3—1·42 cm.

Közép-Európában honos. Angliában csak esetlegesen jelenik meg; Franciaországnak csak észak-keleti részét lakja; Belgiumban, Németalföldön, Dániában, Skandinávia déli részeiben közönséges. Nyugot-Európából hiányzik, de északon már a Sarkkör táján is találták; kelet felé Szibéria legnyugatibb részeiben és Lenkoran táján fekszik elterjedésének határa. Vizek mentén fekvő nagyobb kertekben, nedveses erdőkben, ligetekben, berkekben, angol kertekben szeret tartózkodni. Vonuláson azonban kisebb kertekben, fűzfákon, gyümölcsösökben is láthatjuk. Legnagyobb számban a Duna ligeteiben és a «Hanyság» égererdeiben talákoztam vele. Megérkezésének országos középnapja: *május 2.*

Leginkább a magas lombosfák koronájában ugrál, röpköd s mozdulatai, természete részben a nádiposzátákra, részben a fűzikékre emlékeztetnek. Nyugtalan, meglehetősen félénk madár, ügyes repülő, a mit akkor tapasztalhatunk, mikor vetélykedő hímek hajszojják egymást. Napos időben igen szorgalmasan énekelnek, rovarásznak, de a fakoronákból nem igen szállnak le s alacsony ágakon, vagy a földön ritkán mutatkoznak. Kíváncsiskodva, fejtollaikat bóbitásan felborzolják s megnyújtott nyakkal kémlelnek. Színezetökkel s hangjukkal is alakoskodnak; a zöldes madár szinte összefoly a friss, világos zöld lomb színezetével — s az új hajtások, világos levelű fanemek védelmező tulajdonságát jól tudják — valamint más madárhangok utánzásával is csalódásba ejti az embert. Éneke csengő, dallamos, roppant változatos, mert valóságos művész más madárhangok elsajátításában. A környezetében előforduló fajok szólásait, mintegy saját énekébe olvasztja, s hallottam tőle még az aranymalinkó flótázását is. Mindig jellemzők azonban énekében bizonyos *deder-huit, deder-huit* vagy *hed-hede-hede hed-huí* szótagok, rikácsoló, kacagásszerű részek és olyforma változatok, mintha úgy *szívná* a hangokat. Május végén és június elején kotlik. Fészket ritkán embermagasságban, rendszeren jóval följebb, 3—5 méternyire a földtől, bokrokba, fákra, ágvillába rakja. Alakra és takaros építési módjában hasonlít a nádiposzáták fészkeihez, csak hogy többféle anyagból készül; burka mindig fehéres, mert pókhálókkal, nyírfa kéreggel, faháncsesal, barkával, belől pedig szőrszálakkal, finom fűszálakkal és tollacskákkal van szép simára kirakva.

* Az eddig ismert vonulási adatokat kritikailag rostálva és saját tapasztalásaim alapján is, május első felében van fővonulásban; a *márcziusi*, úgy április első feléből való érkezési adatok figyelembe nem vehetők; azok *Phylloscopus*ra — a fűzikék valamelyik fajára — vonatkoznak.

Csészéje meglehetősen mély, szádja pedig kissé szűkebbre van szöve, mint középrésze. 4—5, ritkán 6 tojást tojik, melyek halványrózsás vagy halvány lazacszínű alapon, feketés vagy vörösesfekete pontokkal borítottak.

Tojásmérték: H. 17·5—19; Sz. 13·7—14·3 mm.

Úgy látszik, évenként csak egyszer költ. Augusztus végén belátogatnak olyan kisebb kertekbe s általában olyan helyekre, a hol bogyós gyümölcsökből torkoskodhatnak, noha máskor itt nem tartózkodnak. Kivált a málnát, bodzabogyót szereti. Egyébként rovarokkal, hernyókkal, bábokkal, álczákkal, pókokkal, légyfélékkel él s mivel a fák lombozata közt, a vékonyabb ágak sűrűjében szeret bujkálni, a hol igen sok káros rovar, hernyó tanyázik, nemkülönben mivel kiválóan étkes madár, sok hasznot tesz a kertekben, gyümölcsfákon, erdőségekben. Énekével pedig a szó szoros értelmében betölti a vidéket s egymaga 5—6 más jó énekest pótol, mert hiszen a különféle fajok hangjait utánozza. Kiméletet, gondozást várhat tehát csak tőlünk.

153. NEM.

FÜZIKE.

PHYLLOSCOPUS *Boic.* 1826.

Kicsiny, gyenge, karesú termetű madárcák. Főszínük zöldes, sárgás, többnyire rajzolat nélkül, csak szemsávolyuk — a külföldieknek néha szárnycsikjuk is — van. A csőr hegye kissé oldalt összenyomott, töve azonban lapított, de nem széles; az 1-ső evező jóval rövidebb, mint a 2-iknak fele, néha még a nagy evezők fedőtollai is hosszabbak nálánál. Az egyes fajok megkülönböztetésénél a szárnyalak, az evezők viszonylagos hossza fontos. A fark gyengén kivágott. Lábak gyengék, finomak. Leginkább a fák koronáiban tartózkodnak s itt azt a szerepet játsszák, a mit a poszáták a bokrokban. Fészköket azonban a földre vagy alacsony bozótba rakják s a kemencealakúan építik; tojásaik fehér alapon, vörösbarnán, finoman pettyezetttek s czinege tojásokhoz hasonlítanak.

CSICSÖRKE

SERINUS SERINUS (L)

SISEGŐ FŰZIKE

PHYLLOSCOPUS SIBILLATOR (BECHST)

Hivogató hangja lágy, tiszta *djü, djü, djü* és *hüjd, hüjd*. Május második felében költ. Sűrű füves, bokros helyeken rakja meg igen jól elrejtett fészket, mely félig be van tetőzve s száraz levélkékből, mohából, fűszálakból, szőrökből, barkából készítve; tollakat nem szokott fészke anyagául használni. 5—6 tojása fehér alapszinen, feketés biborszínű, apró pontokkal sűrűen horított, csak közbe-közbe akad egy-egy szürkés petty vagy foltocska is.

Tojásmérték: *H.* 15—16·7; *Sz.* 11—13 mm.

Augusztus végén és szeptember elején távozik tőlünk s Afrika nyugoti, valamint északkeleti részében tölti a telet.

Apró rovarokkal, hernyókkal, kukacokkal, légyfélékkel él, melyeket gyakran úgy fogdos, hogy az ágról áldozata után száll, oly formán, mint a légykapók. Habár inkább közömbös rovarokat pusztít, mint károsakat s kiváló gazdasági jelentősége nincsen, mint valóban kedves jelenséget, az erdők élénkítő ártatlan madarát, mindig örömmel üdvözölhetjük. A hegyi területek fenséges bükköseiben járva, gyakran csak az ő vidám trillái lehelnek életet a természet komoly csendességébe.

A FITISZ FÜZIKE.

Phylloscopus trochilus (L.) 1758.

[*Motacilla trochilus* L. — *Sylvia trochilus* Scop. — *Sylvia fitis* BECHST. — *Phyllopnuste trochilus* BREHM. — *Ficedula fitis* KOCH. — *Ficedula trochilus* KEYS. & BLAS. — *Regulus trochilus* FLEMM. — *Phyllopnuste fitis* BREHM.]

Jegyei: kisebb mint előbbi, de valamivel nagyobb a legkisebb füzikénél (*Ph. acredula*), melyhez azonban igen hasonlít, csak hogy lábai valamivel világosabb barnák; szárnyalakja is más, mert a 2-ik (azaz első hosszú) evező hosszúságra az 5-ik és 6-ik közt áll (rendesen csak kevésbé rövidebb az 5-iknél), a 3. és 4-ik a szárny leghosszabb tolla. Színezete nem oly élénk zöldes és sárgás, mint előbbi fajé, hanem felül inkább sárgásbarna, olajzöldes árnyalattal, alul nem tiszta fehér (még hasa sem), hanem halvány olajbarnássárgán árnyalt, legerősebben a torkon, előnyakon, a begy és alsó test oldalain, sőt némileg az alsó farkfedőkön is. *Téli tollzatban* a sárgás árnyalat egész tollzatukon uralkodik, tavasszal kevésbé s a *fiatalok*-nál legkevésbé, mert ezek felül inkább barnák, alul szennyes fehérek, a begy táján, főleg oldalain, barnásan árnyaltak, csak a szárnyhajlás és az alsó szárnyfedők sárgásak.

Mértéke: *H.* 11·5—11·9; *Sz.* 6·7—7; *F.* 4·9—5·2; *L.* 1·9—2; *Cs.* 1—1·2 cm.

Szinte egész Európában, sőt Nyugat-Ázsiában is költ, vonuláskor pedig lekerül Dél-Afrikába is. Én Tromsø szigetén a 69°38' é. szél. alatt löttem s mások még a 70° é. szél. alatt is találták. A magas északon a nyiresek fűzbokrokkal kevert részeiben láttam, Közép-Európában inkább a hegyvidéken él, Dél-Európában pedig a hegyek legmagasabb részéig, a fatenyészet határáig fordul elő. Költözködéskor ligetekben, fűzesekben, kertekben — főleg nagyobbakban — sőt nádasokban is (őszszel) néha számos. Hozzánk az országos középnap szerint *április 9—10-én* érkezik meg.* Megfigyeléseim szerint Magyarország középső részein márcziusban soha sem mutatkozik s így ő másodiknak jön a fűzikék közt, vagyis az elsők akkor tűnnek föl, mikor a csilp-csalp fűzikék már java vonulásban vannak. Leggyakrabban fenyvesekkel és lombos fákkal, kivált nyírfákkal kevert fiatalosokban, hegyoldalokon találtam fészkelve. Fészke hasonlít előbbi faj fészkeéhez, csakhogy boltozatosabb s egyes tollakat is használ bélésül. Tojásai — rendszeren 5—7 — sárgásfehér alapon rozsdásan pettyezettek, fröcsesentettek.

Tojásmérték: *H.* 14·5—15; *Sz.* 11·6—12 mm.

A párok — a mi többi fajtársaira is áll — fészkek táját nem igen hagyják el s mindig ott tartózkodnak. A hím folyton itt énekelgeti azt a szerény kis strófáját, melyben az első és utolsó hang magassága között egy ötöd különbség van; szótagokkal így jelezhetném: *dididi-didü dū dū de dei de daj daj*, a kezdet magasabb hangú s szótag szerint sülyed, úgy hogy a vége elhaló, fájdalmas panaszként hallatszik. Középmagas fák lombjai közt keresi rovarokból, apró bogarakból álló táplálékát. Csak hasznot tesz s így jó lélekkel fogadhatjuk, bárhol is találkozunk vele.

A BONELLI FÜZIKÉJE.

Phylloscopus bonelli (VIEILL.) 1819.

[*Sylvia Bonelli* VIEILL. — *S. Nattereri* TEMM. — *S. prasinopyga* LIGHT. — *Phyllopneste montana* BREHM. — *Ph. Bonellii* BP. — *Ficedula Bonelli* KEYS. & BLAS.]

Jegyei: akkora mint előbbi; 2-ik (első nagy) evezőjének hossza leginkább a 6-ikkal egyezik, a 3., 4. és 5-ik evező a szárny hegye; alul

* Adatainkban a sok márcziusból való észlelet bizonyára legtöbb esetben a *kis fűzikére* vonatkozik, melylyel könnyen összetéveszthető.

fehér; felül *halavány szürkebarnás*, némi alig észrevehető zöldes, rozsdás-sárgás árnyalattal; különösen feje és nyakoldalai kopott, elfakult benyomást keltenek; farcsikja valamivel élénkebb sárgászöldes rozsdabarna; *szárny- és farktollainak szegése sokkal élénkebb (zöldessárga), mint a többi füzikéknél, kivéve a sisegő füzikét*; csőre szarubarna, az alsó káva világos; lábai szennyessárgás hússzínűek; szemei barnák.

Mértéke: *H.* 11·3—11·5; *Sz.* 6—6·3; *F.* 4·8—4·9; *L.* 1·7—1·8; *Cs.* 1·05—1·1 cm.

Dél-Európában, a Földközi tengerrel határos részekben honos, de inkább nyugaton — Spanyolországtól Görögorszáig — noha felterjed Svájcba, Ausztriába (Tyrol, Salzburg, Stájerország) is. Leginkább a hegysek sziklás, bokros, déli lejtőin, a hol vörösfenyők vannak, szeret tartózkodni. STETTER Batiznál a Sztrigy folyó mellett 1845 márczius 24-én lőtt volna egyet, ez azonban valószínűleg csilp-csalp füzike volt. Hazánkban csak Nagy-Küküllő megyében fordult eddig elő, hol CZYRK E. Felméren 1889 augusztus 19-én lőtte az elsőt (♀). 1890 április 10-én ugyanő az Olt mellékén Fogarason ejtett el egyet (fiat. ♂), s később augusztusban Margineni vidékén.* Ezek közül a Nemzeti Múzeumba két példány került. Nálunk való fészkeléséről nincs ez ideig biztosabb adatunk.**

A CSILP-CSALP FÜZIKE.

Phylloscopus acredula (L.) 1758.

[*Motacilla acredula* L. — *Phyllopneuste rufa* BREHM. — *Motacilla rufa* GM. — *Sylvia rufa* (nec BODD.) LATH., BECHST. — *S. collybita* VIEILL. — *S. abietina* NILS. — *S. hippolais* LATH. — *Phyllopneuste solitaria* BRHM. — *Phyllopneuste hippolais* (nec L.) MACG. — *Ficedula rufa* KEYS. & BLAS. — *Phylloscopus rufus* KAUP. — *Phyll. collybita* NEWT. — *Trochilus minor* FORST. — *Phylloscopus minor* LILF.]

Népies nevei: csilp-csalp; fűzfamadár.

Jegyei: legkisebb a füzikék közt, valamivel nagyobb, főleg hosszabb az ökörszemnél; 2-ik (első nagy) evezőjének hosszúsága leginkább a 7-ikkel egyezik, többnyire ezzel egyenlő vagy a 6-ik és 7-ik közt áll;*** a 3—4—5-ik evező a szárny leghosszabb tolla; szinezetre a fitiszfüziké-

* Orn. Jahrb. 1891. 206—208.

** Fészkelését (Stájerországból) leirta BL. HANF.: Die Vögel d. Furlteiches und seiner Umgebung. 58—59. l. (Mitth. d. Ver. f. Naturw. in Steiermark.)

*** GÄTKE (Die Vogelwarte Helgoland 295. l.) azt írja, hogy a 2-ik = a 8-ikkal, a mit magyar példányoknál nem tapasztaltam.

hez hasonló, legfőljebb kissé barnább árnyalatú és sötétebb barna lábú (lövötteknél csakhamar feketésbarnává, ellenben a fitiszfüzikénél sötétbarnává válik a láb színezete).

Mértéke: *H.* 11·2—11·5; *Sz.* 5·6—6·3; *F.* 4·8—5·1; *L.* 1·8—2; *Cs.* 0·95—1·05 cm.*

Egész Európában, még a Sarkkörön túl is fészkel; itt Tromsø szigetén — 69°38' é. szél. — láttam és lőttem s COLLET szerint a 70°20' é. szél. alatt is került már egy-egy feltévedő példány. Dél-Európában a síkságban nem telepszik meg, inkább a hegyekben él. Kelet felé Permig terjed. Nemsokára az erdei szalonkák megérkezése után, vagy azok java vonulásának idejében jelenik meg nálunk, az országos középnap szerint: *márczius 28—29-én.* Ott, a hol előfordul, csakhamar észrevehetjük, ha szavát ismerjük, melyet szorgalmasan hallat. A *csilp-csalp* vagy *czilp-czalp* két szótag ismétléséből áll egész dalolgatása, melyet néha halkabban ejtett *trüp, trüp, trüp, trüp* vezet be vagy követ. Hivogatója *hiüd, viüd, hiüd.* A madárka eközben folyton a fák koronájában bujkál s kezdetben kivált a füzekben, fenyőkön, mert a többin még csak a rügyek fakadnak. Természetében valami czinegeszerű egyesül a poszátával, királykával; de van egy-két jellemvonása, mely a légykapókra is emlékeztet. Hazánkban körülbelül ugyanazokat a területeket lakja, mint a sisegő füzike, noha inkább sűrű alju s szakadozottabb, tisztásos erdőt kedvel; ligetekben, nagyobb kertekben szintén gyakori s úgy a hegyekben, mint a síkságon tanyát üt. Inkább a fasudarakban, a magasabb ágak és lombok közt él, mint a többi rokona, noha vonuláson fenyesek, bokrok, élő sövények aljában is keresgél s — valószínűleg azért, mert élelmét ez időben itt találja — a földszíne közelében marad. Fészket csak ritkán rakja pár arasznyi magasan, sűrű bokrok közé, többnyire a földön van az, hangafű, áfonya, szederindák, tuskék, gazok, csalánok

* PLESKE oroszországi példányokról vett mértékei szerint úgy látszik, hogy kelet felé e faj csőre, farka és csüdje hosszabbodik, a tollazat színe pedig — főleg alul — halványodik. Ezért Dr. C. FLOORICKE (Vers. Avif. Schlesiens 1892. 114. l.) két fajtát különböztet meg: a kisebb, sötétebb nyugotit (*Phyll. acredula occidentalis*) és az említett keletit (*Phyll. acredula pleskei*). A füzikék nehezen különböztethető és kevésbé ismert alakjainak tanulmányozása igen kívánatos lévén, felhívom rájuk a figyelmet s különösen arra is, hogy esetleg költözködés szakában ritka északi és ázsiai fajok is kerülhetnek elő nálunk, mint tényleg Helgolandon, sőt másutt Közép-Európában is kerültek már. (*Phyll. tristis, fuscatus, borealis, superciliosus, proregulus, viridanus, nitidus, coronatus.*) Végre megfigyelésre ajánlom a nálunk szintén előkerülhető *Phyll. sylvestris* MEISN. alakot, mely énekében is — a fitisz- és csilp-csalp füzike (*Phyll. trochilus* és *acredula*) sajátosságait egyesíti magában s valószínűleg e kettőnek koreisa, mely azonban lehetséges, hogy szaporodásra képes s külön jellegét állandóan megtartja.

bokrozatos helyein. Belsejét mindig tollakkal rakosgatja ki, hogy 5—7. fehér alapon, feketés aludt vérszínűen nem igen sűrűn pettyezett tojása jó melegen feküdjék.

Tojásmérték: *H.* 14—15·2; *Sz.* 11—12 mm.

Április végén először, júniusban másodszor költ. Szeptember végén és október közepén bucsuzik tőlünk. Javarészek már a Földközi-tenger partvidékein és szigetein telel, egyrészek azonban átmegey Afrikába is.

Tápláléka parányi rovarokból, szunyogokból, légyféléből, hernyókból, kukaczból, bábokból kerül ki, melyeket szorgalmasan szedeget le az ágak végeiről, a szélső lombozatról. Éppen mivel vadászterületei ott feküsznek a hol a fákat megrontó rovarélet főfészkei vannak, t. i. az ágak hegyén, nem különben mivel aránylag sokáig s elég nagy számban időzik nálunk s ezalatt — mert falánk is — kiváló serényen tisztogatja a kártékony rovarokat: erdőkben, kertekben nagyon hasznos madár, s parányiségát aránytalanul felülmulja gazdasági jelentősége.

B. ALCSALÁD.

RIGÓK.

TURDINAE.

Az öregek csüdje elől nem vértlapokból, hanem egyetlen tagolatlan, szarulemezből áll. Évente csak egyszer — ősszel — vedlenek s a fiatalok tollazata foltos rajzolatú. Míg a füzikék a lombok közt a fakoronákban, a poszáták a bokrokban, a nádi poszáták a mocsárban, nádban működnek, addig a rigók ugyanazt a szerepet kiválólag a földön játszák az erdőaljban, kertekben. Bogyókkal, rovarokkal, gilisztákkal, csigákkal, álcákkal, hernyókkal táplálkoznak.

154. NEM:

RIGÓ.

TURDUS L. 1758.

Általában nagyobb, erősebb madarak, mint pl. a poszáták s az általánosan ismert énekes rigó magában egyesíti e nem jellemző jegyeit. Csőrük meglehetősen erős, orma végig hajlott; a tipikus fajoknál a 2-ik

evező kevéssel rövidebb, mint a 3-ik vagy a 3. és 4-ik, melyek a szárny leghosszabb tollai, az első evező pedig rövidebb mind a nagy evezők fedői. A fark rövidebb a szárnynál vagy azzal egyforma hosszúságú, egyenes végű vagy kissé elkerekített. Némely fajok sötét színűek, rajzolat nélkül, vagy rajzolattal; másoknak alsó testét pettyezés, foltozás jellemzi. Szárnyuk alsó részén azonban soha sincs fehér csík. Erdőkben tartózkodnak, erős, tömött fészkeket építenek (van köztük faj, mely fészke belsejét sárral tapasztja), kékes vagy kékeszöldes alapszínű, feketén, sötét- és vörösbarnán foltozott tojásokat tojnak.

AZ ÖRVÖS RIGÓ.

Turdus torquatus L. 1758.

[*Sylvia torquata* SAVI. — *Copsichus torquatus* KAUP. — *Merula torquata* BOIE. *Merula collaris* BRUM.]

Jegyei: valamivel erősebb, mint a fekete rigó: az öregek alapszíne kormos barnásfekete, begyükön széles sarlóalakú fehér folttal, felső testök tollai szürkésfehéren szegettek, alsó testök — főleg a mellen, hason és a fark alsó fedőin — valamivel szélesebb és fehérebb tollszegélyekkel pikkelyesen rajzolt; a szárnytollak külső széle szintén fehéres szegélyű; a fark egyszínű kormos fekete, csak a szélső tollak hegyén látszik némi fehér szegély; csőre sárga, csak hegye és a felső káva töve barnásan árnyalt; lábai sötétbarnák úgy szemei is. A *tojó* barnább, mint a hím, a fehér örvszerű begyfolt szennyes fehér s egyes barnás tollszegélyekkel tarkázott. A *fiatalok* csőre feketésbarna, később részben sárgás; fehér begyfoltjuk nincsen; felül sötét barnák, világosabb tollszegélyekkel, a hát elején, vállon, szárnyfedőkön sárgás rozsdásfehér foltokkal; szemöldök-sávolyuk rozsdássárgás; alsó testök ugyanily színű, a mell feketés háromszögletű foltokkal és haránt vonalakkal sűrűn behintett.

Nálunk a tipikus példányok csak költözködéskor mutatkoznak s a Kárpátokban fészkelők a *déli örvös rigó* — *Turdus torquatus alpestris* BRHM. 1831 — fajtához tartoznak, mely abban különbözik az északiaktól, hogy hasának és alsó farkfedőinek *feketés tollai nemcsak fehéresen szegettek, hanem közepükön ugyanily színűen foltosak is.*

Mértéke: *H.* 25·3—25·6; *Sz.* 13·5—14·3; *F.* 9·7—10·4; *L.* 3—3·2; *Cs.* 2—2·2 cm.

A tipikus példányok Észak-Európa hegyi erdőiben költenek; Közép- és Dél-Európának magas hegységeiben pedig az utóbbi fajta tanyázik.

Nálunk is csak ez telepszik meg s a Kárpátokban fordul elő. Ősszel és tavasszal — átvonulóban — azonban az északi példányok is mutatkoznak nálunk, gyakran a fenyőrigó társaságában. A mi örvös rigóink márczius végén, vagy április elején — más rigófajokkal, vagy saját fajtársaikkal — kisebb vagy nagyobb társaságokban érkeznek fészkelő helyeikre, a fenyőöv magasabb részeibe, sőt azontul is a henyefenyő világába.

Legalacsonyabban a Kis-Kárpátokban — kb. 450 méter magasan — Modor város erdejében, a «Rothe» nevű vágásban találtam fészkelve.

Fészket többnyire magasan, néha azonban csak annyira építi a föld színétől, hogy kézzel elérhető. DANFORD a Retyezáton 5—13 méter magasan találta fenyőfákon fészkelve s megjegyzi, hogy április 25-én tojásait szedte, noha még előbb is tojik. A fészkek magas állása azért is figyelemre méltó, mert Északon, a tipikus példányok, csak alacsonyán szokták rakni otthonukat. Május végén másodszer költ. Fészke és tojásai nem igen különböznek a fekete rigóéitól, a mint természete, mozdulatai is arra emlékeztetnek.

Tojásmérték: H. 27·5—33; Sz. 20—22 mm.

A hím már kora hajnalban, valami fenyő sudarán ülve, reá zendít dalára s az első madár, mely a havasok ormain a napfakadást üdvözli. Énekében bizonyos *hrüpp, hrüpp, hürüpp* szótagok jellemzők. Körülbelül ugyanazt eszi, mint a fekete rigó; kárt nem tesz. A fenyőrigók csapataiba elegyedve ő is gyakran a törvetők prédájaként piacra kerül.

A FEKETE RIGÓ.

Turdus merula L. 1758.

[*Merula vulgaris* SELBY. — *Sylvia merula* SAVI. — *Merula truncorum*, *pinetorum*, *major* BRHM. — *Merula merula* BOIE.]

Jegyei: az öreg hím egészen fekete, csőre és szemhéja narancs-sárga, lábai feketék, szemei barnák. A tojó felül feketebarna, pofái sötétbarnák világosabb szárfoltokkal; álla szürkésfehér; melle rozsdás gesztenyebarna, sötétebb kerek foltocskákkal. A fiatalok rozsdásbarnák, a torkon sötétebb pettyezéssel; nagy szárnyfedőik csokoládébarnák; a nagy evezők feketebarnák; a mell alapszíne halvány rozsdás, sötétebb tollszegésekkel tarkítva; az alsó farkfedők feketék, rozsdás pettyekkel; csőrük feketés, később mindinkább barnul és sárgul; lábaik barnák s később sötétednek meg. (L. I. köt. X. tábla.)

Mértéke: *H.* 21·7—26·6; *Sz.* 12·7—13·5; *F.* 8·9—10·2; *L.* 3·2—3·8; *Cs.* 2—2·3 cm.

Észak-Oroszország kivételével egész Európában, Skandináviában a Sarkkörig, kelet felé majd csaknem Turkesztánig közönséges. Turkesztánban, Afghanisztánban, Kashmirban egy nagyobb fajtája — *Turdus merula major* — helyettesíti. Északnyugoti Afrikában, Algírban, Tuniszban úgy a Kanári-szigeteken, Azorokon, Madeirán szintén fészkel. Hogy nálunk is minden alkalmas helyen előfordul, azt közismertsége bizonyítja. Legszivesebben sűrűségekkel bővelkedő erdőket, kerteket, bokros partú mély utakat, vágásokat választ tartózkodási helyekül. Őszszel és télen, mikor az élelemszüke kényszeríti, kisebb-nagyobb kóborlásokra indul, ellátogat a házi kertekbe, a hegyekben fészkelők mélyebb fekvésű pontokra huzódnak le, sőt ha bogyótermés nem volt a vidéken, messzebb is elrándulnak, oda, a hol táplálékot bőven találnak. Így hát részben állandók, részben helyetváltoztatók.

Szemes, vigyázó madár létére a szajkóval együtt, azt a szerepet játsza az erdőben, a melyet a bibicz a rétségeken betölt; mert valóságos őre a többi madaraknak. A legkisebb gyanút, ellenség közeledtét, éber figyelme azonnal észreveszi s éles *tix, tix, tix* hanggal, nemkülönben szóval ki nem fejezhető lármás csacsogással jelzi, a mi az ő nyelvén annyit tesz: «Vigyázzatok». Es a többi szárnyas csak úgy megérti őt, mint akár mi, kik e riasztó hangját ismerjük. FÜRGE, eleven lénye ilyenkor az izgatottságba csap át, nyugtalankodásával, folytonos lármájával a közelben tartózkodó társait is megszólaltatja s ha sok rigó van a környéken, olyan zenebonát csapnak, hogy szinte kellemetlen. Ezt különösen szalonkales alkalmával tapasztalhatjuk, mikor a vágás egyik tisztásán elállunk. Az éjjeli tanyájukat elfoglaló rigók közül csak egy is vegye észre közellétünket, azonnal elrikkantja magát, nagy neszszel surrantgat ide-oda a bokrok közt, nem tetszését folyton kifejezve, mire a többiek is felelgetnek, megriadnak s olyan lármát csapnak, hogy a pisszentő szalonka hangját is alig hallhatjuk. Jó ideig tart a feleselgetés s csak teljes besötétéddel áll helyre a nyugalom. Pitymalatkor nem igen halljuk rikkantásukat, a mire ez a ropogós modás is czéloz:

«Répa, retek, mogyoró, korán reggel ritkán rikkant a rigó.»

A hímek hajnalban és alkonyat felé legszorgalmasabban énekelnek. Valami bokor vagy fa tetejéből hangzik le daluk, mely nemcsak mint tavaszhirdető szózat — mert többnyire már akkor felzendül, mikor az erdő többi énekesei még nem érkeztek vissza téli tanyájukból — hanem mint

igazán dallamos, flótázó, merengő, búsongó, bizonyos tekintetben hymnuszszerűen ünnepélyes ének érzelmeinkre hat. Nem oly változatos ugyan, mint az énekes rigó éneke, de egyszerűségében, tiszta hangjaival szintoly megkapó. Csak mikor énekel száll magasabb ágra, különben a földön, a sűrűben nagy ügyesen futkos, ugrál vagy alacsonyabb fákön, bokrokön szálldos. Repte gyors, szinte nyilaló, kivált mikor kivágódik a cserjésből, hogy rövid távolságra ismét belemeneküljön, vagy mikor tisztásokon szinte átveti magát. A hol nincs mitől tartania, ott eredeti félénkségéből enged, sőt az emberhez, házak közé szokik; így látjuk őt azokban a nyilvános sétatereken, kertekben, majd csaknem lábunk alatt keresgélni s hozzánk félelem nélkül közelíteni, a hol teljes védelmet élvez, mint pl. Bécsben, Grácban. Nálunk ugyan még ennyire nem szelidült meg s inkább óvatos, vadabb s nem igen száll elénk, ha pl. valamely nyilvános sétahelyen padra ereszkedve pihenünk, hogy morzsalékot kolduljon tőlünk. Márczius végén és április elején költ. Fészket (L. I. köt. 39. kép), melynek burka gyökerekből, száraz szálakból, levelekből, mohából, ágacskákból készül, belseje pedig simára sárral, agyaggal van kitapasztva, hol a földön, fatuskók korhadt üregeiken, gyökérgöresök, rözserakások közt, hol 1—2 méter magasan sűrű bokrokban, fákön találjuk. 3—6 tojást tojik, melyek kékeszöldes alapszínűek s agyagbarnán, rozsdavörösen elmosódott vagy élesebb foltozásuak.

Tojásmérték: H. 25—32; Sz. 19—24 mm.

A tojó egymaga üli fészkealját s 15—16 nap alatt fakasztja meg. A szerint a mint az idő futja, évenként kétszer vagy háromszor költ.

Tápláléka nyáron főleg hernyókból, kukaczkökből, hangyatojásból, gilisztákból, pondrókból, rovarokból, csigákból, ősz felé és télen különféle bogyókból áll. A fák, bokrok alján működik; felkutatja a száraz rothadó levelek alját, hogy az itt kifejlődő káros rovarokat, hernyókat, gilisztákat tizedelje. Néha kiszáll a tisztásokra, utakra is ugyancsak apró csigákat, rovarokat keresgélni. A mikor azután a különféle bogyók érni kezdenek, mohón falatozza azokat, nevezetesen: a cseresznyét, kökényt, szőlőt, fagyalt, galagonyát, vörös berkenyét, madárcseresznyét, vörös somot stb. Gazdasági jelentősége úgy az erdőben, mint nagyobb kertekben igen hasznos, mert nagy mennyiségű — emberi szempontból — káros állatot pusztít el, a különféle bogyóknak pedig csak husát emészti meg, magvait ellenben mindenfelé elszórja, elhurcolja s ezek — gyomor- nedvének behatása folytán — gyorsabban csirázván, valóságos terjesztője, ingyen ültetője a cserjéknek. Szőlőkben, esetleg cseresznyefákön is, — a mit azonban magam nem tapasztaltam még, — határozottan kárt tesz, de csak

olyan helyeken, a hol a szőlők erdővel, vágásokkal, kertekkel határosak; mert külön kirándulásokat oly szőlőterületekre, a hol nem szokott különben tartózkodni, nem igen kockáztat. Ezenkívül csapatban sem jár s ha valahol reá is kap a szüretre, hát elriasztható. Nem régiben — s tekintélyes szakemberek is — azzal a nagy bünnel vádolták, hogy apró, tehetetlen madárfiókákat öldös és rabol, úgy annyira, hogy tartózkodási helye tájáról a gyengébb énekes madarakat egészen kiszorítja. Tény az, hogy olyan kisebb, szűkebb helyeken, hol a rigókat húseledelhez szoktatta az emberi gondoskodás s a hol a kultura a rigónak tulajdonképpen meg nem felelő területet alkotott, s ételmet is nem annyira a természet, mint az emberek nyújtanak neki — de a hová éppen mert terített asztal reménye csábítja, mintegy alkalmazkodott, — előfordult, hogy a rigók, nyilván mikor elfelejtették őket etetni, tehát éheztek, esetleg a közelben fészkelő kis madarak fiókáit falták föl. Hogy ez kivételes eset, sőt csak egyes rossz indulatúak vétke, nem szorul bizonyításra. Köztük is akad selejtes, alávaló, mint akár az emberek közt; de bizonyos, hogy rendes körülmények, a természetes életviszonyok közt maradt példányokról nem mondható ez.

A NAUMANN RIGÓJA.

Turdus naumanni TEMM. 1825.

Jegyei: valamivel kisebb mint előbbi; fejeteje sötétbarna, szürkés tollszegélyekkel; háta és válla rozsdásbarna, elmosódott barnásszürke tollszegélyekkel; faresikja és felső farkfedői rozsdavörösek, utóbbiak barnás árnyalattal; szemöldöksávolya, álla és toroka rozsdavöröses fehér; fültája és a torok oldalain lenyomuló foltozás sötétbarna; a begy, a mell eleje és az alsó szárnyfedők rozsdavörösek, fehéresbe fakuló tollszegélyekkel; alsó testének egyéb részei fehéresek, az oldalakon és alsó farkfedőkön szívalakú, rozsdavörös szárfoltokkal; az evezők sötétbarnák, belső felükön rozsdasárgán szegve; a nagy szárnyfedők széles rozsdavörös szegélylyel; a fark élénk rozsdavörös, a középső két toll azonban barna s a többinek külső fele is ily színű; csőre szarubarna, az alsó káva töfele sárga; lábai barnák; szemei sötétbarnák. A *tojó* nem ily élénk, inkább kopottas.

Mértéke: *H.* 24·2—25·8; *Sz.* 13·5; *F.* 9·4; *L.* 3·2; *Cs.* 2·8 cm.

Közép- és Kelet-Ázsiában honos, így Khinában gyakori. Európába költözködéskor néha ellátogat s hazánkban is egyszer előkerült, mely

hím példányt JÁNY P. szerezte meg a Nemzeti Múzeumnak. Hol és mikor lőtték vagy fogták? közelebbi adatok híjján nem mondhatjuk meg.

A FENYŐRIGÓ.

Turdus pilaris L. 1758.

[*Sylvia pilaris* SAVI. — *Turdus juniperorum* BRUM.]

Népies nevei: fenyves; fenyvesmadár; fenyvesrigó.

Jegyei: körülbelül akkora, mint a fekete rigó; szemöldöksávolya fehéres; fejteteje (fekete nyílhegyalakú foltozással) és a nyak hátulja, valamint a hát alsó része és a faresík hamuszürkék; háta közepe, úgy a szárnyfedők gesztenyebarnák, némi szürkés tollszegésekkel; alsó szárnyfedők fehérek; álla, torka, begye és a mell oldalai, rozsdássárga alapszínen feketén foltosak, a begyig vonalasan, a begyen cseppalakúan, az oldalakon szívalakúan; a nagy evezők barnásfeketék, külső szélők világosszürkés szegéssel, a kisebb evezők külső fele rozsdabarnás; a fark barnásfekete, a szélső toll külső fele és hegye szürkés szegélyű, mely főleg alulról nézve világosabb; csőre sárga, csak hegye feketésbarna; lábai feketésbarnák; szemci vörösesbarnák. A *tojó* hasonlít a hímhez, csakhogy kevésbé élénk színű, főleg a begy oldalainak alapszíne nem oly szép rozsdasárga, lábai valamivel világosabbak.

Mértéke: *H.* 25—26; *Sz.* 14·2—15·8; *F.* 10—11·5; *L.* 3·3—4; *Cs.* 1·8—2·05 cm.

Észak-Európában és Ázsiában fészkel s a fatenyészet az ő elterjedésének is határa. Németország egyes vidékein szintén találták fészkelve, sőt szórványosan Csehországban, Galicziában is — ezek nyári tartózkodásának legdélibb pontjai. ALTUM ugyan egy Magyarországból származó nyolcz napos fiókát említ,* A. Kotz báró pedig megjegyzi,** hogy 1879 június 29-én a Schuller hegységben, Brassó vidékén, a Christian mare-n 2000 méter magasan két darabot lőtt, a mi e faj ottan való fészkelését erősítené; a magyar ornithologiai irodalomban azonban nem találtam egyetlen egy adatot sem, mely itt fészkelő fenyőrigóról megemlékeznék; s valamint én sem találtam e madarat nyárszakán hazánkban, úgy ornithologus barátaim sem találkoztak vele. Hozzánk októberben érkeznek meg az északról jövő fenyőrigó seregek s úgyszólván egész

* Forstzoologie, 266. 267. l.

** Mith. d. orn. Ver. in Wien 1887. 17—20. l.

télen át, április közepéig itt maradnak. Igaz ugyan, hogy a legszigorúbb hónapokban, kemény időben, egy részök még délebbre húzódik, viszont máskor meg általában kis számban mutatkoznak, még az északi megyékben is, mint pl. 1888/89-ben.* Legtöbb novemberben, deczember elején, azután meg márcziusban látható. Némely évben április közepe után is akadnak egyes vonuló csapatok, a késlekedők. Nálunk való tartózkodásuk

Fenyőrigó (*Turdus pilaris* L.)

dásuk alatt majdnem mindig kisebb-nagyobb csapatban járnak, habár egyeseket is rebbentettem már föl, pl. Dinnyésen a tópart nádas széléből. Különösen azokat a területeket látogatják, hol boróka bőven terem, mert ennek bogyóit kiválóan szeretik s míg csak tehetik, belőle élnek. Később

* Az 1888/89-ki télre vonatkozólag E. v. MIDDENDORF (Schwalbe 1889. 528. l.) írja, hogy Livlandban és a Keleti tenger mentén fekvő orosz provinciákban feltűnő enyhe lévén s a boróka, vörös berkenye bogyói bő termést adván a fenyő rigók s más északi költözők nem vonultak el innét, legföljebb — miután a bogyókat megették s februárban havazott — Észak-Németországba s valamivel délebbre is húzódtak.

egyéb bogyókat is esznek, kivált tavasz felé s a mikor már ezeket is elfogyasztották, egyes fákkal, bokrokkal beültetett rétekre járnak s kukaczkokat, gilisztákat, rovarokat keresnek. Rendkívül óvatos vad madarak s ritkán várnak be lőtávorig; hanem a mint egyik szárnyra kap, az egész csapat követi őt, hangos *sásásák*, *sa-sasak* szólással, a mely szótagokon kívül bizonyos vékonyabb *kszúj-kvij*, *krúj* forma hivatást is hallhatunk. Felriasztás után többnyire valami kiemelkedő, magas fasudárra telepsznek s mikor a környék ismét biztos, újabb lakmározásra lebozsájtkoznak. A társas élet annyira ki van bennök fejlődve, hogy fészkeiket is gyakran telepesen rakják meg hazájukban s a meglövötteknél többször tapasztaltam, hogy végső erejüket összeszedve a csapattal repültek s csak messzebb, de akkor hirtelenül holtan buktak le. Norvégiában, hol Tromsö szigetén figyeltem meg fészkelésöket, majd csaknem annyira házi madár, mint nálunk a veréb. A nyiresekben közvetlen a házak mellett és a kertekben mindenütt voltak fészkei s bizalmasan, nyíltan végezte családalapítását, fiókái nevelését. Még egy deszkapalánk tetején is, járt út mellett láttam fészket, akár csak egy kalapot tettek volna oda, mely annyira feltűnő volt, hogy lehetetlen volt észre nem venni s bizonyára minden járóelőnek azonnal szemébe tűnt. Hát bizony itt nem bántják őt, hanem örülnek neki, mint mi a kertünkben költő fülemilének. Jámbor, szinte szelid madár ő e tájon, a mit róla nálunk való vendégeskedése alatt éppen csak kivételesen mondhatunk, legföljebb akkor, mikor éhség, zord idő nagyon is reája jár. De van is oka bőrért féltetni! Hiszen ezereken fogdossák őt mindenütt, hol beköszöntenek s egyes vidékeken valóságos keresetforrása a népnek a fenyőrigó-fogás. Az északi megyék tótjai majd úgy lesik a «zvičelakokat», mint az alföldi gazda az aratást s ha váravárt madaraik kitalálnak maradni, bizony szűk napok szakadnak konyhájukra, nem lévén kereset. Vas- és Sopron megyékben szintén nagy divatja van a fenyvesfogásnak, így az Őrségben s Pulya táján. A tótok lószőr hurkokkal szokták megkeríteni, utóbbi helyeken a törvetés mellett a lépvessző is divik s Pulyán láttam azt a fogásmódot, mely bizonyos biológiai érzékre vall. Itt ugyanis az alacsony borókával és nyirrel kevert vágásokban, a hol kiemelkedő vén fák nincsenek, gerendákból magas állványt készítenek, mely hasonlít a tűzoltók gyakorlataira való közkeletű deszkatornyokhoz, csakhogy azok pusztá vázát képzeljük, bedeszkázás nélkül. Ennek tetejébe néhány fácskát, bokrot kötnek fel s ezeket tele rakják lépvesszővel. Jól tudják ugyanis, hogy a fenyvesek lakmározás közben felriasztva vagy egyébként is bizonyos időközökben, mindig a közeli legmagasabb fákra szállnak — tehát itt, mert

más nincsen, a magasba tűzött lépvesszős ágakra. Így azután egyszerre 15—20 madár is rajt veszt s a madarász hamarosan összeszedheti zsákmányát. A madarakat négyenként, egy orrlyukaikon áthuzott evezőtollukkal kötik csomagba s hátravaló kosárban viszik vásárra, vagy újabban a vasutra, hogy a nagy városok kényes száju közönségének jó pénzért eladják. Egy csomag ára 28—60 krajczár közt váltakozik.

Igaz, hogy a népnek sok helyt jövedelmet nyújt a «fenyvesmadár» s pecsényéje finom csemege; de mindennek daczára nem vitatható el az a tény, hogy e madár összefogásának korlátlan engedélye ugyanazon elbirálás alá esik, mint akár az olasz madárfogók munkája. Mi panaszkodunk, megbotránkozunk azon, hogy háztájunkat élénkítő költözködő madarainkat délen irgalmatlanul összefogdossák, öldösik és megeszik, pedig tulajdonképpen mi sem vagyunk jobbak. A télén ideérkező fenyvesek, zsezsék százai és ezrei vándorolnak konyhára s elpusztítjuk csekély élvezetért az északi lakosok kedves, kiméletben részesülő szárnyas barátait, melyeknek ott ugyanaz a jelentőségök, mint nálunk a mi kedvenceinknek. Ha a költözködő madarak védelme igazában csak nemzetközileg szabályozható, úgy a fenyőrigónak összefogdosását nem szabad azokban az államokban megtűrni, a hol a telet töltik, vagy legalább is korlátozni kelléne. A réteken nálunk is hasznot tesz, mert nagy csapatokban száll oda, s heteken át pusztítja a különféle kukaczoikat, gilisztákat, pondrókat, csigákat. Az erdőben ugyan valamire való hasznot nálunk nem írhatunk javára, de kárt sem, mert borókabogyó falatozásai közömbös értékűek, sőt esetleg némi jelentőséggel is birhatnak.

A LÉPRIGÓ.

Turdus viscivorus L. 1758.

[*Turdus major* BRISS. — *Sylvia viscivora* SAVI.]

Népies nevei: kendermagos rigó (Székelyföld); szőke rigó (Szilágy-megye); cserregő rigó.

Jegyei: jóval erősebb, természetesebb mint a fekete rigó s legnagyobb rigófajunk; színezetre az énekes rigóhoz hasonlít, csak hogy az agyagsárgás árnyalat egész alsó testére s alsó farkfedőire is terjed, úgy a barnás-fekete foltozás is az egész alsó testet borítja; a mellen és hason a foltok alakja szélesebb, mint hosszú (az énekes rigónál ellenben hosszukás s nem oly széles); felső testrészei szürkésbe játszó földszínűek (az énekes rigó itt sötétebb); az alsó szárnyfedők fehérek; a felső farkfedők világos

szegéssel; a nagyobb szárnyfedők hegye és külső széle, úgy az evezők is fehéres szürkén szegettek; a szárnyon két keskeny fehéres harántcsík látszik; a farktollak szárai fehérek, a belső tollszegések, úgy a két szélsőnek hegye is fehéresszürke s a legszélsőbb túlnyomólag világosabb, mint a többi; csőre szarubarna, az alsó káva töfele sárgás; lábai sárgásbarnák; szemei sötétbarnák. A *tojó* alul kevésbé foltos, a mell sárgás árnyalata világosabb.

A *fiatalok* alul sárgábbak, felül alapszínük olajzöldes árnyalatú, a szárnyfedők szegése szélesebb s begyük foltos.

Mértéke: *H.* 26·3—26·8; *Sz.* 15·5—16; *F.* 9·4—11·6; *L.* 3·4—3·7; *Cs.* 1·9—2·06 cm.

Közép- és Észak-Európában honos, a Sarkkörön túl azonban nem igen nyomul fel. Kelet felé Szibériába és a Himalajáig terjed, utóbbi hegységben élők felül valamivel világosabbak (*Turdus viscivorus hodgsoni*). Őszszel és télen Dél-Európában, sőt Észak-Afrikában is elég számos. Nálunk részben állandó, részben helyetváltoztató. Nyáron ugyanis bükkfákkal kevert fenyő erdőkben, melyek tisztásokkal, vágásokkal, rétekekkel váltakoznak, kivált hegyes vidékeken szeret tartózkodni. Őszszel lehúzódik a tölgyesekbe, kisebb erdőrészekbe, nagyobb kertekbe s azokat a helyeket látogatja, a hol a fagyöngy (*Viscum album*) bőven élőködik a fákön vagy egyéb bogyók is teremnek. Meglehetősen bizalmatlan madár s ember elől csakhamar kereket old; többnyire csak akkor ismerünk reá, mikor cserregő *kserrrr*, *psrrrr-ratrrrr* szavát hallatja. Tavaszi énekét, mely a fekete rigó flótázó, tiszta hangjaihoz hasonlít, magas fasúdarak tetején fütyöli el s néha márczius elején már megélelnkíti az erdőt. Fészket ritkán találjuk három méternél alacsonyabban, többnyire 10—14 méter magasan, fenyők tetején, sűrű ágazatok közt. Mohából, ágaeskákból, száraz fűszálakból, hangafüből, gyökerecskékből készül s burkolatának középső rétege néha sárral tapasztott, belseje azonban finom szálakkal van kibélelve. 4—5 tojása halvány zöldeskék alapszínű és ibolyásszürke, valamint vörösbarna vagy rozsdásbarna foltokkal és pettyekkel borított, a tojás vastagabb végén sűrűbben.

Tojásmérték: *H.* 27·6—30; *Sz.* 21·5—23 mm.

15—16 napig kotlik. A Kis-Kárpátokban, a hol e madár igen közönséges, a kirepült fiókákat május végén mindenfelé látni. Többnyire a földön tartózkodnak s itt várják be ételthordó szüleiket. Ember közelitésére rövid közökben ugrálnak odább — úgy 10—12 lépésnyire — majd láthatatlanul surranak el a gazos, bokros erdőaljban, akár a guvat, vízicsibe vagy a tücsök madarak (*Locustella naevia* és *fluviatilis*) a buja

növényzetben; miután lábolva menekültek egy darabig, felszállnak valami fára. Másodsor juniusban költ.

Táplálékukat az erdő tisztásain szedegetik; nyáron leginkább a rovarokat, bábokat, kukaczoikat, férgeket, gilisztákat, csigákat, hernyókat pusztítják, ősszel és télen azonban a bogyókat eszik, első sorban a fagyöngyöt. Ennek terjesztését ugyan az erdőgazda rovásukra írja, ez azonban csak keveset von le egyébként kifejtett hasznos működésök értékéből, melyért oltalmunkat érdemlik.

A SZŐLŐRIGÓ.

Turdus iliacus L. 1758.

[*Sylvia iliaca* SAVI. — *Turdus illas* PALL.]

Népies nevei: szőlőrigó (FÖLDI J.); csipegőrigó (u. a.).

Jegyei: kisebb az énekes rigónál s így legkisebb rigónk; szemöldök-sávolya kirívó, fehér s a fültáj fölé a nyakig nyomul; hasonlít a énekes rigóhoz, csakogy alul — torka és begye is — fehér alapszínű; foltozása hosszúkas, a pofák alján feketés, egyébként barna; az alsó test oldalai és az alsó szárnyfedők *rozsdavörösek*; esőre szarubarna, az alsó káva töfele sárgás; lábai sárgásbarnák; szemei barnák.

Mértéke: *H.* 20·5—21·7; *Sz.* 11·2—12; *F.* 7·2—8; *L.* 2·7—2·8; *Cs.* 1·5—1·7 cm.

A magas Északon tanyázik. Izlandon, Norvégiában s keletfelé Ázsiába nyomulva, a Jeniszei folyamig fészkel, azontúl már igen ritka. Észak felé addig hatol, a míg fatenyészetet talál s így itt-ott a 70° é. szél. fölött is fészkeire akadhatni. Tromsø szigeten gyakran találtam fészket s gyönyörködtem énekében, melyet a nyirfák sudaráról hallat az éjféli nap világánál egész éjszaka. Nálunk átvonuló madár, mely októberben szokott jelentkezni; a keményebb téli idő beköszöntével még délebbre huzódik s tavasszal, fészkelő helyeihez való visszatértében márcziusban, április elején érinti megint vidékeinket. Erdőkben s kivált bogyótermő bokrok, fák körül, gyümölcsösökben s a szőlőkben szokott itt létele alatt tartózkodni, néha más rigók társaságában vagy kisebb csapatokban. Hivogatója nyujtott *csűh* vagy *czí* s különbözik az énekes rigó hivogatójától, mely rövid *csipp*, *zipp*. Az érett szőlőket szivesen csipegeti s kárt tehet szőlőterületeinken, miért is el kell őket onnét riasztani. Egyébként bogyókat, rovarokat eszik. Tavasszal leginkább erdőszéleken, tisztásokon, erdők és fáhelyek közelében fekvő területen szedegetik rovar- táplálékuk-

kat — s bogyók nem igen akadván már — majdnem tisztán állati táplálékot vesz magához s így sok hasznot tesz, a mivel azután teljesen jóvá üti őszi szőlőtolvajlását, mert éppen a földön élő hernyókat s kárteknony rovarokat, pondrókat tizedeli, sőt a hol sokat talál, onnét addig nem tágít, míg a területet meglehetősen meg nem tisztította.

AZ ÉNEKES RIGÓ.

Turdus musicus L. 1758.

XXXVI. tábla.

[*Sylvia musica* SAVI.]

Népies nevei: énekes-, dalos-, nyári-, éneklő rigó; tekerményes rigó (Háromszék); húros; húrosmadár.

Jegyei: valamivel nagyobb mint előbbi, de kisebb a fekete rigónál; szemöldöksávolya rozsdássárga s nem igen kirivó, nem is terjed hátra a nyakig; torca és begye agyagsárgás árnyalatú, hasának közepe fehér s alig foltos; a begy és az alsó test oldalain levő foltok hosszabbak, mint szélesek; alsó szárnyfedői halavány rozsdássárgák; a felső szárnyfedők hegyén rozsdássárga foltoeskák vannak, melyek összefolyva a szárnyra két keskeny harántesíkot rajzolnak.

Leírása: fölül olajbarna, az evezők és farktollak valamivel sötétebbek, előbbieik belső töfele világosabb rozsdássárgásba hajló; az áll, torok és nyak eleje egyszínű, két oldalt azonban feketésbarnán foltozott; a begy egészben foltos, a mell és az alsó test oldalai szintén, csakhogy ritkásabban; utóbbi rész alapszine barnásba hajlik; csőre sötétbarna, az alsó káva töfele sárgás; lábai halvány sárgásbarnák; szemei sötétbarnák. A *tojót* alig lehet megkülönböztetni a hímtől. A *fiatalok* rozsdásabbak, szárnyfedőik szélesen rozsdássárgán szegettek, az alsó test sárgás árnyalata sötétebb s foltozása kisebb pettyekből áll.

Mértéke: *H.* 21·8—23; *Sz.* 11—12·9; *F.* 7·9—8·8; *L.* 2·7—8·8; *Cs.* 1·5—1·8 cm.

A mit a pacsirta égfelé szálltában igazán «nagy hanggal» mond el, ugyanazt éneklő hymnuszszerű komolysággal, nem kisebb művészettel az énekes rigó is a fasudár tetejéből, mikor a hó eltakarodott a mezőkről s leolvad a hegyekről is, csurogva csergedezve, hogy tenyészet, élet keljen nyomában s a kikelet kibonthassa zöldelő reményszálait. A mi a pacsirta a napsugaras mezőn, a fülemile az árnyas ligetben: az ő az erdőben.

$\frac{1}{2}$

ÉNEKES RIGÓ
TURDUS MUSICUS (L)
KIS FÜLEMÜLE
LUSCINIA LUSCINIA (L)

A fülemile a bokrok között, az énekes rigó a fakoronákban, a pacsirta a magas levegőégben királyi énekes; ők a legnagyobb szárnyas művészek: mindegyiknek dala megkapó, lebilincselő s áhitatra keltő. Szerelmet, reményt, vágyakozást tolmácsolnak a tökéletesség oly kiváló zenei hatásával, mint azt legnagyobb zeneköltőink sem tudták közvetlenebbül, legföljebb mesterkéltebben kifejezni. A fülemile éneke lágy symphonia, szerelmi indulatok, olvadó, epedő, majd tüzes, erőteljes kifejezője; a pacsirtaé dicsőítő, hálaadó, de egyes részeiben reményt keltő, különböző érzelmeket kifejező szózat; az énekes rigóé ünnepélyes hymnus, mely csak abban különbözik a fekete rigó dalától, hogy változatosabb, valamivel vigabb, nem oly bánatos. Erőteljes, tartalmas, fenséges tiszta és messze csengésű fuvolahangok váltakoznak énekében bizonyos csicsergő, érdeesebb részletekkel, melyek az egészbe olvadva nem zavarók, sőt élénkítők. Önkénytelenül megállunk, hogy a szép szavu madarat meghallgassuk, melynek torkából az erdő tavaszodásának csalhatatlan hírével veszszük. Itt is, ott is leszól a fatetőkről ez a csodálatos ének, átjárja szívünket s bizonyos emelkedett hangulatot fakaszt bennünk. Még ha egyébként minden rossz tulajdonság meg volna madarunkban, gazdaságunknak ellensége, javaink pusztítója, természete és külseje rút, visszataszító volna is: mindent megbocsájthatnánk neki hangjáért, gyönyörködtető zenei tehetségéért. Elfogult vagy elfogulatlan, rideg vagy melegen érző ember legyen bár, a kinek fülébe jutnak az énekes rigó strófái, mikor alkonyattájt vagy hajnalban útja az erdön át vezeti: bizonyos, hogy megmozdul benne az érzelem s nem felejt el a benyomást, mit akarva nem akarva kap. És sajátságos! Ez a máskor eleven, az erdei tisztásokon fűgén futkosó, sebesen repülő, ugrándozó madár mikor énekel, egész lényében megváltozik. Szinte mozdulatlanul ül a magas fa legtetején, komolyan, magába mélyedve, egészen átengedve magát művészetének, melyhez nem illenek vidorság, nyugtalanság, idegesség. Csak ha megzavarjuk s feléje közeledünk s mintegy megszakítjuk ihlett hangulatát, tér magához, elhallgat s ijedten száll odább, hogy egy másik fa hegyén folytassa dalolását.

Hogy ismeretes és közönséges madár egész Magyarországon, főllesleges mondanom. Mindenütt hol erdőségek vannak, kivált bokros aljuak és tisztásokkal váltakozók, síkon és hegységben egyaránt előfordul. Fenyő- és lomberdő között sem válogat, sőt a vegyes faállományt még szereti is, csak a szurkos fenyőrészleteket nem igen látszik kedvelni. Majd csaknem egész Európában a Sarkkörig s Szibériában a 60° é. szél-ig el van terjedve, keleten azonban a Jeniszei folyamon túl nem megyen. Dél-Európában ritkább, mint Közép-Európában s itt fészkelve,

a magas hegyi erdőkben található leginkább; a rónaságban s általában nagyobb számban csupán a költözködés idejében. Khinában élő fajtája a *Turdus musicus auritus* hasonlít a mi énekes rigónkhoz, csakhogy világosabb színű s 2-ik evezője rövidebb a 6-iknál. (A mienknél a 2-ik hosszabb az 5-iknél.)

Hozzánk az országos középnap szerint: márczius 16-án érkezik meg, körülbelül az erdei szalonkákkal egy időben, a mit a vadászok jól tudnak, mert benne is csak úgy, mint a barázdabillegetőben, a kezdődő tavaszi szalonkaévad hirdetőit köszöntik. Tavaszi vonulása belenyulik április első harmadába s mire a szalonkák elfogytak vidékeinkről, akkorra ők már teljes számban megtelepedtek s párosodnak, költenek. Utazás közben kertekben, gyümölcsösökben, fasorokban, mezőkön álló egyes fákon, bokrozatokban, szőlőkben találkozhatunk vele s felismerhetjük rövid *czipp*, *szipp* hívogatója nyomán, most midőn a családalapítás ideje elérkezett, csakis az igazi erdőben él. Fészket legszivesebben sűrű fiatalosba, ágak közé jól elrejtve, inkább nedves, forráshoz közel eső, mint túlságosan száraz helyekre rakja. Ritkán van két méternél alacsonyabban, de 4—5 méternél sem magasabban. Építési módja csak olyan, mint a többi rigóké, jellemző azonban fészkére, hogy belseje sárral és korhadó farostokkal, mely anyagokat mintegy vakolattá keveri, van kitapasztva, simára kikenve. Fészekalja 4—5 zöldeskékes alapszinen, feketésbarnán pettyezett és foltozott tojásból áll.

Tojásmérték: H. 24—27·8; Sz. 18—22 mm.

A költés fáradságait részben a hím is megosztja párjával; a tojások 15 nap alatt kelnek ki. Juniusban költenek másodszer.

Utóbbi években azt tapasztaltam, hogy e fajnak szaporulata úgy mint a többi rigóinké is — legalább a Kis-Kárpátokban — kitűnő volt Rengeteg sok fiatal népesítette az erdőket s a Pozsonytól Modorig terjedő hegyi területen lépten-nyomon futkároztak az aljzatban, sűrűségekben vagy röpködtek a fákon. Szintúgy igen sokat láttam a borsodi «Bükk»-hegységben. Itt megfigyeltem őszi költözködésükkor szeptember végén, hogy a szürkületben a nagyobb tarvágásokba megérkező énekes rigók erős surrogással, iszonyú sebesen czikkáztak alá a magasból. Néha a sötétben a madarakat már látni sem lehetett, csak alásuhanásuk nesze szakasztotta meg időközönként a csendet.

Addig, míg bogyókat nem talál, ő is — mint a többi rigók — rovarokkal, pondrókkal, hernyókkal, kukacokkal, bábokkal, gilisztákkal, csigákkal táplálkozik. Nem csupán a meztelen, hanem az apróbb héjasházu csigákat is elkölti s hogy a húshoz férhessen, bizonyos kövekre száll velök,

s ott — akár valami ülön — összetördeli őket; ilyen helyeken nagy számú csigaház bizonyítja hasznos működését. Rovartáplálékát nemcsak a föld színéről szedegeti, hanem csőrével felfogatja a száraz, rothadó leveleket s az alattuk rejtőzködő «férgeket» is elemésztí. A hol a rigók bőven találnak eleséget, a csalit, a földszíne a szó szoros értelmében fel van túrva. A pozsonyi Dunaligetekben láttam ezt a munkájukat, melyben az énekes rigóval a fenyőrigók és szőlőrigók is versenyeztek s nagy területeken valóban áldásos tevékenységet fejtettek ki. Szaporaságuk, kitűnő énekők, az erdőt és fát, rétet és gyepet rongáló alsóbbrendű állatok hatásos pusztítása, a bogyós bokrok terjesztése: mind meg annyi érdeme rigóinknak — s rokonainak is — melylyel szemben azt a kis bűnüket, hogy őszszel a szőlőket is csipegetik, már csak azért is megbocsájthatjuk nekik, mert hiszen nem sok fáradsággal elriaszthatjuk őket a szőlős területekről. Méltán rosszul esik annak tudata, hogy ezt a madarat is igen nagy számban fogdossák az olaszok; sőt akaratlanul a mi fenyvesmadárfogóink is nem egyszer törbe kerítik.

A rigók mind kiválóan hasznos, kiméletre méltó madarak s gazdaságunk nagyon megérezné az ő hiányukat.

155. NEM:

KÖVIRIGÓ.

MONTICOLA Boie. 1822.

Egészben rigóalakúak, eltérnek azonban az előbbi nemtől, a mennyiben ivar szerint színezetök lényegesen különbözik, s rajzolatjuk, nemkülönben kékes, hamvas és rozsdás színeik, valamint életmódjuk tekintetében is, a következő nemekhez állanak közel. Sziklás, köves, gyéren fásított helyeken tartózkodnak.

A KÖVIRIGÓ.*Monticola saxatilis* (L.) 1766.

[*Turdus saxatilis* L. — *Saxicola montana* KOCH. — *Sylvia saxatilis* SAVI. — *Petrocincla saxatilis* VIG. — *Petrocossyphus saxatilis* BOIE. — *P. polyglottus* BRHM. — *Petrocichla saxatilis* KEYS. & BLAS.]

Népies nevei: körösztös veréb (Veszprémm.); sziklarigó; kövi rigó (Erdély).

Jegyei: majd akkora, mint az énekes rigó; első evezője kicsiny, hegye a szárnyfedők feléig ér; 2-ik evező hosszabb a negyediknél; a fark — a középső két tollat, mely barna, kivéve — rozsdavörös, úgy az alsó szárnyfedők is, utóbbiak azonban kissé halaványabbak; az evezők sötétbarnák, belső felük világosabb szegélylyel.

Leírása. *Óreg hím:* a fej és nyak hamvaskék; egész alsó teste élénk rozsdavörös; szárnya sötétbarna, a nagy szárnyfedők hegye rozsdás-fehéres; a váll és faresík palaszürke; a hát közepe és alsó fele fehér; csőre és lábai feketék; szeme barna. *Ősszel* a tollak világosabban szegettek s egész színezete fakóbb benyomást kelt. A *tojó* feje barnásszürke, apró sarlóalakú, barnásfehér foltozással; felső részei is ily színűek, a tollak hegye fehér, azonkívül mindegyik feketés foltu; a torok fehér, oldalvást feketés pettyekkel; az egész alsó test rozsdássárga, feketésbarna sarlóalakú sűrű foltozással és hullámvonalakkal tarkázva. A *fiatalok* az első tollzatban hasonlóak a kerti rozsdafarkú fiókáihoz: szürkésbarna alapszínen rozsdássárgán pettyezettek, torkuk rozsdás árnyalatú fehér.

Mértéke: *H.* 16·4—17·7; *Sz.* 11·2—11·8; *F.* 6—7·1; *L.* 2·2—2·9; *Cs.* 1·9—2·1 cm.

Közép- és Dél-Európa, valamint Ázsia megfelelő övének sziklás vidékeit lakja s Turkesztánban, Mongoliában, Észak-Khinában is előfordul. Angliából csak egy példány ismeretes. Belgiumban és Helgolandon is mint ritkaságot észlelték csak. Hazánkban sziklás helyeken, régi várfalakon, köves szőlőterületeken, hol egyes kopár sziklák és kevés bokrozatok is akadnak, ha nem is közönséges madár, de egy-két párban mégis költ. Úgy látszik, a mész- és trachytközetekhez leginkább vonzódik. Tartózkodási helyein — síkban és hegyekben egyaránt — legtöbbször valami karó hegyén, sziklacsúcson látjuk a hímét üldögegni vagy a köveken ugrándozni. Mozdulatai a hantmadárra (*Saxicola*) s a rozsdafarkúra (*Ruticilla*) emlékeztetnek. Farkát gyakran rezegteti, sőt bókolgat is; midőn azonban nyugodt, rigószerű tartása van. Tavaszi megérkezésének országos középnapja: *május 4.* 1883-ban Kőszegen, házi kertünkben telepedett meg egy pár — az előtt környékünkön sohasem láttam — s három éven át fészelt itt. Rendesen április vége felé — 1885-ben április 20-án — jöttek meg. Fészköket házunk kertnek dülő falazatába, mely részben a régi vár-bástyákon épült, alig három méter magasan, egy tág nyílású négyszögletes falilyukba rakták, nem messze a lépcsőtől. Az, hogy egész nap jártunk keltünk családi otthonuk táján, nem zavarta őket s minden élénkség, nyugtalanítás daczára igen bizalmasan viselkedtek. A fészek egészen a lyuk szélére, száraz, finom fűszálakból volt rakva, csupán burkolatából

látszott ki néhány tollacska, igen kevés moha és egy-két szőrszál is. Alakja teljesen lapos s esészéje éppen csak annyira volt homorodott, hogy a tojások nem gurulhattak ki belőle. Fészekalja öt tojásból állott, melyek egyszínű halavány szürkészöldek voltak. Előfordulnak néha vörnyeges, gyenge foltozású tojások is.

Tojásmérték II. 24·8—30; Sz. 18—20 mm.

Míg a tojó költött, a hím közvetlen az odu előtt álló rózsafák karóin üldögélt vagy felszállt a ház kéményére s innét hallatta szép, mélázó, búsongó énekét. A tojásain ülő tojó nagy odaadással teljesítette anyai kötelességét. Hányszor mentem el napjában a tanyájuk mellett vezető úton s hányszor néztem szemébe a hű odaadással meglapuló, bizalmasan és aggodalmasan pislogató madárra, melyet egészen jól lehetett látni s megfigyelni, hiszen alig egy méternyire az ösvénytől, a falilyuk párkányán volt családi szentéye. Két hét múlva kikeltek a fiókák, s junius elején kirepültek. Addig, míg megerősödtek, egészen úgy viselkedtek, mint a fiatal rozsdafarkúak; a kert csendesebb részeiben tartózkodtak fákon, a bástyafalon s a földön is. Juniusban az öregek még egyszer költöttek, de nem a régi helyen, hanem a közelben, a várbástyák más pontján. Egy ízben fészkek valami 10 méter magasan állott. Más vidékeken sziklaidukban találtam fészkelve. SZIKLA G. Székesfehérvár vidéken présház gerendáján is látta fészket s megjegyzi, hogy egész társaság kártyázott ott, a tojó még sem mozdult fészkeről.

Tápláléka rovarokból, szöcskékből, legyekből, pókokból, férgekől, pondrókból, álczákából áll, őszszel azonban bogyókat is eszik s a bodzafákat különösen látogatja. Szeptember elején távozik telelő helyeire.

Szépsége, kellemes éneke, a kártékony és kellemetlen alsóbb rendű állatok korlátozása, mind oly tulajdonságai, melyek rokonszenvünkre érdekesítik.

A KÉK KÖVIRIGÓ.

Monticola solitaria (L.) 1758.*

[*Turdus solitarius* L. — *T. cyanus* L. — *Merula coerulea* BRISS. — *Sylvia solitaria* SAVI. — *Monticola cyana* BOIE. — *Petrocichla cyanus* KEYS. & BLAS. — *Petrocincla cyanea* DEGL.]

* Felfogásom szerint LINNÉ (*Systema naturæ* 1758. X. kiad. 170. l.) a *T. solitarius* néven nem az ázsiai fajt vagy fajtát (*Monticola philippensis* MÜLL.) értette, hanem az európaiat. Ezért eltérőleg azok nézetétől, kik az előbbi *solitaria*, az utóbbi *cyanea* névvel illetik, a *philippensist* az ázsiaiakra meghagyom, mikor is a *cyanea* mint későbbi név az európai kék kövirigóra meg nem állhat, hanem a korábbi *solitaria* érvényesül.

Jegyei: valamivel karcsubb, kisebb a húros rigónál; az első (kicsiny) evező hosszabb, mint a szárnyfedők fele; 2-ik evező rövidebb a 4-iknél; csőre és lábai feketék; szemei sötétbarnák. Az *öreg hím* fősziene palakék, bizonyos világításban világoskékbe játszó, különösen a fej; evezői és farka feketék; a kisebb szárnyfedők kékek, a nagyobbak feketések, hegyükön keskeny fehér szegés, ez által a szárnyon csík képződik. A *tojó* kékes barnásszürke, torka világos rozsdásbarna, feketebarnán szegett foltokkal; a szárny és fark sötétbarna; az alsó test sarlóalakú sötétbarna foltozással és barnásfehér tollszegésekkel tarkázott. A *fiatalok* világosabb alapszínűek, mint a tojó és sárgásbarna fehérésbe játszó petytyekkel borítottak.

Mértéke: *H.* 19'5—20'5; *Sz.* 12'2; *F.* 8'4; *L.* 3; *Cs.* 2'4 cm.

A közbeszédben gyakran szereplő, kérdéses vagy titokzatos «*magános veréb*» Dél-Európa sziklavidekeiben tanyázik s átterjed Ázsia szomszédos részeibe. Távol keleten a *Monticola solitaria philippensis* MÜLL. 1776. helyettesíti. Magyarország területén csak a tengerparton, Fiuménál a Karszt-hegységben fordul elő. A horvát tengerpartról származó példányok a zágrábi múzeumban vannak. Erdélyben HAUSZMANN V. a Salamon sziklán, STETTER V. pedig Offenbányánál* látott volna egy-egy példányt, s utóbbi megjegyzi, hogy Brassó vidékén is alighanem előfordul; ez adatokat azonban elejtett példány nem bizonyítja s többet ottan való előfordulásáról nem is hallottunk. Életmódjában előbbihez hasonlít; a sziklákon él, gyönyörűen énekel s rovarokból táplálkozik.

156. NEM:

HANTMADÁR.

SAXICOLA Bechst. 1802.

Szinezetre a következő nem közelebb áll ugyan a kövirigókhoz, az életmódot és tartózkodási helyeket tekintve, azonban utóbbiaknak a hantmadarakkal való rokonsága mégis szembetűnőbb. E nembe tartozók általában fülemile nagyságúak, szinezetük fehérés, szürke és fekete; a fark sohasem vörös, többnyire fehér tövű és fekete hegyű. Kopár, köves vidéken, utak mentén élnek, leggyakrabban valami hanton, kődarabon üldögélnek, bókoltatnak, farkukat billegetik; sziklahasadékokban, földi lyukakban, kőrakásokban fészkelnek s világos zöldeskék tojásokat raknak.

* Magy. orv. és term. vizsg. Munkálatai 1845. 149. l.

$\frac{2}{3}$

VÖRÖSBEGY
ERITHACUS RUBECULA (L)

HANTMADÁR
SAXICOLA OENANTHE (L)

A HANTMADÁR.

Saxicola oenanthe (L.) 1758.

XXXVII. tábla.

[*Motacilla oenanthe* L. — *Sylvia oenanthe* LATI. — *Vitiflora oenanthe* LEACH. — *Vitiflora septentrionalis*, *cinerea* BRHM.]

Népies nevei: földi szarka (Vasm.); földi pacsirta (Sopronm.); findza (Miskolcz); földi kalapács (M. Szecsöd, Vas m.)

Jegyei: verébnagyságú; farkának töfele fehér, hegye fekete (a középső tollaknak csupán töve fehér, $\frac{2}{3}$ részben pedig feketék); az 1-ső (kicsiny) evező rövidebb a szárnyfedőknél, a 2-ik hosszabb az 5-iknél, a 3. és 4-ik leghosszabb szárnytoll külső széle szűkített; az alsó szárnyfedők feketék vagy sötétbarnák, fehér szegéssel; az öregek csőre fekete, a fiataloké barnás; lábai feketék; szemei sötétbarnák.

Leírása. *Öreg hím:* fejtető, tarkó és a hát világos kékeshamúszínű; homlok és szemöldöksávoly úgy a farcsík és felső farkfedők fehérek; a szárny barnásfekete, világosbarna külső tollszegésekkel; a csörtő és szem köze, úgy a fültájék fekete; a nyakoldalak és az egész alsó test rozsdás agyagsárga, a torok fehéres, úgy a has is, ellenben a begy rozsdásabb árnyalatú. A *tojó* fejteteje, tarkója, háta barnásszürke; homloka, egész alsó teste, úgy az alsó farkfedők rozsdás alapszínűek, az áll, torok és hasalja legvilágosabb, fehéres; szemöldöksávolya rozsdásfehér. A *fiatalok* felül világos csokoládészínűek, világos szárfoltokkal és feketés, pikkelyszerű rajzolatokkal; a fark hegye rozsdásfehéres, keskeny szegésű; begyükön sötét tollszegések, különben alsó testök a tojóéhoz hasonlít; az evezők és szárnyfedők sötétbarnák, feketések, széles rozsdás szegésekkel. *Őszi tollzatuk* után, az első vedléssel, elvesztik foltozásukat és a tojóhoz hasonlítanak, de egészben rozsdásabbak; hátuk csak a második vedlés után szürkül meg.

Mértéke: *H.* 14·3—14·8; *Sz.* 8·8—9·4; *F.* 5·3—5·9; *L.* 2·4—2·7; *Cs.* 1·25—1·5 cm.

Égész Európában — fel a Jegestengerre rugó partvidékig, sőt betévedve Spitzbergákon is — ugyanez övben Ázsián át, azután Észak-Amerika egyes tartományaiban él. Télen Afrika északi felében, Ázsia melegebb részein találták. Roppant nagy földrajzi elterjedése pontosabban még nem ismeretes, valamint az a tudásunk is hézagos, mennyiben változékony elterjedése körének különböző vidékein. Az bizonyos, hogy

nagyságra, színezetre is bizonyos eltérésekre hajló faj s behatóbb kutatások nyomán valószínűleg több fajtáját fogjuk megkülönböztethetni.

Hazánkban köves, kopár területeken, kőbányáknál, sziklás, gyér bokrozatú helyeken mindenütt közönséges. Legnagyobb számban halmos, dombos, kövekkel beszórt, szakadásos legelőkön, melyek hajdan erdők voltak, de újra nem fásítottak be, találtam. Szereti a magányt, más madarak társasága neki fölösleges, csak párjának él s arról a kiválasztott területéről, a hol fészkelni szokott, nem igen kalandozik el. Tavaszi megérkezésének országos középnapja: *április 3—4*. Vonulás közben gyakorta látjuk kisebb társaságokban. A hímek előbb érkeznek, mint a tojók. Eleven, nyugtalan, ideges madarak, melyek mindig valami kiálló hant, kő, tuskó, néha bokor tetején üldögelnek bókolgatva, farkukat billegetve, miközben *gliw-tektek tek* vagy *gliw-csakcsakcsekk* hangon szólnak. Közeledtünkre gébiesszerűen leereszkednek ülő helyükből s a föld fölött alacsonyán, de sebesen szállnak odább, hogy felvágódva valami közeli hanton újból kezdjék bókolgatásukat. Reptökben csak fehér és fekete farkuk látszik leginkább, a többi színeket szinte elnyeli a talaj. Ez is egy neme az alakoskodásnak, mert a szálló madár bizonyos távoból azt a benyomást kelti, mintha csupán valami nagyobb fehér tollat vinne a szellő a föld fölött. Néha gyorsan, szinte gurulva futkosnak a göröngyök, kődarabok, buczkák közt, eltűnnek, megjelennek egy-egy kimagaslóbb ponton s minden mozdulatukkal elárulják, hogy örülnek az életnek. Fészköket kőrakásokba, sziklaodukba, hasadékokba, földi lyukakba rejtik s száraz fűszálakból, szőrökből, tollakból, gyapjuból, gyökerecskékből lazán építik. Május közepén 5—7 tojást találhatunk benne, melyek halaványkékek, néha zöldesbe játszó, többnyire egyszínűek, ritkán elmosódott, alig látszó, rozsdássárgás foltozásúak.

Tojásmérték: H. 19·5—21·6; Sz. 14·6—16·5 mm.

Junius vége felé többnyire még másodsor költenek.

Augusztus végén és szeptember első felében távoznak el s ez időtájt mezőkön, szántásokon, utak mentén is gyakrabban szem elé kerülnek. Egyes megkésletteket azonban olykor még októberben is láthatunk. Táplálékuk apró rovarokból, férgékből, legyekből, sőt apró csigákból, kisebb szöcskékből áll. Ügyesen fogják el a repülő rovarokat s légykapóra emlékeztető mozdulattal csapnak feléje s szállnak vissza lesőhelyükre, hogy a prédát elköltsék.

Mint a kopár területek élénkítő jelensége, már csak azért is reá szolgál barátságunkra, mert kárt nem tesz, sőt hasznot.

A FEKETETORKÚ HANTMADÁR.

Saxicola stapanina (L.) 1766.*

[*Motacilla stapanina* L. — *Saxicola stapanina* TEMM. — *Vitiflora rufa* BRHM. — *Saxicola rufa* DRESS.]

Jegyei: akkora mint előbbi; az *őreg hím* álla, torka, szemköre és szárnyai feketék, úgyszintén két középső farktolla, valamint többi farktollának hegye is (leginkább a szélsőké); egyéb testrészei fehérek; háta és melle rozsdás árnyalatú; a *tojó* általában barnább; feje és háta homokbarna; alsó farkfedői fehérek; szárnyfedői rozsdás homokszínűek; melle és lágyéktája rozsdás homokszínű, torka szürkésfehér vagy szürkésbarna, közepén feketés; evezői és farktollai sötétbarnák, utóbbiakon a fehér részletek — mint a hímnél — megvannak. A *fiatalok* a tojóhoz hasonlítanak, felső részükön minden tollnak fehéres szárfoltja és hegyén agyagsárgás szegélye van; alsó testök piszkosfehér, szürkésen és agyagsárgán árnyalt.

Mértéke: *H.* 14·7—14·9; *Sz.* 8·8—9·2; *F.* 59·6·2; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·2—1·35 cm.

Két alakját szoktuk megkülönböztetni, t. i.

a) *Nyugoti feketetorkú hantmadár* (*Saxicola stapanina stapanina* TEMM. 1820. — *Sax. occidentalis* SALVAD. 1886.), mely Algirban, Marokkóban, Spanyolországban, Dél-Francziaországban költ s egy ízben Angliában valamint Helgolandon is előkerült.

b) *Keleti feketetorkú hantmadár.* (*Saxicola stapanina melanoleuca* [GÜLD.] 1775.), mely Görögországban, Palesztinában, Kis-Ázsiában, Dél-Oroszországban, Perzsiáig fordul el fészkelve.

Előbbinek fekete torokfoltja kisebb mint utóbbié, a nyugoti alak tojóinak torka szürkésfehér, a keletieké sötétebb, barnás, sőt a közepén feketés s ez a szín foltszerű. Olaszországban, Dél-Tyrolban, Isztriában, Dalmáciában, Boszniában, Hercegovinában, Montenegróban mind a két alak előfordul s itt általában nem tipikus egyik fajta sem. A magyar tengerparton szintén nem éppen ritka s a kopár Karszt-hegységet lakja. Itt azonban a *melanoleuca* alak is gyakrabban kerül. A zágrábi múzeumba 1888-ban Fiume vidékéről került több példány, s dr. MADARÁSZ GYULA 1898 május havában Novi körül Povilenél gyűjtötte.

Életmódjában keveset különbözik a közönséges hantmadártól. Fürge,

* LINNÉ csak a vén hímét írta le e néven.

eleven, vigyázó szárnyas, mely a csupasz sziklák világát kiválóan élénkíti, nemcsak tarka színezetével, hanem vidám hangicsálásával is, melybe más madarak hangjait utánozva belekeveri.

Fészkrét sziklahasadékokba szokta leginkább rakni, s öt világos kékeszöld alapszínen vörösbarnán foltozott tojást tojik. Találkoznak egyszínű tojások is.

Tojásmérték (REISER O. szerint): *H.* 17·7—21·5; *Sz.* 14·7—16·2 mm.

Gazdaságilag nincsen valami jelentősége.

A FEKETEFEJŰ HANTMADÁR.

Saxicola aurita TEMM. 1820.

[*Saxicola albicollis* (VIEILL.) — *Saxicola rufescens* SAV.]

Jegyei: alig észrevehetően kisebb, mint előbbi; az *öreg hím* csőrétől fültájékára terjedőleg légycsapóalakú fekete folt; szárnyai feketék; a fark, mint előbbié, de a fehér szín valamivel túlnyomóbb rajta; egyébként fehér, helyenként némi szürkés vagy rozsdás árnyalattal; a csőr és lábak feketék; szemei barnák. *Őszszel* felső részök és a kis szárnyfedők szürkés rozsdaszínűek. A *tojó* felül sárgás rozsdásszürke, faresikja fehér, alsó teste rozsdásfehér; evezői és farka feketésbarna. A *fiatalok* felül sárgás rozsdásszürkék, rozsdás tollszegésekkel tarkázva; hátulsó evezőikön széles rozsdaszínű szegés.

Mértéke: *H.* 14·5—14·7; *Sz.* 8·7—9; *F.* 5·8—6; *L.* 2·2—2·3; *Cs.* 1·1—1·3 cm.

Ennek a fajnak is két fajtája ismeretes, u. m.

a) *Nyugoti feketefülű hantmadár.* (*Saxicola aurita typica*). Ez a Közép-tenger mellékének inkább nyugoti részein honos; az öreg hím feje fölül szürkésbe játszik; háta és begye, melle rozsdás árnyalatú.

b) *Keleti feketefejű hantmadár.* (*Saxicola aurita amphileuca* HEMPR. & EHR. 1828.), melynek fejteteje laposabb, hamuszürkés színű, termete kissé gyengébb, a fark színezetében a fekete és a fehér rajzolat más alakú, alsó és felső teste majdnem egészen fehér, csak a begy és torok tája némileg rozsdásan árnyalt. Szyriában, Görögországban, valószínűleg Törökországban s biztosan Bulgáriában, Kis-Ázsiában fordul elő.

Életmódjában ez a faj is megegyezik előbbivel. Hazánkban a tengerpart Karszt vidékén költ. Innen valók a zágrábi múzeum példányai (Fiume

vidékéről). Dr. MADARÁSZ GYULA Noviban 1898 május havában gyűjtötte. Ez és a zágrábiak legtöbbje is — szerinte — *amphileuca* színezetű.

157. NEM:

CSALÁNCSUCS.

PRATINCOLA Koch 1816.

Csőrük töben meglehetősen széles s alakra a légykapókéhoz hasonlít; a szájjúg táján nagyobb és több serteszál, mint előbbi nemnél; szárnyuk is rövidebb, mint a hantmadaraké; első (kicsiny) evezőjük hosszabb a nagy evezők fedőtollainál.* Életmódjukban, mozdulataikban, énekükben hol a hantmadarakra, hol a légykapókra, sőt a rozsdafarkúakra emlékeztetnek. A földön fészkelnek; nem annyira kopár helyeken tartózkodnak, mint a hantmadarak, inkább réteken, vizárokokkal, egyes bokrozatokkal, gazokkal váltakozó területeken, szőlőkben.

A ROZSDÁSTORKÚ CSALÁNCSUCS.

Pratincola rubetra (L.) 1758.

XXXVIII. tábla.

[*Motacilla rubetra* L. — *Sylvia rubetra* Scop. — *Saxicola rubetra* BECHST. — *Fruticicola rubetra* Macc. — *Praticola rubetra* Koch.]

Népies neve: esanácsúcs (Erdély).

Jegyei: kisebb a verébnél; rövid farkát a farkfedő tollak körülbelül két harmad részben borítják; a 2—3—4-ik evező a szárny leg-hosszabb tolla; farsikján a tollak erős, feltűnő fekete foltozásúak és rozsdás-barnás világos szegésűek; a szélső farktollak töfele vagy két harmadrésze, néha külső széle is fehér, hegye, s néha a tollak szára is, barnásfekete; álla és szemöldöksávolya fehér; torka halvány rozsdavörös; csőr és lábak feketék; szemei barnák.

Leírása. *Öreg hím:* felül világos rozsdásbarna alapszínen fekete, erős, hosszúkás foltozású, legjobban a fejtetőn, mely tehát legsötétebb;

* A legtöbb ornithologiai munkában azt olvashatjuk, hogy a rozsdástorkú csaláncsúcs első (kicsiny) evezője rövidebb a nagy evezők fedőtollainál. Én a magyar példányoknál ezt nem tapasztaltam. Valamivel mindig hosszabb volt az, sőt a feketetorkú csaláncsúcsnál még hosszabb.

a szárnyon egy nagy és egy kicsiny fehér folt; az evezők feketésbarnák, világosabb rozsdabarnás szegéssel; a szárnyfedők — a fehérek kivételével — feketék vagy barnásfeketék; a szemöldöksávoly és a pofák alatt a nyakoldalakra nyomuló és itt kissé kiszélesedő sávoly kirívó fehér; a fültájék barna és fekete; a torok, begy világos rozsdavörös; az alsó test fehér többé-kevésbé, főleg az oldalakon, halványrozsdás, rozsdasárgás árnyalatú. *Őszszel* alapszínük világosabb agyagsárgásbarna lesz, alsó testük halaványabb s a has fehéres. A *tojó* szemöldöksávolya nem tiszta fehér, hanem halavány rozsdásbarnás árnyalatú; pofasávolya nem látszik; fültájéka rozsdásfehér és barna; a fej foltozása csak kevéssel erősebb, mint a háté s így alig sötétebb annál; alsó test (torok is) rozsdásárgás fehér, a torok és begy rozsdásabb, valamivel sötétebb; szárnyon egy igen kicsi és egy nagyobb, de nem tiszta fehér, hanem feketésen tarkázott folt van, a kisebbik alig látszik; lábai barnásba hajlók, nem oly feketék. A *fiatalok* fejteteje feketésbarna világos rozsdás, fehéressárgás szárfoltokkal; hátuk világos agyagbarna, barnásfeketén foltozott; a faresik felé az alapszín szürkésbe játszik s a foltozás halaványabb; a fehér szárnyfolt kicsiny; a begyen sötétebb foltok látszanak. Első vedlésök után a tojóhoz hasonlítanak s a hímek sötétebb, tisztább színei csak a harmadik vedlés után fejlődnek ki teljesen.

Mértéke: *H.* 12·6—13·7; *Sz.* 7·2—7·5; *F.* 4·3—4·7; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1—1·2 cm.

Földrészünkön a legtöbb helyen, fel a Sarkkörig, mint fészkelő faj ismeretes s kelet felé az Uralig terjed. Nálunk kaszálókon, árkokkal szelt bokros, nedveses réteken, gazos töltések körül mindenütt előfordul, szintúgy rétekkel határos vágások, sűrű erdőszéleken is mutatkozik. Általában száraz helyeket, kopárságot nem szeret. A neki való területeken, síkságban s a dombvidéken is a bükkfa övéig tanyázik. Az országos középnap szerint tavaszi érkezése: *április 10.*

Régi fészke tájára mindig visszatér s a gazok, bokrok hegyén ülve, szárnyait meglíbbentve, bókolgatva, farkát billegetve, vidám *dviu-csek-csekcek dju-tektek* hangon fejezi ki örömét. Tud azonban szebben is énekelni, habár strófája rövid, de csinos, tiszta hangú, dallamosan csengő. Fészket a fűbe valami bokor, gazos határdomb tövébe, töltéspartba, száraz fűszálakból és lószőrökből rakja s május második felében öt halavány zöldeskék, egyszínű, esetleg némi vörös barnás foltozásu tojást tojik.

Tojásmérték: *H.* 16·5—19·5; *Sz.* 14—15·5 mm.

Úgy tapasztaltam, hogy csak egyszer költ évente. Augusztus máso-

dik felében már a kukoriczák, kenderföldek, káposztások, sőt a nádasok szélei utazókkal vannak telve, melyek mindig valami növényzál hegyére telepesznek, ha pedig elszálhnak, leereszkednek a földszinére s csak akkor emelkednek ismét fel, mikor kinézett új pihenő helyöket elfoglalják. Gyakran látjuk őket rovarok után repkedni, akár a légykapókat s visszaszállni a bokor vagy gaz esücsára. Szeptember közepén túl nem igen találkozunk már velök. Egyesek Dél-Európában, javarészők azonban Afrikában telet. Tápláléka rovarokból, álczából, hernyókból, légyfélékből, hangyákból, apró szöcskékből áll. Úgy látszik a káposztán élő hernyókat szorgalmasan pusztítja.

Csinos, kedves madárka, mely úgy is, mint hasznos, védelmet érdemel.

A CZIGÁNY CSALÁNC SUCS.

Pratincola rubicola (L.) 1766.

[*Motacilla rubicola* L. — *Sylvia muscipeta* Scop. — *Sylvia rubicola* LATH. — *Saxicola rubicola* BECHST. — *Fruticicola rubicola* MACG.]

Népies nevei: czigány- vagy fekete stiglicz (Baja); karógébics (Erdély).

Jegyei: valamivel kisebb, mint előbbi; farka nem igen hosszú, egészen barnásfekete (vagy legfőljebb töben kissé fehér); a 3—4—5—6-ik evező a szárny leghosszabb tolla, a 2-ik és 7-ik egyforma hosszú vagy alig különbözik egymástól; az első (kicsiny) evező hosszának egy harmadával éri fel a nagy evezők fedőtollait; az *öreg hím* toroka fekete, farsikja fehér és feketés; a farkfedők fehérek, végük néha rozsdásszegésű; nyakoldalain kirivó fehér folt; a szárnyon csak egy fehér folt, a váll táján; a *tojó* toroka szénnyes fehéres, fekete szárfoltocskákkal, farsikja rozsdásba játszó szürkésbarna *elmosódott*, *gyenge* sötét foltozással.

Leírása. *Öreg hím:* egész fej, tarkó, áll, torok fekete; a begy oldalai és a nyak oldalai tiszta fehérek; a szárny — fehér foltját kivéve — túlnyomóan fekete, fehéres és barnás külső tollszegésekkel; a felső test fekete, gyenge, az alapszinből kissé kirivó rozsdásas tollszegélyekkel; a begy a melloldalakra lenyomulólág sötétebb rozsdavörös, mint előbbi fajnál; az alsó test fehér, némi rozsdás árnyalattal, főleg az oldalakon; alsó farkfedők fehérek; csőr és lábak feketék; szemei barnák. A *tojó* fejteteje és egész felső teste földesbarna, fekete szárfoltozással; szárnyán úgy nyakoldalain is a fehér folt kisebb, s nem tiszta; alsó teste rozsdás homokszínű, a begy nem oly sötét, mint a hím. A *fiatalok* felül sötétbarnáb-

bak, mint az előbbi faj és nem lévén farkuk töfele fehér, attól megkülönböztethetők.

Mértéke: *H.* 12·5—13·6; *Sz.* 6—6·5; *F.* 4·6—5·2; *L.* 2—2·3; *Cs.* 1—1·15 cm.

Közép- és Dél-Európában honos, de csak helyenként s nem terjed északabbra, mint Dél-Svédországba. Délkelet és kelet felé a farkfedők, sőt a fark töfele is fehérré válik; ezek a *Pratincola rubicola hemprichi* EUR. 1882. fajtához tartoznak. Hazánkban sem mindenütt kerül, hanem leginkább középhegyek lejtős oldalain, főleg ha bokrozatokkal szegett utakkal váltakozó szőlők tenyésznek ott. Nemkülönböztetik a hullámos, egyes vadrózsákkal, galagonyabokrokkal beszórt, vágásokkal, erdőkkel, országutakkal határos, itt-ott vízmosásos, szakadásos legelőket, irtásokat. Tavasi megérkezésének országos középnapja: *márczius 20—21*. Kora tavasszal azonban még oly középfekvésű ponton is, mint Kőszeg, egy ízben már *márczius 7-én* kaptam egy lövöttet. Tehát általában két héttel is korábban megjön, mint előbbi. Az Alföldről van egy áttelelését bizonyító adatunk is. Viselkedésében, szokásaiban hasonlít előbbihez. Felszáll magasabb fák hegyére, telegráfrótokra is s előszeretettel karókra. Hivogatója *víd, csk-csk-csak, fíd csak-csak-csak*; a párosodás szakában azonban kellemes, egyszerű, szerény dalocskáját is hallhatjuk. A fű között, bokrocskák alján jól elrejtett fészket alig lehet az előbbi fészketől megkülönböztetni. 4—5 tojása halavány zöldeskék alapszinen, világos, vöröses-barnán pettyezett és foltos.

Tojásmérték: *H.* 16·3—18·9; *Sz.* 13·6—14·2 mm.

Kétszer költ; először április végén vagy májusban, másodszor június vége felé. Szeptember végén és októberben vonul el telelésre s utazás közben a mezőkön, nádasok szélében is — néha több darab — látható. Naplómban a legkésőbbi adat őszi előfordulásáról: *november 7.* (Kajtor, Fehérmege).

Tápláléka, haszna és jelentősége szerint nem igen különbözik előbbitől.

158. NEM:

ROZSDAFARKÚ.

RUTICILLA *Briss.* 1760.

Csőrük a hantmadarakéhoz hasonlít; a szájugnál levő serteszalak gyengébbek, mint előbbi nemnél; farkuk rozsdaszínű. Ivar szerint külön-

böző színezetűek. Fiókáik színezete pettyezetett s hasonlít a kövirigó, nemkülönb a vörösbegy fiókáinak tollazatához. Lyukakban fészkelnek, tojásaik egyszínű zöldeskékek.

A HÁZI ROZSDAFARKÚ.

Ruticilla titys (L.) 1758.*

[*Motacilla titys* L. — *Sylvia tithys* SCOP. — *Motacilla atrata* GM. — *Ruticilla ochruros* BOGD. — *Luscinia tithys* SUND. — *Lusciola tithys* KEYS. & BLAS. — *Eri-thacus tithys* DEGL. — *Ruticilla tithys* NEWT.]

Népies nevei: vörösfarkú; füstfarkú; vörös farczinkó (Vasm.).

Jegyei: fülemile nagyságú; a 2-ik evező körülbelül oly hosszú, mint a 7-ik, a 3—4—5—6-ik evező a szárny leghosszabb tolla; alsó szárnyfedői feketék és fehéresszürkék.

Leírása. *Öreg hím:* főszíne sötét hamuszürke vagy palaszürke; a homlok, áll, pofák, torok, nyak előrésze, begy a mellre terjedőleg fekete; a mell alsó felén szürkésfehér tollszegélyekkel; a has fehéresszürke; az alsó farkfedők rozsdás árnyalatúak; a szárny feketésszürke; a hátulsó evezők széles, fehér külső szegése hosszúkás foltot rajzol a szárnyra; a farsik, felső farkfedők élénk rozsdavörösek, úgy a fark is, kivéve feketésbarna középső tollakat. *Fiatalabb hímek* szárnyfoltja még alig fehér s a vénüléssel válik kirivóbbá; torkuk, begyök nem tiszta fekete, hanem sürke, de már a feketeség mindinkább előtörő nyomaival, mely szín később tisztára elnyomja a szürkét. Néha egyes példányok már az első őszszel ilyenek (*paradoxus* BRHM.); javarészők azonban olyan, mint a tojó s ily színű tollazatban a következő évben költenek is. Így azután találunk párokat, melyek hímje és tojója egyforma. Ez utóbbi, egészen sürke hímeket sokan *Ruticilla titys cairei* DEGL. & GERB. 1849. [Rut. montana BRHM. — Rut. inornata MAD.] néven külön fajtának tartják s azt állítják, hogy főleg hegyvidéken (nálunk a Kárpátokban) él. Utóbbi bebizonyíthatólag nem áll, mert a síkon is előfordul, hogy sürke, tojóhoz hasonló hímek költöttek.** A tojó farka, alsó és felső farkfedői, farsikja rozsdás, mint a hím-nél, egyébként egészen barnásszürke, a has táján valamivel világosabb. A fiatalok a fészket következő tollazatban hagyják el: alapszínök hasonlít

* LINNÉ *titys*-t irt, de hibásan, mert e név *titis*-ből származik, a mi görögül körülbelül kis madarat jelent.

** Újabban sokan a «külön fajta» kérdést elejtették, mások azonban egyelőre még nem nyugodtak bele a döntésbe.

a tojó színezetéhez, alul rozsdás árnyalatúak s egészben szürkésbarnán pettyegetettek, különösen a fejen erősebben s alul világosabban, mint felül.

Mértéke: *H.* 14·5—15·2; *Sz.* 8·4—8·9; *F.* 6—6·5; *L.* 2·2—2·4; *Cs.* 1·1—1·3 cm.

Inkább Közép- és Dél-Európában él, észak felé Skandinávia déli részeinél nem terjed magasabbra. Kelet felé a 70° k. hossz.-on túl alig fordul elő. Angliában csak telente jelenik meg. Nálunk sziklás helyeken, a hegységben és síkban egyaránt előfordul. Sziklafalakat, várromokat s a városokban régi magas épületeket, tornyokat, téglavetőket választ tartózkodására. Itt mindig a legmagasabb pontokon — kéményeken, háztetők élén, tornyok kiszögellő párkányán — hallatja a hím egyszerű hangiesélését, melynek bevezetője sajátos rekedtes, bizsergő hangokból áll, mintha a madár nem tudná kiszorítani torkán azt, a mit mondani akar, erre azonban hirtelen élénk *phü tyü tyi tyi tyi* vagy *hjü-é-hicsicsicsi* következik, a mit vígan, hangosan, emelkedve, s szótagról-szótagra gyorsabban ejt, mintegy örülve, hogy mégis eltudja fütyülni strófáját. Hivogatója *fít-fít-fít-dedede*.

Az országos közlépnap szerint: *márczius 21-én* érkezik vissza hozzánk. Megfigyeléseim szerint a vén hímek előbb érkeznek s később a tojók a fiatalabb hímekkel. Még április első hetében is tart vonulásuk s egy ízben Fehéregyházánál (Sopronm., a Fertőnél) a templom mögött fekvő hegyeken vörösbegyek és füzikék társaságában valami 20 db. költözködőt láttam. Néha egyes vén hímek át is telelnek, így Kőszegen 1886 december 4-én, 1887 január 7-én láttam egyet, mely a legnagyobb havazásban a vörös som bogyóit szedegette. Azontúl is több ízben akadt ilyen «itt rekedt», mely az enyhébb, napos órákban énekelgetett is. Velenczén 1887 november 23-án szintén találkoztam egy vén hímekkel, mely az üvegház körül bogarászott. Általában azonban októberben javarészők elhagyja vidékeinket.

Fészket április második felében sziklahasadékokba, fali lyukakba, padlások zugaiba, épületpárkányok közeibe, tehát többnyire magasán rakja. Építésre száraz gyökereket, szálakat, szőröket, mohát, tollakat használ föl. Néhányszor elhagyott fecskéfészkekben is láttam költeni. 5—6 fehér tojást tojik; néha azonba kissé zöldesbe játszó, sőt vörösesbarna finom pontozás nyomait mutató fészkaljak is kerülnek.

Tojásmérték: *H.* 18—20·3; *Sz.* 14—15 mm.

13 napig kotol. Juniusban költ másodszer. E madár családi élete igen vonzó, minthogy maga is kedves jelenség. Hiszen félig-meddig házi barátunk, mely nap-nap után ott csicsereg a kéményen, minek füstjéhez

az ő sötét, szürke, kormos tollazata annyira illik. Korán, pitymallatkor kezd már énekét, kitart az elfoglalt helyen, csak farkát billegeti néha. Az énekszünetek között holmi rovarkát fog, utána vetvén magát, mint valami légykapó vagy leszáll a földre, felesípi a prédát és sietve foglalja el kilátásos magasabb ülőhelyét. Szerelme leküzdhetetlen meleg érzelmeit néha úgy nyilvánítja párjának, hogy szárnyait kiterpesztve meglapul előtte. Az ugrádozásban, futkosásban csak oly ügyes, mint a levegőben, mert gyors repülő s hirtelen kanyarodásokhoz, surranásokhoz — ha nem nagy távolságokról van szó — kitünően ért. Messzebbre inkább kigyódzva, szökkenésszerűen száll.

Tápláléka rovarokból, légyfélékből, apró pillékből, álczákból, pókokból, hernyókból, kukaczkökből, férgekből s szükség esetén bogyókból áll; tehát megérdemli pártfogásunkat.

A KERTI ROZSDAFARKU.

Ruticilla phoenicurus (L.) 1758.

XXXII. tábla.

[*Motacilla phoenicurus* L. — *Sylvia phoenicurus* LATH. — *Ficedula phoenicurus* BOIE. — *Ruticilla sylvestris*, *arborea*, *hortensis* BRHM. — *Luscinia phoenicurus* SUND. — *Lusciola phoenicurus* KEYS. & BLAS. — *Rut. phoenicura* BP. — *Erithacus phoenicurus* DEGL.]

Népies nevei: l. előbbi fajnál, melytől nem különböztetik meg.

Jegyei: kisebb mint előbbi; 2-ik evezője leginkább a 6-ikkal egyezik, többnyire valamivel hosszabb, a 3—4—5 a szárny leghosszabb tolla; szárnyfedői rozsdásak.

Leírása. *Öreg hím:* homloka és szemöldöke fehér; felül hamuszürke, a szárnyon nincs fehér folt s az evezők feketésbarnák, barnás szegélylyel; álla, pofái és toroka fekete (*téli tollazatban* a torok fekete tollai szürkésen szegélyezettek); begye, melle és az alsó test oldalai, úgy farsíkja, farka, farkfedői, — a középső barna tollakat kivéve — élénk rozsdavörösek; hasa, alsó farkfedői halavány rozsdásfehéresek; csőre és lábai feketék; szemei sötétbarnák. A *tojó* toroka és melle elmosódott szennyes rozsdásfehér; hasa szürkésfehér; felül barnásszürke. A *fiatalok* szárnya és farka olyan, mint az öregeké; felső részeik barnásszürke alapon feketésen harántsavosak és sárgászöldfehéren pettyezett, torkuk és nyakuk eleje rozsdásba hajló sárgásfehér, feketén foltozott; hasuk szeny-

nyesfehéres, feketésbarnán foltozott, a hasoldalak rozsdásba hajlók. *Igen vén tojók* majdnem oly színezetűek, mint a himek.

Mértéke: *H.* 13·4—13·9; *Sz.* 7·5—8; *F.* 5·3—6; *L.* 2·1—2·3; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Közép- és Dél-Európában közönséges, de majdnem a Sarkkörig felterjed, tehát északabba, mint az előbbi. Ázsia szomszédos részeiben a Jeniszei folyamig találták. Görögországban, Kis-Ázsiában, Kaukaszban egy hozzá közel álló faj vagy fajta helyettesíti (*Rut. mesoleuca*), melynek szárnyán fehér folt látszik.

E nálunk gyakori, s kertekben, gyümölcsösökben, előhegyekben, ligetekben — a hol odvas fákat, szőlőházikókat talál — mindenütt számos madár, az országos középnap szerint: *április 6—7-én* érkezik meg telelő helyeiről: Afrikából, Palesztinából. A himek pár nappal mindig megelőzik a tojókat. Szokásaiban, mozdulataiban az előbbi fajtól alig különbözik, legföljebb, hogy fákon szivesebben s legtöbbet tartózkodik, noha épületeken is látjuk néha; de inkább alacsonyán, mint a magasban. Éneke változatosabb, szép, tisztán csengő strófa; többször más madárhangokat is utánoz. Hívogatója *hüid-dödödö; hüid, hüid-tök tök tök, fűjt-tk-tk-tk, tk-tk*.

Április végén, május első felében költ. Fészket fali lyukakba, faodvakba, kisebb kerti hajlékok, szőlőházikok padlására, tetőzet réseibe nem valami szilárdan rakja, belseje azonban sima, csinos. Száraz levelek, moha, gyökerecskék, növényyszálak, tollak, szőrök, gyapju szokott a fészek anyaga lenni, melylyel a kiválasztott üreget melegen kitölti. 5—6 tojásból álló fészekalj a rendes, ritkán akad hét tojásból álló is. Tojásai zöldeskék s 13 nap alatt fakadnak meg. (XL. tábla).

Tojásmérték: *H.* 17·5—19·5; *Sz.* 13·5—14·6 mm.

A kirepült fiókákat perezig se hagyják el s folyton aggodalmasan kíséretik, etetik, féltésöket szüntelen hangzó ketyegetésekkel és messze hallatszó *hüid*-del árulván el. Egy-egy kireptetett fészekalj az egész vidéket megelékníti, mert a különben is mozgékony, ügyes, szép madarak nyugtalansága ekkor annyira felcsigázódik, hogy mindent elfelejtenek az aprósággal szemben. Juniusban költenek másodszer s szeptemberben távoznak tőlünk.*

Élélme rovarokból, légyfélékből, bogarokból, hernyókból, álczákból,

* Az a mít dr. MADARÁSZ a Zeitschr. f. d. ges. Orn. 1884. 119. lapon ír róla, hogy márczius elején jön s októberben megy el, sőt át is telel, nem erre a fajra, hanem a *házi rozsdafarkúra* tartozik.

rovarpetékből s ősszel melleleg bogyókból áll. Hasznos, kertjeinket diszító, kedves dalu madár létére számot tarthat barátságunkra. Szívesen fészkel a költő ládikákban (L. I. köt. 54. kép), főleg ha nyílásuk meg lehetős nagy; könnyen megtelepíthetjük tehát házunk táján.

159. NEM:

VÖRÖSBEGY.

Erithacus Cuv. 1800.

Alakjukra a rigókhöz hasonlítanak, csakhogy sokkal kisebbek, fülemile nagyságúak. Az ivarok színezete alig különbözik, a fiatalok azonban szintoly pettyezetettek mint a rigók és rozsdarfarkúak. Életmódjuk a fülemiléhez s némileg szintén a rigókra is emlékeztet. Fészköket szabadon, bokrokba s nem odvakba rakják, tojásaik nem zöldesek, s nem is egyszínűek.

A VÖRÖSBEGY.

Erithacus rubecula (L.) 1758.

XXXVII. tábla.

[*Motacilla rubecula* L. — *Sylvia rubecula* Scop. — *Dandalus rubecula* Boie. — *Rubecula pinetorum*, *septentrionalis* Brhm. — *Rub. rufigularis* Landb. — *Rub. familiaris* Blyth. — *Lusciola rubecula* Keys. & Blas. — *Luscinia rubecula* Sundv.]

Népies nevei: csipkemedár (Földi J.).

Jegyei: egész felső teste szürkés olajbarna; a nagy szárnyfedők hegye rozsdásbarna; homlok, pofák, torok, begy, mell rozsdás narancs-sárgák, oldalt hamvasszürkén szegve; hasa fehér, oldalt szürkésbarna árnyalattal; a szárny és fark sötétebb mint a hát, utóbbi egyszínű; csőre sötétbarna, az alsó káva töve világosabb; lábai barnák; nagy szemei feketésbarnák. A *tojó* lábai valamivel világosabbak s nagy szárnyfedőinek hegyén a világosabb foltoeskák némi szárnycsíokban folynak össze. A *fiatalok* felül olajbarnás alapszinen agyagsárgán, torkukon és begyükön pedig sárgásbarna alapszinen olajbarnásan pettyezettek; *tavaszzal* a *tojó*hoz hasonlítanak.

Mértéke: *H.* 14—15; *Sz.* 6·8—7·3; *F.* 5·4—5·9; *L.* 2·4—2·6; *Cs.* 1·15—1·3 cm.

Egész Európában költ. A Sarkkörön túl azonban csak esetlegesen kerül. Kelet felé az Ural hegységen, Kaspi-tengeren túl nem fordul elő. Spanyolországban ritka s délen, úgy keleten általában nem oly közönséges, mint nyugaton. Perzsiában az *Erith. rub. hyrcanus* BLANF. helyettesíti, melynek esőre hosszabb s színezete rozsdásabb (a mell, begy rozsdás narancssárga színezete kiterjedtebb). Még más fajtákat is különböztetnek meg; így például a hegységben előforduló nagyobb, erősebb termetűeket (*Erith. rub. major* PRAZ.). Sűrű, tüskés helyeket, melyek egyes fákkal váltakoznak, bozótos, nedves alju erdőket, vágásokat — melyben magfák vannak — leginkább kedvel s a hol ilyen viszonyokat talál, hazánkban is — a síkban vagy hegységben — mindenütt közönséges fészkelő. Költözködés közben azonban éppen nem válogatós, mert kertekben, házak táján minden valamire való bokorban, mezőkön, utak mentén tenyésző bozótokban, vadrózsákon, galagonyákon s kivált vágásokban láthatjuk. Egyes napokon csak úgy hemzseg tőlük az erdő; minden cserjén halljuk hivatató *czekerekikkik* vagy *czekerekkekek* hangjukat s megfigyelhetjük, hogy 4—5-en együtt tartva, bokorról bokorra szálldosva utaznak, habár igazában nagyobb távolságokat éjjel, repülve tesznek meg. Tavaszi megérkezésök az országos középnap szerint: *márczius 20—21-ére* esik, általában a szalonkákkal egyidejűleg vonulnak. Gyengébb teleket egyesek nálunk töltik.

Tavaszkodáskor hajnalban és esténként kiülnek valami bokor hegyére, fiatalabb fák tetejére vagy magasabb, kihajló ágára s kedves, füttyülő, csicsergő, trillaszerű részletekkel váltakozó énekökkel köszöntik az ébredő természetet. Valami bús és mégis reményt keltő alaphangulat jellemzi ezt az éneket, mely a rigó dalával együtt az első madárének a téli álmából felébredt erdőben. A kis énekes többnyire sokáig egy helyen, vagy legalább is egy bokron üldögélve dalolgat s előadása, daczára az egyszerű, folyton ismétlődő strófáknak, bizonyos tekintetben hymnusszerű, ünnepélyes komolyságú. Meghat, mert érezzük keresetlenségét, s azt a varázsát, hogy a mesterkéletlen hangok igazán szívből fakadnak. S ha a madár természetét, szokását is ismerjük, úgy azt is be kell vallanunk, hogy lényével összhangban állanak. Egyszerű, takaros, esinos, tiszta külseje nem csal s szeme, ez az okos, ragyogó kis csillag, nála igazán «a lélek tükre»: kiolvashatjuk belőle egész lényét, melyet kedélyesség, bizalmasság, vonzó kedvesség jellemez. Napközben idejét az árnyas, sötét helyeken tölti, a hová nagy ritkán téved csak napsugár. De azért nem komor, magában élő, rideg, mert a félrevonulás nála inkább szerénység. Ha virág volna, csak ibolya lehetne, mely szintén meghuzódik, nem keresi a

feltűnést, de ha reábukkanunk, becsét csak annál inkább méltányoljuk s elgyönyörködünk illatában. A vörösbecy is, mikor otthona környékén megzavarjuk s kiérezi, hogy irányában nem vagyunk ellenséges indulattal, elénk száll, farkát felvetve, szárnyait alácsüngesztve, odamutatja szép rozsdás és fehér mellényét, értelmes szemeivel kacsintgat maga köré s bókolgat: maga a napsugár az erdő homályában. Mondják róla ugyan, hogy rokonaival többször összetűz, veszekedő; no de ez alig vethet reá árnyékot, mert a féltékenység az igazi szerelem nyomában kel s csak boldog otthon táján fakad az az éberség, mely idegen betolakodókkal összekülömbözteti. Késő ősszel és télen az itt rekedtek és szükségét gyakorta szenvedők annyira bíznak az emberek jóságában, hogy betekintenek a pitvarhoz is, a sövényen lesnek valami enni való után, sőt az ablakra szállnak; ekkor azután a fásult szívet is könnyörületre indítja a madárka viselkedése.

Április közepén és végén költ. Tüskés, füves helyeken — közel a földszinéhez — korhadó tuskókra, gyökerek közé, hangás, gazos, mohás bozótokba rakják fészkeket, melynek burka száraz levelekből, zöld mohából, finom gyökérszálakból, csészéje pedig még finomabb gyökérszálakból, szőrökből készül. Néha egyes tollak, gypju is található az építő anyag közt. Jól elrejtett fészkek fölé mindig bizonyos védő tetőzet borul s ha a hely alkalmatlan volta nem nyújt ilyet, maguk építik azt. 4—6, ritkán 7 tojása sárgásfehér vagy kissé zöldesbe hajló fehér alapszinen, halvány rozsdássárgásan foltozott, elmosódva pettyezett; néha alig látszó, halvány ibolyásba hajló foltok is akadnak a többiek közt. (XL. tábla).

Tojásmérték: H. 18·2—20; Sz. 14—15 mm.

A kotlás körülbelül két hétig tart s három hét alatt a fiókák szárnyra szabadulnak, úgy hogy az öregek június elején másodszor is család-alapításhoz láthatnak.

Élete java idejét a föld szintjén, a bokrok aljaiban töltve, az itt élő csúszómászó rovarokat fogdossa s nem annyira repülőket kapkod. Herényókat, férgeket, kukaczókat, pókokat, nemkülönben a nedves csaliban rejtőzködő bábokat, apró csigákat, sőt gilisztákat is eszik, valamint ősszel különféle bogyókat. Az áttelelők is a papsapka, bodza, fagyal, vörössom stb. terméséből tengődnek. Ha azonban kisüt a nap s a csendes időben enged a fagy: megolvad az ő szomorúságuk s a zuzmarás mindenségen megtörő verőfényben hangicsálni kezdenek. Érzik, hogy nem reménytelen a sorsuk s beköszönt majd a kikelet, mikor a szerelem boldogsága el fogja felejtetni szenvedéseiket, sinylődésüket. Addig is hintünk neki eleséget, könnyítsünk terhén; tavasszal és nyáron majd

meghálálja gondoskodásunkat énekével, hasznos működésével. Könnyen hitelezhetünk neki, jó kamatokat fizet.

160. NEM:

KÉKBEGY.

Cyanecula Brhm. 1828.

Alakjukra a vörösbegyhez hasonlók; ivar szerint azonban különböző színűek s a hímeket gyönyörű kék begy jellemzi; a fark azonban mindkét ivarnál, tőfelén rozsdavörös, hegye sötétbarna. Életmódjuk is sokban emlékeztet a vörösbegyekre, csakhogy ők a nádszélekben, fűzfás mocsaras helyeken, tóságokon játszák azt a szerepet, a mit a vörösbegy az erdő aljzatban, bokrokban. Tojásaik halavány zöldeskékek. Kiváló énekesek, sőt hangutánzók.

A KÉKBEGY.

Cyanecula succica (L.) 1758.*

XXXVIII. tábla.

[*Sylvia cyanecula* MEY. & WOLF. — *Cyanecula leucocyana* BRHM. — *Erithacus cyanecula* SEEB. — *Cyanecula gibraltarensis* O. GAILL. — *Erith. cyanus* REHW. — *Erith. cyaneculus* (WOLF) FRIVALD.]

Nálunk élő fajtája a *déli kékbegy* — *Cyanecula succica cyanecula* (MEY. & WOLF) 1810.

Jegyei: körülbelül fülemile nagyságú; középső két farktolla egy színű sötétbarna, a többinek tőfele rozsdavörös, hegye feketésbarna; 3—4—5-ik evező a szárny leghosszabb tolla, a 2-ik a 6-ikkal leginkább egyezik; az öregek felül sötétes földszínű barnák, a homlok és a fejtető oldalai feketések; szemöldöksávolyuk rozsdásba hajló fehér; a has barnászürkésfehér, különösen az oldalakon, legfehérebb a középben. A *hím nyári tollazatban*: álla, torka, nyakeleje ragyogó lazurkék, mely rajzolatot a begyen egy fekete, egy keskeny fehér s végre egy széles rozsdavörös

* LINNÉ «*succica*» faji nevet — több ornithologussal megegyezően — én is a kékbegy alakjának egész körére értem és vonatkoztatom. A fajták nevéül pedig azokét használom, kik először különböztették tüzetesen.

$\frac{2}{3}$

KÉKBEGY

CYANECULA CYANECULA (WOLF)

ROZSDÁS CSALANCSÚCS

PRATINCOLA RUBETRA (L)

szalag szegélyezi, a kék folt közepén fehér folt; *őszszel*: a torok agyagsárgás vagy rozsdásfehér, oldalt feketésbarna összefolyó foltozással s a szem alatt kékesfehéresen szegett tollakkal; a begyen a kékes, fekete és rozsdás színezet meg van ugyan, de a tollak fehéres szegésűek; a *tojó* begyfoltja nem kék, hanem agyagsárgás alapszínű, oldalt és alul feketésbarna foltozással szegélyezve (igen vén példányoknál az alsó szegés kék foltozású); a *fiatalok* feketésbarna alapszínen rozsdásárgán pettyezettek, a torkuk fehéres. Csőr barnásfekete; lábak barnák; szemei sötétbarnák.

Mértéke: *H.* 13·4—13·8; *Sz.* 7·5—7·7; *F.* 5·8—6·2; *L.* 2·5—2·7; *Cs.* 1·2—1·4 cm.

Valamivel kisebb termetű s a torok kékségében rozsdavörös foltot viselő fajtája az *északi kékbegy* — *Cyanecula suecica caerulecula* (PALL.) L. 1811. — *Erithacus caeruleculus* (PALL.) FRIVALD. — *Lusciola suecica* KEYS. & BLAS.] — a magas északon a Sarkkör tájain, Skandináviától Észak-Oroszországon és Szibérián át Kamcsatkáig, a Tundrákban költ. Költözködéskor nálunk is megjelenik, de igen ritkán. A Velencei tónál 1890 szeptember 21-én löttem.

Ezen kívül megkülönböztetik némely ornithologusok az egészen kék-torkú, folt nélkül való példányokat (*wolffi* BRHM.) s azokat, melyeknél a fehér foltban még egy kisebb rozsdavörös foltocska is van (*dichrosterna* CAB., *orientalis* BRHM.). Ezeket az alakokat is löttem hazánkban, még pedig az előbbi 1889 május 28-án a Fertőnél, utóbbit 1888 április 16-án Dinnyésen (Velencei tó). Fajták-e ezek vagy csupán egyéni eltérések? hosszú volna itt fejtegetni. Láttam példányokat, melyeknek egészen kék torok foltjuk volt, csak a tollakat megemelve látszott a fehér középfoltocska, viszont a Fertőnél ejtett példánynál nyoma sem volt e fehérségnek. Az, hogy némely fehér csillagos példányok torka késő vénségökben teljesen megkékül, nem egészen elfogadható vélelem, mert éppen a fertői példány — s egyéb más országokban lővöttek is — kisebb termetű volt, mint a rendes fehér csillagosak (körülbelül akkorák, mint az északi, vörös csillagos kékbegy); s azonkívül a fertőinek torka tengerkék, farktollai pedig felerészben rozsdavörösek, fele részben feketebarnák voltak, ellenben a rendes fehércsillagúaknál a rozsdavörös szín a farktollak $\frac{2}{3}$ -át fogja el. A fehér csillagban vörös foltocskával bíró példányokat BREHM és CABANIS keleti fajtának tartják, egy cseh bűvár ellenben azt hiszi, hogy az az északi vöröscsillagú és a középeurópai fehércsillagú fajták kereszteződéséből származó korcs; lovag TSCHUSI végre annak a nézetének ad kifejezést, hogy ez utóbbi alak, mely nálunk ritka, az északi vöröscsillagos

fajtának átszínülési stádiuma. A kékbegyek torkának kéksége ugyanis csak márcziusban, mikor még nincsenek nálunk, telelő helyeiken — tehát délen — kapja meg tisztaságát és kiszínülését. Néha azonban megesik, hogy egyes elkésettek még ebben az átmeneti színezetben jönnek vissza Európába s vonulnak át nálunk. A Dinnyésen lőtt példány április 16-án került s Tromsőben — Norvégiában — löttem egy példányt (1891 július 2-án), melynek nagy *rozsdavörös csillaga* — habár keskenyen — *fehéren volt szegélyezve*. Ez némileg ellent látszik mondani Tschusi feltevésének, valószínű azonban, hogy ez közbülső alak, mely azt is bizonyíthatja, hogy az átmenet a vörös- és fehéresillagos között megvan s ezért nem különfajok azok, mint némely ornithologusok vélik, hanem egy törzsnek hajtásai, fajtái.

Mint már említettem, hazánkban csupán a fehéresillagos kékbegy költ s tóságaink szélső nádasait, bokros, füzes helyeit, mocsárterületeken levő csatornák mentét, csapások környékét, szóval vizes helyek szélső sűrűségeit lakja. Közöséges a Velencei tónál, Fertőnél, Balatonnál, a Mezőség tavain, a Csallóközben, az Al-Dunánál, Sárréten, Drávafoknál stb. Tavaszi megérkezésének országos középnapja: *április 4—5*. Nemesak, hogy legszebb madaraink közé tartozik, éneke is kiváló s némileg az énekes nádi poszáta (*Acr. palustris*) szólásához hasonlít, különösen abban, hogy ő is utánozza más madarak énekét. Mindig megkülönböztethető azonban e két, sokszor ugyanazon területen élő madárfaj éneke, mert az utóbbi folyékonyan, tisztábban énekel, ellenben a kékbegy strófái szaggatottabbak, gyakran sajátságos, halk, surrogó trillákat hallat, majd meg olyan változatokat, melyek úgy hangzanak, mintha két hangon egyszerre énekelne. Lágú, olvadó részleteket, csengő füttyökkel élénkít s a környezetében szóló madarak énekét ügyesen szövi a magáéba, s mintegy egyénisége szerint átdolgozva tolmácsolja. Azonkívül ének közben viselkedése is különbözik az énekes nádi poszátaétól. A kékbegy külső hatásra is számít; nem vonul mindig a sűrűség mélyébe, hanem felszáll valami nádcsóvára, nádkéve rakásra vagy a tópart «Öntéseire», sőt a táviró drótra is, szárnyait lecsüngesztí, szép rozsdavörös farkát legyező alakra terpesztí s minden hangját annyira átérzi, hogy mozdulatai, egész lénye visszacsugározzák ihletét. Énekelve felszáll a magasba s eleresztett szárnyával, szétterpesztett farkkal ereszkedik vissza a nádba.

Az előadása tehát teljes összehangzásban áll énekének értékével s kevés madarunk van, mely ebben versenyezhetne vele. Rendkívüli mozgékony, eleven, friss kedélyesség jellemzi. Majd a nád alján egérgyorsan futkos, hol meg felugrik valami nádszáhra, egyenes tartással

hegyeskedve, mutogatja magát, hogy a legközelebbi pillanatban odább surranjon. Sebesen, kisebb ívonalakban, néha mintegy a levegőben ugrálva repül. Igen szeret a nád szélére, alacsony gazos rétekre kiszállni, de ha felverjük, alacsonyan a föld fölött repülve, azonnal visszamenekszik — mintegy beledobva magát — a füzesbe vagy nádba. Itt azután már nehezen bírjuk újból megtalálni, mert bujkálva siet odább, jól elrejtőzködik s nem szívesen kap szárnyra. A tojók egyáltalán ritkán kerülnek szem elé, elvonultabban élnek. Egyéb nádi madarakat nem sokba vesz, de magaszőrűeket sem tűr meg otthona táján s a hím szemesen őrzi fészke táját. Fészket esomóba rakott nádkévék aljába, feltöltött gazos csatorna partokon, lápok szélén, buczkás nádtörmelékes helyeken, fűzfatuskók tövében, gyökerek között a földre vagy sűrű ágak, gazok, növények, nád szemetjére, közel a föld színéhez építi s néha már április végén vagy inkább május elején 5—6 halaványzöld tojást tojik, melyek néha szürkésbe, kékesbe hajlanak, többnyire egyszínűek, csak ritkán egyes barnás pettyezéssel is rajzoltak.

Tojásmérték: H. 17—20; Sz. 14—15 mm.

Juniusban a legtöbb pár másodszor is költ.

Különféle vizi rovarokat, bogarakat, álcákat, apró gilisztákat, kukacokat, pilléket eszik. Repülő rovarokat, legyeket, szunyogokat szintén gyakran elkap. Falánk, folytonosan jó étvágyú madárka s azért tartózkodási helyén a sok mindenféle emberileg haszontalan és kellemetlen állatok korlátozásában tevékeny osztályrésze van. Szépsége, éneke és ártatlansága révén bizvást meg nyerheti az ember barátságát.

161. NEM:

FÜLEMILE.

Luscinia Brhm. 1828.

A legtökéletesebb madarak. Alakjuk csak olyan arányos, mint a rigóké és az éneklők utóbbi nemeihez tartozó fajoké, énekek pedig a legkiválóbb. Színezetök egyszerű, szegényes, rajzolat nélkül való barnás, szürkésfehéres, rozsdás; fiókáik azonban pettyezettek. Az első evező elcsenevésdedett, a 2-ik hosszabb a 6-iknál. A földön vagy közel a föld színéhez rakják fészkeket s olajbarnás, egyszínű tojásokat raknak.

A KIS FÜLEMILE.

Luscinia luscinia (L.) 1758.

XXXVI. tábla.

[*Motacilla luscinia* L. — *Daulias luscinia* BOIE. — *Sylvia luscinia* SCOP. — *Luscinia peregrina*, OKEN BRHM. — *Philomela luscinia* SELBY. — *Luscinia vera* GRAY. — *Lusciola luscinia* KEYS. & BLAS. — *Erithacus luscinia* DEGL.]

Népies nevei: filemile.

Jegyei: körülbelül verébnagyságú; 1-ső (kicsiny) evezője valamivel hosszabb mint a nagy evezők fedő tollai, a 2-ik rövidebb a 4-iknél, a 3-ik a szárny leghosszabb tolla; felül rozsdásbarna; farka rozsdaszínű; alsó teste szennyesfehér, a begy és hasoldalak szürkés sárgásbarnásan árnyaltak; az evezők belső széle sötétbarna, külső széle rozsdásbarna; az alsó farkfedők rozsdás szennyesfehérek; csőre barna, az alsó káva töfele barnás hússzínű; lábai barnás hússzínűek; szemei barnák. A *tojót* alig lehet a hűntől megkülönböztetni. A *fiatulok* felül sötét szürkésbarnák s világos rozsdasárgán, alul sárgásbarnák, sötétbarnán pettyezettek.

Mértéke: *H.* 15·2—16·5; *Sz.* 8·1—8·7; *F.* 6·3—6·7; *L.* 2·5—2·6; *Cs.* 1·2—1·3 cm.

Mindazok a tulajdonságok, melyek révén a madár annyira közel férközött az ember érzelem világához s megnyerte a világ urának rokonszenvét, jobban mint bármicsoda más állat: a fülemilében vannak legharmonikusabban megtestesülve. Igazán királyi madár ő előkelő egyszerűségében, nemes tartásával, fürge, de mindig megkülönböztetett mozdulataival, könnyed sebes reptével s a mi a legfőbb: elragadó, utánozhatatlan dalával. A fülemile dala nemcsak mint madárének, de mint ökéletes zenci mű is páratlan; szymfonia, a minőt csupán egy BEETHOVEN költött.

Találón jellemzi madarunkat PETŐFI «A három madár» című költeményében:

«A második madár egy *csalogány*:
 Elrejtve él a lombok alkonyán,
 Nem látja más ottan s mást ő se lát,
 Kis fészke néki az egész világ,
 Ebben dalolgat s ha dalolni kezd,
 Elfojt az alkony mindennemű neszt,
 Hogy meg ne háborítsa énekét,
 Hogy gyönyörködjék a föld és az ég,

Gyönyörködjék e dalban, a minő
 Hozzánk csak legszebb álmainkban jó,
 A melynek minden hangja eltemet
 Egy bánatot és szül egy örömet,
 Mert mindenik hang egy szent szerelem —
 Ez a csalogány szíved, kedvesem!»

Emberemlékezet óta a lángzó indulatok, forró szerelem énekese, költője a fülemile s hogy csak az, arra minden nép egyhangú felfogása tanuság. Nemcsak PETŐFI, többi költőink is magasztalással telve írnak róla, az «édes ajkú» madárról, a melynek elbájoló dalában annyi tűz, epedés és vágy, harag és béke, féltés és bátorság, édes kedveskedés és nyugtalan türelmetlenség, szilaj öröm és bús panasz, szerénység és büszkeség, remény és a lemondás keserősége mesteri változatokban cseng felénk. Ő az első énekes a madarak nagy karában; a többi mind csak vele, mellette énekel, de egyik sem tud rajta túltenni, mert csattogása uralkodik az egész környéken, minden más hang fölött.

Jól mondja TOMPA:

«Lombok árnya rejti a kis fülmilét;
 Annyi bú dalában, mégis mennyi éd'!
 Izli, félti, vallja a szerelmet ő,
 Mindez énekéből olyan érthető.»

A pacsirta, rigó s a többiek megszólalása csak sejteti, a fülemile pedig ünnepli a tavaszt és a már megindult, felkavart érzelmeket, a megnyilatkozott életet tolmácsolja. A természet zenejének bevezetését amazok adják elő, neki a főrész marad. A tavaszt csak azért éneklie meg, mert szerelme ebbe az időszakba esik.

Ezért írja VÖRÖSMARTY:

«Midőn a napnak engedend a föld,
 És áthévül és léssen ifju zöld;
 Midőn előjön a kis csalogány
 S édes dalától fölzeng a magány.»

TOMPA reámutat legkedvesebb tartózkodási helyére:

«Hadd csattogjon a ligetnek
 Édes ajkú fülmiléje.»

s nem hagyhatja el jelzőjét, mert hiszen az annyira oda tartozik, a mint a huszárhoz a «lóra termettség», sőt beolvad a fogalomba s maga a

fülemile az édes, büvölő ének kifejezőjévé válik. Mindnyájan értjük, mikor a «nemzet csalogányáról» van szó s nem kell megmagyarázni, mit tesz az «fülemile ajkú», «igazi fülemile» stb.

Hogy mennyire hatalmaskodik e madáron a hang, a költészet, akkor értjük leginkább, mikor csendes éjjel, a szelid holdvilágnál is halljuk fáradhatatlan szavát. Szűnyokál a mindenség, a többi madár pihen, csak a homály és sötétség állatai repkednek, járnak zsákmány után: a fülemile azonban virraszt, mert hevesen lüktet kis szíve. A szerelem annyira elfogja, hogy egész valója dalban olvad fel s nem elég nagy, izzó szenvedélyének elmondására a nappal . . . énekel, énekel éjszakán, éjfélkor, a míg csak vigaszt nem talál. A kisebb szívűek — mert a fülemilék sem mind egyformák — azonban az álom idején hallgatnak.

Költőink is tudnak éjszakai énekléséről s tudják, hogy hajnalban és estefelé legesattogóbb, leginkább dalos kedvű. Pl. VÖRÖSMARTY:

«De feljő az ormokon a szelid hold
Csillag seregével az égbe mosolyg
— — — — —
Szép álmokat énekel a csalogány.»

Vagy a 17. század elején verselgető BENICZKY PÉTER:

«Fülemile ágon
Függ, csak kicsiny szálon,
Álom reá ne érjen ;
Addig szól s énekel,
Míg a tajték vérrel
Kicsi száján eredjen.»

Példázás ez nagy szenvedélyeire is.

Vagy a nép száján is élő dal:

«Szépen szól a fülemile kis madár
Éjjel-nappal hallom dadogását ;
Csak előben vigasztalom magamat,
De hátulról látom csalatásomat.»

Vagy TÓTH KÁLMÁN:

«Piros kis szád beszélése
A hajnalban, a hajnalban
Fülemile éneklése.»

Hogy az ő szerelméhez mocskok nem férhet, az is kicsillan népünk

felfogásából, mert madarunk a tiszta szerelem szymboluma. PETŐFI ezért mondhatja:

«S hejh! a *kakas hamis* madár,
Untalan más fészekre jár;
Pedig én kakas nem vagyok,
Hanem *fülemile* vagyok:
Egy a fészken, egy a párom,
Egyért élek a világon.»

S a népdalban is a fülemilével példázva fejezi ki a legény tiszta szerelmét;

«Oh! hogy fülemile
Madar nem lehetek,
Kis kertedben rózsám
Fészket nem verhetek.»

Szerelmi bánatában is a fülemile érzelmét vonatkoztatja a magáéra:

«Fülemile nem hiába kesereg,
Fáj a szívnek, ha megsalja, kit szeret.»

VÖRÖSMARTY hangutánzóan adja énekének bekezdőjét is:

«*Száj, száj, száj,*
Be szép rózsaszáj
Ez a leányszáj,
Fülemile danol benne . . . .»

Ugyancsak hangját festette SZIRMAY uram, már közel 100 év előtt, ebben a pentameterben:

«Gyűj, gyűji, gyűji csak, fűtyre tanitalak itt».

Dalával ki versenyezhetne, mikor még PETŐFI is kérdi:

«A természet pompás szinpadán
A primadonna a kis fülmile:
Ki volna, énekesnők! köztetek
Merész versenyre kelni ő vele?»

Csak a magyar legény felelhet erre így:

«Beh szépen énekle
Az a fülemile;
De az én Örzsikém
Szebben énekelne!»

Néha a fülemile mint a kesergő szerelem postása is szerepel népünk felfogásában, pl. ebben a népdalban:

«Odajött egy fülemile dalolni,
Hozott nekem körme között levelet
A' van benne, hogy a rózsám nem szeret.»

Valamint az emberiség is Európában fejlődött legmagasabb fokra — nem szükség az okokra utalni: miért? — úgy az énekesek énekese is szorosán vett értelemben földrészünk tipikus madara. Igaz, hogy az Ujvilág emberisége is hatalmasan, sőt rohamosabban, szintén felkapott a civilizáció kiváló magaslatára — de hát az is Európából eredt — s nekik is megvan a maguk «bűlbülje» (Mimus polyglottus), egy rigófaj, melynek szava, művészete azonban mégis csak olyan típusú, mint maguk az amerikaiak s nem homályosítja el a mi fülemiléinket. Habár, mint mondtam, madarunk Európa különössége, mégis nem mindenütt fordul elő, mert kivált a mérsékelt és déli részeken gyakori, sőt itt is inkább a nyugatiakon, mint a keletieken. Portugálban, Spanyol-, Francia-, Olasz-, Németországban, Ausztriában közönséges, felterjed Anglia déli felébe, Dániába. Itt azonban, úgy Németország északkeleti részeiben (Pomerania) már sok helyt a testvérfajjal, a nagy fülemilével keveredve él, sőt az utóbbi egészen uralkodik. Keletfelé általában a Visztula szabja meg előfordulásának határvonalát. Oroszországban azonban a déli területeken, szintűgy Palesztinában is előkerül. Afrika északi tartományaiban szintén költ. Nálunk minden alkalmas helyen gyakori, csak a Királyhágón túl ritkaság, mert ott a következő faj, a nagy fülemile a közönséges. Nem a szálas, vén, világos aljú erdőkben telepszik meg, nem is száraz helyeken, hanem ligetes, berkes, sűrű bokrozatokban bővelkedő, friss vizek közelébe eső területeken. Völgyek lankás oldalait, melyek folyóvíz partját határolják, angol kerteket, ligeteket legszívesebben választja otthonául; a hegységbe nem szokott nagyobb magasságra hatolni, inkább a középhegységben, síkságon él.

Megérkezésének országos középnapja: *április 18.* A hímek pár nappal a tojók előtt jönnek vissza s egyenként vagy pár tagból álló szakadozott társaságban, éjjel utaznak. A régi otthonhoz, a régi bokorhoz hűségesen megtérnek s bizonyos, hogy pl. kertünkben mindig azok a példányok vagy azok ivadékai fészkelnek, melyek ott látták meg a napvilágot. Ezt világosan bizonyítja énekek jellege, mely úgyszólván terület szerint változik; némely helyen pl. csak kitűnő énekeseket hallunk, máshol meg rosszabb éneklők vannak; igen, mert nemzedék nemzedéktől tanul. Legtüzesebben, fáradhatatlanul a párosodás szakában hangzik dalolásuk. A vetélytársak valóságos hangversenyeken mérik össze képességeiket, melyben a győzöt a családi boldogság jutalmazza. A levert fél

elvonul s a közelben keres magának párt, esetleg újra versenyre kél más vetélykedőkkel s most tán szerencsésebb; de ha még ekkor sem nyert meghallgatást s udvarlásaival megint csak felsült, meddő marad. Ez is a természeti kiválás törvénye szerint történik.

Éneklés közben rendszerint valamelyik bokor oldalágán, vagy közép-magas fácskán ül, de nem igen mutogatja magát, inkább elrejtve marad. Szárnyait, farkát könnyedén lecsüggeszti, csak fejét emeli kissé föl s kidagasztott torokkal művészkedik. Egész teste megremeg, de nem fárad el az aránytalanul nagy, minden izében mesteri erőmegfeszítésben; azért, mert igazi művész. Hogy dalát a német irodalom szavakba foglalta s egész versengés támadt az ornithologusok közt: ki tudná jobban kifejezni? csak érintem. Én nem kísértem meg utánozni; emberi nyelven és hangszeren nem lehet azt visszaadni. Különben is ki ne ismerné csattogását?! Ha gyanupörrel él, s nem tartja környezetét egész biztosnak, hirtelen elhallgat, lerepül a sűrűbe s *fíd-korr*, *fi-korrr* szólást hallat. A földön ügyesen futkos, ugrál s idejének legnagyobb részét a levelek közt keresgélve s általában a bokrok alacsony szintjén tölti el. A hol tudja, hogy szívesen látják: nem igen félénk, noha nem is valami bizalmas; a hol azonban nem éppen jóindulat fogadja: ott vigyázó és óvatosan kerüli a nyíltabb helyeket. Gyorsan, surranva repül, de nem nagy távolságokra s fészke táját, melyhez egész odaadással ragaszkodik, alig hagyja el, legföljebb egyik bokorrészlettől a másikig száll. Idegen fülemilét sem tűr otthona körül, hanem mindenkor elűzi onnét; hiszen a ki úgy szeret, mint ő, annál a féltékenység majdnem természetes.

A párok viszonya tiszta, mintája lehet a hűséges együttélésnek. Fészkeket a földön vagy közel a földszinéhez, sűrű aljzatban, sötét helyen, bokrok, élő sövény, kerítés, fiatal ághajtások tövébe, különösen oly helyeken rakják, hol a talajon száraz csalt, régi levelek feküsznek. A fészek burkát is a régi, fonyadt levelek, ellenben mély, sima csészéjét száraz fűszálak, növény szárak, gyökerecskék, esetleg szörök is jellemzik. Májusban 4—5, ritkán 6 tojást tojik, melyek alapszíne olajbarna vagy olajzöld. Előbbi változat rendszeren egyszínű, az utóbbi pedig olajbarnásan és szürkésbarnásan felhőzött, úgy azonban, hogy a foltozás az alapszínbe mintegy beolvad s a tojások egyszínűnek látszanak. (XL. tábla).

Tojásmérték: H. 20·8—22; Sz. 15·7—16·8 mm.

A kotlás 14 napig tart s ugyanannyi idő alatt a fiókák megerősödnek, majd kirepülnek s úgy, mint a fiatal rigók, egy ideig a földön futkosva, a bozótok rejtekében bujkálva várják ételthordó szülőiket. Színezetök sok mindenféle lappangó ellenség ellen megvédi őket mert szem

legyen ám, mely a korhadó levelek vagy növény szárak közt meglapuló fülemilét meglátja. Különösen ha felülről vagy hátulról nézzük, alig vagyunk képesek őt a talajon észrevenni; oldalvást azonban könnyebben feltűnik s fényes, feketés szeme lesz árulójává. A legtöbb pár évenként csak egyszer költ, de ha fészkelésében zavartatás érte, tojásai elpusztultak, akkor újból neki fog a családalapításnak.

Juliusban már nem hallunk fülemileszót; csendes, hangtalan lesz a táj, a hol nem régen még mindenfelől hangzott csattogásuk. Vedlenek, visszavonultan cserélnek a kopott köntös helyébe újat, hogy friss tollatban indulhassanak a nagy útra.

Élelme apró rovarokból, hangyákból, pókokból s különösen álezák-ból, bábokból, kukaczkokból férgekből áll, vagyis azokból az alsóbbrendű állatokból, miket főleg a földön szedegethet össze. Később azután a bogyókat is kóstolgatja s a bodzabogyót csemege gyanánt falatozza.

De mikor a bogyókra kap, akkor már mozgolódik, útra készül. Ősz felé jár az idő; régen hallottuk utolsó énekét, szinte elfelejtjük, hogy még nálunk időzik. Szeptember első felében végleg elbúcsúznak tőlünk, miután már augusztus végén kezdték az útrakelést. Ha gazdaságunknak csupán csak kárt tenne és érezhetőleg megrövidítene, még akkor is oltalmazni kellene őt; hiszen csak bér volna az gyönyörű énekéért. Így azonban, mikor ingyen jutunk hozzá, sőt bizonyos tekintetben a rovarok korlátozásával még hasznot is szerez, nemesak azt érdemli, hogy ne bántsuk, hanem egyenesen hogy áldozzunk reá s igyekezzünk őt megtartani, a hol előfordul, alkalmas helyek nyújtásával pedig minél szélesebben elterjeszteni.

Mi volna a liget fülemile nélkül, mik volnának kies völgyeink az ő szava nélkül? Ősszel, mikor «nem csattog a cserje vad bogán», érezzük a némaságot s akkor önkénytelen minden jobban érző emberszív ugyanúgy vágyódik utána, mint VÖRÖSMARTY:

«Elhervad a virág, fák koszorúi lehulltak,
Sárga levélkéken nyargal az őszi vihar.
A csalogány hallgat. Hol erő, mely visszaidézné
Lengő bokrait és mennyei hangulatát?!»

A NAGY FÜLEMILE.

Luscinia philomela (BECHST.) 1795.

[*Motacilla philomela* BECHST. — *Mot. aëdon* PALL. — *Sylvia philomela* BECHST. — *Philomela major* BP. — *Lusciola philomela* KEYS. & BLAS. — *Erithacus philomela* DEGL. — *Daulias philomela* DRESS.]

Népies nevei: magyar fülemile; ligeti fülemile; lengyel fülemile; fekete fülemile; barna fülemile.

Jegyei: jóval nagyobb előbbinél, a kettő között az arány körülbelül olyan, mint a házi és erdei veréb közt; felül színezete sötét olajbarna s nem rozsdás, még farka sem, legfőljebb a farktollak és evezők széle; alul barnásszürke; a has közepe és a torok fehéres, a begyen barnás szürke felhözés; alsó farkfedői rozsdás szennyes fehérek, némi szürkés foltozással (néha a nélkül); leginkább megkülönbözteti a kis fülemilétől sötétebb, kevésbé rozsdás színezetén és nagyságán kívül, szárnyalkata, mert 1-ső (kicsiny) evezője jóval rövidebb, mint a nagy evezők fedőtolla s 2-ik evezője hosszabb a 4-iknél.*

Mértéke: *H.* 15·3—16·8; *Sz.* 8·6—9; *F.* 6·3—7; *L.* 2·6—2·8; *Cs.* 1·2—1·35 cm.

A nagy fülemile inkább keleti madár s Lengyelországban, Közép-Oroszországban, Kaukázusban, Perzsia északi felében, Turkesztánban fordul elő. Európában legészakibb tanyái Dánia egyes területein (Seeland, Bornholm), Dél-Svédhonban, Szent-Pétervár vidékén, Németország északkeleti részein vannak; keletfelé azután Szibériába terjed. Leginkább folyók, folyamok ligeteiben s általában vizek környékén, fűzesekben, egeresekben s nedves, buján tenyésző bokrok közt szeret tartózkodni. Nálunk a Királyhágón túl igen közönséges, ellenben a Királyhágón innen a kis fülemile az uralkodó faj. Leggyakoribb még a Duna-ligetekben. Mint az előbbi, úgy ő is, nemcsak színezetét termetét, hanem még énekét tekintve is változékony**; általában a kettő igen közel álló faj,

* Vannak azonban példányok, melyek bizonyos átmenetet mutatnak a kis fülemile s a tipikus nagy fülemile közt. Ilyen a BREHM-féle *hybrida*. A magyar példányok közt is találtam *L. philomela*-kat, melyek termetre a *L. luscinia*-tól nem különböznek s 2-ik evezőjük = a 4-ikkel egyenlő, sőt valamivel rövidebb.

** E szerint különböztették meg a magyar fajtát (*Luscinia philomela eximia* BRHM.) és az ennél nagyobb lengyel fajtát (*Lusc. phil. major* BRHM.) s még másokat, melyeket hol a rendes fülemiléhez, hol a nagy fülemiléhez vonnak. (*L. hafizi* SEV.; *L. böhmi* RCHW., előbbi Perzsiában, utóbbi Afrikában él.)

ha nem egyetlen faj két fajtája, mint azt már a mult században is néhány előkelő természetbuvár gondolta. Életmódjuk is hasonlított, úgy fészkek és tojásaik is.

Tojásmérték: *H.* 21—22·2; *Sz.* 15·6—17 mm.

Éneküket összehasonlítva, azt mondhatnám, a kis fülemile dala úgy áll a nagy fülemilééhez, mint a női hang a férfihanghoz. Nem kevésbé szépen dalol mint amaz; csakhogy mélyebben, erőteljesebben s bizonyos rigószerű, rövidebb, komoly rhythmusban, csattogóbban, nem oly édesen, érzélgősen, inkább érczesen. Strófáját nem kezdi úgy, mint a kis fülemile az ismert *fhű-fhí-fhí-fhí-fhí* stb. egytagú, emelkedő bevezetéssel, hanem kéttagúan, mint pl. *avid-avid-avid* vagy *fi-lip, fi-lip, u-gyitt, u-gyitt* stb.

Tápláléka is körülbelül az előbbiével megegyezik, s így jelentősége is.

Amaz az énekesek királynéja, ő a királya.

PETŐFI egyik versében a bokrot «szentegyházhoz» hasonlítja, melyben a fülemile a pap s fészke az oltár. Nem tudom, a kis vagy a nagy fülemilét értette-e ő? Ez utóvégre is mindegy.

De a mit nagy költőnk mondott a fülemile érdekében, azt én is ismétlem nemcsak az ő, hanem minden más hasznos énekes madár érdekében:

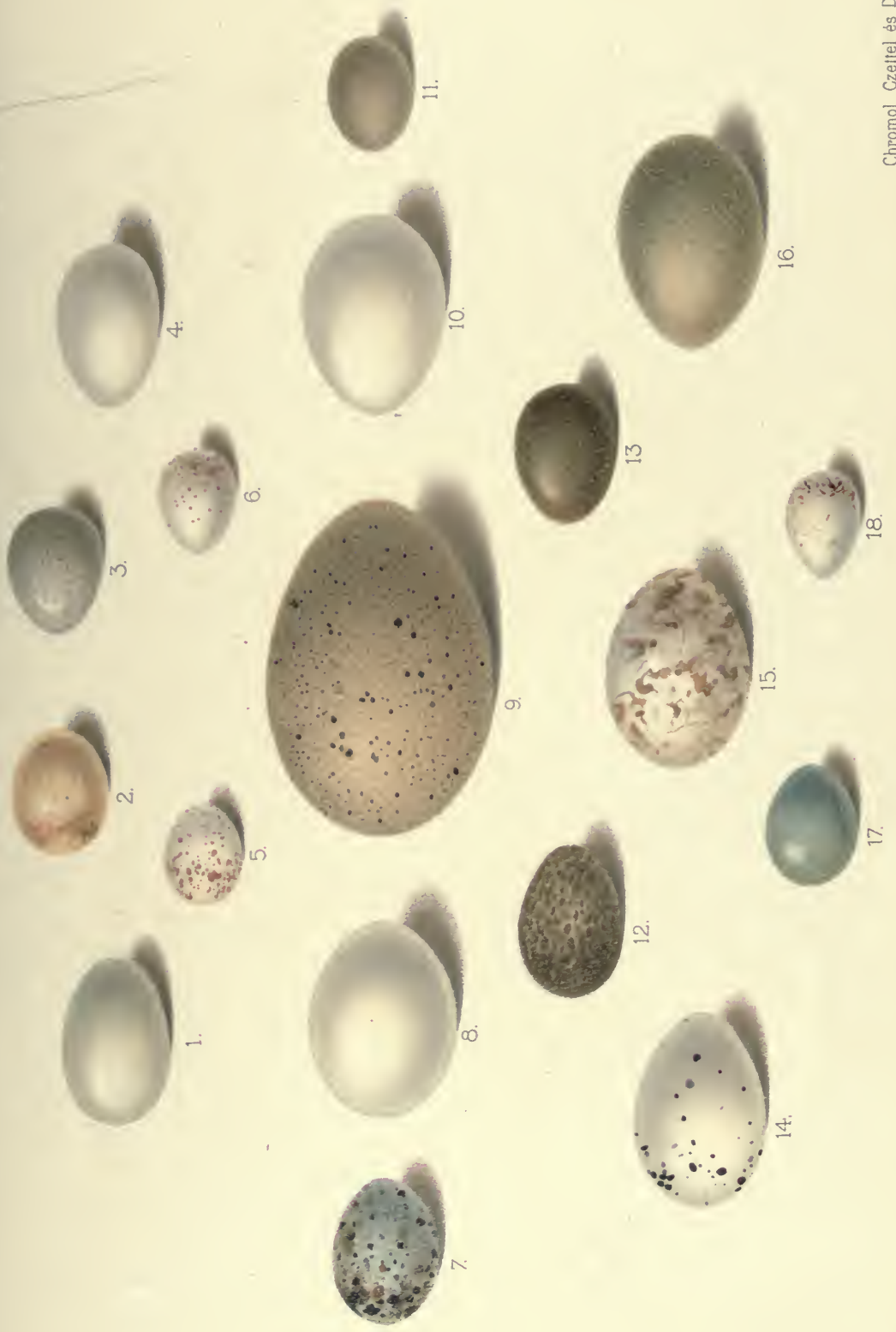
«Hadd dicsérje, *ne bántsá*, éneklésével az Istent,
A természetet, a szent közös édes anyát.»

PÓTLÁSOK ÉS MEGJEGYZÉSEK.

Könyvem nyomtatása, a színes táblák sokszorítása huzamosabb időt vett igénybe s így az ezen időszak alatt honi madárfaunánkra tartozó újabb kutatások eredményeit a szövegben már figyelembe nem vehettem, azért e helyen kívánok róluk röviden megemlékezni.

I-ső könyvhez.

A «Forrás munkák» sorából kimaradt s a 182-ik oldalon a megfelelő helyen beiktatandó:

- DUBOIS, A. Faune illustrée Vertébrés de la Belgique. (Oiseaux). — Bruxelles, 1876—1893. 4°. IV. vol.
— Histoire populaire des animaux utiles de la Belgique. — U. o. 1889.
— Les Animaux nuisibles de la Belgique (Vertébrés). — U. o. 1893.
— Tableau synoptique des oiseaux insectivores. — U. o.

II-ik könyvhez.

DOLMÁNYOS HOJSZA.

Procellaria haesitata (KÜHL.) 34. l.

A Gömör megyében 1870-ben Dolinkán lövött példányt először 1884-ben határozták meg, idézett néven. (The Ibis. 1884. 202. l.) Legújabbán — tehát 29 év után — SHARPE, a British Museum világhírű őre, újból megvizsgálván e madarat, azt mondja, hogy inkább *Oestrelata incerta* (SCHLEG.) [Bull. Brit. Orn. Club LIX. Januáriusi füzet 1899], mely a londoni muzeumban három példányban van meg s hazája az Atlanti-oczeán déli része, a Jóreménység foka táján lévő tengerek. Az is bebizonyult, hogy a gömői példány valószínűleg bőrből készült s nem hazánk területén lövetett. Ezt különben a madár tartózkodási helye — 32° d. szél. — is méltán valószínűvé teszi. Könyvem szerzésekor nevezett madarat nem találtam a Nemzeti Muzeumban, — akkortájt küldte fel dr. MADARÁSZ

Londonba — s így nem vehetvén szemügyre, én is *Procellaria haesitata* néven soroltam föl, mint a melyen BREHM: Thierleben-jében, FRIVALDSZKY: «Aves Hungariæ» című művében, dr. MADARÁSZNAK a II-ik nemzetközi ornithol. kongresszus alkalmával rendezett madárkiállításra vonatkozó «Magyarázó»-jában, valamint SHARPE 1897-ben megjelent «A Hand-Book to the Birds of Great-Britain» című művében is szerepel.

KENTI CSÉR.

Sterna cantiaca GM. 1788.

[*Sterna striata* L. S. GM. — *Sterna canescens* MEY. & WOLF. — *Thalasseus cantiacus* BOIE. — *Sterna columbina* SCHRANCK. — *Aetochelidon cantiaca* KAUP.]

Ez a faj könyvem nyomtatása idejében került elő magyar területen, azért az 56-ik lapon leírt Lócsér (*Sterna caspia*) után beiktatandó.

Jegyei: csókanagyságú, csakhogy karesubb, könnyebb termetű, hosszabb szárnyú; az *öreg*ek lába és 4·5 cm.-nél hosszabb csőre fekete, utóbbinak hegye sárga. *Nyáron* az *öreg*ek főszíne fehér, csak a fejtetőt elfogó s a tarkón túl érő — itt hegyes rajzolatban végződő — folt fekete; a hát és szárny halavány ezüstszürke; a szárny alja fehér; az evezők külső széle világos hamvasszürke, belső széle fehér, a fehér evezőszárak belső részen sötétszürke — a tollak hosszában futó — rajzolat; *téli tollazatban* a fej fehér, a szem előtt fekete folt, a fejbűb és tarkó feketén hosszantfoltos, kivált utóbbi sűrűbben. A *fiatalok* feje feketésen és szennyesfehéren pikkelyesen rajzolt, háta fehér, minden toll sárgásbarnán szegett és feketésbarnán foltos, sötét cikázottan rajzolt, farka fehér és fekete haránt foltokkal és sávokkal tarkított; a csőr szaruszínű, az alsó káva töve sárgás. Az *öreg*ek szeme sötétbarna, a *fiataloké* világosabb.

Mértéke: H. 39·5—42; Sz. 29—32; F. 12—17·5; L. 2·4—2·6; CS. 5·3—5·7 cm. (Külf. péld.)

Előfordul az Atlanti- és Északi-tengerek partjain az Orkney-szigetek-től délre, azután a Fekete- és Kaspi-tengernél. Télen a Vörös tengernél, Perzsa-öbölben, sőt a Dél-Afrikát határoló tengereken is találták. Amerika keleti részeiben New-Englandtól Brit-Honduraszig tartózkodik, de Floridánál északabbra nem költ. Az Északi tenger szigetségein mint fészkelő — különösen a Németországhoz tartozókon — újabb időben megfogyott. Krisztiansandtól Hamburgig terjedő tengeri utamon csak egy-két darabot láttam. Nálunk 1899 ápr. 17-én BARÇA a fiumei kikötő táján látott néhány darabot s közülök április 20-án három darabot lőtt is, melyekből kettő a

zágrábi muzeumba, egy pedig TSCHUSI VIKTOR lovag gyűjteményébe (Hallein) került. TSCHUSI lovag, a ki szives volt velem ez adatokat közölni, betekintés czéljából BARAČ levelét is mellékelte, mely szerint ez a madár évek óta nem mutatkozott a Quarneróban s most is csak pár napig időzött itt — még pedig határozottan magyar területen; erős DK-i széllel jelent meg, de már április 22-én ismét eltűnt.

DÉLI FEHÉRHÁTÚ FAKOPÁNC.

Dendrocopus leuconotus lilfordi SHARPE & DRESS. 1871.

A közönséges fehérhátú fakopánc (484. l.) déli fajtáját, melynek fehér háta feketén harántsávós, fejebúbja élénkebb piros, alsó teste sárgásan is árnyalt, a zágrábi muzeum Horvát-Szlavonország területéről két példányban szerezte meg. Előfordul az egész Balkán félszigeten.

VIZIRIGÓ.

Cinclus cinclus (L.) 694. l.

Felfogásom szerint LINNÉ (Syst. nat. 1758. X. kiad. 168. l.) *Sturnus cinclus* néven valószínűleg a sötéthasú északi fajtát írta le. Leírása azonban «pectore albo, corpore nigro» nem elég szabatos, azért azt hiszem, helyesebb a tőle eredő nevet faji névnek venni s vele a vizirigók egész alakkörét jelölni. Így azután az északi fajta a BREHM-től eredő «melanogaster» (1821) subspecifikus nevet kapja. BECHSTEIN, *Cinclus aquaticus* (Orn. Taschenb. 1802. 206. l.) néven ismertetett madara «schwärzlich, mit weisser Brust und Vorderhals» szintén határozatlan leírás, noha e nevet a középeurópai vizirigókra szokták használni, mely szinezetre az északi és déli fajta (*albicollis* VIEILL. 1816) között álló alak. Szerintem a rozsdáshasú vizirigókra az «*albicollis*» név alkalmazandó. Ha azonban a subtilis különbségeket mind figyelembe vesszük, ám megkülönböztethetjük az északi-, közép- és dél-európai stb. vizirigót, sőt még más fajtákat is. Hazánkban én egészen «rozsdáshasú» példányokat legalább annyit láttam, mint félig barna-, félig rozsdáshasúakat; ezek a «középeurópaiak» (reájuk az «*aquaticus*» név volt szokásban). Dr. REICHENOW azt hiszi (J. f. Orn. 1899. 418. l.), hogy az «*albicollis*» nem annyira déli, mint inkább nyugoti alak — Svájc, Nyugati-Alpok — a *Cinclus cinclus* pedig keleti — Keleti Alpok, Balkán —; nézetét én, éppen mivel a

rozsdáshasúak nálunk is gyakoriak — még Erdélyből is van lovag Tschusi gyűjteményében — nem oszthatom, hanem tüzetesebb vizsgálatok megejtéséig, az itt elmondottakhoz tartom magamat.

DALOS POSZÁTA.

Sylvia orphea TEMM. 711. l.

Ez a madár eddig csak a magyar tengerpart vidékéről volt ismeretes. 1899 július 23-án azonban *Bocsár* községből (Nagy-Becserek mellett) DÖRNER ISTVÁN küldött egy példányt LENDL A. dr. præparatoriumába, ki a M. O. K. útján alkalmat nyújtott e madár megtekintésére. Sajnos, annyira romlott állapotban volt, hogy már csak borszeszben lehetett megőrizni.

SZÓ-MAGYARÁZATOK.

A szöveg közt több helyt előforduló szokatlan vagy a nép szájáról vett kevésbé ismert kifejezések értelmezése.

Aggottas nád. A mult évi vagy még régebbi sárgán maradt nádra mondja a velencei halász; néha «*tavali*» jelző is járja. A Fertőn is így mondják vagy egyszerűen csak *aggottast*, *aggost* használnak.

Bakucs. Az alacsony növésű leveles *Scirpus*-fajok neve a Fertőnél.

Békanyál. Characeák, fonálszerű, néha a tó nagy részeit elfogó vizinövények neve a Velencei tavon.

Csepőtés. Alacsony bokros-gazos helyek (Vas megye) főleg a mezőn.

Csillagsás. A zombékok tetején csillagszerű üstökben növe Carex-féle növény.

Csörmelékes. Gazos helyek a mocsárban, nádban.

Csuhí vagy *csuhú.* *Scirpus lacustris* neve a Velencei tavon és Fertőn. Ha nagyobb részletekben nő, erre *csuhis* vagy *csuhús* járja. A Fertőn ezeket — főleg a sűrűbbeket — *nádcsuhi*nak mondják.

Csuportozik. Csoportosul vagy összeverődik a vizivad, mikor ősszel útra készül (Velence). Más a *csuproz*, ezt egy dinnyési halász a szerkők (Hydrochelidon) fészekrakására mondta.

Elpilledt vagy *pilledt.* Bágyadtra mondják Sopron megyében. Velenczén *libbedt*.

Erőszakos idő. Szeles, barátságtalan időre mondják Velenczén.

Felberren. A robajló szárnyesapással, lármával hirtelen felkelő madárra mondják; néha *felrobog*.

Fellázong. Nagy csapat madárnak egyszerre való felemelkedése, különösen ha azután össze-vissza repkednek. A Velencei tónál főleg a sirálycsapatok felkelésekor mondják.

Felugrik a gém, mikor a nádságból hirtelen kiemelkedik. Néha a «*felrúgja magát*» kifejezést is használják a halászok.

Fenek. Nagyobb homorodás a síkságon, melyben tavasszal a víz összegyülemlik s tócsát alkot. Szikes talajon «székfenék»; «széktó», ha víz is van benne. Kisebb, pár □ méter nagyságú homorodásokat, melyekben a víz megszokott állni, Sopron megyében (pl. Chernelházán) *linkónak* hívják.

Förmeteg, förmeteges. (Velence). Zivatar, förgeteg; zivataros, förgeteges.

Forrázó meleg. (Fertő vidéke). Nagy hőség.

Fűrészlevelű sás. *Stratiotes aloides* vizinövény neve a «Hanyásiban».

Gólya förgeteg. A gólyák megérkezése táján, márczius utolsó harmadában, beköszönteni szokott, rövid ideig tartó rossz időre mondják, melyet hirtelen szélrohamok, havazás, hideg jellemez. Vas megyében hallottam.

Hanyzsíkos. Rövid náddal, vizinövényekkel benőtt, nem igen mély vizű helyek. Velenczén és Dinnyésen hallottam. Ide tartoznak: *hany, hanyság, hanyságos* (Sopronm.).

Harmatos a víz. A fertői halász mondja, mikor szélesendes időben hajnalonként harmat száll s a víz felszínén vékony hideg réteg keletkezik.

Kapu. Két nádrészlet között levő nem igen széles, de nem is szűk szoros. Velenczén járja.

Kevejeg (Velence). Össze-vissza csapkodva repdes. «Kevejegen a halászmadarak». Néha a «*formnak*» is járja.

Kódog, kódorog (Velence). Bolyong, ide-oda jár, mintegy czéltalanul. «Kódognak, bojognak a ludak».

Kopolya (Dinnyés, Fehérm.). Kisebb, részben nádas, sásos vizállás, mely egymagában fekszik a sikon s körülötte szántóföldek vannak.

Lengeteges, lengéses. Ritka nádasrészletek a Velencei tavon. «Oda szállt a récze a lengésesbe» vagy «lengetegesbe», «lengé nádba».

Megfakad a tojás (Hegykő, Sopronm.). Kikel.

Megforrott a víz (Fertő vidéke) mikor nagy hőség után egészen átmelegedett.

Mosolygó (Fertő). Kis homokzátony, mely körül a víz rendszeren ránczokat vet, játszik s így mosolygásra emlékeztet. «A halászmadarak szeretnek a «mosolygón» keresgélni.»

Öntés (Fertő). Szemetes nádtörmelék, melyet a szél és hullámok a partra vetnek s mely ott összehalmozódva lerakodik.

Poros a levegő (Fertő). Szép meleg időben, mikor párás, fátyolos. Erre a poroságra vonatkozik, a mit az angol «the haze»-nek mond.

Pöngő jég (Velence). Gyengébb fagy után keletkező vékony jégréteg.

Rigyá. Zsombékos, ritkás, de ladikkal nehezen járható buczkás, nádbokros, nagyobb részletek a Velencei tavon. Ha összefüggő nádságban némely helyek ilyenek, akkor erre azt mondják: «rigyás».

Sisák (Fertő). Levéltelen alacsonyabb növésű Scirpus-fajok neve a Fertőnél.

Suhás (Alföld). Alacsonyabb, sűrű füzes részletek.

Torz. Lekaszált, a víz színéig érő kefeszerű nádság.

Vadludhát felhő (Alföld). A vadlúd hátának rajzolatához és színezetéhez hasonló felhőzet.

Zajog, zajgás (Velence). A vizimadarak lármázására mondják a halászok. «Zajognak, kajdásznak a ludak.» «Ide hallatszik a halászmadarak zajgása».

MAGYAR TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.

A.

Ács-sneff II. 214.
 Alakoskodás I. 68.
 Albinismus I. 71.
 Alkafélék II. 12.
 Alka II. 13.
 Állkapocs mechanismusa I. 61.
 Álmosmadár II. 505.
 Álomfilkó II. 505.
 Amoeba I. 76.
 Aquila-folyóirat I. 174.
 Aranyáruló II. 625.
 Aranybegy II. 573.
 Aranymáj II. 573.
 Aranymál rigó II. 574.
 Aranymálé II. 573.
 Aranymályú II. 573.
 Aranymálíró II. 573.
 Árvízhozómadár II. 58.
 Ásólud II. 120.
 — vörös II. 120.
 — bütykös II. 121.
 Átszinülés I. 75.
 Avigeographia I. 160.

B.

Babcock C. A. indítványa I. 139.
 Babona I. 5.
 Babuta II. 498.
 Babutka II. 498.
 Babuka II. 498.
 Babucska II. 498.
 Bábaszarka II. 536.
 Bagolyfélék II. 437.

Bagoly, esikorgó II. 447.
 — fejes II. 447.
 — erdei II. 447.
 — gurgulya II. 453.
 — gyöngy II. 456.
 — macska II. 446, 447.
 — mezei II. 443.
 — hó II. 450.
 — karvaly II. 450.
 — nagy II. 438.
 — nagy füles II. 438.
 — nádi II. 443.
 — törpe II. 455.
 — urali II. 446.
 — alakoskodása I. 68.
 — pusztítás I. 137.
 — kunyhó I. 154.
 Bagolyföcske II. 505.
 Bagolyszemű sneff II. 163.
 Bakesó II. 286.
 — fehér II. 294.
 — vászonhátu II. 294.
 Bankafélék II. 498.
 Banka II. 498.
 — búbos II. 498.
 — bóbás II. 498.
 — bűdös II. 498.
 — sáros II. 498.
 Báránybégető II. 214.
 Báránysneff II. 214.
 Barátfülemile II. 214.
 Barátkeselyű II. 369.
 Barátczinege hegyi II. 677.
 — közönséges II. 677.
 Barázdácsa II. 648.
 Batla I. 60. II. 269.

Bazsar II. 585.
 Bébicz II. 158.
 Belek I. 66.
 Benekecske II. 214.
 Bese II. 400.
 Bibicz II. 157.
 Billegetőfélék II. 642.
 Billegető II. 674.
 — barázda II. 648.
 — kucsmás II. 655.
 — mezei II. 654.
 — sárga II. 651.
 Biológiai jegyek I. 166.
 Bird day I. 139.
 Biztonság I. 67.
 Borpintyóke II. 594, 595.
 Bódorka II. 20.
 Bölömbika II. 288.
 — kis II. 291.
 Bubucska II. 498.
 Bubutka II. 498.
 Budoga II. 498.
 Bugybóka II. 498.
 Buhú II. 438.
 Bugár II. 95.
 Bujár, csiesiri II. 27.
 — dunai II. 25.
 — fűtülő II. 27.
 — gombóc II. 29.
 — kis II. 27, 29.
 — öklöm II. 29.
 — vörös II. 25.
 Bujkálófélék 694.
 Bujkálók 694.
 Bukás I. 54.
 Bukó, nagy II. 83.

Bukó, kis II. 87.
 — örvös II. 86.
 Bukófélék II. 82.
 Bukóréczék I. 55. II. 93.
 Butykás-kató II. 632.
 Búvárok II. 12.
 Buvár II. 14.
 — jeges II. 17.
 — északi II. 18.
 — sarki II. 15.
 — zöldfejű II. 83.
 Búvárreze II. 83.
 Bűdös madár II. 70.
 Bütökösréze II. 88.

C.

Chlorochroismus I. 71.
 Csaeskamadár II. 577.
 Csádészó II. 708.
 Csakli II. 558.
 Csaláncsapó II. 708.
 Csaláncsattogató II. 698.
 Csaláncsúcs II. 763.
 — rozsdástorkú II. 763.
 — cigány II. 765.
 Csapatsneff II. 188.
 Császárfajd II. 364.
 Császármadár II. 364.
 Cséjja II. 58, 65.
 Csélla II. 58, 65.
 Csérta II. 58, 65.
 Csérek I. 50. II. 55.
 Csér II. 56.
 — ló II. 56.
 — kaczagó II. 57.
 — kenti II. 788.
 — küszvágó II. 58.
 — kis II. 61.
 — sarki II. 59.
 — cigány II. 65.
 Cseresznyemadár II. 591.
 Csettegető II. 542.
 Cséziye II. 607.
 Csicsimémadár II. 595.
 Csicsiri II. 623.

Csicsörke II. 611.
 Csigaforogató II. 139.
 Csikós II. 389.
 Csilla II. 58.
 Csille II. 58.
 Csilling II. 58.
 Csilp-Csalp. II. 778.
 Csipkemedár II. 771.
 Csiviszviszmadár II. 196.
 Csiz II. 607.
 Csizik II. 607.
 Csizike II. 607.
 Csonttollúak II. 527.
 Csonttollú madár II. 527, 528.
 Csontváz I. 39.
 Csóka II. 558.
 — havasi II. 572.
 — zöld II. 501.
 — sz.ri II. 501.
 Csóvanka II. 708.
 Csöröcsirr II. 151.
 Csuk II. 698.
 Csuli II. 585.
 Csurdé II. 623.
 Csuszka I. 53, 145. II. 661.
 Csuvik II. 453.
 — kis II. 455.
 — gatyás II. 451.
 Csücsörke II. 194.
 Csücsörgő II. 623.
 Csüllő II. 53.
 — háromujjú II. 53.
 Czakó II. 276.
 Czankó II. 191.
 — billegető II. 196.
 — erdei II. 195.
 — füstös II. 200.
 — pajzsos II. 188.
 — réti II. 194.
 — szürke II. 193.
 — tavi II. 192.
 — vöröslábú II. 198.
 Czankócsirke II. 151.
 Czankók I. 60. II. 173.
 Czájzli II. 607.
 Czerkó II. 58, 65.
 Czibebek II. 609.
 Czigánysneff II. 195.
 Czincze II. 664.
 Czinegefélék II. 660.
 Czinegék II. 663.
 Czinege II. 663.
 — bába II. 683.
 — barátfejű II. 676.
 — barát II. 676.
 — bóbítás II. 681.
 — bóbás II. 681.
 — búbos II. 681.
 — dorongfarkú II. 683.
 — farkos II. 683.
 — fenyves II. 674.
 — feketefejű II. 676.
 — függő II. 689.
 — gyászos II. 676.
 — hamvas II. 679.
 — hosszúfarkú II. 683.
 — kék I. 12. II. 680.
 — kutyafejű II. 676.
 — kontyos II. 681.
 — lazúr II. 679.
 — molnár II. 680.
 — nádi II. 686.
 — papfejű II. 676.
 — rudas II. 683.
 — sárgacsőrű II. 686.
 — szakállas II. 686.
 — szeg II. 663.
 — szén II. 663.
 — szürke II. 676.
 — szövő II. 688.
 — tökmag II. 663.
 — csapatok munkája I. 106.
 Czinegéknek való fészkelő
 ládika I. 144.
 Czinke I. Czinege.

D.

Darázsölyv II. 395, 396.
 Darú I. 60, 170. II. 233, 234.
 — pártás II. 242.

- Darufélék II. 233.
 Deres, nagy II. 83.
 — kis II. 87.
 Dongóméhek és réti lóhere I. 107.
 Dögkeselyű II. 374.
 Döglunyó I. 155.
 Dróthurkok I. 159.
 Dudu, lepeses II. 498.
 Dunnarécze II. 90.
 Duplasneff II. 213.
 Dutka II. 498.
- E.**
- Egerészölyv II. 404.
 Egérjárás I. 118.
 Egynejűség I. 82.
 Elsőbbség törvénye I. 7.
 Emésztő szervek I. 64.
 Éneklés I. 79.
 Éneklő készülék I. 77.
 Éneklők II. 511.
 Epehólyag I. 66.
 Erdei kakas II. 356.
 Érzékszervek I. 29.
 Esősnéff II. 198.
 Eszterág II. 276.
 Esztrág II. 276.
 Etetőhelyek I. 150.
 Erythrimus I. 72.
 Evezőlábúak II. 69.
- F.**
- Fácán II. 334, 335.
 — halavány II. 335.
 — hosszúfarkú II. 337.
 — király II. 337.
 — örvös II. 335.
 — tarka II. 337.
 Fácánfélék II. 334.
 Fácánok II. 334.
 Fácánsneff II. 188.
 Fajd II. 356.
 — császár II. 364.
 — hó II. 366.
 Fajd, közép II. 361.
 — nyir II. 361.
 — siket II. 356.
 Fajdfélék II. 355.
 Fajdkakas I. 65. II. 356.
 — kis II. 361.
 Fakopogató II. 473.
 Fakopogtató II. 473.
 Fakopácsoló II. 473.
 Fakopánes II. 473.
 — nagy II. 473.
 — fehérhátú II. 484, 789.
 — közép II. 485.
 — kis II. 486.
 Fakókeselyű II. 370, 371.
 Fakusz I. 61. II. 658.
 Fakutya II. 291.
 Famászó II. 658.
 Fástítás I. 149.
 Fatetű II. 658.
 Favágó II. 473.
 Fecske I. 49.
 — bagoly II. 508.
 — czifra II. 516.
 — éjji II. 505.
 — eső II. 508.
 — fali II. 508.
 — felhő II. 508.
 — fehérmellű II. 514.
 — füstii II. 516.
 — házi II. 514.
 — hanyi II. 508.
 — hegyi II. 508.
 — gatyás II. 514.
 — isten II. 516.
 — kalapács II. 508.
 — kaszás II. 508.
 — kazári II. 508.
 — kéményi II. 516.
 — kőszáli II. 508.
 — lármás II. 514.
 — lábatlan II. 508.
 — lápi II. 65.
 — marti II. 512.
 — molnár II. 514.
 Fecske, nagy fekete II. 508.
 — parti II. 512.
 — partika II. 512.
 — rácz II. 508.
 — sarlós II. 508,
 — tarka II. 516.
 — toronyi II. 508.
 — vijjogó II. 508.
 — visitó II. 508.
 — villás II. 516.
 — villásfarkú II. 516.
 — vires II. 516.
 — vörös II. 516.
 Fecskefélék II. 512.
 Fecskesneff II. 195.
 Fegyverszerű szervek I. 67.
 Fehérség I. 71.
 Feketefolt II.
 Feketeség I. 72.
 Feketesneff II. 200, 269.
 Fenyérfutó II. 176.
 Fenyőrigó I. 139.
 Fenyőmadár II. 528.
 Fenyves II. 746.
 Fenyvesmadár II. 746.
 Fenyvesrigó II. 746.
 Fészekhelyek I. 92.
 Fészeklakók I. 92.
 Fészektelepek I. 89.
 Fészkelés I. 82.
 — biztosítása I. 148.
 — előmozdítása I. 142.
 Fészkelő ládikák I. 143.
 Fészkek építési módja I. 82.
 Figemadár II. 689.
 Findza II. 759.
 Fiókák I. 92.
 Fogascőrüek II. 82.
 Foglyó II. 338.
 Foglyok II. 337.
 Fogoj II. 338.
 Fogoly I. 49. II. 338.
 — fajtái II. 339.
 — szirti II. 345.
 — vándor II. 339.

Fogolyfélék II. 337.
 Fogókészülékek I. 156.
 Fókasneff II. 188.
 Fosgém II. 306.
 — fehér II. 308.
 Föcske I. Fecske
 Fövénnyfutó II. 151.
 Fövénysneff II. 196.
 Furkófejüsneff II. 163.
 Futás I. 52.
 Futók II. 138.
 Futómadár II. 141.
 Fügemadár II. 689.
 Fülemlile II. 777.
 — barát II. 712. ~~~
 — barna II. 785. + }
 -- fekete II. 785. + }
 — kerti II. 705.
 — kis II. 778.
 — lengyel II. 785. + }
 — ligeti II. 785. + }
 • magyar II. 785. + }
 — nagy II. 785. + }
 — pap II. 712. ~~~
 Fülebagoly II. 440.
 — nagy II. 438.
 — erdei II. 441.
 — réti II. 443.
 Fülebaglyok II. 438.
 Fülekvik II. 444, 445.
 Fülepacsirta II. 641.
 — havasi II. 641.
 Fűrisesibe II. 338.
 Fűr II. 347.
 Fűrj I. 50. II. 347.
 Fűrgy II. 347.
 Fűrjpusztítás I. 136.
 Füstfarkú II. 767.
 Füttyülő II. 151.
 — sneff II. 195, 198.
 — — nagy II. 193, 200.
 Füzfamadár II. 738.
 Füzike II. 734.
 — sisegő II. 735.
 — fitisz II. 736.

Füzike, csilp-csalp II. 738.
 — Bonelli-é II. 737.
 G.
 Gábos II. 536.
 Gáborján, szarka II. 536.
 — vasfejű II. 542.
 Gagó II. 276.
 Galamb II. 316.
 -- himodi II. 558.
 -- kék II. 320.
 — parlagi II. 320.
 — örvös II. 323.
 — őrmös II. 323.
 — székács II. 323.
 — szirti II. 316.
 Galambász II. 387.
 Galambfélék II. 316.
 Galamsneff II. 188.
 Galléros sas II. 369.
 Gallérossneff II. 188.
 Ganajmadár II. 498.
 Gara II. 387.
 Gatyáscsuvik II. 451.
 — ölyv II. 409.
 — fecske II. 514.
 Gébics I. 51, 61, 116. II. 536.
 — csettegető II. 542.
 — karó II. 765.
 — koszorús II. 542.
 — nagy II. 537.
 — őr II. 537.
 — tövisszűrő II. 542.
 — vörösfajű II. 540.
 Gébicssek II. 536.
 Gébicsfélék II. 535.
 Gébicz II. 158.
 Gelieze II. 326.
 Gém I. 11, 52. II. 294.
 — barna II. 306.
 — bika II. 288.
 — darú II. 297.
 — dobos II. 288.
 — éjji II. 286.
 — fos II. 306.

Gém, fosó II. 297, 306.
 — fehér II. 308.
 — faszka II. 291.
 — kis II. 291.
 — kalanas II. 272.
 — kanalas II. 272.
 — kalánorrú II. 272.
 — kék II. 297.
 — maeska II. 294.
 — muszka II. 288.
 — nádi II. 291.
 — pásztor II. 296.
 — pocz II. 291.
 — puja II. 291.
 — selyem II. 294.
 — szürke II. 297.
 — üstökös II. 294.
 — vas II. 297, 306.
 — vaszka II. 291.
 — vasfejű II. 286.
 — vörös II. 306.
 Gémfélék II. 285.
 Gémvas I. 156.
 Gerle II. 325, 326.
 — gyomortartalma I. 14.
 Gerlicze II. 326.
 Geze II. 732.
 Gili II. 326.
 Gilimadár II. 326.
 Gilicze II. 326.
 Gimpli II. 616.
 Gócza II. 101.
 Goda II. 202.
 — kis II. 202.
 — nagy II. 203.
 Godák I. 60.
 Godaszalonka II. 203.
 Gólya II. 274.
 — barna II. 274.
 — erdei II. 274.
 — fehér II. 276.
 — fekete II. 274.
 — házi II. 276.
 — széki II. 170.
 Gólyasneff II. 170.

Gólyatöcs I. 54. II. 170.
 Gólyafélék II. 274.
 Gólyalábú töcs II. 170.
 Gombosorrú sneff II. 203.
 Gojzer II. 205.
 Gődény I. 59, 119. II. 77.
 — borzas II. 80.
 — kis II. 80.
 — rózsás II. 77.
 Gődényfélék II. 76.
 Gölicze II. 326.
 Gönczögéger II. 83.
 Görice II. 326.
 Görlicze II. 326.
 Göröngysneff II. 148.
 Göte II. 70.
 Gréli II. 599.
 Grifmadár II. 371.
 Gujzer II. 205.
 Gulipán I. 54, 60. II. 168.
 Guvat II. 244.
 — vizi II. 244.
 Guvatfélék II. 243.
 Gyagya II. 602.
 Gyomor I. 65.
 — tartalmak I. 13, 113.
 Gyöngybaglyok II. 456.
 Gyöngykakuk II. 460.
 Gyöngyér II. 129.
 Gyöngyvér II. 129.
 — lile II. 171.
 Gyöp II. 616.
 Gyöpi madár II. 151.
 Gyurgyalag I. 58. II. 496.
 Gyurgyalagfélék II. 495.

H.

Hajnalmadár I. 54. II. 656.
 Hajóorrú sneff II. 168.
 Halálmadár II. 453.
 Halászká II. 58.
 Halászcser II. 58.
 Halászfeske II. 58.
 Halászmadár II. 493.
 — kis II. 58.

Halászmadár, őszi II. 42.
 — nagy II. 43.
 — dunai II. 43.
 — kis fekete II. 65.
 Halászsas II. 397, 400.
 Halfarkas II. 35.
 — ékfarkú II. 38.
 — nagy II. 35.
 — nyilfarkú II. 37.
 — szélesfarkú II. 36.
 Hallás I. 30.
 Halványság I. 71.
 Hantmadár I. 69. II. 758, 759.
 — feketetorku II. 761.
 — feketefülű II. 762.
 Hattyú II. 135.
 — bütykös II. 137.
 — kis II. 135.
 — énekes II. 136.
 — vad II. 136.
 — szelid II. 137.
 — püposorrú II. 137.
 — néma II. 137.
 Hattyúfélék II. 134.
 Harangoeska II. 599.
 Haris II. 246.
 Harkályok I. 51, 53, 105.
 — nyelvkészüléke I. 63.
 Harkályok gazdasági jelentősége II. 477.
 Harkály II. 471.
 — szürke II. 488.
 — fekete II. 472.
 — háromujjú II. 487.
 — zöld II. 489.
 — tarka I. Fakopáncs
 — vas II. 472.
 Harkályfélék II. 468.
 Hars II. 246.
 Harsmadár II. 246.
 Havasi csókák II. 572.
 Héják II. 379.
 Héja II. 387.
 — galambfogó II. 432.
 — verebésző II. 389.

Héja, fehér II. 381.
 Héjakosár I. 158.
 Héjjamadár II. 387.
 Hejjő II. 387.
 Helyváltoztatás I. 52.
 Herék I. 77.
 Herjoka II. 436.
 Hóbagoly II. 450.
 Hóda II. 257.
 Hófajd II. 366.
 Hógalamb II. 43.
 Hojsza II. 33, 205.
 — dolmányos II. 34, 787.
 Hojszafélék II. 31.
 Holló II. 545.
 Homoksneff II. 163.
 Horokály II. 472.
 Hósármány II. 622.
 Hosszúszárnyúak II. 31.
 Höcsik II. 487.
 — nagyobb II. 485.
 — kis II. 486.
 — háromujjú II. 487.
 Höcsök II. 485.
 Hősbibicz II. 188.
 Hujtó II. 205.
 Húrosmadár II. 752.
 Huszársas II. 404.

I.

Ibisz II. 269.
 — egyptomi II. 270.
 Ibiszfélék II. 268.
 Izlelés I. 30.
 Izomzat I. 44, 73.

J.

Jégmadár I. 58. II. 493.
 Jégmadarak II. 493.
 Jégmadárfélék II. 492.
 Jött-ment madár II. 577.
 Juhászka II. 151.
 Juhászlegény II. 109.

K.

- Kaba II. 436.
 Kabakgém II. 291.
 Kabasólyom II. 436.
 Kacsa I. Réceze
 Kajtárok I. 82.
 Kákabíró II. 291.
 Kakata II. 286.
 Kakesó II. 286.
 Kakuk I. 17, 68, 108. II. 460.
 — gyöngy II. 460.
 Kakukfélék II. 459.
 Kanalasgém II. 272.
 Kanalasréceze II. 116.
 Kánya II. 392.
 — csibehordó II. 392.
 — barna II. 394.
 — berki II. 394.
 — fehér II. 381, 409.
 — fekete II. 549, 555.
 — fecskefarkú II. 392.
 — hegyesszárnyú II. 432.
 — mocsári II. 384.
 — nádi II. 384.
 — ősz II. 409.
 — parlagi II. 404.
 — sivó II. 404.
 — sikoltó II. 404.
 — szürke II. 549.
 — tarló II. 549.
 — tavi II. 384.
 — téli II. 409.
 — tikölő II. 387.
 — tyukhordó II. 387.
 — vas II. 501.
 — villás II. 392.
 — villásfarkú II. 392.
 — vörös II. 392.
 — zöld II. 501.
 Kányák II. 392.
 Kaparók II. 333.
 Kara II. 387.
 Kardorrúsné II. 168.
 Karókatona II. 70.
 Karókatona II. 69.
 — nagy II. 70.
 — kis II. 75.
 — üstökös II. 74.
 Karókatonafélék II. 69.
 Karógébics II. 765.
 Károly II. 389.
 Karóvas I. 157.
 Karul II. 389.
 Karvaly II. 389.
 — vizi II. 36.
 Kaszaorrú sné II. 168.
 Kataludja II. 39.
 Kecskefejő I. 58. II. 504, 505.
 Kecskefejőfélék II. 504.
 Kecskeszopó II. 505.
 Kékbecs II. 774.
 Kelecseny II. 429.
 Kendelicze II. 605.
 Kendelike II. 605.
 Kendericze II. 605.
 Kenderike II. 605.
 — téli II. 605.
 Kenderikék I. 99.
 Kendermagos sné II. 200.
 Kerecseny II. 429.
 Keresztesőrü I. 62, 110, 115.
 II. 618.
 — nagy II. 618.
 — rózsásszárnyú II. 621.
 — szalagos II. 620.
 Keresztorrú madár II. 618.
 Kerra II. 387.
 Keselyű II. 369.
 — barát II. 369.
 — barna II. 369.
 — csuklyás II. 369.
 — dög II. 374.
 — fakó II. 371.
 — fehérfejű II. 371.
 — fehérnyakú II. 371.
 — gyapjasnyakú II. 371.
 — kéknnyakú II. 369.
 — kopaszfejű II. 371.
 — meztelen nyakú II. 371.
 Keselyű, szöke II. 371.
 Kétkés II. 246.
 Kigyászölyv II. 402.
 Királyka I. 12. II. 691.
 — sárgafejű II. 692.
 — tüzesfejű II. 691.
 Királykák II. 691.
 Kis bika II. 291.
 Kiszvágó II. 58.
 Kűszvágó II. 58.
 Klébiez II. 158.
 Klikovicz II. 594.
 Kloaka II. 66.
 Kócsag, fattyú II. 313.
 — galamb II. 294.
 — hajás II. 294.
 — kis II. 313.
 — lovas II. 308.
 — lábas II. 308.
 — nemes II. 308.
 — nagy II. 308.
 — páva II. 308.
 — sárga II. 294.
 — sárgakendős II. 294.
 — török II. 308.
 Kócsag alakoskodása I. 69.
 Kolesag II. 308.
 Kongresszus, ornithológiai
 I. 140, 141.
 Kondor I. 32.
 Kontyos madárka II. 632.
 Koponya I. 38, 62.
 Koszta II. 276.
 Kotlófolt I. 36.
 Kotrófecské II. 512.
 Kótyag II. 308.
 Kőforgató I. 60, II. 140.
 Kölesmadár II. 623.
 Költés I. 81, 92.
 Költőzködés I. 165.
 Kövirigó II. 755.
 — kék II. 757.
 Középfajd II. 361.
 Krédling II. 599.
 Kukóka II. 460.

Kukuk II. 460.
 Kulicz II. 205.
 Kurhéja II. 387.
 Kúszás I. 53.
 Kúszók II. 459.
 Kuvik I. 10., II, 452, 453.
 — füles II. 444.
 — törpe II. 455.
 Küllő II. 488.
 — szürke II. 488.
 — sár II. 489.
 — zöld II. 489.
 Külü II. 488, 489.
 Künsicsmadár II. 664.
 Kvakvarju II. 286.
 Kvakker II. 286.

L.

Lábesontok I. 43.
 Lábujjak I. 57.
 Látás I. 28.
 Leánykamadár II. 529.
 Légykapó II. 529.
 — kis II. 533.
 — kormos II. 531.
 — örvös II. 532.
 — szürke II. 529.
 Légykapók I. 11, 146, II. 529.
 Légykapófélék II. 527.
 Lélekzöszervek I. 45.
 Lépkedők II. 268.
 Lépkedés I. 52.
 Léprigó I. 102. II. 749.
 Libocz II. 158.
 Libucz II. 158.
 Lile II. 146.
 — arany II. 148.
 — bagolyfejű II. 163.
 — gyönyvér II. 171.
 — havasi II. 149.
 — kis II. 154.
 — pettyes II. 148.
 — parti II. 151.
 — reznek II. 163.

Lile, széki II. 152.
 — túzok II. 163.
 — ujjas II. 146.
 Lilék I. 60.
 Lilefélék II. 138.
 Lilik II. 129.
 — amerikai II. 129.
 — izlandi II. 129.
 — kis II. 130.
 Lipinka madár II. 648.
 Lório II. 573.
 Lotyósneff II. 203.
 Lőrike II. 599.
 Lúd, ásó II. 120.
 — apácza II. 122.
 — hókás vad II. 129.
 — kis vad II. 129.
 — lazsnak II. 131.
 — lengyel II. 129.
 — márcziusi II. 125.
 — mezei II. 132.
 — nagy vad II. 125.
 — nyári II. 125.
 — örvös II. 123.
 — őszi II. 131.
 — piroslábú II. 132.
 — szürke II. 125.
 — téli II. 131.
 — tengeri II. 122.
 — töke II. 125.
 — vetési II. 131.
 Lúdfélék II. 119.
 Lunda II. 13.

M.

Macskabagoly II. 446.
 Macskabaglyok II. 446.
 Madarak æstetikai jelentősége I. 94, 130.
 — állatterjesztése és korlátozása I. 105, 117.
 — és állattenyésztés I. 124.
 — bogyófogyasztása I. 102.
 — és a divat I. 136, 142.
 — és erdészet I. 125.
 Madarak ellenségeinek pusztítása I. 152.
 — étvágya I. 98.
 — elterjedése Magyarországon I. 163.
 — mint egészségügyi közegek I. 113.
 — fogyása I, 131.
 — és a gyümölcsstermesztés I. 125.
 — és halászat I. 119, 125.
 — ellen való védekezés I. 152, 153.
 — költözködése I. 165.
 — mozgása I. 31.
 — méhpusztítása I. 121.
 — napja I. 139.
 — és a nők I. 142.
 — és a növények I. 99, 114.
 — pusztítása I. 131, 135, 137, 138.
 — és a rovarok I. 120.
 — elnevezése II. 6.
 — színezete I. 70.
 — tartózkodási helyei I. 163.
 — és a kertészet I. 126.
 — és a mezőgazdaság I. 126.
 — és a szőlőtermesztés I. 126.
 — és a vadászat I. 127.
 Madár agyvelő I. 28.
 — csontváz I. 38.
 — csőr I. 22, 58.
 — fajok száma I. 160.
 — fark I. 25.
 — fej I. 23.
 — fészkek I. 82.
 — földrajz I. 160.
 — fül I. 30.
 — láb I. 25, 52, 57.
 — lép I. 66.
 — máj. I. 66.
 — nyak I. 23.
 — nyelv I. 30, 62.
 — szárny I. 23.

- Madár szem I. 28.
 — szív I. 66.
 — törzs I. 23.
 — védelem I. 128.
 Magevők csőre I. 61.
 Magnyító II. 591.
 Magtörő I. 63, 100, II. 569.
 Magyarországmadár földrajza I. 164.
 Mák szaporodása I. 96.
 Málinkó II. 573.
 — arany II. 573.
 Málinkófélék II. 573.
 Mászófélek II. 656.
 Mátyás II. 565.
 Matyimadár II. 565.
 Medencezőv csontjai I. 43.
 Megymagtörő II. 591.
 Megyvágo I. 61, II. 591.
 Mellesont I. 40.
 Melanismus I. 72.
 Mérgezés I. 155.
 Mértékek II. 10.
 Mezőgazd. és mezőrendőri törvény I. 141.
 Mimikri I. 68.
 Mocsári szalonka II. 214.
 — nagy II. 213.
 — kis II. 218.
 — közép II. 214.
 Mogyorótyúk II. 364.
 Molnársneff II. 195.
 Mórsneff II. 213, 214.
 Mozgás I. 46, 52, 54.
 Muszkagém II. 288.
 Muszkarécze II. 83.
- N.**
- Nagyfejű gábor II. 542.
 Nagy fehér sneff II. 168.
 — kakas II. 356.
 Nádi bika II. 288.
 — czinege II. 686.
 — csibe II. 250, 251.
 — gém II. 291.
- Nádi rigó II. 715.
 — tyuk II. 250.
 — veréb II. 717.
 Nádi poszáta II. 715.
 — cserregő II. 717.
 — énekes II. 719.
 Nádmászó II. 291.
 Nikovicz II. 594.
 Nomenklatura II. 6.
 Növények szaporodása I. 96.
 Nyaktekeres I. 69, II. 468, 469.
 Nyaktekeresek II. 468.
 Nyilfarkú része II. 117, 118.
 Nyelv I. 62.
 Nyomorék II. 708.
- O. és Ó.**
- Oláhpap II. 286.
 Olasz konvenczió I. 141.
 Ornithologiai kongresszus I. 140.
 Őkörbika II. 288.
 Őkörszem II. 698.
 Őmadár II. 246.
 Őlv II. 404.
 — II. 404.
 Őlyv II. 404.
 — egerész II. 404.
 — fehérfarkú II. 408.
 — gatyás II. 409.
 — kigyász II. 402.
 — vizi II. 384.
 Őlyvek II. 402.
 Őrv II. 384, 404.
 Őrgébics II. 537.
 — nagy II. 537.
 — kis II. 539.
 Őszapó II. 683.
 Őszkánya II. 409.
- P.**
- Paesirta I. 50, II. 632.
 — búbos II. 632.
 — Chernel-é II. 633.
- Paesirta, dalos II. 635.
 — erdei II. 633.
 — fehérszárnyú II. 635.
 — földi II. 759.
 — füles II. 641.
 — havasi II. 641.
 — kontyos II. 632.
 — mezei II. 635.
 — szántó II. 635.
 Paesirtafélék II. 631.
 Pácán II. 335.
 Pajzsmadár II. 188.
 Pajzsos czankó II. 188.
 Panni II. 291.
 — fehér II. 291.
 Papagály I. 57.
 Papfülemile II. 712.
 Paprikasneff II. 181.
 Parlagisneff II. 163.
 Partisneff II. 181.
 Parti szalonka II. 182.
 Partfutó II. 179.
 — izlandi II. 180.
 — havasi II. 182.
 — sarlós II. 181.
 — Schinzé II. 183.
 — Temmincké II. 187.
 — tengeri II. 179.
 Partfutók I. 60.
 Pásztorgém II. 296.
 Pásztormadár II. 576, 577.
 Patakisneff II. 196.
 Patkányvas I. 156.
 Pelikán II. 77.
 Pellikány II. 77.
 Petefészek I. 77.
 Pinty II. 593.
 — árva II. 595.
 — egér II. 607.
 — erdei II. 595.
 — fenyő II. 594.
 — havasi II. 593.
 — siró II. 595.
 — szemeti II. 595.
 — vasorrú II. 591.

Pintyek I. 99, II. 584.
 Pintyfélék II. 584.
 Pintyöke II. 595.
 Pipis II. 642.
 — erdei II. 644.
 — havasi II. 642.
 — parlagi II. 643.
 — réti II. 646.
 — rozsdástorkú II. 645.
 Pipiske II. 632.
 Pirip II. 585.
 Pirók II. 613, 616.
 — karmazsin II. 615.
 — nagy II. 614.
 — rózsás II. 614.
 Piros lábú sneff II. 198.
 — — nagy II. 200.
 Pisitnek II. 632.
 Pityer, búbos II. 632.
 — szántó II. 635.
 Pitypalaty II. 347.
 Poczgém I. 68, II. 291.
 Pólicz II. 205.
 Pólincz II. 206.
 Póling I. 60, II. 205.
 — kis II. 211.
 — nagy II. 205.
 — vékonyesőrű II. 210.
 Poszáta II. 705.
 — barátka II. 712.
 — dalos II. 711, 790.
 — habos II. 705.
 — kis II. 710.
 — kucsmás II. 714.
 — kerti II. 707.
 — karvaly II. 705.
 — mezei II. 708.
 — nádi II. 715.
 Poszáták II. 701.
 Poszátafélék II. 701.
 Pörgecsőrű sneff II. 168.
 Pulykasneff II. 269.
 Pusztai tyúk II. 262, 263.
 Pusztai tyúkfélék II. 262.

R.

Ragadozók II. 368.
 — vedlése I. 75.
 — csőre I. 61.
 Ragadozó madarak I. 54
 Ráró I. 11, 57, II. 397.
 Récze II. 101.
 — apró II. 115.
 — barát II. 95.
 — bébicz II. 94.
 — bunkófejű II. 95.
 — buksi II. 98.
 — bukó II. 93.
 — bujár II. 98.
 — bagó II. 97.
 — bukdácsoló II. 97.
 — butaorru II. 116.
 — búbos II. 94.
 — bőjti II. 113.
 — bóbitás II. 94.
 — bikafejű II. 89.
 — buksi fejű II. 89.
 — bugár II. 98.
 — csörgő II. 113, 115.
 — czigány II. 97.
 — csukoládé II. 97.
 — deres II. 98.
 — dunai II. 101.
 — dunna II. 91.
 — ezres II. 115.
 — füttyülő II. 109.
 — fűrészorrú II. 83.
 — füstös II. 92.
 — fekete II. 91, 92.
 — fogas II. 116.
 — fecske II. 115.
 — fecskés II. 118.
 — fecskefarkú II. 118.
 — fehérfejű II. 89.
 — fehérszemű II. 97.
 — fácánfarkú II. 118.
 — fige II. 115.
 — gémnyakú II. 118.
 — hamvas II. 95.

Récze, hápogó II. 108.
 — hegyi II. 93.
 — jeges II. 98, 100.
 — kanalas II. 116.
 — kalánas II. 116.
 — kanyálos II. 116.
 — kalánorrú II. 116.
 — kanálorrú II. 116.
 — kerceze II. 98.
 — kendermagos II. 108.
 — kontyos II. 94.
 — kis feketé II. 89.
 — kergő II. 108.
 — kékorrrú II. 89.
 — kékcsoőrű II. 89.
 — lármás II. 98.
 — makk II. 113.
 — márványos II. 112.
 — muér II. 97.
 — nyársfarkú II. 118.
 — nyilfarkú II. 117, 118.
 — nagy II. 101.
 — orsófarkú II. 118.
 — öreg II. 101.
 — öreg hegyes II. 118.
 — parti II. 115.
 — pergő II. 113, 115.
 — púposorrú II. 89.
 — sáporú II. 108.
 — sivó II. 115.
 — sipos II. 109.
 — sipuló II. 109.
 — sarlós II. 111.
 — tarajos II. 94.
 — tükrös II. 108.
 — török II. 95, 120.
 — tégla II. 120.
 — telelő II. 113.
 — tőkés II. 101.
 — trifkó II. 115.
 — töke II. 101.
 — törzsök II. 101.
 — üstökös II. 96.
 — veszekedő II. 115.
 — villás II. 118.

- Réce, vörös II. 95.
 — vörösfejű II. 95.
 — zöldfejű II. 101.
 Réczék I. 59.
 Récefélék II. 88.
 Remicz II. 689.
 Remizek I. 149.
 Rendszer II. 1.
 Repülés I. 46.
 Rétiheja II. 379.
 — barna II. 384.
 — fakó II. 380.
 — hamvas II. 379.
 — fehér II.
 Rétság II. 399, 400.
 Rétság II. 198.
 Rezek II. 231.
 Rezege túzok II. 231.
 Rezek túzok II. 231.
 Rigó I. 52. II. 740.
 — aranyfű II. 573.
 — cserregő II. 749.
 — csipegő II. 751.
 — dalos II. 752.
 — énekes II. 752.
 — fenyő II. 746.
 — fekete II. 742.
 — húros II. 752.
 — halász II. 694.
 — kendermagos II. 749.
 — kövi II. 755.
 — kék II. 757.
 — lép II. 749.
 — nádi II. 715.
 — Naumanné II. 745.
 — nyári II. 752.
 — örvös II. 749.
 — rózsza II. 577.
 — sárga II. 573.
 — szőke II. 749.
 — szikla II. 755.
 — szőlő II. 751.
 — tekerményes II. 752.
 — vízi II. 694, 789.
 Rigók II. 740.
- Rovarevők csőre I. 61.
 Rózsarigó II. 577.
 Rozsdafarkú II. 766.
 — kerti II. 769.
 — házi II. 767.
 Rucza I. Réce.
 Rúdasmadár II. 561.
 Rügy II. 599.
- S.
- Sárcsa II. 257.
 Sárcza II. 257.
 Sárgarigó II. 573.
 Sárga velyhe II. 573.
 Sárküllő II. 489.
 Sárgyóka II. 651.
 Sárjáró II. 177, 178.
 Sarkantyús sármány II. 622.
 Sarlós fecske I. 52. II. 507, 508.
 — havasi II. 510.
 Sarlósfecskefélék II. 507.
 Sármadár II. 151.
 Sármány II. 623.
 — bajszos II. 628.
 — czitrom II. 625.
 — hó II. 622.
 — kucsmás II. 624.
 — kerti II. 625, 628.
 — kövi II. 628.
 — nádi II. 630.
 — ostoba II. 628.
 — pirokesőrű II. 630.
 — sarkantyús II. 622.
 — sövény II. 627.
 Sármandli II. 625.
 Sármánykó II. 625.
 Sármánytű II. 625.
 Sármaryú II. 625.
 Sármarykó II. 573.
 Sármaryingó II. 573.
 Sárszalonka I. 61, 99, II. 621.
 Sárszalonka I. 51. II. 212.
 — kis II. 218.
 — közép II. 214.
- Sárszalonka, nagy II. 213.
 Sártyúk II. 214.
 Sas II. 410.
 — békászó II. 417.
 — bérczi II. 410.
 — galléros II. 369.
 — halász II. 397.
 — halvágó II. 397.
 — határ II. 415.
 — huszár II. 404.
 — keleti II. 408.
 — kőszáli II. 410.
 — mocsári II. 384.
 — nádi II. 384.
 — parlagi II. 410, 415.
 — pusztai II. 415.
 — réti II. 399.
 — sárga II. 410.
 — szirti II. 410.
 — tavi II. 400.
 — törpe II. 420.
 Saska II. 269.
 Sáskamadár II. 577.
 Saskeselyű II. 376.
 — szakállas II. 376.
 Saskeselyűfélék II. 375.
 Selymeg II. 528.
 Selymfarkú II. 528.
 Seregély I. 9, 58, 145, II. 579, 580.
 — rózsaszínű II. 577.
 — tarka II. 577.
 — vándor II. 577.
 — vízi II. 694.
 Seregélyfélék II. 576.
 Serege II. 580.
 Seregje II. 580.
 Seregé II. 580.
 Seregél II. 580.
 Seregény II. 580.
 Seregily II. 580.
 Siketfajd II. 356.
 — szibériai II. 357.
 Sirály I. 35, 49, II. 39.
 — danka I. 12, II. 42.

- Sirály, ezüstös II. 39.
 — héring II. 40.
 — kaczagó II. 43.
 — kéklábú II. 42.
 — kis II. 52.
 — ló II. 39.
 — lószemű II. 39.
 — nevető II. 42.
 — szerecsen II. 51.
 — vihar II. 42.
 Sirályfélék II. 34.
 Sitke II. 720.
 — esikosfejű II. 726.
 — foltos II. 724.
 — fülemile II. 721.
 Solyom II. 429.
 — Feldeggé II. 430, 431.
 — kaba II. 436.
 — kerecseny II. 429.
 — kis II. 434.
 — téli II. 434.
 — törpe II. 434.
 — vándor II. 432.
 Solyomfélék II. 378.
 Sólymok II. 422.
 Sordéj II. 623.
 Sordély II. 623.
 Sorgya II. 65.
 Sorja II. 65.
 Sórós II. 269.
 Sörje II. 65.
 Sövénybujó II. 708.
 Stiglincz II. 609.
 Stiglicz, cigány II. 765.
 — fekete II. 765.
 Strucz I. 52.
 Surgy II. 623.
 Surjé II. 623.
 Surranók II. 504.
 Süvöltő II. 615, 616.
 Süvöltő II. 616.
 Süvöltő II. 616.
 Szacsó II. 257.
 Szaglás I. 30.
 Szajkó II. 565.
 — árva II. 501.
 — északi II. 568.
 — fenyő II. 569.
 — havasi II. 569.
 — mogyoró II. 569.
 — mogyorótörő II. 569.
 — tengeri II. 501.
 Szajkók II. 564.
 Szalagosszárnyú sneff II. 198.
 Szalakóta I. 140, II. 500.
 Szalakoták II. 500.
 Szalakotafélék II. 500.
 Szalonka II. 200.
 — erdei I. 54, 68, II. 200.
 — mocsári II. 214.
 — szőr II. 218.
 Szalonkák II. 212.
 Szalonkafélék II. 167.
 Szántóka II. 635.
 Szaporodás I. 77.
 Szárcsa I. 55, II. 256, 257.
 — szakállas II. 20.
 Szarka II. 561.
 — apró piros II. 577.
 — bojtorján II. 536.
 — gábor II. 536.
 — bibőke II. 536.
 — széki II. 170.
 — földi II. 759.
 — király II. 536.
 — csettegető II. 536.
 — kergető II. 536.
 — cserregő II. 537.
 Szárnycsontok I. 42.
 Székács II. 323.
 Székicsér II. 142.
 Széki gólya II. 170.
 Széki szarka II. 170.
 Széki sneff II. 182.
 Szelkiáltó II. 205.
 — nagy II. 205.
 — vékonycsőrű II. 210.
 — kis II. 211.
 Szentirás I. 131.
 Szerkő II. 63.
 — fattyú II. 63.
 — fehérszárnyú II. 64.
 — kormos II. 65.
 Szerkő II. 65.
 Szerkők I. 55.
 Szikicsire II. 142.
 Sziklamászó II. 656.
 Szincseré I. 75.
 Szinezet I. 70.
 Szirti fogoly II. 345.
 Szolgabiró II. 573.
 Szógabiró II. 573.
 Szőke sneff II. 182.
 Szőri szarka II. 536.
 Szőrszalonka II. 218.
 Szövő czinege II. 688.
 Szunyogok I. 107.
 Szürke gém II. 297.
 Szürkebegy II. 702.
 — erdei II. 703.
 — havasi II. 702.

T.

- Tachina-legyek I. 11.
 Talpas tyúk II. 264.
 Tapintás I. 30.
 Táplálék megragadására való eszközök I. 56.
 — megszerzése I. 28.
 Tartózkodási helyek biztosítása I. 143.
 Tehénfejő II. 505.
 Telelő helyek I. 173.
 Tengelicz II. 609.
 Tiglincz II. 609.
 Tikhódas II. 257.
 Tiszai sneff II. 196.
 Tojás I. 90.
 — mérése II. 11.
 Tollazat I. 31.
 — tisztítása I. 76.
 Tomolygó II. 70.
 Többnejűség I. 82.

- Többférjűség I. 82.
 Töcsér II. 206.
 Töcsmadár II. 170, 206.
 Töcsmadarak II. 168.
 Töcs-töcs II. 206.
 Töklincz II. 609.
 Törökveréb II. 542.
 Török I. 159.
 Törvény, madárvédelmi I. 141.
 Törzscsontok I. 39.
 Turbékolók II. 315.
 Turulmadár II. 390.
 Tutucska II. 211.
 Túzi II. 227.
 Túzok I. 52, II. 226, 227.
 — lile II. 163.
 — kis II. 231.
 — reznek II. 231.
 — rezege II. 231.
 — sneff II. 163.
 — törpe II. 231.
 Túzokfélék II. 226.
 Tücsökmadár I. 69, II. 727.
 — berki II. 729.
 — réti II. 727.
 — nádi II. 730.
 Tüskebujkáló II. 698.
 Tyúk, höresöglábú II. 264.
 — pusztai II. 263.
 — tatár II. 264.
 — talpas II. 264.
 — ürgelábú II. 264.
 — űgar I. 60, II. 163.
 Tyúkfélék csőre I. 60.
 — vedlése I. 74.
 Tyütyüke II. 194.
- U.**
- Ugartyúk I. 60, II. 163.
 Ujtó II. 205.
 Uszás I. 54.
 Uszó sneff II. 173.
 Üldögélők II. 492.
 Ülü II. 404.
 Ülyü II. 404.
- V.**
- Vadgalamb I. 147, II. 320.
 — nagy II. 323.
 Vadgelicze II. 326.
 Vadkakas II. 356.
 Vadlúd II. 115.
 Vadpáva II. 356.
 Vadpóka II. 227.
 Vadászati törvény I. 141.
 Vakkánya II. 286.
 Vakvarjú II. 286.
 Vállöv csontjai I. 40.
 Vándorfogoly II. 339.
 Varju II. 545, 549.
 — dolmányos I. 9, II. 549.
 — fekete II. 549.
 — hamvas. 549.
 — kálomista. 549.
 — kalangya II. 501.
 — kék II. 501.
 — ködmenes II. 549.
 — ködmenhátú II. 549.
 — szürdolmányos II. 549.
 — szürke II. 541.
 — tarka II. 549.
 — teleki II. 555.
 — pápista II. 555.
 — vetési II. 555.
 — vas II. 501.
 Varjak II. 544.
 Varjufélék II. 544.
 Varjuvas I. 156.
 Varnyú II. 549.
 Vasfejű gábor II. 542.
 — gáborján II. 542.
 Vaszgáborján II. 542.
 Vaszgém II. 297, 306.
 Vasmadár II. 501.
 Vasorrú II. 591.
 Védekezés a kártékony ma-
 darak ellen I. 153.
 Védelemre való szervek I. 67.
 Vedlés I. 73.
 Végtagok csontjai I. 42, 43.
- Vérese I. 50, 60, II. 422.
 — fehérkőrmű II. 425.
 — fekete II. 436.
 — kék I. 10, II. 426.
 — hamvas II. 426.
 — pala II. 426.
 — papagály II. 426.
 — szürke II. 426.
 — szakállas II. 436.
 — vörös II. 423.
 — vöröslábú II. 426.
 Veréb I. 52, 99, 115, 121, II.
 584.
 — berki II. 585.
 — házi II. 585.
 — kosorrú II. 591.
 — körösztös II. 755.
 — magános II. 758.
 — mezei II. 590.
 — nádi II. 717.
 — török II. 542.
 Verebésző II. 389.
 Vérérek I. 66.
 Veszekedő sneff II. 188.
 Vészmadár II. 32.
 — bukdosó II. 32.
 — szürke II. 33.
 Vezető madarak I. 72.
 Villásfecske II. 516.
 Villáskánya II. 392.
 Virese II. 423.
 Vízicsibe II. 249.
 — pettyes II. 250.
 — kis II. 251.
 — törpe II. 253.
 Vízicsirke II. 250.
 Vízibika II. 288.
 Vízibornyú II. 288.
 Vízigalamb II. 43.
 Vízikirály II. 493.
 Vízirigó I. 137, II. 694, 789.
 Vízisneff II. 193.
 Vízityúk I. 54, II. 254.
 Víztafosó I. 55, II. 173,
 174.

- Vonyósneff II. 203.
 Vöcsök I. 50, 55, 65, II. 19.
 — apró II. 29.
 — bóbítás II. 21.
 — búbos II. 21.
 — buvár II. 25.
 — dáré II. 21.
 — feketenyakú II. 27.
 — füles II. 26.
 — kis II. 29.
 — király II. 21.
 — nagy II. 21.
 — vörösnyakú II. 25.
- Vöcsökfélék II. 14.
 Vörösbegy II. 616, 771.
 Vörösfarczinkó II. 767.
 Vörösfarkú II. 767.
 Vörösgém II. 306.
 Vörösödés I. 72.
- Z.**
- Zajgó II. 565.
 Zódi II. 599.
 Zöldi II. 599.
 Zöldike II. 599.
 Zsezse II. 601.
- Zsezse, barna II. 603.
 — kis szürke II. 601.
 — hosszúcsőrű II. 603.
 — nyiri II. 602.
 — szürke II. 601.
 Zsezsek II. 5.
 Zsezsemadár II. 602.
 Zsidómadár II. 269.
 Zsirmirigy I. 55.
 Zsolna II. 489.
 Zsóna II. 489.
 Zuza I. 65.

LATIN MADÁRNÉV-MUTATÓ.

(A II-ik KÖNYVHÖZ.)

A.

- Acanthis cabaret* 603.
 — *canescens* 601.
 — *cannabina* 605.
 — *carduelis* 609.
 — *flavirostris* 605.
 — *holboelli* 603.
 — *hornemanni* 601.
 — — *exilipes* 601.
 — *linaria* 602.
 — *spinus* 607.
Accentor 702.
 — *alpinus* 702.
 — *collaris* 702.
 — *modularis* 703.
Accipiter 389.
 — *astur* 387.
 — *brevipes* 390.
 — *buteo* 404.
 — *circus* 384.
 — *ferox* 408.
 — *haliaetus* 397.
 — *hypoleucus* 402.
 — *lacetarius* 396.
 — *macrourus* 380.
 — *milvus* 392.
 — *nisus* 389.
 — *palumbarius* 387.
 — *regalis* 394.
 — *variabilis* 381.
Accipitrinæ 379.
Acridotheres roseus 577.
Acrocephalus 715.
     — — *minor* 716.
     — *aquaticus* 726.
     — *fluviatilis* 729.
     — *locustella* 727.
     — *luscinioides* 730.
     — *melanopogon* 721.
     — *nævia* 727.
     — *palustris* 719.
     — — *horticulus* 719.
     — *phragmitis* 724.
     — *schœnobænus* 724.
     — *streperus* 717.
     — *turdoides* 715.
Actitis cinclus 196.
     — *glareola* 194.
     — *hypoleucus* 196.
     — *ochropus* 195.
     — *stagnalis* 196.
Actodromas minuta 186.
     — *temmincki* 187.
Actochelidon canctiaca 788.
Adamaster hæsitata 34, 787.
Adophoneus nisorius 705.
     — *orpheus* 711.
Aegiothus canescens 601.
     — — *canescens* 601.
     — — *exilipes* 601.
Aegiothus exilipes 601.
     — *fuscescens* 602.
     — *hornemanni* 601.
     — *linaria exilipes* 601.
     — *linarius* 602.
Aegithalus 683.
     — — *caudatus* 683.
     — — *polonicus* 689.
     — — *roseus* 684.
     — — *sibirica* 684.
     — — *tephronatus* 684.
     — — *vagans* 684.
     — — *irbii* 684.
     — *biarmicus* 686.
     — *pendulinus* 689.
     — — *caspius (castaneus)* 689.
Aegolius brachiotus 443.
     — *otus* 441.
     — *scandiacus* 450.
     — *tengmalmi* 451.
     — *ulula* 450.
Aegialitis albifrons 152.
     — *albigularis* 152.
     — *alexandrina* 152.
     — *cantianus* 152.
     — *dubia* 154.
     — *hiaticola* 151.
Aegialites curonicus 154.
     — *fluviatilis* 154.
     — *hiaticula* 151.
     — *hiaticuloides* 151.
     — *minor* 154.
Aegiophilus cantianus 152.
Aesalon æsalon 434.
Aestrelata diabolica 34, 786.
     — *hæsitata* 34, 786.
Agrodroma campestris 643.
Alauda 632.

- Alauda alpestris* 641.
 — *arborea* 633, 644.
 — — *cherneli* 633.
 — *arvensis* 635.
 — *campestris* 643.
 — *cristata* 632.
 — *flava* 641.
 — *leucoptera* 635.
 — *matutina* 632.
 — *mosellana* 643.
 — *nemorosa* 633.
 — *nivalis* 641.
 — *pratensis* 646.
 — *sibirica* 635.
 — *spinoletta* 642.
 — *trivialis* 644.
 — *undata* 632.
Alaudidæ 631.
Alca 13.
 — *balthica* 13.
 — *glacialis* 13.
 — *impennis* 13.
 — *pica* 13.
 — *minor* 13.
 — *torda* 13.
 — *unisulcata* 13.
Alcedinidæ 492.
Alcedininae 493.
Alcedo 493.
 — *advena* 493.
 — *hispidia* 493.
 — *ispida* 493.
 — — *bengalensis* 494.
Alcidæ 12.
Aluco aluco 447.
 — *flammeus* 456.
Ampelinæ 527.
Ampelis 527.
 — *garrulus* 528.
Anas 101.
 — *acuta* 118.
 — *africana* 97.
 — *albifrons* 129.
 — *alexandrina* 108.
 — *alandica* 118.
Anas angustirostris 112.
 — *arctica* 94.
 — *anser* 125.
 — *atra* 92.
 — *bernicla* 123.
 — *boscas* 101.
 — *brachyrhynchos* 100.
 — *casarca* 120.
 — *caudata* 118.
 — *caudacuta* 118.
 — *cornuta* 121.
 — *circia* 113.
 — *cinerea* 92, 108.
 — *clangula* 98.
 — *crecca* 115.
 — *cygnus* 136.
 — *colymbis* 94.
 — *cristata* 94.
 — *clypeata* 116.
 — *damiatica* 121.
 — *drepanopterus* 111.
 — *erythrocephala* 95.
 — *falcaria* 111.
 — *falcata* 111.
 — *fabalis* 131.
 — *ferina* 95.
 — *frenata* 93.
 — *fuliginosa* 92.
 — *fuligula* 94.
 — *fusca* 92.
 — *fistularis* 109.
 — *glacialis* 100.
 — *glaucion* 98.
 — *gmelini* 97.
 — *humeralis* 113.
 — *hyemalis* 100.
 — *javana* 111.
 — *javanensis* 111.
 — *kekuschka* 108.
 — *kogolka* 109.
 — *latirostra* 94.
 — *leucotis* 94.
 — *leucocephalus* 89.
 — *leucophthalmus* 97.
 — *leucopsis* 122.
Anas longicauda 118.
 — *marmorata* 112.
 — *mersa* 89.
 — *melanura* 109.
 — *mexicana* 116.
 — *nigra* 92.
 — *notata* 94.
 — *nyroca* 97.
 — *olor* 137.
 — *penelope* 109.
 — *platyrhynchus* 116.
 — *querquedula* 113.
 — *rubens* 115.
 — *ruficollis* 95.
 — *rutila* 120.
 — *rufina* 96.
 — *scandiacca* 94.
 — *segetum* 131.
 — *sparmanni* 118.
 — *subterranea* 121.
 — *strepera* 108.
 — *tadorna* 121.
 — *torquata* 123.
 — *tzitzihoa* 118.
Anatidæ 88.
Ancylochilus subarquatus
 181.
Anorthura troglodytes 698.
Anser 124.
 — *albifrons* 129.
 — — *gambeli* 129.
 — — *finmarchicus* 130.
 — — *intermedius* 129.
 — *anser* 125.
 — *bernicla* 122.
 — *brachyrhyncha* 132.
 — *brenta* 123.
 — *brevirostris* 130, 132.
 — *bruchii* 130.
 — *casarca* 120.
 — *cinereus* 125.
 — *cygnus* 137.
 — *erythropus* 130.
 — *fabalis* 131.
 — — *arvensis* 132.

- Anserfab.brachyrynchus* 132.
 — *frontalis* 129.
 — *leucopsis* 122.
 — *minutus* 130.
 — *obscurus* 132.
 — *pallipes* 129.
 — *palustris* 125.
 — *phœnicopus* 132.
 — *rubrirostris* 125.
 — *segetum* 131.
 — *serrirostris* 132.
 — *sylvestris* 125.
 — *Temminckii* 130.
 — *torquatus* 123.
Anseridæ 119.
Anthropoides grus 234.
 — *virgo* 242.
Anthus 642.
 — *alpinus* 642.
 — *aquaticus* 642.
 — *arboreus* 644.
 — *campestris* 643.
 — *cervinus* 645.
 — *montanus* 642.
 — *palustris* 646.
 — *pratensis* 646.
 — *ruficollis* 645.
 — *rufogularis* 645.
 — *rufescens* 643.
 — *rufus* 643.
 — *sepiarius* 646.
 — *spinoletta* 642.
 — *spipoletta* 642.
 — *tristis* 646.
 — *trivialis* 644.
Apternus tridactylus 487.
Apus murarius 508.
Aquatilis cinclus 694.
Aquila 410.
 — *amurensis* 419.
 — *bifasciata* 418.
 — *brachydactyla* 402.
 — *chrysaëtus* 410.
 — *clanga* 418.
 — *daphanea* 410.
Aquila fulva 411.
 — *fusca* 418.
 — *heliaca* 415.
 — *imperialis* 415.
 — *lagopus* 409.
 — *leucamphomna* 402.
 — *longicaudata* 420.
 — *maculata* 417.
 — *melanaëtus* 415.
 — *minuta* 420.
 — *mogilnik* 415.
 — *nævia* 419.
 — *nipalensis* 419.
 — *nobilis* 410.
 — *orientalis* 418.
 — *pallasii* 418.
 — *pennata* 420.
 — *piscatrix* 397.
 — *pomarina* 419.
 — *regia* 410.
 — *regalis* 410.
 — *unicolor* 418.
 — *variabilis* 396.
Aranus aquaticus 244.
Archibuteo 409.
 — *alticeps* 409.
 — *lagopus* 409.
 — *planiceps* 409.
Ardea 294.
 — *æquinoctialis* 296.
 — *alba* 308.
 — *audax* 294.
 — *bubulcus* 296.
 — *caspia* 306.
 — *castanea* 294.
 — *chrysopelargus* 274.
 — *ciconia* 276.
 — *cineracea* 297.
 — *cinerea* 297.
 — *comata* 294.
 — *coromandelica* 296.
 — *deaurata* 294.
 — *egretta* 308.
 — *egrettoides* 308.
 — *elegans* 313.
Ardea garzetta 313.
 — *grus* 234.
 — *ibis* 296.
 — *kwakwa* 286.
 — *leucophæa* 297.
 — *lucida* 296.
 — *maculata* 286.
 — *marsigli* 294.
 — *melanorhynchus* 308.
 — *minuta* 291.
 — *nigra* 274.
 — *nivea* 313.
 — *orientalis* 313.
 — *pumila* 294.
 — *purpurata* 306.
 — *purpurascens* 306.
 — *purpurea* 306.
 — *ralloides* 294.
 — *rufa* 306.
 — *ruficapilla* 296.
 — *russata* 296.
 — *shenana* 297.
 — *squajotta* 294.
 — *stellaris* 288.
 — *variegata* 306.
 — *virgo* 242.
 — *vulgaris* 297.
 — *xanthodactyla* 313.
 — *xanthopoda* 313.
Ardeidæ 285.
Ardeola minuta 291.
 — *pusillus* 291.
 — *ralloides* 294.
Ardetta 291.
 — *minuta* 48, 291.
Arenaria 140.
 — *cinerea* 140.
 — *calidris* 176.
 — *grisea* 176.
 — *interpres* 140.
 — *vulgaris* 176.
Arquatella maritima 179.
Ascolopax gallinago 214.
 — *gallinula* 218.
 — *major* 213.

- Asio 440.
 — accipitrinus 443.
 — ægolius 443.
 — brachyotus 443.
 — otus 441.
 — scops 445.
 Astur 387.
 — gallinarum 387.
 — nisus 389.
 — palumbarius 387.
 Athene noctua 453.
 — passerina 455.
 Aythya ferina 95.
 — fuligula 94.
 — islandica 93.
 — leucophthalmos 97.
 — marila 93.
 — nyroca 97.
 — rufina 96.
- B.**
- Balbusardus haliæetus 397.
 Bernicla brenta 123.
 — collaris 123.
 — leucocephala 89.
 — leucopsis 122.
 — torquata 123.
 Biziura leucocephala 89.
 Bombicilla bohémica 528.
 — garrula 528.
 Bombiciphora poliocœlia 528.
 Bonasa 364.
 — betulina 364.
 — bonasia 364.
 — — lagopus 365.
 — — sylvestris 365.
 — rupestris 364.
 Boscis rosea 577.
 Boschas acuta 118.
 — circia 113.
 — crecca 114.
 Botaurus 288.
 — arundinaceus 288.
 — comatus 294.
- Botaurus lacustris 288.
 — minutus 291.
 — pusillus 291.
 Brachylophus viridis 489.
 Brachyotus accipitrinus 443.
 — palustris 443.
 Branta 122.
 — albifrons 129.
 — bernicla 123.
 — leucopsis 122.
 — rufina 96.
 Bubo 438.
 — athenensis 438.
 — bubo 438.
 — — turkomannus 438.
 — europæus 438.
 — germanicus 438.
 — ignavus 438.
 — maximus 438.
 — microcephalus 438.
 — otus 441.
 — scops 445.
 Buboninæ 438.
 Bubulcus ibis 296.
 Bucephala clangula 98.
 Budytes atricapillus 652.
 — borealis 652.
 — campestris 652, 554.
 — cinereocapilla 652.
 — flava 651.
 — flavus taivanus 652.
 — melanocephalus 655.
 — — viridis 652.
 — neglectus 654.
 — nigricapilla 655.
 — Rayi 654.
 Buphagus catarrhactes 35.
 Buphus bubulcus 296.
 — castaneus 294.
 — comatus 294.
 — ralloides 294.
 — russatus 296.
 Buscarla cia 629.
 Butaëtus lagopus 409.
 — leucurus 408.
- Butaëtus pennatus 420.
 Butalis grisola 529.
 — montana 529.
 — pinetorum 529.
 Buteo 404.
 — æriginosus 384.
 — albidus 404.
 — buteo 404.
 — — zimmermannæ 405.
 — — desertorum 405.
 — — cirtensis 405.
 — — vulpinus 405.
 — — tachardus 405.
 — communis 404.
 — eximius 408.
 — fuscus 404.
 — ferox 408.
 — medius 404.
 — mutans 404.
 — lagopus 409.
 — leucurus 408.
 — pectoralis 408.
 — vulgaris 404.
 Buteoninæ 402.
 Butor minutus 291.
 — stellaris 288.
- C.**
- Caccabis 345.
 — chukar 346.
 — græca 346.
 — saxatilis 345.
 Calamodus 720.
 — aquaticus 726.
 — — cariceti 726.
 — melanopogon 721.
 — schœnobænus 724.
 Calamodyta arundinacea 715.
 — boeticula 717.
 — melanopogon 721.
 — palustris 719.
 — strepera 717.
 Calamoherpe arundinacea 717.
 — aquatica 726.

- Calamoherbe melanopogon 721.
 — palustris 719.
 — phragmitis 724.
 — salicaria 717.
 — turdoides 715.
 Calamophilus barbatus 686.
 — biarmicus 686.
 Calandrella leucoptera 635.
 Calcarius 622.
 — nivalis 622.
 Callichen ruficeps 96.
 — rufinus 96.
 Calidris 176.
 — americana 176.
 — arenaria 176.
 — grisea 176.
 — Mülleri 176.
 — nigellus 176.
 — rubidus 176.
 — tringoides 176.
 Cancrophagus minuta 291.
 Cannabina 601.
 — cannabina 605.
 — — fringillirostris 606.
 — flavirostris 605.
 — hornemanni 601.
 — — exilipes 601.
 — linaria 602.
 — — rufescens 603.
 — — holboelli 603.
 — montium 605.
 — sanguinea 605.
 Canutus cinereus 180.
 — islandicus 180.
 — rufescens 180.
 Caprimulgidae 504.
 Caprimulgus 504.
 — europæus 505.
 — maculatus 505.
 — punctatus 505.
 — vulgaris 505.
 Carbo arboreus 70.
 — brachyrhynchus 70.
 — cormoranus 70.
 Carbo cristatus 74.
 — glacialis 70.
 — graculus 74.
 — humilirostris 70.
 — major 70.
 — pygmæus 75.
 — subcormoranus 70.
 Carbonarius martius 472.
 Carduelis 608.
 — aurata 609.
 — carduelis 609.
 — — albigularis 609.
 — — major 609.
 — elegans 609.
 — germanica 609.
 — septentrionalis 609.
 — spinus 607.
 Caricicola aquatica 726.
 — phragmitis 724.
 Carine noctua 453.
 Carpodacus enucleator 614.
 — erythrinus 615.
 — roseus 614.
 Casarca rutila 120.
 Catarrhactes vulgaris 35.
 Catarracta fusca 35.
 Cathartes peregrinus 374.
 Cecropis rustica 516.
 Cerchneis 422.
 — cenchrus 425.
 — naumanni 425.
 — tinnunculus 423.
 — — japonicus 423.
 Cephus arcticus 15.
 — vespertinus 426.
 — — amurensis 427.
 — torquatus 17.
 Certhia 658.
 — familiaris 658.
 — — brachydactyla 658.
 — muraria 656.
 Certhiidae 656.
 Charadriidae 138.
 Charadrius 146.
 Charadrius albifrons 152.
 — alexandrinus 152.
 — angulus 149.
 — apicarius 148.
 — apricarius 146.
 — aureus 148.
 — auratus 148.
 — calidris 176.
 — campestris 148.
 — cantianus 152.
 — curonicus 154.
 — cinclus 140.
 — corira 141.
 — dubius 154.
 — fluviatilis 154.
 — fulvipes 154.
 — gallicus 141.
 — gavia 158.
 — helveticus 146.
 — hiaticula 151, 154.
 — hiaticola 151.
 — — major 152.
 — hiaticuloides 154.
 — Homeyeri 151.
 — himantopus 170.
 — hypomelanus 146.
 — hypomelas 146.
 — intermedius 154.
 — interpres 140.
 — littoralis 152.
 — longirostris 146.
 — minor 154.
 — morinellus 149.
 — nævius 146.
 — oedienemus 163.
 — pardela 163.
 — pluvialis 148.
 — philippinus 154.
 — pusillus 154.
 — pygmæus 154.
 — rubidus 176.
 — scolopax 163.
 — sibiricus 149.
 — subtridactylus 146.
 — squatarola 146.

- Charadrius tartaricus* 149.
 — *vanellus* 158.
 — *zonatus* 154.
Chauliodus strepera 108.
Chaulelasmus americanus 108.
 — *cinereus* 108.
 — *streperus* 108.
Cheimonea tridaetyla 53.
Chelidon fenestrarum 514.
 — *tectorum* 514.
 — *urbica* 514.
Chelidonaria 514.
 — *urbica* 514.
Chenalopex casarca 120.
 — *bernicla* 123.
Chionospiza nivalis 593.
Chloris 599. (*Ligurinus*)
 — *chloris* 599.
 — *chrysoptera* 599.
 — *flavigaster* 599.
 — *hortensis* 599.
 — *vulgaris* 599.
Chloropicus viridis 489.
Chlorospiza chloris 599.
Chroicocephalus capistratus 42.
 — *minutus* 52.
 — *pileatus* 43.
 — *ridibundus* 42.
Chrysomitris 607.
 — *cannabina* 605.
 — *carduelis* 609.
 — *flavirostris* 609.
 — *linaria* 602.
 — *spinus* 607.
Ciconia 274.
 — *alba* 276.
 — *albescens* 276.
 — *candida* 276.
 — *ciconia* 276.
 — *major* 276.
 — *nigra* 274.
 — *nivea* 276.
Ciconiidae 274.
Cinclus 694.
 — *aquaticus* 694, 789.
 — *cinclus* 694, 789.
 — — *albicollis* 695, 789.
 — — *melanogaster* 695, 789.
 — — *septentrionalis* 695.
 — *europæus* 674.
 — *interpreter* 140.
 — *morinellus* 140.
 — *torquatus* 182.
Cipnotomus anglorum 32.
Circaëtus 402.
 — *anguium* 402.
 — *brachydactylus* 402.
 — *gallicus* 402.
 — *hypoleucus* 408.
 — *meridionalis* 402.
Circus 379.
 — *æriginosus* 384.
 — — *unicolor* 385.
 — *cineraceus* 379.
 — *cinerascens* 379.
 — *cinereus* 381.
 — *cyaneus* 381.
 — *dalmatinus* 380.
 — *gallinarius* 381.
 — *maerurus* 380.
 — *pallidus* 380.
 — *pratorum* 380.
 — *pygargus* 379, 380.
 — *spilonotus* 385.
 — *Swainsonii* 380.
Citrinella cirrus 627.
Clangula clangula 98.
 — *chrysopteralma* 98.
 — *glaucion* 98.
 — *glacialis* 100.
Clivicola 512.
 — *europæa* 512.
 — *riparia* 512.
Clupeilarus fuscus 40.
Coccothraustes 591.
 — *atrigularis* 591.
 — *canadensis* 614.
 — *chloris* 599.
Coccothraustes coccothraustes 591.
 — *deformis* 591.
 — *europæus* 591.
 — *vulgaris* 591.
Colæus 558.
 — *arborea* 558.
 — *monedula* 558.
 — — *collaris* 558.
 — — *spermolegus* 558.
 — *turrium* 558.
Columba 316.
 — *arborea* 320.
 — *cavorum* 320.
 — *livia* 316.
 — *œnas* 320.
 — *palumbus* 323.
 — *pinetorum* 323.
 — *rupicola* 316.
 — *saxatilis* 316.
 — *torquata* 323.
 — *turtur* 326.
Columbidæ 316.
Colymbus 19.
 — *arcticus* 15.
 — *atrogularis* 17.
 — *auritus* 26, 27.
 — *borealis* 18.
 — *caspicus* 26.
 — *cornutus* 19, 26.
 — *cristatus* 19, 27.
 — *cucullatus* 25.
 — *duplicatus* 27.
 — *glacialis* 17.
 — *griseigena* 25.
 — *hebridicus* 29.
 — *hyemalis* 17.
 — *ignotus* 15.
 — *imber* 17.
 — *leucopus* 15.
 — *longirostris* 25.
 — *lumme* 18.
 — *maximus* 17.
 — *minor* 29.
 — *minutus* 29.

- Colymbus naevius* 25.
 — *obscurus* 26.
 — *parotis* 25.
 — *parvus* 29.
 — *pyrenaicus* 29.
 — *rubricollis* 25.
 — *rufogularis* 18.
 — *septentrionalis* 18.
 — *stellaris* 18.
 — *striatus* 18.
 — *suberistatus* 25.
 — *torquatus* 17.
 — *urinator* 20.
 — *vulgaris* 25.
Colymbidæ 14.
Copsichus torquatus 741.
Coracias 501.
 — *galbula* 573.
 — *garrula* 501.
 — *loquax* 501.
 — *oriolus* 573.
 — *planiceps* 501.
Coraciidæ 500.
Coraciinæ 500.
Corone cornix 549.
 — *corone* 549.
Corvidæ 544.
Corvinæ 544.
Corvus 545.
 — *advena* 555.
 — *agricola* 555.
 — *agrorum* 555.
 — *caryocatactes* 569.
 — *cinereus* 549.
 — *clericus* 545.
 — *corax* 545.
 — *cornix* 549.
 — *corone* 549.
 — *faröensis* 545.
 — *frugilegus* 555.
 — *glandarius* 565.
 — *granorum* 555.
 — *hiemalis* 549.
 — *infaustus* 568.
 — *littoralis* 545.
Corvus lugubris 545.
 — *maximus* 545.
 — *monedula* 558.
 — *nobilis* 545.
 — *nucifraga* 569.
 — *pica* 561.
 — *pyrrhocorax* 572.
 — *russicus* 568.
 — *rusticus* 561.
 — *sibiricus* 568.
 — *subcornix* 549.
 — *subcorone* 549.
 — *sylvestris* 545.
 — *vociferus* 545.
Cotile riparia 512.
Coturnix 347.
 — *communis* 347.
 — *coturnix* 347.
 — *dactylisonans* 327.
Cotyle fluviatilis 512.
 — *microrhynchus* 512.
 — *riparia* 512.
Corys arborea 633.
Corythus enucleator 614.
Crex 246.
 — *alticeps* 246.
 — *Bailloni* 253.
 — *chloropus* 254.
 — *crex* 246.
 — *herbarum* 246.
 — *parva* 251.
 — *porzana* 250.
 — *pratensis* 246.
 — *pusilla* 251.
 — *pygmæa* 253.
Crimonessa glacialis 100.
Critophaga miliaria 623.
Crithagra serinus 611.
Crucirostra abietina 618.
 — *bifasciata* 620.
 — *leucoptera* 620.
Ctinorhynchus streperus
 108.
Cyanecula 774.
 — *leucocyana* 774.
Cyanecula dichrosterna 775.
 — *orientalis* 775.
 — *gibraltarensis* 774.
 — *succica* 774.
 — — *cœrulecula* 774.
 — — *cyanecula* 774.
 — *wolffi* 775.
Cyanistes cœruleus 680.
 — *cyaneus* 679.
 — *elegans* 679.
 — *salicarius* 680.
 — *violaceus* 680.
Cyanopterus circia 113.
Cygnidæ 134.
Cygnus 135.
 — *cygnus* 136.
 — *gibbus* 137.
 — *melanorhinus* 135.
 — *melanorhynchus* 136.
 — *musicus* 136.
 — *minor* 135.
 — *olor* 137.
 — *sibilus* 137.
Cynchramus schœnobæus
 630.
 — *septentrionalis* 630.
 — *stagnatilis* 630.
Cypselus alpina 510.
 — *apus* 508.
 — *melba* 510.
 — *murarius* 508.
Cuculidæ 459.
Cuculinæ 460.
Cuculus 460.
 — *borealis* 460.
 — *canorus* 460.
 — — *hepaticus* 461.
 — *cinereus* 460.
Cursor europæus 141.
 — *isabellinus* 141.
Cursores 138.
Cursorius 141.
 — *brachydactylus* 141.
 — *europæus* 141.
 — *gallicus* 141.

- Cursorius isabellinus* 141.
 — *pallidus* 141.
Curruca atricapilla 712.
 — *cinerea* 708.
 — *dumetorum* 710.
 — *garrula* 710.
 — *grisea* 707.
 — *hortensis* 707.
 — *malaria* 710.
 — *nigra* 712.
 — *nisoria* 705.
 — *pileata* 712.
 — *rufa* 738.
 — *undulata* 705.
- D.**
- Dædalion fringillarius* 389.
Dafila 117.
 — *acuta* 118.
 — *caudacuta* 118.
 — *longicauda* 118.
 — *marmorata* 112.
Dandalus rubecula 771.
Daulias lusciniæ 778.
 — *philomela* 785.
Dendrocoptes medius 485.
Dendrocopus 473.
 — *leuconotus* 484.
 — — *lilfordi* 484, 789.
 — — *cirris* 484.
 — *major* 473.
 — — *cissa* 474.
 — — *pœlzami* 474.
 — *medius* 485.
 — — *Sct. Johanni* 485.
 — *minor* 486.
Dendrofalco subbuteo 438.
Dendromas leuconotus 484.
Dryocopus 471.
 — *martius* 471.
Dryospiza serinus 611.
Dytes auritus 26, 27.
 — *cornutus* 26.
- E.**
- Egretta alba* 308.
 — *comata* 294.
 — *garzetta* 313.
 — *Lindermeyeri* 313.
 — *melanorhyncha* 308.
Emberiza 623.
 — *arundinacea* 630.
 — *barbata* 629.
 — *badensis* 628.
 — *calandra* 623.
 — — *minor* 624.
 — *chlorocephala* 628.
 — *cia* 629.
 — *cirlus* 627.
 — *citrinella* 625.
 — *delicata* 628.
 — *eleathorax* 627.
 — *granativora* 624.
 — *glacialis* 622.
 — *hordei* 629.
 — *hortulana* 628.
 — *luctuosa* 531.
 — *lotharingica* 629.
 — *major* 625.
 — *miliaria* 623.
 — *melanocephala* 624.
 — *montana* 622.
 — *mœlbyensis* 628.
 — *mustelina* 622.
 — *nivalis* 622.
 — *pyrrhuloides* 630.
 — *schœnichus* 630.
 — — *intermedius* 630.
 — *sylvestris* 625.
Emberizinæ 621.
Enneoctonus collaris 542.
 — *minor* 538.
 — *rufus* 540.
Ephialtes scops 445.
Epilais hortensis 705.
Erimistura leucocephala 89.
Erismatura 88.
 — *leucocephala* 89.
- Erismatura mersa* 89.
Erithacus 771.
 — *cœruleculus* 775.
 — *cyaneculus* 774.
 — *cyaneus* 774.
 — *cyaneula* 774.
 — *lusciniæ* 778.
 — *philomela* 785.
 — *phœnicurus* 769.
 — *rubecula* 771.
 — — *hyrcanus* 772.
 — — *major* 772.
 — *tithys* 767.
Erodias garzetta 313.
Erolia varia 181.
 — *variegata* 181.
Eudromias elegans 152.
 — *montana* 149.
 — *morinellus* 149.
 — *stolida* 149.
Eudytes arcticus 15.
 — *glacialis* 17.
 — *septentrionalis* 18.
Eunetta falcata 111.
Euspiza melanocephala 624.
Erythroscelus fuscus 208.
 — *ocellatus* 208.
Erythropus rufipes 426.
 — *vespertinus* 426.
Erythrospiza rosea 614.
Erythrosterna parva 533.
Erythrothorax rubrifrons 615.
- F.**
- Falcinellus cuvieri* 181.
 — *falcinellus* 269.
 — *igneus* 269.
 — *longirostris* 181.
 — *pigmæus* 181.
 — *varius* 181.
Falco 429.
 — *abietinus* 432.
 — *æriginosus* 384.
 — *æsalon* 434.

- Falco alaudarius* 423.
 — *albicilla* 400.
 — *albus* 404.
 — *albicaudus* 400.
 — *alphanet* 431.
 — *anatum* 432.
 — *apivorus* 396.
 — *arundinaceus* 384, 397.
 — *ater* 394.
 — *barbatus* 376.
 — *barletta* 436.
 — *biarmicus* 431.
 — *buteo* 404.
 — *cæsius* 434.
 — *cenchris* 425.
 — *chrysaëtus* 410.
 — *cinerarius* 379.
 — *clanga* 418.
 — *communis* 432.
 — *cornicum* 432.
 — *cyanopus* 429.
 — *cyaneus* 381.
 — *feldeggi* 431.
 — *ferox* 408.
 — *fusco-ater* 394.
 — *gallicus* 402.
 — *gallinarius* 387.
 — *glaucopsis* 404.
 — *griseus* 381.
 — *haliaëtus* 397.
 — *imperialis* 415.
 — *incertus* 387.
 — *lagopus* 409.
 — *lanarius* 429.
 — *lanarius* 429.
 — *leucopsis* 402.
 — *lithofalco* 434.
 — *marginatus* 387.
 — *magnus* 376.
 — *macrurus* 380.
 — *melanaëtus* 415.
 — *merillus* 434.
 — *migrans* 394.
 — *milvus* 392.
 — *naumanni* 425.
- Falco nisus* 389.
 — *pallidus* 380.
 — *palumbarius* 387.
 — *pennatus* 420.
 — *pojana* 404.
 — *poliorhynchus* 396.
 — *peregrinus* 432.
 — *punicus* 433. -
 — *pygargus* 379, 381.
 — *regulus* 434.
 — *rubens* 431.
 — *rufinus* 408.
 — *rufus* 384, 426.
 — *rufipes* 426.
 — *sacer* 429.
 — *stellaris* 431.
 — *strigiceps* 381.
 — *subbuteo* 436.
 — *tinnunculoides* 425.
 — *tinnunculus* 423.
 — *vespertinus* 426.
- Falconidæ* 378.
Falconinæ 422.
Fedoa melanura 203.
 — *Meyeri* 202.
 — *ædienemus* 163.
 — *pectoralis* 202.
- Ficedula atricapilla* 531.
 — *collaris* 532.
 — *fitis* 736.
 — *hypolais* 732.
 — *phœnicurus* 769.
 — *rufa* 738.
 — *sibilatrix* 735.
 — *trochilus* 736.
 — *vitiflora* 759.
- Fratercula arctica* 13.
Fregilus pyrhocorax 572.
- Fringilla* 593.
 — *alpestris* 595.
 — *borealis* 601.
 — *campestris* 590.
 — *carduelis* 609.
 — *cannabina* 605.
 — *cœlebs* 595.
- Fringilla spodiogenys* 596.
 — *coccothraustes* 591.
 — *chloris* 599.
 — *domestica* 585.
 — *enucleator* 614.
 — *flavirostris* 605.
 — *flammea* 594.
 — *gularis*
 — *hortensis* 595.
 — *linaria* 602.
 — — *alnorum* 603.
 — — *canescens* 601.
 — — *magnirostris* 603.
 — *linota* 605.
 — *minima* 603.
 — *montana* 590.
 — *montifringilla* 594.
 — *montium* 605.
 — *nivalis* 593.
 — — *alpicola* 593.
 — *nobilis* 595.
 — *pyrrhula* 616.
 — *rosea* 614.
 — *saxatilis* 593.
 — *schœniclus* 630.
 — *septentrionalis* 594.
 — *serinus* 611.
 — *spinus* 607.
- Fringillidæ* 584.
Fringillinæ 584.
Fruticola rubetra 763.
 — *rubicola* 765.
- Fulica* 256.
 — *æthiops* 257.
 — *atra* 257.
 — *atrata* 257.
 — *aterrima* 257.
 — *chloropus* 254.
 — *cinereicollis* 257.
 — *fusca* 254.
 — *leuconyx* 257.
 — *platyuros* 257.
- Fuligula* 93.
 — *clangula* 98.
 — *cristata* 94.

- Fuligula ferina* 95.
 — *fuligula* 94.
 — *fusca* 92.
 — *gesneri* 92.
 — *glacialis* 100.
 — *homeyeri* 95.
 — *hyemalis* 100.
 — *islandica* 92.
 — *leucophthalma* 97.
 — *marmorata* 112.
 — *marila* 93.
 — *nigra* 92.
 — *nyroca* 97.
 — *patagiata* 94.
 — *rufina* 96.
Fulix cristatus 94.
 — *marila* 93.
- G.
- Galerida cristata* 632.
Galerita cristata 632.
 — *musica* 633.
 — *nemorosa* 633.
Gallinago 212.
 — *brachypus* 214.
 — *brehmii* 215.
 — *burka* 214.
 — *cœlestis* 214.
 — *dupla* 213.
 — *færœensis* 214.
 — *gallinago* 214.
 — *gallinaria* 214.
 — *gallinula* 218.
 — *hyemalis* 213.
 — *lacustris* 214.
 — *major* 213.
 — *media* 214.
 — *minima* 218.
 — *migratoria* 214.
 — *Montagui* 213.
 — *petényii* 214.
 — *sabinei* 215.
 — *septentrionalis* 214.
 — *scolopacina* 214.
Gallinula 254.
- Gallinula Bailloni* 253.
 — *chloropus* 254.
 — *crex* 246.
 — *leucothorax* 250.
 — *maculata* 250.
 — *minuta* 151.
 — *porzana* 250.
 — *pusilla* 251.
 — *pygmæa* 253.
Gambetta calidris 198.
Garrulinae 564.
Garrulus 565.
 — *caryocatactes* 569.
Garrulus germanicus 565.
 — *glandarius* 565.
 — *infaustus* 568.
 — *robustus* 565.
 — *tænius* 565.
 — *garzetta egretta* 313.
Gavia 14.
 — *arcticus* 15.
 — *balticus* 18.
 — *capistrata* 43.
 — *cana* 42.
 — *glacialis* 17.
 — *hiberna* 53.
 — *macrorhynchus* 16.
 — *melanocephala* 51.
 — *minuta* 52.
 — *septentrionalis* 18.
 — *tridactyla* 53.
Gecinus canus 488.
 — *frondium* 489.
 — *pinetorum* 489.
 — *virescens* 489.
 — *viridis* 489.
Gelichelidon anglica 57.
Gelochelidon anglica 57.
 — *agraria* 57.
 — *balthica* 57.
 — *meridionalis* 57.
 — *palustris* 57.
 — *velox* 57.
Gennaja sacer 429.
Glandarius pictus 565.
- Glareola* 142.
 — *austriaca* 142, 143.
 — *nævia* 143.
 — *Nordmanni* 143.
 — *pratincola* 142, 143.
 — — *melanoptera* 143.
 — *senegalensis* 142, 143.
 — *torquata* 142, 143.
Glaucidium 452.
 — *glaux* 453.
 — *meridionalis* 453.
 — *noctuum* 453.
 — *passerinum* 455.
Glaucopterix pallidus 380.
Glaucion clangula 98.
Glottis albicollis 193.
 — *canescens* 193.
 — *chloropus* 193.
 — *fistulans* 193.
 — *grisea* 193.
 — *nebularius* 193.
 — *natans* 193.
 — *nivigula* 193.
 — *stagnatilis* 192.
Glycispina hortulana 628.
Gracula rosea 577.
Graculus cristatus 74.
 — *linnaei* 74.
 — *pygmæus* 75.
Gressores 268.
Gruidæ 233.
Grus 233.
 — *cinerea* 234.
 — *cineracea* 234.
 — *communis* 234.
 — *grus* 234.
 — *numidica* 242.
 — *vulgaris* 234.
Guinetta hypoleuca 196.
Gypaëtidæ 375.
Gypaëtus 376.
 — *altaicus* 376.
 — *barbatus* 376.
 — — *occidentalis* 377.
 — — *nudipes* 377.

Gypaëtus orientalis 377.
 — *grandis* 376.
Gyps 370.
 — *cinereus* 369.
 — *fulvus* 371.
 — — *occidentalis* 371.
Gyrantes 314.

H.

Hæmatopus 139.
 — *balthicus* 139.
 — *orientalis* 139.
 — *ostrilegus* 139.
Haliaëtus 399.
 — *albicillus* 400.
 — *borealis* 400.
Haliæus carbo 70.
 — *cormoranus* 70.
 — *cristatus* 74.
 — *graculus* 74.
 — *pygmæus* 75.
Harelda glacialis 100.
Helopus caspius 56.
Helodromas ochropus 195.
Herodias alba 308.
 — *candida* 308.
 — *egretta* 308.
 — *garzetta* 313.
 — *jubata* 313.
Heteroclitus tataricus 264.
Hiaticula amuletta 151.
 — *arabs* 151.
 — *çantiana* 152.
 — *elegans* 152.
 — *minor* 154.
Hierofalco feldeggi 431.
 — *peregrinus* 432.
 — *sacer* 429.
Himantopodinæ 168.
Himantopus 170.
 — *atropterus* 170.
 — *albicollis* 170.
 — *avocetta* 168.
 — *autumnalis* 170.
 — *brevipes* 170.

Himantopus candidus 170.
 — *europæus* 170.
 — *himantopus* 170.
 — *longipes* 170.
 — *minor* 170.
 — *melanocephalus* 170.
 — *melanopterus* 170.
 — *plinii* 170.
 — *rufipes* 170.
 — *vulgaris* 170.
Hiraëtus pennatus 420.
Hirundinidæ 512.
Hirundo 516.
 — *alpina* 510.
 — *apus* 508.
 — *cinerea* 512.
 — *domestica* 516.
 — *lagopoda* 514.
 — *melba* 510.
 — *pratincola* 142.
 — *riparia* 512.
 — *rustica* 516.
 — — *cahirica* 516.
 — — *gutturalis* 516.
 — — *pagorum* 516.
 — *urbica* 514.
Hortulanus arundinaceus
 630.
 — *nivalis* 622.
Hydrobata cinclus 694.
Hydrocecopris hirundo 58.
Hydrochelidon 63.
 — *delalandi* 63.
 — *fissipes* 65.
 — *fluviatilis* 63.
 — *hybrida* 63.
 — *indica* 63.
 — *leucogenys* 63.
 — *leucopareis* 63.
 — *leucoptera* 64.
 — *nigra* 65.
 — *nilotica* 63.
 — *similis* 63.
Hydrocolæus minutus 52.
Hydrocorax carbo 70.

Hydrocorax cristatus 74.
 — *pygmæus* 75.
Hydropogne caspia 56.
Hylæspiza cia 629.
Hypolais 732.
 — *hortensis* 732.
 — *hypolais* 732.
 — *icterina* 732.
 — *philomela* 732.
 — *salicaria* 732.
 — *vulgaris* 732.
Hypotriorchis æsalon 434.
 — *subbuteo* 436.
Hypsibates himantopus 170.

I és J.

Ibidæ 268.
Ibis 269.
 — *æthiopica* 270.
 — *castanea* 269.
 — *cuprea* 269.
 — *falcinellus* 269.
 — *igneus* 269.
 — *peregina* 269.
 — *religiosa* 270.
Iliornis stagnatilis 192.
Insessores 492.
Jerax fringillarius 389.
Jynginæ 468.
Jynx 468.
 — *arborea* 469.
 — *punctata* 469.
 — *torquilla* 469.

L.

Lagopus alpinus 366.
 — *mutus* 366.
Lamellirostres 82.
Laniidæ 535.
Laniinæ 536.
Lanius 536.
 — *auriculatus* 540.
 — *collurio* 542.
 — *excubitor* 536.
 — — *homeyeri* 537.

- Lanius excub. leucopterus* 537.
 — — *major* 537.
 — — *sibiricus* 537.
 — *dumetorum* 542.
 — *garrulus* 528.
 — *glandarius* 565.
 — *infaustus* 568.
 — *italicus* 538.
 — *longipennis* 538.
 — *minor* 538.
 — *melanotis* 540.
 — *nigrifrons* 538.
 — *pomeranus* 540.
 — *ruficeps* 540.
 — *rufus* 540.
 — *rutilus* 540.
 — *senator* 540.
 — — *rutilans* 541.
 — *spinitorques* 542.
 — *vigil* 538.
Laridæ 34.
Larinæ 35.
Laroides americanus 39.
 — *argentatus* 39, 40.
 — *argentaceus* 39.
 — *argenteus* 39.
 — *argentatoides* 39.
 — *canus* 40.
 — *major* 39.
 — *minor* 53.
 — *rissa* 53.
 — *tridactylus* 53.
Laropis anglica 57.
Larus 39.
 — *albicans* 58.
 — *atricilla* 42.
 — *atricolloides* 52.
 — *argentatus* 52.
 — — *cacchinans* 40.
 — — *michachellesi* 40.
 — *argenteus* 39.
 — *brachyrhynchus* 53.
 — *brunicephalus* 42.
 — *catarrhactes* 35.
Larus canus 42.
 — *canescens* 42.
 — *capistratus* 42.
 — *cinereus* 40, 42.
 — *citrirostris* 42.
 — *crepidatus* 38.
 — *cyanopus* 42.
 — *cynorhynchus* 42.
 — *erythropus* 4.
 — *fissipes* 65.
 — *flavipes* 40.
 — *fuscus* 39.
 — — *affinis* 41.
 — *glaucus* 39.
 — *heinei* 42.
 — *hybernus* 42.
 — *kamtsatkensis* 42.
 — *merulinus* 65.
 — *melanocephalus* 52.
 — *minutus* 52.
 — *nævius* 42.
 — *nigrotis* 52.
 — *parasiticus* 37.
 — *procellosus* 42.
 — *pygmæus* 52.
 — *ridibundus* 42.
 — *rissa* 53.
Leimoniptera pratensis 646.
Lestris buffoni 37.
 — *catarrhactes* 35.
 — *cephus* 37.
 — *crepidata* 37.
 — *longicaudatus* 37.
 — *parasiticus* 38.
 — *parasitica* 38.
 — *pomarina* 36.
 — *pomathorina* 36.
 — *richardsoni* 38.
 — *skua* 35.
Leuchybris nictæa 450.
Leucus fuscus 40.
Ligurinus chloris 599.
Limicola 177.
 — *platyrhyncha* 178.
 — *pygmæa* 178.
Limnocryptes gallinulla 218.
Limosa 202.
 — *ægocephala* 203.
 — *brachyptera* 203.
 — *ferruginea* 202.
 — *fusca* 200.
 — *glottis* 193.
 — *hardwicki* 188.
 — *islandica* 203.
 — *lapponica* 202.
 — *limosa* 203.
 — *meyeri* 202.
 — *melanura* 203.
 — *minuta* 186.
 — *rufa* 202.
 — *temmincki* 187.
 — *totanus* 187.
Linaria agrorum 602.
 — *alnorum* 603.
 — — *magnirostris* 603.
 — *betularum* 602.
 — *brunnescens* 603.
 — *borealis* 602.
 — *canescens* 602.
 — *chloris* 599.
 — *cannabina* 605.
 — *minor* 603.
 — *montana* 605.
 — *sibirica* 601.
Linota cannabina 605.
 — *flavirostris* 605.
 — *hornemanni* 601.
 — *linaria* 602.
 — *rufescens* 603.
Lithofalco æsalon 434.
Lobipes hyperboreus 174.
Locustella 727.
 — *cicada* 729.
 — *fluviatilis* 729.
 — *locustella* 727.
 — *luscinioides* 730.
 — *nævia* 727.
 — *strepitans* 729.
Longipennes 31.
Lophæthya griseigena 25.

- Lophaitiŷia l. Colymbus 20, Machetes planiceps 188.
     25, 26, 27. — pugnax 188.
 Lophophanes cristatus 681. Mareca fistularis 109.
 Loxia 618. — penelope 109.
   — bifasciata 620. Marila frenata 93.
   — — rubrifasciata 621. Marmaronetta angustirostris 112.
   — chloris 599. Mecistura caudata 683.
   — curvirostra 618. — pinetorum 683.
   — pytiopsittacus 618. Megalestris catarractes 35.
   — coccothraustes 591. — catarrhactes 35.
   — enucleator 614. Melagavia melanocephala 51.
   — erythrina 615. Melanitta fusca 92.
   — europæa 618. — megaurus 92.
   — pyrrhula 616. — nigripes 92.
   — psittacea 614. Melanocorypha sibirica 635.
   — rubicilla 616. Melanopelargus niger 274.
   — serinus 611. Melisophilus nigricapillus 714.
   — tænioptera 620. Merganser albellus 87.
 Lullula arborea 633. — castor 83.
 Luscinia 777. — gulo 83.
   — böhmi 785. — merganser 83.
   — hafizi 785. — niger 86.
   — hybrida 785. — rayi 83.
   — lusciniæ 778. — serrata 86.
   — peregrina 778. — serrator 86.
   — philomela 785. — stellatus 87.
   — — eximia 785. Mergellus albellus 87.
   — — major 785. Mergidæ 82.
   — phoenicurus 769. Mergoides rufina 96.
   — rubecula 771. Mergus 83.
   — tithys 767. — æthiops 83.
   — vera 778. — albellus 87.
 Lusciniolamelanopogon 721. — albulus 87.
 Lusciola lusciniæ 778. — americanus 84.
   — philomela 785. — glacialis 87.
   — phoenicurus 769. — imperialis 86.
   — rubecula 771. — leucomelas 86.
   — suecica 775. — merganser 83.
   — thitys 767. — minutus 87.
 Lycus monedula 559. — niger 86.
 Lyrurus tetrix 361. — orientalis 83.
                                   — pannonicus 87.
                                   — rancedula 83.
- M.**
- Machetes alticeps 188.
   — minor 188.
- Mergus rubricapilla 83.
   — serrator 86.
   — serratus 86.
   — squamatus 83.
 Meropidæ 495.
 Merops 496.
   — apiaster 496.
   — hungariæ 496.
 Merula coerulea 757.
   — collaris 741.
   — major 742.
   — merula 742.
   — pinetorum 742.
   — rosea 577.
   — torquata 741.
   — truncorum 742.
   — vulgaris 742.
 Microcarbo melanognathus 75.
   — niger 75.
   — pygmæus 75.
 Micropodidæ 507.
 Micropteryx passerinum 455.
 Micropus 507.
   — apus 508.
   — melba 510.
   — murarius 510.
   — murinus 510.
   — pellenensis 510.
 Miliaria europæa 623.
   — miliaria 623.
   — septentrionalis 623.
   — valida 623.
 Milvinæ 392.
 Milvus 392.
   — ætolius 394.
   — ater 394.
   — ictinus 392.
   — korschun 394.
   — migrans 394.
   — milvus 392.
   — regalis 392.
   — ruber 392.
   — vulgaris 392.
 Monticola 755.

- Monticola cyana* 757.
 — *philippensis* 757, 758.
 — *saxatilis* 755.
 — *solitaria* 757.
Montifringilla nivalis 593.
Morinella collaris 140.
Morinellus anglicanus
 149.
 — *sibiricus* 149.
Motacilla 647.
 — *acredula* 738.
 — *alba* 648.
 — *aëdon* 785.
 — *alpina* 702.
 — *atricapilla* 655, 712.
 — *atricapillus* 712.
 — *atrata* 767.
 — *aquatica* 726.
 — *boarula* 650.
 — *campestris* 652, 654.
 — *chrysogastra* 651.
 — *cervina* 645.
 — *cinclus* 694.
 — *curruca* 710.
 — *dumetorum* 708.
 — *feldeggi* 652, 655.
 — *flava* 651, 654.
 — — *cinereicapilla* 652.
 — — *cinereocapilla* 652.
 — — *beema* 653.
 — — *dalmatica* 652.
 — — *taivana* 652.
 — — *borealis* 652.
 — — *anglica* 654.
 — — *Rayi* 654.
 — — *flavicapilla* 654.
 — — *flavifrons* 654.
 — *flaveola* 654.
 — *hortensis* 707.
 — *hypolais* 732.
 — *Kaleniczenkii* 655.
 — *lugubris* 648.
 — *luscinia* 778.
 — *melanocephala* 652, 655,
 714.
Motacilla paradoxa 655.
 — *melanotis* 652.
 — *melanope* 650.
 — *modularis* 703.
 — *nævia* 727.
 — *nigricapilla* 652.
 — *nisoria* 705.
 — *oenanthe* 759.
 — *philomela* 785.
 — *phoeniceurus* 769.
 — *regulus* 692.
 — *rubetra* 763.
 — *rubecula* 771.
 — *rubicola* 765.
 — *schoenobænus* 724.
 — *sibilatrix* 735.
 — *stapazina* 761.
 — *sylvia* 708.
 — *sulphurea* 650.
 — *titys* 767.
 — *trochilus* 736.
 — *trogodytes* 698.
 — *viridis* 652.
Motacillidæ 642.
Muscicapa 529.
 — *albicollis* 532.
 — *albifrons* 532.
 — *atricapilla* 531.
 — *collaris* 532.
 — *grisola* 529.
 — *luctuosa* 531.
 — *laïs* 533.
 — *melanoptera* 532.
 — *minuta* 533.
 — *muscipeta* 531.
 — *nigra* 531.
 — *parva* 533.
 — *rubecula* 533.
 — *rufogularis* 533.
 — *streptophora* 532.
Muscicapidæ 527.
Muscicapinæ 529.
Mystacinus arundinaceus
 686.
 — *biarmicus* 686.
Mystacinus dentatus 686.
 — *russicus* 686.
 N.
Nectris cinerea 33.
 — *Kuhlii* 33.
 — *macrorhyncha* 33.
 — *puffinus* 33.
Neophron 374.
 — *percopterus* 374.
Netta rufina 96.
Nettion crecca 115.
Nisaëtus pennatus 420.
Nisus communis 389.
 — *elegans* 389.
 — *fringillarius* 389.
Noctua nisoria 450.
 — *noctua* 453.
 — *nyctea* 450.
 — *veterum* 453.
Nomadites roseus 577.
Nucifraga 569.
 — *caryocatactes* 569.
 — — *brachyrhynchus* 570.
 — — *crassirostris* 570.
 — — *pachyrhynchus* 570.
 — — *relicta* 570.
 — — *platyrhynchus* 570.
 — — *tenuirostris* 570.
 — — *leptorhynchus* 570.
 — *guttata* 569.
Numenius 205.
 — *arcuatus* 205.
 — *assimilis* 205.
 — *arquatus* 205.
 — *arquatula* 205.
 — *castaneus* 269.
 — *ferrugineus* 181.
 — *hæsitatus* 211.
 — *igneus* 269.
 — *islandicus* 211.
 — *lineatus* 205.
 — *longirostris* 205.
 — *macrorhynchus* 181.
 — *maior* 205.

- Numenius medius 205.
 — melanorhynchus 211.
 — minor 211.
 — nasicus 205.
 — orientalis 205.
 — phæopus 211.
   — rufescens 205.
 — subarcuata 181.
 — syngenicus 210.
 — tenuirostris 205, 210.
 — variabilis 182.
 — viridis 269.
 Nyctala 451.
   — richardsoni 452.
   — tengmalmi 451.
 Nyctale tengmalmi 451.
 Nyctea 450.
   — nivea 450.
   — scandiaca 450.
   — ulula 450.
 Nycterodius nycticorax 286.
 Nyctiardea europæa 286.
 Nycticorax 286.
   — ardeola 286.
   — badius 286.
   — europæus 286.
   — gardeni 286.
   — griseus 286.
   — meridionalis 286.
   — nævius 286.
   — nycticorax 286.
   — orientalis
 Nyroča ferina 95.
   — ferruginea 97.
   — fuligula 94.
   — leucophthalmus 97.
   — marila 92.
   — nyroca 97.
   — obsoleta 97.
- O.**
- Oedemia 92.
   — fusca 92.
   — megapus 92.
   — nigra 92.
- Oedienemus 163.
   — arenarius 163.
   — Bellonii 163.
   — crepitans 163.
   — desertorum 163.
   — europæus 163.
   — griseus 163.
   — oedienemus 163.
   — indicus 164.
 Oestrelata læsitata 34, 787.
   — incerta 787.
 Oidemia fusca 92.
   — gibbera 92.
   — nigra 92.
 Olor ferus 136.
   — minor 135.
 Onocrotalus phoenix 77.
 Orites caudata 683.
   — caudatus 683.
   — nivalis 593.
 Oriolidæ 573.
 Oriolus 573.
   — galbula 573.
   — oriolus 573.
 Ortygion coturnix 347.
 Ortygometra 249.
   — auricularis 253.
   — crex 246.
   — maruetta 250.
   — minuta 251.
   — parva 251.
   — porzana 250.
   — pusilla 253.
   — — intermedia 253.
   — pygmæa 253.
 Oscines 511.
 Ostralega europæa 139.
   — pica 139.
 Ostralegus hæmatopus 139.
   — vulgaris 139.
 Otis 226.
   — barbatus 227.
   — major 227.
   — tarda 227.
   — tetrax 231.
- Otitidæ 226.
 Otocorys 641.
   — alpestris 641.
   — — penicillata 642.
 Otodytes auritus 27.
 Otus asio 441.
   — brachyotus 443.
   — europæus 441.
   — sylvestris 441.
   — verus 441.
   — vulgaris 441.
- P.**
- Pagonetta glacialis 100.
 Pallasia leucoptera 635.
 Pallenura sulphurea 650.
 Palumbus exelsus 323.
   — torquatus 323.
 Pandion 397.
   — alticeps 397.
   — fluviatilis 397.
   — haliaëtus 397.
   — ichtyaëtus 397.
   — planiceps 397.
 Panurus 686.
   — biarmicus 686.
   — barbatus 686.
 Parinæ 663.
 Paroides caudatus 683.
   — pinetorum 683.
 Parus 663.
   — abietinum 674.
   — ater 674.
   — — britannicus 675.
   — — cypriotes 675.
   — — ledouci 675.
   — — pekinensis 675.
   — barbatus 686.
   — biarmicus 686.
   — bombycilla 528.
   — carbonarius 674.
   — caudatus 683.
   — coeruleus 680.
   — coeruleanus 680.
   — coerulescens 680.

- Parus cristatus* 681.
 — *cyaneus* 679.
 — *cyanus* 679.
 — *cyanotus* 664.
 — *fringillago* 664.
 — *fruticeti* 677.
 — *intercedens* 664.
 — *knjásceik* 679.
 — *longicaudus* 683.
 — *lugubris* 679.
 — *major* 664.
 — *mitratus* 681.
 — *narbonensis* 689.
 — *paluster* 677.
 — *palustris* 676.
 — — *communis* 677.
 — — *montanus* 677.
 — *perniciosus* 664.
 — *pinetorum* 674.
 — *pendulinus* 689.
 — *polonicus* 689.
 — *robustus* 664.
 — *russicus* 686.
 — *sæbyensis* 679.
Passer 584.
 — *cannabina* 605.
 — *cisalpina* 585.
 — *domesticus* 585.
 — *hispaniolensis* 585.
 — *italiæ* 585.
 — *montanina* 590.
 — *montanus* 590.
 — *papaverina* 605.
 — *roseus* 614.
 — *salicicola* 585.
Passerina nivalis 622.
Pastor 576.
 — *roseus* 577.
Pavoncella 188.
 — *pugnax* 188.
Pecuarius roseus 577.
Pelecanidæ 76.
Pelecanus 77.
 — *carbo* 70.
 — *crispus* 80.
Pelecanus cristatus 74.
 — *Brehmii* 77.
 — *graculus* 74.
 — *longirostris* 77.
 — *minimus* 32.
 — *minor* 80.
 — *roseus* 80.
 — *onocrotalus* 77.
 — *pygmæus* 75.
Pelidna alpina 182.
 — *cinclus* 182.
 — *macrorhynchus* 181.
 — *maritima* 179.
 — *minuta* 186.
 — *platyrhyncha* 178.
 — *pusilla* 186.
 — *subarcuata* 181.
 — *temmincki* 187.
 — *variabilis* 182.
Pelodes leucopareia 63.
Pendulinus macrourus 689.
 — *medius* 689.
Penthestes lugubris 679.
Perdicidæ 337.
Perdicinæ 337.
Perdix 338.
 — *cinerea* 338.
 — *coturnix* 347.
 — *perdix* 338.
 — — *barbata* 339.
 — — *damascena* 339.
 — — *daurica* 339.
 — — *hodgsoniæ* 339.
 — — *minor* 339.
 — — *montana* 339.
 — *rupestris* 345.
 — *saxatilis* 345.
 — *vulgaris* 338.
Periparus ater 664.
Perisoreus infaustus 568.
Peristera orientalis 326.
 — *rufidorsalis* 326.
 — *senegalensis* 326.
 — *tenera* 326.
 — *turtur* 326.
Pernis 395.
 — *apium* 396.
 — *apivorus* 396.
 — — *ptilonorhynchus* 396.
 — *communis* 396.
 — *vesparum* 396.
Petrocichla cyana 757.
Petrocinela saxatilis 755.
Petrodroma muraria 656.
Petrophila cyanea 757.
 — *saxatilis* 755.
Phæopus minor 211.
 — *vulgaris* 211.
Phalacrocoracidæ 69.
Phalacrocorax 69.
 — *arboreus* 70.
 — *brachyrhynchus* 70.
 — *brachyuros* 74.
 — *carbo* 70.
 — *cristatus* 74.
 — *glacialis* 70.
 — *graculus* 74.
 — — *croaticus* 74.
 — — *desmerasti* 74.
 — *humilirostris* 70.
 — *medius* 70.
 — *minor* 74.
 — *pumilio* 75.
 — *pygmæus* 75.
 — *sinensis* 70.
 — *subcormoranus* 70.
Phalaridium Bailloni 253.
 — *pusillum* 251.
Phalaropus 173.
 — *angustirostris* 174.
 — *cinereus* 174.
 — *cinerascens* 174.
 — *fuscus* 174.
 — *hyperboreus* 174.
 — *lobatus* 174.
 — *ruficollis* 174.
 — *vulgaris* 174.
Phasianidæ 334.
Phasianinæ 334.
Phasianus 334.

- Phasianus colchicus* 335.
 — — *torquatus* 335.
 — — *subalbidus* 335.
 — *marginatus* 335.
 — *reevesi* 337.
 — *varius* 335.
 — *versicolor* 337.
 — *vulgaris* 335.
Phasianurus acutus 118.
Philacantha nisoria 705.
Phileremos alpesstris 641.
 — *sibirica* 635.
Philolimnos gallinula 218.
Philomachus pugnax 188.
Philomela atricapilla 712.
 — *lusciniæ* 778.
 — *major* 785.
 — *orphea* 711, 790.
Phoneus rufus 540.
Phoex purpurea 396.
Phyllopneste hippolais 738.
 — *rufa* 738.
 — *sibilatrix* 735.
 — *sylvicola* 735.
 — *trochilus* 736.
Phylloscopus 734.
 — *aeredula* 738.
 — *bonelli* 737.
 — *collybista* 738.
 — *fitis* 736.
 — *minor* 738.
 — *rufus* 738.
 — *sibilator* 734.
 — *sibilatrix* 734.
 — *trochilus* 736.
Pica 561.
 — *caudata* 561.
 — *europæa* 561.
 — *germanica* 561.
 — *pica* 561.
 — — *leucoptera* 561.
 — *rustica* 561.
 — *septentrionalis* 561.
 — *vulgaris* 561.
Picidæ 468.
Picinæ 471.
Picoides 487.
 — *tridactylus* 487.
 — — *alpinus* 487.
 — — *crissoleucus* 487.
 — — *septentrionalis* 487.
Piculus pusillus 486.
Picus 488.
 — *caniceps* 488.
 — *canus* 488.
 — *chloris* 488.
 — *cyaneodus* 485.
 — *hirsutus* 487.
 — *jynx* 469.
 — *leuconotus* 484.
 — *major* 473.
 — *martius* 472.
 — *medius* 485.
 — *minor* 486.
 — *norvegicus* 488.
 — *pipra* 473.
 — *roseiventris* 485.
 — *tridactylus* 487.
 — *viridicanus* 488.
 — *viridis* 489.
 — — *sharpii* 490.
Pinicola 613.
 — *enucleator* 614.
 — *erythrina* 615.
 — *rosea* 614.
Pipastes trivialis 644.
Pipripicus medius 485.
Pisorhina 444.
 — *scops* 445.
 — — *taczanowskii* 445.
Platalea 272.
 — *leucerochia* 272.
 — *leucerochus* 272.
 — *nivea* 272.
 — *pyrrhops* 272.
Platypus ferinus 95.
 — *fuligulus* 94.
 — *fuscus* 92.
 — *leucocephalus* 89.
 — *marilus* 93.
Plectrophanes fringilloides 593.
 — *nivalis* 622.
Plectrophenax nivalis 622.
Plegadis 269.
 — *falcinellus* 269.
Pluvialis apricarius 148.
 — *squatarola* 146.
 — *varius* 146.
Pnigohierax lanarius 429.
Podethya subcristata 25.
Podiceps ambiguus 27.
 — *arcticus* 27.
 — *bicornis* 27.
 — *canogularis* 25.
 — *cristatus* 20.
 — *cornutus* 26.
 — *fluviatilis* 29.
 — *griseigena* 25.
 — *infusata* 21.
 — *longirostris* 20.
 — *minor* 29.
 — *mitratus* 20.
 — *nigricollis* 27.
 — *noctivagus* 29.
 — *orientalis* 27.
 — *patagiatus* 20.
 — *pallidus* 29.
 — *pygmæus* 29.
 — *recurvirostris* 27.
 — *rubricollis* 25.
 — *slavus* 26.
 — *subcristatus* 25.
 — *tricolor* 29.
Podiceps auritus 26.
 — *cristatus* 20.
 — *fluviatilis* 29.
 — *griseigena* 25.
Poecile atra 664.
 — *fruticeti* 677.
 — *lugens* 679.
 — *lugubris* 679.
 — *murina* 677.
 — *musicus* 677.
 — *palustris* 677.

- Poecile sordida* 677.
 — *subpalustris* 677.
 — *stagnatilis* 677.
Poecilia palustris 677.
 — *salicaria* 677.
Poikilis lugubris 679.
 — *palustris* 679.
Porzana bailloni 259.
 — *intermedia* 259.
 — *maruetta* 250.
 — *parva* 251.
 — *porzana* 250.
Potamoedus fluviatilis 729.
 — *luscinioides* 730.
Praticola rubetra 763.
Pratincola 763.
 — *glareola* 142.
 — *pallasi* 143.
 — *rubetra* 763.
 — *rubicola* 765.
 — — *hemprichi* 766.
Procellaria 33.
 — *diabolica* 34, 787.
 — *hasita* 34, 787.
 — *hæsitata* 34, 787.
 — *incerta* 787.
 — *meridionalis* 34, 787.
 — *puffinus* 32.
 — *rubritarsa* 34, 787.
 — *serrirostris* 34.
Procellariidæ 31.
Procoptus auritus 27.
Pterocles 262.
 — *exustus* 263.
 — *senegalensis* 263.
 — *syrrhaptēs* 264.
Pteroclidæ 262.
Pteroclorus exustus 263.
Pterocyana querquedula 113.
Ptynx uralense 446.
Pseudaëtus clanga 418.
 — — *nævius* 419.
Puffinus 32.
 — *anglorum* 32.
 — *kuhli* 33.
Puffinus puffinus 32.
 — — *yelkouanus* 32.
Pygargus ærginosus 384.
 — *dispar* 381.
 — *rufus* 384.
Pyrgita campestris 590.
 — *domestica* 585.
 — *montana* 590.
Pyrophthalma melanocephala 714.
Pyrrhocoracinæ 572.
Pyrrhocorax 572.
 — *alpinus* 572.
 — *forsythi* 572.
 — *montanus* 572.
 — *pyrrhocorax* 572.
Pyrrhula 615.
 — *enucleator* 614.
 — *erythrina* 615.
 — *germanica* 616.
 — *minor* 616.
 — *pyrrhula* 616.
 — — *coccinea* 616.
 — — *europæa* 616.
 — — *major* 616.
 — *pileata* 616.
 — *rosea* 614.
 — *serinus* 611.
 — *vulgaris* 616.
Pyrrhulorhyncha palustris 630.
- Q.**
- Querquedula acuta* 118.
 — *angustirostris* 112.
 — *caudacuta* 118.
 — *circia* 113.
 — *crecca* 115.
 — *creccoides* 115.
 — *falcata* 111.
 — *humeralis* 113.
 — *glaucopterus* 113.
 — *subcrecca* 115.
 — *scapularis* 113.
 — *strepera* 108.
 — *querquedula* 113.
- R.**
- Rallidæ* 243.
Rallus 244.
 — *aquaticus* 244.
 — *chloropus* 254.
 — *crex* 246.
 — *germanicus* 244.
 — *intermedius* 253.
Rallus minor 244.
 — *minutus* 251.
 — *parvus* 251.
 — *porzana* 250.
 — *sericeus* 244.
Raptatores 368.
Rasores 333.
Recurvirostra 168.
 — *avocetta* 168.
 — *europæa* 168.
 — *fissipes* 168.
 — *helebi* 168.
 — *tephroleuca* 168.
Regulinæ 691.
Regulus 691.
 — *auricapillus* 692.
 — *cristatus* 692.
 — *crococephalus* 692.
 — *flavicapillus* 692.
 — *fitis* 736.
 — *ignicapillus* 691.
 — *mystaceus* 691.
 — *nilsonii* 691.
 — *pyrocephalus* 691.
 — *regulus* 692.
 — *vulgaris* 692.
Remiza 688,
 — *pendulina* 689.
 — — *caspia* (castanea) 689.
Rhyacophilus glareola 194.
Rhyncophilus affinis 194.
 — *glareola* 194.
Rhynchaspis brachyrhynchus 116.
 — *clypeata* 116.
 — *macrorhynchus* 116.

- Rhynchaspis platyrhynchus* 116.
 — *platyuros* 116.
 — *pomarinus* 116.
 — *spathulata* 116.
Rissa 53.
 — *brünnichi* 53.
 — *cinerea* 53.
 — *nivea* 53.
 — *tridactyla* 53.
Rubecula familiaris 771.
 — *pinetorum* 771.
 — *rufigularis* 771.
 — *septentrionalis* 771.
Rusticola europæa 220.
 — *sylvestris* 220.
 — *vulgaris* 220.
Ruticilla 766.
 — *arborea* 769.
 — *hortensis* 769.
 — *ochruros* 767.
 — *paradoxus* 767.
 — *phœnicurus* 769.
 — *sylvestris* 769.
 — *titis* 767.
 — — *cairei* 767.
 — *titys* 767.
 S.
Salicaria fluviatilis 729.
 — *locustella* 727.
 — *luscinioides* 730.
 — *melanopogon* 721.
 — *palustris* 719.
 — *phragmitis* 724.
 — *turdoides* 715.
Saxicola 758.
 — *albicollis* 762.
 — *aurita* 762.
 — — *amphileuca* 762.
 — *montana* 755.
 — *rubetra* 763.
 — *rubicola* 765.
 — *rufa* 761.
 — *rufescens* 762.
Saxicola occidentalis 761.
 — *œnanthe* 759.
 — *stapazina* 761.
 — — *stapazina* 761.
 — — *melanoleuca* 761.
Scansores 459.
Schoeniclus minuta 186.
 — *subarquatus* 181.
 — *variabilis* 182.
Schoenicola arundinacea 630.
Schoenicola schoeniclus 630.
Scolopacidæ 167.
Scolopacinæ 212.
Scolopax 220.
 — *africana* 181.
 — *arquata* 205.
 — *belgica* 203.
 — *calidris* 198.
 — *canescens* 193.
 — *cantabridgiensis* 200.
 — *detharlingii* 181.
 — *fusca* 200.
 — *gallinaria* 214.
 — *gallinula* 218.
 — *gallinago* 214.
 — *lapponica* 202.
 — *leucocephala* 202.
 — *limosa* 203.
 — *madagascariensis* 205.
 — *maculata* 200.
 — *major* 213, 220.
 — *media* 213, 214.
 — *obscura* 244.
 — *palludosa* 213.
 — *palustris* 213.
 — *peregrina* 214.
 — *phæopus* 211.
 — *pygmæa* 181.
 — *pinetorum* 221.
 — *rusticula* 220.
 — — *sylvestris* 221.
 — *solitaria* 213.
 — *subarquata* 181.
 — *totanus* 198.
Scotæus nycticorax 286.
Scotiaptex uralensis 446.
Scops aldrovandi 445.
 — *ephiates* 445.
 — *europæus* 445.
 — *giu* 445.
Serinus 611.
 — *hortulanus* 611.
 — *luteolus* 611.
 — *meridionalis* 611.
 — *serinus* 611.
Sibilator locustella 727.
Siphia parva 533.
Somateria 90.
 — *borealis* 91.
 — *mollissima* 91.
Spatula 116.
 — *clypeata* 116.
Spinus linarius 602.
 — *viridis* 607.
Spizaëtus milvoides 420.
Squatarola australis 146.
 — *cinerea* 146.
 — *grisea* 146.
 — *helvetica* 146.
 — *melanogaster* 146.
 — *rynchomega* 146.
 — *varia* 146.
Stagnicola chloropus 254.
Starna cinerea 338.
Steganopodes 69.
Stercorarius 35.
 — *catarrhactes* 36.
 — *crepidatus* 38.
 — *longicauda* 37.
 — *parasiticus* 37.
 — *pomarinus* 36.
 — *pomotorhinus* 36.
 — *richardsoni* 38.
Sterna 56.
 — *affinis* 57.
 — *anglica* 57.
 — *aranea* 57.
 — *blasii* 58.
 — *caspia* 56.
 — *canescens* 788.

- Sterna chelidon* 58.
 — *columbina* 788.
 — *delamotti* 63.
 — *fissipes* 65.
 — *fluviatilis* 58.
 — *gouldi* 62.
 — *hirundo* 58.
 — *leucogenys* 63.
 — *leucopareia* 63.
 — *leucoptera* 64.
 — *macrotarsa* 57.
 — *macroptera* 58.
 — *macrura* 59.
 — *major* 56.
 — *metopoleucos* 62.
 — *megarhynchus* 56.
 — *minuta* 61.
 — *nigra* 65.
 — *nilotica* 57.
 — *obscura* 42.
 — *pomarina* 58.
 — *risoria* 57.
 — *striata* 788.
 — *tschegrava* 56.
Sterninæ 55.
Sternula danica 62.
 — *danubialis* 62.
 — *fissipes* 62.
 — *meridionalis* 62.
 — *minuta* 62.
 — *pomarina* 62.
Stoparola cinerea 708.
 — *curruca* 710.
Streptilas borealis 140.
 — *collaris* 140.
 — *interpres* 140.
 — *littoralis* 140.
Strigiceps cyaneus 381.
 — *cineraceus* 379.
 — *desertorum* 380.
 — *nigripennis* 381.
 — *pallens* 381.
 — *pallidus* 380.
 — *pygargus* 381.
Strigidæ 437.
Striginæ 456.
Strisores 504.
Strix 456.
 — *acadica* 455.
 — *accipitrina* 443.
 — *alba* 456.
 — *aluco* 447.
 — *arctica* 450.
 — *austriaca* 447.
 — *brachyotus* 443.
 — *bubo* 438.
 — *candida* 450.
 — *carniolica* 445.
 — *dasyptus* 451.
 — *doliata* 450.
 — *erminea* 450.
 — *flammea* 456.
 — — *meridionalis* 457.
 — *guttata* 456.
 — *giu* 445.
 — *liturata* 446.
 — *macrocephala* 446.
 — *macroura* 446.
 — *mortifera* 453.
 — *nisoria* 450.
 — *nivea* 450.
 — *noctua* 453.
 — *nictea* 450.
 — *otus* 441.
 — *palustris* 443.
 — *passerina* 453, 455.
 — *perlata* 456.
 — *pusilla* 455.
 — *pulchella* 445.
 — *pygmæa* 455.
 — *scandiacca* 450.
 — *scops* 445.
 — *sylvestris* 447.
 — *tengmalmi* 451.
 — *ulula* 450.
 — *uralense* 446.
 — *zorca* 445.
Sturnidæ 576.
Sturnus 579.
 — *cinclus* 694.
Sturnus collaris 702.
 — *domesticus* 580.
 — *guttatus* 580.
 — *montanus* 702.
 — *nitens* 580.
 — *roseus* 577.
 — *sylvestris* 580.
 — *varius* 580.
 — *vulgaris* 580.
 — — *intermedius* 580.
 — — *menzbieri* 580.
 — — *sophiæ* 580.
 — — *unicolor* 580.
Surnia funerea 450.
 — *noctua* 453.
 — *nyctea* 450.
 — *passerina* 455.
 — *ulula* 450.
Sylbeocyclus europæus 29.
 — *minor* 29.
Sylochelidon balthica 56.
 — *caspia* 56.
 — *melanotis* 56.
 — *schillingi* 56.
 — *strenuus* 56.
Sylvia 705.
 — *abietina* 738.
 — *ædonia* 707.
 — *atricapilla* 712.
 — *aquatica* 726.
 — *cinerea* 708.
 — *collybita* 738.
 — *curruca* 710.
 — — *affinis* 710.
 — *cyaneula* 774.
 — *ficedula* 531.
 — *fitis* 736.
 — *flavicola* 735.
 — *fluviatilis* 729.
 — *fruticeti* 708.
 — *garrula* 710.
 — *grisea* 711.
 — *hortensis* 707.
 — *hypolais* 732.
 — *ignicapilla* 691.

- Sylvia iliaca* 751.
 — *locustella* 727.
 — *lusciniæ* 778.
 — *luscinioides* 730.
 — *melanocephala* 714.
 — *melanopogon* 721.
 — *merula* 742.
 — *modularis* 703.
 — *musica* 752.
 — *muscipeta* 765.
 — *nemorosa* 738.
 — *nisoria* 705.
 — *œnanthe* 759.
 — *orphea* 711.
 — *orpheus* 711.
 — *palustris* 719.
 — *philomela* 785.
 — *phœnicurus* 763.
 — *phragmitis* 724.
 — *pilaris* 746.
 — *regulus* 692.
 — *rubetra* 763.
 — *rubecula* 771.
 — *rubicula* 765.
 — *rufa* 708, 738.
 — *salicaria* 707.
 — *saxatilis* 755.
 — *sibilatrix* 735.
 — *simplex* 707.
 — *solitaria* 757.
 — *strepera* 717.
 — *sylvia* 708.
 — *sylvicola* 735.
 — *tithys* 767.
 — *torquata* 741.
 — *trochilus* 736.
 — *turdella* 715.
 — *turdina* 715.
 — *turdoidea* 715.
 — *viscivora* 749.
Sylviidæ 701.
Sylviinæ 701.
Syrniinæ 446.
Syrnium 446.
 — *aluco* 447.
Syrnium al. stridulum 447.
 — — *rufa* 447.
 — — *ululans* 447.
 — *uralense* 446.
Syrnhaptés 264.
 — *heteroclitæ* 264.
 — *paradoxus* 264.

T.

Tachybaptés fluviatilis 29.
Tachydromus europæus 141.
Tadorna 120.
 — *Belloni* 121.
 — *casarca* 120.
 — *cornuta* 121.
 — *familiaris* 121.
 — *gibbera* 121.
 — *littoralis* 121.
 — *maritima* 121.
 — *rubra* 120.
 — *rutila* 120.
 — *tadorna* 121.
 — *vulpanser* 121.
Tanagra melanictera 624.
Tantalus falcinellus 269.
 — *igneus* 269.
 — *viridis* 269.
Telmatias brachyptera 213.
 — *gallinago* 314.
 — *gallinula* 318.
 — *major* 213.
 — *nisoria* 213.
 — *uliginosa* 213.
Tetrao 356.
 — *betulinus* 364.
 — *bonasia* 364.
 — *bonasa* 364.
 — *canus* 364.
 — *coturnix* 347.
 — *crassirostris* 356.
 — *eremita* 356.
 — *ericeus* 361.
 — *hybridus* 361.
 — *intermedius* 361.
 — *kamtschaticus* 357.
Tetrao major 356.
 — *medius* 361.
 — *paradoxus* 264.
 — *perdix* 338.
 — *peregrinus* 361.
 — *sachalinensis* 357.
 — *taczanowskii* 357.
 — *tetrix* 361.
 — *uralensis* 357.
 — *urogalloidea* 357.
 — *urogallus* 356.
 — *urogallo-tetrix* 361.
 — *vulgaris* 356.
Tetraonidæ 355.
Tetrax campestris 231.
 — *tetrax* 231.
Thalasseus anglicus 57.
 — *caspius* 56.
 — *cantiacus* 788.
 — *imperator* 56.
Thalassites melanotis 56.
Tharrhaleus modularis 703.
Threnophilus roseus 577.
Threnetria acheta 730.
 — *gryllina* 729.
 — *locustella* 727.
Tichodroma 656.
 — *alpina* 656.
 — *muraria* 656.
 — *phœnicoptera* 656.
Timeliidæ 694.
Tinnunculus alaudarius 423.
 — *cenchris* 425.
 — *tinnunculus* 423.
 — *vespertinus* 426.
Totantinæ 173.
Totanus 191.
 — *ægocephalus* 203.
 — *affinis* 194.
 — *calidris* 198.
 — *chloropus* 193.
 — *fistulans* 193.
 — *fuscus* 200.
 — *glareola* 194.
 — *glottis* 193.

- Totanus glottoides 193.
 — gregarius 202.
 — grallatoris 194.
 — græcus 198.
 — hypoleucus 196.
 — indica 188.
 — Kuhlîi 194.
 — Lathamî 192.
 — leucophæus 202.
 — leucurus 195.
 — limosa 203.
 — littoralis 198.
 — longipes 200.
 — maculatus 200.
 — maritimus 179.
 — melanurus 203.
 — meridionalis 198.
 — natans 200.
 — nævius 198.
 — nebularius 193.
 — ochropus 195.
 — palustris 194.
 — pugnax 188.
 — rayi 200.
 — rivalis 195.
 — rufus 202.
 — stagnatilis 192.
 — striatus 198.
 — sylvestris 194.
 — tenuirostris 192.
 — totanus 198.
 Trachelonetta acuta 118.
 Tringa 179.
 — alpina 182.
 — — pacifica 183.
 — — schinzi 183.
 — arenaria 176.
 — arquatella 179.
 — atra 200.
 — canutus 180.
 — calidris 198.
 — cinclus 182.
 — — minor 182.
 — damascensis 186.
 — eloroides 178.
 Tringa equestris 188.
 — falcinella 181.
 — ferruginea 180.
 — fusca 174.
 — gambetta 198.
 — gregaria 202.
 — grenovicensis 188.
 — grisea 180.
 — guinetta 192.
 — glareola 194.
 — Hartlaubi 178.
 — helvetica 146.
 — hyperborea 174.
 — hypoleucus 196.
 — interpret 140.
 — islandica 180, 181.
 — leucoptera 196.
 — littorea 188, 194.
 — littoralis 179.
 — lobata 174.
 — lomatina 180.
 — maritima 179.
 — minuta 186.
 — — minutilla 186.
 — — ruficollis 186.
 — nævia 180.
 — nigricans 179.
 — ochropus 195.
 — platyrhyncha 178.
 — pugnax 188.
 — pusilla 186.
 — pygmæa 178.
 — rufescens 188.
 — striata 179, 198.
 — squatarola 146.
 — subarcuata 181.
 — temmincki 186, 187.
 — totanus 200.
 — torquata 182.
 — tridactyla 176.
 — vanellus 158.
 — varia 182.
 — variabilis 182.
 — variegata 188.
 Tringoides hypoleucus 196.
 Triorches fluvialis 397.
 Trochilus minor 738.
 Troglodytes 698.
 — europæus 698.
 — domesticus 698.
 — parvulus 698.
 — sylvestris 698.
 — troglodytes 698.
 — — borealis 699.
 — vulgaris 698.
 Troglodytinæ 694.
 Trypanacorax frugilegus 555.
 — prædeterius 555.
 Turdinæ 740.
 Turdus 740.
 — arundinaceus 715.
 — cinclus 694.
 — cyanus 757.
 — iliacus 751.
 — junes 715.
 — juniperorum 746.
 — major 749.
 — merula 742.
 — — major 743.
 — musicus 752.
 — naumanni 745.
 — pilaris 746.
 — roseus 577.
 — saxatilis 755.
 — solitarius 757.
 — torquatus 741.
 — — alpestris 741.
 — viscivorus 749.
 Turtur 325.
 — auritus 326.
 — communis 326.
 — migratorius 326.
 — turtur 326.
 — vulgaris 326.
 U.
 Ulula aluco 447.
 — flammea 456.
 — uralensis 446.

Undina mersa 89.
 Upupidæ 498.
 Upupa 498.
 — bifasciata 498.
 — epops 498.
 — vulgaris 498.
 Urinatores 12.
 Urinator arcticus 15.
 — glacialis 17.
 — septentrionalis 18.
 Urogallus major 356.
 Utamania torda 13.

V.

Vanellus 157.
 — bicornis 158.
 — capella 158.
 — gavia 158.
 — griseus 146.
 — helveticus 146.
 — melanogaster 146.
 — squatarola 146.
 — vanellus 158.
 — varius 146, 158.

Vanellus vulgaris 158.
 Vitiflora cinerea 759.
 — rufa 761.
 — septentrionalis 759.
 Viralva indica 63.
 — leucopareia 63.
 — leucoptera 64.
 — nigra 65.
 Vulpanser rutila 120.
 Vultur 369.
 — albicilla 400.
 — albicollis 371.
 — albus 374.
 — arrianus 369.
 — barbatus 376.
 — barbarus 376.
 — cinereus 369.
 — fulvus 371.
 — — occidentalis 371.
 — leucocephalus 374, 376.
 — melanocephalus 376.
 — meleagris 374.
 — monachus 369.
 — niger 369.

Vultur percnopterus 374.
 — persicus 371.
 — vulgaris 371.
 Vulturidæ 369.

X.

Xanthornus caucasicus 624.
 Xema caniceps 51.
 — capistratus 42.
 — melanocephalum 51.
 — minutum 52.
 — pileatum 42.
 — ridibundus 42.
 Xylocopus minor 486.

Y.

Yunx torquilla 469.

Z.

Zapornia minuta 251.
 — parva 251.
 — porzana 250.
 — pygmæa 253.

JAVÍTÁSOK.

I-ső könyvben.

- IV. lap 9. sor felülről: *el zmények* helyett *előzmények*.
28. „ 7. „ alulról: *tapintás* „ *izlelés*.
32. „ 8. „ „ *űsző* „ *tűsző*.
34. „ 2. „ felülről: *11. kép* „ *10. kép*.
60. „ 8. „ „ *utolsó szó: ne* „ *nem*.
61. „ 20. „ „ *magokat* „ *magvakat*.
62. „ a 33. kép magyarázatához: *a b* az alsó állkapocs lehuzója.
62. „ 4. sor alulról: *34. kép* helyett *34. kép XI. tábla*.
63. „ 12. „ „ *terítő* „ *téritő*.
65. „ 10. „ felülről: *megfelel* „ *megfelelő*.
77. „ 16. „ „ *bogyócska* „ *bogyócskák*.
77. „ 16. „ „ *része* „ *részei*.
77. „ 18. „ „ *széke* „ *szike*.
106. „ 8. „ „ *Padion* „ *Pandion*.
127. „ 9. „ alulról: *költ* „ *költő*.
131. „ 16. „ felülről: *érezzük* „ *élvezzük*.
141. „ 13. „ „ *fogalma* „ *fogalmából*.
142. „ 7. „ „ *megterm* „ *megtermi*.
158. „ 3. „ alulról: *karósavak* „ *karóvasak*.
170. „ 19. „ felülről: *epültek* „ *repültek*.
171. „ 14. „ „ *követik* „ *követi*.
174. „ 11. „ „ *Homeyfr* „ *Homeyer*.
175. „ 10. „ alulról: *tá* „ *táj*.
181. „ 11. „ után: *Glogau, 1867*.
183. „ 18. „ alulról: *1895* „ *1885*.
183. „ 15. „ „ *Mannel* „ *Manuel*.

X. tábla. A tábla szövegében változtatandó így:

«5. Pettyes lile»

«11. Nagy fakopáncs».

II-ik könyvben.

39. lap 15. sor alulról: *(Brünn)* helyett *Brünn*.
51. „ 18. „ felülről: *(Natt.)* „ *Natt*.
52. „ 15. „ „ *(Pall.)* „ *Pall*.
75. „ 15. „ „ *(Gm.) 1788.* „ *(Pall.) 1773*.
97. „ 14. „ alulról: *Nyroca ferruginea Sh. & Dress.* helyett *Nyr. ferruginea Gm.*
97. „ 13. „ „ *Flemm.* helyett *Sharp. & Dress.*
111. „ 7. „ felülről: *Anasj avana* „ *Anas javana*.
124. „ 1. „ alulról: *érk.* „ *évk.*

137. lap 6. sor alulról *tengereknél* helyett *tengernél*.
 158. " az utolsó népies név: *gébicz* " *gibicz*.
 181. " 10. sor felülről: *Dethardingü* " *Dethardingü*.
 181. " 12. " " *Ancylocheilus* " *Ancylochilus*.
 239. " 15. " alulról: *szólnak* " *szólanak*.
 294. " az *üstökös gém* latin nevei közt utolsó sor: *llyricus* helyett *illyricus*.
 296. " 2. " felülről: (*Sav.*) helyett *Sav.*
 316. " 10. " alulról: *Bonn. 1790.* " *Gm. 1788.*
 335. " 4. " felülről: (*L.*) " *L.*
 348. " 13. " " *űj* " *fűj*.
 372. " 10. " " *rajszerüen* " *rajszerüen*.
 418. " közepén *apirorus* helyett *apivorus*.
 431. " 5. sor alulról: *félszigelen* helyett *félszigeten*.
 443. " 6. " " *elejlés* " *elejtés*.
 445. " 2. " felülről: *Pisohrina* " *Pisorhina*.
 455. " 11. " " *pas-serinum* " *passerinum*.
 464. " 9. " " *a b a* " *abba*.
 464. " 2. " alulról: *éleskednek* " *élősködnék*.
 473. " 16. " " *L.* " (*L.*)
 479. " 2. " " *nézhet* " *nézheti*.
 484. " 18. " " *1805* " *1802*.
 487. " 10. " felülről: *háromujjú harkály* helyett *háromujjú hősik*.
 487. " 21. " " *trydactylus* " *tridactylus*.
 568. " 8. " alulról: *Garulus* " *Garrulus*.
 570. " 2., 8. " felülről: *mogyorószajkó* " *magtörő*.
 580. " 3. " " *sylvestrius* " *sylvestris*.
 599. " 2. " " *Ligurinus Kaup. 1829.* " *Chloris Cuv. 1800.*
 599. " 5. " " *Ligurinus chloris Koch* a synonymák közé sorozandó, helyébe jön *Chloris chloris* (*L.*) 1758.
 618. " 13. " " *pytiopsittacus* helyett *pityopsittacus*.
 676. " 12. " " XVIII. tábla " XXVIII. tábla.
 680. " 14. " alulról: XVII. " " XXVII. "

~~110~~

358

3

473

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POC**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBR
